

A magyar trónöröklési jog

Jogtörténelmi és közjogi tanulmány
oklevélmellékletekkel

Írta
Csekey István

B u d a p e s t 1917

Az Athenæum irodalmi és nyomdai r.t. kiadása

*E munka címlapja annak a nyomtatvány-
nak stílusában készült, amelyet mint »Direc-
torium«-ot a nőági trónöröklést 1722 július
3-án III. Károlynak felajánló bécsi magyar
küldöttség felvonulásáról adtak ki. (L. e mű
268. lapjának 3. jegyzetében.)*

PATRI SACRUM

ELŐSZÓ.

„...nem abban a betűben, a mi az alkotmányban van megírva, van az igazi és legfontosabb biztosítéka egy nemzet önállóságának és függetlenségének; hanem abban az erőben, eltökélésben és alkotmányos szellemben, a mely a törvényben megírt függetlenséget és az abban biztosított jogokat és szabadságokat érvényesíteni is tudja;...”

Szilágyi Dezső 1891 február 23-i képviselőházi beszéde. (Képv. Napló. 1887—92. XXII. k., 271. l.)

mű megjelenését bizonyos, hogy különösen aktuálissá teszi a nálunk közelebről végbement trónváltozás, amely a trónöröklési jog kérdéseit újból az érdeklődés homlokterébe állította. Ámde munkám közzétételének időpontját csak a váratlan események tették ennyire időszerűvé. A magyar trónöröklési jognak történelmi alapokon való feldolgozására egészen más szempontok sarkaltak. E hatalmas tárgykörre nélkülözi újabb magyar irodalmunk a monográfiát. Leszámítva azt a vitát, amely 1913-ban az Árpádok korabeli trónbetöltési mód tekintetében lefolyt: Cziráky Antal Mózes gróf 1820-i latin nyelvű és Salamon Ferenc 1866-ban megjelent, de inkább csak a *pragmatica sanctio* történetével foglalkozó tanulmányán kívül e kérdést Deák Ferenc tette behatóbb jogi elemzés tárgyává 1865-ben német nyelven is kiadott és a magyar közjogírás klaszikus termékévé vált Adalékjában.

Jogrendszerünk hézagaira, illetve egyes homályos tételeire újabban felmerült gyakorlati esetek mutattak rá. Így különösen Ferenc Ferdinánd kir. herceg 1900-i morganatikus házassága, mivel közvetlenül érintette a trónöröklés rendjét, hatalmas parlamenti, publicisztikai és jogászai vitát váltott ki. A lefolyt idő alatt enyhült az udvarnak is e kérdésekkel szemben tanúsított zárkózott magatartása. A házi törvények több része nyilvánosságra került, ezelőtt pusztán udvari ténykedések államhatalmi

cselekvényekké váltak s a miniszteri felelősség körébe vonattak. De legfőképen az vitte előre e téren a tudományos kutatás lehetőségét, hogy a bécsi »Cs. és kir. házi, udvari és állami levéltár« a bűvárkodók szélesebb körének vált hozzáférhetővé. Ezzel lehetőség nyílt oly kérdésekről felelebbteni a fátyolt, amelyek, bár látszólag a történeleméi, de tekintettel arra az erős jogi konzervativizmusra, amely nálunk sokszor uralkodik, a tételes jog eseteinek eldöntésénél nem csekély jelentőségűek.

Közelebbről pedig újabb események is a trónöröklési jog különösebb tanulmányozására irányították a figyelmet. 1913-ban az osztrák kormány hatalmas ünnepi munkát szentelt az 1713 április 19-i osztrák *pragmatica sanctio* kétszázados jubileumának. E művet a bécsi egyetem bölcészeti karának történelemprofesszora, *Turba* szerkesztette azzal a bőséges adatkészlettel, amelyet 1903 és 1912 közt öt kötetben megjelent munkáival az osztrák és a magyar trónöröklési jog történelmére nézve nyilvánosságra hozott. E kutatásokat kellő figyelemben kellett részesítenem.

Munkám kidolgozása tekintetében *a történelmi alap és a dogmatikus módszer* összeegyeztetésére törekedtem. Már tárgyam sajátzerűsége is így kívánta. S bár munkámban sok a történelmi alap, mégsem jogtörténelmet írtam. Az a rész, amely a ma élő jognak, a *pragmatica sanctio*-nak alapját teszi ki s amely ma már valóban a jogtörténelemé, e tanulmány tárgyalási részének csak harmadát foglalja el. Előadásában tömörségre törekedtem, de részint a trónöröklési rend teljessége kedvéért, részint az élő jogba való szoros bekapcsolódása következtében el nem hagyhattam.

Tételes trónöröklési jogunknak, a *pragmatica sanctio*-nak, valamint az ehhez oly szorosan illeszkedő 1688-i fiági trónöröklésnek azonban a leg részletesebb és lehetőleg teljességre törekvő feldolgozását tűztem ki célomul. Mivel ennek keretében idegen jogrendszerbe nyúló szabályok sokaságával kerültem szembe, a külföldi vonatkozó intézmények tárgyalása el nem maradhatott. De másfelől meg, mivel e kérdésnél szembe-tűnően előtérbe kerül alkotmányunk történeti jellege, jónak láttam az idevágó újabb és még hazai irodalmunkban mindeddig fel nem használt történelmi anyagot kellőképpen értékesíteni, sőt újjal tetőzni, amiért is visszamentem a levéltárak eredeti forrásaira és a rendelkezésre álló gazdag anyagból néhány fontos okiratot, amely mindeddig még nem volt publikálva, munkám mellékleteként is kiadtam. (Ez oklevelek regesztáit, hogy külföldiek részéről is használhatók legyenek, a magyar mellett latinul is közöltem.)

A *pragmatica sanctio*t illetőleg hatalmas irodalmi anyagot kellett mozgásba hoznom. Kevés közjogi és történelmi kérdés van ugyanis, amely annyit foglalkoztatta volna a világot, mint a *pragmatica sanctio*é. Eltekintve létrejövételének hosszas, tekervényes előzményeitől, a Magyarországon való keresztülvitelének nehézségeitől, az örökös tartományokban és a dinasztia Németországon kívül fekvő világbirodalmában való elfogadtatásától, majd az európai udvaroknál való elismertetésétől, végül pedig megtámadásától: újabban ismét sokszor történt a *pragmatica sanctio*ra hivatkozás. Az 1867-i kiegyezés ezt fogadta el kiindulási alapul, és azóta állandóan magyarázták nemesak jogászok, de politikusok is, és ütközőpontja lett a legellentétebb pártfelfogásoknak, Csehországban és Tirolban pedig föderalisztikus törekvéseket alapítottak reája. *L u s t k a n d l* től kezdve a tudományos osztrák centralizmus avatta fegyverévé, legújában meg a kétszázados évforduló kapcsán a kormánykörök figyelme is reá irányult. A jelenlegi világháború pedig a monarchia konstrukciójára nézve a *pragmatica sanctio* nagy művének tűzpróbája.

A kidolgozás módszerére nézve még csak azt említem meg, hogy a sok forrás pontos címére való hivatkozás elkerülése végett a szöveg alatti jegyzetekben minden forrásmunkának teljes címét csak egyszer, először közöltem, azután pedig rövidítve, vagy ha a szerzőtől mindössze egy művet használtam, csak a szerző nevének kitételével hivatkoztam reája. De épen ezért jónak láttam a tanulmány végén a *Forrásmunkák és szerzők jegyzékét* a jegyzetekben használt rövidítéseknek, valamint azoknak a lapszámoknak megjelölésével, amelyeken az illető munka szerepel, a maga teljességében közölni. Ily módon a kérdésnek hatalmas bibliográfiája keletkezett. Ennek összeállításában oly pontosságra törekedtem, hogy a XIX. század előtt megjelent vagy nehezen hozzáférhető nyomtatványoknál a könyvtári szignatúrát is megjelöltem. Egyéb *Rövidítések jegyzéke* a mű legvégén található. A *Tartalommutatón* kívül pedig részletes *Név- és tárgymutató* könnyíti meg a tájékozódást. Ez utóbbi természetesen csak a nem szerzői minőségben szereplő neveket tartalmazza.

Végül nem mulaszthatom el, hogy e helyről általános köszönetet ne mondjak azoknak, akik e munka létrejövételében támogattak. De hálámnak csak legcsekélyebb mértékben való lerovása, ha mindennekelőtt volt kedves professzoromnak, *N a g y E r n ő* budapesti egyetemi tanár úrnak, nevét iktatom ide, akinek már magát a nagy érdekességű tárgyat is köszönhetem és aki később sem vonta meg tőlem jóindulatú irányítását. Ő tűzte ki e kérdést a kolozsvári egyetem jogi karán az 1907—8. tanévben pályatételül, és én mint egészen kezdő hallgató nem riadtam vissza

a szinte erőmön felülinek tetsző vállalkozástól. Az a körülmény, hogy a bírálat a pályaművet irodalmi értékűnek minősítette és a kar a pályadíjra érdemesítette:¹ kutatásaim folytatására és a csaknem kilenc évre terjedő bűvárkodás alatt (a szó valódi értelmében alkalmazva a »nonum præmatur in annum« elvét) igen nagy mértékben megnövekedett munkakiadására ösztönzött.

Közben ösztöndíjak segítségével két szemeszteren át a strassburgi egyetemen Laband és Rehm professzoroknál, majd a heidelbergi egyetemen Jellinek és Schröder professzoroknál folytattam ez irányú munkásságomat. Utóbb a nagyméltóságú kultuszminisztérium nagy állami ösztöndíjával egy esztendő Berlinben töltöttem, ahol tanulmányaimat Anschütz, Brunner, Gierke és Kohler professzorok irányították. A külföldi egyetemek szemináriumaiában többször nyílt alkalmam a trónöröklési jog bonyolult szabályait felolvasások keretében termékeny viták tárgyául kitűzni. Legújabbán pedig mint már a kecskeméti jogakadémia professzora két szünetet a belföldi és ausztriai, valamint a müncheni könyv- és levéltárak tanulmányozásának szenteltem.

Legvégül még csak azokat a *könyv- és levéltárakat* iktatom ide, amelyekből munkám anyagát merítettem.

Belföldön: *Budapest* az egyetemi könyvtár (itt főleg Hóman Bálint könyvtárnok úr fáradozásaiért mondok köszönetet); az egyetem levéltára; a Fővárosi Könyvtár (itt különösen Krisztics Sándor könyvtárnok úrnak tartozom hálával); a Képviselőház könyvtára; a M. kir. Országos Levéltár (itt mindenekelőtt Csánki Dezső miniszteri tanácsos, főlevéltárnok, Dóry Ferenc levéltárnok, Herzog József és Horváth Sándor allelevéltárnok, Zákonyi Mihály levéltári fogalmazó, főként pedig Baranyai Béla allelevéltárnok uraknak mondok fáradhatatlan támogatásaiért köszönetet); a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi Könyvtára, kéziratára és levéltára (itt Fejérpataky László egyetemi professzor, igazgató, Bajza József és Jakubovich Emil múzeumi őr urak voltak szívesek különösen támogatni); a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára; Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye levéltára és a Tökölánom könyvtára. *Esztergomban* a hercegprimási levéltár és a Főegyházmegyei Könyvtár. *Fiumében* az Archivio municipale. *Kassán* a város és Abauj-Torna vár-

¹ L. a bírálatot közölve *Acta Universitatis Litterarum Regiæ Hungariæ Francisco-Josephinæ Kolozsváriensis Anni MCMVII—VIII. Fasciculus II.* Kolozsvár, 1908, 45. s. kl.

megye levéltára. *Keckskeméten* a ref. jogakadémia és főgimnázium könyvtára (ahol *Kiss Béla* könyvtárnok úr kötelezett le szíves fáradozásával), valamint a városi könyvtár (amelyben *Szilády Károly* főlevéltárnok úrnak tartozom őszinte hálával). *Kismartonban* a herceg Esterházy-féle családi főlevéltár (itt *Merényi Lajos* hercegi tanácsos, levéltárnok úr támogatott nagy buzgalommal). *Kolozsvárt* az egyetemi könyvtár és a jogi szemináriumi kézikönyvtár. *Pécsett* Baranya vármegye levéltára. *Pozsonyban* az egyetemi könyvtár (ahol *Kumlik Emil* igazgató úr volt segítségemre); a gróf Pálffy-féle szeniorátusi levéltár (amelyben *Samarjay Emil* m. kir. udvari tanácsos, ügyvéd úr szíves szolgáltrakészségével három ízben is kutattam); a vármegyei levéltár (itt *Szpalovszki Gyula* főlevéltárnok úrnak tartozom hálával) és a városi levéltár. A többi Pálffy-féle családi és a káptalani levéltárban végzett kutatások nem vezettek eredményhez. *Sopronban* a megyei és városi levéltár. *Szolnokon* a m. kir. állami főgimnázium tanári könyvtára (itt *Ferencsik Lajos* főgimnáziumi igazgató és különösképen *Mittler Frigyes* tanár úrnak tartozom bensőséges hálával, hogy a korrekturák összeolvasásában és értékes filológiai tudásával vendégszerető házában oly önzetlenül támogatott). *Veszprémben* a vármegyei levéltár. *Zágrábban* a Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljski arkiv.

Külföldön a következő könyv- és levéltárak nyújtottak segédeszközöket és forrásokat: *Bécsben* az Allgemeines Archiv des k. k. Ministeriums des Innern (ebben főleg *Stritzko* allelevéltárnok úrnak mondok köszönetet); a Bibliothek der k. k. Theresianischen Akademie; a Bibliothek des k. k. Ministeriums des Innern; a Cs. és kir. házi, udvari és állami levéltár (ahol mindenekelőtt *Győry Árpád* osztálytanácsos, főként azonban *Szekfű Gyula* allelevéltárnok úr támogatott nagy önfeláldozással); a Cs. és kir. közös pénzügyi levéltár (itt boldogult *Thallóczy Lajos* b. t. t., osztályfőnök, igazgató úr emlékeztetének kell áldoznom és mellette *Eckhart Ferenc* allelevéltárnok úrnak mondanom köszönetet); a K. k. Hofbibliothek (amelyben *Henrich Walter* könyvtárnok úr volt különösen segítségemre) és az Universitätsbibliothek. *Berlinben* a Handbibliothek des Juristischen Seminars; a Königliche Bibliothek; a Königlich Preussisches Geheimes Staatsarchiv és az Universitäts-Bibliothek. *Drezdában* a Königliche öffentliche Bibliothek és a Königlich Sächsisches Hauptstaatsarchiv. *Hágában* az Algemeen Rijksarchief. *Heidelbergben* a Handbibliothek des Juristischen Seminars és az Universitäts-Bibliothek. *Karlsruheban* a Grossherzoglich Badisches General-Landesarchiv. *Londonban* a British

Museum könyv- és levéltára. *Münchenben* a K. Bayerisches Allgemeines Reichsarchiv; a K. Bayerisches Geheimes Hausarchiv; a K. Hof- und Staatsbibliothek (itt különösen *Sch n o r r v. C a r o l s f e l d* igazgató úr kötelezett le) és a Kgl. Universitätsbibliothek. *Oxfordban* a Bodleian Library. *Párizsban* az Archives Nationales és a Bibliothèque Nationale. *Prágában* az Öffentliche und Universitätsbibliothek. *Strassburgban* a Kaiserl. Universitäts- und Landesbibliothek.

Az itt felsorolt tudományos intézményeket személyesen kerestem fel, a szövegben jelzett egyéb helyekről származó levéltári anyagot pedig legnagyobbbrészt kölcsönként küldettem el.

Mindez intézetek vezetősége munkámat oly sokoldalúan támogatta, hogy az itt kifejezett köszönet a hálának csak legcsekélyebb megjelenése. De ugyanez áll a nagyméltóságú közoktatásügyi kormánnyal szemben is, amely ösztöndíjak adományozásával nemcsak anyagilag támogatott, de kész volt a külföldi hatóságokhoz több alkalommal értékes ajánlólevelekkel is ellátni.

Budapest, 1916. évi december hó 30-án.

Csekey István.

TARTALOMMUTATÓ.

Előszó...... V

Bevezetés.

1. §. *A trónbetöltés módja és jogi természete általában.* I. A trónbetöltés formáinak kialakulása. 1. — II. A patrimoniális öröklési elv a német territoriumokban. 5. — III. A modern közjogi trónöröklési elv kifejlődése és mai tartalma. 9. — IV. A trónöröklési rendszerek. 19.
2. §. *A magyar trónbetöltés módja és jogi természete.* I. Egyezőség és különbözőség a nyugati intézményekhez viszonyítva. 25. — II. A hűbéri elemek. 29. — III. A közjogi természetet megőrzi a választás és a szent korona elmélete. 30. — IV. A mohácsi vést követő idők két ellentétes közjogi felfogása. 34. — V. A magyar közjogi felfogás tényleges győzelme. 38.

Első rész. A választással vegyes örökössödés.

I. fejezet. A királyi trón betöltési módja a mohácsi vész előtt.

3. §. *A trónbetöltés módja az Árpád-házi királyok korában.* I. A főhatalom megszerzésének jogcímét az Árpád vérből való leszármazás, módját pedig a megválasztás tette. 41. — II. Az öröklési jogot vitatók. 46. — III. Bizonyítékok a választási elv mellett. 46. — IV. A testvéröröklési elv cáfolata. 50. — V. Bizonyítékok afelől, hogy a választás elve mellett kifejlődött szokás szerint a meghalt király életben levő legidősebb fiát tekintették a jogos örökösnek. 54.
4. §. *A trónbetöltés módja a vegyes-házi királyok korában.* I. A Károly Róbert megválasztására vonatkozó okmányokból kidomborodó két jogelv : a szabad választás és az Anjou-ház családi öröklése. 57. — II. Az elvek I. Lajos trónralépésében. Mária mint választott királynő. 66. — III. A szabad választási elv Zsigmond és Albert trónralépésében. Zsigmond öröklési szerződésai. 68. — IV. I. Ulászló megválasztása mint a szabad választási elv teljes diadala. 71. — V. Ugyanígy I. Mátyásé. A trónbetöltés körüli jogelvek két irányú alakulása : az öröklési szerződések és a választói jog határozottabb formái. (Az 1485 : 1., 2. és 3. t.-c.) 75. — VI. A szabad választási elv II. Ulászló trónralépésében. Az 1491-i pozsonyi békeszerződés érvénytelensége. Az 1498 : 45. t.-c. és az 1505-i rákosi végzés mint a szabad választási elv bizonyítékai. 77.

II. fejezet. A királyi trón betöltési módja a mohácsi vész után.

5. §. *Zápolyai János és Habsburgi Ferdinánd királyválasztása.* I. A kettős királyválasztás. 87. — II. János jogalapja. 89. — III. I. Ferdinánd trónigényeinek alapjai. 89. — IV. Forráshelyek I. Ferdinánd választása mellett. 92.
6. §. *A trón betöltése az 1547: 5. t.-c. alapján. (A választást a Habsburg-családra korlátozóak.)* I. I. Ferdinánd törekvései családjá öröklési jogának elismertetésére. 95. — II. A Habsburg-ház családi trónöröklési jogának törvényes biztosítása az 1547: 5. t.-c.-ben. 96. — III. A választási és egyéni öröklési elv küzdelme I. Miksa választásakor. 97. — IV. Ugyanez Rudolf trónraemelésekor. 99. — V. II. Mátyás trónralépése mint a szabad választás elvének fényes diadala. 99. — VI. A régi viszály II. Ferdinánd választásakor. 100. — VII. Az örökösödésbe oltott választás mint a trónbetöltés módja I. Ferdinándtól I. Lipótig. 103.

Második rész. A fiági trónöröklés.

7. §. *A fiági trónöröklés elfogadtatásának előkészítése Magyarországon.* I. A törvénybeiktatás világtörténelmi, politikai és a hazai viszonyokban gyökerező okai. 106. — II. Az előkészítő udvari értekezletek. 111. — III. Az udvarhoz meghívott magyar főuraknak tett előterjesztések. 116. — IV. A primás, a nádor és a főurak választái. 118. — V. A királyi rezolúció. A regális. Udvari pamfletek. 126. — VI. A trónöröklési törvénynek a nádortól készített első javaslata nem nyeri meg a király tetszését. 129.
8. §. *A fiági trónöröklés megállapítása az 1687—88. évi országgyűlésen.* I. A kezdeményező határozat. 130. — II. A királyi előterjesztések és a fiági trónöröklés elfogadása. 132. — III. Vita a spanyol ág öröklési jogának utólagos bevétele felett. 137. — IV. A törvényjavaslat szövegezése. 138. — V. Az 1688: 2. és 3. t.-c. főelvei. 140.
9. §. *A fiági trónörökléssel kapcsolatos alkotmánybiztosítékok a királyi hittelvél és eskü alakjában.* I. Az ú. n. »revíziós záradék« keletkezése. 142. — II. Turba és a magyar írók magyarázata. 146. — III. A Turba-féle magyarázat cáfolata. 149. — IV. A következő országgyűlések tiltakozása és értelmezése. 155. — V. A nagy-oztrák közjogi iskolának Turba revíziós záradék-elméletére alapított támadása alkotmányunk ellen. Cáfolatok. 157.

Harmadik rész. A vegyes ági trónöröklés.

I. fejezet. Az osztrák pragmática sanctio keletkezése.

10. §. *Az 1703 szeptember 12-i titkos »családi egység.«* I. Az 1703 szeptember 5-i két legtitkosabb okirat. 163. — II. Az 1703 szeptember 12-i titkos és nyilvános cselekmény. 166. — III. A titkos családi egység trónöröklési rendelkezései. 167. — IV. Az ezek és az 1713 április 19-i publikáció tartalma közt vélt különbség cáfolata. 168. — V. I. Lipót 1688-i és 1705-i végrendeletének trónöröklési intézkedései mint az 1703-i családi egység kiegészítői. 172. — VI. 1703-ban mindössze a dinasztiaiban régóta fennállott trónöröklési szabályok megerősítése történt. 172.

11. §. *Az 1713 április 19-i »német publikáció.«* I. I. Lipót 1711 szeptember 26-i végrendeletének trónöröklési intézkedései mint az 1703-i családi egyesség megvilágító rendelkezései. 173. — II. Az 1712 március 9-i horvát tartománygyűlési határozat mint a nőági trónöröklés kérdésének megindítója. Tanácskozás a magyarokkal. Károly kilátástalansága. 175. — III. Az udvari események az 1703-i titkos családi egyesség publikációjához vezetnek. 181. — IV. Az 1713 április 19-i ünnepélyes közhirrététel. Spanyol minták. 186. — V. A »pragmatica sanctio« elnevezés eredete és jelentése. 189.
12. §. *Az osztrák pragmatica sanctiohoz tartozó renunciaciók.* I. A renunciació fogalma. Jelentősége a magyar közjog szempontjából. 193. — II. Az ú. n. fenntartás nélküli renunciaciók. A spanyol pragmatica sanctiók. 199. — III. Mária Anna 1708-i renunciaciója. 201. — IV. Mária Jozefa 1719-i renunciaciója mint a tágabb értelemben vett osztrák pragmatica sanctio fontos kiegészítő része. Alapelvei. 202. — V. Mária Amália 1722-i renunciaciója. 208.
13. §. *A pragmatica sanctio elismertetése az örökös tartományokban és biztosítása a külföldi hatalmak és a Római-német szent birodalom részéről.* I. Az elismertetés oka, módja és jogi természete az örökös tartományokban. 209. — II. Biztosítása a külföldi hatalmak részéről. 220. — III. A birodalmi gyűlés garanciája. 221.

II. fejezet. Az 1713 : 1., 2. és 3. t.-c. (úgynevezett magyar pragmatica sanctio) keletkezésének története.

14. §. *A nőági trónöröklés elfogadtatásának előkészítése Magyarországon.* I. A horvát határozat alapján megindult első puhatolózások az udvar részéről. Az 1712 április 27-i »szűkebb konferencia.« Az 1712 május 21-én kibocsátott hitlevél a fiág kihalása esetére biztosítja a szabad királyválasztás jogát. 226. — II. A nádori értekezlet 1712 július 8-i felterjesztése. Az udvar ennek alapján elhalasztja a kérdés szabályozását. 229. — III. Újabb tapogatózások 1714-ben a magyaroknál. Az udvari konferenciák várakozást ajánlanak. III. Károly a nádori értekezlet szabta feltételek teljesítését eszközli. 231. — IV. Az 1721-i udvari konferenciák tanácskozásai a nőág trónöröklésének a magyar országgyűlés elé vitele tárgyában. 234. — V. Az 1722-i március 2-i udvari értekezlet. A regális megszerkesztése. 240. — VI. A magyarok politikai felfogása a nőági trónöröklés és az ennek folytán Ausztriával bekövetkező unió tekintetében. Gróf Pálffy Miklós nádor és Szluha Ferenc nádori ítélőmester levelezése. A ratiocinatio. A helyzet mai bírálata. 242. — VII. Az 1722 áprilisában Pozsonyban megindult agitáció. 251. — VIII. A regális homályossága és a követi utasítások általános jellege. 254. — IX. A nádori előértekezletek. A kezdeményező határozat szövegezése. Az udvar sürgős kívánságai. Nehézségek. 258.
15. §. *A nőági trónöröklés megállapítása az 1722—23. évi országgyűlésen.* I. Az 1722 június 30-i kezdeményező javaslat. A július 3-án Bécsben történt önkéntes felajánlás. 265. — II. A július 8-i királyi előterjesztések. 270. — III. A trónöröklést tartalmazó törvények szövegezése. A július 11-i ülésben a felolvasott renunciaciók alapján a trónöröklés jogát a három nőágra korlátozzák. A két első cikk végleges szövegezése a 16-i ülésben. A másnap módosítás. 271. — IV. A cikkek további története. A 3. cikk keletkezése. 275. — V. A »magyar pragmatica sanctio« elnevezés. 279.

III. fejezet. A vegyes ági trónöröklés a magyar szent korona többi országában.

16. §. *A nőági trónöröklés Horvát-, Szlavon- és Dalmátországban.* I. Előzmények. 283. — II. Az 1712 március 9-i tartománygyűlés és az itt alkotott 7. cikk tartalma. 286. — III. A horvát határozat híre a magyaroknál. A felajánlás a bécsi horvát küldöttség részéről. A határozat megerősítése elmarad. 291. — IV. Érvek a horvát határozat érvénytelensége mellett. 294.
17. §. *A pragmatica sanctio Fiumében.* 301.
18. §. *A pragmatica sanctio Erdélyben.* I. Erdélyben hiányzott a trónöröklési jog törvényes alapja. A nőági trónöröklés elfogadtatásának előkészítése. Az országgyűlés 1722 március 30-i határozata. 302. — II. III. Károly 1723 december 30-án megerősíti a határozatot. A törvénybecikkelyezés azonban az udvar és a rendek feligásának ellentéte miatt elmarad. 307. — III. A becikkelyezés az 1744: III. t.-c.-be. 311. — IV. A magyar és az erdélyi *pragmatica sanctio* egyezősége és különbözősége. 313. — V. Az 1791: erdélyi VI. t.-c. 313. — VI. Az 1744: erdélyi III. t.-c.-ben megállapított erdélyi *pragmatica sanctio* érvénye 1848-ig. Ekkor Erdély visszaesetelése folytán ott is az 1723. évi magyar törvények értelmében történik a trónöröklés. 314.

IV. fejezet. A magyar trónöröklési jog rendszere.

19. §. *A trónöröklési rend szabályai.* I. E tekintetben a törvény négy irányban ad félre nem érthető útbaigazítást: 1. a trónöröklési jog terjedelmét a három főágra korlátozza; 2. kimondja az elsőszülöttség elvét; 3. megadja mindkét nemű leszármazóknak a trónöröklés jogát; 4. megállapítja, hogy az örökösödés ági örökösödés. 316. — II. A törvényben határozottan meg nem állapított részletek: 1. hogy az ági örökösödés vérrokonsági vagy vegyes; 2. érvényesül-e a képviselő elve; 3. az utószülött jogának kérdése; 4. a sorrend lemondás esetére. 318.
20. §. *A trónöröklésben megkívánt kellékek.* I. A trónralépőnek a három főág egyikéből kell származnia. 333. — II. Törvényes házasságból származó utódnak kell lennie. 333. — III. A római katolikus vallást kell követnie. 335. — IV. Ausztriai főhercegnek kell lennie. 1. Ez utóbbi kifejezés értelme. (Minősítő kellék-e vagy pedig kollektív megjelölés? A leányági leszármazók kérdése.) 2. Az osztrák főhercegség előfeltételei: *a)* az egyenrangú házasságból való származás (*a)* E kellék levezetése. *β)* Fogalma. *γ)* A morganatikus házasság. *δ)* A magyar királyi ház fogalma.); *b)* a mindenkor legmagasabb családfő által jóváhagyott házasságból való leszármazás. 337.
21. §. *A trónöröklés feltételei.* I. A koronázás. 371. — II. A hitlevélkiadás. 380. — III. A koronázási eskü. 387.
22. §. *A trónöröklés egyéb szabályai.* *A)* A trónralépés. I. Akadályai: 1. személyiek (*a)* a kiskorúság, *b)* az embrióállapot, *c)* a testi vagy szellemi képtelenség); 2. tárgyiak. 390. — II. A régensség. 1. A magyar közjogi gyakorlat. Az intézkedés az országgyűlésre hárul. 2. Az osztrák jog álláspontja. 3. A megoldás lehetősége. 395. — *B)* Az uralkodás befejezésének esetei. I. A halál. 399. — II. A lemondás. 399. — III. A tróntól való megfosztás. 402. — *C)* A trónvárományosi jogról való lemondás. 404.
23. §. *A királyi ház törvényei.* I. A Habsburg-család házi törvényei és sajátágaik. 408. — II. A magyar *pragmatica sanctio* egyes tételei a dinasztia házi törvényeinek

- tekintetbevételével jöttek létre. 410. — III. A vonatkozás jogi tartalma. 412. — IV. A házi törvények helye a magyar kútfők sorában. 418. — V. Mennyiben változott az 1900: XXIV. t.-c. folytán a házi törvények jogi természete? 421.
24. §. *A magyar pragmatica sanctio jogi természete.* I. Kérdéskitűzés. A belső szerződési és a törvényi elmélet. 424. — II. Az előbbi két faja. 1. Egész terjedelmében belső szerződés (ezen belül *a*) szerződés a magyar nemzet és királya, *b*) a magyar nemzet és királyi háza közt). 2. Az únióra vonatkozó része nemzetközi szerződés. A törvényi elmélet szerint: 1. a trónöröklési jogi része közönséges törvény, az únióra vonatkozó nemzetközi szerződés; 2. egész terjedelmében törvénybe cikkelvezett nemzetközi szerződés. 425. — III. Forrásbizonyítékok a szerződési elv mellett. 426. — IV. Államférfiak és publicisták a szerződési elmélet mellett. 428. — V. Ugyanígy a közjogászok. 430. — VI. A törvényi elmélet és vallói. 432. VII. Az osztrák írók felfogása. 436. — VIII. Nézetünk. A *pragmatica sanctio*-nak trónöröklési része köztörvény. A belső szerződési elmélet cáfolata. 440. — IX. Az únióra vonatkozó része nemzetközi szerződési természetű. A *pragmatica sanctio*t egész terjedelmében nemzetközi szerződésnek valló felfogás cáfolata. A trónöröklési rend és az únió kölcsönhatása. Az ebből származó korlátozások. A megváltoztathatás módja. 446. — X. A megváltoztathatás kérdése Ausztriában. 452.
25. §. *Az osztrák és a magyar pragmatica sanctio közt fennforgó különbségek.* I. Az eredet tekintetében. 458. — II. A feltételekre nézve. 459. — III. A terjedelmet illetőleg. 460. — IV. A szabad választási elvet tekintve. 469.

Mellékletek.

I. Gróf Draskovich János levele I. Lipóthoz a fiági trónöröklés tárgyában. Klenovnik, 1679 december 4.....	475
II. A magyar tanácsosoknak I. Lipót királyhoz felterjesztett véleménye a fiági trónöröklés tárgyában. Bécs, 1687 augusztus 15.....	476
III. Gróf Esterházy Pál nádornak I. Lipót királyhoz felterjesztett véleménye a fiági trónöröklés tárgyában. Bécs, 1687 augusztus 16.....	478
IV. Az 1688. évi trónöröklési törvénycikknek javaslatának gróf Esterházy Pál nádortól készített első fogalmazványa. Pozsony, 1687 szeptember 5..	479
V. Gróf Esterházy Pál levelei I. Lipóthoz a fiági trónöröklés tárgyában.	
1. Pozsony, 1687 november 7.....	480
2. Pozsony, 1687 november 10.....	481
3. Pozsony, 1687 november 14.....	481
4. Pozsony, 1687 november 16.....	482
VI. Az I. Lipót és két fia, József és Károly közt kötött (I.) titkos családi egység. Bécs, 1703 szeptember 5.....	482
VII. Az I. Lipót és fia, Károly közt kötött (II.) titkos családi egység. Bécs, 1703 szeptember 5.....	486
VIII. Jegyzői bizonyítása az I. Lipót és két fia, József és Károly közt (I.), továbbá közte és fia, Károly közt (II.) kötött titkos családi egységekre tett esküvésüknek. Bécs, 1703 szeptember 5.....	487
IX. A karoknak és rendeknek az 1708. évi országgyűlés elé terjesztett sérelmei első pontjából. Pozsony, 1708 június 25.....	488

X. Az 1712. évi országgyűlés tárgyalásai a koronázási hitlevél szövegezése tárgyában.....	490
XI. Herceg Esterházy Pál nádornak és tanácsostársainak felterjesztése III. Károlyhoz a nőági trónöröklés tárgyában. Pozsony, 1712 július 8.....	492
XII. Mária Jozefa főhercegnő renúnciációjának egykorú leírása. Bécs, 1719 augusztus 19. (Hasonmás.).....	496
XIII. Jelentés a miniszteri konferenciáról. Bécs, 1721 augusztus 21.....	501
XIV. Gróf Pálffy Miklós nádor levele Szluha Ferenc nádori ítélőmester és komárommegyei alispánhoz. Bécs, 1722 március 7.....	502
XV. Szluha Ferenc válasza. Pozsony, 1722 március 11.....	503
XVI. Gróf Pálffy Miklós levele Szluha Ferenchez. Bécs, 1722 március 14.....	507
XVII. Græve János Frigyes bécsi porosz követ jelentései I. Frigyes Vilmos porosz királyhoz az 1722. évi magyar országgyűlés és a nőági trónöröklés tárgyában.	
1. Bécs, 1722 április 11.....	508
2. Bécs, 1722 április 15.....	509
3. Bécs, 1722 április 29.....	509
4. Bécs, 1722 május 13.....	510
5. Bécs, 1722 június 3.....	510
6. Bécs, 1722 június 13.....	511
7. Bécs, 1722 július 4.....	511
8. Bécs, 1722 július 11.....	512
XVIII. Gróf Pálffy Miklósnak Fiath József győr- és Meszlényi József fehérmegyei alispánokhoz írt levelei az 1722-i országgyűlés tárgyában. 1722 május—júniusában.	513
XIX. Szluha Ferenc 1722 június 30-i országgyűlési beszéde kinyomtatott eredetijének címlapja. (Hasonmás.).....	513
XX. III. Károly levele gróf Pálffy Miklóshoz. Bécs, 1722 július 4.....	515
XXI. A magyar királyi udvari kancellária véleménye az 1723 : 3. t.-c. szövegezése tárgyában. Pozsony, 1722 október—november.....	515
XXII. A királyi biztosok válasza a rendeknek 1723 március 21-i feleletére, amelyet a postulatumok tekintetében az évi február 18-án kelt királyi rendeletre felterjesztettek. Pozsony, 1723 április 20.....	516
XXIII. Az 1723 : 3. t.-c. javaslatának a királytól módosított és az országgyűlésnek 1723 június 1-én bemutatott szövege.....	517
XXIV. A rendek utolsó észrevétele az 1723 : 3. t.-c. javaslata tárgyában. Pozsony, 1723 június 17.....	518
XXV. A királyi biztosok utolsó válasza az 1723 : 3. t.-c. javaslata tárgyában. Pozsony, 1723 június 17.	518
XXVI. Szövegösszehasonlítás az 1723 : 3. t.-c. keletkezéséhez.	
1. Az országgyűléstől 1722 október 10-én felterjesztett szöveg	519
2. Az 1723 június 19-én szentesített szöveg	519
Forrásmunkák és szerzők jegyzéke.....	521
Név- és tárgymutató.....	552
Rövidítések jegyzéke.....	563

BEVEZETÉS.

1. §. A trónbetöltés módja és jogi természete általában.

I. Monarchikus államban a fejedelmi hatalom mai alakja történelmi fejlődés eredménye. Hosszú az út, amely a nomád törzsek főnökétől az emberi lét legmagasabb földi alakjaként szervezett állam főhatalmaig elvezet. A kezdetleges társadalom kollektív vállalkozása; a háború hamar megteremti a *tényleges főnökséget*. De az ilyen hadvezér hatalma nyomban megsemmisül a törzs többi tagja fölé emelő tulajdonságainak vesztével. Nem elegendő a főhatalom szilárdságához a *választott főnökség* sem, bár ez béke idejére, sőt utóbb a választottnak egész életére szól is. Szilárdság csak akkor következik be, amikor az egyes képességeire való tekintet nélkül jut a főhatalomnak birtokába, vagyis az *öröklés* intézménye útján. Idáig azonban csak lassan jut el a fejlődés. Az örökösödés a választással még sokáig kapcsolatban marad. Közbeeső alak jön létre: az *örökösödésbe oltott választás* vagy *választással vegyes örökösödés*, amelyet bátran nevezhetnénk *családi öröklésnek* is szemben az *egyéni öröklés* elvével.¹

A családi öröklés főként a fejedelem javainak megszorodása következtében áll be, amikor arra törekszik, hogy vagyonát és hatalmát családjára, különösen fiutódaira átszármaztassa. Az örökösödés révén az uralkodó családok dinasztikiakká válnak, amelyek különös tiszteletben részesülnek a nekik tulajdonított isteni származás, a szellemhit, a nagyobb

¹ V. ö. minderre Post, Die Anfänge des Staats- und Rechtslebens. Oldenburg 1878, S. 123 f. — U. a., Grundriss der ethnologischen Jurisprudenz. Oldenburg u. Leipzig 1894—5, Bd. I, S. 387 f. — Spencer, The Principles of Sociology. (A System of Synthetic Philosophy. Vol. VI.) London u. Edinburgh 1882, p. 331 sqq. — Tegze Gyula, A politikai hatalom kifejlődése. (A társadalom. [A műveltség könyvtára. I. sor., VI. k.] Budapest, 1908.) 514. s. kl.

vagyon és az előkelőség folytán. Ennek következménye, hogy tagjaiknak keveredése a közönséggel tilos. Ez a felfogás vezet az *egyenrangú házasság* intézményéhez, amely szerint fejedelmi családok tagjai csak egymással házasodhatnak. Az egyéni, főként az elsőszülöttségi fiági rend szerint való örökösödés kapcsolatos lesz a nagyobb vagyon fogalmának kialakulásával. A köz- és magánjogi öröklés ugyanis kezdetben elválaszthatatlan egymástól. A főhatalom öröklése a magánvagyonban való örökösödést is jelenti. A gazdasági szempontból ezelőtt többé-kevésbbé homogén társadalom képe megváltozik. Most már a tanácsban való felszólalás joga is a birtok nagyságától lesz függő. A tanács hűbérurak tanácsává válik. Az államterület növekedésével, új területek és új népek hódításával az őslakók helyzete előkelővé lesz a meghódított szolganepekre, plebejusokra, vazallusokra vonatkozólag nyeri állásuk az előkelőség színezetét, joguk a kiváltság jogát. Velük szemben fejlődik ki a nemesség, patriciátus, hűbéruraság fogalma. A tanács tekintélyének növelésére most már egyre több ok szolgál. A terület megnagyobbodása folytán a szabadok megjelenése a tanácskozásokon sokba kerül, a szegényeknek ez szinte lehetetlenné válik, és így lassanként e joguk nemgyakorlás folytán elenyészik. A tehetőseknek, akik gazdaságukat minden nagyobb nehézség nélkül otthagyhathják, ez nem akadály. Eddig egészen kis kör tette ki a tanácsot, ezek véleménye volt a közvélemény. Most már azonban ez nem marad egységes. Az előkelők döntő befolyásra tesznek szert. A fejedelem és a tanács közt a viszony rendszerint ellenségesé alakul. Ahol azonban a fejedelem isteni származásának felfogása hamar következik be, ott az előkelők nem tudnak nagyobb túlsúlyra szert tenni, a tanácsosok kinevezett hivatalnokokká válnak. Itt a fejedelmi hatalom roppant szilárd alapokra helyezkedik, és kifejlődik a »dominium terræ«, a területi felségjog, az uralkodóház, a fejedelmi magánjog (Privatfürstenrecht) fogalma. Így a germánoknál. Ahol azonban az előkelők túlsúlya következik be, ott nincs örökösödés az uralomban. Az előkelők esetről-esetre választják a fejedelmet és így módjukban van azt emelni a trónra, akit ők óhajtanak. Itt a főhatalom közjogias természete jobban kifejlődik, elkülönül a magánjogokban való örökléstől, s a fejedelmi magánjog helyét az alkotmányjog foglalja el. Így látjuk ezt különösen Rómában, majd később Lengyel- és Magyarországon.

Mindezek alapján általában azt mondhatjuk, hogy a fejlődés kezdetleges fokain megállapodott öröklési rend nincsen, hanem helyette egy kettős irányú küzdelem a fejedelmek és a népek közt, akik közül az első

örökletes dinasztikiák alakítására törekeshnek, az utóbbiak pedig a trónbetöltés körüli befolyásuk megőrzésére.¹

Pflugk-Harttung a germánok trónörökösödését tanulmányozva arra az eredményre jut, hogy a küzdelem az örökösödés és a választás közt jellemzi a népvándorlás egész korszakát mind keleten, mind nyugaton, Toledótól és Tarától Konstantinápolyig, Madainig és Damaszkuszig.² Erre a korszakra nézve a helyzetet a következőképen jellemzi: »Akit 'nemzetségivé' (geschlechtig), királlyá avattak, ezt a kiváltságot nemcsak magának szerezte meg, hanem utódainak is, akik ettől fogva a stirps (gens) regia-t alkották. Ennek a királyi méltóságra annyiban volt joga, hogy a jog az összességet illette meg, az egyes családtagoknak pedig csak igényük volt arra. Csak a nép választása alakította át az igényt egyedi joggá, változtatta át az egyén részére a jus ad rem-et jus in re-vé: ruházta át a legfőbb hatalmat. Mivel azonban a választásnak a család körén belül kellett történnie, ennél fogva nem volt szabad; hanem adott számból való korlátozott kiválasztás. Szokás szerint a legközelebbi rokonra esett, vagyis az utolsó király legidősebb fiára, amennyiben ez uralkodásra képes (idoneus) volt.«³

Pflugk-Harttungnak a népvándorlás korára vonatkozó ez a megállapítása, mint más vizsgálódások mutatják, jóval később a

¹ Így Schulze a német fejedelmi családokat illetőleg. Das Recht der Erstgeburt in den deutschen Fürstenhäusern. Leipzig 1851, S. 26 f. — Ugyanő a kezdetleges portugál királyságra. Die legitime Thronfolge im Königreiche Portugal. (Aus der Praxis des Staats- und Privatrechts. Nr. IV.) Leipzig 1876, S. 172 f. — Ugyanígy Franciaországra Schreuer, Wahlemente in der französischen Königskrönung. (Festschrift f. Heinrich Brunner. Weimar 1910.) S. 649 f.

Itt jegyezzük meg, hogy a klasszikus kor államának alapformája épen nem a monarchia, hanem a köztársaság. A görögök és rómaiak a köztársaságban érték el állami életüknek tetőfokát, míg a monarchia náluk mindig tirannizmushoz vezetett. S míg a rómaiaknál a principátus idejében a magánjognak ma is csodálat finom rendszere fejlődik ki, addig a főhatalom megszerzése körül 476 éves közjogi anarchia uralkodik. A zavaros császárválasztások nem engedtek trónöröklési szabályokat kifejleszteni, és így a jogi gyámkodásra szoruló barbár középkor nem kapott Rómától a trónbetöltés jogi természetére nézve közjogi szabályokat. Igaz, hogy az újabb királyság intézményének a germánok a megalapítói, amennyiben ők vezették be a népszabadsággal párosult királyságot (Nec regibus infinita ac libera potestas.), de nem tudták megvonni e nagyszerű elv közjogi következményeit és teljesen beleveszve a recipiált római magánjogba, valamennyi közjogi természetű intézményüket, köztük a trónöröklési jogot is, belesülyesztik a magánjog kicsinyes eszmevilágába.

² Zur Thronfolge in den germanischen Stammesstaaten. (ZRG. Germ. Abt. Bd. XI, 1890.) S. 205. ³ U. o. S. 177 f.

frankoknál, valamint a Római-német szent birodalomban és a szlávoknál is találó.¹

Az örökösödés és választás elvének ez a százados küzdelme természetesen oly egyéni eseteket teremtett, hogy a szokásjogban megnyilvánuló általános szabályok megállapítása mindössze hiú törekvés maradt. Lindner a német királyválasztásokról szóló művében arra az eredményre jut, hogy az egyes eseteket egyénileg kell kezelni, mert rendszerint az okok egész szövedéke hatott közre, hogy az örökösödési vagy a választási elv jutott-e túlsúlyra.² Dungere n szerint pedig a régi birodalom trónöröklési joga olyannyira egyéni és különálló volt, hogy egyáltalán nem lehet az antik vagy modern államtan elméleti rendszerébe beilleszteni.³ Ha kedvezők voltak az uralkodó családi viszonyai, kiválósága folytán nagy volt személye és családja iránt a bizalom és fiára hagyhatta a trónt, főleg, ha ez többször megtörténhetett egymásután: akkor az örökösödés elve lett úrrá a választási elv fölött. Ellenkező esetben pedig, ha a családi viszonyok kedvezőtlenül alakultak és különösen a közvetlen fiutódok hiánya többször egymásután ismétlődött: a választási elv lépett előtérbe. Amennyiben pedig a középkorban német királyválasztásokról van szó, ez a »választás« az esetek legnagyobb részében nem jelentett egyebet, mint az egyes öröklési igényének elismerését vagy az uralkodó király döntéséhez való hozzájárulást.⁴

Hasonló viszonyokat találunk a szláv népeknél is, ahol általános szokás szerint a család legidősebb élő tagja nyerte el a trónt (szeniorátus),

¹ Így Király János, Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugateurópai jogfejlődésre. I. k. Budapest, 1908, 115. s. kl. — Hasonlóképpen Domanovszky Sándor, A trónöröklés kérdéséhez az Árpádok korában. (Bp. Sz. CLVI. k., 1913.) 369. l. U. e. németül Zur Frage der Thronfolge im Zeitalter der Árpáden. (Ung. R. Jahrg. III, 1914.) S. 538 f.

² Die deutschen Königswahlen und die Entstehung des Kurfürstenthums. Leipzig 1893.

³ Thronfolgerecht und Blutsverwandschaft der Deutschen Kaiser seit Karl dem Grossen. 2. Aufl. Papiermühle 1910, S. 13.

⁴ L. Domanovszky sikerült összefoglalását Lindner kutatásai alapján. I. m. 370. s. kl. V. ö. még idevonatkozólag Harttung, Die Thronfolge im deutschen Reiche bis zur Mitte des elften Jahrhunderts. (FDG. Bd. XVIII, 1878.) S. 129 f. — Borch, Die gesetzlichen Eigenschaften eines deutschen römischen Königs und seiner Wähler bis zur Goldenen Bulle. Innsbruck 1884. — Philipps, Die deutsche Königswahl bis zur Goldenen Bulle. (Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Bd. XXIV—XXVI, Wien 1857—8.) Neudruck in den Vermischten Schriften. Wien 1860, Bd. III, S. 199 f. — Maurenbrecher, Geschichte der deutschen Königswahlen

bár a választás elve szintén fennállott. Így pl. Csehországban.¹ Vagy pedig maga a korlátlanul uralkodó fejedelem jelölte ki utódját, mint pl. egészen 1797-ig Oroszországban.²

A választással kombinált örökösödés bizonyos családoknak dinasztikiakká alakulásához vezet, és mindaddig, amíg a királyi családnak egyetlen uralkodásra képes tagja van, méltánytalanságnak és szinte jogtalan-ságnak tekintetik a családtól eltérni.³

II. A trónöröklési jognak csodálatosan tarka fejlődését látjuk a területiális Németországban, ahol az egyéni örökösödés története lépésről-lépésre együtt halad a területi felségiség történetével. A frank monarchiától különvált önálló Németország ugyanis *kettős* alkotmánytörténelmi fejlődést mutat: a *Németbirodalomét* mint egészét és alárendelt részeinek mint *territoriumoknak* részfejlődését.

Mivel a Németbirodalom hosszabb időn át legalább is színleg választási monarchia maradt és így megtartotta területi egységét, nem szolgáltat kellő anyagot vizsgálódásunkhoz. De annál inkább területiális részei, amelyekben a területi felségjog fogalmát hamarosan egy »domi-

vom zehnten bis dreizehnten Jahrhundert. Leipzig 1889. — Hubrich, Fränkisches Wahl- und Erbkönigthum zur Merovingerzeit. Königsberg 1889. — Sickel, Das Thronfolgerecht der unehelichen Karolinger. (ZRG. Germ. Abt. Bd. XXIV, 1903.) S. 110 f. — Hugelmann, Die deutsche Königswahl im corpus iuris canonici. (Gierkes Untersuch. H. XCVIII, 1909.) — Dungen, Thronfolgerecht. — Krüger, Johannes, Grundsätze und Anschauungen bei den Erhebungen der deutschen Könige in der Zeit von 911—1056. (Gierkes Untersuch. H. CX, 1911.) Itt bő irodalom. S. X f.

¹ Loserth idevonatkozó kutatásainak eredményét így fejezte ki: »Wenn es nach den obigen Erörterungen als feststehend angesehen werden muss, dass das *Wahlrecht* der böhmischen Grossen bis in das dreizehnte Jahrhundert zu Recht bestand, so muss andererseits constatirt werden, dass dieses Wahlrecht von jeher ein *beschränktes* gewesen ist. Wie in Deutschland, so war auch in Böhmen *Erbs- und Wahlrecht mit einander vereinigt*. War auch die Nachfolge in Böhmen bedingt durch die Wahl des Volkes, so musste doch stets auf die Familie der Přemysliden Rücksicht genommen werden.« Das angebliche Senioratsgesetz des Herzogs Břetislav I. und die böhmische Succession in der Zeit des nationalen Herzogthums. (AÖG. Bd. LXIV, 1882.) S. 59.

² V. ö. Ferdinandy Gejza, A királyi méltóság és hatalom Magyarországon. Budapest, 1895, 130. l. — Gribowski, Das Staatsrecht des russischen Reiches. (Öff. R. d. G. Bd. XVII, 1912.) S. 17. — Jellinek, Allgemeine Staatslehre. 3. Aufl. Berlin 1914, S. 358.

³ V. ö. Schulze, Erstgebur. S. 13 f. — U. a., Geschichtliche Entwicklung der fürstlichen Hausverfassung im deutschen Mittelalter. (ZRG. Germ. Abt. Bd. VII, 1868.) S. 324.

nium terræ» értelmében vették, s ez a felfogás a hivatali utódlás és öröklés fogalmával egybekapcsolva a fejedelemségek felosztásához vezetett.

A német territorialis trónöröklési jognak kifejlődése bennünket annyival is inkább közelebről érdekel, mert Habsburg királyi házunk örökös tartományaiban ezen a joron gyakorolta a fejedelmi hatalmat; és ez az idegen jog nálunk a trónöröklésnek 1688-ban és 1723-ban bekövetkezett törvényes szabályozása alkalmával alapul szolgált, legalább is azokat a szabályait illetőleg, amelyek a trónöröklés rendjének megállapítására nézve a Domus Austriacában mint a német fejedelmi családok egyikében gyakorlatban voltak.

E territorialis német államjog trónöröklési szabályainak fáradhatatlan kutatója, S c h u l z e *három korszakát* különbözteti meg a fejlődésnek, amely annyival is inkább tanulságos, mert élénk világot vet a német államjog történelmi alakulására is.¹

Az első korszak, amikor a császár által adományozott birodalmi méltóságok mind *hivatali jellegűek* voltak. E korszak első felében a hercegek, őgrófok, grófok császári hivatalnoki jellege még annyira teljes, hogy hivataluk tisztán személyi jogosítvány minden öröklési igény kizárásával. Csak e korszak második felében lesz a hivatal *örökletessé* ama *tényleges* szokás folytán, hogy a császár az alkalmas fiúnak odaadományozza az atya méltóságát. A terület magánjogi örökléséről még nincsen szó.

A második korszak az az idő, amikor az egyszerű, darabos ősgermán államok népei kilépnek elszigeteltségükből. A világ népeivel való érintkezés a kezdetleges intézményekkel szemben a középkor színes, feldolgozatlan eszményeihez és világnézletéhez vezet és megalkotja a fantasztikus hűbéri állam épületét. A birodalmi méltóságok hivatalnoki jellegét teljesen elhalványítják a *patrimoniális igények*. E korszak első felében a múlt korszak hivatali viszonyával való összefüggés még oly szoros, hogy a birodalmi méltóságok elismert öröklése és patrimoniális tulajdonsága mellett is az *oszthatatlanság* elve érintetlen marad. E korszak második felében azonban a hivatali eszme annyira kivész, hogy a méltóságok közjogi jellegét teljesen kiszorítja azok *magántulajdoni* jellege. A méltóságokban való utódlás az ingatlanok öröklése mintájára történik. A XIII. században pedig kezdetét veszi a *területek felosztása*.

A territorium hűbéri magánbirtokká lesz, az alattvalók mint az

¹ Erstgebur. S. 9 f., 48 f. — U. a., Lehrbuch des deutschen Staatsrechtes. Leipzig 1881—6, Bd. I, S. 205 f.

ország hasznos tartozékai jönnek tekintetbe, a fejedelem pedig tartományi úrrá (*dominus terræ*) válik. Hatalma valóságos államhatalom az egyes területrészek felett; az államhatalomról való sajátságos felfogás szerint az államon kívül, afölé helyezik. Az uralkodásban foglalt fejedelmi jogokra saját, eredeti joga van, a közhatalmi jogok mint egyéni jogok tulajdonként illetik.

A trónöröklésnek ez a kezdetleges formája, amely eltekintve attól, hogy elvi alapja a mai államjogi felfogás nézőpontjából tarthatatlan és hogy merőben ellenkezik az állam lényéről alkotott fogalmakkal, rendkívüli hátrányokkal sujtotta az illető országot. Az uralkodó ugyanis, ha több gyermeke volt, örökségképen *részekre bontva* hagyta rájuk birodalmát, és így az ország minden államfőváltásnál részekre darabolódott és természetesen ezzel együttjáró gazdasági és politikai rázkódásokat szenvedett. Sőt előfordult, hogy az országot vagy területi részeit a fejedelem leányainak kiházásításakor hozományként adta oda. Találó kifejezése e patrimoniális államalkotó elvnek a »*Bella gerant alii, tu felix Austria nube*« parocemia.

A harmadik korszak a második tévedéseinek harcával kezdődik. Az állam többé-kevésbbé visszatér az őskorszak intézményeihez, azzal a különbséggel, hogy most öntudatosan állítja fel és követi az őskorszak spontán szabályait. Eleinte azonban csak nehezen megy a már meggyökeresedett szokással szakítani. Csak amikor észreveszik, hogy a magánjogi öröklésnek következetes keresztülvitele a terület megosztása folytán a család hatalmának elvesztéséhez vezet: a család fényének (*splendor familiæ, splendeur, lustre des Hauses*) eszméje lesz az a közvetlen gyakorlati szempont, amely a család valamennyi tagjának öröklése helyett visszatérít az *egyéni öröklés* régi elvéhez.

E korszak első felében még küzd az újból felébredt államjogi elv az utódok magánjogi igényeivel. Az állameszme még nem elég erős az egyéni öröklés közvetlen keresztülvitelére. A fejedelmi család fénye fönntartásának gondolata közvetítő intézményekhez vezet. S' innen van, hogy nem a teljesen fejletlen állami törvényhozás, hanem a *családi autonomia* válik a trónöröklési jognak szabályozójává. Mindott, ahol egy bizonyos nemzetiség trónöröklési jogosultságát elismerik, és így kialakul a »*fejedelmi ház*« jogalanyisága: ¹ ez egyszersmind a »*jus statuendi*«-t vonja maga után,

¹ V. ö. Gierke, Die juristische Persönlichkeit des hochadeligen Hauses. (Grünhuts Z. Bd. V, 1878.) S. 557 f. — Lœning, Die Autonomie der standesherrlichen Häuser Deutschlands nach dem Rechte der Gegenwart. Halle 1905. —

amely nemcsak a család belső ügyeire vonatkozik, hanem államjogi kihatásai is vannak a fejedelem uralta területre. Az uralkodóház öröklési és családi joga szabályainak összessége teszi ki a manapság oly ellentmondóan hangzó »fejedelmi magánjog« (jus privatum principum) fogalmát.¹ Különösen a XIV. és XV. századtól kezdve törekednek a német fejedelmi házak családi és öröklési jogukat *házi törvények* útján szabályozni.²

A házi törvényhozás e korszak első felében még szelíd eszközökhöz nyúl, hogy a territorium szétdarabolását megakadályozza. Az utódokat nem zárják még ki teljesen az öröklésből, de az elsőszülöttnak jelentékenyebb előjogokat biztosítanak. Ilyen korlátokként szerepelnek a birtokok oszthatatlansága, elidegeníthetetlensége, a nőknek az öröklésből való kizárása, majd a házassági és öröklési szerződések.³

Csak a harmadik korszak második felében győzedelmeskedik teljesen az állameszme. Többé nem kerülő utakon igyekeznek a területek oszthatatlanságát elérni, hanem egyenesen behozzák az *elsőszülöttségi elvet* (primogenitura) a férfi törzs ági öröklésével s a leszármazók képviselői elvével (repräsentatio). Az elsőszülöttségi elvet IV. Károly császár vezeti be a választófejedelmi házakra az 1356 január 10-én kihirdetett aranybulla VII. fejezetében. Ennek pedig az ókasztíliai közjogban szokásjog alapján kialakult spanyol »mayorazgo« az alapja. A spanyol hitbizomány (majorátus) mint köz- és magánjogi intézmény össze van kötve az elsőszülöttségi öröklési renddel. Ezért maioratus és primogenium azonos

Rehm, Die juristische Persönlichkeit der standesherrlichen Familie. (Schriften der wissenschaftlichen Gesellschaft in Strassburg. H. XI.) Strassburg 1911.

¹ A »fejedelmi magánjog« kifejezés ugyanis egészben találó a középkor patrimoniális államára. De a XVIII. századtól kezdve, amennyiben az a trónöröklésre vonatkozott, már a közjog részeként jött tekintetbe. Moser 1775-ben megjelent munkájában (Familien-Staats-Recht derer Teutschen Reichsstände. Frankfurt u. Leipzig.) »fejedelmi államjog«-ról beszél. De téves manapság a fejedelmi jogot akár magánjognak, akár közjognak tekinteni. Ugyanis két részre bomlik: fejedelmi köz- és magánjogra. Ezt a különböztetést először Schulze vezette be. Das Deutsche Fürstenrecht in seiner geschichtlichen Entwicklung und gegenwärtigen Bedeutung. (Encykl. 4. Aufl. 1882.) S. 1260, 1269 f. Ugyanitt bő régi irodalom. S. 1260. — Manapság a fejedelmi jog közjogi részei, különösen amelyek a trónöröklésre vonatkoznak, mint az alkotmány részei jönnek tekintetbe. L. az irodalmat is Rehm-nél, Modernes Fürstenrecht. München 1904, S. 5 f., 136 f.

² A házi törvényekre nézve v. ö. alább 23. §.

³ L. Moser, Familienstaatsrecht. T. I, S. 969 f. — Beseler, Die Lehre von den Erbverträgen. Göttingen 1835—40, Bd. II, S. 13 f. (E munka e kérdésnek legkiválóbb irodalmi terméke.) — Schulze, Staatsrecht. Bd. I, S. 207.

jelentésű fogalmak.¹ Az aranybulla alapján aztán hamarosan magáévá teszi a többi német fejedelmi család is.² Ezáltal a primogenitura a modern állameszme megteremtőjévé válik. A főhatalom viselőinek sorrendje nincs kitéve az uralkodó család önkényének többé, úgyhogy ezek az országok a házi törvényileg szabályozott öröklési renddel, a primogeniturával alakulnak át a mai értelemben vett monarchiákká.

A patrimonialis magánjogi felfogás azonban még sokáig kísért és maradványaiban — mint alább látni fogjuk — a német államjogban manapság is él. Általában már Sch ul z e figyelmeztet rá, hogy a fenti korszakokra való beosztást nem lehet oly szigorúan venni, mintha évszámokban a határokat kifejezhetnénk. A német állameszme kifejlődésére pl. a reneszánsz, a humanizmus és a reformáció elhatározó hatással voltak és lassanként, lépésről-lépésre teremtették meg ismét a közjogot, amelyet úgyszólván eltemetett a hűbériség magánjogias eszmevilága.³

Igaz, hogy a trónöröklés jogi felfogása még ebben a harmadik korszakban is inkább magánjogias természetű. Úgynevezett »successio ex pacto et providentia majorum«-nak tekintették, akárcsak valami nemesi birtok vagy hitbizomány örökléséről lett volna szó. De a fejedelmi magánjogi jelleg mellett érezhető volt az állameszme hatása is; csak az volt a baj, hogy még nem ez volt az egyedül uralkodó. A tisztán közjogi felfogást még egyre zavarták magánjogi szempontok. Még többször előfordult, hogy trónváltozás esetén az előd cselekvényeinek jogfolytonosságát kérdés tárgyává tették, és hogy a fejedelem magánjogi személyét sehogy sem tudták közjogi állásától megkülönböztetni. Egészen a régi Németbirodalom feloszlásáig, amíg a territoriumoknak állami jellege ki nem alakult, a trónöröklésnek a felfogása is a köz- és magánjog közt ingadozott.⁴

III. A trónöröklésnek *tisztán közjogias* felfogása nem régi keletű. Szorosan összefügg az államhatalom és a szuverénitás jogi természetének modern felfogásával. Az állam *személyiségéből* kiindulva Albrecht hangsúlyozza legelőször a Maurenbrecher könyvéről⁵ írt korszakot alkotó bírálatában, hogy a *fejedelem az állam orgánuma* és így felségjogaiban nem a saját, eredeti jogait, hanem az *állam jogait* gyakorolja. Míg a korábbi német territorialis államjogban a szuverénitás quasi

¹ A primogenitura, majorátus, hitbizomány spanyol eredetére nézve l. alább 107. l.

² A bevezetéről jó áttekintést ad Sch ul z e, Erstgebur. S. 400 f.

³ V. ö. Sch ü c k i n g, Der Staat und die Agnaten. Jena 1902, S. 13.

⁴ L. Sch ul z e, Staatsrecht. Bd. I, S. 208.

⁵ Grundsätze des heutigen deutschen Staatsrechts. Frankfurt 1837.

dominium, quasi possessio, az államhatalom mint a területi »Landeshoheit« járuléka szerepel, a közjogi fogalmak magánjogilag kezeltetnek s a fejedelmi jogok és az uralkodó többi joga közt nem vonják meg a határt: addig Albrecht már határozottan kiemeli a különbséget, amely a fejedelem közhatalmi jogköre és magánjogai közt fennáll. A felségjogok közhatalmi természetét felismerik és e jogokat mint az állam jogait állítják oda, amelyeket a fejedelem mint az állam szerve gyakorol.¹ Ugyanezt vitatja Gerber is, aki szerint a *fejedelem a legfőbb akaró szerve az államnak*. Benne az államhatalom elvont személyisége kell hogy megtestesüljön. »Azonban a monarchia akarási joga nem egyéni személyiségéé, hanem a monarchiai szerviség intézményi jellege által van hozzáfűzve«, amihez megjegyzi, hogy különbséget kell tenni a fejedelmi jognak mint intézménynek tartalma és a fejedelmi jog bírására vonatkozó jog között; csak az utóbbi közvetlenül az egyéni személyiséghez fűződő.²

Ez a modern államfelfogás, amely a *fejedelmet belehelyezi az államba* s azt csak az állam egyik, bár az *államélet minden irányában döntő jelentőségű szervének* tekinti: a fejedelmi saját jogot el nem ismeri.³ Az

¹ Albrecht, Rezension von Maurenbrechers Staatsrecht. (Göttinger gelehrte Anzeigen. Bd. III, Göttingen 1837.) S. 1489 f., 1508 f. — V. ö. erre nézve bővebben szerző egyetemi pályamunkáját »A magyar király tiszteletjegyei.« (Kolozsvári egyetem levéltára, 675—1909/10. jksz.) — V. ö. még Below, Der deutsche Staat des Mittelalters. I. Bd. Leipzig 1914, S. 168 f.

² Grundzüge eines Systems des deutschen Staatsrechts. Leipzig 1865, S. 71 f.

³ Ez a felfogás, amely a fejedelmet az állam szervének tekinti, ma úgyszólván általános. Különösen hangsúlyozzák: Jellinek, System der subjektiven öffentlichen Rechte. 2. Aufl. Freiburg 1905, S. 147 f. — U. a., Staatslehre. S. 673 f. — Meyer—Anschütz, Lehrbuch des deutschen Staatsrechts. 7. Aufl. I. T. München u. Leipzig 1914, S. 271 f. — A szerviség ellen szól: Martitz, Die Monarchie als Staatsform. Leipzig 1903, S. 27 f. Szerinte az államfő szervisége nem kielégítő fogalom ahhoz, hogy a monarchiát mint államformát felfogjuk. Az államfő mindenekelőtt »uralkodó« legyen, és ez a tulajdonság teszi alapját uralkodássá összefoglalt szervi funkcióinak. Szerintünk azonban helyes amellett maradni, hogy az államfő orgánus, de szervi állása az államban oly kiemelkedő, oly egyedülálló, hogy az »uralkodó« kitétel viselőjét illetőleg jól választottnak és találónak látszik. L. Meyer—Anschütz, i. h. — Gierke, Die Grundbegriffe des Staatsrechts und die neuesten Staatsrechtstheorien. (Unveränderter Abdruck der in d. Z. für die gesamte Staatswissenschaft 1874 H. 1 u. 2 erschienenen Abhandlung.) Tübingen 1915, S. 120 f. — Kelsen szerint az uralkodónak mint államszervnek felfogását megnehezíti, hogy állása még mindig csak részben az államon belüli, sok viszonylatban azonban az államon fölüli. Hauptprobleme der Staatsrechtslehre. Tübingen 1911, S. 684.

csak úgy tartható fenn, ha az államot a fejedelemmel azonosítják,¹ mert az államhatalom, amelynek egy része a fejedelmi hatalom, egyedül az államé.² Csak maga az állam, mint a szuverénitás alanya, minden jognak forrása; és e jogok épen azért, mivel az államéi és így eredetiek, nem magasabb forrásból származók: *szuverén jogok* is. Ily módon a fejedelemmel csak akkor van saját joga a fejedelmi hatalomkörre, ha az állam is a fejedeleme, miként az abszolút monarchiában, ahol az államhatalom és az uralkodói hatalom jeli egymást, a közhatalmi jogok összeesnek az abszolút monarchia egyéni jogaival.³

Mohl,⁴ Gerber⁵ és Held⁶ voltak az elsők, akik az államhatalom és az uralkodói hatalom mai felfogásából a trónöröklés jogi természetére nézve éles következtetéseket vontak. Ők állapították meg először tudományosan a trónöröklés tisztán államjogi természetét.

Albrecht, aki pedig első volt a fejedelem mint állami szerv fogalmának közjogi kialakításában, még az uralkodói állás elnyeréséhez való jogot a fejedelmi család magánjogának tekintette, miért is a trónöröklés szabályai csakis az érdekeltek beleegyezésével volnának megváltoz-

¹ XIV. Lajosnak közhellyé vált mondása: L'état c'est moi — az abszolút királyság legtalálhatóbb jellemzése. — »... nous avons vu, que tout l'état est en la personne du prince« — mondja Bossuet, Politique tirée des propres paroles de l'Ecriture Sainte. 3e éd. Paris 1710, (L. VI, A. 1, P. 1.) partie I, p. 286.

² Az újabb írók között is akad, aki az államot és az uralkodót azonosítja. A tévedés onnét ered, hogy amikor az uralkodót az államhatalom viselőjének tekintik, ez alatt az államhatalom alanyát értik. Így Bornhak, Preussisches Staatsrecht. 2. Aufl. Breslau 1911—4, Bd. I, S. 132. — De van olyan is, aki az állam egyetlen szervének tekinti a monarchát. Így Rieker, Die rechtliche Natur der modernen Volksvertretung. (Frankensteins Z. für Litteratur und Geschichte der Staatswissenschaften. Bd. II, Leipzig 1894.) S. 40.

³ A szuverénitás tanának történeti kialakulására kiváló Concha Győző, Politika. I. k. Alkotmánytan. 2. kiad. Budapest, 1907, 266. s. kl. — V. ö. még Dock, Der Souveränitätsbegriff von Bodin bis zu Friedrich dem Grossen. Strassburg i. E. 1897, S. 5 f.

⁴ Das Staatsrecht des Königreiches Württemberg. 2. Aufl. Tübingen 1840. Bd. I, S. 434 f. V. ö. ehhez Jellinek, System. S. 148 és Rehm, Fürstenrecht. S. 2.

⁵ Ueber die Theilbarkeit deutscher Staatsgebiete. (Aegidis Z. H. II, 1865.) S. 5 f. — U. a., Grundzüge. S. 84 f., 90 f.

⁶ System des Verfassungsrechts der monarchischen Staaten Deutschlands. Würzburg 1856—7, T. II, S. 204 f. — U. a., Ueber die geschichtliche Entwicklung des deutschen Thronfolgerechts. (Aegidis Z. H. II, 1865.) S. 41 f.

tathatók.¹ Ugyanígy vélekedett Stahl,² Zöpfl,³ Zachariä,⁴ sőt Gerber⁵ is. Ma ez a felfogás a modern államjog szempontjából tarthatatlan, és csodálatos, hogy egy legújabb »patrimonialstaatlische Jurisprudenz« — amint Jellinek találóan nevezi⁶ — ismét azt az elvet vallja, hogy a trónvárományosok jól megszerzett jogai az állam által érinthetetlenek.⁷ Ezzel szemben a helyes államjogi felfogás követ-

¹ I. m. S. 1513. — V. ö. hozzá Schücking, Agnaten. S. 22 és Rehm, Fürstenrecht. S. 2.

² Rechts- und Staatslehre. (Die Philosophie des Rechts. Bd. II.) Heidelberg 1845—6, Abt. 2, S. 239 f.

³ Grundsätze des gemeinen deutschen Staatsrechts. 5. Aufl. Leipzig u. Heidelberg 1863, Bd. I, S. 590, 688 f., 749 f.

⁴ Deutsches Staats- und Bundesrecht. 3. Aufl. Göttingen 1865—7, Bd. I, S. 341. További adatok még Arndtnál, Können Rechte der Agnaten auf die Thronfolge nur durch Staatsgesetz geändert werden? Berlin 1900, S. 6, 11, 18.

⁵ Grundzüge. S. 85 f.

⁶ System. S. 148. — V. ö. u. a., Der Kampf des alten mit dem neuen Recht. Heidelberg 1907, S. 32 f., 59 f. U. e. Ausgewählte Schriften und Reden. Berlin 1911, Bd. I, S. 411 f.

⁷ Ennek az irányzatnak élén Rehm strassburgi professzor áll, aki Modernes Fürstenrecht-jében (főleg S. 4, 57 f.), sőt előbb már egy akadémiai ünnepi beszédeben (Die staatsrechtliche Stellung des Hauses Wittelsbach zu Bayern in Vergangenheit und Gegenwart. Erlangen 1901, S. 18 f.) és egy a Die Woche 1901 július 13-i számában »Das Thronfolgerecht in Europa« cím alatt megjelent, továbbá Die überstaatliche Rechtsstellung der deutschen Dynastien. (S.-A. aus d. Festschrift für die juristische Fakultät in Giessen.) Giessen 1907. c. dolgozatában annak a meglepő meggyőződésének ad kifejezést, hogy »... was das Thronfolgerecht anlangt, ist der moderne Staat noch zur Hälfte Patrimonialstaat... Aber insofern liegt noch zu einem Teile Patrimonialstaat, Herrscherstaat vor, als das Haus an der Krone noch ein vom Territorialstaate nicht einseitig entziehbares Recht besitzt. ... Auch die heutige deutsche Verfassungsmonarchie ist teilweise noch Patrimonialstaat, Persönlichkeitsstaat mit einem starken Reste von Herrscherstaat, halb Persönlichkeits-, halb Patrimonialstaat.« (Fürstenrecht. S. 57 f.) — Rehm előtt pedig Arndt mondotta már: »Der König hat den Staat nur wie der Fideikommissbesitzer das Fideikommissgut.« Können Rechte der Agnaten auf die Thronfolge nur durch Staatsgesetz geändert werden? Berlin 1900, S. 23. (L. ennek igen találó és tökéletesen kielégítő cáfolatát Schückingtól, Agnaten. S. 36 f. — V. ö. még újabban Anschütz, Die Verfassungs-Urkunde für den Preussischen Staat. I. Bd. Berlin 1912, S. 65.) — E kérdésnek különösen a lippei trónviszályal kapcsolatosan egész hatalmas irodalma keletkezett. Mivel bennünket a szövegben leszögezett álláspontunknál fogva ez a vita közelebből nem igen érdekel, legyen elegendő az irodalomra hivatkoznunk Meyer—Anschütz-nél, i. m. S. 280 f. Anschütznek idevágó polemikus nézetei különösen figyelemre méltók, és velük e kérdést elintézettnek tekinthetjük.

kezménye csak az lehet, hogy a »várományosok« »jól megszerzett jogáról« beszélni nem lehet, mert a trónöröklés megváltoztatása egyszerűen az alkotmányos formák közt történik, vagyis a várományosok hozzájárulása, amennyiben ennek ellenkezőjéről az alkotmány nem intézkedik, jogilag szükségtelen és irreleváns.¹

Eltételezve azonban a trónöröklési jognak ez egyetlen kérdéséről, amely sok íróat önkénytelenül is belekergetett a patrimoniális felfogásba, ma a trónöröklési jognak Mohl, Gerber és Held által megállapított tiszta közjogias felfogása az egész irodalomban általános. Különösen Schulze,² Binding,³ Georg Meyer,⁴ Jellinek,⁵ Anschütz,⁶ Rehm,⁷ Seydel⁸ és nálunk Nagy Ernő⁹ határozzák meg a trónöröklési jog közjogi fogalmát.

¹ Ezt az alapelvet először az angol alkotmányban látjuk kitűnni. »The grand fundamental maxim upon which the *jus coronæ*, or right of succession to the throne of these kingdoms, depends, I take to be this: that the crown is, by common law and constitutional custom, hereditary; and this in a manner peculiar to itself; but that the right of inheritancy may, from time to time, be changed or limited by act of parliament; under which limitations the crown still continues hereditary... Yet, while I assert an hereditary, I by no means intend a *jure divino*, title to the throne.« Blackstone, Commentaries on the Laws of England. 19th ed., London 1836, vol. I, p. 190; v. ö. még p. 206 sqq. Így írt Blackstone azoknak a törvényeknek alapján, amelyek az 1688-i forradalom óta keletkeztek. A 6 Ann. c. 7. törvény felségsértésnek nyilvánítja, ha valaki nyomtatás, írás vagy beszéd által azt a tételt állítja fel vagy védelmezi, hogy e birodalom királya és királynői nincsenek jogosítva a parlament hozzájárulásával törvényeket és statutumokat hozni, amelyeknek erejük volna a koronát korlátozni és törvények útján megkötni, valamint ennek megszerzését (descent), jogainak terjedelmét, öröklését és uralmát megváltoztatni. V. ö. Blackstone, i. m. vol. I, p. 216. — Fischel, Die Verfassung Englands. Berlin 1862, S. 112 f. — Concha, Újkori alkotmányok. Budapest, 1884—8, II. k., 194. s. kl. — Hatschek, Englisches Staatsrecht. (Hb. d. öf. R. IV, II, 4, 1905.) Bd. I, S. 589 f. — U. a., Das Staatsrecht des vereinigten Königreichs Grossbritannien-Irland. (Öf. R. d. G. Bd. XXV, 1914.) S. 86 f.

² Thronfolge. (Bluntschli Staatswb. Bd. X.) S. 518 f. — U. a., Staatsrecht. Bd. I, S. 208 f.

³ Das Thronfolgerecht der Kognaten in Grossherzogtum Luxemburg. Leipzig 1900, S. 37 f. ⁴ Meyer—Anschütz, i. m. S. 279 f.

⁵ System. S. 147 f., 343 f. — U. a., Staatslehre. S. 693 f.

⁶ Deutsches Staatsrecht. (Encykl. 7. [2.] Aufl. Bd. IV, 1913—5.) S. 128 f. és fentebb a 4. j.-ben i. h. ⁷ Fürstenrecht. S. 3.

⁸ Bayerisches Staatsrecht. (Öf. R. d. G. Bd. XXI, 1913.) Nach der 2. Aufl. neu bearb. von Grassmann u. Piloty. S. 92 f.

⁹ Magyarország közjoga. 7. kiad. Budapest, 1914, 227. s. kl.

Ezeket a meghatározásokat összefoglalva mondhatjuk a következőket.

Az uralkodó állására nézve ma nem egyéb, mint az *állam szerve*. Bizonyos, hogy csak az uralkodónak, senki másnak, csak neki van jól megszerzett joga e szerviséghez. De e szerviség tulajdonképpen nem egyéb, mint egy cselekvény az államért; igazgatása jószágoknak és jogoknak, amelyek azonban nem az igazgatóéi, hanem az államéi. A koronára való jog az uralkodót nem mint saját joga illeti. Valamint a korona magáé az államé, épúgy a megszerzésére vonatkozó szabályok is az állam akaratán nyugsznak.¹ Igen találóan jelzi a patrimoniális magánjogi felfogásnak közjogivá átalakulását a német államjogban az »*Erbfolge*«-ból a »*Thronfolge*«.² A felségjogok nem az uralkodó, hanem az állam jogai. Az uralkodónak mint államszervnek minden joga állami akaratban gyökerezik. A trónöröklési jog államjog; az egész fejedelmi házi jog, amennyiben a trónöröklésre vonatkozik, államjoggá lett, tehát kizárólag az állami törvényhozásnak lett alávetve. A »korona öröklése«, »trónöröklés«, »trónörökös«, »örökös monarchia« kifejezések ma még ugyan mindig a magánjogi öröklésre emlékeztetnek bennünket, de e kitételek csak képesértelműek. Nem az uralkodó öröklí a koronát, hanem a korona az uralkodót; a megmaradó állami intézmény trónváltozás alkalmával új szervet kap.³ Az utód a koronát nem az előd hagyatékából öröklí, hanem az reá száll, mert elérkezett az idő, hogy az alkotmányból folyó joga életet nyerjen. A trónörökös, amikor a trónra lép, nem elődének örököse, minthogy az előd a főhatalmat nem tulajdonul bírta, tehát hagyatékához sem tartozhatik, hanem az alkotmányból folyó joga alapján átveszi az uralkodást. A trónöröklésnek tárgya az *államhatalom*,

¹ Érdekes, hogy ezzel szemben még modern írók is, akik az államfő szerviségének kifejtésére törekednek, az uralkodónak állására való alanyi jogát vitatják. Így Jellinek, System. S. 147. — Kelsen, i. m. S. 691 f. — V. ö. ezzel szemben Tezner, System der subjectiven öffentlichen Rechte. (Besprechung von Jellineks Werk. [Grünhuts Z. Bd. XXI, 1894.]) S. 152 f. — U. a., Der Kaiser. (Österreichisches Staatsrecht in Einzeldarstellungen. Bd. I.) Wien 1909, S. 123.

² Nálunk is helyesebb volna »trónöröklés« helyett »trónutódlás«-ról beszélni. De a »trónörökös«, »trónöröklés« stb. kitétel már annyira meggyökereszkedett nyelvünkben, hogy alig helyettesíthetők. A közjogi felfogást legfeljebb úgy jelezhetjük, hogy a régi egyszerű »öröklés«-sel szemben most »trónöröklés«-ről szólunk.

³ »Er ist Nachfolger nur im zeitlichen Sinne; er folgt seinem Vorgänger in der Regierung, aber nicht in die Regierung seines Vorgängers; ...« mondja találóan Unger után Seidler, Studien zur Geschichte und Dogmatik des österreichischen Staatsrechtes. Wien 1894, S. 57.

illetve a királyi hatalomkör, ez pedig nem lehet örökösödés tárgya, mert akinek ez tulajdona, az nem halt meg.¹ Ez ugyanis nem a király, hanem az állam. Ezzel szemben a közönséges örökösödés tárgya a magánvagyon. Hogy a trónörökös és az elhalt uralkodó közt magánjogi örökösödés is fennforoghat az utóbbinak magántulajdonára nézve, az természetes. De azért nem szükséges, hogy a kettő összeessék. A magánjogi örökösödés a trónörökléstől el is válhat. Az uralkodó magánvagyonára áll a magánjogi szabály, hogy élők után nincs öröklés, míg a trónöröklés már lemondás esetében is bekövetkezhetik.

A trónöröklés intézménye a modern államban nem egyéb, mint eszköz, az állam főszervét az emberi élet korlátozott tartamától függetlenné tenni. Segítségével történik gondoskodás, hogy az uralkodó halálával az új fejedelem az előbbinek helyébe lépjen. Így nincs olyan pillanat, amelyben az állam uralkodó nélkül lenne. A régi francia monarchia erre készítette azt a közhellyé vált jogi parocmiát: »Le roi est mort, vive le roi!« Továbbá: »Le roi ne meurt pas.« A »Rex non moritur« elve különben a monarchiákban általános. »Le mort saisit le vif«, »Der Tote erbt den Lebendigen« — minden germán öröklésnek alaptétele. Az angol alkotmány szerint »The King never dies!« Mint Blackstone gyönyörűen írja: »Henry, Edward, or George may die; but the king survives them all.«² Ezért az interregnum lehetetlen. A király halálát nem is a »death«, halál szóval jelölik, hanem »demise«-szel. (Demissio regis vel coronæ.) Ez pedig átadást, átruházást jelent. A »demise of the crown« tehát azt jelenti, hogy a korona átruháztatott az utódra.³ A királynak csak a fizikai személye halandó, épúgy mint a többi emberé, de közjogi személye a trónon változatlan s együtt él és hal az állammal, ha csak az utóbbi alkotmányát, illetve államformáját nem változtatja.

Igy tehát a trónöröklés a monarchiának alaptulajdonsága. Az olyan trónutódlás ugyanis, amely más államszerv akaratnyilvánításától függene, ellene mondana a monarchikus elvnek. Épen ezért a választási monarchia összeegyeztethetlen a monarchikus elvvel. Vagy helyesebben kifejezve, a fogalmat a gyakorlati életből levezetve: a monarchikus elv a választási monarchiából hiányzik.⁴

¹ Hires Baldus mondása: »Imperator in persona mori potest, sed ipsa dignitas, officium Imperatoris est immortale.« ² I. m. vol. I, p. 249.

³ »... when we say the demise of the crown, we mean only that, in consequence of the desunion of the king's natural body from his body politic, the kingdom is transferred or demised to his successor: and so the royal dignity remains perpetual.« Blackstone, i. h. ⁴ L. Bornhak, i. m. Bd. I, S. 168.

Ez utóbbiban ugyanis a trón betöltése esetről-esetre egy jogi szervezési aktus útján történik. Természetesen ez alatt a szervezési cselekmény alatt, az ú. n. interregnum idejében hiányzik a monarchikus elv.¹ Ez a szervezési cselekmény szükségessé tesz bizonyos orgánumokat, amelyeknek azonban szerepe a választás cselekményében nyomban kimerül, s a választás pillanatától kezdve az uralkodóval szemben mint alattvalók jelentkeznek. A választási cselekmény nem jelenti sem a választóknak a választott által való képviselését, sem pedig bizonyos jogoknak a választókról a választottra való átruházását. Az azonban elvitathatatlan, hogy a választási monarchiában nagyon megvan a lehetőség a választók legalább is politikai túlsúlyának kialakulására.² Épen ezért minden erős monarchia örökös. Az átmeneti törekvések választási monarchiából örökös monarchiába a történelem lapjain igen gyakoriak. Az átmenetet a *választással vegyes örökösödés* alakjában látjuk.

A választási monarchia kiveszett a mai államformák sorából. De a választás még mindig előfordulhat. Így pl. Magyarországon egyenesen az alkotmány intézkedésénél fogva. Nevezetesen, ha az 1723: 2. t.-c.-ben meghatározott három nőág kihal, e cikk 11. §-a értelmében visszazáll a nemzetre a szabad királyválasztási jog.³ Az újonnan alakult álla-

¹ Ezért sokan helytelenül a választási monarchiát a köztársaság fogalma alá sorozzák.

² „Where the magistrate, upon every succession, is elected by the people, and may, by the express provision of the laws, be deposed (if not punished) by his subjects this may sound like the perfection of liberty, and look well enough when delineated on paper: but in practice well be ever productiv of tumulte, contention, and anarchy.” Blackstone, i. m. vol. I, p. 217, v. ö. továbbá p. 192 sqq.

³ De azért nélkülözi a jogi szabatoságot, ha valaki azt mondja, hogy Magyarország csak látszólag alakult át örökös monarchiává, lényegében pedig ezentúl is választó ország maradt s a királyválasztás jogát nyugvó joggá tette volna. Így Ferdinandy, Kir. mélt. 177. s kl. — U. a., Magyarország közigazg. Budapest, 1902, 367. l. — U. a., Staats- und Verwaltungsrecht des Königreichs Ungarn und seiner Nebenländer. Übers. v. Schiller, Heinrich. (Bibliothek des Öffentlichen Rechts. Bd. XVI.) Hannover 1909, S. 87. Ferdinandynak ez a tétele már Turbának is szemet szúrt, de más szempontból. L. Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion. (Wiener Staatswissenschaftliche Studien. Hsg. v. Bernatzik u. Philippovich. Bd. X, H. 2 u. Bd. XI, H. 1.) Leipzig u. Wien 1911—2, Bd. I, S. 77. — Ugyanígy Bernatzik, Neues über die pragmatische Sanction. (ÖZÖR. Jahrg. II, 1915.) S. 143. — Az alkotmányok rendszerint nem tesznek rendelkezéseket arra a messze fekvő esetre, ha a dinasztia kihalna. A magyar alkotmányban a szabad királyválasztás elvének kimondását, vagy jobban mondva fenntartását a magyar trónöröklési jognak az osztráktól

mokban is a választás teremti a dinasztíát, miként ez a XIX. század során Belgiumban és a keresztyén balkán államokban, újabban pedig Norvégországban és Albániában történt. Ha az alkotmány nem tesz különleges intézkedéseket a dinasztia teljes kipusztulása esetére, akkor ismét csak a választás a trónbetöltés természetes eszköze, s ilyenkor más intézkedések híján az országgyűlés hivatott a választás megejtésére. Ilyen választások voltak pl. III. Vilmosé és Máriáé az angol parlament és a savoyai Amadeusoké a spanyol cortes által.¹

Az örökös monarchia lényege, hogy a trónöröklés egy bizonyos arra jogosult család körén belül történik. A német államjogi tudomány a trónöröklésnek ezt a fajtát, amelynek alapja a vérjog (*ex jure sanguinis*), *rendes trónöröklésnek* nevezi, míg minden ellenkezőt *rendkívülinek*.

A mai állameszmének tulajdonképen csak a vérrokonságon alapuló trónöröklési jogcím felel meg. Ha azonban a dinasztíáknak a modern alkotmányokba átvett ősrégi trónöröklési jogát tekintjük, azt látjuk, hogy annak jogalapja változatlan maradt, amennyiben az alkotmányosság szellemével és az alkotmányos monarchia lényegével összeegyeztethető volt. A manapság uralkodó dinasztíák trónöröklési jogában a házi törvények, az örökösödési szerződések, a családi statutumok, a végrendeletek, a szokás, az ú. n. obszervancia, sőt kiegészítőleg a fejedelmi jog idevonatkozó közjogias természetű szabályai is élénk szerepet játszanak és azért egyes kérdések megítélését igen bonyolulttá teszik.² Schulze pedig arra is figyelmeztet, hogy még a *hűbéri örökösödési szabályok* analóg alkalmazása sincs kizárva a mai trónöröklési jogokban, de mindenesetre csakis annak feltételezésével, hogy más különös jogszabályok nincse-

eltérő terjedelme tette szükségessé. Hogy azonban az efféle gondoskodás még nincs ellentétben az örökös monarchia elvével, legyen szabad a spanyol alkotmány 62. cikkére hivatkoznunk. Vannak aztán olyan alkotmányok, amelyekben az utolsó uralkodót kinevezési jog illeti, de ha ezt nem gyakorolta, akkor a törvényhozás választ. Így a belga alkotmány 61. és 85. cikke, a norvég alkotmány 7. és 48. §-a s a román alkotmány 83. és 84. cikke értelmében. — Analóg intézkedés a porosz alkotmány 57. cikke értelmében: »Ist kein volljähriger Agnat vorhanden und nicht bereits vorher gesetzliche Fürsorge für diesen Fall getroffen, so hat das Staatsministerium die *Kammern* zu berufen, welche in vereinigter Sitzung einen *Regenten erwählen*.« Posener, Die Staatsverfassungen des Erdballs. Charlottenburg 1909, S. 327. ¹ Jellinek, Staatslehre. S. 693.

² A trónöröklési viszályoknál alkalmazandó jogi szabályokról l. a III. dissertatiót Pütternél, *Primæ lineæ juris privati principium*. Ed. 2. Göttingæ 1779, p. 165—236. »De normis decidendi successionem familiarum illustrium controversam.« (1757.)

nek, és az analóg alkalmazandó hűbérjogi szabályok az állami trónöröklés (Staatssukzession) közjogi természetével összeegyeztethetők.¹

A trónöröklési jogszabályoknak messze az uralkodó családok házi hatalmába visszanyúló eredete abban is kifejezést nyer, hogy az alkotmányok vagy egyáltalán nem, vagy csak igen hézagos intézkedéseket tartalmaznak a trónöröklésre nézve, és így az alaki és anyagi alkotmány-jog nem fedi egymást. A francia karta-alkotmány pl. nem rendelkezett egyáltalán a trónöröklésről és a régensségről. Sachsen-Weimarnak legújabb alkotmánytörvénye meg sem említi az uralkodót és a dinasztíát. A badeni alkotmány szintén nem intézkedik a régensségről. Magyarországon nincsenek törvényes rendelkezések a trónörökös nagykorúságáról és nem kielégítő a régensségről szólók. Ausztriában a házi törvények idevágó intézkedései nincsenek közzétéve.²

A *rendkívüli trónöröklés* fajai: az *öröklési szerződések* alapján történő,³ továbbá trónöröklés *örökbefogadás* alapján, mint a Bonaparte-oknál és a Bernadotte-ok svédországi öröklésénél történt, és végül az *utolsó trónbirtokos rendelkezése összhangban a népképviseléssel új trónöröklési törvény* formájában, miként az egykori hesseni választófejede-

¹ Staatsrecht. Bd. I, S. 212. Így pl. a porosz alkotmány 53. cikke kifejezetten hangsúlyozza a régi, még az alkotmányosság előtti időből származó házi törvények érvényét, miáltal a hűbéri öröklési jog szabályai is elismerést nyernek, tekintve, hogy ezek hajdan a német territoriumokban a különös öröklési szabályokat helyettesítették. Sőt mi több, az alkotmányosság anyaországaként emlegetni szeretett Angliában, ahol a trónöröklés közjogi természete már évszázadok óta elismerésre talált, a trónöröklés rendje a közönséges angol hűbéri jog szerint történik, eltérést mindössze a korona oszthatatlanságának elve mutat. L. Schmidt. Über die Thronfolgeordnung in Grossbritannien. Jena 1835, S. 9.

² L. Jellinek, Staatslehre. S. 532.

³ L. a bajor alkotmány II. cím 4. és 5. §; hesseni alkotmány 5. cikk; szász alkotmány 7. §. — V. ö. Schulze, Staatsrecht. Bd. I, S. 238 f. — Seydel—Grassmann—Piloty, Bayerisches Staatsrecht. S. 96 f. — Jellinek, Staatslehre. S. 694. — U. a., Schriften. Bd. II, S. 164 f. — Az *öröklési szerződés* (Erbverbrüderung) fogalmilag olyan magánjogias szerződés, amelynél fogva a dinasztíák kölcsönösen megegyeznek abban, hogy családjuknak kihalása esetére vagy egyoldalulag a másik család, vagy pedig a szerződést kötő családok kölcsönösen örököljék egymás trónját. Természetesen manapság, a teljesen közjogias trónöröklés korában ezeknek az öröklési szerződéseknek jogi jelentőségük alaposan megváltozott. S azt mondhatnánk, hogy csak annyiban állanak fenn, amennyiben az alkotmány kifejezetten átvette őket és rendelkezéseivel ellentétben nincsenek. Ma pedig ilyen öröklési szerződés csakis alkotmányváltoztató törvény alakjában jöhetne létre.

lemség alkotmányának 4. §-ában és az oldenburgi alkotmány 18. cikkében kifejezésre jut.

IV. Az államjog mai szempontjából tekintve tehát *trónöröklés alatt értjük az államfői hatalom megszerzésének azt a módját, amikor az állam alkotmányában meghatározott trónöröklési rend értelmében a trón megüresedésével az arra jogosított egyén ipso facto uralkodó lesz.* A rendes, vagyis vérjog szerinti trónöröklésnél a trónüresedés következtében trónra lépő személyt két körülmény (feltétel) határozza meg:

1. *az utódlási jog*, amely egy család valamennyi trónöröklésre képes tagját már születésénél fogva megilleti;

2. *a trónöröklési rend*, amely mindenegyes trónüresedés esetében eldönti, hogy az utódlási joggal bírók közül ki következik.

Mindazok, akik az első pontban megjelölt körhöz tartoznak, *a trónnak várományosai*; az pedig, aki a második pontban megjelölt sorrend szerint az uralkodó után következni fog, *a trónnak közvetlen örököse*. Az *utódlási jog* a dinasztia vagy az ág törzsatyjától (az ú. n. primus acquirenstól) vezetődik le, míg a *trónöröklési rend* mindig a rokonsági fok szerint igazodik, amint a trónöröklésre hivatott a törzsatyához (miként a successio gradualisnál) vagy az utolsó trónbirtokoshoz (mint a successio linealisnál) állott.¹

Miként az előbbiből kitűnik, *a trónöröklési rendnek* ismét kétféle nemét különbözteti meg az államjog tudománya. Úgy mint: 1. *a rokonsági fok szerint alakulót* (successio gradualis) és 2. *az ági trónörökösödést* (successio linealis).²

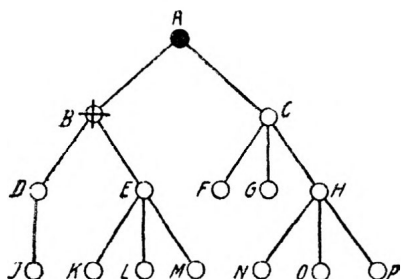
1. A *successio gradualisnál* a trónöröklés sorrendjét egy közös őstől, *törzsatyától* (primus acquirens) számított rokonságnak ízközelsége szabja meg. Ízközelség szerint pedig az következik, aki íz vagy fok (gradus) szerint a törzsatyához legközelebb áll (legkevesebb számú nemzés útján van vele összeköttetésben). Pl. a törzsatyához a gyermekek első ízü ro-

¹ V. ö. Pütter, Primæ lineæ. P. 20. — Schulze, Staatsrecht. Bd. I, S. 212. — Igen szabatosan és világosan Polner Ödön, Trónöröklés. (MJL. VI. k.) 691. l.

² V. ö. Lakics, Georgius Sigismundus, De hæreditario succedendi ivre ducum primum, deinde regum Hungariæ. Viennæ 1809, p. 45. squ. — Adamczyk, Das eventuelle Thronfolgerecht der weiblichen Linie im deutschen Staatsrecht. Breslau 1896, S. 4 f., 11 f. — Adam, Das Thronfolgerecht der Kognaten nach dem heutigen deutschen Landesstaatsrecht. Sondershausen 1897, S. 8 f., 27, 33 f. — Eisenlohr, Die Thronfolgerechte der Kognaten in Baden. Heidelberg 1905. — Jellinek, Schriften. Bd. II, S. 163 f.

konok, mert egy nemzés van közöttük; világos tehát, hogy az *utolsó trónbirtokos* fiát az uralkodásban meg fogja előzni az utolsó trónbirtokos *testvéröccse*, mert ez a törzsatyához egy fokkal közelebb álló rokon, mint az utolsó trónbirtokos fia.

Legyen pl. *A* a törzsatya, *B* a trónbirtokos. Utána *C* fog következni, mert *A*-hoz íz szerint *C* mint első ízű lemenő rokon közelebb áll, mint

D, aki *A*-nak másodikú lemenő rokona. A trónöröklésnek e rendszere mindenesetre maga után vonja az *elsőszülöttségi rend* megállapítását is, mert különben a legnagyobb határozatlanság uralkodnék a trónöröklés körül, és ez ellenkeznék az örökös monarchia természetével. Példánkon tehát *C* után örököl *D*, ez után *E*, ezt követi *F*, utána jön

G, ez után *H*, *H*-t követi *I*, ezt *K*, majd *L*, utána *M*, ez után *N* következik és így tovább.

2. A *successio linealís*nál a trón várományosai örökösödésére nézve a mindenkor *utolsó trónbirtokostól* (ultimus defunctus) számított ág közelsége az irányadó. Ág alatt értjük az egy közös törzsatyától leszármazottakat. A főágon belül ismét külön ágak (oldalágak, alágak) keletkeznek, úgyhogy például az ugyanazon atyától leszármazottak a főágon belül külön ágat alkotnak az atya testvérétől leszármazottakkal szemben.

Az első ágat tehát az utolsó trónbirtokostól leszármazók teszik ki; a másodikat azok, akik az utolsó trónbirtokos atyjától származnak, tehát a trónbirtokos testvérei és ezek leszármazói; a harmadikat azok, akik a trónbirtokos nagyatyjától és így tovább. Mindezen esetekben elismert elv az *elsőszülöttség rendje*, amely szerint az uralkodóhoz közelebb álló ágnak előbb van trónöröklési joga, mint a távolabb állónak; az ágon belül pedig az előbb született megelőzi az utóbb születettet. Az ági trónöröklést tökéletessé teszi még az ú. n. *képviselési elv* (representatio), amelynek értelmében bármily távoli lemenő mindig felmenőjét képviseli és annak helyére lépve az oldalágot megelőzi. Ez az elv az ági trónöröklésnek elengedhetetlen tartozéka, ezért némely alkotmányban külön kimondása csak pleonazmus.¹

Általános elv az is, hogy ha az uralkodó a trónról, vagy a trónörökös

¹ Így például az 1876 június 30-i spanyol alk. 60. cikke.

örökösödési elsőbbségi jogáról *lemond*, és nincsenek öröklésre képes, lemenő ágbeli ivadékai : akkor a korona a legközelebbi, öröklésre képes oldalrokonára úgy száll át, hogy annak lemenő ágbeli rokonai örökölnék tovább, még abban az esetben is, ha a lemondónak később trónöröklésre képes ivadékai származnának. De ha a trónra jutott oldalági rokon ivadékai kihalnak, akkor a lemondó leszármazói elsőbbséggel bírnak a többi oldalág felett.

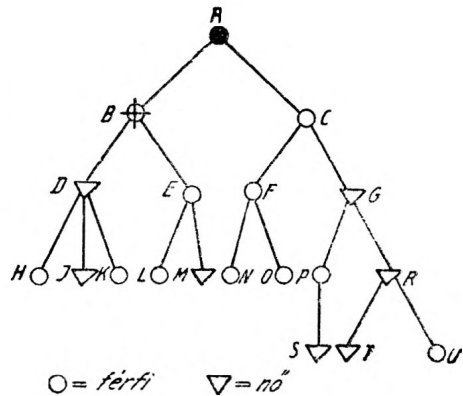
Amíg tehát a fent közölt példában *successio gradualis* alapján a trónöröklés a kijelölt sorrendben megy végbe, addig a *successio linealis*nál a sorrend ugyanazon ábra szerint a következő lesz : *B* után jön *D*, ez után *I*, erre *E* következik, utána jön *K*, ez után *L*, majd *M* kerül sorra ; *M* után *C*, illetőleg ennek leszármazói : *F*, *G*, *H*, *N* és így tovább.

Az ági trónöröklés ismét háromféle lehet : *a) tisztán fiági* (*successio agnatica* v. *francica*), *b) vérrokonsági* (*successio cognatica* v. *castiliana*), nevezik ezt még angol rendszernek is, és *c) vegyes* (*successio mixta* v. *promiscua*), amely mint német trónöröklési rend is ismeretes.

a) A successio agnatica szerint a trónöröklés a nők teljes kizárásával történik.

Legyen pl. *A* a törzsatya, *B* a trónbirtokos. Utána következik *E* mint elsőszülött fiú. *E* után *L*, ezt követi *C*, majd *F* jön, erre *N* kerül sorra, végre *O* következik, és vele megszakad a sorrend.

b) A successio cognaticánál a férfiak mellett nők is örökölnék, még pedig úgy, hogy ugyanazon ágban a férfi megelőzi a nőt, de a távolabbi ághoz tartozó férfi a közelebbi ághoz tartozó nőnek nem kerül elébe. Ennélfogva a fiú leánya megelőzi a leány fiát, valamint az utolsó trónbirtokos leányai annak fítestvéreit vagy nagybátyáit.

A *successio cognaticánál* tehát a jelen ábra alapján következő lesz az öröklés sorrendje : *B*, *E*, *L*, *M*, *D*, *H*, *K*, *I*, *C*, *F*, *N*, *O*, *G*, *P* stb.

c) A successio mixta v. *promiscuánál* a csak kisegítő eszközként szereplő nők örökösödése mellett a fitagok öröklése dominál. Amíg a főágban uralkodásra képes férfiágon leszármazó férfi van, addig a nők egyáltalán nem jöhetnek tekintetbe. De ha a főágban a férfiak kihaltak, akkor

ugyanazon ág nőinek, illetve a nők leszármazóinak örökösödése áll be az ági örökösödés szabályai és az elsőszülöttség rendje szerint. Tehát elsősorban következnek az utolsó trónbirtokos leányai s az ezektől származó férfiak és nők; ezek hiányában másodsorban az utolsó uralkodó fítestvéreitől leszármazó nők férfi- és nőleszármazói; ezek nemlétében harmadsorban az utolsó trónbirtokosnak nőtestvérei s ezek fi- és nőleszármazói; negyedsorban az utolsó uralkodó atyjának vagy uralkodásra jogosult anyjának nőtestvérei s ezek leszármazói és így tovább. (Apa, nagyapa, dédapa stb. ága.)

A vegyes ági trónöröklésnél épúgy érvényesül az elsőszülöttségi elv, mint az ági trónöröklés többi fajánál. Egyetlen kivétel van. Nevezetesen különemű testvérek örökösödésénél a *férfinem* (genus) dönt az elsőszülöttség rovására. Pl. az uralkodó nőtestvérének gyermekei közt az ifjabb fiú idősebb leánytestvérét megelőzi; de már az uralkodó nőtestvérének fia nem kerül elébe az uralkodó leányának. A fenti ábra alapján tehát *U* előbb jön a trónra, mint *T*, de már *U* nem előzi meg *S*-et.

Az utóbbi ábra szerint tehát a successio mixtánál a következő lesz a trónöröklés sorrendje: *B, E, L, C, F, N, O, G, P, S, R, U, T, D, H* stb.

A mai európai monarchiák trónöröklési joga nem nagy változatot tüntet fel, aminek oka, hogy történelmi kifejlődésében többé-kevésbé a germán jogrendszerre támaszkodott. A francia monarchia a Frankbirodalomból, Nagybritannia az angolszászokból, Spanyolország a nyugati gótok birodalmából emelkedett ki. Ami lényeges eltérést ma ezek a trónöröklési rendszerek mutatnak, szoros történelmi összefüggésben van ezeknek az ősgermán törzseknek jogi felfogásával. Ez az eltérés pedig manapság úgyszólván csak abban merül ki, hogy a *nők trónöröklési joga* elismerést talál-e, és ha igen, minő mértékben.

Schulze¹ figyelmeztet bennünket, hogy a korona öröklésének joga valamennyi germán törzsnél az *ingatlan* öröklési jogának példájára fejlődött. Ezért pl. a nyugati gótoknál és Angliában mindig a *leányok* örökölték a fiúk után, *megelőzve az agnátusokat*. A frankoknál ellenben a Lex Salica értelmében a férfitörzs feltétlenül a női elébe lépett. Ezt a trónöröklési elvet még manapság is *saliai jog szerinti trónöröklésnek* nevezik, és úgyszólván mindazokban az államokban érvényben van, amelyek a nagy Frankbirodalomhoz tartoztak. Ezt a saliai jogot azonban hol szigorúbban, hol meg enyhébben vitték keresztül. Így Franciaországban a női ág teljes kizárásához vezetett, míg Németországban

¹ Thronfolge. S. 528.

mindössze a férfiág kedvezményezését értették alatta a női ág rovására, ennek csupán kiegészítő (subsidiarius) öröklésével.

Mindezeknek alapján a mai európai monarchiákban a trónöröklésnek azt a három rendszerét lehet megkülönböztetni, amelyet fentebb az általános államjog szempontjából az ági trónöröklés fajaként feltüntetünk, nevezetesen 1. a tisztán fiági, 2. a vérrokonsági és 3. a vegyes ági trónöröklést.¹

1. *Tisztán fiági* a trónöröklés *Belgiumban*,² *Bulgáriában*,³ *Dániában*,⁴ *Montenegróban*,⁵ *Németországnak* azokban az államaiban, amelyek újabb alkotmánytörvények útján a vegyes ági trónöröklést be nem hozták.⁶ Így *Anhaltban*,⁷ *Lippében*,⁸ *Mecklenburg-Schwerin-Strelitzben*,⁹ *Oldenburgban*,¹⁰ *Poroszországban*,¹¹ *Reuss ä. L.-ben*,¹² *Reuss j. L.-ben*,¹³ *Sachsen-Weimar-Eisenachban*,¹⁴ *Sachsen-Altenburgban*,¹⁵ *Sachsen Coburg- und Gothában*.¹⁶ Agnatikus továbbá a trónöröklés *Norvégiában*.¹⁷ *Olaszországban*,¹⁸ *Romániában*,¹⁹ és *Svédországban*.²⁰ Végre itt jegyezhetjük meg, hogy a *francia monarchia* is a tisztán fiági trónöröklést ismerte.²¹

2. A *vérrokonsági* trónöröklés ma csak *Angliában*,²² *Hollandiá-*

¹ Reh m idevonatkozó összeállítása igen hibás. (Fürstenrecht. S. 252.) — Az alábbi részleteire nézve v. ö. Posener, i. m. — Dodd, Modern constitutions. Chicago 1909. — Dareste, Les constitutions modernes. 3e éd. Paris 1910. — Továbbá a Hb. d. öff. R. és az Öff. R. d. G. megfelelő kötetei. ² Alk. 60. §. ³ Alk. 24. cikk. ⁴ Alk. 1. §, 1853 július 31-i trónöröklési törvény 2. cikk. ⁵ Alk. 19. cikk. ⁶ L. Pfeiffer, Über die Ordnung der Regierungsnachfolge in den monarchischen Staaten des Deutschen Bundes. Kassel 1826. — Adamczyk, i. m. S. 46 f. — Adam, i. m. S. 16 f. ⁷ 1814-i házi törvény. ⁸ Különféle házi törvények. — V. ö. a lippei trónöröklési viszályra vonatkozó irodalmat Meyer—Anschütz-nél, i. m. S. 280 f. ⁹ 1821 június 23-i házi törvény. ¹⁰ Alk. 17. cikk, 1904 október 19-i törvény. V. ö. az oldenburgi trónviszály bő irodalmát Schiller, Felix, Ebenbürtigkeit und Thronfolge. Der Fall Weisburg. (S.-A. aus d. Z. für ungarisches öffentliches und Privatrecht. Jahrg. XII—XIII.) Berlin 1907, S. 33 f. — Schücking, Ebenbürtigkeit. (Stengel—Fleischmanns Wörterbuch des Deutschen Staats- und Verwaltungsrechts. Tübingen 1911—3, Bd. I.) S. 628. ¹¹ Alk. 53. cikk. — Bornhak, i. m. Bd. I, S. 173. ¹² Házi törvények. ¹³ Házi törvények. ¹⁴ 1717 augusztus 4-i házi törvény. ¹⁵ 1703 június 24-i és 1705 január 11-i házi törvények. ¹⁶ Alk. 6. §. ¹⁷ Alk. 6—7. cikk. ¹⁸ Alk. 2. cikk. ¹⁹ Alk. 82. cikk. ²⁰ 1810 szeptember 26-i trónöröklési törvény. ²¹ A francia monarchiában volt alaptétel: »La couronne de France ne tombe pas en quenouille«, vagy »Les lis ne filent pas.« L. Schulze, Thronfolge. S. 529. ²² 1701-i Act of Settlement (11 and 12 Will. III. sess. 2. c. 2.) és a Bill of Rights 1689-ből (1 Will. and Mary sess. 2. c. 2.). — L. Blackstone, i. m. vol. I, p. 190 sqq. — Fischel, i. m. S. 112 f. — Bailey, The succession of the Crown. London 1879. — Schmid, i. m.

ban¹ és Spanyolországban² áll fönn, miután Portugália 1911-ben köztársasági alkotmányt nyert.³

3. Leggyakoribb faja ma az ági trónöröklésnek az európai államokban a *vegyes örökösödés*. Így Ausztriában, Görögországban,⁴ Luxemburgban,⁵ Magyarországon, a Németbirodalom több államában, nevezetesen: Badenben,⁶ Bajorországban,⁷ Braunschweigban,⁸ Hessenben,⁹ Sachsen-Meiningenben,¹⁰ Schaumburg-Lippében,¹¹ Schwarzburg-Rudolstadtban,¹² Schwarzburg-Sondershausenben,¹³ Szászországban,¹⁴ Waldeckben¹⁵ és Württembergben.¹⁶ Successio mixta van továbbá Oroszországban¹⁷ és Szerbiában.¹⁸

Merőben különleges és különálló trónöröklési szabályokat találunk a Törökbirodalom orientális államjogában. Eleinte itt az uralkodó család tagjai közötti választás adta a jogcímet a trónra, majd utóbb a szultán nevezte ki utódját. I. Musztafa óta azonban mongol szokás szerint a *szeniorátusi öröklés* vált az ozmán házban gyakorlattá.¹⁹

Azonban sem a mozlim kinevezési jog, sem a szláv és mongol szeniorátusi öröklési rend, ahol nem az ág vagy íz közelsége, hanem mindössze a fizikai kor jön tekintetbe,²⁰ nem egyeztethető össze a mai monarchikus államrenddel. *A monarchikus elv főként azt jelenti, hogy az uralkodók sorrendje emberi önkénytől függetlenül, szigorúan van meghatározva.*²¹ Ezért az abszolút monarchiából, ahol a fejedelmet csak erkölcsi tekintetek kötik a trónöröklési rendhez, de jogilag azt mindig egyoldalúan meg-

¹ Alk. 11—15. cikk. ² Alk. 60. cikk. — Zöpfel, Die spanische Successionsfrage. Heidelberg 1839. ³ 1826 április 29-i alk. 87. cikk. — Schulze, Die legitime Thronfolge im Königreiche Portugal. S. 169 f. — V. ö. Constituição politica da República Portuguesa promulgada pela Assembléa nacional constituente em 21 agosto de 1911... Lisboa 1911. ⁴ Alk. 45. cikk. ⁵ Alk. 3. cikk. ⁶ Alk. 4. §. és 1817 október 4-i házi törvény. ⁷ Alk. II. cím 2. és 4. §. ⁸ Alk. 14. §. ⁹ Alk. 5. cikk. — Pagenstecher, Die Thronfolge im Grossherzogtum Hessen. Mainz 1898. ¹⁰ Alk. 4. cikk. ¹¹ Alk. 3. cikk. ¹² Házi törvények. ¹³ Alk. 13. §. ¹⁴ Alk. 6. és 7. §. ¹⁵ Alk. 15. §. ¹⁶ Alk. 7. §. ¹⁷ Alk. 25—39. cikk. ¹⁸ Alk. 6. cikk. ¹⁹ Hammer-Purgstall, Ueber die rechtmässige Thronfolge nach den Begriffen des moslimischen Staatsrechtes, besonders in Bezug auf das osmanische Reich. (Abhandlungen der I. Classe der Akademie der Wissenschaften. Bd. III, Abt. 3.) München 1841. — Schulze, Thronfolge. S. 532 f. ²⁰ L. e trónöröklési rendszerek különbözőségét Schulze, Das Recht der Erbfolge in den Sinzendorf-Reussischen Fideikommiss-herrschaften Haggenberg und Ernstbrunn in Niederösterreich. (Aus der Praxis des Staats- und Privatrechts. Nr. II.) Leipzig 1876, S. 69 f. ²¹ Arndt, i. m. S. 41. — Jelinek, Staatslehre. S. 679.

változtathatja, tulajdonképen hiányzik a monarchikus elvnek ez a jogi tartalma.¹

A mai monarchiának egyedül az *elsőszülöttségi elvvel párosult ági trónöröklési rend* felel meg, és az európai monarchiák — mint láttuk — e tekintetben csak annyiban mutatnak fel különbözőséget, amennyiben a nőknek vagy nem, vagy csak bizonyos terjedelemben és feltételek mellett engednek öröklést.

Igy a trónöröklés jogi rendje függetlenül az emberi önkénnytől és az állameszmével együtt annak állandósági jellegét öltötte magára. S miként a közjog kiszabadult a magánjog kicsinyes, egyesek rendelkezéseitől függő eszmevilágából, amelyben a középkor patrimonialis államában sínylődött: úgy a *trónöröklés* is, elvesztve nevének régi jelentését, magánjogi szukcesszióból a legfontosabb államügggyé lett, amelynek egészen más tartalmat adott az államjog világitása. Így lettek a trónöröklés magánjogi szabályaiból közjogi szabályok, amelyeket sem az uralkodó egyoldalú akarata, sem a dinasztia házi törvényei többé meg nem változtathatnak, hanem csakis az államnak jogalkotásra hivatott legfőbb tényezője: a törvényhozás.

2. §. A magyar trónbetöltés módja és jogi természete.

I. A magyar trónbetöltés módjára és jogi természetére nézve annyiban mutat egyezőséget vagy eltérést a nyugateurópai, főként germán jogrendszerrel szemben, amennyiben az általános állami és jogfejlődés. Ez pedig más alapon indult, mint a nyugati, bár annak hatásai az államházi szervezkedés első idejétől kezdve kimutathatók. Az egyezés azonban, amelyet már a korszellem egységesítő kohója is maga után vont, inkább a *külsőségben* nyilatkozott meg, míg *tartalmai* alakulásában az intézmények eredetisége többé-kevésbé megmaradt.²

¹ Oroszországban pl. bár I. Pál cár 1797 április 5-i ukája értelmében a trónöröklés mai rendje megállapítást nyert, és többé nem az uralkodó nevezte ki, mint azelőtt, utódját, mivel azonban az öröklési renden a cár egyoldalúan bármikor változtathatott, az 1906 április 23-i törvény előtt valódi orosz monarchiáról nem beszélhetünk. V. ö. Jellinek, i. h.

² V. ö. mindezekre Hajnik Imre, Magyarország és a hűbéri Európa. Pest, 1867, 20. s. kl. — U. a., Alkotmány és jog az Árpádok alatt. Pest, 1872, 110. s. kl., 202. s. kl. — Illés József, Az ujkori alkotmányfejlődés elemei. Budapest, 1898, 87. s. kl. — Andrássy Gyula gróf, A magyar állam fönmaradásának és alkotmányos szabadságának okai. Budapest, 1901—11, I. k.,

Nyugaton az előzetesen felbomlott törzsszervezetet a hűbériség váltja föl, amely a patrimoniális területi állam kialakulásához vezet. Ebben pedig az egymással szemben álló két hatalom közül a fejedelmi kerekedik a rendi fölébe és megteremti az abszolút monarchiát, amely a XIX. században átalakul modern, népképviselői nemzeti állammá.

Nálunk ellenben a királyi hatalom közvetlenül a törzsi szervezetről keletkezik, és ezt az Árpádok erőteljes központi hatalmú, abszolutisztikus királysága váltja föl. A hűbéri elemek más alapon és jóval később fejlődnek, mint nyugaton. Bár onnét szivárognak be, de tartalmuk a sajátos hazai légkörben elütő lesz a külföldiekétől, és a fejlődés arra a fokára, mint nyugaton, soha el nem jutnak. Németországban a rendiség a közösen érdekelt magánjogias testületi szervezkedéseként jött létre, míg nálunk a származási különbség hozta maga után az idegen népelemekkel szemben, és mint ilyen a nemzeti eszmének vált megtestesítőjévé. A nemesség adományozásának nálunk később sem a magán-szolgálat, hanem a közhatalmi jellegű királyság támogatását célzó honfiúi érdény (*laurea virtutis*) az alapja. És hogy nálunk az államiság nem ment át a hűbériség különböző változatain egészen a XVIII. század abszolutisztikus szervezetéig, amelyben a rendi hatalom teljesen megtörve beleolvadt az egységes államhatalomba, hanem rendi jellegét egészen 1848-ig megtartotta, sőt bélyegét még a parlamentáris fejlődésű magyar alkotmányra is rányomta: annak oka főként uralkodóink idegen voltában rejlik. Ha nemzeti királyságunk lett volna, bizonyára mi is keresztül-estünk volna a XVIII. század abszolutizmusának nagy államátalakító korszakán és talán úgy kellett volna visszaállítanunk a XIX. század új eszméinek hatása alatt régi alkotmányunkat. Mivel azonban nálunk az abszolút királyság a nemzeti függetlenség elvesztését jelentette volna, a rendi állam sikerrel akadályozhatta meg az abszolutisztikus kormányzat berendezkedését. A fejedelmi és rendi hatalom egységbe olvadása helyett

63. s. kl. — Beöthy Ákos, A magyar államiság fejlődése, küzdelmei. Budapest, 1906, I. k., 75. s. kl. — Ferdinandy, A rendi elemek a magyar alkotmányban. (MTA-i Értekezések a társadalmi tudományok köréből. XIII. k., 9. sz.) Budapest, 1907, 12. s. kl. — Király, i. m. 340. s. kl. — Timon Ákos, Magyar alkotmány- és jogtörténet. 5. kiad. Budapest, 1916, 86. s. kl., 483. s. kl. U. e. németül *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte*. Übers. v. Schiller, Felix. 2. Aufl. Berlin 1909, S. 98 f., 498 f. — Szekfü Gyula, Servienek és familiarisok. (MTA-i Értekezések a történeti tudományok köréből. XXIII. k., 3. sz.) Budapest, 1912, 7. s. kl. — Deák Albert, A parlamenti kormányrendszer Magyarországon. I. k. 1. fele. Budapest, 1912, 47. s. kl.

a törekvések ellentétes irányzata miatt nálunk a hatalmi dualizmus a legújabb időkig fennmaradt.¹

A hűbériség nem tisztán germánjogi intézmény, hanem a gazdasági viszonyok bizonyos fokán a különféle népeknél általános jelenség. Úgy látszik, a birtokjogi feltételek nálunk már az Árpádok alatt megvoltak hozzá, hogy a nyugati miniszterialításoknak megfelelő udvari hivatalok keletkezhessenek. Az is bizonyos, hogy a hazai jogfejlődés is eljutott odáig, még a nyugatinál gyorsabban, hogy e tisztségek betöltői az uruktól nyert tisztán magánjogi felhatalmazás alapján szélesebb körű funkciókat gyakoroltak. De nálunk e hivatalok sohasem váltak egy családban örökletessé, magukat az államhatalom alól nem függetlenítették, és így a magánjogi, tisztán személyes viszonyon alapuló patrimonális szervezet közjogi jelleget nem nyerhetett. Az Anjouk alatt pedig az Árpádok terménygazdasági alapon nyugvó, patrimonális, abszolút királyságának meggyengülésével és a birtokarisztokrácia kifejlődésével bár nagyon laza volt a király és az ország bárók közt a patrimonális kapcsolat, de mégis elég erős volt a központi hatalom ahhoz, hogy a nagybirtokot és vele a familiáris rendszert a rendes állami funkciók teljesítésére kényszerítse.² A familiáris viszony pedig inkább szerződéses kapocs volt, nem pedig hűbéri, úgyhogy nálunk az udvari hivatalnokokból nem hűbéri, hanem közjogi méltóságok lettek. A patrimonális nagybirtok tehát nem jutott el territoriummá való kifejlődéséig, ellenben a királyi hatalom egységét mindvégig megtartotta.

Az a körülmény, hogy nálunk a nagybirtokos rendeknek tartományurakká, fejedelmekké válása nem következett be, mint pl. Németországban, ahol úgyszólván maga a császár is csak névleges úr és voltaképen csak a saját családi birtokain valóságos uralkodó: eredményezte, hogy nálunk ki sem alakultak a fejedelmi hatalom átszállásának olyan formái, mint a territoriális német jogban.

Miután nálunk a királyság a törzsi szervezetből, a királyi a vezéri méltóságból nőtt ki, átvette attól a főhatalom átruházásának is azt a módját, amely — mint fentebb láttuk — a középkor eleji kezdetleges népeknél közkeletű volt. A választás elve küzdött az örökösödésével, és a családi, gazdasági meg politikai viszonyok változásával hol ez, hol az tudott túlsúlyra kerülni.

¹ V. ö. Csekey István, Az osztrák államminisztérium és a magyar közjog. (Kl. a Századok XLIX. évf.-ából.) Budapest, 1915, 3. s. kl.

² Szekfü, Serviensek. 44. s. kl., 56. l. — Ferdinandy, Rendi elemek. 26. s. kl.

Általában a középkor társadalmának igen megfelelt az örökösödésnek és a választásnak ez a keveréke. E korban ugyanis, amikor a hatalom annyira az egyéniséghez fűződött, nagy szükség volt erős kezű, felnőtt uralkodóra. A gyermekkirály nagyobb szerencsétlenség volt, mint az öröklési jog be nem tartása. De meg ekkor az örökös királyság sem biztosította a kormányzatnak azt az állandóságát, mint manapság. Az angol rózsák harca jó példa rá, hogy mily bajoknak volt az öröklési jog forrása. De a francia trónküzdelmek meg később a spanyol örökösödési háború is ezt mutatják. S a középkorban minden jognál nagyobb biztosíték volt az olyan nemzeti ösztön, mint aminő volt a magyaré, amely nem él vissza a választás jogával és a jogosított mellőzésére csak fontos köztekintetekből hajlandó.¹

Ámde az uralkodó családok ama törekvése következtében, hogy öröklési jogukat feltétlenné és kizárólagossá tegyék és a családi öröklés helyett az egyéni öröklés jogát honosítsák meg, miként más országokban, nálunk is korán megindul a rendekkel a küzdelem, akik viszont a választásban befolyásuk megőrzését célozták.

Hogy nálunk ez másként lett volna, arra semmiféle emléket nem őrzött meg a történelem. Sőt éppen az a történelmi kritika, amely a névtelen jegyző tekintélyét az utóbbi időben annyira megingatta, a vérszerződés első pontjáról szóló tudósításának hitelességét megkímélte. Eszerint pedig az összerződésben csak azt határozták volna, hogy amíg életük tart, mind maguknak, mind maradékaiknak is vezérük mindig Álmos vezér nemzetségéből legyen.

A nemzet tehát jog szerint is *egy családra korlátozta a főhatalom elnyerését*. És igaz, hogy kezdetben ez a hatalom annyira korlátlan, hogy az államhatalom és a királyi hatalomkör fedi egymást. A király meghallgatja ugyan a nép előkelőiből alakult tanácsot, de a törvényt egyedül ő állapítja meg dekrétumaiban; viszont a nép a maga fegyveres országgyűlésein határoz és dönt a trón sorsa felett. De később aztán az államhatalom és a királyi hatalomkör szétválnak, s a nemzet ugyancsak a vérszerződésben jelentkező ősi elv folytán részt vesz a közügyek intézésében, ami II. Endre 1222-i aranybullájában már teljes érvényre is jut. Sőt már Kálmán király a velencei dogéval 1103-ban kötött szerződés jogérvényéről így nyilatkozik: »Rati namque sumus, hoc minus firmum fore, si sine totius regni consilio factum esset.«² Az 1298: 23. t.-c. pedig

¹ L. Andrássy, Fönnmaradásunk. I. k., 274. s. kl.

² Fejér, Georgius, Codex diplomaticus Hungariæ ecclesiasticus ac civilis. Budæ 1829—44, t. VII., vol. 4., p. 56.

a királynak fontosabb ügyekben a tanács meghallgatása nélkül tett intézkedéseit érvényteleneknek mondja. Ugyanezt ismétli később az 1507:5. t.-c., a 7. meg kimondja a tanácsnak az országgyűléssel szemben való felelősségét. A trónüresedések alkalmával pedig egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a közhatalom a nemzeté, mert *a király az országgyűlésileg megjelent nemzettől nyeri hatalmi körét, az határozza meg választásának feltételeit, amelyek biztosítására a választott hitlevelet ad ki és esküt tesz.*

Épen ez a körülmény, hogy nálunk az öröklés választással vegyes volt, a főhatalom közjogi természetét mindig megőrizte, mint ahogy másrészt meg a magyar állami élet általában is megmaradt a közjogi alapokon.¹

II. A trónbetöltés körül nálunk *a hűbéri elemek* mindössze a következőkben jelentkeznek.

Már Árpád-házbeli királyaink alatt előfordul, hogy felosztja az uralkodó fiai között országát, vagy hogy a király még életében átengedi az ország egy részét fiának (az *ifjabb királyság* intézménye), hogy a trónra lépő megosztozik testvéreivel, vagy hogy a király még életében intézkedik, hogy ki kövesse az uralkodásban. Ezek azonban inkább abszolutisztikus, mint patrimoniális természetű intézkedések, amelyek csak azért valósulhattak, mert sem a trónöröklési rend nem volt megállapítva, sem a választás formái nem voltak még kifejlődve.²

Az igazi német tartományúri patrimoniális felfogás nyilatkozik meg azokban az *örökösödési szerződésekben*, amelyeket a német birodalmi fejedelmi családok egyikéből származó Zsigmond vezet be minálunk. Mátyást a viszonyok, a szent korona visszaszerzésének érdeke kényszerítik rá, hogy halála utánra a magyar trón iránt szerződjen. De ez nélkülözi annyiban a patrimoniális elvet, hogy a szerződést az ország nevében köti, az országgyűlés pedig utólag magáévá teszi. Ellenben az alakra nézve hasonló megítélés alá jövő 1491-i pozsonyi békébe foglalt trónöröklési szerződés tartalmilag már teljesen a magánjogi felfogást mutatja, sőt ratifikálása sem országgyűlésileg történik. Idegen királyaink tehát, bár az ország szívósan ragaszkodik a királyválasztás jogához, mégis tudják érvényesíteni azt a német patrimoniális felfogást, hogy

¹ V. ö. Nagy Ernő, Trónörökös. (PNL. XVI. k.) 402. l. — L. még idevonatkozólag Óvári Kelemen, A királyi hatalom az Árpádok korában. (Emlékkönyv Farkas Lajos tanárságának negyvenötödik éve alkalmából. Kolozsvár, 1914.) 318. s. kl.

² Ferdinandy, Rendi elemek. 30. l.

joguk van a magyar korona iránt idegen uralkodókkal öröklési szerződést kötni, és ennek biztosítására nincs szükség az országgyűlés hozzájárulására, hanem elegendő, ha a végrehajthatóságot egyesek minél nagyobb számú lekötésével biztosítják.¹

Ugyancsak hűbéri felfogásra vall idegen uralkodóinknak az a törekvésük, hogy *idegen országok koronáit* is megszerezzék. Az Árpádok hódító politikát űznek és hódításaikat a magyar állam hatalmának vetik alá. Vagy ha családi érdek is hódításuk alapja, azáltal, hogy családjuk nem idegen, törekvésük nemzetinek látszik. Ellenben az Anjouktól kezdve állandóak a perszonálúniók, amelyekben uralkodóinkat jórészt családi hatalmi törekvések vezetik. Viszont a nemzet is egyre sűrűbben iparkodik idegen országok fejedelmeit emelni a trónra, amiben eleinte az Árpád-ház nőága iránt érzett kegyelet befolyásolja, de később inkább a magyar közéletben a nyugatról beszivárgó egyéniség elvén nyugvó, hűbéri felfogás, amely mellett az oligarchák közt kifejlődött féltékenységi útját állja a nemzeti király választásának.²

III. A hűbéri, patrimonális elvek szelétől tehát a mi trónbetöltési formánk sem maradt érintetlen. De az a körülmény, hogy nálunk korán ébredt a nemzet tudatára annak a nagy elvnek, hogy a nemzet önsorsának intézője és minden közhatalomnak eredeti forrása,³ és hogy a közélet közjogi jellegét mindvégig megtartotta, továbbá hogy a nemzet egészen a XVII. század végéig mégis csak választotta királyát: *a trónbetöltés közjogi természetét megőrizte* és nem súlyosztotta le, miként nyugaton, a magánjog kicsinyes eszmevilágába. A nemzetnek a királyválasztáskor mindig módjában volt szuveréne megszabni azokat a feltételeket, amelyek mellett a megkoronázandót elismerni hajlandó és módjában volt önszabadságának az államhatalomban való érvényesülését új meg új biztosítékokkal megerősítve fenntartani. Már pedig nagy dolog volt e korban olyan hatásos békés eszközökről gondoskodni, amelyek megakadályozzák, hogy a király magát a nemzet befolyása alól kivonhassa. Különösen pedig hazánkban, ahol mégis csak a kard volt az alkotmány legfőbb védelme. És lám, míg Angliában, a Magna Charta és a Bill of Rights hazájában, I. Edvárd halálától VII. Henrikig, az első Tudorig (1307—

¹ L. Ferdinandy, Az államalkotó szerződések (belső államszerződések) a magyar közjogban. (Kl. az Athenaeum X—XI. évf.-ából.) Budapest, 1902, 47. s. kl. — U. a., Rendi elemek. 31. s. kl.

² V. ö. Ferdinandy, Rendi elemek. 34. s. kl.

³ Balogh Arthur, Az államélet főjelenségei tekintettel a magyar szent korona elméletére. Budapest, 1904, 81. l.

1485) nyole, Magyarországon pedig az Árpádoktól a Jagellókig (1301—1490) tíz király uralkodott, amott a nyole közül ötöt erőszakkal fosztottak meg trónjától és életétől, nálunk ellenben csak hármat űznek el, közülök is kettő, Vencel és Ottó csak egy-egy párt választottja, Mária pedig gyenge nő volt, akit utóbb vissza is hívtak, és mindössze egyet ölnek meg, a bitorló II. Károlyt.

Andrássy nagyrészt a választási jog megóvásának tulajdonítja a jobb eredményt, hogy ez tette a királyokat óvatosabbakká és az erőszakos ellenállást feleslegessé.¹ És bizonyos, ha a nemzet letett volna róla, kárát látta volna. Ezért ragaszkodott századokon át oly szívósan hozzá.

Ezek voltak jórészt az okai, hogy nálunk a hűbéri alapon álló, Isten kegyelméből való királyság ismeretlen;² hogy a summum imperium épen úgy, mint az állam területe, királyi dominiummá nem fejlődött; hogy az államhatalom nem vált a fejedelmet mint sajátját megillető, patrimoniális hatalommá, amely magába olvasztotta volna az alkotmány értelmében a népet megillető jogokat. Ahol ezek bekövetkeztek, ott a magánjogias felfogás alapján létrejött a *patrimoniális eredetű abszolút monarchia*. Ahol azonban nem történt meg a hűbéri elvek alapján a földterület szétdarabolása, s így biztos talaja lévén a központi hatalomnak, megfelelő erőhöz tudott jutni, továbbá ahol a nemzetet egy közjogi egészbbe nem pusztán egymaga a fejedelmi hatalom egyesítette, mint inkább a nemzeti közszellem, amely ott a különböző rendi elemeknek egy közös egységbe foglalásával már korán létrejött (mint pl. Angliában), vagy pedig, bármennyire akartak is fölötte a hűbéri elvek diadalmaskodni, egészen soha ki nem vezett (mint pl. Magyar- és Lengyelországban): ott a trónbetöltés jogalapja közjogi természetét megtartotta és az *abszolút, de közjogi jellegű monarchia* megalakulását eredményezte. Ezekben az országokban (Angliában, Magyar- és Lengyelországban) — mint Hajnik írja — »... nemzetegészek állanak e korszakban a királysággal szemben, melyek már korán szerezhvén a törvényhozás és a kormányzat terén határozott jogokat, azokat minden az abszolutizmusra [már mint az előbb jelzett *patrimoniális abszolutizmusra*] irányzott törekvések ellenében fenntartani, sőt a királyi hatalom rovására kiterjeszteni is tudták. Ezen alkotmányosan korlátozott királyi hatalmat Angliában a királyi prærogativa (the king's prærogative), Magyarországon pedig a szent korona (Sacra Regni Corona) műszavak jelölték.«³

¹ Fönnmaradásunk. I. k., 276. l. ² V. ö. Schücking, Agnaten. S. 4 f.

³ Egyetemes európai jogtörténet. 5. kiad. Budapest, 1900, 201. l.

És most eljutottunk ahhoz a maga nemében páratlan és mondhatni eredeti magyar elmélethez, amely a magyar nemzet közmeggyőződésében mint a *szent korona elmélete* (mysterium) szerepel és amellyel mi valamennyi nyugati népnél hamarább értünk el az államhatalom helyes felfogásához. A *modern organikus államfelfogás ugyanis megegyezik a szent korona elméletével*.¹ Ez az alkotmányunkban ma is élőjogot alkotó elmélet volt közvetett akadálya nálunk a hűbéri patrimoniális elv nagyobb terfoglalásának és ennek nyomán a trónbetöltés magánjogi formája kialakulásának.

A Szent István koronájával eszközölt koronázás nálunk a főhatalom törvényszerű gyakorlásának feltételévé válik.

A szent koronáról való közjogi felfogás a magyar földbirtokrendszerből kifolyólag már az Árpád-korszakban kezd kialakulni. A donáció oly nagy mérveket ölt, hogy még a szállásbirtokosok is, csakhogy jogcímüket erősebbé tegyék, felajánlják birtokaikat a királynak, hogy aztán tőle adományként visszakérjék. Így a királyt az ország területe főtulajdonosaként kezdik tekinteni. Amikor pedig a koronázás megszűnik tisztán egyházi cselekmény lenni és közjogi jelentőségűvé változik, amelyet a nemzet országgyűlésen gyakorol és királyá avató erővel ruház fel: ekkor a királyi tekintélyt adó szent koronát kezdi tekinteni a nemzet az ország területe főtulajdonosának, és így válik a szent korona *minden birtokjog forrásává* (radix omnium possessionum), a királynak pedig csak azért

¹ A szent korona elméletére nézve l. mindenekelőtt ez elmélet tudományos kiépítőjétől, Timontól, Jogtörténet. 489. s. kl. — U. a., A szent korona és a koronázás közjogi jelentősége. Budapest, 1907, 4. s. kl. — U. a., Die Entwicklung und Bedeutung des öffentlich-rechtlichen Begriffs der Heiligen Krone in der ungarischen Verfassung. (S.-A. aus d. Festschrift f. Heinrich Brunner.) Weimar 1910, S. 309 f. Ebben polemizál elmélete külföldi támadóival is. S. 317 f. — Legbővebben és új szempontokból fejtegette ki utoljára A szent korona elmélete c. a. (Magyarország története az aranybullától 1795-ig. [Politikai Magyarország. Főszerk. Szász József. I. r.] Budapest, 1912.) 9. s. kl. — V. ö. még az újabb idevonatkozó irodalomból Nagy Ernő, A korona és koronázás a magyar jogban. (A nagyvárad kir. jogakadémia almanachja az 1891—92-iki tanévról. Nagyvárad, 1892.) 36. s. kl. — Ferdinandy, A koronázás és közjogi jelentősége. (Kl. az Athenaeum III. évf.-ából.) Budapest, 1893, 13. s. kl. — U. a., Korona és monarchia. (MJÉ. XVIII. k., 4. f., 1903.) 5. s. kl. — U. a., Rendi elemek. 44. s. kl. — Balogh, Államélet. 7. s. kl. — Király, i. m. 489. l., 503. s. kl. — Joó Gyula, A magyar törvény fogalma és jogi természete. Kecskemét, 1908—10, 314. s. kl. (Steinacker támadásainak sikerült cáfolata. V. ö. Steinacker, Über Stand und Aufgaben der ungarischen Verfassungsgeschichte. [S.-A. aus d. MÖG. Bd. XXVIII.] Innsbruck 1907.)

lesz birtokadományozási joga, mert a koronázás által reá száll a birtokadományozásnak és ezzel a nemesítésnek a hatalma is.¹

Az ország területe felett a szent koronát megillető főtulajdonjoggal együtt azonban most már mindazt a hatalmat a szent koronában kezdik látni, ami a középkori felfogás és gazdasági viszonyok következtében a földbirtokkal összefüggött. Lassanként tehát az államhatalom egész teljességét a szent koronában lakónak tekintik.² Az aranybulla Szent István koronáját még csak *királyi koronának* (Corona Regia) említi, az Anjouk korától kezdve már *az ország szent koronája* (Sacra Regni Corona). Az ország területét *a szent korona területének* mondják, a királyt mint az államhatalom kezelőjét *a szent korona birtokosának* tekintik, a királyi javakat és jövedelmeket *a szent korona javainak és jövedelmeinek* (bona vel peculia Sacræ Regni Coronæ) nevezik.

Mivel azonban az egyes nemesek voltak az ország területe kisebb-nagyobb részeinek birtokosai, ennél fogva ők is részesei lettek azoknak a jogoknak, annak a hatalomnak, amely a szent koronát az ország egész területére nézve megillette. A korona tehát magában egyesíti a területet, a népet és az államhatalmat.

Eszerint a koronának egész *testét* (totum corpus Sacræ Regni Coronæ) a király mint annak *feje* (caput) és a nemzettagok mint annak *tagjai* (membra Sacræ Regni Coronæ) alkotják. A szuverénitás, illetve az azt magában foglaló államhatalom, *a szent korona hatalma* (jurisdictio Sacræ Regni Coronæ) a nemzetet királyával együtt illeti meg. A felségjogok nem királyi felségjogok és mint ilyenek nem korlátlanok, hanem *a szent korona jogai* (jura Sacræ Regni Coronæ). Az államhatalom ugyan annak jelvényével együtt a királynál van, de mivel az állampolgárok is tagjai a koronának, tehát részesei a hatalmának és mint ilyenek egyfelől a királyi hatalmat korlátolják, másfelől pedig a szent korona hatalmát teljessé teszik.

Mindebből kitűnik, hogy a szent korona elméletében nálunk egy sajátzerű felfogás nyer jelképi kifejezést, amely *csak formájában hűbéri, de tartalmában közjogi*. A viszony a korona és a nemes közt ugyanolyan, mint a hűbérúr és a hűbéres között. De ez a hűbéri viszony közjogivá válik azáltal, hogy alapja nem szerződés, hogy nem a király magánhatalma, hanem a közhatalmi jellegű királyság támogatását célozza; hogy adományozása nem magánszolgálat, hanem honfiúi erények (laurea

¹ Hk. I. r. 3. c. 6. §. V. ö. Ferdinandy, Rendi elemek. 44. l.

² U. o. 45. l.

virtutis) fejében történik; végre hogy a nemes a szent korona területének birtokosa és így hatalmának részese is, vagyis *tagja* a szent koronának, amelynek a király *feje*, de aki viszont hatalmát szintén csak a koronától nyeri. A nemes a szent korona jogán élvezi birtokát és ennek alapján gyakorol köztevékenységet, míg a király a nemesek egyetemességének akaratából bírja és gyakorolja a kiváltság, nemesség és birtok adományozásának, valamint a törvényhozásnak, kormányzásnak és bíraskodásnak jogát. E két dolog, mondja Werbőczy, »... mintegy a viszonyos átruházásnál és a kölcsönösségnél fogva annyira szorosan függ egymástól mindenha, hogy egyiket a másiktól különválasztani és elszakítani nem lehet s egyik a másik nélkül nem történhetik. Mert a fejedelmet is csak nemesek választják és a nemeseket is csak a fejedelem teszi azokká s ékesíti nemesi méltósággal.«¹

Szóval a szent korona mindinkább az a kapocs, amely a magyar társadalom hűbériekké fejlődő alkatelemeit közjogilag összefűzi és a XIV. századtól kezdve a magyar államfogalomnak tekinthető.²

A szent korona elméletéből folyik végül, hogy a szent korona tagjainak (király és nemzet, illetőleg a nemzetet képviselő országgyűlés) akarata a legfőbb, egyedül szuverén akarat az államban, amiből azután következik egyrészt, hogy a szuverén államakarat képzéséből az állampolgárokat mint a szent korona tagjait kizárni nem lehet; másrészt hogy a király e szuverén akarat megalkotásában (szentesítés) csak akkor vehet részt, amikor már az állami főhatalom kezelőjévé lett, amikor a szent korona kötelékébe lépett, amikor megkoronáztatott.

Vége világos, hogy a szent korona testének egyik része, a nemzet, annak másik részével, a királlyal nem állhat szerződési viszonyban sem koronázás előtt, sem pedig az után.³

IV. A mohácsi vész után a török járom, az ország területének darabokra oszlása és a belső villongások a *szent korona közjogi egységét megbontják*. Egy nagy világhatalmú idegen dinasztíának a trónrajutása, amely hatalma súlypontját idegen patrimoniumaiban bírja és az itt gyakorolt házi jogát a töröktől agyongyötrött országra is ki akarja terjesztetni, a nemzetnek új közjogi alapokon való önálló szervezkedésével találkozunk. Megszületik tehát a hatalmi és szervezeti dualizmus. Egy-

¹ Hk. I. r. 3. c. 6. és 7. §. — V. ö. Ferdinandy kiváló dolgozatával, Rendi elemek. 45. s. kl., valamint Timon alapvető értekezésével, Heilige Krone. S. 312 f.

² Így Hajnik, Egyetemes európai jogtörténet. 237. l.

³ L. bővebben alább 21. §.

felől az idegen, magánjogi alapon álló dinasztia, másfelől az erősen közjogias érzékű rendiség, amely sikerrel akadályozza meg az országnak az uralkodó család örökös tartományai közé való beolvasztását. Néha ugyan ez pusztán csak a jogi állapot fenntartása, amellyel szemben a tényleges állapotok az erősebb jogán amannak egyenes negációi.

A trónbetöltésnek is megvan ugyan még közjogi jellege, de a választás már voltaképen csak abban nyilvánul, hogy az örökös tartományokban soron lévőt megkoronázzák. Minthogy pedig az idegenben magánjogi formákhoz szokott fejedelmi hatalom könnyebben volt magánjogi alakban korlátozható, mint közjogilag, amit támogatott az egykorú természetjognak is idevonatkozó tanítása: nálunk is kezdenek az uralkodói hatalommal szemben a magánjogi elvek érvényesülni.

A szent korona tekintélye nem képes többé a törvényeknek elegendő erőt adni, amiért is a rendek kétoldalú szerződési jelleget tulajdonítanak azoknak, amelyeknek megszegése a király részéről a nemzetet a fegyveres ellenállási jog igénybevételére jogosítja fel. Ezt a jogot pedig a XVII. században a detronizálás jogával tartják egyértelműnek. A király és a rendek a választás előtt egyezkednek, szerződnek egymással és a hitleveleket valósággal mint feltételeket tartalmazó alkuleveleket iktatják törvénybe, amelyeknek azután is e kétoldalú szerződésnél és nem a törvény erejénél fogva tulajdonítanak a törvénytől is nagyobb jelentőséget. Ilyen a király és a rendek közt létrejött kétoldalú szerződésnek tekintik az 1723. évi trónöröklési törvényeket is.¹ Másokat viszont, hogy kivegyenek a fejedelmi önkény alól, megváltoztathatatlanoknak tartanak. Így a Hk. I. r. 9. c.-ébe foglalt nemesi sarkalatos jogokat, a II. r. 3. c.-ét és az aranybullát. Az I. József hitlevelébe bevett záradékot pedig, amely a törvények megtartására nézve azt mondja: »... sicut usu, et intellectu legum diutaliter conventum fuerit«, annyira veszélyesnek ítélik az alkotmányra, hogy az 1741: 8. t.-c. legalább az 1723: 6. t.-c.-et és a Hk. I. r. 9. c.-ét kiveszi annak hatálya alól.

A hatalmi dualizmusnak ebből a küzdelemből *két merőben ellentétes közjogi felfogás* alakul ki, amely tusakodik az életben való megvalósulásért, anélkül hogy bármelyik is véglegesen felülkerekedni tudna.

Az egyiket az udvar szítja és a fejedelmi abszolutizmus minden eszközével érvényesítésére tör. S ha jogi formák közt nem is, de hatalmi túlsúlyánál fogva tényleg gyakran megvalósítja. E felfogás szerint

¹ L. bővebben alább 24. §. — V. ö. Balogh, Államélet. 128. s. kl. — Ferdinandy, Rendi elemek. 66. s. kl. — Joó, i. m. 325. s. kl.

Magyarország örökös királyság és az is volt mindig. I. Ferdinánd örökösödési jogán jutott az ország trónjára, és 1688-ban nem történt egyéb, mint törvénybe foglalták, ami már azelőtt amúgy is fennállott. Az 1723: 1. és 2. t. c. nem más, mint az osztrák *pragmatica sanction*nak becikkelyezése, de csak főbb elveiben és a részletkérdések tekintetében az uralkodó család házi törvényei az irányadók. A király jogszerű trónralépéséhez elegendő a trón megnyílása, a koronázásra mint merő alakiságra nincs szükség. Nem szükséges az új hitlevél kiadása, az országgyűlés az elődé alapján is koronázni köteles. A király akadályoztatása esetén helyettesítést illetőleg vagy az uralkodásra való képtelensége esetén a régensség kérdésében a házi törvények az irányadók.¹

Viszont ezzel szemben állott a hagyományos, erősen közjogi alapon nyugvó magyar felfogás, amely ha nem is tudta mindig sikerrel megakadályozni a tényleges viszonyok alakulását, de mint ki nem oltható erős jogi meggyőződés élt a nemzet köztudatában. És a nemzet nem is szűnt meg nyomatékosan minduntalan kifejezésre juttatni, hogy azt a gyakorlatot, amely az alkotmányában lefektetett jogelvekkel ellenkezik, törvényesnek és jogszerűnek el nem ismeri. Páratlan meggyőződéssel és az ősök politikai meg közjogi érzékének örök dicsőségeként fejezi ki ezt a felfogást az 1741-i országgyűlési naplónak következő helye, amelyet az ellenkező tanítással szemben minduntalan hatalmas ellenérvként idézhetünk. A rendek azt kéri Mária Teréziától, hogy az udvari értekezletekben magyarokat is alkalmazzon, és azzal érvelnek, hogy »... a királyi hatalom nem abszolút, hanem azért van a király az országban, azért nyeri el a koronát, és azért koronázzák az országlakók fölé, hogy az ország szent koronájának jogait, amelyeket a koronának az azt adó országlakókra kell visszasugároztatnia, rájuk irányítsa és velük megossza, ...«²

¹ Magyar írók ilyen irányzatos közjogi munkái közül különösen hírhedtté váltak: Grossing, Franciscus Rudolphus, *Jus Publicum Hungariæ. Halæ Saxonum* 1786. — Lakics, i. m. — Gustermann, Anton Wilhelm, *Die Ausbildung der Verfassung des Königreiches Ungern*. Wien 1811. — U. a., *Ungerisches Staatsrecht*. Wien 1818. Az idevonatkozó helyes magyar közjogi felfogás legjobban nyilvánult meg régi közjogi íróink közül Cziráky Antal Mózes gróf műveiben: *Disquisitio historica de modo consequendi symmvm imperivm in Hyngaria a primordiis monarchiæ in hæc tempora*. Budæ 1820. (Ez szerző nk. jelent meg.) és *Conspectus Juris Publici Regni Hungariæ ad Annum 1848*. Viennæ 1851.

² *Orsz. Lár*, »Acta Diæt. 1741. Diarium Nr. 10.« (Sessio 31-a Julii.) P. 209. squ. E helyet, a melyet Eckhart Ferenc levéltárunk egyik gyöngyének nevez

Eszerint a hagyományos, erősen közjogi magyar felfogás szerint ellentétben a magánjogias udvari felfogással Magyarország választó királyság. I. Ferdinánd szabad választás útján jutott a trónra, és utódai közül a nemzet a törvény értelmében szabadon választ. A nemzet most is, miként több ízben ennekelőtte, a trónhoz való jogot egy királyi családra ruházta ugyan, de egyszersmindenkorra rendelkező törvénnyel nem határozta meg a trónrakövetkezés rendjét, hanem a megüresedett trónt a királyi család körén belül megejtett választás útján tölti be. Addig tehát senki sem király, amíg a nemzet meg nem választja és meg nem koronázza. A királyi méltóság még arra is, aki jogosult rá, csak a nemzet közakarátának megnyilatkozása mellett szállhat át. Amikor pedig 1688-ban az elsőszülöttség szerinti trónöröklési rendet állapította meg a törvényhozás, ezt azon az alapon tehette, hogy egyedül neki volt joga az alkotmány értelmében a trónbetöltés formáját szabályozni. 1723-ban pedig bizonyos korlátokon belül az ausztriai trónöröklessel megegyezőleg és arra tekintettel történt ugyan a trónöröklés jogának a Habsburg-ház nőágára való kiterjesztése, de ezt a nemzet ugyanolyan jogalapon eszközölte, mint az 1688-i törvények alkotását, önállóan szabva ki újból a már 1688-ban megállapított feltételeket is, amelyeket a trónra lépőtől megkíván. Ezek szerint pedig a trónutód csak azzal lesz törvényes királlyá, ha magát az országban hat hónapon belül megkoronáztatja és ez alkalommal alkotmánybiztosító hitlevelet ad ki és esküt tesz. A hitlevél szövegének megállapítására pedig az országgyűlés jogosult. A születés maga tehát még senkit sem tesz királlyá. Az uralkodói hatalom a maga teljességében csak a koronázással száll át. Ha a király hatalmának gyakorlásában akadályozva van, törvényszerű helyettese a nádor, aki a király kiskorúsága esetén gyámkormányzó is. Egyébként pedig a király minden helyettesítése az országgyűlés hatáskörébe tartozik.¹

(Nyílt levél a szerkesztőhöz. [Századok. XLIX. évf., Budapest, 1915.] 570. l.), l. eredetiben először közzétéve Csekey, Államminisztérium. 14. l.

¹ V. ö. e hatalmi dualizmusra nézve Ferdinandy, Rendi elemek. 67. s. kl. — Apponyi Albert gróf, Die rechtliche Natur der Beziehungen zwischen Oesterreich und Ungarn. (Erweiterter S.-A. aus d. Oesterreichischen Rundschau. Bd. XXVIII.) Wien u. Leipzig 1911, S. 4 f. — U. a., Graf Julius Andrássys Werk: »Ueber die Ursachen der Erhaltung des ungarischen Staates und seiner verfassungsmässigen Freiheit.« (Pester Lloyd vom 3. Dezember 1911, Morgenblatt.) S. 1 f. — U. a., Magyar közjog osztrák világításban. Budapest, 1912, 24. s. kl. — Andrassy, Fönnmaradásunk. III. k., 319. s. kl. — U. a., Ungarns rechtliche Selbständigkeit von 1526 bis 1715. (Ung. R. Jahrg. I, 1912.) S. 229 f. — Wlassics Gyula, Alkotmányjogunk védelme — Tezner és

V. A jogfolytonosság és jogfejlődés végre is a magyar közjogi *felfogás tényleges győzelmét* is mutatja, ami nálunk az 1867. év nagy közjogi alkotásainál az uralkodó és a népképviselői alkotmányt nyerő Ausztria részéről is elismerésre talál.

A jogfolytonosság és jogfejlődés pedig a főhatalom és annak megszerzése tekintetében is a modern közjogi elveknek megfelelő felfogás érvényesülését tünteti fel. Kezdetben a királyválasztás, utóbb ezzel együtt a szent korona elmélete, majd később a trónöröklésnek a törvényhozás útján való szabályozása által. Míg Európa nyugatán a fejedelmek területi főtulajdonjogot szereznek országaik felett és mint patrimoniumaikat örököltik át azokat, azalatt nálunk a választás általában jogalapként fennmarad, de az ősök politikai éleslátása lehetőleg egy családra korlátozza, hogy a nagyobb fokú pártvillongásoknak, a hosszabb interregnumoknak elejét vegye, és az állam ezáltal is közelebb jusson a modern monarchia eszméjéhez. Végre ez a természetes fejlődés a trónöröklés intézményének behozatalához vezet, mint amely válhatlan kapcsolatban van a monarchikus elvvel. De ez sem patrimonialis, hanem szigorúan közjogi formában történik. Nálunk a trónbetöltés módja feletti határozás már ebben a korban mint az alkotmány legfontosabb kérdése jön tekintetbe, és ezzel gyakorlatban is, elméletben is, századokkal előbb valósítjuk meg azt, amit nyugaton csak az újkori alkotmánylevelek hoznak be, akkor sem tudva szabadulni az uralkodó családnak a német fejedelmi jogban kifejlődött magánjogias, tartományúri fogalmától, úgyannyira, hogy a házi jogot vagy az alkotmány kiegészítő részévé teszik, vagy pedig erre való tekintettel szabályozzák az alkotmányt,

Turba ellen. (Bp. Sz. CL. k., 1912.) 346. s. kl. U. e. németül Das ungarische Verfassungsrecht und die Theorien Tezners und Turbas. Ung. R. Jahrg. I, 1912.) S. 713 f. — U. a., Le comte Apponyi contre Tezner et son école. (Revue de Hongrie. T. IX. Budapest 1912.) P. 30 suiv. — Szekfű, Az osztrák központi kormányservek történetének irodalma. (Történeti Szemle. I. évf., Budapest. 1912.) 185. s. kl. — Csekey, A dualizmus a miniszterelnök újról beszédében. (MF. V. évf., I. k., 1915.) 84. s. kl. — U. a., Államminisztérium. 17. s. kl. — U. a., Der Zentralismus und die Neujahrsrede des Ministerpräsidenten. (Pester Lloyd vom 18. Januar 1916, Abendblatt.) S. 6. Kivonatolva átvette a bécsi Arbeiter-Zeitung vom 23. Januar 1916, S. 4 f. — Verdross, Die Neuordnung der gemeinsamen Wappen und Fahnen in ihrer Bedeutung für die rechtliche Gestalt der österreichisch-ungarischen Monarchie. (Juristische Blätter. Jahrg. XLV, Wien 1916.) S. 121 f., 134 f. — Tezner, Das ständisch-monarchische Staatsrecht und die österreichische Gesamt- oder Länderstaatsidee. (Grünhuts Z. Bd. XLII, 1916.) S. 1 f. — Már ennek is találó cáfolata Kérészy Zoltán, Adalékok a magyar kamarai pénzügyigazgatás történetéhez. Budapest, 1916, 5. s. kl.

amelynek így ez a része manapság is a köz- és magánjogi elemeknek sajátságos keveréke.

Különösen Németországban és Ausztriában a főhatalomnak egész történelmi fejlődése, sőt még a jelenlegi szervezete is megakadályozta az uralkodó tiszta államszervi fogalmának kialakulását. Itt még mindig van a monarchában valami patrimonális, valami államfölötti elem. Nálunk azonban, ahol az államfői hatalom nem a dinasztia alanyi jogából, hanem a népből, a törzsszervezetből nőtt ki és szigorúan közjogi fejlődését továbbra is megtartotta, nálunk a trónöröklés jogi természete annyira közjogivá vált, hogy felfogásunk e tekintetben már abban a korban fedte a modern alkotmányos felfogást, amikor más népeknél még a magánjogi öröklés kezdetleges fogalma kísértett. Nyugaton addig megy el a német doktrína, hogy minden jogot a királyságtól származtat s a nemzetnek csak annyi joga van, amennyit a király enged neki. Nálunk pedig ép megfordítottja áll e tételnek: a királynak csak annyi joga van, amennyit ráruházott a nemzet. S az erőteljes magyar közjogi felfogás, amely a főhatalom tekintetében eleinte csak szokásilag jelentkezik, később, amikor jogi szabályozás szüksége merül fel, törvényhozási alkotásainkban is kifejezésre jut.

De a maga eredeti közjogi felfogásának még ekkor is külön megnyilvánulását tünteti fel oly sajátságos intézmény alakjában, amelyhez foghatót alig találunk más alkotmányban. Ez pedig a *koronázás, a hitlevélkiadás és az alkotmánybiztosító eskü letételének kötelezettsége*, amelyeket a trónátszállás betetőző cselekvényeinek tekint. Tehát jogi cselekményeknek, amelyekhez nagyfontosságú jogi relevanciákat fűz. Egyenesen a királyi hatalom teljességének megszerzését teszi tőlük függővé, csak a koronázottat tekinti törvényes királynak s az uralkodói hatalom legfontosabb jogainak gyakorlását csak ennek biztosítja. Másutt e cselekmények csak külsőségek, nálunk ellenben jogiak. Igaz tehát, hogy nálunk a trónörökös elődjének halála pillanatában törvény alapján király lesz, ámde a törvényes király teljes hatalmát csak a koronázás után gyakorolhatja.¹

Mind e sajátságos közjogi felfogás pedig abban a páratlan tanban gyökeredzik, amelyről fentebb mint a *szent korona elméletéről* szólottunk. A magyar trónbetöltés körüli eredeti felfogás szintén erre a különleges

¹ Hasonló intézkedést még csak a következő újabb alkotmányok mutatnak fel: a belga 79. cikke, a sachsen-koburg-gothai 159. §-a, az oldenburgi 197. cikkének 3. §-a és Reuss ä. L.-jének 88. §-a. — V. ö. alább 21. §.

magyar közjogi alapra vezethető vissza. Hiába keresünk a külföldi jogrendszerekben ehhez hasonló intézményt. Már pedig nélküle a magyar alkotmány különleges tételeit megérteni és megfejteni szinte lehetetlen. Épen az a körülmény, hogy a szent korona páratlanul magyaros elméletét közjogi írónk az idegen behatás, a nyugatról beáramló állam-eszmék és a modern jogfejlődés hatása alatt a XVIII. századtól kezdve lassankint teljesen elhanyagolták, volt az oka, hogy a megújhodáskor eszközölt nagy új állami berendezkedésünk a közjogi terminológia tekintetében elvesztette a régi magyar közjogi felfogás összekapcsoló fonálát. Ha a negyvennyolcas idők és Deák Ferenc nagy alkotásai jobban szem előtt tartották volna a szent koronára vonatkozó jogelvek tanításait: akkor sok alkotmányküzdelemtől szabadultunk volna meg az újabb időkben, és nem használhatnák ki velünk szemben ellenfeleink a törvénykészítési technika közjogi elméleti és kifejezésbeli hiányait.¹

Most azonban, amikor a Werbőczy-korabeli államszervezetünket források alapján ismerjük és a szent korona elméletének rendszerbe foglalását is elvégezte az újabbkori tudomány: valamely magyar közjogi tárgy feldolgozásánál csak akkor számíthatunk igaz eredményre, ha az eredeti magyar közjogi felfogást értékesítjük.

¹ Szinte merész elgondolni, mennyivel könnyebb helyzete lett volna Deák Ferencnek a Lustkandl-lal szemben folytatott vitájában, ha a szent korona elméletére támaszkodhatik. Ő azonban erről a *pragmatica sanctio* egyik tételének magyarázatánál az egész vita során mindössze ennyit mond: »Itt a 'Corona' szó alatt nem a királyi hatalom jelvénye, maga a korona, hanem az állam, vagyis Magyarország mint állam értendő, s a 'corona' szónak ezen értelme gyakran fordul elő törvényeinkben, valamint más nemzetek közjogában is.« Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Venczel munkájára: »Das ungarisch-österreichische Staatsrecht.« A magyar közjog történelmének szempontjából. (Kl. a Bp. Sz. I. k.-éből.) Pest, 1865, 82. s. kl. U. e. németül Ein Beitrag zum ungarischen Staatsrecht. Pest 1865, S. 104.

A szent korona elmélete fenti szempontjainak kidomborítását illetőleg v. ö. Timon, Szent korona. 31. s. kl.

Első rész. A választással vegyes örökösödés.

I. fejezet. A királyi trón betöltési módja a mohácsi vész előtt.

3. §. A trónbetöltés módja az Árpád-házbeli királyok korában.

I. A magyar fejedelmi hatalom keletkezését a következő homeroszi egyszerűségű szavakkal adja elő Werbőczy:

»Miután pedig a magyarok a Szent Lélek kegyelmének sugallatából, magának a szent királynak buzgólkodása folytán, az igazság megismerésére és a közönséges keresztyén hit vallására jutottak, és őt *királyul választották* s egyszersmind megkoronázták volna: attól fogva a nemesítésnek, következképpen a nemesi birtok adományozásának, mellyel a nemeseket kitüntetni és a nemtelenektől megkülönböztetni szokták, teljes joga és hatalma *a főuralommal és kormányzással együtt, a nemzet községéről és a községnek akaratából az ország szent koronájának joghatóságára, tehát fejedelmünkre és királyunkra ruháztatott vala át*, a kitől most már, a kölcsönös átruházás és viszonyos kapcsolat folytán, minden nemeségnek eredete mindenkor olyannyira függ, hogy tőle azt elkülöníteni és elválasztani nem lehet és egyik a másika nélkül nem gondolható.

Mert valaminth a fejedelem is csak a nemesek által választatik: úgy nemessé csak a fejedelem tehet, nemesi méltósággal csak ő díszíthet föl valakit.«¹

A Hk.-nek ezek a szavai foglalják magukban a magyar közjognak azokat a kereteit, amelyekre alkotmányunk több fontosabb intézményének és rendelkezésének, így többek közt a trónbetöltésünknel hét századon át érvényesülő választási elvnek alapját építhetjük.

¹ Hk. I. r. 3. c. 6. és 7. §.

Bár ez alap eredetének egyes szálai a mondák homályos világában vesznek el és csak gondos bírálattal használhatók, mégis Werbozy előadása fővonásokban nemcsak közjogilag, hanem történelmileg is megfelel az igazságnak. Még pedig nemcsak egyetlen korszak történeti eseményeinek, hanem hét évszázad történelmi alakulásának.

Ott van mindjárt a *vérszerződés* első pontja. Hogy ez nem a későbbi kor tudálékos krónikása agyának meseszerű képzelődése volt, századok történelme és szokása bizonyítja.

Mert kétségtelenül el kell fogadnunk, hogy honfoglaló őseinknek nem voltak frott törvényeik, hanem a *szokás* volt köz- és magánéletükben az irányadó, amelynek szabályai nem annyira a jogi kényszernél fogva, mint inkább erkölcsi erejük folytán hatottak.

Igy kellett ennek lennie a tisztségek betöltése tekintetében is.

Nem hihető, hogy másként lett volna ez őseinknél, mint azt az egyéb népekre vonatkozó történelmi és etnográfiai kutatások eredményeiként vázoltuk. Nem szükséges, hogy trónöröklési rend alakuljon ki, a nemzeti közbizalom nemzedékeken keresztül ugyanazon család tagjaihoz fordul és kiválasztja közülök a legalkalmasabbat. Ámde a szokás gyakran a kiválasztásban is rendszert mutat, és ez odáig fejlődhetik, hogy a választási elv szinte csak névlegesnek látszik. Sokszor egyszerűen kimerül az öröklés rendjén következő kinyilatkoztatásában.

Őseink korán átlátták a középponti hatalom szükségességét és ezért a törzsfők hatalmát egyesítve mind e hatalmat *egy* fejedelemre ruházták. Régi krónikások és VII. Bíborban-született Konstantin császár (912—959) elbeszélése szerint Árpád volt a magyarok első fejedelme.¹

III. Béla király névtelen jegyzője öt pontba foglalva sorolja el az első vezér megválasztásának feltételeit. S ha talán nem is úgy hangzottak e feltételek, mint a krónikás feljegyezte, de teteleit sokban igazolta a jogfejlődés.

¹ Nagy Géza szerint 891-ben a magyarok Etelközben nem Álmost, hanem fiát, Árpádot választották meg fejedelmüknek. Az Álmos-monda. Sepsi-Szent-György, 1884. — U. a., Az Árpád-ház mondai genealógiája. (Turul. XII. k., Budapest, 1894.) 5. l. — Mások Álmost, Árpád atyját tartják az első fejedelemnek. V. ö. Pauler Gyula, A magyar nemzet története az árpád-házi királyok alatt. 2. kiad., Budapest, 1899, II. k., 605. l. — MHK. 399. l. — Illés, A magyar társadalom és állam szervezete a honfoglalás korában. (Árpádok.) 46. s. kl.

Az összerződés első pontjából tisztán kiviláglik, hogy *a nemzet mintegy erkölcsi kötelességének tartotta fejedelmeit mindig Árpád nemzetiségéből választani, míg ennek maradékai lesznek.* De belőle viszont azt is megállapíthatjuk, hogy meghatározott öröklési rendről egyáltalán nincs említés.

Az összerződés első pontja azt bizonyítja, hogy Árpádot és fejedelmi utódait a nemzet szabadon választotta. De emellett szól a vérszerződés 3. pontja is: »Tertius status iuramenti sic fuit: ut isti principales persone, qui sua libera voluntate Almu[m] sibi dominum elegerant, quod ipsi et filii eorum nunquam a consilio ducis et honore regni omnino privarentur.«¹

A n o n y m u s n a k e t é t e l e i t n e m c s a k a z é r t f o g a d h a t j u k e l, m e r t a történelmi fejlődés igazolni látszik, de mert előadásának biztos egykorú kísérője akad K o n s t a n t i n c s á s z á r b a n .²

Idevonatkozólag nála a következőket olvashatjuk: »A mint ezek aztán a turkokkal³ tanácskoztak, a turkok úgy ítélték, hogy jobb lesz Árpádot⁴ megtenni fejedelmöknek, mint atyját, Szalmutzeszt,⁵ mert méltóbb volt arra, bölcs tanácsú és gondolkodású, kiválóan vitéz és az uralomra alkalmas. Meg is tették fejedelmöknek, a kozárok⁶ szokása és törvénye szerint pajzsukra emelve őt. Ezen Árpád előtt soha sem választottak fejedelmet a turkok és mind a mai napig az ő nemzetiségéből válik Turkia fejedelme.«⁷

A n o n y m u s é s K o n s t a n t i n előadása közt a különbség csak a választott személyére vonatkozik, de a vezéri méltóság betöltésének módja tekintetében megegyeznek.

Ugyancsak K o n s t a n t i n császártól tudjuk, hogy Árpádnak több fia volt, akik közül azonban csak Zsolt élte túl a fejedelmet. »Tudnivaló, hogy Árpád első fia, Tarkatzú, nemzette Tebelét, második fia, Jelekh, nemzette Ezelekh-et, harmadik fia, Jutotza, nemzette Falitzi-t, ki most fejedelem, negyedik fia, Zalta, nemzette Takszi-t. Tudnivaló,

¹ MHK. 399. l.

² Munkájára nézve, amely kétségtelen, hogy 948 és 952 közt keletkezett, v. ö. B u r y, The treatise De administrando imperio. (Byzantinische Z. Bd. XV. Leipzig 1906.) S. 517 f. Ismerteti D o m a n o v s z k y. (Századok. XLI. évf., 1907, 436. s. kl.)

³ ... μετά τῶν Τούρκων, ...

⁴ Ἀρπαδῆς.

⁵ Σαλμούτζης = Álmos.

⁶ Χαζάρων.

⁷ De administrando imperio. Cap. 38. MHK. 122. l.

hogy Árpád fiai már mind meghaltak, de vérei, Falész és Taszész és azoknak unokatestvére, Takszi, még élnek.«¹

E leszármazási rendre nézve mindenekelőtt azt említjük meg, hogy Falisz uralkodása semmiféle adattal sem bizonyítható. Talán az ἄρχων szóval nem is ezt akarta a Bíborban-született kifejezni, miután ugyanezt használja Árpád fiára, Leventére is, akit pedig e leszármazási rendben utóbb fel sem említ. Már pedig senkinek sem jutott mindeddig eszébe, hogy ezen az alapon Leventét is magyar uralkodó fejedelemnek tekintse.²

Aztán felmerül még az a kérdés, hogy ha Falisz valóban uralkodott, miért nem követte őt öccse, Tazesz? Továbbá a Jutas-féle ág kihaltával miért nem az idősebb ágak következtek és miért a legfiatalabb? A magyarázat csak az lehet, hogy Árpád idősebb fiai még életében meghaltak, és így a fiúörökösödési elv tekintetbevételével mellett legfiatalabb fiát, Zsoltot választották.³

Az elsőszülöttségi elv érvényesül Taksony, Géza és István esetében, amiből arra lehet következtetni, hogy ha ez a rend még több nemzedéken át betartható lett volna, kifejlődött volna az elsőszülöttség rendje mint megmásíthatatlan jogszabály.⁴

Ámde mit látunk? István fiutód nélkül halt el, a külföldön élő Árpád-hercegeket pedig, mint az ősi törzsszervezetnek és a régi pogányhitnek híveit, István mellőzni akarta s ezért inkább Pétert óhajtottá utódjául.

Istvánt tehát nővérének fia, majd pedig sógora, Aba Sámuel követte az uralkodásban. I. Endrét, Taksony vezér dédunokáját sem fia, Sala-

¹ I. m. Cap. 40. MHK. 128. l. — Konstantin szerint tehát Árpád utódainak leszármazása a következő:

Ἀρπαδῆς (Árpád)			
Ταραντζοός (Torhos)	Ἰέλεχ (Jelekh)	Ἰουτοτζάς (Jutas)	Ζαλτάς (Zsolt)
Τεβέλη (Tevel)	Ἐζελέχ (Ezelekh)	Φαλίτζις v. Φάλῆς } (Fa[l]isz) Ταζῆς (Tazesz)	Τάξις (Taksony)

² V. ö. bővebben Dománovszky, Trónöröklés. 381. s. kl. — L. még Nagy Géza, Az Árpád-ház. (Turul. XI. k., 1893.) 138. s. kl.

³ L. Dománovszky, Trónöröklés. 382. s. kl. — Ezzel szemben Nagy Géza (Trónöröklés az Árpádok alatt. [Turul. XXXII. k., 1914.] 24. s. kl.) Falisz fejedelemségét vitatja, sőt a Torhos és Jelekhét is, és azt sem tartja kizártnak, hogy Falisz után unokatestvére, Tas is fejedelem volt. Mindenesetre nehéz a forrástörődékeket összeegyeztetni. De közel van az a feltevés, hogy az Árpád-hercegek bizonyos országrészekben kormányzói jogokat gyakorolhattak, és innét említik őket a német források minduntalan a »rex« szóval.

⁴ Így Ferdinandy, Kir. mélt. 140. l.

mon, hanem öccse, Béla. Utána nem fiai, hanem Endre fia, Salamon jut a trónra. Azután Béla fiai, Géza és László egymásután jönnek, noha Gézának vannak fiai: Kálmán és Álmos. Kálmán királyt II. István, II. Béla és II. Géza az elsőszülöttség rendje szerint követik, de már II. Gézának fia, III. István atyja testvéreivel, II. Lászlóval és IV. Istvánnal harcol a koronáért, és csak III. Béla után jönnek ismét utódai az elsőszülöttség elve alapján egészen az Árpád-ház tagjainak kihaltáig. III. Béla után ugyanis idősebb fia, Imre következik, majd ennek egyetlen fia, III. László; ezt követi II. Endre, Imre egyetlen életben lévő öccse; II. Endre után elsőszülött fia, IV. Béla jut a trónra, utána egyetlen életben lévő fia, V. István, akit szintén elsőszülött fia, IV. László követ. Végre III. Endrével, II. Endre István nevű utószülött fiától származó unokájával, aki egyetlen leányt, Erzsébetet hagy hátra és aki Svájcba vonul mint apáca, kihal az Árpádok fiága és bezárul a magyar trónon való sora.¹

Az Árpád-ház fitagjainak trónrakövetkezési egymásutánjából tehát arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy *meghatározott trónöröklési rend nem lévén, határozott trónöröklési jogról sem szólhatunk*. Csak annyi bizonyos, hogy a fejedelemség Árpád családjában való örökösödés útján, de a nemzet hozzájárulásával és választásával szállott át minden egyes fiúmaradékra. Vagyis *a főhatalom megszerzésének jogcímét az Árpád vérből való leszármazás, módját pedig a megválasztás tette, és így örökösödés meg választás együttesen jelentkezik*.

Ez a vérszerződésben kifejezésre juttatott és történelmileg megállamjogilag igazolt tény a keresztyénség felvételével és a királyság megalapításával mit sem változott,² sőt a keresztyénség megszilárdulásával a későbbi századokban a trónralépés nélkülözhetetlen feltételévé

¹ Az Árpádok nemzedékrendjére vonatkozólag l. az irodalmat: Árpádok. 390. s. kl. — Különösen Wertner Mór, Az Árpádok családi története. Nagybcskerek, 1892. — U. a., Árpád nemzetsége. (Árpádok. 125. s. kl.) — L. még régebből Schwartzner, Martinus, De gente Croviaca Hvgariae regvm stirpis Arpadiano haereditario svccessionis jvri non adversa. Pestini 1791. — Nagy Iván, Az utolsó Árpádházi király trónra lépte. (MTA-i Értekezések a történelmi tudományok köréből. VI. k., II. sz.) Budapest, 1876. — Újabban pedig Nagy Géza, Szent István király családi összeköttetései. (Turul. XXIV. k., 1906.) 53. s. kl. — U. a., Szent István vérsége és a magyar kútforrások. (Turul. XXV. és XXVI. k., 1907—8.) — U. a., A Croyak. (Turul. XXX. k., 1912.) 49. s. kl. — U. a., Trónöröklés. 19. s. kl. — Wertner, Kihaltak-e az Árpádok 1301-ben? (Turul. XXXII. k., 1914.) 26. s. kl., 55. s. kl., 109. s. kl.

² Ép így Király, i. m. 341. l.

vált a paizsra emelés ősi szokása helyett a koronázás, bár csak mint szokás és nem szentesített törvény.

II. Ezzel szemben sokan akadtak olyanok, akik a magyar királyi székek betöltésénél az örökösödési jogot már az Árpádok idejében vitatták, sőt többen a női ág trónöröklési jogának megállapíthatását is vélték.

Nem célunk ez írók cáfolgatásába bocsátkozni.¹ A régebbiekre elvégezte azt már Cziráky annak idején, még pedig olyan eredménnyel, hogy e tekintetben több kívánni való a rendelkezésünkre álló forrásanyag alapján nem maradt. Mindössze néhány olyan író említünk itt fel, akinek munkája Cziráky óta jelent meg.

Igy Lustkandl szerint az Árpádok alatt a fiú az atya után, több fiú közül a legidősebb s ezek nem létében a leányok örökölték.²

Krajner szerint a királyt mindig legidősebb fia követte, a fiú vagy annak fiági leszármazói hiányában következett a király bátyja, ha pedig nem voltak bátyjai, talán itt is érvényesült az az alapelv, hogy az örökösödött, aki ízben legközelebb volt a királyhoz.³

Legújabban pedig Fraknói Vilmos veti fel ismét az Árpádok alatti trónöröklés kérdését és a tények, meg a rendelkezésünkre álló forráshelyek alapján arra az eredményre jut, hogy az Árpád-ház fiágában a trónöröklés írott jogszabályokon nyugodott, amelyek szerint, ha a királynak fiai voltak, közülök utána az elsőszülött lépett a trónra, ha pedig fiörökös nélkül halt el, akkor az elhunyt király legközelebbi rokonára szállott az öröklés joga; vagyis az izbeli, nem ágbeli örökösödés volt érvényben.⁴

III. E felfogásokkal szemben, amelyek az Árpád-házon belül a tiszta öröklést vitatják, a bizonyítékok egész sora szól a választási elv érvényesülése mellett.

Igy a királyválasztás mellett bizonyítanak mindenekelőtt a következő tények.

¹ L. ez elméletek főbbjei közül Benczúr Józseftől Evsebius Verinus álnév alatt, Commentatio iuridica critica de hæreditario ivre serenissimæ domvs Avstriacæ in apostolicvm regnym Hvgariæ, de ivre eligendi regem, qvod ordinibvs inclitis regni Hvgariæ qvondam competebat, etc. Viennæ et Lipsiæ 1771, különösen p. 61. squ. — Grossing, i. m. p. 40. — Lakics, i. m. p. 39. — Gustermann, Ausbildung. Bd. I, S. 77 f.

² Das ungarisch-österreichische Staatsrecht. Wien 1863, S. 9 f.

³ Die ursprüngliche Staatsverfassung Ungarns seit der Gründung des Königthums bis zum Jahr 1382. Wien 1872, S. 448 f.

⁴ A királyi trónöröklés rendje az Árpádok korában. (Katholikus Szemle. XXVII. k., Budapest, 1913.) 13. l. U. e. németül Die Thronfolgeordnung im Zeitalter der Árpáden. (Ung. R. Jahrg. II, 1913.) S. 135 f.

Vannak királyaink, akik minden trónöröklési rend nélkül jutnak a trónra; többeket pedig a nemzet elűz és helyükbe mást választ. Így Aba Sámuel a *nemzeti közakarat* ülteti a királyi székbe, I. Endrét az idegen trónbitorló Péterrel szemben *hozzák be az országba*, I. Endrét és Salamont a nemzettel való meg hasonlása fosztja meg trónjától, és Szent Lászlót a Képes Krónika szerint: »... Magyarország *nemeseinek sokasága*... köz értelemmel egyező szavazattal és egyenlő akaratattal, *megválaszták* egy szívvel-lélekkel az ország *kormányának átvételére*, vagy is inkább legszívesebb és legszentebb kérelmeikkel kényszeríték.«¹

Ugyancsak a választási elv mellett szól a *koronázás* intézménye, amely *nagy néptömeg jelenlétében* szokott megtörténni. A koronázásnak lényeges cselekményévé válik a *felavatási eskü*, amely később nem pusztán egyházi jellegű, hanem az ország jogainak és szabadságainak biztosítására letett nagyfontosságú alkotmányjogi eskü. A koronázás alkalmával a király esküje után az országlakók is tettek *hűségesküt*. Ugyancsak a koronázás kiegészítő részévé lesz később a *hitlevél* kiadása, amely megfelelt a választási kapitulációnak és utóbb pontokba foglalt feltételeket is tartalmazott. És minthogy a korona másként nem válhatott volna *szentté* a nemzet jogi meggyőződésében, s a koronázás nem fejlődhetett volna oly nagyfontosságú közjogi intézménnyé, hogy a szent koronával való megkoronázás nélkül a trón háborítatlan birtoka biztosítottnak tekinthető nem volt: mindez amellet bizonyít, hogy a trónfoglalás a nemzet akaratából végrehajtott közjogi cselekmény volt és nem pusztán a nemzet akaratától mentes öröklési jogtól volt függő. Akkor mindezek a fontos közjogi cselekmények ki sem fejlődhettek volna, mint ahogy a pusztán öröklési monarchiákban valóban ki sem fejlődtek, vagy amennyiben kialakultak, merő formalizmussá sülyedtek és nem jelentik, mint nálunk, a főhatalom átruházását, a trónralépés betetőzését, szentesítését.

De a választási elvre *írástos bizonyítékaink* is vannak.

A n o n y m u s szerint Álmost a törzsfőnökök választották vezérre.

A l o l d u s de P e k l a r n szintén választást említ, amikor azt mondja, hogy Taksony után fiát, Gézáat választották meg a magyarok fejedelmé.²

H a r t v i k is felhossa a választást, amikor Szent Istvánról mondja: »Összehíván atyja Magyarország főurait és az ezek után következő ren-

¹ Marci Chronica de gestis Hungarorum. (Toldy Ferenc kiadása és Szabó Károly fordítása.) Pestini 1867, p. LXXIII.

² Notulæ anecdotæ etc. Cremsij 1742, p. 95.

deit, a megbeszélés határozata folytán elrendelte a népnek, hogy utána fia, István uralkodjék, és ennek megerősítése végett mindannyijukat megeskette.«¹

Majd alább ezt mondja: »Atyja halála után pedig a még ifjú Istvánt a főemberek és a nép kegye dicséretesen atyja trónjára emelte.«²

Péter trónrajutását illetőleg pedig a következőt olvashatjuk Hartviknál: »... egybehivatván a püspököket és az udvar előkelőit, kik Krisztus nevében dicsőségeskedtek, először velük tárgyalt, hogy Péter, nőtestvérének fia legyen helyette a király.«³

Mindebből pedig kitűnik, hogy az előd gondoskodni volt kénytelen, hogy a nemzet legbefolyásosabbjait még életében megnyerje annak részére, akit halála után utódjául óhajtott.⁴ Erre pedig bizonyára nem lett volna szükség, ha valaminő öröklési rend állott volna fenn, vagy ha a király örökösét egyenesen kinevezhette volna.⁵

Sajnos, magukról a királyválasztásokról nem maradtak frott emlékek ránk. Idevonatkozó tudásunkat mindössze az adatainkból való következtetésekre, esetleg a külföldi analógiákra építhetjük. Mert nem valószínű, hogy másként történt volna e korban még a trónbetöltés nálunk, mint Európában egyéb országaiban.

A *Bevezetésben* pedig a trónbetöltés általános elveinek tárgyalása során láttuk, hogy e korban a választási elv küzd az örökléssel és hol az egyik, hol a másik jut túlsúlyra. Amikor már a dinasztikiak kialakulnak, a választás úgyszólván csak elvvé és formalizmussá súlyyed. Többnyire csak az uralkodóházhoz közel álló kevés előkelő vesz részt benne, a tömeg mindössze csak akklamációval járul az új uralkodó üdvözléséhez.

A germán jognak az a tétele, hogy az ítéletnél a kisebbség köteles a többség véleményéhez csatlakozni, a választásokra is átmént. Így azután azok is mindig egyhangúak voltak.⁶ Úgyhogy az esetek leg-

¹ Szent István első magyar király' életirata Hartvik regensburgi püspök szerint. A Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött frankfurti codexből átirta és fordította Érdy János. Pest, 1854, 7. l.

² U. o. 8. l. ³ U. o. 31. l.

⁴ V. ö. Gombos F. Albin, Történetünk első századaiból. (Századok. XLV. évf., 1911.) 572. l. Nagyrészen u. e. németül König Peter von Ungarn. (Ung. R. Jahrg. I, 1912.) S. 354 f.

⁵ Király szerint már Géza kijelöli Istvánt utódjául, de a nemzet hozzájárulásával. (I. m. 308 l.) Később azonban egyre korlátlanabbá válik az előd örökös-kinevezési joga, ami az öröklési elv előtérbe nyomulásához vezet. (U. o. 342. s. kl.)

⁶ L. Mayer, Ernst, Zu den germanischen Königswahlen. (ZRG. Germ.

nagyobb részében nem állott ez a »választás« másból, mint az egyes öröklési jogának elismeréséből, vagy pedig az uralkodó döntéséhez való hozzájárulásból.¹ A választó gyűléseken pedig fontos szerepe volt az ú. n. »prima vox«-nak, amely a többieket irányította. A Sachsenspiegel szerint ez a későbbi választófejedelmeket illette meg,² azelőtt pedig a mainzi érseket.³

Mindezeknek alapján a választás lefolyása alig történhetett másként, mint hogy a fejedelmek, illetőleg az uralkodó család tagjainak megegyezése (esetleg az utolsó uralkodó kijelölése) után következett az ünnepélyes gyűlés, amelyen a »prima vox« leadása után az új uralkodót kikiáltották (acclamatio) és neki hódolatukat bemutatták (laudatio). A választás tehát voltaképen leginkább csak jóváhagyásban, elismerésben merült ki, úgyhogy az »electio« és »consensus« azonos fogalmat jeleznek, vagyis nem lehet oly valódi értelmükben vennünk, mintha több jelölt közül egyénenkénti szavazással való választást jelentettek volna.⁴

Nem lehetett ez másként minálunk sem, ahol a választói jogot, mint emlékeinkből következtethetünk, szintén az előkelők, az udvari főméltóságok, elsősorban pedig a főpapság gyakorolhatta. A főpapság e jogait III. Endre 1291-i dekrétuma hangsúlyozza is, amikor mondja: »... et consensu venerabilium Patrum, Archiepiscoporum, Episcoporum, Baronum, Procerum, et omnium Nobilium Regni nostri, apud Albam, in loco nostro catedrali, annuente Domino, fuisset coronati, et in Regni gubernaculum successisset jure, et ordine genitura.«⁵

Eltételezve attól, hogy III. Endre király e dekrétumában »consensus«-ról és a »jus genitura«-ról is beszél, a »consensus« valóban nem jelenthetett itt mást egyszerű elismerésnél, annyiival is inkább, mert III. Endrével szemben már nem is gyakorolhatta a nemzet a választás

Abt. Bd. XXIII, 1902.) S. 1 f. — Lindner szerint Németországban 1196-ig voltaképen csak három igazi választásról lehet szó, amikor nem volt előre bizonyos a választás eredménye: II. Konrád 1024-i, Rudolf ellenkirály 1077-i és Szász Lothár 1125-i választása. I. m. S. 66. — V. ö. Domanovszky, Trónöröklés. 374. s. kl.

¹ V. ö. fentebb Pflugk-Harttung, jelen munka 3. l. — Krüger, Johannes, i. m. S. 14. ² L. Mayer, Ernst, i. m. S. 51.

³ L. Lindner, i. m. S. 80 f. ⁴ L. u. o. S. 7.

⁵ Kovachich, Josephus Nicolaus, Sylloge Decretorum Comitialium Incliti Regni Hungariae. Pesthini 1818, t. I., p. 15. squ. — Endlicher, Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Sangalli 1849, p. 615.

tási jogot.¹ Ez egyezőségen kívül a külföldi jogrendszerrel *D o m a n o v s z k y*² még a »prima vox« tekintetében is talál nálunk későbbi analógiát. Az 1485 : 1. t.-c. ugyanis királyválasztás esetén az első szavazatot a nádornak biztosítja. S hogy mennyire ragaszkodtak ehhez, mutatja utóbb, hogy Zápolyai János megválasztását azért mondták törvénytelennek, mivel abban a nádor nem vett részt.

Mindezeknek alapján bár kétségtelen, hogy nálunk az Árpádok alatt *a választás elve érvényesült* a trón betöltésénél, de aligha nagyobb mértékben, mint ugyanakkor a középkor eleji más országokban. Mivel azonban *a választás jogi formái* annyival is inkább *hiányoztak*, mert a királyválasztás természetszerű végrehajtó közege, az országgyűlés még nem nyert intézményi szervezettséget, és semmi bizonyíték nem maradt ránk, hogy forma szerinti királyválasztó testületünk lett volna: fel kell tennünk, hogy *a szinte csak elismerés alakjában jelentkező választásnak valamely, a királyi családban kifejlődött szokás tette ki a trónrakövetkezési rend tekintetében az alapját.*

Legalább is írott jogszabályt, miként azt *F r a k n ó i* vélte, ez irányban feltalálnunk mindmáig nem sikerült és aligha is fog sikerülni, mert az nehezen létezett. A kérdés tehát oda zsugorodik össze, hogy mik lehettek azok a *szokáselvek*, amelyek a választói jog gyakorlása mellett a királyi család körében a trónrakövetkezési sorrend tekintetében megnyilvánultak.

IV. Ez irányban mindenekelőtt a két bizanci történetíróra, *K i n n a m o s* ra, Mánuel császár udvari történészére és *B í b o r b a n s z ü l e t e t t K o n s t a n t i n* császárra szoktak hivatkozni.

K i n n a m o s II. László és IV. István trónkövetelésével kapcsolatban írja: »Amikor tehát Géza halálával *másik testvérét hívta az uralomra a törvény szava* (mert az a törvény a hunoknál³), hogy a korona mindig az életben levő testvérekre száll), a császár erejétől telhetően őket hazájukba visszavinni törekedett... Géza *e törvény mellőzésével fiára ruházta az uralkodást.*«⁴ Előzetesen pedig Álmos Görögországba menekülésével kapcsolatban írja: »Az a szokás a hunoknál, hogy *ha meghal a fejedelem és gyermekei maradnak, amíg az uralomra jutottnak nincs fia,*

¹ L. e hely igen találó értelmezését *K i r á l y n á l*, i. m. 343. s. kl.

² Trónöröklés. 376. l. ³ Értsd: magyaroknál.

⁴ ... (νόμος γάρ οὗτος παρὰ τοῖς Οὐννοῖς ἐστὶν ἐπὶ τοῖς περιόντας αἱ τῶν ἀδελφῶν τὸ στέφος διαβαίνειν)... Epitome. Lib. V., cap. 1. Kiad. *M e i n e c k e*, Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Bonnæ 1836, p. 203. — *L. M a r c z a l i H e n r i k*, A magyar történet kútfőinek kézikönyve. Budapest, 1902, 148. s. kl.

együtt élnek a testvérek és a legjobb viszonyban vannak. De mikor már fia született, nem maradhatnak tovább az országban, csak megvakítva.»¹

Kinnamos e tudósításainak azonban nem lehet hitelt adni. Nem pedig egyrészt azért, mert állításainak igazolására semmiféle jogtörténelmi emlék sem maradt ránk, amely őseinknél ilyenféle trónöröklési törvény érvényben voltát bizonyítaná. Kétségtelen ugyanis, hogy ha lett volna meghatározott trónöröklési törvény, az nem oly jelentéktelen tényező volt a közjog terén, hogy forrásaink egyáltalán, legalább némi vonatkozásban is fel ne említénék. Nem lehet másrészt elfogadni azért, mert a történelmi tények ellene tanuskodnak. A görög történetíró tollát ugyanis valószínűleg Mánuel császár politikája vezette. És jól lehet mutat fel történelmünk példát a testvérörökösöedésre is (igaz, hogy Kinnamos előtt a tizenhat trónüresedés közül csak kettőt: I. Béla és Szent László esetében!), sőt őseink most is minden nehézség nélkül beleegyeztek, — bár független választási jogukat is érvényesítették, amikor nem a Mánueltól ajánlott Istvánt, hanem ennek bátyját, Lászlót ültették a trónra, — mindazáltal fennmaradt forrásadataink közül több azt bizonyítja, hogy a magyarok ezt törvénynek el nem ismerték. Így Gualterius Mapes XII. századbeli angol történetíró írja II. Gézáról: »Meghalt a magyar király, akiről előbb szóltam és kis fiút hagyott hátra örökösül. A király öccse tehát Lukács² fordult és kérte, hogy kenje fel és koronázza meg királynak. Lukács azonban megdorgálta és árulással vádolta, mert *jog, szokás és igazság ellen az ártatlant meg akarja fosztani örökségétől* és nem akart beleegyezni. Erre amaz az országnak másik érsekétől, akinek azonban semmi joga sem volt a királykoronázáshoz, megkoronáztatta magát.»³

A krónikák szerint a görög császár két trónkövetelőjében bitorlókat látott a nemzet.⁴ Még inkább ellene szólt a Mánuel-féle törvénynek, hogy Imre halála után (1205) fiát, a hatéves III. Lászlót ültette a nemzet a trónra szemben atyja testvérével, Endrével, aki pedig a legtörekvőbb és legerőszakosabb trónpretendens volt és aki a nemzeti közvélemény nyomása alatt kénytelen volt a gyámi tisztet elfogadni.⁵

Kinnamosnak egyébként értesülései is tévesek. Így Álmos megvakításának esetét egészen általánosítja, pedig mindössze még egy

¹ L. u. o. p. 9., illetve 149. l. ² Bánffy Lukács esztergomi érsek.

³ De nugis curialium. Distinctio II., 7. Oxfordi Bodleian Library, »Cod. Lat. 3578, XII.« Kiadta Marczali, Árpád-kori emlékek külföldi könyvtárakban. (Történelmi Tár. 1878. évf.) 171. s. kl. ⁴ A Képes Krónika szerint pl. »Stephanus usurpat sibi coronam.« P. XCVIII. ⁵ L. Fraknoi, Trónöröklés. 10. l.

ilyenféle eset volt, a Vazulé, amely azonban azért nem sorozható ide, mivel megvakítását nem a testvére eszközölte és nem is fia trónigénye kedvéért. Joggal következtet D o m a n o v s z k y,¹ hogy ha a szokást (ἔθος) így ismeri, akkor nem valószínű, hogy a törvényről (νόμος) jobb értesülései vannak. Hogy pedig erről jó értesülései lettek volna, annyiaval kevésbbé tételezhetjük róla fel, mivel a királyi családnak tőle említett tagjai közt a rokonsági kapcsolatot sem ismerte és Álmost meg Istvánt Szent László fiainak tette meg.

Ennyit érnek a K i n n a m o s adatai.²

A testvérörökösödési elv támogatására szoktak még nálunk K o n s t a n t i n császár jelzett munkájára is hivatkozni, aki a besenyőkre nézve a következőket írja: »Náluk tudniillik az a régi törvény és szokás, hogy a méltóság nem száll a fiakra vagy a testvérekre, hanem elég, ha a fejedelmek addig uralkodnak, amíg élnek, haláluk után pedig unokabátyjaik vagy azok fiai következnek, hogy a méltóság ne szorítkozzék a nemzetségnek csak egy részére, hanem az oldalágak is részesedjenek benne. Más nemzetségből való azonban sohasem lesz fejedelem.«³

K o n s t a n t i n nak ezt az állítását azonban nem lehet a magyarokra vonatkoztatni és K i n n a m o s tudósításának igazolására felhasználni. Hisz az unokatestvéri és testvéri öröklés nem azonos fogalmak.

A testvéröröklési elv mellett szóló *adatok* tehát meg nem állhatnak.⁴

¹ Trónöröklés. 379. l.

² Ezzel szemben Nagy Géza a Falisz esetéből és egyéb emlékekből arra következtet, hogy K i n n a m o s adatai a vezérek korára találók és hogy ekkor valóban a graduális trónöröklés lett volna nálunk érvényben. Ezt pedig még keletről hozták volna a magyarok magukkal az egyéb török származású népektől, ahol ez már akkor is uralkodott. Úgyhogy ő e keleti és a nyugati trónöröklési rendszer közti örökös küzdelemben látja az okát, hogy nálunk az Árpádok alatt általánosan elfogadott öröklési jogszokás fejlődhetett volna ki. És ez vonta volna maga után a rendeknek a trónbetöltésbe való mindnagyobb beleszólási szabadságát. Ez pedig kiindulópontja lett volna a szabad választás jogának, ami azután a vegyes-házbeli királyok korában teljes mértékben kifejlődött. Trónöröklés. 20. s. kl. ³ De administrando imperio. Cap. 37. MHK. 116. s. kl.

⁴ Ezt írónk majd kivétel nélkül elismerik. Így T i m o n, Jogtörténet. 103. s. kl. — F r a k n ó i, Trónöröklés. 10. s. kl. — F e r d i n a n d y, A trónbetöltés kérdése az Árpádházbeli királyok korában. (Bp. Sz. CLIV. k., 1913.) 374. l. U. e. németül Die Thronfolge im Zeitalter der Könige aus dem Arpadenhouse. (Ung. R. Jahrg. II, 1913.) S. 757 f. — D o m a n o v s z k y, Trónöröklés. 380. l. — Ellenkezőleg a testvéröröklés jogszokását vitatja M a r c z a l i, Magyarország története az Árpádok korában. (A magyar nemzet története. Szerk. S z i l á g y i S á n d o r. II. k.) Budapest, 1896, 255. l. — U. a., Ungarisches Verfassungsrecht. (Öff. R.

Amde vizsgáljuk, hogy bizonyítanak-e ez irányban a *tények*? Itt pedig mindössze három esettel állunk szemben, amely a testvérörökösödési elv mellett szólhatna. Ez pedig I. Béla, Salamon és Szent László trónrajutása.

Hogy I. Endrét nem fia, Salamon, hanem testvéröccse, I. Béla követte a trónon, ennek okait Dománovszky tette beható vizsgálat tárgyává és a hazai krónikák meg a külföldi források adatai alapján a következő megállapításokra jutott.¹ Béla a pomerániaiakkal való harcában kitüntetvén magát, ezen az alapon kapja feleségül Mieczyslaw lengyel herceg Rixa leányát és hercegi udvarának tartására a pomerániaiak adóját. Lengyelországot Endre bátyja hívására hagyja el és segíti őt a császárral szemben. Ekkor Endrének még nem lévén gyermeke, Bélának azt ígéri, hogy utána ő öröklj majd a trónt, az országot pedig megosztják, úgyhogy Béla egy harmadát kapja. *Béla ezen az alapon tekinti magát trónörökösnek a később született Salamonnal szemben, nem pedig a testvérörökösödés jogán.* Ezt bizonyítják a Képes Krónika következő szavai is: »Hæc igitur prima regni huius divisio seminarium fuit discordiæ et guerrarum inter Duces et Reges Hungariæ.«² Ezt a felosztást pedig, amely a krónika szerint a király és a hercegek közt minden későbbi küzdelemnek oka volt, Béla honosította meg nálunk először a lengyel paragium mintájára.³

Nincs tehát okunk benne kételkedni, hogy a krónikás jobban ismerte a tényállást, amikor a »prima regni . . . divisio«-t állította oda Béla trónkövetelésének jogalapjául, mint a testvérörökösödés elvét valló Kinnamos, aki — mint fentebb láttuk — ténybeli értesülései tekintetében fölötte megbízhatatlan.

A második eset, I. Béla halála után Salamonnak trónrajutása, szintén nem bizonyít a testvérörökösödés mellett, mert — mint Ferdinandy találóan kimutatja — az »Gejza és László engedékenysége« és a németek támadó magatartásának köszönhető.⁴ De egyébként sem szabad felednünk, hogy Salamont még atyja, I. Endre királlyá koronáztatta.⁵

d. G. Bd. XV, 1911.) S. 3. — A vezérek korára Nagy Géza, i. h. — Ellenkezőleg Büdinger, Ein Buch ungarischer Geschichte 1058—1100. Leipzig 1866, S. 96 f.

¹ Trónöröklés. 384. s. kl. — V. ö. már Marczali, Árpádok kora. 60. l.

² P. L. ³ V. ö. Loserth, i. m. S. 60 f. ⁴ Trónbetöltés. 371. s. kl.

⁵ L. Képes Krónika. P. L. II. »De coronatione Salomonis patre suo Andrea Rege adhuc vivente.«

Vége Szent László esete sem szól a testvérörökösödés mellett. Ez irányban sikerrel építhetünk D o m a n o v s z k y¹ történelmi érveire, hogy akkor nemcsak hadi állapot volt, ami erős kezét tett Salamon német segítségre alapított támadásaival szemben szükségessé, és nemcsak Géza fiainak gyermekkorra készítette a nemzetet László megválasztására, hanem főként a politikai helyzet. Géza ugyanis át akarta adni Salamonnak a koronát, amiben csak az akadályozta meg, hogy a nemzet Salamont el nem ismerte. Ily körülmények közt fordultak Szent Lászlóhoz, akit bizonyára megválasztottak volna Géza elhalálózása nélkül is.

Nem hozható fel a testvérörökösödés elvének támogatására Kálmán öccsének, Álmos herczegnek az esete sem, amennyiben ő nem Kálmán után, hanem vele szemben követelte a koronát. Ezzel analóg eset volt az Imre és Endre közti küzdelem is.²

Mindezekből csak az tűnik ki, hogy a tények vizsgálata sem bizonyít nálunk a testvérörökösödés elve mellett. Ez tehát nem lehetett szokásjogi alapja a választás korlátain belül az uralkodó családban kialakult trónrakövetkezési rendnek.

V. Hogy pedig a választás sokszor csak mint igen alárendelt jelentőségű külsőség jöhetett tekintetbe, arra bizonyságok azok az adatok, amelyek az öröklési elv érvényesülése mellett beszélnek.

Igy mindenekelőtt a választás ellen bizonyítanak azok a *tények*, hogy II. Béla 1141 február 13-án hal meg, és Gézát már február 16-án megkoronázzák. Hogy III. István koronázása 1162 június 1-én, tehát az atyja halálát követő napon történik.³ III. Endrét is IV. László meggyilkolása után tizenhárom napra koronázzák meg, amely rövid idő alatt alig képzelhető királyválasztó országgyűlés összehívása.

Az öröklési elv és azon belül is az elsőszülöttségi rend mellett szól az a történelmi tény is, hogy királyaink III. Bélától kezdve ebben a sorrendben következnek. Bár igaz, hogy ennek nem meghatározott trónöröklési rendből kifolyó, hanem egyéb körülményekben rejlő oka van. A király ugyanis rendszerint felnőtt fiutódot hagyott maga után, akit Imrétől V. Istvánig még saját életében megkoronáztatott, hogy biztosítsa számára a trónt. V. Istvántól kezdve pedig nincs többé változás az Árpád-ház tagjai között. Az is bizonyos, hogy mindez, főleg

¹ Trónöröklés. 396. s. kl. ² U. o. 397. s. kl.

³ L. Kosutány Ignác, A magyar alkotmány és jogtörténelem tan-
könyve. I. k. Budapest, 1895, 57. s. kl. (Az első adata nem pontos.)

pedig az előbbi szempont, ha nem is meghatározott, főleg esetleg írásba foglalt öröklési jog, de mindenesetre a királyi családon belül érvényesülő ama törekvés és tehát szokás mellett szól, hogy az elsőszülött fiú atyja után trónra kerüljön.

A trónöröklés bizonyítása mellett vélik némelyek felhozni K i n n a m o s n a k IV. Istvánra vonatkozó azt a tudósítását, hogy: »Istvánt, Urum'-nak tették. Ez a név a magyaroknál a trón örökösét illeti.«¹ Ez a kitétel eszünkbe juttatná, hogy a Bourbonok alatt a király legidősebb öccsét (és nem a trónörökösét) »monsieur«-nek szólították. Valószínű azonban, hogy az »uram« megtisztelő megszólítás, amely a XIII. század óta főurainkra is divatos, a külföldiek szemében mint külön cím jött figyelembe.²

Az öröklési elvet hangsúlyozzák a királyi oklevelek, amelyekben az »ordine genituræ«, »jure hæreditario«, »jure successorio«, »jure genituræ«, »jus ducatus« és egyéb hasonló kifejezések nagy számban fordulnak elő.³

Igaz, hogy a »jus genituræ« még nem jelenti a »jus primogenituræ«-t. És C z i r á k y sikerrel bizonyította, hogy a születés vagy öröklés jogára

¹ τῷ γε μὴν Στεφάνῳ — — τὴν Οὐροῦμ ἀπεκλήρωσαν τὴν γῆν. βούλεται δὲ τοῦτο παρὰ Οὐνοῖς τὸν τὴν ἀρχὴν διαδεξάμενον ἐρμηνεύειν τὸ ὄνομα. Corp. script. hist. Byz. P. 203. — Marc z a l i, MTKK. 149. l.

² L. Pauler, i. m. I. k., 296., 497. l. — V. ö. Timon, Jogtörténet. 103. l.

³ Igy IV. Béla 1237-i dekrétumában mondja: »Quod cum nos dispositione Diuina regni regimine per successionem ad nos deuoluto, ... decreuissimus.« Fejér, Codex. T. IV., vol. 1., p. 71. squ. — V. István 1271-i dekrétuma szerint: »... ius ducatus a primogenitoribus nostris regum primogenitis institutum requirere voluissimus...« U. o. t. V., vol. 1., p. 104. — Ugyanezt fejezik ki III. Endre 1298-i dekrétumának következő szavai is: »Ut Dominum Andream ex Regali stirpe descendente reueramur, tanquam Dominum Regni naturalem.« Kovachich, Martinus Georgius, Supplementum ad vestigia Comitiorum apud Hungaros. Budae 1798—801, t. I., p. 98. Erre már Kovachich is megjegyzi, hogy szokatlan a magyar törvényhozásnak ez a klauzulája, amely a törvényes utódlás címén nevez valakit királynak. Ámde kifejti, hogy ez III. Endrével szemben, aki utolsó volt az Árpádok finemzedékéből, találó volt. U. o. p. 98. squ. V. ö. Király, i. m. 344. l. — I. még III. Endre 1291-i dekrétumának fentebb idézett részét. — 1297-i okiratában pedig azt mondja, hogy »a legközelebbi firokonság jogán« (jure proximioris virilis geniture) foglalta el a trónt. Fejér, Codex. T. VII., vol. 4., p. 238. — V. ö. u. o. t. V., vol. 2., p. 61. — Mária nápolyi királyné szintén azt hangsúlyozza, hogy őt mint elhunyt testvérének »a legközelebbi fokon rokonát« (ad proximiorum gradu nuper) illeti meg a trón. MDE. az Anjou-korból. I. k., 78. l.

való hivatkozás semmi egyéb, mint tisztán középkori stílus jogi tartalom nélkül, a nyugati befolyásnak az a következménye, amely örökössé akart tenni minden méltóságot és hivatalt.¹ T i m o n is azt véli, hogy királyaink nem mint a királyi hatalom elnyerésének, hanem mint a királyi hatalomban való részesedésnek jogalapjára hivatkoznak a fenti kitételekre.² C z i r á k y mellé csatlakozik F e r d i n a n d y is.³ Igaz ugyanis, hogy a genitura jogára való hivatkozás ott is előfordul, ahol arról mint jogalapról szó sem lehet.⁴

Az öröklés mellett érv, hogy a királyok fiaikat még életükben megkoronáztatják, bár a főemberek beleegyezésével és közreműködésével.⁵ Emellett szól azután az ifjabb királyság intézménye is.

F r a k n ó i elsőszülöttségi öröklési rendszerének támogatására hivatkozik még a *pápai levelekre*.⁶ Ezek azonban pozitív jogszabályokat nem bizonyítanak, sőt a pártérdektől vezérelt hallomásokból merítenek. De meg találóan jegyzi meg F e r d i n a n d y,⁷ hogy a pápa és a király azért folyamodtak e levelekben erkölcsi biztosítékokhoz, mert jogi biztosítékuk az öröklési rend mellett nem volt. Már pedig a királyok is, meg az egyház is arra törekedtek, hogy a trónöröklés szigorú rendjét jogilag is biztosítsák. A trónviszályok ugyanis egyiküknek sem voltak érdekében.

Mindezeknek alapján még mindig idézhetjük D e á k F e r e n c mondását, hogy »homály fedi a régi kort, melyet felderíteni nem oly könnyű. Az az egy nem szenved kétséget, hogy azon korban az Árpád-ház uralkodott Magyarországon, s Péter és Aba kivételével mindig fiág; meg volt-e határozottan állapítva az öröklési rend s mikép volt megállapítva: bebizonyítani most már alig lehet.«⁸

Fejtegetéseinket egybevetve tehát arra az eredményre jutunk, hogy Árpád-házbeli királyaink alatt *választással vegyes örökösödés*, vagy —

¹ L. Disquisitio. P. 178. squ. ² Jegtörténet. 104. l.

³ Kir. mélt. 144. s. kl. — U. a., Trónbetöltés. 364. l.

⁴ V. ö. C z i r á k y, Disquisitio. P. 181. squ. — L. pl. az 1474-i dekrétum bevezetését. ⁵ V. ö. K i r á l y, i. m. 343. l.

⁶ Trónöröklés 6., 14. l. Különösen utal VIII. Bonifác 1303-i »Spectator omnium« bullájára, amely Vencel és Károly Róbert ellenkirályok igénye fölött döntött és amely azt az utalást tartalmazza, hogy a nápolyi trónkövetelő magyarországi párhíveinek állítása szerint írott szabályok (scripti canonis series) arról tanuskodnak, hogy Magyarországon a korona örökösödés és nem választás útján száll egyik uralkodóról a másikra. L. T h e i n e r, Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia. Romæ 1859, t. I., p. 398.

⁷ Trónbetöltés. 378. l. ⁸ Adalék. 26. l.

mint mások mondják — örökösödésbe oltott választás volt a főhatalom elnyerésének alapja. Nevezhetjük még e rendszert az egyéni öröklés elvével szemben a *családi öröklés elvének*. A korona ugyanis az Árpádok családját illette. Csakhogy az *Árpád nemzetségéből való születés volt a feltétele, a választás pedig a módja a királyi szék megszerzésének. Tehát jogilag megállapított öröklési rend hiányzott.* Ámde, mint Európa más országaiban is, nálunk is az öröklési elv küzdött a választási elvvel és hol az egyik, hol a másik emelkedett nagyobb túlsúlyra. Az öröklési elv folytán pedig az a szokás (alig nevezhetjük ezt még szokásjognak) fejlődött ki, hogy a meghalt király életben levő legidősebb fiát tekintették a jogos örökösnek.¹ A választási elv különösen utóbb annyira elhalványul, hogy az öröklési elv mellett merő alakszerűséggé süllyed.

4. §. A trónbetöltés módja a vegyes-házbeli királyok korában.

I. III. Endre halálával »... a Szent István első magyar király nemzetségéből, törzsökéből és véréből atyai ágon származó utolsó aranyágacska is letörvén, ...«² megszakadt az Árpádok fiága.³ A vérszerződés első pontjának megfelelően visszaszállt a nemzetre a szabad választás joga. Az erre támaszkodó szokás útján keletkezett közjogi alaptételünk szerint ugyanis a *királyi méltóságra csak a fiivadékok tarthattak igényt.* Sem országgyűlésen hozott törvény nem szabályozta, sem szokás útján nyilvánuló jogrendszerünk nem szentesítette a női ág trónöröklési jogát.

A nőág öröklési joga Magyarországon még a szolgálatok fejében nyert földbirtokra nézve sem volt érvényben,⁴ annál kevésbbé a közjogi

¹ Ezt az elvet csak az I. Béla esete törte át, de — mint láttuk — trónigényét ő sem hazai, hanem idegen, lengyel szokásra alapította. — Nagybanegészenben a fenti álláspontot vallják Ferdinandy, Kir. mélt. 145. s. kl. — U. a., Trónbetöltés. 388. s. kl. — Király, i. m. 344. s. kl. — Timon, Jogtörténet. 103. s. kl. — Dománovszky, Trónöröklés. 398. l. — Régi íróink közül helyesen tárgyalja az Árpádok korabeli trónöröklési rendet Kemény, Johannes, liber baro, Commentatio historico-juridica de jure succedendi serenissimae domus Avstriacae in regnum Hungariae. Halae Magdeburgicae 1731. Különösen p. 169.

² Így mondja az Ákos-nemzetségből származó István nádornak 1303 február 26-án kelt adománylevele. Nagy Imre, Anjoukori Okmánytár. (MTE. I. oszt.) I. k., 1878, 52. l.

³ V. ö. fentebb a 45. l. 1. j.-ében közölt irodalommal és Mauks Ernő, Az Árpádok kihalásáról. (Pesti Hírlap 1914 március 15-i sz.) 71. s. kl.

⁴ V. ö. Hk. I. r. 18., 21. és 22. c.

méltóságokra, amelyek nálunk sohasem váltak örökletes beneficiummal egybekötött hűberré, miként nyugaton.¹

Az a körülmény tehát, hogy a nemzet az Árpád-ház fiágának kihalása után annak nőági ivadékai közt keresett uralkodót, mindössze annak az erkölcsi szempontnak tulajdonítható, amely századokon át az Árpádok családjához kötötte.²

Igaz, hogy Szent István, amikor nem volt már az Árpád-háznak fisarjadéka, nőtestvérének a fiát szemelte ki utódjául. Ámde ezt az esetet a helyzet kényszerűsége hozta létre. Viszont Péter elűzése után a nemzet minden befolyástól mentesen fordul a leányághoz Ába Sámuelben. II. István is, amikor gyermeket már nem remélhetett és arról, hogy az atyjától megvakíttatott Béla herceg, I. Géza unokája, a pécsváradi apátságban rejtőzik, nem tudott, szintén nőágon keresett trónörököszt és Zsófia nevű nőtestvérének egy magyar főúrtól származott fiát, Sault óhajtotta utódjául.³ Ezeken kívül II. Endre teherben lévő feleségétől várt gyermeke számára le akarta az ország rendei részéről a hűségesküt tétetni. Arról azonban, hogy ez csak abban az esetben történjék meg, ha fiú születik, szó sem kerül.⁴

Az is bizonyos, hogy amikor IV. László meggyilkolásának híre Erzsébet özvegygé vált királynéhoz eljutott, követet küldött Nápolyba fitestvéréhez, II. Károly királyhoz, akinek felesége Mária, V. István magyar királynak volt a leánya és IV. Lászlónak nőtestvére. Erzsébet tehát, miután II. Endre királynak Olaszországban született és nevelkedett unokájáról, Endréről nem volt tudomása, úgy vélekedett, hogy a nőágra s így Máriára ment át a trónöröklés joga. Ez fel is vette az »Vngarie Regina« címet és a Magyarországra küldött követével köztudomásra hozatta, hogy IV. László halálával, mivel hozzá a származás fokánál fogva legközelebb áll »és egyenes vonalon a magyar királyoktól származik, az ország reászállott.«⁵

Csakhogy Máriának erre a képzelt öröklési jogra való hivatkozása

¹ V. ö. Ferdinandy, Kir. mélt. 146. l.

² Hogy a nőági utódoknak nálunk trónöröklési joguk sohasem volt, meggyőzően bizonyította Deák Lúskánál szemben. Adalék. 26. s. kl.

³ L. Pauler, i. m. l. k., 237. s. kl. — Marczali, Árpádok kora. 266. l. — Fraknói, Trónöröklés. 13. l. — Wertner jelölését csak az elégedetlen uraknak tulajdonítja. Árpád nemzetsége. (Árpádok.) 131. l.

⁴ L. bővebben Fraknói, Trónöröklés. 16. s. kl.

⁵ A király és a királyné nevében 1290 szeptember 21-én kiállított utasítás. — MDE. az Anjou-korból. I. k., 78. l. (Ez és a többi okiratok jó része is hibásan évszámozva.)

nagyon is önkényes volt, ami kitűnik abból is, hogy amikor III. Endrének az ország részéről való királyul fogadásáról értesült, férje egy 1291. április 21-én kelt manifestumban csodálkozását fejezte ki afölött, hogy »bizonyos velencei Endre« bitorolni merészkedik az országot, amelyet felesége »a természet erejénél fogva« örökölt, és a bitorlót, ha önként vissza nem lép, fegyverrel fogja elűzni.¹

Mikor pedig III. Endrének leánya született, Mária igényeit fia, Martell Károly részére igyekezett érvényesíteni. 1292. január 6-án a provençei Aixben fia nápolyi követének ünnepélyes szertartás között koronát és zászlót nyújtott át, hogy, miután Magyarországon »a törvényes uralkodó távolléte miatt« a jog helyett az erőszak uralkodik, mint mondja: »... ugyanezen ország állapotáról gondoskodni akarván, akár öröklés, akár szokás, akár választás, akár bármi más jogon vagy módon illesse is, elsőszülött fiunkat, Károly salernói herceget... Magyarország trónjára és kormányára és ugyanezen ország királyává híveink tanácsára megválasztottuk, ... Magyarországot lakóival, hűbéreseivel, ... városaival, váraival, falvaival... jogaival... minden tartozékával, ... amint azokat... elődeink birták... neki és törvényes örököseinek... bőkezűségünk és anyai érzelmeink sugallatára adjuk és adományozzuk...«² Erről pedig az országlakókat új manifestum alakjában értesíti.³

Martell Károly fel is veszi a magyar királyi címet, adományleveleket is állít ki és királyi pecséttel él.⁴ De mielőtt még Magyarországon megjelenék, 1295-ben elragadja pestis következtében a halál.

Mária még ekkor sem tesz le vélt jogai érvényesítésének gondolatáról. Az elhalt Károly csecsemő fiát, Károly Róbertet, »Carolus de Ungaria« névvel ruházza fel és mindent elkövet, hogy magyarországi híveivel királlyá választassa. Ezek össze is gyűlnek és »Magyarország minden érseke, püspöke, főpapja, bárója és nemese« nevében mint »természetes urukat« meghívják és követeket küldenek Nápolyba. A tizenkét éves Károly Róbert 1300 nyarán ki is köt Dalmáciában és Zágrábba vonul.⁵

¹ U. o. I. k., 76. l.

² U. o. I. k., 83. l. és közli Cziráky, *Disquisitiones*. P. 194. sq. — Smiékla s, *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Zagrabiae*, 1904—15, t. VII. (1909), p. 67. sq.

³ MDE. az Anjou-korból. I. k., 84. s. kl. ⁴ U. o. I. k., 85. s. kl.

⁵ V. ö. minderre Károly Róbert három adománylevelének vonatkozó helyeit. Az első közli Fejér, *Codex. T. VIII.*, vol. 1., p. 95. sq. A második Anjoukori Okmánytár. I. k., 80. s. kl. A harmadik, a legfontosabb, kiadatlan. 1374. február 5-éről Szepesi Jakab országbírónak egy beiktatás alkalmából való ellentmondásáról kiállított oklevél.

Ámde Márián kívül még mielőtt az Árpád-ház fisarjadéka kihalt volna III. Endrében, más *családi politika* is ültetett trónkövetelőt. Habsburgi Rudolf német király 1290 augusztus 31-én Erfurtban ünnepélyes adománylevélben a következő rendelkezést teszi: »... Magyarországot, amely néhai László király halálával a mi javunkra és a birodalom javára megüresedett, folyóival, földjeivel, váraival, városaival, falvaival, birtokaival, jogaival és minden tartozékával együtt azon a jogon, amelyen László király bírta [?], a [Német]birodalom fejedelmeinek és báróinak tanácsára méltóságos Albert osztrák hercegnek, szeretett fiunknak, *mint hűbért részünkről és a birodalom részéről* örök tulajdonul királyi bőkezűségünk sugallatára adjuk és adományozzuk.«¹

De nem volt elég a külföldi uralkodóházak versengése. Hozzájuk csatlakozott a *pápa* is. IV. Miklós 1291-ben Aesinus püspökhöz intézett levelében azt írja, hogy »Magyarország köztudomás szerint régtől fogva a római szentszékhez tartozik.«² Ennek alapján pedig Németujvári Iván a pápai követ előtt azt a fogadalmat teszi, hogy »Magyarország királyául csak azt fogja elismerni, akit a római szentszék kijelöl és megerősít.«³ Ugyancsak a szentszék jogait hangoztatja VIII. Bonifác pápa 1301 október 17-én Ostiai Miklós követhoz intézett levelében.⁴

Az ősokeket azonban sem a nőutódok követelése, sem az idegen dinasztiák versengése, sem a pápaság tekintélye meg nem ingatták jogérzetük-

ben átírva Károly Róbert 1304. évi adománylevele Gergely, Erzsébet királyné asztalnoka számára. Ez többek közt ezt mondja: »... Item eciam cum idem Dominus Karolus rex in Regnum Hungarie *Jure geniture sibi debitum* venisset et peragere eo in regno suo que cederent regnicolis suis ad commodum et honorem cepisset.« *MNM. levéltára*. Mindezekre a történetírásunkban eddig fel nem használt oklevelekre Fraknói hívja fel legújabbban a figyelmet. A fentiekre általában v. ö. nála, Trónöröklés. 17. s. kl. — V. ö. még ezeken kívül Károly Róbertnek 1315-i adománylevele Tamás esztergomi érsek számára, amelyben többek közt ezt mondja: »... procurans de nostro introitu in Regnum Hungarie plurimo servitia fecit, et demum a toto eo tempore, quo in Regnum nostrum Hungarie *jure geniture Nobis debitum* introivimus, quando fere omnes Barones Regni vel major pars Nos pro Domino Naturali recognoscere rennebant, ...« Kovachich, M. G., Supplementum. T. I., p. 260.

¹ Fejér, Codex. T. VI., vol. 1., p. 47. és Pray, Georgius, Historia regum Hungarie. Budæ 1801, pars I., p. 310. — V. ö. erre nézve Seress László, A Habsburgok trónrajutása Magyarországon. (Politikai Magyarország. I. r.) 131. s. kl.

² A levél szövegét közli Cziráky, Disquisitio. P. 43. sqn.

³ L. Fraknói, Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkal. Budapest, 1901—3, I. k., 99. s. kl.

⁴ Közl. Katona, Stephanus, Historia critica regvm Hvgariae. Pestini 1778—Budæ 1817, t. VIII., p. 12.

ben, és mindezekkel a törekvésekkel szemben a *választás* elvi alapjára helyezkedtek. Igaz, hogy a jogérzetten kívül az Árpád-házzal való rokonság erkölcsi sugallatát, valamint a politikai célszerűség követelményeit is szem előtt tartották, de hogy egyáltalán semmiféle öröklési rendre nem voltak tekintettel, bizonyítja az a körülmény, hogy Erzsébetnek, III. Endre leányának trónraemlése szóba sem kerül.

S hogy a női öröklést nem ismerte a nemzet, ennek a felfogásnak hű tükre Erzsébetnek az a nézete, amely szerint személyére nézve a trónöröklés joga nem illeti meg, ellenben házasságával férjét a trónra juttathatja.¹

Ép így figyelmen kívül hagyják V. István leányait: Máriát és Katalint mint az Erzsébet után következő legközelebbi örökösöket. A rokonsági fok szerint közelebb álló Wittelsbachi Ottó (IV. Béla Erzsébet nevű leányának fia) is csak a przemyslida Vencel után jut a trónra, aki kétszeres úton ugyan, de mindenkép távolabbi nőágon volt ivadéka az Árpádoknak. Egyenesen mint III. Béla leányának, Konsztanciának ükunokája, közvetve pedig (ami alatt a nő által többször bekövetkezett félbeszakítást értjük) IV. Béla ükunokája. S csak harmadsorban fordulnak Anjou Károlyhoz, V. István Mária nevű leányának unokájához.²

Azonban nemcsak ez a három nőági jelölt jöhetett tekintetbe, hanem egész csomó cseh, nápolyi, bajor, görög és szerb herceg, akik a leányág révén az Árpádokkal rokonságban voltak. Jellemző, hogy abban a korban, amikor az ország nagy urai oligarchátusok megteremtésére törekedtek, egyikük sem nyúlt a királyi korona után. A királyválasztásnál szóba sem jött egyik sem, de azok közül az idegen fejedelmek közül sem, akik nem voltak rokonságban az Árpádokkal.

A leányágon rokonok között azonban politikai szempontból Vencel cseh királyfi megválasztása látszott legelőnyösebbnek. A cseh és esetleg a lengyel koronáknak volt örököse, anyja pedig Habsburgi Rudolf leánya lévén, az ekkor már emelkedni kezdő Habsburg szomszéd támogatását is ígérhette. Népszerűségét pedig növelhette, hogy III. Endre három évvel előbb eljegyezte neki leányát. Fraknói helyesen mutat rá, hogy téves volt a magyar történetírásnak az az eddigi véleménye, mintha a nemzet közönnyel viseltetett volna az utolsó Árpád-házbeli király egyetlen gyermeke iránt.³ Ennek épen az ellenkezőjét mutatja az a nem-

¹ V. ö. Pó r A n t a l, Habsburgi Ágnes magyar királyné és Erzsébet hercegnasszony, az Árpádház utolsó sarja. (Katholikus Szemle. II. k., 1888.) 478. l.

² L. W e r t n e r, Árpád nemzetsége. (Árpádok.) 133. l. ³ Trónöröklés. 23. l.

zeti közakaratot tükröző határozat, amellyel az országgyűlés Trencsényi Csák Máté indítványára 1301 tavaszán királlyá választotta Erzsébet jegyesét, a tizenkét éves királyfit, azzal a feltétellel, hogy állandóan Magyarországon lakjék, itt magyarra neveltessek és a dicső László király nevével cserélje fel szláv keresztnévét.¹

Károly Róbert már nem ígért annyi politikai előnyt, bár anyai nagyatyja neki is Habsburgi Rudolf volt és elvehette volna III. Endre leányát, ámde a pápa közreműködésével végzett családi politika megfosztotta a nápolyi trónra való elsőszülöttségi öröklési jogától. Emellett folytonosan csak *trónöröklési jogára* hivatkozott,² holott Vencel hívei azt iparkodtak kellő nyomatékkaal hangsúlyozni, hogy uruk királysága a nemzet *választásán* alapszik.

Különösen kidomborodott ez a két felfogásbeli ellentét VIII. Bonifác pápának Károly Róbert és Vencel trónrajogosultsága feletti ítéletében. A pápa ugyanis felhívta a cseh királyt, hogy mondassa le fiát a magyar koronáról, amire ez kijelentette, hogy fia »egyhangúlag és kánoni módon választatott meg Magyarország királyává« s ezért a trónról lemondani nem fog.³ Ekkor a pápa ítéleti döntés végett a két ellenkirályt maga elé idézte. Vencel követei azonban nem akarták a magyar korona birtokát a szentszék ítéletére bízni; Károly Róbert megbízottai ellenben előadták, hogy míg Mária királynét mint IV. László legközelebbi rokonát az örökösödés joga illeti, addig Vencel választása érvénytelen, mivel »írott kánonok tanúsága szerint Magyarország örökösödési jogon, nem választás útján száll egyik uralkodóról a má-

¹ Ugyancsak Fraknói mutat rá arra a történetíróink által eddig vallott, cseh és magyar krónikák elbeszélésére támaszkodó helytelen felfogásra, mintha a magyar nemzet 1301-ben II. Vencel cseh királyt választotta volna királyává és követ-ség útján hívta volna meg a trónra, de ő maga helyett fiát ajánlotta és megvesztegette a magyar követeket, akik aztán az apa helyett a fiút vitték el magukkal királyul. Ennek a valószínűtlen mesének ellene mondanak a megválasztott cseh hercegnek mint magyar királynak azok az oklevelei, amelyek egyikében, az 1302 február 28-án Trencsényi Csák Máté javára kiállított adománylevélben írja, hogy ő volt az, aki »... dum ad huc essemus in Boemia, primus et precipuus inter omnes regni Vngarie nobiles, suo consilio et auxilio nos promouit et sollicite procurauit ut eligeremur...« Fejér, Codex. T. VIII., vol. 1., p. 90. — Anjoukori okmánytár. I. k., 26. l. — Egyéb forrásbizonyítékok még Fraknóinál, Trónöröklés. 23. s. kl. — U. a., Wenzel király megválasztása 1301-ben. (Századok. XLVIII. évf., 1914.) 81. s. kl. U. e. németül Wenzels Wahl zum König von Ungarn (1301). (Ung. R. Jahrg. III, 1914.) S. 532 f.

² V. ö. Anjoukori Okmánytár. I. k., 80., 132., 196. l.

³ L. Fraknói, Trónöröklés. 25. l.

sikra.«¹ A pápa ennek az indokolásnak az alapján Károly Róbertnek ítélte a koronát.²

Az ítélet, amely kiközösítés terhe alatt parancsolta meg az országlakóknak, hogy Károly Róbertnek hódoljanak, nem volt hatás nélkül. Vencel 1304 nyarán vissza is vitte fiát Csehországba s a magyar trónról lemondatta. Párthívei azonban kitartottak a szabad királyválasztás joga mellett és Wittelsbachi Ottót választották királlyá.³ Ekkor alkalom nyílt volna őt III. Endre leányával összeházasítani, ámde László erdélyi vajda a saját leányát akarta hozzá adni és, mivel Ottó ellenszegült, elfogatta.⁴ Ezzel véget ért tényleges uralma, és amikor kiszabadult a fogságból, visszatért Bajorországba.

Erre Károly Róbert felhasználva az alkalmat országgyűlést hívott össze Rákosra, hogy a rendek ősi, szabad királyválasztási jogukat gyakorolhassák. 1307 október 12-én meg is történt királlyá választása. De az oligarchákból álló ellenpárt veszedelmes ellenjelöltet állított a szerb király, Dragutin István fiában, akinek anyja, Katalin, V. István leánya volt.⁵ László erdélyi vajda pedig leányát hozzá adta feleségül. A szerb király fegyveresen is fellépett Károly Róbert ellen, aki őt »vetélytársának« nevezte.⁶

¹ »Sicut scripti canonis series aperiat, regnum ipsum Hungarie successionis jure provenit, electionis arbitrio non deferitur.« V. ö. fentebb 56. l. 6. j.

² L. közölve Fejér, Codex. T. VIII., vol. 1., p. 121. squ. — Theiner, i. m. t. I., p. 392., 397.

³ Az idevonatkozó forrásadatokat l. Katona, Historia. T. VIII., p. 94. squ. — Bártal, Georgius, Commentariorum ad historiam status jurisque publici Hungariae ævi mediæ libri XV. Posonii 1847, t. III., p. 6. — Érdekes még, hogy V. Kelemen pápa a VIII. Bonifácéhoz hasonló ítéletet hozott Ottóra nézve. L. Fejér, Codex. T. VIII., vol. I., p. 207. squ. — Theiner, i. m. t. I., p. 419.

⁴ V. ö. Pray, Historia. Pars II., p. 11. — Fra kn ó i, Trónöröklés 25. s. kl.

⁵ Fra kn ó i Wertnernek 1892-i munkája alapján (Az Árpádok családi története. 505. l.) a szerb király feleségét jelzi V. István idősebb leányának s ezen a réven Máriával és Károly Róberttel szemben neki meg a szerb királyfinak elsőbbségi öröklési jogot tulajdonít. (Trónöröklés. 18. és 26. l.) Wertner azonban újabb dolgozatában ép ellenkezőleg Máriát véli az idősebb nőtestvérnek, bár megjegyzi, hogy a kort határozottan eldönteni nem lehet. Árpád nemzetsége. (Árpádok.) 133. l. — Érdekes, hogy már egyik jóval előbb megjelent dolgozatában maga Fra kn ó i is Máriát tartja V. István idősebb leányának. Mária V. István leánya nápolyi királyné. (Kl. a Bp. Sz. CXXV. k.-éből.) Budapest, 1906, 41. l.

⁶ VMO. I. sor., II. k., 369. l. — Anjoukori Okmánytár. I. k., 196. l. — V. ö. Pó r és Sch ö n h e r r Gy u l a, Az Anjouház és örökösei. (A magyar nemzet története. III. k.) Budapest, 1895, 71., 99. l. — Fra kn ó i, Trónöröklés. 26. l.

III. Endre özvegye ekkor híveinek azt javasolta, hogy Henrik osztrák herceget válasszák meg azzal a feltétellel, hogy leányát, Erzsébetet, feleségül veszi.¹

E terveket azonban ügyesen meghiusította Gentilis bíbornok, pápai követ, aki 1308 november 27-ére országgyűlést hívott össze s ezen a szentszékeknek Magyarországhoz való jogát kezdte fejtegetni. Ámde a jelenlevők félbeszakították, és majdnem egybehangzó felszólalásukat a gyűlés lefolyásáról pápai közjegyző által felvett jegyzőkönyv (*»instrumentum electionis«*) így foglalja össze: *»... nem akarták és nem is volt soha szándékuk, hogy a római egyház, vagy nevében a követ úr az országot királlyal lássa el, ellenben helyeslik, hogy akit ők, az ország régi és jóváhagyott szokása szerint királyukká meghívtak és fogadtak, a római egyház nevében a nevezett követ úr Magyarország igazi királya gyanánt erősítse meg, és hogy a jövő időkben is mindörökké az igazi pápák és a római egyház a megerősítés és a koronázás jogával élhessenek Magyarország királyai irányában, akik az igazi királyi nemzetségből származnak és akiket ők a nevezett nemzetség köréből egyhangúlag és egyértelműleg megválasztanak.«*²

A pápai követ erre meglehetősen diplomatikusan a következőképen mondotta ki a végzést: *»... a főpapok, bárók és nemesek folyamodására, kérésére és nyílt hozzájárulásukkal... Károly urat, a dicső emlékű István magyar király leányának, Mária asszonynak, Szicília és Magyarország dicső királynéjának, a magyar királyok igazi nemzetségének leszármazottját, akinek ez országban való törvényes örökösödési jogát és igényét az ország bírására az egyház elismerte és megállapította, ugyanezen ország igazi királyául a római egyház nevében illő ünnepélyességgel megerősítette és ... elfogadta, ...«*³

Hogy pedig a pápai követ országgyűlési döntő nyilatkozata valóban azt célozta, hogy Károly Róbertnek *választás útján* való trónralépését elismerje, az kitűnik a követnek azokból a cikkeiből, amelyeket az országgyűlés széteszlása után a főpapokkal és az ország világi főméltóságaival tartott tanácskozáson megállapított és amelyeknek élén így szólt: *»Miután a főpapok, zászlósúrak és nemesek egyetemes gyűlését egybehívtuk, ott a főpapok és zászlósúrak egyértelműleg Károly urat, aki az első szent királytól származik, Magyarország törvényes királyának és*

¹ L. Pór, Ágnes királyné. I. h.

² Közl. Kovachich, M. G., Vestigia comitiorum apud Hungaros. Budae 1790, p. 164. squ. — Fejér, Codex. T. VIII., vol. 1., p. 267. squ. — Cziráky. Disquisitio. P. 202. — VMO. I. sor., II. k., 115. l. ³ L. u. o.

természetes uruknak elismerték... Őt az ország főpapjai és zászlósurai mindannyian *régi szokásuknak megfelelően elfogadták*, igaz és törvényes uruknak elismerték... és mi a római szent egyház nevében *az ő kérésükre jóváhagytuk, a királynak általuk történt elfogadását és elismerését megerősítettük.*¹

A Károly Róbert megválasztására vonatkozó okmányokból *két jogelv* domborodik ki előttünk világosan.²

Az egyik, hogy őt a nemzet nem az öröklési jogra hivatkozó pápai ítéletek alapján, hanem *szabad választás* útján ültette trónjára. Különösen fontos ez okiratokban annak a hangsúlyozása, hogy »az ország régi és jóváhagyott szokása szerint« hívta meg és fogadta el a nemzet királyává, majd, hogy »régí szokásuknak megfelelően elfogadták.« A választási elv kidomborítását mutatja az is, amikor hangsúlyozza az egyik oklevél, hogy Károly Róbert csak most lesz az ország »igazi királyává«, ami annak az elismerése, hogy azelőtt nem volt az, már pedig az lett volna, ha őt a trón mindjárt III. Endre halála után az örökösödés jogcímén megillette volna.³ Hogy az első trónralépést a pápaság sem ismerte el utóbb jogszerűnek, kitűnik abból is, hogy Gentilis Károly Róbertet 1309 június 15-én másodszor is megkoronáztatta, jöllehet azt most sem a szent koronával végeztethette. Mindezekből pedig és abból, hogy a király ekkor olyan esküt tett le, amelynek szövege⁴ megegyezik azzal, amit utóbb Árpád-házbeli királyaink trónralépésükkor fogadtak: erős a posteriori bizonyítékokat vonhatunk le az Árpádok alatt érvényesült szabad választási jog mellett.

A másik elv, amely ezekből az okmányokból kitűnik, hogy ősünk Károly Róbertnek megválasztásával nemesak királyt, hanem uralkodóházat is választottak, és így azt az erkölcsi alapelvet, amelyet a vérszerződés első pontja tartalmaz, épúgy elismerték Károly Róbert utódaival szemben, mint annak idején Árpád fejedelemmé választásával a tőle származókkal szemben. Világosan kifejezi ezt az okmány, amelyet Károly Róbert 1307 október 12-i választása alkalmával a világi főurak kiadtak és amelyben azt mondják: »... *Károly urunkat és maradékait, úgy, amint azt a királyi öröklés kívánja, Magyarország királyává és termé-*

¹ VMO. I. sor., II. k., 265. s. kl. ² V. ö. Timon, Jegtörténet. 507. l.

³ V. ö. Fraknoi, Trónöröklés. 28. l.

⁴ A pápai közjegyző hiteles alakban írásba foglalta és a követ a római vatikáni levéltárban helyezte el, ahol még ma is őrzik. Köszölte Kovachich, M. G., Vestigia. P. 170. squ. — VMO. I. sor., II. k., 304. l.

*szetes urává örök időkre elfogadjuk, . . .*¹ Hasonlóképen ebből is következtetést vonhatunk az Árpád-házbeli trónbetöltési elvre is. Ez okmány-nak az a homályossága, amelyet a *maradékok és a királyi öröklés kívánsága* kitételekkel kifejez, vagy jobban mondva oly határozatlan formába burkol, sejteti velünk, hogy meghatározott rend szerinti öröklést és erre vonatkozó szabályokat hiába keresnénk. Az öröklés, miként most, épígy ezelőtt sem jelenthetett mást, mint amit az 1307-i oklevél már határozottabban megjelöl: t. i. hogy az új dinasztia választásával igényt nyert arra, hogy tagjait a nemzet az ország trónjára emelje. Ugyanezt az elvet világítja meg az 1308 november 27-i országgyűlésről fentebb idézett instrumentumnak az a nagyjelentőségű kitétele, hogy az egyházat csak azokkal a királyokkal szemben illeti a koronázás és megerősítés joga, *akiket a nemzet az igazi királyi nemzetség köréből megválaszt.* Ennél világosabban alig lehetne kifejezni a *választással vegyes örökösödés* elvét. Ez a nyilatkozat pedig az Árpádok korabeli gyakorlaton épül fel.

II. A Vencel, Ottó és Károly Róbert megválasztásában megnyilatkozott *kettős mozzanat*: a *jogi és az erkölcsi*, forrásszerűleg mutatható ki a többi vegyes-házbeli király trónrajutásánál is.

Igy Nagy Lajosra Pál országbíró levelében a következőket olvasuk: »... Magyarország birtokába, amely őt a származás joga és rendje szerint illette, országa főpapjainak, báróinak és nemeseinek *egyetértő szavazata és szándéka* szerint Székesfehérváron, elmulván a Szent Jakab apostol ünnepét megelőző vasárnap, az úrnak 1342. esztendejében ünnepélyesen és tiszteletteljesen megkoronáztatott . . .»² A választás mellett szól az az Árpádok alatti szokásnak megfelelő körülmény is, hogy atyja Lajost mint elsőszülött fiát még 1333-ban meg akarta koronáztatni, ami szükségtelen lett volna, ha a rendeket nem illette volna meg szabadválasztói jog közte és két öccse: Endre († 1345) és István († 1355) közt.³

Jellemző az a levél, amelyet XXII. János pápa a fia érdekében hozzáfordult Károly Róbert kérésére írt a kalocsai érseknek és még két püspöknek. »Magyarország királyának. — mondja — Károlynak elibénk

¹ »... Dominum Nostrum Karolum ac Posteritatem ejus, prout Regalis successio exigit, in Regem Hungariæ, ac Naturalem Dominum perpetuum suscipimus, . . .« L. Kovachich, M. G., Vestigia. P. 157. squ. — Fejér, Codex. T. VIII., vol. 1., p. 221. — Cziráky, Disquisitio. P. 196. squ.

² L. Katona, Historia. T. IX., p. 279. — Cziráky idéz még egyéb helyeket is. L. Disquisitio. P. 58. squ. — Ladányi Gedeon, A magyar királyság alkotmánytörténete a szathmári békekötésig. Debreczen, 1871, I. k., 159. l.

³ L. Pray, Historia. Pars II., p. 42. squ.

terjesztett kérelméből megértettük, hogy kedves elsőszülött fiát, Lajost, a nemes férfiút, még életében meg kell Magyarországot királyává koronázni, hogy elejét lehessen venni annak a botránynak és veszélynek, amely, mint mondják, Lajos koronázását és királyságát érhetné. Nevezetesen, mivel az esztergomi érseket illeti a királyok koronázása, ha az esztergomi érsek másvalakit találna megkoronázni, vagy a törvényesen megkoronázandót bármiként elütnék a koronázástól, vagy ha az esztergomi szék üres lenne, vagy talán az érsek távolléte vagy betegeskedése miatt kellene elhalasztani a Károly után törvényesen következőnek megkoronázását. Ezekre az esetekre legyen szabad a királynak vagy annak elsőszülött fiának titeket, mint akiket mind magam, mind fia iránt hűknek tart, vagy közületek azt, akit jónak lát, felszólítani a koronázás végrehajtására. »Úgy azonban, hogy ez a következő időkben ne váljék az esztergomi szék sérelmére a koronázási jogot illetőleg.«¹

A pápa ez igen érdekes leveléből kitűnik, hogy Károly Róbert a lehetséges akadályok legfontosabbjának elhallgatásával vezette félre a pápát. Azonban a magyar főurak többet adtak a nemzeti jogok megvédésére, mint a pápa tekintélyére s a király kegyére és kijelentették, hogy a király fiai közül nem azt fogják megkoronázni, akit a király vagy más kijelöl, hanem akit a rendek választanak.

Nagy Lajossal kihalt a Károly Róberttől leszármazó és az 1307-i meg 1308-i okiratok szerint trónra jogosult fiág. Mert hogy a maradékok alatt csak férfileszármazókat értettek, amit Werbőczy is kifejez,² az abból is kitűnik, hogy Nagy Lajos halálától kezdve a korlátoktól teljesen ment szabad választás a királyi szék betöltésének jogalapja egészen II. Lajosig. Hogy mennyire érvényesült a nemzet szabadválasztó joga, mutatja az a körülmény, hogy olyan eset is fordul elő, amikor az atyát nem követi a fia a trónon, hanem más választanak meg helyette.

Szabad választási jogának egyik fényes példáját adja a nemzet Nagy Lajos leányának, Máriának megválasztásában, akiről Thuróczi³ azt mondja, hogy az atyja, a nagy király iránt határtalan tisztelettel és kegyelettel viseltető nemzet akarata folytán szabad választásnál fogva jutott a trónra. A korona tehát Máriát annál kevésbé illethette a nő

¹ Fejér, Codex. T. VIII., vol. 3., p. 697. — V. ö. még idevonatkozólag Póór, Nagy Lajos 1326—1382. (MTÉ. VIII. évf., 1892.) 13. s. kl.

² Hk. I. r. 17. c. 1. §.

³ Chronica Hungarorum. (Kiad. Schwandtner[us], Scriptores rerum Hungaricarum veteres. Vindobonae 1746, t. I., p. 200.

ág öröklési jogánál fogva, mivel nagyatyja, Károly Róbert III. Endre halála után, noha a pretendensek közt leányágon legközelebb volt rokon, nem ezen a címen, hanem a nemzet szabad választása alapján került az ország élére.¹

Ezt maga Mária is elismeri Forgách Balázsnak 1386 február 28-án kiadott oklevelében, amelyben azt mondja, hogy: »Mert midőn egykor a felséges Lajos fejedelem, Isten kegyelméből Magyarország királya, ... kegyes emlékü szeretett atyánk, a természet követelménye szerint ~~fiarok~~ ~~köcsök hátrahagyása~~ ~~elköltözött~~, és ennelfogva ~~mindet~~ Magyarországi pópapjainak, báróinak ~~megemlékeztet~~ minden nemesének és előkelőjének ~~gyűlése a szent korona~~ hasonló akaratával, ~~miután senki sem mondott ellent, megkoronázt~~ és ~~felkent~~, és ugyanezen országunknak kormánypalcájával felékesített, ...«² Még jellemzőbbek Mária 1383-i oklevelének ezek a szavai: »Ügy emelték őt trónjára, mintha fiú volna.«³

III. Zsigmond és Albert szintén választás útján jutottak a trónra.

Hogy az előbbi nem felesége jogán nyerte el a koronát, bizonyítja egyrészt, hogy uralkodását megkoronázásától számította, tehát nem 1385-től, amikor Máriát elvette, hanem 1387-től; másrészt pedig a tőle származó oklevelek, amelyek közül, hogy csak egyet idézzünk, a Budán 1388 december 8-án az esztergomi érsekség részére adott kiváltságlevelében azt mondja, hogy az ország rendei nagy számban jöttek össze Székesfehérvárat »... és egyértelműleg a mi személyünkre irányítván szavazataikat, senki sem ellenkezően, az úrnak 1387. évben virágvasárnapján azzal az ünnepélyességgel, amelyet a királyi méltóság magassága megkíván, a mondott országok kormányának trónjára léptünk« stb.⁴

¹ Érdekes, hogy ezzel szemben Struve, aki szerint »In Hungaria, Reginarum, que hæreditario iure successerunt, mariti, Regis nomine et potestate fuerint gauisi: ...« (Discursus de successione foemine in regna et provincias Austriacas occasione sanctionis pragmaticæ publicatus. Jenæ 1743, p. 28.), hivatkozik Petrus de Rewa egyik Máriára vonatkozó helyére, amely pedig épen a szabadválasztási elv mellett bizonyíték. Ez ugyanis ezt mondja: »Maria itaque consilio publico habito, movit animos Hungarorum procerum, ut sibi imperii axioma iure electionis ob maxima Ludovici patris merita deferrent. Dubium fuitne ista Mariæ electio ad dignitatem S. Coronæ, quæ alias, nec priorum Regum memoria, nec posteriorum temporum recordatione caput muliebri unquam attigerat, ...« (De monarchia et sacra corona regni Hungariæ centuriæ septem. Francofurti 1659, p. 25.)

² Fejér, Codex. T. X., vol. 1., p. 279.

³ Cziráky nál, Disquisitio. P. 63. squ. — V. ö. még Márki Sándor, Mária Magyarország királynéja 1370—1395. (MTÉ. I. évf., 1885.) 31. skl.

⁴ L. Katona, Historia. T. XI., p. 235.

Zsigmond után, aki fiutódokat különben sem hagyott hátra, vejét, Albertet választották királlyá. De nem felesége *jogán*, mert ilyen jogot ősünk nem ismertek, hanem részben neje *útján*, leginkább pedig azért, mivel az ország érdekei, nagy politikai tekintetek üdvösnek mutatták megválasztását. Általában valamennyi vegyes-házbeli királyunk választásánál azt az elvet látjuk mind erősebben kidomborodni, hogy trónra-helyezésüknél nagyobb szerepe van a körülményektől függő *célszerűségnek* (opportunitás), mint az Árpádok alatt betartott *törvényszerűség* (legitimitás) elvének.

Albertet különben nemcsak törvényeink és hazai adataink,¹ hanem az egykorú külföldi: ausztriai, bajor krónikák is választott királynak ismerik. Így a *V a t z o-féle osztrák krónika*,² a *melki kódex*³ és a *müncheneri kódex*.⁴

Igaz, hogy amily mértékben kifejlődött a vegyes-házbeli királyok korában a szabad királyválasztási elv, és kialakultak az Anjouk alatt a királyválasztás formái: ép annyira indul meg a németbirodalmi fejedelmi családok egyikéből származó Zsigmond alatt az áramlat, hogy magával hozza a magyar trónra a német tartományi urak patrimonialis felfogását, ami főleg abban nyilvánul, hogy az országot arra az esetre, ha fiúörökösei nem maradnának, öröklési szerződésekkel akarja megkötni.⁵

¹ Albert azokban a levelekben, amelyekben trónralépését családja tagjainak bejelenti, egész szabatosan a maga és felesége »megválasztásáról« beszél. (Igy 1429 január 9-én Frigyes herceghez írt levele. L. Teleki József gróf, Hunyadiak kora Magyarországon. Pest, 1852—7, X. k., 40. l.) — A raguzai köztársasághoz 1438 január 2-án intézett iratban megemlékezik ugyan Zsigmond »végrendeletéről«, de kiemeli, hogy Magyarország rendei annak »engedelmeskedve« őt királlyá és feleségét királynévá »nyilvánosan megválasztották.« L. Gelich József — Thallóczy Lajos, Raguzai és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára. Budapest, 1887, 408. l.

² »*Electus est Serenissimus Princeps Albertus Dux Austriae, feria quarta ante festum S. Thomae Apostoli, in Regem Ungariae, et coronatus est in circumsione Domini, in Alba Regali.*« Kiad. Pez, Scriptores rerum Austriacarum. Lipsiae 1721 — Ratisbonae 1745, t. I., p. 734.

³ »*Eligitur in Regem Ungariae, Croatiae et Dalmatiae praefati Imperatoris gener Dux Albertus praedictus, Elizabethque ejus conthoralis in Reginam unanimi voce omnium et singulorum, Archiepiscoporum, Episcoporum Comitum, Baronum, Nobilium, procerum, militum, et militarium Posonii, . . .*« A melki (alsóausztriai) *Stiftsbibliothek* 729. sz. XV. századbeli latin kódexében. Kiad. Pez, i. m. t. I., p. 255.

⁴ »Eodem anno (quo Sigismundus obiit) feria IV. XIX. die Decembris, in Prusiano (Posonio) Albertus dux in regem Hungariae est electus.« A müncheni *Staatsbibliothek* 17.543. sz. XV. századbeli latin kódexében. Idézi Katona, *Historia*. T. XII., p. 821.

⁵ Így 1396-ban Prágában bátyjával, Vencel cseh királlyal, 1399-ben pedig Józsa morma örgróffal köt ilyen trónöröklési szerződést. V. ö. Cziráky, *Disquisitio*. P. 67.

Főleg az 1402-i szerződés mutatja a patrimoniális elvet, amelyben leányának, Erzsébetnek kezével az ország rendjeinek beleegyezése mellett Albert idősebb osztrák hercegnek ígérte a koronát.¹ Sőt ugyanazon év szeptember 21-éről szártíz úr és nemes, valamint Pozsony és Sopron városa Pozsonyban oklevelet állított ki róla, hogy Zsigmond az országot az ő tudtukkal és beleegyezésükkel az öröklés jogán Albert hercegnek adományozta.²

Ezek a szerződések azonban, amelyek nálunk közjogunkkal annyival is inkább ellentétben állottak, mivel a királyválasztás formái az időben már teljesen kialakultak, érvénytelenek voltak, Albert halálával pedig egyébként is tárgyaltanokká váltak.

1411-ben azonban Zsigmond Albert ifjabb osztrák herceggel jegyezte el Erzsébetet, miután római királlyá való választása alkalmából a magyar rendek 1411 október 4-én szerencsekívánataikban megfogadták neki, hogy ha nem lesz fiúörökös, elismerik Erzsébet leányát királyukul és ha felnőtt, *férjét királlyá fogják választani*.³ 1421 szeptember 28-án pedig Pozsonyban egy német nyelvű oklevelet adott ki, amelyben leányának és vejének arra az esetre, ha több leánya születnék, szabad választást enged a magyar és cseh korona közt, ha azonban több leánya nem maradna, mindkettőt Erzsébetre és Albertre hagyja.⁴ Ezért mondja Albert 1439-i dekrétumának bevezetésében: »... nobisque divina favente Clementia in regimen, et solium ipsius regni Hungariæ votive succedentibus; ...«⁵

Végül Zsigmond saját kárán tanul. Trónja veszélyének az az oka, hogy még életében rendelkezni kívánt halála esetére. Ezért utóbb elismeri a nemzet szabadválasztási jogát és Znaimban (Morvaországban) ünne-

¹ A szerződés szövegét közli Cziráky, Disquisition. P. 205. sq.

² Közölve u. o. p. 208. sq. — Kovachich, M. G., Supplementum. T. I., p. 295. sq. — Fejér, Codex. T. IX., vol. 4., p. 154. — Ferdinandy mutat rá, hogy történetíróink tévednek, amikor ebben az oklevélben országgyűlési határozatot látnak. Államszerződések. 29. s. kl. — Rendi elemek. 31. l. — V. ö. ugyanígy részletesen Fraknói, Az első Habsburg-király trónrajutása Magyarországon. (Századok. XLVII. évf., 1913.) 250. s. kl.

³ Ezt Erzsébet mint özvegy királyné III. Frigyes császárhoz 1441-ben intézett előterjesztésében hangsúlyozza is. Ezt az oklevelet közli Cziráky, Disquisition. P. 215. sq. — V. ö. Aschbach, Geschichte Kaiser Sigismund's. Hamburg 1838—45. Bd. I, S. 321. — Turba, Geschichte des Thronfolgerechtes in allen habsburgischen Ländern bis zur pragmatischen Sanktion Kaiser Karls VI. 1156 bis 1732. Wien u. Leipzig 1903, S. 321 f. — Fraknói, Első Habsburg. 253. l.

⁴ Közli Cziráky, Disquisition. P. 211. sq.

⁵ A választásra nézve v. ö. Lenging Márton előadását. Közli Fejér, Codex. T. X., vol. 7., p. 915.

pélyesen előszóval tett végakaratában csak kéri az országnagyokat, hogy utána leányát és vejét válasszák meg. Ez azonban csak *kívánság* volt az utódot illetőleg, ami kitűnik már a végintézkedésnek a szövegéből is,¹ de belőle nem lehet azt a következtetést vonni, mintha Albert megint csak felesége öröklési jogán nyerte volna el a trónt, amint néhány régebbi külföldi író következtette.²

IV. Albert halálával, bár neje teherben maradt hátra és csakhamar fia született, akit az esztergomi érsek 1440 május 15-én háromhónapos korában megkoronázott, a rendek nem ismerték el királynak. Mivel pedig az ország akkori viszonyai erős kezet kívántak, a gyermek helyett I. Ulászló lengyel királyt ültették *szabad választójoguk alapján* a trónra.³ A szabadválasztás annál erősebben kiviláglott, mivel I. Ulászló és I. Mátyás király voltak egyedül olyan magyar királyok, akiknek nem folyt Árpád-vér az ereikben, tehát rokonságra egyáltalán nem hivatkozhattak.

Hű tükre a szabadválasztási elv hangsúlyozásának az 1440 június 29-i manifestum, amely teljes határozottsággal kimondja, hogy Ulászlót nem egyébert, mint személyéért és a lengyel meg magyar nemzet közt ohajtott véd- és dacsövetségért választották meg királynak.⁴

Ugyanez év július 17-éről a rendeknek egy másik igen fontos oklevele maradt ránk Ulászló koronázásáról, amely »már nem a legitimitás elvével szemben védi a választás jogát, hanem tovább megy és a választás elvét a koronázás általi szentesítés fölébe helyezi.«⁵

¹ Közli Roo, de, Annales rerum belli domique ab Austriacis Habsburgicæ gentis principibus. Oeniponti 1592, p. 170. — V. ö. Aschbach, i. m. Bd. IV, S. 395 f. — Turba, GT. S. 322. — Wostry, König Albrecht II. (Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft. Bd. XII—XIII.) Prag 1906—7, Bd. II, S. 154. — Fraknói, Első Habsburg. 256. s. kl.

² Igy Roo, i. m. p. 161, 171. — Goldast[us], De Bohemiæ regni, incorporatumque provinciarum, iuribus ac privilegiis; necnon de hereditaria Regiæ Bohemorum familiæ successionē. Francofordiæ 1627, p. 643. squ. — Heuter[us]. Rerum Austriacarum libri XV. (Opera Historica Omnia. Pars II.) Lovanii 1643, p. 103. — Lvdolf, De introductiōe jvris primogenitivæ. Ed. 3. Jenæ 1733, p. 148. — Pragmatisches Archiv. Oder: Gründlich-Historische Nachricht Von der Pragmatischen Sanction. (Szerző és h. nk.) 1741, Stück I, S. 25. — Struve, i. m. p. 29. squ. — Lustkandl, Staatsrecht. S. 11 f. — Nálunk Kemény, i. m. p. 76. — Lakics, i. m. p. 94. squ. — V. ö. ezekkel szemben Cziráky, Disquisitio. P. 67. squ. — Deák Ferenc, Adalék. 28. l.

³ Részletesebben e kor erkölcstelen trónversengéseire l. Seress, i. m. 151. s. kl.

⁴ Közli Cziráky, Disquisitio. P. 226. squ.

⁵ Salamon Ferenc, A magyar királyi szék betöltése és a practica

A szent korona Erzsébetnél volt. A rendek tehát elhatározzák, hogy a koronázást a Szent István koponyájának ereklyetartójáról levett koronával fogják végrehajtani. De az országgyűlésen egybegyűltek azt is kijelentik, hogy *a korona hatása és ereje az ő jóváhagyásukban rejlik és hogy az akkor használt korona a szent korona minden erejével birjon.*¹ Óriási horderejű határozat volt ez. Hozzá hasonló közjogi jelentőségűt hiába keresünk ugyanakkor Európa többi államában. Nem kevesebbet fejezett ki ez az elv, mint *a szent korona hatalmának nemzetszuverénitási eredetét!*

T i m o n szerint a rendeknek e határozata nem egyéb, mint annak a jogelvnek a kimondása, hogy a nemzet választása nélkül nincs király, hogy az öröklési jog egymagában nem elég, hanem csak akkor, ha ahhoz a nemzet akarata is hozzájárul, »a mi azonban — egészen korlátlanul alkalmazva — az összerződés első pontjában, valamint Károly Róbert választási okmányában kimondott öröklési elvvel ellenkezik, mert ennek jogilag csak az az értelme lehet, hogy *a nemzet csak a már királylyá választottnak fiutódai közül választhat.*«² Ezt figyelembe véve tehát ő I. Ulászló megválasztását nem tekinti törvényesnek.

Ezzel némely tekintetben ellenkező álláspontot foglal el Andrássy, amikor a következőket mondja:

»A főnforgott esetben Erzsébeten kívül Lászlónak volt a legtöbb joga a magyar koronához.

Mint hogy . . . a nemzet Róbert Károly leszármazottjainak örökjogot adott, ha Erzsébetet nem tekintették királynak, a mint ezt már ő maga sem követelte, *László volt a trón természetes örököse. Miként Lajos, Mária és Erzsébet, ő is joggal követelhetette, hogy megválasszák.*

Midőn ennek ellenére a nemzet Ulászlót avatja királyává, szakít a hagyománynyal.

Másfelől azonban a dynastia követelése sem jogos.

Megválasztása nélkül László nem király, mert választás nélkül nincs magyar király.

sanctio története. 2. kiad. Pest, 1881, 24. l. — Az okmányt közli Cziráky, Disquisition. P. 230. squ.

¹ »... considerantes etiam potissime, quod semper Regum Coronatio a Regnicolarum voluntate dependet, ac efficacia, et virtus coronae in ipsorum approbatione consistit; . . . et declarantes . . . ipsam modernam Coronam, et Coronationem omnem illam virtutem, et efficaciam, illudque robur per omnia habere, et habituram, ac si praeterea prior Corona capiti Domini nostri Regis fuisset imposita, . . .« Közli Kovachich, M. G., Vestigia. P. 238. squ. ² Jogtörténet. 512. l.

A törvény betűjének tehát sem a dynastia, sem a nemzet álláspontja nem felel meg. Mihelyt azonban a dynastia a maga vélt jogának föltétlen követelésével áll elő, érthetővé, sőt természetessé lesz a rendek magatartása.«¹

Szerény nézetünk szerint egyik fenti álláspont sem kielégítő, amikor V. László trónöröklési igényét Károly Róbert választási okmányából, sőt Timon a vérszerződésben kifejezésre juttatott és egész Albertig mindvégig betartott, tehát századok alatt szentesített jogelvből származtatja. Figyelmén kívül hagyják, hogy az összerződés első pontjában kifejezett jogelv az Árpád-ház fiágának kihaltával a Károly Róbert választási okmányában elfogadott Anjou-családra korlátozott választási elv Nagy Lajos halálával elvesztette érvényét. Hogy Mária, Zsigmond és Albert nem származásuk révén jutottak a trónra, hanem a körülményektől függő célszerűségnek, tehát főleg politikai oknak köszönhették megválasztásukat. Itt tehát az erkölcsi mozzanatokra támaszkodó legitimitást a politikai szempontoktól vezérelt opportunitás elve váltja fel.

I. Ulászló megválasztását tehát — mint Timon vallja — nem lehet törvénytelennek tekintenünk. Akit egyszer a nemzet szabályszerűen megválasztott és megkoronázott, nem nyilváníthatjuk törvénytelen királynak még abban az esetben sem, ha mást is kellett volna megválasztani. Ennek egyenesen a szent korona elméletében jelentkező nemzetszuverenitási elv mond ellent.²

Andrássy sem a nemzetnek, sem a dinasztíának álláspontját nem tekinti »törvényesnek«. De ugyan beszélhetünk-e 1688-ig a trónöröklés törvényes rendjéről intézkedő jogszabályról? (Mátyás 1485-i törvénye csak a király kiskorú utódaira és a választás formaságára vonatkozott.) Andrássy szerint a nemzet hagyományával szakított, amikor Ulászlót emelte a trónra, mert László mint »a trón természetes örököse« Lajos, Mária és Erzsébet példájára követelhette megválasztását. Itt nem veszi figyelembe, hogy Mária több oklevelében maga is vallja a nemzet szabad választását, hogy a nőknek öröklési jogát, mint Werbőczy kifejezetten

¹ Főnnmaradásunk. I. k., 273. s. kl.

² L. idevonatkozólag Seress szép érvelését. I. m. 160. l., 176. s. kl. — Igaz ugyan, hogy László trónraemelésével az 1453 : 5. t.-c.-ben I. Ulászlót nem alkotmányyszerűen koronázott királynak nyilvánítják és az országgyűlés maga kéri V. Lászlót elődje kiváltságainak visszavonására. Ámde történetírásunk kimutatja, hogy a vezető hatalmas személyiségek anyagi és hiúsági érdekeinek előtérbe nyomulása volt az oka az országgyűlés tizenhárom évvel azelőtti egyértelmű álláspontja megváltoztatásának. L. u. o.

hangsúlyozza, soha el nem ismerték; végre ellenkezésbe jön önmagával, amikor Erzsébet választására hivatkozik, akiről fentebb mondja, hogy »nem tekintették királynak, a mint ezt már maga sem követelte.«¹ Nem is Károly Róbertnek megválasztása jogán, hanem legfeljebb (?) atyja, Albert révén igényelhetette volna László a megválasztását.

Visszont igaza van abban, hogy a dinasztia álláspontja jogtalan volt akkor, amikor a nemzet választása nélkül tette a gyermek László fejére a koronát.

Mindezekre azt mondhatjuk, hogy a nemzet teljes joggal választotta meg Ulászlót, amikor trónraemelésénél épúgy, mint a Máriánál, Zsigmondénál vagy Alberténél nem a legitimitás, hanem a célszerűség elvére támaszkodott. Sőt az 1440 június 29-i okmány szövege arról is tanuskodik, hogy Erzsébet is beleegyezett a választásba, amit valószínűleg nem

¹ Nagy vita folyt afölött, hogy miután a rendek 1437 december 18-án kiállított okmányukban Zsigmond végakarátát követve Albertet »*Rex electus*«-nak és Erzsébetet »*nata Hungariæ Regina electæ*«-nak nevezik: ugyan Erzsébet is valóságos uralkodónő volt-e. (E vitát l. Cziráky nál, *Disquisitio*. P. 76. squ. — Újabban még Turba is felveti és szerinte *közjogilag kettős királyság* állott fenn. GT. S. 322 f.) Azonban Erzsébet valóságos uralkodása ellen szólnak a következő körülmények. A rendek beleegyeznek abba, hogy a veszprémi püspök koronázza meg. (Az erre vonatkozó oklevelet 1438 január 1-ről l. Fejér, *Codex*. T. XI., p. 29. squ.) Koronázási esküt csak a király tett. (A szertartások a melki kódexben. Pez, i. m. t. I., p. 228.) Erzsébetet nem a közjogi jelentőségű szent koronával, hanem a királynék koronázásánál általában használni szokott magánjellegű, ú. n. házi koronával koronázta meg a veszprémi püspök. (Erről a királyné udvarhölgyének feljegyzései értesítenek bennünket. *Aus den Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin*. Leipzig 1846, S. 14, 57 f. — Egy részét francia folyóirat után, amely magának a szerzőnek nevét is elferdítette, közölte Horváth Béla, Kottauer Helén emlékirata. A magyar szent korona eloroztatásáról és ötödik László király megkoronáztatásáról. [Kecskeméti Lapok 1870 szeptember 10-i, 17-i és 24-i sz.]) — V. ö. még részletesebben több indokot Fraknóinál, *Első Habsburg*. 261. s. kl. — Az ellenkező felfogásra l. Seress, i. m. 148. l. — Cziráky és Salamon (Kir. szék. 20. s. kl.) szintén rámutattak, hogy az ősök már akkor rég nem dhajtottak női uralmat többé. Kiténő bizonyíték emellett utóbb Mátyás királyné egy levele, amelyben annak akadályául, hogy halála után feleségét elfogadják a magyarok a trónon, azt írja, hogy: »A magyarok készebbek egy szálíg levágtatni, mint asszony uralmának alávetni magukat. Még ma is szájukban van annak az íze, hogy hajdan nő uralma alatt az ország milyen szomorú sorsra jutott.« (L. Kovachich, M. G., *Scriptores rerum Hungaricarum minores*. Budæ 1798, t. I., p. 341. No. 41. *Curæ, et minimæ sollicitudinis invictissimi Mathiæ regis Hungariæ etc. de successione ducis Joannis Corvini filii naturalis exemplar, et imago, seu instructio privata pro præposito Posoniensi ad ducem Calabriæ*.) De különben sem maradt emlékünkhöz olyan cselekményről, amely azt mutatná, hogy Erzsébet uralkodói jogait gyakorolta volna.

tett volna, ha az országnak erre joga nincsen, hanem a királyi szék örökösödés útján őt vagy fiát, Lászlót illette volna.¹

Az I. Ulászló koráig fennmaradt választási oklevelekből és egyéb okmányokból kitérjük, hogy *az egyházi és világi főuraknak döntő befolyásuk volt a királyválasztásra*. A királyok rendszerint előzetesen ezekhez fordultak, hogy biztosítsák utódaik számára a koronát. A választó országgyűlésen is csak egy kis rész képviseli a nemességet. Ez volt az oka, hogy az 1447. évi dekrétum 30. cikke kimondotta, hogy a királyválasztásnak szabályszerűen összehívott országgyűlésen a nemesek részvételével kell végbemennie.²

I. Ulászlónak a várnai csatában történt hősi halála után a nemzet egy része arra a meggyőződésre jutott, hogy az idegen segítség nem sok eredménnyel jár, és ezért azon volt, hogy valami belföldi főurat emeljen a trónra. De a Hunyadi Jánostól vezetett párt Albertnek előbb mellőzött fiát, Lászlót választotta királlyá. Nem azért, mintha a koronához való jogát elismerte volna, hanem mivel belátta, hogy meg nem választása kiszámíthatatlan károkkal fenyegeti az országot akkor, amikor minden erejére a törökkel szemben van szüksége. Tehát most sem annyira erkölcsi, mint inkább politikai motívumok szóltak László megválasztása mellett.³

V. V. László után a nemzet Hunyadi Mátyásban ismét olyan királyt választott (a másik példa I. Ulászló volt), aki nem volt leányágon Árpád-házi ivadék. A tökéletesen szabad választás elvének, amely e korszakban az örökösök tekintetbe vételének rovására folytonosan erősödik, talán egyik legfényesebb példája volt Mátyás királlyá választása.

Oly történelmi tények ezek, amelyek alól az öröklés jogát vitató írók csak oly módon tudnak kitérni, ha Mátyást trónbitorlónak, illegitimus királynak nevezik.

¹ Erzsébetre nézve v. ö. Birk, Beiträge zur Geschichte der Königin Elisabeth von Ungern und ihres Sohnes Ladislaus. (S.-A. aus d. Quellen und Forschungen zur vaterländischen Geschichte, Literatur und Kunst.) Wien 1848.

² *Articulus 30. Norma eligendi, si casus ferat, Regis, praescribitur.*

§. 1. Item: si Dominum Regem, quocumque tempore, decedere contingat, extunc Domini Prælati, et Barones, in electione novi Regis, inter se dispare esse non debent.

§. 2. Sed de singulis Comitatibus certos Nobiles convocare facientes, cum eisdem unanimiter faciant electionem. Közli Kovachich, J. N., Sylloge. T. I., p. 128. — Kovachich, M. G.-nál *Articulus XLIV.* Supplementum. T. II., p. 88.

³ Lászlóra várt ugyanis a cseh királyi és az osztrák hercegi korona is, amelyeknek átvétele után a magyar koronának ezekkel szomszédos határai bizonyára nem maradhattak volna békességben. De meg az ifjúnak hatalmas gyámja, Frigyes akkori római király sem a legbarátságosabb indulattal viseltetett az ország iránt.

De ugyan szükséges-e ezzel szemben annak a királynak törvényessége mellett érveket felhoznunk, akit a nemzet minden idők legmagyarabb, legnagyobb és legigazságosabb királyának ismert és akit a népképzelet ezer meg ezer hagyomány képében még mai nap is éltet? »Voltak, akik a dicső Mátyás szent csontjait sírjából szeretnék volna kiemelni, — frja B o n f i n i, — azok csodaerejével vélvén az ország határait megvédelmezhetni. . . . Városokban és falvakban mindenki siratta és a nép tisztelete fölébe helyezte minden volt és leendő királyának.«¹

Mátyás alatt a trónbetöltés körüli jogelvek két irányú alakulásával találkozunk. *Egyfelől a Zsigmond idejében beszivárgott külföldi minta az öröklési szerződések alakjában újra megelevenül, másfelől azonban a nemzet szabad királyválasztói joga határozottabb formát nyer.*

Ámde az előbbi csak látszat. Mátyást a viszonyok kényszerítik rá, hogy az 1463-ban Sopronban kötött békében *a szent korona visszaszerzése érdekében* III. Frigyes császárral olyan szerződésre lépjen, hogy gyermektelen halála esetén a magyar korona a császárra vagy általa kijelölendő fiára, ha pedig a trón Frigyes halála után üresednék meg, és több gyermeke maradna hátra, közülök arra szálljon, akit az ország választ. E szerződés ugyanis, amelyet az ország nevében kötnek és amelyet az 1464-i székesfehérvári koronázó országgyűlés is magáévá tesz,² nem patrimoniális alapon keletkezik, mint a Zsigmondéi és a későbbi trónöröklési szerződések. Épen az a körülmény, hogy e szerződés megkötésénél a magyar követek nem a király, hanem az ország nevében lépnek fel, erős bizonyíték amellet, hogy a trónbetöltés kérdésében határozni az ország mint választókirályság maga volt hivatva.³

Sokkal fontosabbak azonban a trónbetöltés körüli elveket illetőleg a Mátyás alatt mintegy az előbbi szerződés reakciójaként keletkezett úgynevezett *nádori törvények*, amelyek a királyválasztás formáira tartalmazzák az első legjelentősebb rendelkezéseket. Az 1485 : 1., 2. és 3. t.-c.-ek ugyanis megállapítják, hogy ha valamikor a királynak magva szakadna, az új királyválasztásnál a nádoré legyen az *első szavazat*.⁴ Továbbá *kiskorú örökösök* hátramaradása esetén a nádort mint gyámot illeti meg a kormányzás s ennek folytán az országgyűlés egybehívásának joga is. Ha tehát az elhunyt királynak kiskorú fia maradna hátra, annak *joga*

¹ Rerum Ungaricarum decades IV. Ed. 6., Posonii 1744, lib. VIII., p. 514.

² Szövegét közli C z i r á k y, Disquisitio. P. 239. squ.

³ V. ö. F e r d i n a n d y, Államszerződések. 42. s. kl. — U. a., Rendi elemek. 32. l.

⁴ V. ö. e »prima vox«-ra nézve fentebb 50. l.

van a trónra, és a nádor köteles őt örökében megvédeni. S ebben az időben a nádori gyámnak mint királynak engedelmeskedni tartozik a nemzet.

Kétségtelen, hogy Mátyás előtt Corvin János jövője lebegett, amikor a nádor törvényben szabályozta a királyválasztásnál a kezdeményezési jog gyakorlását.¹ Jól ismerte azt a lélektani jelenséget, hogy ahol tömeges szavazásról van szó, ott az indítványozás jogát gyakorlók rendes körülmények közt döntő befolyással vannak az eredményre. Ezzel szemben Mátyás királlyá választása, amelyen a főnemesség a fegyveres köznemesség kényszerhatása alatt állott, mint kivétel jött tekintetbe. A főnemesség már régebb idő óta magához ragadta az országgyűléseken a döntés szerepét, aminek különösen kedvezett az a körülmény, hogy 1385 óta mind gyakrabban történik a köznemeseeknek megyénként választott követek útján való meghívása.

A fiú öröklési jogának hangoztatása annál meglepőbb e korban, mert ez épen úgy ismeretes, mint amelyben a szabadválasztási jog illette a nemzetet. De á k F e r e n c² tehát alapos magyarázatával helyesen úgy értelmezte e rendelkezéseket, hogy azok nem határozott öröklési rendet akartak megállapítani, hanem mindössze csak azt a már az Árpádok és Anjouk alatt is kifejlődött szokásjogi elvet ültették törvényes formába, amely szerint a nemzet mindig kész volt elhalt királyának arra érdemes fiát a trónra emelni. Ha Mátyás ezt határozottabb formában hangsúlyozta, ez bizonyára Frigyes császár ellenében és Corvin János érdekében történhetett.

VI. Az »Igazságos« csak törvénytelen fiút hagyott hátra maga után, ami ismét okot szolgáltatott a trón betöltése körüli bonyodalmakra. A Mátyás által leverett III. Frigyes császár és fia sehogyan sem voltak a nemzetnek ínyére. Az 1462-i békekötésbe foglalt öröklési szerződés különben sem volt már érvényben, felbontotta a Frigyes leverésével végző-

¹ F r a k n ó i azt igyekszik bizonyítani, hogy e cikkek nem is emelkedtek törvényerőre. Épen a fenti politikai célzat miatt Beatrix királyné hiúsította ezt meg. Szerinte egyszerűen csak az 1486. évi nádorválasztó országgyűlés előtt szerkesztett emlékirat áll előttünk. (Az 1485-ik évi nádori czikkelyek. [Századok. XXX. évf., 1899.] 485. s. kl.) V. ö. ezzel szemben T i m o n, Jogtörténet. 641. s. kl. — O r t v a y T i v a d a r, Mária II. Lajos magyar király neje. (MTÉ. XXX. évf., 1914.) 255. s. kl.

² Adalék. 30. l. — Ezzel ellentétben T u r b a D e á k F e r e n c c e l szemben még mindig L u s t k a n d l álláspontját védi, mivel nem hisz W e r b ő c z y tekintélyében, amellyel a »semena« szót csak a fiörökösökre magyarázza. GT. S. 329.

dött újabb háború.¹ Corvin Jánost pedig ezúttal Beatrix özvegy királyné,² részt a főurak ellenezték, mert eltekintve törvénytelen származásától attól tartottak, hogy benne Mátyás szigorú utódjára annak akadni, aki atyjához hasonlóan féken fogja őket tartani s főléjük emeli a katonaságot és a zsoldos katonaságot.³ Ezért legelőnyösebbnek látszott először Ulászlót, Albert unokáját ültetni a trónra, bár III. Frigyesen és fián, Miksán kívül még egy trónkövetelő volt János Albert lengyel herceg személyében, akinek számára atyja, Kázmér lengyel király akarta megszerezni a magyar trónt.

A milánói követ⁴ és a pápai nuncius⁵ jelentéseiből, valamint Bonfini⁶ és Tuberio⁷ leírásaiból hű képét nyerjük a csaknem félévig húzódó királyválasztó országgyűlésnek, amelyet, üresedésben lévén a nádori méltóság, Beatrix özvegy királyné hívott össze,⁸ jóllehet Mátyás talán éppen vele szemben mondatta ki 1485-ben törvényben, hogy a királyválasztó országgyűlést a nádor tartozzék egybehívni. A fő- és köznemesek, a különféle frakciók tanácskozásai, a trónkövetelők meghatalmazottjai-

¹ Ezt mondja Huber is, Ausztria története. (Átdolgozta Baróti Lajos.) Budapest, 1899—901. III. k., 436. l. — L. e szerződés érvényének érdekes cáfolatát egy 1526-ban kelt okiratban, Zápolyai János jogáról a magyar koronához I. Ferenc francia király számára. Eredetije a londoni *British Museum*ban, »Bibliotheca Cottoniana. Mss. Vespasian. F. I., fol. 50—53.« Közli Simonyi Ernő, Magyar történelmi okmánytár londoni könyv- és levéltárakból. (MTE. I. oszt., V. k. 1859.) 137. s. kl. A jelzett részt l. 141. l. — Ugyancsak Firnhabernél, Urkunden zur Geschichte des Anrechtes des Hauses Habsburg auf Ungern. (S.-A. aus d. AKÖG. Bd. XXIV.) Wien 1860, S. 9 f. — A történelmi eseményekre nézve v. ö. Seress, i. m. 168. s. kl.

² V. ö. Berzeviczy Albert, Beatrix királyné. (MTÉ. XXIV. évf., 1908.) 463. s. kl. U. e. franciául Béatrice d'Aragon, Reine de Hongrie. 2 tomes. Paris 1911—2. U. e. spanyolul Beatriz de Aragon, Reina de Hungria. (Traducción por Luis de Terán.) Madrid 1913.

³ V. ö. Fraknói, II. Ulászló királylány választása. (Századok. XIX. évf., 1885.) 5. s. kl., 10. s. kl., 105. s. kl.

⁴ MDE. Mátyás király korából. IV. k., 1878, 221. s. kl.

⁵ Velencei *Biblioteca Nazionale Marciana*. Feldolgozta Fraknói, II. Ulászló.

⁶ I. m. lib. IX., p. 516. squ.

⁷ *Commentariorum de rebus, suo tempore, nimirum ab anno Christi MCCCCXC. vsque ad annum Christi MDXXII. in Pannonia, et finitimis regionibus gestis.* (Kiad. Schwandtner[us], i. m. t. II.) P. 118. squ. — V. ö. még Istvánfi[us], Nicolaus, *Historia regni Hungariae, post obitum gloriosissimi Matthiae Corvini regis.* Viennae, Pragae et Tergesti 1758, p. 1. squ.

⁸ L. a meghívólevelet 1490 április 17-ről Bátfi városához. Közli Berzeviczy, Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. (MTE. I. oszt., XXXIX. k., 1914.) 150. s. kl.

nak az országgyűlés által való kihallgatásai, majd hadi mozdulatok, sőt utóbb fegyveres küzdelmek tették ki a királyválasztás főbb mozzanatait. De mi sem jellemzi a főnemesség befolyásának teljes győzelmét és a köznemesség politikai függetlenségének hanyatlását, mint hogy ráengedi magát a főurak párteselfogása által vétetni, hogy az immár nagyon is hosszúra nyúló királyválasztó országgyűlésről elszéledjen és e legfontosabb jogának gyakorlását megyénként választott két-két képviselőre bízza.

II. Ulászló megválasztásának politikai indokait legjobban jellemzi az a válasz, amelyet a magyar rendek szónoka Miksa követének az országgyűlésen való búcsúkihallgatás alkalmával adott, és amely többek közt a következőkép hangzott:

»A magyar koronára többen tartottak igényt: a cseh király, Albert lengyel herceg, János herceg, sőt talán más magyar urak is. Beható tanácskozások után a magyar rendek arra az eredményre jutottak, hogy országuk érdekében leghasznosabb a cseh király megválasztása, mert országa Magyarországgal határos, és helyzete megengedi, hogy Magyarország területén tartózkodhassék; aztán Morvaország és Szilézia megtartását is biztosítja a magyar koronának. Ellenben a római császár és király ő felségeiket mellőzniök kellett, azért is, mert ők *jogaikra* hivatkozva igényelték a magyar trónt. Már pedig a magyar rendek *a szabad választás jogától, amellyel mindig éltek, nem engedik magukat megfosztani*; annál kevésbbé, mert azok, akik jelenleg a királyválasztásban részt vettek, a császári felség örökösödését biztosító szerződéshez nem járultak, sem azoknak, akik a szerződést megkötötték, felhatalmazást nem adtak.¹ Arra kéri tehát a császári és királyi felségeket, hogy a történt választást jó néven fogadják. Mert a cseh király, akire választásuk esett, ő felségeik szeretett vérrokona, ereiben az osztrák ház vére foly. Remélik eszerint, hogy felmagasztaltatása épen olyan kedves dolog lesz nekik, mintha őfelségeik egyike választatott volna meg.«²

II. Ulászló szabad választását maga is elismeri 1490-ben kiadott oklevelében, amelyben azt mondja, hogy őt »... *ez országnak főpap urai, bárói és többi előkelői, valamint összes nemesei, akikre tudniillik ez ország*

¹ Ez ugyan, mint a fentebbiekből kitűnik, helytelen érv volt. A szerződés ugyanis az ország nevében jött létre.

² Az oklevelet közli Firnhaber, Beiträge zur Geschichte Ungerns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. 1490—1526. (S.-A. aus d. AKÖG. Bd. II.) Wien 1849, S. 68 f. — A fenti szöveget magyar fordításban közli Fraknói, II. Ulászló. 198. l.

*igen régi szabadságánál és szokásánál fogva az új király megválasztásának joga háramlott volna, látván, hogy fejedelem nélkül vannak... az új király megválasztása és az ország élére állítása tárgyában egymásközt több ízben tartott tanácskozás után lelki szemeiket reánk vetették és minket a többi keresztény fejedelmeknek, tudniillik a mi versenytársainknak, akik ugyanis hasonlóképen az ország után esengtek, elébe tettek, és az alább írt feltételekkel, kikötésekkel és cikkelyekkel királyukká, urukká és fejedelmükké megválasztottak s ünnepélyesen kikiáltottak.*¹

Azonban már a következő, 1491. évben kénytelen volt a gyenge, tehetetlen II. Ulászló a haddal rátámadó és tőle nemcsak az osztrák tartományokat és Bécsét visszavett, hanem Magyarországon is megszire előnyomult Miksa római királlyal Pozsonyban oly békeszerződésre lépni, amelynek 11. pontja szerint, ha Ulászló vagy törvényes fiúgyermekai törvényes fiörökösök nélkül halnak el, az ország rendei Miksát, vagy ha nem élne, törvényes fiutódai közül, vagy a tőlük egyenes ágon származott fiörökösök közül tetszésük szerint tartoznak királyt választani.² Eszerint a Habsburgokban új királyi házat kapna a nemzet ép úgy, mint az Árpádokban vagy az Anjoukban, és törvényes fitagjai közül a szabad királyválasztási jog illeti.

Ámde a szerződés azt is kívánta, — és ebben nyilatkozik meg a német individualisztikus felfogás,³ — hogy Miksa és utódai igényeinek elismerésére az országgyűlés minden egyes tagja magát és örököseit nyílt levélben kötelezze s erre az országgyűlésen Miksa követének jelenlétében az esküt letegye, akik pedig ezen az országgyűlésen meg nem jelennének, új országgyűlésen cselekedjenek a fenti értelemben. A római király örököseinek megválasztását biztosító oklevelek⁴ megerősítése és esküvel való biztosítása pedig személyről-személyre mindaddig átszáll, amíg a trónralépés esete reá vagy fiörököseire be nem következik. Úgyhogy az ország egyházi és világi főméltóságai és nagyobb várainak vár-

¹ Confirmatio iurium, consuetudinum et libertatum regni ac condiciones suscepti regiminis Uladislai regis. CJH. 1000—1526. 472. s. kl.

² A szerződést közli Cziráky, Disquisitio. P. 250. squ. — Firnhaber, Beiträge. S. 93 f. A 11. pontot l. p. 263. squ., illetőleg S. 100 f.

³ V. ö. Ferdinandy, Rendi elemek. 32. l.

⁴ Ilyent ugyanis a békéről két egybehangzót állítottak ki 1491 november 7-éről: egyet osztrák, egyet pedig magyar részről. Ezenkívül volt még három oklevél a három fejedelmi személyiség ratifikációjával. II. Ulászló királyéval 1491 december 6-áról, Miksa római királyéval december 20-áról és III. Frigyes császárával 1492 január 14-éről. Közli ezeket Firnhaber, Beiträge. S. 93 f., 124 f., 130 f.

nagyai hivatalukat addig el ne foglalhassák, míg az előbbieket meg nem teszik; a koronaörök pedig, mind a jelenlegiek, mind a jövőben hivatalukba lépők, megesküsznek, hogy a koronát Ulászló ivadékaiknak kiadása esetén csak a Miksa vagy ivadékaik koronázására fogják megőrizni és csak nekik kiadni.

Az itt feltüntetett rendelkezésekben megnyilatkozó német individualisztikus szellem tehát a királyválasztást, az ország legfontosabb közjogát, a legegységibb természetű magánjoggá sülyesztette volna le, amelyre nézve a trónkövetelő minden egyessel külön szerződhetik.¹

Azonban a szerződések felolvasása az 1492 február 2-ára összehívott országgyűlésen a rendeknek hatalmas ellenzésével találkozott,² úgy-hogy az országgyűlésen való ratifikáció a történészek általános tanításával ellentétben³ elmaradt, és mindössze annyi történt, hogy több-kevesebb főúr és nemes külön-külön okmányban elfogadta.⁴

A ratifikáció e különös formáinak oka a történetbúvárok előtt sok tépelődést okozott, annyival is inkább, mivel Bonfini és Tuberó azt írták, hogy a magyarok az országgyűlésen csak a németek által történt bizonyos módosítások után járultak a követek részéről létrejött megállapodáshoz. E módosításról azonban e két író nem tudósít bennünket.

¹ V. ö. Ferdinandy, Államszerződések. 47. s. kl. — U. a., Rendi elemek. 33. l.

² L. Krones, Handbuch der Geschichte Oesterreichs. Berlin 1880—1, Bd. II, S. 488.

³ L. még legutóbb Turba is, GT. S. 331 f., különösen S. 333. — Seress, i. m. 170. s. kl.

⁴ 1491 november 29-én nyolc főpap és hét főúr fogadta el; 1492 március 7-éről több okmány kelt, amelyek közül egyet hatvankilenc úr a magyarországi és erdélyi nemesek nevében, egyet hatvankét úr a horvát és szlavyon urak és nemesek nevében, egyet tizenkét főpap; a többieket egyes főpapok, zászlósurak és városok saját nevükben állítottak ki későbbi kelettel. L. Firnhaber, Beiträge. S. 121 f., 135 f., 153 f., 155 f., 164 f., 166 f., 168 f. — Ferdinandy, Államszerződések. 49. s. kl. — U. a., Rendi elemek. 33. l. — Teutsch az 1492 március 7-i oklevélnek ebből a kitételéből: „... ceterique barones, proceres et nobiles regni Hungarie et parcium transsilvanarum, ...” azt következteti, hogy tehát az elfogadás a magyar országgyűlés nevében történt. (Der Erbvertrag zwischen Wladislaus II. und Maximilian I. 1491. [Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Jahrg. XXXVII, Hermannstadt 1914.] S. 105 f.) Hogy ez a kitétel azonban nem volt több üres frázisnál, azt talán felesleges bizonyítanunk. — Ugyanilyen hamis eredményre jut Welleba, aki nagy irodalmi anyaggal dolgozta föl e kérdést. Begründung des Successionsrechtes der Habsburger auf den ungarischen Thron durch Maximilian I. (Jahresbericht des kais. kön. Ober-Gymnasiums zu den Schotten in Wien. Wien 1870.) S. 49 f. Bőven cáfolja a magyar íróknak a szerződés érvénytelenségéről való felfogását. S. 54 f.

Turba a változtatást épen a jelzett 11. pontra nézve abban véli, hogy az országgyűlés által elfogadott s így az 1492 március 7-i oklevelekbe foglalt szövegben szigorúbban hangsúlyozták a választás jogát, mint a béke eredeti szövegében.¹ Ez azonban a szövegösszehasonlítások alapján nem állapítható meg. Újabban nálunk Szabó Dezső vette ezt a kérdést beható vizsgálat alá s levéltári adatok alapján megállapította, hogy Bonfini és Tuberó jelentéseinek az az értelme, hogy a németek módosítottak a feltételeken és az azokba foglalt követelések egy részét elengedték. Ez az engedmény pedig nem lehetett a választás jogának az eskü szövegében való hangsúlyozása, miként Turba vélte, mert az egyformán benne van a békében és a március 7-i oklevelekben, hanem csakis annak a kívánságnak elejtése, hogy az országgyűlésen mindenki tegye le az előírt esküt.² Innen van, hogy az országgyűlésnek csak mintegy száz tagja volt erre, de nem is mind az országgyűlésben, hajlandó, akikről azonban nagyobb részt kimutatható, hogy Miksa lekötelezettjei voltak.³ Miksának ezzel a különös, idegenszerű eljárásával az volt a célja, hogy elsősorban elismertesse a pártját Magyarországon, amelyhez csatlakozni azelőtt hűtlenség volt, majd pedig az egyesek lekötése folytán konföderációt akart létesíteni, hogy segítségével a Habsburg-ház uralmát megvesse és megszilárdítsa Magyarországon.⁴

Az a British Museumból fentebb idézett⁵ 1526-i eredeti oklevél Zápolyai János jogairól I. Ferenc francia királynak szintén érvénytelennek jelenti ki a pozsonyi békébe foglalt öröklési szerződést, mivel az ország nem erősítette meg, és ily nagyfontosságú ügyben nem kötheti le a király kevesedmagával az országot akarata ellenére.⁶

Még inkább bizonyíték erre az 1498:45. t.-c., amely egyenesen a szerződés ellen irányuló reakciónak tulajdonítható. Ez ugyanis kimondja, hogy ha a királyi méltóság megürülne, abban az esetben, valahányszor a nemzet új király választása végett összegyűlne, a külföldi követek közül (aminők az urak és a közönség eltántorítása céljából igen gyakran sokan szoktak a királyok és fejedelmek részéről ide jönni) senkit sem

¹ GT. S. 332 f.

² A pozsonyi béke. 1491 nov. 7. (Századok. XLVIII. évf., 1914.) 391. l.

³ U. o. 394. s. kl. ⁴ U. o. 403. l. ⁵ L. 78. l., 1. j.

⁶ »In secundo contractu dicit [sc. Ferdinandus] fuisse factam expressam mentionem, heredum et filiorum, quos nos non negamus, sed dicimus contractum hunc nullius esse vigoris, cum non fuerit confirmatus per Regnum, Immo sit aperte contradictum, neque possit Rex cum paucis ad tantam Rem, Regnum invitum obligare, sunt et plura que ad utrumque contractum invalidandum dici possent, que causa Brevitatis omittuntur.« Londoni Okmánytár. 142. l.

szabad bebocsátani, hogy az új királyra nézve annál helyesebben lehessen intézkedni.

Ugyanerre irányul az 1505-i rákosi végzés is, amely (bár nem törvény, de mint a rendek határozata, országos határozat) arra az esetre, ha II. Ulászló fiúmaradékok nélkül halna el, kimondja, hogy a nemzet csak belföldit, magyart fog királlyá választani.

Hogy e végzésnek nem kívántak a rendek törvényes formát adni,¹ annak egyszerű magyarázata abban a biztos tudatukban kereshető, hogy a királyi szentesítést nem lehetett volna hozzá kieszközölniök. Szerzője kimutathatólag Werbőczy volt,² és az okiratot a gyűlésen jelen volt rendek egyenként aláírásukkal meg pecsétükkel megerősítették és hiteles másolatban a vármegyéknek is megküldötték.³

E végzés mind alaki, mind anyagi jogérvény szempontjából éles bírálat alá vonható. Mert ha a rendek jogukban állónak tekintették országos törvény alakjának igénybevétele nélkül nemzeti király választására kötelezni magukat, ezzel mintegy elismerték a pozsonyi békének 1492-ben a rendek által országgyűlési becikkelyezés mellőzésével külön-külön való ratifikálását. Ez pedig megint azt a további jogi lehetőséget vonta maga után, hogy amint 1505-ben hatályon kívül helyezhették az 1492-i kötelezettségüket, ép úgy érvényteleníthetik utóbb ezt az újabbat.

Ámde az anyagi jog szempontjából is tagadnunk kell, mintha a

¹ Bár maradt olyan emlékünks is, amely a király által való szentesítésről szól. Így Miksa császár 1506 május 30-i levele mondja: »Præfatum fratrem, regem Hungariæ, contra ea, quæ per prædictum tractatum nobis obligetur, eis [már mint a rákosi végzéshez] assentire coegerunt.« Közli Marc z a l i, Ungarische Verfassungsgeschichte. Tübingen 1910, S. 60. — Ugyanaz írja 1506 június 24-éről: »... videamus eos coegisse Serenitatem Vestram, ut per publica edicta sua, nos in Regnis Hungariæ, et Bohemiæ, et Provincia Moraviæ hostem suum promulgari fecerit;...« Közli K o v a c h i c h, M. G., Vestigia. P. 451.

² V. ö. minderre Fraknói, Werbőczy István életrajza. (MTÉ. XV. évf., 1899.) 38. s. kl.

³ Az oklevél két eredeti példánya a bécsi Állami Ltárban, »Magyar oklevelek (Ungarische Urkunden). Rep. XVI.« — Ugyanezen jel alatt a Szentgyörgyi és Bazini Péter gróf országbíró által az ugyancsak 1505 október 13-án kiállított négy hiteles másolat Szepes, Zala, Zemplén és Valkó vármegyék számára. — A Bereg megye részére kiállítottat közli K a t o n a, Historia. T. XVIII., p. 436. — Közli még P r a y, Georgius, Annales regvm Hvmgariæ. Vindobonæ 1763—70, pars IV. (1767), p. 313. squ. E közlés a H e v e n e s i-féle kéziratgyűjteményből való a budapesti egyetemi könyvtárból. — Hú magyar fordításban közli a bécsi Állami Ltárbeli eredetiek után J á s z a y P á l, A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. I. k. Pest, 1846, 155. s. kl. — Bő tartalma Fraknóinál, Werbőczy. 39. s. kl.

rendek jogosultak lettek volna királyi szentesítés nélkül törvényerejű igényrel fellépő végzést alkotni, vagy a nemzet királyválasztó szabadságát külföldiek kizárásával a jövőre korlátozni és a király kegyelmezési jogát azokkal szemben, akik külföldi trónjelöltet támogatnának, megszüntetni.

Másfelől meg nem tagadhatjuk, hogy az országgyűlés tagjai a törvényes forma igénybevétele nélkül is kötelezhették magukat; de ez csak mint reájuk nézve belsőleg ható határozat lehetett és nem egyzsersmind az országlakókat terhelő és kötelező végzés is. Hogy ilyen volt a természete az 1505-i végzésnek is, mint alább látni fogjuk, az elkövetkezett történelmi események mutatták.¹

Bizonyos, hogy már a következő 1506. évben Ulászló ismét olyan békét kényszerült kötni Bécsben Miksával, amely ez utóbbinak biztosította a pozsonyi békében megállapított öröklési jogokat.²

E békeszerződés azonban közjogunk szerint érvényesnek nem mondható, mert mindössze csak hat püspök és huszonegy úr erősítette meg azzal a kijelentéssel, hogy ők a nemzet akarátát képviselik. Országgyűlésileg tehát soha el nem fogadták. Sőt még e főurak sem ratifikálták a szerződésnek a trónöröklésre vonatkozó részét.³

Ulászló azonban még házassági szerződéssel is igyekezett a békeszerződést erősíteni. Ez irányban már 1506 márciusában létrejött egy szerződés,⁴ amelyet fia, Lajos születése után 1507 november 12-én egy újabb követett. Eszerint nemcsak Ulászló leányának, Annának kell Miksa egyik unokájához, akár Károlyhoz, akár Ferdinándhoz (t. i. ahhoz, akit az osztrák főhercegségben, a tiroli grófságban és a hozzátartozó fejedelemségekben és tartományokban örökösül jelölnek ki) nőül mennie,

¹ Fraknói a fenti jogi szempontokon kívül még a logika és a történelmi igazság szempontjából is éles bírálat alá vonja e végzést. Werbőczy. 44. s. kl. — V. ö. ezzel szemben Beöthy, i. m. I. k., 185. l.

² A szerződés szövegét közli Cziráky, Disquisitio. P. 287. squ.

³ Idevonatkozólag ugyanis ezt mondják: »...supranominatum Tractatum et Concordiam, articulosque illos, quos de communi ac pari voluntate atque consensu in personas ambarum partium conjunctim confecimus, *neutri partium prejudicantes* firmiter sub bona fide observare promittimus, ...« U. o. p. 291. squ.

⁴ Eszerint arra az esetre, ha II. Ulászló leánya, Anna meghalna és egy második leány születnék, Ferdinánd főherceg, Miksa unokája venné nőül; ha pedig az fiú lenne, akkor Miksa unokáját, Máriát kell elvennie. — A szerződést jelzi Vel[ius], De bello Pannonico. (Kiad. Kollar[ius], Adamus Franciscus.) Vindobonæ 1762, p. 324. — V. ö. Katona, Historia. T. XVIII., p. 439. squ. — V. ö. Liske, Der Kongress zu Wien 1515. (FDG. Bd. VII, 1867.) S. 520 f.

hanem Lajos magyar trónörökösnek a két herceg valamelyik nővérét, Katalint vagy Máriát kell feleségül vennie.¹ Ezeket a megegyezéseket 1515 júliusában Bécsben megújították, amikor Miksa, Ulászló és Zsigmond lengyel király személyesen találkoztak. S hogy a politikai kombinációk változást ne szenvedjenek, Lajos magyar trónörököst eljegyezték Máriával, az 56 éves Miksa császár pedig még akkor feleségül vette a 12 éves Anna hercegnőt.² Ez azonban csak olyan eventuais házasság volt, amely csak egy év és három hónap után éri el teljes érvényét, ha Anna ez idő alatt sem Károlyhoz, sem Ferdinándhoz nem menne nőül.

1516 március 24-én Ferdinánd főherceg ki is állította a meghatalmazást, hogy házasságát Anna hercegnővel prokuráció útján megkössék. Ugyanaz év július 20-án pedig a császár Lajost adoptálta, kinevezte birodalmi helytartóvá s a választófejedelmeket felszólította, hogy halála után őt válasszák meg császárrá. Mindez azonban csak szemfényvesztés volt és egyedül a Habsburgok magyar trónhoz való jogának megszilárdítását célozta.

A fenti szerződések természetesen, mint az uralkodóházaknak merőben magánjellegű és az országok beleegyezése és jóváhagyása nélkül létrejött szerződésai, Magyar- és Csehországra nézve nem terjedhettek ki kötelező erővel. Sőt — mint S a l a m o n megjegyzi³ — több mint valószínű, hogy eventuais esetben éppen Ausztria szempontjából nem ismerte volna el kötelező erejüket az illető szerződő fél.

Mindezekből pedig kitűnik, hogy bár a nemzet szívból ragaszkodik a királyválasztás jogához és ezt mint az ország egész testét illető közjogot tekinti, mégsem tud elzárkózni az idegen eredetű királyok főként német patrimoniális felfogásától, akik helyel-közzel biztosítják azt a jogukat, hogy a magyar trón iránt idegen fejedelmi házakkal szerződjenek és e szerződéseket nem az országgyűlés hozzájárulásával, hanem egyesek minél nagyobb számú lekötőzésével biztosítsák. Annyiban azonban, hogy a szerződő felek az öröklési paktumokban kikötik a rendek beleegyezését is, és így nem annyira az örökösödési jognak biztosítására, mint inkább arra vonatkoznak, hogy azt válassza az ország királyává, akinek javára a szerződés történt: ennyiben ezeket bizonyítékul idézhetjük az e korszakban erősen érvényesülő szabadválasztási elv mellett.

¹ L. közölve K a t o n á n á l, Historia. T. XVIII., p. 522. squ.

² Tehát nemcsak eljegyezte, miként sok történésznél olvassuk. L. az erre vonatkozó irodalmat H u b e r, Geschichte Österreichs. Gotha 1885—96, Bd. III, S. 445 f. — U. a., Ausztria története. III. k., 315. l. — L. még O r t v a y, Mária. 49. s. kl., 55. s. kl. ³ Kir. szék. 38. l.

Vegyes-házbeli királyaink alatt tehát a trónbetöltés jogalapja ugyanaz marad, mint az Árpádok idejében : *a választással vegyes örökösödés*. De a dinasztikiák gyakori kihalása következtében *inkább a szabad királyválasztás elve foglal tért az örökösödés elve fölött*, és azok az erkölcsi szempontok, amelyek a választást egy család körére korlátozták, egyre gyöngülnek. Mindössze két uralkodó akad ebből a korszakból, akinek megválasztásában erősebben mutatkozik a legitimitáshoz való ragaszkodás : I. és II. Lajos. Ezek trónraemelésénél a nemzet valóban a származásra volt első-sorban tekintettel, de egyébként azt mondhatjuk, hogy *e korszakban a trónbetöltésnél nagyobb szerepe van a körülményektől függő opportunitásnak, mint az Árpádok alatt követett legitimitás elvének*.

Bár az alap tehát most is ugyanaz, mint az Árpádok idejében, de részleteikben erősen módosulnak a trónbetöltés körüli elvek. A XIV. századtól kezdve állandó lesz beléletünkben a külföldi befolyás. A Habsburgok hatalmi törekvései folytán egyre érezhetőbbé válik az idegen, germán jogi behatás. Mint új színvegyülék festi ez mássá az árpádkori trónbetöltés alakját.

E korszak egyszersmind *kifejlesztője a királyválasztás formáinak, még pedig a szent korona tana alapján*. Az 1447 : 30. t.-c. kimondja, hogy a királyválasztásnak szabályszerűen egybehívott országgyűlésen kell végbemennie. Az 1485 : 1., 2. és 3. t.-c.-ek pedig törvényesen is szabályozzák a választás külsőségeit, amikor kimondják, hogy a nádor hívja össze a királyválasztó és koronázó országgyűlést és elsőnek szavaz azon. Talán nem tévedünk, ha a királyválasztás formáinak kialakulásában véljük főokát, hogy e korszakban, noha a szabad királyválasztás elve határozottan előtérbe nyomul, sőt győzedelmeskedik az öröklési elven : a trónviszályok és választási zavarok mégis ritkábbak, mint az előző korszakban, vagy Európának sok, még az öröklést követő országában is.

II. fejezet. A királyi trón betöltési módja a mohácsi vész után.

5. §. Zápolyai János és Habsburgi Ferdinánd királlyá választása.

I. A mohácsi vész fordulópontot jelent Magyarország történetében. Hazánk területének és lakosságának egysége bomlik hosszú időre darabokra e napon. A nemzet nem kizárólagos intézője önsorsának többé, de annál inkább ütközőpontja idegen érdekek versengésének. A világhatalma delelőjéhez közeledő Habsburg-háznak a magyar korona után való törekvése és az ország lakosainak pártokra bomlása elkerülhetetlenné tette a trónviszályt.

Mindkét párt tisztában volt azzal, hogy joga van választás útján betölteni a trónt és ennek értelmében választott is.

A nemzet egyik része, különösen a köznemesség és a főpapság 1526 november 10-én Székesfehérvárott tartott országgyűlést, amelyen Zápolyai Jánost, István nádor és Hedvig tescheni hercegnő fiát, erdélyi vajdát választotta meg királyává s nyomban másnap fejére is tette a koronát.¹

¹ Zápolyai királlyá választásáról igen érdekes tudósítást olvashatunk Casalis lovag velencei angol követtől. A londoni *British Museum*beli eredeti (»Bibliotheca Cottoniana. Mss. Vespasian. F. I., fol. 6—7.«) után közölve Londoni Okmánytár. 89. s. kl. — Közli Firnhaber is (Urkunden. S. 31 f.), de nála e tudósítás címe: »Bericht des Nicolaus Hungarus über die Krönung Zapolya's.« E regesztára valószínűleg az adott nála okot, hogy e tudósítást az oklevél szövege szerint Nicolaus Hungarus velencei követ hozta Magyarországból. De az oklevél Casalis saját kezefírása. — Ugyancsak érdekes Wolsey bíbornok tudósítása VIII. Henrik angol királyhoz 1527 július 5-éről, amelyben Zápolyai követével, Laskó Jeromossal angol földön való találkozását írja le. E követ megbízásának 3. pontja volt: »... to desire your Highnes, that such ayde and assistance, as Your Grace had appointed to geve to the late King of Hungary against the Turke, Your Highnes wold now geve the same unto his master, whom the nobilitie there had chosen, as having just tittle to the Crowne, to ther had and Kinge; ...« A londoni

A nemzet másik része, amely főként a főurak és a városi polgárok közül került ki, ugyanazon év december havának 16. napján Pozsonyban Ferdinánd főherceget, V. Károly római-német császár testvéröccsét és az ausztriai tartományok urát választotta királlyá.

Igaz, hogy ezek közül az országgyűlések¹ közül a székesfehérvárit nem a nádor hívta össze, jöllehet az 1485:3. t.-c. trónüresedés esetében az országgyűlés egybehívását és a királyválasztás vezetését a nádor jogai közé sorozta. De Zápolyai és pártja később azzal mentették magukat, hogy Báthory István nádor (aki nagy ellenségük volt, és így a tőle vezetett országgyűlésnek alig lett volna a kívánt eredménye) az osztrák határra vonult vissza; továbbá, hogy a Mátyást királlyá választó országgyűlést sem a nádor hívta össze;² hogy jogosítva volt az országgyűlés a Mátyás alatt hozott törvényt hatályon kívül helyezni, s végül, hogy Báthoryt az 1525-i hatvani országgyűlés letette és helyébe Werbőczyt választotta nádorra.³

Mindkét választás egyhangú és érvényes, és így mindkét király törvényes volt, amint ezt az 1538-i nagyváradi békeokmányban egy-

*National Archives*beli eredetinek *British Museum*beli másolatáról (»Statepapers. Vol. I. King Henry the 8. Letter CX.« P. 196.) közölve Londoni Okmánytár. 106. s. kl. Ez az oklevél *Firnhaber* gyűjteményéből hiányzik.

¹ L. leírásukat *Jászay*, i. m. 153. s. kl., 316. s. kl. — *Gindely*, Ueber die Erbrechte des Hauses Habsburg auf die Krone von Ungarn in der Zeit von dem Jahre 1526—1687. (S.-A. aus d. AÖG. Bd. LI.) Wien 1873, S. 6 f. — *Fraknói*, MOE. I. k., 13. s. kl., 33. s. kl. U. e. A magyar országgyűlések története I. Ferdinánd király alatt. (Kl. a MOE. I—IV. k.-éből.) Budapest, év nk. 6. s. kl., 16. s. kl. — *Huber*, Ausztria története. III. k., 435. s. kl. — *Seress*, i. m. 178. s. kl. — *Ortvay*, Mária. 267. s. kl.

² Ámde az 1485:3. t.-c. csak Mátyás alatt kelt; igaz, hogy mindjárt e törvény meghozatala után is az első királyválasztó országgyűlést Beatrix özvegy királyné hívta össze; csakhogy akkor a nádori méltóság betöltetlen volt. V. ö. fentebb 103. l. — A rendeknek Tokajban október 17-én kelt regálisát magyarul közli *Jászay*, i. m. 85. s. kl. Úgyszintén Mária özvegy királyné és Báthory István meghívóleveleit is, amelyeket hol az egyik, hol a másik aláírásával október 19-én bocsátottak ki, de 9-ére kelteztek vissza, u. o. 71. s. kl. — Eredetiben közli *Kovachich* M. G. Vestigia. p. 624. squ. — MOE. I. k., 56. s. kl. — V. ö. *Smolka*, Ferdinand des Ersten Bemühungen um die Krone von Ungarn. (AÖG. Bd. LVII, 1878.), S. 74 f. — *Ortvay*, Mária. 255. s. kl. — Egyik eredeti példány (Regales Mariæ Reginae pro Petro de Erdöd.) a kismartoni herceg *Esterházy-féle családi fölevéltár*ban, »Repos. 98., Fasc. N., Nr. 2.«

³ Mindezeket az okokat elmondották Zápolyai biztosai az 1527-i olmtői kongresszuson. L. *Widmann*tól *Goldast*nál alább a 90. l. j.-ében idézett német nyelvű munkában. — V. ö. még *Fraknói*, Náadori cikkek. 488. s. kl.

másra nézve elismerték.¹ Hogy azután jog és igazság szerint melyiket illette a főhatalom, azt eldöntötte a történelem akkor, amikor mindkettőt királynak ismerte el: egyiket az ország keleti, másikat a nyugati részére.²

Tehát mindkét király törvényes királya volt az országnak, csak-hogy mind János, mind Ferdinánd más-más jogalaphból származtatták trónrajutásukat.

II. János hivatkozott a rendek 1505-i rákosi végzésére, amely idevonatkozólag így rendelkezett: »... ezután, mátol fogva jövőendő örök időkhig, valahányszor s valamikor ez ország *fejedelmétől, királyától megfosztatik, és nem marad semmi férfi ivadék, kinek az ország joga és szokása erejénél fogva öröködni kellene, soha semmi idegen s bármi nyelvű nemzet-ségből királyunkul senkit nem választunk, hanem urunkká, királyunkká csupán és egyedül e kormányzási hivatalra alkalmas és képes magyart, s csupán a Rákos mezején és nem másutt teszünk, s választani, tenni, elfogadni tartozunk.*«³ Amde a végzésnek azokon a szabályain, amelyek érdekükbe ütköztek, Zápolyai, sőt Werbőczy is könnyen túltették magukat. Így azok, akik Ferdinánd választásában részt vettek, de utóbb Zápolyai pártjához csatlakoztak, nemcsak kegyelemben részesültek, aminek pedig az 1505-i végzés ép az ellenkezőjét rendelte, hanem még méltóságokat és birtokadományokat is kaptak.⁴

A rákosi végzés mellett hangsúlyozták Zápolyai hívei uruk királyi sógorságát is.

III. Viszont Ferdinánd trónigényeit egyrészt az 1463-i és 1491-i szerződésekre alapította, másrészt pedig azt állította, hogy feleségének, Annának, II. Ulászló leányának révén van joga a trónra.⁵ Választói

¹ Közl. Marczali, MTKK. 397. l.

² V. ö. Timon, Jögtörténet. 514. l. — A két király politikai magatartására nézve pedig Acsády Ignác, Magyarország három részre oszlásának története. (A magyar nemzet története. V. k.) Budapest, 1897, 27. s. kl. — Andrássy, Fönnmaradásunk. II. k., 5. s. kl. — A két király trónviszályára nézve l. még Krones, Handbuch. Bd. III, S. 187 f. — Irodalom u. a., Grundriss der Oesterreichischen Geschichte mit besonderer Rücksicht auf Quellen und Literaturkunde. Wien 1882, S. 467 f.

³ L. Jászaynál, i. m. 160. s. kl. — Egyéb hivatkozásaira v. ö. Ortway, Mária. 228. s. kl. — Történetíróink véleménye szerint a nemzeti királyság törvénybe iktatása épen Zápolyai jövője érdekében történt. L. különösen Szabó Dezső, A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Budapest, 1909, 2. s. kl. ⁴ L. Fraknoi, Werbőczy. 43. l.

⁵ L. a nővéréhez, Mária özvegy királynéhoz Innsbruckból 1526 szeptember

pedig ugyancsak könnyen elfeledték a rákosi határozatot, amelynek meghozatalában két évtizeddel azelőtt részt vettek.

9-én intézett levelét. Közli Géva y, Anton, Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhundert. Wien 1838—42, Bd. I, S. 8. — L. továbbá 1526 december 5-én kelt utasítását a pozsonyi országgyűlésre küldött biztosainak. Fogalmazványa Maytól a bécsi *Allami ltárban*. (»Hungarica, 1526.«) Másolata Géva y kiadatlan kéziratában, Urkunden und Actenstücke zur Geschichte von Ungern im Jahre 1526. 1845. *MNM. kéziratltára*, »Quart. Lat. 2253.« S. 106 f. Magyarul Jászaynál, i. m. 270. s. kl. — L. azután Ferdinánd követének VIII. Henrik angol király követéhez írt levelét, amely ugyancsak túloz az érvelésben. Egykorú másolata a londoni *British Museumban*, »Bibliotheca Cottoniana. Mss. Vespasian. F. I., fol. 38—42.« Közölve Londoni Okmánytár. 95. s. kl. és Firnhabernél, Urkunden. S. 25 f. — V. ö. továbbá Ferdinándnak VIII. Henrik angol királyhoz Prágából 1527 március 11-én kelt levelével. Eredetije u. o. u. a. j. a., de fol. 78—79.« Közölve Londoni Okmánytár. 91. s. kl. és Firnhabernél, Urkunden. S. 14 f. — L. még Casparis Ursini Velli oratio habita in Alba Regali die felicissimae coronationis inclyti ac potentiss. Ferdinandi Ungariæ Bohemiæque regis etc. Anno MDXXVII. III. Non. Novembris. Vel[ius], i. m. p. 189. squ. (A beszéd eredetije Baselban jelent meg 1528-ban.) — Egyéb forrásokat közöl még Ortvay, Mária. 221. sk l.

Különösen sok hamis érvet tartalmaz az az irat, amelyet a tiroli kancellár, Beatus Widmann szerkesztett és amelyet Ferdinánd Prágában 1527 március 11-éről keltezett leveléhez mellékletként elküldött VIII. Henriknek Londonba. (Szalay László ezzel kapcsolatban e kancellárban Harrachot sejtette, természetesen tévesen. János király és a diplomacia. [Bp. Sz. II. k., 1858.] 19. l.) Widmann zu Wieringen munkájának eredeti címe: Ausführung der Gerechtsame Kayzers Ferdinandi I. zum Königreich Hungarn. Bécsi *K. k. Hofbibliothek*, »Mss. Cod. 8667.« —² Ugyanez a bevezetésnek és a befejezésnek kivételével latin fordításban: Ad Ferdinandum Ungariæ Bohemiæque Regem Archiducem Austriæ etc. Summaria deductio et Justificatio Jurium Regiæ Majestati[s] ad Coronam Vngariæ competentium. E Germanico sermone in latinum traducta. Datum Budæ in Vigilia Apostolorum Simonis et Judæ 27 Octobris Anno 1527. U. o., »Mss. Cod. 8498.« — Ugyanennek egy-egy másik példánya a bécsi *Allami ltárban*, »Mss. 302.« és az *Archiv d. Min d. I.*-ben, »Fremde Gegenstände 6 ex 1527.« — Ugyanezek rövidebb foglalata Widmann kezefrásával: De jure successionis Ferdinandi I. regis in Regnum Hungariæ contra electionem Johannis Zapolyæ epistola ad fratrem Ambrosium Widdmann. Actum Wieringen in edibus nostris IX. Kal. Sept. a. 1531. Bécsi *K. k. Hofbibliothek*, »Mss. Cod. 15327.« — Az előzőkből német szöveg Information, Darinnen ausgeführet, was das Hausz Oesterreich für Erbgerechtigkeit zu dem Koenigreich Hungern von alters gehabt: címmel, amelyet Widmann az 1527 júniusában tartott olmtüzi kongresszusra készített, lenyomatva Goldastnál, Zwei Rechtliche Bedencken Von der Succession vnd Erbfolge desz Königlichen Geschlechts vnd Stammers in beyden Königreichen Hungern und Böheim. Franckfurt am Mayn 1627, S. 1 f. — Ugyancsak Goldast[v]nál, Collectio variorvm consiliorvm de svecceione et jvre hereditario familiæ regiæ in Hvngariam Bohemiam acqui-

Sőt nemcsak I. Ferdinánd, hanem már nagyatyja, I. Miksa római-német császár igyekezett kimutatni, hogy mint formál családjá jogot a magyar szent koronára. Többek közt 1506 április 18-án Gerecről kelt levelében ünnepélyes óvástétel mellett kijelenti, hogy az 1505-i rákosi gyűlésnek az idegen trónörökösödése ellen hozott határozata ellene, mint született magyar ellen, nem fordítható.¹

Hogy pedig Ferdinánd nejeének, Annának trónöröklési igénye révén nem tarthatott számot a trónra, kitűnik már magának az 1491-i szerződésnek szövegéből, amely Ulászló halála esetére Miksa fiági, nem pedig Ulászló leányági maradékai számára biztosítja a koronát. Sőt még Miksa fiaira is világosan kimondja, hogy közülök azt választják meg az ország rendei, akit akarnak. Mikor tehát Ferdinánd egyidejűleg felesége öröklési jogára és a pozsonyi meg soproni szerződésekre hivatkozott, ezáltal ellentmondásba jutott. Ha a női öröklést elfogadták, akkor a szerződések elvesztették érvényüket.²

I. Ferdinánd tehát nem feleségének, Annának a jogán nyerte el a magyar koronát,³ nem is örökösödés útján, hanem még az esetben is, ha a II. Ulászló és Miksa közt létrejött trónöröklési szerződést az országgyűlés által elfogadottnak és így teljesen érvényesnek tekintjük, akkor is *a nemzet választása alapján lépett a királyi trónra*.

Igaz, hogy Ferdinándnak eleinte minden törekvése oda irányult,

sitasque[¶] provincias. (Commentarii de regni Bohemiae, incorporatarumque provinciarum jurebus ac privilegiis. T. II.) Francofurti ad Moenum 1719, p. 2. squ. — Praynál, Annales. Pars V. (1770), p. 134. squ. Pray valószínűleg Goldast német publikációjából fordította, még pedig, mint már Jászay figyelmeztet rá, elég hibásan. (I. m. 70. l.)

¹ Közli Hopf János, Magyarország sarkalatos törvényei s államjogi fejlődése 1848-ig. Pest, 1864, 134. l. — V. ö. még Bucholz, Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten. Wien 1831—8, Bd. III, S. 178 f. — Bauer, Die Anfänge Ferdinands I. Wien u. Leipzig 1907, S. 67 f.

² Különösen hangsúlyozza ezt Chmel, Habsburgische Excursus. I. (Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philos.-hist. Classe. Bd. VI, Wien 1851.) S. 252, 260. — Liske, i. m. S. 523. — Turba, GT. S. 341 f.

³ Az a fentebb (78. l., 1. j.) idézett okirat, amely 1526-bó János király jogait fejtegeti a magyar koronához I. Ferenc francia királynak, idevonatkozólag azt mondja: »Quod ad Jus uxoris ipsius pertinet, dicimus nunquam in Regno Hungarie feminas successisse, nisi quandoque, ad preces et ob merita patrum, maritas earum fuisse electos in Reges, libera electione, quod expresse asserunt Historie nostre quod hoc sit verum ipsimet in contracto cum Wladislao Rege facto constituerunt, ut filie Regum, si que masculis non extantibus, essent superstites, per ipsos exheredentur, et dos eis solvatur.« Londoni Okmánytár. 142. l.

hogy öröklési jogát elismertesse. (Erre következtethetünk egy 1527 január 19-én kelt és az országban *közhírré* tett *latin* nyelvű leveléből,¹ továbbá Prágából 1527 március 27-én,² valamint Bécsből 1527 június 29-én az ország lakosaihoz intézett leveleiből.³) Az is bizonyos, hogy Ferdinánd előtt az egységes hitbizományi gondolat lebegett, amellyel birtokait és országait tekintet nélkül azok eddigi alkotmányára, majorátussá akarta alakítani. Emellett tanuskodik egy 1537 szeptember 1-én kelt udvari kamarai utasítása, amelyben többek közt írja: »... durch welliche vncosten auch vnnseren bemhüeung vnd arbeit *vnnser Hauss Österreich* wie vor augen ist, mit weillandt... Khünig Ludwigen zu Hungern verlassen Khünigreich vnnnd Lannden trefflich erweittert vnd damit vnser Camergueth nit wenig gemert...«⁴ Mindemellett *elwildzhatatlan*, hogy Ferdinánd választás útján jutott a magyar koronához, amint azt maga a királyválasztás ténye és az azt követő események is igazolják, és amit később különben ő maga is elismert.

IV. A királyválasztó országgyűlésen ugyanis Ferdinánd királyi biztossainak feje, Rauber Kristóf laibachi püspök ura nevében kijelentette, hogy bár Ferdinánd az 1463-i és 1491-i szerződések értelmében az országot örökösödési jogon követelhetné és a bitorló ellen fegyvert ragadhatna, mégis mindent a nemzet *megegyezésétől és választásától* remél.⁵

Az országgyűlésről fennmaradt egykorú feljegyzés is, amelyet Ferdinánd követte VIII. Henrik angol király követéhez intézett, *szabályszerű választásról* beszél.⁶

¹ És nem német, mint a legtöbbben írják. Nyomtatott eredetije a körmendi *herceg Batthyány-féle családi levéltárban*. Kiadta Horvát István, Verbótzai István emlékezete. II. k. Pest, 1820, 253. s. kl. — Magyarul Jászay, i. m. 448. s. kl. — Ladányi, i. m. II. k., 5. s. kl. — Egykorú hibás német fordítás alapján Kovachich, M. G., Supplementum. T. III., p. 97. squ.

² Közli Kovachich, M. G., u. o. p. 105. squ.

³ Közli Pray, Epistolæ procerum regni Hungariæ. Posonii 1806, pars I., p. 296. squ. — Ebben mondja: »... jure successionis, et genituræ, veri, naturales, et legitimi regni Hung. hæredes simus.« P. 297.

⁴ Bécsi *Állami Úr*, »Ad Hofkammer 1.« Közli Rosenthal, Die Behördenorganisation Kaiser Ferdinands I. (AÖG. Bd. XLIX, 1887.) S. 182 f. — Zehntbauer, Gesamtstaat, Dualismus und Pragmatische Sanktion. Freiburg (Schweiz) 1914, S. 18. — Winkler, Studien über Gesamtstaatsidee, Pragmatische Sanktion und Nationalitätenfrage im Majorat Oesterreich. Leipzig u. Wien 1915, S. 45.

⁵ Közölve MOE. I. k., 46. s. kl. — Jászay, i. m. 321. s. kl. — L. még e beszéd kivonatát közölve fentebb a 90. l. j.-ében harmadik helyen idézett iratban. Londoni Okmánytár. 98. s. kl. — Firnhaber, Urkunden. S. 28 f.

⁶ »... cum universa *concio* Ordinesque Regni Hungarie, *mutuis disceptacionibus*,

Az imént öröklési joga hangoztatására idézett 1527 június 29-i nyílt levelének más helyén meg maga Ferdinánd is elismeri, hogy *szabadon és önként választatott* Magyarország igazi és törvényes királyául.¹ Más alkalmakkor² pedig azt állította, hogy három jogcímen bírja Magyarországot: az öröklési szerződések, felesége öröklési igénye és *rendes szabad választás* alapján.

Ugyanezt ismeri el Ferdinánd nővére, Mária özvegy királyné is 1526 december 16-án, a királyválasztás napján, bátyjához küldött pozsonyi levelében, amelyben egyenesen »*Electo Regi Hungarie*«-nek címezi.³ Az 1526 december 19-én Pozsonyból a horvát bánhoz, Batthyány Ferenchez intézett levelében pedig azt írja, hogy: »... a közelebbi múlt vasárnap felséges testvérünket mindazok, akik az országgyűlésen jelen voltak, egyértelmű szavazattal Magyarország királyává választották és nyilvánították; ...«⁴

ac colloquii, rem diu multumque trutinassent: concordi tamen voto, et sententia, Serenissimum Regem Ferdinandum in naturalem ipsorum Dominum, ac legitimum Regem Hungarie rite elegerunt.» ... Maiestatem hanc rite electam, verum et legitimum Regem esse Hungarie.« L. fentebb a 90. l. j.-ében harmadik helyen idézett iratban. Londoni Okmánytár. 100. l. — F i r n h a b e r n á l, Urkunden. S. 30. — G i n d e l y, i. m. S. 7.

A Ferdinánd megválasztásáról szóló emlékirat (Declaratio electionis Ferdinandi in Regem Hungariæ) szerint pedig »*Eleccio fuit facta libera, non coacta minis, non timore, sed cum considerata deliberacione, votorum separatorum religione conclusa, et in summa tali modo, forma et ordine, quod nihil pretermisum fuit.*« MOE. I. k., 54. l. — V. ö. I s t h v a n f i [u s]: »... Ferdinandus... ipsius primum Palatini *suffragio*, ac demum *votis et acclamatione* omnium ordinum, magna publicæ lætitiæ significatione, mirificoque *omnium applausu*, et tormentorum fragore *declaratus est*, cum ea antiqui Juris regula, ejusque interpretatione, ut quum comitia a Palatino, ejus officii prærogativæ id ante omnes alios incumbat, indicenda fuissent, isque prima et potiora suffragia creando regi habuisset, quæ de veteri Regni more, atque legibus exquirenda fuissent...« I. m. p. 86.

¹ »... in qua quidem Dieta sane desuper consilio, *maturaque deliberatione præhabita*, juxta arbitrium, et beneplacitum Omnipotentis Dei, *pure, libere, et spontanee in verum et legitimum Hung. regem assumti, electi, et publicati fuimus*...« P r a y, Epistolæ. P. 300.

² Igy nővére, Mária ellátására vonatkozó 1527 augusztus 1-i okiratában: »ain ordenliche waal«, majd a regensburgi birodalmi gyűlésre a császárnak készített emlékiratában: »ordenlichen freyen waal«. Mindkettő a bécsi *Archiv d. Min. I.-ben*, »Fremde Gegenstände 2 ex 1526.« L. T u r b a, GT. S. 345.

³ Eredetije a bécsi *Allami ltárban* (»Hungarica, 1526.«), másolata G é v a y n a k fentebb a 90. l. j.-ében idézett kiadatlan kéziratában. S. 57.

⁴ E levél eredetije a körmendi *herceg Batthyány-féle családi levéltárban* és K o v a c h i c h, M. G. »Auctarium sive Supplementum Secundum ad Vestigia Comitiorum«

Ugyanezt erősíti meg Ferdinánd követének VIII. Henrik angol király követéhez intézett az a levele, amelyet fentebb már idéztünk, mondván: »... At non similiter Serenissima hec Ma^{tas} que etsi multipliei iure, sibi debitum Regnum repetere potuerat, libera tamen electione, ad id pervenire maluit, ... «¹ Ugyanez az okirat mondja alább: »... *concordi tamen voto, et sententia, Serenissimum Regem Ferdinandum in naturalem ipsorum Dominum, ac legitimum Regem Hungarie rite elegerunt.*« »Ex quibus omnibus... iam plane perspicit, et cognoscit, Ma^{tem} hanc rite electam, verum et legitimum Regem esse Hungarie.«²

De a János és Ferdinánd közt létrejött 1538-i nagyváradai békében is a választást ismerik el a trón megszerzésének jogalapjául, amikor kikötik, hogy János halála után az ország Ferdinándra, vagy ha ő időközben elhalna, *fiára szálljon, akit ez az ország közös megegyezéssel királlyá választani lesz köteles*, és ennek halála után az ő törvényes örököseit, ilyenek nem léteben pedig V. Károly császár fiait és törvényes örököseit illesse.³ Ugyancsak e béke 41. pontja ismeri el a nemzet szabad királyválasztási jogát is a két király fiutódainak kihalása esetére.⁴ Hasonló ígéretet tartalmaz a Ferdinánd király részéről Izabellának, János király özvegyének, 1551-ben kiállított békeszerződés is.⁵

Ezek az örökösödési és békeszerződések fényes bizonyítékok, hogy a nemzet szabad királyválasztási jogát és azt, hogy a családi trónöröklési jog csakis a királyok fiúmaradékait illeti, Ferdinánd maga is elismerte.

Az itt előadottakból, főként azonban a királyválasztó országgyűlés tárgyalásaiból pedig nem tűnik ki, mintha a rendek az 1463-i és 1491-i szerződéseket elismerték volna, hogy tehát választói joguk gyakorlásában csak Károlyhoz és Ferdinándhoz kötöttek tartották volna magukat és mintha a választás tényében csak a két szóba jöhető jelölt közül a *praelectiót* gyakorolták volna.⁶ Miután a források idevonatkozólag hallgatnak, a fennmaradt tudósítások pedig mind a *tiszta és szabad választásról* szólnak, és joggal tételezhetjük fel, hogy Ferdinánd nem hallga-

c. kéziratából (MNM. kéziratára, »Fol. Lat. 173.« T. II., p. 218.) idézi Cziráky, Disquisitio. P. 131. ¹ Londoni Okmánytár. 97. l. ² U. o. 100. l.

³ 8. pont. Közl. Marczali, MTKK. 397. l. ⁴ U. o. 404. l.

⁵ L. Cziráknál, Disquisitio. P. 141.

⁶ Hogy Ferdinánd mennyire törekedett ennek elismertetésére, kiviláglik abból a manifesztumból, amelyet Károly bátyjával 1526 november 26-án adatott ki a magyarokhoz, és amelyben ez a Ferdinánddal szemben való hűségre inti őket, ezzel is bizonyítani akarván, hogy Magyarország egyenlő joggal tartozik mindkettőjükre, de Károly lemondása folytán Ferdinándra esett. L. Smolka, i. m. S. 106 f. — Turba, GT. S. 343.

tott volna róla, ha választása alkalmával a Habsburgok trónöröklési joga megállapítást nyert volna: így nincs okunk ennek az álláspontnak helyességében kételkednünk.¹

A szabad választásra és arra, hogy Ferdinándot magát és nem egyzsersmind utódait is megválasztották, fényes bizonyíték még az 1527 november 3-án általa letett koronázási eskü,² amelyben Ferdinánd örököseinek kötelezettségéről nincs semmi említés, már pedig, ha ezek öröklési joga a választással szemben megállapítást nyert volna, Ferdinánd esküjében szükségképen ez irányban is nyilatkozott volna.

Az itt vázolt történelmi tények, valamint az egykorú források és a CJH. idevonatkozó helyei, továbbá Ferdinánd saját nyilatkozatai kétségtelenné teszik előttünk, hogy 1526-ban Ferdinándnak a magyar trón elfoglalására való jogalapját nem lehet másban keresni, mint a *szabad választásban*, bár az előzetes örökösödési szerződések és a felesége iránt érzett kegyelet sokban járulhattak hozzá, hogy a választók hangulatát felé irányítsák.

6. §. A trón betöltése az 1547: 5. t.-c. alapján. (A választást a Habsburg-családra korlátozzák.)

I. Az előző szakaszban előadottakból kétségen kívül kitűnik, hogy a pozsonyi országgyűlés 1526-ban egyedül Ferdinándot választotta királlyá, de utódai irányában semmiféle rendelkezést nem tett.

Ferdinánd azonban nem hagyta a dolgot ennyiben, és cselekvéseinek egész sorozatából kitűnik, hogy mennyire törekedett gondoskodni utódai számára a magyar koronáról, valamint a majorátusi eszme megvalósításáról.

Ilyen, bár közvetett ténykedésnek vehetjük mindjárt azt az eljárást, hogy felesége, Anna 1532-ben fiai számára Magyar- és Csehországról lemondott, fenntartván azonban maga részére a két ország kormányzását, ha férje előtte elhalna.³

Ilyenül szolgáltak az 1538-i nagyváradi békének fentebb⁴ ismertetett rendelkezései. Ezekben Ferdinánd mintegy ellentmondott önmagának, amikor bátyjának, V. Károlynak és törvényes fiúleszármazóinak is elismertette a Magyarországon való trónöröklési jogát.⁵ Ez ugyanis

¹ V. ö. Gindely, i. m. S. 7 f. ² L. CJH. 1526—1608. 6. s. kl.

³ V. ö. Turba, GT. S. 288 f., 345. ⁴ L. 94. l.

⁵ Gindely a béke VIII. pontjának »... quem regnum... in regem eligere

ellenkezett azzal a korábbi felfogásával, hogy felesége, Anna jogán, még inkább pedig azzal, hogy szabad választás alapján jutott a magyar trónra. Ezzel szemben úgy látszik mintha új felfogása a soproni és pozsonyi szerződéseknek vagyis elődei jogának alapul való elismerését mutatná. E nézet mellett pedig az 1526-i választás valóban csak *præ-electio* lett volna. Napnál világosabban mutatják e tények, hogy minden következetességnél fontosabb volt Ferdinándra nézve a magyar koronának családja részére való biztosítása.

Ugyanez a törekvése világlik ki 1543-i végrendeletéből és 1547-i pótvégrendeletéből, amelyekben országait, köztük Magyar- és Csehországot is, az elsőszülöttségi jog alapján fiörökösseire, azok kihalása után pedig ugyancsak a primogenitura alapján a leányokra hagyja.¹ E rendelkezések azonban, mint tisztán házi jellegűek, a magyar államra ki nem terjedhettek.

II. *A Habsburg-ház Magyarországon való családi trónöröklési jogának törvényes biztosítása először az 1547-i nagyszombati országgyűlésen történt.*² E diétán ugyanis a rendek azt az óhajukat fejezték ki, hogy ha már Ferdinánd nem kormányoz személyesen Magyarországon, legalább fiát, Miksát küldje ide, hogy képviselje az uralkodásban, »Mert... az ország rendei és karai magukat nemcsak Ő felsége, hanem örökösei uralmának és hatalmának is örök időre alávetették...«³ E határozatukat pedig az 1547 : 5. t.-c.-be foglalták. (5. §.)

E törvénycikk nem mondott ki más elvet, mint amit a vérszerződés és az azt követő joggyakorlat az Árpád-házra, vagy amit Károly Róbert 1307-i választási oklevele az Anjou-házra nézve kifejezett. Vagyis elismerte az ország a Habsburg-család trónöröklési jogát, anélkül hogy e családi öröklési elv megállapítása mellett az egyéni trónöröklés rendjét meghatározta volna, amiből következik, hogy a trón megszerzésének jogalapja a Habsburg-házon belül továbbra is a választás maradt. E törvény ugyanis *nem léptetett életbe semmiféle trónöröklési rendet*⁴ és a nagy-

tenebitur» szavaiban, mivel tehát a fiú megválasztását köteleességgé tették, az elsőszülöttségi öröklési jog elrendelését véli. (I. m. S. 10.) E felfogás helytelenségét sikerrel mutatja ki Turba, GT. S. 349 f.

¹ L. Hauke, Die geschichtlichen Grundlagen des Monarchenrechts. Wien u. Leipzig 1894, S. 71. ² V. ö. Fraknoi, MOE. III. k., 102. s. kl.

³ »Nam cum sese ordines, et status regni, non solum majestati suæ, sed etiam suorum hæredum imperio, et potestati, in omne tempus subdiderint...«

⁴ Mint pl. Lustkandl helytelenül vitatta. Staatsrecht. S. 11 f. — U. a., Abhandlungen aus dem österreichischen Staatsrecht. Wien 1866, S. 273 f. — V. ö. ezzel szemben Deák Ferenc, Adalék. 44. s. kl. — Gindely, i. m. S. 12 f.

váradai békeszerződéssel szemben csak I. Ferdinánd családjának biztosította a családi öröklés jogát, ellenben V. Károly leszármazóit, vagyis a spanyol Habsburgokat kizárta.

Bizonyos az is, hogy a törvény az »örökösök« (*hæredes*) alatt a *fiúleszármazókat* értette. Ez irányban joggal hivatkozhatunk Werbőczy magyarázatára.¹ Egyébként a szokás is a női trónöröklés ellen bizonyít.

Hogy az 1547: 5. t.-c. fenti rendelkezésében a rendek azt a jogukat hogy a király fiörökösei közül szabadon válasszák királyukat, fel nem adták: kitűnik a későbbi választásokból is, amikor ezt az elvet minden egyes esetben kifejezésre juttatni igyekeztek.

III. Így látjuk mindjárt I. Miksa választásánál, akit Ferdinánd még életében elfogadtatott a rendekkel és meg is koronáztatott.

1561 márciusában kezd ez irányban tárgyalásokat Bécsben időző magyar tanácsosaival. A Miksa koronázása tárgyában hozzájuk intézett iratában határozottan kimondja, hogy őt még életében magyar királlyá akarja koronáztatni, ámbár tudja, hogy erre nincs szükség, mivel Miksa mint elsőszülött fiú kétségtől Magyarország örököse. Épen ezért leiratában a rendek választási jogáról említést sem téve egyszerűen követeli: »... ut ibi [Posonii] cum seitu et consensu eorum in Regem Hungariæ recipiatur, pronuntietur, declaretur, recognoscatur ac debita consuetaque solemnitate coronetur...«²

Az erre Ferdinánd és a rendek közt kifejlődött hatalmas iratváltásban az előbbi köti magát ahhoz az álláspontjához, hogy az elsőszülött fiúnak a választása régi, bevett magyar szokás szerint nem szükséges, míg a magyar tanácsosok ragaszkodnak a választáshoz és ebben annyira mennek, hogy például Ferdinánd és Zápolyai fiai közt is lehetségesnek tartják a választást.³

¹ »... De vetusta et approbata regni hujus nostri consuetudine, hæredes solummodo filii legitimi, qui iuribus paternis hæreditariis succedere solent, intelliguntur.« Hk. I. r. 17. c. 1. §. — Werbőczyre hivatkozott Deák is (Adalék. 38. s. kl.) Lustkandl-lal szemben (Staatsrecht. S. 10 f. és Abhandlungen. S. 273), aki az örökösök alatt a leányutódokat is értette. — E tekintetben Lustkandl-hoz csatlakozik Turba is, GT. S. 329, 350.

² Az 1561 március 11-i iratot a bécsi *Allami Utárbeli* (»Hungarica, 1561.«) eredeti után közli részben Gindely, i. m. S. 13. Egész terjedelmében közölve MOE. IV. k., 444. s. kl.

³ Ezt a felette érdekes iratváltást a bécsi *Archiv d. Min. d. I.-beli* iratok alapján (»Fremde Gegenstände 3 ex 1561.«) sok hibával közli Gindely, i. m. S. 13 f. — Tartalmukat magyarul Fraknói, MOE. IV. k., 370. s. kl., helyes szövegeket a bécsi *Allami Utárbeli* eredetiek után u. o. 447. s. kl. — Magyar történetírók

A vitában nem tudván dűlőre jutni, végre Ferdinánd március 27-én magához hívatta a tanácsosokat és előszóval közölte velük, hogy az országgyűlési meghívólevélben a »választás« kifejezést mellőzve, szándékát a következő kifejezésbe fogja foglalni:

Miksát »királyul elfogadni, kijelenteni, kinyilatkoztatni, elismerni és az ország rendjeinek tudtával, megegyezésével, jóváhagyásával az ország ősi szokása szerint, a szokásos szertartások szerint megkoronázni.«¹ Ily rengeteg szót használt, hogy csak megkerülje a »választás« kitételt!

És végeredményében mégsem ismertette el törvényesen az elsőszülöttségi öröklési jogot,² mert ez a kifejezés is hangsúlyozta, hogy az elsőszülött megkoronázása csak szokás, de nem törvényes kötelezettség volt.

Érdekes, hogy amikor így a részletek már tisztázva voltak, Ferdinánd hirtelen elejtette a koronázás tervét és csak 1563 májusában vette föl a magyar rendekkel újra a tanácskozásokat. A rendek azonban ez alkalommal még annyira sem álltak a helyzet magaslatán, mint a két évvel ezelőtti tárgyalások alkalmával. Érvelésük elgyengült és ellaposodott. Nem kell a *választástól* megijedni, mondták. Ez ugyanis abból áll, hogy ha a királynak fiai vannak, közülök egyik, még pedig az elsőszülött választandó.³ A király azonban nem engedett, a »választás«-t mellőzte, de válaszában egyúttal hangsúlyozta, hogy ezzel semmi újítást nem kíván, sőt inkább a régi gyakorlathoz ragaszkodik, miután

ez érdekes iratváltás tartalmát egy Ferdinánd és Nádasdy Tamás nádor közt lefolyt frappáns szóbeli vita alakjába sűrítik. L. Istvánfi[us], i. m. p. 250. squ. — Katona, Historia. T. XXIII., p. 501. squ. — Lakics, i. m. p. 159. squ. — Cziráky, Disquisitio. P. 142. squ. — Deák Ferenc, Adalék. 46. l. — V. ö. még a fentiekre Seidler, Studien. S. 39 f. — Huber, Geschichte Österreichs. Bd. IV, S. 221 f. — Huber—Dopsch, Österreichische Reichsgeschichte. 2. Aufl. Wien, Prag u. Leipzig 1901, S. 170 f.

¹ »... recipiendum, pronuntiandum, declarandum, recognoscendum et accedente communi [nem pedig omnium, mint Kovachich, M. G.-nál, Supplementum. T. III., p. 250., Cziráky-nál, Disquisitio. P. 145., 299. és Gindely-nél, i. m. S. 34] consensu, scitu et approbatione ordinum et Statuum Regni, iuxta veterem morem et consuetudinem, in primogenitis diuorum quondam Hungarie Regum obseruatum, debita solennitate coronandum decreuimus...« Így került be a királyi meghívólevélbe 1563 június 6-ról. MOE. IV. k., 384., 509. l. — Hibás a közlés Turbá-nál is, GT. S. 352.

² Ezt már Turba helyesen hangsúlyozza (I. h.) Gindelyvel szemben (i. m. S. 34).

³ L. MOE. IV. k., 490. l.

II. Ulászló koronázó országgyűlési meghívójából is hiányzik a választás kitétele.

A minden közjogi tartalmat nélkülöző szóharenak az lett a vége, hogy a regálisba a választás szó helyett a fenti cikornyás körülírás került.¹

IV. A rendek szabad királyválasztó jogát Miksa sem volt hajlandó elismerni Rudolf trónraemelésé alkalmából, jöllehet a rendek most is mindig *választásról*, a király pedig *koronázásról* beszélt.² Ezúttal azonban nagyobb hullámokat nem vert a dolog. 1572 április 2-án a megjelent rendek nevében beszélő esztergomi érsek a főhercegek előtt kijelenti, hogy Rudolfot »egyértelműleg magyar királlyá *választották* és megerősítették.«³ A külön 1572 szeptember 8-ára hirdetett koronázó országgyűlés pedig Rudolfot még Miksa életében megkoronázta.⁴ S bár választási oklevele kerüli az »electio«-t, mégis ugyanezt fejezi ki a következő szavakban: »... novissimis comitiis *unanimes omnium ordinum consensu, in regem Hungariæ expostulaverant*...« (1572. évi II. dekrétum 1. cikk 1. §.) Ugyane cikk címe: »Rudolphus, archidux Austriæ, postulatus ante, *electusque* vigesima quinta die Septembris, rex Hungariæ Posonii coronatus est.«⁵

V. II. Mátyás trónrajutása fényes diadala a szabadválasztás elvének.

Rudolfnak nem volt fia és legidősebb testvére, Mátyás szinte erőszakos úton jutott a trónra, amikor 1608-ban Magyarország, Ausztria és Morvaország rendei, mivel Rudolf vonakodott a Bocskayval és a

¹ Az egykorú Z s á m b o k i től olvassuk: »... Ferdinandus distulit Coronationem Maximiliani filii, quod *electum* eum dixerunt, non *datum* Regem, Tandem ne vis [talán lis?] fieret, preliumque, scriptum pro *electus*, *nominatus* fuit Rex Hungariæ.« De Maximiliani I. in Hungaria Electione. Nota Sambuci. (Kiad. Kovachich, M. G., Scriptores. T. I., p. 43.) — I. Miksa koronázásának érdekes leírását adja a bécsi K. k. Hofbibliothek egykorú kéziratából (»Mss. Cod. 7890.« Fol. 77—103) Firnhaber, Die Krönung Kaiser Maximilian's II. zum Koenige von Ungern 1563. (AKÖG. Bd. XXII, 1859.) S. 305 f.

² V. ö. minderre Fraknói, A magyar országgyűlések története. (Kl. a. MOE. I—VII. k.-éből.) Budapest, 1874—81, V. k., 82., 93., 103. l.

³ »... mit einhelliger Stimm Rudolphum zu einem ung. König erwelt und confirmirt.« A besztercebányai követek április 26-i végjelentésében. Közl. Fraknói, MOT. V. k., 104. s. kl.

⁴ L. u. o. 109. s. kl.

⁵ V. ö. még az 1572. évi I. dekrétum 2. cikkével. — Ugyancsak szabad választásról szól az a beszéd is, amellyel az ország határán a bevonuló Rudolfot üdvözlötték. L. közölve Gindely, i. m. S. 36. — Turba, GT. S. 353.

törökkel kötött 1606-i békét jóváhagyni, felkeltek ellene, s Mátyás élükre állva, a Rudolffal kötött liebeni szerződésben kényszerítette, hogy a három ország trónjáról az ő javára lemondjon. Erre a magyar rendek 1608 november 16-án királlyá választották. II. Mátyás 1608. évi, koronázása előtti dekrétumának bevezetésében jelenti be a rendeknek bátyja lemondását és kéri őket, hogy »... minket egyenlő akarattal és közös megegyezéssel urukká és királyukká megválasszanak, kikiáltanak és végül az isteni gondviselés segítségül hívása mellett szerencsésen meg is koronázzanak.« (3. §.) Koronázása után pedig notifikálta testvérének és a német birodalmi fejedelmeknek, hogy »rendesen megválasztatott.«¹ 1609 szeptember 4-én Bécsből kelt országgyűlési meghívólevele idevonatkozólag a következőket mondja: »... Gubernacula Regni istius nostri Hungariæ paribus fidelium nostrorum Regnicolarum votis rite ac legitime adepti sumus, . . .«²

VI. II. Mátyásnak szintén nem voltak gyermekei, és miután hasonlóképen gyermektelen, éltesebb testvérei, Miksa és Albert lemondottak jogaikról, ezért a stájer-ágból származó Ferdinánd főherceget szemelte ki utódjául. Az 1618-i magyar országgyűlésen II. Mátyás a királyi előterjesztésekben előadta szándékát, hogy Ferdinándot királlyá »kiáltsák ki, ismerjék el és koronázzák meg« (proclamare, agnoscere, coronare). A rendek közül azonban különösen a köznemesség erősen ragaszkodott jogához és ugyancsak pregnáns formában adta tudtul a királynak, hogy »korlátlan és szabad választói jog« (mera et libera electio) illeti, aminek biztosításáról még a koronázás előtt kívánt hitlevelet a királytól. E kívánsághoz némi vonakodás után a felső tábla is hozzájárult.

Erre iratváltás indult meg, és az alsó tábla még abba sem ment bele, hogy a hitlevél a rendek »régi szokás szerinti« (juxta antiquam consuetudinem) választójogát ismerje el. A királyi biztosok hosszas munkálata alapján végre csak abba egyeztek bele, hogy a »libera electio« mellől a »mera« szó kihagyassék, de tudomására hozták egyben a biztosoknak, hogy a szabad választás jogának hangoztatása mellett nem akarja az országgyűlés a Habsburg-házat kizárni, hanem »a választásnál mindig köteles tekintettel fog arra lenni.« Végre is abban a formulában állapodtak meg, amely a hitlevélbe került, hogy a rendek »... minket a régi szokásuk és mindenkor megtartott szabadságaikhoz képest, egyező akarattal és egyhangú beleegyezésükkel törvényesen királyukká és urukká

¹ Bécsi *Archiv d. Min. d. I.*, »Fremde Gegenstände 7 ex 1608.«

² Közli Kovachich, M. G., Supplementum. T. III., p. 363.

megválasztani, kikiáltani és az isteni végzetnek segítségül hívása mellett, szerencsésen megkoronázni hajlandóknak és készeknek nyilatkoztak.» (1622: 2. t.-c. 5. §.)¹

E formula mindkét pártot kielégítette, mert a fősúlyt benne a rendek a »választás« szóra, a biztosok pedig a »régí szokás szerint« kitételre fektették. Ha ugyanis szerintük Ferdinánd választása »juxta antiquam consuetudinem« történt, akkor az nem volt tulajdonképpen választás, hanem a régi szokás az uralkodóház öröklési jogát jelezte. Viszont e szavaknak beiktatásában az országgyűlés sem talált semmi gyanusát, mivel a »régí szokás«-t választójogára értelmezhetette. Így folyt örökösön szavakért a csatározás. Mindenre hivatkoztak a küzdő felek, csak a jog szabályára nem, amelyet pedig az 1547: 5. t.-c. félremagyarázhatatlanul megállapított. Ha ezt idézik, felesleges lett volna minden szóvita. Ez világosan meghatározza a Habsburg-ház családi öröklési jogát, amelyen belül az egyéni trónrakövetkezés rendjét a rendek esetenkénti választása állapította meg. Csakhogy, mint legtöbbször, most sem jogi, hanem hatalmi természetű volt a vita. Az uralkodó egyéni öröklési jogát, a rendek pedig minden korláttól ment szabad választói jogukat akarták elismertetni. Pompás példája e küzdelem a XVI. század rendi államának, amelyben jogi viták képében az uralkodó és a rendek mint egymással szembenálló ellenfelek a hatalomért küzdenek.²

Végre is II. Ferdinánd királlyá választása 1618 május 16-án megtörtént, koronázása pedig rá néhány hétre.

Az 1618. évi dekrétum bevezetése 2. §-ának szavai szerint a rendek II. Ferdinándot meg II. Mátyás életében: »... a régi és mindenkor szem

¹ V. ö. még ugyane cikk 4. és 24. §-ával. Az előbbi szerint: »... Magyarország karait és rendeit a végett kereste meg, hogy minket jöendőre királyukká *választanának*, elfogadnának, kikiáltanának és megkoronáznának ...« — V. ö. az 1618: 1. t.-c. 2. §-ával, amely szerint »... fiunkat ... az ő kitünő és hősies lelki és szellemi tulajdonságaiért, a melyekkel ékeskedik, többszörös tárgyalás után, a *regi és mindenkor szem előtt tartott szokásaikhoz és szabadságaikhoz képest, közös akarattal és egyhangú beleegyezés mellett urukká és királyukká megválasztották és kikiáltották és Isten jó voltának a segítségül hívása mellett, szerencsésen meg is koronázták.*«

² L. az idevonatkozó iratokat a bécsi *Archiv d. Min. d. I.*-ben, »Fremde Gegenstände I ex 1618.« Nagy részüket közli Katona, Historia. T. XXIX., p. 671. sq. és Gindely, i. m. S. 37 f. — V. ö. mindezekre még Frankl [Franklói], Pázmány Péter és kora. Pest, 1868—72, I. k., 299. s. kl., 623. s. kl. — U. a., Pázmány Péter. (MTÉ. II. évf., 1886.) 99. s. kl. — Ladányi, i. m. II. k., 10. s. kl. — Seidler, Studien. S. 41 f. — Huber—Dopsch, i. m. S. 172. — Turba, GT. S. 354 f.

előtt tartott szokásaikhoz és szabadságaikhoz képest, közös akarattal és egyhangú beleegyezés mellett urukká és királyukká megválasztották és kikiáltották és Isten jó voltának segítségül hívása mellett szerencsésen meg is koronázták.»

Ettől kezdve az elsőszülöttségi trónöröklési jognak 1688-ban történt törvényhozási megállapításáig alig találunk többé nyomaira a trónra lépő Habsburg uralkodó és a magyar rendek közti viszálynak. A királyok mintegy res judicataként elismerték az ország ősi szokás szerinti szabad választói jogát, viszont a rendek sohasem támasztottak többé kétséget, hogy a Habsburg-ház fitagjai közül kell választaniok.

II. Ferdinánd hét fia közül kettő maradt életben: Ferdinánd Ernő és Lipót Vilmos. Az előbbit még apja életében megválasztják a rendek az 1625-i soproni országgyűlésen és mint III. Ferdinánd kerül Magyarország trónjára. A megkoronázásáról szóló 1625:3. t.-c. nyomatékosan kifejezi a szabad választás jogát, amikor 3. §-ában azt mondja: »Magyarországnak és az ehhez kapcsolt részeknek törvényes királyává és urává *szabály szerint és szabadon egyhangúlag megválasztották* és az isteni gondviselésnek segítségül hívása mellett, szerencsésen meg is koronázták.« E cikk címe: »A fenséges III. Ferdinánd fejedelem urat Magyarország királyává választják és megkoronázzák.« A szabad választást hangoztatja III. Ferdinándnak az 1638:1. t.-c.-be iktatott hitlevele is. (1. §.)

III. Ferdinánd fiát, Ferdinándot szintén még életében megválasztatta a rendekkel, amiről az 1647:2. t.-c. (2. §.) és az 1655:2. t.-c. (2. §.) tanuskodik. Azonban IV. Ferdinánd, mielőtt valósággal trónraléphetett volna, meghalt még atyja életében 1654-ben.

Erre III. Ferdinánd megválasztatta és megkoronáztatta másik fiát, Lipótot, akinek a választásáról szóló 1655:2. t.-c. (2. §.) és az 1659:1. t.-c.-be iktatott hitlevele (1. §.) ismét hangsúlyozza a rendek szabad választási jogát. Igaz, hogy újból találkozunk az örökös királyság gondolatával, de a kezdeményezés most nem törvényes formában indul meg. Gróf Wesselényi Ferenc nádor házába csempésznek egy beszédet, amelyet az 1655-i országgyűlés elé visz.¹ Az utcán meg ugyanekkor egy röpiratot terjesztenek az örökletesség érdekében.² A diéta azonban hű marad a hagyományos magyar felfogáshoz.

¹ Közli K a z y, F r a n c i s c u s, Historia regni Hungariae. Tyrnaviae 1737—49. t. II. (1741), p. 177. squ. — L. H o r v á t h M i h á l y, Magyarország történelme. 2. kiad. Budapest, 1871—3, V. k., 466. l.

² L. Acta religionaria et publica miscellanea. (Dobai Székely-kódex.) P. 172. squ. MNM. kéziratára, »Fol. Germ. 588.« Címlapját hasonmásban közli S z é c h y

VII. Az itt felhozott bizonyítékokból kétségen kívül megállapítható, hogy *I. Ferdinándtól I. Lipótig valamennyi királyunk a nemzet akarataának szuverén megnyilatkozása útján, vagyis formális országgyűlés választása alapján viselte Szent István koronáját.*¹

E korszakban tehát még mindig nem változik a trón betöltésének jogalapja: megmarad az *örökösödésbe oltott választás, a családi öröklés*. Egyetlen családnak van jogosultsága a trónra, de tagjai közül szabadon választhat a nemzet. S bár a dinasztia tagjainak egyéni öröklési jogát vitatta, de valóban elismerte a nemzet választási jogát az uralkodóházon belül. A rendek ugyan mindig azt választották, aki az elsőszülöttség rendje szerint következett, de ezt nem jogi kényszerből, hanem politikai célszerűségből tették. Ez tehát még nem jelentette a választás illuzóriussá válását, sőt ellenkezőleg, mint az előadottakból kitűnik, a nemzet ahhoz mindig szívósan ragaszkodott és II. Mátyás óta törvényeiben is nyomatékosan kifejezésre juttatta.

A választásnál azonban az erkölcsi tekintetek helyét inkább a *politikai, hatalmi érdekek* foglalják el, de meg az *ifjabb királyság* intézményének új alakban való felélesztése.²

Károly, Gróf Zrinyi Miklós 1620—1664. (MTÉ. XI—XIII. évf., 1896—902.) III. k., 189. l. E kérdésre részletesen v. ö. u. o. 85. s. kl.

¹ Ezzel szemben Lustkandl oly irányú téves felfogását, mintha az elsőszülöttség szerinti mindkét nemű trónöröklési jog már ebben az időben érvényben lett volna (l. fentebb a 97. l. 1. j.-ében idézett munkái i. h.-eit), Deák Ferenc cáfolta meg diadalmasan remek Adalékjában (44. s. kl.). — Egyébként már régibb írók is helyesen ítélték meg e kort. Így v. ö. különösen Wallhorn, »Modus habendi Regnum olim nec mere successivus, nec mere electivus fuit. Ita enim temperata erat successio, ut familiae quidem ius valeret, concurrente tamen Procerum declaratione, seu approbatione.« Specimen II. Juris Publici Austriaci. Viennae 1752, p. 29. — Ép így Petrovics, Josephus, Introductio in ius publicum regni Hungariae. Viennae 1790, p. 62. — Cziráky már források alapján jogilag egész szabatosan határozza meg e korszakot. Az eredményt l. Disquisitio. P. 149. squ. — Gindely idevonatkozó kutatásai és azok alapján kimondott ítélete nyomán helyes e korra nézve az újabb osztrák írók felfogása is. Gindely eredménye: »... dass in der Zeit von 1526—1687 die männliche Nachkommenschaft Ferdinands I. nur ein Gesamtterbrecht auf den ungarischen Thron besass, dem Reichstage aber die Wahl zwischen den berechtigten Prinzen frei stand.« I. m. S. 44. — Hauke, Monarchenrecht. S. 71 f. — Seidler, Studien. S. 42. — Wetzler, Die pragmatische Sanction. (Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740—1748. [Geschichte der Kämpfe Oesterreichs. Hsg. v. d. Direction des k. u. k. Kriegs-Archivs. Bd. I, T. 1.] Wien 1896.) S. 5 f. — Huber—Dopsch, i. m. S. 172. — Turba, GT. S. 352 f., 355.

² V. ö. ezekre Ferdinandy, Kir. mélt. 162. s. kl.

A török veszedelemmel szemben ugyanis az ország hatalmas támaszt látott oly szövetségesben, mint az osztrák tartományok ura vagy a Római-német szent birodalom császára. Így hát kényszerítő szükségként érezte a Habsburg-családhoz való ragaszkodást. Innen magyarázhatjuk, hogy soha nem kívánt mást választani királyául, mint aki a Habsburg-ház majorátusának szabályai szerinti öröklési rend alapján ura lett az örökös tartományoknak és akinek így kilátása volt a német császári korona elnyerésére is.

Az Árpádok korabeli ifjabb királyság intézményének új alakban való felélesztése pedig az uralkodóház érdekében történt. A királyok ugyanis azzal igyekeztek a folytonosságot fenntartani, hogy a Habsburg-majorátusban következő utódukat még életükben megválasztották és megkoronáztatták a nemzettel. Egyetlen kivétel I. Rudolf volt, aki még életében lemondott ifjabb öccsének, II. Mátyásnak javára. Így tudták Habsburg-királyaink a családjukban és ezzel együtt az örökös tartományokban fennálló elsőszülöttségi öröklési elvet, ha jogilag nem is, de tényleg Magyarországon már 1688 előtt is gyakorlatilag érvényesíttetni.¹

Mindemellett azonban a választási jog fenntartása több szempontból tűnt fel szükségesnek.

Először is éppen azért kellett a lehető legerősebben kidomborítani és a királyok trónraemelésénél törvény alakjában is hangsúlyozni, mivel mindig azt választották az ország királyává, akit a trón az elsőszülöttség rendje szerint is (amennyiben ez jogilag fennállott volna) illetett volna.

Másodszor azért, mivel a jövődő eshetőségeire való tekintettel nem akarta a sok viszontagságot átélt nemzet kitenni magát a trónkövetelők háborgatásainak.

Harmadszor pedig szükség volt a szabad választás jogának fenntartására azért, mert benne, mint országgyűlési tényben, erős biztosítékot láttak arra nézve, hogy a király meg fogja tartani az ország törvényeit és alkotmányos szabadságát. Erre nézve még választása előtt hitlevelet fogadtattak vele el, amelyre a koronázás alkalmával esküt tett. Sőt II. Mátyással több pontból álló valóságos választási szerződést kötöttek,

¹ Az a tény, hogy Boeskey Istvánt és Thököly Imrét a Habsburg-ház mellőzésével választották meg fejedelemmé, Bethlen Gábort pedig királlyá, nem változtat azon a jogállapoton, hogy a királyi méltóság az 1547 : 5. t.-c. értelmében a Habsburg-házra szorítkozott. Ezeknek megválasztása ugyanis voltaképpen nem volt egyéb, mint tiltakozás az önkényes kormánnyal szemben, hogy ezzel mintegy jobb útra tereljék.

miként ez pl. a Németbirodalomban a császárválasztási kapitulációk alakjában szokásos volt, és amelyek mint 1608. évi koronázás előtti törvénycikkek szerepelnek törvénytárunkban.

Vége szükség volt a szabad királyválasztás jogának fenntartására azért, mert azt abban a korban egyértelműnek tekintették a királyi hatalom átruházott, korlátolt és közhatalmi természetével, míg az örökösödési elvben a patrimonialis felfogás érvényesülését, a királyi hatalomnak korlátlanná válását és a közhatalom megsemmisülésének veszélyét látták.¹

¹ L. a II. Rákóczi Ferenczel szövetséget kötött magyar rendek békebiztosainak 1705 december 28-án I. József békebiztosaihoz intézett levelének következő sorait: »Azonban az örökösödésnek kétféle alakját szokás megkülönböztetni: az egyik a kormány-
nak örökösödés útján való átszállása, a másik pedig amikor az uralkodó az örökös
tartományokat birtokjog alapján noha különböző törvényeik alapján kormányozza;
mint pl. Csehországnak és Ausztriának általában egymástól teljesen különálló tör-
vényei vannak és mindegyik tartomány saját törvényeinek és jogainak örövend. És a
fejedelmek mégis egynek veszik az örökösödési jog szerint uralkodást azzal az örökös
birtokjoggal, amelyet a németek Leibeigen-nek neveznek. Ily módon történt nálunk
is, t. i. miután eltörölték Endre király törvényeikét és behozták az örökösödést, vissza-
élés útján a mi Magyarországunkra is kiterjesztették az örökösödésnek ezt az értelmét
olyformán, hogy mikor pl. minden örökös országra ki akartak vetni tizenkét milliót,
azt mondták: mivel Magyarország az örökös országoknak harmadát teszi, tehát
fizessen négy milliót. Amikor az örökös tartományokban újoncozás végett megállá-
pították a kiállítandó emberek arányát, azok példájára ebben az országban is, ...«
L. [Brenner], Histoire des Révolutions de Hongrie. La Haye 1739, t. III,
p. 738 suiv.

Második rész. A fiági trónöröklés.¹

7. §. A fiági trónöröklés elfogadtatásának előkészítése Magyarországon.

I. Annak, hogy az 1687—88-i magyar országgyűlés a Habsburg-ház fiági trónöröklési jogát törvénybe iktatta, nagy világtörténelmi, politikai és a hazai viszonyokban gyökerező okai voltak.

Ezek egyike a *Habsburg-család nagyhatalmi állásának megalapítása*.

Már a trónbetöltés módjára és jogi természetére vonatkozó bevezető tanok során kifejtettük, hogy a dinasztiák hatalmának igazi szilárd-ságához csak az elsőszülöttségi elv behozatala vezet. A Habsburg-házban ez korán következett be. A IV. Rudolf herceg által 1358—59 telén szerkesztett és III. Frigyes császártól megerősített *privilegium majus* a legidősebb fiúnak biztosította az öröklés jogát. De a XV. század vége táján már újból a férfileszármazók osztozkodásával találkozunk. Ez azonban annál kevésbé volt csodálható, mivel a *privilegium majus* egyéni természetű öröklése mint idegen ellentét állott szemben a német-földi hazai gyakorlattal, amely az örökösöknek egyenlő részt biztosított. Igaz, hogy már IV. Károly császár 1356-i aranybullája is az elsőszülöttség szerinti öröklési rendet lépteti életbe, ámde csakis a választófejedelmi házakra nézve, és csak lassan indul meg hasonló irányban a fejlődés a többi német dinasztiában.²

Újabb vizsgálódások kimutatták,³ hogy a *primogenitura* intézménye

¹ Szerző e részt bemutatta a Magyar Történelmi Társulat 1916 december 7-i felolvasó ülésén.

² Bizonyos, hogy a *privilegium majus* is az aranybulla tudatos utánzása volt. Annak következtében, hogy Csehországban IV. Károly császár mint cseh király szintén a választófejedelmi öröklési rendet vezette be, célszerűnek látszott behozatala a Habsburg-családi birtokokban is.

³ Turba, GT. S. 365 f. — U. a., Die pragmatische Sanktion mit besonderer Rücksicht auf die Länder der Stephanskron. Wien 1906, S. 2 f. — U. a., GPS. Bd. II, S. 16 f. — Zehntbauer, Gesamtstaat. S. 17 f. —

nem szűkebb értelemben vett germán jogi, nem is római jogi intézmény, hanem eredete az ókasztíliai, a spanyol jogban van. Az egész Spanyolország hitbizományokból állott és maga az ország is egy nagy hitbizomány volt, amelyet a primogeniturával összekapcsolva *majorátusnak* neveztek.¹ Ez a bár magánjogias színezetű közjogi intézmény² a spanyol közállapotokból kinőve már a XIII. században jelentkezik, országos törvénné azonban *Ley de las Siete Partidas* (= a hét rész törvénye) nevezet alatt 1348-ban emelkedik.

Amikor I. Miksa császár halála után a spanyol örökösödési szabályokat a Habsburg-családban is alkalmazásba vették, két ellentétes jogvilág került szembe egymással. Mennél régebben viselték az osztrák hercegek a császári koronát, annál inkább kialakult az a *patrimoniális* felfogás, amely a régi ausztriai és cseh területekben az ezeket a birodalomhoz fűző hűbéri szálak ellenére is a Habsburg-családnak külön dominiumát tekintette. Az »ausztriai ház« kitétel többé nemcsak a dinasztia neve, hanem egyúttal összefoglaló megjelölése a Habsburg-család valamennyi olyan uralmi területének, amely családi birtokként házi hatalma alatt állott.³ Ezzel szemben a spanyol közjogi majorátusi eszme behozatalával megváltozott a dinasztianak országaihoz való viszonya. A régi rendi autonomia helyébe a *monarchikus* elv lépett, csakhogy erősen magánjogias színezettel. A patrimoniális felfogás tovább él, csak a rendi elemet szorítja végképp háttérbe a monarchikus elv.

I. Miksa halálával idősebb unokája, Károly főherceg beleült a hatalmas osztrák, spanyol és burgundi örökségbe mint egységes majorátusba. Ezzel a német jogi egyenlő öröklési elvvel szemben a spanyol jog támogatta privilegium majus elvére helyezkedett. Csakhogy hatalmi és kor-

Winkler, i. m. S. 17 f. A kölcsönhatás kedvéért érdekesen közli egymás mellett a *Partidas*, az aranybulla és a privilegium majus idevonatkozó szövegét. S. 19 f.

¹ A spanyol majorátisták a kitételt a »*mayoria en nacer*«-ból származtatják, ami a születés szerinti elsőbbséget jelenti. Spanyolországban a következő kitételekkel jelölték: *mayorazgos*, *mayoradgos*, *morgados*, *primogenia*. L. a legnevezetesebb majorátistának, a híres kasztíliai teológusnak és jogásznak, *Molinának* (1535—1600) munkáját: *De Hispaniorvm primogeniorvm origine ac natvra*. (Ed. 1. 1573.) Ed. 3. Coloniae 1588. — U. a., *De iustitia et iure tractatus, nimirum: de maioratibus*. (T. III.) Venetiis 1594.

² Így már Pfaff—Hofmann, *Zur Geschichte der Fideicommisses*. (S.-A. aus d. Excursen über österreichisches allgemeines bürgerliches Recht.) Wien 1884, S. 8 f.

³ V. ö. Turba, GT. S. 152. — U. a., *Kritische Beiträge zu den Anfängen Ferdinands I.* (Z. für die österreichischen Gymnasien. Jahrg. LIX, Wien 1908.) S. 219. — U. a., GPS. Bd. II, S. 99. — Zehntbauer, *Gesamtstaat*. S. 17. — Winkler, i. m. S. 22 f.

mányzati elvek sokszor nem tűrik meg a jog szűkös keretét. Károly is hamarosan érezte, hogy a szertefekvő birtoktömbök együttes kormányzása szinte lehetetlenség. Ezért az 1521 április 21-i worms-i és az 1522 február 7-i brüsszeli szerződésekben öccsével, Ferdinánddal megosztotta a hatalmas világbirodalmat.¹ Károly a spanyol és burgundi majorátusoknak lett a feje, az osztrák birtokok tekintetében pedig lemondott öccsének, Ferdinándnak javára, de fenntartva ennek ága magvaszakadása esetére az öröklés jogát. Az ausztriai ház ezáltal két külön, egymástól teljesen független, önálló ausztriai és spanyol ágra vált szét. Ezeknek nincs közös házi hatalmuk, de magszakadás esetén kölcsönösen örökösödnek egymás után. Ezt Spanyolországban országos törvények biztosították; az osztrák tartományokban pedig birodalmi hűbérek és az ausztriai szabadságok biztosítása által érték el ugyanezt a célt. Az első ilyen szabadságbiztosíték volt az 1522 március 28-i.²

A szűkebb értelemben vett »domus Austriaca« mint most már osztrák majorátus I. Ferdinánd alatt szerzett magának nagyhatalmi állást. Ferdinándot 1526 október 23-án Csehország királyává választották, és evvel együtt nejének, Annának öröklési jogán reászállottak Morvaország és Szilézia is. Majd ugyanezen év december havának 16. napján a magyar országgyűlés is fejére tette a koronát. Ettől kezdve hazánk Ferdinánd többi patrimonialis természetű birtokával ideiglenes, tisztán történelmi tényen nyugvó *perszonálunióba* jutott.

I. Ferdinánd 1554 február 25-én egy »väterliche Ordnung, Auszeigung und Teilung« útján oly módon egészítette ki 1543-i végrendeletét, hogy fiai közül Miksa, az elsőszülött, megkapta Alsó- és Felső-Ausztriát³ (majd választás útján Német-, Magyar- és Csehországot); Ferdinánd mint másodszülött kapta Tirolt Elő-Ausztriával;⁴ a harmadiknak, Károlynak pedig Belső-Ausztria (főleg Stájerország, Karintia, Krajna, Görz és Trieszt) jutott.⁵

Ferdinánd e rendelkezéseivel a Habsburg-ház ausztriai ága ismét *három alágra* oszlott: az ausztraira, a tirolira és a stájerira. De e házi

¹ Károly közbeeső majorátusi törekvéseire nézve l. Winkler, i. m. S. 35 f.

² V. ö. minderre Schrötter, Fünfte Abhandlung aus dem österreichischen Staatsrechte. Wien 1766, S. 200 f. — Hauke, Monarchenrecht. S. 44. — Lustkandl, Der Kaiser und König in Österreich-Ungarn. (S.-A. aus d. 1. Aufl. d. Österr. Staatswb. Bd. II, Hälfte 1.) Wien 1895, S. 52. — Huber—Dopsch, i. m. S. 49. — Turba, GT. S. 159 f. — Andrassy, Fönnmaradásunk. III. k., 321. s. kl. ³ A rendelkezés idevonatkozó részét közli Nagy Ernő, Főherczeg. (MJL. III. k.) 683. s. kl. ⁴ U. o. 684. l. ⁵ I. h.

rend azt is kimondotta, hogy ha valamelyik ág fitagjai kihalnának, akkor a másik két ág örökösödjék birtokaiban. Ennek értelmében Tirol Ferdinánd ágának 1595 január 24-én beállott magszakadásával II. Rudolf császár mint idősebb és az ausztriai ág feje egyszerűen beleült az örökségbe, ami a stájer ággal folytonos ellenségeskedésre vezetett, mígnem 1602 február 5-én az ú. n. prágai »Rezess«-ben úgy egyeztek meg, hogy a tiroli örökségben a két ág tagjai egymást váltogatva kövessék. Mikor pedig az ausztriai ág feje, Mátyás császár is 1619 március 20-án fiutódok nélkül halt el, Albrecht főherceg, az osztrák ág utolsó tagja pedig Németalföldön uralkodott és még a Brüsszelben 1619 február 2-án, illetőleg a Marienburgban október 19-én kelt oklevélben lemondott Ausztriát illető jogairól: így Ferdinánd mint a stájer ág feje egyesítette ismét a három német ág minden birtokát.

II. Ferdinánd 1621 május 10-i végrendeletében találkozunk először a *majorátus* kitétellel, mint az osztrák birtokok egységét jelölő fogalommal.¹ Majd 1635 augusztus 8-án kelt pótvégrendeletének a rendelkezései² is elárulják, hogy amikor az ausztriai ház német ágának birtokait a régi germán feldarabolási elvvel szemben kifejezetten egy egységes majorátusban egyesítette, teljesen a spanyol közjog alapján állott.³

Amikor azonban II. Ferdinánd örökségébe lépett, akkor éppen Mátyás császárnak 1619 január 14-én kelt rendelete értelmében Ferdinándnak öccse, Lipót főherceg volt Tirol kormányzója, akinek e birtokot Ferdinánd most már öröklési joga alapján is átengedte. Tehát ismét életképessé lett a tiroli ág, de Lipót fiának, Zsigmond Ferencnek 1665 június 25-én bekövetkezett halálával újból kihalt, mire a stájer ágbeli II. Ferdinánd császárnak unokája, I. Lipót császár az ausztriai ház német ágának valamennyi birtokát saját személye alatt egyesítette.⁴

¹ »... dass von Nuhn hinfüran, zu Ewigen Zeitten alle vnser Erbckünigreich, Erzhertzogthumber, Fürstenthumber, lande, ... keines wegs, ... zertthailt, oder zertrennt, sondern allezeit Inns gesamt auf denn Eltisten descendenten, nach art, vnd aufweisung des Juris Primogenituræ vnd Maioratus fallen, vnd verstatmet werden solle.« DPS. S. 6.

² »... ein Primogenitur vnd Maiorasco dises Inhalts ganz wolbedachtig, geordnet vnd gesezt ...« DPS. S. 15.

³ Idevonatközlőleg érdekes bizonyítékokat hoznak fel Zehntbauer, Gesamtstaat. S. 21 f. és Winkler, i. m. S. 25 f.

⁴ V. ö. minderre Schrötter, Abhandlung. S. 449 f. — Hauke, Monarchenrecht. S. 51 f. — Seidler, Studien. S. 44 f. — Lustkandl, Kaiser und König. S. 59 f. — Huber—Dopsch, i. m. S. 174 f. — Nagy Ernő, Főherceg. 683. s. kl. — Turba, GT. S. 170 f. — Horváth Jenő, A XIX.

Lipótnak öt fia közül már csak kettő: József és Károly volt életben. A család spanyol ágának pedig már mindössze egy tagja élt: II. Károly spanyol király. Az 1522-i brüsszeli szerződés értelmében¹ ennek az ágnak magvaszakadásával az ausztriai ágra kellett szállnia a spanyol koronának és viszont. Lipót ezt mind jól tudhatta. Mivel azonban a brüsszeli szerződés csak az örökös tartományokra nézve bírt érvénnyel, most mindenképen arra törekedett, hogy Magyarországon is örökössé tegye családjá trónját az elsőszülöttség rendje szerint, ennek kihalása esetén pedig itt is a spanyol ág örököljön.

Különös érdeke volt Lipótnak, hogy családjá számára a magyar koronát állandóvá tegye, még pedig mindig ama családtag számára, amelyre egyszersmind a német császári trón várakozott. Németországban akkortájt volt az elsőszülöttségi elv bevezetése következtében az apró territóriumok nagyobb országokká való tömörülése folyamatban. Ezek közt állandó versengés indult meg a császári koronáért. A Habsburg-ház német ága csak mint Csehország királya vitt tekintélyes szerepet a birodalomban. Ha ehhez megszerzi még a magyar koronát, hatalmának és tekintélyének ez oly túlsúlyt biztosít, amely a császári trónt minden körülmények közt garantálja számára.

Nagy előnyére volt továbbá a császárnak, hogy a magyar és német haderők egyesítésével nemcsak Magyarországot, hanem egyúttal saját tartományait és a birodalmat is könnyebben védelmezhetette. Magyarország akkoriban is védőbástya volt az európai nyugati kultúrának. Elbukása az örökös tartományoknak és a Németbirodalomnak veszélyét jelentette volna. Németország és Magyarország közt már abban az időben egy a politikai viszonyok szülte érdekközösség fejlődött ki, egymásra utaltságot teremtett a környező félelmetes ellenséggel szemben, akár csak manapság, amikor egész világgal küzdenek barátsággal megpecsételt győzelmes fegyvereik.

A két állam érdekén kívül azonban nem csekély szerepet játszottak az uralkodóház már érintett *hatalmi aspirációi* sem. Ezek tekintetében még azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a 30 éves háború után az általános európai egyensúly igen megbomlott Franciaország javára, amely az egész kontinens urává akarta magát felküzdeni. Egyedül

század alapvetése. A nagyhatalmak megalakulása. 1648—1715. Gyula, 1910, 13. s. kl. — Andrásy, Fönnmaradásunk. III. k., 322. s. kl.

¹ Lipót ugyan tudni vélt egy 1617-i pactum reciprocmról is, de ez valószínűleg tévedés volt részéről. V. ö. Turba, GPS. Bd. II, S. 122 f.

a Habsburg-család mint a Bourbonok mellett e kor leghatalmasabb dinasztíája lehetett hivatva, hogy saját erejét növelve a francia politika befolyását sikeresen ellensúlyozza.

Kapóra jött Magyarországon a diadalmas *török elleni háború*, főleg Buda várának 1686-ban való visszavívása, de meg hogy felszabadult az ország területének legnagyobb része a másfél százados török járom alól. Mindezekkel örök hálára kötelezte Lipót a nemzetet, aminek kihasználása nem csekély jelentőségű eszköz volt a trónöröklés kedvező rendezéséhez.

De ha a magyar közjogi szempontot tekintjük, akkor sem mondhatjuk, hogy a fiág örökösödésének elfogadása oly engedmény lett volna a rendek részéről, amely az ország lényeges jogainak feladását jelentette volna. I. Lipót fiági leszármazói különben is a magyar trónra jutottak volna annak a jogelvnek alapján, amellyel a Habsburg-ház az 1547 : 5. t.-c.-el királyi családjává tette a nemzet. E törvény értelmében szabadon választhattak ugyan a rendek a Habsburgok fitagjai közül, de királyaink kívánására még életükben megválasztották azt, akit az örökös tartományokban az öröklési rend alapján illetett a trón. Így tehát az öröklés, ha nem is *jogilag*, de *tényleg* amúgy is fennállott. Hogy mégis oly nehezen mentek bele az ősök az öröklési elv kimondásába, az az illető kor politikai viszonyaiban és jogi felfogásában is rejti magyarázatát.

Az örökös monarchiát annyira kompromittálta a nyugati patrimoniális felfogás, hogy gyűlöletessé vált a nép előtt. Az államéletben való széleskörű részesedéshez szokott nemzet alkotmányának sértetlen fenntartását csak oly módon vélte biztosítottak, ha választja királyát és így esetről-esetre maga képes megállapítani azokat a feltételeket, amelyek mellett a választottat királyává koronázza. Az alkotmány ily hatékony biztosítékának elengedése annál nagyobb aggodalommal tölthette el az ősöket, mivel a Habsburg-ház elsősorban is idegen országoknak volt dinasztíája, és így a már eddig is érezhető elnyomási és beolvasztó törekvés csak erősödhetik, ha nem lesz a nemzet kezében jogi meg politikai fegyver.

De másfelől meg épen Lipót idejében, amikor az idegen segítség a megbomlott török hatalmasság ellen szükségesebbnek látszott, mint valaha, minden észszerűség az erős idegen országokkal való *perszonál-úniót* javasolta.

II. Maga a gondolat: Magyarország szent koronáját örökletessé tenni, bizonyos, hogy nem Lipót agyában fogamzott először. Hisz a magánjogias felfogáshoz szokott és az egységes majorátusi eszme megvalósítására törekvő Habsburg-királyaink egyébként is öröklési jogukat

vitatták Magyarországon. Mint láttuk,¹ már I. Ferdinánd nejének, Annának örökösödési jogára és családjának szerződéseire alapította trónöröklési igényeit. Lipót most csak a helyzetet tartotta alkalmasnak a régi terv megvalósítására.

Már gróf Draskovich Jánosnak 1679 december 4-én Lipóthoz intézett leveléből kitétni, hogy most is, mint később 1712-ben a nőági trónöröklés elfogadtatásak megindítása, a fiági trónöröklés megállapításának első nyilvános kezdeményezése is a horvátoktól származott.² A kérdés azonban még nem volt érett. Ugy látszik az udvarnál sem talált visszhangra.

Lipót konkrét terveinek első nyomára egy 1687 április 7-én herceg Dietrichstein Ferdinánd főudvarmesterhez intézett írásában akadunk, amelyben olvassuk: »Miután a mindenható Isten engem ez idő szerint oly szerencsés sikerben részesített, és azt tartom, hogy sok fordul meg e győzelem ügyes kihasználásán, az a gondolatom támadt, nem volna-e ideje arra gondolnom, hogy József fiam Magyarország királyává koronáztassék.«³

Ebben az ügyben négy titkos tanácsosból álló »szűkebb konferencia«⁴ végezte az előtanácskozásokat. Tagjai voltak pedig: Dietrichstein főudvarmester, gróf Kinsky Frigyes Ulrik cseh udvari főkancellár, gróf Rosenberg Farkas András, az udvari kamara elnöke és gróf Stratmann Tivadar Henrik osztrák udvari kancellár. Az értekezletek helye leginkább gróf Kollonich Lipót bíbornok, győri püspök bécsi lakása, akinek úgy látszik nagy szerep jutott e kérdésben.⁵ Csak kivételesen jelentek még meg a tanácskozásokon herceg Dietrichstein Gundakár főkamarás, gróf Königsberg Vilmos birodalmi alkancellár és Werdenburg István András titkár, aki a referátumokat szerkesztette.⁶

¹ Fentebb 89. s. kl.

² L. I. melléklet.

³ Bécsi *Archiv d. Min. d. I.*, »Fremde Gegenstände 1 ex 1687, Nr. 1.« Eredeti. Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 9. Bizonyosan beavatta már korán titkába bizalmasát, Marco d'Aviano kapucinust is, aki 1687 december 14-i levelében a magyarok nagy ellenállása, makacssága és változó természete miatt aggodalmaskodik; de mégis azt véli, hogyha a jogokat és kiváltságokat megerősítik, a koronázás és az örökös királyság behozatala jól fog menni. Közli Klopp, *Corrispondenza epistolare tra Leopoldo I. imperatore ed il P. Marco D'Aviano capucciano*. Graz 1888, p. 153. — U. a., *Das Jahr 1683 und der folgende grosse Türkenkrieg bis zum Frieden von Carlowitz 1699*. Graz 1882, S. 406.

⁴ V. ö. e konferenciákra Csékey, *Államminisztérium*. 5. s. kl.

⁵ L. Maurer, *Cardinal Leopold Graf Kollonitsch Primas von Ungarn. Sein Leben und sein Wirken*. Innsbruck 1887, S. 218 f.

⁶ L. Comazzi, *Notitie Historiche Successi, auuenimenti, capitoli, deliberazioni*,

Lipót sajátkezűleg vetett papírosra kérdéseket, amelyekre e deputációnak felelni kellett. Így:

1. A koronázás országgyűlésen menjen-e végbe és a magyarok úgynevezett választása útján, vagy a királyi-jog és saját hatalom alapján («... iure regis et propria autoritate...»)?

2. Hogyan viselkedjenek országgyűlésszerű eljárás esetén a királyi hitlevéllel szemben?

3. Miként lehetne a magyaroknál az ügy érdekében hangulatot kelteni?

4. Mivel József kiskorú (1678 július 26-án született), kérjenek-e Rómából diszpenzációt és az esküt a Pontificale Romanum alapján tegye-e le?¹

E konferenciákon Kinsky és Stratmann tüntetik fel a két ellentétet. Az előbbi előtt egyenesen a cseh és morva alkotmányok 1627—28-i eltörlése lebegett. Arról akarta meggyőzni Lipótot, hogy ő már nem is a választás, hanem a fegyverek jogán bírja Magyarországot, ez hódított ország; ami pedig a választókkal szemben adott esküjét illeti, attól is szabadult azok felkelése folytán. A királyhűekkel szemben pedig megvette az ország koronáját a török kiverése árán. Hivatkozott a természetjogra, különösen az akkoriban nagyhírű Grotius-ra,² aki szerint a hódító tetszése szerint adhat törvényt a hódított területnek.³

Stratmann sokkal inkább a mérséklet híve volt. De referátumukban abban a tekintetben mindketten megegyeztek, hogy a Habsburg-ház trónöröklési jogát egyszersmindenkorra meg kell állapítani. Ez azonban nem

e ceremoniali decretati nella Dieta Generale del Regno dell' Vngaria. Venetia 1688, p. 8 e seg. — E munkának szószserinti lenyomása azzal a különbséggel, hogy az előbbi Károly Rudolf württembergi hercegnek, emez pedig Lipótnak van ajánlva: Comazzi, Coronazione del re dell' Ungaria Giuseppe arciduca d'Austria. Celebrata in Posonia. L'anno 1687. li 9. Dicembre. Vienna 1698. E két egykorú munka ezeknek az eseményeknek forrásokon alapuló, hű és bőséges leírása. E részben még nem használta őket senki fel.

¹ Bécsi *Archiv d. Min. d. I.*, »Fremde Gegenstände 1 ex 1687, Nr. 1.« Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 9 f. — Utána Goldschmidt Kálmán, A trónörökösödés kérdése az 1687—88-i országgyűlésen. (Történeti Értekezések. 7. sz.) Budapest, 1914, 7. l. (Ez az értekezés csak gondos kritikával használható.)

² De iure belli ac pacis. I. kiad. Francofurti 1625.

³ Kinsky és Stratmann referátuma 1687 július 29-éről, Werdenburg kézírása. Bécsi *Archiv d. Min. d. I.*, »Fremde Gegenstände 1 ex 1687, Nr. 4.« — V. ö. Comazzi, Notitie. P. 10 e seg. — Herchenhahn, Geschichte der Regierung Kaiser Josephs, des Ersten. Leipzig 1786—9, Bd. I, S. 12 f. — Turba, GPS. Bd. I, S. 10 f.

lesz új öröklési jog, mert az régóta fennáll, már az 1547:5. t.-c. megállapította.¹ Emellett ajánlották az ellenállási jog teljes megszüntetését és Magyarország politikai, közigazgatási, igazságszolgáltatási és pénzügyi újjászervezését.

Az udvarnak a trónöröklési kérdésben elfoglalt álláspontjával szemben jellemző a holland követ jelentése, aki, midőn az udvar Rákóczi idejében ismét a régi jogát vitatja, teljesen a magyar közjogi felfogás helyessége mellett dönt. Kormányának írja, hogy az udvar szerint az örökösödés jogát már rég megállapították, az 1688-i törvény csak a régi állapot elismerése, holott világos, hogy ez nem így van, mert ha létezett is volna régebben öröklési jog, annál fogva, hogy nagyszámú Habsburg király választás útján jutott a trónra, amit e királyok maguk is mindig elfogadtak és »választásnak« neveztek, ez a jog megszűnt. Ha az ugyanazon családból való folytonos választás az öröklési jogot bizonyítaná, akkor a Habsburg-dinasztia magát a Németbirodalom örökös urának is tarthatná, mert a németek is császáruknak szakadatlanul egymásután Habsburgokat választottak.²

Az udvari szellemű közjogászok egyaránt a Magyarországgal való szigorú elbánásra intettek, de Lipót óvatosabb volt a kivitelben. Kijelentette, hogy koronázási esküje megtartását kötelességének ismeri. Nem akar a választási szegődvénnel ellentétesen eljárni. Azt sem akarja, hogy úgy tűnjék fel Európa szemében, mintha a töröktől való felszabadítás jelszava alatt voltaképpen elfoglalta volna az országot. Jobbnak látta engedékenységgel és a magyarok szeretetével elnyerni azt, amit birodalma üdvére szükségesnek tartott.³ Kollonich is ajánlotta legalább a látszat kedvéért az alkotmányos formák megtartását és ezért a magyar főurakkal való tárgyalást.⁴ Erre Lipót május 8-ára meghívott néhányat

¹ Jellemző az udvar felfogására az a levél, amelyben Lipót 1687 december 9-i kelettel tudatja a pápával Józsefnek Magyarország királyává történt megkoronázását: »... omni studio intenti sumus, ... Archiducem Josephum primogenitum Nostrum charissimum, inelyti hujus Regni Nostri statibus pro more coronandum concederemus, indictis igitur eum in finem praesentibus Regni Comitij rem eo deduximus, ut non tantum hodierno die praedicto filio Nostro uti legitimo post fata Nostra hujus Regni haeredi Sacra Corona imposita caeteraque inaugurationis Solennia unanimes omnium Statuum acclamatione et applausu rite peracta, sed et antiquum Austriae Domus Nostrae in hoc Regnum, jus haereditarium per injurias posteriorum temporum non nihil labefactum, concordibus iverum suffragiis agnitum et stabilitum sit...« Bécsi Állami Útár, »Hungarica, 1687. Fasc. 177.« Másolat.

² Közli A n d r á s s y, Főnmaradásunk. III. k., 326. l.

³ L. H e r c h e n h a h n, i. m. Bd. I, S. 12 f. ⁴ L. C o m a z z i, Notitie. P. 10.

az aulikus magyar főrendek közül. Így gróf Esterházy Pál nádort¹ és valószínűleg gróf Batthyány Ádám főpohárnokmestert, valamint Haskó Jakab rosoni választott püspököt. A nádor azonban azt ajánlotta a királynak, hogy hívjon meg több befolyásosabb főurat Bécsbe egy értekezletre. Az ő válaszuk majd mint az egész nemzet véleménye fog nyilvánulni.

Az augusztus 8-i és 9-i udvari értekezleten most már a magyar urak elé terjesztendő kérdések felől tanácskoztak. Azt ajánlották, hogy a felség királyi tekintélyénél fogva minél előbb rendelje el a koronázást az öröklési jog hangsúlyozásával, ami alatt az I. Ferdinánd óta, különösen pedig az 1547: 5. t.-c. alapján történő örökösödést értették. A koronázási esküt szükségesnek tartották, de mintául nem a legutóbbit, hanem a nagyobb általánosságban mozgó I. Ferdinánd-félét ajánlották, sőt abból is maradjon ki az ellenállási jog és változhatatlan legyen.

A hitlevelet illetőleg szintén megegyezett véleményük abban, hogy a bécsi béke alapján készült II. Mátyásé nem ismételhető meg. Ezt pedig részint azzal indokolták, hogy a klérus annak idején nem járult hozzá,²

¹ L. Esterházy Miklós herceg, Az elsőszülöttségi örökösödési törvényről. (Kéziratok doktori értekezés a *budapesti egyetem levéltárában* 7/1891—92. sz. a.) 10. l. — Erre az értekezésre, amely nincs publikálva, jöllehet a kérdést a kismartoni herceg *Esterházy-féle családi jólevéltár* gazdag adatai alapján tárgyalja, Merényi Lajos hercegi tanácsos, levéltárnok úr hívta fel a figyelmünket és eszközölte ki ő hercegsége szíves engedelmet munkája felhasználásához, amiért e helyről is mély hálánkat fejezzük ki mindkettőjüknek.

² Nem hagyható itt szó nélkül Turbának ehhez fűzött az a feltűnően téves és közjogunkat teljesen félreismerő felfogása, amely szerint ha nálunk a négy rend (?) közül csak egy is ellentmondott, a törvény létrejötte meghiúsult. Vagyis a törvényhozáshoz a négy rend egyhangú hozzájárulása volt szükséges. (GPS. Bd. I, S. 7 f., 12.) Ezt a vastag tévedését pedig Turba a Hk. egyik félremagyarázott tételére akarja alapítani egészen figyelmen kívül hagyva, hogy éppen Werbőczy volt nálunk a nemesség közjogi egységének leghatalmasabb szószólója. — Különben úgy látszik Turbánál is a Steinacker-féle elmélet kísért e részben. Ez ugyanis az 1298-i törvényhozást kivételes jelenségnek minősíti és az országos békeegységekkel véli összehasonlíthatónak, miután az ott hozott dekrétumot csak az egyházi rend és a köznemese alkották, a király és a bárók pedig csak pecsétjükkel járultak hozzá. (Aufgaben. S. 30.) A magyar törvényeknek ilyen egyezményes jellegével azonban nemhogy e korban, de még később sem találkozunk, amikor pedig a hűbéri eszmék legnagyobb tért hódítanak hazánkban. Steinackerrel és Turbával szemben különben legyen elég csak az 1492: 108. t.-c. 4. §-át idézni, amely szerint: »Azok pedig, akik nem jönnek el és nem jelennek meg, távollétük ellent nem állván, kötelesek legyenek mindazt, amit a jelenlevők határoztak, jóváhagyni.« Ebből kitűnik, hogy a magyar törvények az államegységnek megfelelően mindenkire egyaránt kötelezők, akár járultak

de meg amúgy is a kényszerűség műve volt. Legjobban szerették volna a hitlevelet egészen elejteni. Ha pedig kibocsátására kerül a sor, az mindössze az új jogállapotra: az igazságszolgáltatási, vallási, pénz- és hadügyre vonatkozzék. Az új jogállapot megvalósítására azonban csak a koronázás után törekedjék biztosai útján a király.¹

Az udvart mind e terveiben egy nagy alkotmányrevízió gondolata foglalkoztatta. Ennek pedig előfeltétele volt a tökéletes, csorbítatlan királyi hatalom. Ezért is volt szüksége a feltételektől mentes örökletes királyi hatalomra, valamint az ellenállási jognak eltörlésére és a koronázási hitlevél meg eskü megváltoztatására. Az udvar ugyanis abban a meggyőződésben élt, hogy a létező jog fenntartására letett eskü a további reformot kizárja. Már pedig szabad kezét akart, hogy az eskü ne kösse meg a királyt a revízió keresztülvitelében.

A tanácskozásokon a koronázás helyéről is szó kerül. És Pozsonyra esik tekintetük, mint amely közel van, jó összeköttetésű és megerősített csinos város, alkalmas rezidenciával a várban a király részére.²

Azt is elhatározzák, hogy a diszpenzáció tekintetében a pápához fordulnak. Buonvisi Ferenc bíbornok, pápai nuncius végzi a közvetítést, aki különben is nagy barátja a Habsburgoknak, és XI. Ince pápa is pártfogolja a kívánságot.³

III. Augusztus 12-én vagy húsz magyar főúr jelent meg a bécsi Hofburg »Regierungs-Kommissions-Stube«-jában. Köztük néhány főispán és sok királyi tanácsos. Igy gróf Esterházy Pál nádor, Széchenyi György esztergomi érsek, prímás, Korompay Péter nyitrai püspök és magyar királyi kancellár, Fenyessy György egri, Balogh Miklós váci, Széchenyi Pál veszprémi püspökök, gróf Draskovich Miklós országbíró, Csáky István felsőmagyarországi kapitány, gróf Zichy István koronaőr és a királyi őrség kapitánya, gróf Draskovich János főudvarmester, gróf Erdődy György főkamarászmester, gróf Erdődy Miklós horvát bán, gróf Illésházy György főasztalnokmester, gróf Kéry Ferenc vasmegyei, gróf Pálffy

azokhoz hozzá, akár nem, akár vettek részt alkotásukban, akár nem. V. ö. J o ó, i. m. 310. s. kl. — L. még alább 24. §.

¹ 1687 augusztus 8-i referátum. Bécsi *Archiv d. Min. d. I.*, »Fremde Gegenstände 1 ex 1687, Nr. 7.« ² L. C o m a z z i, Notitie. P. 9. — G o l d s c h m i e d t, i. m. 13. l. ³ L. C o m a z z i, Notitie. P. 6 e seg. — [R i n c k], Josephs des Sieghafften Röm. Käysers Leben und Thaten. Cölln 1712, T. I, S. 153 f. — [U. a.], Leopolds des Grossen Röm. Kayzers wunderwürdiges Leben und Thaten. Cölln 1713, S. 969. — F r a k n ó i, XI. Ince pápa és Magyarország fölszabadítása a török járom alól. (VMO. II. sor., II. k., 1886.) LXXVII. s. kl. — U. a., Szent-szék. III. k., 381. s. kl., 559. s. kl.

János pozsonymegyei, Csáky László komáromi, gróf Keglevich Miklós tornai főispánok, gróf Czobor Ádám és báró Orbán István királyi személynökhelyettes.¹

A magyar főurakat az udvarnál nagy figyelemmel fogadták, a főudvarmester üdvözölte őket, majd Stratmann osztrák kancellár előadta nekik a király leiratát, amely főbb pontjaiban megegyezik a pozsonyi országgyűlés 1687 október 31-i királyi proposícióival.²

E tárgyalásokra vonatkozólag a legbővebb és leghívebb forrásokat az a kéziratgyűjtemény tartalmazza, amely »Prothocollum Opinionum ac Literarum Palatinalium ad Augustissimum Imperatorem, et alios Reges ac Principes exaratarum Anno 1681—88.« c. a. a kismartoni herceg Esterházy-féle családi főlevéltárban³ őriztetik és megvan a MNM. kéziratárában,⁴ továbbá a budapesti egyetemi könyvtár levéltárában is.⁵

Miután a magyar főurak közül többen azt kívánták, hogy írásban is közöljék velük a királyi előterjesztéseket, ezeket nyolc pontban Maholányi János magyar királyi udvari kancelláriai referendáriusnak lediktálták⁶ és így hangzanak:

¹ L. Comazzi, Notitie. P. 15 e seg. — Feigius, Wunderbahrer Adlerschwung, Oder Fernere Geschichts-Fortsetzung Ortelli Redivivi et continuati. Viennae 1694, T. II, S. 280. — Rinck, Josefs Leben. T. I, S. 156 f. — Herchenhahn, i. m. Bd. I, S. 14. — Goldschmiedt, i. m. 14. l.

² Ezért Turba egymás mellett hasábosan közli őket. GPS. Bd. I, S. 208 f. Az első bécsi Archiv. d. Min. d. I., »Fremde Gegenstände 1 ex 1687, Nr. 11.« Németül közli Görlin, Theatri Europaei continuati Dreyzehender Theil. Franckfurt am Mayn 1698, S. 101. — Olaszul közli Comazzi, Notitie. P. 17 e seg. — A másik mint másolat a bécsi Állami Uárban, »Hungarica, 1687. Fasc. 207.« — Fiátth János komárommegyei követ gyűjteményében az 1687—88. évi országgyűlésről. MNM. kéziratára, »Fol. Lat. 540.« P. 9b squ. — Mint egykorú másolat megvan a kismartoni herceg Esterházy-féle főlevéltárban, »Rep. 98., Fasc. N., Nr. 18.« Közli Kovachich, M. G., Acta Diætalia 1687—88. T. VII. (Orsz. Lár könyvtárában, lapszámozás nk.) — Közli Görlin, i. m. S. 104 f. — Az alábbi 128. l. 2. j.-ében harmadik helyen idézett nyomtatvány. S. 3 f. — Comazzi, Notitie. P. 75 e seg. — Magyarul I. Szalay László, Magyarország története. 2. kiad. Pest, 1861—6, V. k., 391. s. kl. — Horváth Mihály, i. m. VI. k., 190. s. kl. — Hibásan már Katonánál, Historia. T. XXXV., p. 431. squ.

³ Minden külön jelzés nélkül. A következőkben mint »Kismartoni Protocollum«-ot idézzük.

⁴ »Fol. Lat. 463., 502. és 506.« A továbbiakban az első jelzésűt mint »Múzeumi Protocollum«-ot idézzük. ⁵ »Libri Manuscripti. Magyar Történelem. G. 73.«

⁶ »Compendium siue Extractus Puntorum Propositionis Casareo-Regiae.« Bécsi Archiv. d. Min. d. I., »Fremde Gegenstände 1 ex 1687, Nr. 13.« — Kismartoni Protocollum. P. 318. — Múzeumi Protocollum. P. 93b. Közli Feigius, i. m. T. II, S. 280 f.

1. Ő felsége kifejezi örömét a tanácsos uraknak megjelenésük felett.

2. Ő felsége az ország bajainak orvoslásán fáradozik.

3. E bajok enyhítése végett ajánlja, hogy József főherceget királlyá koronázzák; megjegyzi egyszersmind, hogy e tervet a pápa is helyesli.

4. Ő felsége biztosítja a rendeket, hogy az egész országban, még azokban a részekben is, amelyeket akár a lázadók, akár a török kezéből annyi fáradság, vér és költség árán visszaszerzett, a régi törvényeket, a rendek valamennyi szabadságát, kiváltságát és jogát teljes épségében meg fogja őrizni. Az újonnan koronázandó király mindezeket szintén meg fogja erősíteni annak a koronázási eskünek letétele által, amelyet I. Ferdinánd király felavatása alkalmával szövegeztek meg. Mindamellet a király kérdést intéz a tanácsos urakhoz, hogy miként esküdhessék meg fia II. Endre király bullájának minden rendelkezésére, miután tapasztalták, hogy e törvény balramagyarázásából származott valamennyi felkelés és külháború, úgyhogy csak az isteni gondviselésnek köszönhető, hogy ez az apostoli ország nem nyög már török járom alatt a szabadság, vagyon és lelkiüdv pótolhatatlan kárával. Hisz isteni és emberi törvényekkel ellenkezik, hogy fegyverrel állhasson valaki ellen királyának, aki hatalmát Isten akaratából bírja.

5. Miután az utolsó pozsonyi diétán a háborús idők folytán a hitlevél kihirdetése sem történt meg, azt kérdi a tanácsos uraktól, hogy miként állhatna helyre újból az egyetértés.

6. Ha szükségesnek mutatkozik, az új király a jelzett módon értelmezendő esküt is le fogja tenni.

7. A király kéri a tanácsosokat, hogy az egybehívandó országgyűlés helye, ideje és tárgya iránt véleményüket lehetőleg három nap alatt adják be.

8. Ő felsége biztosítja a tanácsosokat királyi kegyéről.

IV. A királyi pontokra először a primás és a nádor válaszolnak. Az előbbi elismeri, hogy a hitlevélben és az aranybullában bizonyos visszás dolgok¹ vannak, a vallásügyet azonban ezzel kapcsolatban nem tartja alkalmasnak háborgatni.²

A nádorral úgy látszik Stratmann már előzetesen megbeszélte a kérdéses pontokat, mert Esterházy sajátkezüleg egy hatalmas, húsz

¹ »... einige ungereimte sachen sich befindeten,...« 1687 augusztus 18-i referátum. Bécsi *Archiv d. Min. d. I.*, »Fremde Gegenstände 1 ex 1687, Nr. 37.«

² Érdekes különben Rincnek az a megjegyzése, hogy a magyar főurak tanácskozásán a legtöbb akadályt a klérus tagjai támasztották, míg Kollonich nem mérsékelte őket. Josefs Leben. T. I, S. 159 f.

ívhasábra terjedő fogalmazványt készített, amelyben leplezetlenül tárja fel az ország bajait és előkészíti a királyt, hogy bizony a főurak közti tudakozódása, bármennyire igyekezett is tehetségét latba vetni, nem valami kedvező eredménnyel járt. Hogy felment-e ez a felterjesztés a királyhoz, azt minden fáradozásunk ellenére sem sikerült kikutatnunk. De valószínű. Maga azonban ez a fogalmazvány egyik legértékesebb darabja ennek az ügynek, és így tartalmát az alábbiakban bőven és hűen közöljük.¹

A nádor előadja ebben mindenekelőtt, hogy Stratmann vele beszélgetés alakjában a király megbízásából a következőket közölte:

1. József főherceget oly gyorsan, amint lehetséges, magyar országgyűlésen királlyá *válasszák* és *koronázzák*.²

2. A felséget valamennyi országlakó egyhangú kívánságával törvényileg Magyarország örökös *királyává* nyilvánítsák ki, még pedig oly módon, hogy utódai ebben a tisztségben³ mindörökre az elsőszülöttségi sorrendben kövessék.

3. Egyébként az ország valamennyi többi joga és szabadsága nem csak megmaradjon, hanem azokat a felség hitlevél útján erősítse meg. A királyválasztás és koronázás kétségtelenül az eddig szokásos módon, az országlakók hozzájárulásával történjék azzal a kifejezett föltétellel, amelyet törvénycikkbe és királyi hitlevélbe is foglaljanak, és a király aláírásával és pecsétjével megerősítve az országlakóknál maradjon: hogy ez az öröklést kimondó határozat az ország egyéb jogait, szabadságait, mentességeit és kiváltságait nem fogja érinteni.

4. Kimerítő felvilágosítást kívánna a király, hogy miként történhetné a jövőben Magyarország politikai, katonai, igazságszolgáltatási, közgazdasági és pénzügyi közigazgatása.

5. Óhajtja a király a további országgyűléseknek iratait, sérelmeit és az azokra vonatkozó királyi leiratokat ez ügyekben felterjesztetni.

A nádor e pontokra vonatkozólag a következőkép vélekedik:

Ami az első és második pontot illeti, minden magyar mágnásnak leghőbb óhaja, hogy Magyarországot megszabadítsa az eddigi bajoktól.⁴

¹ Címe: »Puncta quædam Regnum Hungariæ Concernentia Suæ Sacratissimæ Majestati Porrecta die [kívül ceruzával idegen kézzel: Augusztus közepén, belül: 16. Auguszt] Anno 1687.« Kismartoni herceg Esterházy-féle családi főlevéltár, »Ad. Rep. 98., Fasc. N.« Tartalmát nagy vonásokban munkája e részének már kinyomása után a »Nachträge«-ben közölte Turba, GPS. Bd. I, S. 197 f.

² »... in Regem Hungariæ eligatur et Coronetur.«

³ »... huic officio ...« ⁴ »... ab iliade horum malorum, ...«

Nem kételkedik, hogy épígy vélekednek a vármegyék nemesei és a szabad királyi városok is. E célból szükségesnek tartja az országgyűlés összehívását, amely megvitassa az ország sérelmeit, hogy a király és az ország közt a tartós békeség helyreálljon. De ez az országgyűlés csak Magyarország teljes visszafoglalása és a béke után lenne összehívandó. E célok azonban még sok időt kívánnak és elérésük nem bizonyos. Tanácsosabbnak látszik most országgyűlést hirdetni és azon ő felsége fiát megkoronázni. Nem látja be, hogy miért ne lehetne e tekintetben így eljárni, főleg amikor meg van róla győződve, hogy a felség nem fegyverrel és erőszakkal, hanem békésen és az ország törvényeiben gyökerező módon akar a magyar nemzettel tárgyalni. Az előző két pont megvalósításához azonban mindenekelőtt szükséges volna, hogy az országlakókat jelenlegi kétségbeesésüktől¹ a felség kegye megszabadítsa. A porciók zsarolását, a katonaság kihágásait szüntessék meg és szigorúan büntessék. A parancsnokok a tiltott sarcolásoktól a legsúlyosabb megtorlás terhe alatt óvakodjanak, a nemes személyek bebörtönzésétől, megvesszőzésétől, a vármegyék és egyebek végnélküli zaklatásától tartózkodjanak. A magyar hivatalok tekintélyét tartsa fenn a felség. A magyar ügyeket magyarokkal tárgyalassa és amennyire lehetséges, a felsőmagyarországi eljárást valami bizottság segítségével hű magyar minisztere által simíttassa el és sokak megvigasztalására jól fejeztesse be. Ha mindez megtörténik, nem kételkedik az országgyűlés és a koronázás sikerében.

Ami a harmadik pontot illeti, mint a felség hű szolgálja még vére árán is mindent elkövetne, hogy az ausztriai ház uralma az égvilágon mindenre kiterjedjen és ezért nem mulasztotta el, hogy mind e dologban értekezzen a különféle országlakókkal részint személyesen, részint pedig utasítva őket, hogy e pontokat illetőleg hasonlóképen tanácskozzanak és agitáljanak.

Maga különben a következőket ajánlotta a tanácsosoknak:

1. Az udvar és a nemzet közti bizalmatlanság főbűne a királyválasztás szabadsága. Ha arról van szó, hogy ki legyen az országban a felség utóda, méltánytalanság volna róla feltételezni, hogy a barbár töröktől annyi költséggel és övéi vérével visszafoglalt Magyarországot nem a saját leszármazóinak, hanem azok kizárásával valami más nemzetiségnek hagyja hátra.

2. Miután Budát, Esztergomot, Ujvárt és más, több mint ötven helységet elragadtak fegyverei a töröktől, ha halála után más király is

¹ »... ab hac desperatione, in qua nunc gemunt, ...«

örökölné, a felség utódait nem lehetne kényszeríteni, hogy annak javára a fenti helyekről lemondjanak. És feltéve, de meg nem engedve, ha a jövőendő király azokat mint jog szerint az országhoz tartozókat visszakövetelné, ez nem történhetné meg másként, mint ama sok milliónak lefizetésével, amit talán egy király sem akarna vagy tudna lefizetni. Ha pedig így a felség utódai nagyobb részét bírnák Magyarországnak, mint a jövőendő király, ez a magyarokra csak vést rejtene magában.

3. Ha megfontolják a dolgot, nem kívánhatnak más királyt, mint olyant, aki meg tudja őket védeni a barbárokkal szemben; ilyent pedig az ausztriai házon kívül nem találnak. Egyedül nem volnának képesek ellenállni a töröknek.

4. Bár a magyaroknak Szent István óta fennállott királyválasztó szabadságuk, de mégis mindig szem előtt tartották, hogy mást nem választanak, mint a szent király véreből leszármazót, amit egészen I. Lajosig, Károly magyar király dicső fiáig folytattak, akinek kiváló tetteiért, bár nem volt előzőleg példa rá, leányát, Máriát királlyá koronázták. Ezután Lajos király második lányának, Hedvignek, Kázmér lengyel király feleségének az ivadékát hozták be. Ulászló király Géza vezérnek, István király atyjának véreből származott. Illő tehát, hogy ugyanaz a királyi nemzetség Magyarországon kipusztulásáig megmaradjon.¹ Ez pedig a felségben ismétlődik, miután Anna, Lajos nővére, Ulászló leánya I. Ferdinándhoz ment férjhez, és ettől születtek II. Miksa, II. Rudolf és Mátyás császárok és Magyarország királyai, nemkülönben Károly, Stájerország hercege, akitől pedig II. Ferdinánd, ő felsége nagyatyja, ettől III. Ferdinánd, a király atya és végre ettől ő felsége származott. Így tehát a vér jogánál fogva sincs senkinek Magyarország kormánypalcájára közelebbi igénye, mint a Habsburg-háznak.²

¹ »...congruum itaque est, ut idem Regale semen in Hungaria usque ad consummationem sæculi maneat;...«

² A Habsburgoknak az Árpádokkal való rokonságát legutóbb Thaly Kálmán vezette le egy családfán abból az alkalomból, hogy III. Béla király hamvait I. Ferenc József a budai Mátyás-templomba helyeztette. Cikke az Egyetértés 1897 június 3-i sz.-ában jelent meg »III. Béla I. Ferencz József egyenes őse« címmel. Aztán átvette több napilap és folyóirat. (L. pl. »Árpád vére a király ereiben.« Pesti Hírlap 1897 június 4-i sz. 5. s. kl. — »A Habsburg-ház rokonsága az Árpád-házzal.« Magyar Szemle. IX. évf., Budapest, 1897, 25. sz. — Századok. XXXI. évf., 1897, 568. s. kl.) — L. még részletesebben Nagy Géza, III. Béla király és Antiochiai Ágnes mint I. Ferencz József ő Felségének ősei. (Turul. XVI. k., 1898.) 1. s. kl., 49. s. kl.

A Habsburgoknak az Árpádokkal való rokonsága többszörös. III. Béla leányá-

5. A hála kötelességét is kell azzal a királlyal szemben teljesíteni, aki győzelmes fegyvereivel megtörte a török hatalmat, visszahódította

nak, Konsztanciának unokája, II. Ottokár cseh király feleségül vette Kunigunda halicsi hercegasszonyt, IV. Béla királyunk unokáját; fiuk pedig, II. Vencel cseh király Habsburgi Rudolf leányát vette nőül. A rokonság tehát háromszoros. — T h a l y táblázata különben (az adatok kiegészítésével) a következő:

<p style="text-align: center;"><i>III. Béla király † 1196</i> (Antiochiai Ágnes Anna † 1184)</p>	
<i>II. Endre király † 1235</i>	<i>Konsztancia † 1240</i>
<i>IV. Béla király † 1270</i>	(I. Ottokár cseh király † 1230)
<i>Anna † 1271 után</i> (Rosztiszló halicsi herceg † 1264)	<i>I. Vencel cseh király † 1253</i> (Hohenstauffeni Kunigunda † 1235)
<i>Kunigunda † 1285</i> (II. Ottokár cseh király elesett a Morvamezőn 1278)	<i>II. Ottokár cseh király † 1278</i> (Halicsi Kunigunda; l. tovább az első vonalon)
<p style="text-align: center;"><i>II. Vencel cseh király † 1305</i> (Jutta, Habsburgi Rudolf császár leánya † 1297)</p>	
<p style="text-align: center;"><i>Erzsébet † 1330</i> (Luxemburgi János cseh király † 1346)</p>	
<p style="text-align: center;"><i>IV. Károly császár † 1378</i> (Pomerániai Erzsébet † 1393)</p>	
<p style="text-align: center;"><i>Zsigmond császár és magyar király † 1437</i> (Czilley Borbála † 1451)</p>	
<p style="text-align: center;"><i>Erzsébet † 1442</i> (Habsburgi Albert császár és magyar király † 1439)</p>	
<p style="text-align: center;"><i>Erzsébet † 1505</i> (Jagello IV. Kázmér lengyel király † 1492)</p>	
<p style="text-align: center;"><i>II. Ulászló magyar és cseh király † 1516</i></p>	
<p style="text-align: center;"><i>Anna † 1547</i> (Habsburgi I. Ferdinánd császár és király † 1564)</p>	
<p style="text-align: center;"><i>Károly stájeri herceg † 1590</i> (Bajor Mária † 1606)</p>	
<p style="text-align: center;"><i>II. Ferdinánd császár és király † 1637</i></p>	
<p style="text-align: center;"><i>III. Ferdinánd császár és király † 1657</i></p>	
<p style="text-align: center;"><i>I. Lipót császár és király † 1705</i></p>	
<p style="text-align: center;"><i>(VI.) III. Károly császár és király † 1740</i></p>	
<p style="text-align: center;"><i>Mária Terézia királynő, majd császárné † 1780</i> (Lotharingiai Ferenc herceg, majd császár † 1765)</p>	
<p style="text-align: center;"><i>II. Lipót császár és király † 1792</i></p>	
<p style="text-align: center;"><i>I. Ferenc császár és király † 1835</i></p>	
<p style="text-align: center;"><i>Ferenc Károly főherceg † 1878</i> (Bajor Zsófia főhercegnő † 1872)</p>	
<p style="text-align: center;"><i>I. Ferenc József császár és király † 1916</i></p>	

az ősi királyi székhelyt és velük szemben a legmesszebb menő kegyet tanusítja, amikor az ország törvényeinek, nemesi előjogainak megerősítését ígéri.¹ Saját fennmaradásuk érdekében, és hogy a bajok visszatérését elkerüljék, alkossanak József főherceg választása és koronázása alkalmával egy olyan törvénycikket, amely szerint őt az összes karok és rendek királlyá választják és az örök hála jelképekül, hogy Lipót győzelmes fegyvereivel Magyarországot a törökök torkából kiragadta és ellenük a háborút tovább folytatni akarja, kötelezik magukat, hogy a jövőben senki mást nem fognak Magyarország királyává választani, mint férfileszármazóinak mindenkori elsőszülöttjét.² De oly módon, hogy az ország valamennyi előző királyától az egész nemzetnek engedélyezett jogokat és szabadságokat a felség és utódai sértetlenül megőrizték, és erről hajlandó a király függő kettős pecsétjével és aláírásával megerősített külön hitlevelet kiadni, úgyhogy ő felsége is meg fog győződni utódainak biztonsága felől, és a magyar nemzet is meg fog bízni jogainak és szabadságainak megőrzésében.

Ettől kezdve az ország virágozandék, a bizalmatlanság mindkét részről eloszolnék, ha az udvari minisztériumokban a többi nemzetiségűekkel magyarokat is alkalmaznának, nyugalom, béke és biztonság lenne és végre is egy akol és egy pásztor.³

Ezeket adta elő Esterházy a főuraknak, amelyekre ők — mint felterjesztésében tovább olvassuk — különféle feleletet adtak.

Az első és második pont tekintetében nem tapasztalt nagy nehézségeket. Ámde valamennyien egyértelműleg azt tanácsolták, hogy a dolgot el ne hamarkodják, az országgyűlés előtt a nádor útján bizottságot kell szervezni Pozsonyban, amelyben a magyar ügyeket előkészítsék. Abba küldjenek követeket az urak és a vármegyék, úgyhogy a sérelmeket és egyéb közügyeket az összeülő országgyűlés könnyebbségére már előzetesen megvitassák.

A harmadik pontot illetőleg sokan nem akartak felelni, azt állítván, hogy itt mindenkit érdeklő közügyről van szó, a melyben ily kevesen nem határozhatnak. Ez az egész keresztyénséget érinti. És Magyarország szabad birodalmaknak van középpontjában, mint amilyen a Római szent birodalom, Lengyelország, a Velencei köztársaság vagy maga a Törökbirodalom. Magyarország szabadsága nem új, hanem

¹ „... non solum confirmare, verum etiam corroborare promittit, ...”

² Ezek a gondolatok átmentek az 1688-i törvénycikkekbe is, amelyeket különben is Esterházy szövegezett. ³ V. ö. Csekey, Államminisztérium. 8. l.

több száz éves. Volt sok nemzetségi vezére, majd utóbb keresztyén királyok következtek, és mégis megmaradt a nemzet immunitásában. A felség koronázásakor megesküdt az ország jogainak és szabadságainak megőrzésére, és így nem kételkednek, hogy királyi szavát, amely szent és senkitől kétségbe nem vonható, meg fogja tartani. Nem gondolhatják, hogy más lenne a felség szándéka. Ezt csak olyanok tanácsolhatnák, akik az ország valamennyi joga megsemmisítésére törekednek.¹

Ellenvetik még a felség hivatalnokai és katonái részéről az országnak okozott végnélküli bajokat, amelyek ismételt kérelmek ellenére sem nyertek orvoslást, sőt a nyomorúság napról-napra és óráról-órára növekszik. Az újabb felsőmagyarországi felkelés sem egyéb, mint annak a nyomásnak terméke, amelyben a nyomorultak szenvednek és kétségbeesésükben a magas és alacsony rangúakat egyaránt segítségükre hívják. Nem is csoda, ha ily körülmények között a végsőre határozzák magukat.

Senki sem kételkedik benne, hogy a felség háza általában méltó volt Magyarország királyi pálcájára, és épen ezért választották több mint egy századon át királyi koronájára, amit kétségen kívül remélnék a jövőre is. Így tehát a választás inkább az elnevezésnek, mint magának a dolog érdemének kérdése.² Nem kételkednek, hogy a felség házán kívül nem lesz más Magyarországon uralkodó, meggondolva még azt is, hogy régi magyar királyok véréből való, és így kétségkívül közelebbi joga van másokénál e méltóságra.

Azt mondják, hogy a töröktől visszafoglalt helyek I. Ferdinánd király idejétől kezdve vesztek el és a felség koronázása alkalmával letett esküjének szövege értelmében foglalták őket vissza és fogják még visszafoglalni.³

Egyébként bizalommal vannak az országlakók és nem kérnek egyebet, mint a felség és elődei által kibocsátott és megerősített törvények megtartását. Ebben az esetben nem kell félni bizalmatlanságuktól vagy felkelésüktől. Főként nem kételkednek, és ez lenne a legfőbb és alapmotívum, hogy a jövőben senki mást nem *választanak* Magyarország királyává, mint a felség fiutódait, és — bár névleg e méltóság nem nevez-

¹ »... verum existimant, aliorum solummodo hoc esse intentum, qui omnia iura Regni in nihilum redigere conantur.«

² »... hincque esse quæstionem potius de nomine, quam re;...«

³ »Loca a Turcis reoccupata, dicunt, perdita fuisse a temporibus Ferdinandi Primi gloriose reminiscentiæ Imperatoris ac Hungariæ Regis, atque adeo merito recuperata et alia adhuc recuperanda esse iuxta tenorem etiam iuramenti a Majestate Vestra Sacratissima in fœlici sua coronatione præstiti.«

tetnék örökösnek — a valóságban mégis örökösök lennének az utódok Magyarország kormánypalcájában.¹

Végre ismételten javasolják, hogy e nyomorult országgal hogyan bánjon a német katonaság. Ha ebben az irányban intézkedés nem történik, ez elidegeníti az ország lakókat még a felség iránti köteles szeretettől is, és alig remélheti kegyes szándékainak óhajtott sikerét, de sokkal inkább a haza végpusztulását és nagyobb zavarait.

Felette jellemző ez az irat az akkori Magyarország sorsára. Annyira beszédes, oly élénk színekkel festi a történelmi háttérrel, hogy minden további boncolgatása fölösleges. Legfeljebb arra kell rámutatnunk, hogy milyen volt a nádor helyzete. Az írás hangneme meglehetősen aulikus. Esterházy sokban teljesen a királynak és tanácsosainak természetjogi felfogásán áll, így különösen abban a részben, amelyben a hódítás jogáért akarja lemondadni szabad királyválasztó jogáról a nemzetet. De másfelől meg leplezetlenül tárja fel a helyzetet, az ország nyomorúságát, a törvénytelenégeket, a főurak panaszait és a királyt alkotmányos eljárásra inti, ha sikert óhajt. Különösen kiemeli, hogy az alkotmányrevízióra csakis a törvényhozás jogosult. A nádor e tekintetben hivatásának magaslatán áll, bármennyire labancnak is bélyegezték Thököly és hívei.

Közben a főurak is elkészültek külön-külön² és egybefoglalt véleményekkel, amelyeket a nádor saját hivatalos véleményével együtt augusztus 16-án terjesztett fel az udvarhoz. A nádor véleménye az előbbi iratnak szűk kivonata. Mivel a *Mellékletek* közt szó szerinti latin szövegében közöljük,³ itt csak a következőket emeljük ki belőle.

Kifejezi a nádor, hogy nekik keveseknek, akik ott tanácsadásra gyűltek össze, nem áll jogukban és hatalmukban királyokat emelni, de nem kételkednek benne, hogy a koronázás az országgyűlésen meg fog történni. Ezt a közelebbi októberre vagy novemberre véli legtanácsosabbnak Pozsonyba összehívni. A királyi hitlevél magyarázása és megváltoztatása tekintetében pedig az a nézete, hogy az csupán nyilvános országgyűlésben történhetik. Itt pedig nem kétséges, hogy mindazt, ami most homályos, a hozandó törvénycikk úgy megvilágítja, hogy sem a királyi tekintély, sem az állam közjáva nem fog szenvedni miatta.

¹ »Imo plane non dubitant, hoc summum et principale motivum fore, ut nullus imposterum in Regem Hungariæ eligatur, quam . . . Majestatis . . . posteritas mascula, et — licet nomine tenus officium non vocabitur Hæreditarium — in ipsa tamen substantia revera erit hæc Augusta Posteritas perpetua in Hungaria sceptro Regendo.«

² Lajstromozva, de hiányzanak a bécsi *Archiv d. Min. d. I.*-ből.

³ L. III. *melléklet*.

Szükségesnek tartja azonban, hogy előbb a magyar nemzet némi vigaszt is nyerjen jelenlegi elcsüggedésében. Főleg szüntessék meg az eperjesi vértörvényszéket és bocsássák a foglyokat szabadon. A siker érdekében szükséges, hogy a király és a nemzet közti bizalmatlanság megszűnjék, s az úr és alattvaló közt olyan egység jöjjön létre, amely mindkettőnek fennmaradását biztosítsa. Ezért a tanácsosok néhány pontot állapítottak meg, amelyhez ő is teljesen csatlakozik.

A főurak véleményükben¹ örömeiket fejezik ki a királynak ama szándéka felett, hogy fiát királyukká akarja koronáztatni. Hogy azonban a gyűlés és a koronázás annál szerencsésebben sikerülhessen, szükségesnek tartják bizonyos sérelmeknek orvoslását. E sérelmek megegyeznek körülbelül azokkal, amelyeket már a nádor előző felterjesztésében láttunk.²

V. Az udvari konferenciák azután augusztus 16-án, 18-án és 19-én tanácskoznak a magyar főuraknak adandó válaszlól.³ 21-én végre tudatják velük a várban a király »atyai rezolúcióját.«⁴

Ebben a sérelmekkel szemben némi engedékenységgel mutatkozik. Így megígérik a katonaság fékentartását és az eperjesi vértörvényszék működésének felfüggesztését. A koronázási esküre és hitlevélre pedig kellő óvatos formában, de annál határozottabb tartalommal kijelentik, hogy a felség nincs ellene, hogy, amíg az 1222-i dekrétumot és a hitlevelet okos és az ország ügyeiben jártas egyének köztekintélyűleg a visszasságoktól megszabadítják: I. Ferdinánd eskümintája legyen az új koronázásnál irányadó, és erre az időre az övét is hatályon kívül helyezték. Az országgyűlést Pozsonyba fogják összehívni október 18-ára.

A főurak nevében a nádor mondott köszönetet a király jóindulatáért és ígérte a vármegyékben való agitációjukat a követválasztások alkalmával.⁵

A következő napon Maholányi János magyar kancelláriai referendárius e kijelentéseket latin írásba foglalva a 11 magyar és 17 nem magyar főúr előtt felolvasta. A magyar mágnások szinte versengtek itt ígéreteikben.⁶

Megállapodásuk eredménye az volt, hogy a koronázási eskü és hitlevél kérdéseinek elintézését kedvezőbb időre halasszák és országgyűlésen eszközölgék.

¹ L. II. melléklet. ² V. ö. fentebb 119. s. kl. ³ L. Turba, GPS. Bd. I, S. 17 f.

⁴ Bécsi Archiv d. Min. d. I., »Fremde Gegenstände 1 ex 1687, Nr. 41.« V. ö. Turba, GPS. Bd. I, S. 18. ⁵ U. o. »Nr. 43.« ⁶ U. o. »Nr. 44.«

A királyi meghívólevél még aznapról kelt Bécsben. Benne a király mindenekelőtt kifejezi azt a reményét, hogy, miután kedvelt országát győzedelmes fegyvereivel a török járom alól felszabadította és a belső zavarok is lecsendesedtek, az előző kedvező állapotok vissza fognak térni. Hogy pedig a jövőben már a viszályok lehetősége is ki legyen zárva, nem kínálkozott neki kedvezőbb módszer, mint hogy *fiát, József főherceget, következőképen, ha Isten életének véget vet, ennek az országnak és más tartományainak örökösét, Magyarországnak királyává koronáztassa.*¹

A meghívólevél hangja tehát igen homályos, mint ahogy a miniszteri értekezleten ajánlották is. A hitlevél magyarázásáról meg épen nincs benne említés, hogy a vármegyei közgyűléseken a követi utasítások adása alkalmával már eleve ellenállásra ne kerüljön a sor. Így aztán a követi instrukciók is a legáltalánosabb hangnemben mozogtak.²

Közben az udvar más eszközhöz is nyúl hangulatkeltés végett.

¹ A regális kezdete: »Quandoquidem dilectum Nobis Regnum Hungariae jugo Turcico vi impia eidem imposito, nec minus internis motibus hactenus pressum, victoriosis Armis nostris iterum in pristinum florem DEO auxiliante speretur redditurum, ne peramplius in similem ruinam deveniat, opportunius remedium Nobis haud occurrit, quam ut serenissimum Archiducem Josephum Filium nostrum, consequenter huius Regni aliarumque Ditionum nostrarum DEO de vita nostra disponente haeredem, in Regem eiusdem Regni nostri Hungariae Coronari faciamus et instituamus.« Kismartoni herceg Esterházy-féle családi főlevéltár, »Ad Rep. 98., Fasc. N.« Eredeti. U. a. a zétényi gróf Klobusiczky-féle családi levéltárban a Klobusiczky Ferenc 1687—88-i alispánsága idejéből fennmaradt iratok közt. Közli Thaly, A gróf Klobusiczkyak zétényi levéltára. (Történelmi Tár. 1895-i évf.) 16. s. kl. — Egyébként a regális szövegét közli Kovachich, M. G., Vestigia. P. 805. — Katona, Historia. T. XXXV., p. 427. squ. — Olaszul Comazzi, Notitie. P. 29 e seg. — Helytelenül idézve a latin szövegből (»Josephum... primogenitum...«) [Brenner], i. m. t. I, p. 357.

² L. pl. Komárom vármegye követi utasítását az 1687 október 14-i közgyűlésből. Fiáth János komárommegyei követ gyűjteményében az 1687—88. évi országgyűlésről. MNM. kéziratára, »Fol. Lat. 540.« — Heves vármegye követi utasítását az 1687 február 17-i közgyűlésből. L. Szederkényi Nándor, Heves vármegye története. Eger, 1890—7, III. k., 173. l. — Hont vármegye követi utasítását l. az ottani levéltárban. Említi Kovachich, M. G., Vestigia. P. 807. — Kassa sz. kir. város 1687 szeptember 6-án tartott városi közgyűlésének végzése így szól: »Elsőbbben is publicáltatott ő felsége regális mandátuma, kiben Magyarországnak országgyűlése hirdettetik pro 18 Octobris. Mely gyűléskor koronáztatni fog ő felsége nagyobbik fia herceg Josephus, mely gyűlésre parancsoltatik, hogy nemes Kassa városától oly követe-k küldetessenek, az kik békességszeretők lesznek és teljes plenipotentiával hogy menjenek, hogy több ő felsége híveivel együtt az országnak javára minden jót végez-hessenek.« Kassa város levéltára.

Megszólaltatja az udvari szellemű hivatalos közjogászokat és zsurnalistákat. Egész sereg pamflet és vélemény röpi szerte az országban. Ügyszólván kivétel nélkül a Grotius-féle természetjogi felfogás alapján állanak, amelyet az udvari konferenciák is vallottak. Így az egyik irat »Rövid érvelés Magyarország örökösödési jogáról« címmel¹ azt fejtegeti, hogy amit a király fegyverrel szerzett meg, joga is megtartani. Az öröklésről pedig a magyarok előtt említést sem kell tenni, hanem egyszerűen gyakorlatba venni. Még nagyobb propagandával dolgozik Flämitzer János Miklós császári hadbíró, aki három munkát is szentel elméleteinek.² Magyarországot a hadijog alapján mondja az uralkodóház tulajdonának, amely különben hosszú időn át úgy is gyakorolta öröklési jogát s ezt most a törökök feletti győzelem csak megerősítette. Aztán iparkodik is az örökös király előnyeit kimutatni a választott fölött. De színeinek összeválogatásában oly szélsőségeket követ, hogy az első helyen idézett munkáját Pozsonyban királyi rendeletre bakó által megégetik.³ Katonánál⁴ olvassuk Wagner⁵ nyomán, hogy a magyar királyok *elsőszülöttségi* táblázatát Kollonich egy tudós férfiúval a legrégibb időtől fogva összeállította. Méltán sorozható még a szószólók közé Caraffa, akinek nem jelent ugyan meg röpirata, de egy életrajzírója⁶ előadja, hogy milyen érveket hozott fel

¹ Esztergomi *hercepprimási levéltár*, »Fasc., 4. No. 71.« Idézi Goldschmiedt, i. m. 25. l. L. általában nála bővebben a publicisztika termékeinek tartalmát. (25. s. kl.) — V. ö. még Bidermann, *Geschichte der österreichischen Gesamt-Staats-Idee* 1526—1804. Innsbruck 1867—89, Abt. I, S. 49 f. — Turba, GPS. Bd. I, S. 21 f.

² Der In Böhmische Hosen ausgekleidete Ungarische Libertiner. Oder des Glorwürdigsten Erzhauses Oesterreich Festgesetztes Souverain- und Erb-Recht In Königreich Ungarn. Würzburg 1688. — U. a., Ewige Vermählung Des Glorwürdigsten Erz-Hauses Oesterreich, mit der Ungarischen Königs-Cron. Nürnberg 1688. — A harmadik (szerző nk.): Das, Durch die Oesterreichische Clemenz, wiederum Erquickte Königreich Ungarn. Das ist: Ausführlicher Anzeig, wie das Königreich Ungarn bey erfreulicher inthronisirung Königs Josephi, aus dem Glorwürdigsten Erz Hauss Oesterreich. Nicht aus dem Übel der innerlichen Spaltungen in eine heilwärtige Einmüthigkeit erhoben, sondern auch in seinen Privilegiis, Juribus, Libertatibus und Gerechtigkeiten festgesetzt, und restabilliret worden. Durch sonderbare Anmerckungen über die Diätal-Proposition de dato 31. Octobr. 1687 verfasst von J. N. F.

³ Az 1687 december 20-áról szóló királyi rendelet másolata a *budapesti egyetemi könyvtár* levéltárában lévő Collectio Hevenesiana. T. LVIII, p. 306.

⁴ Historia. T. XXXV., p. 438.

⁵ Historia Leopoldi Magni Cæsaris Augusti. [Augsburg] 1719, pars II., p. 31.

⁶ Vicus, De rebus gestis Antonj Caraphei Libri quatuor. Neapoli 1716, p. 227. squ.

a Habsburgok öröklési joga mellett. A »Circa ius liberæ electionis et coronationis Regis Hungariæ« című irat azt fejtegeti, hogy ahol csak egy örökös van, ott megszűnik a választás, és a természetjog érvényesül.¹

Ezalatt tovább folytak az udvari értekezletek is, amelyeken Esterházy, Korompay és néha más magyar főurak is részt vettek. Még október első napjaiban ez értekezletek egyikén arról van szó, amit már Caraffa is hangsúlyozott, hogy miként fejezzék ki az 1463-i és 1491-i öröklési szerződések érvényét, amelyek értelmében I. Ferdinánd óta tényleg eljárak, és amelyeket most a jövőre országos törvény alakjában jogilag is el kell ismertetni. Lipót kívánsága szerint neki *örökös* királynak kell lennie. Ennek megfelelően mondotta a nádor, hogy a felavatás szer-tartása *nem választást*, hanem csak a király *kinyilvánítását* fogja jelen-teni. Koronázás van Franciaországban is, ez pedig »notorius« örökös királyság.²

Kinsky hivatkozik az értekezleteken az 1572. évi dekrétumok 2. cikkeire is, amelyekben kérték a rendek II. Miksát, hogy elsőszülött fiát, Rudolfot törvényes utódjául jelentse ki, hogy országgyűlésileg megkoronázhassák. Az 1572. évi II. dekrétum 2. cikke ígéretet tartalmaz, hogy a király a régi jogállapotot fenntartja, mivel szemben a magyarok is mint hű alattvalók a jó király és fejedelem iránt mindenben engedel-mesek lesznek. Ebben azonban az a fenyegetés rejtett, hogy ha a király nem volna jó, akkor a rendeknek joguk volna az ellenállási jog érvénye-sítésére.³

VI. A trónöröklési törvényjavaslat szövegét még szeptember 5-én megfogalmazta a nádor⁴ és átadta a királynak, aki október 1-én Kinskyhez intézett sajátkező írásában azt kérdezi tőle, hogy mit kellene a nádor előterjesztésére felelni.⁵

A fogalmazvány nem nyerte meg a király tetszését. Szövege az 1572. évi dekrétumok szellemében készült, amikor többek közt azt tar-talmazta, hogy a rendek *kérték* Józsefet királyukul és a király bele-egyezésével és a *feltételek* elfogadásával egyhangúlag szabadon királyukká *választották*. Elhatározta továbbá az országgyűlés, hogy a jövőben soha nem *választ* mást, mint Lipót férfileszármazói közül az elsőszülöttet, de azzal a *feltétellel*, hogy az országnak az előző királyok által engedé-

¹ Bécsi Archiv d. Min. d. I., »Fremde Gegenstände 1 ex 1687, Nr. 46.«

² Az 1687 október 11-i értekezellet jegyzőkönyve és referátuma. U. o., »Nr. 53, 55.« L. Turba, GPS. Bd. I, S. 22 f. ³ L. u. o. S. 23 f. ⁴ L. IV. melléklet.

⁵ Bécsi Állami Utár, »Levelezés (Korrespondenz) 1683—1699.« Turba, GPS. Bd. II, S. VIII.

lyezett jogait és szabadságait ő felsége és utódai sértetlenül fenn tartják. És kéri a királyt, hogy erről nekik kettős függő pecsétjével ellátott *külön hitlevelet* adjon ki a nádor kezébe, amelynél fogva ő felsége biztosítva lesz fiági utódainak öröklési jogáról, a rendek pedig jogaiknak és szabadságaiknak megőrzéséről.¹

Ez a tervezet egybehangzóan a magyar főurak augusztus 16-i felterjesztésének szövegével olyan rendelkezéseket tartalmazott, amelyek egyaránt szolgálták volna az udvar céljait és a rendek érdekeit. Lipót azonban nem fogadta el ezt a tervezetet. A feltételeknek és a választásnak hangsúlyozása nem domborította ki eléggé házának öröklési jogát előtte.

8. §. A fiági trónöröklés megállapítása az 1687—88. évi országgyűlésen.

I. Az 1687-i magyar országgyűlésre felette nagy számmal gyűltek össze a rendek Pozsonyba. A praeliminariákról a nádornak október 24-éről a királyhoz intézett levele tudósít bennünket.² Ebből kitűnik, hogy a nádor már az országgyűlés megnyitása előtt is meg volt róla győződve, hogy a trónöröklési törvényjavaslat elfogadása nem fog akadályokba ütközni. Mégis nagy fontosságot tulajdonít a sérelmek elintézésének és azért azok összegyűjtéséig kéri a királytól az országgyűlés másnapra tervezett megnyitásának elhalasztását.

A király magáévá tette a tanácsot és csak október 30-án érkezett meg Pozsonyba. Közben a nádor valószínűleg erősen dolgozott a főurak és a rendek közt, bár e tanácskozásokról frott emlékeink nem maradtak fenn. A hangulat alapos előkészítése és az előzetes tárgyalások sikere nélkül alig volna megmagyarázható az a tény, hogy az ország alkotmányát annyira gyökerében érintő kérdésben az országgyűlés majd minden vita nélkül egyhangú lelkesedéssel fogadta el a javaslatot, sőt ép úgy, mint utóbb 1722-ben, maga ajánlotta fel a királynak az öröklés elfogadását.

A kezdeményező határozatot, vagyis az ünnepélyes felajánlást Orbán István személynöknek mint elnöknek magyar nyelvű megnyitó beszéde vezette be az alsó tábla október 26-i első nyilvános ülésén. Ez többek közt így szólt: »A meghívólevélből kitűnik, hogy bajainkat

¹ L. IV. melléklet.

² Kismartoni Protocollum. P. 324. — Múzeumi Protocollum. P. 95b. — Magyarul Esterházy Miklós, i. m. 20. s. kl. — Olaszul Comazzi, Notitie. P. 37 e. seg.

elsősorban József főhercegnek királlyá koronáztatása fogja orvosolni. Vegyük tekintetbe, hogy Bécsnek kapui felett e betűk: A. E. I. O. U. ezt jelentik: Aquila Electa Iuste Omnia Uincit és jelentik ezt: Austria Erit In Orbe Ultima.¹ És ha valaki szóba akarná hozni a választás kérdését, fontoljuk meg, hogy a felséges ház kétségkívül örökségképen bírja Magyarországot, mert hisz I. Ferdinánd koronázásakor önként beleegyezett az uralkodóház örökösödésébe a nemzet. S ugyan választhatna-e magának hatalmasabb házból királyt a magyar, mint az ausztriaiából, amely csak az imént foglalta Budát, Esztergomot, Ujvárt, Eszéket a töröktől vissza?²

Majd Korompay magyar kancellár emelkedett szólásra, kérve, hogy akarják-e az országot Anna öröklési jogán az ausztriai házra örökösödésileg átruházni és II. Endre királynak az uralkodóval szemben való fegyveres ellenállásról szóló dekrétumát elavultnak nyilvánítani.³

Ezután egy kezdeményező határozatot fogadtak el, amelyben hivatkozva az 1463-i és 1491-i öröklési szerződésekre, valamint Lipótnak a török kiverését illető halhatatlan érdemeire, örök érvényű törvényként nyilvánítják ki a Habsburg-ház fiági leszármazóinak elsőszülöttségi trónöröklési jogát mint az említett kötelezettségeknél fogva már egyébként is szakadatlan láncolatként betartottat.⁴ Egyszersmind azonban azt a reményüket fejezik ki, hogy az előző királyok által koronázásuk előtt kibocsátani szokott szerződéssel (reversalis) és esküformával a

¹ Petrőczy János pozsonyi városi jegyző Lipótnak október 30-i bevonulása alkalmával tartott beszédében még a következő két másik értelmét is adta a fenti betűknek: »Austriaci Erunt Imperii Ottomani Victores« és »Augustus Eleonora Josephus Ottamanum Vincent.« L. C o m a z z i, Notitie. P. 58. — Tudjunk különben, hogy e betűjel IV. Frigyes császártól származott és az ő saját feljegyzése szerint »Austriæ est imperare orbi universo«, vagy »Alls erdreich ist Oesterreich underthan«. L. közölve sajtókezű jegyzőkönyvében. C h m e l, Geschichte Kaiser Friedrichs IV. Hamburg 1840.—3, Bd. I, S. 577.

² L. e beszédet fentebb a 117. l. 2. j.-ében közölt K o v a c h i c h-féle diáriumban. Kivonatosa S z a l a y L á s z l ó n á l, Magyarország története. V. k., 390. s. kl.

³ L. V i c u s, i. m. p. 237. — E s t e r h á z y M i k l ó s, i. m. 29. s. kl.

⁴ »... *declaramus et lege præsentis perpetuo valitura sancimus: quod iuxta obligationes a majoribus Nostris contractas et transmissas in omne tempus successorum et Regem non alium quam sanguinis Austriaci principem ex lumbis Sacratissimi Imperatoris et Regis Leopoldi nunc feliciter et gloriose regnantis legitime descendente hæredem masculum et primogenitum, serie non interrupta, habere et coronare possimus, non obstantibus quibuscunque contrariis per iniuriam temporum introductis; ...* Bécsi *Archiv d. Min. d. I.*, »Fremde Gegenstände 1 ex 1687.« Másolat. Közli T u r b a, GPS. Bd. I, S. 205 f., az i. h. S. 206.

jövendő királyok is biztosítják az ország jogait és szabadságait. Elhatározzák, hogy a belső béke érdekében az aranybullának ellenállási záradékát eltörlik, de fenntartják maguknak a jogot, hogy abban a nem remélt esetben, ha valami a jogok, kiváltságok és a közszabadság ellenére történne, segítséget kérhessenek szerény, kérő formában sérelmi cikkek szerkesztése segélyével.

E kezdeményező határozat csak két rendelkezést tartalmaz az udvar szándékainak megfelelően: a fiági elsőszülöttségi trónöröklési jognak kimondását, amely tekintetben az aulikus szellem a régi és érvényükben annyiszor megcáfolt öröklési szerződésekre való hivatkozással különösképen nyilatkozik meg, továbbá az ellenállási jog eltörlését. Egyébként azonban az alkotmányrevízió: a koronázási eskü és hitlevél tekintetében nem teljesült be benne az udvarnak az a reménye, amelyet még a főurak bécsi kihallgatása alkalmával is táplált.

Magának e kezdeményező határozatnak azonban nem kell oly nagy fontosságot tulajdonítani, miként azt Turba teszi.¹ Nem volt ez még törvényhozási alkotás, még kevésbé »lex perpetuo valitura«, amely kifejezés kétségtelenül az udvari szellemű jogászoktól származott, mert ilyen fogalmat a XVII. századbeli magyar alkotmány nem ismert. Egszerűen javaslat volt az a trónöröklési cikkek alkotása tárgyában, és mint ilyen az akkori törvényhozási technikának megfelelően vagy a királytól, vagy a rendektől indulhatott ki.

II. Október 29-én indult el Lipót feleségével, Eleonórával és két gyermekével, Józseffel és Mária Erzsébettel a pozsonyi országgyűlésre. Másnap a rendek a határon, Farkasfalvánál küldöttségileg üdvözölték, amely alkalommal Fenyessy egri püspök volt a szónok, aki többek közt ezt mondta Józsefnek: »Lépj be az országba, amely téged örökös jogon illet!«²

Ime, valamennyi nyilatkozatból az tűnik ki, hogy a rendek az öröklési jogról már mint elfogadottról, meglévőről beszélnek, amelynek az országgyűlés részéről csak a törvényes szankciót kell megadni.

Október 31-én tisztelgett a két tábla a királynál a pozsonyi várban, amely alkalommal az ugyanazon napon kelt királyi proposíciókat³ is átadták a rendeknek. Ezeknek szövegezését illetőleg felette érdekes adatokat olvashatunk Turbá nál.⁴ Ami tartalmukat illeti, mindenek-

¹ GPS. Bd. I, S. 29.

² L. Comazzi, Notitie. P. 43 e seg. — Katona, Historia. T. XXXV., p. 430. — Turba, GPS. Bd. I, S. 30. ³ L. fentebb 117. l. 2. j. ⁴ GPS. Bd. I, S. 31 f., 208 f.

előtt követelik az örökösödés törvényes állandósítását, amit háromféle érveléssel támogatnak. Így hivatkoznak az uralkodóház érdemeire, az ország felszabadítására fordított rengeteg áldozatra, a király vitéz fegyvereit kísérő hadiszerencsére, amely az ellenség teljes leverésével biztat. Mindezeknek pedig céljuk, »hogy ez az annyi vihartól szétdúlt Magyarország ez új csillagzat fénye alatt neki vigaszára, a rendeknek pedig javára jobb napoknak nézhessen elébe.« Ez az *ad hominem* érv. Másodszor hivatkoznak arra, hogy az örökösödés eszméje az ország alaptörvényén és a vérség jogán sarkal és számos szerződésben megerősítésre talált. Ez a jogi érv. A harmadik érv pedig a háború jogára, a *jus bellis*re hivatkozik, amikor mondja, hogy: »Adhatna ugyan a . . . felség ennek az országnak, amelyet részint a lázadók, részint a török kezéből . . . foglalt vissza, új törvényeket, úgyszintén amit győzelmes fegyvereinek erejével foglalt el, azt a hadijog alapján külön meg is tarthatná magának és felséges örököseinek, külön kormányozhatná szelíd és alkalmas törvényekkel; . . .«

Ezekkel szemben ígéri a királyi előterjesztésekben az udvar, hogy 1. az ország régi törvényei, szabadságai és kiváltságai továbbra is csorbitatlanul fenntartatnak és a koronázandó új király is esküt fog tenni, csak hogy az I. Ferdinánd mintája szerint. Ez irányban azonban a következő feltételeket szabja: *a)* »a kétségeset, károsat és nyilvánvalóan keresztülvihetetlent« illetőleg előzetesen meg kell az országgyűlésnek egyeznie I. Ferdinánd esküjéhez egy záradékban; *b)* előzetesen ki kell igazítani, ami az I. Ferdinándtól annak idején letett esküformulába Endre király 1222: 31. t.-c.-ének megtartásáról beiktatva található; *c)* kell, hogy »az öröklési jogot, amely a felséges ausztriai ház ünnepélyes szerződések és alkupontok értelmében illeti, bár ezt valósággal ugyanez ausztriai ház egymást követő elsőszülött fejedelmeinek szakadatlan sorozata csorbitatlanul betartotta, de az idők mostohasága és a belmozgalmak alkalmával e század elején a rosszakaratúak sérelmes értelmezése színlag meggyöngítette és kétségbe vonta, a rendek méltányos kinyilatkoztatása legtökéletesebben helyreállítsa, és az evégből alkotandó s a koronázási oklevélbe is beiktatandó törvénycikk örök időkre megerősítse.« Csak ha ezeket a feltételeket tíz, legfeljebb tizennégy napon belül teljesítik, volt hajlandó a király a sérelmekről tanácskozni. Így 2. a visszahódított, vagy -hódítandó területek bekebelezésének bizonyos módjáról; ¹ 3. a katonaság és a császári hivatalnokok által elkövetett visszaélésekről. Ezekre nézve a proposíciók is elismerik, hogy »alkalmat szolgáltak

¹ »... certo modo et modalitate . . .«

jogos panasza», de azokat is a háború első szerzőivel, t. i. a felkelőkkel hozzák kapcsolatba. A közsérelmeknek a fenti határidőn belül való felterjesztését rendelik, hogy a felettük való tanácskozás ne késleltesse a koronázás cselekményét, a többi tárgyat pedig vagy bizottság, vagy békésebb időben egybehívott országgyűlés intézze el. 4. Végül indítványt kér a király a rendektől az igazságszolgáltatás reformjára nézve.

A november 2-i ülésben a sérelmeket szerkesztő bizottságot választották meg, 3-ika pedig az eperjesi vértörvényszék ügyével telt el. Csak november 4-én került sor a trónöröklés tárgyalására, amikor Fenyessy György, Kéry Ferenc és Czobor Ádám azt az izenetet hozta a főrendektől, hogy ők felkérték a királyt, tudassa velük közelebbről a trónöröklésre vonatkozó szándékait, amelyeket három pontban terjesztettek eléjük: 1. Az öröklés csak a felségtől leszármazó fiágra vonatkozik, még pedig az elsőszülöttség rendje szerint; a fiág magvaszakadása esetén pedig ismét beáll a rendek választási joga. 2. Abból, hogy Endre király dekrétumának az ellenállásra vonatkozó részét kártékonynak és mint ilyent eltörlelendőnek nyilvánítják, nem kell következtetni, hogy az országot egyéb szabadságaitól is meg akarják fosztani, sőt kész a király ez irányban frásban is biztosítani az országot. 3. Ha József főherceg kiskorúsága miatt volnának a rendeknek az eskü szemponyjából nehézségeik, ezeket is hajlandó eloszlatni a felség.¹

A rendek azonban vonakodtak a nyilatkozattételtől, annyival is inkább, mivel a főrendek és azoknál is a nádor szokott először indítványozni ilyen nagyfontosságú kérdésben. Az alsó tábla e különös eljárásból joggal következtethette, hogy nem népszerű az ügy a főrendeknél sem. A tanácskozást tehát, tekintve a másnapi ünnepet, amelyet Imre hercegnek szenteltek, 6-ára halasztották. Ekkor azonban Szirmay István és Szapáry Péter követek a főrendek különös magatartása folytán és mert azok 6-án sem üléseztek, azt ajánlották, hogy halasszák el ismét a végzést.

Mikor a november 7-i ülésben Orbán István személynök felszólította a rendeket a trónöröklésre vonatkozó nyilatkozattételre, mély hallgatás követte szavait. Azután folytatta: »Ne tartóztassa a rendeket véleményük kijelentésében, hogy a főurak még nem nyilatkoztak; különben oly valami történhetnék a karokkal és rendekkel, amit nem vártak volna.«²

¹ L. Szalay László, Magyarország története. V. k., 397. s. kl.

² A monyorókeréki gróf Erdődy-féle család levéltárban lévő diárium után közli

Végre nyilatkozni kezdtek a követek, de még mindig a választást is emlegették. Így Petróczy János, Pozsony város követe hozzájárulna a királyi javaslatához, csak a szabad választás előzze meg.¹ Jászi János nyitrai követ arra akarja kérteni a királyt, elégedjék meg annak kimondásával, hogy Magyarországnak mindig az ausztriai házból lesz királya. Így aztán a felség fiai közül azt szemelhetnék ki fejedelmükül, akit legalkalmasabbnak találnak. Arról is szó kerül, hogy választás csak akkor történjék, ha a főherceg uralkodásra képtelen vagy kiskorú. A személynök azonban a szónokokat letorkolja.

Mások az örökösödés elvét helyeslik ugyan, de Endre király törvényének épségétől nem tángitanak. Különösen akörül forog itt a vita, hogy miként segítsenek magukon, ha jogaikat a királyi hatalom elnyomással fenyegetné. Ez irányban az intézkedést annyival is inkább kívánatosnak tartják, mivel ilyen jogtiprás az örökös királyság alatt még könnyebben és többször adhatja elő magát, mint ennekelőtte. Idevonatkozólag tehát az a határozatuk, hogy a dekrétum magyarázatát a sérelemszerkesztőkre kell bízni s időközben majd a nádor fogja egyengetni az ellentéteket.²

A főrendek november 4-i ülésében a nádor közölte a királynak a trónöröklésre vonatkozó óhajait, amiket azután — mint láttuk — átküldöttek az alsó táblának. Itt főként a nádor, a prímás és a kancellár fáradoztak az udvar szándékának megvalósításán. Különösen az utóbbi fejti ki hosszabb beszédben a javaslat elfogadásának szükségességét. Kiindul az általános jogi szempontból, amely az örökös monarchiának a választási felett való előnyét tünteti fel. Ezt mutatja az európai példa is, miután a legtöbb választó ország e jogáról önként lemondott nem is az uralkodó család, hanem a haza békéje kedvéért. A magyar nemzet már a vezéri méltóságra Álmos nemzetségét emelte. Az Árpád-ház kihaltával az örökös monarchia megszűnt ugyan, de a rendek őseik szelle-

Horváth Mihály, i. m. VI. k., 192. s. kl. — L. még Kovachich, J. N., *Collectio diariorum dietalium inelyti Regni Hungariae. Acta Dietæ Posoniensis Anni MDCLXXXVII. Die 7. 9-bis.* Kézirat a MTA. Könyvtárában, »M. Jog. F. 20.«

¹ L. Horváth Mihály, i. m. VI. k., 193. l.

² Az országgyűlés e napi lefolyását bőven leírja Szalay László Kárász Tóbiás körmöci követ naplója alapján (*Diarium Comitiorum a. 1687—8.*), amely — mint megjegyzi — a MTA. kéziratai közt van. Ott azonban nem sikerült erre ráakadnunk. Heinlein István professzor, könyvtártiszt úr is azt a felvilágosítást adta, hogy e naplót, bár többen keresték, nem lehetett megtalálni az akadémiai kéziratok között. Valószínű tehát, hogy Szalay más helyről kölcsönöztette az Akadémiába, és így megjegyzése téves. Magyarország története. V. k. 394. l.

mében fognak cselekedni, ha a régi állapotot ismét helyreállítják. A trónöröklés elfogadásával az ország némi ellenszolgálatot nyújt királyának a tőle nyert jótéteményekért. A másfél század óta, hogy a magyar korona e házra szállott, az egész országban alig van erődített város, amelyet fegyvereivel és költségeivel vissza ne szerzett volna. Úgyhogy, ha Lipót nem is volna Anna utóda, mégis kiérdemelte volna a koronát annyival is inkább, mivel az örökösödést nem akarja a hadi jognak köszönni, hanem adományt akar benne látni a magyar rendek szabad akaratából.¹

Egyébként a felső tábla tárgyalásaiban ugyanaz a szellem nyilatkozik meg, mint az alsóében. Még a kifogások és az ellenérvek is ugyanazok.² Különösen heves ellenzője az öröklés kérdésének az országbíró, gróf Draskovich Miklós, akit ezért a király is megfedd.³ Állítólag felindulásában még másnap szörnyet hal, és ebben sokan Isten büntetését látják, ami csak az ügy sikerét mozdítja elő.⁴

A király óhaja tehát némi ellenzéssel ugyan, de mégis visszhangra talál. Mint Turba forrásai alapján hozzátesszi, az ígéretek, amelyeket adtak, de később teljes számban be nem tartottak, szintén megtették a magukét.⁵

Még november 7-éről jelenti örömmel a nádor a királynak, hogy indítványát némi huzavona után ugyan, de mégis egyhangúlag elfogadták. Az öröklés kérdésében nincsen ugyan nehézség, ami pedig Endre király dekrétumát illeti, mindent el fog követni, hogy mint a felség hű alattvalója óhajainak teljesítésében semmit el ne mulasszon.⁶

Érdekes, hogy e jognak, amely voltaképpen csak alakilag volt meg, feladása sokkal kisebb fontosságú volt mint az öröklési elvnek a behozatala, de régi rendi társadalmunk, mihelyest nemesi jogokról volt szó.

¹ L. Wagner, i. m. pars II., p. 30. squ. — Szalay László, Magyarország története. V. k., 402. s. kl. — Esterházy Miklós, i. m. 29. s. kl.

² Egy öt lapból álló naplómásolat a bécsi Állami Útban, »Hungarica, comitalia. Fasc. 402.« Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 217 f. ³ L. Wagner, i. h.

⁴ L. »Diarium baronis Balthasaris Patachich de Zajezda annorum 1687—1690.« P. 17. Zágrábi zem. arhiv, »Manuscripta historica. Fasc. 499., nro. 16.« Egy részét a diáriumnak közli Lasowski, Dnevnik baruna Baltazara Patačiča od god. 1687. do 1690. (Starine. Knj. XXVII, Zagreb 1895.) Str. 194 i. sl. — Marqués de Burgomayne spanyol követ jelentése 1687 december 12-éről a simancasi Archivo Generalban, »Secretaria de Estado, Leg. 3929.« Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 202. — Brenner, i. m. t. I, p. 360. — Szalay László, Magyarország története. V. k., 404. l. — Horváth Mihály, i. m. VI. k., 196. l.

⁵ GPS. Bd. I, S. 35. ⁶ L. V. melléklet, 1.

a nemzeti ügyekben rég elvesztett erélyét csodálatos módon mindig újra visszanyerte.

A november 10-i ülésben vitatták meg a rendek a királyi proposíciókra adandó választ. A klérus javaslatának az öröklésre vonatkozó 1. pontja, amellyel a többi javaslat megegyezik, a következő volt: Ő felségének elsőszülöttét királyul koronázzák, de az örökösödés szorítkozzék az egyenes vonalra és a fiágra s magszakadás esetén választási joggal élhessenek a rendek.¹

III. Az örökösödés körül azonban ismét új nehézségek merültek fel. Marqués de Burgomayne spanyol követ Stratmann útján figyelmeztette Lipótot, hogy az *egész fenséges házra* terjessze ki az öröklés jogát.² Többször történt egy 1617-i családi szerződésre is hivatkozás, amely III. Fülöp és II. Ferdinánd közt jött volna létre a túlélő fiág öröklési jogáról. Lipót nyomban intézkedett a hiány pótlásáról. A nádor még november 10-éről intéz hozzá egy kétségbeesett levelet, amelyben tiltakozik a spanyol követnek az ellen a gyanúsítása ellen, amelyet Dietrichstein főudarmestertől hallott, hogy ő az oka a spanyol király magyar trónból való kirekesztésének. Ő azonban ilyen parancsot a felségtől nem vett, magától meg nem mert effélébe avatkozni. De ha tetszenék a felségnek, hogy a Lipót-féle ág magszakadása esetére a spanyol király és fiága öröklési jogát is beiktassák a törvénybe, bár nehézséggel fog járni a dolog, azon lesz, hogy ezt is jó eredménnyel terjessze a rendek elé.³

E kérdést a felső tábla november 13-án tárgyalja először és megvan benne a hajlandóság a kérdés teljesítésére. Mikor ez 15-én üzenet útján az alsó tábla elé kerül, a követek nagyobb része arra hivatkozik, hogy erre nincs utasítása. Mások azzal érvelnek, hogy ők nem az ausztriai házat, hanem ő felségét és fiutódait fogadták Magyarország örökös királyaiul. Lapsánszky János trencséni követ pedig úgy vélekedik, hogy ilyen alapon más is igényelhetné az örökösödést, ami a pártoskodásnak új teret nyitna.

A nádor még 14-én értesíti a királyt, hogy sok fáradozás után sikerült a főrendeknél kivinni az új kívánságot. A nemesség körében azonban egyelőre nehézség mutatkozik, de még azon a napon fog a rendekkel beszélni. Nem is annyira a király személye, mint inkább a jövő kormányzás módja körül lesz náluk vita. A rendek ugyanis idegenkednek a gondolattól,

¹ L. Szalay László, Magyarország története. V. k., 405. l.

² L. fentebb a 136. l. 4. j.-ében közölt jelentését. V. ö. Turba, GPS. Bd. I, S. 203. ³ L. V. melléklet, 2.

hogy ha az ausztriai ágnek magva szakadna és Spanyolországban is egyetlen ivadék volna életben, aki a keleti monarchiát nem volna hajlandó kormányozni, hogy ekkor az egész birodalmat gubernátor igazgassa. Maga V. Károly is látván, hogy egész birodalmát egyedül kormányozni nem képes, igen bölcsen osztotta föl fiai között.¹

A 16-i ülésben a személynök kijelentette, hogy a király megmarad szándéka mellett, ne ellenkezzenek tehát tovább a rendek. Felhozta egyúttal a spanyol királynak a hazával szemben szerzett érdemeit, a török ellen való pénzbeli segítségét és annak a jövődre tett ígérését. A felső tábla is újból átízent, hogy ne tegyék ki ő felségét és utódait annak a rendek, hogy öröklési jogukat Spanyolországra elveszítsék, ami könnyen megtörténhetnék, ha a spanyolok eljárásukat hasonlóképen viszonznák.² Végre is megpuhultak a rendek, úgyhogy Esterházy még 16-án értesíthette a királyt, hogy a spanyol király ügye kedvező elintézészt nyert, de mégis annak kijelentésével, hogy a magyar királyok Magyarországon vagy a szomszédos tartományokban lakjanak.³ A spanyol követ pedig biztosíthatta királyát, hogy Lipót mindössze taktikai okokból nyilatkoztatta előbb ki a rendekkel, hogy Magyarország örökös királyság, de különben a spanyol ág bevonása nélkül el sem fogadta volna a magyarok ajánlatát.⁴

IV. A november 21-i ülésben találkozunk először a rendeknek a trónöröklésre vonatkozó törvényjavaslati szövegkísérletével. Rengeteg tárgyalás, törlés és módosítás következett be, míg e szövegből a törvény-cikkek előálltak. Az alap már megvan a nádor szeptember 5-én kelt első fogalmazványában, de csak a legnagyobb körvonalaiban.⁵ Turba gondosan foglalkozik a szövegezés történetével. E célból hasábosan leközli az első négy cikkre nézve az országgyűlésnek 1687 november 21-i, 29-i, illetve december 4-i, 1688 január 19-i és 21-i felterjesztéseit, azután az udvarnak 1687 december 1—4-ig és 1688 január 22—24-ig történt tanácskozásait, illetve azok kereteiben a szövegmódosításait.⁶

¹ L. V. melléklet, 3.

² L. Collectio Kovachich. (Idézve fentebb 134. l. 2. j.) Die 16^a 9bris. — Szalay László, Magyarország története. V. k., 407. s. kl. ³ L. V. melléklet, 4.

⁴ «...reconocio S. Magestad porporcionada abertura de declararse, en que se entendia hauer de ser tambien incluida la linea de V. Magestad, y así haviendo dado este motiuo, no admitio la declaracion de los Vngaros, ...» Marqués de Burgomayne spanyol követ II. Károly spanyol királyhoz Pozsony, 1687 november 26-i kelettel. Simancasi Archivo General, «Secretaria de Estado, Leg. 3929.» Eredeti. Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 230 f. ⁵ L. IV. melléklet. ⁶ L. GPS. Bd. I, S. 254 f.

Anélkül hogy itt a szövegezés részleteinek történetébe belemennénk,¹ csak a főeredményeket jelezzük.

A rendek bármennyire törekednek a *választás* szónak a szövegbe való bevitelére, az udvar törli és legfeljebb az »unanimiter et faustis acclamationibus« kitétel emlékeztet halványan rája. Igen helyes Turbának idevonatkozó fejtegetése, amelyben jelzi, hogy nem doktriner szempontokból ragaszkodtak a rendek a választás kitételhez, hanem az volt a gondjuk, hogy hol fog megállani Magyarországnak az örökös tartományokba való beolvasztása, amely a trónöröklés behozatalával kezdődik. Felfogásuk szerint az örökös királyság abszolutizmust jelentett. És az sem lehetett titok előttük, hogy az udvarnak szándéka a nemesség adómentességi privilégiumát megszüntetni.²

A november 21-i szövegezés még csak a József-féle ágra szorította az elsőszülöttség szerinti öröklési jogot; ennek kihalása után ismét választás lépett volna valamelyik másik Lipót-féle ágra nézve életbe, amely megint az elsőszülöttség szerint örökösödött volna. Az udvar ezt visszatartotta és csak a spanyol ágra nézve egyezett bele azzal a gondolattal, hogy ha a spanyol királynak egyik fia nem hagyná el országát, a keleti monarchiában és Magyarországon egy másik örökösödhessek.³

Az udvar kívánságára került a 2. t.-c. 1. §-ába a következő kifejezés: »(ugyanazt [t. i. a fiági elsőszülöttségi örökösödést] határozván [*statuentionibus*] az 1547-ik évi 5-ik s más e felől alkotott törvényezikkek)«. Igaz, hogy hivatkozott már erre a rendeknek 1687 október 26-i kezdeményező határozata is, de mindössze abban az értelemben, amint akkor ez a törvényhely hangzott, hogy t. i. a magyar nemzet a választást a Habsburg-ház fiágára korlátozta. Bizonyos, hogy I. Ferdinánd óta mind a hét esetben az elsőszülött főherceget koronázta királlyá a magyar országgyűlés, de ezt nem törvényes kötelezettség alapján, hanem sokkal inkább politikai célszerűségből tette és e gyakorlattól épen így el is térhetett volna. De most a kényszerítő nyomás alatt mégis enged az udvar olyan utólagos törvényt magyarázatának, hogy ezt a hét esetet egy deklaratív, interpretatív úton alkotandó törvényes kötelezettség valóban fennállott praëjudiciumaként állítja oda.⁴ A magyar országgyűlés a fenti hivatko-

¹ Ez irányban elég legyen Turba fent jelzett hasábos összeállítására és ehhez fűzött tanulmányára hivatkoznunk. GPS. Bd. I, S. 32 f.

² L. GPS. Bd. I, S. 33.

³ Kinsky javaslata. Bécsi *Archiv d. Min. d. I.*, »Fremde Gegenstände 1 ex 1687, Nr. 181.« L. Turba, GPS. Bd. I, S. 265.

⁴ Turba e magyarázata teljesen szabatos. GPS. Bd. I, S. 42 f.

zásnál, ha már nem kerülhette el, a mult jogállapotának jelzésére az »(articulis) *innuentibus*« (= megerősítvén) kitételt akarta használni, de az udvar minden finom érzék nélkül a mult jogállapotával szemben a *statuentibus* (= határozván) kitételt követelte. Egyébként a helyes magyar jogmagyarázatot tüntetik fel azok a közbeeső törvények, amelyek az 1547:5. t.-c. alapján mindig a Habsburg-örökösök *választásáról* beszélnek.

Törölte az udvar az országgyűlés felterjesztéseiből a rendeknek azt a kívánságát is, hogy a spanyol ág örökösödését csak ama feltétel alatt fogadják el, ha az abból származó magyar királyok az országban vagy a szomszédos tartományokban laknak.¹

Ellenben úgy látszik női örökösödés nem volt szándékában az udvarnak. A felső tábla 1687 november 4-i ülésén azt mondja a nádor: »az öröklést illetőleg nem akarja ő felsége, hogy az egész ausztriai ház örökösödjék, hanem csak az ausztriai főhercegeknek fiági leszármazói, mert különben idegen hercegek is igényt tarthatnának.«² Értette pedig alattuk a főhercegnők férjeit és a tőlük leszármazókat, mindenekelőtt pedig valószínűleg leányának, Mária Antóniának férjét, Miksa Emánuel bajor választót, akinek közvetlen törekvései a spanyol Habsburg örökségre és közvetett szándékai a keleti monarchiának legalább egy részére nyilvánvalók voltak.³

V. 1687 december 9-én történt meg József főherceg koronázása.⁴ Koronázási esküjét az 1. cikk tartalmazza, amelyet a trónöröklésről szóló 2. és 3. cikkel, összesen huszonkilenc cikk, mint IV. dekrétumát I. Lipót az akkori szokásnak megfelelően egyszerre 1688 január 25-én Pozsonyban szentesítette.⁵

¹ Az összehasonlító szövegeket közli Turba, GPS. Bd. I, S. 262.

² A diárium feljegyzését közli Turba, GPS. Bd. I, S. 217.

³ L. bővebben Turba, GPS. Bd. I, S. 44 f., 73, 111.

⁴ Téves Goldschmiedtnek az az állítása, hogy esküjében e szavakkal: »Mi József Magyarország örökös királya esküszünk« kifejezésre jut a Habsburgok örökösödésének elismerése. (I. m. 40. l.) Ez a szó ugyanis: »örökös« hiányzik az esküből. Hisz a trónöröklésre vonatkozó törvények egyébként sem voltak még 1687 december 9-én szentesítve, úgyhogy ekkor még nem is lehetett hivatkozni a Habsburgok öröklési jogára.

⁵ E dekrétumnak a király szentesítette első eredeti írott példánya az ugyanazon korbeli többi dekrétummal együtt hiányzik az Orsz. Ltár eredeti törvénygyűjteményéből. A nyomtatott eredetiekből több példány van a könyv- és levéltárakban. A 2. cikk kezdetét és a dekrétum utolsó lapját hasonmásban közli Acsády, Magyarország története I. Lipót és I. József korában (1657–1711). (A magyar nemzet története. VII. k.) Budapest, 1898, 467., 471. l. — Már a CJH. régi

A trónöröklésre vonatkozó két cikk szövege lényegében teljesen megegyezik az országgyűlés 1687 november 29-i szövegezésével, mindössze stiláris változtatásokat szenvedett jobbra a Kinskytól ajánlott módokon.

A 2. cikk megemlékezik röviden az uralkodóháznak különösen a török kiverése körül szerzett nagy érdemeiről, majd folytatja: »Ez oly nagy s örökké hálával említendő jótéteményeknek emlékezetére, s alázatosan kedveskedő lelküknek mindenkorra felismerhető hálája jeléül, e Magyarországnak s kapcsolt részeinek összes karai és rendei kinyilatkoztatják, hogy mostantól jövőre és örök időkre senkit mást, mint fennczímtzett Ő császári s királyi felségének saját ágyékából származott fiörökösei közül az első szülöttet (ugyanest határozván az 1547-ik évi 5-ik s más e felől alkotott törvényezikkek) fogják törvényes királyuknak s uruknak ismerni és azt mindenkor és annyiszor, valahányszor ily felavatás újból bekövetkezik, a fentebb kijelentett hitlevélben foglalt czikkelyek előre-bocsátandó elfogadása, vagy királyi biztosítása s e felől oly alakban, mint elődei teljesítették, leteendő eskü után, országgyűlésileg, e Magyarországon belül, meg fogják koronázni.«

A 3. törvény cikk a spanyol Habsburg-ág trónöröklését állapítja meg a következő szavakkal: »Ha pedig (a mit a jó Isten századokra kegyelmesen elhárítani méltóztassék) Ő császári s királyi felsége fiágának magvaszakadása bekövetkeznék, akkor az ilyen átszállandó s felveendő uralkodásban való utódlás (szintén megelőző s a fennkijelölt módon előre bocsátandó királyi biztosítás, s az említett hitlevélben foglalt czikkelyek elfogadása és az ezekre teendő eskü után) háruljon és menjen át Spanyolország királyának, második Károly úrnak hasonlóképen fiágú magvára, s így csak abban az esetben (melyet Isten kegyelmes jósága távol tartson), ha úgy a fentisztelt Ő császári és királyi szent felségének, mint Spanyolország említett felséges királyának fimagva kihalna, nyerjen helyet a mondott karok és rendek ősi és régi helybenhagyott szokása, s előjoga a királyok választására s koronázására nézve.«

Az 1688: 2. és 3. t.-c.-nek rendelkezései eszerint a következő négy főelvet foglalják magukban.

1688

kiadásai mint 1867. évi törvényeket közlik, jöllehet a király csak 1688 január 25-én szentesítetté és így szabatosan vagy 1687—88., vagy 1688. évi dekrétumról kellene szólni. A helytelen idézés átment a többi törvényünkbe is. Így többek közt az 1715: 2. és az 1723: 2. t.-c.-be. Mindez azonban nem irányadó, hogy ez országgyűlés törvényeit ne a helyes idézési módnak megfelelően jelöljük.

1. *Megállapítják az elsőszülöttség rendje szerint való fiági trónöröklést.* Ez tehát az ági örökösödésnek az a faja, amelyben tisztán csak a férfiak örökölnék a nők teljes kizárásával (*successio linealis agnatica*).¹

2. *Kikötik a koronázást, hitlevélkiadást és eskütételt mint a trónöröklés feltételeit.* E feltételek szabásában az ősöknek kiváló közjogi érzékük nyilatkozik meg. Eddig nem volt szükség e feltételek törvényszerű megállapítására, mert a szabad királyválasztásnál minden egyes esetben módjában állt az országgyűlésnek a választás feltételeit megszabni.²

3. *Elfogadják az 1522-i brüsszeli pactum mutuae successionist a Habsburg-ház német és spanyol ága közt.*

4. *Végre ünnepélyesen kifejezik a nemzet szabad királyválasztójogát a két ág fitagjainak kihalása esetére.*

9. §. A fiági trónörökléssel kapcsolatos alkotmány-biztosítékok a királyi hitlevél és eskü alakjában.³

I. Az 1687–88-i országgyűlésnek a trónöröklésről szóló törvényalkotásai mellett igen fontos rendelkezései vannak a *koronázási hitlevél és eskü* tekintetében is, amelyek közül az utóbbi az 1688: 1. t.-c.-be van iktatva. Turba e rendelkezéseket, amelyek utóbb az 1723. évi trónöröklési törvényekbe is átmentek, a *pragmatica sanctio* alapjai közé sorozza.

Már fentebb⁴ az országgyűlést előkészítő udvari értekezletek tanácskozásából láttuk, hogy az udvart egy nagy alkotmányrevízió gondolata foglalkoztatta és ezért volt szüksége a teljes és csorbíthatlan királyi hatalomra. E céljának elérését szolgálták pedig a *trónnak örökletessé tétele, az ellenállási jognak eltörlése, valamint a koronázási hitlevél és eskü megváltoztatása*. Ez utóbbiak tekintetében az volt a felfogása, hogy a létező jog fenntartásáról kiadott hitlevél és az arra letett eskü a további reformot kizárja. Mivel pedig szabad kezdet akart, hogy az eskü ne korlátozza a királyt, azt ennek megfelelően kívánta módosítani.

Az első két terv teljes diadalát az előbbieken láttuk. Az ellenállási jog eltörlését az 1688: 4. t.-c.-be iktatták. Bár nehezen engedtek a rendek és legalább az ellenmondási jogot akarták megmenteni, az udvar kéréseire maradt terveinek megvalósításában.⁵ Még radikálisabban járt el a hitlevél és az eskü módosítása tekintetében.

¹ V. ö. fentebb 21. l. ² L. bővebben fentebb 30. l. és alább 21. §.

³ E § kivonatossan megjelent MF. VI. évf., IV. k., 1916, 402. s. kl.

⁴ L. 116. és 126. l. ⁵ V. ö. Turba, GPS. Bd. I, S. 48.

Már az augusztusi tanácskozásoknál láttuk, hogy az udvar közölte a főurakkal a királynak azt a szándékát, hogy Józseffel az I. Ferdinánd esküjét kívánja letétetni, kihagyva belőle ami *visszas és káros*. Maguk a főurak is hangoztatták, hogy a változtatás szükséges és időszerű.¹

Ugyanennek a szándéknak kifejezését láttuk az 1687 október 31-i királyi előterjesztésekben is,² amelyek szó szerint mondták: »... [az ország törvényeinek] megtartását [a felség] a megkoronázandó új királlyal hitttel is megerősíttetni [akarja] aszerint az esküforma szerint, amelyet első Ferdinánd császár és király felavatása alkalmával letett, *nemkülönben aszerint a formula szerint, amely felett a kétségeset, károsat és nyilvánvalóan keresztülvihetetlenlét illetőleg megtörténik az egyezkedés.*»

A hitlevél és eskü szövege felett 1687 november 29-től kezdve tanácskoznak az udvarnál, míg végre *egy záradékban állapodnak meg*, amely gondolatnak első nyomára a birodalmi alkancellárnak, gróf Königsseggnak augusztus 9-i javaslatában akadunk, ahol mondja: »... zu schwören, dass man halten wierdt, wie Ess wierdet verglichen werden.«³

Az országgyűlés november 21-i, 29-i és december 4-i felterjesztése nem emlékezik meg az esküben végrehajtandó módosításokról. A december 1-e és 4-e közt lefolyt udvari értekezletek a záradék fogalmazásán dolgoznak és hosszas tanakodás, többszöri törlés után a király végleges rezolúciója alapján megállapítják a formulát. Ezt december 6-án kelt *»dekrétum«* alakjában, amely egyszersmind a sérelmekre adott végleges rezolúciót is tartalmazta, a magyar udvari kancellária útján 8-án délután 4 órakor juttatják el a nádor lakására,⁴ de Esterháznak egy december 2-ről a királyhoz intézett leveléből kitűnik, hogy előtte a dekrétum tartalma már akkor ismeretes volt.⁵ A király már azt hiszi, hogy révbe

¹ Talán ennek folytán értesültek már a vármegyék is az udvar szándékairól. Heves vármegye pl. követi utasítása 5. pontjában azt mondja, hogy ilyen részleges gyűlésnek nincs joga a királyi diplomák és egyéb alkotmányos tényezők által hozott intézmények értelmezésébe bocsátkozni. L. Szederkényi, i. m. III. k., 173. l. — Thököly Imre azt írja, hogy a biztosság el fogja csavarni a koronázási hitlevelet, ha magyarázatába ereszkedik; semmi szükség, hogy a hitlevelet magyarázzák, de annál szükségesebb, hogy megtartsák. L. Szalay László, Magyarország története. V. k., 279. l. ² L. fentebb 133. l.

³ Bécsi *Archiv d. Min. d. I.*, »Fremde Gegenstände 1 ex 1687.« L. Turba, GPS. Bd. I, S. 13.

⁴ V. ö. az érdekes szöveghasábok és a keletkezés részletes történetére Turba, GPS. Bd. I, S. 54 f., 256 f. — A dekrétum közölve u. o. S. 237 f.

⁵ L. Kismartoni Protocollum. P. 333. — Múzeumi Protocollum. P. 98b. — Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 55.

jutott. Ekkor a nádor a rendek egy küldöttségéről értesíti, amely 7-én meg is jelenik előtte és hitlevél kiadását kéri, amelynek tervezetét be is mutatja. Nyomban érthető, hogy felelet volt ez az előző napon kelt dekrétumra, bár még az hivatalosan nem is jutott a rendek tudomására. Bizonyos, hogy az utóbbiak tervezetéből még a nyoma is hiányzott a záradéknak. Az udvar azonban kitartott mellette.¹

Másnap délelőtt kellett a koronázásnak megtörténnie. Az idő rövidege és az események nem engedték az ellenállást. Ki emelhetett volna panaszt már? Az országgyűlés nem akarta többé megakasztani a másnapra kitűzött koronázási ünnepélyt. Még kevésbé a főurak és talán legkevésbé a nádor, akinek az előző napon telt be szíve régi óhajta: Lipót római-német szent birodalmi hercegi rangra emelte. Ülést sem lehetett már összehívni, úgyhogy a dekrétum csak a december 12-i ülésen kerülhetett bemutatásra. Még a koronázás reggelén benyújtották a királynak a rendek eskümintáját, amely a régi választási feltételek megmentésén fáradozott. De már későn volt. József a dekrétumban formulázott szöveg szerint tette le az esküt, amely azt tartalmazta, hogy az országlakókat mentességeikben, szabadságaikban, jogaikban, kiváltságaikban s régi jó és helyben hagyott szokásaikban megőrzi, »a mint ezeknek értelmezése s használata iránt a király s a karok és rendek országgyűlésileg közösen megegyeznek,« (*»prout super eorum intellectu, et usu, regio ac communi statuum consensu, dietaliter conventum fuerit ;«*).² Nálunk e formulát már az országgyűlés

¹ L. Kinsky és Stratmann referátumát az 1687 december 8-i értekezletről és ahhoz Lipót sajátkezű rezolúcióját. Bécsi *Archiv d. Min. d. I.*, »Fremde Gegenstände I ex 1687, Nr. 104.« Az előbbieket ebben a nádort is meggyanúsítják mondván: »Auf dess Palatini Vorschlag seye kheine reflexion zu machen, weilen er vnnter Ihnen, Regnicolis, weder Euerer Kay. May. intentiones zu behaupten, weder Ire contradictiones zu dempfen genuegsamb credit vnd authoritet zu haben vorkhombe; ... Dan es scheine, alss wan Sie Herr Palatinus in einem vnd andern erschleichen vnd gleichsamb, wie neulich gemelt worden, betriegen wolte.« Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 240. — Szalay László nál olvassuk: »A záradék: ,valamint ezeknek sat.' nem volt benn az alsó tábla által magának a koronázásnak napján az urakhoz üzent s a felség elébe szánt, de — mint Kárász Tóbiás mondja, ob brevitatem temporis et supervenientem coronationis solennitatem talán fel nem terjesztethetett esküformulában. S ezen záradék a felavatási hitlevélbe is bement.« Magyarország története. V. k., 413. l.

² Turba kifogásolja a *conventum fuerit*nek (futurum perfectum) a CJH.-ban *megegyeznek*kel (præsens imperfectum) fordítását. (GPS. Bd. I, S. 67 f.) Nyelvész-kedése azonban helytelen, bármily hatalmas apparátust mozgósít is mellette. Akinek helyes magyar nyelvézéke van, az tudja, hogy a magyarban a jelen időt a jövőt helyettesítőleg bármikor lehet használni. (Pl. Holnap elmegyek = holnap el fogok

záradéknak nevezi, Turba pedig »Revisionsklausel« (néha »Reservat-klausel«) névvel illeti.¹ Ezóta a »revíziós záradék« kitétel ennek jelzésére közkeletűvé vált.

A koronázás után ismét egybegyűlő országgyűlés hevesen tiltakozott a szabálytalan eljárás ellen. Az 1688 január 9-i ülés egyenesen az 1618 : 26. t.-c.-be ütközőnek jelentette ki. Ez ugyanis tiltja a szentesítés végett előterjesztendő vagy már előterjesztett országgyűlési határozatokon hozzátoldás vagy kihagyás útján a változtatásokat. A január 19-i ülés pedig, mivel a 13-i királyi végrezolúció elzárta a további felterjesztések lehetőségét, emlékirat alakjában jelentette ki, hogy a december 6-i dekrétum esküzáradékáról *nem nyeri nyilvánosan tudomást*.² Hogy mennyire foglalkoztatta ez a szabálytalanság annak idején a közvéleményt, kitűnik abból a hozzáfűzött híresztelésből, hogy az új eskümintát lepecsételt levélben adták át közvetlenül a letétel előtt esellel az öreg primásnak.³

A rendeknek azonban az a reményük is megghiúsult, hogy, ha már a koronázás előtt nem, legalább a becikkelyezés alkalmával érvényesíthessék kívánságukat. Mindössze csak az történt, hogy József hitlevelének becikkelyezésére nem került a sor. Ennek azonban oka előbb az volt, hogy a még elődje életében megkoronázott király trónralépése után szokta kibocsátani hitlevelét, utóbb pedig az, hogy a Rákóczitól rendezett felkelés következtében József kormányzáshoz nem is jutott, hamarosan meghalt, mielőtt egyetlen országgyűlést is befejezhetett volna, magán az 1608-i labanc gyűlésen pedig az udvar ígéreteiben csalódott királypártiak kívánták az 1687-i szöveg megváltoztatását.⁴ Azonban III. Károly koronázási esküjében és becikkelyezett hitlevelében a záradék bennmaradt és benn van azóta a mai napig kibocsátott minden hitlevél-

menni.) Abban sínes igaza, hogy a CJH.-ban az 1715 : 2. t.-c. 12., az 1741 : 2. t.-c. 3. §-ában, az 1791 : 2. t.-c. 1. és az 1792 : 2. t.-c. 1. pontjában helytelen mult idővel a fordítás. A magyarban ugyanis nem oly szigorú a consecutio temporum, mint a latinban. Valamint a jövőt fordíthatjuk jelennek, ép úgy használhatjuk a futurum perfectum helyett az egyszerű multat. Minden a fő- és mellékmondat állítmányainak egymáshoz való viszonyától függ. A futurum perfectum ugyanis soha abszolút időt nem fejez ki, hanem mindig a főmondatbeli futurum imperfectummal szemben befejezett történet. A magyar fordítás helyessége mellett bizonyíték a záradéknak fentebb, a szövegben (143. l. a 3. jegyzetnél) idézett első német alakja is. Sőt, hogy Turba maga is érezte a perfektuális alak szükségességét, mutatja a GPS. Bd. II, S. 297 alatt töle zárójelben adott magyarázó fordítás.

¹ GPS. Bd. I, S. 54. ² L. Turba, u. o. S. 61 f.

³ L. Brenner, i. m. t. I, p. 363 suiv. ; t. II, p. 248.

⁴ L. Turba, GPS. Bd. I, S. 101 f.

ben, bár a koronázási esküből Mária Terézia óta hiányzik. Ugyanekkor maradt ki a hitlevélnek visszacsatolási (3.) pontjából is.¹

II. Turbace revíziós záradékhoz a következő *jogi magyarázatot* fűzi: »Dies hatte für den Kaiser den Vorteil, dass nur diejenigen Privilegien giltig bleiben mussten, die überhaupt angewendet wurden und soweit sie angewendet wurden, ...« »Diese Formulierung hatte aber ferner die Bedeutung, dass sich König Joseph künftig nur so weit in seinem Gewissen für gebunden halten konnte, als es überhaupt gelingen werde, zu einer Vereinbarung zu gelangen. Aus dem: ,wie man sich über Anwendung und Auslegung vergleichen wird«, konnte gemäss den praktischen Konsequenzen nur werden: ,nur so weit man sich über Anwendung und Sinn künftig vergleichen wird.«² Ez a revíziós záradék pedig szerinte az egész jogállapotra vonatkozik. József be nem cikkelyezett koronázási hitlevelénél fogva minden régebbi törvényre és minden törvényhozásilag szabályozandó tárgyra vonatkoztatható. Vagyis Turbace szerint a királyt a magyar jognak addig semmiféle szabálya sem köti, amíg annak értelmezése és használata felett az országgyűléssel meg nem egyezett. A kiváltságok érvénye elenyészett, ha azokat tovább is folytatólagosan nem alkalmazták vagy ellenmondás nélkül figyelembe nem vették. A revíziós záradék alkalmazásának szerinte csak két korlátja van: az 1715:3. és az 1741:8. t.-c. Az előbbi I. Józsefnek 1709-i, majd III. Károlynak 1712-i beleegyezésén alapul, amely mint a királynak »deklarációja« cikkelyezett az 1715:3. t.-c.-be és azt jelenti, hogy a kormányzásnak nem szabad Magyarországon olyannak vagy olyan abszolútnak lenni, mint a monarchia nem magyar területein (»so, bzw. so absolut wie in den nichtungarischen Gebieten der Monarchie, durfte die Regierung Ungarns nicht sein.« — Ugyancsak elferdített visszaadása a törvény szövegének!) és nem szabad az ország területéből semmit elidegeníteni vagy valamely visszaszerzett területrészt nem Magyarországra bekebelezni.³ Az 1741:8. t.-c. pedig a nemesség adómentességét erősíti meg és vonja ki mindörökre a záradék hatása alól, úgyhogy ő ezt a korona fenntartott jogai mellett mint a nemesség fenntartott jogát jelöli meg.⁴

¹ V. ö. B u z a L á s z l ó, A magyar szent korona igényei a volt mellékországokra. (Kl. a Bp. Sz. CLXVII. k.-éből.) Budapest, 1916, 11. l.

² GPS. Bd. I, S. 49 f. A *kurzív* szedés Turbától.

³ U. o. Bd. I, S. 64, 107, 112; Bd. II, S. 295 f.

⁴ L. u. o. Bd. I, S. 65; Bd. II, S. 297 f. — V. ö. e fenntartott jogokra nézve C s e k e y, Államminisztérium. 12. s. kl.

Közjogászaink e revíziós záradéknak egészen a legújabb időkig, amíg Turba idevonatkozó történelmi kutatásait közzé nem tette, nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget. Ha önmagában olvassuk ezt a záradékot, értelme úgy tűnik fel, mintha törvényileg mondaná ki azt a tételt, ami különben nálunk magától értetődő volt, de amit az 1791 : 12. t.-c. oly klasszikusan fejezett ki, hogy t. i. *a törvények hiteles magyarázata a királyt és az országgyűlést közösen illeti*. Ámde, ha e záradékkal összevetjük az 1715 : 3. és az 1741 : 8. t.-c. rendelkezéseit, akkor nyomban kitűnik, hogy itt nem valami »nemzeti vívmányról« van szó, hanem sokkal inkább az udvar egy erősen szorgalmazott kívánságáról, amelynek az országgyűlésre való ráerőszakolását Turba munkájából tanultuk meg először.¹

De nézzük csak mindenekelőtt, milyen jogi magyarázatot adhat maga a kérdéses szöveg. Ez irányban a latin szöveg lehet irányadó : »prout super eorum usu, et intellectu, regio et communi statuum consensu, diataliter conventum fuerit.« Ennek helyes magyar fordítása így hangzik : »amint azok gyakorlatát és értelmét a király és a karok közegyezőssel országgyűlésileg megállapították.« Miután III. Károly hitlevelének az 1715 : 1. t.-c.-be cikkelyezett 1. pontja a fenti kitétel elé még azt is oda teszi, hogy [»Magyarországnak... szabadságait, mentességeit, kiváltságait, statutumait, közönséges jogait, törvényeit és szokásait,«] »minden pontjaikban, záradékaikban s cikkeikben«, [úgy fogja megtartani], »miként azoknak stb.« : ebből következik, hogy a megszorítás sem az *iratlan jogforrásokra* (miután pontokról, záradékokról és cikkekről beszél), sem a *rendeletekre* (miután azokról nincs kifejezetten említés) nem vonatkozik.² Eszerint csak az érdekelhet bennünket, hogy mit jelent a záradék megszorító rendelkezése a *törvényekre* vonatkozólag.

A törvények értelme és gyakorlata első tekintetre pleonazmusnak látszik. Hisz a törvény *értelmének* megállapítása egyaránt vonatkozik a *tartalma* és *gyakorlata*, vagyis alkalmazása körül felmerült vitára. Ha tehát külön történik intézkedés a törvény értelmének és gyakorlatának megállapításáról, ez csakis azt jelentheti, hogy a törvényt nemcsak a *törvényhozó* magyarázhatja, hanem a törvény *végrehajtói* is. Ezt a finom

¹ V. ö. Schiller, Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion in Ungarn. [Turba GPS. munkája I. k.-ének ismertetése.] (Pester Lloyd vom 30. April 1911, Morgenblatt.) S. 3.

² Igy Ereký István, Jogtörténelmi és közigazgatási jogi tanulmányok. I—II. r. Eperjes, 1914, 183. l.

különböztetést E r e k y I s t v á n vonja először az idézett záradékban meg és belőle a következőket vezeti le.¹

A törvény végrehajtói magyarázhatják azt olyan *gyakorlattal*, amely vagy a királytól, illetve a neki alárendelt végrehajtó szervektől, vagy pedig a nemzettől származik. Az első esetben a gyakorlat törvényt magyarázó rendelet, illetve a hatóságok egyöntetű eljárása alakjában nyilatkozik, a másodikban pedig a nemzet következetes magatartásának eredménye. E gyakorlat útján való magyarázat kötelező erejét pedig a záradék úgy dönti el, hogy *a törvényhozás mindkét tényezőjének* elismeri azt a jogát, hogy a törvényt az egyik *rendeletben*, illetőleg *hatósági gyakorlat* útján, a másik pedig *szokás* révén *egyoldalúlag* is magyarázhassa.² Ez azonban csak akkor válhat mindkét tényezővé, tehát *királyt* és *nemzetet* egyaránt kötelező hiteles magyarázáttá, vagyis jogforrássá, ha a törvényt magyarázó gyakorlat létét és fennforgását közös *megegyezéssel a király* és a nemzet képviselőiben az *országgyűlés* is megállapítja és a gyakorlat kötelező erejét szentesített törvényben is elismerik. Különben az akár a király, akár a nemzet részéről történő egyoldalú magyarázatnak, vagyis a *gyakorlatnak önmagában* nincs hiteles magyarázó ereje.³

Nem csoda, ha T u r b á n a k a záradékhoz fűzött jogi magyarázata, amely a nagy-osztrák közjogi iskola híveinek hosszú időre ismét bőséges táplálékanyagot dobott a piacra, a magyar közjog hivatott művelői közt annál nagyobb megütközésre talált. Legelőször Schiller B ó d o g emelte fel ellene szavát,⁴ majd gróf A n d r á s s y G y u l a foglalkozott vele behatóan,⁵ azután gróf A p p o n y i A l b e r t cáfolta,⁶ majd legújabbán B e r n a t z i k dolgozata nyomán M a r c z a l i H e n r i k.⁷ Nem csoda, ha e bírálatok néhol túlzottan is élesek, ami T u r b á t válasza kényszerítette.⁸ A n d r á s s y fejtegetéseihez utóbb W l a s s i c s

¹ I. m. 184. l.

² L. C z i r á k y, Conspectus. T. I., p. 31. §. 368. De Legum Mutatione, et Interpretatione.

³ E tekintetben helyes T u r b á n a k a z a disztinkciója, hogy az országgyűlés szövegezése céltudatos: »Regio et communi regnicolarum consensu« mondotta, *nem* pedig: »communi Regio et regnicolarum consensu«, ámbar ennek is meg kell történnie. (GPS. Bd. I, S. 49.) — E r e k y T u r b a e magyarázatának ismerete nélkül tette meg a fenti különböztetést. ⁴ L. az előző l. 1. j.-ében.

⁵ Fönnmaradásunk. III. k., 394. s. kl. — U. a., Selbständigkeite. S. 280 f.

⁶ Andrássey Werk. S. 2. — U. a., Közjog. 48. s. kl.

⁷ A pragmatica sanctio új megvilágításban. (Bp. Sz. CLXIV. k., 1915.) 195. s. kl. U. e. Az Újság 1915 október 31-i sz., 34. l.

⁸ GPS. Bd. II, S. 290 f.

G y u l a fűzött érdekes megjegyzéseket.¹ G o l d s c h m i e d t K á l m á n is A n d r á s s y nyomán halad kis történeti értekezésében, bár itt-ott helytelen értelmezéssel.²

III. T u r b a magyarázatának legfőbb *cáfolata* az a már fentebb érintett körülmény, hogy róla a magyar közjogi irodalom egész legújabb kiadásáig tudomást sem vett, vagy ha igen, a záradékot mint a törvény-magyarázat kifejezett szabályát tekintette.³ De még inkább ellene bizonyít, hogy az alkotmányunk ellen 1687 óta intézett súlyos támadások közben sem az udvar, sem a publicisztika soha nem hivatkozott arra a jogalapra, amelyet a záradék T u r b a magyarázata mellett a törvényellenes eljárásnak adna. Mária Terézia és II. József udvaronc tanácsosai, akik pedig jól ismerték a magyar törvénytárt, soha sem ajánlották alkalmazását. Nyilvánvaló, hogy miért. Mert csakis az az egy értelem tűnt ki belőle, hogy útját állja a király egyoldalú törvényt-magyarázatának is. Főként áll azonban ez az 1860—1867-ig terjedő időre, amikor D e á k F e r e n c hatalmas argumentációját ezzel az egyetlen törvényhellyel halomra dönthette volna az udvar, L u s t k a n d l é k pedig diadalmasan lecáfolhatták volna D e á k o t.⁴ Hogyan lehet, hogy királyaink törvénybe ütköző eljárásukat sohasem iparkodtak esküjük e tartalmával igazolni, és ellenkezőleg, éppen a rendek hivatkozottak folytonosan a királyi esküre mint az alkotmány biztosítékára és védelmére? Feltámad a kérdés: ha királyaink a koronázási eskünek a T u r b a adta értelmet tulajdonították, miért vonakodott a nemeslelkű II. József annak letételétől? Tiszteletére legyen mondva ennek az uralkodónknak, bizonyára éppen az eskü szentségébe vetett hit, amely a Habsburgoknál mély vallásos érzületben gyökeredzett, tartotta őt vissza, hogy ezzel szemben a maga kezdeményezéséből országgyűlés nélkül az ország alkotmányával ellentétes reformokat hajtson végre.

Hogy miként értelmezte annak idején az udvar e záradékot, arra jellemzők a következők. Amikor az osztrák tanácsosok Lipótnak az

¹ Alkotmányjogunk védelme. 361. l. ² I. m. 41. s. kl.

³ V. ö. C z i r á k y, Conspectus. T. II., p. 31., 55. — V i r o z s i l, Antonius, Juris publici regni Hungariæ specimen tertium. Budæ 1852, p. 18. — U. a., Das Staats-Recht des Königreichs Ungarn. Pest 1865—6, Bd. III, S. 25.

⁴ L u s t k a n d l teljesen szabatosan mondja a revíziós záradékkal szemben az 1741 : 8. t.-c. rendelkezéseire nézve, hogy azok »so fest und dauernd sein sollen, dass sie auch nicht einmal durch den *ungarischen Landtag* sollen in Frage gestellt, ja nicht einmal sollen *interpretirt* werden dürfen!« Staatsrecht. S. 264.

országgyűlésen való megegyezés kimenetelére vonatkozó aggályait akarják eloszlatni, azzal érvelnek: »A rendek sem alkothatnak törvényt, ha a király maga abba bele nem egyezik.« Ez a hely világosan mutatja, hogy az alatt a »megegyezés« alatt itt voltaképpen *törvényalkotást* értettek, vagyis az egyoldalú, tehát akár a király, akár a nemzet által történő magyarázatot nem tartották hitelesnek. Hogy pedig a jövőendő megegyezéseket voltaképpen *magyarázatoknak* tekintették, azt nemcsak az 1687-i hitlevélnek az a helye mutatja, amely *interpretatio de usu et intellectu legum et privilegiorum*¹ beszél, hanem az országgyűlés 1688 január 9-i felfogása is, amit ugyan Turba épen a saját álláspontjának támogatására idéz. Ez azt mondja: »*Correctionem autem et interpretationem ... in ... originale fundamentalemque enervationem palam vergere dignoscerentur, taliterque ... avitus ... vigor et firmitas approbatusque pristinus usus et sensus, in se planus et expressus perque ... reges ... diplomatice ratificatus, per tot denique annorum centurias in nullum dubium vocatus a praeinsinuata conventionione (novam paciscendam legem, prioris vero in toto vel parte metuendam abrogationem prae se ferente) penderet.*»² Gróf Esterházy Imre zágrábi püspök a záradékra való hivatkozással azt a javaslatot teszi,³ hogy az ausztriai ház nőágának trónöröklési jogát Magyarország régi törvényeibe magyarázzák bele.⁴

Az udvar célját a revíziós záradékkal mutatja az a névtelen, de tudvalevőleg az udvar sugalmazására készült munka, amelynek Flämischer János Miklós császári hadbíró volt a szerzője⁵ és amely hangulatkeltés végett még az 1687—88-i országgyűlés alatt jelent meg, tárgyalván és dicsőítvén a királyi proposíciókat. Ezeknek azt a részét, hogy József a koronázási esküben a törvények megtartását csak akként ígérje meg, amint a kétes, káros és nyilvánvalóan keresztülvihetetlen illetőleg előzetesen megegyezés jön létre, azzal védelmezi, hogy a törvények nem örökösek, és hogy rajtuk az idők változásával változtatni kell. A rendek sokszor azt állítják, hogy a sarkalatos törvényeket és a fontosabb kiváltságokat nem lehet megváltoztatni, de ez sehol sincs így. A törvényeket mindenütt módosítják és változatlanságuk bele is

¹ Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 250.

² Bécsi Archiv d. Min. d. I., »Fremde Gegenstände 1 ex 1687.« Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 50. ³ Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 166.

⁴ V. ö. Schiller, Grundlagen. S. 3.

⁵ Das, Durch die Oesterreichische Clemenz, wiederum Erquickte Königreich Ungarn. Etc. L. fentebb 128. l. 2. j.

ütköznék az ország érdekeibe. Bár a királynak, aki a fegyver jogán ura Magyarországnak, joga volna új törvényeket adni, de ezt mégsem teszi; a rendeket eddigi munkakörükben meghagyja és az ország közügyeiről velük akar tárgyalni és határozni, csak az ellenállás záradéka eltörlését követeli meg azt, hogy »kétes, káros és keresztülvihetetlen törvények dolgában olyan nyilatkozatot tegyenek, amely a méltóságos, szent és sérthetetlen felségnek nem káros és az országnak üdvös és hasznos lehet.«¹

Az udvar szándékára különben jellemző már az a kérdés, amelyet 1687 augusztusában a magyar főurakhoz intéz, t. i. hogy mi módon lehetne a törvények revízióját már előre biztosítani és miként tehetne az új király már előre esküt a később foganatosítandó magyarázatra. Ezt célozza a záradék, amelynek szövegezési története szintén világot vet az udvar szándékaira. A tanácsosok egyike azt javasolja, hogy a revízió »a legközelebbi országgyűlésen« történjék, vagy »minden halogatás nélkül az egyik országgyűlésen.« A nádor azt indítványozza, hogy csak olyan törvényekre szorítkozzék, amelyeket »talán homályosaknak vagy kétségeseknek találnak.«² A király azonban még általánosabb szövegezést óhajt, hogy annál kevésbbé legyen utódjának a keze kötve.

Annak bizonyítékául, hogy az udvari körök sem hitték, miszerint az eskü által a király a rendektől is elfogadott jogot nyert arra, hogy a törvények végrehajtását bármikor felfüggeszthesse, felhozhatjuk F r a t r e A n g e l o G a b r i e l l e tanácsosnak a császár számára készített egyik memorandumát, amelyben messzemenő reformterveinek előadása után azt mondja, hogy azokat csak a törvények megváltoztatásával lehet megvalósítani, nem pedig az esküben foglalt jogosítvánnyal. És e nehézségek eloszlatására csak három módot ismer: pápai feloldást a király esküje alól, maguknak a rendeknek hozzájárulását vagy pedig olyan egyházi és világi végzést, amely az egész nemzetet felségárulásban marasztalja el. Lám ezek egyikére sem lett volna szükség, ha maga az eskü jogot tartalmazott volna az alkotmány meg nem tartására.³ Bizonyos, már a záradék fentvázolt történeténél előadottakból is kitűnik, hogy a rendek elleneztek a klauzulát, semmiképen sem akartak elfogadásába belemenni, a király azonban befejezett tény elé állította őket, vagyis rájuk erőszakolta. De a nyugtalanság nem szűnt meg utóbb sem miatta. Az országgyűlés hevesen és ismételten tiltakozott,⁴ úgyannyira, hogy a nádor a berekesztés napján, 1688 január 25-én azzal nyugtatta meg a

¹ S. 80 f. ² L. Turba, GPS. Bd. I, S. 49.

³ L. Andrássy, Fönmaradásunk. III. k., 396. s. kl. ⁴ L. fentebb 145. l.

rendeket, hogy az ifjú király esküjébe bekerült, a törvények és szokások magyarázatát illető záradékot *betűszerinti, tehát alkotmányos értelemben akarja vétetni* a felség, amiről ő, a nádor, körlevél által is meg fogja nyugtatni a megyéket.¹

Amikor József az 1708 február 29-ére összehívott országgyűlés elé terjesztette koronázásakor kiadott hitlevelét becikkelyezés végett, még a kis számban megjelent labanc rendeknél is elháríthatatlan ellenzésre talált. A Habsburg-ház trónöröklési jogát elismerte ugyan az országgyűlés, de holmi alkotmányrevízióról hallani sem akart, hanem sérelmei első pontjában² hangsúlyozta, hogy *a trónöröklést csak ebben és nem más értelemben fogadta el és tartja meg*, hogy t. i. e trónöröklés által az uralkodásnak új szabályát nem hozták be, sem pedig önkényt vagy abszolút uralmat nem gyakorolnak, hanem ez öröklés mellett az ország valamennyi törvényét, szokását és szabadságát szentül és sértetlenül fenntartják. Ezek értelmében kell Magyarországot a jövőben kormányozni, nem pedig az örökös országok és tartományok mintájára, mert Magyarország szabad ország.³ *Az előző hitlevélbe és eskübe iktatott záradék értelménél fogva pedig ne törekedjék a felség az ország és a rendek törvényei, mentességei és kiváltságai használatáról és értelméről egyezkedni.* Hanem a trónöröklésnek fenti értelmét terjesszék ki a felség utódaira is, úgyhogy az 1688 : 2. t.-c. értelmében országgyűlésileg ünnepelt felavatásuk előtt esküjükben valamennyi törvény, jog és szabadság stb. megtartását és mások által való megtartatását fogadják.⁴

Az 1708-i országgyűlés tehát kifejezetten azt kívánta, hogy József hitlevelét, valamint annak és letett esküjének revíziós záradékát megsemmisítsék.

Az 1712-i országgyűlésen, amikor III. Károly koronázását készítik elő, ismét viharos vita indul meg a hitlevél tárgyában.⁵ A rendek azt kívánják, hogy Károly a Lipót-féle hitlevelet adja ki, ne pedig a József-félet. Azzal érvelnek, hogy József, amikor megkoronázták, és hitlevelet adott ki, »gyenge és gyermeki idejében volt, és ahoz képest téltetett fel Diplomájában prout Diätaliter Conventum fuerit«. Amikor pedig trónralépett, a nemzet az országgyűlésen kérte hitlevelének kifejtését és megjavítását. Ha tehát az ország ezt annak idején megkoronázott királyától

¹ L. Szalay László, Magyarország története. V. k., 414. l.

² L. IX. melléklet.

³ Majd szószerint ugyanazt mondják itt a sérelmek, mint amit később az 1791 : 10. t.-c. kifejezett. V. ö. Csekey, Államminisztérium. 9. l. ⁴ L. IX. melléklet.

⁵ L. X. melléklet.

kérhette, mennyivel inkább kérheti mostani *felséges urától* (nem *királyától*!), aki még sem hitlevelet nem adott ki, sem megkoronázva nincs. És a hitlevélben ne legyen bent a záradék, minthogy ő felsége már nagykorú és így megszűnt az az ok, amely miatt József hitlevelébe a záradékot felvették. A szabad királyi városok követői pedig úgy szavaznak, hogy maradjon meg a József-féle hitlevél a klauzula kihagyásával, vagy pedig törvénycikkben kell azt értelmezni és a Lipót-féle diploma pontjai alapján átdolgozni. Amikor pedig a királyi propozíciókat és a királyi hitlevél szövegét felolvassák, kitűnik, hogy bizony az megegyezik a József-féle hitlevél szövegével. Végre ebbe is belemennének a rendek, csak maradjon ki a Prout conventum, vagy ha már ennek kihagyására a koronázás közelsége miatt nem volna idő, az alkotandó törvénycikkben kell azt kasszálni, »mert már Josephus halála után, arra ő Felségének szüksége nints, plus enim quam perfectæ ætatis«. Maradjon el aztán a »De usu et intellectu Regio« kifejezés, amennyiben az nem az alkotandó (condendis legibus), hanem a már alkotott törvényekre (conditis legibus) értetik, »azoknak pedig ususát tudja a Haza, nem szükség azért.« Egyben a felséghez küldött követség azt is kéri, hogy az esküből is hagyja ki a záradékot.

A rendek e későbbi magyarázatából is kitűnik, hogy az udvar olyan esküformát akart megállapítani, amely az alkotmányreformot nem nehezíti meg és Józsefnek nagykorúsága esetére biztosítja a jogot, hogy a károsaknak tartott törvények eltörlését vagy módosítását követelhesse. A rendeknek a záradéktól való félelme tehát nyilvánvaló, de sehol sem tűnik ki, hogy a félelem a Turba-féle értelem ellen irányult volna, hanem sokkal inkább arra, amit az 1688 január 9-i országgyűlés fent szösz szerint idézett nyilatkozata tartalmazott, hogy *az a jog, amelyet annyi századon át kétségbe nem vontak, egy jövőendő országgyűléssel el volna törölhető.*¹

Turba hivatkozik még II. Rákóczi Ferenc nyilatkozatára,² aki az ő magyarázatával megegyező értelmet tulajdonított a záradéknak.³

¹ L. fentebb 150. l.

² Stepney írja Harleynek Bécsből 1705. évi június 27-ről: »Where as Prince Rakoczy, and the other Heads of the Malecontents, peremptorily affirm, That the Diette of Presburg was a violent one, and the Oath then taken was meerly conditional, and Null, priusquam ejusdem Conditioni cum libero Voto et consensu Regni satisfiat; nam ex vi Illius Juramenti, adhuc de facto Regem ad Nullius Legis observationem obstructum esse, & alioque pacto Regem sine Lege Regnum regere debere.« Archivum Rákócizianum. 2. oszt., II. k., Pest, 1873, 147. s. kl. ³ GPS. Bd. I, S. 50.

Ezzel szemben Andrásy azt hozza fel, hogy Rákóczi mint ellenzék igen sötét és groteszk színekkel fest.¹ Bizonyos, hogy 1722-ben találkozzunk olyan magyarázattal, mint a Turbáé. Esterházy Imre zágrábi püspök a női öröklés elismerésére vonatkozó véleményében azt a kijelentést kockáztatja, hogy: »A régibb [törvények] az újabbak szerint csak úgy köteleznek, amint azok értelme és alkalmazása felett megegyezés jön létre.«² Ámde ez a vélemény már túlhaladott. A záradéknak aggodalomra okot szolgáltató magyarázásával szemben az 1715: 3. t.-c. minden nyugtalanságot eloszlatott.

Ez a törvénycikk ugyanis kimondja, hogy a király nem akarja a karokat és rendeket másképp kormányoztatni s felettük uralkodni, mint magának Magyarországnak eddig alkotott vagy jövőre országgyűlésileg megállapítandó saját törvényei szerint. Majd így folytatja: »*Mely legkegyelmesebb királyi kijelentésével az ország karait és rendeit eme záradékot illetőleg: ,ahogyan a törvények használatát és értelmét a király és a karok közös egyetértéssel országgyűlésileg megállapítani fogják*«, eléggé biztosítja, bárminek az országtól való elszakítása és a más tartományokéhoz hasonló kormányzás behozása ellen.«

Turba ugyan, mint fentebb láttuk,³ ezt a törvényt helytelenül magyarázza, amennyiben azt állítja róla, hogy a záradék alkalmazásának csak két határt szab: az ország területének elidegenítése és a más tartományokéhoz hasonló kormányzás behozása iránti tilalmat. Ha azonban Turba jobban megolvassa a törvény idevonatkozó eredeti latin szövegét, lehetetlen, hogy az ő hatalmas latin tudása mellett észre ne vegye, hogy az imént adott magyarázatában a bizonyítás sikere kedvéért feláldozta a latin syntaxist. Kétségtelen ugyanis, hogy a fentjelzett két tilalom már magában foglalt exemplifikációja az általános szabálynak, hogy a törvények szerint kell kormányozni és uralkodni. Ezzel az általános kijelentéssel (»*Qua regia . . . declaratione . . .*«) biztosítja a király a rendeket arra a két kimagasló pontra nézve is, amit külön kiemel. »A törvény nem azt jelenti, hogy a törvényektől való eltérésnek általános jogát az elősorolt két esetben nem fogja gyakorolni, hanem kétségtelenül ennek éppen az ellenkezőjét, azt ugyanis, hogy a király azért nem fogja az ország integritását megsérteni és azért nem fogja az országot idegen

¹ Főnmaradásunk. III. k., 397. s. kl.

² »Maxime vero cum ex novellis leges non obligent, nisi prouti super earunden intellectu et usu conventum fuerit.« Esterházy (valószínűleg) Sinzendorffhoz 1722 április 22-éről. Bécsi *Állami Utár*, »Hungarica, 1722. Fasc. 202.« L. Turba, GPS. Bd. I, S. 166, Bd; II, S. 296 f. ³ L. 146. l.

minta szerint kormányoztatni, mert a törvényeket megtartja.«¹ Vagyis kimondja az 1715 : 3. t.-c., hogy a záradék nem módosítja a királynak a törvények megtartására vonatkozó kötelezettségét, hogy azok hatálya nem függ további megegyezéstől és ezzel nemcsak a rendeket nyugtatja meg, de mindenkorra elenyészteti annak a magyarázatnak az alapját is, amire Turba egész rendszerét építi.² Épen ez a körülmény, hogy az 1715 : 3. t.-c. teljesen élet vette a záradék rosszindulatú magyarázatának, érteti meg velünk, hogy az eleinte, vagyis addig oly sok izgalomra okot szolgáló klauzula úgyszólván teljesen feledésbe ment, jöllehet az eskü és a hitlevél változhatatlan szövegéhez való konzervatív ragaszkodás következtében az utóbbiban továbbra is fentmaradt. Ámde sohasem jutott eszükbe királyainknak, hogy vele a Turba magyarázta értelemben éljenek, vagy az udvarnak, hogy bizonyos törvényteleniségek indokolásánál arra hivatkozzék.

Az 1715 : 3. t.-c. pedig jogérvényében állandóan fenntartatott, mert az 1723 : 3. t.-c. újra hivatkozik rá, ezt pedig az 1867 : XII. t.-c. ismét megerősíti, úgyhogy a más, későbbi törvények által meg nem változtatott részében ma is érvényben van.

IV. 1715 után mindössze egyszer esik még a záradékról behatóbban szó : az 1740—41-i országgyűlésen. A rendek abból a jogilag helytelen feltevésből indulnak ki, hogy a koronázási eskü és hitlevél nagyobb biztosítékot nyújt az egyszerű törvéynél, és mivel tapasztalták, hogy annak revíziós záradéka már több esetben sérelmes elcsavarásnak lett kútfeje, elhatározzák, hogy a hitlevelet újra szerkesztik és benne a főbb nemzeti jogokat tüzetesen felsorolják. Mária Terézia azonban hivatkozással az 1715 : 2. és 1723 : 2. t.-c. rendelkezéseire, amelyek minden új koronázás alkalmával *ugyanezen* hitlevél kiadását rendelik, ebbe nem egyezik bele. De hogy meggyőzze a rendeket, hogy a *nemesség kiváltságait, főként pedig az adózás alól való mentességét maga is úgy érti, hogy e kiváltság országgyűlési vitatkozás tárgya nem lehet* és mint-hogy az 1715 : 3. t.-c. a rendeket különben is világosan biztosítja, hogy országukat nem fogják a többi örökös tartomány módjára kormányozni : kijelenti, hogy a hitlevélbe iktatott záradékkal nem fog élni s előre is beleegyezését adja, hogy ez iránt egy új törvénycikket alkossanak.³

¹ Andrássy, Fönnmaradásunk. III. k., 402. s. kl.

² V. ö. Schiller, Grundlagen. S. 3. — Andrássy, Fönnmaradásunk. III. k., 401. s. kl. — Apponyi, Közjog 53. l.

³ Leirata 1741 június 23-áról. (Orsz. Ltár., »Acta Diet. 1740—41. Lad. N., Fasc. BBB., No. 5.«) — Idevonatközlőlag mondja az 1741 június 24-éről szóló diárium : »Non-

Ez meg is történik az 1741 : 8. t.-e.-ben, amely újabb világot vet a záradék értelmezésére. Ugyanis azt rendeli, hogy a nemesi kiváltságok, főként pedig az adómentesség »a hitlevélbe beiktatott s a törvények használatáról és értelméről szóló záradék magyarázata alá egyáltalában ne legyenek vonhatók.« Ez alatt pedig kétségtávol azt értette, hogy a kiváltságok az országgyűlésen vita tárgyává sem tehetők, hanem örökösök legyenek.

Világos, hogy itt az örökérvényű, változhatatlan törvény helytelen fogalma kísért, amellyel a sarkalatos jogokat illetőleg még a múlt században is gyakorta találkozunk. A rendek a nyugatról beszívárgott hamis tan hatása alatt érthetőleg mindenekelőtt a saját jogaik védelmére törekednek. Mivel ugyanis ezzel szemben a királynak az esküben és hitlevélben biztosított joga lehetővé tette részéről, hogy a törvényeket új tárgyalás alá vesse, ezért siettek a rendek kiváltságaikat a revíziós záradék hatása alól kivonni és — mint Deák Ferenc is mondotta — »örök időkre biztosítani, ... hogy különösen az adómentességre vonatkozó törvények soha országgyűlési egyezkedések tárgyai ne lehessenek.«¹

Manapság azonban a záradék ebből a szempontból is elvesztette minden jelentőségét. A *lex in perpetuum valitura* elvét nem ismeri a modern jogrendszer, hogy az alkotmány revideálható, a törvény módosítható, senkinek sem jut eszébe kétségbe vonni. Ennek lehetősége a revíziós záradék nélkül is fennforog. A záradéknak tehát ma nincs érvényes jogi tartalma, ámbár formailag mindmáig fennmaradt. Megőrizte az a konzervatív szellem, amely a szabadság légkörében nevelkedett és történelmi alkotmánnyal dicsekvő népeknél az ilyen kérdésekben nyilvánulni szokott.²

nulli autem voluerunt, si Carolinum Diploma Statibus et Ordinibus Regni communicatum stare debet, clausulam illam : *prout conventum fuerit* ibidem minus necessariam jam esse, cum amplius super Articulis conditis, utpote Articulo 6. 1723. Nobiles in perpetuum ab omni tributaria conditione immunitate, ex moderna etiam resolutione : *ne onus inhærent fundo*, amplius convenire non oportet, *in ambiguumque sensum ea, quæ resoluta essent, trahere non deberent, cum nec de illis fundamentalibus prerogativam nobilem fundantibus Legibus eadem clausula intelligeretur*, ac ideo ab eodem petito status et ordines recedere videbantur.« *Diarium Actorum Diætæ 1741. P. 131. (Orsz. Lár, »Acta Diæt. 1741. Lad. N., Fasc. BBB., No. 1.)* L. még a *MNM. kéziratllárában* »Fol. Lat. 597.« j. a. lévő diáriumot, p. 60. squ., 115., 122. squ. — Horváth Mihály, i. m. VII. k., 216., 220. l.

¹ Adalék. 124. l. — Erék szerint (i. m. 184. l.) nem az volt a cél, hogy a törvények örök érvényűek, megváltozhatatlanok legyenek, hanem csak hogy magyarázatukra egyedül és kizárólag a nemzet legyen jogosítva.

² V. ö. Andrásy, Fönnmaradásunk. III. k., 409. l.

Helytelen Turbának az 1741:8. t.-c.-re vonatkozólag az a megjegyzése, hogy az mint Mária Terézia *személyes nyilatkozata* a záradék alapján később új kormány útján más törvényes magyarázat segítségével vagy esetleg szokásjogilag (például az adómentességi kiváltság hosszabb ideig tartó megadóztatással) hatályon kívül helyeztethetett volna.¹ E megállapításnak az az értelme, mintha a törvény tartalma kihatással volna annak érvényére. Mivel régi törvényeinkben az volt a szokásos stílus, hogy a rendelkezés vagy a király vagy a rendek nevében történt, ez a jogi hatás szempontjából teljesen irreleváns volt. Nálunk a törvénynek ősidők óta alaki az ereje.² Az új törvény útján való megváltoztathatás lehetősége tehát a tartalomtól teljesen függetlenül bármikor bekövetkeztethetett. Teljesen haszontalan Turbának ezzel kapcsolatban az a kijelentése is, hogy az 1790-ben és az attól kezdve kiadott hitlevelekben épen a fenti okból *nem maga a jog*, hanem az 1741:8. t.-c.-be iktatott *deklaráció* vétetett ki a záradék hatása alól. Hát ugyan van e két hivatkozási mód között jogi hatás tekintetében különbség?

Nem áll meg Turbának az a felfogása sem, amely az 1741:11. t.-c.-nek az 1791:17. t.-c.-ben történő megújítását szintén a záradék hatása alá helyezi. Szerinte nem lett volna ismételt érvénybe helyezésre szükség, ha a kérdéses törvényt ellentétes »usus« hatályon kívül nem helyezte volna.³ De hogyan magyarázza akkor Turbának már 1687, vagyis a revíziós záradék előttről azt a rengeteg törvényismétlést, amelyről Corpus Jurisunk lapjai tanuskodnak? Nem egyébről van a fenti törvény-cikkek esetében sem szó, mint arról a százados alkotmánysértésről, amely a hozott törvények végre nem hajtásában nyilvánult. Ezért a rendek nem mulasztották el a kérdéses ügyeket újabb meg újabb törvényhozási szabályozás alá vonni. Így iparkodtak a mindenkori királyt a saját maga szentesítette törvény végrehajtására legalább erkölcsileg kényszeríteni.

V. Végül még csak egyet. Már Andrássy⁴ és Apponyi⁵ rámutattak arra az elméleti alaphibára, amelyben Turbának záradékértelmezése szenved. Ugyanis abból indul ki, mintha a magyar királyoknak az a kötelezettségük, hogy az ország törvényeit és jogait megtartsák, a koronázási hitlevélből és esküből származnék, pedig ez a köteleesség, mint még

¹ GPS. Bd. II, S. 297 f.

² V. ö. Cseke y, A magyar törvény. (Magyar Társadalomtudományi Szemle VI. évf., Budapest, 1913.) 59. s. kl. — U. a., PSE. 37. s. kl. — U. a., OPS. S. 45 f.

³ GPS. Bd. II, S. 298.

⁴ Fönnmaradásunk. III. k., 390. s. kl. ⁵ Közjog. 51. l.

alább bővebben látni fogjuk,¹ magából az uralkodás jogi fogalmából következik. Nálunk ez olyan alkotmányos alapelv, amely a koronázatlan, tehát még esküt nem tett királyt ép úgy kötelezi, mint a felavatottat. Az objektív biztosíték tehát már az alkotmányból általában folyik, a hitlevél és eskü csak mint szubjektív biztosíték jön számba. Ezzel szemben az a modern jogász előtt szinte érthetetlen körülmény, hogy a hitlevélben és esküben bizonyos törvényeket és jogokat mégis külön elősoroltak és ezzel mintegy kiemelték, a régi idők zavaros viszonyaival, csekélyebb jogtisztetéssel és kevésbé szabatos jogi felfogásával magyarázható. Az uralkodók lelkiismeretét terhelő eskü védelme alá helyezték, tehát a királyok egyéni ígéretével biztosított jogok és kiváltságok sértetlen fenntartását jobban oltalmazva látták, mintha azokat pusztán csak a jog objektív kötelező ereje védte. Pedig e törvények külön kiemelése tulajdonkép fölösleges pleonazmus volt, mert minden hitlevél és eskü valamennyi törvény és szabadság megtartását ígéri, tehát nemcsak azokat, amelyekről külön megemlékezett.

Turba azonban az Andrássy-nak adott válaszában e hatalmas jogi érveket mind figyelmen kívül hagyja és megelégszik a néhány apró történelmi részletkérdés cáfolatára törekvéssel. Ezzel szemben immár végeredményként állapíthatjuk meg, hogy az 1687-i revíziós záradékot az udvar kezdeményezésére a király érdekében erőszakolták a rendekre, hogy azok mindaddig küzdöttek ellene, amíg újabb törvényhozási intézkedésekkel jelentőségét teljesen el nem veszítette. Ma csak alakilag áll még fenn, anélkül hogy a parlamentáris kormányrendszer és a mai törvényhozás alapelvei mellett jogi tartalma volna, és hihető, hogy a mostani koronázási hitlevél és eskü szövegezése alkalmával az országgyűlés, mint avult tételt, ki fogja hagyni, hogy a halottaikból még olykor ma is visszajáró helytelen magyarázatok méregfogát ezáltal is mindörökre kivegye.

Mert e magyarázatokra a hajlandóság ama bizonyos iskola tagjai részéről ugyancsak fennforog.

Igy Tezner mindjárt megragadta az alkalmat, hogy Turba történelmi kutatásainak eredményébe jogi tartalmat leheljen. Szerinte ez abban nyilvánul, hogy amennyiben a végrehajtás királyi, tehát a felségnek szolgálatilag alárendelt hatóságok útján történik, ezeknek a királytól törvényes úton meghatározott gyakorlat mindaddig irányadóul szolgál, amíg a király el nem határozza, hogy a most már világosan csak a *sérelmi tevékenységre* szorítkozó országgyűlésnek engedjen. És ezen nem változ-

¹ L. 21. §.

tathat még az 1791 : 3. t.-c.-nek az a rendelkezése sem, hogy a koronázásnak a trón megnyitától számított hat hónapon belül meg kell történnie, mivel a koronázott király is abban a helyzetben van, hogy a neki alárendelt hivatalnokoknak instruktív utasításokat adjon *a törvények felfogását* illetőleg.¹ T e z n e r erősen vallja a revíziós záradék jelenlegi jogi érvényét, még pedig a T u r b a hirdette és az előbbiben általa vázolt értelemben s ezzel igyekszik igazolni az uralkodónak az 1848-i törvények helyreállításával szemben tanúsított vonakodását.² Ugyan nem érdekes ez, hogy ami akkor nem jutott eszébe az udvarnak, a hű tanácsosoknak, meg a sok fizetett és fizetetlen ügyvédnek, a L u s t k a n d l o k n a k és másoknak, most T e z n e r n e k egészen nyilvánvalóvá válik?

Még tovább megy elmélete kifejtésében legújabb irányzatos vitáiratóban.³ Az ősi magyar alkotmány, a nemzet jogköre az alkotmányos életben szerinte csak *rendi autonómia*, amelyet az uralkodó oktrojált, egyoldalúlag állapított meg és amelyet a királyok trónralépésükkor újra meg újra *rendi jogkör* gyanánt engedélyeznek. A királyi hitlevelet és a koronázási esküt nem alkotmánybiztosítéknak tekinti, hanem mindössze az uralkodó rendi privilégiális jogkört megállapító nyilatkozatának, amely a rendekkel való előzetes tárgyalás útján jön létre. Ilyenkor a fejedelem és a rendek mint jogmegállapító, *konstitutív* tényezők állanak egymással szemben. S hogy a trónralépő uralkodó alatt az *új alkotmány* miként fog alakulni, az attól függ, hogy az eddigi normális jogállapotot milyen terjedelemben teszik tárgyalásaik eredményévé. Ez pedig ismét attól, hogy a fejedelem vagy a rendek az erősebb szerződő fél. A királyi hitlevél és eskü tehát nem a királyt és a nemzetet már amúgy is régóta és állandóan kötelező jogok újabb kiemelő megerősítése, hanem mindössze egy köztük létrejövő *előszerződés* az új király alatt majd érvényes alkotmány alakja felől. Szerinte tehát a privilégiummegerősítés kapcsolatban a koronázási hitlevéllel és esküvel ily módon az *alkotmány újrászületését* jelenti, legyen az bár régi vagy *lényegesen megváltozott* alakjában.

T e z n e r megdöbbenő elméletét már a német rendi alkotmány szempontjából éles támadásban részesítették. R a c h f a h l szerint ez a jogmegállapítás minden egyes trónüresedés alkalmával *a rendi alkotmány megsemmisüléséhez* kellett volna hogy vezessen.⁴ A magyar alkot-

¹ Res Hungaricæ. (Grünhuts Z. Bd. XXXVIII, 1911.) S. 477.

² U. o. S. 478 f. ³ Länderstaatsidee. S. 21 f.

⁴ Der dualistische Ständestaat in Deutschland. (Schmollers Jahrbuch für Gesetz-

mány szerint pedig, amelyet Tezner mindenáron a német rendiség spanyolcsizmába akar behúzni, mint a szent korona elméletével homlok-egyenest ellenkező, épenséggel tarthatatlan. Ha a hagyományos magyar közjogi felfogást ismerné, tudhatná, hogy nálunk az uralkodótól engedményezett rendi jogkör fogalma ismeretlen,¹ hogy nálunk a királyt és a nemzetet megillető jogok a szent korona egységében jelentkeznek és tételének éppen megfordítottjaként *a nemzet ruházza a koronázással át az uralkodói jogokat a királyra*. Nálunk a király éppen nem élhetett oly módon rendeletkibocsátási jogával, amint Tezner értelmezi, hogy t. i. egyoldalúan állapíthatta meg, mit kell a nemzet privilégiális jogállományából megszüntnek tekinteni. A király rendelkezési joga nálunk már korán a törvény korlátaín belül érvényesül. A törvény pedig csak mint a szent korona egész testének nyilatkozata jelentkezik. S hogy a törvény-nyel, az alkotmánnyal ellentétes királyi rendelkezések már ősi időkben érvénytelenek voltak: annak bizonyítására a sok tételes jogi intézkedés közül mint két legmarkánsabbat csak az aranybulla 31. cikkében foglalt ellenállási jogot és az 1545:33. t.-c.-ben kimondott vis inertiaét hozzuk fel.

Tezner szerint a királyi hitlevélben mindmáig megőrzött revíziós záradék lehetővé teszi, hogy a király koronázása előtt lelkiismeretes megfontolás után mindazt visszautasítsa, ami a fennállóból jogellenes előtte, ami összeegyeztethetetlennek vagy politikailag lehetetlennek tűnik fel szerinte valamennyi ország elválaszthatatlansága fenntartásának a pragmatica sanctio értelmében reábízott feladatával. Az 1848-i és 1867-i magyar alkotmányrevíziót egyenesen e záradék alapján magyarázza. Addig vonakodott az uralkodó letenni a királyi esküt, amíg az alkotmányrevízió a mai kiegyezés alakjában létre nem jött. Sőt úgy hírlik, mondja, hogy Ferenc Ferdinánd a mult kedvezőtlen tapasztalatain okulva, trónralépésekor a hadsereg egységének a magyar függetlenségi törekvésekkel szemben való biztosítását koronázásának feltételéül állította volna oda.

A részben elmúlt, részben be sem következett politikai cselekmények ez először hallott és pusztán Tezner agyában fogamzott indokolásával szemben feleslegessé teszi a cáfolatot az a körülmény,

gebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich. Jahrg. XXVI, Leipzig 1902.) S. 1100.

¹ V. ö. Csekey, Államminisztérium. 12. s. kl. — Igen találó ellenvetések Kérészytől, Adalékok. 8. s. kl.

hogy Tezner állításai igazolására nem képes egyetlen pozitív történelmi adatot sem felhozni. És csodálatos, hogy amint a revíziós záradékra való hivatkozásnak sem az 1848-i, sem az 1867-i alkotmányreformnál nem akadunk a legkisebb nyomára sem, Tezner, a magát történelmi alapokon állónak valló közjogász ilyen fikciókra merészkedik. Ámde nyilvánvaló irányzatossága. A revíziós záradék ilyen magyarázatával akart jogi alapot teremteni, hogy az új koronázáskor annak feltételeként engedményeket lehessen a magyar nemzetől kicsikarni az »összbirodalom« számára.¹

Turba elméletének lelkes támogatója a nagy-osztrák közjogi iskolának egy magyarországi származású (!) tagja: Zehntbauer, a svájci Freiburg egyetemének professzora is.² Res Hungaricaevel annál nagyobb készséggel is foglalkozik, mivel a magyar nyelvben is járatos, amiről munkáinak bő idézetei is tanuskodnak.³

Valamennyijüknél messzebbre megy a revíziós záradék jogi tartalmának magyarázatában Bernatzik, akinek saajtszerűleg épen a mostani világrengető események adták meg a döntő lökést, hogy a Laband—Jellinek-féle elegáns dogmatikus közjogi iskolából átlépjen a nagy-osztrák közjogi elmélet legintranszigensebb hirdetői közé. Ő a revíziós klauzulának jelenbeni érvényét még Ausztria szempontjából is fontosnak tartja. Mert ámbár ma az alkotmánynak a parlament hozzájárulásával való változhatósága magától értetődővé vált, mégis megoltalmazza a revíziós záradék a királyt annak kényszerétől, hogy abban a számos esetben, amikor a törvény és szokás alkalmazása kétséggé vagy vitássá válik, ahhoz az értelmezéshez alkalmazkodjék, amely időnként a parlamentnek tetszik. Így szerinte hivatkozhatna az uralkodó e záradékra pl. obstrukció vagy minden időhöz kötött törvényhozási aktus esetén. (A költségvetés-, adó-, újoncmegajánlás, valamint az 1867: X. t.-c. alkalmazásának eseteiben stb.) Mivel ugyanis a parlamentáris tevékenységnek obstrukció útján való megakadályozása tekintetében a rendi időben nem fejlődött ki »usus«, következésképpen a királynak a záradék értelmében teljes joga van úgy intézkedni, amint a köz érdekében jónak látja. A revíziós záradék megmenti Magyarországon az ex-lexet az alkotmányellenesség bélyegétől. De az uralkodó sok évtized óta nem hivatkozott e klauzulára, bár bőségesen lett volna rá alkalma, dehát nem akadt

¹ V. ö. Szász B. Béla, Az osztrák-magyar közjogi közösség minősítése. (Jogállam. XV. évf., 1916.) 453. l. ² Gesamtstaat. S. 39 f.

³ V. ö. rávonatkozólag Wlassics, Közjogi röpiratok. (Bp. Sz. CLXVII. k., 1916.) 7. s. kl.

tanácsosai közt senki, aki erre figyelmeztette volna. A záradék, mivel a király előnyét szolgálta, feledésbe ment, míg Turba ismét elő nem hozta.¹

Nem egyéb volna tehát Bernatzik szerint a magyar koronázási hitlevél revíziós záradéka, mint az osztrák alkotmánynak 14. §-a, »szükségparagrafusa«, sőt még ennél is több: a királynak abszolút hatalommal való felruházása. Olyan merész magyarázat ez, amelyre talán még Lustkandl is megfordul a sírjában. A mosoly mellett felment bennünket a cáfolatba bocsátkozás alól e kérdés előbbieken adott rövid vázlata ama szerencsénk mellett, hogy a XX. század parlamentáris alkotmányú államában nincsenek a királynak olyan hű tanácsosai, akik figyelmeztetnék e feledésbe ment legkiválóbb joga gyakorlására.

¹ NPS. S. 160 f.

Harmadik rész. A vegyes ági trónöröklés.

I. fejezet. Az osztrák *pragmatica sanctio* keletkezése.

10. §. Az 1703 szeptember 12-i titkos »családi egyesség«.¹

I. Az 1688. évi magyar trónöröklési törvények 3. cikke még I. Lipót († 1705) uralkodása idejében tárgytalanná vált. II. Károly spanyol király 1700 november 1-én történt halálával ugyanis már bekövetkezett a magszakadás, aminek folytán a spanyol trón a dinasztia német ágát illette volna. Ámde, mint a történelem eseményei bizonyítják, tizenöt napra II. Károly halála után XIV. Lajos francia király Versaillesben kijelentette a spanyol időközi kormány képviselőjének, hogy II. Károly végrendeletét érvényesnek ismeri el és ennek értelmében Anjou Fülöp az új spanyol király. Ezzel kezdetét vette a spanyol örökösödési versengés.

Lipót, miután 1703 július 3-án a lisszaboni négyes alliance-ot ratifikálta s elhatározta, hogy József helyett annak öccsét, Károlyt küldi le Spanyolországba, mivel bajos lenne azt a többi országokkal együtt kormányozni: valami »publicus actus«-ban óhajtotta ezt az akaratát kifejezésre juttatni.²

Végre is *három cselekményben* valósította meg szándékát: egy *legitimosabban* 1703 szeptember 5-én, egy *titkosban* 12-én és egy nyomban erre következő *nyilvánosban*, amely azonban a Bécs melletti Favorita »nagy kihallgatási termé«-ben történt ellentétben az előbbiekkal, amelyek a bécsi Hofburg »titkos tanácsszobá«-jában és a »Retiráta«-ban mentek

¹ Így nevezi több helyen Maria Jozefa 1719-i renúnciaciója és a rávonatkozó kezességi oklevelek. L. DPS. S. 30. Az irodalomban általánosságban »pactum mutæ [cessionis et] successionis« névvel illetik magában az okiratban előforduló kitétel után: »... quæ Nostra omnium circa *mutuæ Successionis* Ordinem mens Semper fuerit, ...« DPS. S. 31.

² »... *actus publicus contra testamentum* ...« [már mint Caroli II.] Bécsi *Graf Harrachsches Familienarchiv*. Közli Turba, GPS. Bd. II, S. 137.

végbe.¹ Különböztek e cselekmények a tanuk számában is, mert míg az elsőnél öt, a másodiknál tizenegy, addig az utóbbinál harmincöt tanácsos működött közre. Mivel ugyanis egy *spanyol király*² trónlemondásáról és egy újnak trónralépéséről volt szó, e cselekményeknél a spanyol renúnciációk mintájára »államtanácsosok«-nak kellett közreműködni. De e körülményen kívül még más is magyarázta e sok mesterkélt alakszerűséget. Mert nemcsak új király trónralépése történt, hanem Károly uralkodásra hívásával kapcsolatban oly fontos »*jeltételek*« meghatározása forgott szőnyegen, amelyek egy részével okvetlenül meg kellett a nyilvánosságot is ismertetni.

Lipót nevezetesen nemcsak azt célozta, hogy a formaságok betartásával a spanyolok előtt alkotmánytiszteletét bizonyítsa, hanem egész Európának tudomására akarta hozni, hogy ő magát lisszaboni szövetségesei egyetértésével 1703 szeptember 12-én öröklési joga alapján ünnepélyesen II. Károly utódjának és Belgiumot háza »*patrimonium*«-ának jelentette ki.³

S míg az előző esztendőekben minden öröklődése ellenére sem sikerült az 1615. és 1660. évi házi törvényszerű renúnciációknak a hatalmak-

¹ Így nevezték közönségesen a Favorita »Inneres Konferenzzimmer«-jét. Míg a »Geheime Ratsstube« a bécsi Hofburgban volt. »Favoritá«-nak hívták a városon kívül fekvő császári nyaralót. (Ma a Theresianum.) L. Turba, PSR. S. 7 és GPS. Bd. II, S. 138, 154, 377. — L. még újabban Guglia, Das Theresianum in Wien, Vergangenheit und Gegenwart. Wien 1912, S. 11 f., 202 f.

² Lipót nevezetesen joggal tekintette magát annak a spanyol *pragmatica sanctiók* és törvények értelmében.

³ »... universam Monarchiam Hispanicam omniaque ad eam pertinentia ubicunque sita Regna et Provincias, unaque Belgium, quod Catholicum audit et ad Serenissimum Domum Nostram Austriacam antiquo jure spectat, ...« A spanyol birodalmat Károly főhercegnek engedményező okirat 2. bekezdése. Eredetije a bécsi *Állami Útban*, »Oklevéltáry (Urkundenabteilung)«. *Először közölte* Lamberty, Mémoires pour servir à l'histoire du XVIIIe siècle. La Haye 1724—39, t. II (1725), p. 518 suiv. és *nem Du Mont*, Corps universel diplomatique du droit des gens. Amsterdam et La Haye 1726—39, t. VIII, partie 1 (1731), p. 133 suiv., mint Turba helytelenül állítja. (GPS. Bd. II, S. 380 és DPS. S. 18.) Hiteles szöveg DPS. S. 18 f. — Aztán: »Cum... Leopoldus... hæreditario Jure Sibi delatam morte... Caroli secundi... Hispanicam Monarchiam, simulque Belgium Catholicum, antiquum inclitæ Domus Nostræ patrimonium in Nos transtulerit, ...« III. Károly király nyilvános elfogadó nyilatkozatnak 1. bekezdése. Eredetije u. o. Először közli ugyancsak Lamberty, u. o. Hiteles szöveg DPS. S. 27 f. Az ugyanazon napon kiállított titkos okirattól hiányzanak e kitételek: »unaque Belgium« és »Belgium Catholicum«. V. ö. Turba, GPS. Bd. II, S. 133. Vagyis a titkos okirat értelmében a »katolikus Belgiumot« nem adta át Károlynak.

tól való biztosítását és »az ausztriai házban elfogadott rendelkezések, szerződések és renunciációk« *egész általános* elismerését keresztülvinnie: addig most 1703 szeptember 12-én harmincöt »tanácsos« előtt olvasta föl gróf Bucelleni Gyula Frigyes osztrák udvari kancellár, hogy »minden valaha előállható esetre érvényben maradjon *egész* fenséges házunknak öröklési joga és rendje.«¹ Az *egész házé* alatt a *spanyol ágét* is értették. A trónöröklés részleteit azonban, amelyek a trón átengedésének »feltételei« közé tartoztak, a *titkos* »*családi egyesség*«-be foglalták, amelynek legmélyebb titkába pedig csak kevés kiválasztottat avattak be.

Mint fentebb jeleztük, e *titkos* okiratok elseje már szeptember 5-én kelt, s ebben Lipót kijelenti, hogy bár lemond a spanyol örökségről fia, Károly javára, de kiveszi ez országtömegből² Milánó hercegséget és Finale ögrófságot, amelyeket idősebb fiának, József római királynak juttat.³ Ezzel az intézkedéssel természetesen az 1615. és 1660. évi ünnepélyes és Spanyolország törvényei közé is becikkelyezett renunciációkat meg II. Ferdinánd házi törvényeinek a birtokok oszthatatlanságára vonatkozó rendelkezéseit sértette meg, és ezért történt a szeptember 12-i nyilvános okiratban az *egység látszólagos* fenntartása érdekében nyilatkozat. Viszont Lipóttól a célszerűség kívánta, hogy így intézkedjék, mert ha az osztrák tartományokkal egyesíti az egész spanyol országtömeget, akkor valószínűleg nem sikerül neki szövetségeseit összetartani, akik természetesen inkább az európai egyensúly megőrzéséért, mint trónöröklési jogáért harcoltak mellette.

Ugyanebben az okiratban történik rendelkezés a »*többi*« *Olaszországban lévő spanyol birodalmi hűbér* tekintetében is (amelyek alatt főként a toscanai Presidiost értették), még pedig olyformán, hogy ezek *Károlynál* maradjanak. Egyidejűleg tartalmazza ez az okirat Józsefnek Milánóra és Finaléra vonatkozó elfogadási nyilatkozatát, továbbá Károlynak a Spanyolbirodalom ily módon való kisebbsítéséhez való hozzájárulását.⁴

A spanyol örökség e kisebbsítésének azonban egyelőre teljesen titok-

¹ »... salvo semper evenientibus casibus totius Serenissimæ Domus Nostræ successionis jure et ordine, ...« L. DPS. S. 20. V. ö. Turba, PSR. S. 15 f.; GPS. Bd. II, S. 134.

² Spanyolországon kívül hozzátartoztak még ez örökséghez a spanyol gyarmatok, a belga Németalföld, Nápoly, Szicília, Milánó és egyéb kisebb spanyol birtokok Itáliában.

³ Turba hozzáteszi, hogy valószínűleg egyidejűleg már Belgiumnak Spanyolországtól való elszakítása iránt is intézkedést tettek, bár erre vonatkozólag a házi levéltárban irományok nem voltak találhatók. GPS. Bd. II, S. 134, 141. Az 1703 szeptember 5-i legtitkosabb okiratot l. VI. melléklet.

⁴ L. az oklevél vonatkozó szövegét VI. melléklet, 8., 11. és 12.

ban kellett maradnia. Annak meghatározását, hogy mikor menjen végbe Milánó és Finale átkapcsolása és hogy időközben hogyan kormányozzák, József tetszésére bízták. Lipót és Károly meg kötelezték magukat, hogy József kívánságai és javaslatai szerint fognak cselekedni. Mindezeket a nyilatkozatokat pedig ugyanazon a napon egy *második titkos okiratba* foglalták.¹

E kötelezettségek megtartása és a Spanyolbirodalom csökkentése volt az a két »*feltétel*«, amely nélkül a spanyol örökség átengedése nem történt volna meg.²

II. Az 1703 szeptember 5-i két okmány tehát eredeti alapja az 1703 szeptember 12-i rendelkezéseknek, amelyek tulajdonképen Lipótnak a spanyol örökségről való renúnciációját és Károlynak elfogadási nyilatkozatát tartalmazzák.

Ez alkalomból ismét két *cselekmény* történt. Előbb Bucelleni felolvasta a Retirában tizenegy tanácsos (Konferenzzräte)³ mint tanu előtt a dinasztia *akarathyilvánítását*,⁴ majd közvetlenül ezek után a *szigorúan titokban tartandó* közlések után Lipót fiaival a »*tanácsszobá*«-ba ment, ahol a »*titkos tanácsosok*«, szám szerint harmincöt, minden rangsor nélkül teljes díszben álltak. A császár jobbán Józseffel, balján Károlylyal egy asztalka előtt állva közölte magának és fiának, Józsefnek a spanyol trónról való lemondását, úgyszintén Károlynak a trónralépését. Erre Bucelleni felolvasta az okmányokat a renúnciációkról és az elfogadásról. Majd a dinasztia három tagja egy asztalhoz járult, amelyen négy égő gyertya közt egy fészület volt, és ahonnét Kollonich magyar prímás leemelte a felhíytott evangéliumkönyvet, hogy a császárral és fiaival az eskütételnél érintesse.

Erre Lipót *személyesen kijelentette, hogy Károly Spanyolország királya*, és gróf Harrach Ferdinánd Bonaventura császári főudvarmester nyomban

¹ L. VII. melléklet.

² »... scriptura quamvis separata, ejusque plenissima observatio potissima pars et *conditio* censeri debet et est, ...« L. VII. melléklet. — Turba (PSR. S. 10) nem pontosan idézi. (Nála a scriptura után ... és ejusque helyett cuius.)

³ V. ö. erre Csekey, Államminisztérium. 6. l.

⁴ »Nos... *Manifestum facimus*, et ad futuram memoriam *testamur*... Nostra omnium... mens... *ordinabimus*... Declaramus igitur... statuimus, ... in omne ævum *valituram* legem *dictamus*, ...« mondja a titkos családi szerződés. Eredeti szövege a bécsi *Allami Utárban*, »Oklevélosztály (Urkundenabteilung).« Először közölte Fournier, Zur Entstehungsgeschichte der pragmatischen Sanktion Kaiser Karl's VI. (Sybels Historische Z. Bd. XXXVIII, München 1877.) S. 38 f. Hiteles szöveg DPS. S. 30 f.

megismételte ezt az »Antecamerá«-ban, ahol a nagy számban összegyűlteken kívül több külföldi államnak képviselője is jelen volt.

Az 1703 szeptember 12-i nyilvános események szemmel láthatólag feleletszámba mentek XIV. Lajos 1700 november 15-i, lipótnapi »actus publicus«-ára.

A renunciációk és az elfogadási nyilatkozat felolvasását, valamint az esküt a titkos tanácskozásnál is közreműködött »Joannes Ignatius Albrecht ab Albrechtsburg« mint *jegyző* tanusította, majd az okiratokat a spanyol joggyakorlat értelmében a titkos tanácsban »*regisztrálták*« is.

A titkos »családi egység« volt a *harmadik titkos »feltétele*» Lipót és József lemondásának. Ez azonban csak úgy válhatott *pragmatica sanctió*vá, vagyis örök érvényű törvénné, ha követve III. és IV. Fülöp spanyol királyok 1615. és 1660. évi *pragmatica sanctió*nál az eljárást, *legelőször* az udvarnál, illetve a »titkos tanácsszobá«-ban *nyilvánosságra hozzák*. Ez történt 1713-ban, vagyis ez az ú. n. *szűkebb értelemben vett osztrák pragmatica sanctio* keletkezési ideje.

III. Nézzük most már a *titkos családi egységnek* a trónöröklésre vonatkozó közelebbi rendelkezéseit.

Károly férfiágának kihalása után átszáll a spanyol trón *Lipótra* »és« *József*re, úgyszintén »ennek törvényes túlélő gyermekeire és leszármazóira«.¹ Ha pedig *József* halna el fiutód nélkül, akkor valamennyi országban *Károly*, úgyszintén ennek utódai követik. Az ágaknak férfiakban történő magvaszakadása esetében pedig az örökösödés az elsőszülöttség rendje szerint a *nőágra* megy át, még pedig olymódon, hogy először a túlélő férfiághoz tartozó nő örököl.²

Ezenkívül a dinasztia három szerződő tagja nyomatékosan kifejezi, hogy az uralkodóház és országainak *összes eddigi* »egyezségei, rendelkezései, törvényei vagy szokásai«, amennyiben az 1703-i paktummal ellentétben nincsenek, vagy azokat épen hatályon kívül nem helyezik, továbbra is érvényben maradjanak.³

Igy a jövőre is érvényesek az uralkodóháznak és más fejedelmi családoknak is a házi törvényei, jogi szokásai, az ú. n. obszervanciák (hagyományos szokások), amelyeket a trónöröklés feltételeiül eddig mindig elismertek és megtartottak. Többek közt, hogy a trónra lépőnek *egyenrangú és törvényes házasságból* született *főhercegnek*, illetve *főhercegnőnek* kell

¹ »... ad Nos Filiumque Nostrum primogenitum, eiusve Superstites Liberos et descendentes legitimos, ...« DPS. S. 33.

² A férfiágaknak teljesen egyidőben történő kihalására természetesen nem is lehetett gondolni. ³ L. a szöveget DPS. S. 36 f.

lenni.¹ Ugyancsak az 1703-i paktumban kifejezetten fenntartott »szokás-jog« alapján a trónörökösnek a *római katolikus* vallást kell követnie.² Ép így fenntartották a házasságkötésnél való beleegyezésre, továbbá a kiskorúság esetén való kormányzásra vonatkozó szabályokat tartalmazó törvényt és szokásjogot.³ Ugyanígy fennmaradtak a nem uralkodó főhercegek apanázsára, a főhercegnők kiházásítására, magánjogi öröklésükről való lemondására és az érvényben lévő trónöröklés elismerése fejében kiadott renunciaciójára vonatkozó szabályok.

A régi házi törvényszerű rendelkezésekkel szemben újnak egyedül a nők elsőszülöttségi rend szerinti öröklésének behozatala látszik. De ez az újság szintén csak látszólagos. Ugyanis *egész általánosságban* már régóta előfordul az esetleges női öröklés mint fenntartás a főhercegnők renunciaciójában. Az *elsőszülöttségi renddel* kombinálva pedig olyképen, hogy IV. Rudolf 1358—59-i privilegium majusát 1522-ben és 1530-ban »birodalmi úton« (von Reichs wegen) újból megerősítették.⁴ A privilegium majus ugyanis oly esetre biztosította a *legidősebb leány* trónvárományát, ha valamelyik *uralkodó főherceg* fiutódok nélkül halt el.⁵

1703-ban ez a rendelkezés ismétlődik. Még pedig először a szeptember 5-i okmányban Spanyolország olasz hűbéreire, 12-én pedig mindkét monarchia területére. Úgyhogy *a titkos családi egyességet nem tekintetjük egyébnek, mint a szeptember 5-i okmány rendelkezéseinek Spanyolországra és a német birtokokra való általánosításának*. 1703-ban két okból volt ugyanis szükséges a nők trónöröklését házi törvényileg újból kifejezetten megállapítani. Először is azért, mert Spanyolországban be volt vezetve a nőági örökösödés, másodszor pedig, mert ezidőtájt oly csekély volt az uralkodóház férfitagjainak a száma, hogy kihalásuk egyáltalán nem látszott lehetetlennek.

IV. Ilymódon megismerkedve az 1703 szeptember 12-i titkos családi egyesség rendelkezéseivel, nem hagyhatjuk említés nélkül azt a vitát,

¹ Már az 1355-i házi rend tesz erre vonatkozólag rendelkezéseket. L. alább 20. §.

² Ezt a követelményt a Habsburg-háznak mind a spanyol, mind a német ága házi törvényekben kötelező alakban többször kimondotta. Így II. Fülöp 1594-ben, III. Fülöp 1621-ben, IV. Fülöp 1665-ben, Károly főherceg 1584-ben, II. Ferdinánd 1621-i végrendeletében és első kodicillusában. V. ö. Turba, Beiträge zur Geschichte der Habsburger. (AÖG. Bd. LXXXVI, 1899.) S. 118. — U. a., GPS. Bd. II, S. 32, 150, 338, 344 f. 347, 352 f. L. alább 206. s. kl. ³ L. alább 12. §.

⁴ L. Turba, GT. S. 209 f., 213 f.

⁵ L. Schwind-Dopsch, Ausgewählte Urkunden zur Verfassungs-Geschichte der deutsch-österreichischen Erblande im Mittelalter. Innsbruck 1895, S. 11 f.

amely e szerződés egy homályos mondata tekintetében osztrák részről annyi írásra adott alkalmat, hogy valósággal kis irodalma keletkezett.¹ Mióta azonban Turba 1906-i publikációjában nyilvánosságra hozta az 1703 szeptember 5-i legtitkosabb okirat tartalmát, világosság derült a kérdésre, és kitűnt, hogy a szeptember 12-i szerződés homálya valószínűleg csak abból a sietségből eredhet, amelyet báró Seilern János Frigyesnek az okmányok szövegezése körül ki kellett fejtenie.² Így aztán elsimult az

¹ Ez a homályos ellenmondás már nálunk Birányi Ákosnak feltűnt. Sanctio Pragmatica. Pest, 1848, 24. s. kl. — L. további Arneht, Prinz Eugen von Savoyen. Wien 1858, Bd. III, S. 165. — U. a., Geschichte Maria Theresia's. Wien 1863—79, Bd. I, S. 4. — Salamon, Kir. szék. 102. l. — Bidermann, Entstehung und Bedeutung der Pragmatischen Sanction. (Grünhuts Z. Bd. II, 1875.) S. 252. — Fournier, i. m. S. 28. — Ulbrich, Die rechtliche Natur der österreichisch-ungarischen Monarchie. Prag 1879, S. 30. — Bachmann, Die »Pragmatische Sanction« und die Erbfolgeverfügungen Kaiser Leopold's I. (Juristische Vierteljahresschrift. Ausgabe des Deutschen Juristenvereins in Prag. Bd. XXVI, Wien, 1894.) S. 22. — U. a., Lehrbuch der österreichischen Reichsgeschichte. Wien 1904, S. 265. — Seidler, Studien. S. 52. — Hauke, Monarchenrecht. S. 82. — Lustkandl, Kaiser und König. S. 94 f. — Zwiedineck-Südenhorst, Die Anerkennung der pragmatischen Sanction Karls VI. durch das deutsche Reich. (MIÖG. Bd. XVI, 1895.) S. 279 f., 295. (A százsz tanácsnak 1731 augusztus 14-i ülésében találkoznunk először azzal a felfogással, hogy Károly a paktum rendelkezését megsértette. Viszont Mörlin porosz követnek a bécsi udvartól 1713 április 26-án küldött jelentése ép az ellenkezőt erősíti meg.) — Luschin, Österreichische Reichsgeschichte. Bamberg 1896, S. 402 f. — Weber, Noch einmal das Pactum mutuae successionis und die pragmatische Sanction. (MIÖG. Bd. XIX, 1898.) S. 705. — Fellner, Über einen Widerspruch zwischen dem »Pactum mutuae successionis« von 1703 und der pragmatischen Sanktion von 1713. (Festgaben zu Ehren Max Büdingers. Innsbruck, 1898.) S. 370. — Polner Ödön, Magyarország és Ausztria közjogi viszonya történeti kifejlődésében és jelen alakjában. Budapest, 1891, 28. s. kl. — Turba, GT. S. 393 f. — U. a., PSR. S. 17 f. — U. a., GPS. Bd. II, S. 150 f. — Zehntbauer, Verfassungswandlungen im neueren Österreich. Heidelberg 1911, S. 11. — Bernatzik, Die österreichischen Verfassungsgesetze. 2. Aufl. Wien 1911, S. 7 f. — U. a., NPS. S. 129.

² Ma már kétségtelen, hogy az 1703 szeptember 5-i és 12-i okleveleknek Seilern a szerzőjük. (Megbízatására és a szövegezés gyorsaságára nézve l. Turba, GPS. Bd. II, S. 145 f.) Ennek következtében Seilern az osztrák *pragmatica sanctio* megalkotójának tekinthetjük. 1755 április 4-i jegyzékében emlékezteti Mária Teréziát báró Bartenstein, hogy a *pragmatica sanctio* »von dem alten Grafen von Seilern, einem derer gelehrtesten und erfahrensten Staats-Ministrorum, den das Erzhaus jemahlen gehabt hat... aufgesezet worden ist.« (Bécsi *Allami Hír*, »Mss. 321.« Eredeti. Az i. h.-et közli Turba, GPS. Bd. II, S. 157.) Seilernnek egy névtelen munkája is jelent meg a következő címmel: Jus Austriacum in Monarchiam Hispanicam assertum. Viennae 1701. (A MNM.-ban kétféle lenyomat van

az ellentét is, amelyet eddig a titkos családi szerződés és az 1713-i *pragmatica sanctio* közt véltek fennforogni.¹

A paktumnak ugyanis az a helye, amely a nők öröklésére vonatkozik, nyomban a Károly-féle férfiág kihalásának tárgyalása után következik,

belőle. L. hátul a *Forrásmunkák és szerzők jegyzékében*.) Ebben élénken vitatta a Habsburgok jogait a franciákkal szemben a spanyol trónhoz. Nem lehetetlen, hogy az örökösödési kérdésben épen e munkájában elért jártassága fordította felé mint legfiatalabb konferenciatanácsos felé 1705-ben I. Lipót bizalmát.

Ez érdekes ember élettörténetére nézve a következő adatokat sikerült megszerezniünk. 1645-ben született. (Az anyakönyvek hiányoznak.) Seiler heidelbergi posztósnak és festőnek a fia. A heidelbergi egyetem matrikulái szerint 1661. április 7-én iratkozott be »Johannes Fridericus Adamus Seyler Ladenburgensis« néven. E szerint a Heidelberg és Mannheim közt a Neckar mellett fekvő Ladenburg volt szülőhelye. Károly Lajos választófejedelem pártfogolta és járatta Heidelbergben a Neckar-iskolába, majd az egyetemre. Itt Pufendorf-tól a természetjogot sajátítja el. Már fiatalon eljut a pfalzi választó udvarába, ahol lutheránus vallását a kálvinistával cserélve föl, előbb várkönyvtárnok, majd titkos titkár, végül kormánytanácsos lesz. Később összekülönbözve a fejedelemmel, az a heidelbergi várba zárátja, majd félévi fogság után elbocsátja szolgálatából. Akkor Bécsbe megy, ahol 1676-ban egy jezsuita katolikusra téríti. Már I. Lipót bizalmát élvezi. Előbb császári, majd 1682-ben birodalmi udvari, később valóságos titkos, végül konferenciatanácsos. I. József pedig 1705-ben osztrák főkancellárrá nevezi ki. 1684 október 28-án Lipót »Edler Herr von Seilern« címmel nemesíti, 1696-ban a bárói címet nyeri, majd Károly 1712 november 6-án a grófi rangra emeli »Graf von Seilern und Aspang« névvel. Az udvarban senki sem ismerte nála jobban a magyar ügyeket. Velük csak ő folytatott eredményes tárgyalásokat. S hogy mennyire megnyerte az ősök rokonszenvét, bizonyítja az 1715:133. t.-c. 8. §-a, amely neki, valamint örökbefogadott hasonló nevű unokaöccsének (ő nem házasodott meg) tekintettel az idősebb gróf Seilern érdemeire a magyar indigenátust juttatja. A törvény szentesítését azonban már nem érthette meg. 1715 január 8-án meghalt hetven éves korában. (V. ö. Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Wien 1856—91, T. XXXIV, S. 19 f. — Turba, GPS. Bd. I, S. 96 f., 127, 157; Bd. II, S. 157. Ő életrajzot is szándékozik róla kiadni. — Seilern származásáról és kurpfalzi működéséről igen érdekes adatokat közölt velünk Heidelbergben Huffschild törvényszéki bíró úr, Alt-Heidelbergnek és családjai történetének jelenlegi legjobb ismerője. Szívességéért ez úton is igaz köszönetet mondunk.)

¹ Hogy a két okirat közt az egykorúak is ellentmondást láttak (nem ismerve a titkos rendelkezéseket), arra jellemző az »Amsterdam« (»Avec Privilege de nos-seigneurs les etats de Hollande et de West-Frise.«) című folyóirat 1720 április 19-i száma, amely Bécsből jelenti az alsóausztiai rendek ülésére vonatkozólag április 6-i kelettel: »La Diète des Etats d'Autriche demeure fixée au mois prochain: On dit qu'on y annuillera un Acte, passé ci-devant en faveur des Archiduchesses Josephines, & qu'on assurera la Succession aux Archiduchesses, Filles de S. M. I.«

(*pedig előbb a József-féle férfiág örököl*) és így azt a látszatot kelti, mintha a József ágából származó nők minden körülmények közt mindig (vbivis Semper) megelőznék a Károly-ágbeli nőket, tehát még abban az esetben is, ha a Károly-féle férfiág túléli a József-félét.¹ A zavart tehát az »vbivis Semper« idézi elő. De ha betekintünk az 1703 szeptember 5-i okmányba, amely a »reciproca successio«-t az olasz birodalmi hűbérekre világosabban állapította meg, akkor ennek és egy grammatikális magyarázatnak a segítségével könnyen kifejezést adhatunk a szeptember 12-i okmány-szerző akaratának.

A szeptember 5-i okirat ugyanis szintén kölesönös öröklést állapít meg a József- és Károly-féle ágakra vonatkozólag, még pedig elsősorban a férfi és csak kiegészítőleg a női leszármazókra. Szabály, hogy a túlélő *férfiág* örököl a kihalt után. És csak a *túlélő és öröklő férfiághoz tartozó nőknek* volt joga, ha abban már szintén nincs férfileszármazó, trónra lépni.²

Szeptember 12-én most már ép úgy, mint 5-én, *három* esetre történt gondoskodás: 1. József és Károly ágai *párhuzamosan* uralkodnak Ausztriában és Spanyolországban; 2. ha előbb a *Károly-féle* ág hal ki és a József-féle túléli; 3. ha előbb a *József-féle* ág hal ki és a Károly-féle túléli. Mind a 2., mind a 3. esetben *szokásos módon* »rangszerint« kell az előbb kihalt férfiág esetleges életben lévő főhercegnőiről az öröklő férfiágnak gondoskodni. Emellett a trónvárományosi jogot mindkét monarchiában fenn tartják a főhercegnők számára *az elsőszülöttség rendje szerint*. Ennélfogva tehát a 2. esetben a Károly-ágbeli főhercegnők csak az utoljára uralkodó József-féle férfiág *főhercegnői* után örökölnék, mert ezek amazokat »*mindeniütt és mindig megelőzik*« (»*quæ eas vbivis Semper præcedunt*«). Mivel a 2. esetben a József-féle ág túlélése föltétel, továbbá mivel ennek kihalását a paktumnak csak a következő része (3. eset) tárgyalja: a »*mindeniütt és mindig*« csak a változhatatlan elsőszülöttségi szabályra vonatkozhatnak, amely szerint mindkét trón (a 3. eset bekövetkezése előtt) a József-féle *férfiág* alatt egyesül. Ezt a felfogást csak megerősíti, ha a 3. esetre vonatkozólag olvassuk, hogy: a túlélő József-féle főhercegnők tekintetében az

¹ A latin eredeti mondja: »... vt si legitimas Fœminas ex Filio Nostro Rege Carolo Tertio eiusve Descendentibus legitimis Superesse contingeret, ijs debito modo prospiciatur, prout in Domo Nostra haectenus moris fuit, *integro etiam illis jure, quod [.] deficientibus nostræ Stirpis maribus legitimis, et quæ eas vbivis Semper præcedunt, Primogeniti Nostri Fœminis, iuxta Primogenituræ ordinem quando-cunque competere poterit.*« DPS. S. 34.

² Az okmány idevonatkozó rendelkezéseit l. VI. melléklet, 1. és 2.

öröklő Károly-féle *férjiág* részéről »az tekintendő, ami az *előbb említett esetben* (2.) megállapított.«¹ Hasonló módon illik ennek alapján a »*quæ cas ubiis Semper præcedunt*« az egyedül uralkodó Károly-féle *férjiág* nőire szemben a József-ágbeli főhercegnők most már távolabbi várományával.²

Érdekesen mutat Turbára, hogy mint iparkodtak később 1719-ben József leányainak renúnciációi alkalmával odahatni, hogy az egyesség homályos szövegezéséből a Károly-ágbeli főhercegnőkre nézve valami hátrány elő ne álljon.³

V. A titkos családi egyességgel kapcsolatban még két kiegészítő okiratról kell megemlékeznünk. Lipót ugyanis 1688-i *első végrendeletében*, amely a paktum jogfenntartó rendelkezései értelmében szintén érvényben maradt, úgy intézkedett, hogy az esetre, ha még netalán egy harmadik fia születnék, vagy Károly nem tudna beleülni a spanyol örökségbe, ez Tirolt és a hozzátartozó felső- és előausztriai országokat kapná »végielégítésül.«⁴ 1705-ben pedig, tehát két évre a paktum után Bucelleni közreműködése nélkül, egyedül Seilerntől készített *második végrendeletében* akkép rendelkezett, hogy ha Károly »a spanyol országok egyikéhez sem« jutna, úgy ő és csakis az ő törvényes *férjiága*, míg József *férjiága* életben van, Tirolt és a hozzátartozó ausztriai országokat kapja végkielégítésül. De nem élvezi mind a felségjogokat, mert a dinasztia József-ágból uralkodó fejének mindig fenntartják: »... das jus belli, pacis et fœderum, wie auch den ungehinderten durchzug und die öffnung in und zu allen Ihren nothen, nicht minder die verhandlung der gemeinen Reichssachen, ...«⁵ Így győztek *összállami tekintetek* — mondja Turba — I. Lipótnak fia iránt való szeretete fölött.⁶

Ez előadottakból kitűnik, hogy az 1688-i és 1705-i végrendeletek kiegészítik a titkos családi egyesség rendelkezéseit.

VI. Mindezek után, amiket itt a továbbiak megértése végett szükségesnek tartottunk az 1703-i pactum mutuae successionisról feljegyezni, elmondhatjuk, hogy joggal állíthatta a szerződés, miszerint a Károly- és

¹ »... et ratione Fœminarum Superstitum id observandum erit, quod in proximo casu constitutum est, ...« DPS. S. 35.

² L. Turba, PSR. S. 17 f. — U. a., GPS. Bd. II, S. 151. ³ GPS. Bd. II, S. 152 f.

⁴ Ez eddig ismeretlen végrendeletet közli a bécsi *Állami Újir* eredetije után (»Oklevélszűz [Urkundenabteilung].«) Turba, GPS. Bd. II, S. 361 f.

⁵ E végrendeletet közli Fournier, i. m. S. 43 f. Az idézet S. 44. A paktummal való szoros összefüggését Turba előtt már Fournier is hangsúlyozta. V. ö. S. 32.

⁶ GPS. Bd. II, S. 144.

József-féle ágak trónöröklésére nézve benne megállapított alaptételek csak annak ismételését, újra kifejezését jelentették, ami eddig az uralkodónak, illetve a dinasztia három szerződő tagjának »mindig« akaratát volt.¹ Az öröklési rendet már valóban rég elfogadta a dinasztia,² és 1703-ban csak »újra« és »örökre«³ megállapították. Vagyis visszavonhatatlanul, összefoglalva, világosan, esküvel és tanuk előtt történt 1703-ban gondoskodás arról, ami már nem volt új, de amire most *politikai* és *államjogi* tekintetektől nagy szükség volt. Az *előbbi* szempontjából ugyanis az osztrák és spanyol birtokok ily ügyes kettéválasztása segítségével fenntartották a már ez időben is oly féltve őrzött európai egyensúlyt; a *második* szempontjából pedig, ha így szét is választattak az államok, a dinasztia egységét a két ágban kölcsönösen követett egybehangzó trónöröklési szabályok folytán továbbra is sikerült megőrizni.

11. §. Az 1713 április 19-i »német publikáció«.⁴

I. Talán nem is kell külön kiemelnünk, hogy az 1703 szeptember 12-i rendelkezések mint »pacta familiæ et reservata« Magyar- és Csehországra nézve, ahol a trónöröklést országos törvények szabályozták, híján voltak minden kötelező erőnek. Sőt a dinasztia valamennyi patrimoniára sem terjedtek ki a maguk teljességében. Így a spanyol örökségből megmentett Belgiumban még mindig V. Károly császár 1549-i *pragmatica sanctiójának* rendelkezései voltak érvényben. Mi több, a paktum még az uralkodóházban sem volt publikálva és maguk a főhercegnők is csak 1713-ban értesültek tartalmáról.⁵ Kötelező ereje tehát

¹ »... quæ Nostra omnium circa mutuae Successionis Ordinem mens Semper fuerit et adhuc sit, apertius edicere et ad eam jugiter Sequendam Nos Nostramque Sobolem quam firmissime obstringere.« DPS. S. 31.

² Mint az okmány mondja, Károlyra esik a spanyol monarchia, ha pedig férfiágra kihal, Józsefére »... iuxta receptum et nunc *denuo* Stabilium in Domo Nostra Augusta Succedendi Ordinem ...« DPS. S. 34.

³ »... in omne ævum valituram legem ...« DPS. S. 32.

⁴ Ezt az elnevezést a cseh udvari kancellária és tartományi tábla használja 1720-ban az 1713 április 19-i oklevél regisztrálására. L. Turba, GPS. Bd. II, S. 158.

⁵ A »szűkebb konferencia« 1712 április végén kelt referátuma mondja róla: »... welches *secretum* man bis dato aus hochtringenden ursachen noch geflissen ohnberührt oder doch *verdeckt* gehalten, ...« Bécsi Állami Úr, »Hungarica, 1712. Fasc. 196.« Eredeti. Először közölte hibásan Kukuljević, Jura Regni Croatiae, Dalmatiæ et Slavoniæ. Zagrabia 1861—2, t. II., p. 107. sq. Majd Turba, GPS. Bd. II, S. 408 f. (Az i. h. S. 410.) Kukuljević után fordította magyarra Salamon, Kir. szék. 88. s. kl. A másolat hibás voltára már ő figyelmeztet. (93. l.)

voltaképen mindössze a szerződő felek közt volt, biztosítékkul pedig azok esküje szolgált; ez azonban nem akadályozta meg, hogy új uralkodó új esküvel más rendelkezéseket ne tegyen.

Ami pedig az 1703-i szerződés feltételeit illeti, azok mind elestek. Először is József 1711 április 17-én elhalálozott. Mivel nem voltak fiutódai, mindkét monarchia: a spanyol is és az osztrák is Károly kezében egyesült volna. Csakhogy Spanyolországot nem sikerült megtartania. Mint-hogy pedig mind az 1703-i szerződés, mind az 1705-i végrendelet a kölcsönös öröklésre vonatkozó rendelkezéseiket Károly spanyol örökségéhez mint feltételhez kötötték: annak elestével ezek is elvesztették hatályukat. Érvényben tehát csak az elsőszülöttségi rend szerint való kisegítő női öröklés, valamint az ünnepélyesen újból megállapított elsőszülöttségi rend maradt.

Mielőtt Károly Barcelonából elutazott volna, hogy magát 1711 október 12-i megválasztása értelmében Frankfurtban római-német császárrá koronáztassa, szeptember 26-án egy *végrendeletet*¹ készített, amelyben hangsúlyozza, hogy II. Károlynak, majd I. Lipótnak és I. Józsefnek halála folytán mindkét monarchiának örököse lett. A trónöröklési rendet tekintve pedig halála utánra mint *»törvényt«* a következőket rendeli:²

1. Ha csak *egy* fia marad hátra, akkor ez lesz mindkét monarchiának általános örököse (hæres ex asse). Ennek egész férfiága, még egy esetleges posthumus is, kizár minden női örököst. Ezekről és a nem uralkodó főhercegekről az uralkodóknak kell anyagilag gondoskodni.

2. Ha *két* vagy *több* fiút hagy hátra, akkor »az osztrák monarchia« az elsőszülöttre és ennek férfiágára esik, a spanyolt pedig a másodszülött, illetve ennek férfileszármazói öröklik. Mindkét férfiágban érvényesül az elsőszülöttségi rend s a túlélő örököl a kihalt ág után. Amíg a két férfiágban vagy a túlélőben *egy* oldalrokon is tekintetbe jöhet, a *főhercegnők nem örökölhetnek*. Tehát Károly elsőszülött fiát, ha ennek csak leányutódai maradnak hátra, nem ezek valamelyike,³ hanem másod-, esetleg harmadszülött fia követi.

3. Ha Károlynak nem marad hátra fia, hanem csak *egy* vagy *több* leánya, akkor a két monarchia mindkét esetben egy főhercegnő alatt egyesül, és ez mint az *uloljára*, azaz *már* öröklésre hívott Károly-féle ág

¹ Bécsi *Állami Utár*, »Oklevélosztály (Urkundenabteilung).« Eredeti. Kivonatolva közli Turba, GPS. Bd. II, S. 395 f.

² A kivonatolás Turba után, GPS. Bd. II, S. 158 f.

³ Mint Spanyolországban a Partidas szerint rendjén volna. V. ö. fentebb 107. l.

tagja, kizárja I. Lipót és I. József, illetve ezek ágainak leányait. S ha most már e főhercegnő ismét egy ágat alapít, ágának bármely főhercegnője megelőz egy fiatalabb nővérnek ágából származó főherceget a trónöröklésben. Itt világosan kifejezést nyer az az elv, hogy *a férjági nő mintegy fiúsul s ezért megelőzi a nőági férfit és mint ilyent az 1703-i titkos családi egyesség kiegészítőjéül tekinthetjük*, amit Mária Jozefa 1719-i renúnciációjában megismételt, s így 1720-ban meg később közjoggá vált.

4. Ha pedig Károly gyermektelenül hal el, de neje teherben marad hátra, mindkét monarchiát előbb a születendő gyermek, majd az újszülött fiú, illetve leány nevében kormányozzák.

5. Ebben az esetben a gyermek anyja választási jogával élhet, hogy az osztrák, vagy a spanyol monarchiát akarja-e kormányozni, mialatt a birodalom másik felében ugyanezt a kötelességet vagy Károlynak anyja, Eleonóra császárné, vagy — ha már nem lenne életben — Károly sógornője, Amália özvegy császárné lássa el. Mindkét császárné kormányzása a kiskorú nevében a *»teljes serdültség«* éveiiig tartson és a kormányzó mentes legyen minden eskü, kezesség és számadás kötelezettségétől.

6. Ugyancsak szigorú rendelkezéseket írt elő Károly esetleges egyetlen leánya jövőendőbeli férjére. Valamelyik rokon házból való kérő előnyben részesül, de csak akkor, ha a következő feltételeknek megfelel: kell, hogy *katolikus* legyen, testi és lelki adományokkal ékeskedő, békeszerető, a két monarchia nagyjainak és népeinek tetsző s szeressék a legelőkelőbb német birodalmi rendek is. Ezek alatt valószínűleg a választófejedelmeket értette azzal az óhajjal, hogy Károlyt kövesse a császári méltóságban. Az egész rokonság jogosult a vőlegény megválasztásánál tanácsot adni. Csak arról nincs szó, hogy ennek a jövőendő uralkodónőnek is kell tetszenie.

7. Ha Károlynak egyetlen leszármazója sem jöhet tekintetbe, akkor a József-, majd a Lipót-féle ágak öröklése következik a Károly-féle ágra nézve kifejtett szabályok, főként pedig az elsőszülöttség elve szerint.

Anélkül, hogy Károly ebben az 1711-i végrendeletében az 1703-i paktumra utalást tenne, láthatjuk, hogy benne ugyanannak alapelveit követi, sőt mi több, részleteiben még inkább kifejti. E tekintetben különösen a titkos családi egyességnek a nőágban történő öröklésre vonatkozó szabályait tökéletesen megvilágítja.

II. Még az év decemberének 19. napján Károlyt Frankfurtban német császárrá koronázták. A következő 1712. év január havának utolsó nap-

jaiban Bécsbe érkezett, ahol a nép lelkes fogadása után a magyar főrendek is hódolattal járultak elébe s ünnepélyesen felkérték, hogy hívjon össze koronázó országgyűlést Pozsonyba.

1712 május 22-én történt meg III. (mint német császár VI.) Károly koronázása.¹ Hitlevele fiágának kihalása esetére biztosítja a magyar nemzet szabad királyválasztási jogát: »... *fiágunk magvaszakadása esetében* (mitől Isten minél tovább őrizzen) *a karoknak és rendeknek királyválasztási s koronázási joga előbbi erejébe s állapotába tér vissza s Magyarországnak és említett részei számára, ennek régi szokása szerint, érintetlenül fennmarad.*«²

Három év múlva ugyanezt erősíti meg az 1715:3. t.-c.-ben is,³ amely szó szerint mondja: »A császári és királyi szent felség kegyelmesen úgy határozott, hogy a közvetlenül előbb jelzett második czikkelybe most beiktatott jóságos *hitlevelének tartalma szerint* eléggé kifejtett örökletes utódlást irányadónak kell tekinteni és ha egykoron a néhai felséges Lipóttól és királytól leszármazó *fineműeknek magva szakad, a királyválasztásban és koronázásban a karoknak és rendeknek ősi és régi helybenhagyott szokása és előjoga fog előtérbe lépni.*«

A királyi meghívólevél⁴ egyáltalán nem tesz róla említést, hogy Károly fel akarta volna hívni a trónbetöltést illetőleg a rendek figyelmét arra az esetre, ha ő mint a dinasztia mindkét ágának utolsó fígarja fiivadékok nélkül találna meghalni.

Semmi jel sem árulja el, hogy az udvar a női öröklés kérdésével foglalkozott volna. Annál kevésbbé lehetett erre Károlynak gondolnia, akinek sem fia, sem leánya nem volt. Általában kivételével mindössze még csak öt tagot számlált a dinasztia. Ugyanis József gyermekei közül a tizenhárom éves Mária Jozefa és a tizenegy éves Mária Amália, Lipótéi közül pedig a harminchárom éves Mária Erzsébet, később Belgium régens-

¹ S a l a m o n szerint 20-án. Kir. szék. 97. l. A szövegben írt adatra nézve l. Lányi Pál diáriumát. 39. l. *MNM. kéziratára*, »Fol. Lat. 378.« — E koronázó országgyűlés szép leírása M a r c z a l i tól, Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig (1711—1815). (A magyar nemzet története. VIII. k., Budapest, 1898.) 18. s. kl. ² Az 1715:2. t.-c.-be foglalt hitlevél 4. pontja. (8. §.)

³ Igaz, hogy e cikk szövegét még az 1712-ben összehívott országgyűlésen állapították meg, de szentesítést az 1715:2. t.-c.-be foglalt hitlevéllel együtt csak 1715-ben nyert.

⁴ A regális fogalmazványa Károly sajátkezű megjegyzéseivel és kibocsátási engedélyével az *Orsz. Ltárban*, »Orig. Ref. 1722 ad 1um.« Közli K e v a c h i c h, M. G., Vestigia. P. 815. squ.

nője, a harminc esztendőös Mária Anna, 1708 óta portugál királyné és a huszonhárom éves Mária Magdolna Jozefa főhercegnő voltak életben.

Ha tehát a női örökösödés megállapításának kérdése került volna szóba, csakis József és Lipót leányai jöttek volna számításba. Valószínűtlen tehát, hogy maga Károly sürgette volna a nőági trónöröklés megállapítását, amikor még kilátása volt rá, hogy akár fiú-, akár leánygyermekai szülessenek. József fiatal leányai még nem voltak abban a korban, hogy férjhez menvén lemondhassanak az 1703-i családi szerződésbe foglalt jogosultságukról. Azért egy új örökösödési rend formaszertint megállapítása időelőttinek látszhatott. Bár a király már valószínűleg erről gondolkozott, de egyelőre mély titok lehetett ez a vágya.¹

S most az 1712 március 9-i horvát tartománygyűlés megelőzte Károly titkos vágyának nyilvánosságra jöttét. A horvát rendek ugyanis a gyűlésen többek közt a következő utasítást is adták az április 3-án megnyíló magyar koronázó országgyűlésre küldendő követeknek. Terjesszék a felség elé, hogy ha fiú nélkül találna meghalni, abban az esetben készek a királyi ház egy oly nőtagját is királyul fogadni, aki egyszerűs mind Stájerország, Karintia, Krajna ura lesz és Ausztriában fog lakni.²

Hogy Károlynak semmiféle befolyása sem volt a horvát rendeknek erre a határozatára, az az előbb mondottakból önként következik.³ Sőt valószínű, hogy maga is a primás, Keresztély Ágost szász-zeitzi herceg leveléből értesült először a horvát tartománygyűlés határozatáról. Mert amikor a horvátok követi: gróf Esterházy Imre zágrábi püspök, gróf Draskovich János magyar főkamarmester, gróf Dellisimonovich Ferenc Kristóf, az előbbivel együtt »generalis vigiliarum praefectus« és Plemich György, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok ítélőmestere Pozsonyba érkeztek és elhíresztelték a magyar rendek közt megbízatásukat, azok

¹ L. S a l a m o n, Kir. szék. 86. l. ² V. ö. alább 16. §.

³ Bizonyítja ezt Buol János jegyzőnek az 1712 április 27-i »szűkebb konferencia« jegyzőkönyvében a horvát kezdeményezésre vonatkozó széljegyzete: »Male et dass die sach noch ein wenig hette anstehen können,

non tam ob rem, weylen jetz hoffnung, dass die Hungarn sich auch darzue bequemen werden, weylen sie noch in forcht und wir armiert seind [.]

sondern ob causam, dass wan dieses *ius succedendi pro filiabus* stabiliert wird, dardurch auch es ipso der *ordo successionis* zwischen denen Ertzhertzoginnen, welchen man bis dato *aus tringenden ursachen* noch geflissen vnerörtherdt, oder doch *verdeckht* gehalten, *vor der welt erkläht vnd vestgestellt wurde.*» Bécsi *Allami Utár*, »Hungarica, 1712. Fasc. 196.« Közli T u r b a, GPS. Bd. II, S. 404 f. (Az i. h. S. 405.) E munkája Magyarországgal foglalkozó I. kötete közlésénél ez a jegyzőkönyv még ismeretlen volt előtte.

csodálkoztak a dolgon és egyben nehezteltek, hogy az udvar a horvátoknál indította meg az ügyet. Gyanujuk a primásra irányult, aki április 10-én azt írja a királynak, hogy sem ő maga, sem más magyar sohasem hihetik, hogy ez a dolog a felségtől származott volna, mert különben bizonyosan Magyarországtól, amelynek Horvátország csak része és függeléke, és annak rendeitől kérte volna kérésének teljesítését.¹

Károly erre már április 13-án a következőkben válaszolt: »A horvát pont felől jól gyanította Kedveltséged, hogy róla én előzetesen semmit sem tudtam. Belőle azonban csak azt következtetem, hogy az az ország ennek az ügynek tárgyalása esetére régi ragaszkodása mellett azt is önkéntesen akarta nyilvánítani, hogy mennyire elismeri és méltányolja e dolog illőségét és közhasznúságát. Erről egyébiránt lementelemkor [Pozsonyba] majd bővebben értekezem Kedveltséggeddel.«²

Károlynak ez a levele világosan bizonyítja, hogy bár meglepő, de igen kellemes volt reá nézve a horvátok akciója. Most már komolyan kezdett gondolkodni a nőág trónöröklésének előkészítéséről és úgy vélte, hogy legjobb lesz előbb tanácsosainak véleményét meghallgatni. Az április 27-i »szűkebb konferenciá«-n tehát azt a kérdést tűzte ki a tanácskozás tárgyául, hogy mit kelljen e tárgyban tenni. Hallgatással mellőzze-e most a horvátoknak e végzését, vagy pedig a magyaroktól is követendő példa gyanánt adassa azt elő a pozsonyi országgyűlésen?³

A tanácsosok véleménye az volt, hogy a magyar rendek elé kell terjeszteni az ügyet.⁴

A horvát rendek és udvari tanácsosok fáradozása azonban a magyaroknál egyelőre hiábavalónak bizonyult. A május 22-i koronázó országgyűlésen ugyanis a király megerősítette a május 11-én megalkotott hitlevélnek azt a pontját, amely a nőág trónöröklésének jogát Magyar-

¹ E levél eredetijét nem sikerült a bécsi *Állami Úrban* megtalálnunk, mert valószínűleg mint a király magánlevelezése, annak *házi levéltári* osztályában van, amelyet pedig mindeddig nem nyitottak meg a nyilvánosság számára. De tartalma közölve az 1712 április 27-i »szűkebb konferencia« jegyzőkönyvében és ennek referátumában. Közli Turba, GPS. Bd. II, S. 404, 408. — Nálunk már Horváth Mihály felhasználta. I. m. VII. k., 14. l. — V. ö. a szövegbelire még Klaić, *Die kroatische pragmatische Sanktion*. Zagreb 1915, S. 53 f. ² E levélre v. ö. előbbi j.

³ Ez értekezleten Seilern szellemi vezetése mellett herceg Savoyai Jenő elnökelete alatt a következők vettek részt: herceg Donat Trautsohn Lipót, I. József alatt főkamrás, gróf Stahrenberg Gundakár, az udvari kamara elnöke és Buol mint jegyző. L. Turba, GPS. Bd. II, S. 166.

⁴ E véleményt magyarul közli Salamon, Kir. szék. 88. s. kl. V. ö. fentebb 173. l. 5. j.

országokon egyenesen kizárja. Károlynak ezt a cselekedetét bizonyára az a tudat is vezérelte, hogy ha most a magyarokkal tárgyalásba bocsátkozik a nőági trónöröklés kérdése felől, ez az 1703-i paktum közléséhez fog vezetni. Ez pedig ránézve nemcsak azért volt kényelmetlen, mert még semmiféle örökösökkel nem rendelkezett, hanem azért is, mert a paktum szerint a tizenhárom éves Mária Jozefa, I. József leánya lett volna a trónörökös és így rangban megelőzte volna Károly anyját, valamint unokahugánál jóval idősebb nővéreit.

Az április 27-én tartott »szűkebb konferencia« ajánlatára kiválasztott hat magyar főúr, még pedig: herceg Esterházy Pál nádor elnöklete alatt herceg Keresztély Ágost primás, gróf Erdődy György országbíró,¹ gróf Csáky Imre kalocsai érsek és a két Pálffy gróf: János a tábornagy, horvát bán és Miklós, akkor tábornagy, majd 1714-ben nádor,² 1712 július 7-én tartott értekezletükön, amelyen Seilern és Stahremberg is jelen voltak, a királynak olyértelmű választ adtak, amely szerint készségüket jelentették ki a női ág trónöröklésének elfogadására, ha hajlandó az udvar néhány kívánságot teljesíteni.³ Mind e kívánságok olyanok voltak, amelyeket némi aprólékos módosítással el lehetett volna fogadni. De akadt köztük egy olyan pont, amely Károly részéről a javaslatot elfogadhatatlanná tette. A magyar tanácsosok ugyanis nem voltak hajlandók az uralkodóház valamennyi nőjét feljogosítani a trónöröklésre, hanem a királyválasztás zavarainak elkerülése céljából készek voltak a dinasztia *egy* nőtagját mintegy *fiúsítani* olyformán, hogy ennek javára az uralkodóháznak valamennyi többi nőtagja köteles volna lemondani. Ugyanebben a feliratban, amelyet az értekezletről július 8-án terjesztettek fel a király elé, követelték az örökös országok és tartományok szerződésszerű külön-külön biztosítékát azok *egymástól* való oszthatatlansága és elválaszthatatlansága tekintetében. S ezeket az országokat azután egy uralkodó alatt magyar törvényben örök únióba akarták hozni a magyar szent korona országaival. Sőt a magyar tanácsosok még

¹ Turba 1906-i munkájában (PSR. S. 79) mondja: Lustkandl (Kaiser und König. S. 98) Bidermann után (Gesamtstaatsidee. Abt. II, S. 197) tévesen »judex curiae«-nek írja. Pedig Turba téved, mert Erdődy ekkor valóban országbíró volt. L. Dignitarium Regni Hungariae Saecularium Liber. P. 45b (az *Orsz. Létárban*), amely szerint Erdődy 1704—1713-ig volt országbíró. Turba különben tévedését 1912-ben hallgatagon kijavítja. GPS. Bd. I, S. 121, 135.

² Turba tévesen országbírónak teszi (PSR. S. 79). Épígy Klaić is (KPS. S. 73). V. ö. még a szövegben felsorolt magyar méltóságokra Fessler—Klein, Geschichte von Ungarn. Leipzig 1867—83, Bd. V, S. 176 f.

³ E kívánságokat l. alább 229. s. kl.

azt is kívánták, hogy a nőágnak ezt az első tagját választás alapján emeljék a trónra, még *mielőtt* a férfiág kihaltával az 1688 : 3. t.-c. értelmében őket megillető *szabad királyválasztási jog* valósággal feléled.

De egy ilyen egyedül uralkodó nőt nem igen óhajtottak az ősök. Lehet, sőt valószínű, hogy azokra a zavarokra gondoltak, amelyeket a nőuralom gyengesége már ennekelőtte okozott. Úgy vélték tehát a kérdést leghelyesebben megoldhatónak, ha a királynő mellett mindjárt férjét is megválasztják s a királynővel együtt királlyá koronázzák, am által állapota államjogilag teljesen meg fog egyezni nejeével, akivel együtt mint correx uralkodnék. Lehet, hogy e kívánságuk felállításakor Mária királynő példája lebegett az ősök előtt. Való azonban, hogy ha hajadon nőtag lépne a trónra, férje kiválasztásánál befolyást követeltek maguknak.¹ Világos, hogy *Károly hallani sem akart e kívánságról, hisz ez egyenes lemondást jelentett volna részéről esetleges örökösei rovására.*

A magyaroknak még a nádori értekezlet előtt 1712 júliusában Károlyhoz intézett két kérdése a következő volt. 1. Melyik tekintendő a főhercegnők, vagyis Károly hajadon nővérei vagy József hajadon leányai közül előreláthatólag trónörökösnőül, illetve a dinasztia patrimoniális tartományainak örököséül? (Károly leányairól természetesen szó sem lehetett, s annál kevesebb volt nála a remény születendő gyermek iránt, mert feleségének a háború miatt mint »governadora general«-nak Barcelonában kellett maradnia.) 2. A német birodalmi hercegi családok melyik hercegét szemelnék ki a trónörökös nő férjéül? Erre vonatkozólag az 1712 július 7-i nádori értekezlet a »conditiók« közt azt is felemlíti, hogy *katolikus vallású* legyen és maradjon, hogy királlyá koronázhassák.² De meg a házasságnak *törvényesnek és egyenrangúnak* kell lennie. Mert valószínűleg ezt értették, amikor »... valamennyi országnak és tartománynak, valamint Magyarországnak és a hozzákapcsolt részeknek is felfogása szerinti törvényes és illetékes házasságra . . .« lépést követeltek.³

Károlynak szinte lehetetlen volt a magyaroknak a trónörökösnő férjére vonatkozó kérdésére feleletet adni, hacsak nem akarta esetleg születendő leszármazóit már eleve kizárni. Ezért jobbnak látta abbahagyni a magyarokkal a tárgyalást és az örökösödést mindenekelőtt a dinasztia meg az örökös tartományok körén belül szabályozni. Nem mintha arra gondolt volna, hogy a magyar törvényhozás közreműködése nélkül

¹ A magyarok e kívánsága még 1722 tavaszán sem került le a napirendről. I. XIV. melléklet, 4. ² L. XI. melléklet, 7. pont. ³ L. u. o. 5. pont.

fog eljárni,¹ hanem arról nem akart tudni, hogy a trónörökösnő ne egyedül uralkodjék, és nem uralkodó férjének kiválasztását csakis az uralkodóház fejének óhajtotta fenntartani, amit ez házi hatalmánál fogva eddig is gyakorolt.² A magyar országgyűlésnek ebbe a hatáskörbe való beavatkozását akarta kizárni. Ezenkívül a nádori konferencia felterjesztése értésére adta, hogy mindenekelőtt saját dinasztíája körén belül, majd az örökös tartományokban kell gondoskodnia a házi törvények elismeréséről, vagyis a magyar rendek követelte előfeltételeket kell teljesítenie.³ Nem másról volt itt szó, mint arról az ellentétéről, amely a közjogias magyar alkotmány és a dinasztia magánjogias patrimoniális felfogása között fennállott.

III. Mind a házi béke, mind a külső politika érdekében tehát Károly mindeddig hallgatott az 1703-i egységgel. Most azonban 1713 márciusában oly események történtek az udvarnál, amelyek a paktum publikációjához vezettek. Épen készülődések voltak a császárné fogadtatására Spanyolországból való visszaérkezése alkalmából, amikor a császár sógornője, Amália, I. József özvegye, a császárhoz intézett írásban az ellen a jogtalanság ellen protestált, amely leányai rangját illetőleg az udvarnál megnyilvánult. Egyidejűleg kérte, hogy I. Lipót és I. József leányai közt a rangsort még annakelőtte állapítsák meg, hogy a császárné Barcelonából visszatér, mert különben az udvarnál a félszegségek csak növekednek. A »rang és elsőbbség« odaítélése azonban, mint mindenki felismerte, legbensőbbben összefüggött azzal, hogy melyik főhercegnőt tekintsék trónörökösnőnek akkor, amikor a császárnak mint utolsó főhercegnek magának még nem voltak gyermekei.⁴ Az 1703-i

¹ Épen Seilernnek, akinek pedig 1712-ben 1703-i művét védelmeznie kellett, volt az a felfogása, hogy a magyaroknak a nőág öröklési rendjének megállapításánál épúgy kell a jogukat gyakorolni, miként azt 1687-ben a fiágra vonatkozólag tették. L. a »szűkebb konferencia« referátumát 1712 áprilisából (V. ö. fentebb 173. l. 5. j. Közli Turba, GPS. Bd. II, S. 409.) és az 1714 március 12-i titkos értekezlet jegyzőkönyvét. Bécsi *Állami Utár*, »Hungarica, comitalia. Fasc. 403.« Eredeti. (Köszölve u. o. Bd. I, S. 278 f.) ² V. ö. u. o. Bd. I, S. 138 f.

³ Ezekkel szemben nem tartható valószínűnek B i d e r m a n n a k (PS. S. 137 f.) az a feltevése, hogy Károlyt az örökös tartományok szoros úniójának követelése tartotta volna vissza a magyar feltételek teljesítésétől. Hiszen az egy fő alatt való egyesítés volt mind az előző, mind az 1713-i házi törvényi rendelkezéseknek a célja.

⁴ V. ö. Mörlin porosz követ jelentése Bécsből 1713 április 23-i kelettel. Berlini *Königlich Preussisches Geheimes Staatsarchiv*, »Rep. XI. 186 b).« L. Z w i e d i n e c k - S ü d e n h o r s t, i. m. S. 278 f. — T u r b a, Zur pragmatischen Sanktion. (Grünhuts Z. Bd. XXXVII, 1910.) S. 321.

családi szerződés értelmében az akkor még csak tizenhárom éves Mária Jozefa, I. József legidősebb leánya és Károly unokahuga volt az örökös. A király helyzete igen kellemetlen volt. Döntenie kellett azok közt az érzelmei, amelyekkel anyja és nővérei iránt viseltetett (ezek közül pedig az utóbbiak jelentékenyen idősebbek voltak, mint unokahuga) és azok közt a kötelességei között, amelyeket az 1703-i családi szerződésre tett ünnepélyes esküje szabott elébe.

Károly nagy habozása közepette »titkosabb minisztérium«-ától¹ kért magatartását illetőleg tanácsot. Ennek első ülésén Seilern előterjesztette az 1703 szeptember 12-én a Favorita »inneres Konferenz-Zimmer«-jében történeteket, vagyis a »titkos családi szerződés«-t, amelyet I. Lipót parancsára ő fogalmazott és amelyre mint visszavonhatatlan házi törvényre a dinasztia három tagja tizenegy tanácsos előtt megesküdött. Ez tartalmazná a rangkérdés szabályait. Ép ezért azt a megbízást kapta, hogy az 1703-i »instrumentá«-t hozza magával a következő ülésre. Ez történt március 29-én, amikor Seilern egyidejűleg két főkérdést tett vita tárgyává:

1. Történjék-e »*declaratio*« a főhercegnők rangját illetőleg és ha igen, *azonnal-e*?

2. Megállapítsák és *közzeljék-e* a döntés *mellett egyidejűleg* valamennyi főhercegnőre vonatkozólag »az öröklés rendjét, jogát és előjogát«, és ha igen, *hogyan és ki által*?²

A tanácsnak egybehangzó véleménye volt, hogy a rangkérdés meghatározása és kihirdetése a trónöröklési rend által való indokolás nélkül lehetetlen. Ép ezért a döntésnek mindkét kérdés felett egyszerre kell történni, úgyszintén a publikációnak is. Kizárt minden további vonatkozás. Mert haljon meg a császár utód nélkül e kérdések szabályozása előtt, úgy ez az országok összeomlásához (»Ruin der Länder«) fog vezetni.

A második ülés végén és a harmadik elején olvasta fel Seilern az 1703-i titkos családi szerződést, amelynek értelmében, miután az abban

¹ E titkosabb minisztérium, amelyet más helyen az okmány »legtitkosabb értekezlet«-nek is nevez, négy kegyelmes úrból állott: herceg Savoyai Jenő, herceg Donat Trautsohn, gróf Stahremberg és Seilernből, aki néhány hónappal ezelőtt grófi rangot kapott. Buol működött közre mint jegyző. Három ülés volt: 1713 március 27-én, 29-én és április 5-én. A két utóbbi jegyzőkönyvének eredetije a bécsi *Állami Utában*, »Oklevélosztály (Urkundenabteilung)«. Mind ezeket, mind a három ülésről Buoltól Károlynak készített referátumot április 11-i kelettel közli Turba, GPS. Bd. II, S. 419 f. Anhang No. 21, 22, 23.

² A jegyzőkönyv idevonatkozó részét l. u. o. Bd. II, S. 421.

megállapított elsőszülöttségi rend a főhercegnőkre is vonatkozott, csakis I. József idősebb leánya, az akkor tizenhárom és fél éves Mária Jozefa jöhetett mind a rangelsőség, mind az öröklés tekintetében számításba.

Azután megállapította a »titkosabb minisztérium« azokat a módokat, amelyek szerint az 1703-i titkos szerződések a főhercegnőknek és »az egész világnak« tudomására hozandók. Ezek többé-kevésbé meggyeztek az 1703-i alakszerűségekkel, talán csak azzal a különbséggel, hogy most minden Bécsben időző »államtanácsos« meghívását javasolták és az aktust nem a Favorita, hanem a Hofburg »titkos tanácsszobá«-jába tervezték. Stahremberg azt is javasolta, hogy a császár oldja fel a hallgatás kötelezettsége (*vinculum silentii*) alól az 1703 szeptember 12-én jelen volt tizenegy titkos tanácsos közül még élőket.¹

Trautsohn eredetileg azt is kívánta, hogy a császár végszávaiban a kihirdetés alkalmával, ha nem is mint parancs, de legalább mint nyilatkozat afelőli reménye foglaltassék, hogy akaratnyilvánítást a »hű alattvalók« *valamennyi* »országban és tartományban« követni fogják. Szerinte kívánatos volna a »házi paktumok« kivonatainak az egyes országokkal való közlése. *Magyarországra és Erdélyre vonatkozólag se kellene külön tekintettel lenni.* A császár magához hívhatná mindkét ország kancellárját, hogy határozzanak a »magnások« a szerződések és az öröklési rend elfogadása felől.²

Seilern azonban más nézetet tartott. Mint Turba is véli,³ valószínűleg azért, mert okult már az 1712-i példán, amikor a horvát ajánlat alapján a magyarokkal kezdett tanácskozást hirtelen meg kellett szakítani. Így most az volt a véleménye, hogy a magyar udvari kancellárnak efféle dolgokkal való megbízását el kell akkorára halasztani, amikor az 1712 szeptember 28-án elnapolt magyar országgyűlés ismét összeül. Seilern mint korának színvonalán álló államférfiú éles szemével látta, hogy a magyarokkal az alkotmányos formák betartása nélkül nem célravezető tárgyalni. Szerinte tehát egyelőre elegendő volt a magyar udvari kancellárt mint Bécsben időző titkos tanácsost bevonni a kihirdetés nyilvános aktusába, és így tudomására hozni a trónöröklést illetőleg az uralkodóházban megállapított szerződéseket. Épígy érthetően tudtukra kell adni a magyaroknak, hogy Erdély mint »Magyarország vára« mindfél az ausztriai házhoz fog tartozni, bármi történetük is Ma-

¹ Ilyen négy volt még életben. L. u. o. Bd. II, S. 169.

² A jegyzőkönyv idevonatkozó részét l. közölve u. o. Bd. II, S. 427 f.

³ U. o. Bd. II, S. 170.

gyarországgal. Ekkor ugyanis hamarabb hajlandók lesznek a nőági trónöröklésre vonatkozó törvényeket elfogadni, ha figyelmüket felhívják rá, hogy Horvátország, Erdély és Ausztria együtt maradnak.¹ Sőt Seilern azt is ajánlotta, hogy a császár a paktum felolvasása után tartandó berekesztő beszédében csak az »örökös országokról és tartományokról« szójlon, ne pedig »örökös királyságokról«, hogy ezáltal gyanúra szolgáltasson okot a magyaroknál, mintha ő jelsége e cselekménnyel ipso facto a nőági öröklést Magyarországon a rendek beleegyezésének bevárása nélkül kinyilvánítotttnak gondolná.²

¹ »Hungaricum cancellarium non expedire adhuc onerare, ut Status prædisponat.« etc. U. o. Bd. II, S. 428 f. V. ö. e jegyzőkönyvet az értekezletről készült referátumnak a következő j-ben idézett helyével.

² Már az április 5-i értekezlet protokollumában olvassuk Seilernétől: »Cæsar dicat: omnes audisse, quæ inter se, patrem et fratrem successio regnorum suorum, vel loco regnorum [...] omnium provinciarum hereditariarum inita, quæ primogenitura utriusque lineæ inter mares et fœminas, prælatis maribus, stabilita et iureiurato firmata fuerit.« U. o. Bd. II, S. 428. — Majd az április 11-én a császárhoz terjesztett referátum mondja: »In diser Schlussred hat man geflissen nur von denen Erbbländern und Provinzen in genere, nicht aber von denen Erbkönigreichen geredet, umb denen Hungarn, mit welchen es noch seine allergnädigst bewusste, besondere beschaffenheit hat, dardurch keinen anlaas zum argwohn zu geben, alss ob Ewer. Kay. May. durch disen actum die weibliche Succession in selbem Königreich oder deren ordnung ipso facto, ohnerwähret **der Ständen Miteinwilligung**, deutlich zu erklären gedenkhten.

Umb eben disen verdacht zu entflihen, hat die gehorsambste Deputation nicht rathsamb befunden, dem Hungarischen Cantzlern ietz schon die auflage zu thun, dass er die Status regni zu Acceptierung diser Disposition vorberathen und bereden solle, sondern es wäre für dissmahl genueg, dass er dise im Ertzhauss stabilirte Successionsordnung einsmahls wüsse, auch anderen wüssen mache und könnlte ihme erst kurtz vor der nächst wieder angehenden Dieta dise incumbenz aufgetragen werden, ohne in disem geschäfte Siebenbürgen mit Hungarn zu vermischen. Im gegentheyl, man habe von nun an vestzustellen und bey ereignender gelegenheit nirgends, insonderheit gegen ihne, Cantzlern, auch übrige Iiungarische Magnates nicht zu verbergen, dass das Fürstenthumb Siebenbürgen alss die Citadelle des Königreichs Hungarn Ewig bey dem durchleuchtigsten Ertzhause verbleiben wurde, was es nur immer auch für einen Hergang mit dem Königreich Hungarn haben wurde, und dises, in der absicht, sie Hungarn, zu acceptierung der weiblichen Succession desto ehender zu vermögen, wan sie sehen werden, dass neben Böhemb, Oesterreich und dem Königreich Croaten auch das Fürstenthumb Siebenbürgen nicht nur auf das weibliche Geschlecht kommen, sondern auch alles beysammen und unter einer Herrschaft ewig bleiben werde.« U. o. Bd. II, S. 440 f. V. ö. u. o. Bd. I, S. 144 f.; Bd. II, S. 170. (Seilern felfogása jellemző, hogy miként vélekedtek a magyar rendek közreműködéséről az udvarnál. Nem ártana, ha T e z n e r az ilyen forráshelyekre is tekintettel lenne, amikor a magyar rendi állam életét teljesen a német mintára akarja megkonstruálni. V. ö. még C s e k e y, Államminisztérium. 14. l. 24. j.)

A négy tanácsos arra nézve is egy véleményen volt, hogy a rangsor és a trónöröklési sorrend megállapítását nem elegendő csak az udvarban publikálni, hanem »a dolog az országok elé viendő.« Ennek módokról azonban még korainak tartották a tanácskozást.

Érdekes még az 1713 április 11-ről a császár számára készített referátum néhány intézkedését ismernünk, annnyival is inkább, mert ez megvilágítja az április 19-én történeteket. Hitelességében nem igen kételkedhetünk, hisz tartalmát Seilern valószínűleg szóról-szóra tollba mondta Buolnak.

Szörnyű szavakkal mutat rá a referátum arra az esetre, amely a trónöröklési rend publikálásának további halogatásából előállhatna. »Ez a világ előtt olyannyira respektált, hatalmas, ősrégi osztrák örökös patrimonium« könnyen a spanyol monarchia sorsára juthatna. Emlékeztet arra a kavarodásra és veszélyre, amelybe az udvar I. Józsefnek rövid uralkodása után hirtelen bekövetkezett halála folytán sodródott. A történelem számos százada legyen tanúsága, hogy »hatalmas monarchiákat mi sem dönt meg hamarább és bizonyosabban, mint az utód bizonytalansága.« Egyáltalán nem jelenti Károly jogszerinti leszármazóinak kizárását, ha ilyenek születéséig egy trónörökösnőnek a rangját az örökös országok és tartományok mindannyiában meghatározza. E tekintetben osztrák és spanyol birtokok közt nem tesznek különbséget, jóllehet épen 1713 április 11-én írták alá Károly szövetségesei akarata ellenére az utrechti békét, amelynek értelmében bizony »Spanyolország, a Mi leghatalmasabb osztrák örökös monarchiánk«-ból nem maradt egyéb, mint Belgium és az olasz birtokok.

A referátum aztán Károly 1711-i végrendeletéhez hasonló okfejtéssel Mária Jozefát jelenti ki egyelőre trónörökösnőül az 1703-i paktum alapján, amely — mint hangsúlyozza — »nunmehr die einzige und ohnfehlbare Richtschnur auf folgende Weltzeiten.« És hogy közlése csak »lelküismereti, állami és igazságossági motívumok«-ból történik.

A császárnak az ünnepélyes cselekményre összegyűltekhöz rövid bevezető beszédben ki kell jelentenie, hogy nyomós okokból, főleg mivel »az előzőleg tudósított miniszterek és tanácsosok legtöbbje elhalálozott«, akik pedig az 1703-i titkos családi szerződés tanúi voltak, a felség szükségnek tartotta »... kundzumachen, was nach Ihrer höchstlöblichen Vorfahrer beyspihl für *Pacta über das Successions-recht* in Dero durchleuchtigstem Erzhaue zwischen Ihnen, Dero in Gott ruhenden Herren Vatteren und Herrn Bruedern, Mayesteten und Liebden, beeden christmildtesten gedächtnus, auf ewige welltzeiten den 12. September im ab-

gewichenem 1703. Jahr von neuem wären errichtet und allerseits mit einem theuweren Ayd zu Gott bestättet worden.«¹ Azután Seilernnek fel kell olvasni az »instrumentá«-t, amint ez 1703-ban »részint a titkos tanácsszobában, részint a belső konferenciaszobában történt.« Épügy, mint a jegyzőkönyvek, e referátum is javasolja, hogy a császárnak berekesztő beszédében ki kell fejeznie, hogy az összegyűlteket a hallott »rendelkezést és intézkedést örökös, visszavonhatatlan irányadó fonálnak, következtetészerűleg annak követését Isten és a legfenségesebb főhercegi ház iránt tartozó kötelességeik egyik legkiválóbb darabjának tekintsék, magukat ahhoz tartsák és hűségesen segédkezzenek, hogy ez másoktól is megtörténjék; ennek ellenében ez országoknak kiváltságai, joga és szabadságai minden időben és minden esetre sértetlenül fennmaradjanak, meghagyásának és ünnepélyesen megtartassanak:

mindez abban az értelemben, hogy mindkét [:] a most uralkodó Károly- és a hátrahagyott József-féle ág eltávozta után, amitől Isten kegyesen óvjon,

a legfenségesebb főhercegi ház valamennyi többi ágának az elsőszülöttség joga szerint, az ebből eredő rendben minden öröklési jog mindenestre fennmaradjon és fenntartassék.«²

Ezt a referátumot a »titkosabb minisztérium« április 12-i értekezletén felolvasták és elfogadták, majd Savoyai Jenő herceg mint elnök Károlynak kézbesítette, aki annak egész tartalmát magáévá tette a következő szavakkal: »Placet in toto. Carl.«

IV. 1713 április 19-én nem történt egyéb, mint a »titkosabb minisztérium« elfogadott javaslatainak a végrehajtása. Ennél a cselekménynél az eddigi szokáshoz híven Schiekh György Frigyes alsóausztriai referendárius mint jegyző működött közre és lejegyezte annak »tartalmát«, amit a császár az okmányok felolvasása előtt és után személyesen mondott. Hogy ennek a jegyzőkönyvnek mennyire nem tulajdonítottak különösebb fontosságot, mutatja az a körülmény, hogy Károly se alá nem írta, se meg nem pecsételte. És így nem érdektelen különösen megjegyeznünk, hogy az osztrák *pragmatica sanctio* gyanánt emlegetett 1713 április 19-i jegyzőkönyvön mindössze Schiekh György Frigyes jegyző aláírása és az okmányt összefűző fekete-sárga zsinórra nyomott, papirossal fedett címerpecsétje szerepel.³

¹ Az 1713 április 11-i referátum szövegéből. Közli Turba, GPS. Bd. II, S. 438 f.

² U. o. Bd. II, S. 439 f.

³ Schiekh bizonyágtétele a jegyzőkönyv záradékában a következőképen hangzik: »Dass obiges alles also Vorgangen und Verhandel worden, bezeuge mit meiner

Az április 19-i publikáció a rangkérdést csak mellékesen, mint a trónvárományosság következményét egész röviden érinti: »... eben nach disem Recht und ordnung auch Ihnen Frauen Erzherzoginnen alle andere Vorzüge und vorgänge gegenwertig zustehen, und gedeÿen müesten: ...« mondja az okmány.¹

Annál inkább iparkodik azonban az 1703-i egyességnek az ágak öröklésére vonatkozó rendelkezéseit megvilágítani.

Károly ugyanis megtartotta beszédében az április 11-i referátum neki szánt szavait,² hogy az öröklés joga fennmaradjon az *összes többi ágaknak*, ami elé a világosság kedvéért még hozzátette a következőket: »... Alles in dem Verstand, dass nach Beyden [:] der Jetzt Regierenden Carolinischen und nachfolgender in dem Weiblichen Geschlecht hinterlassenen Josephinischen linien, Ihrer Keyserl. Mayestät Frauen Schwestern, und *allen übrigen linien* ...«

Az »alle übrigen Linien« alatt V. Károly nőági leszármazóit is lehetett volna érteni, vagyis az 1615-ben és 1660-ban Franciaországba férjhez ment spanyol infánsnők ágait is. Azonban, ha egybevetjük e kitételrel a maga teljességében fenntartott 1703-i paktumnak azokat a rendelkezéseit, amelyek kifejezetten érvényeseknek ismerik a dinasztíának mindazokat a konvencióit, rendelkezéseit, törvényeit és szokásait, amelyek

aigen hand unterschrifft, und gewöhnlichem Pettschaft. Wienn[,] denn 19.ten Monats Aprilis Anni 1713.

Ich Georg Frid[rich] v[.] Schickh, der Röm[isch-] Key[serlichen] May[estät] Hoff Rath, geheimber N[ieder-] Ö[sterreichischer] Secretarius und Referendarius: dan zu disem actu[i] Auth[enticus] Cæsarea et Archi Ducali Creirter Notarius publicus.«

Az okmány eredetije 8 ívrét pergamenlap terjedelemben szattyánbőrbe kötve a bécsi *Allami Utárban*, »Oklevélosztály (Urkundenabteilung).« (Egy 1898 június 22-én a bécsi *Allami Utár* igazgatósága által hitelesített másolatban az *Orsz. Ltárban*, »Lad. H., ad nrum 59.«) Először lenyomatta [M o s e r], Acta publica und verschiedene Andere Schriften Die Succession in denen Oesterreichischen Erb-Landen und jetztregierender Röm.-Kayserl. Majestät darüber errichtete Sanctionem Pragmaticam betreffend. Erster Theil. Franckfurt am Mayn 1732, S. 6 f. — Tévednek Z e h n t b a u e r (Verfassungswandlungen. S. 10) és B e r n a t z i k (NPS. S. 129), amikor azt állítják, hogy a Supplementum Codicis Austriaciban (Leipzig 1748, pars III., p. 683. squ.) [W e i n g a r t e n] nyomatta le először. (Még hozzá szerintük tévesen: *pars I.*) Valószínűleg L u s t k a n d l nyomán indulnak, aki Kaiser und König c. munkájában (S. 109) szintén ezt mondja. A Supplementum Codicis előtt már közli L v d o l f is, Primogenitura. (1733.) Appendix. Fasc. I., p. 6. squ. — Az okmány hasonmását l. T u r b a, GPS. Bd. II, Tafel XXI f. és DPS. Tafel IV f. Hiteles szövege u. o. S. 48 f. Hűen közli még B e r n a t z i k, Verfassungsgesetze. S. 15 f. Nálunk németül és magyarul hasábosan közölte már Ö k r ö s s B á l i n t, A sanctio pragmatica. (JK. I. évf., 1866.) 24. s. kl.

¹ L. DPS. S. 52. ² L. fentebb 185. l.

a házi szerződéssel nem ellenkezik: ¹ akkor az infánsnők fenntartás nélküli *renunciációi* is továbbra is érvényben maradtak, vagyis a spanyol örökségből a Bourbonok teljesen kizárattak. Még kifejezettebben kiolvashatjuk ezt Mária Jozefa 1719-i *renunciációjából*, amelyben az 1713-ban publikált 1703-i egyességről mondja, hogy abban az elsőszülöttségi rendet kiterjesztették: »... azokra a nőkre, akik a *Németországban* uralkodó ágból származnak.« ² Ez alatt pedig csakis I. Ferdinándnak, V. Károly testvérének ágát értették. ³

Az előadottakból tehát világosan kitűnik, hogy 1713 április 19-én nem történt egyéb, mint az 1703 szeptember 12-i titkos családi szerződésnek az udvarnál való ünnepélyes közhírré tétele. Ennek pedig célja volt mindenekelőtt, hogy azt a titkos tanáccsal közöljék és ennek révén távolabbi köröknek is tudomására hozzák, hogy a tanácsosokat feloldozták hallgatási kötelezettségük alól. E cselekmény tehát a titkos osztályos egyességet *pactum publicum*má változtatta. ⁴

A követett formások teljesen megegyeztek azokkal, amelyek a spanyol udvarnál ily alkalmakkor szokásosak voltak és amelyeket az 1615-i és 1660-i spanyol öröklési törvények publikációi mutatnak ⁵ meg amelyeket Lipót és József 1703-ban a Favorita »titkos tanácsszobájában« mintegy megismételtek. A formásokból nem hiányzott még egyéb, hogy az uralkodó visszavonhatatlan akarata ünnepélyesen kihirdetett, örökké változhatatlan alaptörvényé, vagyis *pragmatica sanctió*vá váljék, mint az örökös országok és tartományok gyűlései elé való terjesztése a »*solennisatio*« végett, ép úgy, mint az Spanyolországban a cortes előtt történt. ⁶ Mindeddig ugyanis az egész publikációnak továbbra is csak házi törvényi jellege maradt, és így új uralkodó egyszerűen visszavonhatta. Éppen ezért nem is fordul elő az egész jegyzőkönyvben vagy annak címében a »*pragmatica sanctio*« kifejezés. A spanyol mintának megfelelően ugyanis az udvar felfogása szerint csak úgy válhatott az 1713 április 19-i publikáció »*megváltoztathatatlan*ná«, »*lex in perpetuum valiturá*«-vá, vagyis »*pragmatica sanctio*«-vá, ha azt a tartományi rendek elé terjesztik ünnepélyes tudomásulvétel végett.

¹ L. fentebb 167. l. Vagy mint más helyen mondja a paktum: »... salvo semper eventibus casibus totius Serenissimæ Domus Nostræ successionis jure et ordine, ...« DPS. S. 20. — Turbának ez idézet német fordításában való archaisztikus írása (»gesambten«) megtévesztő, mert az eredeti szöveg latin. GPS. Bd. II, S. 176. — Ennek a »gesamt« szónak értelmére nézve különben v. ö. nála PSR. S. 15 f.; GPS. Bd. II. S. 134, 143, 176, 190, 381, 390; DPS. S. 20, 36, 56. ² L. DPS. S. 56.

³ L. Turba, GPS. Bd. II, S. 176. ⁴ L. alább 189. l. 1. j. ⁵ L. alább 199. s. kl.

⁶ V. ö. u. o.

Ámde a »pragmatica sanctio« kitételt már előbb használják az 1713-ban kihirdetett trónöröklési szabályokra, mint az örökös országok gyűlésein való promulgációjuk történt, épúgy mint az 1615-i és 1660-i spanyol *pragmatica sanctio*k esetében volt. Már Mária Jozefa 1719 augusztus 19-i renúnciációja, amelynek szövegezésével egyidejűleg elhatározzák az 1713-i publikációnak az összes rendek elé terjesztését, az 1703-i egyességről azt mondja, hogy az az 1713 április 19-i publikáció folytán »... a legfenségesebb ausztriai ház nyilvános és örök szerződésévé, alaptörvényyé és *pragmatica sanctio*vá vált.«¹

A *pragmatica sanctio* elnevezést azonban már 1719-ben nemcsak a hat évvel előbb publikált öröklési szabályokra használták, hanem magának Mária Jozefának a renúnciációjára is, amely a trónöröklési szabályokat illetőleg újabb magyarázatokat tartalmazott s emellett a dinasztíának a trónöröklésre vonatkozó eddigi rendelkezéseit szintén érvényben lévőeknek ismerte el. Egy 1719 februárjából eredő titkos értekezleti referátum² elhatározza, hogy a renúnciációt épúgy közöljék az örökös országok és tartományok mindenikével, mint ez Spanyolországban 1615-ben és 1660-ban történt, hogy az »... als eine *lex pragmatica* geachtet vnd hierdurch ewig ohne widerspruch angesehen werde.«³

V. Mint láthatjuk, VI. Károly császár osztrák *pragmatica sanctio*-jának jelentése többértelmű. Legcélszerűbb mindenekelőtt *anyag*i és *alaki* jelentése szerint osztályozni.

Anyagilag jelenti VI. Károly római-német császár mint a Habsburg-ház feje részéről a trónöröklésnek patrimoniális országaiban megállapított rendjét.

Alaki szempontból ismét *szűkebb* és *tágabb* értelemben vehetjük. Előbbi szerint jelenti a VI. Károly mint az ausztriai ház feje 1713 április 19-i ünnepélyes nyilatkozatáról felvett jegyzőkönyvet. Közönségesen ezt is értik alatta. Nem ritkán azonban a tartományi rendeknek Károly e nyilatkozatához való »hozzájárulását« jelezték e kifejezéssel, különösen pedig a németalföldi rendek elfogadási nyilatkozatára 1724 december 6-án kibocsátott császári pátenst, amely a németalföldiek kívánságára az 1713-i publikáció rendelkezéseit bővebben megmagyarázta. Ennek

¹ »... quæque [sc. successio primogenialis]... 1703... ad fœminas... extensa... ac deinde die XIX. Aprilis Anni MDCCXIII. ... in Publicum et perpetuum Serenissimæ Domus Austriacæ Pacum, quin in Legem fundamentalem et Sanctionem Pragmaticam abijt, ...« DPS. S. 56.

² Bécsi *Allami Ház*, »Oklevélosztály (Urkundenabteilung).« Eredeti. Közli Turba, GPS. Bd. II, S. 442 f. ³ L. u. o. S. 453.

helytelenségére már másfélszáz évvel ezelőtt Schrötter figyelmeztetett,¹ de úgy látszik hasztalanul, mert Bidermannak 1875-ben újból fel kellett emelnie szavát e közjogi és történelmi tévedés ellen.²

Tágabb értelemben azonban osztrák practica sanctio alatt kell alakilag értenünk a Habsburg-dinasztiának a trónöröklésre vonatkozó minden házi szabályát és örökös országaiknak ezekre vonatkozó határozatait. Így mindenekelőtt az 1713 április 19-i publikációt, az abban nyilvánosságra hozott 1703 szeptember 12-i titkos családi egyességet, amely pedig a Habsburg-háznak vele nem ellenkező valamennyi addigi egyezményét, rendelkezését, törvényét és szokását (obszervanciáját) fenntartotta. Így a trónöröklésre nézve szabályokat tartalmazó végrendeleteket (különösen II. Ferdinánd 1621 május 10-i végrendeletét és 1635 augusztus 8-i második pótvégrendeletét), a házi törvényeket, a renúciációkat (különösen Mária Jozefa 1719 augusztus 19-i renúciációját) és a szokásnak, az obszervanciának eddig követett szabályait.³

Már Bidermann helyesen mutatott rá, hogy az osztrák practica sanctio alatt nem lehet sem egy házi törvényt, sem egységes állami alaptörvényt érteni,⁴ hanem az különböző rendelkezések összetételéből áll.⁵ Magva az 1713 április 19-i császári publikáció, amelyet már Schrötter a practica sanctio főinstrumentumának nevez.⁶ Jogforrásai a

¹ Abhandlung. S. 244 f.

² PS. S. 124 f. — Érdekes, hogy a Magyar törvények Grill-féle kiadásában Márkus Dezső szerkesztette Magyar közjog (5. kiad. Budapest, 1910) tévesen még mindig ezt a pátenst közli az osztrák practica sanctio gyanánt. (290. s. kl.)

³ L. DPS. S. IX. — Turba, GPS. Bd. I, S. 1; Bd. II, S. 177 f. — L. ezekre nézve legújabban Schiller, Die österreichischen Hausgesetze und das ungarische Staatsrecht. (Ung. R. Jahrg. III, 1914.) S. 1 f. Találó bírálata Turba idevonatkozó helytelen felfogásának. — L. továbbá Réz Mihály érdekes fejtegetéseit a magyar közjog szempontjából. A királyi ház törvényei. (MF. IV. évf., II. k., 1914.) 332. s. kl. és 409. s. kl. U. e. Közjogi tanulmányok. Budapest, 1914, 87. s. kl. — (Turba némileg ellentétbe jön a terminológiát illetőleg önmagával. V. ö. GPS. Bd. I, S. 1; Bd. II, S. 177 f.)

⁴ Az 1860-i októberi diploma a practica sanctiót »Staats-, Grund- und Hausgesetz«-nek jelölte meg. V. ö. erre nézve Tezner, Der Kaiser. S. 153. — Seidler, Die Kompetenz des Reichsrates zur gesetzlichen Regelung des Thronfolgerechtes. (ÖZÖR. Jahrg. I, 1914.) S. 138.

⁵ PS. S. 125 f. — »Der Inbegriff dieser einzelnen Kundgebungen, der Zustimmungsurkunden der Königreiche und Erbländer, wonach diese auf spontane Trennung verzichten, aber auch vom Throne herab die Zusicherung erhielten, dass sie nicht mehr unter die Sprossen des Hauses getheilt werden, ist die *pragmatische Sanction*.« Mayer, Anton, Die letzten Habsburger. (Oesterreichische Geschichte für das Volk. Bd. X.) Wien 1880—1, Abt. II, S. 81. ⁶ I. m. S. 243.

rendekeknek »elfogadási« nyilatkozatai, amelyek szövegükben felette eltérők, de ennek anyagi szempontból nincs jelentősége, egyrészt mert anyagi alapjuk az 1713 április 19-i publikáció, másrészt pedig mert a rendek hozzájárulásai jogi hatás szempontjából úgyis irrelevánsak voltak, jogszabályként az uralkodó család fejének kijelentése szolgált.¹ Mint alaki forrásoknak elhallgatásuk azonban helytelen.²

Ami magának a *pragmatica sanctio* elnevezésnek történetét illeti, az visszanyúl már a római császárok korába.

Mindenekelőtt a kifejezés etimológiáját tekintve, a *sanctio* a latin *sancire*-ből származik, ami azt jelenti, hogy valamit büntetés terhe alatt elrendelni vagy épen büntetni. A római jogban pedig a *sanctio* mint terminus technikus nem más, mint egy törvény utolsó része,³ amely annak állandó követését utólagosan megparancsolja és azokat, akik a törvény rendelkezésének nem engedelmeskednek, büntetéssel fenyíti. Végre a *sanctio* kitévelt valóságos metonímiaként, mint részt az egész helyett, átvitték magának a törvénynek fogalmára.⁴ A *pragmatica* szó pedig görög eredetű. Πράγματα = közügyek. Innét aztán *pragmaticus* elnevezéssel azt illették, ami közügyekre vonatkozott.⁵ A rómaiaknál a *pragmatica sanctio* mint szakkifejezés már az V. század elején olyan császári rendeletet jelent, amely személyi kérdésre vonatkozik, ellentétben a *lex generalis*-szal.⁶ Majd a Theodosius- és Justinianus-féle

¹ L. alább 220. l.

² H ä b e r l i n dolgozta fel először őket Abriss einer umständlichen Historie der Pragmatischen Sanction von deren Errichtung bis auf den Todt Kayser Carls VI. Helmstädt 1746. c. munkájában (S. 6 f.), amely — mint alábbi művében maga megjegyzi (Vorrede S. 4) — csak 2—300 példányban kerülván forgalomba hamar elfogyott (Nekünk sikerült a müncheni Staatsbibliothekben fellelni egy példányt, »J. publ. G. 1237.«) és így ismét kiadta Kleine Schriften vermischten Inhalts aus der Geschichte und dem Teutschen Staatsrechte. 3 Stücke. Helmstädt 1775. c. gyűjteményes munkájában. (I. Stück, S. 12—52.) Adatait aztán W o l f f értékesítette, Die Geschichte der pragmatischen Sanction bis 1740. Wien 1850. (S. 28 f.) Ezeknek az elfogadási nyilatkozatoknak hiteles szövege közölve DPS. S. 94 f.

³ »... ideo et legum eas partes, quibus pœnas constituimus adversus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus.« Inst. 2., 1., 10. — »... sanctiones sacrandæ sunt aut genere ipso aut obtestationi et consecratione legis aut pœnæ, cum caput eius qui contra fecerit, consecratur.« C i c e r o, Oratio pro L. Cornelio Balbo. XIV., 12. — L. még D. 1., 8., 8. et eod. 9.

⁴ V. ö. B e h m e r, Dissertatio iuridica sanctionum pragmaticarum indolem et auctoritatem. Halæ Magdeburgicæ 1737, p. 2. squ.

⁵ L. B e h m e r, i. m. p. 4. squ. — Pragmatisches Archiv. Stück I, S. 47 f.

⁶ V. ö. M o m m s e n, Sanctio practica. (ZRG. Rom. Abt. Bd. XXV, 1904.) S. 51 f. — Z e h n t b a u e r, Gesamtstaat. S. 49 f. — T i m o n, Jogtörténet. 516. l.

kódexekben különféle változatokban fordult elő (*pragmaticum, pragmatica jussio, pragmaticum rescriptum, pragmatica sanctio*) és általában *ünnepélyesebb formában kiadott* császári rescriptumot jelentett, amelyet (Zeno császár óta) soha magánosok közötti, hanem mindig csak nagyobb jelentőségű közérdekű ügyekben adtak ki, különösen olyanokban, amelyek korporációkra, provinciákra, vagy városokra stb. vonatkoztak.¹ Később aztán ott, ahol a római jogot recipiálták, ezt az intézményt is átvették,² és a *pragmatica sanctio* valamely nagyfontosságú ügynek végleges, mintegy megváltoztathatatlan elintézését tartalmazó határozatot jelentett.³

Nevezetesebb *pragmatica sanctio*k a középkorban IX. Lajos és VII. Károly francia királyoknak 1269-ben, illetve 1438-ban a gallikán egyházra kibocsátott rendelkezései; ⁴ ugyancsak így nevezték IV. Károly császár 1356-i arany bulláját; V. Károlynak 1519 szeptember 5-i rescriptuma, amely római királlyá választása alkalmából biztosítja Spanyolországnak és királyainak teljes szabadságát, azt rendeli, hogy »cartá«-ja »*pragmatica sanctio* és általános deklaráció érvényével és törvényerejével bírjon«; ⁵ hasonlóképen *pragmatica sanctio*nak hívták V. Károly császárnak a németalföldi tartományok egységét kimondó, 1549-ben kibocsátott határozatát; ⁶ az 1552-i passauai szerződést; az 1555-i augsburgi vallásbékét; a westfáliai béke »perpetua lex et *pragmatica imperii sanctio*« (XVII. cikk 2. §.); hasonló jelentése volt valamennyi római király és római-német császár választási kapitulációjának.⁷

¹ Cod. Just. 1., 23., 7., 2. De diversis rescriptis et pragmaticis sanctionibus. E korbeli értelmét bőven tárgyalja Böhmér, i. m. p. 5. sq.

² V. ö. Pragmatisches Archiv. Stück I, S. 48 f. — Bernatzik, Verfassungsgesetze. S. 1. — Turba, GPS. Bd. II, S. 1.

³ V. ö. Unumstössliche Ausführung und Rechtliche Grund-Ursachen Der bestabilirten Erb-Folge In dem Allerdurchlauchtigsten Ertz-Hause Oesterreich Und denen dazu gehörigen Königreichen und Landen. (Szerző és hely nk.) 1734, S. 2 f.

⁴ [Guymier], Pragmatica sanctio. Continet tabula amplissima materias plures hic delitentes. Paris 1510. — Grosses Universal Lexicon. Halle u. Leipzig 1732—54, Bd. XXIX, S. 169 f. — Wetzler-Welte, Kirchenlexikon. 2. Aufl. Freiburg i. Br. 1882—903, Bd. X, S. 303 f.

⁵ »... valga y tenga fuerça y vigor de pragmatica sanction y declaracion general.« Valdes[ius], Prærogativa Hispaniæ. Francofurti 1626, p. 345. sq.

⁶ L. Häberlin, Abriss. S. 14.

⁷ L. Pragmatisches Archiv. Stück I, S. 49 f. — Grosses Universal Lexicon. Halle u. Leipzig 1732—54, Bd. XXIX, S. 171 f. — Ziegler, Corpus sanctionum pragmaticarum sac. Rom. imperii... oder des Heiligen Römischen Reichs Vornehmste Grund-Gesetze. Franckfurt a. M. 1712, S. 337. — Hübnér, Reales Staats-, Zeitungs- und Conversations-Lexicon. 2. Aufl. Leipzig 1764, S. 1630. — Deák Ferenc 1861 június 4-i beszédében. L. Deák Ferencz beszédei. (Össze gyűjt. Kónyi Manó.)

Utóbb a fejedelmi magánjog uralma idejében *pragmatica sanctio*-nak nevezték a *trónöröklésnek a fejedelem részéről történő szabályozását*, aminek hogy állandóságot és védelmet szerezzenek, nagyobb tanácsban nyilvánosságra hozták, majd a rendi gyűlések által biztosították. Ilyenek voltak III. és IV. Fülöp 1615-i, illetve 1660-i spanyol, VI. Károly 1713-i osztrák *pragmatica sanctio*i; valamint az, amelyet III. Károly spanyol király 1759-ben adott ki a spanyol és olasz Bourbonok öröklésére vonatkozólag.¹

Némelykor a *törvényhozó testek bizonyos nagyfontosságú megállapodásaira* is alkalmazzák a *pragmatica sanctio* elnevezést. Így szerepel a német birodalmi gyűlés 1439. évi határozata, amely a baseli zsinat végzéseit Németországra elfogadta. Ugyanígy használják a magyar trónöröklést szabályozó 1723: 1., 2. és 3. t.-c.-re.² Hasonlóképpen *pragmatica sanctio*nak nevezték a badeni rendeknek 1808-ban az államadósságokra és más állami jogokra vonatkozó megállapodását.³

Mint az előadottakból kitűnik, a *pragmatica sanctio* kifejezést az idők során többféle értelemben használták, de alapjában mindig valamely nagyfontosságú ügynek végleges, mintegy megváltozhatatlan elintézését jelentette. Bár eleinte és a legtöbb esetben később is *alakilag* mint a fejedelem abszolút rendelkezése szerepel, *de utóbb alkotmányos úton létrejött határozatokra is alkalmazzák*. Ekkor jelentése már inkább *anyag*i és mint ilyen a tartalomra vonatkozik.⁴

12. §. Az osztrák *pragmatica sanctio*hoz tartozó renúnciációk.

I. Mint az előzőkből kitűnik, a *tágabb alak*i értelemben vett osztrák *pragmatica sanctio* *összetett fogalom*, amelynek Mária Jozefa 1719 augusztus 19-i renúnciációja, valamint ennek 1719 október 1-i megismétlése a rávonatkozó elismerő és kezességi nyilatkozatokkal együtt, továbbá az ezek rendelkezései alapján a dinasztianak a trónöröklésre vonatkozó egyéb előző határozatai szerves kiegészítő részeit alkotják. Szükséges

2. kiad. Budapest, 1903, III. k., 94. l. — Vigyázó Ferenc gróf, A magyar *pragmatica sanctio*. Budapest, 1894, 5. s. kl. — Turba, i. h.

¹ V. ö. Récsi Emil, Magyarország közjoga. 3. kiad. (Bővítette és rendezte Löw Tóbiás.) Buda-Pest, 1871, 208. s. kl. — Nagy Ernő, Közjog. 219. l.

² L. Kiss István, Magyar közjog. 4. kiad. Budapest, 1888, 257. l. — Vigyázó, i. h. — Nagy Ernő, i. h. ³ Nagy Ernő, i. h.

⁴ A *»magyar pragmatia sanctio«* elnevezésre nézve l. alább 279. s. kl.

tehát e renúnciációkkal és kezességi nyilatkozatokkal annyival is inkább megismerkednünk, mivel azokat 1720 és 1725 között az 1713 április 19-i publikációval együtt az osztrák örökös tartományok rendjei elé terjesztették, majd 1722 július 11-én a magyar rendek kívánságára a pozsonyi országgyűlésnek is bemutatták.

Célszerű lesz azonban mindenekeelőtt tisztázni magának a renúnciációnak a fogalmát.

Már Gundling panaszkodik, hogy a jogászok közt milyen fogalomzavar uralkodik a renúnciációt illetőleg.¹ *Renúnciáció* (= lemondás) alatt ugyanis olyan ünnepélyes nyilatkozatot kell értenünk, amelyet általában a német fejedelmi családok (különösen a Habsburgok) nőtagjai férjhezmenetelük alkalmával adtak ki oly célból, hogy *lemondjanak magánjogi örökösödésükről, illetőleg elismerjék a házi törvényekben megállapított trónöröklési rendet.*² Sokan azonban a renúnciáció alatt a trónöröklésről való végleges lemondást értettek. E téves álláspontot világította meg Nagy Ernő »A házi törvények és a renúnciatio« című tanulmányában,³ amelyben többek közt hangsúlyozza, hogy a fenti nézet »... a magyar jogász előtt már aggályossá, sőt tarthatatlanná válik, ha tekintetbe veszi, hogy törvényeink még mindig szólnak, minden beczikelyezett hitlevélben (4. §.) I. Lipót és I. József királyok nőágainak örökösödési jogáról, pedig a nevezett uralkodók leányai, a természet rendje szerint, már csak az idegen fejedelmekkel kötött házasságból leszármazó utódaikban élhetnek és az általuk kiadott renúnciációk is általában ismeretesek.«⁴

A renúnciáció bölcsője a középkor patrimonialis állama. A trónöröklés fejlődésének az a korszaka, amikor a territorium hűbéri magánbirtokká lesz, és az uralkodót a közhatalmi jogok mint egyéni jogok

¹ De renunciatione Hæreditatum Filiarum illustrium. Halle 1729, proem. -- V. ö. még Pragmatisches Archiv. Stück I, S. 114.

² A renúnciáció fogalmára v. ö. Schilter, Tractatus præcipui de renunciationibus. Argentorati 1701. — Cramer, Jura de pacto hereditario renunciativo filiae nobilis. Marburgi Cattorum 1733, p. 1. squ. — Ludolf, De jure foeminarum illustrium. Ed. 2. Jenæ 1734, p. 75. squ. — Moser, Teutsches Staatsrecht. Leipzig u. Ebersdorff 1737—53, T. XV, S. 454 f.; T. XVI, S. 1 f. (Ugyanitt bő irodalom. T. XV, S. 455 f.) — Beseler, i. m. Bd. II, S. 259 f. — Nagy Ernő, A házi törvények és a renúnciatio. (Kl. a JK. 1899. évi XXXIV. évf. 24. és 25. sz.-ából.) Budapest, 1901, 12. s. kl. — U. a., Renúnciatio. (MJL. VI. k.) 164. l. (Irodalom 166. l.) — Királyfi Árpád, Az uralkodóház tagjainak állampolgári jogállása. (Kl. a JK. XLII. évf. 15. és 21. sz.-ából.) Budapest, 1907, I. f., 6. l.

³ L. előző j. ⁴ 15. l.

tulajdonként illetik,¹ s a trónöröklés teljesen magánjogi elvek szerint történik. A római jog recepciójával pedig az ősi germán jog helyébe, amely a családi birtokot elidegeníthetetlennek tekintette és annak örökléséből a lányokat kizárta,² most a gyermekek egyenlő részben való örökösödését hozzák be. Ez természetszerűleg a földbirtokok elforgácsolódásához vezet, és gyakran előáll az a visszás eset, hogy a birtok tekintélyes része a házasság révén leányörökség címén ép a dinasztia ellenségének kezébe kerül.

A földbirtoknak az uralkodó család kezében való megtartását célozza most már a *renunciáció* intézménye. Ebben ugyanis a férjhez menendő lányok mind magukra, mind utódaikra elismerik, hogy ők nem osztoznak a földbirtokban, hanem más módon (pénzzel, apanázssal) nyernek végkielégítést. Ebben az időben tehát a renunciáció valósággal az ország területében és az ehhez kapcsolt *közhatalmi jogokban való örökösödésről történő lemondást jelentette.*³

Később azonban a XVI. század végétől, amikor a fejedelmi magánjog rendszere már kialakult, a trónöröklés többé nem a közönséges magánjog, hanem csakis *a házi törvényekben megállapított rend szerint* történhetett. Ily módon feleslegessé vált jogilag a renunciáció. Ősi szokás szerint azonban továbbra is fenntartották és kiállítását a házi törvények kötelezővé tették. Mivel ugyanis ekkor már a földbirtok és az azzal járó közhatalmi jogok a házi törvények értelmében úgy sem illették meg a renunciálót, tehát nem volt többé miről lemondania. A renunciáció elvesztve minden jogi hatását egyszerű *ünnepélyes nyilatkozattá* változott, amely elismeri a házi törvényekben szabályozott öröklési rendet. Amennyiben pedig a házi törvények a fiág kihalása esetére a nők örökösödésének adtak helyet: a renunciáció, amikor a házi törvény trónöröklési rendjét ünnepélyes nyilatkozat alakjában elismeri, a nők örökösödését fenntartja.⁴

Manapság tehát a renunciációknak kettős tartalmuk van. *Magánjogi*, vagyoni jogi szempontból kijelenti a lemondó, hogy kielégítettett és nincsen több igénye az uralkodóházzal szemben. *Államjogi* szempontból pedig elismeri a renunciáló főhercegnő a házi törvénynek (Ausztriában a *pragmatica sanctiónak*) a trónöröklési rendre vonatkozó intézkedését, vagyis fenntartja a maga számára azt a trónöröklési jogot, amely a házi törvények (illetőleg a *pragmatica sanctio*) értelmében a feltételek

¹ V. ö. fentebb 7. l.

² L. Sachsenspiegel. Buch I, Art. 17. (Weiske-Hildebrandsche Ausg. 8. Aufl. Leipzig 1905, S. 23.) — V. ö. Pragmatisches Archiv. Stück I, S. 112.

³ Ilyen okmányokat már a XIII. század elejéről ismerünk.

⁴ V. ö. Seidler, Studien. S. 62. — Nagy Ernő, Renuntiatio. 165. l.

beálltával egykor esetleg megillesheti.¹ Államjogilag tehát a renunciáció mindössze ünnepélyes elismerése egy már amúgy is fennálló jogállapotnak, vagyis a trónöröklés kiadása nélkül is épen úgy menne végbe, mint ahogy a törvények előírják. Államjogi tekintetben nem lemondás tehát, sőt ellenkezőleg: *jogfenntartás*, az akár idegennel, akár ausztriai főherceggel házasságot kötő főhercegnőre esetleg megnyíló trónöröklési jognak fenn-tartása. (Az osztrák főhercegnők akkor is adnak ki renunciációt, ha nem idegenhez, hanem osztrák főherceghez mennek férjhez.)

Államjogi szempontból tehát a főhercegnőnek trónöröklési joga az uralkodóházból való kiválása és férje családjába való belépése által nem változik. Természetesen ha nem egyenrangú házasságot köt, még kevésbé, mert akkor nem lép be férje családjába, hanem továbbra is az uralkodóház tagja marad. Az előbbi eset direktívájául szolgálhat az osztrák legfelsőbb bíróságnak az idegen *szuverénhez* férjhez menő főhercegnőkre nézve 1863 április 8-i 2265. számú döntvénye, amely szerint »... a legmagasabb családi szabályzat 3. §-a értelmében [valószínűleg az 1839 február 3-é] — mint a császári ház miniszterének felvilágosítása hangzott — joguk van, hogy nyilvánosan mint a császári ház hercegnői tekintessenek és úgy bánjanak velük, és evvel együtt részesüljenek az őket mint olyanokat megillető jogokban, megtiszteltetésekben és előnyökben.«² Ugyanerre a jogi álláspontra helyezkedett a M. kir. közigazgatási bíróság is 1916 október 5-én tartott ülésében.³ De nemcsak az idegen szuverénhez férjhez ment, hanem általában az egyenrangú házasságot kötött főhercegnőnek az általános fejedelmi és házi jog meg a nemzetközi courtoisie alapján továbbra is joga van a »főhercegnő« címre és hogy nem viseli, annak oka, hogy címét férje után most már ez utóbbi fejedelmi házá-nak joga határozza meg. Az egyenrangúan férjhez menő főhercegnőnek

¹ A *pragmatica sanctio* értelmében pl. vonatkozhatik ez az elismerés az utolsó fiági trónbirtokos leányának vagy a *regrediens* örökösnő, azaz az utolsó uralkodó nőági leszármazójának kognatikus nőoldalakonaival szemben való elsőségére. V. ö. Tezner, *Der Kaiser*. S. 191. — Királyfi, i. h.

² V. ö. Hauke, *Kaiserliches und königliches Hans*. (Österr. Staatswb. 1. Aufl. Wien 1895—7, Bd. II.) S. 291 f. — Opet—Ehrenzweig, *Zugehörigkeit in andere Häuser verheirateter Erzherzoginnen zum Hause Habsburg-Lothringen*. (Z. für Notariat und freiwillige Gerichtsbarkeit in Österreich. Jahrg. XLV, Nr. 13, Wien 1903.) S. 97 f. — Hauke, *Monarchenrecht*. S. 112. — Rehm, *Fürstenrecht*. S. 254 f. — Turba, *PSR*. S. 27. — Tezner, *Der Kaiser*. S. 180.

³ Mária Terézia bajor királyné hadi-adóügyi panasza tekintetében 17,671/1916. P. sz. a. hozott ítéletének megokolása. L. Budapesti Hírlap 1916 október 7-i sz., 11. l.

tehát ilyen minősége a trónöröklés szempontjából továbbra is megmarad, jóllehet kivált az uralkodó családból.¹

Manapság tehát, amennyiben valamely jogrendszer a nők öröklését elismeri, a renúnciaciónak csak *politikai tényleges* jelentősége van. A renúnciál ugyanis arra az esetre is fenntartja a maga és leszármazóinak trónöröklési jogát, ha a trónöröklés tekintetében érvényes jog megváltoznék és a nőági trónöröklést eltörölnék. Vagy arra az esetre is, ha a nők öröklési jogát a jogosultak beleegyezése nélkül felfüggesztenék, aminek lehetőségét az idők során kifejlődött gyakorlat mutatja.²

Hogy pedig a kisegítő női trónöröklést szabályozó újabb házi törvények mindezek ellenére a renúnciació kiadását előírják, annak más, még pedig *jogi oka* van.³ Az nevezetesen, hogy ezáltal még inkább biztosítják a férfiági trónöröklést mindenféle megtámadás ellen. A renúnciació ugyanis *lemondási szerződés* jellegű. Nemcsak a törvény zárja tehát ki a nő trónöröklését addig, amíg férfiági trónörökös van, hanem az általa kötött szerződés is. Még inkább kidomborodik ez a jogi jelentőség azokban a jogrendszerekben, amelyek tisztán fiági trónöröklést ismernek. Érdekes ugyanis, hogy az agnatikus trónöröklési rendszerű német államokban is adnak ki a férjhez menő nők renúnciációt, holott őket a trónöröklésből a törvény már eleve kizárja, még akkor is, ha az öröklésről le sem mondanak (*non renuntians pro renuntiata habetur*).⁴

¹ H a u k e téved, amikor a renúnciaciónak a trónöröklésre és a címre való hatásköréből az uralkodóházi tagság további fennállására következtet. I. h. V. ö. erre nézve R e h m, Fürstenrecht. S. 288. — Téves volt P o l ó n y i G é z á n a k is a fenti hely alapján az az érvelése, hogy a szuverénhez férjhez ment főhercegnő ellenében a nem szuverénhez egyenrangúan férjhez ment főhercegnővel továbbra is tagja marad az uralkodóháznak. (1900 november 5-i beszédében. Képv. Napló. 1896—901. XXX. k., 237. l. — Ugyanígy S c h i l l e r, A királyi ház tagjainak állampolgári jogviszonyai. [JK. XLII. évf., 1907.] 146. s. kl.) Az ilyen főhercegnőnél csak a rangnak megtartásáról van szó és legfeljebb mint »kevesebb jogú tagság» (Mitgliedschaft minderem Rechtes) jöhet tekintetbe. (V. ö. T e z n e r, i. h.) — A fentiek alapján téves K i r á l y f i n a k is az a felfogása, hogy az idegenbe férjhez ment főhercegnők továbbra is az uralkodóház tagjai maradnak és ezen az alapon magyar állampolgárok. (I. m.) Valamely főhercegnő külföldivel való házassága útján *minden körülmények közt elveszti állampolgárságát*. L. R e h m, Fürstenrecht. S. 255 f. — S c h i l l e r, A királyi ház tagjainak állampolgári jogviszonyai (145. s. kl.). K i r á l y f i felfogásának sikeres cáfolata. — Az állampolgárság fennmaradását vitatja S t ø r k, Der Austritt aus dem landesherrlichen Hause. Berlin 1903, S. 24.

² R e h m, Fürstenrecht. S. 208 f., 287. — S c h i l l e r, Hausgesetze. S. 22.

³ R e h m, Fürstenrecht. S. 287 f.

⁴ Egy porosz királyi hercegnő ilyen renúnciációját közli S t ø r k, i. m. S. 37 f.

A Habsburg-házban IV. Rudolf herceg idejéből (1358—65) maradtak ránk az első renunciaciók. 1364 február 26-án kelt Margitnak két renunciaciója Morva Jánossal kötött második házassága alkalmából. Jogi szempontból erre a renunciacióra már akkor semmi szükség sem volt, mert hiszen az 1358—59 telén kiadott *privilegium majus* a férfiak öröklési jogának elsőségét úgyis megállapította. És hogy már a XVI. századtól fogva valóban nem is tekintették tőle függőnek a trónöröklés rendjét, kitűnik I. Ferdinánd 1543 június 1-i végrendeletéből is.¹

A XVI. századtól kezdve kiadott főhercegnői renunciaciók különbséget tesznek egyfelől az osztrák örökös tartományok és Magyarország,² másfelől Csehország között. Az első csoportban mindkét férfiágnak: a németnek és a spanyolnak javára történik a renunciació, Csehországban ellenben csak I. Ferdinánd három férfiágáéra, mivel ezt I. Ferdinándnak választása és feleségének, Annának öröklési jogán szerzettnek tekintették. II. Miksa óta azonban általában az egész Habsburg-ház férfiágainak javára adják ki a renunciaciót.³

Itt jegyezzük meg, hogy a magyar közjog szempontjából az osztrák főhercegnők renunciacióinak szintén nincsen semmiféle jogi jelentőségük, minthogy nálunk a trónöröklést országos törvény szabályozza, és így az csak annak értelmében történhetik. Úgyhogy, ha előadná magát az az eset, hogy valamelyik főhercegnő férjhezmenetele alkalmával nem renuncialna, ez a nálunk érvényben lévő trónöröklési renden mit sem változtatna, amennyiben azt az 1723: 1., 2. és 3. t.-c. szabályozza. Azzal pedig, hogy a magyar jog a házi törvények által fenntartott ezt az intézményt elismeri, nem tesz a trónöröklési törvényekkel összeütköző rendelkezést.

¹ »Vnd ob gleichwol von ainer oder mer vnsern töchtern solche verzicht, aus was Vrsachen das wär, nit geschähe, So sollen Sy doch gegen entrichtung vnd empfangung obbestimpter Haymstewer vnd abuertigung von aller väterlichen vnd muetterlichen Erbschafft ausgeschlossen, vnd inen vnser liebste Sune verner noch merer nicht schuldig seyn; . . .« Közli Schrötter, Abhandlung. S. 364. (Az i. h. S. 394.) — V. ö. Hauke, Monarchenrecht. S. 126 f. — Viszont V. Károlynak I. Miksa leánya, Margit részére 1520 szeptember 18-án kiállított okmányából az tűnik ki, hogy a renunciaciók még akkor sem pusztá ünnepi cselekvények voltak, hanem a főhercegnő csak a kielégítés (hozomány) kifizetése után mondott le trónöröklési jogáról. V. ö. Turba, GT. S. 211.

² Ezáltal is erősíteni akarták azt a trónöröklési jogot, amelynek megszerzését az 1463-i és 1491-i szerződések alapján vitatták. Természetesen jogilag teljesen helytelenül.

³ Az osztrák főhercegnők renunciacióit tárgyalja Turba, GT. S. 146 f., 208 f. — U. a., GPS. Bd. II, S. 81 f., 180 f.

Mert, mint láttuk, nem jelent ma a renúnciáció mást, mint hogy a főhercegnő lemond a magánjogi öröklésről azok javára, akik nemben és ágban megelőzik, vagyis elismeri a fiág feltétlen elsőbbségét (ez nem államjogi rendelkezés, nem érdekel bennünket); közjogi szempontból pedig fenntartja a maga és utódai számára a trónöröklés jogát, amennyiben az valaha az előttük jogosultak kihalása, vagy bármi más ok folytán valóssággal rájuk következne. Más szóval a renúnciáció esetről-esetre megerősíti azt a trónöröklési rendet, amely a *pragmatica sancti*óból származik.¹

II. A renúnciációnak az előzőekben ismertetett általános faja mellett meg kell még ismerkednünk annak másik fájával, az ú. n. *fenntartás nélküli* vagy *feltétel nélküli renúnciációval*, amelyet a trónvárományosságról való lemondásnak is neveznek és amely nem tévesztendő össze a trónról való lemondással. Míg tehát az előző faja a renúnciációnak államjogi szempontból tulajdonképpen nem lemondás, hanem ellenkezőleg: *jogfenntartás*, addig ez a fenntartás nélküli renúnciáció valóban *lemondás*, a trónvárományosi jogról történő lemondás.²

A fenntartás nélküli renúnciáció fényes példái azok az »abszolút és korlátlan« lemondások, amelyeket III. és IV. Fülöp spanyol királyok idősebb leányainak: Anna és Mária Terézia infánsnőknek 1615-ben és 1660-ban kiadott renúnciációi tartalmaztak és amelyek a Habsburg-ház német ágának a spanyol trónhoz való jogai biztosítását célozták.

E két renúnciációra gyakran történt hivatkozás, de — mint Turba kifejezi — tökéletesen mindeddig nem sikerült megérteni azokat, mivel nem tudták, hogy már 1615-ben két okmányt³ állítottak ki a lemondásról, továbbá hogy szövegük az 1660-i renúnciációknak⁴ alapjául szol-

¹ Az 1893 november 20-i legfelsőbb rendelet utolsó bekezdése szerint: »Jóváhagyom továbbá a tett javaslat értelmében, hogy a Házam tagjai részéről házasságkötések alkalmával tenni szokott renúnciációkhoz, — a mint ez már eddig is megtörtént, — magyar kormányom tagjai is mindenkor meghívassanak s a megtörtént renúnciációk, valamint az uralkodó Házam tagjaira vonatkozó mindazon változások, melyek az 1723: I. és II. törvénycikkekben megállapított trónöröklési renddel kapcsolatban állanak, magyar kormányommal hivatalosan közöltessenek.« (Budapesti Közlöny 1893 november 26-i sz., 1. l.) ² L. erre nézve alább 22. §.

³ Anna első renúnciációjának spanyol eredetije Burgos, 1615 október 16-i kelettel a párizsi *Archives Nationales*-ban, »K. 1617—25.« Közli Turba, GPS. Bd. II, S. 307 f. — Második u. a. kelettel u. o., »K. 1617—24.« Közölve u. o. Bd. II, S. 313 f.

⁴ Mária Terézia első renúnciációjának spanyol eredetije Fuenterrabia 1660 június 2-i kelettel u. o., »K. 1625—115.« Részben lenyomatta Ramos del Manzano, *Respuesta de España*. 2. impr. (Hely nk.) 1667, p. 11 seq. — Az u. a. kelettel és u. o. kiadott második renúnciációt közli Legrelle, *La diplomatie française et la succession d'Espagne*. 2e éd. Braine-le-Comte 1895—7, t. I, p. 531 suiv.

gált, és mivel az 1615-i és 1660-i okmányok jelentőségét csak az 1615 előtti renunciaciókkal való összehasonlítás segítségével lehet felismerni.¹

Hogy Spanyolországnak Franciaországgal való esetleges egyesülését és ezzel a nyugati monarchia elvesztését megakadályozzák, a Bourbonokhoz férjhez menő infánsnők 1615. és 1660. évi renunciacióikban már nem tartják fenn a Partidasban megszabott trónöröklési rendet² és így ezek a renunciaciók *fenntartás nélküliek, feltétlenek, abszolútak*. Éppen ez a magyarázata, hogy ezután már a trónöröklésről *két lemondó okmányt* állítanak ki: egyet az esküvő előtt és egyet utána, míg azelőtt beérték egy, a trónöröklést is illető renunciacióval. Most már azonban, hogy a renunciaciónak *eddig törvényesen biztosított trónöröklési jogfenntartását* az okmányban mellőzték, nem maradhatott többé ez a cselekmény az udvar és a család körére korlátozott, és így Anna és Mária Terézia renunciacióikat »a jelen és jövő valamennyi királya, fejedelme, hatalmassága, köztársasága, községe és egyes személyeihez« intézték. Csak ezeket a *második* renunciaciókat terjesztették mint spanyol alaptörvényeket a cortes elé.³

A legmagasabb méltóságok viselőiből álló spanyol államtanács szokásjogilag működött közre a trónöröklés kérdésénél. A Franciaországba férjhez ment Anna és Mária Terézia infánsnőeknek 1615-i, illetve 1660-i renunciacióit, miként a házassági szerződések szószerint egyezőleg megállapították,⁴ mind a párizsi parlamentben, mind a spanyol »államtanács«-ban »regisztráltatni« kellett. Ez jogilag nem jelentett a tanácsosok részéről valaminő *hozzájárulást*, hanem csak *tudomásul vételt* és a kihirdetettnek *követését*. A renunciació pedig mindkét esetben úgy folyt le, hogy egy »államtitkár«, aki egyszersmind mint jegyző működött közre, tanúsította, hogy a menyasszony a renunciacióra névszerint felemlített személyiségek előtt megesküdött, mire azt a király ugyanabban a körben mint *»törvényt és pragmatica sanctiót«* parancsával ünnepélyesen megerősítette; továbbá hogy az okmányokat királyi pecséttel ellátták, »regisztrálták és nyilvánosságra hozták.« Az utóbbi pedig — mint a két eredetiben szóról-szóra hangzik — nem jelentette a nagy nyilvánosság előtt való publiká-

¹ Így különösen az V. Károly császár fiatalabb leánya, Johanna és János portugál trónörökös által 1553 december 20-án Lisszabonban kiállított és eddig ismeretlen renunciacióval. Eredetije a simancasi *Archivo general*ban. V. ö. Turba, GPS. Bd. II, S. 42 f. ² L. fentebb 107. l.

³ L. Turba, GPS. Bd. II, S. 46 f.

⁴ L. Lafuente, *Historia general de España*. Madrid 1850–61, vol. XV (1855), p. 428. — Legrelle, i. m. t. I, p. 527.

ciót, hanem csak »a kamaratanácsban és abban a többi tanácskollégiumban« kellett történnie, »amelyet illetett.«¹

A spanyol *pragmatica sancti*ók rendelkezései utóbb többször követésre találtak.² Bennünket itt azonban főleg az az eddig ismeretlen és először Turbától felkutatott szerződés érdekel, amely San Lorenzóban 1676 október 15-én I. Lipót római-német császár és magyar király meg II. Károly spanyol király nevében ezek meghatalmazottjai részéről jött létre.³ Ennek értelmében a hétéves Mária Antónia főhercegnőnek, Lipótnak az (1673-ban) elhalt Margit Mária infánsnővel kötött házasságából származott egyedüli gyermekének férjhez kellett volna menni II. Károly spanyol királyhoz.

Igaz, hogy e házassági szerződés nem effektuálódott, mivel II. Károly nem Mária Antóniát, hanem Orléansi Mária Lujzát vette nőül. Ámde bennünket itt jogi szempontból csak az érdekel, hogy huszonhét évvel az 1703-i *pactum mutuae successionis* előtt ebben a házassági szerződésben történt először *házitörvényi intézkedés az osztrák Habsburg-ágban az elsőszülöttség rendje szerinti kiegészítő női trónöröklést illetőleg*. Az 1584-1621- és 1635-ben a stájer-ág részéről, amely a többi kihalt német ág után örökölt, a férfiágon megállapított és figyelemmel tartott elsőszülöttségi rendnek a német főhercegnőkre is kellett érvényesülnie, amennyiben a férfiágnak egy tagja sem volt többé öröklésre hivatott.

III. Az 1703-i *paktum* után az első renunciaciót I. Lipót leánya, Mária Anna adta ki 1708-ban, amikor V. János portugál királyhoz ment feleségül. Lipót másik két, még életben levő leánya, a legidősebb Mária Erzsébet és a legfiatalabb Mária Magdolna Jozefa hajadonok maradtak.

Mária Anna renunciaciói⁴ már az 1703-i szerződésre való tekintettel készültek, jóllehet tartalmát még sem a főhercegnők, sem a nyilvánosság nem ismerték. De Seilern ott volt a renunciaciók szövegezésénél is. Így nincs azokban említés, hogy *milyen sorrendben* kerülnek a nők a férfiág kihalása után trónra. Ámde kifejezetten *feltételezetté teszük ezt a sorrendet az uralkodóház törvényeitől, rendelkezéseitől és szerződéseitől*, köztük tehát a még titokban tartott 1703-ítól is.

¹ »... y que se registre y publique en el su consejo de la camara y en los otros a quien tocare« mondja az 1615-i második renunciació. V. ö. Legrelle, i. m. t. I, p. 545. — Turba, GPS. Bd. II, S. 17, 322.

² L. erre nézve Turba, GPS. Bd. II, S. 75 f.

³ Spanyol eredetije a bécsi *Állami Utárban*, »Oklevélosztály (Urkundenabteilung).«

⁴ Az egyik házassága előtt német nyelven 1708 július 8-án Kloster Neuburgban, a másik házassága után latin nyelven 1708 október 27-ről Lisszabonban. Bécsi *Állami Utár*, »Oklevélosztály (Urkundenabteilung).«

Ez a szövegezés bennünket még azért is érdekel, mert lehetővé tette, hogy 1722-ben, amikor a magyar rendek afelől akartak megbizonyosodni, hogy az a trónöröklési rend, amelyet ők az 1713 április 19-i házi törvény intézkedéseivel egyezően akartak törvényben megállapítani, a dinasztia körén belül valóban elismert és elfogadott: elibérjük terjesszék és az 1722 július 11-i országgyűlésben felolvashassák.¹ *Ez a magyarázata, hogy miért csak I. Lipót leányágáig állapították meg a magyar rendek az egyező trónöröklést.* Mert régebből, messzebb visszamenőleg nem tudtak nekik bizonyítékot szolgáltatni a nőági öröklésnek a dinasztiaiban történt elismerését illetően, míg ez az 1708-i renúnciáció fent idézett kifejezése értelmében az 1703-i egyesség elismerésének volt tekinthető.²

IV. Az 1713-i publikáció után az első renúnciáció Mária Jozefa főhercegnő, I. József idősebb leánya részéről történt, aki 1717 május 13-áig, Mária Terézia születéséig Károly trónjának közvetlen örököse volt. Az ekkor kiadott okmányok azért nagyjelentőségűek, mert azokat az örökös országok tartományi gyűlésein az 1713-i házi törvénnyel együtt közzétették és »elfogadtatták« és mint ilyenek a tágabb értelemben vett osztrák *pragmatica sanctio* fontos kiegészítő részét alkotják. 1722 július 12-én pedig közzölték e renúnciációt és a rávonatkozó okleveleket a magyar országgyűléssel is.

Már 1719 áprilisában³ elhatározták a bécsi udvarban, hogy a József-ági főhercegnők közül az idősebb, Mária Jozefa Frigyes Ágost lengyel királyi és szász választóherceghez, a fiatalabb pedig, Mária Amália Károly Albert bajor választóherceghez megy feleségül. Ugyanekkor állapították meg azokat az alapelveket is, amelyeket a házasságkötésekkor kiadandó renúnciációkban követni fognak. Mindezeket szigorúan be is tartották.

1719 augusztus 19-én renúnciált Mária Jozefa először mint menyasszony a Bécs melletti Favorita *titkos tanácsszobájában*.⁴ Ez volt az első

¹ L. alább 271. l. ² V. ö. Turba, GPS. Bd. II, S. 210.

³ L. az 1719 februárjában tartott titkos konferencia referátumán Károlynak áprilisban kelt rezolúcióját. Közli Turba, GPS. Bd. II, S. 461 f.

⁴ A renúnciációt megelőzően 1719 augusztus 13-án ünnepélyes kérő audienciák voltak Frigyes Ágost nevében gróf Flemming Jakab Henrik meghatalmazott miniszter részéről Károlynál és a három császárnénál, sőt legvégül még maga a menyasszony. Mária Jozefa is beleegyezését adta a kötéendő házassághoz. — L. az egész ünnepélyes megkerési aktus leírását a következő egykorú nyomtatványban, amelyet valószínűleg az ünnepségen résztvevő magas személyiségek közt ki is osztottak: »Beschreibung der Bey den Regierend- und Verwittibten Kaiserlichen Majestäten Von Ihrer Königlich-Polnischen Majestät, und Churfürstlichen Durchleucht zu Sachsen dahier anwesend-Gevollmächtigtem Minister, Titl. Herrn Jakob Henrich, Grafen von Flemming, König-

német főhercegnői renunciació, amely nem pusztán a család tagjai és csak néhány megbízalmasabb tanuként szereplő miniszter előtt (és ennél fogva többé nem a *Retiratában*),¹ hanem a Bécsben jelen lévő valamennyi titkos tanácsos és kancellár előtt mint nyilvános, visszavonhatatlan állami aktus ment végbe.²

Ezt követte egy másik ünnepélyes cselekmény 1719 október 1-én a drezdai fejedelmi palota nagy kihallgatási szobájában. Ez alkalommal Mária Jozefa már mint Frigyes Ágost lengyel királyi és szász választóherceg felesége ennek és ez utóbbi atyjának, II. Ágost szász választófejedelemnek jelenlétében megújította renunciacióját. Kilenc tanu, valamint a császár megbízottja, gróf Wrthby János József prágai várgróf és helytartó, valamint Buol voltak a szertartásnak részesei.

Flemming, aki az augusztus 19-i első renunciaciónál mint a szász udvar meghatalmazottja volt jelen és mint ilyen szerződő urai nevében Mária Jozefa renunciaciójára szintén megesküdött:³ most egy latin nyelvű iratot⁴ olvasott fel, amelyben az 1719 augusztus 10-i házassági szerződés 3. és 5. cikkeinek megfelelően mindenekelőtt megújították Mária Jozefa renunciacióját, és arra ez nyomban újra meg is esküdött.

lich-Polnisch- und Churfürstlich-Sächsischem Feld-Marschall, dirigirenden Cabinets-Minister, wirklich-geheimen Raht, und des geheimen Kriegs-Rahts Präsidenten ec. den 13. Augusti, 1719. erhalten- solenner Audienz, und darinnen getahner Ansuchung der Durchleuchtigsten Erz-Herzogin Maria Josepha für Ihre Hoheit, den Königlich-Polnischen Prinzen, und erfolgter Einwilligung.« 4 negyedrélt lap. Münchener *Kgl. Bayerisches Geheimes Staatsarchiv*, »Kasten Schwarz 54/13.«

¹ V. ö. fentebb 164. l. 1. j.

² Ennek egykorú érdekes leírását l. *XII. melléklet*. — Magát a renunciació okmányát két egyforma példányban állították ki pergamenre írva és a főhercegnőtől aláírva és megpecsételve s vörös bársonyba kötve. Az egyik a bécsi *Állami ltárban*, »Oklevélosztály (Urkundenabteilung)«, a másik pedig a drezdai *Königlich Sächsisches Hauptstaatsarchivban*, »Nr. 14.520.« Először közölte hibásan Du Mont, i. m. t. VIII, partie 2 (1731), p. 8 suiv. (Tehát nem Turba, mint Bernatzik ezt is helytelenül mondja. NPS. S. 128. — Már Du Mont után közölte 1738-ban az alábbi kezességi nyilatkozatokkal együtt alább a 215. l. 3. j.-ében idézendő Placcaerten. Fol. 598—630. — Majd a Pragmatisches Archiv. Stück I, S. 57 f.) — Hiteles szövege DPS. S. 54 f.

³ »... ebenfalls in die Seele seiner Obern, und respective Höchsten Principalen zubeeyden befugt seye.« L. *XII. melléklet*.

⁴ Eredetije a bécsi *Állami ltárban*, »Oklevélosztály (Urkundenabteilung)«, Pergamenre írva papiros fedőlappal, II. Ágost, Frigyes Ágost és Mária Jozefa sajátkezü aláírásával és kis viaszpecsétjeikkel. (Erről, valamint az alábbi két jegyzetben említett oklevélről a drezdai *Königlich Sächsisches Hauptstaatsarchivban* csak másolatok vannak. [Ao 1719, Loc. 760.].) Hiteles szövege DPS. S. 73 f.

Azután következett az okiratban férjének nyilatkozata. Amikor ezt Flemming felolvasta, Frigyes Ágost herceg a tanuk előtt egy *fel nem olvasott külön okiratot*¹ írt alá és csak azután esküdött meg a felolvasottra. Erre ismét tovább folytatta Flemming az első okirat olvasását, II. Ágost nyilatkozatáét, amelyre ez szintén csak azután esküdött meg, mielőtt egy másik *külön okiratot*² aláírt, amely épúgy titok maradt az összegyűltelek előtt, mint a fiáé.

Végül Flemming tovább olvasta az »instrumentum« még hátralévő részét, amelyet a három fejedelmi személyiség aztán aláírt és megpecsételt és a két külön okirattal együtt Wrttbynek átadott.

Megjegyezzük, hogy Mária Jozefa 1719 augusztus 19-i bécsi renúnciációja a Flemmingtől felolvasott okiratba nem volt belefoglalva és így a szász titkos tanácsosoknak és tanuknak tudomásukra sem jutott. De szószerint benne volt a másik két, fel nem olvasott külön okiratban.

Turba ennek valószínű okát abban látja, hogy a szász udvar hihetőleg kerülte Mária Jozefa *nemkatolikus* leszármazóinak az ausztriai ház trónörökléséből való feltétlen kizárását az evangélikus tanuk előtt oly ünnepélyesen kihirdetni.³

Az előadottakból kitűnik, hogy Mária Jozefa renúnciációja, valamint a hozzá fűződő állami aktusok a bécsi Favoritában meg a drezdai palotában voltaképen az 1615-i és 1660-i spanyol *pragmatica sanctiok* mintájára mentek végbe.⁴

Az 1719-i oklevelek egészen más természetűek mint a többi renúnciáció. Fontosságuk nemcsak abban nyilvánul, hogy Mária Jozefa renúnciációjának a szász udvar részéről történő elismerését és biztosítását foglalták magukban: de az ausztriai ház trónöröklési jogára nézve egyenesen több intézkedést tartalmaznak, mint maga az 1713 április 19-i publikáció. Igaz, hogy ez a többség csak a *megvilágító trónöröklési szabályokra* vonatkozik, mert *jogilag* ezek az okmányok sem foglalhattak többet magukban, mint az 1713-ban nyilvánosságra hozott 1703-i titkos családi egyesség, amely a dinasztia korábbi rendelkezéseit és obszervanciáit kifejezetten fenntartotta. Így azután találó is az 1719-i okleveleknek az a megjelölése, hogy bázisuk és fundamentumuk az 1713-i publikáció.

¹ Eredetije u. o. Frigyes Ágost eredeti aláírásával és kis viaszpecsétjével. Hiteles szövege DPS. S. 86 f.

² Eredetije u. o. II. Ágost sajátkezű aláírásával és nagy függő ércpecsétjével. Hiteles szövege DPS. S. 81 f. ³ GPS. Bd. II, S. 187.

⁴ Mint a valenciai érsek mondta: »Per multa solita et specie circa usum in Hispania in puncto renuntiationis observatum.« Közlí Turba, i. b.

Az 1719-i oklevelek, mint a régi rendelkezések folyamányait, a trónöröklésre nézve a következő *ősalapelveket* tartalmazzák:

1. A II. Ferdinánd 1621-i és 1635-i végrendeletei, az 1703-i családi szerződés és az 1713-i nyilatkozat által az uralkodóházban már rég meggyökeresedett *elsőszülöttségi rend* alaptörvénnyé és *pragmatica sanctio*ná változott, minélfogva Mária Jozefa a trónról mind maga, mind mindkét nemű utódai nevében a Károlytól származó főhercegek és főhercegnők, valamint utódaik javára lemond, hogy az ausztriai ház országai a jövő időben is osztatlanul és elválasztatlanul együtt maradjanak egy uralkodó alatt a megállapított trónöröklési rend értelmében.

2. A jövőbeni *országgnövekedést* is alávetik a majorátus (elsőszülöttségi rend) öröklési szabályainak.

3. Igéri, hogyha ezeknek az országoknak bármelyike önként ajánlana is fel neki a trónt, vissza fogja utasítani. *De igenis fenntartja Károly utódainak kihalása esetére mindkét nemű leszármazói részére a trónöröklés jogát.*

4. Csak *római katolikus vallású* leszármazói örökölhethetnek. A más vallásúak kizáratnak a trónöröklésből.

5. A lemondás *csak az atyai és nagyatyai örökségre* vonatkozik, de kifejezetten kiveszi abból az anyait.

6. Újból nyomatékosan kifejezést nyer az az elv, hogy csak »a Németországban uralkodó ág« női leszármazói (vagyis I. Ferdinándéi) örökölhethetnek.¹

7. Mind maga, mind férje és apósa elismerik és esküjökkel fogadják az *1713-i alaptörvény betartását*, amely mint a fenséges ausztriai ház szerződése és *pragmatica sanctio* ő felsége valamennyi országában és tartományában kihirdetendő.

8. Igéri, hogy ez ellen az esküje ellen sem *pápai feloldást* nem kér, sem pedig bármi jogosnak hitt vagy más ok, esetleg az egyes országok és tartományok törvényei és szokásai alapján *kijogást* nem emel.

Az 1719-i renunciációban és az azt biztosító oklevelekben kifejezett trónöröklési elvek foganatosításai voltak az 1719 augusztus 10-i házassági szerződés 3. és 5. cikkeinek, amelyeknek értelmében a szász fejedelmi ház az 1703-i paktum szerződő felei közé lépett, és így kellett hogy a trón-

¹ Téves ezzel kapcsolatban Turbának az a megjegyzése, hogy tehát ezzel a Bourbonokat kizárták az öröklésből. (GPS. Bd. II, S. 190, 249.) Bourbonok ugyanis nemcsak V. Károly, de I. Ferdinánd (Magyarországra nézve pedig Károly és József) ágából is származtak. V. ö. erre nézve például Schiller, Hausgesetze. S. 33 f.

öröklés feltételei és elvei Mária Jozefa leszármazóira nézve megállapítást nyerjenek.

Az egész tekervényes eljárásból kitűnik, hogy a feltételek szabályozásánál egyetlen nehézséget a *római katolikus vallásnak kikötése* okozott. Az idevonatkozó határozatokat a házassági szerződés tartalmazza.¹

A Habsburg-ház trónöröklési jogában a vallás ügye már Jellinek-et is izgatta, aki egy kis tanulmányt szentelt e kérdésnek.² Ebben azt állítja, hogy az 1723-i magyar trónöröklési törvénynek a katolikus vallásra, mint a trónutód személyében megkívánt öröklési kellékre, vonatkozó rendelkezéséhez hasonló az osztrák *pragmatica sanctio*-ban nem fordul elő. Ez az általános tanítása a mi közjogászainknak és történészeinknek is. Ez a tétel azonban, mint a fentebbiekből kitűnik, csakis úgy áll meg, ha az osztrák *pragmatica sanctio*-t szűkebb alaki értelmében vesszük, értvén alatta Károlynak 1713 április 19-i nyilatkozatát. Ha azonban anyagilag, vagy tágabb alaki értelmét tekintjük, amelynél fogva az 1621-től 1719-ig az öröklésre kiadott összes oklevelek, valamint a már előbbi szokásjog is együttesen alkotják az osztrák *pragmatica sanctio*-t: akkor ez a tanítás helytelen. Az előadottakból ugyanis kiviláglik, hogy a *római katolikus vallás*, mint az ausztriai országok trónöröklésének egyéni kelléke, Mária Jozefa 1719 augusztus 19-i renúnciációjában a régi házi obszervanciáknak és II. Ferdinánd 1621-i végrendelete³ világos rendelkezéseinek megfelelően *kifejezetten fenntartott*.

Jellinek annak magyarázatául, hogy a római katolikus vallásnak egyéni kellékként való kikötése mindössze a két József-féle főhercegnő renúnciációjába került be, de kimaradt az 1713 április 19-i nyilatkozatból meg a németalföldieknek 1724 december 6-án kiadott császári pátensből: államjogi és politikai okokat hoz fel. Az előbbiek szempontjából az 1648-i westfáliai béke értelmében, amelynek fenntartása Károly német császári választási kapitulációjához tartozott: sem katolikus, sem protestáns *alattvaló* nem rövidülhetett meg örökségében vallása miatt. Az utóbbi szempontjából pedig Jellinek szerint kétségtelen, hogy a katolikus vallásnak ez a kedvezményezése a túlnyomó számban levő evangélikus rendeket a *pragmatica sanctio* garantálásának ellenzőivé tette volna az

¹ L. ezeket Turbánál, GPS. Bd. II, S. 192 f.

² Der Einfluss des Religionsbekenntnisses auf das Thronfolgerecht in der österreichisch-ungarischen Monarchie. Ein Beitrag zur Geschichte der pragmatischen Sanction. (S.-A. aus d. Festgabe der Heidelberger Juristenfacultät für E. I. Bekker.) Berlin 1899. Ismertetése Adler től. (Grünhuts Z. Bd. XXVII, 1900.) S. 240 f. — Jellinek nyomán Bernatzik, Verfassungsgesetze. S. 35. ³ L. DPS. S. 3 f.

1731-i regensburgi birodalmi gyűlésen. Ezért nem terjesztette elő a József-ági főhercegnők első renunciacióit sem.

Egészen másképp állt a dolog Magyarországon,¹ ahol a vallási záradéknak a trónöröklési törvénybe való felvétele nem ütközött jogi akadályokba, sőt egy már fennálló jogot biztosított a jövőre is. Így mintegy kapóra jött az udvarnak a magyar *pragmatica sanctio*-ban mondatni ki azt, aminek az örökös tartományokban jogi és politikai akadályai voltak. Szerinte azonban Magyarországon politikai okok is támogatták a katolikus vallásnak a trónöröklés feltételül való kikötését. Nevezetesen a rendek katolikus többségével szemben tekintélyes protestáns kisebbség állott. Csak nemrég zajlott le I. Lipót alatt az ellenreformáció hatalmas küzdelme, ami után az uralomra jutott klérusnak és nemességnek nagy érdeke fűződött hozzá, hogy uralkodó állását minden jövőben fenyegető veszéllyel szemben biztosítsa.²

Jellineknek az osztrák *pragmatica sanctio*-t illető érveléseivel szemben Turba források alapján kifejti,³ hogy a westfáliai békének jelzett rendelkezései kifejezetten csak az *alattvalókra* vonatkoztak, maga a *fejedelmi ház* vagy *ennek feje* azonban a birodalmi alkotmány értelmében mint a területi felségjog teljes élvezője tetszés szerint köthette magát a birodalmi alkotmány szerint bevett vallások bármelyikéhez. Az ausztriai ház pedig mint korporáció, mint birodalmi rend (»Reichsstand«) már rég elhatározta, hogy katolikus vallású marad és a katolikus trónöröklési rendet tartományi törvényekben is biztosíttatta mind Németországban, mind azon kívül. Károlynak a regensburgi birodalmi gyűlésre kiküldött biztosai joggal mondhatták, hogy esetleg a katolikus trónöröklésnek a biztosítását kívánni fölösleges volna, mert nem tartoznék a dolog lényegéhez, nevezetesen az 1713-i öröklési rend garantálásához.

A József-ági főhercegnők renunciaciói pedig, mint a szász és bajor udvar kezességi oklevelei is mondják, a *régi szokásjog* alapján keltek, ami kívül állott a német birodalmi törvényhozáson és épen ezért a regensburgi birodalmi gyűlésen nem is a renunciaciókat, hanem csak a kezességi okleveleket olvasták fel.⁴

Ami pedig Jellineknek a magyar *pragmatica sanctio* idevonatkozó intézkedésére tett megjegyzéseit illeti, azokkal szemben az előadotakból kitűnik, hogy az udvarnak egyáltalán nem volt szüksége a val-

¹ V. ö. Jászai Viktor, A *pragmatica sanctio* és a házi törvények. (MJÉ. XXV. k., 1. f.) Budapest, 1902, 21. s. kl. — Réz, Tanulmányok. 146. s. kl.

² Jellinek, Einfluss. S. 185 f. ³ GPS. Bd. II, S. 198 f.

⁴ U. o. Bd. II, S. 206.

lasi záradékot oly célból vétetni fel a magyar törvénybe, hogy abban biztosítsa azt, amit az örökös tartományokban jogi és politikai okokból nem tehetett.¹ Másfelől az sem áll meg teljesen, hogy a katolikus vallásnak a trónöröklés feltételül való törvényi kikötése uralkodó pártérdekek céljából történt volna. Hisz maga Jellinek is elismeri, hogy a vallási záradék felvételével nálunk nem alkotott a törvény új jogot, hanem csak a régi jogállapotot szentesítette. A magyar nép ugyanis az állam fejében mindig a katolikus egyház buzgó fiát óhajtotta tisztelni. Erre vallanak már a régi dekrétumok is. Szent István I. könyvének 1. fejezetében pl. ezt mondja: »Mivel a királyi méltóság rendje úgy hozza magával, hogy arra egyedül a közönséges keresztyén hitet valló hívek jussanak, azért a mi tanításaink során első helyet a szent vallásnak adjuk.«² Ugyancsak emellett szól a király apostoli méltósága, amely ugyan mint cím először csak 1758-ban adatott neki bullában, de mint méltóság már régóta fennállott, és egyházi előjogok kapcsolódtak hozzá, amelyek gyakorlása egy nemkatolikus fejedelemnek szinte lehetetlenség lett volna.³ Már magánál a koronázásnál a római katolikus egyháznak szokásjogilag oly előkelő közjogi szerep jutott, hogy más vallásúnak a koronázása szinte képtelenségnek tűnik fel.

V. A Mária Jozefa 1719-i renúnciációja után kiadott többi főhercegnői renúnciációnak nem volt többé az az államjogi jelentősége, mint az 1713-i házi törvény alapján készült elsőnek. Mire Mária Amália 1722 október 3-án a következő renúnciációt kiállította, azalatt az 1713-i *pragmatica sanctio*ban megállapított trónöröklési rendet a tartományi rendek 1720 és 1722 közt tartott gyűléseikben biztosították. Így az 1722-től kezdve kiadott renúnciációknak csak annyi jelentőségük van, hogy kiállítóik elismerik a trónöröklést illetőleg a rájuk nézve kötelező jogállapotot. Ezek tehát nem tartoznak a *pragmatica sanctio* fogalma alá, mint az 1719-i okmányok, nem terjesztették őket biztosítás végett a rendek elé, jelentőségük mindössze deklaratív természetű.

Nem érdektelen különben tudnunk, hogy Mária Amáliának, az ifjabbik József-ági főhercegnőnek Károly Albert bajor választóherceggel

¹ A magyar rendek már az 1712 július 8-i nádori konferencia felterjesztésének 7. pontjában követelik a trónörökösnek, sőt ha ez nő lenne, férjének katolikus vallását. *L. XI. melléklet, 7. pont.* ² V. ö. ugyanerre Hk. I. r. 3. c. 6. §.

³ Ezeket a szempontokat Jellinek kel szemben különben már annak idején kifejtettük a heidelbergi egyetem közjogi szemináriumában 1910 július 12-én »Die Pragmatische Sanktion mit besonderer Berücksichtigung der Länder der heiligen Stefanskron« címmel tartott előadásunkban.

kötött házassága alkalmából hasonló négy oklevelet állítottak ki, mint Mária Jozefa férjhezmenetelekor. Mint menyasszony először 1722 október 3-án¹ renunciált a Bécs melletti Favorita titkos tanácsszobájában.² December 10-én pedig Münchenben, amely alkalommal férje és apósa, Miksa Emánuel bajor választófejedelem az 1719-iekhez hasonló három kezességi oklevelet adtak ki.

Mária Amália renunciációja csak annyiban különbözik nővérétől, hogy erről is, a már renunciált Mária Jozefáról és utódairól is megemlékezik.³ Ezenkívül ez volt az első renunciáció, amely kiadásának kötelezettsége két jogszabály rendelkezésén is alapult: a házi és a tartományi törvényén.

13. §. A *pragmatica sanctio* elismertetése az örökös tartományokban és biztosítása a külföldi hatalmak és a Római-német szent birodalom részéről.

I. Még meg sem történtek Mária Jozefa »renunciációi«, amikor Károly elrendelte, hogy azokat a rájuk vonatkozó kezességi nyilatkozatokkal együtt, mint a dinasztíának a trónöröklésre vonatkozó írott és íratlan

¹ Turba első munkájában tévesen szeptember 25-én. PSR. S. 26, 33.

² A renunciáció oklevele épen úgy kiállítva, mint a Mária Jozefáé. Egyik eredetije a bécsi *Állami Írtárban*, »Oklevélosztály (Urkundenabteilung)«, másik pedig a müncheni *Kgl. Bayerisches Geheimes Hausarchivban*, »8/1. 1765.« — Először lenyomatta Moser, Acta. S. 48 f.

³ Idevonatközzölág a két föltérés Mária Jozefa renunciációjával szemben a következő: DPS. S. 57, 26. sorban »... in favorem... Masculini Sexus,« után »Deinde vero et pro secundo pariter in favorem, Beneficium et præcipuum Dilectissimæ Nostræ Senioris, Domine Sororis Hungariæ, Bohemiæque ac utriusque Sicilia-natæ Regiæ Principis Archiducissæ Austriæ Mariæ Josephæ, desponsatæ Regiæ Poloniæ, nec non Electoralis Saxonie Principissæ pro Se Ejusque Posteritate tam Masculina quam Fæminina in infinitum juxta tenorem in Augusta Domo in vim legis perpetuæ [és nem perpetui, mint Turbá nál, GPS. Bd. II, S. 463] stabiliti, et a Statibus Regnorum Hungariæ et Bohemiæ, ac omnium Archiducatus Austriæ Hæreditariarum Provinciarum ultro submississime acceptati: et alibi per Investituras ac tutum corroborati: in alijs porro Provincijs juxta singularum ritum proxime acceptandi Successionis Ordinis« [és nem ordinem, mint Turbá nál, u. o.] — [innét, mint Mária Jozefáé] »solemniter Renunciemus, Cedamus et abdicemus;...« — A másik helyen DPS. S. 60, 22. sorban »Idque non solum in favorem, ... legitimatum,« után »Sed et insuper in favorem, Commodum ac prælationem quoque prætatæ Nostræ Serenissimæ Domine Sororis Senioris Mariæ Josephæ Archiducissæ Austriæ, desponsatæ Regiæ Poloniæ ac Electoralis Saxonie Principis, Ejusdemque pariter Posteritatis tam Masculinæ quam fæmininæ Legitimæ, non legitima-

jogszabályainak foglalatait, e jognak 1621-től 1713-ig létrejött forrásaival egyetemben az országok és tartományok gyűlésein kihirdessék és elfogadják.¹ Ez volt már különben az 1713-i udvari konferenciák véleménye is, mielőtt még az április 19-i publikáció megtörtént volna.

Károlyt e rendelkezésében ismét spanyol minták vezették, mert németországi precedenst hiába keresnénk. A *spanyol majorátusi* eszmének hatását III. Károly ősatyjától, II. Ferdinándtól kezdve már fentebb kimutattuk.² Vegyük ehhez most még a XVII. század spanyol közjogának azt a felfogását, hogy a törvényhozó hatalom kizárólag a királyt illeti. A törvények csak *királyi* törvények, amelyeket az államtanácsban vagy a cortesben mindössze csak tudomásulvétel végett ünnepélyesen kihirdetnek (solemnis editio, promulgatio, majd publicatio, registratio stb.). A cortes tehát csak kérhetik, kívánhatják a kihirdetést, de ez nem *hozzájárulást* jelent. Sok esetben azonban a spanyol udvar egyenesen szükségesnek tartotta a cortes közreműködését, főleg amikor arról volt szó, hogy őrői legyenek rendelkezéseinek.

Igy az 1619 és 1713 közé eső időben a cortesben mindössze a trónöröklésre vonatkozó rendelkezések promulgációjáról, solemnizációjáról, inarticularizációjáról, incorporációjáról vagy registrációjáról és tudomásulvételéről volt szó. De mindez alkalmul szolgált annak a célnak elérésére, hogy a cortest a trónöröklési rendelkezések betartására és szigorú őrzésére kötelezze. Ezért ragaszkodtak hozzá Spanyolországban és ezért utánozták a német birtokokban is.

Károlyt és tanácsosait emellett bizonyára befolyásolták Grotiusnak és a többi természetjogásznak tanításai is. Seilern a heidelbergi egyetemen Pufendorfnek volt tanítványa.³ Jól tudták, hogy a császár patrimoniális országaiban abszolút módon szabályozhatja a trónöröklés rendjét, ámde ez a szabályozás tartósabbá válik, ha megtartását az egyes országok rendi alkotmánya is garantálja. Ekkor az »indivisibilitás« mellett az »inseparabilitás«-t is biztosítják.

Ugyancsak még Mária Jozefa házassága előtt, 1719 június 20-án a császár elnöklete alatt azon tanácskoztak az udvarnál, hogy miként

tæ», — [innét, mint Mária Jozefáé] »adeo . . . debeamus.« A müncheni *Kgl. Bayerisches Geheimes Hausarchiv* eredetije után. — A többi kisebb eltérésre utal Turba, GPS. Bd. II, S. 463 f.

¹ Az 1719 februárjában tartott titkos konferenciának a császárhoz készült referátumára Károly áprilisban azt a rezolúciót írta: »... auch die renunciacion *pro basi et lege pragmatica von ländern angenommen werde*.« Az egész érdekes referátum Sinzendorff írása, a bécsi *Állami Hárban*, »Oklevélosztály (Urkundenabteilung).« Közl. Turba, GPS. Bd. II, S. 442 f. ² L. 109. l. ³ L. fentebb 170. l.

történjék a trónöröklési szabályoknak a tartománygyűléseken való ünnepélyes kihirdetése. A konferencia megállapodása szerint arra nézve, hogy az uralkodóházban visszavonhatatlan *házi törvényi* trónöröklési rend hogyan váljék *közjoggá*, az egyes országok szokása és alkotmánya legyen irányadó.¹ Gróf Schlick Lipót cseh főkancellár még azt javasolta, hogy az 1719-i renúnciáció és nyilatkozatok is »*Fiat iuris publici, intabuletur in regnis.*«² Hiába iparkodott ezen a tanácskozáson gróf Illés-házy Miklós magyar királyi udvari kancellár amellett érvelni,³ hogy a tartománygyűléseken való kihirdetést addig halasszák, amíg a magyar országgyűlés összeül, amelyen reméli hogy sikerül a felség kívánságát keresztülvinni, ezt mégsem várták be. Tudták, hogy Magyarországon nem fog olyan egyszerűen menni a dolog. Ott nem pusztá »promulgatió«-ról és »intabulatio«-ról volt szó, hanem olyan országos jogról, amelynek szabályozása az országgyűlés hatáskörébe tartozott.

1720 január 19-én az osztrák udvari kancellária rendeletet bocsátott ki a magyar, erdélyi és cseh udvari kancelláriához, valamint az osztrák Németalföld legfelsőbb tanácsához (»Inclyto Supremo Belgii Austriaci Consilio«) meg a legfelsőbb spanyol királyi tanácsához (»Inclyto Supremo Regio-Hispanico Consilio«), hogy vigyék keresztül az egyes országokban az 1713 április 19-én publikált öröklési rend biztosítását. Célja ennek, mint a rendelet mondotta, a trónnak megerősítése, az öröklési rendnek megállapítása és az országoknak meg tartományoknak tartós, felbonthatatlan egyesülése, ami közjólétüket, valamint a népek, rendek és alattvalók üdvét és nyugalma különösen biztosítja. Ezért atyai jóindulattal kéri benne a felség a rendeket, hogy rendelkezéseit köteles engedelmességgel és szíves jóakarattal fogadják és gyűléseiken örök-
érvényű törvény, *pragmatica sanctio*ként hirdessék ki.⁴

Mint látjuk tehát, most 1720-ban egyszerre munkába látott az udvar, hogy a rendeknek a trónöröklési rendhez való hozzájárulását kikérje. Csakhogy nem az örökös országok és tartományok *egyetemével*

¹ Az örökös tartományokban a kihirdetési mód az akkori rendi alkotmányos gyakorlatnak megfelelőleg a »Landstube«-ban való felolvasás volt.

² Közli Turba, GPS. Bd. II, S. 213. ³ L. u. o.

⁴ Az erdélyi kancelláriának szóló eredetije mellékleteivel együtt az *Orsz. Ltárban*, »Acta Canc. Trans. A. 1720. Nr. 109.« — A magyar kancellária példányának (valószínűleg egykorú) másolata u. o., »Acta Diet. 1722—23. Lad M., Fasc. O., No. 7.« Közli Turba, PSR. S. 131 f. Fogalmazványok a bécsi *Allami Ltárban*. — V. ö. Bidermann, PS. S. 144 f. — U. a., Gesamtstaatsidee. Abt. II, S. 46 f. — Marczali, III. Károly kora. 201. s. kl.

tárgyaltak, mint a nádori konferencia 1712-i felterjesztése kívánta,¹ és nem is hívták össze a monarchia minden népét egy kongresszusra, amint 1720-ban egy névtelen emlékirat hosszú érveléssel óhajtotta,² hanem külön-külön kérték ki az egyes országok és tartományok biztossági nyilatkozatát.

1720 és 1722 között valamennyi örökös tartomány gyűlésének elküldték az 1621., 1635., 1703., 1713. és 1719. évi házi törvények hiteles másolatait. Összesen tizenegyet, mert 1703 szeptember 12-éről³ és 1719-ből mind a négy-négy darab mellékelve volt egy császári leirathoz,⁴ amelyben a felség a dinasztia rendelkezéseinek *promulgatióját*, *elfogadását* és *elismerését* atyai gondosságból (»mild-väterliche Vor-sorge«) kérte. Különösen hangsúlyozta benne a jövőben esetleg növekedő országok valamennyije egyesítésének és összetartásának előnyét főként a keresztyénségnek a törökkel szemben való védelme szempontjából és egyáltalán a jövődő minden bajával és gondjával (»allem übel und Besorgnussen«) szemben.

Ezeket a trónöröklési rendelkezéseket azután az egyes tartománygyűlések egy-egy ünnepélyes »nyilatkozat« (tehát nem hozzájárulás) alakjában — miként a császári leirat követelte — elfogadták, elismerték és kihirdették. (»Beÿ versamleten offentlichen Landtag angenohmen, erkennet und publiciret.«) Ez az elfogadás azonban, mint már fentebb a spanyol példánál is láttuk,⁵ jogilag nem volt olyan természetű, mintha a Landtagok meg is tagadhatták volna. Csak »passzírozták« a tartományi gyűléseket, amint ezt a jelentéktelen cselekményt a spanyol közjog találóan nevezte. Valóban az új öröklési rend — ezt helyesen jegyzi meg Turba⁶ — miként az 1723: I. magyar t.-c. is mondja.

¹ L. XI. melléklet.

² Parerga sive Otia N. N. Opus Tripartitum Politico-juridico-œconomicum praxia semisæculari praxi rerum successivis horis nemine jubente spontanea cura elucubratum. Bécsi K. K. *Niederösterreichisches Statthaltereii-Archiv*, »Handschrift Nr. 143.« A nőági öröklésre a II. fejezet vonatkozik a 81—136. l. Bő tartalmát közli B i d e r m a n n, Gesamtstaatsidee. Abt. II, S. 38 f., 186 f.

³ V. ö. fentebb 164. s. kl. — De nem közölték az 1703 szeptember 5-i okleveleket.

⁴ L. 203. s. kl.

⁵ A felsőausztriai tartománygyűlésnek 1720 március 6-áról szóló rescriptum szövege közölve DPS. S. 88 f. — A többi tartománygyűléshez szóló, eltekintve a cseh, morva és sziléziai néhány eltérésétől, ezzel szószerint megegyezett. L. erre nézve DPS. S. 92 f., 120. Ez utóbbi három leirathoz az A)–G) alatt esatolt fenti házi törvényeken kívül H) alatt mellékelve volt II. Ágost 1719 július 31-éről kelt oklevelének másolata is, amely szerint fiát arra az egy különös esetre atyai hatalma alól emancipálta.

⁶ GPS. Bd. II, S. 27.

egyszerűen »elrendeltetett, megállapított, kihirdetett és elfogadtatott.«¹ Nem minden szándékosság nélkül hangsúlyozták ugyanis a Landtagokon kihirdetett és szószerint elfogadott 1719-i oklevelek, hogy voltaképen egy 1703-i belső családi szerződésről és az uralkodóházban már régtől fogva fennálló szokásjogról van szó, amelyet 1713-ban ünnepélyesen kihirdettek, 1719-ben pedig eskü alapján követtek.

Csodálatos, hogy ennek ellenére Turba Magyarországról is ép úgy, mint bármelyik kis örökös tartományocskáról, a *pragmatica sanctio* »garantálójáról« beszél, sőt még a jubileumi munkában is egy kalap alá foglalta az 1723-i magyar törvényeket ezekkel a majd minden alkotmányjogi jelentőséget nélkülöző garancianyilatkozatokkal. Már pedig ezek csak járulékos természetűek voltak, mert a Római-német szent birodalomhoz tartozó »Németországon belül és kívül fekvő« territoriumokban a trónöröklést nem a rendek és a fejedelem akarata, hanem a birodalmi jog szabályozta, a császári privilégiumok egész sorozata, kezdve az 1156-i privilégium minusszal. Ezekkel szemben a rendek és a *Landesherr* nem voltak jogosítva rendelkezni. A hozzájárulási nyilatkozatok tehát inkább csak tényleges biztosításai voltak annak, ami már amúgy is fennállott és érvényben volt. Milyen másként volt a dolog a szuverén Magyarországon, ahol addig nem érvényesülhetett semmiféle trónöröklési szabály, amíg a király és az országgyűlés arról törvényt nem hozott.²

A tartománygyűléseknek elfogadási nyilatkozatai majd kivétel nélkül eredetiben megvannak a bécsi *Allgemeines Archiv des k. k. Ministeriums des Innern*-ben és Turba szószerint leközölte az idevonatkozó részüket 1913-i jubileumi kiadványában.³ Nem ritkán ezeket a nyilatkozatokat értették Károly osztrák *pragmatica sanctio*-ja alatt, főként pedig a németalföldi rendek elfogadási nyilatkozatára 1724 december 6-án kibocsátott császári leiratot. Ennek helytelenségére már fentebb rámutattunk.⁴

Häberlin dolgozta föl először ezeket az elfogadási nyilatkozatokat.⁵ Majd adatait Wolff értékesítette,⁶ de minden bírálat nélkül.

¹ »...secundum normam in reliquis... regnis et provinciis hæreditariis, ... jam per Eandem [sc. Majestatem] ordinatam, stabilitam, publicatam, et acceptatam, ...«

² L. Schiller, *Grundlagen*. S. 3. — A tartományi rendek elfogadási nyilatkozataiban Tezner is csak biztosító nyilatkozatot lát, nem pedig érvényességi előfeltételeket. *Die Volksvertretung*. (Österreichisches Staatsrecht in Einzeldarstellungen. Bd. II.) Wien 1912, S. 413. ³ DPS. S. 94 f. ⁴ L. 189. s. kl.

⁵ Abriss. S. 6 f. ⁶ I. m. S. 28 f.

Ez készítette aztán Bidermannnt a kérdés tüzetes átvizsgálására, amit idézett munkájában adott.¹ Sokban az ő alapján tárgyalta a tartománygyűlési nyilatkozatokat Turba 1906-i munkájában,² amelyet az 1912-iben új szempontokkal egészített ki.³

A kérdésnek ily bő méltatása után, de meg mivel tárgyunkat közelebről nem is érdekli, mi megelőgszünk a fenti forráshelyekre való utalással. Itt csak időrendben adjuk ez elfogadási nyilatkozatok keletét. Mindössze azt emeljük még ki, hogy azoknak a tartományoknak, amelyeknek nem volt rendi alkotmányuk, meg sem küldték a *pragmatica sancti*ót; így a spanyol monarchia ama részeinek, amelyek az utrechti béke értelmében még megmaradtak, kivéve Belgiumot és Lombardiát, amelyekben volt rendi alkotmány. Az is természetes, hogy az Ausztriához később jutott országokban, így Velencében, Dalmáciában, Salzburgban, Galiciában és Bukovinában nem került sor a *pragmatica sanctio* tárgyalására.

Az 1720 március 6-án kibocsátott császári *rescriptumra* legkorábban a felsőausztriai rendek gyűlése felelt 1720 április 19-én.

Az alsőausztriai rendekhez nem császári leirat, hanem császári udvari dekrétum ment. Az elfogadás az 1720 április 22-i gyűlésen történt.⁴

A karintiaiak 1720 június 5-én, a stájerországiak június 10-én, a krajnaiak június 19-én, a görziek augusztus 5-én, a gradiskaiak augusztus 8-án, a triesztiek szeptember 30-án⁵ fogadták el a *pragmatica sancti*ót.

A cseh és morva Landtagoknak szóló császári leiratok a fent kiemelt alapelveken kívül a rendelkezések céljául a katolikus vallás »fenntartását« jelölik meg és különösen hangsúlyozzák Mária Jozefa renúciációjának azt a részét, amely a nemkatolikusoknak a trónöröklésből való kizárására vonatkozik.

Egyébként a cseh rendek kissé tekervényesebb eljárással ugyan,⁶ de épen úgy kinyilatkoztatták 1720 október 16-án a publikált trónöröklési szabályok elfogadását, mint a többiek, annyiaval is inkább, mert azok régi alaptörvényeikkel úgy sem ellenkeztek.

¹ PS. S. 144 f. ² PSR. S. 31 f. ³ GPS. Bd. II, S. 211 f.

⁴ Bő leírása az alsőausztriai gyűlésnek Lustkandlnál, Kaiser und König. S. 102 f. ⁵ A »kis tanács« ugyan már szeptember 9-én elfogadta.

⁶ L. ezt részletesen Turbánál, GT. S. 311 f.; PSR. S. 44 f. és GPS. Bd. II, S. 215 f. — V. ö. még Toman, Das böhmische Staatsrecht und die Entwicklung der österreichischen Reichsidee vom Jahre 1527 bis 1848. Prag 1872, S. 16 f. — Zehntbauer, Verfassungswandlungen. S. 4.

Ugyanilyen eljárással történt az elfogadás Morvaországban 1720 október 17-én.

A sziléziaiak 1720 október 25-én,¹ a tiroliak december 12-én,² az égeri kerület 1721 július 23-án, Breisgau november 22-én fogadták el ünnepélyes nyilatkozattal a *pragmatica sancti*ót, a vorarlbergi tartománygyűlés pedig 1722 január 14-én nyújtotta át a császári meghatalmazottnak elfogadási nyilatkozatát. Ugyanezen év március 13-áról kelt az osztrák Schwaben donaueschingeni nyilatkozata.

A németalföldi és olasz birtokokon a kihirdetés és az elfogadás a külpolitikai események miatt egy kis halasztást szenvedett és az 1719 június 20-i udvari konferencia megállapodásai értelmében ez országok alkotmányának megfelelően történt. Egy 1724 december 6-án kiadott császári pátensben szentesítette Károly ünnepélyesen a németalföldiek nyilatkozatait,³ akik maguk kérték a *pragmatica sanctio* közzétételét,

¹ V. ö. Dove, Die pragmatische Sanction in Schlesien. (Z. des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens. Bd. XIV, Breslau 1878.) S. 299 f.

² Ez volt az egyetlen ország, amely az elfogadást a privilegiumok és szabadságok megtartásától és a trónváltásokkor való újbóli biztosításoktól tette *függővé*, amire később történt is hivatkozás a Landtag 1874 január 14-i 16. ülésében. Közli Bernatzik, Verfassungsgesetze. S. 1117 f.

³ E császári pátens eredeti oklevele hiányzik. A legszorgosabb kutatások mellett sem sikerült sem a brüsszeli, sem a hágai, sem a bécsi levéltárakban feltalálnunk. Mindössze egy fogalmazványa van a brüsszeli *Archives générales du royaume*-ban a »Chancellerie des Pays-Bas à Vienne« c. osztályban (»Recueil n° 631, f°s 389—395 vso.«) a következő címmel: »Projet de placart ou édit perpétuel de la Pragmatique Sanction de sa majesté touchant les provinces des Pays-Bas.« Ugyanez a gyűjtemény tartalmazza a németalföldi tartományok eredeti elfogadó nyilatkozatait (»f°s 324—346 vso.«), kivéve Brabantét, amely az *Archives des États de Brabant*-ban van, »n° 333 f°s 34—39 vso.« Másolatuk a bécsi *Állami ltárban*, »Általános oklevélsorozat. (Allgemeine Urkundenserie.) Rep. 1.«

Az 1724 december 6-i császári pátenszt lenyomva hasábosan francia és flamand nyelven a brabanti rendeknek hivatalos gyűjteményében találjuk, amelynek címe *Placcaerten, Ordonnantien, Edicten, Reglementen, Tractaeten ende Privilegien in dese Nederlanden*. Ez 1675 óta folio kötetekben megjelenő gyűjtemény V. kötete (*Het vyfde deel vande Placcaerten ende Ordonnantien vande Hertoghen van Brabant Princen van dese Nederlanden*. Brussel 1738.) tartalmazza az 590—598. lapokon. — L. jelenleg is *Die Staatsgrundgesetze und die damit in näherem Zusammenhange stehenden Gesetze*. (Officielle Handausgabe der österreichischen Gesetze und Verordnungen. H. III.) 5. Aufl. Wien 1882, S. 6 f.

Az egyes németalföldi tartományok a következő sorrendben fogadták el a *pragmatica sancti*ót: 1723-ban Brabant augusztus 4-én, Flandre szeptember 27-én, Gueldre október 31-én, Luxembourg és Chiny november 11-én, Hainaut november 16—17-én, Namur november 23—24-én, Malines december 6-án, Limbourg december

hogy az így valamennyi tartományban változthatatlan és visszavonhatatlan törvényül szolgáljon. E pátenzen Károly el is rendelte, hogy az ott ismét részletesen kifejtett trónöröklési szabályokat mint örökérvényű törvényt és *pragmatica sancti*ót tekintsék. Ez lehetett az oka annak a már fentebb jelzett közjogi és történelmi tévedésnek, hogy sokan ezt az 1724 december 6-i publikációt tartották az osztrák *pragmatica sancti*ónak, bár az az ok is közrejátszhatott, hogy ez volt az első alakzat, amelyben a *pragmatica sancti*ót sajtó útján köztudomásra hozták,¹ és ez volt egyszermind az az alakszerű és ünnepélyes kiadás, amelyben a *pragmatica sanctio* a nemzetközi jogban ismeretessé vált.

Az 1724 december 6-i pátenz ünnepélyes kihirdetése 1725 május 15-én történt Brüsszelben.²

7-én, Tournaisis 1724 április 19-én és Tournai város április 20-án. V. ö. nem egész pontosan Gachard, *Mémoire sur l'acceptation et la publication aux Pays-Bas de la Pragmatic Sanction de l'Empereur Charles VI.* (*Mémoires de l'Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux arts de Belgique.* T. XX, Bruxelles 1847.) P. 8 suiv. és még pontosabban Bernatzik, *Verfassungsgesetze.* S. 23. A brüsszeli, hágai és bécsi kutatásokért nem mulaszthatjuk el, hogy őszinte köszönetet ne mondjunk Cuvelier belga országos főlevéltárnok, Lasonder, a hágai *Algemeen Rijksarchief* II. osztálya levéltárnoka és Szekfü Gyula bécsi állami allévéltárnoknak.

¹ Először nyomatta le franciául Du Mont, i. m. t. VIII, partie 2 (1731). p. 103 suiv. (Címe: »Sanction pragmatique & Loy perpetuelle à l'égard de la regle & ordre de Succession, & Union indivisible de tous les Royaumes, Provinces, & Etats héréditaires de sa Majesté Imperial & Catholique, à Vienne le 6. de Decembre 1724.«) Tehát nem Moser, *Acta.* (1732) S. 6 f., mint Turba írja (GPS. Bd. I, S. 192). — Ugyanebből az évből közli Schmauss is, *Corpus juris gentium academicum.* Leipzig 1730—2, t. II., p. 1976. squ. — Épen így téved Hauke (*Monarchenrecht.* S. 84), amikor azt írja, hogy először Schrötter nyomatta le (*Abhandlung.* S. 539 f.). — Hasonlóképp téved Lustkandl is (*Kaiser und König.* S. 109, pedig ő ugyancsak siet Hauke helyreigazítására!), hogy az első lenyomás Schmaussnál, *Corpus juris publici* S. R. Imperii academici, *Enthaltend des Heil. Röm. Reichs Grund-Gesetze.* Leipzig 1759, S. 1394 f. (Ugyanígy az ő nyomán Bernatzik is, *Verfassungsgesetze.* S. 23.) Ilyen kiadás nincs is. Az első 1722-ben, a második 1727-ben, a harmadik 1735-ben (tehát nem 1734-ben, mint Landsbergnél olvassuk, *Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft.* München u. Leipzig 1898, Abt. 3, Halbbd. I, Noten, S. 75) jelent meg. A fenti oklevélet azonban csak az 1745-i negyedik kiadás függelékeként közölte először. (S. 72 f.) A többi kiadás 1750-ből, 1774-ből és 1794-ből való. — Már ezelőtt is megjelentette francia és német szöveggel Lv dolf, *Primogenitura.* (1733.) Appendix. Fasc. 1., p. 73. squ. — Nálunk először hasábosan franciául és magyarul Ökröss közölte. I. m. 120. s. kl. — A *pragmatica sancti*ónak a németalföldiek részéről történő elfogadását részletesen tárgyalja Gachard, i. m. p. 1 suiv. ² L. Placcaerten. Fol. 598—630.

Ami pedig az olasz birtokokat illeti, Károly 1725 március 14-én milánói főkapitányának és főkormányzójának összefoglalva közölte az 1621., 1635., 1703. és 1713. évi házi törvények tartalmát. (Tehát nem a szövegét!) Ezeknek szabályait mint »como ley immutable, perpetua y uniforme«-t *pragmatica sanctio* alakjába foglaltatta. Aztán uralkodói hatalmánál fogva megparancsolta, hogy *a saját és József-ágbeli leszármazók után még nővérei, vagyis a Lipót-féle ág is öröklésre hívassék.*¹ E rendelkezésből, amelyet hogy Lombardiában is örök kötelező erőt nyerjen, a milánói titkos tanácsban »regisztráltak«, továbbá Milánó városával és a milánói hercegség gyűlésével közöltek, Turba Károlynak azt a szándékát véli levezethetőnek, hogy *a trónvárományosok körének azonosságát egész monarchiájában az 1723 : 1. és 2. magyar törvénycikk alapján állítsa helyre.*²

Konstanzban 1725 november 12-én hirdették ki a *pragmatica sanctio*t. Nápolyban és Sziciliában nem is gondolhatott Károly a *pragmatica sanctio* közzétételére, mivel a pápa csak a Károly-féle ágnak adományozta az investitúrát, amikor pedig az meghalt, utódja 1724-ben meg sem újította többé.³

Fiumében, amely ebben az időben mind Magyar-, mind Horvátországtól függetlenül, Károly örökös tartományaként szerepelt, de nem kebelezték be egy örökös tartományba sem, hanem mint »*Magnifica communitas terræ Fluminis s. Viti*« *corpus separatum* volt: szintén külön történt 1725 november 29-én nagy tanácsülésben a *pragmatica sanctio eskü alatti* (1) elfogadása.⁴ Maga a városi tanács már 1720 október 10-én foglalkozott az 1720 április 27-én Bécsből kelt császári leirattal és akkor már elküldte Belső-Ausztria főhatóságának Grácba, amely 1725

¹ L. erre nézve Hieronymus Coloredo milánói főkapitány és főkormányzó jelentését 1725 április 28-ról. Bécsi *All. Utár*, »Lomb. Corresp. 1724—1725. Fasc. 14.« A vonatkozó részt közli Turba, GPS. Bd. I, S. 193. ² I. h.

³ L. U. o. Bd. I, S. 192.

⁴ L. Kobler, *Memorie per la storia della Liburnica città di Fiume*. Fiume 1896, t. II, p. 14 e seg. — Margalits Ede, *Horvát történelmi repertorium*. Budapest, 1900—2, II. k., 629. l. — Az 1725 november 29-i oklevél eredeti két példányban a bécsi *Allami Utárban*, »Oklevélosztály (Urkundenabteilung)« és a *fiumei archivio municipaleban*, »Libro IV dei protocolli del Consiglio capitanale.« P. 481 e seg. Hiteles szöveg DPS. S. 191 f. — Szövege már előzetesen lenyomatva Sanzione prammatica di Carolo VI. (Almanacco Fiumano per l'anno bisestile 1856. Pubblicato da Giuseppe Politei. Anno II. Trieste 1856.) P. 42 e seg. — V. ö. még alább 301. l.

szeptember 1-én rendelte el hozzájárulását, az intabulációt, az okirat kiállítására pedig 1725 november 29-én került a sor.¹

Jó példái az itt vázoltak a XVIII. század vérszegény rendi törvényhozásának, amennyiben erről egyáltalán beszélhetünk. A kizárólagos »jus legis ferendæ« ugyanis az uralkodónál volt. A tartománygyűlések mindössze hódoló, szavazógépek. Önkéntelenül is azt kérdi az ember, ugyan miért jutott hét évre az 1713-i publikáció után az udvarnak eszébe, hogy tartománygyűlési biztosításokat is szerezzen? Annyival is inkább, mert a trónöröklési jog szabályozását a császár továbbra is autonómiája számára akarta megőrizni. Nem tévedünk, ha a főokot a spanyol példa utánzásán kívül az egykori nagy, tudományos centralistával, Bidermannal együtt² az alkotmányos Magyarországon és annak a trónöröklés szabályozásával kapcsolatos kívánságában keressük.

Egy csaknem egykorú gyűjteményben, a *Pragmatisches Archiv*-ban 1741-ből ezt olvassuk: »Sonst is es ein beständiger Satz, dass die *Bestimmung* der Unterthanen in einem erb- und eigenthümlichen Staat, in Betrachtung einer Erbfolgsverordnung, *nicht gebräuchlich sey.*« »Diesemnach, die Wahrheit zu sagen, ist es *Ungarn ganz allein, woselbst eine solche Bestimmung unumgänglich erforderlich sey.*«³

Hogy az örökös tartományok gyűlései közreműködésének mennyire csak deklarativ jellege volt, leginkább kitűnik a részükre küldött császári leiratokból, valamint az elfogadási nyilatkozatokból és főként az ezekre ment hosszú rescriptumokból, amelyek mind hangsúlyozzák a császárnak a trónöröklés szabályozásában való teljes szuverénitását. A rescriptumok egyenesen mondják, hogy a *pragmatica sanctio*t a császár mint »abszolút úr« »hatalmánál fogva« adta ki.

Annyival szükségesebb volt a tartománygyűlések közreműködése a magyar rendeknek az elválaszthatatlan unió szempontjából való követelése tekintetében. Az 1712-i nádori konferencia július 8-i felterjesztése ugyanis azt kívánja első pontjában, hogy az örökös országok és tartományok karai mind külön szövetség és szerződés által egyezzenek bele, hogy az ausztriai ház egy nőágának egyetlen utóda alatt akarnak élni, tőle kormányoztatni és igazgattatni.⁴

Az erősen közjogias érzékű és gondolkozású magyar rendek előtt megfoghatatlan volt az a magánjogias gondolat, hogy miként lehet egy ország trónöröklési joga felett az illető ország rendjeinek meghallgatása

¹ V. ö. Bidermann, *Gesamtstaatsidee*. Abt. II, S. 266 f. — Turba (PSR. S. 51) ezt tünteti fel az elfogadás keltétől és 1725-ről meg sem emlékezik.

² PS. S. 147. ³ S. 118. ⁴ L. XI. melléklet, I. pont.

és beleegyezése nélkül rendelkezni. Ezért iparkodott most az udvar a tartománygyűlések részéről biztosító nyilatkozatokat szerezni. A magyaroknak ez a kívánsága is kielégítést talált és bele is került az 1723-i törvényükbe.¹

De volt a nádori értekezlet követelésének egy más, gyakorlati oka is. Csak az örökös tartományokkal való szoros szövetségben vélt kellő biztosítékot arra nézve, hogy a tartományok anyagi és katonai erejét sikerrel használhatják fel a külső (főként a törökkel szemben való) védelemre. Az udvar azonban félt az egyes tartományok rendi hatalmának egyesítésétől. Ez sehogyan sem kedvezett volna annak az abszolutisztikus célnak, amelyet épen a *pragmatica sanctio* is szolgált.² Úgy oldotta meg tehát a magyarokkal szemben a kérdést, hogy az öröklési szabályok ünnepélyes elfogadtatásával a rendeket nem egymással, hanem csak az uralkodóval szemben kötelezte. Így aztán az udvar megmenekült a rendek szövetségének veszélyétől, a magyarok pedig értékes kárpótlást nyertek az *alliance* helyett a rendeknek az uralkodó részére adott ígéreteiben, jóllehet ezek velük szemben csak *pacta in favorem tertii* voltak.³

Csak egészen mellékesen szolgálhatott a »*consensus populi*« indokál az öröklési rendnek a *külfölddel szemben* a népakaratban való biztosítása. Még akkor is előbb lehetett oka a természetjogi filozófiának az az okoskodása, amely valamely megtámadási ok legyengítését inkább a népakaratban, mint az uralkodói hatalomban kereste. Mint az 1719 februári konferencia referátuma mondotta: »Inndeme consensus populi in dergleichen fällen alle subtilitates iuris civilis vndt was von denen rechtsgelerten ausgefunden werden kan, saniret vnd überwunden wirdt.«⁴ Ez a »*consensus populi*« azonban a valóságban csak kötelezte a rendeket, t. i. a *pragmatica sanctio* megtartására és erejükkel való megvédésére, azonban semmire sem jogosította őket. Úgy jártak el, amint felülről az udvar megparancsolta nekik, és köszönettel vették kivétel nélkül rendelkezését s ígérték, hogy »jóságukkal és vérükkel« (»mit Gut und Blut«) fogják megvédeni, ami nem üres kijelentés volt, mivel még mindig fennállott adómegajánlási joguk, azután a rendi haderővel is rendelkeztek. Hisz épen ezt kérte tőlük a császár. *Nem hozzájárulását*, mert a trónöröklési rendet ő állapította meg *egyoldalúlag*. Hanem

¹ V. ö. Zehntbauer, Verfassungswandlungen. S. 14 f.

² L. bővebben Tezner, Ausgleichsrecht und Ausgleichspolitik. Wien 1907. S. 79 f. ³ L. Bernatzik, Verfassungsgesetze. S. 21.

⁴ Közli Turba, GPS. Bd. II, S. 453. V. ö. u. o. S. 212.

a rendelkezésükre álló eszközöket az abszolút módon bevezetett nőági trónöröklés biztosításához.¹

Abból a körülményből azonban, hogy Károly a *pragmatica sanctio*t az egyes tartományok rendjeinek elfogadás, vagy jobban mondva tudomásulvétel végett megküldette, nem lehet azt a következtetést vonni, mintha az osztrák *pragmatica sanctio*t e tartománygyűlési határozatok egyeteme alkotná.² Sőt ellenkezőleg, nem egyéb volt az, mint az abszolút uralkodónak valamennyi országára kiterjedő *egységes* alkotása, amelyet mindenható hatalmánál fogva adott ki, de hogy követését ne csak az uralkodóház tagjaival, hanem alattvalóival szemben is biztosítsa, egyoldalú akaratelhatározását a házi törvények külalakjának megtartása mellett családi statutumból *birodalmi köztörvény*vé tette, amit a tartományi és utóbb a birodalmi rendek nem mint a törvényhozó hatalom részesei, hanem mint *kezesek* fogadtak el, vagy helyesebben: ünnepélyesen kötelezték magukat, hogy annak szabályait, mint örök érvényű törvényét, vagyis *pragmatica sanctio*ét, meg fogják tartani. Így fogta fel az osztrák *pragmatica sanctio*t az októberi diploma is, amikor »*állami, alap- és házi törvény*«-nek nevezte.³

II. Ámde Károly nem elégedett meg azzal, hogy a házi törvényileg megállapított nőági trónöröklési rendet örökös országaival is azok alkotmányának megfelelő módon elfogadtatta, hanem biztosítékokat iparkodott szerezni a *külföldi hatalmaktól* is abban az irányban, hogy ha valamely külhatalom a Habsburg-örökség egy részét hódító szándékkal megtámadná, az uralkodó segítségére siessenek. E biztosító nyilatkozatoknak azonban inkább abban nyilvánult meg az értékük, hogy a garanciát vállaló nagyhatalmak önmagukra nézve állítottak fel kötelezettséget, hogy a Habsburg-birodalmat annak felosztása és az öröklési jog végett maguk sem fogják megtámadni.

Érdekes, hogy Károly nemcsak akkor kezdett a *külföldi hatalmak*kal tárgyalást, amikor a *pragmatica sanctio* ügyét befelé már elintézte, hanem még az örökös tartományokban való elfogadtatás előtt elvi biztosítékkal szolgáltak az 1714 március 17-i rastatti és szeptember 7-i badeni békék 19. pontjai. Hasonló garancia volt a közte, azután Francia-, Angol-

¹ V. ö. Luschin, Landstände. (Österr. Staatswb. Bd. III.) S. 377. — Bernatzik, NPS. S. 133 f. — Tezner, Länderstaatsidee. S. 92 f.

² Így Réz, aki a tartománygyűlések eljárását valóságos alkotmányos elfogadásnak minősíti. (Tanulmányok. 143., 145., 148. s. kl.)

³ U. így Tezner, Der Kaiser. S. 138. — Teljesen a szöveg szerint Erekly, Tanulmányok. 339. l.

ország és Szardínia közt 1718 augusztus 2-án Londonban létrejött alliance 4., 5. és 7. cikke, valamint a Spanyolországgal kötött 1725 április 30-i bécsi béke.¹ Ebben *Spanyolország* garantálta a külföldi hatalmak közül először a *pragmatica sancti*ót.

A következő külső biztosíték volt az 1731 március 16-i bécsi szerződés, amelyben *Anglia* alakszerű garanciát vállalt a *pragmatica sanctio* tekintetében.² Ugyanezt a célt szolgálta az 1732 június 10-én Anna Ivanovna cárnétól ratifikált szerződés 4. pontja, amelyben *Oroszország* és *Dánia* vállalt biztosítékot.³

Legnehezebben ment a dolog a Habsburgok hagyományos ellenségével, *Franciaországgal*. A lengyel trónöröklési ügyben sikertelenül viselt háború után Károly az 1735 október 3-án kötött bécsi békében kénytelen volt Don Carlos spanyol infáns javára Nápolyról és Sziciliáról, a szárd király javára meg a milánói hercegségről lemondani. Leszczynsky Szaniszlónak pedig átengedni Lotharingiát. Ennek fejében azonban Franciaország megígérte a *pragmatica sanctio* biztosítását és oltalmát, amit aztán az 1738 november 18-i végleges bécsi béke 10. cikkében pontosan meghatároztak.⁴

III. De Károly azzal is gondolt, hogy nagy művét a *Németbirodalmon belül* is biztosítsa. Előbb azonban az egyes kiemelkedőbb államokhoz fordult, hogy azoknak külön-külön való megnyerése után ne legyenek a birodalmi gyűlésen nehézségei.

Ezek elseje *Poroszország* volt, amely felette élénken érdeklődött a trónöröklés kérdésének a Habsburg-országokban való rendezése iránt.⁵ Csak hosszabb, megújuló tanácskozások után⁶ az 1726 október 12-i wusterhauseni szerződésben sikerült Károly részéről a porosz dinasztia igényeinek a Jülich—Berg-féle örökség elismerése fejében *Poroszországgal* a *pragmatica sanctio* biztosítását megígértetni, ami az 1728 december 23-i titkos berlini szerződés 2. és 12. cikkében formális jelleget öltött.⁷

Szászország különösen akkor lett a *pragmatica sanctio*ra figyelemmé, amikor elfogadás végett az örökös tartományok elé terjesztet-

¹ V. ö. [O l e n s c h l a g e r], Geschichte des Interregni nach Absterben Kayser Carls des VI. Francfurt am Mayn 1742—6, T. I, S. 17.

² A szerződés e 2. cikke közölve u. o. T. I, S. 19 f. — W e t z e r, i. m. S. 50 f. ³ E cikket közli W e t z e r, i. m. S. 48. ⁴ Közölve u. o. S. 54 f.

⁵ Erre bizonyíték az az iratokban, főleg követi jelentésekben gazdag konvolutum, amelyet a berlini Königlich Preussisches Geheimes Staatsarchiv (»Rep. XI. 186 be) őriz.

⁶ V. ö. ezekre bőven Z w i e d i n e c k - S ü d e n h o r s t, i. m. S. 278 f., 286 f.

⁷ Közölve u. o. S. 287. — W e t z e r, i. m. S. 48 f.

ték.¹ Szász- és Bajorországban, hogy a főhercegnők renunciacióival ellentétbe ne kerüljenek, államjogi természetű aggodalmakat hoztak fel a *pragmatica sanctio* biztosítása ellen. Különösen a szász kabinettel élénk összeköttetésben lévő ifjabb B ü n a u titkos tanácsos, történetíró két röpiratára támaszkodtak.² Voltak még más vélemények is, amelyeknek alapján a tanács a választó trónörökös jelenlétében kimondotta, hogy a renunciació annál kevésbé lehet trónigényeinek akadály, mivel Károly is megsértette az 1705-i titkos családi egyességet.³

Érdekes, hogy *Bajorországban* W ä m p l titkos tanácsos, levéltárnok (1662—94) már mintegy egész évszázaddal előbb Magyar- és Csehországot illetően is azokra az önmaga állította kérdésekre igyekezett feleletet adni »... fall da der manliche stamen der Ertzherzogen in Oesterreich absterben soll.«⁴ Hogy pedig ez a gondolat báró U n e r t l bajor kancellárt is foglalkoztatta, mutatja, hogy 1722-ben a kölesönös dinasztikus házasságok összeállításán munkálkodott. E kutatások R o c k i n g e r két művében láttak napvilágot 1731—32-ben »Exegetis genealogica« és »Deductio iurium Bavariae ad Regna et Provincias Austriacas« címmel.⁵ Bajorország komolyabb fellépésére azonban csak akkor került a sor, amikor hire ment, hogy a császár a birodalmi gyűlés elé akarja vinni a *pragmatica sanctio* ügyét.⁶

¹ Érdekes követi jelentéseket tartalmaz ez irányban a drezdai *Königlich Sächsisches Hauptstaatsarchiv*, »Loc. 3330. Acten der Gesandtschaft zu Wien ... (1720—1722).« L. Z w i e d i n e c k-S ü d e n h o r s t, i. m. S. 283 f.

² Az egyik címe volt: Erörterung der Zwey Fragen: Ob den Reichsständen anzurathen die angesonnene Garantie über die Sanctionem pragmaticam wegen der Succession im Hause Oesterreich von Reichswegen zu übernehmen? und ob in dieser Sache die Majora schliessen? Kézirat. (Drezdai *Königlich Sächsisches Hauptstaatsarchiv*, »Loc. 2871.« Főbb pontjait közli Z w i e d i n e c k-S ü d e n h o r s t, i. m. S. 292 f.) — A másik Nachrichten von den Königreichen und übrigen Erbländern (U. o.) címmel foglalkozott a Habsburgok primogeniturjogával és az országok oszthatatlansága kérdésével.

³ Drezdai *Königlich Sächsisches Hauptstaatsarchiv*, »Loc. 3350. Aufsätze der europäischen Angelegenheiten, insonderheit die pragmatische Sanction Kaiser Karls VI. betreffend. (1730—1731).« V. ö. Z w i e d i n e c k-S ü d e n h o r s t, i. m. S. 294 f. — Érdekes, hogy itt találkozunk először azzal a téves felfogással, amely a szerződés és az 1713-i publikáció közt ellentétet vélt fennforogni és amely felfogás egész a legújabb időkig kísértett. V. ö. fentebb 169. l.

⁴ L. N e u d e g g e r, Geschichte der Bayerischen Archive neuerer Zeit bis zur Hauptorganisation vom Jahre 1799. München 1881, S. 62 f. — Nagybecsű munkájára maga N e u d e g g e r levéltári tanácsos úr a müncheni *K. Bayerisches Allgemeines Reichsarchiv*ban hívta fel figyelmünket. ⁵ L. u. o. S. 74.

⁶ L. a müncheni *K. Bayerisches Geheimes Staatsarchiv*ban a »Garantie der Pragma-

Erre először az 1731 április 12-i bécsi titkos konferencia látta elérkezettnek az időt.¹

Ugyanazon év október 18-án történt az 1713 április 19-i publikációnak a *német birodalmi gyűlés* elé terjesztése hivatkozással a március 16-án Angliával kötött szerződésre, amely a békét újból helyreállította, de aminek és a birodalom nyugalmanak meg jólétének főbiztosítóka a *pragmatica sanctiónak* a birodalmi gyűlés által való garantálása lenne.² Mint mellékleteket e »Kommissionsdekret« mellé csatolták és nyomtatásban is kiadták az 1713 április 19-i publikáció szövegét, továbbá a Mária Jozefa és Mária Amália renúnciációit és az azokra vonatkozó kezességi iratokat.

Közben különösen Bajorország, de meg Szászország részéről is megindul az agitáció a *pragmatica sanctio* biztosítása ellen. A kérdésnek hatalmas pamfletirodalma keletkezik, amelyet az udvarok szítanak és amely több mint egy évtizedre húzódik el.³ Bajorország a birodalmi gyű-

tischen Sanction« című konvolutumot. (»Kasten Schwarz 19/11.«) — V. ö. még *Zwiedineck-Südenhorst*, i. m. S. 289 f., 292, 296.

¹ Bécsi *Allami Utár*, »Értekezleti jegyzőkönyvek és referátumok (Conferenz-Protocolle und Referate). Fasc. 50.«

² U. o., »Reichstags-Dictata de Annis 1730. et 31. T. LIV.« Lenyomatta a mellékletekkel együtt *Lvdolf*, *Primogenitura*. P. 3. squ. — *Faber*, *Europäische Staats-Cantzley*. Nürnberg 1697—760, T. LXIV, S. 514 f.

³ Ez irodalom főbb termékeit közli *Roussset*, *Les intérêts presens et les prétensions des puissances de l'Europe*. La Haye 1733—6, t. I, p. 462 suiv., p. 483 suiv., p. 488 suiv., p. 513 suiv. — *Faber*, i. m. T. LIX, S. 573 f.; T. LX, S. 432 f., 444 f., 455 f., 473 f.; T. LXI, S. 516 f. — L. ezeken kívül: *Analyse courte et véritable des reflexions d'un se disant Patriote Allemand et impartial sur la demande de la garantie de la sanction pragmatique de l'Empereur émanées et divulguées le 4me Decemb^r 1731 a Ratisbonne, adressée par un Patriote Allemand desintéressé en forme de lettre et d'avertissement Salutaires au susdit Autheur des reflexions.* (Szerző, hely és év nk.) — *Moser*, *Acta*. — *Standhaffte Behauptung Der von Ihro Römisch-Kayserlichen Majestät Bey Dero Durchl. Ertz-Hauss Oesterreich Festgestellten Erb-Folgs-Ordnung Und Desshalber von dem Römischen Reich Uebernommenen Garantie.* (Szerző és hely nk.) 1732. (Közli *Lvdolf*, *Primogenitura*. Appendix. Fasc. I., p. 117. squ.) — *Gründlicher Beweiss, dass durch Guarantirung der Allerdurchlaucht. Oesterr. Erbfolge die Allgem. Wohlfahrt des heil. Röm. Reichs vortrefflich befestiget werde.* (Szerző és hely nk.) 1732. — *Examen des reflexions d'un Patriote Allemand Impartial sur la demande de la Garantie de la Pragmatique Imperiale.* (Szerző és hely nk.) 1732. — *Meditatio ad August. Imperatoris Roman. Caroli VI. Sanctionem Pragmaticam de ordine succedendi ... ejusque guarantiam generalem ab Imperio ...* (Szerző és hely nk.) 1732. — *Struve*, i. m. — *Lvdolf*, *Primogenitura*. — *Unumstössliche ausführung. Unpartheyische Gedancken über das Bezeigen des Chur-Bayerischen*

lésen nyomban protestált a biztosság ellen és kijelentette, hogy a garancia Németalföldért és Olaszországért a birodalom részéről nem tehető fel, Magyarország pedig »... *ein absonderliches Königreich und für der Deutschen Vaterland gar nicht zu nehmen*;«¹ a német országokat pedig biztossítja a birodalmi alkotmány, tehát külön garanciára nincs szükség.

Hofes. (Szerző és hely nk.) 1735. — Bœhmer, i. m. — Unstrittige Erbfolgs-Ordnung Des Allerdurchlauchtigsten Ertz-Hauses Oesterreich, Wie solche 1713. Von Weyland Ihro Kayser- und Königl. Majestät solenniter declariret, 1719. Von Chur-Sachsen, und 1722. Von Chur-Bayern acceptiret, 1731. Von der Crone Engelland, und denen General-Staaten, wie auch dem Heil. Röm. Reiche, ferner 1735. Von denen Königen in Franckreich und Spanien angenommen und garantiret worden. (Szerző nk.) Schweidnitz, gedruckt bey Johann Christian Müllern 1740. — Gründliche Ausführung und klarer Beweiss Derer dem Durchlauchtigsten Chur-Hause Bayern Zustehenden Erbfolgs- Und sonstigen Rechts-Ansprüchen Auf die von Weiland Käyser Ferdinanden den Ersten besessene, Durch den d. 20. Octob. 1740 erfolgten unverhofften Todtsfall Sr. Käyserl. Maiestät Karl des Sechsten Höchst-seel. Angedenckens erledigte Königreiche Ungarn und Böhmeim wie ingleichen Auf das Ertzherzogthum Oesterreich ... (Szerző nk.) München 1741. — Von denen neuesten Begebenheiten der Welt handelnde Gespräche im Römischen Reich, das annoch ohne Ober-Haupt ist, Erstes Stück, bestehend in einer Unterredung zwischen einem Doctor und einem Ungelehrten, Worinnen jener diesem die eigentliche Beschaffenheit der Pragmatischen Sanction und des jetzigen Reichs-Vicariats deutlich erkläret ... (Szerző nk.) Frankfurt am Mayn 1741. — Vollständige Beantwortung der sogenannten Gründlichen Ausführung Derer Dem Durchleuchtigsten Chur-Hauss Bayern zustehender Erb-Folgs, Und sonstiger Rechts-Ansprüchen, Auf die Von Weyland Kayser Ferdinand dem Ersten Besessene Erb-Königreiche und Länder. (Szerző nk.) Wienn 1742. — Pragmatisches Archiv. — Die Gegen die Pragmatische Sanction Des Höchst-seeligsten Kaisers, Carls des Sechsten Vertheidigten Gerechtsamen Eines Dritten, Oder Neu-eröffnetes Pragmatisches Archiv. (Szerző nk.) Frankfurt am Mayn 1742. — Cramer, Disquisitio academica de vero ordine succedendi fœminarum secundum jus primogenituræ, indeque demonstrativa ratione fluente jure succedendi Augustiss. Domus Bavaricæ in plerasque terras Austriacas. Marburgi Cattorum 1742. — Olenschlager, i. m. — Wieling, De sanctione pragmatica divi Caroli VI. imp. avg. oratio prima et altera. Ed. 2. Traiecti ad Rhenum 1743. — U. a., Twee Redevoeringen over de sanctio pragmatica von Keizer Karel VI. Amsterdam 1745. — Vollständige Beantwortung Des Zweyten Absatzes Der sogenannten Gründlichen Ausführung ... [mint fent] (Szerző nk.) Wienn 1745. — Acta publica successionis Austriaco-Bavaricæ. 3 tomi. (Egybekötött vegyes gyűjtemény egykorú nyomtatott röpiratokból. MNM., »Germ. 47. 2°.«) — A müncheni K. Bayerisches Geheimes Staatsarchivban lévő idevonatkozó kézíratos röpiratokat felsorolja Z w i e d i n e c k - S ü d e n h o r s t, i. m. S. 341.

¹ A terjedelmes bajor votum egy részét közli Z w i e d i n e c k - S ü d e n h o r s t. i. m. S. 307 f. és közölve Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740—1748. Wien 1896. Bd. I, T. 2, S. 1105 f.

A bajor tiltakozáshoz csatlakozott akkor Szászország is, bár egy év múlva a lengyel örökösödési háború kitörésekor, hogy Károly segítségét II. Frigyes Ágost lengyel trónigényeinek támogatására elnyerje, elismerte a *pragmatica sancti*ót.¹

A birodalmi gyűlés ezek kivételével majdnem egyhangúlag fogadta el 1732 január 11-én a biztosítást.² A választó fejedelmek kollégiumában volt ugyan még nehézség, és a két előbbi protestáléhoz harmadikul Kur-Pfalz is hozzácsatlakozott, de az elfogadás megtörtént, és a császár 1732 február 3-án szentesítette a birodalmi gyűlés határozatát.

A tiltakozó választók és Ausztria közt azonban egyre élesebb lett a röpiratok özönében nyilvánuló vita hangja, ami végre is Károly halálával háborúvá mérgesedett. Ő azt hitte, hogy a szó és írás csakugyan kötelezi az európai kormányokat. Bár Savoyai Jenő szerint egy teli kincstár és kétszázezer szurony többet ért Európa minden uralkodójának szavánál. *More hodierno!* De Károly eljárása nemcsak jóhiszeműségéről tanuskodik, hanem politikailag is hasznos volt. Leányát az egész európai közjognak és erkölcsnek védelmére alá helyezte.³

A birodalmi gyűlés garanciájának pedig egyéb *jogi jelentősége* is volt. Nemcsak az, hogy nélküle az idegen hatalmak nyilatkozatai szinte érték-nélkülivé lettek volna, mert hiszen a westfáliai béke minden biztosítéka ellenére is Károly halála után a német és osztrák ügyekbe való beavatkozásukra törvényes alapot találhattak volna a birodalmi alkotmány zavaroktól való megvédésének szükségében. A birodalmi garanciának fontos jogi jelentősége azonban abban nyilvánult, hogy *ez volt a Habsburg-birodalom egységének, a későbbi Ausztriának első elismerése*. Az első szövetségi szerződés volt ez a külön egységgé tömörült Ausztriával, amelynek a Németbirodalomhoz való viszonyát, a hozzá fűző kötelékét világosan megállapította.

¹ V. ö. Philipp, August der Starke und die Pragmatische Sanktion. (Leipziger historische Abhandlungen. H. IV.) Leipzig 1908.

² L. a szöveg e részét Wetzernél, i. m. S. 52 f.

³ L. Arneht, Prinz Eugen. Bd. III, S. 166 f.

II. fejezet. Az 1723 : 1., 2. és 3. t.-c. (ügynevezett magyar *pragmatica sanctio*) keletkezésének története.

14. §. A nőági trónöröklés elfogadtatásának előkészítése Magyarországon.

I. 1712 április 3-ára hívta össze Károly a koronázó országgyűlést, amelyet az 1708 február 28-ára Pozsonyba hirdetett, Bercsényitől »farsangi mulatság«-nak nevezett és csúfosan szétoszlott diéta folytatásának tekintettek. A kiújult és Pozsonyban dühöngő pestis azonban ezt az országgyűlést is szétugrasztotta szeptember 28-án, és Károly ismét csak rá két évre, 1714 szeptember 8-ára hívta megint egybe. A gyűlést végre 1715 június 10-én rekesztették be, és ezért cikkei mint *1715. évi törvények* szerepelnek. Ez a kis kronológia megcáfolja azt a látszatot, mintha az 1715 : 2. t.-c.-ben a fiági trónöröklés és a fiág kihalása esetére a szabad királyválasztás elvének törvényi kimondása mintegy a horvát rendek kezdeményezésére indult mozgalomra adott tiltakozó felelet lett volna.¹ Az 1715 : 2. t.-c. ugyanis nem egyéb, mint Károly 1712 május 21-én kibocsátott hitlevelének becikkelyezése.

Maga az országgyűlés 1712--15-ig egyáltalán nem foglalkozott a nőági trónöröklés kérdésével. Mindössze a nádor tett a főrendek és rendek 1712 július 15-én előtte megjelenő küldöttségének egy kijelentést, hogy a király meghagyásából értekezletet tartottak az ausztriai ház nőágának örökösödése és megkoronáztatása tárgyában.²

Mint fentebb láttuk,³ két ízben intézett Károly kérdést ez irányban a magyar főurakhoz, de a válasz mindig a trónörökös nő *férje* után érdeklődött. Erre pedig lehetetlen volt az uralkodónak akkoriban felelnie. Ezért abbahagyta a magyarokkal a tárgyalásokat és a nádori konferencián Pozsonyban 1712 július 18-án Seilernnel egy írásbeli választ

¹ L. fentebb 177. s. kl. ² Lányi Pál diáriuma. Sessio Die 15. Julii. ³ L. 180. l.

olvasztatott fel, amelynek értelmében e kérdés tárgyalását alkalmasabb időkre halasztja.¹

Érdekes az első tárgyalásoknak nagyjelentőségű határozatait a köztük és a későbbi fejlemények közt lévő szoros, belső összefüggés kedvéért behatóbban is ismerni.²

Kétségtelen most már, hogy az egész nőági trónöröklés kérdését a horvátoknak a maguk kezdeményezésére megindított akciója vetette felszínre. Úgyannyira, hogy az 1712 április 27-i »szűkebb konferencia« tanácsosai egyenesen azzal kezdték, »... dass dise sach noch ein wenig hette anstehen können; ...« A konferenciáról szóló referátum három irányban foglalkozik a kérdéssel: 1. hat pontban kifejti azokat az okokat, amelyeknek alapján jónak látja, hogy a magyaroknál a nőági trónöröklés épen úgy, mint Horvátországban, országgyűlési határozat alapján »per legem publicam regni« szabályoztassék; 2. hogy *mi módon* terjesszék a javaslatot a magyarok elé s 3. hogy *minő időben*, »ante vel post coronationem« viendő-e az országgyűlés elé.³

Az első hat pont igen kedvezőnek látja az időt, hogy ebben a különben kényes, korábban elő nem fordult és talán a jövőben is kellemetlen ügyben biztos reménnyel boldoguljanak a magyar nemzetnél.

A *módozatokra* nézve a konferencia jegyzőkönyve Wratisslaw véleményét tünteti fel, s ez került aztán a király elé terjesztett referátumba. »Hogy a dolgot előbb meg kell alapozni a magyaroknál (vnterbauwen) és külön a magyar klérusnál a szász-zeitzi érsek⁴ útján, majd az ország megbízhatóbb és tekintélyesebb mágnásait, mind az egyháziakat, mind a világiakat, mint a nádor, a Pálffy grófok, Erdődy kalocsai érsek stb., stb., nemkülönben az újonnan kiengesztelődötteket, mint Károlyi stb. hathatós, helyes indokokkal meg kell győzni és mindenikkel külön-külön beszélni. Mielőtt azonban ez történnék, meg kellene hívni ebbe a szűkebb konferenciába valamennyi referendárius kizárásával Illésházy magyar kancellárt s ennek mintegy különösen benne vetett bizalommal tudtára

¹ Bécsi *Archiv d. Min. d. I.*, »Fremde Gegenstände ex 1712.«

² Turba nem adhatott róluk egységes képet, mivel az 1712 április 27-i konferencia jegyzőkönyvét (V. ö. fentebb 177. l. 3. j.) és az arról szóló referátumot 1906-i és 1911-i publikációinál, amikor pedig a magyar *pragmatica sanctio* történetével már elkészült, eredetiben nem ismerte. Általában e résznek a története nála a különféle időközökben tett részfelfedezések, utalások és későbbi örökös megjegyzések következtében meglehetősen összefüggéstelen és áttekinthetetlen s olvasása még a szakembernek is kemény élvezet. ³ L. fentebb 173. l. 5. j.

⁴ Az udvarnál röviden így címezték Keresztély Ágost szász-zeitzi herceg, esztergomi érsek bíbornok-prímást.

adni, hogy ő, a kancellár, akinek ismert buzgalmában, hűségében és hódolatában felséged a legkegyelmesebben bízik, ennek nemcsak hasznát, hanem szükségét Magyarországra nézve annyival is inkább belátja, mert ez az ország a fenyegető török hatalommal szemben másként nem tarthatja fenn magát, mint patrimonális országai és tartományainál fogva hatalmasabb uralkodó alatt:¹ míg interregnum esetében a belső mozgalmak folytán esalhatatlanul önmagától meg kellene semmisülnie.

Azért azt tanácsolják a királynak, hogy hozza a kancellárnak és a rendeknek tudomására a következőket. Nyilatkoztassák ki: hogy mind a hazájuk iránti szeretetben és gondoskodásban, mind az uralkodóház iránti hódolatban, nemcsak hogy nem akarnak hátrább maradni a horvátoknál, hanem ebben az érdemet tőlük el is akarják nyerni és ezzel együtt előre gondoskodnak minden eshetőségre magukról és utódaikról. Ezért tehát elfogadják a női örökösödés rendjét és még ezen az országgyűlésen hasonlóképen megállapítják (veststellen) a netán előállható bármely akadály elhárításával.

Károly tanácsosainak ezt a véleményét elfogadta és néhány nap múlva írt is ebben az értelemben a primásnak.² Sőt valószínűleg a kancellár is munkába fogott, amire egy magyar főúr névtelenül fennmaradt méltatlankodó leírásából és panaszaiból³ következtethetünk, s amiből egyszersmind az is kitűnik, hogy ez irányban a lépések csak a *koronázás után* történtek.

A koronázás előtt ugyanis erre idő már nem volt. Az április 3-ára összehívott országgyűlés 20-án⁴ már megkezdte tárgyalásait, s az első ülésekben épen a hitlevél szövegének megállapítása történt viharos jelenetek közepette.⁵ A koronázás után pedig a már ismert okokon kívül valószínűleg az is nehezítette Károly szerepét, hogy a koronázásakor kiadott hitlevél, amelyre megesküdött és amelyet az ország törvényei közé beikkelyeztek, épen az ellenkező rendelkezést tartalmazta.

Ez alkalommal tehát országgyűlés elé nem került a dolog. De annál inkább foglalkoztak vele a diétán kívül. Az április 27-i »szűkebb konferencia« javaslatának megfelelőleg — miként fentebb már láttuk⁶ — július 1-én ült össze a nádor elnöklete alatt az ú. n. »*palatinalis confe-*

¹ »... als durch ein an Patrimonial-Königreichen und Landen mächtigeres oberhaupt...« ² L. fentebb 178. l. ³ Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 134.

⁴ L. Lányi Pál diáriumát, amely ez országgyűlés történetének bő és hű forrása. (5. l.) — Téves tehát Salamon adata (Kir. szék. 94. l.) és ennek nyomán Horváth Mihályé (i. m. 15. l.), hogy az első ülést május 2-án tartották.

⁵ L. fentebb 152. s. kl. ⁶ L. 179. s. kl.

rentia», sőt már előzőleg intéztek a magyarok kérdést az uralkodóhoz a jövődő trónörökösnőt és különösen férjét illetőleg.¹

II. A *nádori értekezet* július 8-án a királyhoz tett előterjesztésében a már fentebb megismert kívánságokon felül oly mély állambölcsességet magában rejtő feltételeket szabott, hogy érdemes azokat nagy vonásokban ismernünk,² annyival is inkább, mivel mind a női trónörökléssel szorosan összefüggő kérdések. De másfelől meg jellemző ez a felterjesztés a »do ut des« elve alapján álló igazi rendi alkotmányos felfogásra is. Fel akarják használni a nőági öröklés elfogadását mint kedvező alkalmat az évszázados sérelmek orvoslására, az uralkodó örökös tartományaihoz való államjogi viszonyoknak törvényes, az ország függetlenségét és önállóságát biztosító szabályozására.

A magyar tanácsosok véleménye szerint tehát az országgyűlés az ausztriai ház nőtagjai közül *egy*et törvényes királyául választana örökre, ha »az országnak jövődő kormányzata és igazgatása iránt a jelen országgyűlés folyama alatt *egyezkedés* történvén, a karoknak és rendeknek elégséges és semmi ellenmondásnak vagy változásnak ki nem tett *díplomat* vagy *királyi biztosítékot* adnának«, amelynek pedig pontjai a következők volnának.

1. Az uralkodóház trónra emelendő nőtagja »*feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul* egy testben bírjon, birtokoljon és kormányozzon« valamennyi örökös országot és tartományt; az örökös országok rendjei pedig még az országgyűlés folyamán *külön szövetség és szerződés* által jelentsék ki, hogy ugyanazon egy nőtőd alatt akarnak élni s kötelezzék magukat hogy *menyivel járulnak* a Magyarországon lévő katonaság és végvárok fenntartásához.

2. *Ezeket a szerződéseket közöljék a magyar országgyűléssel.*

3. Mindez a kívánság bámulatos államférfiúi képességre vall. A török elleni védelem céljából ugyanis egyfelől semmi sem látszott kívánatosabbnak, mint az ausztriai tartományokkal való únió. Azonfelül pedig a női trónöröklés biztosítást nemcsak Magyarországon, hanem az örökös országokban is a rendek hozzájárulásában lel. Másfelől meg nem feledkeznek el a magyar nemzeti önállóság megőrzéséről sem. Mert Magyarország mint külön önálló fél szerződik a többi részek összességével. De egyúttal azt is követelik, hogy a trónra lépő nőtőd *hitlevéllel* biztosítsa az országot, hogy nem fogja a többi örökös ország és tartomány módjára, hanem a maga alkotmánya és törvényei szerint kormányozni

¹ L. fentebb 180. l. ² L. e felterjesztést *XI. melléklet*.

s mindazokat a *területeket*, amelyeket eddig visszafoglaltak vagy a jövőben visszafoglalnak, a szent koronához *visszacsatolja* és semmi szín alatt el nem idegeníti.

4. Ha a nőutód *kiskorú* lenne, az országot ne valamely idegen minisztérium vagy bárki más, hanem a nádor kormányozza.

5. Ha a trónörökös nő még *hajadon*, csak Magyarországnak és az örökös tartományoknak véleményezése alapján választhasson férjet s ezzel »törvényes és illetékes« házasságra¹ lépjen.

6. A nőági trónöröklésből eredhető háborúk elhárítása végett Magyarországon erősebb és részben magyarokból is álló *katonaságot* tartssanak és a *végvárat* is jó karba hozzák.

7. Miután az elválaszthatatlanság *Csehországra* is kiterjed, határozzák meg, hogy miként fog a nőutód házassága előtt és után a Római-német szent birodalom választófejedelemségében megállhatni.² Oly messze terjedt az ősök államférfiúi tudása és előrelátása, hogy ismerték az örökös országok és tartományok mindegyikének a *Római-német szent birodalomhoz* való államjogi viszonyát és minden eshetőségre pontosan akarták szabályozni annak a független Magyarországgal szemben való helyzetét is. Ugyanitt kötik azt is ki, hogy a nőutód férje, mivel királyi méltóságot fog nyerni, csak *katolikus vallású* lehessen.

8. A női uralkodó férje is köteles lenne magát *megkoronáztatni* és előlegeesen *hillelet* kiadni.

9. Mivel a királyi meghívólevélben és előterjesztésekben e szándékról nem volt szó, azt most a nádornak kellene előadnia; mert *országgyűlés nélkül ebben az ügyben végezni nem lehet*.

10. Minthogy Magyarország a női örökösödés elfogadásával nagy engedményt tesz, a király azt is jelentse ki, hogy *mily jogokra és kedvezményekre* fog viszont Magyarország a törökök elleni védelem mellett szert tenni. Ilyenek lennének: hogy a király, miután Magyarország az ausztriai tartományokkal örökös kapcsolatra jönne, *títkos tanácsába*³ *magyarokat is kinevez*; *legyen szabad a kereskedés minden örökös tartomány-nyal*; miután Magyarország az örökös tartományokkal szorosabb kapcsolatba jönne, ezek pedig a Római-német szent birodalomtól függenek, határozzák meg azt is, hogy *milyen összeköttetést és viszonyt óhajt a felség*

¹ Ennek értelmére nézve l. fentebb 180. l.

² Csehország ugyanis 1708-tól kezdve ismét helyet kapott a Római-német szent birodalom választófejedelemségében, még pedig ezt a jogot kifejezetten nem korlátozták a férfiágra, miként ez 1692-ben a Welf-ház új hannoveri választófejedelemét illetőleg történt. ³ V. ö. C s e k e y, Államminisztérium. 8. s. kl

közöttük és Magyarország közt megállapítani; az országban a törvényes rendet helyre kell állítani és azután szigorúan megtartani; mindezekhez pedig szükséges, hogy a király személyesen legyen jelen az országgyűléseken.

11. Végre, hogy a karok és rendek hajlandók legyenek a nőnem megválasztására (in electionem Sexus Fœminæi assumerent) és abban mind maguk, mind küldöik megnyugodjanak, szükséges lesz az országgyűlést néhány főbb sérelem megszüntetésével megvigasztalni.¹

Nem csoda, ha a nádori értekezletnek ez a nagy stílusú munkálata, amelyet különösen a hatalmas államférfiúi bölcsességgel ékeskedő herceg Esterházy Pál nádor szelleme leng át (kár, hogy nem élt már 1722-ben!), nem valami barátságos fogadtatásban részesült. Hisz ez a nagy koncepciójú előterjesztés a trónöröklés kérdését mint legfőbb államügyet, mint az alkotmányjog legfontosabb és minden oldalról tüzetes megvilágítást igénylő kérdését kezelte és nemcsak a belső közjogi intézményekkel hozta szoros összefüggésbe, hanem nemzetközi vonatkozásait is kereste annál a szoros kapcsolatnál fogva, amelybe Magyarország a Római-német szent birodalommal összeköttetésben lévő osztrák örökös tartományokkal lép. Az udvarnál ellenben mégis elsősorban csak házi ügyet láttak a trónöröklés kérdésében: a dinasztia és a császár magánügyét.

Ismét az az áthidalhatatlan űr, amely a magyarok erősen államjogias felfogása és az udvar patrimoniális gondolkozásmódja közt fennforgott. Nagyban járult ez hozzá, hogy Károly egyelőre jobbnak látta a tanácskozások megszakítását.

A Seilerntől július 18-án felolvasott királyi leirat úgy tünteti fel a dolgot, mintha az ország lakóinak nagyobb része kedvezőbb hajlammal viseltetnék iránta, mint a megkérdezett főurak. Különben pedig a nádori konferencia felterjesztéséből annak látszatát hangsúlyozza, hogy a cél eléréséhez szükséges előkészületek még nagyon kezdetleges állapotban lévén, nem érett meg a dolog az országgyűlésen való tárgyalásra. Így azt kedvezőbb időre halasztja.

III. Már fentebb² kifejtettük azokat a valószínű okokat, amelyek Károlyt a dologgal való várásra bírhatták. Közben nekilátott most már, hogy a magyarok követelte előfeltételeket lehetőleg teljesítse.

Hogy azonban a magyaroknak mily kevésbé volt az 1713-i házi törvényi intézkedés a jövő tárgyalások alapjául elegendő, mutatják már a következő év eseményei. Amikor ugyanis 1714 elején ismét szóba került

¹ L. mindezt részletesen XI. melléklet.

² L. 223. s. kl. V. ö. még B i d e r m a n n, PS. S. 136 f. — T u r b a, PSR. S. 90.

a pestis miatt szétugrasztott magyar országgyűlés összehívása, Trautsohnnál, a titkos tanácsos elnökénél február 28-án konferenciát tartottak amelyen Seilern, Sinzendorff, Stahremberg és mint jegyzőkönyvvezető Buol volt jelen. A magyar rendek ugyanis Károly feleségét királynévá akarták koronázni, továbbá az alkotott országgyűlési cikkeket szentesíttetni és nádort választani. Mint Trautsohn mondotta, a magyarok kérdik, hogy ki lesz a főhercegnő jegyese. Azt is akarják tudni, király lesz-e és megmarad-e annak, ha felesége gyermektelenül hal meg? Stahremberg intése szerint óvatosan kell ebben a kérdésben eljárni, mert még megtörténhetik, hogy a császárt egyik veje megfosztja a tróntól.¹

A március 12-i titkos konferencia, amelyen ugyanazok tanácskoztak, mint az előbbin, azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy *az országgyűlés elé vigyék-e a nőági trónöröklést*. Seilern szerint szilárdan rajta kell lenni, hogy a főhercegnőknek trónöröklési joga Magyarországon már elfogadott, és legfeljebb csak a trónöröklési rendnek országgyűlésen való megállapítása lehet vita tárgya, ép úgy miként hajdan az ország rendjeinek joguk volt a királyok fiai közül az örököszt kiválasztani. Sinzendorff véleménye szerint kedvezni kell Horvátországnak, a luteránusoknak, valamint a városoknak. Ajánlja, hogy hívják meg a magyar prímást a konferenciára és tudassák vele a felség akaratát, hogy óvatos legyen a további eljárásban és rábeszélésben. Stahremberg ellenben halasztást javasol. Mert a dolog senkinek sem tetszik Magyarországon, még azoknak sem, akik a császár szándéka értelmében nyilatkoztak. *A magyarok ugyanis királyt, nem királynőt akarnak*, és amint felvetették ezt a kérdést, nagy mozgalom támadt közöttük. Az egyik párt a szász, a másik pedig a bajor herceget óhajtja, és így kiteszik magukat annak a veszélynek, hogy a császár még életében elveszti a magyar trónt. Azonkívül a birodalmi választók is ösztönt nyernek, hogy még a császár életében római királyról gondoskodjanak, ha nem lesz reményük leszármazóra. Ha megfosztják a császárt szabadságától, hogy maga válassza ki vejét, és ha a magyarok a bajor választó felé hajlanak és az »restituáltatnék«, rettenetes zavarok támadhatnak.

A konferencia tehát óvatosságra intett és azt javasolta, hogy a magyar országgyűlést augusztusra hívják össze s addig a női öröklés kérdését hagyják függőben. Addig talán Franciaországgal is létrejön

¹ E konferencia jegyzőkönyve a bécsi *Allami Útban*, »Hungarica, comitalia. Fasc. 403.« Kivonatosan közli Turba, GPS. Bd. I, S. 279. V. ö. Bidermann, PS. S. 141. — Marc z a l i, III. Károly kora. 200. l.

a hosszú, kimerítő háború után a béke és, mint Seilern hangsúlyozta, *a császárnak együtt lesznek a csapatai.* (?)¹

Mindezeknek az értekezleteknek eredménye volt az a referátum, amelyet Buol fogalmazásában 1714 március 16-án terjesztettek fel Károlynak és amely összefoglalta a konferenciákon elhangzottakat, végül pedig azt javasolta: »... am rathsambsten gefunden, von dieser Frag der Zeit noch gegen denen Hungarn *nichts zu melden*, sondern der sach bis auff reassumirung der Landtagshandlung einen anstand zu geben, in welcher Zeit sich dann *aus denen damahligen weldtläufften und anderen Umständen* gewisser und zutrifftiger wird urtheilen lassen, ob und wie dieses Werkh anzugreifen oder noch weitters zu verschieben sein möchte.«²

Az 1712-i nádori konferencia *feltételeinek teljesítéséhez* Károly első lépése volt az **1713 április 19-i házi törvényi rendelkezés**, amely a magyar rendek ama kívánságának tett eleget, hogy ruházzák át a főhercegnők valamennyien uralkodási jogukat eskü alatti renunciaciókkal (»Juramentaliter renunciarent«) egyetlen főhercegnőre.³ Azután következett **1719-ben a trónöröklési szabályok első gyakorlati érvényesítése**, amikor a kihirdetésük után először férjhez menő főhercegnő renunciaciót adott ki és annak tartalmára megesküdött, vagyis az öröklési rend megtartását eskü alatt is megfogadta. Végül, amikor 1720-tól kezdve nekiláttak a *pragmatica sanction*nak az örökös országokban való biztosításához, ismét csak a nádori konferencia 1. pontjának kívánságát teljesítették.

Sőt a magyarokkal szemben való óvatosságban még tovább is mentek. Hogy legyöngítsék azt az ellenvetésüket, hogy csak *egy* renunciót az élő főhercegnők közül: még mielőtt a magyar országgyűlés megkezdte volna tárgyalásait, *kiállították Mária Amáliával 1722 június 2-án renunciacióját*, amelyre azonban csak közvetlenül a bajor választóherceggel való házasságkötése előtt esküdött meg október 3-án. A bajor követtől hét éven át rimázkodott házassághoz Károly ezen a napon, négy héttel a magyar országgyűlés első ülése előtt, hirtelen megadta a hozzájárulását. S mint a velencei követ jelentéséből kitűnik, a felség hirtelen elhatározásában nagy szerepe volt *a magyar országgyűlés esetleges ellenvetésének.*⁴

¹ A jegyzőkönyv eredetije u. o. és u. a. j. a. Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 278 f. V. ö. Bidermann, PS. S. 142 f. — Marczali, III. Károly kora. 200. s. kl.

² Fogalmazvány u. o. és u. a. j. a. Majdnem egészen közli Bidermann, PS. S. 141 f.

³ L. XI. melléklet, 1. pont.

⁴ 1722 június 6-áról l. Bécsi Állami Utár, »Dispacce di Germania. T. 214.« Idézi Turba, GPS. Bd. I, S. 147.

Ugyancsak a magyarok kívánságára kellett 1722 júliusában az 1708-ban V. János portugál királyhoz férjhez ment főhercegnőnek, Mária Annának renúnciációját is előterjeszteni.

Közben Károlynak *családi körülményei* is kedvezőbb fordulatot vettek, mint voltak 1712-ben és 1714-ben. 1716 április 12-én fia született, aki ugyan már november 4-én meg is halt, de a következő év május 13-án jött Mária Terézia a világra, aki már életképesnek bizonyult. Volt immár leszármazó trónörökös. Így aztán újabb lidérenyomástól szabadult meg. Most már könnyen teljesíthette a bajor kérő kívánságát. Nem kellett többé a magyar rendek kérésének megfelelően a férjhezmenő főhercegnő férjét előre Magyarország királyává koronázni. A magyarok 1722-ben egyenesen Mária Terézia jövődő férjének jósolták a római-német császári koronát. 1718 szeptember 14-én pedig még egy leánygyermek született Károlynak Mária Anna személyében.

E kedvező családi körülményekhez hozzájárultak a *külpolitikai sikerek*. Úgyhogy Károly 1722-ben hatalmának zenitjén állott. A török ellen való győzelmes háborúban nemcsak Magyarország déli részét szabadította fel, de az 1718-i passzarovici béke Bosznia és Szerbia északi részét, valamint Oláhország tekintélyes darabját kezére juttatta.

1722 március 30-án az erdélyi országgyűlés is elfogadta a *pragmatica sanctiót*.¹ Igazán nem volt már semmiféle akadálya a magyar országgyűlés összehívásának.

IV. Még 1720 április 27-én küldött haza báró Mörmann bajor követ értesítést azokról a nehézségekről, amelyek a nőági trónöröklésnek a magyar országgyűlésen való tárgyalása tekintetében hallhatók. A magyarok fenn akarják tartani királyválasztó jogosultságukat és a nőutódot választani akarják, nem pedig mint Károly örökösét tekinteni.²

¹ L. bővebben alább 302. s. kl.

² Mörmann jelentése, amely voltaképen a *pragmatica sanctiónak* az alsó-ausztriai rendek gyűlése elé terjesztését írja le, idevonatkozólag a következőket mondja: »Sovil nun aber die Erbfolge in dem Königreich Hungarn belanget, deretwegen sondbahrer anstandt sich bezeigt, hat man den verlässlichen Vernemen nach bereits die vorleiffige nachricht erhalten, dass zwar selbige Land-Stände zu beybehaltung ihres juris Regni Electivi, im Fall Ihro Kayserliche Majestät als zugleich König in Hungarn ohne Hinderlassung eines Mannes-Erben das Zeitliche segnen solte, Dero Frauentochners Durchlaucht als Cron Erbin alda in Hungarn erkennen und annemmen könten, allein wolten gleichwohlen Sye Hungarische Landstände sich verbindlichen machen, allenfalls Ihre Kayserliche Majestät Frauen-Tochners Durchlaucht, als Successorin in dem Königreich Hungarn doch *nít jure hereditario, sondern electivo* zu Erklären und anzunemmen; ist auch in dem Werckh begriffen, dass Ihro Kayserliche Majestät

Július 15-én már az országgyűlés időpontjáról tanácskozott a »szűkebb konferencia«. A július 20-i referátum Károlyhoz¹ a magyar országgyűlés összehívását a következő év májusára vagy júniusára ajánlotta a trónöröklési kérdés végleges rendezése végett. Vallásháború kitörésétől féltek és afféle híreket hallottak, hogy a rendek nem mennek bele a női öröklésbe, hanem meg akarják őrizni szabad választási jogukat és az ellenállást nem nyilvánosan maguk a főrendek, hanem az alsó tábla, a megyék és a városok küldöttei útján szítják, »durch welche die Magnates ohne das ihre haimbliche Absehen dextre auszuführen wissen und pflegen.«²

A konferencia tehát nem a legoptimisztikusabban fogta fel a helyzetet és ezért minden lehető előkészületet megtett a »weibliches Successionswerk«-hez. Az 1712. és 1714. évi példák óvatosságra intettek. Hisz még csak most csillapult le az a fölkelés, amelynek egyenesen a Habsburg-háztól való elszakadás volt a célja és amelynek hívei még megvoltak a belföldön, fejei pedig tovább munkálkodtak rajta a külföldön. Ennek megakadályozására történt Rákóczinak és bujdosótársainak eltávolítása is Konstantinápoly környékéről. Idebenn Károlynak Spanyolországból magával hozott nagyobb alkotmánytisztelete, a főúri családoknak az udvarhoz édesgetése sok ellenséget lefegyverzett, még több barátot szerzett. De mégis tudták, hogy a nemesség legjava egyre ragaszkodik a fiág kihalta esetére a nemzet szabad királyválasztó jogához.³

Hogy milyen súlyt helyeztek Magyarországnak szép szerével való megnyerésére, arra jellemző a nagy eszű Jenő hercegnek Salm herceghez 1720 november 13-áról intézett levele, amelyben írja: »... denn

der eröffnung des zu solchem ende bevorstehenten hungarischen Landtag selbstn beywohnen. Und hinach bis zu dessen schluss einen von den Ministris dar zu abordnen wollen; wan aber solch hungarischer Landtag anfangen solle, ist noch aigentlich nit zuvernehmen.« Müncheni Kgl. Bayerisches Geheimes Staatsarchiv, »Kasten Schwarz 16/16.«

¹ Buol eredeti kézírása Károly sajátkezű rezolúciójával. Bécsi *Allami ltár*, »Staatskanzlei 52.« — Feldolgozták B i d e r m a n n, PS. S. 154 f. — H o r v á t h M i h á l y, i. m. VII. k., 108. l. — T u r b a, GPS. Bd. I, S. 159 f.

² Úgy látszik, igaza volt Vittore Zane velencei követnek, hogy 1712-ben is a főúrak ellenállása akadályozta meg a nőági trónöröklés behozatalát. 1712 július 9-i jelentésében írja: »Ripreso dall' Imperatore l'assunto, ... di tentar un' altra volta la successione nella linea feminina, incontra valide et constanti opposizioni dal canto delle principali famiglie.« Egykorú hivatalosan desiffrizott jelentés. Bécsi *Allami ltár*, »Dispacci di Germania. T. 199.« Közli T u r b a, GPS. Bd. I, S. 139.

³ V. ö. H o r v á t h M i h á l y, i. m. VII. k. 109. l.

gehen einmal die Niederlande verloren, die Frankreich nach seinem System unfehlbar an sich reissen wird, so macht Ungarn die Grundlage der österreichischen Monarchie aus; . . . »¹

Károly még az országgyűlés egybehívása előtt mindeneket megelőzve elrendelte az 1715-i törvények értelmében összeült *reformbizottságok* munkálatainak folytatását, különösen azokat, amelyek a politikai, közgazdasági és hadügyekre vonatkoztak. De gondja volt rá, hogy a munkálat be ne fejeződjék a diéta megnyitása előtt, mert annak eredménye nehezen lesz a rendeknek minden tekintetben megalégedésükre, és így az országgyűlésen az újabb sérelmek és panaszok kedvezőtlenül befolyásolhatják az »öröklési munkálatot«.

Épen ellenkezőleg. Mind a vármegyékben, mind a városokban hangulatot kell teremteni. Meg kell nyerni »mindennemű elfogadható eszközzel, kegyvel, reménnyel, ígérettel és jó szóval«, még pedig legjobban a felség »személyes rábeszélésével« az egri és kalocsai érseket, a nádort és a többi főurat mind. Jó lenne a megüresedett vagy később megüresedő egyházi és világi méltóságokat betöltetlenül hagyni az országgyűlésig, hogy a pályázók annál méltóbban iparkodjanak majd az országgyűlésen viselkedni. Meg kell dolgozni a személynököt is, aki mint az alsó tábla elnöke nagy tekintélynek örvend, valamint a főispánokat, hogy a megyei követek kedvező utasítására törekedjenek. Mert ha a követek kedvezőtlen utasítást nyernek, inkább mondjanak le az egész országgyűlésről. Mindent meg kell tehát mozgatni, hogy a követi utasítások tekintetében megbízható értesüléseket szerezzenek. A protestánsoknak is kedvezményeket kell kilátásba helyezni.²

A zágrábi püspök, Esterházy Imre, mint már 1714-ben, most is azt javasolta, hogy az országgyűlési meghívólevélben nem kell »kifejezetten« említést tenni a női öröklésről. Csak magán az országgyűlésen kell a dolgot az alsó táblának a felső tábla útján előadatni. Így »minden előzetes kabballát« kikerülnének. A konferencia azonban ellenkező véleményen volt és a nőági trónöröklésnek a regálisba való felvételét ajánlotta, mert különben annak tesz ki magukat, hogy a követek a »defectus instructionis«-ra hivatkoznak és gyanakodni fognak, mintha a hozzájárulást elhallgatással akarnák kierőszakolni. De egyben azt is ajánlotta, hogy kifejezetten utalni kell a többi örökös ország és tartomány beleegyezésére, amelyek beszerzését addigra mind remélték.

¹ L. Sartori, Sammlung der hinterlassenen politischen Schriften des Prinzen Eugens von Savoyen. Stuttgart u. Tübingen 1811—21, Abt. V, S. 97.

² L. Sinzendorff véleményét fentebb 232. l.

Nem kevesebb aggodalommal gondolt még akkor a konferencia Erdélyre is, főként a Rákóczihoz való ragaszkodás miatt.

Károly erre a referátumra a következő rezolúciót írta rá sajátkezűleg: »Placet in toto. Ehe man aber wirklich zu der Diät die handt anleg, müssen nicht allein die dispositiones alle gemacht, sondern auch noch gesehen werden, wie die *weltlauf* alsdann sein [= sind], vmb zu sehen. ob rathsamb, darin weiter vorzugehen. Carl.«

Úgy látszik azonban, hogy 1721-ben nem találta még Károly alkalmasnak az országgyűlés összehívására a »világ folyását«.

Az 1721 július 13-i »szűkebb konferencia«¹ ismét azt az alapelvet kívánta alkalmazni, amellyel már 1687-ben éltek és amelyet Seilern már 1712-ben ajánlott,² hogy az öröklési kérdés rendezéséhez a törvényes kezdeményezés *magától a magyar országgyűléstől eredjen*.

A kivitel részletei tekintetében azt javasolták, hogy az országgyűlést *alkalmas időre*, aratás és szüret utánra, tehát vagy még az év decemberére, vagy a következő esztendő januárjára kell összehívni, hogy a rendeket ne tartsa vissza a gazdaság és annál szívesebben jelenjenek meg. Ami pedig a *meghívóleveleket* illeti, a szövegezés tekintetében most Esterházy Imre zágrábi püspök már kétszer hangoztatott véleménye felé hajlanak és azt határozzák, hogy nem kell az öröklés ügyét a regálisban kifejezetten megjelölni, hanem elég megemlíteni, hogy ő felsége a törökkel való szerencsés hadviselése után országainak mindenkorra való biztosítására és boldogságuk megalapítására törekszik. Esterházy püspököt meg is bízták, hogy szerkessze meg a királyi meghívó szövegét a magyar királyi udvari kancellária számára miheztartás végett.

Ilyen fogalmazványokat sikerült is a magyar kancellária országgyűlési iratai közt fölfednünk. A legkorábbi 1721-ből Bécsből keltezve 1722 január 18-ára tervezi az országgyűlés egybehívását. Ez a szöveg még sokban különbözik az 1722 május 1-én Laxenburghban kelt végleges szövegtől.³

¹ Bécsi *Állami Utár*, »Értekezleti jegyzőkönyvek és referátumok (Conferenz-Protocolle und Referate) 1721, VII—XII. Fasc. 53.« Egy róla szóló referátumnak Buoltól eredő fogalmazványa július 14-éről *u. o.*, »Hungarica, comitalia. Fasc. 403.« Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 281 f. Feldolgozta Marczali, III. Károly kora. 204. l. — Turba, PSR. S. 92 f. — U. a., GPS. Bd. I, S. 162.

² »Tamen disponatur res ita, ut propositio ista ab ipsis Hungaris in Comitii ultro fiat.« 1712 április 27-i konferencia jegyzőkönyve. V. ö. fentebb 177. l. 3. j.

³ Ennek Sopron városhoz intézett szövegét *Sopron város levéltárából* (»Lad. X. et K., Fasc. 2., Nr. 92a.«) közölte Kovachich, M. G., Supplementum. T. II., p. 431. squ. (Bernatzik tehát ismét téved, amikor azt állítja, hogy ezt is Turba közölte először. NPS. S. 128.) — A Pozsony vármegyének szóló példány *Pozsony vár-*

A női trónöröklésre vonatkozólag ez még a következőket tartalmazta: »... in memorato Regno nostro Hungariæ Partibusque eidem annexis in omnem casum et præsertim (quod DEUS elementer avertere dignetur) *Masculini Sexus nostri defectum stabilizatur*: ita etiam pro Paterna nostra in Rempublicam cura et sollicitudine: ...«¹ Utóbb 1722-ben ezt az első fogalmazványt átjavították és az országgyűlés idejét a folyó (1722.) év Péter és Pál napjára, vagyis június 29-ére igazították ki. De van egy másik fogalmazvány is 1721 november 2-áról Bécsben keletkezve az országgyűlés idejének üresen hagyásával, amelyen Károlynak sajátkezű következő rezolúciója olvasható: »aprobo hoc proiectum regalium correctum et sic expeditur. Carolus.«² Ugyanez az ív tartalmaz egy másik fogalmazványt is *a végleges szöveggel*.

Az 1721 július 14-i referátum még kifejti, hogy minden símán fog menni, csak ügyesen kell kezdeni. Fődolog, hogy megnyerjék a klérust és a mágnásokat, az alsó tábla élére pedig hű személyenöket állítsanak, akinek nemcsak a nemességet kell a felség szándékának megfelelően jó útra terelni, hanem szembe kell szállania a mágnások mesterkedéseivel is, akik a felső táblánál beadott, akár tiszteletből, akár félelemből színlelt kedvező szavazataikat gyakran kéz alatt meg szokták másíttatni a nemesség által az alsó táblán.

Ahhoz pedig, hogy maguk a magyarok *önként ajánlják meg* a nőági örökösödést, legcélravezetőbb lenne, ha a klérust és a mágnásokat különös kegyelem ígérete által, legyen ez akár pénz, akár magasabb előléptetés vagy más *tisztességes út*, előre ügyesen megnyernék, hogy aztán, ha szőnyegre kerül a dolog, a primás a klérusnál, a nádor a mágnásoknál és a személyenök a nemesi rendnél annál sikeresebben működhessek. Csakhogy, amit ígérték, azután mindenesetre meg is kell tartani.

megye levéltárában az 1722 június 16-i vármegyei közgyűlés iratai között. Közölve DPS. S. 138 f. — Nekünk a fentiekén kívül még három példányt sikerült látnunk. Az egyiket Kassa városához *Kassa város levéltárában*, »14.675 ex 1722.« — A másikat herceg Esterházy József özvegye számára a kismartoni *herceg Esterházy-jéle családi főlevéltárban*, »Rep. 98., Fasc. N., Nr. 17.« — A harmadikat pedig Sinzendorff osztrák kancellár mint magyar indigena részére a bécsi *Állami Utárban*, »Hungarica, comitalia. Fasc. 199.«

¹ Ez a rész a DPS. S. 140 13. sorában lévő »imperturbata« szó után következik. Ez az első fogalmazvány lényeges eltéréseket tüntet fel a kibocsátott végleges szövegtől a DPS.-ben közölt szöveg *b)* és *c)* pontjaiban, amiket később áthúztak és újra fogalmaztak. *Orsz. Ltár*, »Acta Diæt. Canc. Hung. 1722—23. Nr. 1.«

² Ennek szövege azonban csak a DPS.-ban közölt szöveg *b)* jelzésénél (S. 139) kezdődik. *U. o.*, »Nr. 2.«

Ha pedig kitűnnék, hogy a nemzet, főként az alsó tábla (mert a felsőről alig tételezhető fel), nem hajlandó a trónöröklés elfogadására vagy nyíltan ellenezné, akkor a női öröklést az előző királynőknek, Máriának, Erzsébetnek és Annának példájára és más, az uralkodóházban érvényes jogra való hivatkozással *nyíltan* kell követelni.¹ Míg az örökösödést tökéletesen rendbe nem hozták, nem szabad más tárgyba kezdeni, sem a rendek sérelmeivel, sem az újonnan hódított országrészek visszakapcsolásával foglalkozni.

Mindezek elérésére azt ajánlja a szűkebb konferencia, hogy maga a király nyissa meg Pozsonyban az országgyűlést és mindaddig tartózkodjék ott, amíg az ügy teljes befejezést nem nyer. Azután akár be is rekesztheti a diétát és a többi tárgy kidolgozását egy arra kirendelt bizottságra bízhatja.

Jónak látná még az értekezlet (gehorsamste Deputation), *ha az erdélyi országgyűlést még a magyarországi előtt összehívják*. Mert, ha az erdélyi rendek hajlandók az öröklés elfogadására, amire megvan a remény, a magyarok szinte kénytelenek lesznek őket követni.

Hogy milyen tárgyakat vigyenek a magyar országgyűlés elé és hogy miket kellene a magyar kancelláriától már megfogalmazott *propozíciók* közül elhagyni, arra nézve elhalasztotta a bizottság a véleményadást. Augusztus 21-én azonban máris erről tanácskozik Savoyai Jenő elnöklete alatt a miniszteri konferencia.²

Az országgyűlés idejét 1722 január elejére, *helyét* Pozsonyba véleményezi. A *tárgy* tekintetében pedig mindenekelőtt azt ajánlja felvételni, hogy a különféle zavarok, nyugtalanító viszályok és fenyegető veszélyek elhárítására észszerű, szükséges és az alattvalók érdekében lenne, hogy az örökös országok soha ne szakíttassanak el egymástól, és ezért a hirdetendő országgyűlésen Magyarországon is állapítsák meg a nőági trónöröklést. A *királyi meghívólevél* ne említse világos szavakkal a női öröklés ügyét, és e tekintetben szolgáljon mintául az 1687-i példa.

Ezeket a szempontokat hangsúlyozza egy névtelen emlékirat is 1721-ből,³ megtoldva még azzal a reménnyel, hogy könnyebben fog

¹ „... die successio foeminea mit allegierung deren Exempeln der gewessten Königinnen Maria, Elisabetha und Anna vnd anderen des durchlauchtigsten Ertzhauses habenden stattlichen rechts behelfen *aperto Marte* zu begehren ...»

² Referátumát I. XIII. melléklet.

³ *Opinio Quoad Materiam et formam Diætæ aliaque adjuvantia Intentionem. Bécsi Állami Utár, »Hungarica, 1722. Fasc. 403b).*»

menni a dolog, ha indigena miniszter lesz a felső táblán és ha a többi indigena mágnás kellő utasítással küldi követeit az alsó táblába.

A »világ folyása« azonban — úgy látszik — még 1722 elején sem kedvezett. A főurak között egyáltalán nem mutatkozott hajlandóság a törvényhozási kezdeményezésre.¹ Így hát megint csak elhalasztották az országgyűlés összehívását.

V. 1722 márciusában azonban újult erővel vették fel a munkálatot. Egyidejűleg fogadtatták el Erdélyben a nőági örökösödést és láttak neki a magyar országgyűlés egybehívásának előkészítéséhez.

Március 2-án ismét együtt ül a »szűkebb konferencia« és két főkérdésben tanácskozik. Erdődy László Ádám nyitrai püspök javaslatára elhatározták mindenekelőtt, hogy az 1715-i törvényekben elrendelt és főleg a politikai, közgazdasági és katonai reformmunkálatok elkészítésére kiküldött bizottságok még az országgyűlés megnyitása előtt befejezzék munkájukat, mert ennek a törvények értelmében még az előző országgyűlés berekesztése után nyomban meg kellett volna történnie, és mint a március 10-i, Károly személyes elnöklétével tartott konferencián gróf Csáky Imre kalocsai bíbornok-érsek mondotta, maga ez a munkálat képes lesz a magyarok kedélyét akként hangolni, hogy necsak elfogadják, de önmaguk ajánlják fel a női örökösödést.²

A március 2-i konferencia másik kérdése a magyar országgyűlés összehívása s ennek keretében is a *regális végleges megszövegezése*. Meg sem értjük talán, hogy miért forgott e lényegtelennek látszó kérdés körül oly nagy huzavona, ha nem gondolunk vissza az 1687-i országgyűlésre. Az ott hozott határozatok érvényességét ugyanis Rákóczi épen azért tagadta, mert a királyi meghívólevél nem szólt a fiági trónöröklés behozatalának szándékáról, és így nem nyerhettek a követek sem ez irányban utasítást. Most hát diplomatikusabban akartak eljárni, úgyhogy a megtámadásra se legyen ok és a női öröklést se említsék kifejezetten.

A konferencián, amelyen Csáky, Pálffy, Illésházy, Esterházy Imre, Erdődy László Ádám és Hunyady László magyar tanácsosok is részt

¹ L. erre vonatkozólag Mannagetta 1722 június 22-i tudósítását, amely szerint június 21-én este azt mondta volna neki gróf Erdődy Gábor Antal egri püspök testvérének, László Ádám nyitrai püspöknek jelenlétében: »dass, soweit vor einem halben Jahr der assensus potiorum Statuum et ordinum regni in successionem femineam, zu geschweigen huius oblationem, entfernt gewesen, so nahe nunmehr dieses zu hoffen seye, indeme er fast alle Gemüther durch einen innerlichen trüb [= Trieb] hierzu geneigt seche, welches eine ohngezweiflet göttliche Disposition ware.« Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 163. ² L. Horváth Mihály, i. m. VII. k., 110. l.

vettek, felolvasták a királyi meghívóleveleknek mindkét tervezetét: amelyet a magyar udvari kancellária és amelyet Esterházy püspök fogalmazott. Ez utóbbi nem foglalta magában az okot, hogy miért nem hívták össze három éven belül az országgyűlést, valamint nem tett említést a női öröklésről sem. Illésházy mindkettőnek felvételét javasolta, ép így a nádor is. Az értekezlet Sinzendorff indítványára *középutat* (viam mediam) választott. Avval érveltek, hogy úgy is ismerik már Magyarországon mindenütt Károly szándékát, és így elegendő lesz, ha csak általános szavakkal utalnak a diéta összehívásának céljára. Annyival is inkább elegendőnek vélték ezt, mert elhatározták, hogy a főispánokat felhívják, legyenek jelen a megyei közgyűléseken a királyi meghívólevelek felolvasásánál, a követek választásánál és az utasítások fogalmazásánál. Arra törekedjenek, hogy követekül higgadt elméjű, a közjóért és az ország biztonságáért és fennmaradásáért buzgó férfiakat válasszanak meg és az ezeknek adandó utasítások ő felsége kegyes szándékainak megfeleljenek. Ép így járjanak el a püspökök a káptalanoknál. Magánlevelekkel is fel kell szólítani a püspököket és a főispánokat, igyekezzenek oda munkálkodni, hogy a rendek be sem várva a női trónöröklés proposícióját, inkább *önszántukból* (proprio motu) ajánlják fel azt, és az ausztriai ház pártfogásának vessék alá magukat, egyúttal pedig törekedjenek a felség szomszédos országaival és tartományaival való *unióra*.¹

Emellett aztán a legkülönbözőbb érvek hangzottak el a konferencián, amelyek fölötté jellemzők az akkori közhangulatra és élénk bizonyosságok mellett, hogy sem idegen példákön, sem külső kényszeren vagy legalább is az 1687-éhez hasonló fogásokon, hanem valósággal magukban *a viszonyokban rejülő belső kényszeren alapuló volt az az elhatározás, amellyel Magyarország elfogadta a nőági trónöröklést.*

Salamon egyenesen azt a meggyőződést vallja, hogy ha Károly ahelyett, hogy leánya és utódai trónöröklésének elismerését sürgeti,

¹ A konferencia Buol által írt eredeti jegyzőkönyve a bécsi *Állami Tárbán*, »Hungarica, 1722. Fasc. 201.« Közl. Turba, GPS. Bd. I, S. 285 f. — A róla szóló kancelláriai előterjesztés latin eredetije 8 ívrét lapon fekete-sárga zsinórral összefűzve és Ladislaus Hunyady sajátkezű aláírásával az *Orsz. Tárbán*, »Orig. Ref. Canc. Hung. 1722. No. 5.« Rajta a következő hátjegyzet: »NB. Hæc Referada non est subscripta per Suam Majestatem Sacratissimam.« Úgy látszik, a március 10-ire írta rá Károly rezolúcióját, amely ugyanezekkel a kérdésekkel foglalkozott. Legalább is erre vall a március 2-i jegyzőkönyvnek Buol kezétől eredő következő hátjegyzete: »Vide Conferentiam de 10. Martij coram Cæsare celebratam.« Ez azonban hiányzik. V. ö. Horváth Mihály, i. m. VII. k., 110. l. — Marczali, III. Károly kora. 211. s. kl. — Turba, PSR. S. 93 f. — U. a., GPS. Bd. I, S. 163 f.

királyválasztó országgyűlésre hívta volna 1722-ben össze a rendeket, bizonyos, hogy leányát, Mária Teréziát választják meg arra az esetre, ha fia nem születik.¹

VI. A kérdés tehát 1722-ben már nem afelől forgott, hogy elfogadják-e a nőági trónöröklést, hanem sokkal inkább afelől, hogy *mit kívánjanak érte az udvartól*. Ez irányban a közvetítés munkáját gróf Pálffy Miklós vállalta magára, akit 1714-ben választott az országgyűlés nádorrá az elhalálozott öreg herceg Esterházy Pál helyébe.² Levelezése ítélőmesterével, ikladi Szluha Ferencel, minden kétségen kívül a legértékesebb emléke a magyar politikai körök akkori gondolkodásának és a *pragmatica sanctio*-val szemben való állásfoglalásának.³

Szluha Ferencet, a hajdani »öreg kuruc«-ot 1712-ben választották meg protonotáriussá. Azelőtt szívvel-lélekkel Rákóczi-párti volt, sőt egyike azoknak, akik a fejedelemmel kibujdostak a fölkelés kezdete előtt Lengyelországba.⁴

Igy mikor a nádor 1722 február 21-én Bécsből hozzáfírt levelének utóiratában⁵ azt kérdezi tőle, hogy mit lehetne a királytól kérni a szukeesszió fejében, két napra rá még kitérőleg válaszolt Pozsonyból. A királynak még születhetik fia, és nem tudja, mit lehetne az uralkodóháztól kívánni, ami a női örökösödéssel egyenértékű lenne.⁶ De a nádor február 25-én ismét felszólítja Szluhát, hogy értekezzék a szukeesszió tárgyában Pozsonyban az adórepartició ügyében együtt lévő országos bizottság tagjaival.⁷ Erre március 2-án hosszú levélben⁸ azt feleli, hogy beszélt az egyes rendekkel, de ily fontos közügyben senki sem mer mint magánember nyilatkozni. Sokkal inkább emlegetik az ország sérelmeit. Hogy az országrészeket nem kapcsolják vissza, hogy késik a határkiigazítás az ország és Ausztria meg Stájerország között, hogy az osztrákok hazánkban a közterhekhez nem járulnak, nagy az adó, a katonai ellátás terhei elviselhetetlenek,

¹ Kir. szék. 128. l. ² L. 1715:5. t.-c.

³ A hét levél közül ötöt már Szalay László közzétett. (Adalékok az 1723. évi 1—3. törvényczikkek keletkezéséhez. [Bp. Sz. XIX. k., 1864.] 273. s. kl.) De ez a publikáció sok helyen hibás meg nem is teljes. Itt a nagyérdékű levelezésből hú pontos-sággal újra közöljük a maga teljességében az ötödik levelet (*XIV. melléklet*) és először tesszük közzé a még publikálatlan kettőt. (*XV. és XVI. melléklet*.)

⁴ Érdekes levelezése Rákóczival meg Bercsényivel. Utóbbihoz 54 levele van 1706 és 1709 közt Ujvárról az *Orsz. Ltárban* a »Történelmi emlékek« között.

⁵ L. Szalay László, Adalékok. 273. l.

⁶ L. u. o. 273. s. kl. Szalay László e levélnek csak magyar szövegét közli, holott latinul is megvan. ⁷ L. u. o. 275. l.

⁸ L. u. o. 275. s. kl. Ez a levél egész terjedelmében méltó az átolvasásra.

a magyarokat mellőzik az átlások betöltésénél és a hadseregben, a vásárnapokat nem ünneplik és sok más effélét. Ő bízik, hogy a királynak fiúörökösö születik. Mert egyéb nehézségek is vannak. Bizonytalan ugyanis, hogy *ki lesz a leány férje* és milyen indulattal fog viselkedni az ország iránt. Mert »mitt téssen, A[s]szonyt kirá[]lyá tenni? hanem a' Férjét uralkodni?« Aztán ha megfontolja Magyarországnak Ausztriával való összekötését, amelyet az öröklés von maga után, ugyan miképpen lehetne egy természetére és eredetére nézve szabad országot, amely a Németbirodalomtól független, annak egy részével összekapcsolni? Sem a politika, sem a szent koronának méltósága meg nem engedik, hogy a nagyobb legyen a kisebbnek járuléka és a királyság egy hercegség alá vettessék. De egyébként sem érti, miért kellene idő előtt még jobban örökössé tenni az országot, amelynek biztosságáról annak idején választás útján is csak oly jól lehet gondoskodni. Hisz az ausztriai ház férfitagjai is választás alapján uralkodtak századokig. Illő tehát, hogy a női ág is választás útján jusson a trónra. Mindez időt, megfontolást és a rendek részéről nyilvános hozzájárulást kíván.

A nádor azonban az előadott aggodalmak ellenére sem enged és Szluhának az elhalasztásra vonatkozó ellenvetésére már március 7-i levelében¹ azt feleli, hogy az udvar a közelebbi országgyűlésen mindenképpen előhossa a női örökösödés ügyét. Az tehát a kérdés, hogy megmaradjon-e az uralkodóház, vagy mást ültessenek a trónra. Arra csak gondolni sem lehet, hogy muszkát vagy más külső potenciát válasszanak. Kéri tehát, hogy tanácskozzék kéz alatt továbbra is erről a Pozsonyban jelenlévő urakkal és tudja meg tőlük az elfogadás feltételeit.

De az ítélőmester csak hajthatatlan marad. Március 11-én Pálffyhoz intézett válaszában² két okát adja a rendek és saját maga ellenzésének. Először *szükségyszerűségi* és másodszor *hasznossági* okát. Ami az elsőt illeti, ismét csak azt hangsúlyozza, hogy tekintettel a király fiatalságára (Károly ekkor még csak harmincöt éves volt) és a békés időkre, mintegy Isten előrelátásában való kételkedésnek tűnik fel, hogy máris valaki idegent válasszanak királyné, aki nem bírja az osztrák tartományokat. A hasznossággal szemben pedig utal a multkori levelében érintett sérelmekre, amelyek napról-napra szaporodnak. »Holottan, — és itt Szluha valósággal államférfiúi érveket hoz fel, — mondgyák, hogy minden országzásban és Republicakban, nem csak az országlónak hasznát, és a' méltóságának öregbítésit, hanem subjectusoknak utilitását, és emberi társaság-

¹ L. XIV. melléklet. ² L. XV. melléklet.

ban való, fundamentalis statuszához illendő törvényes megmaradását principaliter szükséges tekinteni: Úgy hogy, comoda Principum, sint etiam pro utilitate subditorum.« Mielőtt tehát a rendek sérelmeit nem orvosolják, egyenesen károsnak és veszedelmesnek ítélik a nőági trónöröklés megszavazását. Tanácsosabb ennél fogva mindezekkel szemben biztosítékképen a választás fenntartása, amitől eltérni nem is volna méltó a szent koronához. Az ilyen véghetetlen szukcesszió Magyarország elidegenítéséhez, elszegényedéséhez vezetne, elveszne a hatalmas Németbirodalomban, miként a kis patak a nagyobbban. A választás jobban biztosítja a rendek kiváltságait. Ott van a Római-német szent birodalom példája, amelynél nincs hatalmasabb, pedig szintén választó. Ebből láthatja a nádor, hogy mit jelentene, ha a szent koronát és rendeit megbecsülhetetlen kincsüktől, a választástól megfosztanák.

A nádor március 14-i levelében¹ azt válaszolja Szluhának, hogy megértette ugyan véleményét, és igaz, hogy itt nagy kérdésről van szó, de hát felelniök kell az udvarnak. Igéri tehát, hogy közelebbről Pozsonyba megy, hogy bővebben értekezzen az ott lévő rendekkel ebben a kérdésben.

Jellemző az akkori közhangulatra, hogy miként gondolkodtak a nőági trónöröklés behozatala tekintetében, az az *emlékirat* is, amely a királyi meghívólevél kibocsátása és az országgyűlés tárgyalásainak megkezdése között keletkezett és így jutott utóbb az országgyűlés iratai közé.² Ez kilenc pontban adja elő a női örökkel járó nehézségeket és azután valamennyire sorban megfelel.

Az első nehézséget, hogy a királynak még születhetik fia, könnyen legyöngíti. A fiú jogait ugyanis a nőági öröklés érintetlenül hagyja.

Fontosabb a másik, hogy a trónörökös leány neveléséről és férjhezadásáról kell gondoskodni. Erre azt feleli, hogy az örökösödési fonal megszakadásánál ezer veszély, baj és pártoskodás keletkeznék. A férjhezadásról pedig majd fog gondoskodni az udvar az örökös tartományokkal együtt.

A harmadik ellenvetés, hogy méltatlan Magyarországhoz alantabb állóval, vagyis Ausztriával szövetkezni. Tagadhatatlanul lealázó volna,

¹ L. XVI. melléklet.

² Címe: Ratiocinatio intuitu Successionis Sexus Fœminei in Regimine Hungarico. 16 összefűzött, ívrét papíroslapra frott és valószínűleg egykorú, de nem eredeti szöveg, kelet és aláírás nélkül. *Orsz. Ltár*, »Acta Diæt. 1722—23. Lad. M., Fasc. O., Nr. 5.« — E szöveg egészen a »Formula Juramenti«-ig megvan a Collectio Jankovichban: »Acta Diætalia 1722—23.« P. 10. squ. *MNM. kéziratára*, »Fol. Lat. 592.« Először használta Bidermann, PS. S. 159. — U. a., Gesamtstaatsidee. Abt. II, S. 278 f. — Majd bővebben feldolgozta Marczali, III. Károly kora. 209. s. kl.

mondja a felelet, ha pusztán csak Ausztriáról volna szó, de a királyi meghívólevél nem erről, hanem valamennyi örökös ország és tartománnyal való únióról beszél. Még inkább bizonyítja a regális, hogy az örökös országok és tartományok már egyesültek is, és hozzájuk újabban Erdély is csatlakozott. Ha Magyarország nem lép be az únióba, két hatalmasság közt veszélynek nézhet elébe. Ezért ragaszkodnia kell a szövetséghez és másként nem is cselekedhetik.

A negyedik kétség, hogy ugyan császárrá választják-e majd a királyleány jövőendő férjét vagy nem. Erre is könnyen megfelel. A Németbirodalomban mindig szabad volt a választás. Mivel azonban a politikai célszerűség (ratio status) úgy kívánta, az ausztriai háznak monarchikus szervezete óta sohasem választottak mást. Ha pedig a szövetség létrejön, a birodalom Franciaország és az új hatalmasság közé kerül. Így aztán ha például a spanyollal vagy franciával egyezkednék, végromlást hozna magára.

Az ötödik nehézséget a többi női ág öröklése és joga tekintetében veti fel. De hamarosan megfelel, hogy az ausztriai házban már alapítása óta mindig gondoskodás történt a többi, nem uralkodó ág kielégítéséről.

Sokkal fontosabb az a hatodik megjegyzés, hogy az 1687-i országgyűlésen abban a reményben fogadták el a fiági öröklést, hogy sorsuk jobbra fordul, mégis hiába való volt a remény, mindig rosszabb lett és sohasem jó. Erre az a válasz: igaz, hogy így volt, de ennek is megvan a maga oka. Ép úgy, mint most, 1687-ben is kinyilvánították az ország rendei előtt a szándékot, csak hogy bennük sem volt szolgálatkészség és előzékenység és épen úgy, mint a mostani országgyűlésen tervezik, ragaszkodva a szabadkirályválasztói joghoz, *nem ajánlották fel önként az öröklést.*¹ Lipót császár pedig fia, József koronázására eljött ugyan, de hálára nem lévén kötelezve, csoda-e, hogy mindig rosszabb lett a helyzet. És így az ország maga okozta saját magának veszedelmét. Épen ezért célrányosabb volna, ha ezen az országgyűlésen érett megfontolással elhárítanák ezeket a kontroverziákat. Legjobb volna tehát, *ha az ország külön küldöttség útján hívná meg a felséget az országgyűlésre és szabad választással maga ajánlaná fel a női trónöröklést* és fenntartva vala-

¹ Ez a magyarázata, hogy miért helyezett később a július 17-i országgyűlésen ennek az önkéntes felajánlást vivő küldöttségnek az 1. törvénycikkbe való felvételére Sinzendorff olyan kiváló súlyt. V. ö. C s e k e y, A magyar practica sanctio előtt eredetijéről. (MTA.-i Értekezések a philosophiai és társadalmi tudományok köréből. I. k., 7. sz.) Budapest, 1916, 15. s. kl., 59. l. U. e. németül Über das handschriftliche Original der ungarischen Pragmatischen Sanktion. (S.-A. aus d. Archiv des öffentlichen Rechts. Jahrg. XXXVI.) Tübingen 1916, S. 17 f., 71.

mennyi régi szabadságát, jogát, mentességét és kiváltságát, ő felsége kívánságának megfelelően összeköttetést keresne a többi örökös országgal és tartománnyal. Nem kétséges, hogy ennek az előzékeny szolgálatkészségnek fejében a király a diéta alkalmával a sérelmeket illetőleg meg fogja vigasztalni az országot.

Csakhogy akkor meg előbb orvosolni kell a sérelmeket, mondja a hetedik ellenvetés. Ez igaz, de ilyen az egész országot érdeklő fontos államügyben csakis a politikai érdek lehet irányadó és nincs helye a bizalmatlanságnak.

A nyolcadik pont az országnak a szabad királyválasztástól való megfosztására nézve ad feleletet. Ezt szerinte úgy lehet ellensúlyozni, hogy a vele járó ünnepélyességeket (értvén alatta a koronázást, a hitlevél kiadását és az eskütételt) egészen a választó monarchia mintájára, az öröklés mellett továbbra is fenn kell tartani, és így az ország sohasem idegeníttetik el, sem a nemesi előjogok nem csökkennek, ha t. i. minden szabadságukat, jogukat és kiváltságukat fenntartják. Mind a szükség, mind a célszerűség kényszerítik az országot a női öröklésnek és az úniónak elfogadására. Tagadhatatlan ugyanis, hogy eddig csak az Isten kegyelme óvta meg a veszélyektől. Mindezeket tehát még idejében el kell hárántani és inkább békésen, mint zavargások útján. Erre pedig legalkalmasabb eszköz volna a már érintett hatalmas szövetség.

Végre a kilencedik ellenzés attól tart, hogy az öröklés önkéntes felajánlása olyan színben fog feltűnni, mintha az ország kegyelemre adná magát meg. Ennek a félelemnek oka azonban csak a bizalmatlanság. Épen ezért gyűjtse össze az országgyűlés a sérelmeket és aztán küldjön ki bizottságot élén a prímással az únió és szukcesszió tárgyában. Ez aztán adja elő a királynak az ügyet, kifejezve azt a reményét, hogy az ország bajait orvosolni fogja. Ez volna a módja a bizalmatlanság megszüntetésének mind a király, mind a rendek részéről.

Befejezésül az előrebocsátottakat összefoglalva a ratiocinatio a következőket mondja. Kétségtelen a rendek előtt, hogy a legutóbbi felkelés után valamennyien hűséget esküdtek, és így most lehetetlen volna az esküt megszegni. Ezért bízzanak mindnyájan Isten és a király akaratában. Tartsa meg az Isten a férfi- és nőágot, hogy ez únió folytán az ausztriai ház mint fönix támadjon fel a női ágon és uralkodjék dicsőségesen a világ végezetéig!

Mintha a tárogató elhaló hangja mellett született volna ez az emlékirat, amint együtt ült a kurucok utolsó töredéke, hogy vigasztalni próbálja magát a szomorú multért a még ismeretlen, kényszerű jövővel. Benne

a helyzetnek egész képe. Az ország egyedül meg nem állhat a törökkel szemben. A védelemnek egyetlen lehetősége az ausztriai tartományokkal való szövetség. Egyetlen helyes politika, amelyet a helyzet vaskényszerűsége követel: hogy önként ajánlják fel az uralkodónak a nőági trónöröklést és az örökös tartományokkal való szorosabb úniót. Külföldi hatalom nem biztat kilátásokkal, az osztráknak való ellenállás megtörése bizonyos, az uralkodóházzal való békés együttműködés ellenben megvetheti a jövő alapját: az agyongyötört ország konszolidációját, a politikai meg a gazdasági szabadság és a jogok elismerését. Olyan messzireható, nagyarányú politika ez, hogy kiépítésén két évszázad fáradozott. 1741-ben a »Vitam et sanguinem!«-et kiáltó ősök alapozták, 1867-ben Deák Ferenc tovább építette és most, mialatt e sorok íródnak, magyar fiúk karja védi Cattarótól Przemyslig.

Már Nagy Lajos óta állandóan perszonálúnióban élt Magyarország valamely szomszédos állannal. Forgott-e fenn ennek valaha nagyobb szüksége, mint épen akkor, amikor egyedül nem volt képes védekezni a török ellen? Arra ugyanis gondolni is alig lehetett, hogy az 1688. évi törvények értelmében nemzeti királyt válasszon, mint annak idején, amikor Hunyadi Mátyást királyi székébe ültette. A XVIII. század elején az állapotok korántsem voltak a Mátyás korabeliekkel összehasonlíthatók. A százados török járom, a dúló háborúk, a járványos betegségek, szűk esztendőök kimerítették a nemzet testét-lelkét. Kétséges volt, hogy tud-e mankók nélkül járni, vagy pedig még erősebben kell igénybe vennie a külföldi támogatást? Aztán a dinasztiaaválasztással együttjáró zavarok sem engedtek ez eszme sikere mellett reménykedni. A trónkövetelőkkel előreláthatóan folytatandó háborúk helyett békés pihenésre volt a nemzet-testnek szüksége.

Az is kétséges volt, hogy az elszakadás után nem talál-e az ország nagyobb ellenséget nyugati szomszédjában. Vagy ha ez mint ellenség tör rá, nem támad-e fel ismét a százados harcokban nagy erőfeszítéssel levert ozmánység? — Visszariasztó gondolatok és mai szemüvegen át nézve újból csak fényes igazolásai őseink politikai előrelátásának!

Alig volt más választás, mint fenntartani a százados viszonyt, amely egy főpontban, a török veszedelem tekintetében immár bevált segítséget ígért a jövőre s továbbra is biztosítani azt az uralkodóházat, amely mint több azonos érdekű nép összekötőkapcsa a jövő ígéretének beváltására a legalkalmasabbnak mutatkozott.¹

¹ V. ö. Salamon, Kir. szék. 131. l. — Marczali, Magyarország története II. József korában. Budapest, 1881—8, I. k., 31. l.

A mai nagy idők az akkori magyarok messze jövőbe pillantó éleslátásának fényes igazolása. A magyarság szinte öntudatlanul ekkor teremtette meg Közép-Európát és azóta többször elhatározója lett a mai irányú fejlődésnek. Beavatkozása már 1741-ben megmenti a nagy művet, a gyenge, fiatal nőkirály örökét, amelyet az európai hitszegés szinte a maihoz hasonlóan, alig húnyta be szemét a *pragmatica sanctio*t megteremtő uralkodó, a jogi kötelezettségek széjjeltiprásával orvul megtámadott. Több mint egy évszázad múlva Königrätznél a porossal együtt győz. Nem fegyverrel, hanem a dualizmus megalkotásával, amely a mai, minden világrész ellen küzdő, erős monarchiát eredményezi. 1870-ben pedig — mint a jelen nagy háború egyik legtekintélyesebb német publicistája mondja¹ — az idősebb Andrássy megmenti Közép-Európát, amikor a francia oldalon beavatkozni kívánó osztrák miniszterelnökkel szemben a semlegesség álláspontjára helyezkedik, majd Bismarckkal együtt valósággal ércszerűen kovácsolja össze a Németbirodalom meg Ausztria és Magyarország szövetségét.

Még csak arra vessünk futó pillantást, nem lett volna-e előnyösebb 1722-ben más állam szövetségét keresnünk az osztrák tartományoké helyett.

Az ősi hagyományok mindenekelőtt Lengyelországhoz vonzhattak volna bennünket. A régi tradíciók ápolását a két nemzet közt csak nemrég mutatta meg Rákócziak lengyelországi szerepe. De ekkor már szomorú volt a lengyel. Hadserege, népe, birtokai szétzúllva; nincs egyetlen erős kéz, amely a szenvedélyek szertehúzó harcát megfékezhetné. Nem biztatott szövetsége azzal, hogy kelet-nyugat ellen erős segílyt tudna nyújtani.

Az oroszról elválasztott az erős faji és vallási ellentét. Talán a csekélyebb keleti kultúra is, úgyannyira, hogy ha szóba hozzák, szinte gúnynyal említik és úgy állítják oda, mint az egykori öngyilkos török segítséget, amelyhez a magyarság valaha folyamodott. Pedig Nagy Péter birodalma ekkor nagyjelentőségű lehetett volna Magyarországra esetleg abból a szempontból, hogy erejét az északi háború bevégezése (1721) után mellé állíthatta volna. De ugyan mi lett volna a magyarságból, ha magát a moszkovitizmus karjába hajítja? Ha a fehér medve lesz a Balkán urává, s a Belgráddal és Varsóval is rendelkező szláv kolosszus a magyarországi horvátoknak, szerbeknek és tótoknak rokonérzésével találkozik?²

¹ Naumann, Mitteleuropa. Berlin 1915, S. 53. U. e. magyarul Közép-Európa. (Ford. Kircz Andor né.) Budapest, 1916, 49. l.

² V. ö. Andrássy, Fönnmaradásunk. III. k., 264. s. kl.

Poroszországra, Svédországra vagy egyéb államra nem is gondolnak, talán a földrajzi fekvés kedvezőtlenlése miatt. Még 1707-ben az ónodi országgyűlésen főként Franciaország mesterkedésére legnagyobb pártja Miksa Emánuel bajor választófejedelemnek volt, ámbár a szász választó is szóba került. Ezek között azonban mint választófal állott Ausztria. És kérdés, hogy bajor vagy szász dinasztia alatt a Bajor- vagy Szászországgal megnövekedett Ausztriához kapcsolva, meg tudtuk volna-e függetlenségünket csak annyira is védeni, mint pusztán Ausztriával szemben sikerült?

Ez utóbbival már I. Ferdinánd óta perszonálúnióban élt az ország. A fejedelemszemély azonosságának a választás alkotta közös tényén kívül jogilag nem voltak az országoknak közös ügyeik. Még a védelem sem volt közös. Az a körülmény, hogy tőlük segítséget kaptunk, csak arra vonatkozott, amivel a *Római-német szent birodalom* illőnek tartotta hozzájárulni a mohamedánizmus elleni küzdelemhez.¹ Ausztria, Stájerország, Karintia és Csehország pedig valamennyiük közös ellensége ellen és a közös fejedelem védelmére ajánlották fel támogatásukat, anélkül hogy erre vonatkozólag valami szövetség jött volna létre. Ime a perszonálúnió ilyen előnyöket vont maga után! Ez a szempont vezérelte a horvátokat is 1712-ben, amikor kimondták, hogy ugyanaz legyen az uruk, aki Stájerország, Karintia és Krajna ura lesz. Mert ez az úr német őrséggel és német pénzzel sikeresen védte őket a török ellen. A nádori konferencia is 1712-ből azt kívánta felterjesztésének első pontjában, hogy az egyetlen nőutód valamennyi örökös tartományt, valamint Csehországot, Sziléziát, Morvaországot a spanyol örökséggel együtt feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul egy testben bírja s ezek Magyarországgal szövetségre lépjenek, és ez alkalommal azt is ki kellene dolgozni: »mivel és mennyivel *jognának a fent nevezett örökös országok és tartományok mind béke, mind háború idején a Magyarországon levő katonaság és végvárak fenntartásához járulni, aminek oltalmát Magyarországnak mint előbástyának jóvoltából ők is éreznék?*«²

Ez azonban az éremnek csak egyik oldala volt. Másfelől az Ausztriával való szorosabb únió nagy óvatosságra intett. Ez épen a magyarázata, hogy a nőági trónöröklés elfogadása kezdetben oly nagy ellenzésre talált.

A szétzüllött ország még mindig pártokra volt darabolva, hiszen a Rákóczi Ferenc dicsőséges nevéhez fűződő szabadságharc utolsó hullámai

¹ S a l a m o n, Kir. szék. 128. l. — V. ö. még B i d e r m a n n, Gesamtstaatsidee. Abt. II, S. 51, 264 f.

² L. XI. melléklet, 1. pont.

csak nemrég csillapultak le, de végleg el nem ültek, mert a külföldön bujdosó kurucok szívében még mindig élt a reménység, hogy fejedelmük »a küludvarok diplomáciai segedelmével« Erdélyt és magyarországi birtokait visszaszerzi s esetleg Károlynak fiúmaradékok nélkül történő elhalálózásával az 1688 : 2. és 3. t.-c. értelmében Magyarország törvényesen megválasztott királyaként az ország trónjára kerülhet.

De a királypártiak közül is sokan igen keservesen csalódtak. Az udvar ugyanis annak fejében, hogy rengeteg huza-vona után nagy nehezen ki tudta szorítani a törököt az országból, óriási áldozatokat követelt. A nagy adó, az idegen katonaság elszállásolása, a »neoaquistica« körüli visszaélések, a magyar jószágoknak idegen kezekre juttatása, a protestánsok részéről a vallásüldözések hazájából visszatérő király személye iránti gyanakvás, a nemzet jogos igényei teljesítésének örökös halogatása még rosszabb jövőt sejtettek.¹

Az akkori korviszonyok meggyőznek bennünket, hogy *nem annyira a nőági trónöröklési jogának megállapítása volt az ősök aggodalmának tárgya, mint inkább az ennek következtében a két állam közt létrejövő államjogi kapcsolat.*

Nemzetünk ugyanis maga fölött rendelkezést soha nem ismert. Mindig maga volt önsorsának intézője. Közhatalmi életét a nemzettagok széleskörű részesedésével élte le, amiből önként következik erős ragaszkodása a szuverén államformához. És amikor új államjogi kapcsolat létesítéséről van szó, amely dinasztiaja révén egészen más politikai állású, nemzeti törekvésű, erkölcsű és szokású néppel, helyesebben néptartarsággal hozná szorosabb viszonyba: könnyen érthető, hogy felelevenülnek előtte az idegen udvar századokon át egyre zaklató törekvései, amelyek az országnak az abszolút módon kormányzott örökös tartományok közé történő beolvasztására irányultak.

Ime itt van a nemzet közérületében gyökeredző ok, amely arra indítja rendeit, hogy mielőtt a dinasztianak kedvezményként adandó nőági trónöröklést, amelyet az ország szempontjából figyelembe véve is kedvezőnek tartanak, törvényileg megállapítják: egyszersmind kikötik azokat a *biztosítékokat* is, amelyek az uralkodóház közösségéből és a kölcsönös védelemből származó szorosabb szövetség mellett az ország felosztására s függetlenségének és önkormányzatának megsemmisítésére irányuló minden törekvést már eleve kizárnak.

¹ V. ö. bővebben Marczali, III. Károly kora. 83. s. kl. — Andrássy, Fönmaradásunk. III. k., 276. s. kl.

Igaz, hogy 1722-ben nem összbírodalmi, centralisztikus szempontok vezetik az udvart. Bár vannak központi kormányzati szervek, de az ezek útján való kormányzás *nem jogpolitikai*, hanem pusztán *közigazgatási célokat* szolgál. Jellemző az akkori felfogásra az egyik nyomtatott röpirat, amely a *pragmatica sanctio* mellett érvel. Magyarországra nézve megjegyzi, hogy alkotmányának, valamint a rendek kiváltságainak és szabadságainak nem lesz a női öröklés kárára. *A különböző államok együttes uralma nem befolyásolja azok külön alakját s nem rendeli alá egyiket a másiknak*, sőt miután az uralom alapja és eredete mindenik állam természete szerint annyira eltérő, a különböző dolgok nem keverhetők össze.¹

Mikor tehát a nemzet az 1722—23. évi országgyűlésen elfogadta a nőág trónöröklési rendjét, ennek okai nem az 1712—22-ig terjedő tíz év alatt végbement politikai változások voltak. Ez időközben a helyzet úgyszólván semmit sem változott. De sokkal inkább okozták azok a körülmények, amelyek beláttatták a nemzettel a dinasztia megtartásának szükségességét.²

VII. 1722 áprilisában nagy készüléttel indult meg immár a tartandó országgyűlés székhelyén, Pozsonyban az agitáció. Különösen alkalmas talaj volt erre az 1715 : 59. t.-c. értelmében április 13-án összeült »Commissio Systematica«, amely Csáky Imre kalocsai bíbornok-érsek elnöklete alatt működött a következő tagokkal : gróf Koháry István országbíró, gróf Károlyi Sándor, gróf Esterházy Gáspár, Kiss János anzári püspök, Paluska György, Ráday Pál, Szirmay András, Skaricza Gábor, Nagy István alnádor, Szluha Ferenc és a betegségük miatt távollévő báró

¹ »Wobey noch endlich zu betrachten, dass so wenig selbige Fundamental-Constitution der innerlichen Verfassung offerwehnten Königreichs [Ungarn] und denen bestätigten Privilegien und Freyheiten derer Stände etwas Nachtheil bringet, oder die auf einem so Mann- als Weiblichen Haupt nach dem Recht der Geburt zusammen vereinigte Beherrschung verschiedener Staaten und Länder die besondere Form dieses oder jenes alleriret, oder eines dem andern unterwürffig machet, da vielmehr der Grund und Ursprung berührter universalen Domination und Regierung von der Beschaffenheit eines jeden, sonst für sich selbst substituierenden Staats in so weit unterschieden ist, folglich sich diese differente Sachen mit einander nicht vermengen lassen ; so wenig auch der wichtige Vorwand, als wann hieraus für sothane innerliche Verfassung, und damit in Ansehung anderer Erb-Lande verknüpfte Independenz einiges Præjudiz zu befahren wäre, den geringsten Eindruck zu verurursachen vermögend.« Standhafte Behauptung. Közli L v d o l f, Primogenitura. Appendix. Fasc. II., p. 149. squ.

² V. ö. C s e k e y, A trónöröklés jogának utolsó megállapítása 1723-ban. (Az Ujság 1916 december 27-i sz.) 3. s. kl.

Ebergényi László meg Dobner Ferdinánd soproni polgármester.¹ A király pedig a maga részéről mint biztost Mannagetta János György birodalmi lovag, osztrák udvari tanácsost és referendáriust jelölte ki a reformbizottságba, aki e hivatalos foglalkozása mellett oly sikerrel fáradozott a rendek puhíttatásán, hogy a *pragmatica sanctio* elfogadása és önkéntes felajánlása körül neki oroszlánrész jutott. Április 10-én küldte őt a király Pozsonyba.² A rendekkel folytatott tárgyalásairól szóló jelentései, amelyeket rendszerint bizalmi férfiak kézbesítettek személyesen a királynak, bár néha maga számolt előszóval be, legértékesebb forrásai az országgyűlés előkészítését igénybe vevő néhány hónap történetének.³

Mannagettának 1722 június 4-éről Sinzendorffhoz intézett levele⁴ tájékoztat bennünket az egész agitációs munkáról. Pozsony és Pest megyében a nádor dolgozik, akinek jó szándéka ismeretes. Győr megyében a prímás, aki a megye főispánja is. Nyitrában Erdődy László Ádám gróf püspök és főispán irányítja az ügyet. Barsban Erdődy György gróf, a kamaraelnök, Heves és Szolnok megyében Erdődy Gábor gróf egri püspök, Vasban Erdődy Sándor gróf, valamennyien mint az illető megyék főispánjai nem fognak egymás háta mögött maradni. Sopron megyében is Erdődy György az adminisztrátor. Hontban gróf Koháry István országbíró felől nem lehet kétség. Moson megyében a nádor és báró Sándor Gáspár megnyerhetik gróf Zichy Károly főispánt. A zalai főispánban, ifjú Althan grófban szintén nem lehet kételkedni. Ép így a váciban és a szatmáriban, Károlyi Sándor grófban. A sárosi főispán, Szirmay Tamás is megnyerhető. Fontos dolog volna Csáky kalocsai érseknek a megnyerése, de ő még azon a nézeten van, hogy előbb teljesítsék a magyarok kívánságait. Meg kell tehát győzni, hogy az öröklésnek *önkéntes felajánlása* (*spontanea oblatio*, *ultranea successione oblatio*) az ország kívánságainak teljesítése tekintetében több eredménnyel biztat.

Ugyanebből az értesítésből tudjuk meg a nádornak azt a véleményét.

¹ L. Horváth Mihály, i. m. VII. k., 110. s. kl. — V. ö. Szalay László, Gróf Károlyi Sándor önéletírása. (MTE. IV—V. k.) Pest, 1865, I. r., 121. s. kl.

² A kiküldetésről szól két utasítás: német nyelvű az udvari kamarának és latin nyelvű a magyar királyi udvari kancelláriának. *Orsz. Ltár*, »Acta Diæt. Canc. Hung. 1722—23. Nr. 74.«

³ Ezeket a jelentéseket leköszölte Turba, PSR. S. 141 f., 160 f., 176, 195; GPS. Bd. I, S. 299 f., 307 f., 316 f., 320. Egy részüket felhasználta már Horváth Mihály, i. m. VII. k., 116. s. kl. és Marczali, III. Károly kora. 210. s. kl.

⁴ Bécsi *Allami ltár*, »Hungarica, 1722. Fasc. 201.« Közli Turba, GPS. Bd. I. S. 299 f.

hogy jó volna a gyengélkedő *személynök*, báró Horváth Simonsics János helyébe egy jóindulatú és az első táblán nagytekintélyű *személynök*-helyettest kiküldeni. Ez meg is történt Nagy István alnádor *személyében*, ami az alsó táblán, tekintettel az alnádor köznemesi származására, igen jó hangulatot keltett.¹

A fentiekén kívül buzgólkodtak még, mint Mannagettának az 1722 április 30-án Bécsben tartott konferencián tett első jelentéséből² tudjuk: Esterházy Gáspár gróf, Imre zágrábi püspöknek a testvére. A lutheránusok közül Prileszky Pál, a Commissio Systematica jegyzője és Jeszenák Pál. Aztán Nádasdy Tamás és Ráday Pál.

Pozsony tehát már az országgyűlés megnyílása előtt a reformbizottságok útján *agitációs központtá* alakult. »Mely 1723. esztendőbeli dietának kezdeti és összevgyülekezeti előtt, — írja Károlyi Sándor — ezen feljebb megírt országos commissióknak méltóságos praesesei, condelegatus és condeputatus méltóságos uri s nemesi főrendjei majd az színéből állott az nemes országnak; ahhoz accedált a méltóságos palatinusnak ottan való residentája, ahhoz szokott s járult concursusok. Még előre minekelőtte a dieta megindult volna, kezdett együtt is másutt is hintegettetni az austriai háznak történhető defectusával (kit Isten távoztasson) következő leányág successiója. Mely eránt is kinek-kinek mi légyen opiniója, az fölséges udvar előre alkalmasint beszédte.«³

Az előkészületek tekintetében igen becses forrásokat szolgáltatnak még Graeve János Frigyes bécsi porosz követ jelentései. Az 1722 április 11-i jelentésből⁴ kitűnik, hogy már akkor tudták, hogy a női öröklés megállapítása lesz a magyar országgyűlésnek főtárgya. A magyar magnások eddig azzal mentegetődztek, hogy nem látják át, miért épen náluk akarják az ügyet kezdeni, és előbb meg akarták várni, hogy *Csehország és a többi örökös ország kit fognak uralkodójukul nyilvánítani*. Azután azt szeretnék tudni, hogy ki lesz az öröklő hercegnő férje. Úgy hírlík, hogy a nádor nemrég a császárhoz ezeket a szavakat intézte volna: »Monstra nobis nostrum Principem.« E tekintetben ezután fog a császár határozni. Arra is akarnak utalni a rendeknél, hogy mily kevésbé tudott Magyarország *eggyedül ellenállani a töröknek*, és mily nagy szüksége van ezért megmaradnia az ausztriai ház mellett, amelyhez egyébként is *házasság* útján jutott. Ha pedig dülőre kerülne a dolog, akkor ő felsége

¹ Mannagetta Sinzendorffhoz. Pozsony, 1722 június 24. Bécsi Cs. és kir. közös pénzügyi levéltár, »Hung. 1722. Jun. 24.« L. Turba, PSR. S. 151.

² Bécsi Állami Utár, »Hungarica, 1722. Fasc. 201.« Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 290 f. ³ Szalay László, Károlyi. I. r., 122. s. kl. ⁴ L. XVII. melléklet, 1.

utódai majd felhasználják a magyar várakban és egyebütt levő *katonai erejüket*. Négy nap múlva azt jelenti Græve,¹ hogy még mindig úgy hírlik, miszerint a magyar főrendek ragaszkodnak a férfiág kihalása esetén a szabad királyválasztáshoz. Később április 29-én azt a hírt küldi a porosz követ, hogy az országgyűlést valószínűleg szeptemberre halasztják,² de május 13-án már úgy hírlik, hogy hihetőleg az erdélyi gyűlés kedvező lefolyásának hatása alatt mégis összehívják június 20-ára.³ Június 3-án már a regális másolatát is megküldi Græve urának.⁴ Tíz nap múlva pedig a király fürdőzése folytán a 20-ára tervezett diétának 28-án való megnyitásáról ad hírt. Úgy tudják különben, hogy a prímás nem lesz jelen az országgyűlésen, hanem Csáky bíbornok fogja helyettesíteni, mert attól tartanak, hogy a magyar rendek inkább hajlanak magukhoz hasonló rendű honfitársuknak nézeteihez, mint egy külföldi német hercegéhez, akinek személyét különben sem kedvelik.⁵

VIII. Az 1722 március 2-i konferencián véglegesen megszövegezett *királyi meghívóleveleket* május 1-én bocsátják ki Laxenburghan. Szétküldésüket azonban csak 9-én kezdik meg. Ekkor 53 vármegye és 37 város, valamint több főrend számára mennek széjjel. Sok regalist a janitor és calefactor útján küld el a magyar kancellária. Jellemző azonban, hogy néhány meghívót már csak az országgyűlés megnyitása után kézbesítenek. Így a legutolsót október 7-én küldik el.⁶

A regális, amely június 20-ára tűzi ki Pozsonyba az országgyűlést, mindenekelőtt a nyugat és kelet felől dúló háborúkra való hivatkozással okát adja, hogy miért nem hívták össze az 1715:14. t.-c. rendelkezéseinek megfelelőleg három éven belül a diétát. Azután hivatkozik a lefolyt győzedelmes török háborúra, amely kiterjesztette az ország határait; majd a király atyai gondoskodására, hogy a karok és rendek megegyezésével és segítségével megtalálja az üdvös orvosságot minden külső hatalom és belső mozgalom ellen, »hogy a többi, Istentől reánk és fenséges házunkra bízott örökös országunkkal és tartományunkkal való szomszédos és barátságos megegyezés és unió a közrendet, az állandó meg zavartalan békét és az országra nézve annyira kívánatos nyugalmat mindenkorra biztosítsa, és hogy ily módon a lakosok tartós biztonságáról, valamint pártfogásáról és védelméről a legjobb módon gondoskodás történjék.«

¹ L. XVII. melléklet, 2. ² L. XVII. melléklet, 3. ³ L. XVII. melléklet, 4.

⁴ L. XVII. melléklet, 5. ⁵ L. XVII. melléklet, 6.

⁶ Lista eorum, pro quibus Regales ad subscriptionem missæ sunt. *Orsz. Ltár, »Acta Diæt. Canc. Hung. 1722—23. Nr. 1.«* Fogalmazvány.

A királyi meghívólevelek szétküldése után főgondja volt az udvarnak, hogy *a követek kellő utasításáról gondoskodjék*. Ez irányban a főispánok és különösen a nádor buzgólkodtak. Érdekes emlék erre nézve Pálffy-nak az a levélfogalmazványa, amelyet a győr- és fehérmegyei alispánokhoz intézett¹ és amelyben olyan instrukciót javasol, hogy a rendek *önként ajánlják fel a regálisban említett úniót és az ennek eléréséhez szükséges nódgi öröklést*.

Nagyfontosságú volt Pozsony megye közgyűlése, amely a többinek mintaképül szolgálhatott. Az 1722 május 20-i közgyűlésen, ahol bemutatják az országgyűlésre szóló királyi meghívólevelet, még elhalasztják a követi utasítást.² A június 16-i közgyűlésen azonban, amelyen Mannagetta leírása³ szerint 150 megyegyűlési tag és vagy ezer főre tehető hallgatóság vett részt, és amelyen a nádor meg testvére, a horvát bán, elismerést kivívó beszédeket tartottak: a pozsonymegyei követek részére adandó utasítást illetőleg azt határozták, hogy a főpropozíciók tekintetében *ugyanúgy beszéljenek és szavazzanak, mint maga a nádor*.⁴

A pozsonyi megyegyűlés nem remélt sikerének Mannagetta különösen nagy jelentőséget tulajdonít ugyanesak június 19-én Sinzendorffhoz írt értesítésében.⁵ Ebből olvassuk, hogy a primás is hozzájárult a közgyűlési határozathoz meghatalmazottja, Paluska útján (!?). Ez a példa

¹ L. XVIII. melléklet.

² L. Prothocolvm Inelyti Comitatus Psoniensis. 1716. Die 19^a Febr.—1725. Diem 7^{am} Junij. P. 509. *Pozsony vármegye levéltára*, külön jel nk

³ Jelentése Károlyhoz. Pozsony, 1722 június 19. Bécsi Cs. és kir. közös pénzügyi levéltár, »Hung. 1722. Jun. 19.« Közli Turba, PSR. S. 143 f.

⁴ »Occasione proxime præteritæ Congregationis Generalis publicatæ benignæ Regales, ex gratiosa Suae Excellentissimæ Palatinalis voluntate et jussu hodie quoque perlectæ sunt et ante quam adulteriora progressum fuisset, primum Instructionis pro Dominis ad Diætam Ablegatis deputandis concinnatæ punctum, ut iidem Domini Ablegati quoad principales propositiones ibidem proferendas semet voto et suffragio Suae Excellentissimæ Palatinalis conformare studeant, perlectum est et unanimi consensu ratihabutum, solis in reliquo Juribus, Legibus, Diplomatus et Privilegijs per Divos condam Reges Hungariæ Regno datis et approbatis, quæ Instructio ut adæquare elaboretur et adhuc pro ratificatione reportetur, . . .« Prothocolvm. P. 514. — A követi utasítás szerint: » . . . unum idemque sentient et dicent . . .« Credentiales Ablegatorum Nunciorum Inelyti Comitatus Psoniensis ad Generalia Regni Comititia per Suam Majestatem Sacratissimam in Liberam Regiamque Ciuitatem Psoniensem pro die 20. Mensis Junij Anni 1722. indicta et celebrata. (8 összefűzött ívrét lap. *Pozsony vármegye levéltára*, az 1722 június 16-i közgyűlés iratai között, jelzés nk.)

⁵ Bécsi Állami Utár, »Hungarica, 1722. Fasc. 201.« Eredeti. Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 303 f.

pedig követésre fogja bírni az egész klérust. A felsőmagyarországi megyék mind kedvező utasítást adtak követeiknek, ami főleg Károlyi érdeme. Sőt a nemesség között különös tekintélynek örvendő nádori ítélőmester, Szluha, aki pedig neki nem kevés gondot okozott, szintén hozzájuk csatlakozott. Mint mondotta,¹ azért foglalt el eddig látszólag más álláspontot, hogy az ellenvetéseket megtudhassa és annál inkább megcáfolhassa. Már 14 nappal ezelőtt megadatta a komáromvármegyei követeknek a női öröklés felajánlása tekintetében az utasítást;² az alsó táblán pedig, ahol a harmadik szavazat az övé, ő akar a női öröklés önkéntes felajánlása ügyében szónokolni. A már elkészített beszédét is megmutatta, amely oly kitűnő, hogy méltó lesz a felséghez való beküldésre. Annyira jól áll Mannagetta szerint az ügy, hogy még a befolyásosabb családok számára szánt kéziratok is elmaradhatnak.

Igy dolgozta meg az udvar először a főurakat és főpapokat, akik aztán maguk után vonták az alsó tábla rendjeinek nagy részét. Ezek közül többen talán, amikor eljöttek hazulról, még azt sem tudták, miről lesz szó. Utasításaik hallgatnak a női trónöröklés felől csak úgy, mint a királyi meghívólevelek.³ A pozsonymegyei minta több helyen követésre talált. Baranya megye például május 23-án azt az utasítást adja követei-

¹ L. fentebb a 255. l. 3. j.-ebeli jelentést.

² Ez instrukció szerint: »... pro tot... victoriis paternaue erga sibi charum regnum sollicitudine etiam quoad offerendam in sacra regni corona Augusti sexus regnantis fœminei successionem, juxta articulum 3tium anni 1687. pro casu defectus... regno liberam, ea omnia statuere et concludere poterunt:...« Bécsi *Allami Utár.* »Hungarica, 1722. Fasc. 207.«

³ Így pl. Somogy megye 1722 május 18-i közgyűlésén hat pontból álló utasítást adnak a megválasztott két követnek. A nőági trónöröklést azonban még csak nem is érintik. Fődolog, hogy a követe a nemesi előjogok rovására semmiféle intézkedésbe bele ne egyezzenek. *Protocolum.* 1722. P. 655. *Somogy vármegye levéltára.* L. Melhárd Gyula, *Somogyvármegye a rendi országgyűléseken.* I. 1661—1812. Veszprém, 1906, 24. l. — Nem tartalmaz a nőági trónöröklésre nézve semmit a sopronmegyei utasítás sem, amelyet a május 27-i Nemeskéren tartott kongregáción állapítanak meg a prímás jelenlétében. L. *Prothocolorum* I. Comitatus Soproniensis ab A. Dni 1717. usque A. 1724. Tomus VI. P. 884. Az instrukció p. 901. squ. *Sopron vármegye levéltára.* — Hasonlóképen az 1722 június 1-i kassai megyegyűlésben kelt abauji instructio sem. L. *Prothoc.* ab anno 1721. usque 1725. *Abauj-Torna vármegye levéltárában.* — Ép így hallgat a női trónöröklésről a sárosi követe utasítása. L. Kovachich, J. N., *Collectio Actorum Dietalium Inelyti Regni Hungariae.* Anni 1722/3. T. I., p. 3. squ. *MTA. Könyvtára.* »MJog. F. 25.« — L. még Pest vármegye 1722 június 1-i közgyűlésének jegyzőkönyvét. *Prothocolum Actorum publicorum.* A° 1718—1724. P. 792. squ. *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye levéltárában.* — Ép így Veszprém vármegye levéltárában a közgyűlés jegyzőkönyvét.

nek, hogy ha a női öröklést előterjesztik, legjobb lesz, ha a követek ebben a fontos ügyben a főispánhoz, gróf Nesselrode Ferenc Vilmos pécsi püspökhöz és más mágnáshoz fordulnak.¹ Komárom megye megajánlólevelet küld a primásnak, hogy követeit a proposíciók megszavazásában támogassa.²

Mannagetta nem feledkezett meg a szabad királyi városok követeiről sem.³ A hangulatra jellemző Sopron város 1722-i jegyzőkönyvének bevezetése, amely a történelemből vett szertelen példákkal igyekszik bizonyítani a női trónöröklés üdvös voltát.⁴

Az alsó táblának pedig azzal is kedveskedett Mannagetta, hogy megakadályozta a Pozsonyban felállítandó magyar helytartótanácsból a rendeknek a főrendektől tervezett kizárását.⁵

¹ »Tertio : Non esse præter rationem Coniuncturarum ex diversis reflexionibus habiturum, quod Augustissimæ Domus Austriacæ in Casu defectus Masculini Fœminei Sexus Successio, atque ad capessendam defendendamque Sacri Regni Coronam habilitas et Capacitas proponetur ; Cum autem negotium hoc nimis arduum esset et simul delicatum, nec in Publico nec in Privato temere quidquam agitandum : Verum considerato potius Incliti hujus Comitatus Statu, siquidem speraret, quod Excellentissimus, Illustrissimus et Reverendissimus Dominus, Dominus *Supremus Perpetuusque Comes Noster*, sub eadem Generali Regni Dieta personaliter Constitueretur (ex quo Sua Excellentia trium Imperatorum et Regum Hungariæ servitio feliciter jam insenuisset) ; *Ideo in omnibus arduis, tam ad Suam Excellentiam, quam vero ad alios Comitatus hujus Magnates Dominia habentes et possidentes recurendum atque ab allis eorundem Judicijs petendum.*» Baranya vármegye levéltára, »Fasc. 1722/11.«

² Orsz. Ltár, »Acta Diæt. 1722—23. Lad. M., Fasc. V., Nr. 75.« Eredeti.

³ L. fentebb a 255. l. 3. j.-ebeli jelentést.

⁴ Nemcsak Spanyolország, Portugália és Anglia példáját hozza fel a jegyzőkönyv, de Semiramisét és Tomyrisét is. Amire a tanács megjegyzi, hogy a felsorolt példákhoz sorolhatók még Krisztina svéd királynő, Skót Mária, Mária magyar királynő és Eleonóra özvegy királyné, aki sokáig volt József halála után országainak régense. »Ist demnach Ein wohledler Rath eben dieser Meinung, dass die pro hac Dieta versammelten status et ordines regni zur Abkehrung vieler besorglicher Unruh' und aus schuldiger Dankbarkeit gegen das allerdurchlauchtigste Erzhaus Oesterreich nichts Löblicheres und Nützlicheres abfassen können, als dass sie die Succession auch ad sexum fœmineum extendiret, wozu auch ex parte peculii hujus regii cooperiret worden, . . . und also in Erfüllung gehe : »AVstrIe prInCIpes In regno Isto pannonIæ nVnqVaM DefICIEnt.« E[iner] E[hrsamen] Gemeinde der Königlichen Freyen Stadt Oedenburg Betrachtung de Anno 1722. *Sopron város levéltára.* A jegyzőkönyv e része kiadva : Sopron sz. kir. város monographiája. Forrás-anyag. Sopron, 1890—4. I. k., 331. l.

⁵ Mannagetta Sinzendorffhoz. Pozsony, 1722 június 24. Bécsi *Allami ltár*, »Hungarica, 1722. Fasc. 201.« Eredeti. Közli Turba, PSR. S. 150 f., helyesbítve GPS. Bd. I, S. 305.

Úgy látszik azonban, attól is kellett tartani, hogy a rendek *az öröklésre hívandó nőágak számáról is* fognak beszélni.¹ Hogy ezt megakadályozza, átadta a nádornak és a majd elnöklő alnádornak az erdélyi rendek elfogadási nyilatkozatát, amely nem korlátozta a nőágak számát és teljesen megegyezett a házi törvényekkel.²

A magyar *pragmatica sanctio* keletkezésének ezek az országgyűlést megelőző közvetlen tárgyalások a legérdekesebb és legértékesebb forrásai. Ezeket a legújabb időkig csak nagyon szórványosan dolgozták fel. S a l a m o n még amiatt panaszkodik, hogy az országgyűlés akkori szervezete foszt meg bennünket az illető kor e tárgyban való gondolkodását tükröztető viták ismeretétől, amennyiben az országgyűlés egyes alkotórészei többnyire előre megvitatták a tárgyat, és az már készen formulázva került a nyilvános ülés elé.³ Valóban nála ez előzményekből úgyszólván semmit sem kapunk. Horváth Mihály és Marczali már erre vonatkozólag is jóval többet nyújtanak. De a történelmi részletkutatások főérdeme e téren Turbát illeti, akinek 1906-i munkája már rengeteg idevágó adatot dolgozott fel, az 1911-i pedig, sőt még az 1912-i is kiegészítette azokat.

Csak mindezeknek az ismerete oszthatja el afölötti csodálkozásunkat, hogy a magyar országgyűlés, amelynek rendjei tíz évvel ezelőtt még csak súlyos feltételek árán voltak hajlandók a női öröklésről tárgyalni, most mellőzve a nyilvános, részletes vitát, maguk ajánlják fel minden feltétel és ellenkikötés nélkül az örökösödést.⁴

Most már kétségen kívül megállapítható, hogy *amennyire a nemzet akár böles politikai előrelátásból, akár a helyzet kényszerűségében fekvő okok folytán, de maga óhajtotta az örökös tartományokkal az úniót és ennek elérésére a nőági trónöröklést: épen annyira volt annak önkéntes és kifejezett feltételek nélküli felajánlása az udvarnak és főként Mannagetta agitációjának a munkája.*

IX. Csak újabb vizsgálódások derítették ki, hogy az 1722 június 30-i országgyűlésben elfogadott kezdeményező javaslat szövegén, amelyet az udvar utasításának megfelelően Szluha fogalmazott, az udvar

¹ »... ad quot gradus successio foeminea in Augusta Domo fieri debeat, ...« U. o.

² L. u. o. ³ Kir. szék. 140. l.

⁴ »... dass die oblatio absolute, sine postulato et conditione, via supplicationis beschehen solle, ...« jelenti Mannagetta június 28-án Károlynak és Sinzendorffnak. L. az előbbi a bécsi Cs. és kir. közös pénzügyi levéltárban, »Hung. 1722. Jun. 28.« Közli Turbá, PSR. S. 160 f. (Az i. h. S. 162.) — A második jelentés a bécsi Állami tárban, »Hungarica, 1722. Fasc. 201.« Közli Turbá, GPS. Bd. I, S. 310 f. (Az i. h. S. 311.)

Bécsben, élén magával a királlyal, Pozsonyban pedig Mannagetta, Erdődy György és László Ádám grófokkal, valamint Károlyi Sándor gróffal június 26-ától 30-án reggelig dolgozott.¹

A nőági trónöröklés felajánlási módjával három nádori előértekezet foglalkozott. Június 26-án, 28-án és utoljára 30-án reggel közvetlenül a nyilvános első ülés előtt. Még folyt az első előértekezetlet, amikor e felajánlás alakjára (*formula oblationis*) nézve az udvar június 26-án délután Mannagettához Sinzendorff útján utasításokat küldött. Az utolsó ilyen utasítás pedig, amelyet Mannagettának keresztül kellett vinnie, 30-án reggel 3 órakor érkezett futár (»per staffetta«) útján Pozsonyba, úgy-hogy az utolsó nádori előértekezetlet még tekintetbe vehette.

Az országgyűlési tárgyalások kiegészítéséül érdekes ezeknek a nádori előértekezeteknek behatóbb ismerete.

Június 26-án tartja a nádor a rendek tizenhét képviselőjével az első előtanácskozást az országgyűlés tárgyában.² A konferencia mindenke-előtt az országgyűlés megnyitásának alaki kérdéseivel foglalkozik.³ A női öröklés tekintetében az önkéntes felajánlás módjáról tárgyalnak.⁴ Károlyi e tekintetben az 1572 : 2. t.-c.-et ajánlja követendő példának.⁵ Elhatározzák, hogy az eddigi gyakorlatnak megfelelően bevárja a felső tábla az alsónak kezdeményezését. Ha pedig a rendek nem tudnának megegyezni vagy bármi nehézség adná elő magát, akkor a »nádori táblá«-nak kell külön követség útján elosztatni a kételyeket, amíg csak meg nem egyeznek. Aztán külön küldöttség fogja a felséget alázatosan kérni határozatuk elfogadására, amelyben *önkéntesen, hálából ajánlják fel a trónöröklési jognak az ausztriai ház nőági leszármazóira való kiterjesztését.*⁶ Ez a felajánlás az 1688 : 3. t.-c.-ben biztosított szabad királyválasztói jog gyakorlását fogja jelenteni. *A nőági trónöröklés a férfiágban eddig megállapított rend és szabályok szerint fog történni,* és az uralkodó személyének közössége folytán egyfelől az örökös tartományok, másfelől a magyar szent korona országai, valamint mindezek összessége között

¹ V. ö. Csekey, PSE. 13. l.

² Orsz. Ltár, »Acta Diæt. 1722—23. Lad. M., Fasc. Q., Nr. 15.« Nagyobbára közölte Turba, PSR. S. 156 f. Az általa közzétett részben helytelen a S. 156 utolsó sorában »iudicialis« »judiciaria« helyett; továbbá a S. 157 11. sorában »quibusvis« »quibusve« helyett; végül a S. 158 20. sorában »fidelis« »fidelia« helyett.

³ Jegyzőkönyv 1—3. p. ⁴ Jegyzőkönyv 4. p.

⁵ L. Károlyi tervezetét 1722 (kb.) június 22-i kelettel, amelyet már előzetesen Mannagettának átadott. (8. p.) Bécsi *Allami Utár*, »Hungarica, 1722. Fasc. 204a.« Közl. Turba, PSR. S. 153 f.

⁶ Jegyzőkönyv 4—6. p. Itt részletes leírása a küldöttség összeállításának.

*elválaszthatatlan és feloszthatatlan unió jog létrejönni, amely a kölcsönös védelmet fogja maga után vonni. A trónralépőnek azonban ép úgy, mint eddig, meg kell koronáztatni magát és hitlevelet kell kiadnia, valamint esküt tennie az ország törvényeinek és szokásainak, úgyszintén a nemes-ség előjogainak biztosítására. A királynak pedig ezt mint örök érvényű és változhatatlan alaptörvényt kell becikkelyezni.*¹ A felajánlásnak nemcsak a szorosabb értelemben vett Magyarország, hanem mindazoknak az országoknak és tartományoknak nevében kell történnie, amelyek a magyar szent koronához tartoznak.²

Közben azt is elhatározták, hogy az országgyűlésen a főrendeknél a nádor, a rendeknél pedig a személynőkhelyettes propozíciót fognak tenni a női trónöröklésre vonatkozólag. És bár az első előértekezlet egészen simán folyt le, a felajánlás módja tekintetében mégis újabb értekezletre halasztották el a végleges határozást.³

Ezalatt 27-én megérkeztek az udvar kívánságai is, amelyeket Mannagettának az országgyűlési javaslatban keresztül kellett vinnie.⁴ Ez történt 28-án a második nádori előértekezleten, amelyen Csáky bíbornok,⁵ aki elsőnek szavazott, és az országbíró meg a bán, továbbá az Erdődy grófok, valamint az Esterházyak, Nádasdy és Károlyi Mannagetta szerint a felség iránti szolgálatkészségüket dicséretre méltóan kimutatták. Erről még aznap jelentést tett a királynak, úgyszintén Sinzendorffnak, mellékelve a Szluha készítette *felajánlási tervezetet*, amelyet az már a második nádori előértekezlet után, 28-án éjjel 11 órakor átadott neki, és amelyre ő sajátkezűleg jegyezte fel Szluhának a reflexióit.⁶ Azt is jelezte

¹ »... fundamentali ac Pragmaticæ perpetuo et immutabiliter stabilitæ legis loco inarticulandum; ...« Jegyzőkönyv 7. p. ² Jegyzőkönyv 8. p.

³ L. Mannagetta Károlyhoz június 28-áról.

⁴ Sinzendorff Mannagettához. Bécs, 1722 június 26. Bécsi *Allami Utár*, »Hungarica, 1722. Fasc. 201.« Saját javítású fogalmazvány. Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 307 f. A S. 309 3. jegyzete mint tévedés törlendő.

⁵ Károly hozzá intézett levelében dicséri a női trónöröklés körül kifejtett buzgalmaért. Egyben csodálkozik, hogy ez az érett megfontolás után előterjesztett kérdés oly sok nehézséggel találkozik. A gánecsoskodókat büntetendőeknek mondja s az érseket kintartásra buzdítva császári kegyelméről biztosítja. Szepesmintdszenti *gróf Csáky-féle családi levéltár*, »Fasc. VI., Num. 27., 1723.« Másolat. (v. ö. Századok. VI. évf., 1872, 516. l.)

⁶ L. Mannagetta Sinzendorffhoz. Pozsony, 1722 június 28. Postscriptum. (V. ö. fentebb 258. l. 4. j.) — L. továbbá a Szluha tervezetéhez fűzött széljegyzeteket Mannagetta kezétől mint Károlyhoz 1722 június 28-án intézett jelentésének II. mellékletét. E széljegyzeteket tartalmazó *fogalmazványt* a bécsi Cs. és kir. közös pénzügyi levéltárból (Hung. 1722. Jun.) közli Turba, PSR. S. 165 f. (Ez oklevélnek tőle eredő helytelen cím-

Mannagetta Sinzendorffnak, hogy *a legtöbb nehézséget már eloszlatták, és az alsó táblán Nagy István, Szluha, Prileszky és Jeszenák kiváló használhatósága folytán nem kételkedik többé a dolog jó kimenetelében.* Sőt Csáky bíbornoknak és a nádornak előzékenysége oly messze terjed, hogy az önkéntes felajánlás szövegét még nem tartják véglegesnek, hanem egy kérő kihallgatás keretében elfogadás vagy változtatás végett (»ad approbandum vel modificandum«) át akarják a királynak nyújtani.

A Szluha szerkesztette felajánlási tervezet alapján megegyezik az udvarával, de jóval terjedelmesebb és a két nádori előértekezlet megállapodásainak tekintetbevételével készült. Egyik főkülönbség közte és az udvari tervezet közt, hogy követi *a királyi országgyűlési meghívólevél* gondolatmenetét. *A nőági trónöröklés és az unió* szerint nemcsak kívánatos, de *szükséges az ország belső békéjének és köznyugalmának külső hatalommal szemben való biztosítására is.* »Ennek a választásnak és az ezzel megalapított öröklésnek célja: felbonthatatlanul összekapcsolt kötelék a többi ausztriai, a felsőházhoz tartozó tartománnyal és országgal a keresztyénség és Magyarország, valamint kapcsolt részei, népei, továbbá maguk a dicső karok és rendek nagyobb hasznára, boldogságára meg tekintélyére, *a külső hatalommal szemben való állandó pártfogásra és védelemre is.*«¹

A Szluha-féle tervezet a trónöröklés feltételei tekintetében meg-
hagyja az 1688. és 1715. évi törvények rendelkezéseit.

zésére v. ö. Csekey, PSE. 14. l.) Egyébként a június 30-i országgyűlésen kezdeményező javaslatként szereplő végleges szöveg az *Orsz. Lárban*, »Acta Diæt. 1722—23. Lad. M., Fasc. O., Nr. 2.« Közölve DPS. S. 151 f.

¹ »... expediens, imo pro Syncera animorum Vnione, quiete domestica, proque Tranquillitate Regni publica, etiam contra Vim exteram Stabilienda... necessarium... Cumque hæc Electio, et in eadem fundata Successio; indissolubilem nexum, et Vinculum, reliquis Austriacis Provinciis, et Regnis, ad Augustam Domum pertinentibus, in majus Christiani Orbis, et Regni Hungariæ, Partiumque Eidem annexarum, Populorum, ipsorumque utriusque ordinis, Inclytorum Statuum, et Ordinum Emolumentum, felicitatem, et dignitatem, constantemve, etiam contra Vim exteram protectionem, et defensam, pro scopo habeat;...« L. DPS. S. 151 f.

L. ennek megfelelően a törvényben. Az előszó 4. §-ában: »... non minus adversus omnem vim externam, quam quosvis etiam fatales internos motus... in omnes eventuales casus, ...« — Az 1. cikk bevezetésében: »... proque stabilienda in omnem casum, etiam contra vim externam, cum vicinis regnis et provinciis hæreditariis unione, et conservanda domestica tranquillitate...« — A 2. cikk 1. §-ában: »... ab omnibus externis, et etiam domesticis confusionibus, et periculis præservari; imo in alma, et continua tranquillitate, ac sincera animorum unione, adversus omnem vim etiam externam...« — Ép így a 2. §-ban: »Quosvis præterea etiam internos motus, et facile oriri solita, ... interregni mala, sollicitè præcavere cupientes.«

Az erdélyi elfogadási nyilatkozat mintájára többször követelte Mannagetta, hogy a házi törvényeket (»instrumenta«) hitelesített latin fordításban a magyar rendek elé terjesszék, mert tudni akarják, hogy miként szabályozták a trónöröklést az ausztriai országokban.¹ De csak június 26-án reggel az első nádori előértekezlet előtt tudta az iratokat a nádornak átadni, aki különben kevéssel előbb a magyar kancelláriától is megkapta azokat.² A házi törvények másolataihoz egy kísérő iratot is mellékeltek, az ú. n. *Genuina Informatiót*, amely hiteles formában tartalmazta a dinasztának valamennyi trónöröklési szabályát II. Ferdinándtól kezdve.³ Ugyancsak június 26-án írja Sinzendorff Mannagettának, hogy nem látszik tandesosnak a házi törvényekre való hivatkozás, mert nem illik egy ilyen ünnepélyes és az egész ország által alkotott »instrumentum«-ban idegen »instrumentumok«-ra utalni. Azonkívül nem is alkalmazható az ősök házi törvényeinek mindenike Magyarországra, így pl. nem III. Ferdinánd végrendelete. *Elegendő egyszerűen csak az ausztriai rendektől elfogadott szabályra hivatkozni.*⁴

A magyar rendek azonban már 1712-ben követelték a házi törvényeket. Amikor pedig a június 28-i második nádori előértekezlet a magyar szent korona országainak meg az osztrák örökös országoknak és tartományoknak feloszthatatlan és szétválaszthatatlan únióját hangsúlyozta, és utána Szluha ennek alapján elkészítette az öröklés önkéntes felajánlásának tervezetét, amely az országgyűlésen mint kezdeményező javaslat szerepelt: ezt a kívánságot Mannagettával szemben a beküldött házi törvényekre való szóbeli hivatkozással indokolta meg.⁵

De a király, amikor Szluha tervezete június 29-én délelőtt hozzáérkezett, Sinzendorffal ellenkezőleg a trónöröklés egységessége szempontjából szükségesnek tartotta a házi törvényekre való kifejezett hivatkozást⁶ a következő szavakkal: »a felséges ausztriai házban elfogadott és

¹ L. Mannagetta Sinzendorffhoz június 24-én és 28-án, ugyanekkor Károlyhoz; továbbá gróf Károlyi Sándor véleményét (8. p.). V. ö. ezeket fentebb 257. l. 5. j., 258. l. 4. j., 259. l. 5. j.

² A magyar udvari kancelláriának mint tudjuk még 1720 január 19-én elküldték ezeket. V. ö. fentebb 211. l. 4. j.

³ *Orsz. Ltár*, »Acta Diæt. 1722—23. Lad. M., Fasc. O., Nr. 7. NB.« Eredeti. Közölve DPS. S. 143 f. A *MNM. kéziratárabeli* (»Fol. Lat. 592.«) Collectio Jankovichból (Acta Diætæ 1722—23. P. 13. squ.) közölte már Jászai, PSH. 59. s. kl.

⁴ »... muss man nur ad receptam normam a Statibus Austriacis sich simpliciter beruffen...« Sinzendorff Mannagettához június 26-án. L. 260. l. 4. j. ⁵ V. ö. 260. l. 6. j.

⁶ Sinzendorff Mannagettához. Bécs, 1722 június 29. Bécsi *Állami ltár*, »Hungarica, 1722. Fasc. 201.« Másolat. Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 314 f.

kihirdetett, említett elsőszülöttségi rend szerint.«¹ Ezt a változtatást Szluha kezdeményező javaslatán az országgyűlési bizottság még június 30-án reggel a teljes ülés előtt elfogadta, és így került bele magába a törvénybe is.

Mannagettának a gondoskodása még tovább is terjedt. Amikor június 26-áról azt az utasítást kapta Sinzendorff útján, hogy a női trónöröklésnek bizonyos ágakra való korlátozását »abszolúte« meg kell akadályozni:² jónak látta a Sinzendorfftól küldött kezdeményező javaslatból a »foeminea stirps« (női törzs) kitétel kihagyni (pedig ezt az erdélyi elfogadási nyilatkozatból vette át),³ mert ez a magyaroknál félreértéseket vonhatott volna maga után. Ugyanis ágak és fejek szerinti öröklésről szoktak beszélni, és így a »stirps« kitétel könnyen csak a Károly-féle ágra lehetne vonatkoztatni. Ezért Mannagetta a fenti kifejezés helyett »a női nem többi ágai is« kitétel ajánlotta.⁴ Az udvar ezt a változtatást is helybenhagyta, úgyhogy az még 30-án reggel 3 órakor idejében megérkezett.⁵

Még egy változtatás történt a már elfogadott Szluha-féle második kezdeményező javaslaton. Ahol arról volt szó, hogy az ausztriai országok örökösőjét Magyarországnak is kétségkívüli királynőjéül elismerjék, elfogadják, felavassák és megkoronázzák: ennek a felavassák (»inauguratur«) kitételnek — úgy látszik — maga a király kihagyását rendelte. Mert bár ez a szó csak a koronázás ünnepélyességére vonatkozik, mégis esetleg a választás egy faját lehetne alatta érteni.⁶ Ezt a változtatást

¹ »... iuxta memoratam normam primogenituræ in Augusta Domo Austriaca receptam et publicatam existet.« A három utolsó szót kivéve szószerint megtaláljuk ezt a kitétel az 1723: 1. t.-c. 4. §-ában.

² »Ad quot gradus foeminea successio sit extendenda, ist absolute zu evitiren, ...« A 260. l. 4. j.-ében idézett utasítás.

³ »... foeminea quoque stirps eodem quo mascula, Primogenituræ ordine semper servato, in infinitum secundum normam in reliquis Regnis et provinciis hereditariis quoque receptam et stabilitam, succedat ...« U. o. Közli Turba, PSR. S. 165; GPS. Bd. I, S. 308.

⁴ »... stirpes quoque foeminei sexus eodem ...« L. Mannagetta jelentését Károlyhoz június 28-áról és Sinzendorffhoz ugyanakkor. Közli Turba, PSR. S. 165; GPS. Bd. I, S. 311.

⁵ L. Sinzendorff Mannagettához. Bécs, 1722 június 29. Bécsi Állami Utár, »Hungarica, 1722. Fasc. 201.« Másolat. Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 314 f.

⁶ »Die anderte observation ist wegen des worth 'inauguratum'; dann mann hat geglaubet, das obwohlen das worth inaugurare freylich nur wohl ad inaugurationis solennia zu ziehen, so könnte doch villeicht ein species electionis darunter verstanden werden.« U. o. Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 315. — Szluha erre ezt a megjegyzést tette: »Inauguratio et coronatio esset provis in legibus et quidem in honorem sacrae

is elfogadta a nádori előértekezlet,¹ és így került be a kezdeményező javaslat végleges szövegébe,² valamint az 1723 : 1. t.-c. 4. §-ába.

Ennek a változtatásnak okát pedig Turba abban látja,³ hogy maga a június 30-án elfogadott kezdeményező javaslat szerint az 1688-ban és 1715-ben törvényesen biztosított szabad választói jogot most előre gyakorolták.⁴ Tekintettel az 1708 és 1715 közt szerzett tapasztalatokra ki akarta az udvar zárni a szabad választójognak a jövőben való minden felújítását.

Még egyet kellett Mannagettának a felajánlási tervezetben keresztülvinni. Sinzendorff június 26-i utasítása szerint nem helyteleníti az udvar, ha a felajánlást »a magyar korona valamennyi alávetett és csatolt országának és tartományának nevében« tesz, *csak Erdélyről ne tegyenek külön említést.*⁵ Mannagettának ezt is sikerült símán keresztülvinnie.⁶

De nehézségek sem hiányoztak. Amikor 29-én, az országgyűlés megnyitása előtti napon már minden rendben látszott, egy röpiratot közölt Mannagettával Károlyi, amely az örökösödés elfogadásában és az únióban a magyar alkotmány végromlását látja. Az ország a birodalom alávetett tartományává lesz. Csak árnyéka marad Magyarországnak, és hogy ma kelt fel a szabadság utolsó napja. Mannagetta azonban nem sokat törődött már a »rosszindulatú írók«-kal. Jobbnak látta hallgatással mellőzni őket.⁷

Igaza volt. A röpirat már nem érhette el célját.

coronæ, qua etiam hæreditarii Reges condecorantur.« Közli Turba, PSR. S. 167; DPS. S. 154.

¹ L. Mannagetta Sinzendorffhoz. Pozsony, 1722 június 30-i kelettel. Bécsi *Allami Utár*, »Hungarica, 1722. Fasc. 201.« Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 320.

² L. Turbánál, PSR. S. 167; DPS. S. 154.

³ GPS. Bd. I, S. 176 f.

⁴ »Cumque hæc Electio, et in eadem fundata Successio;...« Közli Turba, PSR. S. 167; DPS. S. 154.

⁵ Erdélyt a dinasztia patrimoniának tekintették és mint ilyenrel kívántak vele rendelkezni. V. ö. alább 302. s. kl.

⁶ L. Mannagetta Sinzendorffhoz június 28-án.

⁷ L. Mannagetta Sinzendorffhoz. Pozsony, 1722 június 29. Bécsi *Allami Utár*, »Hungarica, 1722. Fasc. 201.« Sajátkezű eredeti. Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 316 f. — V. ö. Horváth Mihály, i. m. VII. k., 119. l. — Marczali, III. Károly kora. 213. l.

15. §. A nőági trónöröklés megállapítása az 1722—23. évi országgyűlésen.

I. A pozsonyi Szent Márton¹ templomban 1722 június 27-én celebrált ünnepi mise után, amellyel az országgyűlést bevezették, az első nyilvános ülést 30-án tartották. Mind ennek, mind magának a gyűlésnek lefolyása ismeretes. Bő forrásai a fennmaradt diáriumok.² Lelkiismeretesen feldolgozta azokat Salamon, Horváth Mihály és Marczali, újabb részletekkel egészítette ki Turba.³ Itt mi csak a legszükségesebbek előadására szorítkozunk.

Felsőbükki Nagy István alnádor mint az alsó tábla személynök-helyettese nyitotta meg a június 30-i ülést, amelyen a rendek nagy számmal jelentek meg.⁴ Külön tanácskoztak a főrendek és az alsó tábla tagjai.⁵

¹ Nem Szent Mihály, amint Salamon írja. Kir. szék. 141. l.

² Közülök a következőket használtuk: Trencsén vármegye követeinek naplója. (Ugronovich László írta.) *MNM. kéziratlára*, »Fol. Lat. 562. B. II. 37.« — Diarivm Prileszkianvm Diætæ Posoniensis Anni 1723. U. o., »Fol. Lat. 566.« U. e. a kismartoni herceg Esterházy-jéle családi jólevéllárban. — Gömör vármegye követeinek naplója. Acta Diætalia pro Anno 1723. Gömör vármegye levéllárában. — Sigray Ferenc és Farkas Gáspár pozsonyvármegyei követek naplója. Acta Diæt. Anni 1722. Pozsony vármegye levéllára, »A XV/1.« — Kovachich, J. N., Collectio Actorum Diætaliū Inelyti Regni Hungariæ. Anni 1722/3. T. I. *MTA. Könyvtára*, »MJog. F. 251.«

³ Ügyes, tömör összefoglalásban adta Tóth Lőrinc, III. Károly uralkodása. A *pragmatica sanctio*. (Bevezetés a MT. millenniumi kiadásának az 1657—1740. évi törvénycikkeket tartalmazó kötetéhez. Budapest, 1900.) 369. s. kl. — V. ö. még a következő rövidebb feldolgozásokkal: Bidermann, PS. S. 123 f. — Radó-Rothfeld, Die ungarische Verfassung. Geschichtlich dargestellt. Berlin 1898, S. 45 f. — Wetzer, i. m. S. 1 f. — Zehntbauer, Verfassungswandlungen. S. 4 f. — Mailáth, Josef, Graf, Hungariæ res. Berlin 1908, S. 41 f. — H. S. dr., A *pragmatica sanctio* elfogadtatása. (Politikai Magyarország. I. k.) 329. s. kl. — Csekey, PSE. 13. s. kl.

⁴ »Summe esse sibi Gaudio, quod Inelyti Status et Ordines ad hanc Generalem Regni Diætam tam frequentî numero comparuerunt, ...« Pozsonyi diárium. P. 5. V. ö. még az 1723:1. t.-c. bevezető soraival. — Jelen volt a főrendeknél: 33 főpap, 8 zászlós úr, a 2 koronaőr, 16 főispán, 38 gróf és 59 báró; az alsó táblán: a királyi tábla 15 tagja (2 Horvátország részéről), 89 vármegyei, 43 káptalani, 70 városi követ és a távollevő mánások 64 képviselője.

⁵ A főrendek háza »Palatium Dominorum Magnatum.« Közöségesen a naplók »Domus viridis«-nek, »zöld ház«-nak emlegetik. Ez a ház ma is megvan Pozsonyban gróf Pálffy József tulajdonában a róla elnevezett Zöldszoba-utca és a Deák-utca sarkán. Már XV. századbeli végrendeletekben olvasunk róla. Az 1550-i pozsony-városi számadó könyvek szerint kívül-belül egészen be volt festve zöldszínű képekkel. L. Ortvay.

Az alnádor rövid és komoly tartalmú *magyar beszédben*¹ elmondotta az országgyűlés célját és feladatát. Utalt az ország jövődő békéjére és nyugalomára, továbbá az ellenségre, amellyel szemben nem tudja magát önerejéből megvédeni. Végül hivatkozott az interregnum veszélyeire, ha idejében nem gondoskodnék trónutódról.

A bővebb kifejtés Szluha Ferenc gondja és feladata volt. Ennek egy szóvirágokkal teli, cifra latin beszédben tett eleget, amelyet előre gondosan kidolgozott, jól tudva, hogy benne az egész politikai világnak fog szólni. Már előre megmutatta Mannagettának is, aki — mint fentebb láttuk² — elragadtatással írt róla a királynak. Az udvar ki is nyomatta latin és német nyelven és szétosztatta Pozsonyban és Bécsben.³

Pozsony város utcái és terei. Pozsony, 1905, 644. s. kl. — U. a., Pozsony Város Története. Pozsony, 1892—912, III. k., 46. s. kl.

Viszont az *alsó tábla* üléseit a Lőrincskapu-utcában volt régi országházban tartotta, amelyet néhány évvel ezelőtt lebontottak, és helye ma üresen áll, csak a nagy falcsökevények hirdetik még egy darab történelmi mult emléket. Közvetlenül lerombolása előtt az adó- és fővámhivatal háza volt, és országházi minőségére mindössze a homlokzatot díszítő, stukkóból készült szent korona s az országnak díszes pajzsba foglalt címere utalt. A XVII. század első felében épült, de tudjuk, hogy 1638-ban még nem volt befejezve. L. S a l a m o n, Rendi országgyűléseink jellemzéséhez. (Kisebb történelmi dolgozatai. Budapest, 1875.) 428. s. kl. — O r t v a y, Pozsony utcái. 333. l. — K é r é s z y, Rendi országgyűléseink tanácskozási módja. (Kl. a kassai kir. jogakadémia 1905—6. tanévi évkönyvéből.) Kassa, 1906, 6. s. kl. A jó pozsonyiak már vajmi keveset tudnak róla. Alig birtunk ott jártunkban nyomaira akadni. Elfeleedték, hogy ez volt Pozsonyban a régi országház és az újat illetik ezzel a névvel, amely a Mihály-utcában van és ma a pozsonyi kir. ítélőtábla hajlékául szolgál. Ez 1753-ban épült, és egy az erkély felett a falba épített feliratos márványtábla az épület emelésének céljául az igazságszolgáltatást mondja. E »kamará«-nak nevezett épületben tartották a magyar rendek és főrendek 1802-től 1848-ig országgyűléseiket. L. O r t v a y, Pozsony utcái. 371. s. kl.

¹ »... Sermonem Idiomatico Hungarico...« Gömöri diárium. P. 10. — A naplórírók természetesen ezt is igyekeztek latinra fordítani. ² L. 256. l.

³ A latin nyomtatványnak egy példánya a MNM.-ban, »Hung. h. 515 p. 4°.« Egy fehér pergamenbe kötött nyomtatványgyűjtemény utolsó darabja. Címlapjának hasonmását l. XVIII. melléklet. 8 negyedrélt lapra terjed. — A német nyomtatványnak egy hasonló kiállítású és terjedelmű példánya a müncheni Kgl. Bayerisches Geheimes Staatsarchivban, »Kasten Schwarz 386/4.«, az »Österreichische Successionswesen betref. vom Frhr. v. Unertl. 1721—23 und 1735.« csomóban. Címe: »Rede, Welche Magister Franciscus Szluha de Iklad, ... Bey Anfang des Hungarischen Landtags in dem Jahr 1722. zu denen Hochlöblichen Ständen des Königreichs Hungarn, zu Pressburg, in Lateinischer Sprach gehalten, usw. Regensburg, gedruckt und zu finden bey Johann Heinrich Krütinger.« Abból, hogy Regensburgban nyomatták, esetleg arra is következtethetünk, hogy az 1731—32-i regensburgi birodalmi gyűlésen is forgalmazták. — A MNM.-beli latin szövege közölve T u r b á n á l, PSR. S. 168 f. — Magyar fordításban S a l a m o n n á l. Kir. szék. 147. s. kl.

A beszédet S a l a m o n találóan így jellemzi: »Hogy ünnepélyes demonstratio akart lenni ezen szónoklat, s nem a rábeszélés erejével hatni akaró parlamentáris beszéd, nemcsak a frázisok bizonyíttják, hanem azok a túlzások, ügyvédi csínyek is, melyeket ezen cifra műben minden nyomon találunk, s melyeket egy nagyon középszerű szónok, igen száraz szavakkal diadalmasan megczáfolhat vala.«¹

Szluhának tévedései talán jogi szempontból a legnagyobbak. Ugyanis magánjogi mértéket alkalmaz közjogi tények elbírálására. A magánjog szól ugyan női örökösödésről, de beszélhetünk-e erről a közjogi trónöröklésnél a magyar közjogban? ² Szükségtelen ismételten kimutatnunk, hogy a női ágnak soha nem volt öröklési joga a magyar trónra. De ha lett volna, akkor miért kellett azt most ismételten törvény alakjában elfogadni?

Nem kisebb méretűek Szluha történelmi tévedései. A gyermekek királyul jelölésének üdvös voltára Máriát, Zsigmondot, I. Ulászlót és II. Lajost hozza fel például. Holott ezek épen javaslatának megcáfolására alkalmasak. Találóan jegyzi meg rá S a l a m o n: »És ezen megannyi szerencsétlen példa után csaknem jobbnak tűnteti föl a gyermek, mint érett korúnak királlyá választását.«³

Ugyanily ügyetlenül jár el, amikor a női uralom jó oldalainak bizonyítására Máriát, Nagy Lajos leányát hozza fel. S bár igaza van abban, hogy őseink tekintetbe vették a választáskor a királyi családdal való rokonságot, de ez csak egyik mozzanat volt a trónbetöltés körül irányadó szempontok közt.

Igy festett az a beszéd, amelyet G u s t e r m a n n, L u s t k a n d l és más osztrák írók (1906-ban még T u r b a is!) egyik leghathatósabb érveléssel annak bizonyítására, hogy a magyar országgyűlés egész terjedelmében, minden fenntartás nélkül elfogadta volna az osztrák *pragmatica sancti*ót.

Szluha beszédét a rendek részéről kitörő lelkesültség követte. A felső-magyarországi követek kerületi táblája, a hagyományos ellenzék, még külön is kijelentette, hogy *önként, jószántukból, minden kényszerítés nélkül fogadták el az örökösödést*. A főrendek szintén nagy lelkesedéssel járultak hozzá a határozathoz, majd együttes ülésben újra megpecsételték.

Arra is volt gondjuk, hogy határozatuk az egész szent koronára nézve *kötelező legyen*. Ezért, mikor Erdődy Gábor gróf, egri püspök hírvilágot vitt

¹ Kir. szék. 145. l. ² Hk. I. r. 7., 18., 21. és 22. c. ³ Kir. szék. 146. l.

az alsó táblának a főrendek izenetét, kimondták, hogy az örökösödés elfogadása »a szent koronához tartozó minden ország és tartomány részéről értendő.« A főrendeknek ez a végzése mintha csak egyenesen a horvátok 1712. évi tartománygyűlési határozatának alkotmányellenességére irányulna. *A horvátok most másodízben fogadták el a nőági trónöröklést, amennyiben a magyar országgyűlésen is képviselve voltak.*

A június 30-i ülés Mannagetta politikájának tökéletes diadala volt.¹ Tévedés volna ezt azonban a pragmatica sanctio olyan értelemben való elfogadásának tekinteni, mint az ausztriai tartománygyűléseken történt. Ez az első ülés mindössze csak válasz volt a királyi meghívólevélre, amely nagy általánosságban és burkoltan érinti a női öröklést. A megszövegezett javaslatot még nem is a rendek elé terjesztették, hisz maga a szövegezés is csak később történt. Június 30-án az országgyűlés csak felajánlotta önként, minden kényszer nélkül a nőági trónöröklést.²

Július 2-án 60 tagú fényes küldöttség ment Bécsbe és másnap délelőtt 32 hatlovas hintóval kivonult a Favoritába, ahol Csáky kalocsai érsek rövid, de sikerült latin üdvözlőbeszéd keretében átnyújtotta a királynak a június 30-i országgyűlés egyhangú határozatát, mint amelyet »az ország valamennyi kara és rende nem kényszerítés, nem rábeszélés folytán, hanem egyhangúlag, egy szívvel és szájjal, önként, szabadon, meggondolva és jóakarattal ajánl fel.«³ Ez a felajánlás az a szöveg volt,

¹ Örömmel is értesítette róla Sinzendorffot meg báró Imbsen János Tódor kabinettitkárt, a felség bizalmasát. Az első értesítése a bécsi *Állami Utárban*, »Hungarica, 1722. Fasc. 201.« Közli Turba, GPS. Bd. I, S. 320. — A második a bécsi *Cs. és kir. közös pénzügyi levéltárban*, »Hung. 1722. Jun. 30.« Közli Turba, PSR. S. 176. (Itt még tévesen Imbfen-t ír.)

² L. a diáriumokon kívül még a június 30-i ülés leírását egy Károlyhoz szóló s talán Szluhától eredő jelentésben. Két másolat az *Orsz. Ltárban*, »Acta Diæt. 1722—23. Lad. M., Fasc. O., Nr. 6.« Közli Turba, PSR. S. 177 f.

³ A július 3-i kihallgatás érdekes egykorú leírását l. a XX. mellékletben. — Ugyanekkor egy 8 lapra terjedő, negyedréte alakú, merített papirosra nyomott, szép fej és záróléccel (l. az előbbit az *Előszó* felett, az utóbbit pedig e munka címlapján l.) ellátott *Directorium* is jelent meg, amely a küldöttség felvonulási rendjét és Csáky beszédét német fordításban tartalmazta. Címlapján: *Directorium Oder Ordnung, Nach welcher derer Herren Ungarischen Ständten Herren Deputirte den Einzug Anno 1722. den 3. Julii nach Hof zu der Kayserl. öffentlichen Audientz gehalten haben. Gedruckt zu Stadt am Hof bey Joh. Frantz Hanck. A müncheni Kgl. Bayerisches Geheimen Staatsarchivban*, »Kasten Schwarz 386/4.« — L. még *Pragmatisches Archiv. Stück I, S. 78 f.* — Csáky beszédét magyar fordításban közölte Salamon, *Kir. szék. 159. s. kl.* — A fenti nyomtatványok feldolgozását l. Csekey, *Magyar hódoló küldöttség kétszáz évvel ezelőtt a királynál.* (MF V. évf., III. k., 1915.) 435. s. kl.

amelyen Szluha és Mannagetta az udvar utasításainak megfelelően 30-án reggelig oly sokat dolgoztak.¹

A király megköszönte a rendek ajánlatát és biztosította őket gondoskodásáról. Leplezhetetlen nagy örömét pedig egy igen kedves, bizalmas hangú levélben hozta még másnap a nádor tudomására, akit benne »Nikerl«-jének nevez és ígéri, hogy háláját valamennyijükkel szemben ki fogja fejezni.²

Az országgyűlés első érdemleges tárgyalása alkalmából, július 6-án, a két tábla együttes ülésében Csáky Imre magyar nyelven jelentést tett a július 3-i kihallgatásról és beszédét átadta az elnöklő nádornak, aki azt Szluhával felolvastatta.³ Ez ülésben Zemplén, Abauj és Ung megyék követei is külön kifejezték a nőági trónöröklés önkéntes felajánlásához való hozzájárulásukat, mivel június 30-án még nem voltak jelen. Ugyanígy tett a főrendeknél a primás.

¹ V. ö. fentebb 261. l. 6. j. — L. továbbá Mannagettának a rendek 1722 október 10-én felterjesztett 67 sérelmi cikkére vonatkozó észrevételeit, ahol többek közt mondja: »Quandoquidem hæreditaria successio feminei sexus de augusta Domo Austri[ac]a in coronam, regna et provincias Hungariæ partesque illi annexas a Statibus et Ordinibus regni dietaliter congregatis Posonii 30. junii elapsi anni libere declarata et per solennem ablegationem Viennam missam 4. [tévésen 3. helyett] Iulii et sic ante propositionem regium et dieta factam libero voto declarata et sponte oblata ac a Cæsarea Regiæque Majestate pro se et Augusta Domo benigno et grato animo acceptata fuisse, . . . « Bécsi Archiv d. Min. d. I., »Fremde Gegenstände 2 ex 1723 (Karton 27).« Közli Turba, PSR. S. 196 f. — V. ö. Græve porosz követ jelentését 1722 július 4-éről. XVII. melléklet, 7.

² L. XVIII. melléklet.

A király kegye valóban bőkezűen nyilvánult meg, de a jutalmazásokat nem a mai, hanem az akkori kor szemüvegén át kell tekinteniünk.

A primás gyűrűt, a nádor drágakövekkel keretezett arcképet kap. Emellett javaslatot kér a király a kamarától Szent György és Bazin jószágai felől a nádornak és testvérének, a bánnak megjutalmazására. Az alnádort, Nagy Istvánt, 25 ezer forint értékű jószággal jutalmazza, Szluhára 20 ezer forintnyit írnak, azonkívül báró és kancelláriai tanácsos lesz. Pénzbeli gratifikációt kap a két lutheránus, Prileszky és Jeszenák, az előbbi 6 ezer, az utóbbi 4 ezer forintot. Csáky bíbornok a szentgotthárdi apátságot, gróf Erdődy László Ádám nyitrai püspök drága keresztet és titkos tanácsosságot nyer jutalmul. Gróf Esterházy József királyi főudvarmester, Hunyady László pedig személynök lesz. (L. Stahremberg jelentését az 1722—23-i országgyűlés berekesztéséről. Orsz. Ltár, »Acta Diet. Canc. Hung. 1722—23. No 129.«, továbbá a »Prothocollum Consilii cameralis A. 1723. et 1724.« megfelelő helyeit és az országgyűlési diáriumokban az 1723 július 2-i ülés leírását.)

³ L. gróf Erdődy László Ádám nyitrai püspök feljegyzését az 1722 július 6-i együttes ülésről. Bécsi Állami Ltár, »Hungarica, 1722. Fasc. 204 a).« Közli Turba, PSR. S. 179 f.

II. Másnap, július 7-én a király a királynéval és kíséretével Pozsonyba érkezett, hogy előzetes terv szerint részt vegyen az országgyűlés tárgyalásain. Ismét küldöttség fogadta a határon Farkasfalvánál, ahol gróf Erdődy Gábor egri püspök üdvözölte.¹

Július 8-án reggel Illésházy Miklós kancellár magyar beszéd kíséretében átadta a várban összegyűlt rendeknek a királyi proposíciókat, majd utána a király szólott csinos latin beszédben. Reméli, hogy a rendek úgy szabályozzák majd a nőági öröklést, amint az örökös tartományok. Kifejezi elismerését a szukcesszió önkéntes felajánlásáért, majd megígéri, hogy a rendeket minden jogukban, szabadságukban, kiváltságukban megőrzi és az eddig hozott és ezentúl országgyűlésileg hozandó törvényeket meg fogja tartani.²

A várból a rendek együttes ülésbe gyűltek össze az országházban, ahol az elnöklő nádor Szluhával felolvastatta a királyi előterjesztéseket.³ Ezeknek a trónöröklés szabályozására vonatkozó része nagyjából követi Szluha június 30-i beszédének meg a felajánlás szövegének egyes helyeit.

¹ A küldöttség egykorú leírása és Erdődy latin beszéde a *MNM.*-ban »Hung. h. 515 p. 4°.« jelzésű gyűjteményének (L. fentebb 266. l. 3. j.) utolsóelőtti darabja. Címe: *Submissima Gratulabundorum Regni Hungariæ Statuum, et Ordinum, In Adventu Sacratissimæ Romanorum Imperatoriæ Nec non Germaniæ, Hispaniæ, Hungariæ et Bohemiæ Regiæ Majestatis, Archi-Ducis Austriæ Caroli VI. Domini Domini Sui Clementissimi, Ad Limites fati Regni Adventantis, et in Farkasfalu, vulgo Wolffsthal Subsistens, Per Gabrielem Antonium Comitem Erdődy, Episcopum Agriensem cum compluribus Condeputatis peracta Salutatio.* 4 negyedről merített papiroslap.

² V. ö. Græve porosz követ jelentése 1722 július 11-éről. *XVII. melléklet, 8.*

³ Az eredeti, 12 ívrét lapra terjedő példány fekete-sárga selyemzsinórral összefűzve s rajta a királyi kisebb titkos pecsét papirossal befedve, Hunyady László magyar királyi udvari kancelláriai tanácsos aláírásával. *Orsz. Lár.*, »Acta Diæt. Canc. Hung. 1722—23. Nr. 7.« Fogalmazványa *u. o.*, »Nr. 10.«, valamint másolata »Acta Diæt. 1722—23. Lad. M., Fasc. Q., Nr. 16.« — A fogalmazványban még ez is benne volt: »sed insuper etiam hactenus recuperata et exposit DEO adjuvante recuperanda quævis hujus Regni Partiumque eidem annexarum Tenuta et Partes ordine et modo stante præsentî Diætæ cum ipsis Statibus et Ordinibus concludendo Regno de toto reincorporaturam, benigne approbavit, . . .« A nőági trónöröklésre vonatkozó része teljesen szöveghűen közölve DPS. S. 157 f. — Nem egészen hűen Turbánál, PSR. S. 181 f. — Egész terjedelmében közölte Salamon, Kir. szék. 239. s. kl.

Ugyancsak az *Orsz. Lár*-ban az első j. a. van a királyi proposícióknak egy másik példánya, amely arra az esetre szolgált volna, ha a rendek *nem önként ajánlják fel* a nőági öröklést. A kettő közt mindössze lényegtelen szövegezési különbség van. Hátirata: »In casum illum, si Status et Ordines Successionem Sexus Fœminei sponte non obtulerint. Projectum Propositionis Cæsareo-Regiæ.« Ennek egy fogalmazványa *u. o.*, »Nr. 8.«

Újat semmit sem tartalmaz.¹ Ismét szól a török ellen való egyedüli védekezés lehetetlenségéről, a dinasztíának és Károlynak a pogány járom alól történt felszabadítás körül szerzett érdemeiről. Különösen hatásos az a része, amelyben hangsúlyozza, hogy már az ősök, ha hiányzott a fiivadék, az első apostoli király, vérenek leányivadékai közül választottak. A fel-séges ausztriai ház nőága pedig szintén a szent királynak, Istvánnak véréből származik.² Kedvező hatást tett az is, hogy a király újból, ünnepélyesen ígérte, hogy a rendeket minden oklevélbe foglalt és más eddigi jogukban, szabadságukban, kiváltságukban, mentességekben, szokásukban, előjogukban és valamennyi eddig hozott és ezután országgyűlésileg hozandó törvényükben megtartja.

III. A június 30-i ünnepélyes felajánlás törvénybe öntésére még csak most került a sor. A szövegezést a július 11-i negyedik ülésben kezdték. Mindenekelőtt újból felolvasták a királyi előterjesztéseket, majd a házi törvényeket (instrumenta), valamint azok kísérő iratát,³ hogy ezeknek megfelelően szövegezzék meg a nőági trónöröklésről szóló cikkeket.

Ezek alapján a június 30-i kezdeményező határozattal szemben, amelyet július 3-án közöltek a királlyal és röviden szóval is előadtak és amely *mellőzte a trónöröklési jognak az ausztriai ház meghatározott nőágaira való korlátozását*: most azt határozzák, hogy az elsőszülöttség szerinti trónöröklést a férfiág kihalása esetére *a következő három nőágra terjesztik ki: először a Károly-, aztán a József- és végül a Lipót-féle nőágra.*

Ez a korlátozás a latin fordításban mellékelt és felolvasott renun-ciációk alapján történt. A rendek ugyanis már 1712-ben követelték, hogy az 1713-ban nyilvánosságra hozott 1703-i családi szerződést a férjhez ment és férjhez menő főhercegnők elismerjék, sőt hogy esküdjenek meg rája. Mivel azonban 1722 júliusában mindössze csak két ilyen renun-ciációt tudtak előmutatni, t. i. a Mária Jozefáét meg a portugál királyhoz férjhez ment Mária Annáét, I. Lipót egyik leányáét 1708-ból: ennél fogva a rendek a Lipót előtti nőágaknak nem biztosítottak trónöröklési jogot. A másik József-féle főhercegnő, Mária Amália renun-ciációjának június

¹ Bő kommentációjukat adja Turba (PSR. S. 110 f.), bár magyarázatai nem ellenvetésnélküliek.

² Az Árpádok és a Habsburgok vérokonságára nézve l. fentebb 121. s. kl. 2. j.

³ L. e. kísérő iratra nézve fentebb 262. l. Hátán Szluha kezétől: »Informatio de Successione Sexus feminei Augustæ Domus Austriacæ, in hæreditarijs Regnis et Provincijs, a Ferdinando 2º usque ad præsens genuine deducta. Aº 1722.« Belül: »Posonij Sub Generali Regni Dieta Die... Aº 1722. publicauit.« Az üresen hagyott helyre utóbb »11. Julii«-t kellett volna bejegyezni.

óta való készülésére pedig hivatkozhattak.¹ Régebbi renúnciáció ellenben nem volt a főhercegnők részéről, amely az 1703-i egyesség rendelkezéseit elismerte volna.

Ez volt az a kényes pont, amely osztrák írók részéről annyi vitára adott alkalmat. Oka ennek az is, hogy az 1723:2. t.-c. 5—7. §-ait, amelyek a felsorolást tartalmazzák, nem szövegezték elég világosan és szabatosan. Ezért *Lustkandl* és a többiek, 1906-ban még *Turba* is, a három nőágot illetőleg mindössze *demonstrativ* felsorolást magyaráztak beléjük és a házi törvények rendelkezésének megfelelően valamennyi többi Habsburg-nőágnak magyar trónöröklési jogát vitatták. Ezzel szemben a kétszázados magyar felfogás a felsorolásban *taxatiót* látott, amit támogatott a hitlevelek későbbi ilyen hiteles magyarázata.²

Vége amire a kétszázados magyar történelmi és jogi öntudat nem volt képes, az osztrák írókat is meggyőzte egy értékes forráshely, amely *Sigray Ferenc* és *Farkas Gáspár pozsonyvármegyei követek országgyűlési naplójából* maradt reánk. A nevezetes és rengeteg vitát kettévágó hely így hangzik:

»Expost leguntur copiae Instrumentorum in Latinam Lingvam translatorum et Renunciatio Annae Mariae Archi-Ducissae: Quibus mediantibus declaratur: *Institutum Jus Primogeniturae in defectu Sexus Masculini etiam pro Sexu foemineo, Primum quidem ex Linea Carolina, expost Josephina ac tandem pro descendantibus ex Archi-Ducissis Leopoldinis fuisse extensum*;...«³

Most már ennek a forráshelynek alapján világossá lett, hogy miért hangsúlyozza a magyar *pragmatica sanctio* két helyen is: az 1. cikk 4. §-ában az ausztriai házban »elfogadott« (»receptam«) és a 2. cikk

¹ Ez kitűnik Priuli velencei követ 1722 június 6-i jelentéséből is. Eszerint a rendek a másik József-féle főhercegnőnek, Mária Amáliának renúnciációját is várták amelyet nővérével egybehangzóan már akkor megszerkesztettek. Bécsi *Állami Utár*, »Dispacci di Germania. T. 214.« Az idevonatkozó kivonat *Turbánál*, GPS. Bd. I, S. 147.

² L. bővebben *Csekey, A magyar trónöröklési rend terjedelme.* (Jogállam, XVII. évf., 1917.) 17. s. kl. és alább 25. §.

³ Pozsonyvármegyei diárium. P. 40. Közli *Turba*, GPS. Bd. I, S. 322. — A gömörvármegyei naplóban a július 11-i ülésről a következőket olvashatjuk: »... in quibus [sc. propositionibus] occurrit in Primaris Paragraphis, Suam Majestatem provocare, se ad acceptationem Augusti Foeminei Sexus ad Normam Extranearum Provinciarum, necessariumque foret, *cognoscere modum et Formam ejusmodi Successionis in aliis Regnis et Provinciis observandae, veluti etiam ejusmodi Instrumenta emanata ac sub vidimatis Copiis ad manus habita, perlecta sunt.*« P. 103.

9. §-ában a három nőág felsorolása után az ausztriai házba »behozott és elismert« (*»introducitur, et agnoscitur«*) trónöröklési szabályt. Különösen ez az »elismertség« fejezi ki, hogy ez alatt a *renunciációk által való elismerést értették*. Ezzel függ össze, hogy Mária Terézia trónralépte óta valamennyi királyunk a koronázás alkalmával hitlevelében (4. pont) *elismeri* és esküjével megerősíti az 1723. évi törvénycikkekben szabályozott trónöröklési rendet, külön is hangsúlyozva, hogy a három nőág magvaszakadásának esetében a királyválasztás joga az 1723 : 1. és 2. t.-c. *rendelete szerint* viassz száll Magyarországra és társországaiba. Ezzel függ össze, hogy már maguk az 1723. évi törvények kötelezik Károlyt és utódait, vagyis az egész dinasztia, hogy a megállapított trónöröklési rendet minden következő időben, különösen koronázás alkalmával *megtartják és megőrzik*.¹

Maguknak a trónöröklési cikkeknak végleges szövegezésére csak a július 16-i, vagyis hatodik ülésben került a sor. Közben más kérdések foglalták el az elméket. Különösen egy magyar helytartótanács felállítása. Július 12-én, miután értesültek róla, hogy a király hamarosan elhagyja Pozsonyt, néhány reformcikket akartak elébe terjeszteni. Mivel azonban a kiküldött bizottságok munkálataikkal még nem voltak készen, abban állapodtak meg, hogy legalább kivonatosan terjesztik a király elé kívánságait. Így nyújtották át 13 pontba foglalva kéréseiket.² Az időpontot igen alkalmasnak találták. Az öröklés felajánlásával szemben számítottak az uralkodó kegyére.³

A július 16-i ülésben Szluha olvasta fel a nőági trónöröklésről szóló két cikk javaslatát, amelyet rövid vita után változtatás nélkül egyhangúlag elfogadtak.⁴

¹ Az 1. t.-c. 3. §-a : »... ejusmodi ... successionem ... dirigi, servari, et custodiri vellet.« — A 2. t.-c. 10. §-a : »Per præattactum foemineum sexum ... hæredes ; et successores ... acceptandum, ratihabendum [sc. successionem] ... futuris semper temporibus, occasione coronationis observandum determinant.«

² Orsz. Lár, »Acta Diet. Canc. Hung. 1722—23. Nr. 11.«

³ 1723 március 14-éről írja Trautsohn herceg Bécsből a nádornak : »... auf Ihre lieb und tragende affection gegen denen Ständen in allen gern denen selben mögten verführen lassen, diesses aber insonderheit bey gegenwärtigen Landtag, in welchem Sie und Vorderst durch Eure Excellenz und der ihrigen mitzuthuung die löblichen Hungarischen Ständte bey beginn desselben sich gegen Ihre Kayserliche Königliche Mayestät und dero Ertzhauss so wohlgesinnt und erkanntlich der Succession halber herbey gelassen, diesses ist aber nicht genug, umb das Königreich Hungarn vollständig zu beglückseeligen, sondern es ist auch hauptsächlichen nebst anderen Verordnungen nöthig ... « Pozsonyi gróf Pálffy-féle szeniorátusi levéltár, »Arm. VII., Lad. 4., Fasc. 1., No. 72.« Vörös tintával.

⁴ L. a pozsonyvármegyei naplót. P. 55. Közli Csekey, PSE. 14. s. kl.

Erre az elnöklő alnádor azt indítványozta, hogy mivel a többi tartománnyal való egyesülést kimondották, most már *szereződést* is kellene velük kötni. Ehhez szintén hozzájárultak. A felső tábla is elfogadta a törvényjavaslatot; a szerződést illetőleg pedig azt kívánta, hogy az alaptörvényben legyen meghatározva és *pragmatikus* legyen¹ és ne sértse Magyarország jogait meg szabadságait. A király azonban, amikor a felső tábla küldöttsége nála megjelent, hogy további Pozsonyban maradásra bírja, az úniót illetőleg azt mondotta a rendeknek, hogy gondoskodni fog biztonságukról és nyugalmuokról. Ezzel az intézkedést mintegy magának tartotta fenn, amit indokol az a körülmény, hogy örökös tartományai nevében úgys teljes joga volt abszolút hatalmánál fogva rendelkezni. Nem akart tehát az 1606-éhoz hasonló rendi szövetséget, vagy aminőt 1712-ben a nádori konferencia véleményezett.²

Ugyanekkor azt javasolták a főrendek az alsó táblának, hogy mivel az ügy fontos, a diktálással és hitelesítéssel várjanak még másnapig, ameddig gondolkodási időt akartak nyerni. Később azután új küldöttség útján a dolog sürgőssége következtében mégis a cikkeknek azonnali diktálását kérték.

Másnap, július 17-én a főrendek ülésében Sinzendorff osztrák udvari főkancellár is megjelent mint magyar indigena és azt javasolta, hogy az öröklést szabályozó két törvénycikket állítsák ki külön és külön szentesítsék. Ezt azonban a főrendek nem fogadták el, azzal érvelve, hogy az országgyűlés határozatait az egész ülés alatt hozottaknak szokták tekinteni. És valószínűleg alkotmányos biztosítékot is láttak abban, ha a nőági trónöröklést mint a dinasztíának adandó nagy kedvezményt be nem cikkelyezik addig, amíg az ország sérelmeit nem orvosolják. De helyt adtak Sinzendorff másik kívánságának, miszerint említettessék meg a királynál járt július 3-i ünnepélyes küldöttség is a törvénycikkek tervezetében.³ Ezzel Sinzendorff a törvényben is kifejezésre akarta juttatni, hogy a rendek önszántukból ajánlották fel a nőági trónöröklést.

Még aznap, július 17-én délelőtt a várba sereglettek a rendek, hogy átnyújtsák a trónöröklést szabályozó cikkek javaslatát a királynak, aki még ugyanazon a napon eltávozott Pozsonyból. Másnap egy 17-én Pozsonyban kelt leiratot olvastak fel a rendeknek, amelyben a király sajnálatát fejezi ki, hogy a Németbirodalom és más országainak sürgős

¹ V. ö. előbb i. h. ² V. ö. fentebb 229. l.

³ Így kerültek be az 1. cikk végére a »per solennem eorundem Statuum, et Ordinum, ad Sacratissimam Cæsaream, et Regiam Majestatem Viennam expeditam Deputationem« és az »ejusmodi oblationem« szavak. V. ö. Csekey, PSE. 15. s. kl., 59. l.

ügyei elutazásra kényszerítették, de a rendeknek a vele való érintkezés könnyítésére s így az országgyűlési egyezkedések gyorsabb előrehaladása végett királyi biztosokul otthagytá gróf Stahremberg Gundaker Tamást, aki különben Felső- és Alsó-Ausztria örökös marsallja és a miniszteri bankküldöttség elnöke volt és gróf Kinsky Ferenc Ferdinándot, aki pedig csehországi főudvarnagy és cseh udvari főkancellár volt.¹

A július 17-én Károlynak a primás által átnyújtott két cikkszöveg eredeti okirata 1900-ban került elő.² Ez tartalmazza a Sinzendorfftól még ugyanazon nap reggel javasolt betoldást az ünnepélyes küldöttségre nézve.³ Úgy látszik azonban, hogy a július 16-i ülésben elfogadott és már véglegesnek tekintett javaslati szöveget még aznap kinyomatták, talán a rendek közt való széttosztás végett. Ezekből a példányokból azonban természetesen hiányzik a másnapi betoldás.⁴

IV. Hogy most már az országgyűléstől megszövegezett és a királynak átnyújtott trónöröklési cikkek törvénnyé válnának, ahhoz még a királyi megerősítés és a kihirdetés volt szükséges. Erre azonban csak épen egy év múlva került a sor, amikor az egész országgyűlés alatt alkotott 129 cikket terjesztették a király elé, aki azokat 1723 június 19-én szentesítette. *E szentesített első eredeti írott példányt*, amelynek hollétét oly sokáig eredménytelenül kutatták,⁵ Stahremberg mint ez ünnepélyes alkalomra külön kiküldött királyi biztos július 2-án mutatta be az alsó és felső tábla együttes ülésében. Majd 1723 végéig kinyomatták és szokás szerint a király pecsétje, valamint ő és a kancellár meg a kancelláriai kiadó referendárius aláírásával megküldötték az országgyűlésre meghívót kapott főrendeknek és a vármegyéknek.⁶

Mindeddig tehát akár a király, akár a rendek részéről megvolt a július 17-i két cikkszöveg megváltoztatására a lehetőség. Erre azonban

¹ Az előbbi az 1723:123., a második az 1723:124. t.-c. értelmében nyert magyar honfiusítást.

² Most az *Orsz. Ltár* régi országos levéltári osztályában őrzik »Lad. H. ad num 59.« j. a. Részletes leírását és előkerülésének történetét l. Csekey, PSE. 17. s. kl.

³ L. fentebb 274. l. 3. j. ⁴ L. ezeknek leírását Csekey, PSE. 18. s. kl.

⁵ Az *Orsz. Ltár* régi országos levéltári osztályában lévő »Lad. M., Fasc. Z., Nr. 112.« jelű országgyűlési iratesomóból (Acta Diæt. 1722—23.) 1914 június 6-án került nyilvánosságra. Jelenleg u. o. az eredeti törvénycikkek gyűjteményében őrzik. (»Lad. H. ad num 59.«) L. már előbből Thallóczy Lajos, Az 1722/3. magyar országgyűlés törvényeinek közzétételéről. (Századok. XXXI. évf., 1897.) 673. s. kl. — Kalmár Antal, Hol vannak a pragmatika szankciók? (Pesti Napló 1913 április 27-i sz.) 13. l. U. e. lenyomtatva az írott eredeti példány előkerülésével kapcsolatban. (Pesti Hírlap 1914 június 11-i sz. 21. s. kl.) — V. ö. minderre Csekey, PSE. 5. s. kl. ⁶ L. bővebben u. o. 24. s. kl.

nem került a sor, bár a két első cikk a többivel együtt a szentesítésig többször megtette az udvar és a rendek közt az utat.

De a törvény szabályszerű létrejötte előtt egyébként sem beszélhetünk sem *alakilag*, sem *tartalmilag* *pragmatica sanctio*ról, és ezért nyilvánvalóan téves T u r b á nak az a többször ismételt álláspontja, hogy az 1722 július 17-i két cikkszöveg volna Magyarország *pragmatica sanctio*ja.¹

Alakilag azért nem, mert a törvénycikk kiállítását körül szokásos *előbeszéd*, valamint *királyi bevezetés* és *befejezés* szövegezésére csak jóval később került a sor. Csak a szentesítés és a kihirdetés után beszélhetünk voltaképen törvényről.

Tartalmilag pedig a magyar *pragmatica sanctio* a 3. törvénycikkkel vált teljessé. Ennek a megszüvegezése azonban egészen az országgyűlés végén történt és meglehetősen sok vitára adott alkalmat.

Mikor ugyanis 1722 október 10-én a rendek az első 67 cikkre vonatkozó sérelmeiket és kívánataikat (*gravamina et postulata*) terjesztették az uralkodó elé, a magyar udvari kancellária a »*gravamina*« 4. és 6. cikkében foglalt kívánságokat a jobb forma kedvéért az öröklésről szóló első két cikkel egybeolvasztva akarta a király elé vinni. Ily módon kívántak a rendek *egy alaptörvényt* alkotni, amely szemben az 1687-i királyi eskübe foglalt revíziós záradékkal, a későbbi országgyűlésektől is megváltozhatatlan legyen. Ez az alaptörvény pedig a fenti cikkek értelmében a trónöröklésnek a szabályozását, valamint a nemesi előjogoknak pontonként való megerősítését és a nádori hatalom körét tartalmazta volna, nem elégedve meg a nemesi előjogoknak a király által az 1. cikkben történt általános megerősítésével. Mannagetta azonban azon fáradozott az udvarnál, hogy a trónöröklési cikkek körül július 17-én elért eredményeit megvédelmezze. Ezért főként amiatt támasztott a királynál az átszüvegezés tekintetében nagy aggodalmakat, mivel a rendek egy *kölcsönös, mindkét félre nézve kötelező szerződésről* beszéltek, vagyis a trónöröklés elfogadásáért ők viszont a nemesi kiváltságok megerősítését kívánták a királytól. Mannagetta szerint pedig ez ellenkezett

¹ L. erre bőven u. o. 19. s. kl., 36. s. kl. — Csekey, Das handschriftliche Original der ungarischen Pragmatischen Sanktion. (Pester Lloyd vom 11. Januar 1916, Morgenblatt.) S. 9 f. — Erre T u r b a válasza u. e. c. a. (Pester Lloyd vom 17. Januar 1916, Morgenblatt.) S. 6. — Erre szerző felelete Zum handschriftlichen Original der ungarischen Pragmatischen Sanktion. (Pester Lloyd vom 24. Januar 1916, Morgenblatt.) S. 6. — Végül T u r b a viszonzása, Das handschriftliche Original der Pragmatischen Sanktion. (Pester Lloyd vom 30. Januar 1916, Morgenblatt.) S. 9.

volna a trónöröklés *önkéntes felajánlásával* (aminek utólagos bevételére, láttuk, hogy Sinzendorff is minő súlyt helyezett!), de meg a magyar országgyűlés maga fogalmazta az öröklésre vonatkozó cikkeket s ünnepélyes kihallgatáson maga nyújtotta át a felségnek, aki magára és házára nézve már elfogadta és így az mint *törvényes, bevégezett és befejezett aktus jön tekintetbe*.

Mannagettának ugyan ez az okoskodása közjogilag meg nem áll, de való, hogy a fenn tervezett alaptörvényre nem került a sor, helyette azonban a 3. törvénycikkben újra biztosították a királlyal a nemesek jogait, kiváltságait és szabadságait, ami ugyan abban a formában, amivé az udvar alkudozására zsugorodott, az 1. és 2. t.-c.-el szemben már semmi újat nem tartalmazott. Mivel azonban szoros összefüggésben van az első kettővel, egyenesen arra hivatkozik és mint ilyen a trónöröklési jog feltételeit tartalmazza, *anyagilag a pragmatica sanctio fogalma alá tartozónak kell tekintenünk*, annyival is inkább, mivel az 1867: XII. t.-c. is kifejezetten mind a három törvénycikket jelöli a *pragmatica sanctio* névvel.¹

E 3. cikk történetét különben a következőkbe foglalhatjuk egybe.

1722 október 10-én a postulatumok 3. cikkéként kéri a rendek, hogy nemesi jogaiknak és szabadságaiknak megerősítése és megújítása ünnepélyesen történjék és *örökérvényű alaptörvény hatályára emeltessek*: hivatkozva mindenekfölött a Hk. I. r. 9. c.-ére, továbbá az 1681: 10. és ezekkel egyezőleg az 1688: 4. és az 1715: 2. és 3. t.-c.-ekre.²

November 27-én a miniszteri értekezleten már a magyar udvari kancelláriának idevonatkozó véleményét adják elő.³

A király azonban az 1722 október 10-én és december 2-án felterjesztett javaslatokra csak 1723 február 18-án írta alá az általa kívánt módosításokat,⁴ amelyeket a rendek március 1-i ülésén fel is olvastak.⁵ Értelmük a 3. cikkre nézve az volt, hogy mivel a felség a rendek jogait,

¹ L. alább 280. l. ² L. XXVI. melléklet, I. ³ L. XXI. melléklet.

⁴ L. C s e k e y, PSE. 20. l. 1. j. E jegyzetben egy kis nyomdahiba történt. A következő adat: »U. a. a bécsi K. k. Hofbibliothekben »Mss. 14.997, II, fol. 472, I, fol. 1051.« j. a. Az idézett helyet közli T u r b a, Die pragmatische Sanktion. S. 199.« nem a jegyzetben előzőleg említett 1723 február 13-i értekezletre, hanem erre az utóbb felhozott 1723 február 18-i királyi leiratra vonatkozik, amelyből ott idézetet is közlünk. A fenti adat három sora tehát az illető jegyzet 15. sorába toldandó be. L. helyesen C s e k e y, OPS. S. 23.

⁵ L. Diarivm Prilezkianvm. T. I., p. 992. — Ennek a leiratnak szövege meg-egyezik a magyar udvari kancellária fenti véleményével. L. XXI. melléklet.

kiváltságait és szabadságait már az 1715 : 2. t.-c.-be foglalt hitlevélben és esküben, továbbá a jelen országgyűlés 1. cikkében biztosította, külön cikk alkotását e tárgyban fölöslegesnek tartja.

A rendeknek március 21-i felelete elégedetlen a királyi rezolúciójával.¹ Április 20-án azonban a királyi biztosok beleegyeznek a felség nevében, hogy a rendek jogairól, szabadságairól, mentességeiről, előjogairól, törvényeiről és helybenhagyott szokásairól² az 1715 : 1., 2. és 3. t.-c. szerint, amennyiben azok az 1723. évi 1. és 2. cikkek értelmében az ausztriai ház nőágára való kiterjesztés folytán változást nem szenvedtek, új cikket alkossanak.³ A június 1-i ülésben terjesztik a rendek elé ezt a királytól megváltoztatott cikket, amely tartalmazta az 1688 : 1. t.-c.-be iktatott királyi esküből származó revíziós záradékot, miszerint a rendek jogait, szabadságait stb. a törvényesen megkoronázandó magyar királyok az 1715 : 2. t.-c.-hez képest tartják meg *»amint tudniillik ezeknek értelmezése s használata iránt a király s a karok és rendek országgyűlésileg közösen megegyeznek.«*⁴ Ezt a záradékot azonban a rendek semmiképen sem akarták meghagyni a cikkben, mert hiszen ez épen az ellenkezője lett volna annak, amit akartak.

Másnap, június 2-án és 3-án az udvar sürgetésére elkészítették a végleges választ, amelyben megfoghatatlannak nyilvánítják, miért akarják kétségesse tenni jogaikat és szabadságaikat, vagy a jövőben bárki tetszésszerinti magyarázatára bízni azokat, amikor már századok óta szakadatlan érvényben vannak. Épen ezért, hogy egyezkedés ne történhessék a jövőben a nemesi kiváltságok, jogok és szabadságok tekintetében, a fenti záradék kihagyását kéri a királytól. Hasonlóképpen kívánják a *»sérthetetlenül«* (inviolabiliter)⁵ szó kirekesztését, amelyet a június 1-én előterjesztett szöveg tartalmazott és helyette az *»örök időkre«* (in perpetuum) kitételt javasolják.⁶

A király június 10-i rezolúciójában a június 1-i szöveget küldi le a

¹ L. Diarium Prileszkianvm. T. II., p. 1161. squ. Kivonatolva bőven S a l a m o n nál, Kir. szék. 208. s. kl.

² A *»bonas approbatasque consuetudines«* bevételét maga az udvar kívánta, mivel az az 1715 : 2. t.-c.-be foglalt királyi eskü szövegében is benn volt. Bécsi *Állami Utár*, »Hungarica, 1722. Fasc. 206.« V. ö. Turba, GPS. Bd. I, S. 188 f., 325.

³ L. XXII. melléklet. Turba (i. h.) tévesen teszi e darab keletkezését 1722-re.

⁴ L. XXIII. melléklet és Diarium Prileszkianvm T. II., p. 1729. — V. ö. e revíziós záradékra fentebb 142. s. kl.

⁵ L. az előbbi j.-ben jelzett helyeket és p. 1736., 1776. squ.

⁶ L. bővebben S a l a m o n, Kir. szék. 210. s. kl.

rendeknek azzal a meghagyással, hogy mielőbb terjesszék fel szentesítés végett. Szluha mutatja be 13-án az országgyűlésben.¹

E hosszas kínlódás után a rendek június 17-én beleegyeznek, hogy a 3. cikk a királyi leiratban kívánt szerkezetet megtartsa; mindössze arra kéri a felséget, hogy hagyja ki belőle a vitás záradékot, mert nem tekinthetik kiváltságaikat egyezkedés tárgyának. Ellenkező esetben a cikket kihagyják.²

A rendek kérelmének a biztosok eleget tettek,³ és a király a 3. cikket két nap múlva a többiekkel együtt kívánságuknak megfelelően szentesítette. Igaz, hogy az »inviolabiliter« szó bennmaradt; az esküforma vitás záradéka helyett pedig az 1715 : 2. t.-c. útján, amely az esküt tartalmazza, mégis csak erre történik hivatkozás. Így játszotta ki az udvar a rendeket, és ezért nem tartalmaz semmi újat az 1723 : 3. t.-c., semmi olyant, amit az 1. már ki ne mondott volna.⁴

A 3. törvénycikk azonban létrejött és szorosan kapcsolódik az első kettőhöz. Hogy mennyire hozzájuk tartozik, nemcsak keletkezésének története, de tartalma is mutatja, amely ha nem is többet, de pregnansabban fejezi ki a már 2. cikkbe foglalt alkotmánybiztosítéki feltételeket. Sőt egykorú adataink vannak rá, hogy a három cikk összeköttetése nem az újabb jogi elméletnek a műve.⁵

V. Itt adjuk elő, hogy miként az 1713 április 19-i jegyzőkönyv,⁶ úgy az 1723 : 1., 2. és 3. t.-c. sem nevezi magát *pragmatica sanction*-nak. Az elnevezés későbbi keletű, bár csiráját megtaláljuk már a rendek 1722 június 30-i kezdeményező javaslatában, amelyben azt kívánták, hogy az uralkodó határozatukat kegyelmesen megerősítse, és ők mint »örök és változhatatlan, alap- és *pragmatikus törvényt*« becikkelyezhessék.⁷

¹ A Sigray László aláírásával és a kisebbik titkos királyi pecséttel ellátott eredetin Szluha következő hátjegyzete: »Anno 1723. die 13. Junij in publica Diætalì sessione publicatum est. M[agister] Franciscus Szluha m. p. Orsz. Ltár, Acta Diæt. 1722—23. Lad. M., Fasc. X., No. 82.« ² L. XXIV. melléklet. ³ L. XXV. melléklet.

⁴ L. XXVI. melléklet, 2. ⁵ L. bővebben Csekey, PSE. 34. s. kl.

⁶ L. fentebb 188. l.

⁷ L. fentebb 261. l. — Sőt bent van az már a kezdeményező felajánlást tárgyaló 1722 június 26-i nádori elértekezlet jegyzőkönyvének 7. pontjában is. L. fentebb 260. l. 1. j. Közli Turba, PSR. S. 160.

E kérdést újabban Polónyi Géza vetette fel az 1915 december 1-i képviselőházi ülésben a miniszterelnökhöz a címerkérdés új rendezése tárgyában intézett terjedelmes interpellációjában. (L. Képv. Napló. 1910—7. XXVII. k., 281. s. kl.) L. ezzel szemben Tisza István gróf miniszterelnök válaszát. (U. o. 292. s. kl.) L. még Csekey, PSE. 23. l.

Ugyancsak előfordul az országgyűlés későbbi tárgyalása alatt is, amikor 1722 július 16-án azt sürgette a főrendek küldöttsége, hogy az örökös tartományokkal kötendő szerződés alaptörvényben legyen meghatározva és *pragmatikus* legyen.¹ S a l a m o n ebből azt következteti, hogy a *pragmatica sanctio* műszó már valószínűleg az 1722–23. évi országgyűlésen használatban volt a rendek közt.² Ez a következtetés pedig annál inkább jogosult, mert az 1719-i Mária Jozefa-féle renunciáció már előzetesen ezzel a kitéttellette az osztrák-ház trónöröklési szabályait.

Magukat az 1723. évi trónöröklési törvényeket azonban először az 1790–91-i országgyűlés jelölte e kifejezéssel.³ Törvényeink közül pedig először az 1848. évi törvények *Előbeszéde*,⁴ valamint az 1848: XVIII. t.-c.,⁵ majd még világosabban az 1867: XII. t.-c., amikor 1. §-ában kimondotta, hogy: »Azon kapcsolat, mely egyrésről a magyar korona országai, másrésről ő felségének többi országai és tartományai között jogilag fönnáll, az 1723: 1., 2. és 3. törvénycikkek által elfogadott *pragmatica sanctio*n alapszik.«

¹ »Porro de unione omnino adlaborandum esse, legibus tam fundamentalibus per publicas constitutiones sancitis, per *instrumentum pragmaticum* instituendam esse, . . .« Trencsén vármegye követeinek naplója. P. 67. — Ugyanígy a többi naplóban. — A pozsonyi követi napló szerint: »Ad hæc addidit idem Dominus Episcopus ratione unionis Regnorum et Provinciarum Suæ Majestati Sacratissimæ supplicandum esse, ut *pragmatico Instrumento* præmissa unio ex Parti [így Parte helyett!] aliorum regnorum cum regno Hungariæ inita declaretur et ratificetur.« (P. 62.) — V. ö. S a l a m o n, Kir. szék. 195. l. — M a r c z a l i, III. Károly kora. 217. l. ² I. h.

³ Gróf Pálffy Károly kancellárnak Bécsben 1790 július 20-án az ország zászlós uraihoz intézett levelében olvassuk: » . . . ita parte ex adversa Suam Majestatem haudquaquam admissuram, et *Jus Successionis a Pragmatica Sanctione, adeoque Lege constitutionali sibi pacta*, hæc alioquin adimplere cupienti, debitum, sive in Suum, sive in Serenissimorum Suorum Successorum detrimentum in quæstionem vocetur, . . .« Diarium Comitiorum Regni Hungariæ. Budæ 1791, t. II., p. 107. Ugyanitt még egyszer, valamint a p. 105., 106., 190. előfordul a *pragmatica sanctio* megjelölés. (Utóbbi az 1790 október 5-éről kelt s a királyi hitlevél tárgyában készült országgyűlési feliratban.) — Hogy ezt először az 1790–91-i országgyűlés használta, arra legelőször D e á k figyelemztet 1861 június 4-i beszédében. L. Beszédei. IV. k., 90., 95. s. kl. — Majd utána Horváth János, Az 1722/23. I. II. III. törvénycikkek által elfogadott *pragmatica sanctio* lényege és annak helyzete a magyar közjogban. (MJÉ. XVI. k., 4. f., 1898.) 63. s. kl. — Utóbb M a r c z a l i, Verfassungsrecht. S. 53.

⁴ » . . . a *pragmatica sanctio* által vele válhatlan kapcsolatban álló tartományok iránti törvényes viszonyai; . . .« — Az erdélyi törvények közül pedig már jóval előbb az 1722 március 30-i szebeni országgyűlés határozatában, amelyet az 1744: erdélyi III. t.-c. becikkelyezett, előfordul a *pragmatica sanctio* kifejezés.

⁵ » . . . ki a *sanctio pragmaticánál* fogva megállapított, s az uralkodóház közösségében létező birodalmi kapcsolatnak tetteles felbontására izgat; . . .« (6. §.)

Igaz, hogy a törvénynek ez a helye nem elég szabatos. Értelme olyan, mintha nem az 1723: 1., 2. és 3. t.-c.-ek nevezetnének *pragmatica sanctio*nak, hanem ezek fogadták volna el a *pragmatica sanctio*t. Ha a *pragmatica sanctio* fenti fogalmát *anyagilag* vesszük, akkor ez a kijelentés találó is, mert valóban az 1723: 1., 2. és 3. t.-c. állapította meg a Habsburg-ház I. Lipóttól leszármazó három nőágának a magyar szent korona országaiban való trónöröklési rendjét. De viszont *alakilag* nálunk éppen a trónöröklés jogi rendjének az 1723: 1., 2. és 3. t.-c.-ben való szabályozása által jött létre a magyar *pragmatica sanctio*.¹ A törvény fenti helyét tehát úgy is lehet értelmezni, hogy a *pragmatica sanctio*nak már az elfogadás előtt kellett léteznie, mert különben nem lett volna mit elfogadni. Mivel pedig magyar *pragmatica sanctio* az 1723. évi törvények létrejövetele előtt nem létezett, ez az elfogadott *pragmatica sanctio* csak az 1713. évi osztrák lehetett.²

Hogy az 1867: XII. t.-c. 1. §-a nem ezt az értelmet akarta kifejezni, nemcsak Deák felirataiból³ és a Lustkandl-lal folytatott vitájá-

¹ L. a törvénynek a 280. l. 4. j.-ében idézett kijelentését. Kalmárnak az a magyarázata, hogy ez az osztrák *pragmatica sanctio* által inaugurált közjogi kapcsolatot jelentené, tévedés. Kalmár Antal könyve »Beksics Gusztáv történet- és közjogi írása« című elkobzott könyv második kiadása. Budapest, 1903, 298. l.

² Így értelmezte Kossuth Lajos, Irataim az emigrációból. Budapest, 1880—2, II. k., 263. s. kl. — Majd teljesen az ő nyomán Kalmár, Beksics közjogi írása. 305. l. — L. erre nézve még Kossuth és a *pragmatica sanctio*. (Szerző nk.) (Bp. Sz. XXV. k., 1881.) 242. s. kl. U. e. németül Kossuth und die pragmatische Sanction. (Ungarische Revue. Jahrg. I, Budapest, 1881.) S. 89 f. — Gyulai Pál, Még egyszer Kossuth és a *pragmatica sanctio*. (Bp. Sz. XXVI. k., 1881.) 144. s. kl.

³ Még jobban kitérnek 1861 június 4-i beszédéből, amely többek közt ezeket mondja: »Nem jobb-e tehát világosan kifejezünk mi az a *sanctio pragmatica Magyarországon*, minők annak feltételei, mikép alakult? Nem jobb-e fölvilágosítani e részben a külföldet, mint rémet látva e névben, kerülni annak megemlítését, zavarba hozni a külföldet az iránt, hogy mért nem merünk mi azon szóval élni, melyet ők mindnyájan ismernek, melyet törvényeink, pedig éppen azon törvényeink, mikben annyi fontosságot helyezhetünk, ismételve használnak? Én meg vagyok győződve, hogy midőn a világ közjogi nyelven valamely kifejezést, vagy nevezetet megszokott, ha talán azzal egyre-másra vonatkozólag hibás fogalmat köt is össze, könnyebb ama hibás fogalmat rectificálni, mint a név használatától az embereket elszoktatni. És ha mi azt mondanók a külföldnek: Uraim, az a mit ti *sanctio pragmatica*nak neveztek, Magyarországon nem *sanctio pragmatica*, hanem az 1723-i 1., 2., 3., 4., 5. és 7. t.-cikkely; az 1848-i törvények *sanctio pragmatica*nak nevezik ugyan azt, de azért ez hiba volt, s mi ezt a szót használni soha többé nem fogjuk, mert annak használata veszedelmes lehetne: a külföld semmi esetre sem értene meg bennünket. Ha ellenben azt mondjuk: az a *sanctio pragmatica*, mely a magyar törvényben megemlítetik, lényegesen különbözik azon *sanctio pragmaticától*, mely 1713-ban

ból tűnik ki, de egyenesen kiviláglik magának az 1867: XII. t.-c.-nek egyéb helyeiből. Így a bevezetésnek ez a kitétele: »Magyarország és társországainak a *pragmatica sanctio* által is biztosított közjogi és belkormányzati önállósága, . . .« bizonyos, hogy nem vonatkozhatik az osztrák *pragmatica sanctio*ra, amelyben Magyarországot illetőleg nem történt és nem is történhetett rendelkezés.¹

Nem mással állunk itt szemben, mint ismét csak az 1867: XII. t.-c. minden közjogi szabatoságát nélkülöző, hírhedt pongyola szövegezésével.

A kifejtettek alapján tehát, miután a *pragmatica sanctio* kitévelt a fennmaradt bizonyítékok szerint nemcsak az egykorú ősök és nemcsak későbbi országgyűléseink használták, hanem belekerült törvényeinkbe is, magának a kifejezésnek értelme pedig oly nagy változáson ment keresztül, hogy jelentése ma már nem lehet megtévesztő és reánk nézve esetleg közjogilag hátrányos: mi sem szól mellette, hogy ezzel a közéletünkben gyökeret vert terminológiával szakítsunk, és teljes szabatosággal illethetjük az 1723: 1., 2. és 3. t.-c.-et a »magyar« *pragmatica sanctio* névvel. Ezáltal még a lehetőségét is elkerültük az esetleges félreértésnek.

ápril 19-dikén állapítottatott meg; ha elmondjuk egyszersmind a lényeges különbség részeit s jogalapját: a külföld jobban meg fog érteni bennünket, mert nagyjában, úgy hiszem, már úgy is tudja, hogy e különbség létezik.« Beszédei. III. k., 93. l. — V. ö. még C s e k e y, PSE. 23. l. 1. j.-ben felsorolt irodalom. — Hogy nálunk 1790-től kezdve az országgyűlések tárgyalásai, a törvények, a megyegyűlések, különféle feliratok, tekintélyek iratai, szónoklatai, a hírlapirodalom, szóval a százados gyakorlat az 1723: 1., 2. és 3. t.-c.-et a *pragmatica sanctio* névvel illették, erre nézve hatalmas irodalmi anyaggyűjtemény H o r v á t h J á n o s nál, PS. 39. s. kl.

¹ L. még a bevezetés utolsóelőtti bekezdését, amely szerint: » . . . azon alapszerződés, a mely az 1723. évi I., II. és III. t.-c.ikkek által a felső uralkodóház és Magyarország közt jött létre, . . .« Az 1. §. szerint pedig: »Azon kapcsolat, mely . . . az 1723: 1., 2. és 3. törvénycikkek által elfogadott *pragmatica sanctio*n alapszik.« A két hely tulajdonképpen azonos, és azt lehetne mondani, hogy talán éppen azért nem szó szerinti ismétlés, hogy a szavak jelentésére és magára a dolog lényegére nézve félreértés ne lehessen. V. ö. S a l a m o n, Mi az a »*pragmatica Sanctio*« az 1867-iki törvényekben? (A Hon. XIX. évf., Budapest, 1881., 78. sz.) 2. l.

III. fejezet. A vegyes ági trónöröklés a magyar szent korona többi országában.

16. §. A nőági trónöröklés Horvát-, Szlavon- és Dalmátországban.¹

I. Már fentebb az osztrák *pragmatica sanctio* történeténél előrebocsátottuk a horvát tartománygyűlés 1712 március 9-i határozatát, amely szerint *III. Károly fiúmaradékok nélkül történő elhalálozása esetére hajlandó volna az ország az uralkodóháznak egy olyan nőtagját is elismerni királydúl, aki egyszersmind Stájerország, Karintia és Krajna ura lesz és Ausztriában fog lakni.*²

Azt is láttuk ott, hogy az udvarnak semmiféle befolyása nem volt a horvát-szlavon-dalmát tartományi gyűlésnek erre a határozatára, sőt mint korai cselekmény nem is nagyon kedvezett eljárási szándékainak.

¹ E szakasz megjelent Csekey, A nőági trónöröklés Horvát-Szlavonországban. (MF. V. évf., 1915, IV. k.) 161. s. kl.

² L. fentebb 177. l. — Az eredeti »Acta et Articuli Dominorum Statuum et Ordinum Regnorum Dalmatiae, Croatiae, et Sclavoniae, etc.« Zágrábi zem. arkiv, »Protocollo generalium regni congregationum anni 1712.« Másolata a bécsi *Allami Utárban*, »Hungarica, 1712. Fasc. 196.« Közölve már Spomenici kraljevine Hrvatske za vrème vladanja kuće habsburske. [Horvátország oklevelei a Habsburgok uralkodása idejéből.] (Arkiv za povestnicu jugoslavensku. Uredn. Kukuljević. Knj. II.) [Archiv a délszláv történethez. Kiad. Kukuljević. II. k.] Zagreb 1852, str. 69 i. sl. — Kukuljević, Jura Regni. Pars II., p. 102. — A VII. cikk hiteles szövege DPS. S. 41 f. Ugyanott hasonmás is. — Klaić, KPS. S. 32 f. Munkája e német fordításának eredetije Hrvatska pragmatička sankcija. [A horvát *pragmatica sanctio*.] (Preštampano iz 206. knjige »Rada« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.) [Kl. a Délszláv tudományos és művészeti akadémia »Rad« (= munkálatok)-jának 206. kötetéből.] Zagreb 1915. Ismertette Srkulj, Hrvatska pragmatička sankcija. [A horvát *pragmatica sanctio*.] (Obzor 1915 július 16-i és 18-i sz.) — L. már Klaićtól előzőleg Priprave hrvatskoj pragmatičkoj sankciji od god. 1712. [Előkészületek az 1712. évi horvát *pragmatica sanctio*ra.] (Hrvatska 1912 március 9-i sz.)

Hogy mi indíthatta a horvátokat erre a határozatra, amely már első pillanatra is mint Magyarországgal szemben való tüntető törekvés jelentkezik, jöllehet Horvátország már évszázadok óta a legszorosabb kapcsolatban élt az anyaországgal: ezt a történeti háttér odavonásával a következőkből magyarázhatjuk.

A gyenge II. Lajos király alatt történt, hogy az Horvát-, Szlavon- és Dalmátország több erősségét kénytelen volt a törökök gyakori becsapásaitól való sikeres megvédhetés érdekében sógorának, a későbbi magyar királynak, Ferdinándnak átengedni, aki ezekbe német pénzzel német őrséget helyezett és a laibachi kapitány parancsnoksága alá rendelt. Később pedig a Zápolyai János ellen folytatott harcban a Horvátországból megmaradt csekély részt egyesítve némely szlavonországi területtel, katonai végvidékké szervezte, ugyanígy cselekedve a mai Horvátországnak a Kapronca vidékéig terjedő részével.

Mivel később a törökök előnyomulása magát Ausztriát is fenyegette, azért Rudolf Horvátország és Szlavónia őrizetét 1575-ben Károly főhercegre bízta »a horvát és szlavon (vend) végvidékek örökös generálatusai« cím alatt.¹ A magyar rendek ebbe bele is egyeztek, csupán azt kötötték ki, hogy »a fenséges Károly főherceg is, a horvátországi és szlavóniai bán úrral egyetértsen; nehogy valami alkalmatlanság és az ország szabadságaiba ütköző dolog következék be.« (1578: 15. t.-c. 3. §.)

E végvidékek fenntartására Rudolf már a német birodalmi rendektől felajánlott török elleni háborús segédpénzből évenként 140.000 forintot átengedett, de mivel ez a pénz sem volt elegendő, Károly főherceg összehívta Stájerország, Karintia, Krajna és Görz, vagyis Belső-Ausztria rendjeit a Mura melletti Bruckba, s itt jött létre az a bizonyos »Brucki Libellus«, amelynek erejénél fogva a felsorolt országok a horvát-szlavon végvidékek oltalmazására évenként 548.205 forintot rendeltek.² Sőt arról is van tudomásunk, hogy a horvát tartománygyűlés 1620 augusztus 26-i határozatával formális védelmi szövetségre akart lépni Stájerországgal, Karintiával és Krajnával, de azért *fenntartva a magyar szent korona politikai fennhatóságát*.³

¹ V. ö. mindennek forrásokon alapuló részletes történetére B i d e r m a n n, Gesamtstaatsidee. Abt. II, S. 198 f. — U. a., Steiermarks Beziehungen zum kroatisch-slawonischen Königreich im XVI. und XVII. Jahrhunderte. (S.-A. aus d. Mittheilungen des historischen Vereins für Steiermark. Bd. XXXIX.) Graz 1891.

² L. I m r i k J ó z s e f, A pragmatica sanctio keletkezésének története. Pest, 1866, 6. l.

³ L. K u k u l j e v i ć, Jura Regni. T. II., p. 75. squ. — Vijenac. God. XLV. [Koszorú. XLV. évf.] Zagreb 1913, str. 259 i sl. — K l a i ć, KPS. S. 27 f.

Ezek a történelmi tények eléggé megmagyarázzák, hogy miért ragaszkodott Horvátország a Belső-Ausztriával való szoros kapcsolat fenntartásához és miért sietett már jóelőre gondoskodni a fiág kihalása esetére közös nőági uralkodóról.¹

Mint újabban a zágrábi levéltárakban gyűjtött anyagból, főleg pedig gróf Esterházy Imre zágrábi püspök és bánhelyettesnek az érseki levéltárban őrzött levelezése alapján meg lehetett állapítani, *maga Esterházy Imre volt a szerzője és terjesztője annak a gondolatnak, hogy a horvát tartománygyűlés és ezáltal Horvátország elsőnek fogadja el a Habsburg-ház nőágának trónöröklését.* Már báró Patachich Baltazár, a horvát trónöröklési határozatnak heves ellenzője, úgy tünteti fel Esterházyt memoárjaiban, mint e határozatnak valódi szerzőjét, akinek hosszas »mesterkedés« (magisterium) után sikerült e célját elérnie.² Ugyanczt erősíti meg élet-történetében másik kortársa, Kovachevich Tamás zágrábi kanonok is.³

Lehet, hogy Esterházyt Eleonora császárné és királyné, I. Lipót özvegye és III. Károly király anyja buzdította, aki I. Józsefnek 1711. április 17-én bekövetkezett hirtelen elhalálózása után Károlynak Spanyolországból való visszaérkezéséig (az utazás Olasz- és Németországon keresztül hónapokat vett igénybe) valamennyi keleti Habsburg-országban átvette a régensséget. 1711. november 17-én kelt levelével⁴ Esterházyt mint az akkori horvát bánnak, gróf Pálffy Jánosnak helyettesét, aki legtöbbször Magyarországon északkeleti részeiben tartózkodott, magához hívatta Bécsbe tanácskozásra. Ennek tartalmáról ugyan bővebbet nem tudunk, de való, hogy Esterházy bánhelyettesével gróf

¹ V. ö. mindezekre Kvaternik, Das historisch-diplomatische Verhältniss des Königreichs Kroatien zu der ungarischen St. Stephans-Krone. 2. Aufl. Agram 1861, S. 148 f. — Fournier, i. m. S. 16 f. — Bidermann, PS. S. 123 f. — U. a., Gesamtstaatsidee. Abt. II, S. 44 f. — Bachmann, i. m. S. 1 f. — Turba, PSR. S. 72 f. — U. a., GPS. Bd. I, S. 133. — Bernatzik, Verfassungsgesetze. S. 12 f. — Zehntbauer, Verfassungswandlungen. S. 6 f.

² L. Ex diario vitæ Balthasaris Pattachich. Közli Kukuljević. (Arkiv za povjestnicu jugoslavensku. Knj. X. [Archiv a délszláv történethez. X. k.] Zagreb 1869, str. 242 i sl.) és Klaić, Nekoliko priloga za povjest hrvatske pragmatičke sankcije od god. 1712. [Néhány adalék az 1712. évi horvát pragmatica sanctio történetéhez.] (Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva. God. XIV. [Kir. horvát-szlavon-dalmát országos levéltár értesítője. XIV. évf.] Zagreb 1912.) Str. 67 i sl.

³ Catalogus præsulum Zagrabienisium. P. 198. squ. Zágrábi Arkiv jugoslavenske akademije [Délszláv akadémia levéltára], »II. a 70.« Közli Klaić, Nekoliko priloga. Str. 65 i sl.

⁴ Zágrábi érseki levéltár, »Politicum, Epistolæ ad episcopos Zagrabienenses 623/7.« L. Klaić, KPS. S. 10.

Keglevich Péterrel már 1711 december 9-ére összehívatta Zágrábba a tartománygyűlést. Keglevichnek a gyűlés előtti nap estéjéről a püspökhöz intézett leveléből¹ kitűnik, hogy ez valami olyan *különösen fontos titkot* bízott rá, amelyet senkinek sem volt szabad elárulnia.

E hallgatásra intés különös oka az lehetett, hogy Esterházy valami olyan ügyet akart a gyűlés elé vinni, amibe csak Keglevichet avatta be; de az utolsó pillanatban elállott szándékától. És a december 9-i ülésen nem is került szóba a nőági trónöröklés, ellenben egy másik indítvány útjának egyengetését célozta. Ennek alapján egy tizenegy tagú küldöttséget választottak, amely a bán vezetése mellett hivatva lett volna a Bécsbe érkező királynak hódolni. Ugyanez a gyűlés jelölte ki a két bánhelyettest és Plemich György ítélőmestert mint Horvátországnak az összehívandó magyar országgyűlésre küldendő követeit.²

Pálffy azonban keletmagyarországi ügyeire való hivatkozással elhárította a küldöttség vezetését, aminek valódi oka azonban az volt, hogy külön horvát hódoló követséggel nem akarta a magyar urakat sérteni. És úgy látszik ez a körülmény több más horvát főurat is visszatartott. Erre Esterházy jónak látta 1712 január 26-ára újból összehívni a tartománygyűlést. Ezen azonban oly édes-kevesen gyűltek össze, hogy a tanácskozásokat meg sem lehetett tartani, és a gyűlést február 15-ére halasztották.

II. Közben Károly ünnepélyesen bevonult Bécsbe, ahol a magyar főurak is üdvözölték. Később gróf Draskovich János is odaérkezett, hogy bevarja a horvát küldöttség többi tagját. Mivel azonban ezekre hiába várakozott, február 13-án tudósította Esterházyt, hogy mind a nádor, mind pedig az esztergomi érsek azon a véleményen vannak, hogy külön horvát küldöttség szükségtelen, mert *az általános magyar Horvátországot is magában foglalja a bán képviselésében.*³

Február 15-én újból oly kevesen jelentek meg Zágrábban, hogy a tartománygyűlést ismét el kellett halasztani. Ehelyett azonban a püspöki palotában értekezletet tartottak, amelyen többek közt megint elhatározták a gyűlés egybehívását és a bécsi üdvözlő küldöttséget. Közben azonban a pestisjárvány ismét megakadályozta a Bécsben való megjelenést.

¹ U. o., »Epistolæ ad episcopos. T. LVI., No. 69.« Közli Klaić, KPS. S. 11.

² Zágrábi zem. arhiv, »Protocollo generalium regni congregationum anni 1711.« L. Klaić, KPS. S. 12.

³ Zágrábi érseki levéltár, »Epistolæ ad episcopos, T. LVII., No. 7.« L. Klaić, KPS. S. 13 f.

Esterházy ezalatt mindent elkövetett, hogy a már kétszer eredménytelenül összehívott tartománygyűlés végre mégis összeüljön.¹

Ez meg is történt 1712 március 9-én.

E gyűlésen azonban szintén feltűnően kevesen vettek részt, különösen a főurak közül. Ezek 1608 óta, amióta alkalmuk volt a magyar felső táblán megjelenni, mind kevesebbszer vettek részt a horvát tartománygyűléseken. Az 1620 október 21-i varasdi ülés óta pedig, amikor a köznemesség kimondotta a főnemességtől való elszakadását, ügyeiket kizárólag a magyar országgyűlés elé vitték, elmellőzve a horvát hatóságokat.²

De nemcsak ez volt a főurak távolmaradásának egyedüli oka, hanem talán inkább a fentemlített bécsi küldöttség kérdése, még inkább pedig az a körülmény, hogy közülük többen értesültek Esterháznak arról a tervéről, amely őket a magyar országgyűlés 1688 : 3. t.-c.-ével szemben ferde helyzetbe hozta volna, hisz ez biztosította Magyarországnak és társországainak (illetve kapcsolt részeinek) a Habsburg-ház fiágának kihalása esetére a királyválasztás szabadságát.

Ehhez járult viszont a papság és a köznemesség részéről a Magyarországgal szemben való ellenséges és erős nemzeti érzülettől áthatott hangulat, amit csak kihasználni kellett. És ez sikerült is a népszerű és nagytudású Plemich Györgynek, Horvát-, Szlavon- és Dalmátország ítélmesterének, aki ugyanazt a szerepet játszotta a horvátoknál, amelyet Szluha Ferenc nádori ítélmester nálunk az 1722—23-i országgyűlésen.

A zágrábi országos levéltárban megvan annak a beszédének az előző napon sajátkezűleg készített fogalmazványa (Ocurencia et Consideranda),³ amelyet a március 9-i ülésben elmondott.

Ebben élénk színekkel festi azt a nyomorúságot, amelyet a Magyarországgal való szoros összeköttetés a török harcok és a folytonos felkelések miatt különösen az utolsó két század alatt Horvátországnak okozott. Emlékeztet az 1620-i Belső-Ausztriával való konföderáció gondolatára. Ugyan remélhet-e Horvátország valamit a magyar országgyűléstől, amely mindig csak terheket rótt rá a török elleni harcokban és elnyomására törekedett? Nem célszerűbb-e magához a felséghez és udvarához közvetlenül folyamodni?

¹ U. o., »T. LVII., No. 48.« Közl. K l a i é, KPS. S. 16.

² V. ö. mindezekre K l a i é, KPS. S. 18 f.

³ »Acta generalium regni congregationum anni 1712.« Közl. K l a i é, KPS. S. 25 f.
— Tartalma már közölve DPS. S. 42.

E beszéd tartalmát annál inkább megértjük, ha tudjuk, hogy a tartománygyűlés első pontjaként az 1712 február 2-i királyi leirat felolvasása szerepelt, amelyben III. Károly április 3-ára hívja össze a koronázó országgyűlést Pozsonyba és a horvát képviselők kiküldésére szólítja fel a rendeket. Plemich mintegy le akarta ennek foganatosításáról beszélni a tartománygyűlést. A rendek azonban a szakításra nem voltak hajlandók, bár a királyi leirat is elkésérítette őket, mivel csak két követjüket hívta meg a magyar országgyűlésre, holott 1625 óta háromnak a kiküldésére voltak jogosítva.

A tartománygyűlés március 9-től 13-ig tanácskozott az érseki palotában, és ezalatt harmincnégyszáz cikket alkotott. Közülük az 5. újból elrendeli a bécsi hódoló küldöttséget. Ezzel kapcsolatban kerül előadásra Esterházy javaslata, hogy nem volna-e tanácsosabb, ha Horvátország követi a hódolati utazásuk alkalmával az ország nevében felajánlanák a felségnek a nőági trónöröklésnek arra az esetre való elismerését, ha az uralkodóház férfiága kihalna, mint azt ismerni el királyuknak, akit a magyarok, Isten tudja kit, szabadságuknál fogva királyukul választanak.¹

A javaslat annyira meglepő volt, hogy három napon át vitatkoztak felette. Kovachevichtől tudjuk,² hogy a Magyarországgal szemben való aggodalom félreismerhetetlen volt, de aztán azzal érveltek, hogy Horvátország még akkor is elfogadhatja a nőági trónöröklést, ha Magyarország ellene volna, mivel Horvátországnak saját koronája és királyai voltak, mielőtt még Szent László alatt beolvadt volna Magyarországba. Rátkay Ádám zengi püspök az utolsó csepp vérig a Habsburg-ház mellett nyilatkozott, felhozva azokat a »nyomós indokokat«, amelyekkel az családját segítette. Mindössze arra figyelmeztetett, hogy sem a bán, sem a legfőbb főúri családok nincsenek a gyűlésen jelen, amiért is ajánlaná e fontos tárgy elhalasztását.³ A jelenlevők azonban nyomban határoztak és a harmadik napon ki is hirdették határozatukat, amely a 7. cikkbe került.⁴

E cikk tartalma három részből áll. Az első az okokat sorolja fel, amelyek a rendeket e »declaratio« megtételére ösztönözték. A másodikban megállapítják, hogy a Habsburg-háznak milyen nőagát látnák szívesen a trónon. A harmadikban megjelölik, amit ezért az udvartól viszont kívánnak, és hogy mit biztosítson Károly a maga és utódai nevében Horvátországnak. E rendelkezések közül kétségtől a második a legérdekesebb,

¹ Zágrábi *Arhiv jugoslavenske akademije*, »Keglevichiana.« Közl. Klaić, Nekoliko priloga. Str. 72 i sl. ² L. fentebb 285. l. 3. j. ³ L. Klaić, KPS. S. 32.

⁴ L. fentebb 283. l. 2. j.

amelyben kimondják, hogy Horvátország a Habsburgok fiágának kihalása után elismeri azt a nőági uralkodót, »... aki nemcsak Ausztriának, hanem Stájerország, Karintia és Krajna tartományoknak is ura lesz és az említett Ausztriában fog lakni...« Klaie találóan mutat rá,¹ hogy ezt a helyet oly sokféleképen, de mindannyiszor helytelenül magyarázták. Így Bidermann,² Turba³ és Bernatzik⁴ is, mint annyi mások, úgy értelmezték, hogy Horvátország ezáltal el akart szakadni Magyarországtól, hogy annál szorosabban csatlakozzék a belsőausztriai tartományokhoz. Ez a felfogás azonban téves. A horvátok kifejezetten azt követelik, hogy a jövődöbeli horvátországi nőági uralkodó ne csak Ausztriát, hanem Stájerországot, Karintiát és Krajnát is birtokolja és Ausztriában lakjék. Ezt pedig kétségen kívül azért kívánták, mivel azokra az időkre gondoltak, amelyekben Horvátországnak ugyan Habsburg volt az uralkodója, de nem volt egyszersmind az említett országoknak is ura és nem is lakott Ausztriában. Így Rudolf idejében a belsőausztriai tartományokat előbb nagybátyja, Károly főherceg († 1590), majd ennek fia, Ferdinánd kormányozta. De míg Rudolf. különösen uralkodása utolsó idejében nem is lakott Ausztriában, hanem Prágában tartózkodott, Bécsben testvére, Mátyás főherceg volt a régens. Indoka lehetett még a horvátok e kívánságának az a körülmény is, hogy attól tartottak, hátha a Spanyolországgal egyébként is rokonszenvező Károly vagy utódai közül valamelyik odaköltözik és onnét fogja kormányozni a keleti monarchiát is. Már a magyar rendek is azt kívánják a spanyol Habsburg-ház trónöröklési jogának elismerése feltételül az 1687—88-i országgyűlésen, hogy *a magyar királyok Magyarországon vagy a szomszédos tartományokban lakjanak*. Indoka pedig, hogy tartanak a »gubernadores« által való kormányzástól.⁵ Ez a sok országdarabolás, majd a testvérek közti viszályok arra a meggyőződésre juttatták őket, hogy e régi időknél visszatértét lehetőleg megakadályozzák. És érdekes, hogy ezzel a horvátok, anélkül hogy akarták volna, közvetve már jóval előbb kívánták a Habsburg-területek oszthatatlanságát és elválaszthatatlanságát, amit később a *pragmatica sanctio* oly határozott formában fejezett ki.

A tartománygyűlés a 29. cikkben hat pontot maga határozott meg, amely azoknak a követeknek az utasításába volt felveendő, akiket Bécsbe küldtek ki Károlyhoz, hogy hódolatukkal együtt a nőági trónöröklésről szóló határozatukat is átadják. Az utasítást különben az a bizottság

¹ KPS. S. 34 f. ² Gesamtstaatsidee. Abt. II, S. 44, 227. ³ PSR. S. 75. ⁴ I. h.

⁵ L. V. melléklet, 3. 4.

dolgozta ki, amelyet a tartománygyűlés a 8. cikkben jelölt ki tizenöt taggal a magyar országgyűlési követek utasításának megszerkesztésére.

Ez utóbbi utasítás 24 pontja közül bennünket itt most csak a 4. érdekel, amely kötelességévé teszi a követeknek, hogy ragaszkodjanak Magyarország minden jogához, szabadságához és királyainak *hílleveleihez, amelyeket a kapcsolt országok részére is kiadtak*; csak azt ne engedjék, ha arra kerülne a sor, hogy a Habsburg-ház trónörökléséről szóló, ezen a tartománygyűlésen alkotott »declaratio« és »resolutio«, tehát sem a »statutum«, sem az »articulus« meg ne változtassék, se tőle el ne álljanak.¹ A horvátok tehát maguk is érezték, hogy nincs egészen rendben a dolog, mert különben nem kötötték volna követeknek lelkére határozatuknak a magyar országgyűlésen való védelmezését. Másfelől azonban az is kitűnik ebből az utasításból, hogy nem is akarták határozatukat a magyar rendek előtt titkolni, hanem talán inkább hasonló eljárásra bírni őket.

A bécsi ünnepélyes küldöttség tagjait bemutattuk már fentebb.² Hozzájuk csatlakozhattak azok is, akiket már az előző évben küldöttek ki a felség üdvözlésére. De a határozat átadása csak az első négy kiküldött feladata volt.

Az instrukció³ első pontja nem a határozat szentesítésének vagy megerősítésének kérését, hanem csak *felajánlását* teszi a küldöttség feladatává. Annyiban igaza van K l a i é nak,⁴ hogy nem is kérhették a rendek a szentesítést, mivel a határozat voltaképpen egy *anticipált választás* volt, és így furcsán hangzott volna annak kérése, hogy a választott választását szentesítse. Ezt legfeljebb elfogadhatta. Ámde ez mindössze a javaslatnak és a követi utasításnak volt a szokásos, kérés formájába foglalt szövege, viszont a megválasztottnak, most már mint királynak, e határozatot, hogy törvénné váljék, mégis csak szentesítenie kellett, miként az a királyválasztások idejében Magyarországon is történt.

Érdekes különben ennek az utasításnak az 5. pontja, amelyben arra kéri a királyt, hogy »ez országok« (t. i. Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok) valamennyi jogának, szabadságának, előjogának és szokásának sértetlen megőrzése céljából minden időre egy biztosító diplomát állítson ki és az abban foglaltakat ne csak ő, hanem mindkét nemű örökösei és utódai is megőrizzék és megtartsák. Feltűnő, hogy tehát nem Magyarország jogainak fenntartását kéri, amennyiben azok Horvátországra is vo-

¹ Közli Kukuljević, Jura Regni. Pars II., p. 103. squ. — K l a i é, KPS. S. 42 f. ² L. 177. I.

³ Eredetije zágrábi *Arhiv jugoslavenske akademije*, »Acta a. 1712.« Közli Kukuljević, Jura Regni. Pars II., p. 104. squ. ⁴ KPS. S. 44.

natkoznak. Ennek oka az lehetett, hogy ezáltal az 1688 : 3. t.-c. is megerősítést nyert volna, amely pedig Magyarországra nézve a Habsburgok férfiágának kihalása esetére a szabad királyválasztás jogát biztosítja. Ez a feltevés még valószínűbb lesz, ha e pontot összevetjük a magyar országgyűlésre kiküldött követek utasításának imént ismertetett 4. pontjával.¹

Végre kaptak a követek még egy igazoló iratot is (*litteræ credentiales*), hogy Bécsben mint a horvát tartománygyűlés megbízottai legitimálni tudják magukat.²

Március 13-án a tartománygyűlés szétoszlott, de a következő napon még tanácskozások folytak Esterházy elnöklete alatt az érseki palotában, ahol többek közt azt határozták, hogy a bécsi utazást tekintettel Dellisimonovich és Plemich hivatalos elfoglaltságára valamivel később fogják megkezdeni.³

III. Báró Patachich már idézett memoárjaiban olvassuk, hogy a bécsi kiküldöttek egy különös írásművet adtak át a maguk nevében a királynak, amelyben a nőági trónöröklésről szóló proposíciót mint saját művüket állították oda és rámutattak arra a rengeteg nehézségre, amelyet le kellett küzdeniök. Azonban ez az irat és a követek dicsekvése a komoly elemek előtt, főként pedig a magyarok közt, csak nagy gondra adott alkalmat.⁴

Valóban ment Zágrábból március 15-éről keltezve egy ilyen felirat a királyhoz, amelyhez a tartománygyűlés határozatainak 7. cikke is mellékelve volt. De hiányzik ebből a kiküldötteknek Patachichtól említett öndicsérete. Sőt inkább a tartománygyűlési határozatnak bővebb indokolását tartalmazta és mintegy a küldöttségnek útját akarta egyengetni az udvarnál. Felhozta, de talán még sötétebb színekkel festve, mindazokat a keserű kifakadásokat, amelyeket Magyarország ellen már Esterházy és Plemich beszédeiből ismerünk. »Ne rettentsem el bennünket, mondja többek között ez az irat, hasznot hajtó szándékunktól, hogy része vagyunk Magyarországnak. Miként a törvények mondják, kapcsolt részei vagyunk ugyan Magyarországnak, de nem alattvalói; és egykoron nemzeti királyaink

¹ V. ö. K l a i é, KPS. S. 44 f.

² Egy példánya a bécsi *Allami Uárban*, »Hungarica, 1712. Fasc. 196.«; másik a zágrábi *zem. arkhivban* »Acta generalium regni congregationum anni 1712.«; harmadik a zágrábi *érseki levéltárban*, »Politicum. 634/7.« Közli Turba, GPS. Bd. II, S. 402 f. — DPS. S. 45 f. — K l a i é, KPS. S. 45 f.

³ Zágrábi *zem. arkhiv*, »Acta generalium regni congregationum anni 1712.« L. K l a i é, KPS. S. 46 f. ⁴ L. fentebb 285. l. 2. j. — K l a i é, Nekoliko priloga. Str. 68.

voltak, akik nem voltak magyarok; nem hatalom és nem szolgaság kapcsolt bennünket Magyarországhoz, hanem önként, saját jóakaratunkból vetettük magunkat alá nem az országnak, hanem királyának; továbbra is el akarjuk a magyar királyt ismerni, ameddig ausztriai lesz.»¹

Közben a Pozsonyba gyülekező magyar rendek talán éppen a horvát képviselőktől értesültek a tartománygyűlési határozatról és nagy esodálkozással fogadták, egyben neheztelve, hogy az udvar a horvátoknál kezdte meg a dolgot. Gyanujok a primásra, Keresztély Ágost hercegre is irányult, aki — mint tudjuk — be volt avatva a horvát dologba, de — mint április 10-én írja a királynak — sem ő maga, sem más magyar sohasem hiheti, hogy ez a dolog a felségtől származott volna, mert különben bizonyosan Magyarországtól, amelynek Horvátország csak része és függeléke, és annak rendeitől kérte volna kérésének teljesítését.²

A primás vigasztalta és csendesítette a magyar rendeket, hogy a király, mint április 13-ról hozzá intézett leveléből is kitűnik, semmit sem tudott előzetesen a horvát határozatról.³

Csak április második felében gyűltek össze a horvát kiküldöttek a császárvárosban, de ekkor is hiányzott közülük Dellisimonovich, aki közben megbetegedett s rá hamarosan meg is halt. 24-én vagy 25-én fogadta őket a király és a két királyné, nevezetesen Eleonóra, Károly anyja és Wilhelmina Amália, sógornője. A felség aztán meghitt miniszterekhez utasította őket, köztük bizonyára Seilernhez is mint az 1703 szeptember 12-i paktum és ezzel együtt a *pragmatica sanctio* voltaképeni szerzőjéhez, aki valószínűleg szintén már jó eleve be lehetett avatva Esterházy püspök féltve őrzött titkába. A miniszterek feltűnő kedvességgel fogadták a kiküldötteket, megvendégelték őket. Az egészről azt remélték, hogy *a horvát példa hatni fog a magyaroknál is.*⁴

Ez tűnik ki annak a »szűkebb konferenciá«-nak jegyzőkönyvéből is, amely április 27-én arról tanácskozott az udvarban, hogy mit kelljen e tárgyban tenni: hallgatással mellőzzék-e a horvátok határozatát, vagy pedig inkább a magyaroknak is követendő példaként állítsák oda a leg-

¹ Zágrábi *zem. arhiv*, »Acta generalium regni congregationum anni 1712.« Eredeti. — Másolata a bécsi *Állami Hárban*, »Hungarica, 1712. Fasc. 196.« Közl. Kukuljević, Jura Regni. Pars II., p. 105. squ. — K l a i ć, KPS. S. 48 f.

² L. e levélre nézve fentebb 178. l. 1. j. ³ L. u. o.

⁴ L. Patachich memoárjában: »... ex motivo scilicet et merito exempli, quod post Croatos ipsi etiam Hungariæ status sperabantur amplexuri.« Közl. K l a i ć, Nekoliko priloga. Str. 68.

közelebbi országgyűlésen? A konferencia az utóbbi irányban tette meg javaslatát.¹

Károly 1712 május 16-i leiratában² válaszolt a horvátok előterjesztésére. Az egész leirat olyan határozatlan és homályos, mintha csak a valódi tartalom eltitkolására törekednék. Mindössze dicséri a horvátoknak az »egész« Habsburg-házzal szemben tanúsított ősi alázatosságát. De nem erősíti meg az országok jogait és szabadságait kifejezetten a *nőági* utódok és örökösök nevében is, mint ahogy kérték, hanem csak a felajánlással szemben való ellenszolgálatul (vicissim) biztosítja általában a rendeknek a maga és utódai nevében jogaiknak megtartását. A tartománygyűlési határozat *megegyezéséről* vagy *szentesítéséről*, mint például utóbb az örökös tartományok elfogadási nyilatkozatait illetőleg történt (nem is említve a magyar és erdélyi országgyűlési cikkeket), szó sem volt. Általában nélkülözött ez a leirat mindenféle formát, amely eddig a horvát tartománygyűlési határozatokkal szemben szokásban volt. Így többek közt a leiratot nem is a magyar királyi, hanem az osztrák udvari kancellária állította ki.

Minderre a homályosságra némi világot vet az a fogalmazvány,³ amely 1712 május 1-e körül mintegy válasz, »Recredentiales« alakjában lett volna a horvát kiküldötteknek (»credentiales«-ére) kiállítva, de erre aztán nem került a sor. Ez már kifejezett szentesítése lett volna a tartománygyűlési határozatnak, amelyre azt mondja: »... *decretum vestrum . . . probamus, acceptamus et confirmamus . . .*«, de egyszersmind nyomban hozzászeli, hogy *a király íparkodni fog, hogy a kezdeményezést a magyar rendek is országgyűlésükön magukévá tegyék.*⁴ A király tehát úgy tekintette a horvátok határozatát, mint ami még *kiegészítésre szorúl és jónak látta megerősítésével a magyar országgyűléstől feltételezetten várni.*⁵ K la i é is a magyar rendeknek a horvátokkal szemben való neheztelésében és abban látja e fogalmazvány kibocsátásának elmaradását, hogy a

¹ L. fentebb 178. l.

² Zágrábi zem. arhiv, »Acta generalium regni congregationum anni 1712.« Eredeti. Kétszer is lenyomatta K u k u l j e v i é, Jura Regni. Pars I., p. 383. squ.; pars II., p. 111. squ. — K la i é, KPS. S. 68 f.

³ Bécsi *Altaméllár*, »Hungarica, 1712. Fasc. 196.« Közli hibásan K u k u l j e v i é, Spomenici kraljevine Hrvatske. Str. 68 i sl. — U. a., Jura Regni. Pars II., p. 109. squ. — Helyes szöveg T u r b á nál, Grundlagen. Bd. II, S. 417 f. és K la i é nál, KPS. S. 64 f.

⁴ »... operam daturi [sc. Nos Carolus], ut quæ cepistis consilia, ea quoque inelyti Hungariæ regni status et ordines in præsentibus comitiis amplectantur; . . .«

⁵ Ugyanígy B i d e r m a n n, Gesamtstaatsidee. Abt. II, S. 228. — T u r b a, PSR. S. 77.

magyarok a koronázó országgyűlés alkalmával feltétlenül be kívánták vétetni a király hitlevelébe azt a pontot, amely a fiági Habsburgok kihalása esetére a szabad királyválasztás jogát biztosítja. A koronázás zavartalansága is kívánatossá tette tehát, hogy a horvát incidens elmaradjon.¹

IV. Április végén a horvát képviselők is megérkeztek a magyar országgyűlésre Pozsonyba. Gotthal Péter alezredes, Zriny várának parancsnoka a felső táblába, Rauch Ádám Dániel és Czindery György zágrábi, illetve varasdi alispánok az alsó táblába. Ezek a horvát tartománygyűléstől régi szokás szerint ajánlóleveleket hoztak magukkal a magasabb magyar állami méltóságokhoz és bennük kívánságaik támogatását kérték. De csodálatosképen semmi említés sem történt ezekben a szóban forgó határozatról. Ehelyett a horvátok fogadtatása meglehetősen hűvös maradt, és — mint az egykorú Kovachevichnél olvassuk — Esterházy püspök neve az országgyűlésen minden magyar előtt gyűlöletes volt.²

Május 21-én bocsátotta ki Károly hitlevelét, amelyben folytonosan *Magyarországról és kapcsolt részeiről* beszélve a 4. pontban kijelenti, hogy a fiág magvaszakadása esetében a rendeknek királyválasztási és koronázási joga előbbi erejébe tér vissza s »Magyarország és említett részei számára, ennek régi szokása szerint, érintetlenül fennmarad.« Az 5. pontban pedig ugyanezt a hitlevélbeli kötelezettséget mondja ki a jövődöbéli finemű örökös királyok megkoronáztatására nézve. K l a i é -nak feltűnő, hogy a király a május 22-én letett koronázási esküben mint »Magyarországnak és a többi, hozzácsatolt országoknak és részeknek királya« beszél, míg a hitlevél 4. pontja csak *részekről* szól.³ (Mindkettő beiktatva az 1715 : 2. t.-c.-be.) Ez azonban egyszerűen csak szövegezési variáns. A »partes adnexæ« nálunk a XVII. századtól mindig a jelenlegi társországoakat jelentette. Hajdan a »partes subiectæ« és »partes incorporatæ« kifejezés volt inkább szokásos.

Már fentebb láttuk, hogy az udvar az április 27-i konferencia határozata értelmében még a magyar országgyűlés alatt nekifogott a nőági trónöröklés ügyének előkészítéséhez és e célból néhány főurat a nádor elnöksége alatt értekezletre hívott össze. Ezek a július 8-i felterjesztésükben adták elő 11 pontban azokat a feltételeket, amelyek mellett hajlandók a Habsburg-ház egyetlen nőtagját királyukká koronázni.⁴ Seilern erre már július 18-án egy királyi leiratot olvasott fel a főuraknak, amely-

¹ KPS. S. 66 f.

² »Unde Esterhasii nomen ubique odiosum, . . . « Közli K l a i é, Nekoliko priloga. Str. 67. ³ KPS. S. 72 f. ⁴ L. fentebb 229. s. kl. és XI. melléklet.

ben a felség annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy a dolog nem érett még meg az országgyűlésen való tárgyalásra.

Ehelyett a magyar rendek »Bővebb kijelentés a királyi örökletes utódlás s uralkodás felől« címmel egy cikket alkottak, amely újból hangsúlyozza a hitlevél 4. pontjában kimondott alapelvet, és ezt a király három év múlva mint 1715: 3. t.-c.-et szentesítette.

Könnyen érthető, hogy e cikk javaslata nagy elkeseredést okozott a horvátok közt, hisz ez éppen ellentéte volt az ő 1712 március 9-i határozatuknak. Esterházy püspök már augusztus első napjaiban Bécsbe rohamt, hogy e cikk szentesítését meggátolja. Később Plemich ítélőmester is odaérkezett ugyane célzattal és egy emlékiratot¹ is vitt magával, amelyet a király elé akart terjeszteni. Evégből Seilernhez folyamodott, aki azt ajánlotta neki, hogy forduljon ez ügyben egyenesen a királyhoz. Plemich azonban egyedül vonakodott és két levélben² is sürgeti a közben Pozsonyba visszatért Esterházyt, hogy ő meg Draskovich is csatlakozzanak hozzája. E levelek meglehetősen kesernyés hangúak, és az ítélőmester amiatt panaszkodik bennük, hogy mindent az ő nyakába varrnak.

A két küldöttárs azonban csak nem mozdult. Ehelyett Esterházy írt augusztus 25-éről egy magas személyiséghez (talán Seilernhez) egy ajánlólevelet, amelyet Plemichhez juttatott.³ Ebben erősen panaszkodik a horvátok nehéz helyzete miatt tekintettel a magyar országgyűlés kérdéses cikkére. Ha a horvátok ezzel szemben hallgatnak, akkor úgy tűnik fel, mintha avval egyetértene; ha pedig nyomatékkal ellenszegülnek, ez az ellenfél még hevesebb ellenállását vonhatná maga után. Kéri a minisztertanácsot, hogy jelölje meg a módot, amely a királynak alkalmas volna és jogát megerősíthetné Horvátországhoz, amely háza mindkét nemű tagjainak önként vetette alá magát.

Hogy milyen módozatokkal állott elő Plemich az udvarnál, megtudjuk Esterházynek az előbbi levél 4. lapjára tett feljegyzéseiből.⁴ Ezekben kétféle megoldást hoz javaslatba, hogy miként lehetne a kérdéses magyar cikket elmellőzni, vagy legalább is csak Magyarországra szorítani. Az egyik lenne a horvát rendeknek ellenmondása (contradictio), amelyet valamely hatósághoz vagy méltósághoz magán úton eljuttatnának; a másik pedig, ha az udvarnál a cikkből a »kapcsolt

¹ Ez mindeddig nem került elő.

² 1712 augusztus 21-éről. Zágrábi érseki levéltár, »Epistola ad episcopos. T. I.VIII., No. 68. et 69.« Közli Klaić, KPS. S. 80 f.

³ U. o. »No. 73.« Közölve u. o. S. 83.

⁴ Szó szerint közli ezeket is Klaić, KPS. S. 84.

részek«-re vonatkozó kitételel kihagynák, úgyhogy az akkor csak Magyarországra nézve bírna érvénnyel, amennyiben Horvátország ebben az ügyben már másként hangzó határozatot hozott.

Plemich működésének eredményeiről mit sem tudunk, mert szóbelileg számolt be Esterháznak küldetéséről.

Közben az egyre nagyobb arányokat öltő pestisjárvány miatt a király ismét feloszlatta szeptember 28-án a magyar országgyűlést, amely voltaképpen még az 1708-inak volt a folytatása. Ezzel a trónöröklési vita is elült.

Mikor pedig Károly 1714 szeptember 8-ára újból összehívta a magyar országgyűlést, közben nagyot változott a világ folyása. Bevégeződött a spanyol örökösödési háború, amely új határokat szabott a Habsburgok birtokának. 1713 április 19-én pedig megtörtént az osztrák *pragmatica sanctio* kihirdetése, amely meghatározta az örökös országokban és tartományokban a nőági trónöröklés rendjét.

Az új horvát követek is megjelennek az újonnan összeült országgyűlésen és magukkal hozzák az 1714 augusztus 17-i tartománygyűlésükben kelt utasításukat, amely csak általánosságban rendeli már, hogy *előző utasításaik pontjainak megvalósítására törekedjenek*. Az új országgyűlésen semmi nyoma sincs, hogy a horvátok a felterjesztett cikkeknek újból való tárgyalása közben igyekeztek volna régi kívánságuknak megvalósítására. A horvát követek nem jelentették ki, hogy miután ők Horvátországra nézve már három évvel előbb elfogadták a Habsburg-ház nőágának trónöröklését, reájuk a szabad királyválasztás joga vissza nem szállhat. Nem követelték nyilvános ülésben, hogy a kérdéses cikk rendelkezése csak Magyarországra szorítkozzék. És ez irányban a király sem tett kifogást, nem hivatkozott a horvát tartománygyűlés három évvel előbb kelt határozatára, hanem 1715 június 10-én szentesítette a törvényjavaslatot a szokott formában, mint Magyarország és *kapcsolt részeinek* törvényét, felemlítve a szentesítő záradékban Horvátországnak egyházi és világi főméltóságait is, mint az már szokásban volt.¹

Klaie rámutat ugyan, hogy abból az Esterházy által két évvel ezelőtt kihagyni követelt kapcsolt részekre vonatkozó kifejezés (»partium annexarum«) valóban kimaradt, miáltal e cikk nincs ellentétben az 1712 március 9-i horvát tartománygyűlési határozat 7. cikkével, és így a nőági trónöröklés »*legalább*« Horvátországra már akkor érvénybe lépett.²

¹ Zágrábi *zem. arhiv*, »Protocolla generalium regni congregationum anni 1714.« P. 149. squ. — Első pontját közli Klaie, KPS. S. 87. ² KPS. S. 89 f.

Kla i é nak ez az okoskodása azonban egészen helytelen alapokon nyugszik. Jó, hogy nem mondja, hogy a horvát határozat alapján a nőági trónöröklés mindjárt Magyarországon is megállapítást nyert. (Ennek a »wenigstens« szónak majdnem ilyen az értelme!) Helytelen pedig ez az érvelés, ha az 1715: 3. t.-c. *egész szövegét* tekintjük. Ez pedig szó szerint így kezdődik: »A... felség... úgy határozott, hogy a *közvetlenül előbb jelzett második cikkelybe most beiktatott jószágos hitlevelének tartalma szerint eléggé kifejtett örökletes utódlást* irányadónak kell tekinteni és ha egykoron a néhai felséges Lipóttól és királytól leszármazó fineműeknek magva szakad, a királyválasztásban és koronázásban a karoknak és rendeknek ősi és régi helybenhagyott szokása és előjoga fog előtérbe lépni.« A 3. cikknek csak ez a bekezdése vonatkozik a trónöröklésre, ebben pedig *Magyarországról sem történt külön említés, tehát nem maradhatott ki mellőle a »kapcsolt részek« megemlézése sem.* Ellenben sokkal inkább hivatkozik e rendelkezés a közvetlenül előző 2. cikkbe iktatott *hitlevelnek* trónöröklési intézkedéseire, ezek pedig — mint fentebb láttuk — kifejezetten és határozottan említik a *kapcsolt részeket* is. Már pedig nem képzelhető, hogy ugyanazon királyi dekrétum, vagy mai nyelven szólva országos törvény egyik cikke ellentétben álljon a közvetlenül előtte lévővel, amelyet nemhogy hatályon kívül nem helyez, sőt rendelkezéseire egyenesen hivatkozik, azokat újból kifejezi és megerősíti és amazzal együttesen és egyszerre szentesíttetik.

A »kapcsolt részek« kifejezésnek kihagyására e törvénycikkben egyedül a második bekezdésben nyílhatott alkalom, amely a következőképp rendelkezik: »S ugyan Ő királyi szent felsége sem akarja a karokat és rendeket másképp kormányoztatni s felettük uralkodni, mint magának Magyarországnak az eddig alkotott vagy jövőre országgyűlésileg megállapítandó saját törvényei szerint.« Itt a »Magyarországnak« mellé beilleszthető volna »és kapcsolt részeinek«. Ámde ez mit sem változtat az első bekezdés rendelkezésein, amelyek a trónöröklésre nézve világosan fenntartották a hitlevél intézkedéseit is. Hogy a »kapcsolt részek«-re való hivatkozás itt elmaradt, az lehet ismét kifejezésbeli variáns is, eltekintve attól, hogy a Magyarországnak törvényeire való hivatkozás a törvényben közjogilag tökéletesen szabatos és elegendő volt abból a célból is, hogy ez alatt Magyarországnak Horvátországra vonatkozó törvényei is érthetők legyenek.

Való, hogy amikor Károlyt 1712 május 20-án megkoronázzák, és olyan hitlevelet ad ki, amely a horvát tartománygyűlés határozatával homlokegyenest ellenkezik, és amikor a horvát rendek résztvesznek az

1715 : 3. t.-c. megalkotásában, amely ugyanúgy, mint a hitlevél, a fiág kihalásának esetére kifejezetten hangsúlyozza az ország királyválasztási jogát, és végül amikor az 1722—23. évi magyar országgyűlésen a magyar rendekkel együtt alkotják meg a trónöröklési törvénycikkeket: akkor ezek minden külön közjogi aktus nélkül a maguk erejéből kiterjednek Horvát-Szlavon-Dalmátországra is, hatályon kívül helyezve minden velük ellenkező szabályt.¹ Érdekes különben, hogy az 1722-i országgyűlésen maguk a rendek is gondoskodtak róla, hogy határozatuk az egész szent koronára nézve kötelező legyen. Már a június 26-i nádori előértekezlet kimondja, hogy a felajánlásnak *nemcsak a szorosabb értelemben vett Magyar-ország, hanem mindazoknak az országoknak és tartományoknak nevében kell történnie, amelyek a magyar szent koronához tartoznak.*² Mikor pedig a június 30-i ülésben Erdődy Gábor gróf egri püspök hírül vitte az alsó táblának a főrendek izenetét, kimondották, hogy az örökösödés elfogadása »a szent koronához tartozó minden ország és tartomány részéről értendő.«³ Ez a nyilatkozat pedig úgy tűnik fel, mintha egyenesen a horvát határozat ellen irányult volna.

Igaza van abban K l a i é nak, hogy a horvát rendek 1712 március 9-i határozata voltaképpen Magyarország elleni demonstráció akart lenni.⁴ Meg akarták mutatni, hogy Horvátország önjogú és olyan határozatokat meg végzéseket is hozhat, amelyek nincsenek összhangban a magyar törvényekkel. A horvát határozat a horvát tartománygyűlésnek válasza a magyar országgyűlés 1708. évi felterjesztésének 13. cikkére, amely elrendelte, hogy a király hatáskörében marad a horvát jogoknak, határozatoknak és privilégiumoknak megerősítése is, de csak annyiban, *amennyiben Magyarország törvényeivel nem ellenkeznek* (»in quantum positivis regni Hungariae legibus non sunt contraria«). A horvátok ez ellen egy memorandumot készítettek a királyhoz, úgyhogy törvény nem lett belőle, ellenben az 1715 : 120. t.-c. rendelkezése szerint mindazok a horvát helyi törvények (statuta municipalia) érvényeseknek nyil-

¹ V. ö. Deák Ferenc, Zágrábmegye körlevele és az egyesülés. (Kl. a Pesti Naplóból.) Pest, 1861, 8. l. — Beszédei. II. k., 601. s. kl. — Ugyanígy Nagy Ernő, Közjog. 223. l. ² L. fentebb 260. l. ³ L. fentebb 267. s. kl.

⁴ O hrvatskoj pragmatičkoj sankciji. [A horvát pragmatica sanctióról.] [Ljetopis jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1913. XXVIII. svezak. [A délszláv tudományos és művészeti akadémia 1913-ra szóló évkönyve. XXVIII. k.] Zagreb 1914.) Str. 78 i sl. Ez K l a i é akadémiai értekezésének a kivonata. Nálunk e kivonat megállapításainak szószertinti magyar fordítása közölve Századok. XLIX. évf., 1915. 332. s. kl. — Ugyanezt ismerteti Kováts Andor, A horvát pragmatica sanctio. (Pesti Hírlap 1915 június 20-i sz.) 38. l. — L. még K l a i é, KPS. S. 8.

vánítottak, amelyeket a király addig külön szentesített, továbbá azok, amelyeket az 1681:66. magyar t.-c. általánosan megerősített. Azokat pedig, amelyek a fenti módon nincsenek megerősítve, de rendelkezésük még tart és jövőre kötelező lehetne, egy év alatt a királynak be kell mutatni átvizsgálás és megerősítés végett. Ugyancsak királyi megerősítés szükséges a jövőben alkotandó helyi törvényekre, ha királyi joghatóságot vagy igazságszolgáltatást vagy bármely törvénykezési eljárást illetnek. Ugyanez áll az 1712 március 9-i tartománygyűlés határozatainak 14. cikkére is.¹

Mivel az 1715:120. t.-c.-ben nem találunk külön rendelkezést az 1712. évi tartománygyűlési határozat 7. cikkére nézve, világos, hogy az jogérvény szempontjából e törvénycikk 3. pontjának rendelkezése alá tartozott volna, vagyis *jogérvényéhez* szükséges lett volna az egy éven belüli királyi átvizsgálás és megerősítés. Miután azonban e 7. cikk megerősítése sem 1712-ben, sem később nem történt meg, jogérvénye már külső formai okokból is kifogás alá esik.

Ha hozzávesszük még mindezekhez azt a sok huzavonát, amely közt e határozat megszületett: a két ízben sikertelenül egybehívott tartománygyűlést, a bánnak és a legtekintélyesebb horvát családoknak a határozó gyűlésről való távolmaradását, amely így épen nem volt az ország közhangulatának kifejezője, és újból végiggondoljuk az ott lefolyt tárgyalásokat: akkor nyilvánvalóvá lesz előttünk, hogy *az egész nőági trónöröklési kérdés Horvátországban tisztán politikai tüntetés akart lenni*. Ehhez hozzátehetjük még, hogy az egész kezdeményezés és keresztülvitel voltaképen Esterházy Imre zágrábi püspök, bánhelyettes személyes ambíciója volt, és talán nem járunk hamis nyomokon abban a feltevésünkben, hogy őt különösen sarkalhatták nagynevű rokonának, Esterházy Pál nádornak sikerei, amelyeket a fiági trónöröklésnek az 1687—88-i országgyűlésen való megállapításával elért és amelyekért a római-német szent birodalmi hercegi címet kapta.

Érdekes azonban, hogy a horvátok mindezeknek ellenére 1712-i határozatukat önmagukra nézve kötelezőnek ismerték, úgyhogy még az 1722-i magyar országgyűlésre küldött követeknek is azt az utasítást adják, hogy attól el ne térjenek.² Az 1740-i magyar országgyűlésen pedig az 1712-i statutumukra mint hűségük jelére, az 1723. évi magyar ország-

¹ V. ö. Klaić, KPS. S. 21 f., 76 f., 88 f. — Pragmaticka sankcija iz rasprave profesora E. Bernadzika. [A pragmatica sanctio Bernatzik E. tanár értekezéséből.] (Obzor 1915 június 29-i sz.) Str. 2.

² Az utasítás e 2. pontját közli Klaić, KPS. S. 91.

gyűlési határozatra ellenben mint törvényre hivatkoznak. Az 1740-i varasdi tartománygyűlésükön meg a 2. és 18. cikkben a *pragmatica sanctiót* az 1723: 1. és 2. t.-c.-nek megfelelően elismerik.¹ Az 1741. évi varasdi gyűlés pedig a magyar országgyűlésre kiküldött követek utasításának 4. pontjában kötelességévé teszi a követeknek, hogy Mária Teréziát mind az 1712. évi horvát tartománygyűlés 7. cikke, mind pedig az 1723: 1. és 2. t.-c. alapján ismerjék el valódi és törvényes uruknak és királynőjüknek.² Nem érdektelen az sem különben, hogy néhány dalmát képviselőnek az osztrák képviselőházban 1907 június 20-án leadott »jogvédő« nyilatkozata még mindig hivatkozik az 1712. évi »*pragmatica sanctió*«-ra.³

Mindezekkel szemben ellenben maga a horvát tartománygyűlés is elfogadta az 1688-i magyar trónöröklési törvényeknek Horvátországra való kötelező erejét és kifejezetten *hazai törvényeknek* nevezte azokat,⁴ minél fogva elismerte a trónöröklési jog szabályozása tekintetében a magyar országgyűlés hatáskörét. Mária Terézia pedig a horvátokhoz intézett 1740 október 22-i leiratában az uralkodóház trónöröklési jogát érintve nem is emlékezik meg 1712-ről, hanem egyedül az 1723-i törvényekre hivatkozik.⁵

Mindezeknek alapján megállapíthatjuk végezetül, hogy az előadottakból kifolyólag horvát *pragmatica sanctióról* beszélni a közjogi szabathosszág rovására megy. A nőági trónöröklés nyilvános rendezésének megindításához az első lökést kétségtelenül a horvátok adták. Ez az 1712 március 9-i határozatnak elvitázhatatlan érdeme. Ámde e jelentőség ma már csak történelmi. Jogi érvénye sem akkor, sem utóbb nem volt és nem lett e határozatnak.

¹ L. Kukuljević, Jura Regni. Pars II., p. 124. squ. — Klaić, KPS. S. 92.

² Zágrábi zem. arhiv, »Protocollo generalium regni congregationum anni 1741.« P. 152. squ. Közli Klaić, KPS. S. 92 f.

³ Közli Bernatzik, Verfassungsgesetze. S. 1143 f.

⁴ »... quæ nobis eotum Electionis illa libertate, quam Patria Lex ibidem Posonii in postrena Coronatione diætalter condita . . .« — L. a 292. I. 1. j.-ében említett iratban.

⁵ »... et quia post luctuosum hunc eventum nos, velut immediata ejusdem quondam domini et genitoris nostri hæres et successor, horum quoque regnorum nostrorum Dalmatiæ, Croatiæ et Slavoniæ regimen, dictamine publicarum patriæ legum, signanter primi et secundi articulorum in anno 1723-o diclitter conditorum, feliciter simus auspicate illudque susceperimus et memoratis quoque nostris Dalmatiæ, Croatiæ et Slavoniæ regnis gubernandis altissimus admoverimus manus, . . .« Zágrábi zem. arhiv, »Acta generalium regni congregationum anni 1740. Nro 69.«

17. §. A *pragmatica sanctio* Fiumében.

Az elfogadás történetét Fiumében az örökös tartományok közt vázoltuk, mivel az annak idején mind Magyar-, mind Horvátországtól függetlenül Károly örökös tartományaként szerepelt.¹ Utóbb azonban Fiumét Mária Terézia a királyi eskü visszaesatolási pontja értelmében Magyarországnak adományozta oly módon, hogy Horvátországba bekeleztetett be.² *Ezzel az 1723. évi magyar pragmatica sanctio már önmagától kiterjedt Fiuméra mint a magyar szent koronához visszaesatolt birtoktestre. (1723: 1. t.-c. 4. §.)*³ Fiume ugyanis már a XII. század elején összeköttetésbe jutott Magyarországgal, amikor Kálmán király Dalmáciát elfoglalta. Utóbb 1779 április 23-án Mária Terézia új rendeletet adott ki, amelyben Fiumét mint szabad kereskedelmi várost és kikötőt kerületével együtt *Magyarország szent koronájához csatolt külön testnek* nyilvánítja és világosan elismeri a magyar szent korona ősi jogát e területre, amikor megkülönböztetve a horvát területtől azt mondja, hogy »a másik buccarii kerülettel, amennyiben ez elejétől fogva Horvátországhoz tartozott, semmiképen össze ne kevertessék.«⁴

¹ L. fentebb 217. l.

² Az 1776 augusztus 9-i (Nr. 3936) leirat szerint: »... resolvimus: ut Urbs et Portus Fluminensis, nec non Buccari, Buccaricza et Porto Re... immediate Regno Croatiae reincorporentur;...« Közli Kukuljević, Jura Regni. Pars I., p. 453. squ. — Rački, Fiume gegenüber von Croatien. Agram 1869, S. VI. (Eredetije Rieka prema Horvatskoj. Zagreb 1867, str. X.) — 1777 november 4-én a tényleges bekebelezés jogi alakot is öltött. L. Rački, i. m. S. 46.

³ Az »átvevő bizottság« 1778 augusztus 18-i jegyzőkönyve ezzel kezdődik: »Mintán ő felsége Fiume városát és kikötőjét Horvátországgal és következőképen (per consequens) Magyarországgal összekapcsolta (adnexa)...« L. Rački, i. m. S. XLVI.

⁴ »... annuimus, ut: ... urbs hæc commercialis Fluminensis... cum districtu suo, tamquam separatum sacræ regni Hungariæ coronæ adnexum corpus porro quoque consideretur, atque ita in omnibus tractetur, neque cum alio Buccarano, velut ad regnum Croatiae ab incunabulis ipsis pertinente districtu ulla ratione commisceatur.« L. Rački, i. m. S. LVII. — Majd szó szerint megtaláljuk ugyanezt a rendelkezést már az említett átvevő bizottság jegyzőkönyvének 19. pontjában. L. Rački, i. m. S. LI. — Újabban Bernatzik foglalkozik behatóan, de tendenciózusan evvel a »separatum corpus« kitételrel. (NPS. S. 183 f.) V. ö. bőséges cáfolatául Kapitány Kálmán, Egy támadásról Fiume államjogi kapcsolata ellen. Budapest, 1916.

18. §. A *pragmatica sanctio* Erdélyben.¹

I. Erdélynek a magyar állammal és az uralkodóházzal szemben elfoglalt sajátos viszonyánál fogva egészen különleges megítélés alá esik itt a *pragmatica sanctio* elfogadásának története.

Erdély, mint tudjuk, a mohácsi vész után szétvált az anyaországtól és 1556-ban választófejedelemséggé alakult. Az I. Apafi Mihállyal kötött 1687—88-i szerződésekkel sikerült itt I. Lipótnak a *magyar korona* fennhatóságát elfogadtatni, voltaképen azonban csak a török szultán védőurasága helyébe a magyar királyé lépett, rá tíz évre pedig II. Apafi Mihálynak 1697-ben a fejedelemségről történt lemondása után a *magyar király* lett Erdély fejedelme, de az alkotmányra 1690-i hitlevelének 3. pontjában adott biztosítása ellenére sem esküdött meg, az alatta hozott törvényeket nem szentesítette, hanem egyenesen azon fáradozott, hogy az 1703 szeptember 12-i *pactum mutuae successionis* alapján Erdélyt is az osztrák örökös tartományokhoz hasonló patrimoniumává tegye. Erre pedig annyival is inkább törekedhetett, mivel arra nézve, hogy Erdély fejedelme az legyen, aki egyszersmind magyar király, frott törvény egyik országban sem volt. Lipót törekvésének azonban egyelőre gátat vetett Rákóczi Ferenc fejedelemsége, úgyhogy Erdély ennek következtében sem az uralkodóház örökös tartományává nem lett, sem Magyarország kiegészítő részévé nem vált, mert ettől meg idegenkedtek a Habsburgok. Leirataikban provinciának nevezték, Eleonóra özvegy császárné és királyné pedig, amikor 1711 április 18-án, vagyis az I. József halálát követő napon, a régensséget mind örökös tartományaiban, mind pedig Magyarországon és Erdélyben átvette, leiratában Erdélyt *öröklési jogon* állította Károlyra szállottnak.² Károly meg 1712 szeptember 16-i leiratában már »kedves örökös Erdélyországá«-ról beszél³ és ettől kezdve az »örökös« szót mint jelzőt soha el nem hagyja Erdély neve mellől, jóllehet erre nézve Erdély alkotmányában semmiféle jogalapja nem volt, hisz a Habsburg-háznak az erdélyi fejedelmi székben való örökösödéséről sem Magyarországon, sem Erdélyben törvényes rendelkezés nem állott fenn. Erdély kormányzása tehát valósággal osztrák tartományként tör-

¹ E szakasz megjelent C s e k e y, A *pragmatica sanctio* Erdélyben. (Kl. az Erdélyi Múzeum. Új foly. X. k.-éből.) Kolozsvár, 1915.

² *Orsz. Létér*, »Acta Canc. Trans. A. 1711. Nr. 20.«²

³ *U. o.*, »Acta Gub. Trans. A. 1712. Nr. 315.« Eredeti.

tént, bár formailag azok közé beolvasztva nem volt, viszont azonban a magyar szent koronától teljesen el volt szakítva.¹

Ami a nőági trónöröklésnek Erdélyben való behozatalát illeti, vissza kell mennünk Károlynak arra a kormányzati cselekvényére, amellyel 1720 január 19-én az osztrák titkos udvari kancellária útján elrendelte, hogy szereztessék be az 1713 április 19-én kinyilvánított öröklési rendhez országainak biztosítása. Az erdélyi udvari kancellária is kapott egy ilyen leiratot.² Az 1721 július 13-i »szűkebb konferencia« pedig azt javasolja Károlynak, hogy az erdélyi országgyűlést jó lenne még a magyarországi előtt összehívni, mert ha az erdélyi rendek elfogadták a nőági trónöröklést, a magyarok szinte kénytelenek lesznek őket követni.³

Úgy látszik, hogy 1721 körül általában törekedett az udvar eljárásának törvényes indokolásául javaslatokat bekérni. Egy ilyen arra a kérdésre felel, hogyan lehetne Erdélyben a trónöröklési rendet »szelid, törvényes és tartós módon« szabályozni.⁴ Ez megállapítja, hogy Erdélynek II. Apafi Mihály által a Habsburg-ház részére való átengedése, valamint a török fennhatóságnak megszüntetése törvényhozási közreműködés nélkül történt. Ép így nem volt elegendő az öröklési jog megállapításához az a hűségeskü, amelyet Erdély rendei az 1712 december 5-i és 6-i szebeni országgyűlésben Károlynak mint »Erdély törvényes és örökös fejedelmé« nek letettek és amely »örökösait és törvényes utódait« is magában foglalta s december 18-án több mint kétszáz aláírással az országgyűlés hódoló irataként kiállíttatott.⁵ Az örökös ugyanis az Erdélyben érvényes Hk. szerint csak fiúörökösöket jelent. Ennek azonban ellentmond Erzsébet királynénak Magyarországon való elismerése (1438). Erdély ugyan akkor Magyarországhoz tartozott, és így azzal az érveléssel szemben, hogy a Hk. mint későbbi keletű jogforrás az előzőt hatályon kívül helyezte,

¹ V. ö. J a k a b E l e k, A pragmatica sanctio története Erdélyben. (Századok. XIII. és XIV. évf., 1879—80; i. h. XIII. évf., 199. s. kl., 202. s. kl.) J a k a b nak a tanulmánya az erdélyi pragmatica sanctio bőséges és eredeti forrásokon alapuló története. Úgy látszik, T u r b a egyáltalán nem ismerte, amikor PSR. c. munkájában 19 lapon tárgyalván a pragmatica sanctio történetét Erdélyben azt írja (S. 53), hogy tudomása szerint ilyen feldolgozás nincsen. — V. ö. még A c s á d y, I. Lipót és I. József kora. 527. s. kl.

² Orsz. Ltár, »Acta Canc. Trans. A. 1720. Nr. 109.« 9 lapra terjedő eredeti oklevél fekete-sárga zsinórral összefűzve, Joan[nes] Georgius de Buol aláírással és kívül ennek papirossal fedett kis magánpecsétjével. V. ö. fentebb 211. l. ³ L. fentebb 239. l.

⁴ Kelet nélkül. Buol kézírása; lehet, hogy az ő véleménye is. Bécsi Állami Hár, »Hungarica, 1722. Fasc. 207.« — V. ö. T u r b a, GPS. Bd. I, S. 155 f.

⁵ Bécsi Állami Hár, »Magyar olkevélosztály (Ungarische Urkunden).«

azt lehet válaszolni, hogy egy országos dekrétumot a Hk. mint szokásjog csak akkor tudna hatályon kívül helyezni, ha kifejezetten hivatkoznék erre a dekrétumra. Fődolog lenne, hogy egy okos és törvényekben jártas ember az erdélyi rendeket, különösen a nagyravágyókat tisztségekkel és kedvezményekkel meggyőzze, továbbá az adókat csökkentse vagy legalább a behajtásukat elhalassza, katonai fegyelmet vezessen be és egyáltalán mindenkiben reményt keltsen.

Az erdélyi trónöröklési rend hiányára egy névtelen emlékirat hívta fel az udvar figyelmét. Eszerint II. Apafi Mihálynak nem volt joga az országot annak közreműködése nélkül átengedni, mivel Erdély választófejedelemség volt. Arról sem lehet szó, hogy Erdély hadi jog alapján került a Habsburg-házhoz, mert az 1686-i, 1687-i és 1688-i szerződésekből kitűnik, hogy az ország önként, szabad akaratából és bizonyos feltételek, valamint megállapodások mellett vetette magát alá a Habsburg-ház védelmének. Ezzel az érveléssel szemben egy másik névtelen emlékirat,¹ amelynek szerzője valószínűleg báró Bornemisza János erdélyi alkancellár volt,² hivatkozott az erdélyi rendeknek 1712-i hűségesküjére, amely Károly örököseit és törvényes utódait is magában foglalta és amelyet le nem gyöngíthet a Hk. ezzel szemben fent idézett tartalma, mivel az csak magánszemélyekre és nem koronás főkre vonatkozik, amint ezt Albert királynak és feleségének, Erzsébetnek a példája is mutatja, akik mindketten »örökösök«-nek neveztettek.

Ez az emlékirat különben igen becses jellemzője az akkori erdélyi viszonyoknak, de annak a gépezetnek is, amelyet ott Károly a nőági trónöröklés keresztülvitelére mozgásba hozott.³

A névtelen véleményező szerint az ügyet egy kipróbált hűségű és az uralkodóház iránt ismert ragaszkodású egyénre kell bízni, aki az erdélyi viszonyokat ismeri, valamint tudja azokat a módokat, amelyekkel Erdély fiait az ügynek megnyerheti. Nem szabad, hogy erőszaknak vagy félelemnek nyoma legyen, hanem szelid úton kell az ellenvetéseket eloszlatni, a kételyeket felvilágosítani, az ingadozókat bátorítani és mindenkit

¹ Demissa ac fidelis opinio in puncto Successionis respectu Principatus Transylvaniæ. *Orsz. Létár*, »Acta Canc. Trans. A. 1722. Nr. 10 g.« — Az irat egy részének eredeti szövegét közli Turba, PSR. S. 57.

² Jakab, i. m. XIII. évf., 310. l. — Marczali, III. Károly kora. 204. l.

³ Érdekes, hogy Turba, aki kimerítően akarta az erdélyi *pragmatica sanctio* történetét megírni és aki a legaprólékosabb részletekig szeret adatokat feldolgozni, a névtelen iratnak ezt a részét figyelmen kívül hagyta.

meggyőzni, hogy belőle Erdélyre milyen nagy boldogság háramlik, hogy fennmaradása, közjóléte és mindenki biztonsága függ tőle.

De mivel az alattvalók elméjét az érveknél is jobban nyerhetik meg a fejedelmi kedvezmények, ajánlaná az adó egy részének elengedését vagy legalább is beszédésének elhalasztását és a telelő katonaság számának apasztását. A magánszemélyek közül pedig a nagyravágyó, dicsőség- és tisztességkeresőknek címeket és más kitüntetések, a gazdagságra vágyóknak egy összegecskét vagy birtokot, másoknak hajlamaikhoz mért jótéteményeket kellene juttatni vagy ígérni. Ha pedig nehézségek merülnének fel, erről értesítenie kell az udvart.

Hogy a megbízott nagyobb hitelle találjon, dekrétummal kell ellátni. Mindenesetre még az országgyűlés előtt kell az utat egyengetni. Aztán az időpontot is jól kell választani. A tél semmiképen sem alkalmas, mert ilyenkor az adó repartíciója és a katonaság elszállásolása az egyes nemzetek közt elkeseredést okozhat. Jó lenne őszre vagy tavaszra külön országgyűlést hívni egybe, és ha ekkor szelid és engedékeny módon a *karok és rendek szavazatával* és a külső ünnepélyességek megtartásával mondják ki a nőágnak trónöröklését, akkor az erős lesz és örök időkre érvénnyel bírhat, úgyhogy kötelező erejét semmi meg nem fogja szüntetni.

Erre a megbízatásra senki sem lehetett alkalmasabb, mint maga Bornemisza alkancellár, akit csak rövidesen ezelőtt, 1718-ban emelt Károly bárói méltóságra, amikor Kászonyi helyett ezt az új nevet kapta. Hozzá intézett leiratában¹ 1722 március 18-án Károly előadja megbízatását és tudatja vele, hogy gróf Virmond Damián Hugó lovassági tábornokot küldi ki az országgyűlésre biztosnak, hogy a rendekkel közölje mindazt, *amit elődei örökérvényű törvény és pragmatica sanctio erejével az elsőszülöttség jogát illetőleg megállapítottak*; különösen elrendelvén, hogy a férfimaradékok kihaltával a nők is *az elsőszülöttség rendje* szerint örökösödjenek, és így a jelenleg birtokolt vagy ezután a birodalomhoz esatolandó országok és tartományok *a kölcsönös védelemre* és nagyobb, tekintélyesebb *biztosságukra egyszersmindenkorra oszthatatlanul összefüggjenek*.

Az erdélyi karokhoz és rendekhez is intézett Károly 1722 március 6-án egy leiratot, kérve benne az országgyűlési biztos előterjesztéseivel való hozzájárulásukat.² Egy másik bizalmas jellegű iratban pedig a

¹ *Orsz. Ltár*, »Acta Canc. Trans. A. 1722. Nr. 10 h.« Magyarul J a k a b nál, i. m. XIII. évf., 311. s. kl. ² *Orsz. Ltár*, »Acta Gub. Trans. A. 1722. Nr. 47.« Eredeti.

királyi főkormányshéket szólította fel akaratának keresztülvitelére és viszonzásul különös kegyét, valamint a tanácsosok kitüntetését és fizetésük javítását ígérte.¹

Magát az országgyűlést 1722 február 19-ére hívták össze Szebenbe, és a március 30-i ülésben került a sor a biztosnak a női trónöröklés tárgyában tett előterjesztése tárgyalására. Kérte a guberniumot és a rendeket, hogy fogadják el az eléjük terjesztett oklevelek értelmében a nőági trónöröklést és írják határozatukat alá.² Ez meg is történt, és a március 30-i oklevélen,³ amely nem volt egyéb, mint az országgyűlés szövegezett felterjesztése, ott szerepel gróf Kornis Zsigmond erdélyi kormányzóval együtt 125 aláírás és ugyanannyi pecsét, valamint az erdélyi három nemzet papirossal fedett három nagy pecsétje.⁴

Ebben az okiratban elfogadták a rendek az uralkodótól előterjesztett, már elődei részéről elrendelt örökös úniót, amely a kölcsönös és viszonyos védelmet szolgálja, és e célból a nőágnak öröklését a közölt

¹ Maga a leirat ugyan nincs meg, de tartalmát fenntartotta a kormányshék személyzetének 1729 július 12-éről a királyhoz intézett kérvénye, amelyben ígéretének beváltására kéri. *Orsz. Lár*, »Acta Canc. Trans. A. 1729. Nr. 131.«

² *Orsz. Lár*, »Protocollum Sessionale Gubernii. A. 1722—25.« P. 180. J a k a b szerint az idevonatkozó további tárgyalásokról nem lehet tiszta képet szerezni, mivel több lap ki van vagdosva. (I. m. XIII. évf., 317. s. kl.) De nem hihető, hogy itt szándékosságról lenne szó. Valószínűbb, hogy a bekötés alkalmával eltávolították az üresen hagyott lapokat. Ez rendszeresen fordul elő a jegyzőkönyvekben.

³ Az egyik eredeti az *Orsz. Lár*ban, »Erdélyi Osztály. Főkormányshék. B. 11. (Cista Diplomatica).« Kívül a bádógtokon nyomtatva: »Pragmatica Sanctio, vagy az ausztriai ház' Erdély fejedelemségében való következése. Szeben, márcz. 30. 1722. B/11.« Papirossra írva, 16 lap terjedelemben, összefűzve, fedőlapok nélkül. — A másik eredeti bécsi *Állami Lár*, »Magyar oklevélosztály (Ungarische Urkunden).« — Hiteles szövege DPS. S. 129 f. — Téves M á r k u s D e z ő nek a CJH-ban az 1848-i erdélyi törvényekhez tett az a jegyzete (668. l.), hogy »A pragmatica sanctiot Erdély három nemzetének országgyűlése abban a szövegben, melyben Magyarország 1723. évi törvényei közé iktattatott, 1722. évi márc. 30-án elfogadta; ...« Mint alább látni fogjuk, ennek az elfogadásnak nemhogy a szövege, de még a tartalma sem volt egyező.

⁴ T u r b a az osztrák miniszterelnök megbízásából az osztrák pragmatica sanctio 200 éves fordulójára általa kiadott jubileuma munkában G o o s R o d e r i c h bécsi Állami Lárbeli tisztviselő segítségével a következőkép fejt meg a három pecsét magyar köriratát: »lo[?]erdely ország æ ha || rom nemzet bolal.« »Das . . . Siebenbürgerland besteht, wie folgt [?], aus drei (három) Nationen.« »Was ,lo' heissen soll, ist unerfindlich.« DPS. S. 137. — De minden magyarul tudó előtt kétségtelen, hogy a körirat olvasása és értelme a következő: »A három nemzetből álló Erdélyország.« V. ö. M. H., A pragmatica sanctio és Erdélyország pecsétje. (Századok. XLVIII. évf., 1914.) 244. s. kl.

házi törvények alapján.¹ Minderről pedig két megegyező eredeti oklevelet állítottak ki, hogy az egyiket a biztos a felség elé terjessze, a másik pedig a fejedelemség levéltárában megőriztessék és örök érvényű törvény, *pragmatica sanctio* legyen.

A gubernium 1722 április 14-én közölte a felséggel a trónöröklés elfogadását és kérte, hogy mint örök érvényű törvény *pragmatica sanctio* erejével cikkelyeztessék be Erdély törvényei közé.² A felterjesztésről Græve porosz követ is értesítette királyát 1722 április 29-i kelettel és annak haláláról tudatta egyben, hogy az erdélyi mágnások közül sokan protestáltak a női örökösödés ellen és eltávoztak az országgyűlésről.³ Bizonyos, és a főkormányszéki jegyzőkönyvek feljegyzéseiből ki is tűnik, hogy a kálvinista rendeknek voltak módosító kívánságai, amelyeket azonban a királyi biztos nem fogadott el. Magának az országgyűlésnek menetéből pedig az is kiviláglik, hogy a felterjesztés szövege már készen került a rendek elé, és egyszeri felolvasásra határozattá emelték.⁴

II. Az erdélyi országgyűlés ezután feloszlott, és a következő év végéig nem is történt ott lépés a *pragmatica sanctio* irányában. Ezt az időt azonban Károly a női trónöröklésnek Magyarországon való elfogadtatására használta fel. Az erdélyi okmány már elég volt arra a célra, hogy a magyar rendeket mint jó példa követésre serkentse.

Az erdélyi országgyűlés felterjesztését Károly csak 1723 december 30-án erősítette meg, amikor a magyar törvényeknek már a nyomtatása is csaknem teljesen elkészült, úgyhogy a kancellária útján való szétküldésük küszöbön állott.⁵ 1724 január 10-ére gyűlt össze ismét az erdélyi országgyűlés, és a február 24-i ülésben gróf Königsegg teljhatalmú királyi

¹ Ezek a házi törvények a fentebb (303. l.) jelzett 1720 január 19-i kancelláriai leirathoz voltak hitelesített másolatokban és fordításokban csatolva. Ma is láthatók az *Orsz. Ltárban* u. a. j. a. De míg a magyar országgyűlésnek csak az 1621-től kelt házi törvényeket terjesztették elébe, addig Erdélyben már I. Ferdinánd 1543-i, 1547-i és 1554-i végrendeleteit is, valamint az örökös tartományok addig beérkezett hozzájárulási nyilatkozatait is hitelesített másolatokban. — Mivel már a március 30-i okirat hivatkozik ezekre a házi törvényekre, érthetetlen S a l a m o n n a k (Kir. szék. 120. l.) és nyomán B i d e r m a n n a k (Gesamtstaatsidee. Abt. II, S. 285) az az állítása, hogy Virmond először április 5-én terjesztett a rendek elé a dinasztia örökösödéséről szóló 33 okiratot. ² *Orsz. Ltár*, »Acta Canc. Trans. A. 1722. Nr. 10 i.« Eredeti.

³ L. XVII. melléklet, 3.

⁴ A felterjesztés szövegét a főkormányszék szerkesztette meg véglegesen. A Protocollum Sessionale Guberniiben két fogalmazványról is van említés. Az egyik Szentkereszti András ítélőmester, a másik pedig Köleséri Sámuel főkormányszéki belső titkár műve. ⁵ L. C s e k e y, PSE. 33. l.

biztos közölte a felségnek 1723 december 30-án kelt királyi leiratát.¹ Ennek bevezetése röviden előadja Virmond fölterjesztésének és a női trónöröklés elfogadásának történetét, azután átírja a rendektől kiállított okmányt és végül mint örök érvényű törvénynek, *pragmatica sanction*ának Károly »királyi« jóváhagyásával »császári-királyi és fejedelmi« hatalmánál fogva való megerősítését tartalmazza.

Nem ok nélkül szólt a leirat *királyi* jóváhagyásról. Általában az egész eljárás sajátos jellegének okai a rendek és az udvar felfogásának ellentétében keresendők.

Az egész munkát az örökös tartományokban követett példákra emlékeztet. Egyáltalán nem beszélhetünk itt Erdély alkotmányának megfelelő eljárásról, hanem mindössze a *pragmatica sanction*ak tuda-

¹ *Orsz. Ltár*, »*Protocolum Sessionale Gubernii. A. 1722—25.*« P. 578. Maga a 24 pergamen lapra terjedő eredeti vörös bársony kötésben, a cím az első 4 lapon arannyal írva, Károly nagyobb, erdélyi fejedelmi pecsétjével (arany zsinóron függő vörösviasz tokban) a következő körirattal : »Carolvs VI : D : G : Rom : Imp. S. A. Ger. Hisp. Hvg. Boh. Rex Archid : Aust : Dvx : Bvrg : Princ : Transylvaniæ.« Az egyik eredeti az *Orsz. Ltárban*, »Erdélyi Osztály. Főkormányshék. B. 13. (Cista Diplomatica.)« — Kívül a bádogtokon nyomtatva : »Az osztrák házból örökösödsnek az első szülöttségi ágra szabályozásáról költ hitlevél. decz. 30. 1723. (Instrumenta Successionis) B/13.« A hiteles szöveg közölve DPS. S. 185 f. Ez a közlés azonban a bécsi *Allami Ltárbeli* másik eredeti után történt. (»Magyar oklevélosztály [Ungarische Urkunden].«) Arról pedig hiányzik a következő záradék, amely az Orsz. Ltárbeli példány utolsó lapjának bal oldalára kalligrafikus nyomtatott alakú betűkkel van rávezetve : »Anno 1724[.] die 24[.] Mensis Februarii, Instrumentum hocce Successionis a Sacra Cæsarea Regiaque et Catholica Majestate, Domino Domino et Principe Nostro Hæreditario Clementissimo benignissime acceptatum, ratificatum et approbatum, atque in hocce Confirmationis Autographo Comprehensum, Universis Fidelibus Statibus, et Ordinibus trium Nationum Principatus hujus Suae Majestatis hæreditarii Transylvanici et Partium Regni Hungariæ eidem annexarii præsentē etiam Gubernio Suae Majestatis Regio, maxima frequentia congregatis, per Illustrissimum, ac Excellentissimum Dominum Dominum Lotharium Josephum S. R. Imperii Comitem a Kinigsegg Consiliarum Suae Majestatis Sacratissimæ Actualem Intimum et Aulæ Bellicum etc. etc. ad moderna Generalia jam dicti Principatus hujus Partiumque Hungariæ eidemque annexarum Comitum Commissarium Suae Majestatis Regionum Plenipotentiarum, solenniter et publice exhibitum, perlectum debitique publicatum est, vim et robur Pragmaticæ constitutionis, Legisque Principatus hujus, et Partium eidem annexarum Constitutionum Publicarum, rite, et inserendum, et recensendum. Ipsum vero Autographum tanquam Thesaurus inestimabilis, ad Archivum Patriæ hujus, sub custodia Gubernii Suae Majestatis Sacratissimæ Regii, Fidelis cura, pro asservando, reponendum. — Andreas S[zen]t Kereszti, S[u]æ Cæ[sare]æ Regiæque Ma[jes]t[atis] in Tra[n]sylvan[i]a Consiliarius intimus et M[a]g[is]t[er] Pro[t]o[notari]us mp. Michæl Olasz M[a]g[is]t[er] Pro[t]o[notari]us mp. Georgius Sandor Mag[is]t[er] Protonotarius mp.«

másulvétel végett való előterjesztéséről, amihez a rendek egy külön aláírt és megpecsételt iratban hozzájárulnak, az uralkodó pedig ezt leiratában megerősíti, épen úgy, mint az örökös tartományokban történt. Sem a törvény alakszerűségéről, sem a törvényhozás alaki szabályainak megtartásáról nem lehet itt szó. Hogy miért került e az udvar és miért iparkodott szabálytalanságokra rávenni a rendeket, annak is megvan a maga jó oka.

A Habsburg-ház trónöröklési joga, mint már a bevezető sorokban említettük, sehogy sem nyugodott Erdélyben törvényes alapon. II. Apafi Mihály nem mondhatott le I. Lipót javára, mivel valósággal nem is uralkodott, ha pedig uralkodott volna, akkor fejedelmi esküje tiltotta volna országának elidegenítését. A Károlynak és örökösének tett hódolati eskü 1712-ben szintén nem lehetett kellő jogalap, mert nem cikkelyezték be törvénybe. És bár a Habsburgok nem egyszer elismerték, hogy Erdélyt a magyar szent korona jogán bírják, de e kérdést törvényes alapon rendezni mindig elmulasztották, ami a jogfolytonosságot megszakasztotta. Hiába mondta 1691-ben a Lipót-féle diploma is szép szavakkal, hogy *Erdély visszatér a szent koronához, amelytől az irigy sors és egyesek vakmerősége elszakította*: ezt törvénybe becikkelyezni elmulasztották és esküt sem tett rá a fejedelem. Amikor pedig Károly megkoronáztatásakor nem ismerte el Erdélynek Magyarországhoz tartozását, maga adta fel uralkodásának törvényes jogalapját, úgyhogy a trónöröklés ügyét ezen a címen nem is rendezhette többé. De nem is akarta, pedig koronázása után erre bő alkalom nyílt volna. Erdélyt ő fegyverrel szerzett hódított tartománynak tekintette és annak alkotmányos intézményeit csak a látszat kedvéért nem mellőzte céljainak elérésében.

Ezért vitte most a női trónöröklés ügyét is az országgyűlés elé, bár ezt voltaképen kivetkőztette régi alkotmányos alakjából, amikor a nem is törvényesen alakult kormányzékot mintegy harmadik tényezőjévé emelte és különös nagy szerepet biztosított a gyűlésben részére.¹ Ellenben óvakodott a trónöröklés kérdését rendes törvényhozási úton rendezni, mert attól tartott, hogy akkor nem térhet ki az ország alkotmánybiztosítékainak törvénybe iktatása elől, amire az 1688-i és 1715-i magyar törvények mint intő példák figyelmeztették. Ez a magyarázata, hogy miért nem egyezett bele a királyi biztos a református rendeknek az 1722 április 1-i ülésben előadott abba az igen csekély kívánságába sem, hogy

¹ E szabálytalanságokat bőven tárgyalja Jakab, i. m. XIII. évf., 418. s. kl.

a feliratba vegyék be a következő kitételt: »a hitlevél által megerősített, hazai törvények és alkotmány értelmében«¹

Ez az ellentét a két felfogás között okozta, hogy nem került sor az 1722-i országgyűlésen a Habsburg-ház férfiága trónöröklési jogának megállapítására sem. Az 1723 december 30-i megerősítés pedig egy ügyes körülírással azt mondta: a rendek elhatározták, hogy »... nemzetsége fiúágának magvaszakadtán, ugyanazon elsőszülöttség rendében, az öröklésben a leányágiak is következzenek;...« Ennek a kijelentésnek olyanféle az értelme, mintha a fiág elsőszülöttségi rend szerint való trónöröklési joga már előzetesen törvényes megállapítást nyert volna. Pedig ez nem történt.

Való, hogy az 1722 március 30-i határozat törvénybe cikkelyezése, amint maguk a rendek benne kérték, elmaradt. De a nőági trónöröklés behozatalának minden körülménye, valamint az a tény, hogy Károly egész uralkodása alatt megelégedtek a trónöröklés kérdésének ez alkotmányellenes módon való rendezésével: amellet szólnak, hogy a rengeteg alkotmányválságot átélt és örökös harcszintérül szolgáló szerencsétlen ország polgáraiban az alkotmányos érzék már kétségkívül hanyatlásnak indult.²

¹ *Orsz. Ljár*, »Protocollum Sessionale Gubernii. A. 1722—25.« P. 184.

² Jellemzés kedvéért ide iktatjuk azokat a jutalmazásokat, amelyekben az udvar a női örökösödés előmozdítóit Erdélyben részesítette. Gróf Kornis Zsigmond belső titkár államtanácsosi címet és aranykeresztet kapott, fia, Ferenc pedig küüllővármegyei főispán lett. Báró Wesselényi István belső titkos tanácsosságot nyert és inscriptióba kapta Drágh kastélyt több faluval; amikor pedig 1723-ban fiának és örököseinek a középszolnoki örökös főispánságot kérte, azt az indokot is felhozta, hogy a *pragmatica sanctio* kimondására főként az ő példája bírta rá a rendeket. Báró Bornemisza József János belső titkos tanácsos, fia 1727-ben főispán lett és két mezővárosában meg három falujában vásárjogot kapott. Aranylánc jutott báró Jósika Imre és Olasz Mihálynak. 1725-ben Károly az erdélyi udvari kancelláriától a megjutalmazandókról kimutatást kívánt, mire az a következő javaslatot tette: a belső titkos államtanácsosi méltóságot Antalffy János róm. kat. püspöknek, báró Wesselényi Istvánnak, gróf Haller Györgynek, gróf Bethlen Ádámnak; a kamarási címet gróf Kornis Istvánnak, báró Kemény Lászlónak, gróf Bánffy Györgynek, gróf Petki Dávidnak és gróf Haller Jánosnak; aranyláncot gróf Keresztes Mártonnak és Boér Simonnak. Más kitüntetésre pedig a sok folyamodó közül Bálintit György akkori és Vaszlai János jelenlegi udvari referendáriust ajánlotta. Végül az alkanellár a maga részére egész alázatossággal a belső titkos államtanácsosi címért esedezett. »A kancellária — végzi a javaslat — annál inkább ajánlja e megjutalmazásokat, mert ez már Magyarországon megtörtént még annak az országgyűlésnek alkalmával, amely az örökösödést tárgyalta, pedig az odavaló nemesség nem előbb való az erdélyinél, és ezt a kisebb királyi kegyelemben való részesítés méltán megszomorítaná, mert az örökösödés kimondásában nem előzte meg Magyarország, sőt

III. A szebeni országgyűlésen 1741 március 9-én tettek a karok Mária Terézia számára hűségesküt, még pedig az 1722 március 30-i nyilatkozatra való hivatkozással és annak alapján, de előzetesen Mária Terézia is leiratban biztosította az ország szabadságát és alkotmányát. A következő évben sürgeti az udvar az alkotmánnyal ellenkező régi törvények eltörlését és a hűségeskünek törvénybe cikkelyezését.¹ 1742 július 20-i leiratában pedig, amelyben közli a már korábban augusztus 20-ára hirdetett országgyűlés proposícióit, többek közt a következőket mondja: »Meghatározótok, Erdély hív karai és rendei, . . . hogy az a *nyilatkozat*, amelynek a fejedelemség soha meg nem változtatható megállapításának és örök erejű és tartalmú törvényének kell maradnia, a köztörvények közé iktattassék be és vétessék fel; de mielőtt rendes törvénycikk-alakba foglaltathatott és szokott módon megerősítés végett a felséges udvarhoz felterjesztethetett volna, a gondviselés felséges atyánkat az élők közül ki- és az örök életbe szolgáltatta át. . . .«² Mária Terézia tehát mintegy igazolni törekszik és a hibát, amelyet atyja 18 esztendőn át orvosolatlanul hagyott, jóvátenni iparkodik. Mivel azonban az újonnan kinevezett országgyűlési elnöknek a rendek olyan esküformát szabtak elé, amelyre az nem akart hitet tenni, de meg a dúló járványok miatt is az országgyűlés feloszlott, csak az 1743 augusztus 21-ére összehívott új országgyűlésen került sorra a becikkelyezés.

Hosszú huzavona és egyezkedések után a trónöröklést illetőleg öt cikket alkottak, amelyet Mária Terézia még más négygel együtt mint 1744. évi erdélyi országgyűlési törvénycikkeket augusztus 7-én szente-

Erdély ment elől jó példával. »E javaslatot egy miniszteri értekezlet is magáévá tette, de hogy milyen eredménnyel, még nem sikerült kikutatni. 1727-ben, amikor a főkörmányszék tagjai folyamodványt írnak szolgálataik megjutalmazásáért, a kancellária javaslata még nem volt elintézve. — (Érdekes, hogy a folyamodvány, amelynek az index szerint »Acta. Canc. Trans. A. 1727. Nr. 121.« kellene az *Orsz. Ltár*-ban lennie, hiányzik. Miként a fedőlapba helyezett cédulácska feljegyzéséből kitűnik, Zimmermann nevű [valószínűleg bécsi udvari tisztviselő?] emelte ki 1851 február 8-án. Szerencsére tartalmát bőségesen feltűnteti a mutató.) V. ö. J a k a b, i. m. XIII. évf., 415. s. kl. Amikor pedig Mária Terézia trónralépett, az erdélyi 1741—42-i országgyűlés a törvényhozás méltóságával alig megegyeztethető módon az uralkodóhoz küldött bizottságnak személyes előnyök és kitüntetések kieszközlését is utasításul adta. Többen még akkor is hivatkoztak a *pragmatica sanctio* elfogadtatása körüli érdemeikre. L. J a k a b, i. m. XIV. évf., 319. s. kl.

¹ »Extractus relationis Cancellariæ [Transylvaniæ] ad Sacram Majestatem Regiam de Articulis super hæreditaria successione præstito fidelitatis homagio condendis etc.« 1742 március 29-ről. *Orsz. Ltár*, »Acta Canc. Trans. A. 1722. Nr. 10 r.«

² *Orsz. Ltár*, »Acta Gub. Trans. A. 1742. Nr. 868.« Eredeti.

sített.¹ Az I. cikk a Habsburg-ház uralmának az erdélyi fejedelemség részéről való elfogadását és a török portával való összeköttetést megállapító törvények eltörlését mondta ki, hivatkozva az 1687—88-i szerződésekre és az 1691-i Lipót-féle diplomára, amelyek a *fejedelem szabad választását* elismerték és ily módon vetették az országot önkéntesen alá a Habsburg-ház hatalmának. A II. t.-c. eltörölte a fejedelemválasztás jogát. A III. t.-c. pedig végre becikkelyezte az 1722 március 30-i nyilatkozatot a nőági trónöröklésről az 1723. december 30-i megerősítő leirattal együtt és bevezető meg szentesítő záradékkal látta el. A IV. t.-c. elismerte Mária Teréziának mint Károly utódjának a *pragmatica sanctio* értelmében való trónöröklési jogát és az országalakók részéről neki letett hűségi esküt becikkelyezte. Végre az V. t.-c. Lotharingiai Ferencet társ-kormányzóvá és arra az esetre, ha Mária Terézia még őelőtte kiskorú hátrahagyásával halna meg, ennek trónralépése idejéig gyámkormányzóvá tette és esküjét becikkelyezte.

Igy küszöbölődött végre ki a rendek és az udvar felfogása közt az ellentét, és a jogfolytonosság törvényes formában biztosított.

Az a viszony, amelyben Erdély Magyarországhoz állott és amit az 1744 : I. t.-c. is hangoztat, érthetővé teszi, hogy a III. t.-c. bevezetése, mielőtt becikkelyezi az 1722. évi nyilatkozatot, hivatkozik a trónöröklési rendnek az 1723. évi magyar törvényekben megállapítottal való egyezőségére, sőt szemben a beiktatott nyilatkozatban történt általános elfogadással most a magyar törvényből mintegy szószerint véve át, *felsorolja a három nőágot, amelyre a trónöröklés jogát kiterjeszti.*²

¹ Az írott eredeti szentesített példány 38 ívrét papírosra írt lapra terjed, márványfésűs félkemény borítékba kötve, Mária Terézia, Rátóthi gróf Gyulaffy László szabad báró, erdélyi udvari kancellár és Kézdi-Szent-Léleki Kozma József referendárius sajátkezű aláírásával és Mária Terézia papírossal fedett kisebb titkos erdélyi fejedelmi pecsétjével. Kiállítása általában megegyezik a magyarországi *pragmatica sanctio*t tartalmazó 1723. évi dekrétum írott eredetijével. (L. C s e y, PSE. 56. l.) *Orsz. Ltár*, »Erdélyi Osztály. Főkormányzók. B. 16. (Cista Diplomatica).« Ugyanott nyomtatott eredeti példánya is.

² Az 1723 : 2. t.-c. 5—8. §-ai szerint :

»In defectu sexus masculini sacratissimæ caesareæ et regiæ majestatis . . . jus hæreditarium succedendi . . . etiam in sexum augustæ domus suæ Austriacæ fœmineum primo loco quidem ab atefata modo regnante sacratissima cæsarea et regia majestate ; Dein in hujus defectu ; a divo olim Josepho ; His quoque deficientibus ; ex lumbis divo olim Leopoldi, im-

Az 1744 : erdélyi III. t.-c. szerint :

». . . in defectu virilis sexus aldictæ cæsareæ regiæque majestatis istud hæreditarium succedendi jus etiam in sexum augustæ suæ domus Austriacæ fœmineum ; primo loco quidem a nunc dicta cæsarea regiæque majestate Carolo sexto, dein in hujus defectu ab augustissimo quondam imperatore Josepho ; his quoque deficientibus, e lumbis augustissimi olim impera-

IV. Könnyen érthető, hogy Erdélynek Magyarországgal való perszonálúniója elsősorban is a két állam trónöröklési rendjének egyezőségével volt elérhető. Mégis találunk ezt ugyan nem érintő rendelkezésbeli eltéréseket.

Igy az erdélyi törvény nem fejezi ki külön, hogy csak római katolikus utódokra terjeszti ki a trónöröklés jogát. Ebből azonban nem következik, hogy Erdélyben nem római katolikus trónvárományosok is sorra jöhettek volna. Nemcsak a trónöröklésnek a hivatkozott magyar törvénnyel való egyezőségéből, hanem az erdélyi törvényben is megkövetelt *főhercegi* minőségből is folyik ez, amennyiben a főhercegi minőség előfeltételeinek megállapítását a törvényhozás az uralkodócsalád autonómiájának tartotta fenn. Az előterjesztett házi törvények közül pedig II. Ferdinándnak 1621-i végrendelete, valamint Mária Jozefa 1719-i renúnciációja, el is tekintve az ez irányban fennálló obszervanciáktól, kifejezetten is előírják a római katolikus vallást. Hogy Erdélyben *expressis verbis* nem vették be ezt a törvénybe, mint a trónörökösben megkívánt kellett, annak politikai okai voltak. Nem akarták az erdélyi országgyűlés rendjeinek nem katolikus többségét sérteni.

A másik eltérés a magyar *pragmatica sanctio* idevonatkozó intézkedéseitől, hogy azok világosan különbséget tesznek egyrészt a magyar szent korona országaiban és »az Isten segedelmével már visszaszerzett és *visszaszerzendő* ehhez tartozó részekben, országokban és tartományokban«, másrészt pedig az örökös tartományokban való trónöröklés között. Az erdélyi törvény azonban mindössze az Erdélyi fejedelemségnek az uralkodóház többi örökös országával való örökösödési együttbirtoklásáról beszél. Valószínűleg a korábban Erdélyhez tartozott oltmelléki Oláhországra való tekintettel az Erdélyi fejedelemséggel kapcsolatban »az abba bekebelezett részek«-ről is van ugyan említés, de nincs a *visszaszerzendőkről*.

V. Utóbb még az 1791 : erdélyi VI. t.-c. Ferenc trónralépése alkalmá-

peratorum, et regum Hungariæ descendentes, eorundemque legitimos, romano-catholicos successores utriusque sexus Austriæ archiduces, juxta stabilitam... primogenituræ ordinem... transferunt.«

toris Leopoldi descendentes, eorumque legitimos successores, utriusque sexus Austriæ archi-duces, juxta primogenituræ ordinem... acceptassent.«

T u r b a 1906-i munkájában még ugyan azt akarta bizonyítani, hogy az erdélyi *pragmatica sanctio* is valamennyi nőágra kiterjesztette a trónöröklés jogát. Ez a bizonyítás azonban újabb kutatásai alapján önmagától megdőlt, amiért felesleges is itt cáfolnunk. V. ö. PSR. S. 70 f.

ból újra kifejezte és félreérthetetlenül megállapította, hogy »... Erdélyt, mint Magyarország szent koronájához tartozót, mind Ő szent felsége, mind a felséges ausztriai házból következő utódai, mint Magyarország törvényes királyai, Magyarországgal ugyanazonos uralkodási és utódlási jogon fogják hatalmukban tartani, és mint olyant, a melynek saját és semmi más országnak alá nem vetett alkotmánya van, saját törvényei és törvényesen megerősített rendszabásai, nem pedig más örökös tartományok szabályai értelmében fogják kormányozni, az összes országokkal és tartományokkal való egység kapasa a *pragmatica sanctio* értelmében az 1744. évi 3-ik cikkelylyel megegyezőleg, csakis azok együttes birtoklására és kölcsönös védelmére nézve maradván osztatlan és felbonthatatlan.«

Érdekes erről az 1791: erdélyi VI. t.-c.-ről megjegyeznünk, hogy amikor elmondja, miszerint az 1744: erdélyi III. t.-c. Magyarország 1723. évi törvényével megegyezőleg a nőágra is kiterjesztette a trónöröklés jogát, előzetesen odamagyarázza a törvény tekintélyénél fogva az 1688-i szerződést és az 1691-i Lipót-féle hitlevelet, hogy ezekkel Erdély I. Lipót utódait mint Magyarország törvényes királyait a maga fejedelmeiül elfogadta és *Magyarország törvényeivel megegyezőleg az 1688-i nyilatkozat tartalma szerint az 1688: 2. és 3. magyar t.-c.-nek megfelelően a trónöröklést az ausztriai ház férfiágára elismerte és megállapította.*

Hogy a fiág trónöröklésének jogát az említett oklevelek nem mondták ki, és egyáltalán nem is nyert az Erdélyben törvényes szabályozást, a fentebbiekben láttuk már. Az 1791: VI. t.-c.-nek ezek a szavai nem egyebek, mint további, még kedvezőbb simításai az udvar és a rendek felfogása közt fennforgott annak az ellentétnek, amelynek eloszlásával már az 1744: III. t.-c.-ben találkozunk.

VI. Mindent összefoglalva el kell ismernünk az erdélyi *pragmatica sanctio* külön törvényhozási cselekménnyel való megalkotásának jogsultságát és vissza kell utasítanunk azt a helytelen és néha itt-ott mutatózó felfogást, amely az 1723: 1. t.-c. 4. §-ának azt az intézkedését, hogy a megállapított trónöröklési rend kiterjed Magyarország és csatolt részeire, kezdettől fogva már Erdélyre is vonatkoztatja. Horvátországnak 1712-i tartománygyűlési határozata érvényét veszítette azzal, hogy erre mint a magyar szent koronának tagjára kétségtelenül kiterjedt az 1723: 1. t.-c. említett intézkedése. Erdélynek azonban állami különállása 1848-ig fennmaradt, és bár a Habsburg-házból származó fejedelmek elismerték, hogy Erdélyt a magyar szent korona jogcímén bírják, sőt az 1791-i I. Lipót-féle hitlevél, majd az 1741: 18., 1791: erdélyi VI. és az 1792: 11.

t.-c.-ek el is ismerik, hogy Erdély a magyar államhoz tartozik: mégis e jogélmnek hangsúlyozása és az összetartozás újbóli kifejezése Erdélynek Magyarországhoz való közjogi viszonyán mit sem változtatott. Így az 1744: III. t.-c.-be becikkelyezett erdélyi *pragmatica sanctio*nak érvényességét el nem vitathatjuk és az 1723: 1. t.-c. 4. §-ának rendelkezései alá nem vonhatjuk, ámbár mind ez, mind utóbb az 1791: erdélyi VI. t.-c. kifejezik az erdélyi trónöröklési rendnek az 1723. évi magyar törvényekben megállapítottal való egyezőségét. De mégis az 1744: III. t.-c. volt Erdélyben egészen 1848-ig a trónöröklési rend alapja, mígnem ebben az évben a pozsonyi VII. és a kolozsvári I. t.-c. Erdélyt Magyarországhoz vissza nem kapcsolták. Ekkor Erdélyre is az 1723. évi törvények rendelkezései lettek érvényesek, amennyiben a magyar trónöröklési törvény kiterjed mindazokra a területekre, amelyeket hatályba lépésük óta csatoltak a magyar szent koronához. Tehát a Mária Terézia által 1776-ban, illetőleg 1779-ben Magyarországnak adományozott Fiuméra és az 1848-ban Magyarországgal egyesült Erdélyre is.

IV. fejezet. A magyar trónöröklési jog rendszere.

19. §. A trónöröklési rend szabályai.

I. Az 1723. évi magyar törvényekben megállapított *trónöröklési rend* szabályait a 2. cikk 5—10. §-ai tartalmazzák, de tekintettel kell lennünk az 1. cikk 3. és 4. §-ainak rendelkezéseire is.

A törvény a Habsburg-ház fiágának kihalása esetére átruházván a trónöröklés jogát *I. Lipót nőági maradékaira, három főágra* osztja a női leszármazókat: III. Károly, I. József és I. Lipót leányai ágára.¹ Ezek az ágak egymást *ebben* a megállapított sorrendben követik. Ennélfogva mindaddig, amíg a III. Károlytól (I. főág) származó ivadékok élnek, az I. József (II. főág) és I. Lipót (III. főág) utódaira a sor nem kerülhet.

Világosan megérthető a törvény 2. cikke 7. §-ának rendelkezéséből, hogy *a trónöröklési jog a három főág mindkét nemű ivadékait illeti az elsőszülöttség rendje szerint és hogy az öröklés ági örökösödés.*

Törvényünk ezt a sorrendet az osztrák *pragmatica sanctio*val egybehangzó tartalommal ugyan, de *önállóan*, az osztrák trónöröklési szabályokra való *minden utalás nélkül*, sőt azoktól a terjedelmet illetőleg annyiban *eltérőleg* állapítja meg, hogy csak a három utolsó király leányaira és ezek mindkét nemű utódaira terjeszti ki a trónöröklés jogát, míg az osztrák *pragmatica sanctio* e három főág kihalása után a többi, I. Ferdinándtól származó nőágot is trónöröklésre hívja.

¹ 1722-ben a Habsburg-háznak I. Lipót ágán a következő tagjai voltak:

I. Lipót † 1705				
I. József † 1711		III. Károly † 1740		Mária Erzsébet † 1741
Mária Jozefa † 1757; f. Szász	Mária Amália † 1756; f. Bajor	Mária Terézia † 1780;	Mária Anna † 1744	Mária Anna † 1754; f. V. János portugál király
és Lengyel Ágost Károly Albert		f. Lotharingai Ferenc		Mária Magdolna † 1743
II. főág		I. főág		III. főág

A trónra jogosítottak sorrendjét illetőleg a trónöröklési törvény 2. cikkének rendelkezése tovább nem terjed. De az 1. cikk 3. és 4. §-a egy közelebbi útmutatást ad a trónrakövetkezés mikéntjére nézve a következő szavakkal: [a király a trónöröklést Magyarországon] »... ugyanazon ág fokozatának egyenlősége esetében a *fineműek előjogának figyelembevételével* kívánja rendezni, megtartani s megőrizni. [3. §.] *Akképen, hogy azt a nőt, vagy annak férfiörökösét, a ki a felséges osztrák házban elfogadott, említett elsőszülöttségi rend szerint, a felséges osztrák ház előbb mondott országainak s tartományainak örököse lesz, ugyanezen* utódlás és örökösödés jogán, a jelen és minden jövő esetben, egyszersmind az ugyancsak feloszthatatlannak értendő Magyarország s az ahhoz kapcsolt részek, országok és tartományok kétségtelen királyának tartsák s koronázzák.« [4. §.]

Mindebből kiviláglik, hogy a magyar *pragmatica sanction*nak rendelkezései a trónöröklés jogi rendjét illetőleg *nem kimerítők*. A törvény, ha nem is mindig közvetlenül, de *utal* azokra a *házi törvényekre*, amelyeket — mint az előzőkben láttuk — az 1722 július 11-i országgyűlésen *hiteles tájékoztatás* (*genuina informatio*) végett előterjesztettek és felolvastak. Amennyiben tehát a törvény nem intézkedik kimerítően, az *által* megvont kereteken belül közvetlen vagy közvetett utalásainak megfelelően a *királyi ház törvényeiből egészítjük ki rendelkezéseit*.¹

A trónöröklés rendjére vonatkozólag négy irányban ad törvényünk félre nem érthető útbaigazítást. Nevezetesen: 1. *a trónöröklési jog terjedelmét a három főágra korlátozza* (2. cikk 5., 6. és 7. §.); 2. *kimondja az elsőszülöttség elvét* (1. cikk 3. és 4., valamint 2. cikk 7. §.); 3. *megadja mindkét nemű leszármazóknak a trónöröklés jogát* (2. cikk 7. §.); 4. *megállapítja, hogy az örökösödés ági (linealis) örökösödés* (1. cikk 3. §.).

Nézzük röviden, mi az értelmük ezeknek a törvényes rendelkezéseknek.

ad 1. A trónöröklési jognak a törvényben megszabott sorrendben *a három főágra korlátozása* kettőt jelent. Először, hogy a trónöröklési jog csak III. Károly, I. József és I. Lipót leányainak leszármazóit illeti. Egyszerűbben: az I. Lipóttól leszármazókat. És nem száll át a trón a Habsburg-ház minden leszármazójára (»*allen übrigen linien*«), mint ahogy az 1713 április 19-i publikáció rendelte. Másodszor jelenti, hogy mindaddig, amíg III. Károly leányaitól leszármazó trónöröklésre képes ivadékok élnek, I. József leszármazói, és míg ez utóbbiak ki nem halnak,

¹ E házi törvények kútfoi szerepe tekintetében v. ö. alább 23. §.

I. Lipót leányainak maradékai nem kerülhetnek a trónra, vagyis a három főág mindegyike a jelzett sorrendben tökéletesen kizárja a másikat.

ad 2. *Az elsőszülöttség elvénél fogva az idősebb, korábban született gyermek megelőzi fiatalabb testvéreit.* Arra nézve azonban már nem ad a törvény világos és határozott útbaigazítást, hogy *különneműek*, férfiak és nők között a trónra jutott ágon belül ridegen *érvényesül-e az elsőszülöttségi rend*, vagy pedig a fiág előjogot élvez a nőággal szemben. Ellenkező esetben ugyanis a törvényben kimondott elsőszülöttségi rendet általában a nőkre is lehetne vonatkoztatni, úgyhogy az idősebb leány fiatalabb fítestvérét megelőzné. Az 1. t.-c. 3. §-ának »... habitaque in graduum æqualitate, ejusdem lineæ prærogativæ masculorum ratione, ...« kitételéből ugyan a férfiág előjogára lehetne következtetnünk, de a törvénynek ez a kitétele helytelen, pontatlan és inkább értelemzavaró, mint alább mindjárt látni fogjuk.¹

ad 3. *A mindkét nemű leszármazók trónöröklési joga* azt jelenti, hogy nemcsak a férfiágon leszármazó mindkét nemű utódok, hanem a nőtől (nőágon) leszármazó fiú- és leánygyermek is egyaránt örökölnék.

ad 4. *A trónöröklésnek ági minősége* szemben a rokonsági fok szerint alakulóval (successio gradualis) azt jelenti, hogy a trónrakövetkezés rendje az utolsó trónbirtokoshoz (és nem a törzsatyához) lemenő, illetve felmenő vonalon számított ízközelség szerint alakul, és csak akkor kerül a sor az oldalági rokonokra (itt is az utolsó trónbirtokoshoz számított ízközelség az elsőszülöttségi elvvel kombináltan irányadó), ha trónöröklésre hivatott leszármazók nincsenek. Hogy tehát a trónrakövetkezés egymásutánját megállapíthassuk, az ágakat bizonyos sorrendben kell felállítanunk. A már mondottak szerint² az első ágat a trónbirtokos leszármazói, a másodikat a trónon levő atyjának, a harmadikat nagyatyjának stb. leszármazói alkotják.

Eddig a magyar törvény világosan rendelkezik. A trónöröklési rendre vonatkozó ezek az intézkedései azonban nagyon is általánosak. Az ági örökösödés egyes részletkérdéseinek megállapításánál kezdődik épen a házi törvények szerepe, amelyekre a trónöröklési törvény, ha nem is kifejezett szavakkal, annyszor hivatkozik.

II. Nézzük tehát, hogy a törvényes sorrendet illetőleg mik azok *a hiányzó részletek, amelyeket a törvény meg nem állapít vagy legalább is határozottan, érthetően ki nem fejez.*

Nem egészen világos magából a törvényből 1., hogy ugyan az ági

¹ L. 438. l. ² V. ö. fentebb 20. s. kl.

örökösödés *vérokonsgái*-e vagy pedig *vegyes*. Vagyis, hogy a közelebbi ághoz tartozó nő megelőzi-e a távolabbi ághoz tartozó férfit, vagy pedig a nőknek csak arra az esetre szorítkozik a trónöröklési joguk, ha az uralkodásra jutott főágban már trónöröklésre képes férfiak nem élnek. 2. A másik ilyen kérdés, hogy érvényesül-e a *képviselő* (*repräsentatio*) *elve*. 3. Ezenkívül nem intézkedik a törvény az *utószülött* (*posthumus*) *jogának* kérdéséről. 4. Ügyszintén nem állapítja meg a *sorrendet a lemondás esetére* sem.

ad 1. Az első kérdés, amely voltaképen összeesik a fentebb 2. alatt tárgyalttal, magyar jogászörökben nagy vitára adott alkalmat. A vita súlypontja az 1723 : 1. t.-e. 3. §-a fentebb idézett helye volt, mint amely úgy látszik mintha e kérdésre feleletet adna. Épen e törvénysszöveg különös fontosságánál fogva szükségesnek látjuk, hogy ismerjük e vitát és azután megkíséréljük magunk is a megoldást.

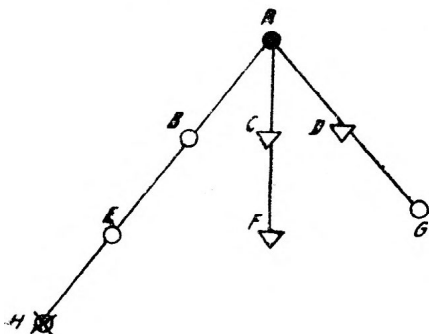
A »... *habitaque in graduum æqualitate, ejusdem lineæ prerogative masculorum ratione*, ...« kitételnek már a fordítása különböző lehet aszerint, hogy az »ejusdem lineæ«-t a »graduum«-ra vagy a »masculorum«-ra vonatkoztatjuk. Bárhogy fordítsuk is azonban, értelme mindig ugyanaz, hogy t. i. *egyenlő izközelség esetében a férfiaknak előjoguk van.*¹ Ebből tehát logikailag az következne, hogy az íz szerint közelebbi nő a távolabbi férfit megelőzné, vagyis az utolsó trónbirtokos leánya az előbbinek fitestvéreit vagy leányunokája unokaöccsét.

A törvénysszöveg e helyének nehézségére először J á s z i lett figyelmes. Nézete nagy vonásokban a következő. Érvekkel bizonyítja, hogy a magyar *pragmatica sanctio* ugyanazt a trónöröklési rendet és elsőszülöttségi sorren-

¹ A CJH. millenniumi kiadásának latin interpunkciója a szövegben adott. Fordítása pedig Tóth Lőrinc től ugyanott: »... s ugyanazon ág fokozatának egyenlősége esetében a fineműek előjogának figyelembevételével ...« — A CJH. szövegével teljesen egyezően idézi J á s z i és így fordítja: »... az ízek (vagy fokozatok) egyenlősége esetén (egyenlőségében), ugyanazon ágból levő férfiak előjogának figyelembevételével ...« (PSH. 51. l.) — Polner szerint ezzel ellentétben az »ejusdem lineæ« a »graduum« birtokosa és így fordítása: »... ugyanazon ág ízeinek egyenlősége esetén a férfiak előjogának tekintetbevételével ...« (A pragmatika sanctio és a házi törvények. [MJÉ. XXV. k., 3 f., 1902.] 34. s. kl.) — Ferdinandy idézése valószínűleg sajtóhibák következtében igen hibás. A fenti szöveget következőképpen idézi: »... *habitaque in graduum æqualitate ejusdem lineæ, prerogativa masculorum ratione* ...« (A pragmatika sanctio és a házi törvények. [MJÉ. XXVI. k., 5. f., 1903.] 19. l.) — S a l a m o n fordítása szerint: »... s a vérségi ízek egyenlő voltában a fiág előjogának tekintethez vételével ...« (Kir. szék. 172. l.) — T u r b a az idézett helyet így rendezi: »*habita ratione prerogativæ masculorum in graduum æqualitate ejusdem lineæ*« (PSR. S. 191.)

det fogadta el, amelyet Ausztriában megállapítottak. A trónöröklési kérdés szabályozását szerinte a 2. t.-c. tartalmazza. Az 1. cikk csak előzmény, köszönet a királynak, a trónöröklési jog kiterjesztésének felajánlása és annak elmondása, hogy miképen értették őseink a trónöröklésnek Ausztriában történt szabályozását. A 2. t.-c. pedig a trónöröklést az ausztriai-val egyezőleg szabályozza. Ámde ezzel és a köztudattal meg a nyilvánvaló gyakorlattal élesen ellenkezik az 1. cikk 3. §-ának az a rendelkezése, amely a férfiaknak előjogot csak az ízek egyenlősége esetén látszik biztosítani. Eszerint ugyanis, ha a kánonjogi ízszámítást vesszük alapul, a leánygyermek például megelőzné az unokaöccsöt. Holott az 1703-i szerződés a nőknek csakis minden fiági férfileszármazó kihalásával biztosítja a trónt. (*«... post omnes vtrunque mares per Lineam masculinam descendentes legitimas, quolibet gradu Sint, aut cuiuscunque Linea, semper rejecta.»*)¹

J á s z i szerint törvényünk 2. cikke 5., 6. és 7. §-ainak rendelkezéseit (amelyek a főágak sorrendjét egymás kizárásával állapítják meg) kombinálni kell a titkos családi szerződés, valamint az 1713. évi publikáció rendelkezéseivel, amiből arra az eredményre jutunk, hogy az egyes *főágakon* (Károly, József és Lipót ágán) *belül*, ha egyszer férfiágra tértek (amint ez Mária Terézia után megtörtént), a férfiági férfileszármazók valamennyije megelőzi a nőket. Így aztán *«... az 1. törvénycikkben foglalt ezen szabály csak akkorra szól, midőn a különböző nőágak közt kell a sorrendet (a főágakon belül) megállapítani; ekkor van csakis in graduum æqualitate a férfiaknak előnyök.»*²

A J á s z i tól elképzelt eset tehát (amelyre ő nem hoz fel példát) a következő:

H mint utolsó trónbirtokos, meghal. A kánonjogi ízszámítás szerint *«in graduum æqualitate»* vele két egyén van: *F* és *G* mint harmadízű rokonok. Ekkor tehát az elsőszülöttség rovására beáll a *«prærogativa masculorum»* *G* javára.

J á s z i szerint azonban a törvény nem szabályozza azt az esetet, amely nálunk már hosszú idő óta van és lesz, hogy tudniillik már áttér-

¹ DPS. S. 35. ² PSH. 52. I.

tünk egy nőágon belül a fiági öröklésre. »Az 1723 : 1. törvényezikk említett szabálya tehát nem egyezik sem az osztrák öröklési renddel, sem a mai közmegállapodott és tényleg is érvényesülő fölfogással.«¹

Ezt az elméletet bírálva induljunk ki magának J á s z i n a k a szavaiból. »De ez az ő megértésök [az országgyűlési rendek részéről a trónöröklés módjára nézve tett királyi előterjesztések megértése, hogy tudniillik Magyarország a három főágon belül sorrend tekintetében az osztrákkal azonos trónöröklési rendet meg úniót akar és elfogadja azt az elsőszülöttségi rendet, amelyet az örökös tartományokra nézve megállapítottak], a mint az 1. törvényezikkben adatik, nem kielégítő és ha csak azt követnők, a mi ott kimondva van, kiegyenlíthetetlen ellentét lenne a két öröklési rend között.«² Már most azt kérdezzük, hogyan reméli J á s z i, hogy az ő körmöntfont ügyességgel és valóban jogász leleményességgel szerkesztett, de felette mesterkélt elméletét a karok és rendek megértették és ebben az értelemben döntöttek volna, hogyha nem tudták megérteni annak a trónöröklési rendnek a főelveit, amely a törvény megalkotása előtt már közismert volt és amelyet a királyi előterjesztésekben meg a »Genuina Informatio«-ban oly részletesen kifejtettek?

J á s z i felfogását követve érthetetlen és megmagyarázhatatlan marad előttünk, hogy a törvényt megalkotó országgyűlés miért nem szabályozta a részletek tekintetében is a trónöröklési rendet, hogy miért nem emlékezett meg a fiágnak a nőág felett való feltétlen elsőbbségéről és miért szabályozott egy olyan nagyon is alacsony rangú és csekély fontosságú részletkérdést, amilyen a törvény fent idézett helye a J á s z i-től felfogott értelemben?

De van ezeken kívül egy nagyon is tárgyi érvünk J á s z i felfogása ellen. Ez pedig az *elsőszülöttségi elvnek* (a nemtől eltekintve) *mindenek följött álló követelménye*.³ Lehetetlen, hogy még csak gondoltak is volna az oly szigorúan előírt és betartott elsőszülöttségi elvnek áttörésére. Hogy mennyire fontosnak tartották ezt az elvet, bizonyítja, hogy törvényünk 1. cikkében előbb emlékezik meg róla, mint a három trón-

¹ U. o. 53. l. ² U. o. 50. s. kl.

³ J á s z i felfogásának cáfolatául legújában (1914) ezt Schiller is felhossa. (Hausgesetze. S. 25.) Ezt az ellenvetést azonban mi már 1908-ban hangsúlyoztuk »A magyar trónöröklés jogi rendje« c. egyetemi pályamunkánkban. (L. a kolozsvári egyetem levéltára, 751—1907/8. jksz.) 194. l. — Nem mulaszthatjuk el, hogy hálával ne emlékezzünk meg e helyen Bernáth Zoltán, jelenleg a haretéren küzdő nyiregyházai ügyvédéről, a jó barátáról, aki akkor, kezdő hallgató korunkban, a nehéz törvényhelyek értelmezése körül éles látásával igen értékesen támogatott.

öröklésre jogosított főágról. De bebizonyítottunk vehetjük az 1703-i paktumból is: »... inter Successuros [tekintet nélkül arra, hogy férfiról vagy nőről van szó] Primo genituræ, Ratio perpetim observetur, ...«¹ Már pedig ezt az elvet derékban töri ketté a J á s z i felfogása. Hogy csak a fent adott példára hivatkozzunk, az elsőszülöttségi elv értelmében *H* után az idősebb *C* leányának, *F*-nek kellene következni, holott J á s z i szerint *G* a jogos trónutód.

Igen nyomós érvet hoz fel legújabbán J á s z i felfogásával szemben S c h i l l e r² Mária Amália 1722 október 3-án kiállított renúnciációjában, amelyet azonban már 1722 június 2-án megszüvegeztek tekintettel épen a magyarokra. Ugyanis azt az ellenvetésüket igyekeztek legyöngíteni, hogy az életben lévő főhercegnők közül csak egy renúnciált.³ Föltehető tehát, hogy ha nem is hivatalosan, a többi házi törvénnyel együtt, de valami módon ezt az okmányt is közzölték a magyar országgyűlés vezetőivel. És annyival is inkább lehet rá a magyar *pragmatica sanctio* értelmezésénél hivatkozni, mert ha nem is a magyar trónöröklési cikkek *szövegezése*,⁴ de 1723 június 19-én történt *szentesítésük előtt* már ezt a renúnciációt is kiállították. Mária Amália pedig nemcsak III. Károly valamennyi férfi- és nőleszármazója, hanem »hasonlóképen másodsor« »idősebb nővére és ennek mind férfi, mind női utódai [javára], in infinitum«⁵ renúnciált, anélkül hogy fenntartást tett volna arra az esetre, ha a Károly-féle főág kihalásakor az ő ágában egy ugyanolyan ízközelségű⁶ férfileszármazó következne, amit a Mária Jozefa ágán csak nőleszármazók képviselnek.⁷

S c h i l l e r nek az 1722-i renúnciációval való érvelését kiegészíthetjük Mária Jozefáéval 1719-ből, amelyben az 1713-i publikáció alapján Károly *valamennyi* leszármazójának javára renúnciált és csak ezek kihalása *utánra* tartotta fenn magának és utódainak a trónöröklés jogát. Ezt egybevetve már most Károly 1711-i végrendeletének fentebb ismertetett rendelkezésével,⁸ levonhatjuk belőle a szabályt, hogy egy Mária Jozefa-ágbeli főhercegnek — a férfiakkal az *ugyanazon* ágon belől fennforgó különbeni előjoga ellenére is — a Károly-féle ág főhercegnőjével szemben nincs előjoga a trónöröklésben.⁹

¹ DPS. S. 32. ² I. h. ³ L. T u r b a, GPS. Bd. I, S. 146.

⁴ Ez, mint fentebb (273. l.) láttuk, 1722 július 16-án történt.

⁵ L. fentebb 209. l. 3. j.

⁶ Az ízközelséget a közös őstől, I. Józseftől számítva.

⁷ Jó szemléltető példa u. o. S. 25 f. ⁸ L. 174. s. kl. 3. p.

⁹ Mária Jozefa renúnciációja mondja: »... in favorem et Commodum et non Solum

P o l n e r J á s z i v a l e l l e n t é t b e n a z 1. c i k k 3. §-á n a k t ú l z o t t f o n t o s s á g o t t u l a j d o n í t, a 4. §-t p e d i g t e l j e s e n f i g y e l m e n k í v ü l h a g y j a. E l m é l e t é n e k l é n y e g e, h o g y a t r ó n ö r ö k l é s n ő á g í v á v á l v á n, a n ő k a f é r f i a k k a l e g y e n l ő e n ö r ö k ö l n e k, é s e s a k a z u g y a n a z o n á g b a n a n ő k k e l e g y f o r m a í z e n l é v ő f é r f i a k n a k l e s z e l ő j o g u k. E l m é l e t é n e k t á m o g a t á s á r a a H k.-b ő l v e t t m a g á n j o g i a n a l ó g i á r a u t a l. E s z e r i n t u g y a n i s a »sexus fœmineus« a l é a n y á g i l e s z á r m a z ó k m i n d e n i k é t j e l e n t i. A l é a n y o k ö r ö k l é s e a z ő s i v a g y o n b a n u g y a n k í v é t e l e s e n t ö r t é n t, d e e k k o r a f i t a g o k k a l e g y e n l ő e n ö r ö k ö l t e k. A z 1723 : 2. t.-c. i l y e n é r t e l e m b e n h a s z n á l n á a z »utriusque sexus« k í t é t e l t, m e r t h a n e m í g y é r t e t t é k v o l n a, a k k o r K á r o l y, J ó z s e f é s L i p ó t n a k ö r ö k l é s r e j o g o s í t o t t l é a n y a i t a H k. I. r. 17. c. 4. é s 7. §-a i s z e r i n t f i ú s í t o t t á k v o l n a. E n é z e t s z e r i n t a z í g y m e g á l l a p í t o t t v é r r o k o n s á g i ö r ö k l é s t e s a k a z 1791 : 1. é s 2. t.-c. i n t e r p r e t á c i ó j a t e n n é v e g y e s s é, a m e l y a m a g y a r p r a g m a t i c a s a n c t i ó t h i t e l e s e n m a g y a r á z t a, a m i k o r k i m o n d o t t a, h o g y I I. L i p ó t b á t y j á t, I I. J ó z s e f e t a z é r t k ö v e t t e a z u r a l k o d á s b a n, m i v e l a z u t ó b b i »fiivadék« n é l k ü l h a l t e l.¹

P o l n e r n e k e l v i t á z h a t a t l a n é r d e m e, h o g y t a r t h a t a t l a n n á t e t t e J á s z i á l l á s p o n t j á t é s í g e n h e l y e s e n u t a l t a r r a, h o g y a z 1. é s 2. t.-c. s z e r v e s e n e g y b e f ü g g ő t ö r v é n y a l k o t á s o k, a m e l y e k k ö z ü l a z e g y i k e t r e s p e k t á l n i é s a z z a l a m á s i k a t a g y o n ü t n i n e m l e h e t, b á r a z 1. c i k k 4. §-á n a k f o n t o s s á g á t é s a 3. §-s z a l v á l ó s z o r o s ö s s z e f ü g g é s é t ő i s f i g y e l m e n k í v ü l h a g y j a. D e a H k.-b ő l v o n t a n a l ó g i á j a e r ő l t e t e t t. Ő s e i n k n e k e s z ü k á g á b a n s e m v o l t s u c c e s s i o c o g n a t i c á t a l k o t n i, h i s z ő k u g y a n a z t a t r ó n ö r ö k l é s i s o r r e n d e t a k a r t á k (é s e z t a t ö r v é n y n y i l t a n k i i s f e j e z i), a m e l y e t m á r A u s z t r i á b a n m e g á l l a p í t o t t a k. O t t p e d i g a z 1703-i p a k t u m v i l á g o s r e n d e l k e z é s e s z e r i n t »... Successio marium sanguinis nostri per lineam masculinam ex legitimo Matrimonio progenitorum, non legitimatorum, omnibus fœminis earumque descenditibus maribus et fœminis, cuiuslibet lineæ sint aut gradus, æternum præferatur...«² H a p e d i g m i n d e z e k e l l e n é r e a n ő á g r a e s v é n a z ö r ö k l é s i j o g, a n ő k e t a f é r f i a k k a l v e r s e n y z ő t r ó n ö r ö k l é s i j o g g a l a k a r t á k v o l n a f e l r u h á z n i, e z t v a l ó s z í n ű l e g b ő v e b b e n f e j t e t t é k v o l n a k i. I l y é r t e l m ű t ö r v é n y t a z o n b a n k é t s é g e n k í v ü l n e m s z e n t e s í t e t t v o l n a I I I. K á r o l y. P o l n e r n e k a z 1791 : 1. é s 2. t.-c.-r e

Universorum Masculorum e dicta Augusta Domo legitime oriundorum Archi-Ducum ; sed et in præcipuum quoque ac Prælationem Fœminarum Archi-Ducissarum a Sua Majestate Cæsarea hodie gloriose Imperante Progenitarum et deinceps nasciturarum Earumque Posteritatis ac Heredum pariter utriusque tam Fœminini, quam Masculini Sexus, ... » DPS. S. 57. V. ö. T u r b a, GPS. Bd. II, S. 190.

¹ PSH. 34. s. kl. ² L. DPS. S. 32.

való hivatkozása egyáltalán nem bizonyít felfogása mellett. Ez egy konkrét esetre vonatkozó törvény, amely nem akarta a *pragmatica sanctio*t magyarázni, annál kevésbbé rendelkezéseit megváltoztatni.¹

Ferdinandy elméletének javára kell írunk, hogy az 1. törvénycikk 3. §-ának idézett mondatát a törvényből nem kikapva, elszigetelten magyarázza, hanem keresi és meg is találja annak szerves összefüggését a 4. §-szal. Ezek egybevetéséből azonban olyan következtetésre jut, amely azok alapján egyáltalán meg nem állhat. »A 3. §-t ugyanis, — hogy értekezéséből idézzük, — mely azt mondja: *„habitaque in graduum [a]equalitate eiusdem lineæ, prærogativa[e] masculorum ratione“,* a 4. §. így magyarázza: *„Ita, ut illa (azon nő) vel masculus eiusdem hæres (vagy annak fiörököse), qui vel quæ præmissorum augustæ domus Austriacæ regnorum etc. hæres... existet, hæreditario iure etiam pro infallibili rege Hungariæ... habeatur et coronetur.“*² Ebből azt következteti, hogy itt a germán hűbéri jogon sarkaló osztrák trónöröklési rend kifejezett átvétele és megmagyarázása történik, vagyis az idézett sorok többek egyszerű utalásoknál.

A törvény szerinte mind a fiú-, mind a nőleszármazókat egyaránt képesíti a trónöröklésre, és így a fiág kihalása esetén az utolsó trónbirtokoshoz legközelebbi ízen rokon lesz a trónörökös, mert *linea alatt főág értetvén*, ugyanazon főágban az ugyanazon ízen álló leányok csak a férfiak kihalása után örökölnék. Ferdinandy szerint tehát az 1791: 1. és 2. t.-c. nem módosító magyarázata az 1723: 1. és 2. t.-c.-nek, hanem egyszerű alkalmazása.

Ez az elmélet magát a végeredményt elszigetelten tekintve helyes. Legalább is a közfelfogásnak megfelelő eredményre jutó, de kár, hogy Ferdinandy nem vezet bennünket végig azon a gondolatláncolaton, amelyen keresztül ehhez a következtetéshez jutott, és nem jelöli meg azokat az alapokat, amelyek felfogását támogatják.

Legújabbban Schiller történelmi alapon adta e sokat vitatott hely magyarázatát. Kimutatta, hogy a »*prærogativa masculorum*«-ot korlátozó »*in graduum æqualitate*« nem vehető szószerinti értelemben. Itt elhamarkodott szövegezésről van szó. A törvény keletkezése során láttuk, hogy az 1. cikk 3. és 4. §-a voltaképen a nőági trónöröklésnek az országgyűlés részéről való önkéntes felajánlására vezethető vissza, amelyet

¹ L. még Jászai ellenvetéseit, Válasz a *pragmatica sanctio* és a házi törvények tárgyában. (MJÉ. XXVIII. k., 3. f., 1903.) 44. s. kl.

² PSH. 19. l.

Sinzendorff bevételre javasolt.¹ Sem Sinzendorffnak június 26-i levelében kelt felajánlási indítványában, sem Szluhának a tervezetében,² sem az ennek alapján készült országgyűlési felajánlásban nem jön elő a »habitatione . . . ratione« rész. Először a július 16-i és 17-i végleges szövegben találkozunk vele. Valószínűleg csak a házi törvényeknek július 11-i felolvasása után szerkesztette Szluha. Ekkor lehetett rá akár ő, akár más figyelmes, hogy az országgyűlési felajánlásnak ezek a szavai: »a férfiágra nézve érvényes elsőszülöttségi rend szerint«, nem merítik ki a házi törvények trónöröklési szabályainak tartalmát, mivel az előbbieken a férfiak előjogáról a *sexus foemineus* minden trónöröklésre hivatott ágával szemben nem történt említés.³ Hihetőleg Szluha e fölfedezés fölötti ingerültségében nem sokáig gondolkodott a pontos kifejezésen, hanem egyszerűen leírta az »in graduum aequalitate« szavakat abban a meggyőződésben, »hogy e szavak érthetően fejezik ki a hasonló — vagyis ugyanazon ősanja közvetítette — főági összefüggést [Stammeszusammenhang] azok közt a személyek közt, akik közt a férfiak előjoga érvényesül: tehát a női ág, röviden az agnatio azonosságát, amelyen belül a férfiak a nőket megelőzik.«⁴

Mielőtt az idegen nézetek ismertetésétől és bírálatától eltávoloznánk, érdekesnek tartjuk felemlíteni, hogy *Turba* semmi nehézséget sem fedezett fel az 1. törvénycikk 3. §-ának a férfiak előjogára vonatkozó helyében, sőt — úgy látszik — az ekörül folyt hatalmas vitát sem ismerte. Ehelyett azonban vele kapcsolatban azt a tarthatatlan tételt állította fel, hogy csak a Magyarországon kívül már 1723 előtt érvényes szabályokban, de nem egyszersmind a magyar törvényben van kifejezetten benne, hogy a trónvárományosoknak a három egymásután következő ág mindegyikében először teljesen »konzumáltatniok« kell, mielőtt a következő ág trónra jutna.⁵ Világosabban és nyomatékosabban egyetlen hely sem mondta ezt ki, mint az 1723: 2. t.-c. 5—7. §-ai, amelyek elrendelik, hogy csak mind a III. Károly, mind az I. József »nőága« »ágyékából« »leszármazók« és »utódok«-nak »magvaszakadtával« ruháztassék át a trónöröklés joga I. József, illetőleg I. Lipót nőágra.⁶

Vizsgáljuk most már mi is, hogy mit jelentenek a törvénynek sokat

¹ L. fentebb 274. l.

² Amelyet Mannagetta június 28-i levelének mellékleteként elküldött Sinzendorffhoz. L. fentebb 260. l. 6. j. ³ L. *Turba*, PSR. S. 120.

⁴ Schiller, Hausgesetz. S. 27. ⁵ GPS. Bd. II, S. 246.

⁶ »... jus hereditarium succedendi . . . in sexum . . . foemineum, primo . . . ab . . .

hánytorgatott, idézett szavai és ellentétben vannak-e a törvényben elfogadott trónöröklési renddel vagy pedig nem.

Mindenekelőtt megállapítjuk, hogy óriási hibát követett el a szövegező ezzel a közbeszúrással, vagy ha már felvette, azzal, hogy bővebben ki nem fejtette, érthetőbbé nem tette. Hisz ha a trónöröklés néhány fontosabb kérdéséről, a már említettektől eltekintve, hallgat, nem lett volna oly nagy baj, ha erről sem emlékezik meg. Aztán kénytelenek vagyunk elismerni, hogy futólagosan és kiszakítva a szöveg közül szemlélve meg boncolgatva az idézett sorokat, szinte áthidalhatatlannak tűnik fel az ellentét, amely épen a mondott sorok látszólagos értelme következtében törvényünk és az osztrák trónöröklési szabályok közt előáll.¹ Mert hisz, hogy csak egy elemi példára utaljunk, a fenti szavak szorosán vett értelme szerint az utolsó trónbirtokos leánya megelőzné annak unokaöccsét, sőt az elsőszülöttséget véve figyelembe magát annak fitestvérét is. Éles ellentétben azzal az elvvel, hogy a női ág »semper rejecta«, és így közvetve homlokegyenest különböznék a magyar törvény álláspontjától is, amely az ausztriai trónöröklési clyekre utal, illetőleg azokat kifejezetten magáévá teszi: »Ita, ut illa, vel masculus ejusdem hæres, qui vel quæ, præmissorum Augustæ domus Austriacæ regnorum et provinciarum hæres... existet, eodem successionis... hæreditario jure etiam pro infallibili rege Hungariæ... habeatur et coronetur.« (1. t.-c. 4. §.) Épen ez a látszólagos és kiegyenlíthetetlennek tetsző ellenmondás bírta rá J á s z i t, hogy az 1. t.-c.-et a trónöröklési rend megállapításánál teljesen figyelmen kívül hagyja. Azonban nem szabad egy pillanatra sem elfelejtenünk, hogy mi volt a törvény megalkotásának célja, és azt sem, hogy a törvény több helyen kifejezetten hangsúlyozza, hogy a mondott kereten belül az ausztriaiaval azonos trónöröklési rendet és sorrendet akar. És épen azért a fent említett szavakat az egységes törvénytövegből *kiragadni* és magukban, a törvény egyéb helyére ügyet sem vetve, bírálat tárgyává tenni (amint J á s z i és P o l n e r tették) *nem szabad*. Az első pillanatra szembetűnő ugyanis, hogy az 1. t.-c. 3. és 4. §-a egymással a legszorosabb logikai kapcsolatban van. Hisz az eredeti törvény nincs

regnante... majestate [§ 5.]; Dein in hujus defectu, a divo olim Josepho [§ 6.]; His quoque deficientibus, ex lumbis divo olim Leopoldi,... descendentes, eorundemque... successores utriusque sexus... transferunt.« V. ö. Schiller, Hausgesetz. S. 31.

¹ Ezek a megállapításaink már szószerint bent voltak 1908-i pályamunkánkban (1. fentebb 321. l. 3. j.), tehát hat évvel Schiller dolgozatának megjelenése előtt. (197. s. kl.)

is szakaszokra szaggatva. Maga az : »Ita, ut illa . . .« etc. (»Úgy, hogy az a nő . . .« stb.) világosan jelzi, hogy a törvénynek ez a része az előbbi sorokat szándékozik magyarázni, bővebben kifejteni. Már pedig ez a 4. § azt mondja, hogy *azt a nőt, illetőleg ennek azt a finemű utódját tartásák és koronázzák meg Magyarország kétségtelen királyává, aki az ausztriai ház tartományainak az ott megállapított elsőszülöttségi rend szerinti örököse.* Az ausztriai trónöröklési törvény pedig egész határozottan kifejezi, hogy amíg a főágban fiágon leszármazó férfi van, addig a nők nem örökölhetnek. Ebből azt a következtetést kell levonni, hogy a » . . . habitaque . . . ratione . . .« szavakat *nem szabad betűszerinti értelmükben venni*, és még ha talán kissé önkényűleg is, úgy kell magyaráznunk, amint az a törvény egész tartalmából, szelleméből kiviláglik. Ősrégi latin paröemia : »Sententia est magis sequenda, quam scriptura.« A magyar alkotmány történelmi alkotmány. Történelmi alkotmányban pedig gyakran nem szabad a régi törvényeknek tisztán betűszerinti értelmét követni, hanem az abból kitűnő és az egészet átható alapelvekre kell fektetni a súlyt. Tökéletesen igaza van N a g y E r n ő nek, amikor azt mondja : » . . . kevésbbé szava, mint inkább szelleme dönt . . .«¹ A törvény létrejövetelének célja, keletkezésének története, a törvényhozó valódi akaratának kipuhatolása lehetnek itt gyakran mértékadók.

A mondott szempontokat figyelembe véve, szerény véleményünk szerint a bírálat tárgyává tett sorok azt jelentik, hogy *a főágak bármelyikében*² *a főágak képviselőjétől leszármazott gyermekek között* (akik in graduum æqualitate vannak) *a fiúgyermekek és ezek leszármazói megelőzik a leánygyermekeket és ezek leszármazóit.*

Ily értelemben fogva fel a dolgot, az idézett törvényhely nemcsak hogy nincs ellentétben a törvényhozónak világosan kifejezett akaratával, sőt megerősíti azt, amikor a fiágnak előnyt biztosít a nőág felett.

De egyszersmind e törvényhelynek önmagában erőtlen értelme arról is meggyőzhet hennünket, hogy a magyar *pragmatica sancti*óban a házi törvényekre való többszörös utalás gyakorlatilag sokkal jelentékenyebb, mint nálunk különben gondolták.

¹ Közjog. 198. l.

² A *linea*-t mi is, mint F e r d i n a n d y, *főágnak* fordítjuk, még pedig azért, mert a 4. § előbb emlékezik meg a nőutódról és csak azután a fineműről ; egész bátran feltehetjük tehát, hogy az *illa* a törvényben trónöröklésre jogosított hét leánynak egyikét (a törvény szövegezésekor ugyanis Károlytól eltekintve egyetlen trónöröklésre jogosított férfitagja sem volt a Habsburg-háznak) és a *haeres masculus* pedig ezek esetleges fiutódját jelzi ; *már pedig a leányok egy-egy főágot képviseltek ebben az időben.*

Az előadottak alapján, ha az 1703-i titkos családi szerződésben lefektetett, Károly 1711-i végrendeletében megvilágított, 1713-ban ünnepélyesen kinyilatkoztatott, az 1719-i és 1722-i renunciációkban elismert és gyakorlatilag is követett alapelveket kombináljuk az 1723: 2. t.-c.-ben megállapított azzal a szabállyal, hogy előbb Károly, azután József és végül Lipót leányainak egész ága örököl: akkor világos, hogy ha egyszer a főágon belül fiágra tértek, a fiági férfileszármazók valamennyien megelőzik a nőket. A trónöröklési sorrend tehát az ági öröklés vegyes faja: *successio linealis mixta*.

Ezzel kapcsolatban még az a kérdés merül fel, hogy *a fiág kihalása után ugyan hol menjen át az öröklés az utolsó fiági leszármazó után a leányágra*. Hogy az utolsó trónbirtokos leánya és annak ága következik-e, azaz az utolsó trónbirtokoshoz legközelebb álló leányág, vagy pedig a közös törzsanya legelőbb szülött leányága, más szóval a regredicus öröklés lép-e életbe? E kérdésre már a házi törvények nem adnak feleletet, hanem *a német általános hábérjog* szabályai, illetve elvei az irányadók, amelyek úgy rendelkeznek, hogy az utolsó trónbirtokoshoz legközelebbi leányra, illetőleg leányágra száll a trónöröklés. Némelyek ezt már abból vélik megfajtattnak, hogy III. Károly férfiági utódainak kihalása esetére első sorban a hozzá legközelebb álló leányágot jelölte ki a trónöröklésre és csak másodszorban József és harmadszorban Lipót nőági leszármazóit. Vagyis a törvény a sorrendben azokat tette leghátrább, akik az akkori uralkodótól a legtávolabbi, a közös őshöz pedig a legközelebbi leányágban voltak, tehát a regredicus örökös nőket.

Ha tehát a főágban a férfiak kihaltak, akkor ugyanazon ág nőinek, illetve a nők leszármazóinak trónöröklése áll be az ági öröklés elvei és az elsőszülöttség rendje szerint a »prærogativa masculorum« figyelembevételével. Elsősorban következnek tehát az utolsó trónbirtokos leányai s az ezektől származó férfiak és nők; másodszorban ezek nem létében az utolsó trónbirtokos fitestvéreitől leszármazó nők férfi- és nőleszármazói, ezek hiányában harmadszorban az utolsó uralkodó nőtestvérei s ezek fi- és nőleszármazói; negyedsorban az utolsó uralkodó atyjának vagy uralkodásra jogosult anyjának nőtestvérei s ezek leszármazói és így tovább (az apa, nagypapa, dédapapa stb. ága).

Tehát *a fiági férfileszármazók a fiági nő-, vagy nőági mindkét nemű leszármazókat örök időkre megelőzik*. Midőn azonban a trónöröklés a nőágra megy át, a trónra jutott nők és egyenes ágbeli lemenő maradékaik úgy tekintendők, mintha azok *férfiak*, ezek pedig *fiági leszármazók* volnának, mivel ezzel a férfiak és fiági ivadékok jogát nyerték el. Innen van, hogy

az utolsó trónbirtokos leánya megelőzi az utolsó trónbirtokos nőtestvérének fiát. Ugyanis annak a magánjogi elvnek analógiájára (tehát csak analógiájára!), hogy »Nemo plus juris ad alium transferre potest, quam ipse habet«, a férfiágon leszármazó nőnek a nőágon leszármazó férfi felett előbb lesz joga az uralkodásra.

Ha azonban az uralkodási jog a megállapított rend szerint nőre szállott át (például Mária Teréziára) s az ivadékokra (például Mária Terézia gyermekeire) való átszállítás esete forog fenn, ezek között az íz egyenlőségének tekintetbevételével (mert hiszen a Mária Terézia-féle ágban őhozzá valamennyi gyermeke elsőfű rokon) azonnal beáll a férfiak s ezek lemenőinek elsőbbsége az ugyanazon ágbeli nők fölött. Tehát az ízek egyenlősége esetén is tekintettel kell lenni arra a successio linealis természetéből folyó elvre, hogy a lemenők megelőzik az oldalági rokonokat. Innen van, hogy bár az *utolsó trónbirtokosnak* leánya és nőtestvére *rája* nézve első ízü rokonok: mégis az előbbi, tehát nem az oldalági rokon, következik a trónra.

Végre ha a fiág kihalt, átmenvén a trónöröklés valamely leányágra, abban a további öröklés ismét fiági lesz, azaz olyan, hogy a férfiak és általában a fiág mindig megelőzi a nőket és azok ágát.

ad 2. A másik kérdés, amire nézve az 1723-i törvényekben nem találunk intézkedést, hogy érvényesül-e az ági öröklést jellemző *képviselési elv*. Igaz, hogy ez az ági örökléssel ipso facto együtt jár. Erre vonatkozólag az 1703-i paktumban olvashatók rendelkezések, amelyeket a *Genuina Informatio* röviden a következő szavakba sűrít: »... ut alterutro eorum pramortuo, et Successore Masculo carente, Regna, et Provinciae eidem designata, in Superstitem, vel ejusdem Primogenitum, indivisibiliter, et inseparabiliter caderent: ...«¹ Bár ez a rendelkezés is csak meghatározottan a József és Károly esetére vonatkozott, de általánosítva az elvet, nem egyebet fejez ki, mint a representatio elvét, amelynek értelmében bármely távoli lemenő mindig fölmenőjét képviseli és a kieső (különben öröklésre képes) felmenő helyére lépve az oldalágot megelőzi. Ennek értelmében nemcsak az ugyanabból az ágból származó személyek előzik meg a távolabbi ágakat, hanem ugyanazon ágon belül a fokra nézve hátrább állók az ágakban előttük elhalt elődeiknek helyére lépnek és az utóbbszülött ágnak tagjait, akik rokonsági fok tekintetében az utolsó trónbirtokoshoz közelebb állanak, kizárják.

A képviselés elvénél fogva tehát az utolsó uralkodó *legidősebb* fítestvé-

¹ DPS. S. 145.

rének leszármazói megelőzik valamennyi fiatalabb testvérét. Jelenleg pl. I. Ferenc József idősebb testvérének, az elhalt Károly Lajos királyi hercegnek leszármazói megelőzik megboldogult királyunk fiatalabb testvérét, Lajos Viktor királyi herceget. Sőt Károly Lajos, illetve fia, az elhalt Ottó királyi herceg ágán belül is IV. Károly leszármazói (Ferenc József Ottó, Károly Róbert és Félix Frigyes Ágost) megelőzik királyunk testvérét, Miksa Jenő királyi herceget.

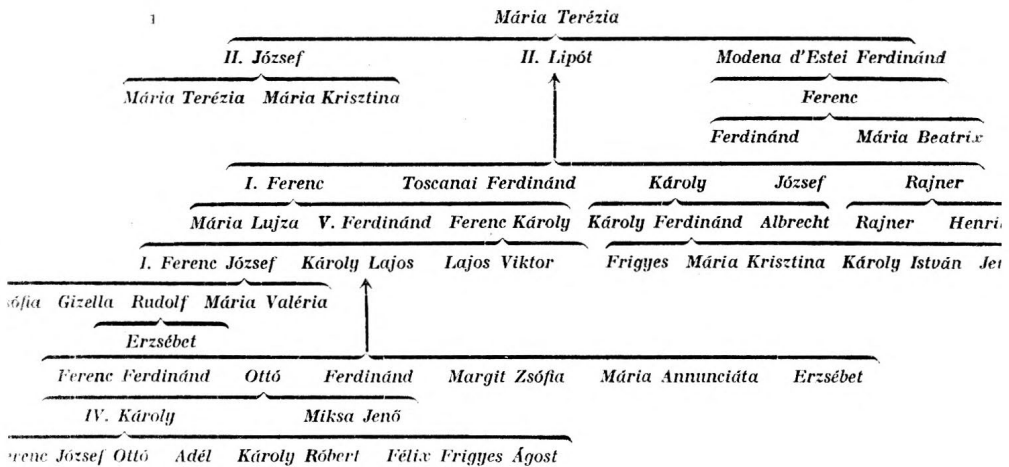
A repraesentatio elve a férfiág előjogával összekapcsolva ahhoz az eredményhez vezet, hogy az utolsó trónbirtokos előbb született és kieső fiának leánya megelőzi az utolsó uralkodó később született leányát.

ad 3. Sem a magyar *pragmatica sanctio*, sem a házi törvények nem intézkednek a *posthumus* kérdése felől. Az általános jogi elvből következik azonban, hogy a méhmagzat (embryo) számára mindazokat a jogokat fenntartják, amelyek őt születése pillanatától kezdve megilletik. Ha tehát a trónbirtokos leszármazó nélkül hal el, de felesége teherben maradván hátra, utószülött remélhető, ebben az esetben *interregnum* áll be mindaddig, amíg az utód megszületik, és a trónöröklés kérdése eldönthetővé lesz.

ad 4. A *lemondásra* vonatkozólag szintén nem intézkedik a törvény, sőt a házi törvények sem adnak ez irányban útbaigazítást. Legfeljebb az általános jogi szokásból és a képviselet elvéből lehet halvány következtetést vonni, amely szerint a lemenő mindig a különben trónöröklési igénytel bíró kieső felmenője helyébe lép.

Eszerint, ha a trónbirtokos a trónról vagy a trónörökös a trón megnyílása után trónöröklési elsőbbségi jogáról lemond és a lemondás pillanatában nincsenek trónöröklésre képes lemenő ágbeli maradékai, akkor a trón a legközelebbi oldalrokonára megy át, és ennek, a lemondóhoz viszonyítva oldalági rokonnak, lemenő ágbeli ivadékai örökölnék tovább a meghatározott rend szerint. Ami aztán a lemondónak esetleg később született trónöröklésre képes ivadékait és a tőlük leszármazó ágakat illeti, ezek *sem a már trónra jutott oldalági rokontól nem igényelhetik a lemondást a maguk számára, sem ennek a trónról való távoztával nincs elsőbbségük annak lemenő ágbeli ivadékai fölött.* A trónöröklési rend ugyanis most már a trónra lépett rokontól számít, vagyis hozzá viszonyítva igazodik az ágak elsőbbsége. Ha azonban a lemondás folytán trónra lépő oldalági rokon *valamennyi leszármazója* kihal, a lemondótól származott egyéneknek elsőbbségi joguk van a többi oldalági ivadék felett. Jól meg kell jegyeznünk, hogy a lemondás következtében tehát nem áll be sem a lemondóra, sem leszármazóira *a trónöröklési*

képesség elvesztése. Mindössze csak a pretendens sor végére kerülnek az illetők.¹

A fent kifejtett elvek alapján vizsgáljuk a jelenleg uralkodó *Mária Terézia-féle* főág trónöröklési rendjét. A mellékelt ábrán csak a döntő jelentőségű ágakat vettük fel és teljes részletességgel csak a maig is élő tagokat az *I. Ferenc-féle* elsőszülött ágán belül.

Mária Teréziát elsőszülött fia, II. József követte a trónon. Ez csak nőtódokat hagyván hátra, átszállt a trónöröklés az atya (jelen esetben Mária Terézia, mivel ő a vegyes öröklés folytán fiúszámba megy) ágán az elsőszülöttség szerint II. Lipótra, majd ennek halálával elsőszülött fiára, II. Ferencre, akinek ága mai napig uralkodik. Őt elsőszülött fia, V. Ferdinánd követte, és mivel ennek nem maradtak trónöröklésre képes leszármazói, felmenve az atya ágára, elsőszülöttségi rendben Ferenc Károlyra került a sor. Ez azonban lemondott első szülött fia, I. Ferenc József számára, aki után, miután egyetlen fia, Rudolf elhalt és csak leánygyermekeket hagyott hátra, felmenve az apa ágára s az elsőszülöttség rendje szerint Károly Lajosra szállott volna a korona. Ez azonban meghalt. A reprezentatio elve alapján tehát elsőszülött fia, Ferenc Ferdinánd volna a trón örököse. Ámde Ferenc Ferdinánd sem él. Mivel pedig neki nem maradtak trónöröklésre képes utódai (nem egyenrangú házassága folytán), ismét felmegyünk az apa ágára s az elsőszülöttség rendje szerint Ottó lenne a trónörökös. Azonban ez is meghalt. A képviseleti elv alapján tehát elsőszülött fia, IV. Károly lépett a trónra.

Most vegyük *statikailag* a helyzetet és vizsgáljuk a trónöröklést a jövőben.

IV. Károlyt elsőszülött fia, Ferenc József Ottó követi, aki jelenleg a trónörökös. Utána, ha nem lennének trónöröklésre képes leszármazói, akkor felmenve az apa ágára, Károly Róbert jutna a trónra. Ha ennek sem lennének trónöröklésre képes ivadécai, akkor ismét felmegyünk az apa ágára és mint következő férfileszármazó, Félix Frigyes Ágost lesz a trón örököse. Ha ez sem rendelkezne trónöröklésre képes leszármazókkal, akkor ismét felmenve az apa, illetve, mivel ennek nincsenek fiúlemenői, a nagyapa ágára, Miksa Jenő lesz a trónra következő. Nem rendelkezvén öröklésre képes leszármazókkal, ismét felmegyünk az apa ágára, itt sincsenek lemenők; felmegyünk a

20. §. A trónörökösben megkívánt kellékek.

Ahhoz azonban, hogy valaki a meghatározott sorrend szerint trónra léphessen, még bizonyos *kellékek* is szükségesek, amelyeket az 1723 : 2. t.-c. 5., 6. és 7. §-ai állapítanak meg a következő szavakkal :

»Status et ordines... [princ.]... In defectu sexus masculini... jus hæreditarium succedendi in Hungariæ regnum et coronam... etiam in sexum augustæ domus suæ Austriacæ fœmineum, primo loco quidem *ab* altefecta modo regnante... *majestate* ; [§. 5.] Dein in hujus defectu, a divo olim *Josepho* ; [§. 6.] His quoque deficientibus ; ex lumbis divo olim *Leopoldi*, imperatorum, et regum Hungariæ *descendentes*, eorundemque *legítimos romano-catholicos successores* utriusque sexus *Austriæ archiduces*, juxta stabilitum... in aliis quoque suis regnis, et provinciis hæreditariis,... primogenituræ ordinem,... transferunt.« [§. 7.]

A törvény szavainak világos rendelkezése, hogy a trónra lépőnek I. a megnevezett *három főág* valamelyikéből kell származnia ; II. *törvé-*

nagyapa ágára s az elsőszülöttség rendje szerint Ferdinánd következnek, de ez morganatikus házasságkötése alkalmával főhercegi rangjáról lemondván (sőt közben elhalálozván), nem jön tekintetbe. Utána felmenve az apa ágára fiutódokat nem találunk, tehát felmegyünk a nagyapa ágára. Elsőszülöttség rendje szerint Lajos Viktor következnek. Nem rendelkezvén trónöröklésre képes leszármazókkal, ismét felmegyünk az apa ágára. Nincsenek férfilemenők. Felmegyünk a nagyapa ágára, itt sincsenek trónöröklésre képes fiavadékok ; felmegyünk a dédapa ágára, ahol az elsőszülöttségi rend alapján Ferdinánd útján a toscanai alágra kerül a sor. Mikor azután ennek az ágnak (nem ábrázolt) valamennyi trónöröklésre képes fitagja is kihal, következik II. Lipót harmadszülött ága : a Károlyé. Ez ág trónöröklésre képes fiutódainak kihaltával a Józsefé, ezután a Rajneré kerül sorra. Mikor ez az ág is kihal, akkor felmegyünk Mária Teréziára s az elsőszülöttség rendje szerint Ferdinánddal a Modena d'Este-féle ág jut a trónra. Amikor azután ennek az ágnak minden trónöröklésre képes fitagja is kihal, akkor megy csak át a trónöröklés az utolsó férfitrónbirtokoshoz legközelebb álló lemenő vagy ilyen hiányában az oldalági férfiágon leszármazó nőrokonra. És ha ennek férfileszármazói vannak, akkor ismét fiágivá lesz és tovább folyik a megállapított rendszer alapján.

Amint látjuk tehát, a felállított trónöröklési rend nem más, mint egy »circulus vitiosus«, amely beláthatatlan időkig el sem tudja velünk gondoltatni a trónöröklési sorrend megszakadását. Hisz gondoljuk meg, hogy csak a Mária Terézia főágán belül meddig terjed a férfiágon leszármazó férfiak és nők s a nőágon leszármazó mindkétnemű utódok trónöröklési sora? És még ezután ott vannak a trónöröklésre hivatott József és Lipót leányaitól leszármazó főágak : Mária Jozefa házassága folytán a szász uralkodóházból, Mária Amáliáé folytán a bajor dinasztíából, Mária Annáé következtében a volt portugál királyi családból leszármazó rengeteg szerteágazó ágak és azok leszármazói.

nyes házasságból származó utódnak kell lennie; III. a *római katolikus vallást* kell követnie. E három egyéni kellékre vonatkozólag szinte általános a megegyezés. De e minősítő kellékek mellett azt is mondja a törvény, hogy IV. az utódok *ausztriai főhercegek* legyenek. Arra azonban nem ad feleletet, hogy ki tekintendő ausztriai főhercegnek. Mielőtt az erre vonatkozó nagy vitát röviden ismertetnők és a magunk felfogását kifejeznők, vessünk futó pillantást azokra az egyéni kellékekre, amelyeket a törvény világosan megállapít.

ad I. Arra vonatkozólag, hogy a trónra lépőnek a megnevezett *három főág egyikéből kell származnia*, oly világos a törvény intézkedése, hogy ahhoz kétség egyáltalán nem fér. Csak a célzatos osztrák közjogi és politikai irodalom akarta úgy értelmezni a törvényhelyet, hogy a három megnevezett ágon kívül valamennyi többi Habsburg-nőág is számításba jön. Ennek a felfogásnak tarthatatlanságát alább fogjuk majd beigazolni, amikor az osztrák és a magyar trónöröklési jog közt fennálló különbségekről fogunk szólni.

Itt kell még megjegyeznünk, hogy a trónutódtól a három főág alapítójától való *vérbeli leszármazás* követeltetik meg. Eszerint az örökbe fogadott gyermekeknek nincs trónöröklési joguk, ha csak vér szerint is őket nem illeti a jog.

ad II. Ami a »*legitimos successores*« kitételt illeti, már vitás kérdés volt, hogy alatta a *törvényes házasságból* származó ivadékokat kell-e érteni, vagy pedig »*törvényes, törvényszerű, törvényszerinti*« utódokat. A közfelfogás az előző értelmet tulajdonította neki. J á s z i azonban 1902-ben a Magyar Jogászegyletben felolvasott értekezésében a »*legitimos successores*«-t nem »*törvényes leszármazók*« értelmében fordította, hanem »*törvényes utódok*«-nak, még pedig a vele kapcsolatba hozott »*Austriæ archiduces*« kitétel szerint az osztrák főhercegi rangban törvényes utódoknak.

Ez a magyarázat, amely eredményében ugyan az eddigi közkeletűtől, amely kelléknek az osztrák főhercegséget állította oda, oly lényegesen el nem tér, mégis sok ellenmondásra adott alkalmat. Ugyanis a hozzá fűzött végelemzésben azt a tételt vonta maga után, hogy a magyar törvény itt *nem inkorporatív utalást végzett*, vagyis nem állapította meg kifejezetten az idegen jogszabályt a maga rendelkezéséül, hanem csak általánosságban utalt rá. Ennek pedig gyakorlati jelentősége, hogy amennyiben ez az idegen jogszabály ott változást szenvedne, ez a ráutaló magyar törvény erejénél fogva Magyarországra is kihatna. Vagy mint J á s z i maga formulázta: »... ha e nőág elvesztené Ausztriát bármi okból, azzal

együtt a Magyarországon való succedálás jogát is elveszteni, vagyis ezen törvény alapján nem igényelhetné a successiót.«¹

Jász i tanát a Magyar Jogászegyletben először Polner támadta sikerrel és nagy készültséggel,² majd Ferdinandy³ és Schiller.⁴ Ez ugyan »A magyar trónörökösben megkívántató kellékekről« szóló tanulmányát, amelyben Jász i ellen felhozott érvei csaknem összesnek a Polnerével, még az utóbbi előadása előtt beküldötte a JK. szerkesztőségéhez.⁵ Jász i bőven és szellemesen felelt elleneinek cáfolatára, de siker nélkül.⁶ Schiller találóan foglalta össze e vitát utóljára az Ung. R.-ban megjelent hatyvídálában.⁷

Anélkül hogy e vitát bővebben elemeznők, csak röviden említjük meg, hogy Jász i állítását három érvel támogatja. Azzal, hogy a »successor« szó jogutódot jelent, hogy a »legitimus« nem a törvényes származást fejezi ki és hogy a »legitimus« a »successor«-ra vonatkozva a *törvényszerinti utód*ot jelent, és ezzel kapcsolatban az »Austriæ archiduces« annak a megjelölése, hogy miben törvényszerinti utódok.

Ezzel szemben Jász i ellenfelei, különösen pedig Polner és Schiller mindenekelőtt azt bizonyították, hogy a »successor«-nak *leszármazó, gyermek* a jelentése. Utaltak az 1723-i trónöröklési törvények egyéb helyeire, a Genuina Információra, az 1703-i paktumra és az adománylevelek záradékaira.

Hasonlóképp bizonyították, hogy a »legitimus« törvényes házasságból származót jelent. Igen fontos érv itt, amit már Polner is hangoztatott,⁸ hogy az 1713 április 19-i német publikáció latin fordításában, amelyet 1720 január 19-én az osztrák udvari kancellária útján a magyar és az erdélyi udvari kancelláriához a *pragmatica sanctio* tárgyában intézett átirathoz mellékeltek,⁹ valahányszor örökösökről és leszármazókról van szó, azok mellett mindig ott van ez a jelző »*eheliche*«, ami pedig, tudvalevőleg *házasságból származót, vagyis törvényes gyermeket* jelent, és amit mindig a »legitimi« szóval fordítottak latinra. Bizonyíték rá továbbá az 1703 szeptember 5-i I. okmány következő két helye: »... legitime prognatis posteris...«¹⁰ és »... descendentibus legitimis, non legitimis...«¹¹ Ugyanígy az 1703 szeptember 12-i oklevelek.¹² Már az 1712-i

¹ PSH. 21. l. ² PSH. 4. s. kl. ³ PSH. 4. s. kl. ⁴ PSH. 32., 57. s. kl.

⁵ XXXVII. évf., 1902, 404. s. kl., 411. s. kl., 421. s. kl., 439. s. kl.

⁶ Válasz. 3. s. kl. ⁷ Hausgesetze. S. 4 f.

⁸ PSH. 9. l. — Legújabbban ismét A magyar trónöröklés feltételei. (JK. LI. évf., 53. sz., 1916.) 483. l. ⁹ V. ö. fentebb 211. l. 4. j.

¹⁰ L. VI. melléklet, [2.] ¹¹ L. u. o. [8.] ¹² L. DPS. S. 19, 32, 33.

nádori konferencia is törvényes házasságot követelt.¹ Ilyen magyarázat mellett szól a magyar országgyűlést előkészítő bizottság 1722 június 26-i jegyzőkönyvének következő helye: »... Majestatis... Filiae... Josephi... Leopoldi Filiae et eorum omnium Hæredes et Posterius sexus masculini Filii *legitimi, non legitimi, neque legitimandi*,...«² Valamint az 1722 június 30-i kezdeményező javaslat következő kitétele: »... post omnium *legitimorum* Masculorum *successorum* defectum,...«³

Hogy pedig a »legitimos successores« az »Austriæ archiduces«-szel volna összekapcsolható, ez ellen grammatikális nehézségeket hoztak fel. Ellenben a »legitimos« szóval megkívánt törvényes származás és az »Austriæ archiduces« kifejezésben bennfoglalt egyenjogú házasság követelményét egymás mellett megférhetőeknek tartották.

Legújabbban B u z a a *legitimus successor*nak »jogszerinti utód« értelmét vitatja, de nem az osztrák főhercegségben (mint J á s z i nál), hanem mint a nagy kognátus ausztriai ház *jog szerint való utódja a három uralkodónak*. Sok szellemes érve közt mint főbizonyítékra hivatkozik a németalföldiek részére 1724 december 6-án kibocsátott pátenstre, amely szintén »rechtmässige Descendentes« kitéltet használt.⁴ Ámde adatát másodkézből idézi, nem az oklevél eredeti francia szövege alapján, amely »Héritier légitime... & leurs Descendans légitimes...« kifejezést tüntet fel.⁵ Ez pedig inkább az uralkodó felfogás helyessége mellett bizonyíték. Hogy a legitimusszal itt törvényes házasságból származást akartak kifejezni, az előbb felhozott helyek is bőségesen bizonyítják.

A törvénytelen születésűek tehát még akkor sem bírnak trónöröklési joggal, ha később házasság vagy az uralkodó avagy a pápa által törvényesítették.

A házasság törvényességének szabályait ma a polgári jog rendelkezései állapítják meg. Az Ausztriában kötöttre az osztrák, a Magyarországon kötöttre a magyar házassági jog idevonatkozó rendelkezései az irányadók.⁶

ad III. Kifejezetten megkívánja a törvény a trónörökösben kellékként a *római katolikus* vallást. Jóllehet végelemzésében ezt a kelléket

¹ L. XI. melléklet, 5. pont.

² L. fentebb 260. l. Közli Turba, PSR. S. 159.

³ L. DPS. S. 153 f. — V. ö. Turba, GPS. Bd. II, S. 244.

⁴ A magyar trónörökösben megkívántató kellékek. (Kl. a JK. LI. évf. 35. és 36. sz.-ából.) Budapest, 1916, 18. l. ⁵ L. Du Mont, i. m. t. II, p. 104.

⁶ Hogy miért csak az 1909: XVI. t.-c. óta, mint Bernatzik írja (NPS. S. 148), igazán megfoghatatlan.

épen úgy magában foglalja az osztrák főhercegi minőség mint a törvényes származást.¹

Kérdés most már, hogy elegendő-e, ha a trónörökös csak a trón reászállásának pillanatában római katolikus vallású, vagy pedig az a főherceg, aki elhagyja a római katolikus vallást, ezáltal már elvesztette trónöröklési képességét is.

Turb a magyarázata értelmében nem elegendő. Érvelése a következő. A törvény szavai szerint (2. cikk 7. §) a rendek a trónöröklés jogát átruházzák III. Károly, I. József és I. Lipót »... törvényes, *római katolikus*, mind két nemű ausztriai főhercege utódaira...« Vagyis a római katolikus vallás mint kellék nemcsak a közvetlen trónvárományosra, hanem általában az utódokra vonatkozik. Mivel ezek valamennyien trónvárományosok, ezért mindegyiküknek meg kell a római katolikus vallást tartaniok, hogy trónöröklési jogukat el ne veszítsék.

Turb ának ez a felfogása azonban azért nem helyes, mert ő az »Austriæ archiduces« kitételt, amelynek a »Romano-Catholicos« jelzőjeként szerepel, mint alább látni fogjuk, helytelenül magyarázza. Csak a szűkebb, agnátusi osztrák házat érti alatta, holott, mint az alábbiakból ki fog tűnni, ez a kitétel a magyar törvényben a Habsburg-ház többi valamennyi kognátusi ágára is vonatkozik. Már pedig ezek közt nagy számmal fordulnak elő protestánsok is, akik, ha ugyan arról egyáltalán tudomásuk is van, hogy őket várományosi jog illeti az osztrák és magyar trónra, de bizonyára sejtelmük sincs arról, hogy ősi családi protestáns hitük akadályul szolgálna trónralépésüknek. Sőt akadhatnak olyan katolikus leszármazók is, akik nem is tudva jogukról, a katolikus egyházból való kilépés által a trónvárományosságtól fosztanak meg magukat.

Schiller Turb ával szemben úgy oldja meg a kérdést, hogy »Lege non distinguente nincs rá semmi ok, hogy azt, amit a kognátusoktól általában nem lehet kívánni, külön az első, mint agnátusi főhercegi házat alkotó kognátusi ág tagjaitól követeljünk.«² Mivel pedig egy nem katolikus főherceget vagy főhercegnőt a vallása legfeljebb a maga személyét illetőleg foszthat meg a trónvárományosságtól, de semmi esetre sem gátol abban, hogy az egyéb kellékeknek is megfelelő leszármazói részére közvetítse a trónvárományosságot oly módon, hogy azok a törvényes korhatárt elérve a katolikus hitre térjenek: indokolja, hogy a törvénynek oly irányú magyarázatával megelégedjünk, amely a várományostól

¹ L. fentebb 206. s. kl. ² Hausgesetze. S. 34.

csak a trónüresedés pillanatában kívánja meg a római katolikus vallást. Ez a megoldás különben megfelel a természetes jogérzetnek is.¹

ad IV. Ami az »*Austriæ archiduces*« kitéltet illeti, ennek jelentése tekintetében egészen 1900-ig semmi kétség nem merült fel, hogy az a trónra jogosultaknak egyik minősítő kelléke, még pedig oly módon, hogy *explicite* a főhercegi állás (cím és rang) követelményét, *implicit*e pedig az uralkodóháznak a főhercegi állás bíráására vonatkozó házi szabályai rendelkezéseinek elismerését fejezi ki. Igaz, hogy maga az államjogi irodalom sem foglalkozott behatóbban ezzel a kérdéssel.

Amikor aztán Ferenc Ferdinánd főhercegnek 1900-ban Chotek Zsófia grófnővel kötött házassága alkalmával egy június 28-án kiállított és a törvényhozás elé kerülő nyilatkozatával kapcsolatban, amelyben házasságát nem egyenrangúnak, hanem morganatikusnak nyilvánítja, gyakorlati kérdéssé vált az ausztriai főhercegi minőséghez fűződő egyenrangú házasság kérdése: ez irányban hatalmas parlamenti és tudományos vita indult meg.

1. A kormány² és a parlamenti többség az 1900 előtti általános felfogás alapján állott. Az ellenzék azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy az »*Austriæ archiduces*« nem minősítő jellegű, hanem alapjában egy tartalom nélküli, semmitmondó kollektív megjelölése a törvény-szövegben már előzetesen kimerítően megállapított trónöröklésre jogosítottaknak. Csak azt jelenti, hogy a trónvárományosnak főhercegtől kell származnia, de magának főhercegnek lennie nem kell.³ Nézetüknek főtámasza az öt leány érv volt. Szerintük ugyanis osztrák főhercegek és főhercegnők

¹ V. ö. Rehm, Fürstenrecht. S. 184. — Schiller, Hausgesetze. S. 35.

² »Én, t. képviselőház, — mondotta Széll Kálmán miniszterelnök a képviselőház 1900 október 31-i ülésén, — az archidux Austriæ kifejezést és azt a passzust, azt a helyet, a melyben erről szó van, nem tudom másképpen magyarázni, és azt hiszem senki, a ki ezt a latin szöveget jól értelmezi és helyesen érti, úgy nem magyarázhatja, hogy ez az archidux szó ne legyen ottan egy *határozottan designatív, határozottan denominatív kifejezés*.« Képv. Napló. 1896—901. XXX. k., 197. l.

³ Kossuth Ferenc: »E kifejezés, hogy főhercegi utódok [ezt a fordítást Salamontól vette. Kir. szék. 174. l.], nem jelenthette azt, hogy az utódoknak főhercegeknek kell lenni, hanem azt, hogy főhercegi ivadéknak kell lenni, vagy más szóval főhercegtől vagy főhercegnőtől kell származnia.« 1900 október 30-i ülés. U. o. 173. l. — Győry Elek: »... az »Austriæ archidux« nem egyéb, mint jelzője azoknak, a kik [a trónöröklésre] jogosítva vannak, ...« 1900 november 3-i ülés. U. o. 213. l. — Polónyi Géza: »... az Austriæ archidux nem minősítő feltétele annak a törvénynek, hanem világos korolláriuma, egyszerű folyománya, creme annak az állásnak, melyből következik.« 1900 november 5-i ülés. U. o. 241. l.

csak Mária Teréziának az utódai, holott az 1723 : 2. t.-c. kifejezetten I. József két leánya és I. Lipót három leánya leszármazói részére is biztosította a trónöröklés jogát. Mivel pedig ezek többé *nem osztrák főhercegek és főhercegnők*, hanem bajor, szász, portugál stb. fejedelmi sarjak, ennél fogva nem osztrák főhercegek és főhercegnők is örökölhetik a magyar trónt, és így Mária Terézia ágára is elegendő minősítő kellék egy főhercegtől vagy főhercegnőtől való közvetlen és törvényes leszármazás.

Az ellenzéknek öt leány érve azonban helytelen volt, mert helyesen *hat leányról* kellett volna szólnia. 1723-ban ugyanis Mária Terézián kívül még hat főhercegnő volt életben. A József- és Lipót-féle öt főhercegnőn kívül volt III. Károlynak még egy második leánya is, az 1718-ban született Mária Anna, tehát egy olyan főhercegnő, akinek még közelebbi igénye volt a trónra, mint a József- és Lipót-ági főhercegnőknek. Felette érdekes, hogy akkor nem vették észre ennek az érvelésnek helytelenségét a parlamenti vitában. Pedig Kossuth Ferenc, aki ezt az érvet beledobta a vitába,¹ maga is III. Károly két leányáról beszélt, akiken kívül még öt leány volt a Habsburg-házban. Úgy látszik, hogy Szilágyi Dezsőnek szándéka volt az öt leány érvet megcáfolni, de a vita hevében csodálatosképen megfedkezett róla.²

A Magyar Jogászegyletben az 1902—3. évben folytatott vita során Jászai volt az első, aki az öt leány kérdését átvizsgálta, anélkül azonban, hogy az »Austriæ archiduces«-nek tőle adott, fentebb vázolt új jelentéssel a kérdést meg tudta volna oldani. Magát az öt leány érvet elfogadja oly értelemben, hogy az osztrák főhercegi minősítést, amely a törvényben mind a három ágra szól, nem lehet abban az értelemben venni, mint eddig vették. Vagyis az nemcsak Mária Terézia ágára illik; de viszont az is kétségtelen, hogy e kitéltet végkép figyelmen kívül hagyni sem lehet, amint azt a függetlenségi párt jogásza akarták.³

Közelebb jut az öt leány kérdésének megoldásához Polner. Az »Austriæ archiduces« kitételben ugyan nem minősítő kelléket lát, hanem csak *a trónöröklésre jogosítottak csoportjának a megjelölését*, amennyiben »... az utriusque sexus Austriæ Archiduces ugyanazon egyének körének más név alatt való megjelölése, mint a kik Károly, József, Lipót

¹ V. ö. 1900 október 30-i beszéde. U. o. 173. l.

² 1900 november 6-i beszéde. U. o. 268. s. kl.

³ PSH. 7. s. kl.

descendensei és azoknak törvényes successorai.« Szerinte a törvény kétségtelenül a »domus Austriaca« tagjait tekintette főhercegeknek. A »domus Austriaca« tagjainak pedig Károly, József és Lipót *valamennyi* törvényes leszármazóját. Hogy mind ez, mind a későbbi országgyűlések így fogták fel a kérdést, kitűnik az azóta kiadott minden hitlevélnek 4. pontjából, amely szól arról az esetről, amikor a mindkét nembeli osztrák főhercegek kihalnak, és ahol ezek alatt — mint ez a 4. pont mindjárt részletezi is — egyedül csak III. Károly, I. József és I. Lipót leszármazói érthetők.¹ Legújabb tanulmányában ugyanerre az álláspontra helyezkedik. Mivel a hitlevelek (legnyomatékosabban az 1867-i és az ezzel e részében teljesen egybehangzó 1916-i) kijelentése értelmében is világos, hogy a kognátusok a három nőágon belül trónvárományosok, ennél fogva az »Austriæ archiduces« alatt csak jogi jelentőség nélküli egyszerű »epitethon ornans«-t kell érteni.²

Ferdinandy abban a tekintetben, hogy »Austriæ archiduces« alatt nemcsak azokat kell érteni, akik az ausztriai főhercegi címre jogosítva vannak, hanem azokat is, akik erre esetleg jogosítva lesznek, amennyiben a három király valamelyikének leányaitól származnak: egyetért P o l n e r-rel. De már abban, hogy a törvény a »domus Austriaca« tagjainak a felsorolt női ágak minden törvényes leszármazóját tekinti, akár megfelelnek azok a családban szokás szerint megkívánt származási feltételeknek, akár nem: egyáltalán nem ért egyet. Érveit részint arra alapítja, hogy a törvénynek rendelkezéséből világosan kitűnik, hogy ugyanazt a trónöröklési rendet kívánta megállapítani, amely az örökös tartományokban már meg volt állapítva; részint arra, hogy a törvény nem pusztán szószaporításból mondotta ki, hogy az öröklésre jogosítottaknak csak azokat tekintette, akik az osztrák ház tagjai, és így Ausztriában is trónöröklésre képesítettettek. Szerinte az a körülmény, hogy a törvény meg nem határozta, kiket kell ausztriai főhercegek alatt érteni, a törvénynek lényeges hiánya. De, ha az ország az Ausztriával való kapcsolatot megbontani nem akarja, akkor ezekkel a szabályokkal

¹ PSH. 24. 1.

² Feltételek. 487. 1. Felfogása szerint ugyan indokolt volna állami és dinasztikus szempontokból az »Austriæ archiduces«-re vonatkozó uralkodó felfogást részben fenntartva, azt oly kellékként felfogni, amellyel az épen uralmon levő fejedelmi nemzetségtől mindinkább eltávolodó leányágak kizáratnak a trónöröklés jogából, és ez mindig csak az áttekinthető közelségben álló leányágak számára tartatik fenn. Ez indokolt szempontnak ma azonban a tételes jog (főleg a hitlevelek magyarázata révén) útját állja. U. o. 486. s. kl. (Példák is.)

számolnia kell. Amikor tehát kérdés merül fel, hogy valaki a három király nőági leszármazói közül ausztriai főhercegnek tekintendő-e, vagy nem, az ország törvénymagyarázó törvényt kénytelen alkotni, amely a kérdést úgy dönti el, ahogy a házi törvények megállapították.¹

A legsikeresebben szállt síkra az öt leány kérdésével szemben az »Austriæ archiduces« helyes értelmezésével Schiller. Már 1902-ben a JK.-ben megjelent dolgozatában,² egész röviden a Magyar Jogászegyletben tartott értekezésében,³ majd kimerítően legújabbban az Ung. R.-ban közölt tanulmányában.⁴

Mindenekelőtt kimutatja, hogy a magyar törvény teljes joggal nevezhette és nevezheti ma is I. Lipótnak valamennyi nőági leszármazóját osztrák főhercegnek. Nincs kifejezés, amely a Habsburg-ház jogi helyzetének: az osztrák örökös tartományok, nevezetesen az osztrák főhercegség közjogi állapotának, azaz a Németbirodalom hűbéri szervezetén belül való jogállásának jobban megfelelné. Az osztrák hercegség az 1156-i privilegium minus értelmében női birodalmi hűbér volt, amelyben a fiág kihalása esetére a nőág örökölt. Ily módon az osztrák hercegi, 1453 óta főhercegi ház *kognátusi ház* volt, amelynek a nők, ha idegenbe mentek is férjhez, *tagjai maradtak*, és az in idea meglévő *főhercegi* (illetve *főhercegnői*) *minőségük csak a férfiág kihalása, illetőleg az után éledt jel, ha öröklésre hívtak*. Szerinte az 1723-i magyar törvényhozók tisztában voltak ezzel a folytonossággal, ami kitűnik már az 1723-i dekrétum előszavából: »... continua augustæ domus in regno, et sacra ejusdem corona, utriusque sexus, ... successio, ... « Aztán a magyar törvényhozók közt több volt, aki már hivatali és társadalmi állásánál fogva érintkezett az udvari körökkel és hatóságokkal. De annyival könnyebb volt az ősökre nézve az »Austriæ archiduces« fogalmának fenti értelmezése, mivel az évszázados fiúsítás (præfectio)⁵ intézménye ezzel rokon természetű volt. Hogy az ősök a nőágnak öröklésre hívását valóban a fiúsítás intézményének analógiájára gondolták, arra történelmi bizonyítékunk is van Szluhának 1722 június 30-án, tehát még az elvi elfogadás előtt mondott országgyűlési beszédében. Ebben idézte a Hk.-nek a præfectióról szóló két címét a következő tekervényes, magas röptű összeállításban: »Férfi nő személyében! Még pedig a legnagyobb joggal. (Hk. I. r. 7. és 50. c.)

¹ PSH. 20. s. kl. ² Kellékek. 440. s. kl.

³ PSH. 33. s. kl. ⁴ Hausgesetze. S. 5 f., 13 f.

⁵ V. ö. erre nézve Bencsik, Michaelis, Novissima diæta. Tyrnaviæ 1722, p. 105. — Timon, Jogtörténet. 517. s. kl., 569. s. kl.

Mert a hazai alaptörvény a nőket férfiaknak nyilatkoztatja. Szerencsés Werbőczy mester, aki írta; szerencsés magam, aki javallom; szerencsésebbek ti, akik megerősítetek. Mert az országgyűlésre egybegyűlt rendekre mindig szabad a hivatkozás. De legszerencsésebbek utódaink, akik a legjobb törvény rég óhajtott gyümölcsét örökre élvezhetik.»

Evvel a fényszórával, amely a németbirodalmi, illetőleg osztrák területiális közjogból a magyar *pragmatica sanctio* »Austriæ archiduces« kitételébe világít, tette Schiller az öt leány érvét teljesen tartathatatlanná. »Az öt leány — helyesebben, a hat leány kérdése« — a valóságban egyáltalán nem létezik, mert az a — *hét leány kérdése*.«¹ Mária Terézia utódainak a trónöröklése ugyanis épen olyan megítélés alá esik, mint az akkor rajta kívül élő hat másik Habsburg-leány utódaié. Tegyük fel, hogy III. Károlynak a *pragmatica sanctio* megalkotása után fia születik, aki magtalanul halt volna el abban az időpontban, amikor legidősebb nővére, Mária Terézia már nem élt volna, hanem csak ez utóbbinak fia, József, lotharingiai herceg. Az általános felfogás szerint, amely az »Austriæ archiduces« kitételben agnátusokat tekint, mi sem lett volna természetesebb Lotharingiai József trónöröklésénél, épen úgy mint akkor vagy manapság I. Lipót egy szász, bajor vagy portugál leszármazójáé. Pedig ezek voltaképen mind kognátusok: Mária Terézia utódai épen úgy, mint Mária Jozefa, Mária Amália vagy Mária Anna utódai. Szűk családjogi értelemben 1723-ban az uralkodó családnak utolsó osztrák főhercege III. Károly volt. Ebben a szűkebb, régi agnátusi értelemben Mária Terézia utódai, a lotharingiai hercegek és hercegnők sem osztrák főhercegek és főhercegnők, de azokká lettek azáltal, hogy a trónöröklés rendje az agnátusok kihalásával az utolsó agnátushoz legközelebb álló ágra, a Mária Terézia ágára szállott, és így a nagy kognátusi osztrák háznak egyik ágából ismét *agnátusi osztrák házzá*, szűkebb értelemben vett főhercegi házzá lett.²

Érdekes, hogy a nagy képviselőházi vitában Szilágyi Dezső felismerte, hogy a sokat vitatott »Austriæ archiduces« kitételnek a megoldása az agnátusok és kognátusok közötti ellentétben keresendő. De csak utalt rá, anélkül hogy nyomatékosan kifejtette volna. 1900 november 6-i beszédéből szinte úgy kell kihámozni a következő helyet: »Az archiduces utriusque sexus kifejezés tehát két körét a személyeknek foglalja magában. Azokat, a kik a családban benn maradtak,³ az agnátusokat, és a tör-

¹ Hausgesetze. S. 15. ² U. o. S. 13 f.

³ Ez a fogalmazás ugyan nem egészen pontos, mert az a főhercegnő, aki idegen

vény világos rendelkezése szerint azokat is és azok egyenrangú házasságból született leszármazóit, de csak abban az értelemben, a mint mondtam, a kik idegen családba átléptek.«¹ Előzőleg pedig azt mondta a kognátusokra, hogy azok a főhercegi utódok, »a kik idegen egyenrangú családba beházasodott főhercegnőktől származnak, de a kik a trónöröklés körébe be vannak foglalva, ...«²

Legújabbban B u z a foglalkozik ismét a kérdéssel. Schiller megoldását is elveti, mert szerinte lehetetlen, hogy a törvényhozó az »archiduces Austriæ« kitételnek ezt a kettős jelentést akarta adni.³ Ő a »legitimus successor« fent tőle adott értelmezése segítségével egészen más alapon keresi a megoldást. Az 1723 : 2. t.-e. 7. §-ának szóbanforgó rendelkezését a következőképen fordítja : »császároknak és királyoknak ágyékából leszármazókra és az ő jog szerint való római katolikus mindkét nemű utódaikra, az ausztriai főhercegekre.«⁴ Vagyis míg az uralkodó felfogás szerint az »archidux Austriæ«, addig az ő magyarázata szerint a »legitimus successor« fogalmát kell megállapítani a házi törvények alapján. E magyarázat mellett nincs szükség az »archiduces Austriæ« kettős értelmezésére és az öt leány, vagyis általában a leányágon leszármazó ivadékok kérdése is megoldást nyerne.

B u z a szellemes konstrukciója ellen azonban oklevélszerű, grammatikális és jogi okok szólnak. Már az imént kimutattuk, hogy a »legitimus« szónak kétségtől való *törvényes házasságból való származás*, nem pedig *törvény-, jogszerinti* a jelentése. De meg B u z a fordítása szerint az *eorundemque* nem a descendentesre, hanem az *imperatorum et regumra* vonatkozik.⁵ Szerinte, ha a descendentesre vonatkoznék, tekintettel, hogy az női leszármazókat jelent, *eorundem* kellene. Ez az érv azonban meg nem állhat, mert a »descendentes« szó a tekervényes mondat előző részében előforduló »sexum foemineum« kitétel közelebbi meghatározója és csak az ugyanazon tárgy és jelző ismétlésének elkerülése végett szerepel egyszer többszámban a mondat végén. (Különben a törvényben kifejezetten felsorolt mindhárom uralkodó után ki kellene tenni !) A »descendentes« kitétel tehát a »sexus foemineos«-szal egészítendő ki. Mivel pedig a »sexus« szó hímnemű, ezért az »eorundemque« is vele egyezik. Tehát nem vonat-

házba ment férjhez és így a családi kötelékből kilépett, mégis a »szorosabb« főhercegi körhöz számít, mint ahogy a születése folytán őt megillető főhercegnői címet, a vele járó rangot és tiszteleti jogokat is tovább viselheti. L. fentebb 196. s. kl.

¹ Képv. Napló. 1896—901. XXX. k., 270. l.

² U. o. ³ Kellékek. 6. l. ⁴ U. o. 19. l.

⁵ A szöveget l. fentebb 332. l.

kozhatik az »imperatorum et regum«-ra, mert akiknek »mindkét nemű« utódaira kiterjesztik a trónöröklés jogát, nem lehetnek ugyanazok, mint akiknek csak »nőnemű leszármazóira« terjesztik ki.¹ De meg annak, hogy az eorundemque az imperatorum et regumra vonatkozzék, grammatikális akadálya is van. A que kötőszócska ugyanis a latinban a következő szó végére függesztve az előző szóhoz való szoros kapcsolat kifejezésére és ennél fogva a közvetlen előző fogalom bővítésére meg szaporítására szolgál. Nincs szó, amely finomabban és világosabban fejezné ki, hogy az »eorundemque . . . successores« a közvetlenül előtte álló descendenteshez szorosan kapcsolódik és fogalmának bővítését célozza. Ha az eorundem a nem közvetlenül előtte álló imperatorum et regumra vonatkoznék, a latinul jól tudó törvényszerkesztők feltétlenül az et kötőszócskát használták volna.²

A B u z a-féle magyarázatnak aztán jogi akadálya, mint P o l n e r kifejti,³ hogy ha az 1723 : 2. t.-c. szóbanforgó rendelkezését úgy értelmezzük, hogy a trónöröklési jognak a három király mindkét nemű utódaira való közvetlen kiterjesztését mondja ki, akkor ez a törvényben szabotossági hiány volna. Ekkor ugyanis a törvény olyanokra is kiterjesztette volna a trónöröklés jogát, akiket (t. i. a három király férfileszármazóit) ez a jog már az 1688 : 2. t.-c. értelmében megilletett. A törvény tehát egészen helyesen disztिंगvált, amikor a három király nőnemű leszármazóira és ezek mindkét nemű utódaira terjesztette ki a trónöröklés jogát.

B u z a magyarázata azonban végeredményében a közfelfogástól el nem tér. Az ő elmélete szerint is csak a házi törvényekhez kell folyamodni a kellékek egy részének megállapítása végett jogmagyarázati eszközként.

Mindezeknek alapján azt mondhatjuk, hogy az *ausztriai főhercegi házhoz való tartozás előfeltételei egyszersmind a trónöröklés jogának is előfeltételei*, mint ahogy azt N a g y E r n ő is kifejti.⁴ Mivel pedig az iránt, hogy ki tekintendő osztrák főhercegnek, a magyar törvény nem ad felvilágosítást, ismét csak a házi törvényekhez kell folyamodnunk, amelyek pedig az *ausztriai főhercegséghez megkívánják a törvényes és egyenrangú, az uralkodó mint családfő beleegyezésével kötött házasságból való származást, még pedig a főág alapítójától levezetve.*

¹ L. bővebben P o l n e r, Feltételek. 483. l.

² A mi értelmezésünk mellett bizonyít az 1744 : erdélyi III. t.-c. fentebb hasábonsan idézett helye is. L. 312. s. kl. 2. j.

³ Feltételek. 483. s. kl. ⁴ Főherceg. (M.JL. III. k.) 685. l.

Erre vonatkozólag Széll miniszterelnök az 1900 október 31-i képviselőházi ülésben az 1839 február 3-i házi statutumból a következő részt olvasta fel:

»A legfelsőbb uralkodóház áll: a császárból, mint annak fejéből; ennek neijéből; az uralkodó elődjének esetleg életben levő özvegyeiből, a főherceg urakból és a főhercegasszonyokból, a kik egyenrangú és a mindenkori legmagasabb családfő által jóváhagyott házasságból férfiágon leszármaznak stb.«

»A mindenkori családfő beleegyezése nélkül császári házunk egy hercegének és hercegnőjének sem szabad házasságra lépni. Ez a beleegyezés a házassági szerződés ratifikálása vagy egyéb formális nyilatkozat útján adatik meg. Az ezen jóváhagyás nélkül kötött házassági szerződés semmisnek tekintendő és az összeesketettnek és gyermekeinek nem szolgáltathat alapot sem az örökösödésre, sem az évdíjra, özvegyi részre, kiházásításra, vagy házunk tagjainak állására, címére és címerére irányuló igényekre, sem pedig a házassági egybekelés egyéb jogkövetkezményeire irányuló igényre. Azokban az esetekben, a midőn egy házasság érvényes vagy érvénytelen volta felett a felséges uralkodóházban vita támadna, a döntés a családfőnek van fentartva. A balkézre kötött, úgynevezett morganatikus házasságok császári házunkban szintén csak a mindenkori családfő beleegyezésével köthetők érvényesen.«¹

Kombinálva most már a házi törvény iménti rendelkezését azzal a megkülönböztetéssel, amelyet a tágabb értelemben vett nagy kognátusi és a szűkebb értelmű agnátusi osztrák ház közötti tettünk: arra az eredményre jutunk, hogy az »Austriæ archiduces«-nek az 1723: 2. t.-c. 7. és 10. §-aiban, úgyszintén a későbbi hitlevelek 4. pontjában *kettős jelentése van: tágabb és szűkebb. Tágabb értelemben* jelenti az I. Lipóttól leszármazó kognátusokat: III. Károly, I. József és I. Lipót valamennyi leányági fi- és nőivadékát. *Szűkebb értelemben* pedig jelenti az agnátus osztrák házat, vagyis a nagy kognátus domus Austriacában foglalt személyeknek azt a csoportját, amely ma Ausztriában az uralkodó családot alkotja, tehát a soron levő (leányági) fiágot, a Mária Teréziától leszármazó Habsburg-Lotharingiai-családot.

Amíg most már a trónra jutott leányágon belül a fiág uralkodik, vagyis az agnátus osztrák ház, az »Austriæ archiduces« kitételnek a szoros értelme irányadó, tehát az *egyenrangú házasságból való származás is egyéni kelléke a trónörökösnek*, mert ez benne van azokban a házi obszer-

¹ Képv. Napló. 1895—901. XXX. k., 202. l.

vanciákban, amelyeket a Habsburg-Lotharingiai-család átvett az általa folytatott régebbi, első agnátus Habsburg-családtól és amelyet a jövőben is át fog venni minden újabb agnátus osztrák család az előzőtől. A nagy kognátusi ausztriai házra nézve azonban az »Austriæ archiduces« *nem minősítő kellék*. Azokra nézve ugyanis, akik nem tulajdonképeni osztrák főhercegek, vagyis nem agnátusai az osztrák uralkodóháznak, hanem voltaképen szász, bajor, portugál, Bourbon, Windischgrätz, Lichtenstein, Salm-Salm, esetleg angol, spanyol, olasz, dán stb. hercegek, ezekre nem terjednek ki a Habsburg-ház törvényei és obszervanciái. Ha most már ilyen kognátusi ág jut uralkodásra, vagyis alapít új agnátusi osztrák házat, erre nézve mindössze az az egyéni kellék áll, hogy valóban kognátusa legyen a nagy kognátusi domus Austriacának, vagyis I. Lipót leszármazóiból folyjék vér az ereiben. De ezek épen azzal válnak a tágabb értelemben vett osztrák ház kognátusaivá, ha a szűkebb családjuknak agnátusaivá, illetőleg agnátusi kognátusaivá lesznek. És így épen azzal tesznek eleget az 1723: 2. t.-c. 7. §-ában előírt »Austriæ archiduces« kitétel követelményének, ha mindazoknak az egyéni kellékeknek megfelelnek, amelyeket az *illető agnátusi házuk* felállít. Sokszor ez összeesik az osztrák házban érvényes kellékekkel. Így a Németbirodalom valamennyi fejedelmi családjánál, amely az egyenrangú származás tekintetében ugyanazokat a szabályokat vallja, mint a Habsburg-ház. Egyébként azonban az egyéni kellék lehet több vagy kevesebb, mint az osztrák házban. Több pl. az orosz uralkodó családban, ahol az 1886 július 2 (14)-i házi statutum (most a birodalmi alaptörvények 126. és 188. cikke) értelmében csak *szuverén uralkodó család* tagjával kötött házasság egyenrangú. (»... zarstwujschizmu ili wladjetielnomu domu...«)¹ Kevesebb pl., ahol a *családfő beleegyezését nem kívánják* a házassághoz, mint pl. csaknem minden németbirodalmi mediatizált fejedelmi családnál. Még kevesebb, ahol a *nem titulált nemesség leányait is egyenrangúaknak tekintik* vagy ahol egyáltalán *nincs egyenrangúsági követelmény*, hanem — mint pl. az 1772-i Royal Marriage Act értelmében Angliában — csak a házasságnak a családfő részéről való engedélyezése. Legkevesebb, ahol a családi tagság elnyeréséhez elegendő a *közönséges polgári jog szabályainak megtartása*, amint az a legtöbb buralkodóházban van. Ilyen esetben az egyéni kellék összeesik azzal, amit a magyar törvény, az 1723: 2. t.-c. 7. §-ában a »legitimos« szóval mint minimális leszármazási kel-

¹ L. H a t s c h e k, Allgemeines Staatsrecht. (Sammlung Götschen.) Leipzig 1909, T. I, S. 61.

léket ír elő. És így előfordulhat, hogy valaha az osztrák és a magyar trónra olyan kerül, akiben hiányozni fog az osztrák agnátusi házban megkövetelt egyenrangú házasságból való származás kelléke, feltéve, hogy az I. Lipóttól való leszármazásának ténye törvényes házasságbeli nemzések félbeszakítatlan láncolatának az eredménye.¹

Hogy példát is hozunk fel. Ha valamikor egy osztrák főhercegnő férjhez fog menni egy Esterházy herceghez, akinek családja mint az edelstetteni birodalmi apátság egykori ura, mint mediatizált németbirodalmi főúri család, az 1815-i Bundesakte értelmében az egyenrangúság kiváltságát élvezi (mint ilyen az egyetlen magyar család!), az ebből a házasságból törvényesen leszármazó valamely kései unoka, amint rákerül a sor, örökölni fogja az osztrák és a magyar trónt, jöllehet esetleg elődeinek egyike sem kötött egyenrangú házasságot, mint amit a herceg Esterházy-család önmagára kötelezőleg nem ismer. Vagy egyáltalán, ha egyik osztrák főhercegnő mondjuk más valamely európai uralkodó családba menne férjhez, mint az osztrák, az orosz és a Németbirodalom fejedelmi házai meg a régi németbirodalmi főnemesi családok, mivel azokban az ép imént említett családokon kívül az egyenjogú házasság fogalma ismeretlen, úgyannyira, hogy tagjaik nemcsak titulált, de még cím nélkül szűkölködő, tehát köznemes, sőt akár polgári származású nővel is köthetnek házasságot, anélkül hogy utódaikra ez hátránnyal járna: ezért, ha reá kerülne e házasságukból született utódjukra a trónöröklés sora, az nyomban osztrák főherceggé lenne, jöllehet anyai őseinek esetleg egyike sem volt a fejedelmi magánjog elvei alapján egyenrangú fél.²

Mint látjuk tehát, az agnátus, vagyis szűkebb értelemben vett osztrák házon kívül megszűnik házi törvényeinek érvénye, és azon túl az illető agnátus család szabályai az irányadók. Az egyéni kellékeket többé itt már nem a Habsburg-háznak házi törvényei, hanem az illető család szabályai döntenek el.

Mindezekből pedig most már az következik, hogy a magyar *pragmatica sanctio* az »*Austriæ archiduces*«³ külétel útján nemcsak az agnátus osztrák ház, vagyis magyar királyi család házi törvényeire utalt, hanem sok német fejedelmi és mediatizált, sőt ezeken kívül is egyéb idegen családok szabályzataira, amelyekben a nagy kognátusi osztrák házhoz tartozó agnációk családi tagsága megállapítást nyert. Az utalás azonban külön-

¹ L. mindezekre bővebben Schiller, PSH. 60. s. kl. — U. a., Hausgesetze. S. 17 f. ² Egyéb példák még Schillernél, PSH. 62. s. kl.

böző. Még pedig oly módon, hogy az agnátusi, *de præsenti* uralkodó osztrák ház szabályaira való utalás *inkorporativ*. Ami azt jelenti, hogy az uralkodó családnak a főhercegi állásra, rangra, címre, valamint a családi tagság elnyerésére és elvesztésére vonatkozó szabályai Magyarországra kiható jogerővel csak magyar törvény útján változtathatók meg vagy egészíthetők ki, holott a többi kognátusi ág idevonatkozó szabályzatai, anélkül hogy a magyar törvényhozást a legtávolabbról is érintené, tetszés szerint változtathatók. A kognátusi ágaknak ez a nagyobb mozgási szabadsága azonban már célszerűségi szempontból is indokolt és meg is felel a fejedelmi jog alapelveinek.¹ Ha az osztrák ház kognátusainak rengeteg szétágazását tekintjük, könnyen elgondolhatjuk, hogy még azoknak az összeállítására is, akik ezt a nagy kognátusi domus Austriacát alkotják, hihetetlen fáradságos munka lenne, nem is szólva arról, hogy e kognátusok tekintélyes része nincs is annak egyáltalán tudatában, hogy neki az osztrák és a magyar trónra várományosi joga van.²

Miután így megkíséreltük tisztázni az »Austriæ archiduces« közjogi jelentését, annál könnyebb Turba idevonatkozó tanítását megcáfolnunk.³ Ő ugyanis ebben mindenekelőtt »a főhercegi rang és cím« követelményét látja. E helytelen felfogásnak oka, hogy nem ismerte fel, miszerint e kitétel elsősorban a nagy kognátusi osztrák házhoz való tartozást fejezi ki és csak másodsorban a szűkebb agnátusi Habsburg-házat, vagyis a főhercegi állást, aminek a főhercegi rang és cím mindössze csak külső jele.⁴ Ugyanebbe a hibába esik Turba nyomán legújabb Bernatzik is.⁵

Annak a meghatározása tehát, hogy *ki tekintendő ausztriai főhercegnek*, hiányzik a magyar törvényből. Kísértsük meg ezért e fogalomnak a házi törvényekből való megállapítását. Kétségtelen, hogy e szempontból csupán azok a házi törvények jöhetnek tekintetbe, amelyeket az 1722-i országgyűléssel közöltek. Az 1723-i törvények ugyanis az *akkori* osztrák trónöröklési rendet hozták be. Hisz épen ebből a célból történt az országgyűléssel a házi törvények közlése.

2. Az 1900-i országgyűlésen felolvasott 1839-i házi szabályzatból tudjuk, hogy az osztrák főhercegségnek előfeltétele a) az *egyenrangú* és b) a mindenkori legmagasabb családfő által *jórahagyott* házasságból

¹ V. ö. R e h m, Fürstenrecht. S. 208. ² L. S c h i l l e r, Hausgesetze. S. 21 f.

³ GPS. Bd. II, S. 248 f.

⁴ L. bővebben e tétel cáfolatát S c h i l l e r től, Hausgesetze. S. 31 f.

⁵ NPS. S. 151.

való leszármazás. Ugyanezt mondotta ki nálunk törvényes formában az 1900: XXIV. t.-c.-be iktatott nyilatkozat.

Az 1722-i országgyűléssel közölt házi törvényekből azonban ez nem tűnik ki.

ad a) Igaz, hogy II. Ferdinándnak 1621-i végrendelete a *leányokra* nézve kifejezetten megkívánja az egyenrangú házasságot, amikor atyjának, Károlynak 1584-i végrendeletére való hivatkozással elrendeli, hogy a leányok csakis *fejedelmi házból* származó férfiakkal menjenek, amint az »különbben is a mi házunk ősrégi szerződése és szokásai szerint tartott...«¹

Az 1722-i országgyűlés elé terjesztett házi törvények egyikében tehát igenis történt a férjhez menő főhercegnők egyenrangú házasságára nézve rendelkezés.

De a férfileszármazókra, az *uralkodóház férfitagjaira nézve nem találunk egyenrangúsági intézkedést.*

a) Szilágyi Dezső felfogása szerint nem is frott rendelkezésen, hanem az ezzel egyenrangú obszervancián, azaz a szokásjogon alapult a Habsburg-házban a főhercegekre nézve az egyenrangú házasságból való származás követelménye.² Ez az obszervancia azonban legfeljebb úgy bizonyítható, hogy egyetlen oly házasságot sem kötöttek 1722-ig a Habsburg-házban, amely ennek ellene szólna. Az egyenrangú »... házasságok félbe nem szakított sorozata...« bizonyítja ezt.³ Egyetlen kivétel volt I. Ferdinánd másodszülött fiának, Ferdinándnak Welser Filippinával, egy augsburgi patricius család leányával kötött házassága 1557 januárjában. De az ebből született gyermekek jogi helyzete is igazolja, hogy ezt a házasságot nem ismerték el egyenrangúnak.⁴ Az obszervanciát aztán még argumentum a majori ad minus lehet bizonyítani, miként Széll tette.⁵ Ha már az uralkodóház leánytagjaitól is megkövetelték, mennyivel inkább kell hogy megkövetelték legyen a férfitagoktól!⁶

¹ »... auch Sonsten nach vnsers Haus erhalten Compactaten vnd gewonhaiten gehallten, ...« DPS. S. 10. — V. ö. még I. Ferdinánd 1543-i végrendeletének és 1547-i pótvégrendeletének idevonatkozó rendelkezéseivel.

² 1900 november 6-i beszédében. Képv. Napló. 1896—901. XXX. k., 261. l.

³ Szilágyi 1900 november 12-i beszédében. U. o. 373. l.

⁴ V. ö. Pütter, Ueber Misshairathen Teutscher Fürsten und Grafen. Göttingen 1796, S. 103 f. — Ennek egyszerű lemásolása a következő névtelenül megjelent műben: Geschichte morganatischer und legitimirter Fürsten- und Grafen-Ehen in Deutschland. Halle 1874, S. 72 f.

⁵ 1900 november 9-i beszédében. Képv. Napló. 1896—901. XXX. k., 331. l.

⁶ Turba e nehézséggel szintén könnyen végzett. Elegendőnek tartotta II. Fer-

Kétségtelen azonban, hogy bár ez az obszervancia 1722 előtt keletkezett és hivatkoznak is rá az országgyűlés elé terjesztett házi törvények, így az 1713-i publikáció által megerősített 1703-i paktum, amely szerint az uralkodóháznak »egyeségei, rendelkezései, törvényei vagy szokásai«, amennyiben a paktummal ellentétben nincsenek, *továbbra is érvényben maradjanak*:¹ de maguk az obszervanciák nem lévén írásba foglalva *az országgyűléssel nem közöltettek*, és így azok alapján nem is határozhatott.

Az egyenrangúság követelményét tehát csupán úgy vezethetjük le a magyar *pragmatica sancti*óból, ha feltesszük, hogy az országgyűlés 1722-ben nem állapította meg részletesen a trónöröklés szabályait, hanem megvonva a korlátokat és megszabva a kellékeket meg a feltételeket, *ezeiken belül elismerte az uralkodóház autonómiáját*.

Ez volt a felfogása H o r á n s z k y N á n d o r n a k² és U g r o n G á b o r n a k is,³ legújabbban pedig R é z fejtette ki e kérdés anyagának azóta történt felkutatása alapján.⁴

Érdekes ezzel szemben az 1900-i képviselőházi vita idevonatkozó érvelését a Képviselőházi Naplóból áttekintenünk.⁵ Érdekes azért, mert belőle kitűnik, hogy a morganatikus házasság joghatálya tekintetében mennyire ellentétes nézetet foglaltak el a kormánypárti szónokok, pedig természetesen valamennyien elfogadták a törvényjavaslatot.

A törvényben a S z i l á g y i D e z s ő felfogásának jutott kifejezés. Ez viszont megegyezett N a g y E r n ő idevonatkozó nézetével, amelyet több mint egy évvel az előtt fejtett ki a JK. 1899 június 23-án megjelent 25. számában »A házi törvények és a renunciatio« cím alatt.

Ez a felfogás pedig, bár végeredményében helyes, de az indokolása nem kielégítő. Helyes, hogy az ausztriai főhercegi minőségből vezetik le az egyenrangú házasság kellékét, de nem adnak arra kielégítő feleletet,

dinánd 1621-i végrendeletét felhozni, amely kifejezetten bizonyítja az egyenrangúság követelményét. De azt elfelejtette, hogy e végrendelet nem az agnátusi, szűkebb értelemben vett főhercegi állás elnyerésének feltételeiről szól, hanem mindössze azokat a feltételeket tartalmazza, amelyek mellett egy főhercegnő leszármazói tágabb, kognátusi értelemben archiduxok lesznek. (GPS. Bd. II, S. 253 f.) — V. ö. S c h i l l e r, Hausgesetz. S. 33. ¹ L. fentebb 167. l.

² 1900 november 3-i beszédében. Képv. Napló. 1896—901. XXX. k., 223. l.

³ 1900 november 10-i beszédében. U. o. 348. l. ⁴ Tanulmányok. 121. l.

⁵ Ügyes átnézésben közli a véleményeket egymás mellett G á b o r G y u l a, Hohenberg Zsófia hercegnő és gyermekeinek jogi helyzete Magyarországon. Budapest. (év nk.), 6. s. kl.

hogy milyen alapon ismeri el e kelléket a magyar jog. Nagy Ernő a szabályozás tekintetében a házi törvényekre utal. De — mint láttuk — azok tételesen nem intézkednek. Szilágyi az idevonatkozó obszervanciákra hivatkozik. De azokat meg nem mutatták be az országgyűlésnek. Emellett mindketten tagadják a házi törvények kütfői jellegét.

Igénytelen nézetünk szerint, hogy még egyszer hangsúlyozzuk, az egyenrangú házasságból való születés kellékét csak úgy magyarázhatjuk a magyar *pragmatica sancti*óból, ha feltesszük, hogy annak a *részletkérdésnek a megállapítását, hogy kit tekintünk ausztriai főhercegnek, a magyar törvényhozás 1722-ben az uralkodóházra bízta.* E tekintetben elismerte annak autonómiáját.

Lényegesen változott a helyzet az 1900: XXIV. t.-c. folytán. E törvényben Ferenc Ferdinánd főherceg Chotek Zsófia grófnővel kötött házassága alkalmából kiadott ünnepélyes nyilatkozatban elismeri, hogy házassága nem egyenjogú, hanem morganatikus házasság, minek folytán azok a jogok, tisztségek, címek, címerek, előnyök stb., amelyek egyenjogú hitvestársakat és a főherceg uraknak egyenjogú házasságból származó utódait megilletik, sem hitvestársát, sem ezen házasságából remélhető gyermekeit és azok utódait meg nem illetik és általuk sem nem igényelhetők, sem nem igényelendők. »Különösen elismerjük és még világosan is kijelentjük, — mondja — hogy a fentemlített házasságunkból származó gyermekeinket és azok utódait, miután ők nem tagjai a legmagasabb uralkodóháznak, nem illeti meg a trónöröklési jog a birodalmi tanácsban képviselt királyságok- és országokban, *tehát*¹ az 1723: I. és II. törvényezikk értelmében a magyar korona országaiban sem és azok a trónöröklési rendből ki vannak zárva.« A törvényezikkhez csatolt miniszteri indokolás pedig azt mondja: »Ez a nyilatkozat, amely a trónöröklésre nézve lemondást nem tartalmaz, az 1723: I. és II. törvényezikkeken megállapított trónöröklési rendet nem módosítja, attól el nem

¹ Ez a *tehát* helytelen azért, mert nem az osztrák jog a magyar trónöröklésnek a jogalapja, hanem tisztán a magyar törvény. De igazolt, ha azt akarja kifejezni, hogy az *osztrák főhercegi* minőség kellék az 1723: 2. t.-c. értelmében a magyar trónöröklésre is. Csakhogy akkor nem »a legmagasabb uralkodóház«-ban való tagságra, hanem az osztrák főhercegre kellett volna a törvénynek hivatkozni. Lehet valaki főherceg, anélkül, hogy tagja lenne az uralkodóháznak. Viszont vannak az uralkodóháznak olyan tagjai, akiket ennek ellenére sem illet meg trónöröklési jog. Ezt a »*tehát*« szót annak idején Szilágyi beszéde kapcsán az ellenzék is szóvá tette, és Szilágyi ki is akart rá terjeszkedni, de — úgy látszik — megfélekezett róla. V. ö. 1900 november 6-i beszédeiben. Képv. Napló 1896—901. XXX. k., 262. l.

tér és annak a trónöröklési rendre vonatkozó határozmányaival teljesen megegyezik. A magyar közjog és törvényes gyakorlat szerint ezen nyilatkozatot az ország törvényei közé beiktatandónak tartom, jelen előterjesztéssel tehát ezen nyilatkozat becikkelyezését indítványozom.«¹ Szilágyinak különben az a felfogása, hogy a házi törvények semmi tekintetben sem kútfők a magyar közjogban, a törvénybe is belekerült a következő alakban: »... hogy a trónöröklésnek az 1723: I. és II. törvényzikkben foglalt szabályozása úgy keletkezésére, mint föltételeire és tartalmára teljesen önálló és hogy minden a trónöröklés körébe tartozó kérdések annak rendeletei szerint ítélandók meg...«² Ennélfogva az egyenrangú házasság feltétele sem a házi törvényekből vezettetik le.

A parlamenti tárgyalásokat követő magyar jogászegyleti vitában Jászai kétségbe vonta az egyenjogú házasság kellékét azért, mert ilyen tételes rendelkezést, írott szabályt az osztrák házban 1723 előtt, de még jóval későbből sem ismer.³

Polner megerősítette Jászai tagadólagos eredményét, hozzátéve, hogy az 1900: XXIV. t.-c. azonban, találjuk bár történeti alapon helyesnek, vagy nem helyesnek a magyarázatát, *hitelesen belemagyarázta* a magyar *pragmatica sanctio*ba az egyenrangú házasságból való származás kellékét mint eredeti rendelkezést.⁴

Ugyanezt az álláspontot foglalja el legújabbban Erekly is, hangsúlyozván, hogy bármi legyen is a valóság *a történelmi tények* szempontjából, az 1900: XXIV. t.-c. *jogilag* kötelezően állapítja meg, hogy a jelzett szabály mint obszervancia már 1723 előtt is fennállott és az u. a. évi törvényeikkek hivatkozása következtében már akkor a trónöröklés szabályai közé tartozott.⁵

Ferdinandy épen az 1900: XXIV. t.-c. által teremtett hiteles törvényt magyarázat folytán e kérdéssel mint jogtörténeti kérdéssel egyáltalán nem kívánt foglalkozni.⁶

Egyedül Schiller bizonyította az egyenrangú házasság intézményének mint obszervanciának az uralkodócsaládban 1723 előtt való

¹ MT. 1900. évi k., 183. l.

² Ez a mondat először mint Szilágyi Dezső indítványa az igazságügyi bizottság 1900 október 25-i jelentésében fordul elő, amelyet mint a bizottság elnöke alá is írt. (L. Képviselőházi Irományok. 1896—901. XXXI. k., 260. l.) E mondatnak a törvényjavaslatba való felvételét Zichy János gróf indítványozta az 1900 október 30-i ülésen. (L. Képv. Napló. 1896—901. XXX. k., 174. l.)

³ PSH. 29. s. kl. ⁴ PSH. 5. és 23. l.

⁵ l. m. 346. l. ⁶ PSH. 7. l.

fennállását, de ez obszervanciának a magyar jogba való bekapcsolódása tekintetében ő sem tudott kielégítő választ adni.¹

Az 1722—23. évi magyar országgyűlés történetének részletesebb ismerete alapján most már megállapítható, hogy az egyenrangú házasságból való származásnak mint a magyar trónörökösben megkívánt kelteknek a felállítása csak úgy magyarázható, ha feltesszük, hogy *a magyar törvényhozás e tekintetben az uralkodóház autonómiáját elismerte.*

Csakhogy akkor, — mint R é z helyesen tovább következtet, — az uralkodónak törvény által hallgatólagosan adott rendeleti joga van arra, hogy *jövőre* is szabályozhassa e kérdéseket.² Az ilyen királyi rendeleteket azonban, amennyiben a trónöröklésre vagy más egyéb jogokra vonatkoznak, felelős miniszternek kell ellenjegyeznie. Az 1893 november 20-án kelt legfelsőbb kézirat valóban úgy is rendelkezett, hogy e kérdésekben a miniszteri felelősség érvényesülhessen.³ Más az, amikor a felség mint a királyi ház feje az államfői hatalom szervezetén belül megillető autonóm (leginkább magánjogi) kérdésekben rendelkezik. E tekintetben korlátlan, discretionarius jogát az országgyűléstől és a királyi ház tagjaitól egyaránt függetlenül az évszázados gyakorlaton alapuló magyar *jogszokás* elismerte. Hatalma e tekintetben az országos törvények határain belül korlátlan.⁴

β) Legfőbb ideje végre, hogy feleletet adjunk rá, mit értünk *egyenjogú vagy egyenrangú (ebenbürtig) házasság* alatt. Erre a kérdésre sem a *pragmatica sanctio*, sem a házi törvények nem válaszolnak. Az irodalom a régi német közönséges fejedelmi jogban (*gemeines Fürstenrecht*) keresi a megoldást. A Habsburg-ház ugyanis a régi németbirodalmi főnemességhez tartozó, ú. n. »*altfürstlich*« család volt. E főnemesi családok körében pedig az egyenrangú házassági elv mint házi obszervancia ismeretes volt.⁵

Az egyenrangúság mint ősi germán intézmény, mint általános, *közönséges* jog állott fenn a régi német szabadok körében.⁶ A szabadnak

¹ PSH. 34. s. kl. ² Tanulmányok. 121. l.

³ V. ö. fentebb 199. l. 1. j. ⁴ V. ö. Ereky, i. m. 345. l.

⁵ Heffter írja többek közt: »Bei Eheschliessungen ist die Ebenbürtigkeit stets festgehalten worden.« Die Sonderrechte der souveränen und der mediatisierten vormaligen reichsständischen Häuser Deutschlands. Berlin 1871, S. 248.

⁶ A jogtörténelmi fejlődésre v. ö. Pütter, Missheiraten. S. 3 f. — Kohler, Handbuch des deutschen Privatrechts. Sulzbach 1832. — Göhrum, Geschichtliche Darstellung der Lehre von der Ebenbürtigkeit. Tübingen 1846. — Bollmann, Die Lehre von der Ebenbürtigkeit in deutschen Fürstenhäusern. Göttingen 1897. —

csak a nem szabaddal kötött házasságát tekintették nem egyenrangú, ú. n. Missheiratnak. A XIII. században azonban a nagyobb rendi elkülönülés következtében az egyenrangúságnak új fogalma alakul ki a szabadok osztályainak egymáshoz való viszonyában. Olyan általános szokás-jog fejlődik ki, amely szerint *csak a német főnemesség (hoher Adel) körében kötött házasságokat tekintik egyenrangúaknak*. A főnemesség pedig azon az alapon különül el, hogy tagjai közvetlenül rendeltettek a birodalom alá, azaz a birtokaikon tartományúri jogokat gyakoroltak (Landeshoheit, unmittelbares Territorium) és a birodalmi gyűlésen ülés- és szavazat-joggal bírtak. (Reichsstandschaft.) Az egyenrangú házasságra vonatkozó szokásjogi tételt azután megtaláljuk az egykorú házi törvények rendelkezéseiben is.

Manapság a német fejedelmi jog a *főnemesség körébe tartozónak* tekintti:

1. az 1815 óta valósággal uralkodó vagy öröklési alapon uralkodott¹ keresztyén európai családok tagjainak valamennyijét;

2. azon családok tagjainak egyetemét, akiknek a Német szövetség 1815 június 8-i alapító levelének,² a Bundesaktenak XIV. cikke kifejezetten meghagyta az egyenjogúságot; mindegy, hogy valaha területi felségjogot élveztek-e és most egy más, szuverén lett Reichsstandnak alattvalóivá süllyesztettek (mediatizáltak) vagy pedig nem, és mind-

Schulze, Ebenbürtigkeit. (Bluntschlis Staatswb. Bd. III.) S. 187 f. — U. a., Staatsrecht. Bd. I, S. 218 f. — Lœning, Ueber Heilung notorischer Missheiraten. Halle 1899, S. 1 f. — Hauptmann, Das Ebenbürtigkeitsprinzip in den Familien des deutschen Hochadels. (AÖR. Bd. XVII, 1902.) S. 529 f. — Reh m, Fürstenrecht. S. 155. — Schiller, Morganatikus házasság. (M.J.L. V. k.) 457. s. kl. — U. a., Egyenjogu házasság és trónöröklés. (A Welsburg-eset.) (Jogállam. IV. évf., 1905.) 769. l. — U. a., Ebenbürtigkeit. S. 8 f. — D u n g e r n, Problem der Ebenbürtigkeit. München u. Leipzig 1905, S. 27 f. — U. a., Grenzen des Fürstenrechts. München u. Leipzig 1906, S. 18 f. — Meyer—Anschütz, i. m. S. 296 f. (Itt bő irodalom.)

¹ Nemesak német, pl. hannoveri, kurhesseni, nassau stb., hanem idegen családok is, pl. Bonaparte, Bernadotte, Orléans stb. — Szükséges azonban, hogy a család öröklési jogon viselte legyen a koronát. Egykori választott uralkodók családjai tehát nem jönnek tekintetbe.

² Az 1815 június 8-i Bundesakte XIV. cikkének nemzetközi elismerését biztosította a bécsi kongresszusakta XVIII. cikke, továbbá az 1818 november 8-i aacheni kongresszusi jegyzőkönyv, végül az 1820 május 15-i bécsi záróakta 63. cikke. L. D u n g e r n, Fürstenrecht. S. 26. Elismerésre talált még az 1825 augusztus 18-i szövetségi határozatban. L. Reh m, Prädikat- und Titelrecht der deutschen Standesherrn. München 1905, S. 83.

egy, hogy mióta.¹ A német fejedelmi jog alapján tehát csak a most meghatározott *főnemesség tagjai közt létrejött házasságok egyenrangúak*.

A modern irodalom ezzel szemben körülbelül Sch ul z e nyomán a szubjektív egyenrangúsági jogot a következőkép formulázza: »Als unzweifelhaft ebenbürtig gelten, nach deutschem Fürstenrechte, alle Ehen, welche mit Gliedern regierender deutscher und europäischer Fürstenhäuser geschlossen werden, ausserdem die Ehen mit Gliedern *ehemals reichsständischer Familien*, auf welche Art. XIV der Bundesakte Anwendung findet.«² Tévedés volna azonban azt hinni, hogy ezzel a megjelöléssel már megismertük a leszármazóknak trónöröklési képességet biztosító »egyenrangú házasság« feltételeit.

A Bundesakte XIV. cikke ugyanis kijelenti, hogy a mediatisált hercegi és grófi családok a mediatisatio ellenére a németországi főnemességhez számíttatnak, és megmarad egyenjogúságuk *annak eddigi fogalma szerint*. (»... es verbleibt ihnen das Recht der Ebenbürtigkeit in dem *bisher damit verbundenen Begriff*.)«³

Azok közül a ma még virágzó Standesherr családok közül azonban, amelyeknek a szövetségi gyűlés megadta az egyenrangúságot, nem kevesebb, mint egyharmad rész nem volt azoknak a feltételeknek birtokában, amelyeket a XIV. cikk felállított. 19 e családok közül nem volt Reichsstand.⁴

¹ L. D u n g e r n, Fürstenrecht. S. 21. — A mediatisációra l. Sch ul z e, Fürstenrecht. S. 1267. — Sch ill e r, Mediatisatio. (MJL. V. k.) 362. s. kl.

² Staatsrecht. Bd. I, S. 218. — V. ö. H a u k e, Monarchenrecht. S. 114 f. — Seidler, Studien. S. 64. — L e h w e s s, Rechtsfragen bei der Verheirathung einer regierenden, insbesondere einer deutschen Fürstin mit einem auswärtigen bzw. ausländischen Prinzen. (AÖR. Bd. XII, 1896.) S. 526. — R e h m, Fürstenrecht. S. 171. — U l b r i c h, Das österreichische Staatsrecht. (Öff. R. d. G. Bd. X, 1909.) S. 82. — H a t s c h e k, Allgemeines Staatsrecht. T. I, S. 61.

³ Az 1815 június 8-i Bundesakte XIV. cikke idevonatkozólag szóserint ezt rendeli: »Um den im Jahre 1806 und seitdem mittelbar gewordenen ehemaligen Reichsständen und Reichsangehörigen in Gemässheit der gegenwärtigen Verhältnisse in allen Bundesstaaten einen gleichförmigen Rechtszustand zu verschaffen, so vereinigen die Bundesstaaten sich dahin: a) Dass diese fürstlichen und gräflichen Häuser fortan nichtsdestoweniger zu dem hohen Adel in Deutschland gerechnet werden, und ihnen das Recht der Ebenbürtigkeit in dem bisher damit verbundenen Begriff verbleibt.« R e h m nál, Titelrecht. S. 72.

⁴ L. H a m m a n n, Die deutschen Standesherrn und ihre Sonderrechte. Donauschingen 1888, S. 18 f. — D u n g e r n, Fürstenrecht. S. 22 f. — T e z n e r, Der Kaiser. S. 149. — Újabban B o r n h a k külön-külön vizsgálja ezeket a mediatisált családokat és amelyeknél e feltételek fennforgása felől kétely van, azokat kirekeszten-

Ebből pedig az egyenrangúságot illetőleg a következő kétségek állanak elő.

Mindenekelőtt azzal, hogy a szövetségi gyűlés olyan főnemesi családoknak is biztosította a jogot, akik nem feleltek meg a Bundesakte XIV. cikke feltételeinek, ugyan határozott-e végérvényesen egyenrangúságuk fölött? ¹

Egyáltalán nincs tisztázva az egyenrangúság kifejezésével egybekötött »fogalom«, amelynek korlátai között a Bundesakte kedvezménye foglaltatik. ² A legtöbb író ez alatt szubjektív egyenrangúsági jogot ért, amelyet ezzel a fölvetett családok leányainak az uralkodók fiaival szemben biztosítottak. D u n g e r n szerint ellenben a XIV. cikknek az a kitétele, hogy »... az egyenrangúság joga annak eddigi fogalma szerint« fenntartatik számukra, csak azt jelenti, hogy az egyenjogúság kérdéseiben ezeknek a családoknak az uralkodókéval közös autonóm szabályalkotási jogot biztosítottak, nem pedig, hogy a családtagok a közönséges Fürstenrecht alapján személyes igényeket nyertek az egyenrangúságra. ³

Kétséges továbbá, hogy a Német szövetségnek 1866-ban történt fölbomlásával nem enyésztek-e el az előző Reichsstandoknak abban biztosított kedvezményei, vagy legalább is nem lett volna-e szükséges azok fenntartásáról az állami törvényhozásnak intézkedni. Mint ahogy senkinek sem jut eszébe ma a birodalmi rendek bíróság előtti, adó- és hadmentességi kedvezményeinek a szövetség feloszlása után való fennállására gondolni. ⁴

Az is kétséges, zárt-e ma a német főnemesség köre. Mert igaz, hogy a szövetségi gyűlés, amely a felvételt eszközölte, 1866-ban feloszlott, de viszont láttuk, hogy egyedül a *formális felvétel* a jogi alap a német főnemességek sorába jutáshoz. Az utolsó ilyen felvétel 1845-ben történt. ⁵

Tévedne továbbá, aki azt hinné, hogy a német Fürstenrecht összekuszált szabályai már biztosítanak, hogy az uralkodó felesége a világ legelőkelőbb nemzetségeiből származzék. ⁶ A Bundesakte XIV. cikkének rendelkezése mellett ugyanis valamennyi német főnemesi családnak megvan az autonómiája, hogy a család körén belül az egyenrangúság határait megállapítsa. Ez irányban pedig vannak »szigorú« és »enyhe« házi törvények. Az előbbiek csak a »hoher Adel« tagjait tekintik egyenrangúaknak,

dőknek véli. Die einzelnen mediatisierbaren Häuser. (AÖR. Bd. XXXI, 1913.) S. 457 f. ¹ Tezner, i. h. ² U. o.

³ Fürstenrecht. S. 58 f., 61 f. ⁴ Tezner, i. h.

⁵ D u n g e r n, Fürstenrecht. S. 25. ⁶ U. o. S. 41. — Tezner, i. h.

sőt esetleg még szűkebbre szorítják a kört.¹ Az utóbbiak ellenben megelégednek grófi, bárói vagy esetleg egyszerű nemesi származással is. Sőt példákat találunk rá, hogy a polgári nővel kötött házasságból származók egyenjogúságát is elismerték.² Általános tétel, hogy a házi jog az egyenrangúságot mint házassági feltételt kirekesztheti.³

Mindezekhez járul végül, hogy még a családfőtől való beleegyezéssel kötött házasság után is vizsgálat tárgyává tehető, hogy a »szigorú« értelemben vett egyenrangúság fennforgott-e. És az sincs megállapítva, hogy milyen határidőn túl érvénytelen esetleg az egyenrangúság hiányára való hivatkozás.⁴

Legvégül pedig még azt is ide jegyezhetjük, hogy a német fejedelmi jog szerint az egyenrangúság a családfőtől adományozható is.⁵

Mindezeket összevéve meg kell állapítanunk, hogy az egyenjogú házasságból való származási elvnek mint a trónöröklésben megkívánt kelteknek ily szerfőlött ingatag alapokon nyugvása épen nem egyeztethető össze a monarchikus elvnek azzal a követelményével, hogy a trónöröklés minden félreértést és önkényes emberi beavatkozást kizáró szigorúsággal előre meghatározott legyen.

Épen ezért, de meg mert alig fér meg korunknak szociális felfogásával, a modern írók szinte kivétel nélkül ez intézmény elvetését sürgetik.⁶

¹ Az 1872 szeptember 1-i oldenburgi házi törvény II. fejezetének 9. cikke pl. így rendelkezik: »Als ebenbürtig sind diejenigen Ehen zu betrachten, welche Mitglieder des grossherzoglichen Hauses unter sich eingehen oder mit Mitgliedern eines anderen christlichen souveränen Hauses oder mit Mitgliedern solcher Häuser, welchen nach Art. 14 der Deutschen Bundesacte das Recht der Ebenbürtigkeit zusteht. Dabei ist vorausgesetzt, dass die Personen, mit welchen Mitglieder des grossherzoglichen Hauses sich vermählen, aus Ehen stammen, welche von den betreffenden hohen Familien als standesmässig anerkannt sind. Ehen zwischen Mitgliedern des grossherzoglichen Hauses und Mitgliedern eines solchen Hauses, welchen nach Art. 14 der Deutschen Bundesacte das Recht der Ebenbürtigkeit zusteht, gelten nur unter der Voraussetzung für ebenbürtig, dass auch von Seiten dieses letzteren Ebenbürtigkeit fortdauernd als eine standesmässige Ehe angesehen wird.« Sch ul z e, Die Hausgesetze der regierenden deutschen Fürstenhäuser. Jena 1862—83, Bd. II, S. 454.

² L. a példákat D u n g e r n nál, Ebenbürtigkeit. S. 57 f., 70 f. — U. a., Fürstenrecht. S. 43 f. — Az egyenrangúság követelményének terjedelmét illetőleg az írók nézetének négy csoportba osztását l. M e y e r—A n s c h ü t z nál, i. m. S. 297 f.

³ L. K e k u l e v. S t r a d o n i t z, Hoher Adel. (Poseners Rechtslexikon. Bd. I, Berlin 1909.) S. 760.

⁴ V. ö. T e z n e r, Der Kaiser. S. 150.

⁵ L. R e h m, Fürstenrecht. S. 206.

⁶ L. pl. T e z n e r erős kifakadását. Der Kaiser. S. 151 f.

γ) Az egyenjogúsággal kapcsolatosan meg kell emlékeznünk a *morganatikus házasságról* mint a német birodalmi főnemesség jogának intézményéről.

A középkorban, ha a házasfelek nem voltak egyenjogúak, a házasság létre sem jött.¹ Később a német közönséges jog szerint az ilyen felek, vagyis a szabadok és nem szabadok is köthettek egymással házasságot, de az nem volt teljesjogú, hanem *Missheirat*, *disparagium*, *matrimonium vere inaequale*.² Mikor azonban a XIII. századtól fogva az egyenjogúság a szabadakon belül azok egyes születési osztályai közt is elismerést talált, ettől fogva a nem birodalmi rendektől származókkal kötött minden házasság *Missheirat*. A XIV. századtól kezdve arra törekedtek aztán, hogy ennek következményeit szerződési úton enyhítsék. Így állt elő mint a *Missheirat* egyik faja a *morganatikus házasság* (*matrimonium morganaticum*, sive ad legem *Salicam*, sive *disparagium ex pacto tale*), amely szintén csak nem egyenjogúak közt jöhetett létre.³ De az egyéb nem teljes jogú házasságtól abban különbözött, hogy a *felek a családfővel szerződésileg előzetesen megállapíthatták, milyen cím, név és vagyonyjogok fogják megilletni a nem egyenjogú házastársat és a leszármazókat* azok helyett, amelyek egyenjogúság hiányában a törvény értelmében meg nem illelnék. Az igazi *Missheirat*nál ellenben ez a családfővel való szerződési megállapodás teljesen hiányzik, mivel az a családfő engedélye nélkül jön létre. A *Missheirat* tehát nem egyenrangú és hozzájárulás nélkül kötött házasság. A *morganatikus*nál ellenben az utóbbi követelménynek fenn kell forognia. *Morganatikus*nak a házasságkötés e fajtát valószínűleg azért nevezték, mivel a nő a teljes jogú hitvest megillető hitbér (*dos*, *Wittum*) helyett csak a férj részéről szerződésileg kötelezett *móringot* (*Morgending*, *Morgengabe*) követelhetette. Bal kézre kötött házasságnak is hívják, mivel a nő esküvő alatt a férj balján állt. Ez a külsőség azonban minden jogi jelentést nélkülöz. Ilyen *morganatikus házasságkötési formáról* először a milánói nemesség körében találunk említést, de valószínű, hogy az ősgermán »*Kebsehe*«-vel van összefüggésben.⁴

¹ L. D u n g e r n, *Ebenbürtigkeit*. S. 70.

² L. p l. S e c k e n d o r f f, *Teutscher Fürsten-Staat*. Franckfurth am Mayn 1656, S. 71.

³ Van ugyan a germanisták közt olyan is, aki ennek ellenkezőjét vitatja. V. ö. B r u n n e r, *Morganatische Ehe*. (Holtzendorffs *Rechtslexikon*. Bd. II.) S. 804.

⁴ V. ö. B r u n n e r, u. o. S. 804 f. — D a l c h o w, *Ueber die rechtsgeschichtlichen Grundlagen der Ehe zur linken Hand*. Greifswald 1905. — U. a., *Neue kritische Untersuchungen über das Wesen der Ehe zur linken Hand nach heutigem deutschen*

A morganatikus házasság tehát annyiban megegyezik a teljes jogú házassággal, hogy a nő törvényes hitvесе férjének, a gyermekek törvényes leszármazói atyjuknak. A teljes jogi hatály hiánya csak a vagyoni és öröklési jogi vonatkozásokban nyilvánul.

Általában a morganatikus házasság joghatályai szintén nincsenek egységesen szabályozva. Igaz, hogy az altfürstlich és grófi, illetve neu-fürstlich családok elkülönülésével beállott egyenrangúsági zavarokból kifolyólag a fejedelmek egyre sürgették az ú. n. »unstreitig notorische Missheirat« szabályozását, amelyet VII. Károly 1742-i választási kapitulációjának XXII. cikkében meg is ígért, de maga a rendezés végleg elmaradt. Így aztán a morganatikus házasság általános szabályai, amennyiben ilyenekről egyáltalán lehet beszélni, *szokásjogilag* fejlődtek ki. Voltaképpen itt is az egyes családok házi törvényei elsősorban az irányadók.¹ Ezek pedig arra is mutatnak példát, hogy morganatikus házasság egyenrangú felek közt is jöhet létre, ha politikai vagy egyéb dinasztikus tekintetek így kívánják.² Az általános Fürstenrecht álláspontjára jellemző II. Frigyesnek közvetlenül az 1742-i választási kapituláció létrejötte után a császárhoz terjesztett javaslata, amely idevonatkozólag így rendelkezik: »... dass alle diejenigen fürstlichen Heirathen schlechterdings für ungleich zu achten, welche mit Personen unter dem alten reichsgräflichen, Sitz und Stimme in comitiis habenden Stand contrahiert werden...«³

Recht. (AÖR. Bd. XX, 1906.) S. 420 f. (A legalaposabb és kimerítő irodalmon alapuló feldolgozása e kérdésnek.) — Schröder, Lehrbuch der Deutschen Rechtsgeschichte. 5. Aufl. Leipzig 1907, S. 315, 322. — Meyer—Anschütz, i. m. S. 296 f.

¹ V. ö. Ludolf, De iure fœminarum. P. 24. squ. — Jászai, PSH. 36. s. kl. — Schiller, PSH. 44. s. kl. — U. a., Morganatikus házasság. (MJL. V. k.) 458. s. kl. — Dugern, Ebenbürtigkeit. S. 70 f.

² V. ö. Moser, Familienstaatsrecht. T. II, S. 167. — Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte. Leipzig 1887, S. 805. — Gengler, Das deutsche Privatrecht in seinen Grundzügen. 4. Aufl. Erlangen u. Leipzig 1892, S. 526. — Klein, Beiträge zur Lehre von der morganatischen Ehe. Erlangen 1897, S. 16. — Rehm, Fürstenrecht. S. 220 f. — Ellenkezőleg már Coccejus, De Lege Morganatica. Francofurti ad Viadrum 1695, p. 21. — Niebelschütz, Commentatio de matrimonio ad Morganaticam. Halis 1851, p. 29. squ. — Schulze, Staatsrecht. Bd. I, S. 184. — Gerber, System des deutschen Privatrechts. (Bearb. von Cosack.) Jena 1895, S. 456. — Gierke, Deutsches Privatrecht. Leipzig 1895—905, Bd. I, S. 405. — Bollmann, i. m. S. 34, 71. — Dalchow, Untersuchungen. S. 434 f., ugyanitt bő irodalom.

³ Pütter, Missheiraten. S. 287.

A morganatikus házasság intézményét a magyar jog előzetesen nem ismerte. Mindössze annyiban lett *szabályzatjellegű kútfője közjogunknak*, hogy alkotórésze a királyi ház házi jogának az egyenjogúsággal együtt. De egyéb kihatásai a trónöröklési renden kívül sem közjogi, sem magánjog szempontból nincsenek.

Az 1900 : XXIV. t.-c. idevonatkozólag magyar közjogi szempontból helytelen következtetéseket vont, amikor Ferenc Ferdinánd főherceg nyilatkozatát becikkelyezte. A Habsburg-háznak ugyanis csak a trónöröklés szempontjából releváns házi szabályai váltak a magyar jognak forrásaivá és ezek is csak a törvény korlátain belül. De nem lehet nálunk azoknak a házi törvényeknek közjogi jelentőségük, amelyek túllépik a trónörökösben megkívánt kellékeknek a körét. Miután pedig az »Austriæ archiduces« és a magyar királyi ház tagjainak fogalmi köre nem fedik egymást, a házi törvényeknek az uralkodóházi tagság meghatározására vonatkozó részét a maga egész terjedelmében nem fogadhatjuk el.

Hogy mennyiben nem, mindjárt látni fogjuk.

Szükséges tehát előbb a *magyar királyi ház* fogalmát tisztázni.

δ) Némelyek szerint szigorúan véve hazai jogunk nem is ismer uralkodóházat, hanem csak uralkodót és annak családját.¹ Ez annyiban helyes, hogy nálunk a királyi házat, királyi családot uralmi jogok soha meg nem illették, mint nyugaton a patrimonális államokban, ahol a család maga mint alkotmányjogi tényező is szerepelhetett. Ily értelemben valóban helytelen nálunk *uralkodóházzal* és *uralkodó családról* beszélni.² De az 1900-i parlamenti viták során kétségbe vonták a magyar közjog fogalma szerinti *királyi ház* létezését is. Ez azonban tévedés.

Nemcsak a százados történelmi és jogi felfogás meg szóhasználat tartotta fenn nálunk a királyi ház (Árpád-ház, vegyes-ház stb.) fogalmát, de egyenesen a törvényeink használják e kifejezést. Így pl. az 1878 : V. t.-c. II. fejezetének címe : »A király, a királyi ház tagjainak bántalmazása és a király megsértése.« Az 1909 : XVI. t.-c. 3. §-a szerint : »A magyar főudvarnagyi bíróság bírói hatósága kiterjed : 1. a királyi ház tag-

¹ G á b o r, i. m. 14. l.

² V. ö. F e r d i n a n d y, Közjog. 411. l. — Modern államban *uralkodó családról* egyáltalán nem lehet szó, amennyiben ez a fogalom az *uralkodóházzal* szemben valamely patrimonális alapon nyugvó háznak azokat az ágait jelzi, amelyeknek trónöröklése az alkotmánytörvény alapján jogosított család kihalása után a patrimonális jog alapján tekintetbe jöhetne. A modern államban azonban ez az eset is rendszerint az alkotmányban van szabályozva, és csak kevés esetben kerülhet a házi jogra a sor. V. ö. T e z n e r, Der Kaiser. S. 179.

jaira...» stb. (V. ö. még 1873: XX., 1879: XXXVI., 1885: VII., 1890: I., 1909: VII. stb. t.-c.-el.)

Igaz, hogy a magyar közjog nem ismeri a dinasztianak mint corporatiónak fogalmát, az uralkodóházat mint szervezett jogalanyt, mint patrimoniális uralmat. A magyar király uralkodói hatalmát nem a család akaratából és közvetítésével nyeri, nem mint annak szerve és képviselője gyakorolja, hanem egyenesen magából az alkotmányból, az állam akaratából, mint annak a szerve.¹

Ausztriában az uralkodóháznak ez a corporatiója szintén csak az agnátus házra terjed ki. A Fürstenrecht csak az agnátusok (és az agnátusi kognátus nők) kötelékét érti alatta.² A tágabb értelemben vett kognátusi ház csak trónöröklési tekintetben jöhet figyelembe. Egyébként azonban az ilyen egyenrangúan kiházasodó főhercegnők kilépnek az uralkodóházból és agnátusi házuknak, férjük családjának lesznek tagjaivá. Röviden és összefoglalóan szövegezve: *csak az a család teszi ki az uralkodóházat, amely már trónöröklésre hivatott, nem pedig azok a családok is, amelyek valaha a jövőben uralkodó családokká válhatnak.*

A magyar királyi ház fogalmát most már a magyar jog nem határozza meg egész szabatosan. Az újabb, nagyjából imént felsorolt magyar törvények rendelkezései alapján mondhatjuk, hogy *magyar királyi háznak a nagy kognátus osztrák házban foglalt személyeknek csak azt a csoportját*

¹ Nyilvánvalóan ellenkezik ezzel és egyenesen a magyar alkotmány alaptételének félreismerésén nyugszik T u r b á n a k a következő merész állítása: »Jede Art von Regierung, auch jede stellvertretende, kann seit Ungarns ‚Unio‘ von 1722 für die ganze Monarchie nur im Namen des Erzhauses, welchem alles Recht zur Regierung 1722 von Ungarn übertragen worden ist, nicht aber mehr im Namen des ‚Landes‘ geführt werden. Auch die Korporation der Dynastie hat die Identität jeder Art von Regierung in der ‚Unio‘ ebenso zu ‚schützen‘ und aufrechtzuhalten wie die Identität der Thronfolge.« GPS. Bd. II, S. 264. Turba ezt az államjogilag teljesen tarthatatlan konstrukcióját arra alapítja, hogy az 1723. évi törvények az öröklési jog átruházása és megállapítása tekintetében minduntalan a domus Austriacáról beszélnek. Ámde, ha tudjuk, hogy az 1723. évi törvények »ausztriai ház«-a nem az Ausztriában ma valóban corporatiót alkotó agnátus uralkodóházat, hanem a trónöröklési jogi értelemben vett nagy kognátus osztrák házat jelenti, amely pedig a házi törvények rendelkezése értelmében sem alkot corporatiót (tehát sem trónöröklési, sem kormányzati jogoknak alanya): akkor ez a Turba-féle elmélet önmagától omlik össze. V. ö. Buza, Kellékek 12. s. kl.

² V. ö. G i e r k e, Hochadeliges Haus. S. 567 f. — R e h m, Fürstenrecht. S. 96 f. — H a u p t m a n n, Modernes Fürstenrecht. (AÖR. Bd. XXII, 1907.) S. 206 f. — L. továbbá az 1839-i házi szabályzatnak a magyar miniszterelnök által felolvasott részét. Fentebb 344. l.

tekinthetjük, amely Ausztriában jelenleg az uralkodóházat alkotja: vagyis az agnátus osztrák főhercegi házat. Ma a Habsburg-Lotharingiai-dinasztiát.¹ Így fogják ezt fel közjogászaink is.²

A kérdés csupán az lehet, — és e tekintetben teljesen osztjuk Schiller álláspontját,³ — hogy ugyan a magyar közjog önállóan határozza-e meg, kiket tekint ebbe az agnációba tartozóknak, vagyis a magyar királyi ház tagjainak, vagy pedig mindazokat és csak azokat tartja ilyenekül, akik az uralkodóház házi szabályzatai alapján tagjai az osztrák uralkodóháznak. A jogi lehetőségnek mi sem áll útjában, hogy a magyar közjog önállóan határozza meg a királyi ház fogalmát. E lehetőség következik abból, hogy az osztrák uralkodóház autonómiája Ausztriának, illetve a régi Németbirodalomnak közjogi viszonyaiban gyökeredzik. A szabályalkotás joga a Habsburg-családot mint a Római-német szent birodalomhoz tartozó országok birtokosát, mint birodalmi rendiséggel felruházott, közvetlenül a birodalomnak és a császárnak alávetett főnemesi házat illette meg. Igaz, hogy — mint láttuk — mentül régebben viselték az osztrák heregeket a császári koronát, annál inkább kifejlődött az a felfogás, amely a régi ausztriai és cseh területekben a birodalomhoz fűző hűbéri szálak mellett is a Habsburg-családnak külön patrimoniumát tekintette. S az »ausztriai ház« kitétel lassankint nemcsak a dinasztia neve, hanem a család házi hatalma alatt álló uralmi területek megnevezése. A külön egységbe tömörülés I. Miksa óta szüntelenül megnyilatkozó tendencia. A spanyol majorátus mintájára fejlődő hitbizományt a *pragmatica sanctio* teljes egységbe hozza, és amikor ezt 1731-ben a biro-

¹ Téves eszerint Királyfinak az a felfogása, hogy »... magyar uralkodóház alatt mindazoknak összességét kell értenünk, akiket az 1723: II. t.-c. 5., 6. és 7. §-ai alapján, mint az ausztriai ház megjelölt három nőágából leszármazókat és a magyar trón öröklésére jogosultakat, ezen törvény értelmében ausztriai főhercegeknek kell tekintenünk.« I. m. II. f., 3. l. — Ugyanígy G á b o r é, aki szerint épen a *pragmatica sanctio* állapított meg két örökös uralkodóházat: egy szűkebbet, a *magyar*l, amely csupán I. Lipót ágára van korlátozva és egy tágabbat, vagyis az *osztrák* uralkodóházat, amely visszanyúlik egész I. Ferdinándig. I. m. 13. l. — Ők tehát ellentétben a Fürstenrecht alapján Ausztriában is az agnátusokat magában foglaló uralkodóházzal, a kognátusokat is annak körébe sorozzák mind odaát, mind minálunk, tisztán azzal a korlátozással, amelyet a magyar *pragmatica sanctio* felállít.

² V. ö. Ferdinandy, Kír. mélt. 112. l. — U. a., Közjog. 411. s. kl. — K m e t y K á r o l y, A magyar közjog tankönyve. 5. kiad. Budapest, 1911, 161., 190. l. — Nagy Ernő, Közjog. 248. l. — Schiller, Kellékek. 441. l. — U. a., PSH. 60. s. kl. — U. a., A királyi ház tagjainak állampolgári jogviszonyai. 147. l. — U. a., Osztrák uralkodóház és magyar királyi család. (JK. XLIX. évf., 2. sz., 1914.) 17. s. kl. — Buza, i. h. ³ Az előző j.-ben i. munkái.

dalom is garantálja, a Habsburg-területeket már mint külön jogalanyt ismeri el. Később ezeket a házi hatalom alapján hozott szabályokat és a szabályalkotási autonómiát a régi németbirodalmi kapcsolat felbomlásával előállott abszolút osztrák császárság, majd a népképviselési alkotmányt nyert osztrák állam átvette és rendelkezéseiket az alkotmány részévé tette. Magyarországon ellenben a házi szabályalkotás joga a királyt soha meg nem illette. Nálunk az állam mindig közjogi alakulat volt és sohasem szerepelt mint az »uralkodó család« tulajdona. A választás, még ha egyetlen családra korlátoztatott is, minduntalan jelképezte, hogy a közhatalom forrása a nemzet és hogy az a választással, illetve a koronázással száll át a királyra. Épen így a szent korona tana megakadályozta, hogy a királyi hatalomból vezessék le a közhatalmat, miként az a német patrimoniális államokban történt. Amik ott így a házi autonóm szabályalkotásnak voltak tárgyai, nálunk mint fontos közjogok országos törvényben nyertek szabályozást. Így a trónöröklés, a gyámkormányzóság, kormánytárs stb. ügye.

Nem lehet akadály a magyar királyi ház önálló fogalmi meghatározásának a trónöröklésnek a magyar *pragmatica sanctio*-ban történt oly irányú szabályozása sem, hogy a trónörökösben megkívánt kellékül az osztrák főhercegi minőséget jelölje meg. Az előbbieken láttuk, hogy a trónöröklésre jogosultak köre és az osztrák uralkodóház terjedelme nem fedik egymást. Nincs mindenkinek trónöröklési joga, aki tagja az uralkodóháznak. (Pl. az uralkodó egyenrangú nejének, a koronáról lemondott uralkodónak és egyenrangú feleségének, a főhercegek egyenrangú hitveseinek és özvegyeinek.) Viszont másfelől nem minden trónöröklésre jogosított személy tagja az uralkodóháznak. (Pl. az egyenrangúan férjhezment főhercegnők és ezek leszármazói.) A magyar *pragmatica sanctio* azonban csak a trónöröklés tekintetében állította oda az osztrák főhercegi kelléket, azt azonban egy szóval sem mondja, hogy ez a magyar királyi házhoz való tartozásnak is feltétele volna. Egyáltalán nem is említi a királyi ház fogalmát. Ily módon az osztrák főhercegi és a magyar királyi hercegi minőség egymástól való elválasztásának mi akadályas. Nem állhat meg az az érv sem, hogy az osztrák főhercegi és magyar királyi hercegi minőségnek egymástól való elválasztása azt a visszas helyzetet teremtheti, hogy a trónöröklési jog az előbbi minőség elvesztése mellett is tovább fennálhatna, ami pedig sértené a magyar állam méltóságát. A magyar királyi ház fogalmának önálló szabályozása azonban a jelenlegi agnátus osztrák főhercegi házra nézve sem jelentene eltérő szabályozást, mivel ennek tagjait maga az 1723:2. t.-c. jelöli meg a

magyar királyi ház kétségtelen tagjaiul. A szabályozásnak éppen *ezen kívül*, a személyeknek ezen körén kívül kellene történnie, a királyi háznak azokra a tagjaira nézve, *akik trónöröklési joggal nem bírnak*, de akik a magyar jog szellemében mégis a királyi ház tagjaiul szerepelhetnek, és akikkel szemben a magyar jog érvényesülésének az Ausztriáéval egyező trónöröklési jog határt és korlátot nem szabott.¹

Az eltérő szabályozás pedig a magyar jog alapján a következő személyekre vonatkozhatik: a főhercegi rangjáról lemondott agnátusra, a főherceg nem egyenjogú nejére és nem egyenjogú feleségétől született gyermekeire, továbbá az engedély nélkül házasságot kötött családtagokra, ezek élettársaira és leszármazóira.

Az első esetben mi akadályos, hogy a *főhercegi rangjáról lemondott magyar királyi hercegi rangját megtarthassa*. A germán jog Entsippung intézményét a magyar jog egyáltalán nem ismeri.²

Az uralkodóházból való kilépésnek jelenlegi alakját az államjogi írók egyébként is elítélik, mivel az közvetve ismét csak a trónöröklési rend szilárdságának van ellenére. Aki ugyanis kilép az uralkodóházból, az többé nem ausztriai főherceg és így nem lehet sem osztrák császár, sem magyar király. Nem marad tehát főherceg, aki tulajdonképpen annak született és akit így a természet rendje képesített a trónöröklésre. Magához a kilépéshez pedig, miként az egyöntetűnek éppen nem mondható és tehát e tekintetben a szigorú alakosságokat is nélkülöző gyakorlat mutatja, egyedül az uralkodónak mint családfőnek beleegyezése szükséges. Vagyis kiléphet valaki az uralkodóházból és elveszítheti trónöröklési jogát akarunk és hozzájárulásunk nélkül. Tehát sem a *születés*, sem az *alkotmányos hozzájárulás* elve nem marad csorbítatlan.³ Helyüket az uralkodó önkénye foglalja el.

Igaz, hogy a trónról is le lehet mondani. Uralkodásra a törvényhozás senkit sem kényszeríthet. Ámde az uralkodóházból való kilépésnek az oka leginkább az, hogy az uralkodó az illető házasságától megtagadja beleegyezését. Itt tehát nem vezet az illetőt egyszersmind a trónöröklésről való lemondás szándéka is. Sőt ellenkezőleg. Akaratán kívül kényszerül a trónutódlásról való lemondásra is. És ez a körülmény illuzióriussá teszi az 1867: III. t.-c. 3. §-ának azt a rendelkezését is, hogy a trónról való lemondás csak a törvényhozás beleegyezésével érvényes.

Másfelől vannak azután olyan szempontok is, amelyek indokoltá

¹ V. ö. Schiller, i. h. ² V. ö. Stöck, i. m. S. 32 f.

³ L. Réz, Tanulmányok. 131. l.

tennék a kilépés megengedését. Így állami és dinasztikus érdekek követelnék, hogy a családnak azokat a tagjait, akik életmódjuk folytán ártanak az uralkodóház tekintélyének, az öröklésre jogosultak köréből kizárják. Azután, ha meggondoljuk, hogy a dinasztia számos tagjára nézve a trónöröklési jog tisztán csak eszmei, ellenben gyakorlati érvényesülésére egyáltalán nincs semmi kilátás, akkor nem ellenezhetjük rá nézve egy olyan kötelékből a kiválást, amely szabadságkorlátozó szabályainál fogva annyira terhes. De egyébként is ezeknek a távoli családtagoknak és leszármazóiknak a királyi házból való kilépése és polgári foglalkozáshoz jutása célszerű eszközül kínálkoznék az állam pénzügyi tehermentesítésének, a demokratikus haladásnak és a jogegyenlőség teljesebb megvalósulásának.¹

Csakhogy mindezen esetekben a kilépést országos törvény útján kellene szabályozni és alkotmányos tényezők közreműködését biztosítani a jelenleg érvényesülhető önkénnyel szemben.

Ami pedig a *magyar király nem egyenrangú hitvesének* jogállását illeti, erre vonatkozólag szintén nincs értelme, hogy idegen jogforrásokhoz forduljunk, amikor a magyar közjog határozott irányban ad fölvilágosítást.

Cziráký szerint: »... Reginae, Regum Conjuges, ... per connubium in communionem Imperii haud veniunt, honores tamen, ac titulos Regiae Majestatis sic ipso facto participant, ut alterum a Marito in Monarchia locum adipiscantur.«²

A király felesége így a házasság tényével ipso facto belép férje családjába, tehát a királyi házba és az évszázados gyakorlat szerint, amelyet sem a *pragmatica sanctio*, sem a házi törvény nem módosított, a királynéi címhez, tisztességhez és a koronáztatáshoz alkotmányunkból folyó joga van.

A *pragmatica sanctio* pedig csak a trónörökös személyére állított fel kellékeket, de a királynői minőségre semmit. Amikor Szilágyi 1900 november 6-i hatalmas beszédében kifejtette, hogy a törvény folyamánya az egyenrangú házasság követelménye a *trónöröklés szempontjából*, ebből beszédének végén azt a következtetést vonta: »... hogy a morganatikus házasságból való törvényes neje a főhercegnek a királyné rangot, állást, azzal járó címeket, előnyöket nem bírhatja, ez ennek a törvénynek egyszerű következménye. Nem ez a nyilatkozat veszi tehát el tőle

¹ L. minderre bővebben Tezner, Der Kaiser. S. 184 f.

² Conspectus. T. I., p. 103.

azokat, nem ennek a nyilatkozatnak becikkelyezése, hanem nem adták meg már neki azokat az 1723-i törvényezikké idézett rendelkezései.¹

Csodálatos, hogy sem maga Szilágyi, sem ellenfelei nem vették akkor észre azt a logikátlan következtetést, amelyet a *pragmatica sanctio*nak a trónöröklésre vonatkozó rendelkezéséből a királyné jogállására vont. Ez két egymással vonatkozásba sem hozható kérdés, hisz az 1723-i törvénycikkek egy szóval sem emlékeznek meg a király felelőségéről!

De Széllnek az a kijelentése sem állhat meg, hogy nincs törvény, amely tiltaná a morganatikus házasságot, sem másutt, sem nálunk.² A »másutt« nem tartozik ide. De igenis nálunk tiltja az 1894: XXXI. t.-c. 30. §-a, amely mást, mint polgári kötést el nem ismer. Igaz, hogy e törvény benyújtásakor az igazságügyminiszter az igazságügyi bizottság tárgyalása során kijelentette, hogy a királyi ház tagjainak házassági jogát, amennyiben e részben eltérések szükségesek, külön fogja szabályozni. Jellemző azonban, hogy Szilágyi idevonatkozó indítványában nem is emlékezik meg a morganatikus házasság fogalmáról, az indítvány 1. pontjául pedig azt hangoztatja, hogy: »a királyi ház tagjainak házassága érvényes, ha Magyarországon a magyar törvényeknek, Ausztriában az ausztriai törvényeknek megfelelően kötötték;«...³

Míg tehát az egyenrangúság fogalmát mint trónöröklési feltételt a *pragmatica sanctio* alapján el kell fogadnunk a házi törvényből, hisz az ausztriai főhercegi minőség maga sem alapul közvetlen magyar joron, tehát az egyenrangúság intézménye is lehet idegen; addig *annak meghatározásához, hogy ki legyen magyar királynénak tekintendő, a magyar joron kívül semminek sincs köze*. Nem változtat ezen az a körülmény sem, hogy az 1839 február 3-i családi szabályzatnak azt a részét, amely az uralkodó morganatikus nejét kizárja az uralkodó családból, az 1900 október 31-i magyar országgyűlésben felolvasták. A házi törvénynek ez a része ugyanis legfeljebb csak mint *szabályzatjellegű kútfő* jöhet

¹ Képv. Napló. 1896—901. XXX. k., 272. l.

² U. o. 200. l.

³ »2. a királyi ház tagjainak házasságához a király beleegyezése szükséges;

3. a házassági akadályok alul, a mennyiben annak helye van, a király ad felmentést;

4. a királyi ház tagjainak Magyarországon kötendő házasságánál polgári tisztviselő a m. kir. miniszerelnök, akadályoztatása esetében a király által kijelölt m. kir. miniszer;

5. a királyi ház tagja különös meghatalmazott által is köthet házasságot.« Képviselőházi Irományok. 1892—6. XVI. k., 428. l.

tekintethe. Viszont a királyné jogállása ősrégi *országos szokáson* alapszik. Ezt pedig az előbbi lerontani nem képes.

Igaz, hogy az 1900: XXIV. t.-c.-el megváltozott a helyzet, mert ebben Ferenc Ferdinánd kir. herceg megfogadta a házi törvények megtartását. Ha tehát trónra lépett volna, megesküdött volna koronázásakor a törvények (többek között az 1900: XXIV. t.-c.-nek is) megtartására és ezáltal a házi törvényekére is, amelyek pedig tiltják, hogy a nem egyenrangú feleség királyné legyen.

A bekövetkezett szomorú események azonban elvették ennek az elhibázott törvénynek az élet, de szükséges volna a jövőre ennek a kérdésnek is előzetes törvényhozási szabályozása.¹

Végül annak sincs semmi akadály, hogy *valamely főherceg nem egyenrangú nejétől született gyermekei* megtartsák magyar királyi hercegi, illetve hercegnői minőségüket és tagjai maradjanak a királyi háznak.

G á b o r, aki tisztán magánjogi alapon akarja megoldani a kérdést, idevonatkozólag nem hozhat fel más érvet, mint hogy: »A magyar jog szerint . . . a családfő házi köréhez, családjához tartoznak a hitves és a gyermekek.«²

S c h i l l e r már egyéb külső mozzanatokban mutatkozó nehézségek eloszlatásával keresi a megoldást.

Ezek egyike az 1885: VII. t.-c. 2. §-ának *a*) pontja, amely szerint örökös jogon tagjai a főrendiháznak » . . . a felséges uralkodóház teljeskörű főhercegei; . . . « Minthogy pedig kétségtelen, hogy a törvény a *magyar királyi ház* tagjainak akarta megadni a főrendiházi tagságot, úgy tűnik fel, mintha ilyenekül csak a főhercegeket, vagyis a trónvárományosokat tekintené. Ez azonban valószínűleg csak szövegezésbeli pongyolaság. Semmi jel sem mutat ugyanis arra, hogy az 1885-i törvényhozás közbevetőleg meg akarta volna oldani ezt a kérdést.

A másik nehézség pedig az 1900: XXIV. t.-c.-be iktatott nyilatkozatnak a következő szavaiban rejlik: » . . . gyermekeinket és azok utódait, miután ők nem tagjai a legmagasabb uralkodóháznak, nem illeti meg a trónöröklési jog . . . a magyar korona országaiban sem . . . « Kétségtelen azonban, hogy a nyilatkozatnak e része a kisebb jogú, nem trónvárományos született tagokat is felölelő tágabb magyar királyi háznak fennállását tagadásba nem vette.³ Minek következtében semmi akadály

¹ V. ö. minderre G á b o r, i. m. 15. s. kl. — R é z, Tanulmányok. 126. s. kl.

² I. m. 21. l.

³ L. S c h i l l e r, Uralkodóház. 18. l.

sínes, hogy egy főherceg morganatikus házasságból származó gyermekei tagjai lehessenek a magyar királyi háznak.

Mint alább mindjárt látni fogjuk, a házi törvények szerint az *uralkodó beleegyezésével kötött házasságból való származás is* előfeltétele az ausztriai főhercegségnek, tehát a magyar trónöröklésnek is. Az engedély nélkül kötött, még pedig akár egyenrangú, akár morganatikus házasságnak tehát az lesz a hatálya, hogy a nő nem lép be az uralkodóház tagjai sorába és a leszármazók elvesztik trónöröklési jogukat. Polgárjogi szempontból azonban ez a házasság érvényes, a belőle származók törvényes gyermekek.¹ Mivel pedig a magyar jog a királyi ház tagjai házassággötése tekintetében mindeztideig semmiféle törvényes szabályozást nem állított fel és így a házassági engedélyt sem ismeri, kimondhatjuk: *mi akadályosínes, hogy a király engedélye nélkül házasságot kötött felek és gyermekeik a magyar királyi ház tagjai legyenek és a magyar királyi hercegi, illetve hercegnői címet és rangot élvezhessék.*²

Az előadottakból megállapíthatjuk, hogy *amíg az egyenrangúságnak és a házasság engedélyezésének mint a trónöröklés feltételének fogalmát a házi törvényekből kell levezetnünk, addig azoknak egyéb, nem trónöröklési természetű intézkedéseivel szemben az általános magyar jog alapján kell tisztán különböztetnünk.* Az ausztriai főhercegi minőséget a magyar köz-törvény nem határozván meg, az ennek feltételül szolgáló *egyenrangúságot és házassági engedélyt* is a királyi ház szabályaiból, illetve ob-szervanciáiból vezethetjük le, anélkül hogy szükségünk volna messzebb menő következtetések levonására. Minden ilyen távolabbi következtetés

¹ L. R e h m, Fürstenrecht. S. 182, 214 f. — T e z n e r, Der Kaiser. S. 148.

² Épen ezért nem oszthatjuk R é z nek következő érvelését. Az uralkodónak joga van megtiltani egy nem egyenrangú házasságot és így egy nem egyenrangú nő királynévá tételét megakadályozni. Ha tehát joga is lett volna az 1900: XXIV. t.-c. nélkül a nem egyenrangú hitvesnek a királynéi címre: a gyakorlatban esetről-esetre meg volna adva a mód a családfőnek arra, hogy a házasságot csak a jogokról való *lemondás* árán engedje meg, mert különben e nem egyenrangú házasság *egyáltalán* létre sem jöhetne. (Tanulmányok. 129. l.) De épen mivel az ilyen engedély nélkül kötött házasság *érvényes* házasság, le se mondhat az illető azokról a jogokról, amelyeket a magyar jog a törvényes házasság fogalmához kapcsol. Általános magánjogi tétel, hogy a családi állapotra vonatkozó jogokról érvényesen lemondani nem lehet. Annak tehát, hogy az engedély nélkül házasodó főherceg neje magyar királyné legyen, mi akadályosínes. A mai jog szerint a király beleegyezése nélkül is törvényes neje lesz férjének, tehát magyar királyi hercegnő lesz és ha férje trónra lép, a régi magyar jogszokásnak megfelelően mint királyné fog osztozni férje címében és méltóságában. Gyermekei pedig, bár trónöröklési joggal nem fognak bírni, de magyar királyi hercegekül és hercegnőkül lesznek tekinthetők.

csak a magyar jog ártalmára van, sőt egyenesen alkotmányunkba, ősrégi gyakorlatunkba ütköző. Ezekhez ragaszkodni pedig a nemzeti lét megőrzésének egyik alapfeltétele. Sőt történelmi alkotmánnyal dicsekvő nemzetnél egyenesen honfiúi tradíció és a hazaszeretet ápolása is. Ép ilyen kötelességünk az alkotmányrontó törvények megváltoztatása is.

ad b) Mint említettük, az 1900-i országgyűlésen felolvasott családi szabályzatból az is kitűnik, hogy az ausztriai főhercegségnek előfeltétele *a mindenkori legmagasabb családfő által jóváhagyott házasságból való leszármazás*. Immár törvényes formában mondja ezt ki nálunk az 1900: XXIV. t.-c., amikor az általa becikkelyezett nyilatkozat a következő megállapítást tartalmazza: »Ezen házassági egybekeléshez a fenséges uralkodóházban ősidóktól fogva fennálló szokás és a bennünket kötelező házi törvények határozmányainak megtartásával, Ő cs. és apostoli királyi Felsége I. Ferencz József dicsőségesen uralkodó császárnak és királynak, felséges nagybátyáinknak, mint az egész uralkodóház legfőbb felséges fejének beleegyezését kikértük és Ő felsége azt, mint kegyes és jóakaró érzelmeinek újabb tanujelét legkegyelmesebben megadni méltóztatott.« Miután pedig ez a nyilatkozat a *pragmatica sanctio* rendelkezéseivel teljesen egyezőnek találtatott, következik, hogy az uralkodóház fejének a ház valamely tagja házasságához való hozzájárulása (Ehekonsens) az 1723-i törvények értelmében is megköveteltetett.

Magukban az 1723-i törvénycikkekben azonban idevonatkozólag sem találunk kifejezett rendelkezést. A magyarázat tehát ugyanaz, mint az egyenrangúság kellékét illetőleg. Következik az »Austriæ archiduces« kitételből. Csakhogy míg az egyenrangúság fogalmát mindössze az obszervanciákból, illetőleg úgy tudtuk levezetni, hogy a szabályozás szabadságát a királyi ház autonómiája körébe tartozónak ismertük el, addig a házassági engedélyre nézve már találunk kifejezett házi törvényi rendelkezéseket 1722 előttről, eltekintve attól, hogy az valóban, mint az 1900: XXIV. t.-c.-be cikkelyezett nyilatkozat is helyesen mondja, *az uralkodóházban ősidóktól fogva fennálló szokás is volt*. Már az 1355-i »Hausordnung« rendeli, hogy az osztrák hercegek vagy leszármazóik egyike se házasodjék meg a többiek »tanácsa« nélkül. Eleinte a hozzájárulás a ház valamennyi tagjától eredt. Ugyanígy intézkedett I. Ferdinánd 1554-i »atyai rendelkezés«-e. Később a ház uralkodó feje adta a házassághoz való hozzájárulást. Ezt látjuk pl. II. Ferdinánd 1626 január 3-i rendelkezésében.¹

¹ L. mindezekre Turba, GPS. Bd. II, S. 251.

Igaz, hogy ezek a házi törvények sem terjesztettek 1722-ben a magyar országgyűlés elé, de viszont fenntartásukat az 1703-i paktum és az ezt megerősítő 1713-i nyilatkozat elrendelte. Sőt a két József-ági főhercegnő 1720-i és 1722-i házasságánál, amelyekről pedig az okmányok a magyar országgyűlésnek tudomására jutottak, szigorúan be is tartattak.

Mindezeknek alapján azt mondhatjuk tehát, hogy az *ausztriai főhercegségnek és így a trónöröklésnek előfeltétele az uralkodóház fejének vagy alkotmányszerű képviselőjének hozzájárulásával, illetve beleegyezésével kötött házasságból való leszármazás*.¹

A hozzájárulás nélkül kötött házasságnak mindössze *államjogi és házi jogi* következményei vannak. Az elsőik alapján az ilyen házasságból leszármazóknak nincs trónöröklési joguk. Az utóbbiak folytán a nő és a gyermekek nem lesznek tagjai az uralkodóháznak annak minden következményével. Ellenben *polgári jogi* szempontból nincs a beleegyezés hiányának semmi jogi következménye. Az ilyen házasság törvényes házasság.

A házassági beleegyezés mint feltétel úgyszólván valamennyi uralkodóházban fennforog. Még azokban is, amelyek az egyenrangúságot jogintézményként nem ismerik. Mint politikai és szociális korlát szerepel az uralkodóház tagjainak házasságkötésénél. Talán ez volt az alapja, hogy a magyar törvényhozás is tervbe vette a királyi ház tagjainak házasságánál a király beleegyezését.²

Mindemellett is a házassági engedély ellen nem csekély aggályok merülnek fel épen államjogi szempontból. Szintén a trónöröklési rend bizonytalanságát, az emberi önkény beavatkozását teszi lehetővé.

Az uralkodónak ugyanis jogában van az engedélyt az egyenrangú házasságtól is megtagadni.³ Ez pedig azt vonja maga után, hogy az ilyen engedély nélkül kötött házasságból származó törvényes utódok, mivel a házi törvény értelmében nem lesznek ausztriai főhercegek, nem fognak bírni trónöröklési joggal. Tehát ezzel a király a trónöröklési rendet egyszerűen megváltoztathatja. Ugyan nem ellenkezik-e ez ismét a monarchikus elvvel és a magyar alkotmány szellemével, amely épen azért szabályozta a trónöröklés rendjét *országos törvény* alakjában, hogy

¹ Mint az 1900: XXIV. t.-c.-be iktatott nyilatkozatból kitűnik, a morganatikus házasságkötéshez is szükséges a beleegyezés.

² L. fentebb 365. l. 3. j.

³ Több házi törvény úgy rendelkezik, hogy egyenrangúak házasságától az engedély csak *különös okok* folytán tagadható meg. L. R e h m, Fürstenrecht. S. 217 f.

ellentétben a patrimoniális nyugati felfogással biztosítsa a trónöröklési rendnek szilárdságát és az emberi önkénytől való függetlenségét?

Sőt egyéb beavatkozásra is nyílik a házassági engedély folytán alkalom. A közönséges német Fürstenrecht ismeri az engedély nélkül kötött házasság utólagos érvényesítését (convalidatióját) is,¹ sőt — úgy látszik — az sem lehetetlen, hogy maga a trónralépő uralkodó előzetesen beleegyezés nélkül kötött házasságát trónralépte után állam- és házi jogilag kifogástalan házasságnak jelentse ki.²

21. §. A trónöröklés feltételei.

Az 1723. évi trónöröklési törvények nemcsak az öröklési rend szabályait határozzák meg és nemcsak a trónöröklésben megkívánt kellékeket írják elő, hanem bizonyos feltételeket³ is szabnak a trónralépő elé, amelyek kidomborítják e törvények egyik főelvét: *alkotmánybiztosító* jellegét. A magyar *pragmatica sanctio*ban a törvényes királyi hatalomkör gyakorlásának feltételeiül előírt *koronázás, királyi hitlevélkibocsátás és eskütétel* a fejedelem legteljesebb erkölcsi lekötöztetése aziránt, hogy hatalmával csakis az alkotmány által megszabott módon fog élni és a

¹ U. o. S. 216 f. ² L. Tezner, Der Kaiser. S. 148.

³ Turba a Pester Lloyd 1916 január 30-i Morgenblattjában megjelentetett viszonzásában kifogásolja, hogy mi a trónöröklés *feltételeiről* szólnunk. Ezzel szemben hivatkozik a törvény létrejöttét megelőző tárgyalásokra, amelyekből kitűnik, hogy Mannagettaék minden »feltétel«-t és »szerződés«-t el akartak kerülni, csakhogy az önkéntes felajánlás látszatát, amelyre az udvar nagy súlyt helyezett, megőrizték. Ezért a törvény szövege szerint a király is *önkéntesen ajánlja fel* a rendi kiváltságok megőrzését. Az egyezkedési jelleg tehát a tartalomtól továbbra is kitűnik, még ha az 1722 július 8-i királyi leiratban olvasható *vicissima* szót Mannagetta erős érvelésre nem is vették be a törvénybe. (V. ö. alább 24. §.) Ámde, mint alább bővebben fogjuk tárgyalni, mi magyar közjogászok nem is a nemesi kiváltságok megőrzését értjük a trónöröklési feltételek alatt (mint amire Mannagetta is célzott; l. Turba, PSR. S. 197), hanem az 1723: 2. t.-c. 9. §-ában és a 3. t.-c.-ben *expressis verbis* felsorolt 1688: 2. és 3. meg 1715: 2. és 3. t.-c.-ek rendelkezéseinek megtartását. Ezzel pedig az alkotmány általános biztosításán kívül a koronázást, a hitlevélkibocsátást és az eskütételt szabta a törvényhozó a trónralépő elé. Nyilvánvaló tehát, hogy azokat a törvényszerű trónralépés *feltételeivé* avatta. Vagyis úgy áll a dolog, hogy bár a feltételek felállításának formáját kerültk, a valóságban azonban minden új király azzal a kötelezettséggel öröklí a trónt, hogy az alkotmányt megtartja. V. ö. Apponyi, Bilder aus der ungarischen Verfassungsgeschichte. (Pester Lloyd vom 15. November 1916, Morgenblatt.) S. 3. U. e. Nord und Süd. Jahrg. XLI, Breslau 1917, S. 16.

nemzet jogait meg nem támadja. Ezek a más törvényekben is kimondott és fenntartott alkotmánybiztosító cselekmények a trónbetöltés intézményének oly fontos közjogi részei, hogy valamennyit külön is szükséges tárgyalni.

I. Már az 1723 : 1. t.-c. mindenütt a *koronában* való örökösödésről és a megkoronáztatáshoz örökösödés által nyert jogról beszél. A 2. t.-c. meg 9. §-ában elrendeli az 1688 : 2. és 3. és az 1715 : 2. és 3. t.-c. rendelkezéseinek a nőági trónöröklésre való kiterjesztését. Ezekről a cikkekről pedig tudjuk, hogy az 1688-asok kikötik a hitlevél kibocsátását, az eskü letételét és a koronázást. Az 1715 : 2. t.-c. pedig III. Károly hitlevelét tartalmazza, amelynek 5. pontja arra kötelezi az utódot, hogy *ezt a hitlevelet a koronázás előtt ő is adja ki és arra az esküt tegye le, ami egyúttal a koronázás kötelezettségét is magában foglalja*, amennyiben az eskütétel épen egyik cselekménye a koronázás szertartásának. Az 1715 : 3. t.-c. meg azt írja elő a király köteleességétül, hogy *az országnak saját jóváhagyott vagy a jövőben országgyűlésileg alkotandó törvényei szerint jog uralkodni*.

Az 1723 : 2. t.-c. 10. §-a végül kiköti, hogy a trónralépők a hivatkozott törvénycikkek tartalmához képest a felség által megerősített hitlevélhez hasonló biztosítékot adjanak ki minden következő időben és a koronázás alkalmával megtartsák. A magyar *pragmatica sanctio* tehát a koronázás intézményét, amely a választási monarchia idejében csak mint jogszokás állott fenn,¹ később pedig a fiági trónöröklés behozatalakor törvény írta elő: nemcsak fenntartja, de alkotmánybiztosító jellegét még inkább kiemeli.

Kezdetben ugyan nálunk a koronázás nem volt egyéb pusztan egyházi cselekménynél, amelynek politikai súlyt legfeljebb az egyházat a középkorban megillető kiváló politikai állás juttatott. Kitérnek ez már azokból a szavakból, amelyeket az esztergomi érsek intézett a megkoronázandó királyhoz, miközben a koronát a fejére tette.² Ezek semmi olyant nem tartalmaznak, ami a király és a nemzet közt fennálló viszonyt érintené. Mindenütt csak az egyház és a király közt lévő viszony jut kifejezésre.

A koronázás ünnepélyes szertartása előbb csak külsőségeiben érintette a nemzetet, mint ahogy nem is volt az más, mint a középkornak

¹ Ezért mondja az 1572 : 1. t.-c., hogy »Rudolfi fejedelmet Magyarország régi törvényei és intézményei értelmében a magyar szent koronával megkoronázták.« Ez alatt a régi szokásjogot, a nemzetben élő jogmeggyőződést kell érteni.

² Közli Bartal, Comment. T. I., p. 182. squ.

az a törekvése, hogy a jogi cselekményeket jelképes alakszerűségekhez kösse. Míg azonban nyugaton meg is állott ezen a fokon a fejlődés, addig nálunk már II. Endre idejétől kezdve egyre jobban veszt kizárólag egyházi szertartási színezetéből és mindinkább nagyfontosságú közjogi cselekménnyé válik, amely egyedül adja meg a királyi hatalomnak teljességét és a király személyének azt a tiszteletet, amely a nemzet fölé emeli. Nem szimbolikus szertartás most már, hanem az alkotmány-nak hatékony, intézményes biztosítója.

Amikor ugyanis a királyok a koronázással kapcsolatban az ország közszabadságának fenntartását is esküvel ígérik, a közfelfogás a koronázást a fejedelmi hatalom alkotmányyszerű gyakorlása elengedhetetlen feltételül tekinti. És amikor ehhez később III. Endre idejétől kezdve az is hozzájárul, hogy feltételeket szabnak a megkoronázandó elé, a cselekmény egyházi jellege egészen eltölpül annak nagy horderejű közjogi és politikai jelentősége mellett.¹ Ekkor domborodik ki a koronázás *hármass jogi jelentősége*: szimbolikusan kifejezi az uralkodói hatalomnak egy természeti személyre ruházását, azután jogot ad a királynak a teljes államfői hatalom gyakorlására, végül pedig a nemzetnek az alkotmányt biztosítja.²

Mi sem mutatja jobban őseink finom közjogi öntudatát és erős politikai érzékét, mint az a tény, hogy amikor utóbb elfogadták a Habsburg-ház fiágának trónöröklési jogát, *törvényben* szabták ki a koronázást, hitlevélkiadást és eskütételt mint a *trónöröklés feltételeit*. Eddig ugyanis nem volt szükség e feltételek törvényes meghatározására, mert a választásnál minden egyes esetben módjában volt az országgyűlésnek a választás feltételeit megszabni és a koronázást is kikötni, bár arra maguk a választott királyok is törekedtek jól felfogott saját érdekükben, hogy hatalmukat vele biztosítsák különösen egy esetleges ellenkirállyal szemben. A királyválasztó országgyűlésen ugyanis a nemességnek aránylag csak kis része jelent meg és előfordult, — főként míg a királyválasztó országgyűlés összehívása nem volt a nádor hatáskörébe utalva, — hogy a nemesség más része más királyt választott. A közfelfogás most már azt tekintette az igazi királynak, aki magát a *szent koronával megkoronáztatta*.

De a trónöröklés intézményének beállításával annyiban is válto-

¹ L. erre nézve u. o. t. I., p. 187.

² L. Nagy Ernő, Közjog, 230. l. — U. a., A trónöröklés jogi természete és a koronázás. (JK. LI. évf., 53. sz., 1916.) 481. l.

zott a fenti alkotmánybiztosító cselekményeknek jogi természete, hogy míg azok a választó monarchia idejében csak a választott személyre nézve állapítottak meg kötelezettségeket és pusztán csak a királyi hatalom törvényszerű gyakorlásának biztosítását célozták, addig most már mint állandó jellegű, intézményes alkotmánybiztosítékok jelentkeznek. Céljuk többé nemesak az, hogy a királyi hatalomnak a trónralépő által való törvényes gyakorlását biztosítsák, hanem hogy az alkotmánynak azokat a sarkalatos tételeit, amelyek a nemzet szemében különösen fontosak, minden újonnan trónralépővel újból ünnepélyesen megerősíttessék.

Nálunk a közjognak alaptétele, hogy *az alkotmányszerű teljes királyi hatalom az öröklés jogán trónra lépő királyra a koronázás útján száll át*. És ez az épen, ami koronázásunkat megkülönbözteti a többi országban szokásos koronázástól. Másutt, mint pl. Oroszországban, a koronázás nem több udvari vagy egyházi szertartásnál.¹ Nálunk ellenben a hatalomáttruházásnak lényeges, közjogi követelménye, mint Nagy Ernő mondja: »nem pusztá szertartás, hanem nagyfontosságú közjogi cselekedet, a trónralépés szentesítése, hogy úgy mondjuk, betetőzése.«² Emellett a koronázás nálunk jelképes kifejezése annak a sarkalatos közjogi elvnek, hogy *a király hatalmát nem a maga jogán, hanem a nemzettől nyert átruházás alapján bírja*, amiért is az állam érdekében kell gyakorolnia.

Az a tétel, hogy *a királyok koronázása mindig a nemzet akaratától függ, s a korona hatása és ereje az ő jóváhagyásukban rejlik*,³ még máig

¹ L. G r i b o w s k i, i. m. S. 51, 53. — Ausztriában a trónöröklésnek egyáltalán nem feltétele a koronázás, sőt még nem is történt osztrák császári koronázás. Igaz, hogy az 1804 augusztus 11-i pátenz 4. pontja elrendeli azt, de szabályozását külön törvényre bízta, ami azonban mindeddig nem jött létre. V. ö. T e z n e r, Der Kaiser. S. 162. — Angliában a Bill of Rights óta úgy fogják fel a koronázást, mint a király és az ország közti alkotmányszerződést. L. A n s o n, The Law and Custom of the Constitution. 3^d ed. Oxford 1907, vol. II, part 1, p. 235 sqq. — Hasonló volt a felfogás a régi francia királyok koronázása tekintetében. L. E s m e i n, Cours élémentaire d'Histoire du Droit français. 6e éd. Paris 1901, p. 317 suiv. — A koronázásnak mint nyugati intézménynek kialakulására l. K i r á l y, i. m. 345. s. kl.

² Közjog. 230. l. — U. a., Magyarország alkotmánya. (Az ezredéves magyar állam és népe. Szerk. J e k e l f a l u s s y J ó z s e f. Budapest, 1896.) 187. l. — V i r o z s i l Antal szerint a koronázás »a polgári főhatalom törvényszerű gyakorlásának alkotmányszabta föltétele.« Magyarország nyilván- vagy közjoga. Buda, 1861, 70. l.

³ L. fentebb 72. l.

is fennáll. Csakhogy értelme nem az, mintha a nemzettől függene, hogy meg akarja-e a törvényszerinti trónörököst koronázni, vagy mintha a törvényben megállapított trónöröklési rendtől eltérhetne; hanem, hogy *a teljes királyi hatalom a nemzet hozzájárulása nélkül meg nem szerezhető* s átszállításának az mellőzhetetlen tényezője. És bár az örökös monarchia természetéből folyik, hogy az uralkodói hatalom átruházásánál sem a nemzet, sem a megkoronázandó nem járhatnak el önkényesen, mert nemcsak jog, hanem kötelesség is a koronázás: mégis ez a cselekmény kölesönös jogelismerés is e két tényező részéről, amennyiben a nemzet elismeri a király jogosultságát a teljes királyi hatalom gyakorlására, a király pedig a nemzet jogait és alkotmányos szabadságát.¹

A választás idején a koronázás jelképes kifejezése volt az országgyűlés akaratának, hogy a koronában foglalt jogok valamely természeti személyre alkotmányos gyakorlat végett átruháztatnak. Ma pedig, amikor a nemzet a választás helyett a természeti személy sorakövetkezésének rendjét illetőleg akaratát törvénybe tette le, de bizonyos kellékeket és feltételeket szabott meg a trónörökösben: a koronázás ünnepélyes cselekményében nyilatkozik aziránt, hogy e kellékek és feltételek a sorra következőben megvannak-e. A koronázás tehát manapság is az országgyűlésileg jelentkező nemzetnek hozzájárulása és bizonyítása, hogy a koronázott a nemzeti akarat értelmében bírja a teljes királyi hatalmat.² A közfelfogás szerint ma is az országgyűlés, vagyis az országgyűlésileg megjelent nemzet koronáz. Régi törvényeink ezt így fejezik ki: »a király magát országgyűlésileg megkoronáztatta«, vagy »a király országgyűlésileg megkoronáztatott.« A legutóbbi koronázást beiktató 1917: II. t.-c. szavai szerint pedig: »Magyarország és társországainak országgyűlésén egybegyűlt főrendei és képviselői... Uruk... Magyarország Apostoli szent koronájával... megkoronázták.«

A koronázatlan királlyal szemben nincs alattvalói kötelesség sem, mert Werbőczy szerint a nemzet szabad tagjai, a nemesek (1848 óta természetesen az állampolgárok) csak *a törvényesen megkoronázott király* (regi... legitime coronato) hatalmának vannak alávetve.³ Nem illeti meg továbbá a koronázatlan királyt az uralkodói hatalomkörből

¹ L. Balogh, Államélet. 73. l. — Csekey, A trónöröklés és a koronázás. (Az Ujság 1916 november 26-i sz.) 14. s. kl.

² Nagy Ernő, Korona. 40. l. — U. a., Koronázás. (M.J.L. V. k.) 40. l.

³ Hk. I. r. 4. és 9. c. 4. §., I. r. 12. c.

a privilégiumadásnak,¹ tehát a nemességadományozásnak, valamint a törvényszentesítésnek joga sem.²

Ezek a közjogi elvek visszatükröznek az 1791: 3. t.-c. intézkedéseiből is, amikor a II. József példájából merített tanúság alapján ki mondják, hogy a királyi felavatás és koronázás minden egyes trónváltozáskor az elhunyt király halálától számítva *hat hónap lefolyása alatt törvényes szertartás szerint múlhatatlanul végrehajtassék*.³

A meg nem koronázott örökös király (rex hereditarius) tehát mindössze csak »jogszerűen következő tényleges uralkodó«,⁴ vagy »trónutód«,⁵ de nem egyszersmind a királyi hatalom teljességének birtokában lévő uralkodó, mert ez csak a törvényesen megkoronázott királyt illeti. Szmélyében ugyan szent és sérthetetlen,⁶ alattvalóitól alkotmányos hűséget, tiszteletet és engedelmességet követelhet, de csak az alkotmánnyal megegyező kormányzati hatalmat gyakorolhatja a fenti korlátozásokkal.⁷

¹ Hk. II. r. 3. c. 2. §. és II. r. 14. c. — Törvényileg az 1741: 4., 1791: 3., 12., 32. és 36. t.-c. mondja ki.

² Ezt a szokásjogi tételt, amely a szent korona tanából következett (alóla ugyan hajdan kivétel is volt, így I. Mátyás az 1458-i dekrétumot koronázása előtt szentesítette), az 1791: 12. t.-c. mondotta ki törvényben. — L. még Hk. II. r. 3. c. 2. §. és a hitlevelek. — V. ö. F e r d i n a n d y, Koronázás. 51. s. kl. — U. a., Kir. mélt. 229. l.

³ Természetesen vonatkozik ez per analogiam legis a trónlemondás esetére is.

⁴ F e r d i n a n d y, Koronázás. 50. l. — U. a., Kir. mélt. 229. l. — U. a., Staatsrecht. S. 88 f.

⁵ T i m o n, Korona és koronázás. 10. l. — U. a., Szent korona. 28. l. — U. a., A koronázás és a szent korona. (Budapesti Hírlap 1916 november 24-i sz.) 1. l. — U. a., A szent korona elmélete és a koronázás. Budapest, 1916, 28. l.

⁶ Az 1848: III. t.-c. 1. §-a ez irányban nem tesz különbséget a koronázott és nem koronázott király közt.

⁷ A nálunk fennforgó alkotmányos gyakorlathoz némileg hasonló hatályt ír elő némely alkotmány az alkotmánybiztosító eskü letételéig fennforgó időre. Így a belga alk. 79. cikke, a sachsen-koburg-gothai alk. 159. §-a, az oldenburgi alk. 197. cikkének 3. §-a és Reuss ä. L. alkotmányának 88. §-a szerint az uralkodó az alkotmányi eskü letételéig semmiféle kormányzati cselekményt nem végezhet. A kormányzást ezalatt az államminisztérium végzi. — M o h l felfogása szerint Württembergben az alkotmány biztosítása előtt a király kormányzati cselekményei csak ténylegesek, de nélkülözik a jogi alapot, az eskü letételének elmulasztása pedig lemondást jelent. I. m. Bd. I, S. 171 f. — Ugyanezt vallja Poroszországra nézve R ö n n e, Das Staatsrecht der preussischen Monarchie. 4. Aufl. Leipzig 1882—4, Bd. II, S. 343. — Ez azonban ezekre az államokra nézve, amelyekben az alkotmány kifejezetten nem rendelkezik, téves nézet. Itt a trónralépés körüli cselekmények mind csak jogi

Nem intézkedik alkotmányunk arra az esetre, ha a hat hónap letelik, és az uralkodó magát meg nem koronáztatja. A magyar közjogi felfogás szerint azonban ilyenkor a *jogfolytonosság megszakad*, az alkotmány felfüggesztődik és az állam jogrendje megszűnik. A fejedelmi uralkodása törvénytelen, kormányzati cselekményei semmisek és érvénytelenek. Államhatalmi ténykedést jogérvényesen ki nem fejthet. Az alattvalói hűség is csak a koronázási határidőként kijelölt fél esztendőn belül áll fenn, mivel a szent korona tagjai (ma az állampolgárok) csak a törvényesen megkoronázott király hatalmának vannak alávetve.¹ Ezzel szemben Tezner az 1791 : 3. t.-c.-nek azt a részét, amely az alattvalói hűség kötelezettségét a koronázási határidőben fennállónak rendeli, a hat hónap eltelte utánra is érvényben lévőnek vitatja, főként, ha ez a határidő a király hibáján kívül telik le, mert pl. nem sikerült a hitlevél szövegére nézve az országgyűléssel megegyezésre jutnia.² A magyar közjogi felfogás szerint azonban a koronázásnak a király részéről való elmulasztásával egyhatályú, ha az országgyűlés vonakodnék az 1791 : 3. t.-c. rendelkezésének engedelmeskedni, illetve a koronázást teljesíteni, jöllehet a trónralépő minden kellékkel rendelkezik és kész az alkotmányos feltételek teljesítésére.³ És nincs is nálunk olyan komoly jogtudós, aki azt állítaná, hogy az alkotmány megtartása *egyoldalú* kötelesség, amely csak a királyt kötelezné, a nemzetet azonban nem. Hisz már az összerződés állítólag kettévágatás szankeiójával kényszerítette a nemzetgyűlés tagjait a közkötelességek gyakorlására, amelyek közé pedig a későbbi koronázást gyakorló gyűléseken való megjelenés kötelezettsége is tartozott.⁴

Ze h t b a u e r pedig Turba reviziós záradék-elméletére támaszkodva, a trónöröklésnek 1688-ban és 1723-ban történt megállapítása után akkor tartaná az 1791 : 3. t.-c. rendelkezését a hat hónap letelte után érvénytelennek, ha az utóbbi törvényeikk meghozataláig a koronázatlan királlyal szemben ez a magatartás valóban tanusított volt.⁵

jelentőség nélküli formalitások. Igy Meyer—Anschütz, i. m. S. 308 f. Ugyanitt az irodalom.

¹ L. Nagy Ernő, i. helyek. — Timon, Korona és koronázás. 10. s. kl. — U. a., Heilige Krone. S. 334. — Szent korona. 28. l.

² Res Hungaricæ. S. 484.

³ V. ö. Nagy Ernő, i. helyek. — Lányi Bertalan, A Fejérváry-kormány. Budapest, 1909, 229. l.

⁴ Deák Albert, i. m. I. k. 1. fele, 68. l.

⁵ Gesamtstaat. S. 38 f.

Zehbauernek ez a közjogilag tarthatatlan és egyedülálló nézete több szempontból hibás. Mindenekelőtt egy törvény kifejezett rendelkezésének hatályát feláldozza egy érvénye szempontjából többszörösen megcáfolt kétes elméletnek. Aztán elfelejti, hogy az 1791: 3. t.-c. épen II. József alkotmányellenes viselkedése következtében — mint maga a törvény mondja — »minden kétség elhárítása végett« jött létre. Nem veszi figyelembe, hogy az alattvalói hűség kötelezettségének megszűnése nem indikálja azonnal, hogy a polgárok éljenek is nyomban e jogsultságukkal. És azt is elfelejti, hogy nálunk II. Józsefet törvényes királynak soha el nem ismerték. Ferdinandy szerint még a magyar királyok számát sem szaporítja.¹ Deák Ferenc 1861 május 13-án előterjesztett felirati javaslatában így nyilatkozott: »Csak II. József császár volt III. Károly maradékai közül, ki magát meg nem koronáztatta s uralkodott abszolút hatalommal, de Magyarország törvényes királyának soha el nem ismertetett, s nemcsak törvényhozási s közigazgatási rendeletei, miket élte végnapjaiban maga is visszavont, hanem a magánosok részére kiadott adomány-levellei s privilegiumai is törvény által érvényteleneknek nyilvánítottak, mint ezt az 1790. évi 32-ik t.-czikely bizonyítja.«² Gróf Széchenyi István szerint pedig: »... der König von Ungarn nicht so entsteht, wie der König von Frankreich einst entstanden ist. In Frankreich sagte man, denn es war altherkömmlich: *Le roi est mort, vive le roi*! und der Regent war *à-peu-près* fix und fertig. In Ungarn ist jedoch, wenn *Pacta conventa* und durch Jahrhunderte sanctionirte Schwüre und Gebräuche nicht für leeres Stroh und eitle Phrasen ausgegeben werden, der Thronfolger bei dem Tode des Königs nichts als ein muthmasslicher, ein virtueller Regent; und will er sich diesen Pflichten nicht unterziehen, so wird derselbe wohl regieren können, wenn er die Macht dazu hat, ein König von Ungarn wird er aber nicht sein, sowie es auch Kaiser Josef II., der doch viel stark regierte, es eigentlich nie gewesen ist...«³

Aki nálunk a koronázás nagyfontosságú alkotmányjogi jelentőségét akarja kisebbiteni, az egyenesen ezer esztendő s alkotmányunk alap-

¹ A koronázás és közjogi jelentősége. 52. l. — U. a., Kir. mélt. 230. l.

² L. Beszédei. III. k., 38. l.

³ Ein Blick auf den anonymen »Rückblick«. Von einem Ungarn. 3. Aufl. London a. Edinburgh 1861, S. 30 f. (A német eredetinek egyetlen magyar fordítása: Gr. Széchenyi István »Blick«-je. Közli K. Papp Miklós. Kolozsvár, 1870, I. k., 42. s. kl.)

tételét ingatja meg.¹ Ez pedig sokkal mélyebben gyökeret vert a monarchikus államformát valló nemzet lelkületében, mintsem hogy nélküle az államéletet másként elképzelni is tudja.

De van nálunk a koronázás intézményes fenntartásának egy más, külső jelentősége is. A magyar király koronázása a magyar szent korona országainak állami egységét² és a vele szoros únióban élő osztrák császárságtól való független, szuverén állami mivoltát a külföld előtt is kidomorodó nyomatékossággal fejezi ki.³

Törvényeink a trónra lépő király elé feltételként azt szabják, hogy az ország »ősi és régi, helybenhagyott s bevett szokása« szerint koronáztassa meg magát. Ezt pedig úgy értelmezik, hogy a koronázásnak a részletesen törvénybe nem iktatott, de szokás útján kifejlődött szertartások mellett a Szent István koronájával, *a szent koronával* kell történnie. Igaz, hogy a korona csak külső jelvény és a koronázás jogi hatálya a nemzet akaratában rejlik, amit többször kifejezve is találunk, de azért a történelem során kifejlődött nemzeti köztudat

¹ V. ö. Grossing, i. m. p. 49. sq. — Guster mann, Versuch eines vollständigen österreichischen Staatsrechtes. T. I. Wien 1793, S. 307 f. — A [lexan-der] v. P[usztay], Thronfolge und die pragmatische Sanction. Pressburg 1849, S. 102. — V. ö. ezekkel szemben Berzeviczy, Die staatsrechtliche Bedeutung der Krönung. (Pester Lloyd vom 30. Dezember 1916, Morgenblatt.) S. 2.

² Miként egy a szent korona, egységes az államhatalom, az államfői hatalom átruházása is egy cselekménnyel történik. Nincs külön koronázás, hitlevél és eskü a társországok számára. Mindössze szórványos jelek vallanak rá, hogy Árpádházi királyaink magukat olykor külön is megkoronáztatták Horvát- és Dalmátország királyává. V. ö. Klaić, O krunisanju ugarskih Arpadovica za kraljeve Dalmacije i Hrvatske. (1091—1207.) [A magyar Árpádok Dalmácia és Horvátország királyává koronázásáról. (1091—1207.)] (Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva. Nove serije sveska VIII. [A horvát régészeti társulat értesítője. Új sorozat. VIII. k.] Zagreb 1905, str. 107 i sl.

³ Ezzel szemben Jæger azt a jogászai szempontból teljesen tarthatatlan tételt hirdeti, hogy a koronázásnak mint vallási szertartási cselekménynek végrehajtása a császár-uralkodó mérlegelésétől függ. Az osztrák császárnak nem forog fenn alkotmányjogi kötelezettsége arra nézve, hogy magát Magyarország királyává koronáztassa. Die Königskrönung in Ungarn. (Österreichische Z. f. Verwaltung. Jahrg. XLVII. Wien 1914.) S. 3. Ugyanaz Jæger valóban komolyan számba egyáltalán nem jöhet, teljesen tudomány nélkül szűkölködő elméletének egyik gyűjteményes röpiratában: Zum Monarchismus der österreichischen Reichsverfassung. Wien 1915, S. 12. Hogy Jæger elméletével az osztrák tudományos világban is egyedül áll, arra nézve v. ö. Verdross, i. m. S. 122. Jæger idézett cikkével vitatkozik nálunk Polónyi, A királykoronázás Magyarországon. (Új Nemzedék. I. évf., 3. és 4. sz., Budapest, 1914.) 1. s. kl.

mégis a szent koronához kötötte a főhatalom átruházásának jogi hatályát.

Kitűnik ez már III. Endre egyik okleveléből, amelyben felpanaszolja, hogy »... uralkodásunk és megkoronáztatásunk ellenségei elébb titkon, majd nyíltan abban mesterkedtek, hogy koronázásunkkor *ne juthassunk a szent király koronájához*, hogy uralkodásunk tekintélye és az országlakók üdve kérdésessé tétessék.«¹

Mikor pedig Károly Róbertet királlyá választották, a szent koronával való koronázás elmaradt, mert azt Apor László erdélyi vajda nem volt hajlandó kiadni. Erre Gentilis bíbornok, a szentszék követe összehívta az előkelőket és kijelentette: »Ha a római pápától Szent István-nak adott korona jövő gyűlésig László vajdától vissza nem kerül, e végzés erejénél fogva szentetlennek, eltiltottnak, elvetettnek tartandó mindaddig, míg a király kezéhez vagy a székesfehérvári káptalanhoz, ahova tartozik, vissza nem jut. Helyébe pedig más korona készüljön és a pápai követ által ünnepélyesen megáldassék, és ezentúl a király és utódai e koronával koronáztassanak.«² A nemzet azonban mindezeknek ellenére is csak akkor tartotta Károly Róbert koronázását alkotmány szerint érvényesnek, amikor az utóbb a szent koronával ment végbe, mint ahogy egy oklevelében maga a király is kifejezte.³

Zsigmond 1304-ben a következőképen nyilatkozik Nápolyi László koronázásáról: »... meg akarván minket fosztani a mi királyi diadémánktól és koronánktól, amelynek jogán 16 éven át bírtuk országunkat, felajánlották azt Károly [II. vagy Kis Károly] fiának, Lászlónak, akit Jadrába [Zárába] hoztak és ott valami *összetákolt hamis valamivel megkoronáztak*.«⁴

I. Ulászló választása alkalmával, miután a szent koronát Albert özvegye Ausztriába vitte, és így a koronázást a Szent István koponyájának ereklyetartójáról levett koronával hajtották végre, az országgyűlésen egybegyűltek kijelentették, hogy *a korona hatása és ereje az ő jórahagyásukban rejlik*, és hogy az akkor használt korona *a szent korona minden erejével bírjon*.⁵ De a nemzet utóbb e nyilatkozat el-

¹ Kovachich, M. G., Vestigia. P. 150. squ.

² U. o., p. 176. squ. — Fejér, Codex. T. VIII., vol. 1., p. 276. squ.

³ I. Kovachich, M. G., Supplementum. T. I., p. 262. squ. — Fejér, Codex. T. VIII., vol. 2., p. 66. — V. ö. III. és, A szent korona a koronázásnál. (JK. LI. évf., 48. sz., 1916.) 415. l. — Ferdinandy, A szent korona. (Bp. Sz. CLXIX. k., 1917.) 161. s. kl.

⁴ Fejér, Codex. T. X., vol. 4., p. 299. ⁵ V. ö. fentebb 72. l.

lenére is nem alkotmányszerűen koronázott királynak jelentette ki I. Ulászlót.¹

I. Mátyás eljárása is amellett bizonyít, hogy a nemzeti közfelfogás szerint csak a szent koronával való koronázás érvényes. Nagy harcot vívott Frigyessel a szent korona birtokáért, sőt még hátrányos békét sem átallott azért elfogadni és csak azzal koronáztatta meg magát, miután előzetesen már három évig uralkodott.² Törvényeinek záradékában is külön számította uralkodásának és koronázásának éveit.³ Azután meg koronaőrséget létesített. (1464 : 2. t.-c.)

Végül e nemzeti közfelfogást bizonyítja a Habsburg-házbeli királyok hitleveleinek az a kikötése, hogy a király a koronát az országban fogja őriztetni.⁴

II. *A királyi hitlevélbe* foglalt ígéret eleinte valószínűleg csak szóbeli lehetett, amelyet a trónralépés után kiadott dekrétum erősített meg. Effélére enged következtetni már III. Endrének 1291-ben kiadott dekrétuma.⁵ Bár ennek szövegét nem ismerjük, de rá vonatkozólag mondja az 1298 : 33. t.-c. »et preter hec eciam alia, que in literis domini regis tempore coronacionis sue datis continentur, plenius attendantur et firmiter obseruentur.«⁶

Az 1298. évi törvénynek ezekből a szavaiból kitűnik, hogy III. Endre a nemzet jogainak és szabadságainak biztosítására oklevelet adott ki, amely a kondíciókat pontokba foglalva tartalmazta. És bár nem maradtak ránk a következő királyok hitlevelei sem, de valószínű, hogy vegyesházbeli királyainknak már mindegyike adott ki efféle oklevelet.

Hyennek tekinthetjük pl. Zsigmondnak 1387 március 31-én. koro-

¹ L. fentebb 73. l.

² L. az 1464. évi törvények bevezetését és a 2. t.-c.-et.

³ A koronázás szertartását I. a közjogi kézikönyvekben. Az 1867-inék bő leírása Koronázási emlékkönyv. (A szöveget írta Falk Miksa és Dux Adolf.) Pest, 1867. — Ősi szokás szerint nálunk a királynét is megkoronázzák, még pedig oly módon, hogy az ú. n. házi koronát a veszprémi püspök teszi a fejére, a felkenést és jobb vállának a szent koronával való érintését pedig a prímás és a nádor helyettese végzi. V. ö. Kollányi Ferenc, A veszprémi püspök királynékoronázási jogának története. Veszprém, 1901, 88. s. kl.

⁴ V. ö. az 1468., 1470., 1471. és 1477. évi törvények záradékaival.

⁵ Endlicher, Monumenta. P. 615. squ.

⁶ U. o. p. 639. — Ugyanígy az 1298. évi dekrétum bevezetése és 41. cikke. L. Kovachich, M. G., Supplementum. T. I., p. 136.

názásakor kibocsátott oklevelét.¹ Alberté, amelyről egész a legújabb időkig alig tudtunk valamit, két egykorú és egy XVI. századbeli másolatban maradt reánk.² Benne a rendek egész csomó érdekes feltételt szabnak, amelyet Alberttel és feleségével még a koronázás előtt elfogadtatván, velük mintegy szerződésre lépnek.

Ettől kezdve állandó az alkotmánybiztosító oklevél kiadása, még pedig vagy választási alkulevél, vagy pedig alkotmánybiztosító dekrétum alakjában, amelynek a Habsburg-királyok alatt felavatási hitlevél (diploma inaugurale) lesz a neve.

Fennmaradt az I. Ulászlóé,³ valamint az V. Lászlóé, amely már cikkeket is tartalmaz⁴ és I. Mátyás⁵ meg II. Ulászló hitlevelével⁶ együtt benn van a CJH.-ban.

II. Lajos helyett még gyermekkorában atyja adott ki hitlevelet azzal a feltétellel, hogy nagykorúsága elértével meg fogja újítani.⁷

Zápolyai János hitlevele valószínűleg elveszett. Az I. Ferdinándéra vallanak az 1537: 29. t.-c. 1. §-ának szavai.

I. Miksa és I. Rudolf hitleveléről nincs tudomásunk, II. Mátyásnál helyét a koronázása előtt hozott törvények pótolják. *Az első szövegezett és törvénybe iktatott hitlevél a II. Ferdinándé volt*, amelyet 1618-ban 17 feltételből álló tartalommal koronázása alkalmával adott ki és trónralépésekor az 1622: 2. t.-c.-be iktatott. Ettől kezdve minden királyunk, miután még elődje életében megválasztották, a választó és koronázó országgyűlésen a II. Ferdinándéhoz hasonló királyi hitlevelet bocsátott ki azzal az ígérettel, hogy trónralépése alkalmával az ország törvényei közé fogja iktatni.⁸

A hitlevél kiadása azonban egész 1688-ig nem volt törvény alapján kötelező. De a trónöröklés behozatalakor a nemzet épen olyan poli-

¹ Közli Horváth Mihály, i. m. II. k., 377. s. kl.

² A müncheni *Staatsbibliothek* 17.543. sz. és a melki apátság 729. sz. XV. századbeli latin kodexében és a bécsi *Archiv d. Min. d. I.*-ben XVI. századbeli másolatában, »Fremde Gegenstände.« Ez utóbbi csonka példányból közli Wostroy, i. m. Bd. II, S. 145. — Érdekes tartalmát a fenti kodexekből ismerteti Frankó, *Első Habsburg*. 258. s. kl.

³ Közli Kovachich, M. G., *Supplementum*. T. I., p. 476. squ.

⁴ 1453. évi I. dekrétum. ⁵ 1478: 14. t.-c.

⁶ II. Ulászló 1490-i kondíciói.

⁷ L. Kovachich, M. G., *Vestigia* P. 455. squ.

⁸ III. Ferdinánd hitlevele becikkelyezve az 1638: 1. t.-c.-be; IV. Ferdinánd még atyja életében elhalt, és ezért hitlevelét nem iktatták törvénybe; I. Lipóté az 1659: 1. t.-c.-be iktatva.

tikai éleslátással és jogi érzékkel, mint a koronázást feltételül szabja a trón törvényes elfoglalásának, kiköti a királyi hitlevél kiadását is, ami különben is a királyi esküvel együtt mint a koronázás kiegészítő része jön tekintetbe.

S jöllehet I. Józsefnek 1687 december 9-i koronázása alkalmával kibocsátott hitlevelének törvénybe iktatása a Rákóczi-féle szabadságharc következtében meghiusult: valamennyi utóda az övével megegyező hitlevelet mind a mai napig nem mulasztott el kiadni.¹

Az 1688:2., az 1715:2. és az 1723:3. t.-c., valamint a későbbi királyi hitlevelek *»ezen hitlevélbeli biztosítások«* kiadását elengedhetetlen *kötelességévé* teszik az örökösödés útján trónralépő királyoknak. Ez azonban még nem zárja ki, hogy a hitlevél tartalmában és szövegében oly változtatások ne történjenek, amelyek annak lényegén mit sem változtatnak, vagy — mint Nagy Ernő kifejezi — *»... hogy szövege az alkotmányban történt alakulásokhoz ne símuljon, avagy hogy egyes alkotmánytétel, a király és az országgyűlés kölesönös megegyezésével, külön ki ne emeltessenek, mint ahogy eddig is már többször előfordult.«*²

Ilyen változtatások és módosítások voltak az 1687-i hitlevéllel szemben a következők.

Igy mindjárt III. Károly 1712-i hitleveléből kimaradt az 1687-inék 2. pontja, amely a *spanyol Habsburg-ág esetleges trónöröklési jogára* vonatkozott, mivel ez az ág 1700-ban kihalt. Épen így kimaradt az 1687-i hitlevél 7. (utolsó) pontja, mivel most nem volt szó *előre koronázott trónörökös kormányzati jogainak gyakorlásáról*. III. Károly óta tehát *mindössze öt pontot* foglal magában a hitlevél.

Mária Terézia 1740-i hitlevelének 3. pontjából, a visszacsatolási záradékból kihagyják a *revíziós klauzulára való utalást*. Az I. József- és III. Károly-féle hitlevél ugyanis a visszakebelezést *»a törvények és kiváltságok használatáról és értelméről szóló fentebbi magyarázat szerint«* ígérte.³ E módosításra azért volt feltétlenül szükség, mert a III. Károly-féle hitlevél megalkotása után hozott 1715:3. t.-c. bármely országrésznek az országtól elválasztását az említett záradék alól kiveszi.

¹ III. Károlyé az 1715:2. t.-c.-ben; Mária Teréziáé az 1741:2. t.-c.-ben; II. Józsefet nem koronázták meg; II. Lipóté az 1791:2. t.-c.-ben; I. Ferencé az 1792:2. t.-c.-ben; V. Ferdinándé az 1836:I. t.-c.-ben; I. Ferenc Józsefé az 1867:II. t.-c.-ben; IV. Károlyé az 1917:III. t.-c.-ben. ² Közjog 236. l.

³ *»... sub modalitate supradictæ interpretationis, de usu, et intellectu legum, et privilegiorum, ...«* — V. ö. B u z a, Melléksorok. 17. l. — L. fentebb 146. l.

Ugyancsak a Mária Terézia-féle hitlevélnek 4. pontja a nemzet szabad királyválasztási jogát nem a fiág, hanem az 1723: 2. t.-c. értelmében a *három nőág* kihalása esetére biztosítja.

Az 1790. évi II. Lipót-féle hitlevél 1. pontjába felvételre a *nemes-ség személyes adó- és tehermentességének* az 1741: 8. t.-c. értelmében való biztosítása, amely azonban az alkotmányunknak 1848-ban történt változásával már az 1867-i hitlevélből kimaradt. Új e hitlevél 3. pontjában a koronaörök valláskülönbség nélkül való választhatására vonatkozó rendelkezés.

I. Ferenc 1792-i hitlevelének 1. pontja biztosítja a *koronázás hat-hónapi határidejének megtartását*.

I. Ferenc József 1867-i hitlevelének bevezetése pedig kimondja, hogy a *trónlemondás* ténye jövőre Magyarország külön megemlézése, értesítése mellett és alkotmányos hozzájárulásával történjék és eziránt a koronázás után azonnal külön törvény alkottassék, ami meg is történt az 1867: III. t.-c. alakjában. Új még a hitlevél 1. pontjában *Magyarország és társországai »törvényes függetlenségé«*-nek biztosítása. Stilizálási szempontból pedig ez a hitlevél már azért is sokban különbözik az előzőktől, mivel azokat latinul, ezt pedig magyarul szerkesztették.

IV. Károly király 1916-i koronázási hitlevele a bevezetésen kívül, amely a trónváltás konkrét körülményeit sorolja elő és utal az évek óta dúló világháborúra, érdemi változást csak annyiban tartalmaz, hogy az 1868: XXX. t.-c. rendelkezésének megfelelően *Horvát-Szlavon és Dalmátország közjogi állását* is külön biztosítja. Bennmaradt az új hitlevélben az ú. n. revíziós záradék is. A hitlevelet szerkesztő bizottság és az országgyűlés szükségtelennek tartott idevonatkozólag minden módosítást és kijelentést, mintegy evvel is kifejezni akarván, hogy a záradék a magyar alkotmány jogforrásainak világánál nem jelent egyebet, mint a hiteles törvényt magyarázat szabályát.¹

¹ E záradékra úgyszólván mi hívtuk fel a hitlevél szerkesztése alkalmával a figyelmet. L. Csekey, Das Inauguraldiplom. (Pester Lloyd vom 8. Dezember 1916, Morgenblatt.) S. 3 f. U. e. magyarul A hitlevél. (Kecskeméti Lapok 1916 december 14-i sz.) 2. l. — U. a., A hitlevél tervezetéhez. (Az Ujság 1916 december 10-i sz.) 8. l. — A hitlevélszerkesztő bizottságban Wlassics azt indítványozta, hogy a záradéknak a hiteles törvényt magyarázatra vonatkozó értelme vétessék be a jelentésbe. Apponyi magában a szövegben javasolt olyan módosítást, hogy ennél a tételnél az 1791: 12. t.-c.-re zárójelben történjék hivatkozás. A bizottság 14 szavazattal 12 ellenében az eredeti szöveget fogadta el. L. Wlassics, Die Rechtsnatur des Inauguraldiploms und das neue Inauguraldiplom. (Pester Lloyd vom 27. Dezember 1916, Morgenblatt.) S. 2 f. U. e.

Az 1740-i, 1790-i és 1830-i országgyűlésen vita folyt afelett, hogy terjeszthet-e az országgyűlés a király elé *megváltoztatott tartalmú hitlevelet* elfogadás végett. Az 1740-i diéta ezirányú tárgyalásait már láttuk fentebb.¹ Az 1790-i országgyűlés október 5-i feliratában a következőképen nyilatkozott: »A királyi hitlevél nem egyéb, mint az ország alkotmányának fenntartása iránt az uralkodás átvételekor adandó biztosítás, ennek folytán rendeltetésénél és természeténél fogva sem lehet más, mint a már megállapított és a trónöröklési szerződésekben gyökerező alkotmány épségben fennmaradásának eszközeit magában foglaló okmány. Nem valami új alkulevél, amelynek öröklési országban nem is lehet helye; ... hanem csak azokat az eszközöket foglalja magában, amelyek által a régi, korábbi szerződésekben és alaptörvényekben meghatározott alkotmány épségben fenntartassék.«²

Az 1830-i országgyűlés pedig így nyilatkozott feliratában: »Jól lehet így lelkesítettven, nem hallgathatjuk el mindazonáltal, hogy a' királyi meghívó levélben jöendő Királyunk, 's Urunk a' már megállapított Kötés-Levél elfogadása után leendő Koronáztatása kijelentetik. Mert minekutánna, a' múlt idők' példái bizonyítanak azt, hogy a' Királyi Kötés-Levelek a' Király 's az Ország' egyetértésével részszerént bővítések, részszerént változások által, mellyek az 1715-dik Esztendei 1-ső Törvény-Czikkekben említettnek 's az 1791-dik és 1792-dik esztendőik' második Czikkeikben foglaltatnak, a' Közhaszon' tekintetéhez, és a' Közös bizodalom' megerősítésére szolgáló módokhoz valának alkalmaztatva, — nyílt szívvel valljuk, hogy a' *megállapított* kifejezést oly értelemmel, *mintha a' Koronázási Kötés-Levélről való Országos értekezésnek minden útja el lenne zárva, nem fogadhatjuk el.*«³

Az előadottakból kiviláglik, hogy a hitlevél változhatatlanságának elve csak általánosságban áll meg. Maga a gyakorlat is úgy oldotta meg a kérdést, hogy különbséget tesz a hitlevél *lényeges és lényegtelen része* között. *Lényeges rész a practica sanctioban kikötött feltételek*, minthogy ma csak ezek mellett történhetik trónralépés, valamint azok,

magyarul A koronázási hitlevél jogi természetéről és az új hitlevél. (Jogállam. XVI. évf., 1917.) 11. s. kl.

¹ 155. s. kl.

² Diarium 1791. (Acta Dietalia Anni 1790—91. Budán 1790^{dik} Esztendőben tartott Ország Gyűlésének alkalmatosságával írásba bé-nyújtott, 's Köz-Tanátskozás alá vett Dólgok, és Munkák.) P. 190.

³ 1830. Esztendő Szent Mihály Havának 8. napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Írásai. Posonyban, 1830, I. k., 34. s. kl.

amelyeket egy *későbbi törvény rendel a hitlevélbe felveendőnek*. Ezekre nézve a hitlevél tartalma adva van, és az országgyűlés változtatást nem tehet. Ellenben, miként a történelem során kifejlődött gyakorlat mutatja, *szimulni kell a hitlevél szövegének az alkotmányban beállott változásokhoz*, sőt a bevezetésnek mindenesetre szükséges változtatásokat tartalmaznia, miután az elődről is megemlékezik, aki pedig minden koronázásnál más és más. Ép így nem változhatatlanok a stílus alakításai, elavult szavaknak esetleges kicserélése stb.¹

A hitlevél alkotmányjogi jelentősége azonban nem a benne felvett tételekben rejlik. Ezeknek külön felsorolása annyiban szinte szükségtelen is, hogy benne úgyszólván megfogadja a király az alkotmánynak *általában* való megtartását, ami a hitlevél egyes pontjaiban foglalt tételeket már különben is magában zárja. Az alkotmánybiztosító jelleg ma épen ebben nyilvánul, hogy a hitlevél kiadása, amelyben a király az alkotmány megtartását általában ígéri, az öröklés alapján trónralépő királyra kötelező.

Mivel azonban a hitlevél szövegét az országgyűlés szerkeszti, a király pedig elfogadja, amiben a visszautasíthatás joga is bennfoglaltatik, erre nézve a két határvonalat a következőkben állapíthatjuk meg.

Az országgyűlés nem vehet fel olyasmit a hitlevélbe, ami az alkotmánnyal ellentétes, tehát pl. a hatályban lévő törvényekkel összeütközésben van. A hitlevélnek nincs az az ereje, hogy törvényt változtasson vagy megszüntessen. Ez a jog csak a már megkoronázott királyt illeti az országgyűléssel együtt a törvényhozási cselekmény alakjában. Egyébként azonban az országgyűlés a hitlevél szerkesztésében teljes szabadsággal járhat el és különösen jogosult az alkotmány egyes tételeinek külön kiemelésére, amint ez eddig is történt és ami voltaképpen a hitlevél jelenlegi négy utolsó pontjának tartalmát kiteszi.

Ami pedig a királytól való elfogadási kötelezettség minimumát illeti, aziránt a hitlevelek 5. pontja ad útbaigazítást, amely azt mondja: »... valahányszor jövendőben ilyen koronázás Magyarországon országgyűlésileg teljesítendő: Örökseink és Utódaink, a koronázandó örökös Királyok kötelesek lesznek mindannyiszor *ezen hitlevélbeli biztosítások*

¹ Így Nagy Ernő, Korona. 42. l. — Ugyanígy Kmetty, A koronázási hitlevél és annak módosítása. (Magyar Kultúra. IV. évf., 1916.) 485. s. kl. — U. a., Üzenet a hitlevél-bizottságnak. (Budapesti Hírlap 1916 december 10-i és 12-i sz.) 1. s. kl. — Túri Béla, A koronázási hitlevél. (Alkotmány 1916 december 8-i és 9-i sz.) 1. s. kl. — Buza, A királyi hitlevél. (JK. LI. évf., 51. sz., 1916.) 447. s. kl. — Wlassics, Hitlevél. 8. s. kl.

elfogadását előrebozsátani, és arra az esküt letenni.« Ha tehát az országgyűlés és a király nem tudnának megegyezni a kiadandó hitlevél szövegére nézve, akkor a király köteles az előd hitlevelét elfogadni. Erre precedens is van. II. Lipót visszautasította az országgyűlés javaslatát és Mária Terézia hitlevelét iktatta az 1791 : 2. t.-c.-be. Az »ezen hitlevélbeli biztosítások elfogadása« tehát, mint az idézett szövegből kitűnik, nem az országgyűlésre, hanem kizárólag a koronázandó királyra vonatkozik. És ez a kötelezettség mint alkotmányos kötelezettség terheli a trónralépőt, miután az előd hitlevele törvénybe cikkelyeztetett és az most már mint az alkotmány része jelentkezik.

Általában téves azt hinni, mintha a hitlevél és az arra letett eskű kötelezné egyedül a királyt az alkotmány megtartására. Így lehetett ez a királyválasztás korában, amikor még nincsenek kialakulva az államra és az államhatalomra, valamint annak kezelőire nézve a jogi fogalmak. Amikor a választási alkulevél mint a nemzet és a választott király közt a kölcsönös jogviszonyokat szabályozó szerződés jött tekintetbe. Amikor kérdés tárgyává tették, hogy kötelezik-e az előd törvényes rendelkezései az utódokat stb. Újabban azonban az alkotmány rendelkezéseinek a megtartása magával az uralkodással elválaszthatatlan jogi kapcsolatban van. Benne van a *pragmatica sanctió*ban, amikor az 1. cikkben (bevezetés) a király ígéri, hogy az országnak mind a hitlevélbe foglalt, mind bármely más addig alkotott vagy azután alkotandó szabadságait és törvényeit megtartja. Ugyanezt rendeli a 2. t.-c., amikor 9. §-ában az 1688 : 2. és 3. meg az 1715 : 2. és 3. t.-c. hatályát a nőági utódok uralkodására is kiterjeszti, valamint amikor 10. §-a az 1. cikk bevezetésében és az előbb idézett törvényekben kijelentett alkotmánybiztosító kötelezettségeket a jövődő utódokra is előírja. Ezek a *pragmatica sanctió*ban felbonthatatlan jogi egységet tesznek ki a trónöröklés egyéb szabályaival, úgyhogy azoktól el sem választhatók. Ezért mondhatjuk, hogy nálunk az alkotmány megtartása nem is a hitlevélen, hanem magán a *pragmatica sanctión* alapszik. Ha valaki ezen az alapon trónra lépett, egyúttal ezt a kötelezettséget is elvállalta magára.

A III. Károly óta kiadni szokott hitlevél, mint már említettük, öt pontot tartalmaz, és szövege többé-kevésbé ugyanaz.

Az 1. pontban az 1917 : III. t.-c.-be iktatott hitlevél szerint a király »Szentül és sértetlenül« megtartani ígéri a *pragmatica sanctio* szerinti trónöröklést, az 1791 : 3. t.-c. értelmében való hat hónapon belüli koronázást, Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok jogainak, alkotmányának, törvényes függetlenségének, szabadságának és területi

épségének, valamint kiváltságainak, törvényeinek, törvényszerű szokásainak megővását. Az 1. pont tehát a magyar alkotmánynak általában való megtartására vonatkozó ígéretet foglal magában, a következő négy pont pedig egyes alkotmánytételüket még külön is kiemeli.

Igy a 2. pont az ország szent koronájának az 1608 : k. e. 4. és az 1791 : 6. t.-c. rendelete értelmében az országban való őrzését.

A 3. pont a szent korona eddig visszaszerzett és ezután visszaszerzendő részeinek és tartományainak Magyarországhoz, illetve társ-országaihoz leendő visszacsatolását. (Az ú. n. visszacsatolási pont vagy reinkorporációs záradék.)¹

A 4. pont a három trónöröklésre jogosult főág kihalása esetére az 1723 : 1. és 2. t.-c. rendelete szerint a királyválasztás és koronázás előjogának a régi szokások szerint való sértetlen megmaradását.

Az 5. pont pedig minden jövődő koronázásnál köteleességévé teszi a koronázandó örökös királynak ezen hitlevélbeli biztosítások elfogadását és arra az eskü letételét.

III. A koronázási cselekménynek egyik leglényegesebb része a *koronázási eskü*. Amikor még a koronázás tisztán egyházi jellegű volt, valószínűleg az eskü is csak ilyen *juramentum justitiæ et pacis* lehetett. Az erős

¹ E visszacsatolási ponthoz újabban Tezner és Bernatzik messzemenő téves következtetéseket fűz. Az előbbi szerint az csak arra az esetre szól, ha az uralkodó kizárólag mint magyar király szerzi vissza a régi területeket. (Der Kaiser. S. 269.) Ez azonban egészen téves felfogás. Erre az esetre felesleges volna a hitlevélbeli biztosítás, hisz a magyar király csak nem csatolhatja más államhoz a visszaszerzett területeket. Ezen az alapon épít Bernatzik is, aki szerint ez a pont 1867 óta kiegyenlíthetetlen ellentétben van a közös ügyekkel. De különben is mint a régi rendi állam közjogának maradványa csak a magyar alkotmány őcskasága, amelynek külön kimondására szükség nincs. (NPS. S. 162 f.) Ez a nézet szintén téves. A magyar területváltozás a magyar államnak szuverén belső ügye, tehát nem közös ügy. Igaz, hogy nem is a királynak, hanem a törvényhozásnak hatáskörébe tartozik. De így is következik belőle a királyra nézve az a jogi kötelezettség, hogy mint a törvényhozás egyik tényezőjének, neki is feltétlenül közre kell működnie a visszafoglalt területek visszacsatolásánál. E pont fenntartásának pedig legnagyobb jelentősége éppen abban van, hogy a király, aki egyszersmind Ausztriának is uralkodója, hitlevelében és esküjében ezt a kötelezettségét Ausztriával szemben is elismeri, amellyel szemben a két állam közt fennforgó különleges nemzetközi jogi kapcsolat következtében ez az utóbbi jog nem szolgáltatna védelmet. A két államot ugyanis a *pragmatica sanctio* alapján a kölcsönös védelem kötelezettsége terheli. A *pragmatica sanctio* meg a trónöröklés feltételévé teszi a hitlevél kiadását és így a visszafoglalt területek visszacsatolásának kötelezettségét is a Magyarország és Ausztria közötti jogviszony egyik feltételévé avatja. Bernatzik beható és sok érdekes szempontot tartalmazó cáfolatát l. Buzza, Mellékországok. 3. s. kl.

központi hatalom túlkapásaival szemben korán mutatkozott az alkotmány biztosításának szüksége. De miután a király minden jogi kényszer felett áll, a biztosítékot vallási szenteltségű fogadásban, az eskü szentiségében keresik. Annak első nyomaira, hogy a koronázási eskü nemcsak az egyháznak védelmére, hanem a nemzet jogainak, szabadságainak, tehát az ország alkotmányának fenntartására is vonatkozott: a XIII. század folyamán akadunk.¹ IX. Gergely pápának Béla ifjabb királyhoz 1235 július 15-éről intézett levelében olvassuk, hogy II. Endre koronázása alkalmával *országa jogainak és a korona tekintélyének sértetlen fenntartására esküt tett.*² Ettől kezdve minden Árpád esküjéről vannak adataink IV. Béláé kivételével.³ III. Endre és Károly Róbert ilyen tartalmú esküjét pedig már ismerjük is.⁴

Egészen V. Lászlóig nem domborodik ki a különbség az egyházi és az alkotmánybiztosító közjogi eskü között. Ettől a királytól azonban az 1453. évi országgyűlés megkívánta, hogy az alkotmánybiztosító esküt, miután előzetesen már csecsemőkorában megkoronázták, utólag tegye le, és szövegét törvénybe iktatta. (1453: 1. t. c.) II. Ulászlóról pedig határozottan tudjuk, hogy az alkotmányra külön esküt tett a szabad ég alatt.⁵

¹ L. Kovachich, M. G., Vestigia. P. 81. — Fejér, Codex. T. V., vol. 1., p. 237.; t. V., vol. 2., p. 508. — Krajner, i. m. S. 455 f.

² Közli Kovachich, M. G., Vestigia. P. 82.

³ V. István a következőket írja: »Nos igitur in die Coronationis nostrae Baronibus et universi regni nostri nobilibus praestitum iuramentum infallibiliter volentes observare.« Fejér, Codex. T. V., vol. 1., p. 236. — Ugyanígy Erzsébet királyné: »... die appositionis coronae capiti nostro promissimus iuramento, quod iura nobilium per antecessores nostros indebite alienata, et iniuste occupata, reddi faciemus et restitui;...« U. o. T. V., vol. 1., p. 237. — V. ö. még IV. László levelével. U. o. t. V., vol. 2., p. 508. — L. részletesen Bartoniek Emma, A koronázási eskü fejlődése 1526-ig. (Századok. LI. évf., 1917.) 5. s. kl.

⁴ III. Endre koronázási esküje közölve Hornecki Ottokár krónikájában (Reimchronik. Cap. 386.). Hét pontból áll, részben egyházi, részben alkotmánybiztosító tartalommal. Magyar fordításban közli Czech János, A magyar királyok felavatási esküjük és oklevelük nyomai az Árpádok alatt. (A¹ M. T. Társaság évkönyvei 1834—1836. III. k., Buda, 1838.) 235. l. — Károly Róbert esküjét közli Kovachich, M. G., Vestigia. P. 170. sq. — Mon. Vat. ser. I., t. II., p. 304.

⁵ L. Bonfini, i. m. dec. IV., lib. X., p. 532. Itt jegyezzük meg, hogy a vegyesházbeli királyok korában szokásba jön, hogy nemcsak a király tesz esküt, hanem a koronázásnál jelenlevő urak is arra, hogy a megkoronázottat törvényes urukká fogadják és irányában hűséggel viseltetnek. Ez esküt az egész nemzet nevében tették. Ilyen esküre már Károly Róbert »Instrumentum Coronationis«-ában akadunk. Majd Bonfini említi V. László 1440-i koronázásával kapcsolatban.

A Habsburg-királyok koronázási esküje I. Ferdinándé óta úgyszólván változatlan és benne van a CJH.-ban. A trónöröklés behozatalával, a koronázással és a hitlevélkiadással együtt az eskütételt is mint alkotmánybiztosítékot az 1688 : 2., azután az 1715 : 2., valamint az 1723 : 2. és 3. t.-c. törvényileg előírja. I. Ferdinánd óta mindössze csak annyi a koronázási esküben a változás, hogy I. Józseftől kezdve bevették az 1688 : 4. t.-c. alapján az aranybulla ellenállási záradékának érvénytelenségét, valamint a revíziós záradékot (»prout super eorum intellectu et usu, regio ac communi statuum consensu diataliter conventum fuerit«). Ez utóbbi azonban Mária Terézia esküjéből és az utána következőkből ismét hiányzik.

Általában ami a koronázási esküben előfordulható *változtatásokat* illeti, ide is vonatkozik, amit fentebb a hitlevélről mondtunk. És bár az 1723 : 3. t.-c. III. Károly esküjére, az 1688 : 2. t.-c. pedig I. Ferdinánd esküjére hivatkozik, mindamellett ez nem zárja ki, hogy lényegtelen szövegezési vagy tartalmi változtatások ne történhessenek. Ez már abból is következik, hogy mivel az eskü az alkotmány biztosítására szolgál, azzal összeütközésbe nem kerülhet. Így maradt ki az 1867-i hitlevélből az 1848-i alkotmányátalakulás következtében a kiváltságos osztályok jogainak megvédéséről szóló ígélet, és helyette a jogegyenlőség biztosítottatik.

A koronázási eskü a hitlevélnek tartalmára vonatkozik ; úgyszólván annak rövid ismételése. Szintén az országgyűlés szerkeszti, és ez irányban szabadsága, illetve megkötöttsége ugyanannyi, mint a hitlevél szerkesztésénél. De a királyt illetőleg az esküforma elfogadásának minimális kötelezettsége az 1723 : 3. t.-c. kifejezett rendelkezésén alapszik. Ez pedig III. Károlynak az 1715 : 1. t.-c.-be foglalt esküjének letételét jelöli meg a jövődő uralkodók köteletségül. A koronázási eskü azonban, mint fejlődése történetéből kitűnik, sokkal kevesebb változáson megy keresztül és egyenletesebben, szabatosabban alakul, mint a hitlevél.

22. §. A trónöröklés egyéb szabályai.

Vannak a magyar trónöröklési jognak olyan szabályai is, amelyekről az 1723 : 1., 2. és 3. t.-c. sem kifejezetten, sem pedig a házi törvényekre való utalással nem intézkedett, hanem részint *egyéb törvényes rendel-*

(I. m. dec. III., lib. IV., p. 327.) De erre utal az 1453 : 1. t.-c. is. V. ö. Király, i. m. 511. s. kl.

kezelésekből vezetendők le, részint az *általános jogelvekből* következnek. De igen sokszor összeütközésbe kerülnek a házi törvényeknek Ausztriában érvényes intézkedéseivel, mivel ez a részük nem tétetvén nálunk jogforrássá, a maga erejéből a magyar államra kihatni nem képes.

A) I. Mondottuk már, az örökös monarchia természetéből következik, hogy a trón megnyílása pillanatában a soron lévő ipso facto uralkodó lesz. Nincs tehát semmiféle elfogadási vagy trónralépési nyilatkozatra szükség.¹ Abból pedig, hogy a korona a soron lévőre magától rászáll, következik, hogy az is uralkodó lesz, aki a trónralépésben vagy a trón visszautasításában *akadályozva* van, mindegy, hogy milyen okból: 1. személyi, benső vagy pedig 2. tárgyi, külső okból. Ilyen *személyi* okok lehetnek: a) a kiskorúság, b) az embrióállapot, c) a testi vagy szellemi képtelenség. *Tárgyiak* pedig pl. visszatartás idegen államhatalom részéről intervenció útján, vagy akadályoztatás pl. hadi fogság, eltűnés stb. következtében.²

A *pragmatica sanctio* mindezekre az esetekre semmiféle intézkedést sem tartalmaz. A közönséges jogelvből általában következik idevonatkozólag, hogy a trónfoglalásban bármely okból akadályozott, ha a korona reászáll, nem a trónralépésben akadályozott *trónörökös*, hanem a trónralépésben akadályozott *uralkodó* lesz.³

ad 1a) Ami a *személyi akadályoztatásnak* első faját, a *kiskorúságot* illeti, ebben az irányban mind nálunk, mind Ausztriában a legnagyobb jogbizonytalanság uralkodik.

A magyar alkotmányban semmiféle intézkedés sincs arról, hogy a kiskorú király hányadik életévével veheti át az uralkodást. A történelem a legkülönbözőbb gyakorlatot mutatja. IV. László csak 22 éves

¹ Ellenkezőleg egy anonym irat a bajorországi különleges helyzettől sugallva: Die Thronfolge als Willensakt. Betrachtung aus dem Bayerischen Staatsrechte. Von einem Sozialmonarchisten. München 1900. — V. ö. R e h m, Fürstenrecht. S. 418 f.

² Nem sorolható tehát ide és a monarchikus elv durva megsértése pl. az 1879 február 16-i braunschweigi törvény által teremtett és 1884—1913-ig fennállott régensség, amelyre a trón akkori örökösének, a cumberlandi hercegnek Poroszországgal szemben elfoglalt ellenséges politikai állásfoglalása szolgáltatott okot. 1913 október 27-én végre a Bundesrat Poroszország indítványára kimondotta, hogy mivel nem forog fenn többé a Cumberland-ház Braunschweigban való uralkodásának akadály, nem áll többé semmi sem a régensség befejezésének útjában. Erre a braunschweigi ház feje lemondott a trónról, és legidősebb fia, Ernő Ágost cumberlandi herceg lett az uralkodó. V. ö. R e h m, Fürstenrecht. S. 290, 300 f. — J e l l i n e k, Kampf. S. 38. — U. a., Schriften. Bd. I, S. 414. — M e y e r—A n s c h ü t z, i. m. S. 312 f.

³ L. R e h m, Fürstenrecht. S. 421.

korában lett nagykorú, Mátyásnak még 19 éves korában gyámja volt, I. Lajost, V. Lászlót és I. Lipótot 16 éves korukban tekintették nagykorúaknak, viszont III. László 6, IV. László 10, Salamon és II. Géza 11, II. István, III. István és II. Lajos már 15 éves korukban valósággal uralkodtak.¹

A korhatár tekintetében tehát a magyar közjog nem rendelkezik. A jogtörténelem pedig mindössze azt a gyakorlatot mutatja, hogy a közönséges magánjog szabályai a király nagykorúsága tekintetében nem irányadók. Ez voltaképpen helyes is annyiban, hogy az államérdek a mihamarábbi személyes uralkodást kívánja. Általában a nagykorúság (Mündigkeit) és a személyes uralkodásra való képesség (Thronmündigkeit) korhatárai nem kell hogy szükségképpen összeessenek, mint ahogy a *gyámság* és a *gyámkormányzóság* vagy *régensség* szintén nem azonos fogalmak. A patrimoniális felfogás természetesen, amely a magántulajdont és a terület feletti uralkodási jogot nem tudta szétválasztani egymástól, egynek vette a gyámot és a régenszt is.² Manapság azonban világos, hogy a *gyámság* magánjogi intézmény, amely a kiskorú magánjogi, személyes viszonyaira vonatkozik, míg a *gyámkormányzóság* az illetőnek állami, közjogi hatáskörét látja el. A régens, amikor ezt a működést végzi, nem az uralkodó személyét, hanem magát az államot szolgálja az uralkodó helyett. Uralkodó és régens tehát ugyanannak az államszervnek két oldalát tüntetik fel, fogalmilag egybe tartoznak, de az emberi szervezet tökéletlensége folytán két külön személyre ruháztatnak.³

A személyes uralkodási képesség korhatára tekintetében tehát, mivel a magyar alkotmány szabatosan nem intézkedik, a *pragmatica*

¹ V. ö. Cziráky, *Conspectus*. T. I., p. 114. — Ferdinandy, *Kir. mélt.* 125. s. kl. — Krüger Aladár, *A régensség a magyar közjogban*. Nagyvárad, 1905. 45. l. — Nagy Ernő, *Közjog*. 246. l. — Fraknói, *Trónöröklés*. 8. l.

² Hormayr pl. ezen az alapon össze is téveszti a gyám és a gyámkormányzó fogalmát. Ueber Minderjährigkeit, Vormundschaft und Grossjährigkeit im österreichischen Kaiserstaat und Kaiserhause. Wien 1808, S. 140 f. — Érdekes különben, hogy még az 1485:2. t.-c.-ünk is azt rendeli: »... ha valamely király kiskorú örököszt hagyyna maga után, a nádor tisztnél fogva mint az ő gyámja tartozik és köteles őtet *apai országaiban és uradalmaiban* megtartani és hűségesen megvédelmezni.« V. ö. T e z n e r, *Der Kaiser*. S. 166.

³ Maga ez a kifejezés, hogy *régens*, voltaképpen nem is helyes, mert valójában az uralkodásban akadályozott is uralkodó (regens), sőt tulajdonképpen ő a monarcha, az uralkodó. De helyes, ha abban az értelemben vesszük, hogy a *regens* szó az aktív kormányzati tevékenységet jelzi, amelyet most nem az uralkodó végez. A *gyámkormányzó* kitétel még helytelenebb, mivel igen magánjogi ízü.

sanctio értelmében pedig Magyarországon és Ausztriában ugyanaz a természetű személy uralkodik: a két államban egybehangzó intézkedések válnának szükségessé. Ilyenek azonban mindmáig nem történtek. Az ausztriai rendelkezések pedig egyfelől zavarosak, másfelől meg Magyarországra nézve nem is kötelezők.

Ami Ausztriában a nagykorúságnak kezdődő határidejét illeti, erre nézve azt mondhatjuk, hogy a házi obszervancia értelmében a mindenkor uralkodó volt jogosítva a 15—18. évek közt a határt megszabni.¹ Mégis a legrégibb jogforrások a 16. esztendőt mutatják a nagykorúság kezdődőévéül, viszont később a 18. életév szerepel ilyenül. Így I. Ferdinánd végrendeletei, valamint legfiatalabb fiának, Károlynak, továbbá II. Ferdinándnak és testvérének, Lipótnak végintézkedései mindenütt ezt az évet állapítják meg a nagykorúság kezdetéül. Ugyanezt a korhatárt határozza meg a Lotharingiai Ferenc és Mária Terézia közt 1736 január 30-án létrejött házassági szerződés is. Ugyancsak a 18. esztendőt veszik a nagykorúságnál alapul az 1848—49-i alkotmányozó törekvések, követte látszólag a házi törvények intézkedését. Így az 1848 április 25-i (Pillersdorff-féle) alkotmány 6. §-a;² a Kremsier-javaslat 58. §-a; az 1849 március 4-i birodalmi alkotmány 10. §-a.³ Fel kell végül említenünk az 1848 december 1-i okiratot, amelyben V. Ferdinánd (mint I. Ferdinánd császár) »mint uralkodót és családfőt megillető jogainál fogva« unokaöccsét, Ferenc József főherceget nagykorúnak nyilvánította.

Manapság a nagykorúságra nézve az 1839 február 3-i házi szabályzat rendelkezései volnának irányadók, csakhogy ezek meg nincsenek közzétéve. Kérdés tárgya marad tehát, hogy a fenti 1848 december 1-i okiratot e szabályzatra való tekintettel állították-e ki, vagy pedig mindössze csak az akkori politikai helyzetnek volt hirtelen eredménye. De viszont azt sem lehet figyelmen kívül hagynunk, hogy az 1867 december 21-i törvény 2. §-a rendelkezésének megfelelően, amelynélfogva a császári ház nagykorú hercegei meghívót kapnak az urakházába, az osztrák államjogi gyakorlat szerint a betöltött 20. életévükkel vezetettnek be a matrikulába.⁴ Ebből tehát az következne, hogy a főhercegek Ausztriá-

¹ V. ö. Heffter, i. m. S. 247 f. — Turba, GPS. Bd. II, S. 305.

² »Der Thronfolger ist nach dem zurückgelegten 18. Jahre volljährig.«

³ Ez óvatosan csak ennyit mond: »Die Bestimmungen der Hausgesetze über die Grossjährigkeit des Thronfolgers, dann über die Einsetzung einer Vormundschaft oder Regentschaft bleiben in Wirksamkeit.«

⁴ Bernatzik ezt is tévesen a 18. életévre teszi. NPS. S. 155.

ban 20 éves koruk betöltésével lesznek *nagykorúak*, míg a *személyes uralkodási képesség* rájuk nézve korábbi időpontban áll be. Erre az időpontra nézve pedig ingadozó az írók felfogása. Schrötter,¹ Gustermann,² Hormayr,³ Lentner⁴ és Hauke⁵ a 16. életévet vallják, viszont Beck,⁶ Ulbrich⁷ és Tezner⁸ a 18. évet. Kétségtelen, hogy az 1839-i házi szabályzat keletkezéséig, eltekintve annak a néhány fent elősorolt végrendeletnek 18. évre vonatkozó intézkedésétől, amely viszont a cseh választófejedelemi jogra való tekintettel jött létre,⁹ a 16. év volt az állandóbb gyakorlat. Ingadozást azonban emellett is találunk. Úgyhogy igaza lehet Turbának, miszerint az 1839-i szabályzat, amely új jogot nem alkotott, csak az obszervanciákat gyűjtötte össze, az uralkodóház mindenkorú fejének bizonyos latitude-öt biztosíthatott a személyes uralkodási korhatár megállapításában.¹⁰

ad b) A kiskorúsággal analóg állapotnak tekintik, ha az uralkodó halálakor özvegye vagy a trónra legközelebb jogosított, de szintén elhunyt örökösnek özvegye teherben marad hátra, és a trónöröklési rend értelmében esetleg a születendő gyermeket illetné a trón. Államjogi szempontból a régensségnak ily esetre való beállításában sokan nehézségeket látnak. Hiányzik ugyanis az alieno nomine való uralkodás, ami pedig a régenség legfontosabb tényálladéka. Hiányzik az uralkodó, akinek nevében a régenség gyakoroltatik. Többen ezen a »Nasciturus pro jam nato habetur« fikció alkalmazásával segítenek, vagy pedig az alany nélküli jogokkal dolgoznak. Mások provizórikus trónöröklésről vagy éppen interregnumról beszélnek. Túlságosan magánjogias ízü az a felfogás, amely szerint ilyen esetben a régens a pillanatnyilag fejét nélkülöző uralkodóház nevében végzi a kormányzást.¹¹ Tulajdonképpen nincs

¹ Grundriss des österreichischen Staatsrechtes. Wien 1775, S. 137.

² Österreichisches Staatsrecht. T. I, S. 331 f.

³ Minderjährigkeit. S. 102.

⁴ Grundriss des Staatsrechtes der österreichisch-ungarischen Monarchie. Wien 1885, S. 90.

⁵ Monarchenrecht. S. 124.

⁶ Specimen I. Juris Publici Austriaci. Viennæ 1750, p. 71.

⁷ Staatsrecht. S. 80.

⁸ Der Kaiser. S. 182.

⁹ Az 1356-i aranybulla VII. f. 4. §-a a betöltött 18. évhez kapcsolta a birodalmi választójog gyakorlását.

¹⁰ GPS. Bd. II, S. 306.

¹¹ Igy Hauke, Monarchenrecht. S. 122 f. — L. e kérdés bő tárgyalását Manner, Regentschaftsprobleme unter besonderer Berücksichtigung des bayerischen

sok értelme, hogy jogi relevanciák tekintetében különbséget tegyünk az uralkodásban tartósan gátolt és a még meg nem született uralkodó közt.¹ Az uralkodás ilyenkor »ventris nomine« történik.

Az embrióállapotban való trónöröklési bizonytalansághoz hasonlóan tartják azt az esetet is, amikor a trónörökös személye valamely trónviszály következtében vitatott.²

ad c) Végül személyi akadályoztatási ok az uralkodásban a *tartós testi vagy lelki betegség folytán beálló cselekvési képtelenség*. Itt két eset gondolható. 1. Ha az a trónralépés előtt állott be, 2. ha utána.³

Nehéz kérdés, hogy ki állapítsa meg a képtelenség fokozatát. (Pl. hogy a siket-némaság, vakság, hülyeség, örültség stb. milyen fokban zárja ki a személyes uralkodási képességet.) Alkotmányunk szelleme értelmében ez a feladat csakis a törvényhozásra hárulhat. Mivel azonban hazánkban és Ausztriában az uralkodó fizikai személye közös, ismét csak egyöntetű intézkedés válnék szükségessé. Odaát tehát szintén nélkülözhetetlen volna az alkotmányszerű tényezők közreműködése.

Az is kérdés, hogy ha az uralkodó személyében bekövetkezett állapot meghatározására kerül a sor, milyen közjogi elbírálás alá esik a törvényhozásnak ez a határozata. A király nem szentesítheti, hisz a határozat éppen az ő uralkodásra való képtelenségét állapítja meg. De úgy látszik, hogy a régens sem, mert hisz gyámkormányzói hatalma éppen e törvény létrejövetelével fog kezdődni, addig tehát őt a szentesítési jog meg nem illetheti. A gyakorlat azonban mind a külföldön, mind hazánkban a régens szentesítési jogát mutatja. Így szentesítette nálunk Hunyadi János és Szilágyi Mihály a gyámkormányzóságát elrendelő törvényt. Találunk itt némi analógiát a koronázatlan és koronázott király jogállásához. Ennek mintájára valóban mi akadályos, hogy a régensség felállításáról szóló törvényt az alkotmányszerű formák megtartása közt (esküdtétel stb.) beiktatott régens szentesíthesse.⁴

Staatsrechts. (Annalen des Deutschen Reichs. Jahrg. XLIX, München u. Berlin 1913.) S. 724 f. — Ugyanitt a régensség teljes irodalma. S. 772 f.

¹ Igy Tezner, Der Kaiser. S. 173. — Bornhak, Staatsrecht. Bd. I, S. 203 f.

² L. Anschütz, Staatsrecht. S. 134. — Meyer—Anschütz, i. m. T. I, S. 312. — Ilyen trónöröklési viszályok még újabban is fordultak elő, így Oldenburgban, Lippében és Braunschweigban.

³ Ulbrich szerint Ausztriában az első esetben előre kellene törvény útján gondoskodni. A másik esetben ellenben elég volna, ha a legközelebbi öröklésre képes agnátus mint trónörökös megtenné a trónfoglaláshoz szükséges lépéseket, amely cselekményhez, mint rendkívüli eljáráshoz, a parlament hozzájárulna. Staatsrecht. S. 79.

⁴ V. ö. bővebben Krüger Aladár, i. m. 50. s. kl.

Sokan idesorozzák azt az esetet is, ha az uralkodó *erkölesi okokból* válik a trónra alkalmatlanná. Ha ez olyan nagyfokú, hogy esetleg az állam létét is fenyegeti (pl. nagyfontosságú állami titkok elárulása stb.), akkor az uralkodó felelőtlenségének elvét hajlandók az állami suprema lex elvének feláldozni és a régensség felállításának szükségét vallják.¹

ad 2. Ugyancsak a régensségről való gondoskodás esete forog fenn, ha a tartós akadály nem az uralkodó személyében, hanem külső, *tárgyi körülményekben* rejlik. Mint esetek különösen a visszatartás, a hadi fogság és az eltűnés jöhetnek itt tekintetbe.

II. 1. Ami most már a régensség felállításának közjogi cselekményét illeti, bizony ez irányban meglehetősen magánjogi ízű volt nálunk is a gyakorlat. Eleinte egyszerűen a szülők rendelik ki a gyámkormányzót (így III. és IV. Lászlóra nézve, sőt később is még II. Ulászló maga jelöli ki fia, Lajos mellé Miksa német császárt és Zsigmond lengyel királyt, de az országgyűlés utóbb másként intézkedik,²) majd az özvegy királynénak jut ez a tisztség (I. Lajos özvegye). Később a közjogi felfogás diadalmaszkodását jelzi, amikor a gyámkormányzót az ország rendei jelölik ki (így Hunyadi Jánost és Szilágyi Mihályt, majd II. Lajos mellé a 12 fő- és 16 köznemesből álló kormányzótanácsot).³ Még inkább, amikor az ország első közjogi méltóságával, a nádori tiszttel kötik össze. Az 1485 : 2. t.-c. azt is rendeli, hogy : »A . . . nádornak időközben, míg az örökös felserdült korát eléri, ennek összes alattvalói és országglakosai épen úgy tartoznak engedelmeskedni s magukat minden dologban alárendelni, mint valódi uroknak és királyuknak.« A nádort tehát mint gyámkormányzót a királyi hatalomkör gyakorlása az alkotmány határai között teljességében megillette, csak hogy nem a maga, hanem a király nevében gyakorolta.

Az 1485 : 2. t.-c. ma sincs hatályon kívül helyezve, tehát rendelkezése ma is fennáll. Későbbi törvények is megerősítették. Így az 1681 : 1., 1715 : 5., 1741 : 4., 9. és 1791 : 5. t.-c.-ek. De a nádori állás betöltetlen, és az 1867 : VII. t.-c. 2. §-ának rendelkezése szerint : »Mindaddig, míg a nádori méltóság hatásköre a felelős kormányzat elveivel megegyezőleg, törvény által szabályozva nem lesz : a nádor-választás elhalasztatik.« Ma tehát az 1485 : 2. t.-c. nem alkalmazható. Az intézkedés feladata ennek következtében ilyen esetben nálunk *az országgyűlésre* hárul. De itt

¹ V. ö. Tezner, Der Kaiser. S. 169 f.

² L. Szabó Dezső, Országgyűl. tört. 3. l.

³ L. u. o. 6. s. kl. — Krüger Aladár, i. m. 5. s. kl.

sem szabad mellőznünk a *pragmatica sanctio*nak azt a rendelkezését, amely szerint hazánkban és Ausztriában ugyanaz a természeti személy uralkodik és hogy a két állam közt ennek alapján szabályozza a viszonyt az 1867: XII. t.-c., aminek figyelmen kívül hagyása a gyámkormányzóság felállításánál nagy akadályokba ütköznék.¹

2. Ausztriában azonban a régensségre vonatkozó házi törvényi intézkedések nincsenek közzétéve. Az áprilisi alkotmány 7. §-ának az a rendelkezése, hogy a trónörökös kiskorúságának, valamint önuralkodásra való képtelenségének esetére a régenség felállításáról *külön törvény* fog intézkedni; továbbá a márciusi alkotmány 10. §-ának az a határozata, amely a gyámságra és régensségre vonatkozó *házi törvényi* rendelkezéseket fenntartja, nincsenek érvényben. De a házi törvények itt annál kevésbbé jöhetnek tekintetbe, mivel a *pragmatica sanctio* a házi jogot csakis arra az esetre ismerte el érvényesnek, amikor a trónöröklés az utolsó trónbirtokosról a trónvárományosi joggal felruházott családtagra átszáll. Tökéletesen igaza van tehát T e z n e r -nek, hogy ily módon az alkotmányos államra nézve az egész kérdés szabályozatlan.² Ugyanígy B e r n a t z i k is, aki szerint a házi törvények alapján való eljárás azért volna lehetetlen, mert nem adna a régensnek elegendő tekintélyt a bíróságokkal szemben, amelyek csak a törvényekhez vannak kötve.³

Ha azonban feltesszük, hogy az 1839-i családi szabályzat idevonatkozólag is fenntartotta a régi obszervanciákat,⁴ akkor Ausztriában a gyámság és a régenség a *legközelebbi nagykorú trónörökös*t illeti.⁵ De épen az előbbieket alapján helyesebb azt mondani, hogy *Ausztriában a régenség szabályozatlan*. Amit erre nézve az osztrák közjog tanít-

¹ V. ö. N a g y E r n ő, Közjog. 245. l. — Gondoljuk csak meg pl., ha a törvényhozó testek nem tudnak megállapodásra jutni a kvóta arányára nézve, hogyan végezhethné az Ausztriában és Magyarországon külön régens a döntést?

² Der Kaiser. S. 167.

³ NPS. S. 153.

⁴ Hogy történtek benne e tárgyat illető rendelkezések, kiténik Ferdinánd Miksa főherceg, a későbbi mexikói császár 1864 április 9-én kiállított családi szerződésének 2. cikkéből, amely a következőképp hangzik: »Diese Verzichtleistung erstreckt sich auch auf alle mit dem Successionsrechte in Verbindung stehenden Befugnisse, mithin auch auf das in dem *Familienstatute* unter gewissen Bedingungen begründete Recht zur Führung der Vormundschaft über einen minderjährigen Thronfolger.« Közli T e z n e r, Der Kaiser. S. 197.

⁵ Az idevonatkozó házi törvényi intézkedések történetére nézve v. ö. T u r b a, GPS. Bd. II, S. 302 f.

hat, az csak az általános jogelvekből következik.¹ Már az áprilisi alkotmány helyesen állapította meg, hogy az idevonatkozó kérdések szabályozása csakis *külön törvény* útján történhetik.

Annál meglepőbb ezek alapján Turbának az a felfogása, hogy Magyarország 1722-ben, amikor a házi törvényeket (köztük főleg II. Ferdinándnak a gyámkormányzóságot is szabályozó 1621-i végrendeletét) az országgyűlésen felolvasták, a házi törvényeknek a gyámságra és régensségre vonatkozó intézkedéseit is elfogadta.² Különösen hivatkozik az 1485-i törvény hatályának megszűnése tekintetében az 1687. és 1715. évi alkotmányrevíziókra, amelyek mellőzték a nádornak »teljes és korlátlan hatalmát« és hogy 1722–23-ban sem történt semmiféle fenntartás a nádor gyámkormányzói jogai tekintetében.

Ezzel szemben már Schiller³ tüzetesen kimutatta, hogy azok a bizonyos »alkotmányrevíziók« mindössze egyes határozmányokból állottak, és amit a nádor régi törvényes jogköréből nem szüntettek meg, az továbbra is fennmaradt. Már pedig nincsen olyan törvényünk, amely a nádornak idevonatkozó jogait megszüntette vagy korlátozta volna. Sőt még az sem áll meg, mintha 1723-ban ezeket a nádori jogokat *fenn nem tartották volna*. Az 1723 : 4. t.-c. kimondja, hogy a rendeknek a király által »... megerősített szabadságai közé, ... a nádor s egyszersmind helytartó hatalmát és kiváltságát is, az 1715-ik évi 5. és 33. és az ezekben idézett s egyéb erről alkotott törvények értelmében bele kell érteni. [Bev.] Ezért Ő... felsége a nádori s egyszersmind helytartói hatalmat és joghatóságot is a fentebb idézett törvények értelmében jószágosan megerősíti.« Ha most már meggondoljuk, hogy a törvény által rendelt királyi helytartó voltaképen az uralkodásban tartósan gátolt királynak a helyettese, továbbá, hogy az 1723 : 4. t.-c. által a nádornak a kiskorú trónörökös esetében való gyámkormányzói tiszte is fenntartatott : akkor igazán érthetetlen Turb a tétele előttünk.

Az 1723 : 4. t.-c. ugyanis utal az 1715 : 5., ez pedig az 1681 : 1., ez viszont magára az 1485 : 2. t.-c.-re. Amikor pedig az 1741 : 4. t.-c. Mária Terézia férjét, Lotharingiai Ferenc herceget korregenssé teszi, 3. §-ában külön intézkedik a trónörökös kiskorúsága esetére a gyámkormányzóságnak a korregens apa részére való biztosítása iránt, de siet egyúttal nyomban kimondani, hogy ebből az esetből a jövőendő nőkirályok férjei *következtetést nem vonhatnak* és hogy *a nádori hatóság sértetlen marad*.

¹ V. ö. Seidler, Studien. S. 67.

² GPS. Bd. II, S. 258 f. ³ Hausgesetze. S. 36 f.

Mint Deák Ferenc második feliratában mondta: »Ha Magyarország alkotmányos önállással nem bírt volna, ha törvény szerint nem a nádort illette volna a kiskorú magyar királynak gyámsága: nem lett volna szükséges ezen törvényezikket alkotni, mert a gyámság mind természet szerint, mind az örökös tartományokban fennállott törvény szerint az édes atyát illette volna.«¹

Turba egy nem a trónöröklési értelemben vett uralkodóházhoz tartozó vagy éppen választott gyámkormányzóban egyenesen a *pragmatica sanctio* által teremtett unió megsértését látja. Elfelejtji, hogy a *pragmatica sanctio*ban megállapított uralkodó természeti személyi közössége, valamint az osztrák örökös tartományoknak és Magyarországnak oszthatatlansága és elválaszthatatlansága nem az uralkodás egységét meg közösségét és így se nem *interregnumot*, sem pedig az örökös monarchia örökös jellegének megsértését jelenti, ha a régensség egy a szuverénítás minden külső jelével felruházott uralkodó *nevében* gyakoroltatik.²

Ugyanezen az alapon téves Cziráky-nak az a felfogása is, hogy Ausztriához való viszonyunk következtében nálunk is az kell hogy legyen a gyámkormányzó, aki Ausztriában, *t. i. az uralkodó legközelebbi agnátusa*.³

Turba idevonatkozó téves nézeteit legújabbán Bernatzik tette teljesen magáévá, egyszerűen lekopírozta azokat,⁴ pedig módjában lehetett volna már Schiller idézett alapos dolgozatát áttanulmányozni, amiről azonban tudomást sem vett.

3. Ami most már a magyar királyi régens beállítására vonatkozó módozatokat illeti, közjogi íróink többféle megoldást ajánlanak.⁵ Egyik volna, hogy azt a főherceget, aki Ausztriában a házi törvények értelmében régens volna, nádorrá választanánk, és így a régi magyar törvények alapján gyakorolná a gyámkormányzóságot. Vagy egyszerűen azt választanánk régenssé, aki Ausztriában ezt a méltóságot viseli. Esetleg régensi bizottságot alakítanánk, amelynek egy-két tagját a magyar ügyekre a magyar országgyűlés, ugyanannyit az osztrák ügyekre a birodalmi gyűlés jelölne ki, és az elnökséget a döntés jogával a legközelebbi

¹ L. Beszédei. III. k., 236. l.

² L. Schiller, Hausgesetze. S. 38.

³ Conspectus. T. I., p. 112. Hogy egyébként Cziráky az 1485:2. t.-c.-et is helytelenül értelmezi, v. ö. Ferdinandy, Kir. mélt. 122. s. kl.

⁴ NPS. S. 153 f.

⁵ L. ezeket Krüger Aladár, i. m. 55. s. kl.

rokon, nagykorú főherceg viselné. De á k F e r e n c véleménye szerint: »... valamint mi nem egyeznénk abba, hogy Magyarországra nézve az uralkodási teendőket oly egyén teljesítse, kit akár az uralkodói ház családi törvényei, akár amaz országok magok bízának meg a gyámsággal, úgy őtőlők sem kívánhatnók, hogy a mi nádorunk intézkedjék rájuk nézve. Ennek természetes következése az lesz, hogy ily esetre regensségről, s lehet, hogy az országok különféleségéhez képest több tagú regensségről kell majd gondoskodni, annyival is inkább, mert vannak az uralkodó fejedelem köréhez tartozó oly jogok és köteleességek, melyeket minden részre külön gyakorolni nem lehet. Akár tartja meg az ország ezentúl is a nádori hivatalt, akár megszünteti majd valamikor, az országgyűlésnek mindenesetre részletes és határozott törvény által kell gondoskodnia arról, hogy a kiskorú királynak gyámságát és ezzel együtt az uralkodói teendőket Magyarországra nézve ki vigye és minő hatáskörrel.«¹

Bármilyen formában történjék is a szabályozás, annyi bizonyos, hogy Ausztriának Magyarországhoz való mai viszonyánál fogva (az 1867: XII. t.-c.) más megoldás, mint a régensnek közös természeti személye, nem gondolható. A törvényes szabályozás azonban mind nálunk, mind Ausztriában mihamarább felette kívánatos volna, mivel bármely pillanatban beállhat a régensség felállításának szüksége, és könnyen megeshetik, hogy már nem lesz idő az olyannyira fontos törvény megalkotására, mivel hiányozni fog, aki a javaslatot szentesítse.²

B) Az uralkodás befejezésének a következő három esete lehetséges: I. az uralkodó *halála*, II. a trónról való *lemondása*, III. a tróntól való *megfosztása*. A két utóbbi irányában sem a magyar, sem az osztrák *pragmatica sanctio* nem tartalmaz intézkedéseket, mint ahogy az alkotmányok általában nem rendelkeznek idevonatkozólag. A szabályokat az általános jogi elvekből szokás meríteni.

ad I. A trónnak *elhalálozás* folytán való megüresedése az uralkodás befejezésének természetes oka.

ad II. A már megnyílt vagy már elfoglalt trónról való lemondásnak alapja, hogy senki sem kötelezhető arra, miszerint uralkodó legyen vagy maradjon. Ennek *politikai* és *jogi* oka van. *Politikai*, hogy az államnak

¹ 1867. május 28-i képviselőházi beszédében. L. Beszédei. V. k., 93. l.

² V. ö. K m e t y, Törvényt a nádori méltóságról! (JK. LI. évf., 53. sz., 1916.) 480. l. — A külföldi alkotmányok idevonatkozó intézkedéseit l. K r ü g e r A l a d á r, i. m. 22. s. kl.

legfőbb vezetése egy uralkodásra kényszerített fejedelem által az állami érdekeknek megfelelően alig képzelhető. *Jogi* pedig, hogy az uralkodásra kényszerítés csak egy más állami szerv útján történhetnék, ami pedig áttörné az uralkodó legfőbb állami szerviségének elvét.

A trónlemondás jellegét tekintve az írók nézete két csoportra osztható. Az egyik szerint az voltaképpen *magánakaratnyilvánítás*, mert ebben a pillanatban az uralkodó mint egyén cselekszik és nem mint államszerv. Vagyis a trónlemondás *nem kormányzati cselekmény*, úgyhogy hozzá miniszteri ellenjegyzés sem szükséges.¹ Az írók másik csoportja ennek az ellenkezőjét vitatja.² A tényleges gyakorlat is ingadozik.³ Szardiniában pl. Károly Albert király 1849-ben előbb szóbelileg mondott le több személy, köztük egy miniszter előtt, majd jegyző által kiállított okiratban, amelyet a parlament néhány nap múlva tudomásul vett.⁴ Nálunk az 1867: III. t.-c. 3. §-a kimondja, »hogy minden ezentúl bekövetkezhető trónlemondás Magyarország külön értesítése mellett s alkotmányos hozzájárulásával történjék.«

E törvény meghozatalának oka az volt, hogy V. Ferdinánd királynak a trónról és Ferenc Károly trónörökösnek a *megnyílt öröklésről* való lemondása⁵ alkalmából 1848-ban a lemondás Magyarország külön

¹ Igy Radnitzky, Parteiwillkür im öffentlichen Recht. Wien 1888, S. 20. — Rehm, Fürstenrecht. S. 431. (Ő ugyan a trónlemondást kormányzati cselekménynek minősíti, de a miniszteri ellenjegyzést nem tartja szükségesnek. Ellenmondás.) — Frisch, Die Verantwortlichkeit der Monarchen und höchsten Magistrate. Berlin 1904, S. 370. — U. a., Der Thronverzicht. Tübingen 1906, S. 73 f. — Mayer, Otto, Das Staatsrecht des Königreichs Sachsen. (Öff. R. d. G. Bd. IX, 1909.) S. 63. — Marshall v. Bieberstein, Verantwortlichkeit und Gegenzeichnung bei Anordnungen des obersten Kriegsherrn. Berlin 1911, S. 536. — Jellinek, Schriften. Bd. II, S. 168. (Szerinte azonban a miniszteri ellenjegyzés a hitelesítés miatt szükséges, de felelősséget nem vállal érte.) — Seydel—Grassmann — Piloty, i. m. Bd. I, S. 101. — Anschütz, Staatsrecht. S. 133. — Meyer—Anschütz, i. m. S. 306.

² Igy Sarwey, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg. Tübingen 1883, Bd. I, S. 75. — Hauke, Die Lehre von der Ministerverantwortlichkeit. Wien 1880, S. 146. — U. a., Monarchenrecht. S. 136. — Abraham, Der Thronverzicht nach deutschem Staatsrecht. Berlin 1906, S. 53 f. — Göz, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg. (Öff. R. d. G. Bd. II, 1908.) S. 67. — Kormann, Die ministerielle Gegenzeichnung bei dem sogenannten Thronverzicht. (Grünhuts Z. Bd. XXXVIII, 1911.) S. 91 f. — Tezner, Der Kaiser. S. 162.

³ L. Jellinek, System. S. 341. — Abraham, i. m. S. 55 f. — Frisch, Thronverzicht. S. 95 f. ⁴ L. Morelli, Il Re. Bologna 1899, p. 286 e seg.

⁵ A már megnyílt vagy már elfoglalt trónról való lemondás közt épen az 1867: III. t.-c. alapján kell különbséget tenni, bár e különböztetést jogilag helytelennek

megemlítése nélkül történt (l. a törvény 2. §-át), ami pedig az addigi alkotmányos gyakorlattal ellenkezett. (L. pl. I. Rudolf lemondását II. Mátyás javára.)

Az 1867: III. t.-c. rendelkezésénél fogva tehát nálunk a lemondás csak akkor válik befejezetté, és a trón csak akkor nyílik meg, ha a király a lemondásáról szóló törvényt szentesítette. Ez az utolsó államszervi, kormányzati cselekvénye. A jövő király ugyanis még nem szentesítheti, hisz ő csak akkor lesz király, ha az előd lemondása törvényszerűen befejezetté válik.¹

A magyar alkotmány tehát a trónlemondást és a megnyílt öröklésről való lemondást kormányzati cselekménynek tekinti, ami nem egyezik ugyan meg a modern jogi felfogással, bár jogiasabb színezetű. De nem jelenti a törvénynek az a kitétele, hogy a lemondás Magyarország alkotmányos *hozzájárulásával* történjék, mintha a parlament a hozzájárulás

tartjuk. Mivel ugyanis a trón az előd halála vagy lemondása pillanatában ipso facto, minden trónfoglalási cselekmény nélkül száll át az utódra, az az öröklés megnyílása pillanatában uralkodó lesz. Reá nézve tehát már *nem a megnyílt öröklésről*, hanem *magáról a trónról* történik a lemondás. Idevonatkozólag az 1867: III. t.-c. (Ausztriában pedig az 1848 december 2-i császári pápens RGBL. Nr. 1 für 1849) helytelen különböztetést tett. Eszerint ugyanis előbb V. Ferdinánd mondott le a *trónról*, azután lemondott a soron lévő Ferenc Károly a *trónöröklésről* és a képviseleti elv alapján így került Ferenc József a trónra. Eszerint tehát Ferenc Károly egy pillanatig sem volt király, ami pedig annak a jogi alapelvnek az áttörése, hogy az utód a trón megnyíltakor ipso facto uralkodó lesz. A helyes jogi minősítés szerint tehát Ferenc Károly V. Ferdinánd lemondása után király lett és már mint ilyen mondott le a trónról. T e z e r az előd lemondása és az új uralkodó trónralépése közt eltelt időpontot, amelyben a soron lévő nem mint uralkodó mondott le, egyenesen a választási monarchiában előjövő interregnum állapotával hasonlítja össze. (Der Kaiser. S. 160 f.) Ez pedig ellenkezik az örökös monarchia jogi természetével.

¹ Épen így a spanyol alkotmány 55. cikke, valamint az 1906-i orosz állami alap-törvények 38. cikke. — Angliára nézve ugyanezt mondhatjuk, amennyiben ott a trónöröklést a common law szabályozza; eszerint pedig nemo hæres viventis, vagyis lehetetlen volna, hogy a lemondó utódja király legyen. Tehát minden egyes esetben külön törvényre van szükség a common law általános szabálya alól kivételt teremteni. V. ö. F r i s c h, Thronverzicht. S. 96 f. — F r i s c h téved, amikor Magyarországra nézve azt hiszi, hogy a lemondáshoz egyszerűen csak a parlament hozzájárulása kívántatik meg, de nem szükséges a törvényi forma, mint azt pl. a spanyol alkotmány előírja. (Thronverzicht. S. 101 f.) Ő nem jól értelmezte az 1867: III. t.-c.-et. Ez ugyanis 3. §-ában »alkotmányos« hozzájárulást kíván, 2. §-ában pedig az előzmények indokolásánál előadja, hogy a lemondási »okiratok az országgyűléssel tárgyalás, elfogadás és *törvénybe iktatás* végett annak idejében nem is közöltettek.« A forma tehát nálunk határozottan törvényi.

megtagadásával meggátolhatná a lemondást. Hogy pl. az országgyűlés vonakodása esetén a lemondónak tovább kellene uralkodnia. Ez az értelmezés a legkomolyabb alkotmányharcok csiráját rejtene magában. A jelentősége csak annyi lehet, hogy az országgyűlésnek alkalma nyílik a lemondási nyilatkozat átvizsgálására annak valóságára, világosságára és a kinyilatkoztatás szabadsága tekintetében (hogy ugyan nem erőszak vagy kényszer útján jött-e az létre, nem áll-e az alkotmány valamely rendelkezésével ellentétben, nem tartalmaz-e olyan mellékkikötéseket, amelyek semmivé teszik stb.). Az országgyűlésnek szerepe tehát csak mintegy *ellenőrző*. Az alkotmányos forma csak mint a tudomásulvétel és a hitelesítés alakja szerepel. A trónlemondás ugyanis a modern közjogi felfogás szerint *egyoldalú*, vagyis a kijelentéssel már jogerős, nem szükséges annak elfogadása.¹

Mivel a lemondó csak a saját személyi jogai fölött rendelkezhetik, azonban az állam alkotmányában szabályozott trónöröklési rendet meg nem változtathatja, ebből következik:

1. hogy harmadik személy javára lemondani nem lehet;²

2. hogy a lemondás nem köthető mellékhataározmányokhoz. Így fenntartás vagy feloldó feltétel ki nem köthető. De megengedhetők a halasztó hatályú feltételek és az időhatározmányok, mert ezek mindössze csak a lemondás életbelépésének idejét állapítják meg. A meg nem engedett módon hozzáfűzött mellékhataározatok semmisek. Hogy az egész lemondást semmissé teszik-e, ez a magánjog analógiájára *quæstio facti*. Ha a mellékhataározmány mint *conditio sine qua non* szerepel, az egész lemondás semmis, különben pedig az ilyen mellékhataározmány nem írottak tekintetik.³

ad III. Nem intézkedik se nálunk, se Ausztriában a *pragmatica sanctio a trónról való letételről*, aminek szüksége pedig bekövetkezhetik, és erre az országgyűlés lenne illetékes. Ilyen eset volna elképzelhető,

¹ Igy Frisch, Thronverzicht. S. 99. — Anschütz, Staatsrecht. S. 132. — L. még fentebb a 400. l. 1. és 2. j.-ének irodalmát.

² A lemondás tehát nem lehet szerződés tárgya és a lemondó személyén túl nem hathat. Egy olyan irányú nyilatkozat pl., mint aminőt Ferdinánd Miksa kir. herceg a mexikói trónralépése alkalmából 1864 április 9-én kiadott, amelynek értelmében fiúmaradékai a férfiág öröklésre hivatott ágai közül utolsó sorban következzenek: pusztán törvénybe cikkelyezés útján nyerhetne mind nálunk, mind Ausztriában jogi érvényt, mert nyilvánvalóan a trónöröklési rend megváltoztatását tartalmazza.

³ L. Tezner, Der Kaiser. S. 133. — Meyer—Anschütz, i. m. S. 306. — Frisch (Thronverzicht. S. 115) és Abraham (i. m. S. 88) szerint a feltételeket mindig nem írottaknak kell tekinteni.

ha a trón az ági öröklés rendje szerint (pl. a kognátusi öröklés bekövetkeztével) valamely ellenséges állam uralkodójára szállana.¹ Újabban pedig arra mutatott a gyakorlat példát, hogy a régensség által képviselt uralkodót a régens közreműködésével hozott törvénnyel letették a trónról. Mindez azonban csakis vagy az alkotmánynak előzetes rendelkezése vagy pedig alkotmányváltoztatás útján történhetik. De éppen mivel szüksége előfordulhat, célszerűnek mutatkozik, hogy az alkotmány előzetesen szabályozza az előfordulható eseteket.²

Különben pedig a monarchikus elvből, az uralkodó felelőtlenségéből és a trónöröklési rendnek minden emberi önkénytől való mentesítéséből következik, hogy az uralkodó továbbra is megtartsa állását, bár személyében utóbb a mint trónörökösben megkívánt feltételeknek hiánya állott be vagy pedig egyébként méltatlanná vált az uralkodói állásra. Ilyen esetekül volnának elképzelhetők, ha pl. kitérne a római katolikus vallásból, vagy szerzetes rendbe lépne, vagy elmulasztaná a koronázás cselekményét, a hitlevél kiadását és az eskü letételét,³ vagy ha erkölcs-telen életmódot folytatna. Hajdan előfordult az uralkodónak azon a címen való letétele, hogy visszaélt az alkotmánnyal, vagy hogy erkölcs-telen életmódot folytatott. Manapság azonban ezek miatt nem lehetne trónjától megfosztani. Ellenben módjában lehet ilyenkor a törvény-

¹ A napilapokból tudjuk, hogy Angliában az Act of Settlement oly irányú megváltoztatását tervezik, hogy a német hercegeket, akiknek mint kognátusoknak várományosi joguk van az angol koronára, jöllehet e jog érvényesülésére belátható időn belül nincs is kilátás, mint ellenségeket megfosszák trónvárományosi joguktól.

² Ilyen trónról való letétellel végződött a II. Lajos és aztán Ottó bajor királyok alatt 1886—1913-ig fennállott régensség. A régenségről szóló 1913 november 4-i bajor törvény a bajor alkotmánylevél II. c. 21. §-ának kiegészítésével elrendelte: »Ist die Reichsverwesung wegen eines körperlichen oder geistigen Gebrechens des Königs, das ihn an der Ausübung der Regierung hindert, eingetreten und besteht nach Ablauf von zehn Jahren keine Aussicht, dass der König regierungsfähig wird, so kann der Regent die Regentschaft für beendet und den Thron für erledigt erklären. Der Landtag ist unverzüglich einzuberufen; es sind ihm die Gründe, aus denen sich die dauernde Regierungsunfähigkeit ergibt, zur Zustimmung anzuzeigen.« L. M e y e r—A n s c h ü t z, i. m. S. 306. — E törvényes rendelkezés alapján jelentette ki Lajos herceg bajor régens a trónt megüresedettnek, vagyis Ottó királyt trónjától megfosztottnak és magát királynak. V. ö. M e n n e r, i. m. S. 759 f. — D y r o f f, Die Lösung der bayerischen Königsfrage. (Annalen des Deutschen Reichs. Jahrg. XLVI, 1913.) S. 801 f. — A n s c h ü t z, Die bayerische Königsfrage. (Deutsche Juristen-Zeitung. Jahrg. XVIII, 1913.) S. 1281 f.

³ Ezek hatásai tekintetében v. ö. fentebb 376. s. kl. — Bár az alkotmány az eskü megtagadása esetére kimondhatja a trón elvesztését. Így volt ez pl. az 1791-i első francia alkotmányban. (II. f. 1. r. 5. c.)

hozásnak régensséget felállítani. A fennforgó esetekben a szellemi, lelki inkapacitás könnyen megállapítható.¹

C) Nem intézkedik sem az osztrák, sem a magyar *pragmatica sanctio a trónvárományosi jogról való lemondásról* vagyis a trónöröklési jogról való lemondásról a trón megnyílása előtt, amit még *fenntartás nélküli renúnciációnak* is neveznek, de ami nem tévesztendő össze sem a már megnyílt vagy elfoglalt trónról való lemondással, sem pedig a főhercegnőnek férjhezmenetelük alkalmával kiadott és a trónöröklési jogot kifejezetten fenntartó renúnciációjával.² A házi obszervancia azonban idevonatkozólag három esetet ismer: 1. lemondás a főherceg vagy főhercegnő részéről leszármazóinak trónvárományosi jogáról; 2. a renúnciálónak a maga trónvárományosi jogáról és 3. mind maga, mind leszármazóinak trónvárományosi jogáról.³

Az elsőre példa a nem egyenrangú házasság alkalmával kiállított renúnciáció, amikor a főherceg vagy főhercegnő nem a maga, hanem nem egyenrangú házasságából származó utódai trónvárományosi jogáról mond le. Az első ilyen eset volt a Habsburg-házban tiroli Ferdinánd főhercegé Welser Filippinával 1557-ben kötött házassága alkalmával. Ilyen volt estei Ferenc Ferdinánd főhercegé is Chotek Zsófia grófnővel 1900-ban létrejött házasságakor.⁴

A fenntartás nélküli renúnciáció második és harmadik esetére példa János Nepomuk Salvator főhercegnek (utóbb Orth Jánosnak) 1889-i,⁵ illetve Toscanai Lipót főhercegnek (utóbb Wölfling Lipótnak) 1902-i,⁶ majd Ferdinánd Károly főhercegnek (utóbb Burg Ferdinándnak) Czuber Bertával kötött morganatikus házassága alkalmával 1911-ben⁷ történt

¹ V. ö. Schulze, Staatsrecht. Bd. I, S. 276 f. — Reh m, Fürstenrecht. S. 428 f. — Tezner, Der Kaiser. S. 164. ² V. ö. fentebb 195. s. kl.

³ Itt természetesen csak a születendő leszármazók trónvárományosi jogáról való lemondásról lehet szó, mert a már élő kiskorúak jogáról gyám útján lemondani, amit némelyek a német fejedelmi jog területén vitatnak, alig egyeztethető össze a modern jogi elvekkel. Egyenesen a trónöröklési rend erőszakos megsértése II. Miklós orosz cár 1917 március 15-i manifestuma, amelyben nemcsak a maga, hanem kiskorú fia nevében is lemond a trónról. ⁴ L. Turba, PSR. S. 29.

⁵ L. Støerk, i. m. S. 11 f. — Reh m, Fürstenrecht. S. 282, 289. — Turba, i. h.

⁶ L. Støerk, i. m. S. 16 f., 40 f. — Reh m, Fürstenrecht. S. 259, 277, 282, 289. — Turba, i. h.

⁷ L. Schiller, Die Ehe Ferdinand Burgs und das ungarische Staatsrecht. (Pester Lloyd vom 28. November 1911, Morgenblatt.) S. 4 f. — Csekey, Burg Ferdinánd házassága és a magyar közjog. (Kecskeméti Lapok 1913 május 11-i sz.) 3. s. kl.

lemondása mind maga, mind utódai nevében a főhercegi minőségről és a trónvárományosságról, amely alkalomból az uralkodóházból is kiváltak. Ferdinánd Miksa főherceg Mexikóba történt elutazása előtt, hogy magát ott császárrá koronáztassa, 1864-ben szintén lemondott a maga és utódai trónvárományosi jogáról, de nem vált ki a dinasztíából.¹ Toscanai Lujza főhercegnő (majd utóbb Montignoso grófnő) pedig amikor először a szász trónörököshöz ment férjhez, rendes jogfenntartó renunciációt adott ki, mint a többi külföldön egyenrangú házasságot kötő főhercegnő. Közben 1903-ban azonban, amikor férjétől való válása még folyamatban volt, úgy rendelkezett az ausztriai ház feje, hogy függesztessenek fel ránézve mindazok a jogok, tisztességek és előnyök, amelyek őt mint a szász trónörökös feleségét született osztrák főhercegnői minőségében eddig megillették, és hogy ez a felfüggesztés abban az esetben is fennálljon, ha a valóper a BGB. 1577. §-a értelmében a Német-birodalomban azt a következményt vonná maga után, hogy a trónörökösné eredeti családi nevét nyerné vissza. Ebben az esetben tilos volna neki az ausztriai főhercegnői, valamint a császári és a magyar királyi hercegnői címnek, továbbá a főhercegi címeknek, valamint a cs. és kir. fenség címzésnek stb. újból való viselése, helyesebben »továbbviselése«.²

Ha az előbbi három esetet jogi szempontból vizsgáljuk, azt találjuk, hogy azoknál a trónvárományosi jog megszűnése nem ugyanazon a jogalapon következett be. Az esetek legtöbbszörében a lemondókra nem azért nem nyílik meg a trón, mert várományosi jogukról lemondottak, hanem mert hiányoznak belőlük azok a kellékek, amelyeket a törvény a trónöröklés feltételeiül rendel. A nem egyenrangú házasságból származók azért nem örökölnék, mert az egyenrangú házasságból való származás a szóban forgóknál a trónöröklés feltétele. A második és harmadik eset alá tartozók pedig, amennyiben kiléptek az uralkodóházból, azért nem, mert ők és utódaik nem ausztriai főhercegek, illetve főhercegnők többé, ami pedig a trónöröklésnek szintén törvényszabta feltétele. Az uralkodóházból való kilépés a királyi ház ősi obszervanciáin alapul. Már a Lex Salica 60. cikke arról intézkedik: »qui se de parentilla tollere vult.« Az 1889 október 16-i házi törvény ezt kifejezetten is kimondja. Kétségtelen

¹ L. Turba, i. h. — Az 1864 április 9-i családi szerződés szövegét közli Tezner, Der Kaiser. S. 196 f.

² L. Opet, Standes- und Rangverlust. (Deutsche Juristen-Zeitung. Jahrg. VIII, 1903.) S. 139 f. — Reh, Fürstenrecht. S. 271, 273, 277, 296 f. — Turba, PSR. S. 29 f. — Tezner, Der Kaiser. S. 184.

azonban, hogy ez a rendelkezés mélyen belenyúl az anyagi trónöröklési jogba, úgyhogy a törvényhozás útján való szabályozás felette kívánatos volna.¹

A trónvárományosi jogról való lemondás jogilag tehát közvetlenül csak azoknál fordul elő, akik egyébként rendelkeznek a trónöröklési feltételekkel, tehát egyenrangú házasságból származnak és nem léptek ki a dinasztíából, nem mondtak le főhercegi, illetve főhercegnői rangjukról. Így a fenti esetekben Ferdinánd Miksa főherceg, aki csak a trónvárományosságról mondott le, de tagja maradt az uralkodóháznak.²

¹ A kilépésre vonatkozólag v. ö. még fentebb 363. l. — Jelenleg a trónöröklési képességgel bíró személyek nyilvántartása a *cs. és kir. Ház miniszterének* a feladata, akinek állása azonban mindmáig nélküli az alkotmányos szabályozást. (Az idevonatkozó rendeleteket l. M á r k u s, Közjog. 339. s. kl. — T e z n e r, Der Kaiser. S. 194 f.) Elődje ennek a *Haus-, Hof- und Staatskanzler* volt, aki ép úgy, mint ma a házi miniszter, *házi jegyző* (Hausnotar) teendőket is végzett. Tekintettel ennek az állásnak alkotmányellenes voltára s főleg, hogy reája e minőségben a miniszteri felelősség nem hat ki, helytelen, hogy e merőben udvari és minden állami jelleget nélkülöző hivatalnokra oly fontos közjogi teendők végzését bízzák, mint a trónöröklési renddel összefüggő változások nyilvántartása. Igaz, hogy e változások az 1893 november 20-i legfelsőbb elhatározás értelmében (l. fentebb 199. l. 1. j.) a magyar kormánnyal hivatalosan közlendők. A császári és királyi ház anyakönyveit az osztrák kultuszminisztérium 1853 november 9-i 5011. számú rendelete értelmében a házi miniszter ellenőrzése mellett az udvari és várplébános vezeti.

² Ferdinánd Miksa főherceg, amikor 1864 április 9-én, közvetlenül a mexikói császári korona elfogadása előtt trónvárományosi jogáról lemondott, lemondása fenn tartással történt oly módon, hogy trónöröklési joga csak valamennyi agnátus kihalása után lépjen életbe. Jogilag ez a rendelkezés nem állhat meg, hisz ez egyenesen a trónöröklés rendjének egyoldali családi intézkedés útján való megváltoztatását jelentené. Ez csakis törvényhozási úton nyerhetett volna jogi érvényt. Valamely idegen szuverén állam koronájának elfogadása az uralkodó család tagjára voltaképpen nem jelent mást, mint a szűkebb értelemben vett családi tagságának felfüggesztését. (V. ö. R e h m, Fürstenrecht. S. 288 f. — F r i s c h, Thronverzicht. S. 109. — T e z n e r, Der Kaiser. S. 197.) Ami pedig a fenti három esetre felhozott példák közül Montignoso grófnőét illeti, itt sem a főhercegnői minőség megszűnéséről, sem a trónvárományosi jog elvesztéséről nem szólhatunk. Mindössze címe és jogai *függesztettek fel*, és így épen olyan megítélés alá kerül, mint azok a főhercegnők, akik idegenben kötnek egyenrangú házasságot, tehát maguk és utódaik számára a trónöröklés jogát fenntartják. Rája és utódaira a főhercegnői, illetve főhercegi cím nyomban ipso jure viaszszállna, mielőtt megnyílnék rájuk nézve az öröklés. Ugyanígy ítéli meg ezt az esetet T u r b a i s és minden netán a jövőben beállóval szemben élesen száll síkra az 1713-i házi törvény rendelkezése és szándéka mellett, mint amely szerint a *pragmatica sanctio* alapján bekövetkező trónátzállás nem akadályozható meg a családfő egyoldali akarathatározása, mintegy a dinasztíából való kizsájtás alapján. (PSR. S. 30.)

Kérdés tehát, mi lesz az ilyen trónvárományosi jogról való közvetlen lemondásnak jogi hatálya.

E kérdés vitatott. Az írók egy része tagadja a lemondás lehetőségét, mások lehetőnek tartják ugyan, de kötelező ereje szerintük nincs, és így mindenkor visszavonható. Hatékonyá csak akkor válik, ha az illető a korona reászállásáig vissza nem vonta. Sőt olyanok is akadnak, akik jogerejét már a lemondáskor beállónak tekintik.¹ A modern jogi felfogás, amely a lemondást általában egyoldalú magánakaratnyilvánításnak minősíti, a trónvárományosi jogról való lemondást is ebből a szempontból ítéli meg. Tehát hatálya nyomban beáll, nem pedig csak a trón megnyílásakor és a lemondóra nézve ép úgy, mint a trónlemondás, visszavonhatatlan. De a lemondó öröklési képessége ennek folytán is ép oly kevéssé semmisül meg, mint a trónról lemondóé. Mindössze csak a trónvárományosi jogának sorrendje szűnik meg, helyét feladja a közvetlenül utána következőnek, ő pedig a várományosok sorának végére kerül. Azonban lemondásának szintén csak a maga személyére nézve van hatálya, úgyhogy még a lemondása után született leszármazóinak is van trónöröklési joguk. De csak azt a helyet igényelhetik a várományosok sorában, amelyre születésük pillanatában atyjuk tart igényt, vagyis az utolsót.²

A trónvárományosi jogról való lemondás lehetősége jogi és politikai szempontokból indokolható. Az elsőt illetőleg annyiban jogosult, hogy alig idéz elő voltaképen változást a tárgyi jogtól szabályozott öröklési renden, mindössze csak a lemondó és későbbi leszármazói jogállása változik, de az is csak annyiban, hogy a trónvárományosok sorának a végére kerülnek. Ha az öröklési láncolat ismét rájuk kerül, mi akadály a sincs trónraléptüknek, viszont ha ekkor sem akarnak trónra lépni, új lemondásra van szükség.³ Politikai szempontból pedig nem volna célszerű az uralkodni nem akarót kényszeríteni, hogy e célját az uralkodóházból való kiválása útján érje el.⁴

¹ Az irodalmat l. Frisch, Thronverzicht. S. 108 f. — Abraham, i. m. S. 102 f. — Anschütz, Staatsrecht. S. 133. — Meyer—Anschütz, i. m. S. 307 f. — V. ö. még Jellinek, System. S. 341. — U. a., Schriften. Bd. II, S. 169 f.

² V. ö. Meyer—Anschütz, i. h.

³ V. ö. Frisch, Thronverzicht. S. 109.

⁴ Így Tezner, Der Kaiser. S. 163.

23. §. A királyi ház törvényei.

1. E munka *Bevezetésében* láttuk,¹ hogy miként vált a német fejedelmi családok körében a családi autonómia a trónöröklési jog szabályozójává. A »fejedelmi ház«-nak mint korporációnak jogalanyiséga maga után vonja a szabályalkotás jogát, és kifejlődik a *fejedelmi jog* (Fürstenrecht, jus principum), amelynek legfontosabb rendelkezése az *elsőszülöttség elvének behozatala a férfiak ági öröklésével kapcsolatosan*. Méltán tekinthetjük ezt a monarchikus elv megállapításának, mert lehetővé tette az államhatalomból az uralkodói hatalomkörnek megszakítás nélküli átszállását és megőrizte az államot a területi feldarabolásoktól.

A Habsburg-család hamar felismerte ennek az elvnek fontosságát és ezért mindent elkövetett keresztülvitelére. A szabályozás a Habsburg-monarchia jogi természetének megfelelően történt. E monarchia ugyanis több kisebb-nagyobb országból és tartományból állott egymástól eltérő rendi szervezettel, úgy hogy a köztük levő monarchikus egység tisztán a dinasztia hatalmán nyugodott, ami velük szemben abszolút hatalom volt. Ha most már az uralkodóház feje valamennyi országát érdeklő rendelkezést óhajtott tenni, ezt nem az egyes rendi gyűlések tartományi törvényei alakjában fogantatosította, hanem családi szabályzatok, ú. n. *házi törvények* alakjában.²

Igy alakított II. Ferdinánd 1621 május 10-i végrendeletével és

¹ L. fentebb 7. s. kl.

² A házi törvények fogalmára nézve v. ö. különösen: K a m p t z, Literatur der Verfassung des königlichen Hauses. Berlin 1824. — S c h u l z e, Erstgeburt. — U. a., De testamento Genserici seu de antiquissima lege successoria in Germanorum regnis. Jenæ 1859. — U. a., Hausgesetze. — U. a., Die Hausgesetze der deutschen Fürstenhäuser. (Anhang zu S t o b b e s Geschichte der deutschen Rechtsquellen. [Geschichte des deutschen Rechts. Bd. I, Abt. 2.] Braunschweig 1864.) S. 498 f. — U. a., Das Erb- und Familienrecht der deutschen Dynastien des Mittelalters. Halle 1871. — H e f f t e r, i. m., főként S. 229 f. — S c h o l l y, Das Autonomierecht des hohen Adels in seiner Entwicklung seit der Aufhebung des älteren Deutschen Reichs. München 1894. — R ö n n e—Z o r n, Das Staatsrecht der preussischen Monarchie. Leipzig 1899—906, Bd. I, S. 132 f. — N a g y E r n ő, A házi törv. 3. s. kl. — U. a., Házi törvények. (MJL. IV. k.) 121. s. kl. — R e h m, Fürstenrecht. — S c h r ö d e r, i. m. S. 864 f. (Ugyanitt bő irodalom.) — B o r n h a k, Staatsrecht. Bd. I, S. 79 f. — F e d e r l, Entwurf eines Hausgesetzes für die standesherrlichen Häuser Deutschlands. (Annalen des Deutschen Reichs. Jahrg. XLVI—XLVII, 1913—4.) S. 779 f., 61 f., 135 f., 199 f., 303 f. — E r e k y, i. m. 336. s. kl.

1635 augusztus 8-i pótvégrendeletével valamennyi birtokából¹ spanyol minta szerint egy »Primogenitur«-t és »Maiorasco«-t,² amely majorátus az öröklésből a férfiakkal szemben a nőket és a legidősebb férfiág legidősebb férfitagjával szemben a többieket mind kizárta és az így meghatározott egyedüli és kizárólagos örököszt az uralkodóházban és a monarchiában korlátlan hatalommal ruházta fel. Így teremtette meg II. Ferdinánd a Habsburg-monarchiában az egységet, vagyis 1. megakadályozta, hogy a birtokok a nőknek a férfiakkal való egyenlő örökösödése következtében idegen családokra szálljanak; 2. lehetetlenné tette, hogy a birtokokat a férfitagok közül egynél több örökölje és 3. az egyedüli és kizárólagos örökösnek korlátlan hatalommal való felruházása segélyével gondoskodott róla, hogy a dinasztia és a monarchia érdekeit az uralkodóház tagjaival szemben is megvéddesse.³

E hatalmi korlátatlanság és a patrimoniális uralom természete hozta létre a *Habsburg-család házi törvényeinek* következő *sajátságait*.

A házi törvények mint a korlátlan uralkodó akaratnyilvánításai *nem voltak határozott megjelenési formákhoz kötve*. Így jelentkezhettek mint írásba sem foglalt, de ősidők óta tiszteletben tartott családi hagyományok, ú. n. *obszervanciák*, továbbá mint *osztályos egységek*, *titkos családi szerződések*, azután mint *végrendeletek*, illetve a korlátlan uralkodónak *egyoldalú parancsai*, *házi rendjei*, illetőleg *törvényei*.

Másik sajátáguk, hogy *kötelező erejükhöz nem volt szükséges a tartományi rendek elismerése*; elégséges volt, ha az pusztán az uralkodóház tagjaival szemben érvényesült. Így nem is általánosan kötelező kútfők vagyis jogforrások, hanem az abszolút patrimoniális elvnek megfelelően mint *szabályzatok* jelentkeznek.⁴ E minőségükből származott, hogy ha a dinasztia érdekei úgy kívánták, kihirdetésük még a család tagjaival szemben is elmaradhatott, sőt titokban tartatott, úgy hogy a

¹ Helytelen ez intézkedés jogérvényét Magyarországra is vonatkoztatni, miként Zehntbauer teszi. (Gesamtstaat. S. 18 f.) Igaz, hogy e végrendeleteket II. Ferdinánd mint »zu Hungarn vnd Böhamb (ill. Böhém) Künig (ill. König)« is teszi, de e címből még nem lehet következtetni, hogy a rendelkezés Magyarországra is vonatkozott. Kifejezetten nem is szól egyik végrendelet sem Magyarországról, bár »allen vnseren Erbkünigreichen« (ill. »allen Vnseren zuegehörigen Erbkönigreich«)-ről beszél, ami alatt, ha Magyarországot is értette, ez a rendelkezés a magyar országos törvénynyel, amely a Habsburg-házon belül a szabad választást rendelte (1547: 5. t.-c.), ellenében állott.

² L. fentebb 109. l. ³ V. ö. Erek y, i. m. 336. l.

⁴ U. o. 337. l. — V. ö. alább 419. s. kl.

vinculum silentii, a titoktartás kötelezettsége az alkotásában résztvett udvari méltóságokat terhelte. (V. ö. pl. az 1703 szeptember 12-i titkos »családi egység«-gel.¹)

Jellemzi végül e házi törvényeket *eltörlésüknek és módosításuknak a korlátlan uralkodó részéről való teljes szabadsága*. Tehát, bár a mindenkori családfő örökérvényű záradékkal látta el őket, e rendelkezés az utódot *jogilag* nem, legfeljebb a dinasztia és a monarchia érdekei folytán a *tények* hatalmánál fogva és *erkölcsileg* kötelezte.

A XVIII. században a házi törvények jellemvonásai a következőképpen módosulnak.

A spanyol ág kihalásával az 1703-i szerződés megállapítja a *nőág trónrajutásának feltételeit* és összefoglalja a *régebbi házi törvényeknek a trónöröklésre vonatkozó legfontosabb rendelkezéseit*, továbbá fenntartja az új trónöröklési rendelkezések alapelveivel nem ellenkező s 1621-től kezdve kialakult házi törvényeknek *kötelező erejét*.

1713 április 19-én a férfiág kihalásának veszedelme következtében Károly az 1703-i titkos »családi egység«-et (voltaképpen osztályos egységet) kihirdeti és *pactum publicummá* változtatja. Ezt aztán az 1719 augusztus 19-i főhercegnői renúnciáció s a hozzátartozó kezességi okiratok még bővebben kifejtik, betartják és biztosítják. 1720 és 1725 közt a dinasztianak 1621-től kezdve a trónöröklésre nézve hozott házi törvényeit a tartományi, köri és városi gyűléseknek megküldeti, amelyeket azok mint *kezesek* elismernek, illetve tudomásul vesznek, a rendelkezésükre álló eszközökkel (»jóságukkal és vérükkel«) való megvédését fogadják és azután mint *örök érvényű törvényt, pragmatica sanctiót* kihirdetnek. Így emeli a trónöröklési szabályokat tartalmazó házi törvényeket *birodalmi köztörvénné*. Utóbb az 1860-i októberi diploma az osztrák *pragmatica sanctiót* »Staats-, Grund- und Hausgesetz«-nek jelölte meg.

II. A magyar *pragmatica sanctio* keletkezésének történetéből világosan kiténik, hogy egyes tételei a dinasztia házi törvényeinek mint »*hiteles tájékoztatás*«-nak tekintetbevételével jöttek létre.

Az 1722 június 30-i elvi elfogadás szövege azt mondja, hogy a nőág elsőszülöttségi rend szerinti öröklése a magyar szent korona országai-ban *ugyanazon szabályok szerint történjék, mint a felség Németországon belül és kívül fekvő örökös országaiban és tartományaiban*.

A király 1722 július 8-i előterjesztéseiben elfogadván a rendek június

¹ L. fentebb 165. l.

30-i felajánlását kijelenti, hogy *oly módon* fogja a trónöröklést szabályozni, *amint a többi örökös birtokában már elrendelte.*

Az 1722 július 11-i országgyűlésben a *házi törvények* közül azokat, amelyek 1621-től kezdve az ausztriai ház öröklésére vonatkoztak és amelyeket mint pactum publicumokat az örökös tartományokban örök-
 érvényű birodalmi köztörvény erejével ruháztak fel, hiteles fordításokban és másolatokban *felolvasták.* Míg tehát az elvi elfogadás szövege és a királyi proposíciók csak általánosságban utalnak az osztrák trónöröklési rendre, addig a beterveztett és felolvasott házi törvények, valamint ezeknek kísérő irata, a »*Genuina Informatio*« már részletes és egészen közeli útmutatást adnak az ausztriai házban érvényes trónöröklési rendre nézve.

A július 16-i gyűlésben a főrendek úgy fogadják el a Szluhától felolvasott törvényjavaslatot: »... et quoad unionem approbant intentionem, ut norma successionis reliquarum Provinciarum fiat, salvis juribus et immunitatibus Regni permanentibus.«¹ Vagyis az országgyűlés a királlyal történt előzetes megállapodás értelmében a hiteles tájékoztatásul közölt pactum publicumok alapján megismervén az örökös tartományokban érvényes trónöröklési jog alapelveit, azoknak legfontosabbjait és legnagyobb részét bizonyos alkotmánybiztosító kikötésekkel kiegészítve felveszi a róla készített törvényjavaslatba, amelyet azután a király változatlanul szentesít és kihirdet, vagyis országos törvénné emel.

Magának az 1723: 1. t.-c.-nek 3. §-a mondja: »... ezt az örökösödést Magyarország szent koronájában s a hozzá kapcsolt részekben... *oly módon, a mint azt Ő... felsége az ő Németországban s azon kívül fekvő örökös országaiban és tartományaiban már szabályozta, megállapította, kihirdette s elfogadta... kívánja rendezni, megtartani s megőrizni.*«

Ugyancsak az 1. cikk 4. §-a szerint: »... azt a nőt, vagy annak férfiörökösét, a ki a felséges osztrák házban elfogadott, említett elsőszülöttségi *rend* szerint, a felséges osztrák ház előbb mondott országainak és tartományainak örököse lesz, ugyanezen utódlás és örökösödés jogán, ... egyszersmind... Magyarország... királyának tartásák s koronázzák.«

A 2. t.-c. 7. §-a szerint: [az utódlást] »... ezeknek... mind két nemű *ausztriai főherceg* utódaira a most uralkodó legszentségesebb császári és királyi felség részéről a Németországban és azon kívül fekvő és Magyarországgal... együttesen örökösödésileg birtoklandó más országai-

¹ Trencsényi diárium. P. 65.

ban s tartományaiban is megállapított elsőszülöttségi rendhez képest, uralkodás és kormányzás végett átruházzák.«

A 2. t.-c. 8. §-a szerint: »*S az említett utódlást elfogadják;*« és a 9. § szerint: »*És ekképen a felséges osztrák házba behozott és elismert eme női utódlást . . . a fentebb említett rend szerint megállapítják.*«

Ezek a körülmények, hogy egyfelől az 1723. évi magyar trónöröklési törvények szerkesztésénél az elérendő célnak megfelelően *alapul vették* a dinasztíának az örökös országokban megállapított trónöröklési szabályait, másfelől, hogy a magyar törvény *utal* ezekre a szabályokra, sőt rendelkezéseiket akár *kifejezetten*, akár *hallgatag és közvetve magáévá teszi*: a dinasztíának a házi törvényeit a magyar alkotmánnyal bizonyos vonatkozásba juttatja.

III. Az a kérdés merül tehát fel, mi lesz ennek a vonatkozásnak jogi tartalma.

Ezt a kérdést legutóbb egy gyakorlati eset vetette felszínre és élénken foglalkoztatta a magyar jogászvilágot. De lássuk, ugyan megmutatta-e a gyakorlat az elméletnek a helyes utat.

Amikor a magyar törvényhozás Ferenc Ferdinánd főherceg 1900-i morganatikus házasságkötése alkalmából egy tőle kiállított nyilatkozatot cikkelyezett be: kimondotta, hogy az osztrák főhercegi minőség a magyar trónöröklésnek már az 1723. évi törvények intézkedéséből folyó feltétele. Mivel pedig arra vonatkozólag, hogy ki tekintessék ausztriai főhercegnek, maga a magyar *pragmatica sanctio* nem, hanem csak a *dinasztia házi törvényei* adnak útmutatást, az a kérdés merült fel: *hogyan jogforrások lesznek-e Magyarországon is az uralkodóház törvényei.*

A tudományos és parlamenti vitákban résztvettek legnagyobb része, többek közt maga Szilágyi Dezső is, *tagadták a házi törvények jogforrási minőségét*, mások viszont azok egyetemének mint *kormányrendeletnek* vagy *statutumnak* jogforrási voltát vitatták.

A házi törvények behatóbb jogi elemzésével a modern közjogászok közül először Nagy Ernőnél találkozunk. »Magyarország közjoga«-nak 1891-i 2. kiadásában már külön fejezetben szól a házi törvényekről, vizsgálva a magyar jogforrásokkal szemben elfoglalt helyzetüket.¹ Nézetét még bővebben fejtette ki már idézett 1899-i tanulmányában »A házi törvények és a renuntiatio« cím alatt, és álláspontját Szilágyi Dezsőék az 1900-i parlamenti viták alkalmából magukévá is tették. Ő még a házi törvényekkel csak a trónöröklési jogot illetőleg foglalko-

¹ 17. l.

zott. Igaz, hogy itt is van a legfőbb gyakorlati és alkotmányjogi jelentőségük. Utána K m e t y már »A magyar közjog tankönyve« 1900-i 1. kiadásában általános elvi szempontból veti fel a házi törvények jogforrási szerepét és azt vitatja, hogy a családi törvények oly erővel érvényesek nálunk a köztörvények korlátai közt, mint a királyi rendeletek.¹ Munkája 1902-i 2. kiadásában azonban már a N a g y E r n ő- és S z i l á g y i D e z s ő-féle állásponthoz csatlakozik.² Egyébként régebbi közjogászaink közül mindössze L e c h n e r Á g o s t o n³ és K i s s I s t v á n⁴ foglalkoznak a házi törvényekkel az egyenrangú házasság követelményével kapcsolatosan, anélkül hogy jogi szerepüket behatóbban elemezték volna.

Hozzájárultak a házi törvények jogi helyzetének tisztázásához az 1900 őszén lefolyt parlamenti tárgyalások, majd rá két évre a *pragmatica sanctio* és a házi törvények tekintetében rendezett vita a Magyar Jogászegyletben.

A N a g y E r n ő-féle konstrukció alapján most már a házi törvények jogi természete tekintetében a következő közfelfogás alakult ki.

Igaz, hogy 1688-ban, amikor I. Lipót fiutódait trónöröklési joggal ruházta fel a törvény, ez az *örökletes magyar királyi házat* teremtette meg. Ebből azonban még nem következik, hogy a Habsburg-dinasztia házi jogát is átvette a nemzet. Az ausztriai háznak házi joga, legyen az írott szabály vagy obszervancia, magában, a maga teljességében nem vált a magyar alkotmány kiegészítő részévé, tehát a házi törvények mint ilyenek a maguk erejéből a magyar államra kihatni nem képesek és *jogforrásokat sem alkotnak*.

Ahhoz, hogy a dinasztia házi jogának valamely szabálya nálunk érvénnyel bírjon, szükséges a jogalkotás tényezőinek valamelyike részéről az átvétel, az elismerés. Ez pedig bármily jogalkotó módon történhetik: írott jog vagy szokás útján. És a házi jogi szabálynak olyan lesz az ereje, mint magának annak a jogforrásnak, amely átvette. Ha pl. törvény recipiálta, akkor törvényi, ha csak királyi rendelet, akkor rendeleti stb. De ekkor már nem maga a házi törvény a jogforrás, hanem az a magyar rendelkezés, amely annak intézkedését átvette. Ez a jogforrási minőség lesz irányadó a megváltoztatásra nézve is. Egy a magyar jogba átvett házi jogi szabály nálunk érvényét akkor is megtartja, ha Ausztriá-

¹ 24. l. ² 17. l.

³ Magyar közjog. 9. kiad. Budapest, 1900, 291. s. kl.

⁴ I. m. 263. l.

ban a házi jog változtatására illetékes tényező eltörli vagy módosítja. A változtatás nálunk csak a megfelelő jogalkotó tényező útján történhetik.

Legújabban fokozták a házi törvények helyes jogi megítélésének lehetőségét azok a történelmi részletkutatások, amelyek jórészen Turb a nevéhez fűződnek és amelyek a házi törvények jogi jellegét illetően máris három jelentékeny értekezést eredményeztek. Az egyik Schiller többször idézett hattyúdala »Die österreichischen Hausgesetze und das ungarische Staatsrecht« címmel; a másik Réz től »A királyi ház törvényei« címet viseli és nagyértékű megállapításait az előzőkben már többször felhasználtuk; a harmadik pedig Erek y nek pompás dogmatikus fejtegetései már idézett munkájában annak »A közigazgatási jog kútfőiről« c. részében.¹

Réz mutatott rá igen helyesen, hogy nálunk a házi törvényeket rendszerint egységesen, egy szempontból bírálják el mint azonos jogi jelleggel és hatállyal bíró szabályokat. Ez azonban téves, mert a *dinasztia házi jogának egyes részei mind formában és jellegben, mind pedig hatályukra nézve különböznek egymástól.*²

Hogy mennyire nem teljes történelmi ismeretek alapján folytak le az 1900-i parlamenti tárgyalások és mennyire ellenőrzés nélkül hangzottak el egyes kijelentések, jellemzőek rá pl. Szilágyi Dezső következő szavai: »... Károly 1713-iki deklarációját, mely *tulajdonképen az osztrák pragmatica sanctio*, ezt igenis ismerték a rendek, erre van történeti adat és ez nem is vitás köztünk. *De hogy egyebet és többet előterjesztettek volna, azt ... én sem tudom, úgy látszik, ma senkisésem tudja.*«³ Azt mondja továbbá, hogy a házi törvény nem jogforrás, mert »... *sohasem lett bemutatva, soha országgyűlésileg nem tárgyalatott*, soha a törvényhozás határozatának tárgyát nem képezte, soha ki nem lett hirdetve, ...«⁴

Hogy Szilágyinak ezek a kijelentései többé-kevésbbé tévesek, az 1723-i törvények keletkezésének történetét a fentebbiekben megismerve szükségtelen újból bizonyítanunk.

A házi törvények egy részét az 1722 július 11-i országgyűlés elé terjesztették és ott felolvasták.⁵

E házi törvények igen különböző eredetűek. Van köztük végrendelet, családi szerződés, osztályos egység, nyilatkozat és renunciáció.

¹ 336—348. l. ² Tanulmányok 89. s. kl.

³ 1900 november 12-i beszéde. Képv. Napló. 1896—901. XXX k., 373. l.

⁴ 1900 november 6-i beszéde. U. o. 264. l. ⁵ L. fentebb 271. s. kl.

És mivel III. Károly mindezeket együttesen tekintette olyan rendelkezéseknek, amelyek a trónöröklési rendre a dinasztiaiban irányadók, és akarta, hogy mint *pragmatica sanctió*t és örök érvényű törvényt valamennyi országában elfogadják, közölte őket a magyar országgyűléssel is, mint amely illetékes volt a magyar királyi trón öröklésének rendjét alkotmányosan szabályozni.¹

Mind e házi törvények tehát R é z szerint, bármi legyen is eredeti alakjuk, III. Károlynak 1713-i ünnepélyes nyilatkozatában megerősített és 1722 július 11-én a magyar országgyűlésen kihirdetett *rendeletei*.

Amikor most már a magyar országgyűlés a hozzá mihez tartás, »információ« végett beterjesztett házi törvények rendelkezésének a trónöröklésre vonatkozó egy részét a törvénybe felvette, más részére pedig magában a törvényben részint közvetlenül, részint hallgatólagosan közvetve utalt: ezt az utalást többé nem idegen jogforrásokra, hanem a magyar közjog részeire, királyi rendeletekre tette. Amennyiben az országgyűlés szükségesnek látta volna elfogadásukat, becikkelyezte volna őket, mint ahogy a trónöröklés általános elveit be is cikkelyezte. Mivel azonban a részletek tekintetében elegendőnek tartotta az e rendelkezésekre való *utalást*, ezzel azoknak mint *királyi rendeleteknek magyar jogforrási minőségét a trónöröklési részletkérdéseket illetőleg* elismerte.

Magán az 1722-i országgyűlésen azonban a házi törvényeket nem egész terjedelmükben mutatták be. A felolvasott II. Ferdinánd-féle végrendelet pl. hivatkozik I. Ferdinánd, aztán Károly főherceg, Mátyás császár és felesége, Anna végrendeleteire illetve pótvégrendeleteire, amelyek szintén tartalmazznak trónöröklési szabályokat. Ezek azonban részben nem is magyar királyoktól származnak, részben másfelől meg nem is kerültek publikálás végett az országgyűlés elé.

Ezekhez hasonló az 1722 után keletkezett házi törvényeknek jogi természete is. Mint S z é l l akkori miniszterelnök 1900 október 31-i nyilatkozatából kitűnik, ezeket 1839-ben összegyűjtötték² (S z i l á g y i szerint »kodifikáltattak«), majd állítólag 1850-ben Ferenc József megerősítette őket.³ De azóta is keletkeztek obszervanciák meg kifejezett rendelkezések. Így pl. az 1889 október 16-i rendelkezés szerint ki lehet lépni az uralkodóházból, ami pedig befolyással van a trónöröklési rendre

¹ L. a Genuina Informatio idevonatkozó helyét. DPS. S. 143 f.

² Képv. Napló. 1896—901. XXX. k., 201. l.

³ L. N a g y E r n ő, A házi törv. 12. l.

is.¹ Sőt már előbből, mint Szilágyi mondta: »Az 1839-ben bekövetkezett kisebb mérvű kodifikáció épen nem meríti ki a házi jognak, a házi jogszabályoknak tartalmát. Hiszen egészen 1839-ig obszervanciák állottak fenn, azaz jogszokások, a melyek épen olyan kötelezőek, mint a házi statutumok.«²

Mindezek közül az 1722 óta keletkezett házi szabályok közül csak két szakaszt olvasott fel a miniszterelnök az 1839-i gyűjteményből az 1900 október 31-i országgyűlésen.³ Ez a két szakasz tehát Réz szerint jogérvény tekintetében ugyanolyan megítélés alá kerül, mint az 1722-i országgyűlésen kihirdetett házi törvények. Egyébként azonban a többieknek csak a királyi házon belül van joghatályuk és ott is csak annyiban, amennyiben a fennálló országos jog rendelkezéseivel nem ellenkeznek. Kifelé azonban ezek nélkülözik a kormányrendelet alakját, mivel kihirdetve semmiféle formában nem lettek. Az 1839-i gyűjteményre ugyan azt mondta 1900 október 31-i beszédében a miniszterelnök, »... hogy az egy olyan okmány, a mely régen a minisztériumok aktái között van és a mely ilyen vonatkozásban semmiféle titkot nem képez, a melyet igenis ismerek én, ismertek az elődeim, ismertek más miniszterek is.«⁴ Ez azonban a kihirdetéssel egyáltalán nem tekinthető egyhatályúnak, mint ahogy nem lehet az 1722-i országgyűlésen való bemutatást sem annak tekinteni. Hisz a bemutatás, mint maga a kísérőirat is mondta, csak *hiteles tájékoztatás* (genuina informatio), nem pedig jogszabályul való elfogadás céljából történt. Amely részüket felvette a magyar törvény szövegébe az országgyűlés, az többé *nem mint házi törvény*, hanem mint magyar országos *törvényi rendelkezés* jött tekintetbe. Amely részük pedig nem nyert átvételt, nem vált jogforrássá, mivel nélkülözte a jogforrás megjelenési alakját.

Még kevésbbé szabatos az az eredmény, amelyre Turba jut a trónöröklésre vonatkozó kutatásai közben a házi törvények jogérvénye tekintetében. Szerinte »az 1722-i pozsonyi országgyűlésen nyilvánosan felolvasott házi törvények, mint az 'öröklés' változhatatlan 'normája' alapján *Magyarországra mindaz kötelező, ami akkor az uralkodóházban mint írott jog vagy obszervancia érvényben volt.*«⁵ Turba e merésznek látszó állításából, de meg egyéb helyeiből is, ahol a házi jognak a

¹ L. Szilágyi Dezső 1900 november 6-i beszédében. U. o. 261. l. — Polónyi 1900 november 5-i beszédében. U. o. 237. l.

² Ugyanakkor u. o. 264. l. ³ L. u. o. 202. l. ⁴ U. o. 201. l.

⁵ GPS. Bd. II, S. 268.

magyar országgyűlés részéről a maga egészében (»in complexu«) történő *inkorporációjáról* és *adoptációjáról* beszél, joggal lehetett következtetni, hogy felfogása szerint a magyar országgyűlés az írott és íratlan házi jog minden rendelkezését kivétel nélkül magáévá tette. Schillert és Réz t e felfogás Turb á val szemben éles bírálatra készítette, mire Turb a Schiller tanulmányával szemben az Ung. R.-ban¹ »Zu dem Artikel über die österreichischen Hausgesetze« címmel egy nyilatkozatot tett közzé, amelyben fent idézett résüméje helytelenségét annyiban elismeri, hogy a »Magyarországra« szó előtt kimaradt a: »trónöröklési jogilag« kitétel. Hogy egyébként ő nálunk csak a *trónöröklési jogilag* érvényes házi törvényeknek a kötelező erejét értette, munkája egyéb helyeivel igyekszik bizonyítani. Hivatkozik többek közt 1913-i publikációjára, amelyben ez olvasható: »... als am 11. Juli 1722 der Landtag [miért nem Reichstag? ²] die Hausgesetze *ausdrücklich annahm*, nachdem sie ihm in öffentlicher Sitzung ebenso wie auf den anderen Landtagen der Monarchie verlesen worden waren.«³

E kitételből azonban újból csak hiányzik a *trónöröklési jogi* értelemben való felfogás. De még ha az előző mondatból ilyen értelemmel egészítjük is ki, Turb a magyarázata úgy sem állhat meg.

Ő ugyanis az 1722 július 11-i felolvasást *publikációnak* tekinti, úgy hogy azokat a magyar országgyűlés e cselekményével sajátjává, magáévá tette. Vagyis az eljárás megegyezett volna az örökös tartományokban követettél. E nézet alapján tökéletesen megérthető, ha a jubileumi munkában a magyar országos törvényt mint teljesen egyenrangú jogforrást sorozza a *pragmatica sancti*ót garantáló kis körű és városi tanácsulések nyilatkozatai mellé.

Ezzel a határozottan téves és jogásziatlan felfogással szemben újból nyomatékosan kell hangsúlyoznunk, hogy az osztrák *pragmatica sancti*ót kitevő *pacta public*ának az 1722 július 11-i ülésben való felolvasása nem elfogadás és kihirdetés, hanem pusztán csak *hiteles tájékoztatás* céljából történt, hogy a magyar országgyűlés az örökös tartományokkal való unió gondolatának megfelelően az azokban érvényes öröklési joggal bizonyos határokon belül egyezően szabályozza a trónöröklési jogát. Hisz ha ezeket a felolvasott házi törvényeket fogadta volna el a magyar országgyűlés, akkor mi értelme lett volna az 1723: 1., 2. és 3. t.-c. alkotásának? Éppen magukból ezekből a törvényeikből az tűnik

¹ Jahrg. III, 1914, S. 499 f. ² V. ö. Csekey, OPS. S. 56.

³ DPS. S. XIII.

ki, hogy a nemzet az alkotmányos elveknek megfelelően országos törvény alakjában akarta szabályozni a trónöröklést, úgyhogy az ne egy pusztán az uralkodóházban elfogadott olyan szabályzat alapján történjék, amelyet a ház feje bármikor tetszése szerint változtathat és módosíthat.

Abból, hogy az 1723. évi trónöröklési törvények az örökös tartományokban elfogadott és kihirdetett trónöröklési szabályokra hivatkoznak, nem következik, hogy azok *magyar* vagy *közös jogforrásokká* lettek. Amikor a magyar törvényhozás ezekről hiteles alakban értesülve tartalmukat, ha nem is mindenben, de a fővonásokban magáévá tette és külön magyar törvény alakjában szövegezte, ezek többé nem mint a dinasztia házi törvényei, hanem mint *a magyar állam törvényének rendelkezései* köteleznek.

Téves ezzel szemben az 1723 : 1. t.-c. 4. és 2. t.-c. 8. §-ára hivatkozni. Amikor ugyanis az előbbiben kijelentik a rendek, hogy az úniónak megfelelően az örökös tartományoknak az osztrák házban elfogadott öröklési rend szerinti urát *ugyanezen utódlás és örökösödés jogán* egyzersmind Magyarország királyának tartsák és koronázzák : ezzel nem azt mondják, hogy az örökös tartományok uralkodója a házi törvények alapján lesz egyúttal magyar király, hanem külön az osztrák és külön a magyar kútfőkben önállóan meghatározott *ugyanazon elsőszülöttségi rend alapján*. Amikor pedig a 2. t.-c. 8. §-ában kimondják, hogy *»az említett utódlást elfogadják«*, ez alatt nem a házi törvénynek mint megjelenési alaknak, hanem tartalmának, vagyis *a nőágra is kiterjesztett elsőszülöttségi öröklésnek* elfogadását értik.¹

A magyar törvénynek az osztrák trónöröklési szabályokra vonatkozó hivatkozása csak azt jelenti, hogy *bizonyos kérdésekben a magyar törvény nem rendelkezett önállóan, hanem elismerte az uralkodóház autonóm szabályozó hatalmát.*²

IV. Mindezeknek alapján most már a házi törvények helyét a következőkép állapíthatjuk meg *a magyar kútfők* sorában. E tekintetben nagyban-egészben csatlakozunk *E r e k y* felfogásához, aki abban a finom elemzéssel készített rendszerben, amelybe a kútfőket sorozza, a házi törvényeknek egészen új helyet jelöl ki.

A kútfőket a bennük rejlő kötelező erőnél fogva két csoportra osztja :

¹ L. *E r e k y*, i. m. 342. l.

² Ez azonban nemcsak az *ausztriai főhercegi* minőség előfeltételeinek megállapítására vonatkozik, mint *E r e k y* nál olvassuk (i. m. 342. l.), hanem — mint fentebb láttuk (317. l.) — az ági örökösödés néhány szabályára is.

ú. m. jogforrásokra és szabályzatokra. Az előbbiek általánosan köteleznek, az utóbbiak pedig csak viszonylagosan, *egy bizonyos szervezeten belül kötelező* kútfők.

A magyar alkotmányjogban mint évszázados törekvés állapítható meg, hogy az államélet legfontosabb alapelveit ne a királyi ház szabályozza házi törvényekben és udvari rendtartásokban vagy az országgyűlés két háza házszabályokban, hanem vagy a törvényhozó hatalom törvények, vagy pedig a nemzet országos szokások alakjában. E házi törvények és udvari rendtartások meg országgyűlési házszabályok tehát nem rejtenek magukban olyan képességet, hogy alkotmányjogunk alapelvein változtathassanak. Elvileg tartalmazhatnak és tartalmaznak is ugyan alkotmányjogi szabályokat, de amennyiben *alkotmányjogi alapelvekről* van szó, szerepük kimerül a már megállapított alapelveknek konstatálásában, esetleg a teljesség és rendszer kedvéért való megismétlésében vagy — hozzátehetjük — azoknak az alapelveknek részletei kifejtésében, amelyeket már törvény vagy szokás mint jogi meggyőződést visszatükröző állami akaratot úgylis kijelentettek.¹

Ami a házi törvényeknek mint kútfőknek *általános jogi jellegét* illeti, eltekintve a bennük kivételkép előforduló alkotmányjogi (és esetleg magán-, illetve büntetőjogi) jogszabályoktól, leginkább a királyi ház beléletére vonatkozó szabályozást tartalmaznak és mint ilyenek az államfői hatalom szervezetén belül állami közfeladatok megvalósítását célzó fejedelmi közigazgatási² szabályok, jórészt *közigazgatási jogi kútfőkként* jelentkeznek.³

A mondottak alapján a házi törvényeknek az a része, amely az *1723. évi trónöröklési törvényekben szabályozott kérdésekre vonatkozik*, magyar jogi szempontból sem jogforrásnak, sem szabályzatnak, tehát *kútfőnek egyáltalán nem tekinthető*. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a törvényhozás a házi jogalkotás körébe tartozó minden kérdést szabályozhat és ebben az esetben az ugyanerre a tárgyra vonatkozó házi törvények kútfői minősége megszűnik és csak mint a magyar kútfők rendelkezéseinek ismétlése jelentkezik.

Viszont a trónöröklésre vonatkozó házi törvényeknek és obszervanciáknak másik része, amelyre az *1723. évi magyar törvény* részint *kifejezetten*, részint *hallgatag és közvetve utal*, azáltal, hogy e részletkérdések tekintetében expressis verbis nem intézkedik, hanem *a szabály-*

¹ Ereky, i. m. 161. s. kl. ² L. Concha, Politika. II. k., 6. l.

³ Ereky, i. m. 162. l.

alkotás jogát az uralkodó család autonómiája körében hagyja: a házi törvényeknek és obszervanciáknak ez a része az 1723. évi magyar törvények hivatkozása következtében *kütfő* ugyan, de *csak annyiban jogforrás, amennyiben megfelelő formában hitelesen köztudomásra hozatott*, ellenkező esetben azonban mindössze azokat kötelezheti, akik tartalmát ismerik, vagyis az uralkodóház tagjait és a legfőbb állami és udvari tisztviselőket, vagyis ezek a házi törvények és obszervanciák mint *szabályzatjellegű magyar kütfők* jelentkeznek. E házi törvények és obszervanciák mindkét kütfői fajának kötelező ereje a magyar törvényhozás akaratában gyökeredzik, és bár a törvényben lefektetett trónöröklési rendelkezésekkel szemben jelentőségük jóval kisebb, mégis ha a dinasztia ezek megváltoztatásának szükségét látná, minthogy a házi törvény mint olyan a maga erejéből Magyarországra nem hat ki, ez nálunk csak akkor lenne érvényes, ha a törvényhozás hozzájárulna.¹

Ami végül a házi törvényeknek azt a részét illeti, amely a fenti csoportok egyikébe sem tartozik, hanem a családfőnek és a családtagoknak egymáshoz való viszonyát, a családfői hatalmat, a családjogi és vagyoni kérdéseket: a kiházásítást, az apanázst, a főhercegek apai és férji hatalmát, a főhercegek és főhercegnők feletti gyámságot² és gondnokságot, a nagykorúságot, az özvegyi jogot, a házi törvények megsértésének a büntetését és a büntető eljárást, a főhercegek udvartartási jogát stb. szabályozza:³ ezek a házi törvények, ha *bírói úton is érvényesíthető* jogokat és kötelességeket állapítanak meg és tartalmuk bármi módon *nyilvánosságra jutott*,⁴ *jogforrásokká* válnak; ellenkező esetben pedig, akár ismeretes a tartalmuk, akár nem, mint *szabályzatjellegű köz-*

¹ L. Nagy Ernő, A házi törv. 11. l. — Erek y, i. m. 343. s. kl.

² Jól megkülönböztetendő ettől az *uralkodó* feletti gyámság. Az ezt, valamint a régensséget, korrégensséget szabályozó házi törvények már nem jogforrások, mert ezekre nézve magyar törvényes intézkedések vannak. Ellenben kütfők már pl. a főhercegek feletti gyámságra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazó házi törvények, mivel az 1877: XX. t.-c. hatálya a főhercegekre ki nem terjed, ami már mintegy hallgatólagos elismerése annak, hogy a főhercegek gyámságát más kütfők szabályozzák. V. ö. az 1909: XVI. t.-c. 9. és 10. §-aival és miniszteri indokolásukkal. L. Erek y, i. m. 344. l.

³ V. ö. Hauke, Monarchenrecht. S. 117 f. — Nagy Ernő, A házi törv. 8. l. — U. a., Házi törvények. 122. l. — Tezner, Der Kaiser. S. 59, 180 f. — Erek y, i. m. 344. l.

⁴ A bíróságok rendszerint az igazságügyminisztériumtól kapják utasításait. Velük szemben természetesen ép úgy fennáll a bíróságok részéről törvényszerűségük felülvizsgálásának joga, mint a rendeletekkel szemben.

igazgatási kútfők jönnek tekintetbe. Kötelező erejük jogszokáson, a hosszas gyakorlaton alapul, amikor alkalmazásukat a hazai gyakorlat majd kifejezetten, majd hallgatólagosan elismerte. A házi törvények csoportjának alkotása, módosítása és eltörlése a magyar jog szempontjából kizárólag a *magyar király* hatáskörébe tartozik, akit mint államfőt korlátlan diszkrecionárius jog illet, hogy az államfői hatalom szervezetén belül szabályokat, rendelkezéseket állítson fel. Ez a szabályalkotási jog azonban csak addig korlátlan, amíg nem érint a köztörvényektől szabályozott területet. Mert a kútfők hierarchiájánál fogva a házi jog nem jöhet ellentétbe az országos törvénnyel. A törvényhozás szuverénitása a házi jogalkotással szemben is teljes, úgyannyira, hogy a köztörvény a házi törvényhozás alkotásait bármikor képes módosítani, változtatni, sőt esetleg teljesen el is törölni.¹

V. Az előadottak után csak még az a kérdés, mennyiben változott az 1900: XXIV. t.-c. folytán a házi törvények jogi természete.

S z i l á g y i szerint Ferenc Ferdinánd főherceg nyilatkozata ama részének becikkelyezése, amely tisztán a házi törvények körén belül mozog, »... semmi egyéb, mint örök emlékül való becikkelyezés, vagy tudomásul vétel.«² A házi törvények eddigi jogi helyzetét tehát meg nem változtatja.

A dolog azonban nem így áll. Az 1900: XXIV. t.-c.-el a törvényeinkben mindeddig soha nem említett házi törvények fogalma bekerült a magyar törvénybe. Ha S z i l á g y i nak igaza volna, vagyis a nyilatkozat első része nem érintene bennünket, akkor nem kellett volna beiktatni sem. Ámde épen azért kellett, mert benne a leendő magyar király nyilatkozott a magyar királyi házban érvényes jogszabályokról és jogszokásokról. Azok a szabályok nyertek benne törvényes alakot, amelyeknek megállapítását 1722-ben a magyar országgyűlés az uralkodóház jogában állónak ismerte el.³

De ha ez így van, vagyis a trónöröklésnek az 1723. évi törvényekben kifejezetten meg nem határozott, de ugyanazon törvények rendelkezése alapján a királyi ház autonómiájában *jogilag* kötelezően megállapított szabályai már 1723 után is fennállottak: az a kérdés merül fel, miért volt szükséges a házi törvények kötelező erejének, kiváltképen pedig

¹ V. ö. F e z n e r, Der Kaiser. S. 59 f. — R é z, Tanulmányok. 138. l. — E r e k y, i. m. 344. s. kl.

² L. 1900 november 6-i beszédében. Képv. Napló. 1896—901. XXX. k., 262. l.

³ V. ö. R é z, Tanulmányok. 135. l. — Az ellenmondásra már utal K a l m á r, Új dualizmus. Budapest, 1909, 402. s. kl.

az egyenrangú házasság fogalmának Ferenc Ferdinánd főherceg házasságkötése alkalmából magyar törvénybe cikkelyezésére és miért nem forgott fenn ez a szükség Ausztriában.

Ennek oka a magyar és osztrák állami fejlődés eltérő irányának és a két állam jogrendszere közötti ellentétnek a törvényhozás által való helyes felismerésében rejlik. A magyar állam kezdettől fogva közjogi alakulat volt. A mai osztrák állam ellenben a patrimonialitás alapján alakult ki a német Fürstenrecht területén. Nálunk a közhatalom már korán a nemzet hatalma, a király állami főszerv, aki uralkodói hatalmát mint az államhatalom egy részét a nemzet átruházásából nyeri. Míg ugyanakkor odaát a közhatalom és az uralkodói hatalom egy. Az államhatalom a fejedelemnek a területhez fűződő magánhatalma, amellyel tetszése szerint rendelkezik. Nálunk a királyi háznak mint korporációnak fogalma ismeretlen, mindössze csak azok körének a jogi jelentőség nélküli összefoglalását jelzi, akiknek sorából az állami legfőbb szerv alakul. Amott ellenben az uralkodóház mint jogalanyisággal bíró testület az alája tartozó földbirtokkal mint területtel együtt voltaképen maga az állam, a nép csak mint a földbirtok tartozéka jelentkezik. A magyar jogi gondolkozás mindezeknek megfelelően nem ismeri az uralkodó család házi hatalmát, nem fejlődik nálunk ki annak a nemességtől eltérő joga, a közjogi felfogás a házi statútumok alkotását idegenszerűnek, a magyar alkotmánnyal összeférhetetlennek tartja. Később azonban, amikor századokon át nincs nemzeti dinasztia, a túlsúlyra jutott királyi hatalom házi szabályai a gyakorlatban érvényt találnak, a jogszokás azokat elismeri, bár jogforrási minőségüket még maga a törvényhozás is tagadni iparkodik.

Ez az egymástól oly lényegesen eltérő jogfejlődés és belőle kialakuló jogi gondolkozás, valamint az ebből származó kételyek eloszlátása tette nálunk szükségessé az 1900 : XXIV. t.-c. megalkotását, vagyis Ferenc Ferdinánd főherceg házasságkötési nyilatkozatának becikkelyezését.¹ Viszont

¹ Így Erek y, i. m. 346. s. kl. Ő is hangsúlyozza, hogy minden ezen túlmenő következtetés túlzás. Különösen túloz T e z n e r, amikor e törvénycikk megalkotásában D e á k ama konstrukciójának szétrombolását látja, hogy a *pragmatica sanctio* a két állam közti kölcsönös szerződés. L. Die Wandlungen der österreichisch-ungarischen Reichsidee, ihr Inhalt und ihre politische Notwendigkeit. Wien 1905, S. 81 f. E kérdést itt a XVII. fejezetben a következő cím alatt tárgyalja: »Zerstörung des staatsrechtlichen Fundaments des 1867-er Ausgleiches durch den ungarischen Gesetzartikel XXIV, 1900.« — V. ö. Bernatzik, Unsere neuen Wappen und Titel. (ÖZÖR. Jahrg. II, 1915—6.) S. 621.

az ausztriai jogfejlődésből kialakult mai osztrák jogrendszer tette feleslegessé ott a nyilatkozatnak becikkelyezését. Elegendő volt odaát a birodalmi tanács két házában az egyszerű *tudomásulvétel* végett való beterjesztés.¹

Az 1900 : XXIV. t.-c. folytán most már annyiban változott a házi törvények jogi természete, hogy azok a részek, amelyeknek rendelkezéseire az 1723. évi törvények *a trónöröklési jog tekintetében* hivatkoztak, vagy amelyek azóta a királyi ház autonómikus szabályalkotási jogának elismerése következtében *erre nézve* akár írott jog, akár obszervancia alakjában kialakultak: megszűntek pusztá szabályzatok lenni és átalakultak *jogforrásokká*. Minthogy azonban szövegüket mint írott jogforrásszöveget nem hirdették ki, és az 1900 : XXIV. t.-c. is csak a bennük foglalt elvekkel ismertetett meg hitelesen bennünket: a házi törvényeknek ezt a részét immár olyan *íratlan jogforrásnak kell tekintenünk, amelyet csak a törvényhozás törölhet el és változtathat*. Ez utóbbi tulajdonságuk következik már abból is, hogy kötelező erejük az 1723. évi törvény-cikkekben gyökeredzik, amelyek pedig a házi törvények trónöröklésre vonatkozó részének az uralkodótól történő egyoldalú megváltoztatási lehetőségét megszüntették.

A házi törvényeknek másik, vagyis a trónörökléssel kapcsolatban nem álló csoportja tekintetében pedig az 1900 : XXIV. t.-c. azt a változást hozta létre, hogy amíg az 1723 : 1. és 2. t.-c. *közvetve* és részint *hallgatólagosan* ismerte el a királynak házi törvények alkotására vonatkozó jogát, addig az 1900 : XXIV. t.-c. ezt *közvetlenül* és *kifejezetten* tette, miáltal a házi törvényeknek ez a csoportja a királyi ház tagjaira szorítkozó kötelező erővel *szabályzatjellegű kútjővé* változott. Egyben pedig kifejezte a törvénycikk a királyi ház tagjainak a házi törvények tiszteltbentartására irányuló *kötelezettségét*.²

Az előadottakból kitűnik, hogy az 1900 : XXIV. t.-c. voltaképen egészen más jogi hatást ért el, mint amit megalkotói terveztek. Lehetetlen, hogy ne érezte volna ezt e törvényhozási munka akkori legnagyobb alakja, maga Szilágyi Dezső is, akinek ha most idevonatkozó parlamenti beszédeit higgadtan és bírálatosan olvassuk, telve találjuk ellenmondásokkal és hibás következtetésekkel. Szinte bizonyos, ha Szilágyi átült volna az ellenzéki oldalra, kanti módszerrel úgy agyoncáfolta volna a maga állításait, hogy a javaslatnak egyetlen tétele meg nem állhatott volna.

¹ L. alább 454. l. ² L. Ereky, i. m. 348. l.

Mivel tehát e törvény a házi törvények jogi természetét a törvényhozó szándékával ellentétesen módosította, a közjogi precizitás olyan szabályozást kívánna, amely a nagyterjedelmű házi szabályalkotás részletkérdéseit a magyar jog szellemének megfelelően megvilágítaná.

Épen ezért kívánatos volna mihamarább egy olyan törvény alkotása, amely egyfelől szigorú pontossággal megállapítja a trónöröklési jognak azokat a részletkérdéseit, amelyeket a magyar *pragmatica sanctio expressis verbis* nem szabályozott, hanem a királyi ház autonóm jogkörébe utalt; másfelől pedig kimondaná, hogy a királyi ház egyéb házi törvényei, amennyiben a magyar jog valamely tételes vagy szokásjogilag fennálló rendelkezésével ellentétben nincsenek, mint királyi rendeletek bírván jogérvennyel, a miniszteri felelősség rájuk is vonatkozik. Egyúttal pedig szükséges volna e házi törvényeknek rendszeresen összefoglalt, hiteles alakban való közzététele.¹

Ha más nem, de már a modern államot jellemző publicitási elv is megkívánná, hogy ne legyenek titokban tartott jogszabályai. A házi törvények rejtegetésének nincsen többé semmi értelme.

24. §. A magyar *pragmatica sanctio* jogi természete.

I. Ez államjogunk egyik legvitatottabb kérdése. A legkülönbözőbb felfogásoknak egész sora alakult ki e tárgy körül, és a helyes, a magyar állam közjogi önállóságának megfelelő megoldás megtalálása annál nehe-

¹ V. ö. idevonatkozólag Kmetty, Közjog. 23. l. és Réz, Tanulmányok. 137. s. kl.

Az 1893. évi állami költségvetés tárgyalása során a királyi udvartartás kérdésénél a képviselőház 1893. január 10-i ülésében Ugron Gábor egy határozati javaslatot terjesztett elő, amelynek értelmében felhívja a képviselőház a miniszterelnököt, hogy mielőbb nyújtson be törvényjavaslatot, amely a magyar királyi trón várományosai minősítésének feltételeit, az elsőszülöttségnek a trónöröklésben érvényes rendjét, és a trón várományosainak magyar állami hatóság által fogantatosítandó nyilvántartásának közegét és módját szabatosan meghatározza. (L. Képv. Napló. 1892—6. VII. k., 246. s. kl.) Wekerle Sándor akkori miniszterelnök válaszában elismeri, hogy a trónöröklési rendet nem forma szerint alkotmányos tényező tartja nyilván. A közös külügyminiszter ugyanis mint a császári ház minisztere közös miniszternek nem tekinthető s miután e minőségében tartja nyilván a trónöröklési rendet, alkotmányos befolyás és ellenőrzés alatt nem áll. A kérdés rendezését igéri, de tekintettel annak nagy fontosságára csak kellő előtanulmányok után gondolja megvalósíthatónak; ezért a határozati javaslat visszavonását kéri, ami meg is történik. (L. u. o. 253. s. kl.) A rendezés azonban mindmáig csak kormányígéret maradt.

zebb, mivel az egymással szemben álló nézetek egyik csoportja a kérdést a XVIII. század közjogi felfogásának szemüvegén keresztül vizsgálja, míg másika a modern államjogi és politikai elméletek alapján állva akarja a vitás kérdést eldönteni. Emellett, miután a *pragmatica sanctio* Magyarország és Ausztria kapcsolatának is jogi alapja, az osztrák közjogászok eltérő magyarázatának ütközőpontja is.

Két főirányzat küzd egymással. Az elsőt röviden *belső szerződési elméletnek* minősítjük, mert eszerint a *pragmatica sanctio* *belső államalkotó szerződés*. A másik főelméletet a *belső szerződésivel szemben törvényi elméletnek* jelöljük meg, amennyiben ez a király és a nemzet közt létrejött akaratmegegyezés tekintetében a szerződés helyébe a törvény modern fogalmát lépteti és, amennyiben a *pragmatica sanctio* szerződési jelleget mutat, azt nemzetközinek minősíti.

A *belső szerződési elmélet* vallói azzal védelmezik felfogásukat, hogy a *pragmatica sanctio* megalkotása idejében az akkori doktrína az államot másként, mint szerződési alapon nyugvót, elképzelni nem tudta,¹ és így az ezen politikai tanítás hatása alatt álló államférfiaknak az állam lényegéről formált felfogása a törvényalkotásokba is beszivárgott. Már most meghiusítanak az ilyen alapon létrejött törvényeknek elveit, ha azokba a modern államtudományi vezérlő elveket igyekeznének belemagyarázni.

A *törvényi elmélet* hirdetői egész jóhiszeműen és nem minden jogos alap nélkül vetik ez ellen, hogy változott a kornak a közjogról alkotott felfogása, tisztultabbak lettek jogi fogalmai, szabatosabb lett közjogi nyelvezetünk, korunk szerencsére a magánjogias álláspontot a közjog terén feladta, és így nincs semmi értelme, hogy még most is éljünk olyan jogi fogalmakkal, kifejezésekkel, amelyeknek már egészen más, új tartalmat adott a tudomány, hirdessünk olyan elméleteket, amelyek ma rég elavultaknak tekinthetők.

II. A *belső szerződési elméletet* vallók egyik csoportja szerint a magyar *pragmatica sanctio* a maga egész terjedelmében, tehát mind a trónöröklésre, mind a két állam szövetségére vonatkozó részében *belső szerződés*. E körön belül aztán aszerint térnek el ismét egymástól az egyes felfogások, hogy kik között létesült szerződésnek tekintik.

¹ Ez elmélet szerint az állam egyesülési szerződésen, *pactum unionison*, az alattvalóknak az állam fejéhez való viszonya pedig alávetési szerződésen, *pactum subjectionison* alapul. V. ö. Gierke, Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien. 3. Aufl. Breslau 1913, S. 76 f., 339 f., 376 f.

Némelyek szerint *a magyar nemzet és királya* között kötött kontraktus. Mások szerint pedig *a magyar nemzet és királyi háza (dinasztiaja)* szerződtek. Viszont a másik főcsoport csak a trónöröklési jogi részt tartja belső szerződésnek, míg az únióra vonatkozót nemzetközi-nek minősíti.

Ezzel szemben a *törvényi elmélet* szerint a *pragmatica sanctio alakilag*, külső megjelenésére *törvény*; mindössze *tartalmilag* mutat *szerződési jelleget*. Ez irányban pedig a törvényi elméleten belül az egyik felfogás gondosan kettéválasztja a magyar *pragmatica sanctio*ban jelentkező két különböző elemet: az *államjogit* és a *nemzetközi jogit*, a trónöröklésre meg a két állam szövetségére vonatkozót. És azt mondja, hogy az első nem egyéb, mint alkotmányos módon létrejött *országos törvény*, amelyet azok alkottak, akiket a magyar közjog értelmében a törvényhozás joga általában megillet: a nemzetet képviselő országgyűlés (régi kitétel: az országgyűlésre egybesereglett karok és rendek) és az államfelségiséget megszemélyesítő magyar király. A másik része azonban, amely a két állam szövetségi viszonyára vonatkozik, *nemzetközi szerződési természetű*. A törvényi elméleten belül a másik felfogás pedig a *pragmatica sanctio*t *egész terjedelmében nemzetközi szerződés* becikkelyezésének tekinti, rámutatva, hogy a benne foglalt valamennyi kérdést, tehát a trónöröklését is, kölcsönös megegyezéssel szabályozták.

Ezen a tisztán akadémikus jellegűnek látszó *elméleti* megkülönböztetésen kívül van azonban e felfogások közt *gyakorlati* jelentőségű különbség is. Mert ha a *pragmatica sanctio* szerződés, akkor normális megváltoztatása csak az érdekelt felek beleegyezésével történhetik; ha ellenben egyszerű törvény, akkor új törvénnyel minden további nélkül megváltoztatható.

Vizsgáljuk most már, hogy ad-e maga a törvény szerződési vagy törvényi természete felől útbaigazítást. Avagy talán keletkezésének története? Nézzük aztán, minek minősítették az országgyűlések és a későbbi törvények. Mit tartott felőle a közvélemény? Végre ismerkedjünk meg íróink véleményével, tegyük azokat bírálat tárgyává s ennek során fejtjük ki álláspontunkat.

III. Ha a *pragmatica sanctio* tartalmát vizsgáljuk, kétségtelen annak szerződési természete. Két fél ígér és két fél fogad el. A király ígéri az ország alkotmányának és szabadságának fenntartását és biztosítását. Az országgyűlés viszont ígéri, hogy a király házá-
nak nőági leszármazói részére egy bizonyos határon belül az örökös

tartományaiban már megállapított szabályok szerint biztosítja a trónöröklés jogát. Aztán az ajánlatokat elfogadják.

A törvények tartalmából az is kitűnik, hogy létrejövetelüket bizonyos tárgyalás és megállapodás (ajánlat és elfogadás) előzte meg egyrészt Magyarország, másrészt az ausztriai ház közt. Az 1723. évi 1. t.-c. tartalmazza ennek az előzetes akaratmegegyezésnek a tanúsítását, amikor elbeszéli, hogy az országgyűlés a Magyarország királyi koronájában való öröklést az ausztriai ház nőágának önként és külön küldöttség útján felajánlotta és ezt az uralkodó elfogadta. Ugyanez a törvények tartalmazza az uralkodónak azt a kívánságát, hogy aki az ausztriai ház országainak és tartományainak örököse, Magyarországnak és kapcsolt részeinek is királyául tartassék és koronáztassék. Világos, hogy ez az ígéretváltás egyfelől a magyar országgyűlés, másfelől pedig az ausztriai ház feje és e házhoz tartozó tartományok uralkodója közt történt, hisz mint magyar király e minőségében nem tehetett volna rendelkezést örökös tartományairól.

Láttuk továbbá a törvény létrejöttének történetéből, hogy az 1712-i nádori értekezlet valóban *szerződésszerű* összeköttetést akart az örökös tartományokkal.¹ Az országgyűlés felajánlására adott 1722 július 8-i királyi leirat pedig azt mondja, hogy amint a felség a rendek áldozatkészségét »kegyesnek tartja és elfogadja, *úgy viszont felajánlja a maga részéről*«, hogy megtartja a rendeket kiváltságaikban.² Azt is láttuk,³ hogy az 1722 július 16-i ülésben az alnádor felveti az alsó táblán a kérdést, nem kellene-e az örökös tartományokkal formális szerződésre lépni, amit a felső tábla is helyesel. Az osztrák tartományok fejedelme azonban elutasítja az ajánlatot. Nyilvánvalóan nem akart az alkotmányos jogok gyakorlásától úgyszólván teljesen megfosztott osztrák rendeknek ily fontos államhatalmi cselekvényben részt engedni, annyival is inkább, mivel egyedül magát tekintette az államhatalom birtokosának. Így biztosította a magyar országgyűlést, hogy maga fog gondoskodni az úniót illetőleg boldogulásukról. Ez a nyilatkozat pedig Károlytól nem mint

¹ L. fentebb 229. l.

² »Sicut Sua Majestas Sacratissima hanc in proprium quoque ipsorum Statuum et Ordinum commodum cessuram, devoti Animi promptitudinem gratam et acceptam habet, ita Vicissim benefata Sua Majestas . . . offert.« (DPS. S. 162 f.) Ezt a vicissim szót a kancellária a törvénybe is be akarta vétetni, de Mannagetta kihagyatta, mivel az ellentétben az önkéntes felajánlással szerződést jelentene. (Közli Turba, PSR. S. 197.) De az 1723 : 1. t.-c. is azt mondja a királyról: »... *offerre*, ... dignata fuisset, ...« ³ Fentebb 274. l.

magyar királytól, hanem csakis mint az osztrák tartományok urától eredhetett.

Az 1790-i országgyűlésnek a királyi hitlevél tárgyában felküldött október 5-i felirata »pactum bilaterale«-nak mondja a trónöröklés rendjét megállapító törvényeket.¹ Törvényeink közül az 1867: XII. t.-c. bevezetésének 4. bekezdése *az uralkodóház és Magyarország közt létrejött alapszerződésnek* nevezi; 2. §-ában pedig *ünnepélyes alapszerződésnek* mondja.

A közvélemény ily irányú megnyilatkozása mellett Horváth János egész anyaghalmazt hoz fel a vármegyék felirataiból, államférfiak nyilatkozataiból, publicisták, belföldi és külföldi írók véleményéből.²

IV. Államférfiaink és publicistáink közül fölötte érdekes Deák Ferenc konstrukciója a *pragmatica sanctio* jogi természete tekintetében. Még az 1861 május 13-án előterjesztett első feliratban a *pragmatica sanctio*t olyan *alapszerződésnek* mondja, amelyet *a magyar nemzet az uralkodóházzal* és nem az örökös tartományokkal kötött.³ Az 1861 augusztus 8-i második felirata szerint a *pragmatica sanctio Magyarország és a magyar király* közt létesült.⁴

A Lustkandl-lal folytatott vitájában azt igyekszik vele szemben bizonyítani, hogy a *pragmatica sanctio*t »...nem az osztrák tartományokkal kötötte *a magyar nemzet*, hanem saját fejedelmével, *a magyar királylyal*.«⁵ Az 1867: XII. t.-c. bevezetésének 4. bekezdésében pedig azt mondja, hogy a *pragmatica sanctio az uralkodóház és Magyarország közt létrejött alapszerződés*, amelyet e t.-c. 5. §-a úgy magyaráz, hogy a király mint az uralkodása alatt álló többi ország abszolút fejedelme azoknak az országoknak érdekeiről a maga nevében rendelkezhetett. Hozzájárul még e magyarázathoz az 1867: XII. t.-c. 1. és 2. §-ában kimondott az az alapelv, amely szerint a *pragmatica sanctio* mint a közös uralkodó alatt álló országok és tartományoknak feloszthatatlan és elválaszthatatlan együttbirtoklását kimondó közös és viszonyos kötelezettségi viszony egyrésztől a magyar korona országai, másrésztől ő felségének többi országa és tartománya közt jogi kapcsolatot létesített. Eszerint tehát a *pragmatica sanctio* nem egyszerű magyar

¹ Diarium 1791. T. II., p. 189. Ugyanígy több későbbi országgyűlés. I. Horváth János, PS. 65. s. kl.

² PS. 35. s. kl. ³ Beszédei. III. k., 37., 43. l. ⁴ U. o. III. k., 242., 266. l.

⁵ Adalék. 159. l.

törvény, hanem egyszersmind *államszerződés Magyarország részéről az örökös tartományokkal*. Benne Magyarország ez országoknak a viszonos védelemre vonatkozó kötelező ígérletét a fölöttük abszolút hatalommal rendelkező uralkodó szájából veszi és hasonló tartalmú ígérletét ez országokkal szemben uralkodójuk kezébe teszi le.¹

Hogy a D e á k-féle konstrukció a magyar *pragmatica sanctio*nak a trónöröklésre vonatkozó részét is szerződésnek tekintí, kitűnik az 1867: XII. t.-c. 2. §-ának következő szavaiból is: »Megállapítván ez ünnepélyes alapszerződés a Habsburg-ház nőágának trónöröklési jogát, kimondotta egyszersmind, hogy azon országok ... együtt birtoklandók.«

D e á k tehát később a *pragmatica sanctio*beli szerződést olyképen taglalja, hogy az nemcsak a magyar nemzet és királya, illetve uralkodóháza, hanem az örökös tartományok ura között is kötöttnek értendő, mint amelyeket a fejedelem abszolút hatalmánál fogva képviselt. Így nyilatkozik a 67-es bizottság 1867 január 28-i és 29-i üléseiben is. Az utóbbin többek közt ezt mondja: »A *sanctio pragmatica*-ban az első czikkben, az első szakaszban a következő van: 'Pro stabilienda itaque in omnem casum etiam contra vim externam cum vicinis regnis nostris hæreditariis unione.' Tehát az egyesülés egyedül a védelemre történt és nemcsak Ő Felsége személyével, hanem a védelemre az örökös tartományokkal is történt. Semmi másra, csak a védelemre. Ezt a *sanctio pragmatica* első szakasza igen világosan kimondja.«²

S z a b ó B é l a következőképen nyilatkozik: »... a' *pragmatica sanctio* ... nem olly *pactum conventum*, nem olly *szerződés*, melly ország, és ország között létesült, hogy ezek összeköttessenek, ... hanem kötött a' magyar nemzet, 's királya között, ... A' *pragmatica sanctio* tehát nemzet és személy közötti *pactum* lévén, csak személyes jogot állapított meg: csak nemzet és személy közötti viszonyt állított fel.«³

B e k s i e s G u s z t á v szintén az uralkodóház és az ország közt létesült kétoldalú szerződésnek minősíti.⁴

S z i l á g y i D e z s ő 1893 október 12-én a képviselőházban a kormány nevében a következő kijelentést tette: »Magyarország úgy tekintí a *pragmatica sanctio*t, ... mint ünnepélyes alapszerződést, mely nem-

¹ V. ö. D e á k F e r e n c e konstrukciójára nézve C o n c h a, Politika. I. k., 643. s. kl. — T e z n e r, Ausgleichsrecht. S. 84 f. ² Beszédei. II. k., 233. l.

³ A' magyar korona országainak státusjogi és monarchiai állása a' *pragmatica sanctio* szerint. [Pozsony], 1848, 13. l.

⁴ A dualizmus. Története, közjogi értelme és nemzeti törekvéseink. Budapest, 1892, 31. s. kl.

csak a fejedelem és az ország közt, hanem a monarchia két állama közt is létrejött és mint ilyen fennáll.« »... midőn Ő felségével az az ünneplés alapszerződés kötött, ő felsége nemcsak magyar király, hanem ausztriai tartományokban abszolút uralkodó is lévén, a tulsó államot alkotó országok és népek képviselőiben fejedelmi teljhatalommal intézkedett.«¹

Apponyi bár vitásnak mondja a magyar *pragmatica sanctio* jogi természetét, de úgy látszik ahhoz a felfogáshoz csatlakozik, amely a nemzet és uralkodóháza közt létrejött szerződésnek tekinti.²

Tisza legújabbán azt a kijelentést tette a magyar *pragmatica sanctio* jogi természete felől, hogy az 1723:1., 2. és 3. t.-c. épen olyan magyar törvénycikkek, mint bárminő más.³

V. Közjogászaink közül Virozsil,⁴ Korbuly Imre,⁵ Kiss István,⁶ Lechner⁷ és Máriássy Béla⁸ szintén a belső vagy államalkotó szerződések közé sorolják.

Wlassics azt mondja, hogy a *pragmatica sanctio* tartalmának jogi természetére nézve kialakulhatott az a közjogi felfogás, hogy a nemzet és az uralkodóház között kötött szerződés lényeges tartalom szerint az osztrák örökös tartományok közt kötött szerződés is.⁹ E dolgozatának német kiadásából azután kitűnik, hogy e lényeges tartalmat a kölcsönös védelemre vonatkoztatja, amely szerinte konvenció Ausztria népeivel,

¹ Szilágyi Dezső beszédei. (Összegyűjt. Fayer Gyula és Vikár Béla.) Budapest, 1906—13, IV. k., 276. s. kl.

² The juridical Nature of the relations between Austria and Hungary. London 1904, p. 12 sqq. (U. e. Budapest 1907, p. 16 sqq.) U. e. magyarul Magyarország és Ausztria viszonyának jogi természete. (Jogállam. VII. évf., 1908.) 573. s. kl. U. e. németül Oesterreich und Ungarn. (Das Forum. Jahrg. III, Nr. 8—11, Wien 1909.) S. 143 f. — U. a., A brief sketch of the Hungarian Constitution and of the relations between Austria and Hungary. Budapest 1908, p. 59 sqq. — U. a.: »... sotto forma di legge un contratto bilaterale fra l'Ungheria e la Dinastia...« Delle relazioni costituzionali fra l'Ungheria e l'Austria. (Nuova Antologia. Vol. CXLVII, Roma 1910.) P. 4. — U. a., Die Rechts-Natur des Verhältnisses Ungarns und Österreichs. (Jogállam. [Der Rechtsstaat.] Festnummer, 1916.) S. 29 f.

³ Képviselőházi beszéde 1915 december 1-én. Képv. Napló. 1910—7. XXVII. k., 292. l. — V. ö. ezzel szemben Bernatzik támadását. Wappen und Titel. S. 625 f. ⁴ Közjog. 6. l.

⁵ Magyarország közjoga. 3. kiad. Budapest, 1877, 7. l.

⁶ I. m. 261. l. ⁷ I. m. 93. l., 297. s. kl.

⁸ Magyarország közjoga. Győr, 1893, 141. s. kl.

⁹ Az 1867: XII. t.-cz. jogi természete. (Kl. a Bp. Sz. CXLVIII. k.-éből.) Budapest, 1911, 23. l.

még pedig időhöz kötött, amely addig áll fenn, amíg a fejedelem személye azonos.¹

Horváth János közjogában és egy jogászegyleti értekezésében fejti ki érdekes elméletét. Ennek egészen rövidre fogott lényege az, hogy a magyar *pragmatica sanctio* a magyar nemzet és III. Károly, valamint utódai közt kötött kétoldalú szerződés, amelyet egyoldalúlag egyik fél sem változtathat meg, tehát sem a dinasztia, sem a nemzet. A megváltoztatás pedig szerinte egyáltalán alig lehetséges, »... mert ... a másik szerződő fél nemcsak a király, hanem az egész Habsburg-Lothringen dynastia, így még a ,nascituri qui in utero sunt‘ [is] kell, hogy ... beleegyezzenek; ...«²

Ferdinandy több munkájában foglalkozik a *pragmatica sanctio* jogi természetével.³ Szerinte a királyválasztás korában a hitlevélben a nemzet szerződik a királlyal. Amikor aztán trónralép, a hitlevelet törvénybe cikkelyezik. III. Károly esetében ezt az eljárást követni nem lehetett. Nem pedig azért, mert volt koronás királya a nemzetnek, és épen azt a dinasztíát fogadta el, amelynek feje az akkor uralkodó király, III. Károly volt. Ezért a nemzet vele és nem a nőági utódok elsejével szerződött. A szerződést azonban hitlevélbe foglalni nem lehetett, mert Károly már adott ki hitlevelet, hanem csakis országos törvénybe. »De hogy itt a nemzet az új királyi házzal, illetőleg annak fejével a jövő trónutódlás iránt szerződött és hogy az 1723. évi 1., 2. és 3. törvénycikknek ennek alapján alkottattak meg, tagadni nem lehet.«⁴

A *pragmatica sanctio*nak azonban külügyi vonatkozású tartalma is van, mert hiszen intézkedést tartalmaz a feloszthatatlan és elválaszthatatlan együttes birtoklásra, valamint a kölesönös védelemre nézve is. Ezt a két mozzanatot azonban szerinte elválasztani nem lehet, mert míg egyfelől az únió biztosítása volt az oka a dinasztia nőága megválasztásának, másfelől a trónöröklési rend azonossága a biztosítéka annak, hogy a király az országot az örökös tartományok erejével is védeni fogja. Tehát a nemzetközi vonatkozású rész tekintetében is az uralkodóház és a nemzet közt jött létre államalkotó

¹ Die rechtliche Natur des G. A. XII : 1867. (Ung. R. Jahrg. I, 1912.) S. 325.

² PS. 56. l. — U. a., Magyar királyság közjoga. Budapest, 1894, 16. s. kl. — U. a., Adalékok a Sanctio Pragmatica értelmezéséhez a magyar közjog szempontjából. (Huszadik Század. I. évf., Budapest, 1900.) 216. l.

³ Magyarország közjogi viszonya Ausztriához. Budapest, 1892, 77. l. — Kir. mélt. 179. s. kl. — U. a., Államszerződések. 71. s. kl. — U. a., Közjog. 361. s. kl. — U. a., A magyar alkotmányjog tankönyve. Budapest, 1911, 131. s. kl. ⁴ Közjog. 363. l.

szerződés addig az időpontig, amíg a fejedelem fizikai személye közös.¹

Felfogása szerint helytelen az a nézet, hogy a kölcsönös védelemre nézve Magyarország és Ausztria közt létesült nemzetközi szerződés. Helytelen pedig azért, mert akkor még a mai értelemben vett Ausztria nem volt. Különben is a nemzet a királyi család védelmezését igéri meg és nem Ausztriáét.

A *pragmatica sanctio* megváltoztatására nézve pedig az a véleménye, hogy mint szerződés kifogástalanul csakis kétoldalú akaratmegegyezéssel (nemzetközi szerződés mintájára) változtatható meg. Bár viszont nem tagadja, hogy az állampolgárokat pusztán azért köti, mert törvény alakjában jelent meg, és egy módosító későbbi törvényt csak azért, mert a dinasztia hozzá nem járult, érvénytelennek tekinteni nem lehet. De az ilyen, az uralkodóház hozzájárulása nélkül hozott és az eredeti törvényt módosító újabb törvény az anyagi igazság szempontjából sérelmes volna a dinasztíára nézve és belső zavarokat eredményezhetne. Tehát nem formális jogi okok, hanem erkölcsi erő állja útját a *pragmatica sanctio* új törvénnyel való egyoldalú módosításának vagy megváltoztatásának.²

VI. Az itt ismertetett belső szerződési elméletekkel szemben már ugyan korábban is akadunk olyan felfogásra, amely a törvény lényegét és jogi természetét, tekintet nélkül előállásának történetére, helyesen fogja fel, de mégis azt lehet mondanunk, hogy a törvényi elmélet megalkotója nálunk Nagy Ernő és Polner volt.

A külföldi írók közül már Gerber élesen különböztet az államjog és a nemzetközi jog területei között. Itt mindenesetre az államok állanak egymással szemben mint szerződéskötő felek. Az államjogban azonban az alkotmánynak mint szerződésből keletkezettnek felfogása csak az eredetre lehet találó, de a későbbi jogi megítélés szempontjából nélkülöz minden alapot.³ Hasonló Held felfogása.⁴ Jellinek szerint az alkotmány még kevésbé állhat elő szerződés által, mint maga az állam.⁵

A magyar közjogi írók közül először Cziráknál találkozunk helyesebb felfogással. Az alaptörvényektől megkülönbözteti a szerződéseket és az 1723: 1., 2. és 3. t.-c.-et az előbbieik közé sorozza.⁶ Épen így

¹ U. o. 364. l. ² Államszerződések. 72. l.

³ Über öffentliche Rechte. Tübingen 1852, S. 39 f. ⁴ System. T. II, S. 56, 60 f.

⁵ Die Lehre von den Staatenverbindungen. Berlin 1882, S. 257. --- V. ö. Zehnt-
 3 a u e r, Gesamtstaat. S. 62 f.

⁶ Conspectus. T. I., p. 9., 14.

Hegedűs Lajos,¹ Récsi Emil² és Suhayda János.³ Tisztult fogalmaik azonban még nincsenek.

Nagy Ernő volt az első, aki közjogának 1891-ben közrebocsátott 2. kiadásában szakítva az 1887-ben megjelent 1. kiadásában Lechner nyomán elfoglalt álláspontjával kifejtette, hogy az a felfogás, amely az uralkodó és a nemzet között szerződéseket keres, középkori magánjogi elmélet és a modern közjog szempontjából tarthatatlan, de meg nem egyeztethető össze a szent korona-féle magyar ősi felfogással sem. Szerinte az állam mint a szuverén közhatalomnak alanya, illetőleg a király mint az államfelség személyesítője nem állhat az állam orgánumával (az országgyűléssel) vagy alkotó elemével (a néppel), esetleg ennek egy részével a közjogokat illetőleg szerződési viszonyban, mert ezek az állammal nem egyenjogú, tőle nem különálló felek, hanem személyiségében foglaltak és főhatalmának vannak alávetve. De az államszemély akaratát kifejezheti a fejedelem és az országgyűlés együttes működésével létrejött törvényben. S amíg ez fennáll, az államszemélyt is köti, megköti orgánumait, valamint elemét, a népet, mind egészében, mind egyes részeiben.⁴

Körülbelül Nagy Ernő közjogának 2. kiadásával egyidejűleg jelent meg Polnernek »Magyarország és Ausztria közjogi viszonya történeti kifejlődésében és jelen alakjában« című munkája, amelyben arra az eredményre jut, hogy a *pragmatica sanctiónak* a trónöröklésre vonatkozó része nem lehet a nemzet és az uralkodó vagy az uralkodóház közt szerződés. Az első kettő közt azért nem, mert azok nem jogalanyok, hanem államhatalmi tényezők, akiknek akarata mint a *szent korona egységes akarata* jelentkezik a törvényben. De ép így nem lehet a nemzet és az uralkodóház közt létesült szerződésről sem beszélni, mert az utóbbinak nálunk nem voltak soha államhatalmi funkciói vagy közjogi jogosítványai. Ami ellenben a *pragmatica sanctiónak* a két állam együttes birtoklására vonatkozó részét illeti, az — bár a szerződés nem jött formálisan, kifejezetten létre — *nemzetközi szerződésnek* tekintendő.⁵ Ugyanezt a nézetét hangsúlyozza a Magyar Jogászegylet 1898 május 14-i ülésében tett felszólalásában,⁶ majd még tüzetesebben fejti ki »Az államalkotó szerződések (belső államszerződések) jogi természete a magyar közjogban«⁷ c. tanulmányában, ahol nagy gonddal mutatja be

¹ A magyar közjog alapvonalai. Pest, 1861, 10. s. kl. ² I. m. 123. l.

³ Magyarország közjoga. Pest, 1861, 6. l. ⁴ 12. l. ⁵ 106. l., 109. s. kl.

⁶ Felszólalása Horváth Jánosnál, PS. 111. s. kl.

⁷ Athenaeum. XI. évf., 1902.

ennek a bonyolult kérdésnek közjogi irodalmát a XVIII. századbeli íróktól elkezdve és felfogása helyességének bizonyításául különösen F e r d i n a n d y val polemizál. Legújabbán pedig 1912 április 5-i akadémiai székfoglalójában¹ tisztán a *pragmatica sanctio* jogi természetét teszi vizsgálat tárgyává, még pedig mint a kiegyezés alapját, vagyis az együttes birtoklás szempontjából, és a *pragmatica sanctio*nak ezt a részét határozottan becikkelyezett *nemzetközi szerződésnek* minősíti. Levezeti pedig e felfogást az 1867: XII. t.-c. bevezetésének 4. bekezdéséből, amely *az uralkodóház és Magyarország közt létrejött szerződésről* beszél. A törvénynek ezek a kitételei szerint nem *a magyar királyság*, illetve *a magyar királyi ház*, sem pedig *a nemzetet* jelentik, miként a régi szerződési (belső vagy államalkotó szerződési) elmélet hívei magyarázták. Hanem jelenti, hogy a szerződés egyfelől Magyarország, vagyis *a magyar állam*, másfelől pedig az örökös tartományokat birtokló és felettük teljes állami hatalmat gyakorló osztrák fejedelmi ház, ma Ausztria, vagyis *az osztrák állam* közt jött létre.²

Annak a N a g y E r n ő és P o l n e r által kifejtett felfogásnak, amely az államhatalmi tényezők között ú. n. belső vagy államalkotó szerződést nem ismer, hanem csak egyszerű törvényt: a magyar közjogászok közt több lelkes védelmezője akadt.

Igy legelső helyen C o n c h á t kell emlitenünk, aki már P o l n e r nek »Magyarország és Ausztria közjogi viszonya« c. munkájáról írt terjedelmes és joggal önálló tanulmányzámba vehető bírálatában³ kifejezést ad annak az álláspontjának, amelyet utóbb Politikája I. k.-ének 1895-ben megjelent 1. kiadásában⁴ a *pragmatica sanctio* jogi természete tekintetében még bővebben kifejtett. E fejtegetések, amelyek visszamennek a kérdés történelmére, a legtisztultabb nézetek e téren és az összezavart fogalmak sikerült kibogozásai.

Annak okául, hogy magyar nemzeti szempontból előnyösebbnek tüntették fel, ha a szerződés a magyar királlyal és házával, nem pedig az örökös tartományok korlátlan urával, illetve a német ügyekbe bonyolított császárral jött létre: felhossa a dinasztíának patrimonialis állását Ausztriában, továbbá rendkívüli világhatalmát, és előbb a Németbirodalomhoz, majd később a Német szövetséghez való viszonyát. Ezért ragasz-

¹ Magyarország és Ausztria kapcsolatának jogi alapja. (Ünnepi dolgozatok Concha Győző egyetemi tanársága negyvenéves emlékére. Budapest, 1912.) 299. s. kl. (Már előbb kivonatolva ismertette. Jogállam. XI. évf., 1912, 377. s. kl.)

² U. o. 300. s. kl. ³ Magyar Igazságügy. XXXVI. évf., Budapest, 1891, 269. s. kl.

⁴ 599. s. kl., 604. s. kl. — I. 2. kiad. 637. s. kl., 642. s. kl.

kodtak a perszonálúnió elméletéhez is. »A magyar felfogás megállapodott annál a ténynél, hogy a pragmatika szankezió az örökösödést s a közös birtoklásnak közjogilag nem definiált állapotát rendezi s gondosan kerülte e tény következményeinek meghatározását, különösen azonban annak diplomatikus elismerését, hogy a közös fejedelem s a közös birtoklás tekintetében az osztrák területekkel kötött szerződés által meg lenne kötve.« Félték, hogy minden ilyen összeköttetés reálúnióhoz vezetne annak hírhedt, bekebelező értelmében. Előnyösebbnek látták a törvény szavaihoz ragaszkodni, mint arra az egyedül helyes alapra helyezkedni, hogy szuverén államok kapcsolatának igazi jogi formája a szerződés. Minthogy azonban végre is belátták, hogy a magyar közjog szerint a nemzet és király közt az akaratmegegyezés törvényt hoz létre, a *pragmatica sancti*ónak nem törvényi, hanem szerződési jellegét csak úgy lehetett fenntartani, ha a nemzet és a királyi ház közt kötött szerződésnek minősítik.

A Magyar Jogászegyletnek fent idézett ülésében pedig hangsúlyozta Concha, hogy annak a tételnek származtatását illetőleg, amely nem ismer szerződést az állam beléletében, vissza kell térnünk a régi magyar felfogáshoz, a *szent korona elméletéhez*. Ebben az értelemben a *pragmatica sancti*ót mint törvényt a trónöröklésre nézve nem lehet szerződésnek tekinteni.

Ellenben a másik része, amely a közös és együttes birtoklást meg a kölcsönös védelmet kiköti, már kétségtől *szerződési jellegű, ha nem is jön így formailag külső nyilvánulásra*. Mivel ugyanis a magyar király nem rendelkezik más hatalommal, mint Magyarország hatalmával, az Ausztriával való úniót nem ígérhette meg Magyarországnak. Ezt csak mint az örökös tartományok ura és fejedelme tehetette meg. Annál fogva tehát, hogy a törvényben nem jutott külön kifejezésre, hogy ő egyszerűs mind mint e tartományok abszolút uralkodója ebben a minőségben is hozzájárul a törvénybe cikkelyezett megállapodáshoz, így mielőttünk csak az áll, hogy ő mint magyar király járult hozzá.¹

Vigyázó,² Márkus,³ Balogh⁴ és Eötvényi Nagy Olivér⁵ szintén elvetik a belső szerződési elméletet és a törvényt vallják.

¹ Felszólalása Horváth Jánosnál, PS. 112. s. kl. — U. a., Politika. I. k., 638. l.

² I. m. 67. l. ³ Felszólalása Horváth Jánosnál, PS. 106. s. kl.

⁴ A magyar államjog aaptanai. Budapest, 1901, 16., 132., 153. l. — U. a., Államélet. 134. s. kl. ⁵ A magyar közjog tankönyve. 2. kiad. Kassa, 1911, 138. l.

K m e t y szerint a *pragmatica sancti*ót *tisztán magyar birodalmi törvénynek kell tekinteni*. Csak a magyar törvényhozás változtathatja meg, függesztheti fel. A trónöröklésről szóló cikkeket épen úgy kell kezelni, mint a többi 1723-as törvényt. Bizonyos, hogy a magyar állam annak idején a trónöröklés kérdését egész területére törvényhozói hatalmánál fogva rendezhette és rendezte is. Ha a magyar trónöröklési jog lényeges pontjaiban meg is egyezik Ausztria jogával, de nem következménye annak, nem függ tőle, hanem keletkezésében, tartalmában, feltételeiben önálló. Ami pedig a kölcsönös és együttes védelemre vonatkozó részt illeti, ez »... nemzetközi szerződés egyrészt a magyar állam, másrészt az osztrák örökös tartományok feletti főhatalmat abszolút módon birtokló osztrák ház — az 1867. évi XII. t.-cz. kifejezése szerint 'Felséges uralkodóház' között.«¹

VII. Mielőtt a magunk felfogását kifejtjenők, vessünk még az osztrák írók idevonatkozó nézeteire futó pillantást.

L u s c h i n a *pragmatica sancti*ót az uralkodóház és a rendek közt kötött alapszerződésnek tekinti.²

H a u k e szerint a magyar törvénycikkék, amelyek a magyar trónöröklési jogot szabályozták, nem a magyar szent korona országai és az örökös tartományok, hanem Magyarország rendei és uralkodóháza között hoztak létre szerződést. Csak másodlagosan vethető fel a kérdés, hogy ez a Magyarország és dinasztíája között kötött alapszerződés visszahatásában (*Reflexwirkung*), ha nem is közvetlenül mint szerződéskötőket, de közvetve mennyiben kötelezi vagy jogosítja az örökös tartományokat.³

Legbehatóbban T e z n e r foglalkozik a magyar *pragmatica sanctio* jogi természetével. »*Ausgleichsrecht und Ausgleichspolitik*« c. munkájának jó része ennek és az 1867: XII. t.-c. jogi természetének van szentelve. Az utóbbit egyenesen a *pragmatica sanctio* végrehajtótörvényének tekinti.⁴

A *pragmatica sancti*ót szintén szerződéses természetűnek tartja, jöllehet formaszerinti szerződés nem jött létre, hanem két törvény, egy abszolút módon keletkezett és utólag a rendektől garantált, továbbá egy már előzetesen alkotmányos úton hozott.⁵ A szerződés megtartása a kölcsönös hűségen és bizalmon alapszik.⁶ Nem szükséges ehhez a szerződési forma. A modern államtan más konstituáló cselekményt is ismer.

¹ Közjog. 325. s. kl. ² Reichsgeschichte. S. 402.

³ Grundriss des Verfassungsrechts. Leipzig 1905, S. 144. — U. a., Pragmatische Sanktion. (Österr. Staatswb. Bd. III.) S. 972. — V. ö. T e z n e r, Ausgleichsrecht. S. 105 f. ⁴ Wandlungen. S. 82. ⁵ Ausgleichsrecht. S. 82. ⁶ U. o. S. 83.

Felhozza jelképes például Wilhelm Tellből a Schwyz, Uri és Unterwalden kantonok szövetségének alapítását. Ilyen együttes cselekmény (Gesamtakt) a *pragmatica sanctio* is, amelyben az urii lelkész szerepét a közös uralkodó végezte.¹ Csakhogy Tezner ez alatt a Gesamtakt alatt Magyarország és az örökös tartományok együttes belső államjogi tényét érti és mint ilyent a *pragmatica sanctio*t közös birodalmi természetű patrimoniális jogi alkotásnak tekinti.²

Mindjárt ide Tezner mellé sorozhatjuk azokat az osztrák írókat is, akik többé-kevésbé az ő nagy-osztrák közjogi iskolájának hívei és akik a magyar *pragmatica sanctio* trónöröklési részének köztörvényi jellegét tagadva Károlynak egész öröklési szabályozási műveletét egységes családi aktusnak, az így létrejött úniót pedig patrimoniális alapon nyugvónak tartják. Így Turba,³ Theodor Mayer⁴ és Zehntbauer.⁵ Az itt felsorolt osztrák írók legjava részének a *pragmatica sanctio* tekintetében vallott felfogását egységes nézőpontra vihetjük vissza. Alatta ugyanis az Ausztriában e részében még mindig érvényben lévő 1860-i októberi diplomának határozott megállapítása szerint *egy egységes alaptörvényt* értenek, amely a *monarchiát* alkotó valamennyi országban és tartományban egységesen szabályozta az uralkodóház trónöröklési rendjét. E felfogásnak megfelelően az uralkodói méltóságot és szuverénitást is egységesnek tekintik. E nézőpontjuk alapján pedig az egységes uralkodói szuverénitás alatt álló országok és tartományok egy ú. n. összállamot alkotó kapcsolatban vannak egymással. Az októberi diplomára támaszkodó felfogásuknak megfelel az osztrák kiegészítési törvény (1867 december 21-éről, RGBl. Nr. 146) is, amely *az osztrák monarchia* (értvén alatta Magyarországot is!) minden országának *közös ügyeiről* szól és *a birodalom két feléről* emlékezik meg. Ugyanezt a szempontot tünteti fel az osztrák törvényeknek az a meghatározása is, amely nem ismerve Ausztriát mint külön államot, a monarchia egységes szuverénitás alatt álló országainak egyik csoportját »a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok«, másikat pedig »a magyar szent korona országai« nevezettel illeti.⁶

¹ U. o. S. 96. ² Der Kaiser. S. 153. — U. a., Länderstaatsidee. S. 132.

³ GPS. Bd. I, S. 196; Bd. II, S. 272, 275 és az egész 17. fejezet.

⁴ Der ungarische Gesetzartikel 11 von 1741. Seine Geschichte und seine staatsrechtliche Bedeutung. (S.-A. aus d. Festschrift des akademischen Vereins deutscher Historiker in Wien.) Wien 1914, S. 145. — V. ö. Csekéy, Államminisztérium. 15. I.

⁵ Verfassungswandlungen. S. 25 f. — U. a., Gesamtstaat. S. 60 f.

⁶ A fentebbieken kívül v. ö. még a legszélsőbb centralistától, Jäger től, Die

Igy válik a *pragmatica sanctio* az osztrák centralisták támadásának alapjává. S csodálatos, hogy az a *pragmatica sanctio*, amelyre az 1867: XII. t.-c. a dualizmus egész szerkezetét építette: az osztrák centralisták kezében az önálló magyar államiság tagadásának bizonyító eszközéül szerepel.

Szinte jól esik, hogy amikor odaát a tudományos centralizmus új virágkorát éli, egy fiatal osztrák tudós rá mer mutatni az irányzatok eltévelyedésére. Félre a *jog világán kívül eső* alapelméletekkel, amelyek a jogász felismeréssel szemben dogmatikus, beigazolhatatlan feltevésekből indulnak ki! *Verdross* szerint csakis a két állam valóságos dualisztikus rendezésének felismerése térítheti az osztrák közjogászokat a helyes megítélés útjára. A monarchia paritásos dualisztikus szervezetét pedig ügydöntő tettel fejezte ki csak a minapában egy legfelsőbb kézirat, amely a közös ügyek címerében az Osztrák-magyar monarchia két államának a *pragmatica sanctio*n alapuló összeköttetését jelképezte. Az új címerek és zászlók is feladják — mondja *Verdross* — a formális birodalmi egységet. Mert Ausztria és Magyarország felbonthatatlan összeköttetését nem úgy ábrázolják, hogy az osztrák és magyar jogrend fölött valamely szuverén birodalmi jogrend keletkeznék, amely gyökere volna mindkettőnek, hanem az új címerben mind Ausztria, mind Magyarország címerei zárt önállóságban, egyenlő nagyságban állanak egymás mellett anélkül, hogy valamely egységes címer venné körül azokat. Ily módon Ausztria és Magyarország mint két önálló, saját jogában gyökerező, semmi felsőbb hatalomnak alá nem vetett szuverén állam jelentkeznek.²

A két állam lekötése egymással szemben szerint nem formális nemzetközi szerződés alakjában, hanem önlekötés (*Selbstbindung*) útján történt. Ez pedig mindkét állam alkotmányának megfelelő módon ment

Wiederaufrichtung der gemeinsamen Reichsvertretung. Wien 1912, S. 3 f. — U. a., Über den Aufrechterbestand des gesamten Reichsrates der Monarchie. (Oesterreichische Z. für Verwaltung. Jahrg. XLVI, Wien 1913.) S. 1 f. — U. a., Königskrönung. S. 1 f. U. e. Monarchismus. S. 8 f. — Cáfolatok: *Udvardy Miklós*, Még most is? (Budapesti Hirlap 1915 augusztus 3-i sz.) 6. s. kl. — *Wlassics*, Oesterreich und das ungarische Staatsrecht. (Pester Lloyd vom 17. Oktober 1915, Morgenblatt.) S. 1 f. U. e. magyarul Az ausztriai közjogi irodalom és Magyarország. (Jogállam. XV. évf., 1916.) 1. s. kl. — *Verdross*, i. m. S. 122.

² A címerkérdésre idevonatkozólag *I. Tezner*, Die Regelung der Wappen- und Fahnenfrage. (Neue Freie Presse vom 13. Oktober 1915, Morgenblatt.) S. 5 f. (Cáfolata *Wlassics* s. előbbi j.-ben idézett és a Pester Lloyd u. a. sz.-ában *Gesperster* c. a. megjelent cikke.) — *Kmety*, Nemzeti szimbolumaink térfoglalása. (Magyar Kul-

végbe. Mint két szuverén állam mindenik annak a szervének segítségével ismerte el a nemzetközi jogi kötelezettséget, amely szerve fel volt hatalmazva a lekötés átvételére. Mivel most már a két kiegyezési törvény a kiindulási alapjául elfogadott *pragmatica sancti*óban kimondja, hogy a két államnak a közös uralkodóház útján történő birtoka feloszthatatlan és elválaszthatatlan (*inseparabiliter ac indivisibiliter*), ezzel egymással szemben való normatív lekötésüket állapítja meg. Ennek a köteléknek jogi feloldása pedig joglogikailag csak úgy lehetséges, ha a lekötési normákban adott feltételek bekövetkeznek, vagyis csak ha az uralkodóháznak a *pragmatica sancti*óban meghatározott ágai kihálnak.¹

Az eddig tárgyalt osztrák írókétől egészen eltérő álláspontot foglal el Bernatzik. A *pragmatica sancti*ónak és a kiegyezésnek jogi természetét nem szerződésnek (*Vertrag*), hanem egyességnek, megállapodásnak (*Vereinbarung*) minősíti.²

Az újabb német elmélet szerint a kettő között az a különbség, hogy a szerződés akaratlekötés, a megállapodás akarategyesülés; a szerződésben különböző tartalmú akaratok egészítik ki egymást, a megállapodásban több tartalmilag egyező akarat egy összességi akaratává olvad össze.³ E tan szerint a megállapodás az összességi akarat kifejezésének tipikus alakja.⁴ A közjogban főként a nemzetközi össze-

túra. III. évf., Budapest, 1915.) 353. s. kl. — Csánki, Az új magyar és úgynevezett közös címerekről. (Századok. L. évf., 1916.) 14. s. kl. — Verdross, i. m. S. 135. — Bernatzik, Wappen und Titel. S. 616 f. — Illés, A magyar címér és a királyi cím története 1804-től kezdve. (MTA-i Értekezések a történeti tudományok köréből. XXIV. k., 6. sz.) Budapest, 1917. — Csekey, Geschichte des ungarischen Wappens und Königstitels. (Pester Lloyd vom 5. Februar 1917., Morgenblatt.) S. 7. U. e. magyarul A magyar címér és a királyi cím története. (Jogállam. XVI. évf. 1917.) 235. s. kl.

¹ Verdross, i. m. S. 136.

² Verfassungsgesetze. S. 34. (V. ö. ezzel szemben Tezner, Ausgleichsrecht. S. 115 f. — Seidler, Die rechtliche Natur der österreichisch-ungarischen Monarchie. [Österreichische Rundschau. Bd. XIII, 1907.] S. 241 f.) — U. a., NPS. S. 137. — U. a., Wappen und Titel. S. 622 f.

³ L. Binding, Die Gründung des Norddeutschen Bundes. (Festgabe der Leipziger Juristenfakultät f. Windscheids Doktorjubiläum. Leipzig 1888.) S. 68 f. — Concha, Politika. I. k., 648. s. kl. — Meyer—Anschütz, i. m. S. 195 f. — Starosolskyj, Das Majoritätsprinzip. (Wiener staatswissenschaftliche Studien. Bd. XIII, H. 2.) Leipzig u. Wien 1916, S. 157 f. — Layer, Zur Lehre vom öffentlich-rechtlichen Vertrag. Graz u. Leipzig 1916, S. 11 f.

⁴ L. Kuntze, Der Gesamakt, ein neuer Rechtsbegriff. (Festgabe der Leipziger Juristenfakultät f. O. Müller. Leipzig 1892.) S. 43.

kötötéseknél, mindenekelőtt az államok szövetségében van fontos szerepe.

Bernatzik nézete szerint most már a magyar *pragmatica sanctio* meg az 1867: XII. t.-c. jogi természetére nézve nem szerződés, hanem ilyen *megállapodás*. Az egyoldalú jogi megváltoztatás lehetősége tehát fennáll, de ezzel szemben éppen azért nem volt szükség a szerződési formára, mivel az uralkodó fizikai személyének közössége elég erkölcsi biztosíték, hogy a viszony egyoldalú felbontását megakadályozza.

A Bernatzik-féle elméletnek egyik hibája, hogy szintén nem különböztet a magyar *pragmatica sanctio* két része: a trónöröklési jogi és a két állam únióját szabályozó közt. Másfelől meg az egész megállapodási elmélet ma még nagy határozatlanságban leledzik. A jogtudomány nem vonta még meg pontosan a szerződés és a megállapodás közt a határvonalakat.¹

VIII. Ezekkel az elméletekkel szemben mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a legtöbb közülök azért zavaros éppen, mert nem teszi meg gondosan a különböztetést a magyar *pragmatica sanctio*-ban a trónöröklési jog szabályozására és az örökös tartományokkal létrejött únióra vonatkozó rész között. Az egy kalap alá foglalás a legnagyobb ellentmondásokhoz vezet. Innen eredt, hogy pl. az a felfogás, amely az egész *pragmatica sanctio*-t a nemzet és a király vagy a királyi ház között létrejött kétoldalú szerződésnek vallja, voltaképpen a magyar állam egyoldalú jogi tényét állítja oda a Magyarország és az örökös tartományok állandó úniójának jogi alapja gyanánt. Ez pedig nemcsak azért nem lehetséges, mert a magyar közjog szerint ilyen belső állam-szerződés létre nem jöhet, hanem azért sem, mert ilyen egyoldalú ténynyel az együttes birtoklás sehogyan sincs biztosítva. Az ilyen szerződési elmélet, amely gyakorlati megnyilvánulásában ma összeesik a törvényi elmélettel (hisz a nemzet, illetve a nemzetet képviselő országgyűlés és a király megegyezése ma mint törvény jelentkezik), ha az együttbirtoklásra is kiterjesztjük, méltán hívja ki az osztrák írók erős bírálatát. Hisz ez tulajdonképpen Ausztriának a magyar államakarat alá rendelése. Viszont a másik véglelet, ha a *pragmatica sanctio*-nak a trón-

¹ Így Layer is. I. m. S. 11. Ő különben a következő sémát kíséri meg: »1. Vertrag, d. i. Willenseinigung mit Rechtswirkung unter den Parteien, 2. Vereinbarung, d. i. Willenseinigung mit Rechtswirkung ausserhalb der Parteien, 3. Gesamtakt, d. i. übereinstimmende Willenserklärung mit Rechtswirkung nach aussen ohne Einigung der Parteien.« I. m. S. 16 f.

öröklési rend megállapítására vonatkozó részét is nemzetközi jellegű szerződésnek tekintjük, akkor a magyar állam egy belső államjogi intézményét egy más állam akaratától tesszük függővé. Nem is szólunk itt most külön az abszurd felfogások legszélsőbbikéről, a nagy-osztrák közjogi iskola »Gesamtakt« elméletéről, amely a *pragmatica sanctio* mindkét rendelkezésének megítélése szempontjából helytelen, amennyiben össz államot tételez fel s mind a trónöröklés, mind az együttes birtoklás megállapítását Ausztria és Magyarország együttes belső államjogi tényének veszi.

Mi most már gondosan különválasztva a magyar *pragmatica sanctio*-nak a trónöröklési jog szabályozására és az együttes birtoklásra vonatkozó részeit, tegyük mindenekelőtt az első részt vizsgálódás tárgyává. Nézzük, miért helytelen azt szerződésnek minősíteni és mi indokolja köztörvényi felfogását.

Első megjegyzésünk a szerződési elméletre, hogy a szerződés általában magánjogi fogalom. A magánjog eszmevilágában született, az fejlesztette ki és tette úgyszólván kizárólagos sajátjává. A közjog a nemzetközi szerződéseken kívül a szerződést ma már teljesen kiküszöbölte jogintézményei sorából.

A középkor patrimoniális államaiban a fejedelmet az állam magántulajdonosának tekintették; az alattvalóknak az uralkodóhoz való viszonyát pedig szolgálati szerződési viszonynak. A fejedelem akarata a legfőbb állami parancs, ő az egyedüli törvényhozó, a végrehajtó hatalom kizárólagos birtokosa és a legfőbb bíró. A törvény sem köti. A »Quod principi placuit, legis habet vigorem« és a »Princeps legibus solutus est« római jogi elvek a fejedelmi szuverénitás legsarkalatosabb tételei. Mivel a törvény a fejedelem akarata, bármikor megváltoztathatja. Ebben az időben, a túlhajtott abszolutizmus és a fejedelmi szuverénitás korában, egész bátran mondhatta XIV. Lajos magáról: »L'état c'est moi.« Mikor pedig a rendek hatalma megerősödik, a helyi hatalmakká fejlődött főurak nemcsak részt kérnek maguknak az államakarat kiképzésében, hanem jogaikat szabatosan akarják megállapítani, a fejedelem által elismertetni s az uralkodói hatalomkörrel szemben biztosíttatni. E feladat betöltésére pedig igen alkalmas eszköznek kínálkozott a szerződési formula. A rendek jogaikat, szabadságaikat kétoldalú szerződések alakjában ismertetik el az államfővel és nem törvényekben, mert míg az uralkodó a törvény fölött áll, addig a szerződés őt is köti és így szolgált a jogoknak oltalmára.

Különösen a trónöröklésre nézve alakul ki a XVII. században egyre erőteljesebben az az elmélet, hogy az a fejedelem és a nép közt létesült

szerződésen alapszik, és így a fejedelem egyoldalúan meg nem változtathatja.¹

A szerződési elmélet hazánkba is beszivárgott anélkül, hogy arra a legkisebb szükség lett volna.² Nálunk ugyanis már 1290-ben a törvényalkotás joga a királyt a nemzettel együtt illeti meg. Az 1635 : 18. t.-c. pedig újra hangsúlyozza, hogy »... a törvények és statutumok alkotásának hatalma és szabadsága a királyt és az országot illeti és egyéb határozatok, melyeket némelyek magánúton hoztak, egy országalakót sem kötelezhetnek...« Az 1791 : 10. t.-c. ünnepélyesen tiltakozik az alkotmány sérelmes pátensekkel való kormányzás ellen, amikor kimondja, hogy Magyarország »... tulajdon törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára igazgatandó és kormányozandó ország.« Az ugyanezen évi 12. t.-c. pedig kijelenti, hogy a törvényalkotás hatalmát ő felsége, a koronás magyar király és az országgyűlésen egybesereglett karok és rendek közösen gyakorolják.

Ebből a néhány sarkalatos törvényből is határozottan megállapíthatjuk, hogy a király a törvényalkotás tárgyaira nézve legfőbb államakaratkijelentést egymagában nem tehetett és amennyiben tett volna is, az mint alkotmányunk súlyos megsértése semmis, érvénytelen lett volna.

A XVIII. században, mialatt Európa nyugatán a rendi szervezetet az abszolút monarchia váltja fel, nálunk a rendiség tovább fejlődik és tetőpontját éri el. Sajátságos áldatlan közviszonyainknál fogva, amikor az állam területét feldarabolják és a nemzet mint ellenséggel áll szemben dinasztijával, a szent korona-féle elmélet nem tud már sikerrel ellenállani. A magánjogi felfogás nálunk is tért nyer. A szerződési elmélet bevonul az országgyűlésbe, a közjogba, a publicisztikába.³

Különösen a *pragmatica sanctio* volt az, amelyet ilyen belső szerződési alapon állónak vallott a XVIII. és XIX. századbeli felfogás, közjogi és publicisztikai irodalom. És ez a felfogás, ha nem is nagy mérték-

¹ Érdekes érveket tartalmaz idevonatkozólag Grotius alapján [Hornick], *Jus Hispano-Austriacum assertum*. (Hely nk.) 1701, p. 20. squ. — Seilern, i. m. p. 5. squ. — V. ö. Turba, *Volkssouveränität in der Neuzeit*. (Österreichische Rundschau. Bd. XIII, 1907.) S. 44 f. — U. a., GPS. Bd. II, S. 35.

² V. ö. fentebb 29., 35. l.

³ A belső szerződési elmélet kifejlődésére v. ö. Polner, *Magyarország és Ausztria*. 107. l. — Ferdinandy, *Államszerződések*. 5. s. kl. — U. a., *Rendi elemek*. 12. s. kl. — Balogh, *Államélet*. 128. s. kl. — Joó, i. m. 325. s. kl. — Nagy Ernő, *Közjog*. 222. l.

ben, ma is tartja magát, még pedig minden jogos alap nélkül. Mert nem belső szerződés a *pragmatica sanctio*, hanem csak annak látják. Ezt az elméletet az akkor uralkodó doktrína magyarázta bele a törvénybe. Megtetszett közjogászainknak és, mivel alkalmasnak látszott a magyar alkotmány megvédésére, szeltemben elfogadták, megdönthetetlen erejűnek tartották, különösen attól a fontos történelmi pillanattól kezdve, amikor Deák Ferenc hatalmas jogi tudása, bámulatos elméle diadalmasan megküzdött ezzel a fegyverrel az alkotmányunkat fenyegető, hazánkat az örökös tartományok közé beolvasztani törekvő felfogással.

Elismerjük, nem tagadjuk, hogy az akkori konkrét politikai viszonyok alakulása között jó és használható volt ez a fegyver. Ma azonban tisztán politikai okokból fenntartani és védelmezni nemcsak időszerűtlen, de egyenesen tudomány nélkül szűkölködő.

Különösen nekünk, magyar közjogászoknak nem szabad ehhez az avult elmélethez ragaszkodnunk. Hisz a újkori közjogi tudományos búvárkodás, az állam lényegéről alkotott és a kritika rostáján százszor meg százszor keresztülment modern politikai elmélet a mi régi magyar államéleti felfogásunknak adott igazat.

Ez az elmélet pedig ma is él. Él és hat. Ösztönszerűleg alakítja gondolatainkat. A nemzet vérebe ment át. Az államot másként, mint a szent korona tanába lefektetett elvek alapján, a magyar úgyszólván képzelni sem tudja. A szent korona teste ma is a király és a nemzet. Csak az a kör bővült ki a 48-as nagy törvényalkotások révén, amelyet ezek magukban foglalnak.

A szent korona elmélete szerint pedig király és nemzet egymással nem szerződhetik. Király és nemzet akarata mint a szent korona egyetemes akarata csak törvény lehet. Épen így ma. A közhatalmi jogok egyedüli alanya az állam, ezzel szemben, ezen belül külön jogalanyok nincsenek, hanem csak állami szervek és állami hatáskörök.

A szent korona elméletéből világos tehát, hogy a korona testének egy része, a nemzet, annak másik részével, a királlyal, nem állhat szerződési viszonyban, még pedig sem a koronázás előtt, sem pedig az után.

A koronázás előtt azért nem, mert egy szuverén állam (már pedig, hogy itt akkor is az van jelen, az állam természetéből egészen világos) akarátát egy vele nem egyenrangú, idegen magánszemélynek le nem kötheti anélkül, hogy ezáltal a szuverénítás csorbát ne szenvedne. (Természetesen ez csak a közjogokra nézve áll, mert vagyoni jogilag az állam polgáraival esik egy tekintet alá.)

A koronázás után pedig azért nem, mert akkor már a nemzet és a király akaratmegegyezése nem szerződés többé, hanem törvény.

A szerződési elmélet vallói nem veszik figyelembe, hogy a király a magyar közjogi felfogás szerint nem a nemzettől külön-, azon kívül álló, hanem abban bennfoglalt. És amikor a nemzet királyt választ vagy a trónörökösödés rendjén következőt megkoronázza: a főhatalom gyakorlása céljából magának szervet alkot, akinek alkotmányilag biztosított legfőbb joga csak annyi, hogy törvényt szentesíthet, de nem, hogy az állam legfontosabb közjogaira: a főhatalom gyakorlására nézve, szerződjék. Az uralkodói hatalom átszállása nem egyesek közti magánszerződések alapján, hanem csakis a nemzet akaratából történhetik.

Láthatjuk tehát, hogy egyetlen törvény és így a *pragmatica sanctio* sem tekinthető alakilag szerződésnek, mert a szerződés mindig két egyémmel szemben álló, külön jogalanyt tételez fel, már pedig a nemzet és a király nem különálló jogalanyok.

A szerződés feltételezi továbbá, hogy a feleknek rendelkezési képessége legyen a szerződés tárgya felett. Már pedig a király mint állami szerv a főhatalom felett mint saját joga felett nem rendelkezhetik. A főhatalom átszállására vonatkozó szerződést nem köthet. A választandó király, míg meg nem koronázzák, tekinthető ugyan a nemzettől különálló jogalanynak, de nem — mint *Ferdinandy* vallja — egyenrangú szerződő félnek. Hisz ő feltételeket a nemzet elé nem szabhat, nem kötheti ki pl., hogy a törvényalkotás hatalma egyedül őt illesse; csak azt jelentheti ki, hogy az előszabott feltételeket elfogadja vagy nem.

A legsúlyosabb érv azonban a szerződési elmélet ellen, hogy csorbítja az állam szuverénitását. Az állam csak vele egyenrangú más állammal szemben kötheti le szerződésileg akaratát.

De a *pragmatica sanctio* nem lehet szerződés a nemzet és dinasztiaja vagyis a királyi ház közt sem, mert ez a felfogás is az állami szuverénitás feladását jelenti, amikor az államot egy külön nemzetközi jogalanyként nem szereplő család magánakaratával lekötöztethetőnek tekinti. Megdönthetetlen érveléssel cáfol erre rá *Nagy Ernő*, amikor azt mondja, hogy a dinasztia tagja, amennyiben nem uralkodó, az államnak *alattvalója* és így az állam akaratának alávetett, tehát a közjogokra *nem lehet az állammal szerződő fél*. Ez a tan a dinasztia ilyen tagját a szerződési elmélettel mintegy az állam mellé állítja, kiemeli alattvaló helyzetéből és az állam szabad cselekvését egy magánember akaratával korlátozza, ami végre is a szuverénitás megsér-

tése.¹ Majd más helyen írja: »Ha az állam souverain személy és a közjogok alanya, akkor egyedül csak saját akarata lehet irányadó arra nézve, hogy a főhatalmat ki kezelje, azért nem is gondolható valamely *souverain állam jogrendje fölött szerződés*, mely épen a hatalom mikénti átszállását kötelezőleg szabályozza. S így bár a *pragmatica sanctio* tartalma a szerződésre emlékeztet, az mégis, a trónörökösödést illetőleg, *a törvény jogi természetét* szerzi meg, . . .«²

Főként igen messze megy Horváth János akkor, mikor azt állítja, hogy III. Károly a *pragmatica sanctio*-ban a nemzettel szemben valamennyi utód (*nascituri, qui in utero sunt*) nevében szerződött, és így az utódok beleegyezése nélkül az nem változtatható meg. Ámde miként lehet a közjogban incerta personákkal szerződni? Aztán fölvetjük a kérdést: hogyha jogosított volt Károly mint az akkori dinasztia feje szerződni, miért ne változtathatná meg egy uralkodó később mint a dinasztia feje ezt a szerződést? Különben is a magyar alkotmány (néhány szórványos kijelentéstől eltekintve, amely azonban inkább csak a törvény fontosságát akarja kiemelni) a »*leges in perpetuum valituræ*«-t nem ismeri.³ Fején találja a szöveget Frank Ignác, amikor mondja: »... a törvényadó hatalom az országban mindenkor egyenlő és független; és az előkor — a jövőndőt szabadságától meg nem foszthatja.«⁴ Horváth tehát túlsokat mond, Ferdinandy pedig túlkeveset. Mert ugyan szerinte is a királyi családdal szerződünk, már t. i. a Károly idejében élővel, de hogy miként, milyen jogalapon van már most pl. ma várományosi joga Ferenc József Ottónak, amikor vele nem is szerződött a nemzet, arra nem ad feleletet. Nem tekinthető a *pragmatica sanctio* olyan kétoldalú szerződésnek sem, amely egyrészt a dinasztia számára biztosítja a trónöröklés jogát, másrészt az ország számára alkotmányának megtartását.⁵ Az 1723: 2. és 3. t.-c.-ben a

¹ U. o. 18. l. ² U. o. 221. s. kl.

³ Ilyen örök érvényű záradékot következő fontos törvényeink mutatnak: az aranybulla (31. cikkének bevezetése), Nagy Lajos 1351-i dekrétuma (25. cikk). I. Mátyás 1486-i dekrétuma (78. cikk). V. ö. Timon, Jogtörténet. 516. l.

⁴ Közigazság törvénye Magyarhonban. Buda, 1845, I. k., 57. l.

⁵ Így mondja Deák Ferenc első feliratában: »A *sanctio pragmatica* nem egyszerű törvény, nem egyszerű diploma, nem octroyrozott adomány vagy ígélet, hanem kölcsönös egyezkedés folytán kötött alapszerződés, melyben egyrésztől ősünk a habsburgi ház nőágának javára ünnepélyesen lemondottak azon jogról, hogy a habsburgi ház fiágának kihaltával szabadon választhassák királyukat, másrésztől pedig III. Károly, ki a nemzet ezen szabadválasztási jogát 1715-ben is a 3-dik t.-czikkelyben nyíltan elismerte, a nemzet részéről kikötött föltételek teljesítését, az ország önállásának, függet-

trónra lépő királyra nézve kimondott kötelezettség nem új és akkor is fennállott volna, ha újra ki nem mondják. (V. ö. csak az 1715: 2. és 3. t.-c. rendelkezésével!) A király akkor is tartozott volna a törvényeket megtartani. Ennélfogva bár az alkotmány megtartását a nőági trónöröklés behozatalakor feltételkép kikötötték, mégsem állnak azok mint egy szerződés kötelezettségei szemben egymással. Lehetek e feltételek a tractatus dietales alatt a király és az országgyűlés közt egyezkedés tárgyai, de mihielyt a törvény létrejött, nem lehet többé szerződési kötelezettségről beszélni, hanem mindössze törvényiről, amely kötelezi mindazokat, akik hozták, mind másokat.¹

A pragmatica sanctiónak a trónöröklést szabályozó része tehát nem szerződés, hanem törvény. Még csak nem is alaptörvény, hanem közönseges törvény. Nem alaptörvény a szó modern jogi értelmében, mert megalkotása a többi törvényével hasonló módon történt, és megváltoztatása sincs semmi különösebb feltételhez vagy eljárási módhoz kötve. Legfeljebb abban az értelemben mondhatnók sarkalatos vagy alaptörvénynek, hogy az alkotmány egyik sarkalatos intézményét szabályozta, amelyhez a nemzet mint önállóságát, függetlenségét kidomborító alkotmányi biztosítékhoz még a legnehezebb időkben is szívósan és kegyelettel ragaszkodott és a felség többi országával való únió tüzetesebb szabályozása alkalmával mint kiindulási alapot jelölt meg.

IX. Egészen más megítélés alá esik *a pragmatica sanctiónak a másik része, amely az együttes birtoklásra és a kölcsönös védelemre vonatkozik.* A pragmatica sanctiónak ez a része már határozottan szerződési természetű. Még pedig mivel szabad elhatározásból létrejött kapcsolat két szuverén állam közt csak nemzetközi alapon jöhet létre, *nemzetközi szerződési természetű.*

Erre vallanak már a fentebb² felhozott történelmi bizonyítékok, hogy az ország az örökös tartományok rendivel óhajtott szövetségre lépni. Azonban a király mintegy magának, illetve a dinasztíának tartotta fenn az intézkedés jogát, amit indokolt az a körülmény, hogy örökös tartományai nevében úgyis abszolút módon rendelkezhetett. De meg ezek mint házának patrimoniumai úgysem bírtak külön jogalanyisággal, sőt inkább tárgyai voltak az uralkodóház jogosítványainak. És valóban úgy is történt a dolog. Hogy a magyarokat megnyugtassa,

lenségének, jogainak, szabadságának, törvényeinek föntartását ígérte.« Beszédei. III. k., 40. l.

¹ V. ö. P o l n e r, Államszerződések. 359. s. kl. ² L. 427. l.

mint láttuk, annak módja szerint bekérte az örökös tartományoknak a *pragmatica sanctio*hoz való hozzájárulását és azután ezek és az ausztriai ház nevében nyilatkozott az együttes birtoklás és kölcsönös védelem tekintetében a magyar államnak.

Másként ezt fölfogni lehetetlenség, mert ha a *pragmatica sanctio*nak ezt a részét is Magyarország egyoldalú jogi tényének tekintjük, akkor az együttes birtoklás sehogyan sincs biztosítva. Legalább jogilag nincs. Ha csak azon az erkölcsi alapon nem, hogy miután a trónöröklési rendnek egy bizonyos határon belüli egyezőségénél fogva a két államnak úgysis ugyanaz a természeti személy az uralkodója, megvan a biztosíték arra, hogy amit a magyar király mint a magyar nemzettel együtt alkotott és így magára vállalt törvényes kötelezettséget megtart, azt mint az örökös tartományok ura is meg fogja tartani. Végeredményében azonban ez a felfogás Ausztria szuverénitásának megsértése, mert nem jelent mást, mint egy belső magyar államjogi intézkedésnek reá mint idegen államra való kiterjesztését.

Hogy tehát az együttes birtoklásra és a kölcsönös védelemre nézve nemzetközi szerződési természetű megegyezés jött létre Magyarország és Ausztria között, amennyiben megállapítottak azok által, akik az állam nevében szerződni jogosultak voltak: nevezetesen egyrészt a magyar országgyűlés és a magyar király, másrészt pedig az ausztriai háznak a magyar király személyével azonos feje és az ausztriai ház örökös országainak és tartományainak uralkodója által: ez a felfogás ma már közkeletűnek mondható. E részben többen a belső szerződési elméletet vallók közül is felfüggesztik felfogásukat.

Ugyanerre az eredményre jutunk, ha — mint fentebb Polner-nél láttuk¹ — az 1867: XII. t.-c.-et vesszük jogmagyarázati eszközként, amelynek a kiindulópontokat meghatározó alaprendelkezései a *pragmatica sanctio*nak az együttes birtoklást megállapító rendelkezéseit kétségtelenül mint a magyar és osztrák állam közti szerződést magukban foglaló rendelkezéseket tüntetik fel. Igaz, hogy az 1723. évi törvények megalkotásakor még az egységes osztrák állam fogalma ismeretlen volt és így helyesebb a Magyarország meg Ausztria közt kötött szerződés helyett Magyarország és a dinasztia, vagyis az *osztrák ház* között létesült szerződésről beszélni. Így magyarázza az 1867: XII. t.-c. »uralkodóház« kitételét Polner is.

A magyar *pragmatica sanctio* rendelkezéseiből ugyanis kitűnik,

¹ L. 434. l.

hogy az akkori magyar törvényhozás a Habsburg-ház, a »domus Austriaca«-t a magyar államon kívüli önálló jogi tényezőnek tekintette, amit annál inkább tehetett, mert a német fejedelmi jog az akkori német fejedelmi családokat mint jogilag szervezett testületeket jogi személyiségeknek ismerte el.¹ Ilyen önálló jogalanyként helyezi az 1723:1. (1. és 4. §) és 2. (9. §) t.-c. Magyarországgal, ennek koronájával és a hozzátartozó részekkel, országokkal és tartományokkal az ausztriai házat és országait meg tartományait szembe. Idővel ez utóbbi országokból és tartományokból, amelyek 1723-ban még a fejedelmi ház jogosítványainak csak tárgyai és nem alanyai voltak (ezért nem lehetett pusztán ezekkel szerződni!), a szintén jogalanyisággal bíró osztrák állam keletkezett, amely mint ilyen, az uralkodóház közjogi jogutódjává vált, miután annak közjogi jogosítványait jórészt magába olvasztotta.²

Teljesen az 1723-i törvénycikkekben jelentkező elvnek megfelelően fogta fel a jogviszonyt az 1867: XII. t.-c. is és egészen helyesen jelzi a *pragmatica sanctio*t a fenti értelemben Magyarország és az uralkodóház közt létrejött szerződésnek.

Igaz, hogy ilyen alakszerű szerződésben ez a jogviszony kifejezésre nem jut. De ez a nemzetközi szerződésnek nem is elengedhetlen követelménye. Az akaratmegegyezés más formában is létrejöhet. A nemzetközi jog szempontjából csak az a fontos, hogy a megállapodás *elismerése* megtörténjék. Ez az elismerés pedig úgy történhetik, hogy az alkotmány által erre felhatalmazott államszerv a maga államára nézve a kötelezést elfogadja. Odaát patrimonális, abszolutisztikus alapon a fejedelem személye útján történt a lekötés. Míg Magyarországon alkotmányos formában az országgyűlés és a király együttes cselekményével.

Hogy az együttbirtoklás tekintetében valóban történtek kölcsönös akaratkijelentések, az már az 1723:1., 2. és 3. t.-c. történetéből, de meg maguknak e cikkeknek rendelkezéseiből is kitűnik. Turba egy táblázatban egymás mellé állítva³ mutatja be az 1712-i nádori értekezlet,⁴ az 1719-i renunciáció, az 1722 június 30-i elvi elfogadás, az idevonatkozó Szluha-féle indokolás, a magyar országgyűlés részéről Károlyhoz intézett beszéd, az 1722 július 8-i királyi előterjesztés, valamint az 1723:1. t.-c.-nek az únióra vonatkozó részeit. Ide vehetjük még az országgyűlési királyi meghívólevél vonatkozó szavait, továbbá a *Ratiocinatio* 3. pontjának erre való hivatkozását, amikor azt az ellenve-

¹ V. ö. G i e r k e, Hochadeliges Haus. S. 564 f. ² P o l n e r, Jogi alap. 304. s. kl.

³ GPS. Bd. II, S. 273. ⁴ L. XI. melléklet, 1.

tést, hogy Magyarországhoz méltatlan a nálánál rangban alacsonyabb Ausztriával szövetkezni, azzal cáfolja meg, hogy a királyi meghívólevél az úniót nemcsak Ausztriával, hanem valamennyi örökös országgal és tartománnyal értette, és Magyarországnak is érdeke ebbe a szövetségbe belépni.¹ Ide sorozhatjuk azután még az 1723. évi törvények bevezetésének megfelelő kijelentéseit is, amelyek az 1. cikkel együtt mintegy a magyar országgyűlésnek és az ausztriai háznak a magyar király személyével azonos feje és az ausztriai ház országainak és tartományainak uralkodója közt létrejött akaratmegegyezésnek a *tamúsítását* tartalmazzák. Az ezek közt az államhatalmi tényezők közt létrejött akaratkijelentésnek megfelelő és a *magyar államra joghatályos rendelkezést* azután a 2. törvény-cikk foglalja magában, amikor kimondja, hogy a karok és rendek az öröklési jogot az ausztriai ház nőágára is átruházzák és hogy Magyarországot és kapcsolt részeit, országait és tartományait a meghatározott leányágakban feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul, kölesönösen és együttesen kell örökösödésileg birtokolni az uralkodó többi országával és tartományával.

*A két állam közt létrejött szövetségnek jogi tartalma most már az uralkodó meghatározott eset bekövetkezéséig való természeti személyazonossága és ebből a célból a két állam trónöröklési rendjének ez idő alatt való egyformasága.*² Így hat ki az únió és az öröklési rend kölesönösen egymásra. Az únió célja, hogy az egyformává tett trónöröklési renddel az együttbirtoklás fenntartassék. Az egyforma trónöröklési rendnek pedig célja, hogy az uralkodó személyazonossága folytán az únió biztosíttassék.

A *pragmatica sanctio* tehát, mint már előbb kifejtettük, a magyar állam trónöröklési jogának minden jogi korláttól ment, szabad szabályozása, mert hisz 1723-ig nem volt semmi jogi korlát (értve nemzetközi jogi természetűt), amely a magyar törvényhozást kötötte volna. Most azonban, amikor szabályozta a trónöröklést, egyúttal a jövőre nézve Ausztriával egyetértőleg törvénybe iktatta az *együttbirtoklást* is, aminek jogi tartalma más nem lehet, mint az *ugyanakkor megállapított öröklési rendre vonatkozó lekötés*. Természetes, hogy ez együttbirtoklásra nézve az örökösödésnek rendezését egyrészt Magyarország, másrészt pedig az ausztriai ház közt bizonyos tárgyalás és megállapodás (ajánlat és elfogadás) előzte meg, ami lényegileg abban állott, hogy tudatosan és szándékosan elfogadták tartalma szerint bizonyos fokig a trónöröklésnek az ausztriai ház tartományaira vonatkozó szabályozását.

¹ L. fentebb 245. l. ² L. Polner, Jogi alap. 306. l.

Itt merülhet fel azután a nemzetközi szerződési elméletet illetőleg is két felfogás. Az egyik ugyanis a szerződési lekötöttséget a magyar trónöröklésnek már ebből az egyetértő megállapításából következteti. Azt mondja, hogy kölcsönös megegyezéssel szabályozván a trónöröklést, az mint nemzetközi szerződés mind a két félre kötelező. A másik felfogás szerint azonban, amelyet mi is vallunk, a nemzetközi természetű szerződési lekötöttség a trónöröklést illetőleg nem már ebből az egyetértő megállapodásból folyik, hanem csak az együttes birtoklásból és annak a szándéknak a kifejezéséből, hogy a trónöröklés rendje egyforma és az uralkodó személye azonos legyen a két országcsoporthoz.

Igaz tehát, hogy az első felfogást is meg lehet indokolni azzal, hogyha valamely kérdést kölcsönös megegyezéssel szabályozunk, abból nyomban következik, hogy az egyoldalú szabályozásnak a lehetőségét a jövőre ki akarjuk zárni. Ámde felhozhatjuk ellene azt, hogy csak egyoldalú magyar törvény van előttünk a trónöröklést illetőleg, de hiányzik mindenféle szerződési instrumentum, aminek becikkelyezéséről szólhatnánk. A megállapodás tehát Magyarország és az ausztriai ház közt mindössze csak értelmezésen alapul és miután szuverén állam lekötéséről van szó, ilyen csak akkor volna helyes elfogadni, ha az egész határozottsággal kifejezésre jutna, mint ahogy az együttes birtoklást illetőleg kifejezésre is jut.

Az együttbirtoklásnak vagyis a jogalapon álló úniónak a *pragmatica sanctio*nban való megállapítása nem maradhat tehát a trónöröklési rendre nézve sem hatás nélkül. A két állam közt keletkezett jogviszonyból a trónöröklésre nézve is bizonyos korlátozások állanak elő. Míg tehát a trónöröklési rend megállapítása a magyar államnak tisztán belső ügye, amelynek rendelkezésére vonatkozólag cselekvési szabadsága szuverénitásától folyik, addig az únióban cselekvési szabadságát éppen a trónöröklés egyezőségének idejére korlátozta. Hogy ebből kifolyólag, mintegy az únió reflexeként a trónöröklési rend szabályozására nézve is állanak elő a magyar államra nézve korlátok, ez éppen nem jelenti szuverénitásának csökkentését vagy éppen feladását, mint ahogy a nemzetközi szerződés sem jelenti az államra nézve ezt, hiszen benne az állam mintegy önmaga állított saját akaratának korlátokat.

A két állam közt szerződésileg keletkezett jogviszonyból a trónöröklési rendre nézve két korlátozás folyik. 1. *Az együttes birtoklásból* kifolyólag köteles a két állam minden olyan rendelkezéstől tartózkodni, amely-nél fogva az együttes birtoklás megszűnnék, vagyis a két állam egymástól elválhék. Köteles tehát a trónöröklés sorrendjének a megállapított határon belül való egyformaságának fenntartására. 2. *A feloszthatatlan birtok-*

lásból pedig az a kötelezettség háramlik a szerződő felekre, hogy tartózkodjanak az állam egyes területrészeinek az uralkodóház több ága közt való felosztásától, amint ez hajdan az ausztriai házban szokásos volt.¹

Mindebből az következik tehát, hogy *a trónöröklés rendjének megváltoztatásánál bármely irányban, amíg az únió fennáll, a két állam az együttes és feloszthatatlan birtoklásra nézve kötött szerződésből kifolyólag kölcsönös egyetértéssel és egyformán köteles eljárni.* Ez a normális megváltoztatási mód, ami mellett természetesen nincs kizárva a magyar állam részére a lehetőség, hogy az együttbirtoklásból folyó nemzetközi jogi kötelezettség mellett is a maga belső államjoga szerint szuverénitásánál fogva a trónöröklési rendet egyoldalúan (a király és országgyűlés közreműködésével létrejött törvénnyel) megváltoztathassa.

Csakis ily értelme lehet az elválhatatlanság és feloszthatatlanság tekintetében szerződésszerűleg elvállalt kötelezettségnek. Tehát sem az elválhatóság és feloszthatóság *teljes lehetetlenségét* nem jelenti, ami az összállam fogalmának volna következménye, sem az e tekintetben való teljes szabadságot, vagyis *korlátatlanságot*, ami a belső államszerződési elméletből, vagyis abból következne, ha a *pragmatica sancti*ót *a magyar nemzet és a magyar király* közt létrejött szerződésnek minősítenék. Ez esetben a magyar állam önálló jogi ténye, modern nyelven szólva: egyszerű magyar törvény elegendő volna az únió és a trónöröklési rend megváltoztatásához. De így volna ez Ausztriára nézve is.

Hogy nálunk a *pragmatica sancti*ót oly sokáig egész terjedelmében tisztán a király és a nemzet közt létrejött szerződés, vagyis a magyar állam egyoldalú jogi ténye alapján ítélték meg, annak oka jórészt a perszonál- és reálúnió fogalmának tisztázatlanságában és politikai jel-szavakként való felhasználásában rejlik. Vonakodtak Ausztriával szemben a szerződési elem elismerésétől, mivel attól tartottak, hogy akkor a két állam közt a kapcsolat reálúnióvá válik. A reálúniót ugyanis perhorreszkálttá tette az a régi, még Pütter, Martens és W i e l a n d vallotta, majd K l ü b e r től tovább részletezett felfogás, amely alatta két állam egészben vagy részben történő egyesülését értette, tehát az ú. n. bekebelező (inkorporatív) úniót és minden más összekötetést, amelyben a fejedelem személye közös, perszonálúniónak nevezett. Később, amikor főleg a német közjogi tudomány a perszonál- és reálúnió fogalmát tisztázta és a reálúniónak egészen más jelentést tulajdonított (belátva, hogy amennyiben bekebelezésről van szó, céltalan únió-

¹ U. o. 307. l.

ról beszélni, hisz únióban csak két vagy több állam élhet egymással, a bekebelezés azonban egységes államot hoz létre): a magyar politikai felfogás hű maradt a perszonálúnió kitételhez, politikai jelszót csinált belőle, és Deák Ferenc sikerrel szállt e megjelöléssel síkra a centralista osztrák törekvésekkel szembe, még a gondolatát is elkerülve annak, hogy amikor reálúnióról van szó, ez alatt e kitétel régi jelentésében talán Magyarországnak Ausztriába való bekebelezése értetnék.

Ha a Magyarország és Ausztria közt a *pragmatica sanctio* útján keletkezett jogviszonynak jogi konstrukciójára nézve némileg el is tér az írók felfogása, az »önálló alkotás« és a nemzetközi szerződési elmélet hívei egyetértenek abban, hogy gyakorlatilag az únió megváltoztatásának normális módja a két állam megegyezése.¹ Ez áll, mint fentebb láttuk, a trónöröklési szabályok változtatására nézve is. Az irányban sincs kétség, hogy kik jogosultak a két államban az 1867-ben újra körvonalozott és intézésük módját újra szabályozott közös ügyek változtatására. Ausztriában ez a birodalmi tanács és a császár, Magyarországon pedig az országgyűlés és a király közt megoszlott törvényhozás joga. Az sem kétséges, hogy *a trónöröklési szabályok változtatása nálunk a törvényhozás hatáskörébe tartozik*. De sokkal nehezebb e hatáskör megállapítása Ausztriára nézve.

X. Igaz, hogy Ausztria is alkotmányos állam manapság, de kérdés, hogy a trónöröklés szabályozására is kiterjed-e az alkotmányosság. P o l n e r felfogása szerint² az ausztriai dinasztia a német fejedelmi jog

¹ V. ö. az 1867: XII. t.-c. jogi természete tekintetében lefolyt nagy vitával. Ž o l g e r, Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Österreich und Ungarn. Leipzig 1911, S. 127 f. — T i s z a, Osztrák mű a 67-iki kiegyezésről. (MF. I. évf., II. k., 1911.) 447. s. kl. U. e. németül Ein österreichisches Werk über den 67er Ausgleich. (Pester Lloyd vom 21. Februar 1916, Morgenblatt.) S. 1 f. — U. a., Wlassics Gyula az 1867. XII. jogi természetéről (MF. II. évf., I. k., 1912.) 3. s. kl. — W l a s s i c s, 1867: XII. — U. a., Az 1867: XII. t.-c. jogi természete. Válasz Tisza István grófnak. (MF. II. évf., I. k., 1912.) 160. s. kl. — B u z a, Az 1867. évi XII. törvény-cikk jogi természete. (Magyar Társadalomtudományi Szemle. V. évf., 1912.) 134. s. kl. — U. a., Az 1867: XII. t.-c. jogi természete. (MF. VII. évf., I. k., 1917.) 32. s. kl. — T i h a n y i L a j o s, ismertetés Wlassics munkájáról. (Jogállam. XI. évf., 1912.) 163. s. kl. — Szilágyi Dezső beszédei. IV. k., 262. s. kl., 292. s. kl. — T e z n e r, Das staatsrechtliche und politische Problem der österreichisch-ungarischen Monarchie. (AÖR. Bd. XXXI, 1913.) S. 48 f., 15 f. — E r e k y, i. m. 241., 254. l. — B e r n a t z i k, Wappen und Titel. S. 60 f. — A n d r á s s y, Kiegyezés és beavatkozás. (Nyugat. IX. évf., Budapest, 1916.) 515. s. kl.

² Jogi alap. 309. s. kl.

alapján továbbra is megtartotta külön *közjogi személyiségét*, és így jogrendje a szűkebb értelemben vett állami jogrendtől különbözik, habár arra több tekintetben irányadó is. Ennek kifejezője a házi törvényhozás, valamint a házi ügyek vitelének külön szerve: a cs. és kir. Ház minisztere. Ilyen házi törvényhozás útján jött létre a trónöröklés szabályozása is. Amikor pedig 1860-ban az októberi diploma megállapította az állami törvényhozás hatáskörét, nem terjesztette azt ki a házi törvényhozásra is. Így magyarázható, hogy sem az 1861-i februári pátenz, sem pedig az 1867-i decemberi alkotmány értelmében a birodalmi tanácsnak taxative megállapított hatáskörében a trónöröklés nincs felsorolva. A kérdés tehát mindössze oda irányulhat, hogy a trónöröklés rendjének megállapítása a házi törvényhozás alapján az uralkodó kizárólagos joga-e, vagy pedig csak a nagykorú agnátusok hozzájárulásával történhetik. E kérdésben azonban, miután az 1703-i egyesség és az 1713-i publikáció nem adnak felvilágosítást, kénytelen a házi szabályokra utalni, amelyeknek azonban erre vonatkozó rendelkezései ismeretlenek.

P o l n e r e felfogásával szemben, amely a trónöröklési rend változtatásának jogát a házi törvényhozás körébe utalja, az osztrák és német közjogászok tekintélyes számára hivatkozhatunk. Főként, amióta M o h l, Gerber és Held megállapították a trónöröklés *tisztán államjogi* fogalmát, és amióta a trónöröklési jog az állam alkotmányának legfontosabb része lett, az irodalomban mind általánosabbá vált a felfogás, hogy *a trónöröklés megváltoztatása egyszerűen az alkotmányos formák közt történik*, amennyiben az nem házi jog többé, hanem államjog.¹

A legújabb közjogi irányzat ott, ahol a trónöröklési jog a fejedelmi ház családi szabályain nyugszik, különböztet aszerint, hogy az illető házi törvényeknek az alkotmány állami törvényi erőt adott-e, vagy pedig megtartották régi autonóm szabályzaterejüket. Az első esetben változtatásuk természetesen csakis az állami törvényhozás útján történhetik, úgyszintén a második esetben is, de amennyiben ez nem vétetnék igénybe, úgy autonóm úton is. Amennyiben a változtatáshoz a házi törvényi út megengedett, a törvényhozás közreműködése nem szükséges. Az állami és házi törvényhozásnak összeműködése pedig csak ott kívánható meg, ahol ezt az alkotmány kifejezetten előírja.²

De az írók véleményén kívül jogtörténelmi és alkotmányjogi szempontok is ellene szólnak Ausztriában a házi törvényhozás hatáskörének.

¹ L. fentebb 12. l. — V. ö. még H a u p t m a n n, Fürstenrecht. S. 199 f.

² L. M e y e r—A n s c h ü t z, i. m. S. 283.

Az előbbi szempontjából meggondolandó, hogyha előzőleg nem is volt szándéka Károlynak a *pragmatica sanctio*t a tartományi rendek elé terjeszteni, de utólag mégis garantáltatta velük azt, vagyis felhívta őket, megadta nekik a jogot, hogy e kérdésben határozzanak. Ennek folytán olyan jogi jelleget nyert a *pragmatica sanctio* az uralkodóházra, hogy csak a közreműködő rendek valamennyijének beleegyezésével változtatható meg. Gyakorlatilag a *pragmatica sanctio*nak ez a tulajdonsága abban nyilvánult, hogy maguk az uralkodók is *lex in perpetuum* valiturának nyilvánították. (Igy pl. az 1719-i renunciáció vagy az 1860-i októberi diploma.)

Igy érveltek a birodalmi tanács hatáskörével szemben a tartománygyűlések jogkörét vitatva a cseh és horvát föderalisták, amikor Kørber miniszterelnök 1901 február 12-én beterjesztette a birodalmi tanács képviselőházába tudomásvétel végett Ferenc Ferdinánd főherceg házassági nyilatkozatát.¹ Azonban a *pragmatica sanctio* idejének »rendjei« már nem léteznek többé, amióta az 1849-i márciusi alkotmány 77. §-a a rendi alkotmányokat hatályon kívül helyezte, és egyáltalán nem lehet a mai tartománygyűléseket velük azonosítani vagy olyan folytatásuknak tekinteni, mint pl. a 48 előtti rendi országgyűlésnek a mai magyar országgyűlést.

De meg azóta több új tartomány »rendjei« járultak a régiekhez, akik elfogadási nyilatkozatainak, mint láttuk, különben is végtelen csekély konstituens szerepe volt a *pragmatica sanctio* megalkotásában.²

Sikeresebb az alkotmányjogi érvelés a házi törvényhozás hatásköre ellen. Mindenekelőtt azáltal, hogy az 1860-i októberi diploma a *pragmatica sanctio*t *állami törvénynek* jelölte meg, az 1861-i februári pátens és az 1867-i decemberi alkotmány értelmében pedig a törvényerejű rendelkezések változtatása csakis vagy *a birodalmi tanács*, vagy az illetékes *tartománygyűlés* útján történhetik: a *pragmatica sanctio*nak mint az állam legfontosabb alaptörvényének megváltoztatása *házi törvényi* úton többé nem mehet végbe.³ Az 1867 december 21-i birodalmi képviseletről szóló alaptörvény 11. §-a 1. bekezdésének értelmében pedig, amely a birodalmi tanács hatáskörébe utalja az ott képviselt országokat és tartományokat közösen érdeklő ügyeket: a *pragmatica sanctio*ra

¹ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes im Jahre 1901. Bd. I, S. 95 f.; Bd. IV, S. 3380 f. — Ugyanígy Schiller, Ebenbürtigkeit. S. 8.

² V. ö. Bernatzik, Verfassungsgesetze. S. 42 f.

³ V. ö. Tezner, Der Kaiser. S. 153.

mint valamennyi országra érvényes, az egész államterületre egységes törvényre nézve a törvényhozás csakis *a birodalmi tanácsban* történhetik.

Ezt támogatja több olyan eljárás, amely az uralkodóházat illető ügyekben a birodalmi tanács elé utaltatott. Így pl. a törvényhozás az udvartartás vagy a császári ház tagjai fölött való bíraskodás tekintetében. Legutóbb pedig, amikor Ferenc Ferdinánd főherceg házassági nyilatkozatát a birodalmi tanács elé terjesztették, ezzel mintegy kijelölte a gyakorlat a birodalmi tanács kompetenciáját. Igaz, hogy a februári pátiensben és a decemberi alkotmányban nem történt a *pragmatica sanctio* magasabb jogi oltalmáról gondoskodás, de ennek magyarázata az októberi diplomának abban a rendelkezésében rejlik, amely a *pragmatica sanctio*t »Staats-, Grund- und Hausgesetz«-nek jelölte meg, amelyben Károly a trónöröklést »*endgültig und unabänderlich*« szabályozta. A *pragmatica sanctio*t tehát mint *lex in perpetuum valiturát* tekintették, és így bár az alkotmány *alaptörvénynek* (Grundgesetz) ismerte, ezért nem történt sem a februári pátiens birodalmi képviselőtről szóló alaptörvényének 14. §-ában, sem az 1867 december 21-i ezt módosító alaptörvény 15. §-ában arra nézve intézkedés, hogy ennek is, mint a többi alaptörvénynek, módosításához minősített többség szükséges. Ebből Seidler azt következteti, hogy miután az örökérvényű törvény fogalma ma nem egyeztethető össze a modern államfelfogással, a *pragmatica sanctio* megváltoztatása is ugyanannak a szervnek hatáskörébe tartozik, amely egyébként is az államhatalom konstituálására illetékes lenne.¹

Ugyancsak a birodalmi tanács hatásköre mellett nyilatkoznak az osztrák jogászok közül Hauke,² Lustkandl,³ Bernatzik⁴ és Tezner,⁵ nálunk pedig Réz. Utóbbi helyesen mondja, hogy *az alkotmányosság elvéből* csakis a törvényhozó hatalom lehet Ausztriában

¹ Studien. S. 59. — U. a., Kompetenz. S. 136 f. (Itt még más érveket is hoz fel.) — Ezzel szemben Tezner az osztrák *pragmatica sanctio*nak mint alaptörvénynek a megváltoztatásához a minősített többséget tartja szükségesnek.

² Monarchenrecht. S. 98.

³ Szerinte, mivel a *pragmatica sanctio* a legfontosabb alaptörvény és főleg a közös ügyek alapja, megváltoztatásához ép úgy minősített többség szükséges, mint más alaptörvényéhez. De elengedhetetlennek tartja emellett az agnátusok hozzájárulását is, mivel azoknak jól megszerzett jogaik vannak. Gesetz. (Österr. Staatswb. Bd. II.) S. 407 f.

⁴ Verfassungsgesetze. S. 42 f. — U. a., NPS. S. 155. ⁵ Der Kaiser. S. 153 f.

illetékes a trónöröklés változtatására, de vitatni lehet azt a felfogását, hogy a *pragmatica sanctio* az egyes tartományok *egymásközi viszonyára* vonatkozik, amennyiben elválaszthatatlanságukat és feloszthatatlanságukat illeti és mint ilyen a birodalmi képviselőtről szóló 1867 december 21-i alaptörvény 11. §-ának *n)* pontja alapján¹ a birodalmi tanács hatáskörébe tartozik.² Ez ellen az érvelés ellen felhozható, hogy a *pragmatica sanctio*, mint előállása történetéből is kitűnik, nem az egyes tartományok egymásközi viszonyát szabályozta, hanem sokkal inkább az uralkodóház egyoldalú ténye volt, amely a rendeknek minden egymásközi szövetségére való törekvését már eleve csírájában elfojtotta. Innen van, hogy a rendek is nem egymás, hanem csak a fejedelmi ház irányában és annak fejéhez adják le nyilatkozataikat. Nem is emelve ki azt, hogy a trónöröklés mint az uralkodóház *patrimoniumát* a maga egységében érintő rendelkezés elválasztható attól a szövetkezési résztől, amely még a rendeknek vagy a tartományoknak egymáshoz való jogviszonyára vonatkozott. De az sem valószínű, hogy ilyen fontos ügykör a fenti törvényhely rendelkezése alá volna sorozható.

Csak az bizonyos, hogy az állam alkotmányáról szóló modern közjogi felfogás, az írók véleménye, továbbá a követett gyakorlat konkludens tényei, valamint a törvény- és kondifikációs történeti szempontok egyaránt amellett szólnak, hogy a modern állam trónöröklési rendjének szabályozása csakis a legfőbb államhatalmi orgánum útján történhetik. Igaza van Seidlernek, amikor azt mondja, hogy a birodalmi tanácsnak e joga nélkül az osztrák Länderverbandnak nem is volna állami jellege.³

25. §. Az osztrák és a magyar *pragmatica sanctio* közt fennforgó különbségek.

Gyakran találkozunk, főleg osztrák írók célzatos munkáiban, avval a felfogással, amely az 1723:1., 2. és 3. t.-c.-ben az 1713 április 19-i házi törvény becikkelyezését látja, vagy amely a *pragmatica sanctio* elnevezés alatt nem tud mást, mint kizárólag az osztrák *pragmatica sanctiót* érteni, vagy végül, ha el is ismeri az önálló szabályozást, azt állítja, hogy a magyar *pragmatica sanctiónak* az osztráktól való eltérését a magyar törvényhozás újabban magyarázta bele.

¹ »*n)* die Gesetzgebung über jene Gegenstände, welche sich auf Pflichten und Verhältnisse der einzelnen Länder untereinander beziehen; ...»

² Tanulmányok. 149. s. kl. ³ Kompetenz. S. 136.

Az alkotmányunkat és Ausztriához való viszonyunkat félreismerő vagy elfogultan szemlélő idegen írók könnyen megtéveszti az a körülmény, hogy a trónöröklésnek Magyarországon való szabályozása csaknem egyidőben történt az örökös tartományokéval és hogy az 1723. évi magyar törvényeknek trónöröklési rendelkezései az örökös tartományokkal való együttes birtoklás szempontjából az öröklésre hívott három nőágon belül megegyeznek az osztrák *pragmatica sanctio* rendelkezéseivel.

A magánjogias felfogáshoz szokott idegen irodalom a legújabb időkig nem tudta kellőképpen méltányolni, hogy nálunk a trónöröklés tisztán közjogi fogalom és hogy annak rendezése teljesen önálló és független törvényhozási tény, a magyar király és az országgyűlés együttes cselekedete. Az osztrák trónöröklési joggal való egyezősége tehát csak akkor áll fenn, ha a szuverén magyar törvényhozás valóban így is rendelkezett. A tartalom egyezősége ugyanis nem következik még magának a dolognak a természetéből, pl. abból, hogy a szabályozás csaknem egyidőben történt, hogy a két állam uralkodója a szabályozáskor ugyanaz a természeti személy volt, hogy a cél bizonyos időre a két állam úniója volt stb.¹

Különösen *Lustkandl* bécsi egyetemi professzor vált a magyar trónöröklési jog hírhedt interpretátorává, azt igyekeztén bizonyítani, hogy a Habsburg-házat Magyarországon az elsőszülöttség rendje szerint való trónöröklés joga már a leányágra is kiterjesztve nem 1688, se nem 1723 óta, hanem 1526-tól kezdve illeti és hogy az 1723. évi törvényalkotás nem volt egyéb, mint az 1713 április 19-i osztrák *pragmatica sanctio* becikkelyezése, vagyis e házi rendelkezésnek az osztrák örökös tartományok eljárásával megegyező garantálása, a szabályozás érvénye azonban már az 1713-i publikációval beállott.²

¹ V. ö. *Nagy Ernő*, A trónöröklési törvény magyarázatához. (Jogállam II. évf., 1903.) 470. s. kl.

² Nem is szólunk itt bővebben arról a súlyos tévedéséről, hogy *Lustkandl* a nőági trónöröklést nálunk már az 1485. évi nádori törvényekből vezeti le. *Staatsrecht*. S. 9 f., 226 f. — *Abhandlungen*. S. 225 f. — *Kaiser und König*. S. 53 f., 104 f. — *A Lustkandl* éhez hasonló téves felfogással ugyan má' előbb más írónál is találkozunk. V. ö. *Grossing*, i. m. p. 25. squ. — *Lakics*, i. m. p. 21. squ., 171. squ. — *Gustermann*, *Ausbildung*. S. 229. — Velük szemben azonban már *Czirák*y helyesen állapítja meg: »*Sanctio pragmatica, a compluribus scriptoribus recitata, codicem domesticum per extensum ingressa quidem non est; provocatur tamen ad illius essentialia Instituta; ordinem videlicet succedendi, ac indivisum Monarchiæ gubernium, in uno eodemque Capite regnantis Familiæ conjunctum.*« *Conspectus*. T. I., p. 73.

Lustkandl vaskos közjogi tévedéseit hatalmas történelmi meg közjogi tudással és bámulatos elmeélel cáfolta meg még első munkája megjelenése után Deák Ferenc a magyar közjogírás klasszikus termékévé vált Adalékjában. Azóta e kérdést res judicatának tekintette a magyar közvélemény. Deák tanítása bekerült a közjogi tankönyvekbe, s írónk elintézettnak vették a kérdést. Pedig Lustkandl és Deák polémiája óta nagyot haladt a részletező tudományos kutatás, és Ausztriában is jórészt megváltozott a hangnem, ha a célzatosság mindig nem is.¹

Deák Ferenc az osztrák és a magyar *pragmatica sanctio* közt négy lényeges különbséget állított fel: I. az *eredet* tekintetében, II. a *feltételeket*, III. a *terjedelmet* illetőleg és IV. a *szabad választási elvet* tekintve.

E különbségek valósággal fenn is forognak, ha a *pragmatica sanctio*t a Lustkandl és Deák által elfogadott értelemben vesszük. Csakhogy az újabb tudományos búvárlatok alapján az osztrák *pragmatica sanctio* fogalmi köre megváltozott. Mint láttuk,² többé nem pusztán az 1713-i publikációt értik alatta, hanem *anyagilag* VI. Károly császár mint a Habsburg-ház feje részéről a trónöröklésnek patrimoniális országai-ban megállapított rendjét, *alakilag* pedig csak szűkebb értelemben jelenti az 1713-i házi törvényt, tágabb értelemben azonban a *Habsburg-dinasztiának a trónöröklésre vonatkozó minden házi szabályát és örökös országainak ezekre vonatkozó határozatait*. Ily felfogás mellett pedig a fentebb jelzett különbségek mind fenn nem állanak.

ad I. Ami az *eredetet* illeti, az e tekintetben Deák től felállított az a különbség, hogy az 1713-i osztrák *pragmatica sanctio* abszolút módon létrejött fejedelmi határozat, a magyar *pragmatica sanctio* ellenben alkotmányos úton keletkezett országos törvény, nagyban-egészben mai nap is megáll, mert bár Károly utóbb házi törvényi rendelkezéseit a tartományi rendek és a római-német szent birodalmi gyűlés elé terjesztette garانتálás végett, de ez — mint láttuk³ — csak formalizmus volt, és a rendek szerepe minden törvényhozói közreműködést nélkülözött. És bár utólag az osztrák *pragmatica sanctio* birodalmi törvényé vált, vagy, mint az októberi diploma mendotta: »állami, alap- és házi törvény« lett, eredetét tekintve mégis abszolút fejedelmi intézkedés.⁴

¹ V. ö. Csekey, A dualizmus. 87. l. ² Fentebb 189. s kl.

³ Fentebb 218. s kl.

⁴ Ezt a modern osztrák írók is szinte kivétel nélkül elismerik. — Réz evvel ellentétes felfogásával egyedül áll. L. Tanulmányok. 142. s kl.

ad II. A *feltételek* szempontjából Deák azt mondta, hogy az 1713-i házi törvény az elválaszthatatlanságon és feloszthatatlanságon kívül semmi feltételt sem foglal magában, ellenben a magyar *pragmatica sanctio* kiköti a koronázást, a hitlevélkibocsátást, az eskütételt, amelyeknél fogva a trónörökös trónraléptekor megígéri, hogy az ország jogait, törvényeit és szabadságait megtartja és területi épségét sértetlenül megőrzi és soha másként uralkodni és kormányozni nem fog, mint az országnak eddig hozott és jövőre országgyűlésileg hozandó törvényei szerint és más tartományok kormányzati módját ide soha be nem hozza. (Az 1723 : 2. t.-c.-ben hivatkozott 1688 : 2. és 3. meg 1715 : 2. és 3. t.-c. értelmében.)

Ez a különbség az 1713 április 19-i publikáció szövege és az 1723. évi 1., 2. és 3. t.-c. közt kétségtelen. Azonban, ha az osztrák *pragmatica sanctio*t a fenti tágabb értelemben vesszük, teljesen meg nem áll.

A tágabb értelemben vett osztrák *pragmatica sanctio*hoz tartozó II. Ferdinánd-féle 1621 május 10-i végrendelet pl. meghagyja az utódoknak, hogy alattvalóikat szabadságaikban és jogaikban megőrizze.¹

Az 1703 szeptember 12-i titkos családi egyesség pedig kimondja, hogy az uralkodóház alá tartozó országok és tartományok törvényei és szokásai, amennyiben az új öröklési renddel ellentétben nincsenek, teljes érvényükben megmaradjanak.²

Az osztrák *pragmatica sanctio* tehát épen úgy biztosítja az örökös tartományok rendének jogait és szabadságait, mint a magyar, ha a forma és a biztosítókból rejlő erő nem olyan is. Sőt, ha az egyes tartománygyűléseknek a *pragmatica sanctio*ra vonatkozó elfogadási nyilatkozatait vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy köztük alig van olyan, amely az illető tartomány jogainak tiszteletben tartását említés nélkül hagyja. A legtöbb csak a bizalmat és a reményt fejezi ki a felséggel szemben a jogok megőrzését illetően, de olyan is akad, pl. a tirolai tartománygyűlés,³ amelynek rendi egyenesen »fenntartják és kiköti« jogaiknak sértetlenségét.⁴

Utóbb többen a feltételekben fennálló különbségek közé azt is felvették, hogy a magyar *pragmatica sanctio* kiköti a trónörökösben mint egyéni kelléket a *római katolikus vallást is*, ami pedig az osztrák *pragmatica sanctio*ból hiányzik. E különbség azonban újból csak az 1713-i publikáció szövege és a magyar *pragmatica sanctio* közt forog fenn.

¹ L. DPS. S. 12. ² L. u. o. S. 36 f. ³ L. u. o. S. 123 f.

⁴ V. ö. mindezekre részletesebben Réz, Tanulmányok 143. s. kl.

A tágabb értelemben vett osztrák *pragmatica sanctio* épen úgy előírja e feltételt, amikor — mint fentebb már részletesen kifejtettük ¹ — Mária Jozefa 1719 augusztus 19-i renúnciaciójában a régi házi obszervanciáknak és II. Ferdinánd 1621-i végrendelete világos rendelkezéseinek megfelelően azt *kifejezetten fenntartja*.

ad III. Mint az osztrák és a magyar *pragmatica sanctio* közt fennforgó leglényegesebb különbséget emelte ki Deák az öröklés *terjedelmét*, amely valóban fenn is áll, bár, ha itt is a tágabb értelemben vett osztrák *pragmatica sanctio*t vesszük alapul, akkor a Mária Jozefa-féle renúnciació magyarázata folytán némileg enyhül.²

Mint láttuk ugyanis, a magyar törvény csak a Károly-, József- és Lipót-féle nőágaknak biztosított trónöröklési jogot, míg az 1713 április 19-i nyilatkozat *valamennyi többi ágnak* is (»und allen übrigen linien«).³ Ámde a fentebbiekből ⁴ az is kitűnik, hogy Mária Jozefa 1719 augusztus 19-i renúnciaciója, amely pedig III. Károly kifejezett akaratanál (és a rendek garantálásánál) fogva maga is *pragmatica sanctio*vá, »jus publicum«-má vált, *a valamennyi többi ágot hitelesen csak I. Ferdinánd leszármazóira magyarázta, úgyhogy voltaképen az osztrák pragmatica sanctio sem hívta öröklésre a Habsburg-ház minden leszármazóját*. A különbség tehát az osztrák és a magyar *pragmatica sanctio* közt a terjedelmet illetőleg fennáll, de nem olyan nagy, mint korábban hitték. *A különbség mindössze, hogy nálunk csak I. Lipót, Ausztriában pedig I. Ferdinánd leszármazóig megy vissza*.

Mint már fentebb ⁵ jeleztük, osztrák írók különösen Lustkandl nyomán egész a legújabb időkig tagadták, hogy a magyar országgyűlés 1723-ban a trónöröklési jog terjedelmét az osztráktól eltérőleg állapította volna meg. Azt állították, hogy e különbséget mindössze az 1867: II. t.-c.-be iktatott hitlevél 4. §-a magyarázta bele a magyar *pragmatica sanctio*ba. Ezt iparkodott még 1903-i ⁶ és 1906-i ⁷ munkáiban Turba is tekervényes történelmi és grammatikális magyarázatokkal bizonyítani. Tézner még 1909-i munkájában ⁸ is ezen az állásponton van, úgyszintén Zehntbauer is.⁹ Turba ellenben a *pragmatica sanctio* alapjairól írt nagy műve 1911-ben megjelent első kötetében ¹⁰

¹ L. 206. s. kl.

² E részlet megjelent nagyjából Csékey, A magyar trónöröklési rend terjedelme. (Jogállam. XVI. évf., 1917.) 17. s. kl.

³ DPS. S. 52. ⁴ L. 205. l. ⁵ L. 272. s. kl. ⁶ GT. S. 358 f.

⁷ PSR. S. 122 f. ⁸ Der Kaiser. S. 146 f. ⁹ Verfassungswandlungen. S. 19 f.

¹⁰ GPS. Bd I, S. 180 f. 321 f.; majd Bd. II, 209 f.

feladja eddig elfoglalt nézetét, és amiről nem győzte meg a csaknem két évszázados magyar jogi felfogás meg a Mária Teréziától kezdve kibocsátott hitleveleknek idevonatkozó 4. pontja,¹ afelől megbizonyosodott Sigray Ferenc és Farkas Gáspár pozsonymegyei követek országgyűlési naplójából, amely forrásszerűleg bizonyítja, hogy miért csak I. Lipót nőáig visszamenőleg állapítottak meg a magyar rendek az ausztriaival egyező trónöröklési rendet.²

Annál meglepőbb, hogy még T u r b a forrásokkal beigazolt magyarázatával szemben is akad osztrák író, aki még mindig a régi L u s t k a n d l-féle elmélethez hajlik. Így B e r n a t z i k egyik újabb dolgozatában nem hiszi, hogy a rendeknek szándékában lett volna a Lipót előtti nőágakat kizárni.³

Fentebb ugyanis már láttuk, hogy a pozsonyi naplóból kitűnik, miszerint a magyarok súlyt helyeztek arra, hogy a tőlük megállapított osztrák trónöröklési rend Ausztriában az uralkodóházon belül valóban elismert legyen, nehogy utóbb trónviszályokra adjon alkalmat. A trónöröklési rendnek a dinasztiaán belül való elismerését pedig mindössze két renúnciációval tudta bizonyítani az udvar: a szász választó trónörökös-höz férjhez ment Mária Jozefáéval és I. Lipót leányának, Mária Annának 1708-ban kiállított renúnciációjával, amelyet V. János portugál királyhoz való férjhezmenetelekor adott ki. Ezenkívül hivatkozhattak I. József második leányának, Mária Amáliának renúnciációjára, amely már nővéréé mintájára meg volt szerkesztve. Kiadására azonban ugyan még 1722-ben, de már a trónöröklésről szóló cikkek javaslatának elfogadása után került a sor, amikor a bajor választó trónörökös-höz férjhez ment.

B e r n a t z i k nem érti, hogy miért kívánták a magyar rendek csak ezektől a *férjhez ment* főhercegnőktől a trónöröklési rend elismerését

¹ Ez pedig az 1867: II. t.-c.-be foglaltéval csaknem szövszerint megegyezik. Megfoghatatlan tehát, hogy L u s t k a n d l ék miért épen csak az 1867: II. t.-c. 4. §-ára fogták rá, hogy az egyedül a három nőágra terjedő öröklést az 1723-i magyar *pragmatica sanctio*-ba belemagyarázta. És azt is figyelmen kívül hagyták, hogy a magyar hitleveleket nem szerkesztik újra minden koronázásnál, hanem itt felette nagy a konzervativizmus, amelyet maga a hitlevél is elrendel, amikor utolsó pontjában *ezen* hitlevélbeli biztosítás kiadását teszi kötelezővé. A III. Károly után kiadott valamennyi hitlevél e rendelkezésének egyezőségére L u s t k a n d l al szemben már D e á k F e r e n c figyelmeztet (Adalék. 61. l.), majd bővebben fejti ki T u r b a korábbi tanításával szemben ezt az érvet N a g y E r n ő. (A trónöröklési törvény magyarázatához. 476. l. — Közjog. 224. l.)

² L. fentebb 272. l. ³ NPS. S. 141 f.

és miért nem I. Lipót két *hajadon* leányától is. Egyszerű erre a felelet. Mert trónviszályoktól épen az idegen uralkodóházakba való beházasodások folytán tartottak. S e félelmüket hamarosan igazolta is a bajor választónak, Károly Albertnek, felesége, Mária Amália jogán való fellépése. A jövőben férjhez menő főhercegnőkre nézve pedig a házi törvények kötelezővé tették a renunciáció kiadását, vagyis a trónöröklési rendnek az elismerését. Ezt pedig a rendek előtt a *férjhez menendő* Mária Amália már előzetesen elkészített, nővérével teljesen egybehangzó renunciációjával is igazolhatták.

Bernatik kétségei azonban még tovább terjednek. Ha a rendek valóban a trónöröklési rend megtámadásával szemben akarták biztosítani magukat, miért zárták ki épen a távolabbi ágakat, amelyeknek e szándékától kevésbbé lehetett tartani? Ezzel szemben nem járunk talán helytelen nyomon, ha rámutatunk, hogy a magyarok előtt az az *uralkodóház lebegett, amelynek öröklését 1688-ban elfogadták*. Ez pedig I. Lipóton visszamenőleg nem ismert ágakat. Hogy a rendek 1723-ban valóban csak annak az uralkodóháznak nőágra akarták a trónöröklés jogát kiterjeszteni, amelyet 1688-ban örökletessé tettek, erre nézve maga az 1723: 2. t.-c. is szolgáltat bizonyítékokat, el is tekintve az eljárás egész szellemétől, amely e feltevésünket igen plauzibilissé teszi. Az 1723: 2. t.-c. 1. §-a, amikor az uralkodóháznak azokat az érdemeit bocsátja előre, amelyek az »örökletes Magyarország«-ban nőága öröklési jogának elfogadására érdemesítik, mindössze Károly, József és Lipót érdemeiről szól, vagyis pusztán az *örökletes magyar királyi házéról*. A 3. § ezt mondja: »Őseinknek dicséretes példái után indulva:« állapítják meg a nőág trónöröklését. Az ősök példája pedig 1688-ban I. Lipót leszármazóiban teremtette meg az örökletes magyar királyi házat. Az 5. § félreérthetetlenül hangsúlyozza, hogy a király »férfiágának magvaszakadtával... az öröklési jogon való utódlást e Magyarországon... felséges osztrák házában nőágra is... [7. §] átruházzák.« Hogy az uralkodóház nőágra is átruházzák a trónöröklés jogát, ez mást nem jelenthet, mint hogy *annak* az uralkodóháznak ruházzák át a nőágra is, amelynek férfiágára már átruházták. Ez az *örökletes királyi ház pedig az 1688: 2. t.-c. értelmében I. Lipóttal kezdődött*. A 9. § hivatkozik is erre a törvényekre. Úgy hogy ha az 1723: 2. t.-c. 5—7. §-ai nem is sorolták volna fel külön az uralkodásra jogosult ágakat, már ez utalásnál fogva sem lehetne más nőágak trónöröklési jogát elfogadni, mint amelyek az 1688: 2. t.-c. értelmében Magyarországra nézve megállapított örökletes királyi házból származnak.

Nem hisszük, hogy a rendeket e nagyon is kézenfekvő okokon kívül más szempontok is vezethették volna a trónöröklésnek I. Lipót leszármazóira való szorításában. Eltekintve természetesen a szabad választói joguk fenntartásától, amihez végső esetben mégis ragaszkodtak s aminek lehetőségét nem akarták talán teljesen illuzóriussá tenni. Hisz emlékezzünk rá,¹ hogy már az 1712-i nádori értekezlet csak egyetlen nőágról akart tudni, amelynek öröklési jogát az uralkodóház valamennyi többi tagja eskü alatt elismerje.

Bármilyen legyen is azonban a rendeknél az indító erő, bizonyos, hogy a törvénybe csak a három ág került, és reánk nézve ez az irányadó, minélfogva az osztrák és a magyar trónöröklési rend egyezősége csakis I. Lipót leszármazóinak körére terjed. Csakhogy Bernatzik szerint ezáltal az 1723:2. t.-c. rendelkezései ellenmondásban vannak az 1. cikkel és önmagukkal.² Mert ha odaát az I. Ferdinándtól leszármazó valamennyi nőág, ideát pedig csak az I. Lipóttól leszármazók bírnak öröklési joggal, akkor az 1. törvénycikkben hangoztatott *elválaszthatatlan* és *örök* unió nem az, hanem mindössze a Lipót-féle leszármazókra korlátozott, átmeneti, nem reál-, hanem perszonálunió. A 2. törvénycikknek önmagával való ellenmondása pedig abban nyilvánul, hogy amikor az 1. törvénycikkkel egyértelműleg megállapítja, hogy Magyarország és a hozzá kapcsolt részek, országok és tartományok ép úgy elválaszthatatlannak és feloszthatatlannak legyenek, mint Magyarországnak Ausztriával való uniója: ennek olyan az értelme, mintha Magyarország a társországaival való szövetségét csak a Lipót-féle leszármazókra szorította volna, ami pedig bizonyosan nem volt a rendek szándéka.

Bizonyos, hogy nem is gondoltak erre az 1723-i országgyűlés rendjei. Bölcsen tudták ők, hogy mit cselekesznek. Egész helyesen állapítja meg a trónöröklési jognak historikusa, Turba, hogy az uniónak »örök«-ségről szóló frázisok csak a rendek kívánságának hízelgő kifejezései, hogy a felség utódai soha ki ne haljanak. Aki a rendi állam törvényhozásának szellemét és technikáját ismeri, az egy pillanatra sem fog ilyen és hasonló kifejezésekhez modern jogi relevanciákat fűzni. Hisz át kell csak olvasni az 1723:1. és 2. t.-c.-et, annyi abban a felséggel szemben való alázatosság és ömlengés, ami annak a kornak annak idején ép úgy divatja volt, mint ma a lehető tömör és szóvirág nélküli stílus: hogy alig lehet e törvényekből a tételes rendelkezéseket kihámozni. Előidézte ezt természetesen a kunális latin nyelv használata is, amelyen még mindig

¹ L. fentebb 229. l. és X. melléklet 1. pont. ² NPS. S. 139 f.

tömörebben és világosabban lehetett azokat az áradozásokat kifejezni, amelyeknek visszaadására mai nyelvünk úgyszólván képtelen.¹

Ámde igen szigorú jogi következtést fűz Bernatzik a reálúnió fogalmához, amikor azt mondja: »A reálúnió lényege azonban éppen az elválaszthatatlanságban van és csak abban.«² A reálúnióknak lényegét mi — mint már fentebb jeleztük³ — abban látjuk, hogy az államok összeköttetését a *jogi szándékosság* hozza létre, uralkodójuk személyazonossága a köztük lévő jogviszonyon nyugszik, ne pedig pusztán azon a véletlen tényen, hogy az államok egyoldalúan megállapított trónöröklési rendjei megegyeznek. Az únióknak azonban mindkét fajára jellemző az elválhatóság, ami a reálúniónál is *automatice*, de *jogalapon* következhetik be, míg a perszonálúniónál egyszerűen olyan esetleges ténybeliség szünteti meg, mint amilyen létrehozta. (Az egyik monarchia más uralkodót vagy uralkodóházat választ, az eddig egyező öröklési rend szabályai eltérnek, pl. az ági öröklés az egyik államban agnaticus, a másikban cognaticus vagy mixtus.) A reálúniónál azonban az automatikus megszűnési jogi ok éppen abban van, hogy az államok trónöröklési rendjüknek egyezőségét közös akarattal már az únió megkötésekor bizonyos végződési határhoz kötötték. A reálúniók úgyszólván mind csak arra az időre jönnek létre, amíg a kötésre közössé tett dinasztia ki nem hal. E szabályszerűség alól még Bernatzik is csak egy kivételt ismer, az 1814-ben

¹ Fölötte érdekes, hogy a magyar rendeknek az únió örököségét hangoztató archaisztikus kitételeihez minő messzemenő és merőben jogásziatlán következményeket fűznek újabban Ausztriában. Philippovich pl., a bécsi egyetem *közgazdasági* professzora erre a kitételre azt a közjogi tételt alapítja, hogy a *pragmatica sanctio* útját állja Magyarország és Ausztria közt a vámvonallal felállításának. Ez a közjogi alaptételeket teljesen félreismerő és célzatos felfogás annál is inkább visszautasítást kíván, mivel Philippovich a német birodalmi közvélemény előtt keres nézetéhez híveket. (L. töle Die wirtschaftliche Annäherung zwischen dem Deutschen Reich und seinen Verbündeten. [Wirtschaftszeitung der Zentralmächte. Jahrg. I, Nr. 2, Berlin 1916.] S. 6 f. — Der wirtschaftliche Zusammenschluss. [Berliner Tageblatt vom 3. u. 4. März 1916, Morgenblatt.] [A szerkesztőség csillag alatt külön megjegyzi, hogy nem foglal állást az e téren kétségkívül tekintélyes szerző fejtegetései mellett!] — Österreichs und Ungarns Zollgemeinschaft. [Z. für Politik. Bd. IX, H. 1—2, Berlin 1916.] S. 156 f.) Philippovich tarthatatlan felfogása már osztrák részről alapos támadásban részesült. Gürtler, a gráci egyetemen a statisztika professzora, külön tanulmányban rántotta ki Philippovich tendenciózus beállítása alól a talajt. (Zollgemeinschaft und Pragmatische Sanktion. Graz u. Leipzig 1916.) Magyar részről pedig Eöttevényi mutatta ki államjogi és történelmi tévedéseit. (Ungarns gutes Recht. [S.-A. aus d. Z. für Politik. Bd. X, H. 1.] Berlin 1917. S. 19 f.)

² NPS. S. 144. ³ L. 451. s. kl.

kötött svéd-norvég úniót, amely az uralkodó személyazonosságát a dinasztiának teljes kihalása esetére egy új uralkodóházra is megállapította. Az tehát, hogy a magyar *pragmatica sanctio* az uralkodó személyének azonosságát csak a már korábban is örökletes királyi ház, vagyis I. Lipót leszármazói körére állapította meg s az örökös tartományokkal az úniót csakis ez időhatárig kötötte, e szövetségnek reálúnió természetén mit sem változtat. Az örökösség (in perpetuum, in infinitum) a reálúnióknak sem fogalmi kelléke. Legalább is nem a modern politikai tudományban tárgyalt reálúnióé. Bernatzik a reálúnióknak ezt az ideális fajtát nem is innét, hanem a kánonjogból akarja levezetni. De ugyan mit törődik ma, az állameszme szédületes változásai közben, a kánonjog avult szabályaival az élet? Amikor különben is az államkapcsolatok valamennyije oly sokféle változatot és oly rengeteg egyéniséget mutat, hogy az általános érvényű szabályok felállítása csak a lehető legtágasabb keretekre vonatkozhatnak?

Ami különben a trónöröklési jog terjedelmét illeti, nem érdektelen itt még újból is kiemelnünk, amit fent az osztrák *pragmatica sanctio*knak az örökös tartományokban való garantálása tárgyalásakor már mint érdekes kivételt szögeztünk le,¹ hogy t. i. Károly 1725 március 14-i leiratában, amellyel a *pragmatica sanctio*t Milánóra oktrojálta, az öröklési rendet kifejezetten megint csak a Lipót-féle leszármazókra korlátozta. Turb a ebből Károlynak azt a szándékát véli levezethetni, hogy a trónöröklést egész monarchiájában a magyar *pragmatica sanctio* alapján akarta egységesíteni. Ámde ezzel viszont ellenkezik az a körülmény, hogy az ugyancsak az 1723. évi magyar törvény után az ugyanazon év december 30-án szentesített erdélyi elfogadási nyilatkozatban, valamint az osztrák Németalföld számára kiadott 1724 december 6-i császári pátensben, továbbá az 1725 november 29-i fiumei tanácshatározatban ismét csak az 1713-i publikáció szövegének megfelelően történt rendelkezés, vagyis valamennyi többi nőág trónöröklési joga is megállapítást nyert. Amíg tehát Lombardia Ausztriához tartozott, a terjedelmet illetőleg a trónöröklési jog odaát sem volt egységes. De hogy Károlynak valóban fennforogtak-e a trónöröklési jognak a Turb á tól feltételezett értelemben való egységesítési szándékai, ez olyan kérdés, amelyre a jelenlegi forrásismeret mellett nem lehet kielégítő választ adni.²

Bármint álljon is azonban e dolog, bizonyos, hogy az már a múlté,

¹ L. fentebb 217. l.

² V. ö. Turb a, GPS. Bd. I, S. 193. — Bernatzik, NPS. S. 141 f.

a jogtörténelemé. Bennünket itt azonban sokkal inkább az érdekel, van-e az osztrák és a magyar *pragmatica sanctio* közt fennforgó terjedelembeli különbségnek közjogi jelentősége a jelen és a jövő szempontjából. Azt is sietünk megjegyezni, hogy gyakorlati jelentősége aligha van, mert emberileg belátható időn belül alig következhetik be, hogy uralkodóházunknak I. Lipóttól leszármazó ágai mind kihalnának. Ámde a közjogi precizitás és a bekövetkezésnek mégis fennálló lehetősége szempontjából nem érdektelen a jogszabályoknak e szempontból való elemzése.

A trónöröklési jog terjedelme közötti különbség közjogi szempontból azokra a területekre nézve nyer jelentőséget, amelyeket a trónöröklési jog szabályozása óta szerzett meg Ausztria és Magyarország, vagy fog a jövőben megszerezni.

E nézőponthól ma elsősorban *Bosznia-Hercegovina* jön tekintetbe.

E két tartomány ma Ausztriának és Magyarországnak *ideiglenes kondominiuma*. Ebből a szempontból bennünket csak az érdekel, mivel — mint láttuk — az osztrák és a magyar trónöröklési jog a terjedelem tekintetében eltérnek egymástól, hogy melyik lesz hát itt az irányadó. I. Lipót leszármazói körére vonatkozólag e kérdés de facto tárgyaltan, mivel tartalmilag a trónöröklési jog e körre nézve a monarchia két államában azonos, bár különböző jogszabályokon alapul is. A kérdés tehát valójában csak arra az esetre válik aktuálissá, amikor a két öröklési rend elválik egymástól, vagyis I. Lipót leszármazóinak kihalása után. Ez irányban pedig a közjogi hovátartozás tisztázatlansága bizonytalan-sághoz, esetleg alternatívákhoz vezet.

Kétségtelen ugyanis, hogy Bosznia-Hercegovina az 1867: II. t.-c. 3. §-a alapján Magyarországhoz kapcsolandó. Ámde bizonyos az is, hogy az 1880: VI. t.-c. 4. §-ának 5. pontja e két tartomány végleges hovátartozása tekintetében az osztrák és a magyar törvényhozás egyező akaratát nyilvánította eldöntőnek. A trónöröklési jog szempontjából tehát szükséges volna a két állam megegyezése.

Ez irányban ő felsége 1908 október 5-én a következő királyi leiratot intézte a magyar miniszterelnökhöz: »Elhatároztam, hogy souverain jogaimat Boszniára és Hercegovinára kiterjesztem és hogy a *Házamra* nézve érvényben álló örökösödési rendet ezekben az országokban is hatályba léptetem...«¹

¹ L. M á r k u s, Közjog. 1033. l.

Az ugyanezen napon Bosznia és Hercegovina népeihez intézett fejedelmi szövegben pedig kijelenti, hogy miután e tartományoknak alkotmányt kíván adni, ennek »... elengedhetetlen előfeltétele, hogy a két ország jogállása világos és kétséget kizáró módon megállapíttassék.«

»Ezen okból, valamint tekintettel azokra az ősi kötelezettségekre, melyek dicső Elődeinket a magyar trónon ezen¹ országokhoz fűzték, souverain jogainkat kiterjesztjük Boszniára és Herzegovinára s akarjuk, hogy a Házunkra nézve érvényben álló trónöröklés rendje ezen országokra is alkalmaztassék.«¹

E kéziratokból kitűnik, hogy az uralkodó az annektáláshoz a magyar királyok egykori uralmában keresett jogi alapot. Ámde egyik kéziratból sem tűnik ki, hogy melyik szuverénitást és melyik trónöröklési rendet terjesztette ki e tartományokra.

Közjogunk szerint csakis a magyart. E jogunk alapja az 1867: II. t.-c., bár megvalósítását az 1880: VI. t.-c. ma illuzóriussá teszi. Ámde téves ebből azt következtetni, mint Redlich teszi,² hogy lemondottunk magáról e jogunkról is. A jog megvan, csak a lehetőség hiányzik ma.³

A trónöröklési jog szempontjából tisztázta volna I. Lipót utódaira nézve jogilag is a kérdést, ha az a javaslat, amelyet a magyar kormány annak idején az országgyűlés elé terjesztett, törvénnyé vált volna. E javaslat ugyanis 1. §-ában a felség magyar elődeinek ősi kötelekét állítja be az annexió tulajdonképeni jogalapja gyanánt, majd 2. §-ában kimondja: »A trónöröklésre vonatkozó 1723. évi I. és II. törvényeknek rendelkezései ezen országokra nézve is hatályba lépnek.«⁴

Mindez tehát csak Magyarország történeti igényeinek elismerését jelentette volna, de érvényesítésükre csak akkor kerülhetett volna a sor, amikor majd Bosznia és Hercegovina végleges államjogi helyzetének megállapítása tárgyában megindulnak Ausztria és Magyarország közt a tárgyalások.⁵ Azonban Ausztria hozzájárulása, amelyre pedig az 1880:

¹ L. u. o. 1036. l.

² Bericht... betreffend die Regierungsvorlage über das Protocoll vom 26-ten Februar 1909, ... den Gesetzentwurf betreffend die Erstreckung... der Bestimmungen der pragmatischen Sanction auf Bosnien und die Herzegovina. Wien 1912, S. 11 f. V. ö. Redlich el szemben Pál Alfréd, Bosznia-Hercegovina politikai szervezete. Budapest, 1913, 23. s. kl. ³ V. ö. Réz, Tanulmányok. 194. s. kl.

⁴ L. Képviselőházi Irományok. 1906—11. XXXVIII. k., 422. s. kl.

⁵ Igy Buzá, Bosznia és Herzegovina államjogi helyzete. (MJÉ. Új foly. III. k., 24. f., 1911.) 10. l.

VI. t.-c. értelmében szükség lett volna s amit a javaslat 3. §-a ki is fejezett, kieszközlhető már e javaslathoz sem volt, úgy hogy az törvénnyé nem válhatott. Az osztrák javaslat ugyanis ez irányban a magyartól merőben ellentétes rendelkezéseket tartalmazott. Így a trónöröklés tekintetében 1. §-ában a *pragmatica sanctio* rendelkezéseinek kiterjesztéséről beszél.¹ Világos, hogy ez jogilag helytelen volt, mert az osztrák *pragmatica sanctio*nak Bosznia-Hercegovinára való kiterjesztésével azt iktatta volna az osztrák parlament törvénybe, hogy e két tartomány I. Lipót ágainak kihalása után Ausztriát fogja illetni. Ez pedig nemcsak a magyar történeti jognak el nem ismerése lett volna,² hanem egyenesen Ausztria javára jelentette volna az 1880 : VI. t.-c. értelmében a megegyezést.

Ma tehát úgy áll jogilag a helyzet, hogy Bosznia és Hercegovinára nézve mind a magyar, mind az osztrák *pragmatica sanctio* rendelkezései érvényben vannak, de az utóbbiak pusztán csak a magyar 1723 : 2. törvénycikkben vont terjedelmet illetőleg, vagyis I. Lipót leszármazóin belül, ameddig tehát a két trónöröklési rend anyagilag megegyezik. A két trónöröklési jognak ezek az intézkedései nemcsak az 1908 október 5-i kéziratok idevonatkozó kifejezett rendelkezéseiből folynak, hanem a magyar trónöröklési jog kiterjed e tartományokra az 1723 : 2. t.-c. 5. §-a, az osztrák pedig a tágabb értelemben vett osztrák *pragmatica sanctio*hoz tartozó II. Ferdinánd-féle 1635-i pótvégrendelet értelmében, amely meghagyja az utódoknak, hogy akár örökség, akár háború útján, akár »*quocunque legitimo modo et Justo titulo*« ezután birtokukba jutó országaikat a felállított »*Maioresco vnd Primogenitur*« alapján együttesen birtokolják.³

Ellenben nincs jogi intézkedés ma arra a jövő esetre nézve, hogy az 1723 : 2. törvénycikkben felsorolt három nőág kihalása esetén hová tartozzék Bosznia-Hercegovina. Ez irányban pedig annyival is inkább kíváncsi volna a megegyezés, mert ellenkező esetben az az alternatíva áll elő, hogyha Magyarország nem Habsburg királyt választ, Bosznia-Hercegovina is annak uralma alá kerül, amely esetben az 1880 : VI.

¹ L. közölve Bernatzik, *Verfassungsgesetze*. S. 1031.

² Ennek az osztrákok részéről lévő tagadására nézve v. ö. Bernatzik, *Verfassungsgesetze*. S. 1032 f. — U. a., NPS. S. 198 f. (Az itt felhozott sok hamis indok cáfolata nem tartozik e munka keretébe. — V. ö. ellene Illés, *Staatsrechtliche Alchimie*. [Pester Lloyd vom 29. August 1915, *Morgenblatt*.] S. 2 f.) — Heinrich, Walter, *Besprechung von Páls Werk*. (ÜZÖR. Jahrg. II, 1915.) S. 251 f.

³ L. DPS. S. 16.

t.-c. rendelkezései megszegetnének, vagy pedig megmarad Bosznia-Hercegovina Ausztriával Habsburg kézen, ami ezenfelül Magyarországnak az 1867: II. t.-c.-ben foglalt jogait is sértené. Vagyis mindkét megoldás törvénytelen volna, s jogszerűséget egyedül csak a megegyezés teremthetne.¹

Minden külön jogi aktus nélkül terjedtek ki az osztrák *pragmatica sanctio* rendelkezései azokra az országokra, amelyek 1713 után csatoltattak Ausztriához. Így Galiciára, Bukovinára, Salzburgra és Dalmáciára. Ámde nem szabad itt figyelmen kívül hagynunk, hogy Dalmácia jogilag Magyarországhoz tartozik, amelynek Horvátországhoz való visszacsatolásáról a magyar állam nem mondott le, sőt ebbeli jogát legutóbb még az 1868: XXX. t.-c. 35. §-ában ismételten fenntartotta, és ezen nyugszik ma is a hivatalos cím: »Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok« meg »Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok bánja«; továbbá, hogy az állam középfémerében Dalmátország címere is helyet foglal. Mivel azonban Dalmácia visszacsatolásához ma Ausztria hozzájárulása is szükséges volna, e jogunk megvalósulása ma ebbe az akadályba ütközik.

Ámde Galiciát is a magyar szent korona jogán szerezte vissza 1772-ben Mária Terézia, csak hogy visszacsatolása országgyűléseink számtalan sürgetése ellenére is (utoljára még az 1844-i országgyűlésen) elmaradt.

E két országhoz tehát jogaink a magyar közjog szempontjából kétségtelenek, de ma a tényleges körülmények folytán megvalósításuk akadályokba ütközik. Azonban jogaink a viszonyok változtatával I. Lipót leszármazóinak kihalása idején esetleg realitást nyerhetnek. Ebből a szempontból tehát újból és újból való hangoztatásuk kívánatos.²

Viszont a magyar *pragmatica sanctio* rendelkezései szintén ipso jure kiterjednek az 1723: 2. t.-c. 5. §-a alapján az anyaországhoz azóta visszakebelezett országokra, tartományokra vagy országrészekre. Így 1776-ban Fiumére, 1779-ben a Temesi bánságra, 1848-ban Erdélyre és a Partiumra, 1860-ban a Szerb vajdaságra, valamint az 1871 és 1881 közt polgárosított katonai határőrvidékre.

ad IV. Némi módosításra szorul De á k F e r e n c nek az osztrák és a magyar *pragmatica sanctio* közt felállított különbségekre vonatkozó az a negyedik tétele is, hogy az osztrákban *a szabad választásról* még a Habsburg-ház kihaltának esetére sincs említés, a magyar ellenben *a szabad választást* határozottan fenntartotta és eseteit körülírta.

¹ V. ö. R é z, Tanulmányok. 154. l. ² L. u. o. 154. s. kl.

Szószerint megáll ez a különbség a szűkebb értelemben vett osztrák és a magyar *pragmatica sanctio*ra nézve. Azonban a tágabb értelemben vett osztrák *pragmatica sanctio*ra nem talál egészen. Ugyanis a cseh rendeknek ennek keretébe tartozó 1720 október 16-i elfogadási nyilatkozata annak a bizodalomnak ad kifejezést, hogy a császár alaptörvényeket érvényükben fenntartja. Ezek az alaptörvények pedig voltak IV. Károly császár 1348-i aranybullája, továbbá az 1510-i és 1545-i (1547-ben intabulálva) felséglevelek, valamint II. Ferdinánd 1627-i szabadságlevele. A cseh rendek az előterjesztett házi törvényeket ezekkel az alaptörvényeikkel megegyezőknek nyilvánították.¹ Ezek az alaptörvények pedig biztosítják Csehország szabad királyválasztási jogát arra az esetre, ha I. Ferdinándnak és nejének utódai kihalnak.

Igaz tehát, hogy terjedelem tekintetében az osztrák *pragmatica sanctio* egységes, mert — mint fentebb láthattuk² — Mária Jozefa 1719-i renúnciációja alapján a többi örökös országban is csak az I. Ferdinánd leszármazói nyertek trónöröklési jogot: csakhogy míg a többi örökös tartományban az I. Ferdinánd leszármazóinak kihalása esetére sem biztosított a szabad választási jog, addig e jog Csehországot kétségkívül megilleti,³ s e tekintetben reá nézve az osztrák és a magyar *pragmatica sanctio* rendelkezései közt mindössze annyiban forog fenn különbség, hogy nálunk már az I. Lipót leszármazóinak kihalása esetén feléled a szabad királyválasztás joga.

Csehországnak ezen a jogán alapult a cseh képviselők részéről 1868 augusztus 22-én a tartománygyűlésnek átnyújtott nyilatkozat, amely hangsúlyozza, hogy Csehország az uralkodóház kihalása esetén más királyt választhat.⁴ Mielőtt Turba az 1719-i renúnciáció fenti rendelkezéseire rá nem mutatott, többen tévesen még azt is bizonyíthatni vélték, hogy Csehországban az I. Ferdinánd előtti Habsburg-ágak is trónöröklésre jogosultak.⁵ De téves Bernatziknak az a felfogása is, hogy bár Csehországnak szabad királyválasztási jogát nem lehet vitatni, azonban

¹ L. DPS. S. 114. ² L. 205. l. ³ V. ö. Toman, i. m. S. 91.

⁴ Közli Bernatzik, Verfassungsgesetze. S. 1087 f.

⁵ V. ö. Turba, GT. S. 285, 293, 311. — U. a., PSR. S. 47 f. — U. a., GPS. Bd. II, S. 218 f. — Kogler, Besprechung von Turbas GT. (Monatsblatt des Vereins für Landeskunde in Niederösterreich. Bd. I, Wien 1902—3.) S. 2. — Uhlirz, u. a. (Sybels Historische Z. Bd. XCIX, 1907.) S. 619. — Bibl, Das Thronfolgerecht in Österreich-Ungarn. (Wiener Abendpost vom 13. Oktober 1903.) S. 7 f. — Tezner, Der Kaiser. S. 139. — Bernatzik, Verfassungsgesetze. S. 43 f. — U. a., NPS. S. 145.

ma hiányzik, aki ezt gyakorolhatná. Az a jogalany, amely 1526-ban e jogot bírta, ma nincsen meg. Sem az akkori Cseh királyság, amely Morvaországot és Sziléziát is magában foglalta, nincsen többé, sem a rendeknek az a korporációja, amely annak idején ezt a jogot gyakorolta. Szerinte ez volt annak is az oka, hogy az 1871 szeptember 12-i legfelsőbb leiratban¹ már megígért koronázás elmaradt.² Ámde az a körülmény, hogy Csehország területe azóta változott, és a régi rendi gyűlés helyébe a mai tartománygyűlés lépett, mit sem változtathat e jog csorbítatlan fennállásán. Épen olyan ez az okoskodás, mintha Belgiumnak a háború folytán katonailag meg nem szállott kis területe többé nem lenne ugyanazoknak a jogoknak birtokában, mint a régi nagy Belga királyság. Vagy mintha a szabad királyválasztás joga a magyar országgyűlést ma azért nem illehetné meg, mert a régi rendi törvényhozó gyűlekezet helyébe a modern népképviselőlet lépett. B e r n a t z i k okoskodása nyilvánvalóan nem jogászai alapon nyugszik.

Ép így teljesen jogásziatlan az az álláspont, amelyet T u r b a a szabad királyválasztás tekintetében 1903-i munkájában elfoglalt. Ebben azt állította, hogy, ha a magyar rendeknek az lett volna a szándékuk, hogy az 1547:5. t.-c.-et, amely I. Ferdinánd »örökösének« trónöröklési jogát egész általánosságban elfogadta és amelyre 1688-ban is hivatkoztak, 1723-ban felfüggeszék, ennek valahol kifejezésre kellett volna jutnia.³

Ez az okoskodás azonban két okból tarthatatlan.

Először, mert az 1547:5. t.-c. semmiféle *trónöröklési rendet* meg nem állapít, hanem — mint láttuk⁴ — mindössze *a választással vegyes trónöröklési jogot (a családi öröklést)* lépteti életbe I. Ferdinánd utódai között. Ha tehát T u r b a felfogása más tekintetben nem esnék kifogás alá, csak abban az értelemben állhatna meg, hogy Magyarország a három nőág kihalása esetén az I. Ferdinánd leszármazói közül volna köteles választani.

Csakhogy ezt a felfogást is megdönti az a másik ok, hogy I. Ferdinánd »örökösei« alatt az 1547:5. t.-c. fiörökösöket értett. Ezt fejezi ki a törvény használta »hæredum« szó. Ugyancsak fiörökösök sorrendjét állapította meg az 1688:2. és 3. t.-c. is. Mind az 1688:3., mind az 1715:3. t.-c. kifejezetten biztosítja az I. Lipóttól leszármazó fiutódok kihalása esetére a szabad királyválasztás jogát.

¹ Közli B e r n a t z i k, Ve fassungsgesetze. S. 1091 f. ² L. NPS. S. 145.

³ GT. S. 359. ⁴ V. ö. fentebb 96. s. kl.

Hogy különben Turb a még mindig ragaszkodik az 1547: 5. t.-c. előbbi értelmezéséhez, arra jellemző 1911-i munkájának az a része, amelyben az 1688: 2. és 3. t.-c. alapján bekövetkező királyválasztási jogra nézve azt mondja, hogy a fiág kihalása esetére ugyan *nem* illette meg a magyarokat a »szabad« választás joga keresztyén uralkodóházak közt, de még mindig választójog, amely mellett megvolt a lehetőség, hogy ezt a választójogot főhercegnők közt gyakorolják.¹

E nézetét az 1688-i törvények szövegezésének történetére alapítja.² Mikor ugyanis a rendek 1687 november 21-i felterjesztésükben a »szabad választás előjogát« hangsúlyozzák a »többi keresztyén fejedelem közül«,³ szerinte a király törli mind a törvényjavaslat, mind a hitlevél⁴ szövegéből a »szabad« szót, hogy ezáltal megakadályozza a főhercegnők teljes kizárásának lehetőségét.⁵ E két körülmény azonban talán csak erőltetett magyarázattal hozható egymással kapcsolatba. Főleg, ha tudjuk, hogy a törvényjavaslat végleges szövegezését, valamint a hitlevélét is, csak decemberben eszközli az udvar, és ugyancsak december 8-áról kel a referátumból vett fenti indoklás is, holott a magyar országgyűlés november 29-i, illetve december 4-i, tehát már ezek előtt kelt felterjesztése szintén csak pusztán a királyválasztás ősi és régi helyben hagyott szokásáról és előjogáról tesz említést, amint az később a törvényszövegben (3. cikk) szó szerint változatlanul bent is maradt. Ebből a kis kronológiából pedig kitűnik, hogy nehezen lehetséges a választás és szabad választás közt a Turb á tól felállított különbséget megvonni. Alig is képzelhető jogilag ez az elhatárolás. Amint választás, már eo ipso magában rejtí a szabadság fogalmát, ha csak kifejezetten nincs korlátokhoz vagy feltételekhez kötve. A rendek ezirányú második felterjesztése pedig még annyival inkább nagyobb szabadságot rejt magában, mivel

¹ GPS. Bd. I, S. 135. ² L. fentebb 139. l.

³ »... *libera electionis de aliis christianis principibus fiendae prerogativa*...« GPS. Bd. I, S. 262.

⁴ L. u. o. Bd. I, S. 251.

⁵ Az 1687 december 8-i konferencia referátuma idevonatkozólag a következőket mondja: »Secundo in eodem articulo bemüheten sich die Stände, Eure Kay. May. dahin zu bringen, dass Sie dass von alters Ihnen zu dato noch vnerwisen competierende jus electionis agnosciren solten, welches man Euerer kay. May. anderst, als bereith jüngst entworfen vnd resolviert worden, nicht einrathen kan, bevorab wan es dergestalt, wie es alda entworfen, eingerichtet werden solte, *die weibliche succession ganz erstikht wurde*, wardurch es gleichwohl neben andern an das durchleuchtigste Erzhauss khomben ist.« Bécsi *Archiv d. Min. d. I.*, »Fremde Gegenstände I ex 1687, Nr. 104.« Eredeti. Közli Turb a, GPS. Bd. I, S. 242.

azt a feltételt is elejti, hogy keresztyén fejedelmek közül történjék a választás.

Semmi bizonyítékunk sincs tehát, hogy a rendeknél a szövegezés indoka a *T u r b á* tól annak tulajdonított körülmény lett volna. *T u r b á* tételét olyanformán örthetnők helyes alakba, hogy *a magyarokat I. Lipót leszármazóinak kihalása esetére feltétlenül megilleti a királyválasztás joga, amiből következik az a lehetőség is, hogy e választás valamelyik korábbi Habsburg-nőági leszármazóra esnék.*

A választás teljes szabadságának azonban ma még az 1547:5. t.-c. sem von korlátot az imént előadott okokon kívül már csak azért sem, mert ez az 1688. és 1723. évi trónöröklési törvények értelmében voltaképen hatályon kívül helyezettnek tekintendő.

Igaz, hogy a királyválasztás jogának fenntartása a magyar *pragmatica sanctio*ban megállapított öröklési rend mellett ma már szinte csak *elméleti* értékű. Kizártnak tekinthető ugyanis, hogy királyi családunk, amely oly hatalmas kiterjedésnek örvend, valamennyi, az 1723. évi törvényekben trónöröklésre jogosított ágában kihalt. Meg kell ugyanis gondolnunk, hogy I. Lipótnak az itt tekintetbe jövő leszármazói, akik 1722-ben csak hét főhercegnőből állottak (közülök kettő hajadon maradt), ma oly nagy számot tesznek ki, hogy kihalásuk alig képzelhető. Ha pl. a Károly-féle főág most uralkodó alága, amely mintegy nyolcvan tagot számlál, kihalna, akkor előbb jönnének még e törzsnek a kognátus ágai (Mária Teréziának pedig tizenhat gyermeke volt) és ha ezek is mind kihalnának, akkor kerülne a sor a szász királyi házra, még pedig megint csak valamennyi kognátus ágra is, amely ágak mint I. József idősebb leányának, Mária Jozefának leszármazói jönnének tekintetbe. Ezek kihalása után pedig I. József fiatalabb leányának, Mária Amáliának, aki a bajor választó trónörököshez ment férjhez, kognátusi ágai, miután agnátusi leszármazói 1777-ben már kihaltak, örökölnék a trónt. Ezután következnenek a portugál királyhoz férjhez ment Mária Annának, I. Lipót leányának leszármazói. Ha ennek is mind agnátusi, mind kognátusi ágai kihalnának, állhatna csak be az 1723:2. t.-c. alapján Magyarországra nézve a királyválasztás jogi lehetősége.

Ma tehát, bár e jognak *gyakorlati* érvénye alig jöhet tekintetbe, de annál fontosabb *elvi* jelentősége, amely nem engedi a *pragmatica sanctio* alapján trónralépővel elfeledtetni, hogy *a magyar fejedelmi hatalom származékos, átruházott természetű, hogy a király nem önjogán, hanem a nemzet akaratából viseli a szent koronát, vagy mint Cziráky mondja: »E felséges nemzetség tehát oly jognál fogva uralkodik, amelynél az egész világon*

sem erősebb, sem szentebb nem található, tudniillik a nemzettől, amelynek az teljes hatalmában volt, önként és szabadon átruházott jogon, és nem szorul sem holmi kigondolt címekre, sem eljerdített történetekre, hogy tőlük gyöngé alapot kölcsönözzön.»¹

¹ »Regnat igitur Augusta hæc Progenies Jure, quo nihil firmius, nil sanctius toto orbe habetur, Jure videlicet a Natione, in cujus plena id potestate erat, sponte ac libere delato, neque ullis commentitiis titulis indiget, nullis detortis historiis, a quibus imbelli fulcrum mutuetur.« Disquisitio. P. 189. squ.

MELLÉKLETEK. (APPENDIX.)

I. Gróf Draskovich János levele I. Lipóthoz a fiági trónöröklés tárgyában. Klenovnik, 1679 december 4. (Epistola comitis Johannis Draskovich ad Leopoldum I. de successionem sexus masculini. Klenovigg, 4. Decembris 1679.)¹

Sacratissima Maiestas, Domine Domine Clementissime.

Dum semel Vienna exosculando humillime manus Maiestatis Vestrae Sacratissimae discedendi veniam supplex petijsem, demandatum mihi fuerat clementissime a Maiestate Vestra Sacratissima, quatenus si quid singulare occurrerit insinuandum Maiestati Vestrae Sacratissimae, ut id per P[atrem] Donellanum humillime insinuarem. Cum vero eodem e vivis sublato id exequi non possim, ipsemet praesentibus hisce meis; cum videam esse pro servitio Maiestatis Vestrae Sacratissimae et inclytæ Domus Austriacæ emolumento, id mihi humillime insinuandum praesumo, supplicans demississime, ut hanc praesumptionem fidelitati meae Maiestas Vestra Sacratissima adscribere benignissime dignaretur.

Inveniuntur videlicet nonnulli Maiestatis Vestrae Sacratissimae et in hoc fideli Croatiae et Hungariae Regnis fideles subditi, ut saltem in privilegijs et libertatibus suis et sub tutela Maiestatis Vestrae Sacratissimae Eiusdemque inclytæ Domus permanere possint, *qui directa linea descendentes Maiestatis Vestrae Sacratissimae in suos veros et legitimos Reges eligere* et hac re Maiestati Vestrae Sacratissimae humillime obsequi intendunt, inter quos ego minimus quoque Maiestatis Vestrae Sacratissimae Vasallus idem hoc obsequium facere intendi et intendo. Ea de causa Maiestatis Vestrae Sacratissimae mandatum humillime expecto; et si intellexero, quod non sit contra voluntatem Maiestatis Vestrae Sacratissimae, adlaborabo, ambabus ut aiunt manibus, ut hæc sancta intentio in effectum optimum deducatur. Hanc vero intentionem iam tum pridem Maiestati Vestrae Sacratissimae, si ita antea, uti defacto corda hominum

¹ Bécsi *Allami Útár*, »Hungarica, 1679. Fasc. 177.« Eredeti. — Gróf Draskovich János a hasonnevű bán († 1645) fia, 1681-től haláláig (1692) magyar királyi főudvarmester. L. a róla szóló halotti beszédet: Gryphus Draskovichianus . . . Joannis Draskovich Perpetui de Trakostain, S. C. Regiæque Majestatis Consiliarii, & Camerarii, Curiae Regiæ per Ungariam Magistri, Comitatum Valko, & Baranijavar Supremi ac Perpetui Comititis: . . . etc. Adumbratus, 5. Maij. Anno 1692. Viennæ [1692]. — Klenovnik várkastély volt Varasd megyében, a Draskovichok ősi birtoka.

inspicere licuisset, humillime notificassem; sed cum fallax sit mundus, huc usque non erat, cui fidendum. De reliquo ad annos quam plurimos contra hostes Maiestatis Vestrae Sacratissimae feliciter Eandem regnare et vivere cupiens maneo

Sacratissimae Maiestatis Vestrae

Humillimus Vasallus

Datum Klenonigg, 4^a Decembris 1679.

Comes Joannes Draskouith m. p.

[Kivül:]

Joannes Comes Draskouiz ad suam Maiestatem Cæsaream.

Klenouigg, 4. Decembris 1679. Notificat, nonnullos fideles subditos in Regno Croatiae et Vngariae inueniri, qui, ut in priuilegijs et libertatibus suis et sub tutela Maiestatis suae permanere possint, directa linea descendentes Maiestatis suae in suos Veros et legitimos Reges eligere et hoc Maiestati suae humillime obsequi intendunt, inter quos et ipse est, hac de causa Mandatum Maiestatis suae expectat, etsi intelle[xe]rit, non esse eam Voluntatem Maiestatis suae, omnibus ad id laborabit Viribus.

II. A magyar tanácsosoknak I. Lipót királyhoz felterjesztett véleménye a fiági trónöröklés tárgyában. Bécs, 1687 augusztus 15. (Opinio consiliariorum Hungaricorum regi Leopoldo I. de successionem sexus masculini praesentata. Vindobonae, 15. Augusti 1687.)¹

Opinio Dominorum Consiliariorum per Dominum Palatinum praesentata 16^a Augusti Anno 1687.

Qvænam puncta Majestas Vestra Sacratissima fidelibus Suis Consiliarijs Hungaricis hinc Viennam accersitis clementissime communicare dignata sit, uberrime intelleximus, intuitu qvorum licet qvivis Nostrum exilem Opinionem Nostram Majestati Vestrae Sacratissimae demisse exhibuissemus, nihilominus iterato ex voto communi imprimis, qvod Majestas Vestra Sacratissima ex innata Sua Benignitate et Paterno plane erga afflictissimum Hungariae Regnum Zelo et affectu delictissimum filium Suum Serenissimum Archi-Ducem Josephum in primitus celebranda Regni Dieta Nobis coronaandum proponere per hocqve Regnicolas tot calamitatibus obrutos consolari dignetur, humillimas et immortales Majestati Vestrae Sacratissimae referimus gratias, felices Nos reputantes, si ex ele-

¹ Ekkor megszerkesztve, 16-án felterjesztve. Bécsi Archiv d. Min. d. I., »Fremde Gegenstände I ex 1687, Nr. 14.« Eredeti. — U. e. másolatban Prothocollum Opinionum ac Literarum Palatinalium ad Augustissimum Imperatorem et alios Reges ac Principes exaratarum Anno 1681—88. P. 321. squ. (Kismartoni herceg Esterházy-féle családí főlevéltár.) — Protocolum Opinionum Paul[i] Esterházy. P. 94b. squ. (MNM. kéziratllára, »Fol. Lat. 463.«) — Olaszul közli Comazz[i], Notitie. P. 22 e seg. — Kivonatosa Herchenhahn, i. m. Bd. I, S. 15 f. — Rinek, Josefs Leben. T. I, S. 158 f. — Magyarul kivonatosa Goldschmiedt, i. m. 17. s. kl.

mentissima ejusdem Majestatis Vestrae Sacratissimae annuentia liceat Nobis tot Votis exoptatum videre diem, quo Nostri optimi Caesaris optimum Filium in Augusta praesentia Sua Sacro Regni Diademate licebit insignire. Ut vero, clementissime Domine, tanto felicius tam Diæta, quam Coronatio succedat, summe necessarium esse humillime judicavimus, ut Natio Hungarica aliquam habeat consolationem, et Regnicolæ ab hac desperatione, in qua nunc gemunt, per clementissimam Majestatis Vestrae Gratiā benigne subleventur. Portionum exactiones tam inanes imposterum cessent, Militum consveti excessus inhiſcantur ac exemplariter puniantur, locorum commendantes ab illicitis exactionibus sub gravissima poena caveant, a Nobilium personarum arestationibus, Verberationibus, Comitatum gratuitis Vecturis pressuris, aliisque infinitis Vexationibus prorsus abstineant. Præsidia quoque Germanica e Locis minus necessariis educantur, Officialium Hungarorum Authoritas illæsa maneat, Negotia Hungarica per Hungaros tractentur ac denique Processus ille Eperiessini institutus, uti et Executiones ac diversæ pressuræ, quæ ultimam Partium illarum desperationem fors generare possent, Personæ arestatæ et in Captivitate existentes actu absque omni pecuniaria exactione et Bonorum ademptione libere dimittantur, Personæ exosæ amoveantur, ac videatur, ut miseri Regnicolæ tot calamitatibus oppressi paululum respirent, quatenus tanto alacrius ad Diætā prodire et Majestati Vestrae Sacratissimæ etiam cum propria Sua Consolatione humillime servire valeant. Accedit quoque his, Augustissime Imperator, quod certi deputati Officiales tam Militares, quam Camerales Budæ, Strigonij, Vacij, Ujvarini aliisque in Locis universos Dominorum Terrestrium proventus, quin et Decimas quas alias etiam tempore Turcarum Christiani habuerunt a subditis exigunt gravi eorundem Dominorum detrimento. Item Incolæ Provinciarum Vicinarum Silesiæ ac Moraviæ nulla habita reflexione Articuli 23. novissimæ Diætæ Metas Novas in Comitatu Trencsinienſi sibi violententer usurpant, Comitatus quoque insurgere coacti contra Leges Regni positivas cum Dominis Confiniorum Generalibus compelluntur, super hæc Vecturæ ac varia Victualia sub comminatione Executionis a Comitatibus ad Ploquadas petuntur cum Magna miseræ Plebis jactura. In quibus omnibus, uti et aliis his similibus sane dignum videtur, ut Regnicolæ solatium et sublevamen habeant, antequam Diætā adsit, ne Majestas Vestra Sacratissima infinitis prope modum gravaminibus et querelis molestetur. Et hæc erant, quæ privatam quorumvis nostrorum opinionem præfacilitatione, uti præmissum esset Diætæ et Desiderata Benignarum Majestatis Vestrae Sacratissimæ intentionum Secundatione humillime representanda esse censuimus. In reliquo manentes ex Sessione eorundem Viennæ Die 15^a Augusti Anno 1687.

Majestatis Vestrae Sacratissimæ

Humillimi perpetuoque fideles Subditi Universi Consiliarij H[ungarici] ad præsentem consultationem congregati.

III. Gróf Esterházy Pál nádornak I. Lipót királyhoz felterjesztett véleménye a fiági trónöröklés tárgyában. Bécs, 1687 augusztus 16. (Opinio palatini comitis Pauli Esterházy regi Leopoldo I. de successionem sexus masculini porrecta. Vin-dobonæ, 16. Augusti 1687.)¹

Opinio Regni Hungariæ Palatini.

Augustissime Imperator, Domine Domine Clementissime.

Quænam Puncta Majestas Vestra Sacratissima Nobis fidelibus Suis Consiliariis Hungaricis huc Viennam accersitis clementissime Communi-care dignata sit, uberrime intellexi ac imprimis quidem, quod Majestas Vestra Sacratissima ex paterna eaque innata Sua clementia filium Suum primogenitum Serenissimum Archi-Ducem Josephum in proxime cele-branda Regni Diæta Nobis, fidelibus utpote Suis in Regem Hungariæ coronandum proponere dignetur, sane facit Majestas Vestra Sacratissima id, quod cor meum Regi et Patriæ jam pridem etiam juramento publico consecutum desideravit, felix ego, si optimi mei Cæsaris ac Regis filium videam in vita Augusti Sui Patris omnium Coronarum Suarum Succes-sorem. Hinc salus subditorum et totius Christianitatis pendet, unde quam-vis in Nostra paucorum hic præsentium potestate non sit Reges constituere, nulli tamen dubitamus, quin adveniente Regni Diæta haud dubie præfata succedet Coronatio. Hinc Diætam Regni celebrari debere Posonij proximo Mense Octobri, aut Novembri omnino existimo, ubi omnem operam ita dictante debita fidelitate mea, adhibere non intermittam, quatenus Sere-nissimi Archi-Ducis Coronatio pro totius Regni Solatio desideratum habeat effectum. Facta quoque est Mentio *Diplomatum Regionum eorundemque explicationis aut sublotionis*, Augustissime Imperator, Majestati Vestræ Sacratissimæ optime constat, *Diploma Regium ab universis Statibus et Ordinibus Regni esse factum ac a Gloriosissimis Regibus Prædecessoribus nempe Majestatis Vestræ Sacratissimæ confirmatum et subscriptum, cujus mutatio aut variatio sane eisdem, non vero Nobis hic pauculis competeret*. Unde cum nulla desuper sit Nobis attributa potestas, Majestatis Vestræ Sacratissimæ altissimo subjecio Judicio, quomodo *hac in re tam ardua* et a solis Nobis minime dependente, humillimam meam dare possim opinionem aliam, quam *in publica Regni Diæta hujusmodi quæstio decidatur*, ubi non dubito, quin (Si quæ ambiguae et obscuræ sunt) per Articulum Regni fiendum ita elucidabuntur, ut authoritas Regia et Status Boni Publici non patiatur, quo in passu tam ego, quam alii quoque fideles Majestatis Vestræ Sacra-tissimæ debitam navabimus operam, ut vero, Clementissime Domine, tanto felicis tam Diæta, quam Coronatio succedat, summe necessarium esse humillime judico, ut Natio Hungarica suam habeat consolationem et Regnicolæ ab hac desperatione, in qua nunc gemunt, per clementissi-mam Majestatis Vestræ Sacratissimæ Gratiam benigne sublevantur, Proces-

¹ Másolatban kismartoni Protocollum. P. 319. squ. — Múzeumi Protocollum. P. 94a. squ. — Olaszul közli Comazzi, Notitie. P. 26 e seg.

susque superioris Hungariæ Captivi Eperiesini detenti dimmittantur, non modicum futuram felicitabit Diætam. Denique, Augustissime Imperator, in id omni modo incumbendum est, ut diffidentia omnis inter Regem et Regnicolas tollatur, sitque unio Domini et Subditatis, quæ utriusque permansionem stabilem procuret. Hinc certa etiam puncta in facilitationem prædictam Domini Commissarii Majestatis Vestræ Sacratissimæ apposuerunt, quæ sane meo quoque Judicio ultimum foret complanare quantocujus. Et hæc erant, quæ Majestati Vestræ Sacratissimæ juxta debitam fidelitatem meam humillimæ opinionis ergo porrigere volui.

IV. Az 1688. évi trónöröklési törvénycikkék javaslatának gróf Esterházy Pál nádortól készített első fogalmazványa. Pozsony, 1687 szeptember 5. (Primus conceptus articulorum condendorum anni 1688. a palatino comite Paulo Esterházy concinnatus. Posonii, 5. Septembris 1687.)¹

*Articulus in Proxima Regni Diæta Posoniensi
Condendus.*

Recordantur porro nec sine mœrore meminerunt fideles Status et Ordines, quam graves motus et procellas senserit hæc dulcissima ipsorum Patria, si quando eam per obitum quorundam Regum ad Interregni Statum redigi contigit. Et si vero Sacratissimæ Cæsareæ Regiæque Majestatis, vitam incolumitatemque unice cupiunt fore diuturnam, quia tamen non ignorant Suam quoque Majestatem morti (quæ utinam sera sit) esse obnoxiam; Ideo ad avertenda Interregni pericula, securitatemque ipsorum stabilendam, nihil antiquius ipsis visum est, quam de futuro Rege ac Domino tempestive providere. Et quia Serenissimus Princeps ac Dominus Dominus Josephus Archidux Austriæ etc. primogenitus Suae Majestatis charissimus, ut primum fidelibus Statibus et Ordinibus visus est, ob singularem plane eximiamque (quæ in Sua Serenitate mirifice relucet) mansuetudinem, Sapientiam, Regiamque Indolem omnium Animos oculosque in tantum in Sui amorem admirationemque rapuit, ut dignissimum omnino judicarent, qui a Sua Sacratissima Majestate in futurum ipsorum Regem ac Dominum humillime postularetur. Accedente igitur ad id Suae Majestatis benigno Consensu paternaque benedictione faustis et Lætis acclamationibus, ac Salutationibus undique resonantibus, prætitulatum Serenissimum Archiducem Josephum post acceptatas per Suam Serenitatem *C o n d i t i o n e s*, in Legitimum Inclyti hujus Regni Hungariæ, partiumque Eidem annexarum Regem ac Dominum unanimiter rite ac Libere e l e g e r u n t, invocatoque Divini Numinis auxilio sollicitè quoque coronarunt.

¹ Kismartoni herceg Esterházy-féle családi főlevéltár, »Repos. ad 98., Fasc. N., Nr. 11.« Fogalmazvány. A ritkított szavak az eredetiben aláhúzva. A []-ben lévő szavak a nádor sajátkezű beszűrésai. *Et siquidem*-től kezdve külön sajátkezű fogalmazványban is megvan, de abból még hiányzanak a []-es részek. Ez az első fogalmazvány 1687 szeptember 5-ről.

Et siquidem Majestas Sua Cæsarea et Regia Armis Suis Victoriosis immanem Christiani Nominis hostem Turcam a Cervicibus Nostris propulsare dignata est, pulcherrimaque Fortalitia in eorundem manibus hactenus non sine summo totius Nationis damno gementia, inter quæ Caput Regni Budam cum DEI adjutorio feliciter eripuerit; Ideoque in perpetuam accepti tanti beneficioj memoriam, universi Status et Ordines decernunt, quod a modo imposterum neminem alium, quam alte nominatæ Suae Cæsareæ Regiæque Majestatis ex proprijs Lumbis suis descendentium Mascularum duntaxat Prolium Primogenitum in perpetuum sint electuri, proque Legitimo Suo Rege habituri, [uti etiam in Articulo 5. Anni 1547. innuitur.] Hac tamen sub cautela, ut quoad reliqua omnia Jura et Libertates Regni a Divis condam Regibus toti Genti concessæ illibatæ tam a Sua Sacratissima Majestate, quam Ejusdem Serenissima posteritate mascula [uti et Serenissimo Hispaniarum Rege ac posteris suis] serventur. De quo ut Sua Sacratissima Cæsarea Regiaque Majestas speciale etiam Diploma sub pendenti sigillo Suo dupplici ac Subscriptione elargiri et ad manus Domini Regni Palatini assignare dignetur humillime supplicant, quatenus et Sua Sacratissima Majestas de perpetua Mascularum Prolium Suarum [ac Serenissimi Hispaniarum Regis linea masculina] Successione secura sit, et universi Status ac Ordines de servandis Juribus ac Libertatibus Suis assidati.

[Ugyanitt kis papiroslapon töle sajátkezűleg a 3. cikk fogalmazványa.]

Nec eo prætermitto, quod in casu (quem Deus clementer auertere dignetur) defectus Suae Sacratissimæ Cæsareo-Regiæque Majestatis ac antelati Serenissimi Regis Hispaniarum seminis masculini rursus auita priuilegia et uetus approbata consuetudo tam in electione, quam coronatione futurorum Regum locum habeat.

V. Gróf Esterházy Pál leveli I. Lipóthoz a fiági trónöröklés tárgyában. (Epistolæ comitis Pauli Esterházy de successionem sexus masculini ad Leopoldum I.)

1. Pozsony, 1687 november 7.¹

Augustissime Imperator, Domine Domine Clementissime. Recte hodie cum convenissemus omnes in Domo viridi, post novam a me Statibus et Ordinibus factam declarationem ratione condendi Articuli juxta benignam Majestatis Vestræ Sacratissimæ intentionem, quamvis ex parte Regnicolarum cum aliquali difficultate, nihilominus tamen unanimiter resolutum est, ut Articuli per Compilatores² graueaminum concipiantur tam quoad Hæreditariam Successionem, quam explanationem Articuli 31. Andreæ Regis; quoad Hæreditariam Successionem Augustissimorum posterorum Majestatis Vestræ Sacratissimæ, sint laudes Deo, nulla est

¹ Másolatban kismartoni Protocollum. P. 327. — Múzeumi Protocollum. P. 96a.

² Hibásan, elírva.

difficultas; quoad secundum, idest Decretum Regis Andreæ, laborabo etiam strenue, uti fidelem subditum Majestatis Vestræ Sacratissimæ decet, nihilque eorum omittam, quæ ad benignas Majestatis Vestræ Sacratissimæ intentiones secundandas pertinebant. De quibus breuiter Majestatem Vestram Sacratissimam humillime informare volui. Ex ædibus Posonii 6.¹ Novembris 1687.

2. Pozsony, 1687 november 10.²

Augustissime Imperator, Clementissime Domine. Postquam heri ab audientia Majestatis Vestræ Sacratissimæ discessi, intellexi a Celsissimo Principe Supremo Aulæ præfecto³ in Materia seu puncto hæreditariæ successionis Serenissimum Regem Hungariæ⁴ esse exclusum, unde etiam Excellentissimus Dominus Legatus fors existimat, me causam mali huiusce esse, quod tamen Majestati Vestræ Sacratissimæ optime constat, omnino non fuisse, cum ego hac in parte nullum prorsus acceperim Majestatis Vestræ Sacratissimæ mandatum, nec ex me ipso aliud facere præsumpsi, quam quod mihi iussum fuit. Quod si vero benigne libuerit Majestati Vestræ Sacratissimæ personam etiam Majestatis Suae Hispanicæ ejusdemque Masculas proles in Casu Augustæ Leopoldinæ lineæ defectus in Articulum imponere, quamvis non careat res difficultatibus, videbo nihilominus, ut quo meliori modo hoc ipsum quoque cum bono effectum Dominis Statibus proponam. Humillime itaque præstolabor benignum Majestatis Vestræ Sacratissimæ Mandatum.

Sacræ Cæsareæ Regiæque Majestati

Humillimus ac fidelis subditus

P[aulus] E[sterházy].

Ex ædibus Posoniensibus, die 10. Novembris 1687.

3. Pozsony, 1687 november 14.⁵

Augustissime Imperator, Domine Domine Clementissime.

Post multifarios labores tandem, sint DEO Optimo Maximo laudes, apud Dominos Magnates status utriusque effeci, ut Serenissimus quoque Rex Hispaniarum in Articulum quoad successionem Suam imponatur; ex parte Regnicolarum est adhuc aliqua difficultas, hodie debeo cum illis agere; quantum penetro non erit magna questio circa Personam serenissimi Regis, sed circa *gubernium futurum*, si casu quo (quod deus clementer auertere dignetur) Regium Semen in hisce partibus quoad proles Masculas deficeret, et ibi non nisi unus esset, nec ad hasce partes transire uellet. In hoc puncto uellent sibi non solum Regnicolæ, uerum etiam

¹ E kelet valószínűleg téves és 7-e akar lenni.

² Másolatban kismartoni Protocollum. P. 327. — Múzeumi Protocollum. P. 96b.

³ Herceg Dietrichstein Ferdinánd.

⁴ Tévesen *Hispaniæ* helyett.

⁵ Eredetiye bécsi *Archiv d. Min. d. I.*, »Fremde Gegenstände 1 ex 1687, Nr. 66.«

— U. e. másolatban kismartoni Protocollum. P. 329. — Múzeumi Protocollum. P. 96b. sq.

Magnates consuli, ut enim *per Gubernatores tota hæc Monarchia in eo casu regatur*, putant esse impracticabile. Nam et Carolus Quintus Gloriosus Monarcha videns per unum omnia imperia sua non posse regi, sapientissime disposuit Fratri Ferdinando has partes et Filio Philippo Hispaniam cedere debere, cui postmodum accessit et Hungaria cum decem Regnis sibi annexis, quæ sola totam adæquat Hispaniam. Alia quoque quamplurima mihi proponuntur, quibus molestus Majestati Vestræ Sacratissimæ esse nolo, uberius omnia eretenus humillime relaturus. Interim autem Benignissimam Majestatis Vestræ Sacratissimæ mentem ac intentionem summa cum demissione præstolabor; desiderans, ut nunquam casus superscriptus eveniat, quin potius natio hæc Augustæ Majestatis Vestræ Sacratissimæ posteritate Mascula usque ad consummationem Sæculi hisce in partibus quoque fruatur, et Hispania non minus hoc nobilissimo Sanguine gaudeat. Sacræ Sæsareæ Regiæ Majestatis Vestræ Humillimus ac Perpetuus Fidelis subditus

Paulus Eszterházy mp.

Ex Aedibus Poseniensibus 14^a 9^{bris} 1687.

4. Pozsony, 1687 november 16.¹

Sint DEO optimo laudes, Negotium Serenissimi Hispaniarum Regis hodierna die resolutum est, juxta Votum Majestatis Vestræ Sacratissimæ, cum illa tamen declaratione, ut in casu defectus *futuri Hungariæ Reges in Hungaria, aut Vicinis Provincijs personaliter resideant*, certa que ad Majestatem Vestram instituta est Ablegatio pro die crastino, quo hoc ipsum humillime declarabitur et simul supplicabitur pro aliqua consolatione in puncto Eperiesiensi et hyemalium Qvartiriorum, volunt etiam Serenissimo Archi-Duci supplicare, ego tamen Majestatem Vestram de omnibus humillime informabo. Et hæc Majestati Vestræ Sacratissimæ Summa cum demissione representare volui.

Majestatis Vestræ Sacratissimæ

Humillimus perpetuoque Fidelis Servus
Paulus Eszterházy mp.

VI. Az I. Lipót és két fia, József és Károly közt kötött (I.) titkos családí egyesség. Bécs, 1703 szeptember 5. (Pactum familiæ reservatum [I.] inter Leopoldum I. et filios duos Josephum et Carolum. Vindobonæ, 5. Septembris. 1703.)²

NOS LEOPOLDVS, Divinâ favente Clementiâ Electus Romanorum Imperator, semper Augustus, Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiae, et Slavoniæ Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiae, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ, Marchio Moraviæ, Dux Luxemburgi, ac Superioris, et inferioris Silesiæ, Wirtembergæ, et Teckæ,

¹ Másolatban kismartoni Protocollum. P. 330. — Múzeumi Protocollum. P. 97a.

² 13 ívrét papiroslapra írott eredeti oklevél, lepecsételt fekete-sárga selyemzsinórral összefűzve, Lipót, József és Károly sajátkezü aláírásával és vörös viasz

Princeps Sueviæ, Comes Habsburgi, Tyrolis, Ferretis, Kyburgi et Goritiæ, Landgravius Alsatiæ, Marchio Sacri Romani Imperij, Burgoviæ, ac Superioris, et inferioris Lusatiae, Dominus Marchiæ Sclavonicæ, Portus Naonis, et Salinarum etc. etc. Notum facimus universis :

[1.] Animo nos dudum agitasse et jam in eo esse, ut suffragante et consentiente Dilectissimo filio nostro Primogenito Serenissimo Romanorum et Hungariæ Rege Josepho omne jus nostrum per mortem Serenissimi quondam et Potentissimi Regis CAROLI II. Hispaniarum pientissimæ memoriæ ad Nos devolutum *in totam Monarchiam Hispanicam, simulque antiquum inclytæ Domûs nostræ patrimonium, Belgium[.] quod Catholicum audit, alteri prædilecto filio nostro Serenissimo Archi Duci CAROLO addicamus, eâ tamen mente et lege, ut sub hac cessione seu translatione Ducatus Mediolanensis et quæ illi coherent aut quovis modo subjecta sunt Imperij feuda, uti et Marchionatus Finariensis cum annexis feudis Novelli aliisque, et eorum dependentiæ neutiquàm comprehendantur, sed juxta Investiturarum Cæsarearum seriem, penes nos filiumque nostrum Josephum ejusque posterum legitimos per lineam masculinam descendentes, donec supererunt, ante filium nostrum Carolum ejusque posterum jugiter permaneant.*

[2.] Constat siquidem ex earundem Investiturarum Cæsarearum verbis, omnia isthæc feuda ab Antecessoribus nostris gloriosissimis Romanorum Imperatoribus Carolo Quinto, Ferdinando I., Maximiliano II., Rudolpho II., Matthia, Ferdinando II. et III. nobisque ipsis Principi Philippo dein secundo Hispaniarum Regi, nec non Philippis tertio ac Quarto et Carolo II. Regibus Hispaniarum eorumque legitime prognatis posteris, *maribus primum, iisque omnibus deficientibus, etiam fæminis secundum ordinem primogenituræ* in separata ab Hispania, inter se vero conjuncta et unita feuda colata fuisse, et exerte cautum, ut inter succedentes fæminas quoque primogenita una et sola, ejusque pariter primogenitus filius solus, et sic deinceps semper unus et solus, seu maribus rursum non extantibus filia primogenita sola succedere debeat, *adeò nullâ successionis Hispanicæ hactenus longe diversæ habita ratione,* ut Regum Philippi secundi et tertij posteris descendentibus feudi capacibus, qui supersunt aut post hac nascentur, omnino extinctis, eadem feuda ad Imperium libera reversura sint, quicunque tum rerum Hispanicarum potiri posset.

[3.] Similiter omnibus patet, quantos jam sumptus ex alijs Regnis et Provinciis nostris hæreditarijs post nos Filio nostro Primogenito compe-

Lipót József beleegyzésével lemond Károly számára az egész spanyol örökségről Milánó és Finale kivételével, amelyeket Józsefnek juttat.

Az engedményezés indokai.

magánpecsétjével. Az eredetiről három hiteles másolat, amely tőle csak néhol helyesírás és pontozás tekintetében tér el. Mindhárom hitelesítő záradék Joannes Fride ricus Baro a Seilern sajátkezű aláírásával s az összefűzéshez szolgált fekete-sárga selyemzsinóron vörös viasz magánpecsétjével. Bécsi *Allami Utár*, »Oklevélsztály (Urkundenabteilung).« E titkos oklevelet először Turba használta fel 1906-ban, de csak kivonatossan és nem betű szerint hűen közölt belőle egy keveset. (PSR. S. 6 f.) Ez róla az első teljes publikáció.

tentibus redactos ad Monarchiam Hispanicam Filio nostro Carolo acqui-
rendam fecerimus et adhuc impendamus, quod fidelium nostrorum Vasallo-
rum et subditorum sanguinem suum profuderint et quotidie projiciant,
quot et quanta dominia vel alienata vel oppignerata fuerint, quas desola-
tiones reliquæ regiones perpessæ sint, quanta earum pars etiamnum hostili
jugo prematur, et quam grave inde damnum ad filium nostrum Primo-
genitum ejusque posteros in hisce regionibus successuros redierit reditu-
rumve sit.

Az engedményezés
feltételei.

[4.] Ipsa proinde æquitas postulat, ut vel hæc ratione
illatum illis damnum non tam sarcatur, quam minuatur
vel potius non aggravetur, cum et feuda hæc vix integra, verum per alias,
quas temporis necessitas suadere posset, translationes non leviter dis-
cerpta seu diminuta ad filium Nostrum primogenitum perventura sint,
et universa, quantacunque est Monarchia Hispanica secundum huius
usitatas hactenus leges avitasque sanctiones post nos ad eundem nostrum
primogenitum ejusque posteros pertinere debeat, atque à Nobis Illoque,
secundogenito Filio nostro et fratri suo Carolo benignè et benevolè,
nec aliter, quam *sub hac ipsâ* retinendorum, quæ speciatim sibi¹ debentur,
nec invito ullo jure adimi possunt, horum conjunctorum ac unitorum feu-
dorum Imperialium et pertinentiarum *conditione* cedi velit et sponte liberrimâ
cedatur, uti et ipse filius noster Carolus gratus agnoscit et palàm profitetur.

[5.] Hisce ergò alijsque gravissimis permoti rationibus, vicinitatis in-
primis, quæ inter ea feuda et alias ditiones nostras patrimoniales inter-
cedit, indeque in Domum Nostram Augustam et ipsammet Hispaniam
æquè ac totum Imperium Romanum redundantis maximæ utilitatis, pe-
tente, adstipulante, et si opus foret aut jus exigeret, lubentissime cedente
filio nostro prædilecto Carolo, quod Divina Benignitas felix faustumque
esse jubeat,

[6.] conferimus jam nunc juxta, Inuestituras Cæsareas in charissimum
Filium Nostrum primogenitum Serenissimum Regem Romanorum et
Hungariæ Josephum, ejus filios, horumque posteros mares legitimos in
linea masculina secundum ordinem primogenituræ successuros dictum
*Ducatum Mediolanensem et Marchionatum Finariensem omniaque illis
conjuncta, seu subdita feuda, et quascunque dependentias ubicunque sitas aut
quomodolibet appellatas, cunctaque jura maritima et terrestria, tanquam vera
Imperij feuda, de illis Eum Eosque* Deo volente sollemniter investituri statim
atque id commodè fieri poterit, *exclusis interim donec mares feudi capaces
ex filio nostro primogenito in linea masculina superstites erunt,* filio nostro
secundigenito ejusque posteris maribus et feminis, nec nisi ordine per
Investituras præscripto ad istam successionem admittendis, neque interea
præter facultatem titulo Ducis Mediolanensis et Marchionis Finariensis
simul utendi sibi quiquam arrogantibus.

[7.] Eas tamen hic conditiones denuo addimus, ut Filius Noster Rex
Josephus ceu Dux Mediolanensis et Marchio Finariensis ratas habeat et
jam ratas habuisse censeatur cessiones particulares, quas provehendæ rei

¹ Nevezetesen : Josepho.

communis gratiâ ex hisce Ducatu et Marchionatu eorumque appertinentijs alijs principibus aut statibus fecimus aut faciemus, illisque quorum interest, desiderantibus, literis à se subscriptis et sigillo munitis confirmet atque reapse impleat implerique curet ac perpetuò tueatur :

[8.] ut etiam salva maneant et secundum Investituras *A többi olasz birocésareas oblinenda ac possidenda relinquuntur filio nostro dalmi hűbért ille-*
Carolo ejusque filiis maribus per lineam masculinam de- *tőleg.*
scendentibus legitimis, non legitimatis, cætera Imperij feuda Italica præ-
cedentibus Regibus Hispaniarum concessa, non nisi filio nostro Carolo
ejusque legitimis maribus lineâ masculinâ deficientibus ad filium Nostrum
Josephum ejusque posteros legitimis ordine primogenituræ definito reitura.

[9.] In quorum omnium testimonium et majorem *Az egység megtar-*
soliditatem cùm Nos, tum uterque filius Noster Serenis- *tásának alakiságai.*
simi Rex Josephus et Archi Dux Carolus præsentis hasce tabulas propria-
rum manuum subscriptione et sigillorum appositione firmavimus, earum-
que tenorem religiose observatum et executioni mandatum, neque ullam
contraventionem admissum aut permissum iri, pro Nobis posterisque
nostris verbo Imperiali, Regio et Principis Sanctissimoque juramento cor-
poraliter præstito promisimus, atque nunc pollicemur, omni qualicunque
quorumvis contradictione, exceptione, generali et speciali, restitutione
et absoluteione sive Pontificiâ sive aliâ penitus semotis.

[10.] Actum Viennæ[,] Die quintâ Mensis Septembris, *Kelet.*
Anno à Nativitate Christi Domini Nostri supra millesimum septingentesimo
tertio, Regnorum nostrorum, Romani Quadragesimo sexto, Hungarici
Quadragesimo Nono, Bohemici verò Quadragesimo septimo.

[11.] ET NOS JOSEPHUS[,] Dei Gratia Romanorum, *József beleegyezése.*
Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiae, et Slavoniæ Rex etc. Archi Dux Austriæ,
Dux Burgundiæ, Brabantiae, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ, Marchio Mora-
viæ, Dux Luxemburgi, ac Superioris, et Inferioris Silesiæ, Wirtembergæ,
et Teckæ, Princeps Sueviæ, Comes Habsburgi, Tyrolis, Ferretis, Kyburgi,
et Goritiæ, Landgravius Alsatiæ, Marchio Sacri Romani Imperij, Burgo-
viæ, ac Superioris et Inferioris Lusatiæ, Dominus Marchiæ Slavonicæ,
Portus Naonis et Salinarum etc etc. *Collationem Ducatus, Mediolanensis*
et Marchionatus Finariensis ijsque connexorum Imperialium Feudorum ab
Augusto Domino et Parente Nostro benignissimo consentiente et si opus
esset, unâ cedente Serenissimo Archi Duce Carolo fratre Nostro Charissimo
Nobis factam et quæ ulterius Instrumentum suprâ recitatum complecti-
tur, gratissimo animo acceptavimus et approbavimus, acceptamus etiam et
approbamus, ad omniâ, quæ Nobis præstanda incumbunt, Nos arctissimè
obligantes harum virtute literarum à Nobis subscriptarum ac sigillo Nostro,
verboque Regio et Corporali juramento firmatarum, additâ amplissimâ
omnium elusionum seu oppugnationum abdicatione, quæ unquam deside-
rari posset.

[12.] NOS QUOQUE CAROLUS[,] Dei Gratia Regius *Károly beleegyezése.*
Princeps Hungariæ et Bohemiæ, Archi Dux Austriæ, Dux Burgundiæ,
Brabantiae, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ, Marchio Moraviæ, Dux Lucem-
burgi, ac Superioris, et Inferioris Silesiæ, Wirtembergæ, et Teckæ, Princeps

Sueviæ, Comes Habsburgi, Tyrolis, Ferretis, Kyburgi, et Goritiæ, Landgravius Alsatia, Marchio Sacri Romani Imperij, Burgoviæ, ac Superioris, et Inferioris Lusatia, Dominus Marchia Sclavonica, Portus Naonis et Salinarum etc. etc. manifestum facimus et declaramus, omnia hoc Instrumento comprehensa ab Augusto Domino et Parente Nostri Clementissimo *Nobis orantibus, consentientibus, et si necessarium esset, plenissimè cedentibus* decreta, scripta, cessa, et peracta esse, iis etiam nunc pro Nobis posterisque Nostris liquidò assentimur, eamque cessionem, si quomodo cunque opus esset, quam fieri potest optimè et firmissimè iteramus, verbo principis et iurejurando corporali pollicentes, omnia et singula à Nobis Nostrique posteris semper observatum et in executionem deductum, nec contrarium quippiam unquam tentatum vel permissum iri, ejuratis simul, cassatis et vetitis omnibus contradictionibus, exceptionibus, generalibus et specialibus, quibuslibet etiam Sanctæ Sedis Apostolicæ vel Imperatorum dispensationibus et absolutionibus, quocunque nomine veniant aut quovis prætextu usurpari possent, testantibus manu et sigillo Nostreis. Actum loco, die et anno suprâ descriptis.

Leopoldus m. p. (L. S.)

Josephus m. p. (L. S.)

Carolus m. p. (L. S.)

VII. Az I. Lipót és fia, Károly közt kötött (II.) titkos családi egyesség. Bécs, 1703 szeptember 5. (Pactum familiæ reservatum [II.] inter Leopoldum I. et filium Carolum. Vindobonæ, 5. Septembris 1703.)¹

NOS LEOPOLDVS ² . . . fidem. facimus,

Milánó és Finale
átkapcsolásának
időpontját és idő-
közi kormányzásá-
nak módját Józsefre
bízák.

[1.] collatione Ducatus Mediolanensis et Marchionatus Finariensis aliorumque connexorum feudorum Imperialium in Primogenitum filium Nostrum charissimum Serenissimum Romanorum et Hungariæ Regem **J o s e p h u m** factâ illius simul arbitrio permissum esse, omnia isthæc feuda Deo adspirante illicò adipiscendi ac possidendi suoque nomine gubernandi, prout è re Augustæ Domûs nostræ et suâ judicaverit, et ut id tantò commodiùs fieri queat, cum Nos, tum alterum filium Nostrum prædilectum Serenissimum Archi Ducum **C a r o l u m** etiam quâ Regem Catholicum omnem porrò operam impendere velle et debere. Sin ipse Serenissimus Rex **J o s e p h u s** publicæ rei nonndum conducere autumaret, ut possessio hæc et administratio suo nomini exertè adscribatur, tum Personæ à Se

¹ 5 ívrét papiroslapra írott eredeti oklevél, fekete-sárga selyemzsinórral összefűzve, Lipót és Károly sajátkezű aláírásával és a zsinóron vörös viasz magánpecsétjével. Az eredetiről három hiteles másolat, amely tőle csak néhol helyesírás és pontozás tekintetében tér el. Mindhárom hitelesítő záradék Joannes Fridericus Baro a Seilern sajátkezű aláírásával s az összefűzéshez szolgált fekete-sárga selyemzsinóron vörös viasz magánpecsétjével. Bécsi *Allami Utár*, »Oklevélosztály (Urkundenabteilung).« Először szintén **T u r b a** használta fel 1906-ban, de pár szót közölt mindössze belőle. (PSR. S. 10.) Ez róla az első publikáció.

² Itt következik a teljes cím, mint fent az I. oklevélben.

nominandæ pro illius desiderio vel Nos uti Dominum directum et supremum Commissionem Cæsaream, tantisper Nostro nomine et autoritate Imperiali, ex mandato tamen Serenissimi Regis Josephi illic omnia peragendi, vel Serenissimum filium Nostrum Carolum ceu Regem Catholicum Gubernatoris titulum, sub cuius specie ex mente et jussu Serenissimi Josephi administratio procedat, donec ipse proprium usurpari nomen velit, tribuere, et quando ea forma alieno nomine gubernandi rursus mutanda sit, ipsi liberrimè decernendum et exequendum relinquere, omnem quoque viam, quam temporum ratio suaserit et Ille suggesserit, Eum in manifesta possessione et gubernatione cunctorum istorum Feudorum quamprimùm constituendi et semper conservandi, secum inire paratos esse et teneri.

[2.] Atque hæc inter Nos ita conventa quàm exactis- *Az egyesség megtartásának feltételei.*
simè custoditum et effectui mandatum iri Nos cum Serenissimo filio Nostro Carolo omni validiore, quo fieri possit aut debeat modo promittimus sub omnibus clausulis et renuntiationibus juratis, quæ in ilijs Instrumentis hodie inter Nos pariter confectis vel conficiendis continentur, quorum hæc scriptura quamvis separata, ejusque plenissima observatio potissima pars et conditio censi debet et est, vigore et hic subscriptæ manûs Nostræ sigillique Imperialis impressi.

[3.] Viennæ[.] Die quintâ Mensis Septembris: Anno *Kelet.*
à partu Virgineo Millesimo septingentesimo Tertio, Regnorum Nostrorum, Romani Quadagesimo sexto, Hungarici Quadagesimo nono, Bohemici verò Quadagesimo septimo.

[4.] ET NOS CAROLUS[.] Dei Gratiâ Regius Princeps¹ *Károly beleegyezése.*
... rata habentes omnia superiùs recitata sanctè polliciti sumus et juravimus, pollicemur et juramus, ea quatenus Nos tangunt aut imposterum concernent, Nos quàm fidelissimè servaturos et in executionem deducturos esse, abdicatis similiter omnibus beneficijs aut subterfugijs contrariis quibuscunque, perinde ac si hic expressa sigillatim essent, quæ vel à Nobis in alijs Instrumentis commemorata sunt vel exprimi deberent, comprobantibus manu et sigillo Nostris, loco et tempore suprascripto.

Leopoldus m. p. (L. S.)

Carolus m. p. (L. S.)

VIII. Jegyzői bizonyítása az I. Lipót és két fia, József és Károly közt (I.), továbbá közte és fia, Károly közt (II.) kötött titkos családi egyességekre tett esküvésüknek. Bécs, 1703 szeptember 5. (Testificatio notarii de juramentis, quibus pacta familiæ reservata inter Leopoldum I. et filios duos Josephum et Carolum [I.], deinde inter eundem et filium Carolum [II.] confirmata sunt. Vindobonæ, 5. Septembris 1703.)²

Formula juramenti præstiti à Sacrà Cæsarea Majestate Serenissimisque Rege Romanorum et Archi Duce Carolo de Ducatu Mediolanensi, ejusque administratione tactis Sacrosanctis Evangelii in ara expositis sacelli

¹ Címe mint az I. oklevélben.

² A Seilerntől jegyzőileg bizonyított fenti aktusokra tett eskü szövege épúgy

secretioris Palatii Imperialis prope Viennam siti, cui Favoritæ nomen est, Die 5. Septembris Anno æræ Christianæ 1703. præsentibus Sacræ Cæsareæ Majestatis Consiliariis statûs, Celsissimis Domino Carolo Ottone Theodoro Principe à Salm etc. Aulæ Serenissimi Regis Romanorum supremo Præfecto, et Domino Antonio Principe à Lichtenstein etc. Aulæ Serenissimi Archi Ducis Supremo Præfecto, Aurei velleris Equiti, Illustrissimisque et Excellentissimis Domino Wolfgango Comite ab Ottingen etc. Excelsi Consilii Imperialis Aulici Præsides, et Domino Francisco Moles Duce de Pereti tanquàm testibus speciatim vocatis, vidente et audiente Joanne Friderico Barone à Seilern [,] Sacræ Cæsareæ Majestatis Consiliario statûs Ejusque autoritate Augustissimæ Domûs ad hunc actum constituto Notario.

N o s

L e o p o l d u s Romanorum Imperator [,]

J o s e p h u s Romanorum Rex [,]

C a r o l u s [,]

Archi Duces Austriæ pro Nobis et posteris Nostris omnibus promittimus et juramus tactis Sacrosanctis Evangelii Deo omnipotenti, Beatissimæ Deiparæ Semperque Virgini sine labe conceptæ, et omnibus Sanctis, Nos et illos omnia et singula hisce duobus Instrumentis contenta inviolabiliter observaturos, neque unquàm contraventuros, aut ut contraveniantur, passuros esse. Ita Nos et Illos Deus adjuvet, Beatissima sine peccato concepta Virgo Maria et omnes Sancti.

In fidem et testimonium huic scripturæ manu meâ subscripsi et sigillum meum impressi ego suprâ nominatus

Joannes Fridericus

Baro à Seilern m. p. (L. S.)

IX. A karoknak és rendeknek az 1708. évi országgyűlés elé terjesztett sérelmei első pontjából. Pozsony, 1708 június 25. (E prima conditione gravaminum diætæ anni 1708. per status et ordines præsentatorum. Posonii, 25. Junii 1708.)¹

Cum autem ordine præmissorum inter reliquas Regni hujus fundamentales Leges una esset, quæ Regem libere et sponte eligendi jus et facultatem Nobilibus attribuit in Titulo 3. partis I. Operis Decreti Tripartiti descripta, hoc tamen jus occasione novissimæ Diætæ Posoniensis, quoad

három példányban kiállítva, zsinórral összefűzve, Seilern sajátkezü aláírásával és magánpecsétjével ellátva, mint a többi oklevelek. *U. o. u. a. j. a.*

¹ *Diarium Actorum Diætaliū 1708. Vol. I., p. 135. squ. (Orsz. Ldár, »Acta Diæt. 1708—1714. Lad. R., Fasc. K. NB., Nr. 1.«) — U. e. Acta Diætalia Anni 1708—1715. P. 27. (MNM. kéziratára, »Fol. Lat. 588.«) — U. e. Acta Diætæ Regni Hungariæ Statuum et Ordinum. Anno 1708. Die 29. Februarii Posonii celebratæ interventa. Simplex Copia. (Pozsonyi gróf Pálffy-féle szeniorátusi levéltár, »Arm. VII., Lad. 4., Fasc. 2., No. 6.« vörös tintával.)*

Serenissimos Augustissimi condam Imperatoris et Regis Leopoldi Hæredum Masculorum Primogenitos propter tot et tanta merita in Article 2. Anni 1687. expressa modificatum exstitit. Ideo quod cum defuncta Augustissima Imperatoria et Regia Majestas vi benignarum propositionum Suarum, nec non Replicarum sub Diæta ultima hic Posonij congregatis statibus ac ordinibus factarum: tum Vestra quoque Sacratissima Majestas virtute benignarum Suarum Patentium in Anno 1706. die 2. Januarij Regnicolis directarum subsecutarumque aliarum resolutionum Suarum benigne declarare dignatæ fuissent, quod nimirum *per dictam Hæreditariam Successionem Regiam nova Regiminis norma non inducetur, nec arbitrium aut absolutum Dominium exercebitur*, verum stante etiam præmemorata Successione universa Jura, Privilegia, Libertates, Immunitates, bonæque et antiquæ Consuetudines Regni et Regnicolarum sancte et inviolabiliter observabuntur; desuperque mediantibus proxime memoratis et alijs post tristem D[ivi] olim Imperatoris et Regis Leopoldi obitum, in ipso nimirum Gubernij Regni hujus per Vestram Sacratissimam Majestatem apprehensionis limine Die 14. Maji Anni 1705. emanatis patentibus universi Status et Ordines assecurati exstiterunt: hinc Eadem Majestas Vestra Sacratissima præmemoratam Hæreditariam Successionem hoc et non alio sensu accipere et observare, Regnumque hoc Liberum et Partes eidem annexas non ad normam hæreditariorum Regnorum et Prouinciarum Suarum, verum 2dum Regni hujus Leges et Diplomata gubernare dignabitur, ac per consequens vigore clausulæ: *Prout conuentum fuerit* etc. Juramento inaugurali Diplomatique occasione felicis Suae inaugurationis Statibus et Ordinibus Regni extradato, insertæ, nulla peramplius conventio de usu et Intellectu Legum, immunitatum Privilegiorumque Regni et Regnicolarum prætendatur: Idemque prædeclaratus prælibatæ Successionis Sensus ad Successores quoque Vestræ Majestatis Sacratissimæ legitimis Regni Hungariæ Reges ex propriis nempe Divi condam Leopoldi Imperatoris lumbis descendentes Primogenitos Masculos duntaxat Hæredes extendatur, vi virtute Article 2. Anni 1687. ante coronationem inaugurationemque Suam singulis vicibus Diætali ter et in hocce Regno celebrandam, universa Privilegia, Jura, Immunitates et Consuetudines Regni Partiumque eidem annexarum et Regnicolarum Juramento inaugurali mediante confirmare, legale superinde Diploma extradare et per consequens Leges Regni diplomataque Regia illibate conservare perque alios etiam observari facere ac, ut præmissa omnia tanto validiorem habeant effectum, in Regno hoc a potiori residere, vel si fieri id Concursus Gubernij aliorum quoque Regnorum Suorum non permitteret, in vicina Regno huic Provincia Austriaca residentiam continuare teneatur. Insuper tam ipsamet Majestas Vestra Sacratissima, quam prædeclarati legitimi Ejusdem in Regimine Successores universos Regni hujus Partiumque ei annexarum Status et Ordines super præmissis omnibus atque etiam de eo nunc et in futurum articulariter et Diplomatice securos reddere dignetur, quod Regnum istud Partesque Eidem annexas et tam hactenus recuperatas, quam successive Dei beneficio recuperandas ipsoque facto incorporandas, nec in toto, nec in aliqua sui parte, sive Testamentaliter, sive Codicilariter, aut fassionaliter, sive ces-

sionaliter, vel alios ullo sub titulo, aut ratione alicui legabunt, *tanto minus abalienabunt*, vel quoquo modo onerabunt, verum in casu (quem tamen Divina Bonitas ad ultima Consummationis Mundi tempora clementer avertere dignetur) defectus prædeclaratı seminis Masculini Divi condam Imperatoris et Regis Gloriosissime reminiscentiæ Leopoldi, Regnum hocce cum præmentionatis omnibus Suis partibus Sacraque sub Corona et eidem annexis clenodijs, Diplomatribus, Libris, protocolis intactum et integrum *pro sola nativa Gente Hungara remanebit*. Talique in casu eidem et Regnicolis Avita et vetus approbata consuetudo prærogativaque *in electione et Coronatione Regum vi etiam Articuli 3. Anni 1687. reviviscat suumque locum habeat*.

X. Az 1712. évi országgyűlés tárgyalásai a koronázási hitlevél szövegezése tárgyában. (Tractatus diætæ anni 1712. intuitu concinnandi diplomatis inauguralis.)¹

Die 18. Maji Sessio 6ta. . .²

Azután a Diplomárul való Discursus jövé[n] elő, és minekutána sokáig való discursus és a Tábláknak egymás közöt[t] való Consultatiója el-végző-döt[t] volna, Personalis Űr ő Nagysága külön külön mindenik Tábla votumát és Suffragiumát kívánná. Leg-elsöbben azért a Clerus Táblája Voxusa, maradjon úgymond Josephinum Diploma, azután a Duna mellyéki Vármegyék Táblája adá maga voxát, ezeket követte a N[emes] tizenhárom Vármegyék Táblájának Votuma, melly két Tábla Votumának Summája e völt: *minthogy böldog emlékezetű Josephus Királyunk ő Felsége, a midön meg-koronáztatott és Diplomát adott, gyenge és gyermeki idejében völt, és ah[h]oz képest tétetett fel Diplomájában prout Diætaliter Conventum fuerit*, azután pedig midön országlásához és Guberniumjához is hoz[z]lá fogott volna in Anno 1709., sub Continuatione Diætæ ejusdem Anni azon Diplomának Explanatiója és melioratiója alázatosan az Ország által ő Felségétül kivetetett, ha azért megkoronázott királyától az ország ezt akkor kérhette, annyival inkább mostani Felséges Urunktúl, a ki még sem Diplomáját ki nem atta, sem meg nem koronáztatott, szabad instálni a szükséges Diplomárul; így tehát instalyuk úgy mond ő Felségét, adya az Országnak maga Diplomáját böldog emlékezetű Leopoldus és Ferdinandus ő Felségek Diplomája szerint. *És ezen clausula: prout conventum fuerit ne légyen ben[n], mint hogy már ő Felsége plus quam perfectæ ætatis, és már cessált azon ok, mellybül Josephus ő Felsége Diplomájában fel tétetett.*

¹ Acta Diætalia Diætæ Regni Hungariæ Posonii occasione gloriosæ Coronationis in Regem Hungariæ Invictissimi Imperatoris Caroli VI. Anno 1712. Die 22. Maji feliciter peractæ. *Pauli Lányi* Vice Comitıs eotum I[n]celyti Comitatus Gömöriensis. (Röviden: Lányi Pál diáriuma.) P. 20. squ. *MNM. kéziratára*, »Quart. Lat. 378.«

² Az előző napi 5. gyűlésről többek közt ezt írja: »Azután az urak sessiójából követség jött, melly által Joseph király ő Felsége Diplomája in Originali el hozatott, ad Calamum le is dictaltattott.« P. 16.

Az Absens Mágánások követeinek Táblája voxolván, körül körül ment involuta declaratiókkal voxoknak deklaratiója, a melyből igen kevés világosságot vehettek észre a Statusok, de midőn urgeáltattak, hogy világosabban declarállyák magokat, osztán reá tértek ad Petitionem Diplomatis Leopoldini.

A királyi Városok Táblája voxolván, voxoknak summája e volt : Maneat Josephinum Diploma cum clausulis prout Conventum emittendis vel articulariter explanandis ac punctis Leopoldini Diplomatis recensendis.

A voxolások meg-lévén, discouráltak tovább a Statusok és azt találták, ne siessünk a voxoknak a zöld házhoz¹ való meg-izenésével, hanem instituállyunk követséget és ize nyünk meg, minthogy Isten be hozta Felséges királyunkat, várjuk a Propositionokat, lássuk meg, nem lészen a reflexio azokban a Diplomára, és azután szollyunk a Diploma felől ; a mi pedig a Honorariumot illeti, az is Regi coronato, non coronando solet offeri, kihez képest az is maradjon az ő Felsége Coronatiója után. Hogy pedig Költsön vegyenek fel pénzt, senkinek sem tet[s]zék, hanem hogy more antiquitus solito Porták után legyen és a Nemes Vármegyék magok vessék fel a mint akarja és úgy bizonyos Terminusra administrállyák.

[Azután a május 21-i ülésen felolvasták a proposíciókat, és gróf Amade Antal referálta a királyi diplomát. Folytatva a 37. lapon.]

A Diploma azért el-érkezvén, addig publicatiójához nem fogtak, míglen az egész Ország fel á[ll]va clara et distincta voce el nem mondotta : Veni Sancte Spiritus etc. Mellyet el-végezvén, Itélő Mester Meskó Ádám Uram által a Diploma publicáltatott. Azon Diploma conformáltatott bódolg emlékeztető Király Joseph Diplomájához, mellyben vala : prouti Conventum : item de Usu Regio et intellectu : item toties quoties in Regno Inauguratio et Coronatio instituenda erit.

Melly terminusok az Ország előtt[t] fel fordúlván, sokáig való Discursus leve, és utoljára Voxok szedettenek, azok pedig mindenik Táblátul egyaránt adattak. 1mo Instalni kell ezen Clausulák, prout Conventum hagyattassanak ki, vagy ha késő az időnek rövid volta miatt, in concinnandis Articulis tétessék mentio Cassatiójárul, mert már Josephus halála után arra ő Felségének szükségé nints, plus enim quam perfectæ ætatis ; ezen Clausula : De usu et intellectu Regio maradjon el, mert az nem következendő in condendis legibus, hanem az meg lett, hoc est, conditis legibus értetik, azoknak pedig ususát tudja a Haza, nem szükség azért ez a Clausula : toties quoties intra Regnum explanáltassék, mivel ollyat invokál, quasi etiam extra Regnum posset fieri Coronatio, quod esset contra Leges et Consuetudines Patrias, melly illendő lesz kérni Palatinus Urat és Cardinalis Urat, had[d] menjenek magok fel ő Hertzegségéhez Personalis Urammal és kérjék circa præmissa ő Felségét. Personalis Ur el-méne és insinualá, hogy az Ország[gyűlés] el ne oszollyon addig, még ő Felségétül vis[s]za nem térnek.

El menének azért a zöldházhoz és onnan a Hertzeggel és ő Eminentiaájával ő Felségéhez és írásban is tevék Propositioniójukat, ő Eminentiaája

¹ Domus viridis, amelyben a felső tábla tartotta tanácskozásait. L. fentebb 265. l

németül proponálván,¹ és ő Felsége Deákol is meg-olvastatván felelte, azt, addig nem resolvál, megleni² Ministeriummal és Cancellarius Urammal nem közli, jó reménységben légyen mindazonáltal az Ország: mert valamelly út leszen, meg fogja orvosoltatni in Consolationem Regni. Azonban a Juramentum Formuláját is communicállák ő Felségével, és kérte Cardinalis Ur ő Eminentiája azon Clausulat: Prout Conventum etc. abból is hadja ki ő Felsége. Ennek utána vi[s]sza fordúlván, onnan az Urak a zöld háznál, Personalis Ur az Ország Házában Relatiót tevének, és déleesti négy óra tájban a Sessio el oszlott.

XI. Herceg Esterházy Pál nádornak és tanácsostársainak felterjesztése III. Károlyhoz a nőági trónöröklés tárgyában. Pozsony, 1712 július 8. (Opinio palatini principis Pauli Esterházy et consiliariorum de successionem sexus feminini Carolo III. præsentata. Posonii, 8. Julii 1712.)³

Sacratissima Cæsarea Regiaque Majestas. Domine Domine Clementissime.

Postquam Ego Domino Cardinali Archi[-]Eppiscopo Strigoniensi, nec non Comitibus Nicolao Pállffi, Georgio Erdődy Judici Curiae, Joanni Pállffy Croatiae Bano, et Emerico Csáky Colocensi Archi-Episcopo, omnibus Vestrae Majestatis Consiliarijs Intimis, de Benigna ejusdem Majestatis Vestrae voluntate, die Septima Mensis Julij Anni 1712. nunc labentis proposuissim; quali nam singulari Paterna cura, affectu et sollicitudine, erga præclarum hocce Regnum suum Hungariae et Partes Eidem annexarum Vestra Sacratissima Majestas feratur, quod tametsi omnis adhuc spes adsit, Vestram Majestatem totamque Christianitatem et singulariter hocce Regnum Hungariae, quod omnibus Votis optandum, Divinitus Masculini Sexus Hæredum solatio exhilarari: Nihilominus tamen, quod Deus per omnia residua Mundi sæcula clementer antevertere dignetur, si Majestatem Vestram in eodem Masculini Sexus suorum Hæredum solatio destitui contingeret, ne Regnum hocce Hungariae Rege et Legitimo Domino orbatum relinquatur et per exitiosa interregni tempora, sæpius malo suo per Hungariam experta, Idem Regnum in interitum prolabatur, totique Christianitati periculum, Vis et confusio inferatur, ad tantorum malorum anteverisionem in tempore mentes suas convertere et de Legitimo Rege et Domino,

¹ E szó kétszer írva. ² Míglén, míg.

³ 6 összefűzött ívrét papiroslapra terjedő s valószínűleg egykorú, de nem eredeti szöveg. Pozsonyi gróf Pállffy-féle szeniorátusi levéltár, »Arm. VII., Lad. 4., Fasc. 2., No. 7.« vörös tintával. — Ugyanilyen másik példány az Orsz. Ltárban, »Acta Diæt. 1722—23. Lad. M., Fasc. O., Nr. 4.« — Továbbá az esztergomi Főegyházmegyei Könyvtárban a gróf Batthyány József-féle kéziratgyűjteményben, »Rex. I. b) 3.« — Végül a bécsi Archiv d. Min. d. I.-ben, »Hungarica 3 ex 1712.« — Az első levéltári példányról nem mindenütt hí magyar fordításban adta közre Szalay László, Adalékok. 267. s. kl. — A latin szövegből kivonatossan közöl néhány részt Bidermann, Gesamtstaatsidee. Abt. II, S. 197 f. — A jelen szöveg az első levéltári példány után.

Successore nempe Regio cogitare, consiliumque suum et opinionem superinde dare velint.

Præprimis igitur Ego et dicti Intimi Consiliarij habemus, ut humillime immortales Vestræ Majestati reponamus gratias pro tanta sollicita Paterna cura et Benignitate: quod etiam in tali casu defectus Seminis Masculini, utinam nunquam secuturo! preclarum hocce Regnum suum improvise relictum non velit habere; quin potius, ut ab exitiosis interregni temporibus, diversis Belli calamitatibus et periculis eripiat, tempestive præcautionem desiderare dignetur.

Quapropter intuitu demissæ subjectionis meæ erga Augustam Domum Austriacam, semper constanter habitæ, nec non etiam obligationis erga Patriam, matura consultatione mediante, super præmissis omnibus Majestati Vestræ demissam sequentem Opinionem suppeditamus.

Quod tametsi quidem exoptaremus, Sacratissimam Majestatem Vestram, veluti Pium, Clementem et Justum Imperatorem et Regem in omnia residua Mundi Sæcula supervivere et Regnum hoc feliciter per se et suos Hæredes Masculos regere atque gubernare: nihilominus tamen, quod cum coronata Imperatorum etiam et Regum capita mortalitati obnoxia essent, si Majestatem Vestram, quod tamen Deus clementer antevertere dignetur, in Sexus Masculini suis Hæredibus prorsus deficere contingeret, ne per interregni periculosa tempora olim florentissimum hocce Regnum pessumeat, ruinetur, dilaceretur et dividatur, crederemus ejusmodi pericula et mala præcaveri, si ex rationibus et motivis, mox subinsertis, *non tantum residui Vestræ Majestatis Consiliarij Regij, sed et insuper universi ac singuli Regni hujus Status ad præsentem Generalem Regni Diætam congregati, unum ex Augustæ Domus Austriacæ Sexus Fæminei Successorem in tali casu, ad Divi olim Imperatoris et Regis Leopoldi ac Vestræ etiam Sacratissimæ Majestatis meritorum recolendorum memoriam, in perpetuum pro suo Legitimo Rege, et Domino eligerent*: et circa futurum Regni hujus Regimen et Gubernium stante præsentī Diætā *conveniretur, Diplomaque seu Regia assecuratio Statibus et Ordinibus sufficiens et nullis contradictionibus, aut mutabilitatibus exposita daretur. Quarum quidem conditionum.*

Prima esset: Quodsi stante præsentī Diætā inter Augustum Domus Austriacæ Sexum Fæmineum tale perpetuum et nulli mutationi obnoxium fædus seu pactum elaboraretur, quo mediante omnes et singulæ suo ac Successorum suorum nominibus in infinitum omni Juri suo, quod nunc in omnes Hæreditarias Provincias et Regna haberent, aut vero in futurum qualitercunque habere aut sperare possent[,] in perpetuum et irrevocabiler solenniterque, et si ita majoris securitatis ergo videbitur, etiam Juramentaliter renunciarent: et communi consensu in *unum duntaxat ejusdem Fæminei Sexus Domus Austriacæ Successorem transferrent et transderivarent*: scilicet, ut talis Austriacæ Domus Fæminei Sexus Successor omnes Hæreditarias Provincias Regnumque Bohemiæ cum Silesia, et Moravia, quemadmodum Divi olim Leopoldus et Josephus, respective Genitor et Frater Majestatis Vestræ desideratissimi tenuerunt et possiderunt et Deo propitio Vestra Majestas pro nunc unica et sola tenet ac

feliciter gubernat, perque Hispanicam Successionem Vestrae Majestati Ejusdemque Augustissimae Domui accrescent, *indivisibiliter et inseparabilitate in uno corpore teneat, possideat et gubernet*; inque hujus indivisionabilitatis et Inseparabilitatis Jus, stante pariter praesenti Dieta, praenotatorum *omnium Haereditariorum Regnorum et Provinciarum Status* aequè per speciale foedus et pactum *consentirent*, scilicet: quod *sub uno duntaxat alte nominati Sexus Fœminei Successore vivere, per Eum regi et gubernari velint*. Cujus foederis et pacti occasione id etiam elaborandum esset: praenotata Haereditaria Regna et Provinciae *Pacis et Belli tempore ad Militis et Confiniorum per Hungariam existentis et extructorum intertentionem*, cujus Protectionem ex beneficio Hungariae, tanquam Ante-muralis sentirent, *in quo? et quanto concurrerent?*

Secundo: Si pro majori securitate et tollenda omni diffidentia Hungariae stante praesenti Dieta alte fati *Sexus Fœminei Renunciatorum et Translatorum Juris*: nec non praefatorum Haereditariorum Regnorum et Provinciarum, super *indivisionalitate et concursu intertentionis et exolutionis Militaris ac Confiniorum* elaborandum et erigendum *Fœdus et pactum cum Statibus et Ordinibus in hac Dieta communicaretur*.

Tertio: Si nunc pro majori nomine talis fœminei Sexus Successoris Statibus et Ordinibus Hungariae et Partibus eidem annexis solenne et nulli mutationi obnoxium daretur Diploma: nempe quod praeter praemissa ipsius Regni Hungariae prout etiam Partium eidem annexarum omnes *Leges, Jura, Libertates, Privilegia, Statuta et Consuetudines observabit, Regnumque hoc non ad normam aliarum Haereditariarum Provinciarum, sed ipsius Regni hactenus factis, vel in futurum Dietaliter constituendis Legibus diriget et gubernabit*: omnesque ejusdem Partes hactenus recuperatas et Dei adjutorio recuperandas et ultra veros antiquos Hungariae limites, felicibus Armorum suorum progressibus aut alijs justis modis et vijs acquirendas, prout et bona ad Sacram Coronam spectantia reapplicabit nullaque necessitate cogente alienabit et neque in toto, aut aliqua sui Parte, sive per Testamentum, sive Codicillum, aut fassinaliter, sive cessionaliter, vel alias ullo sub titulo, aut ratione alicui legabit, tanto minus alienabit, vel quoquo modo onerabit. Ita ut pro

Quarto: Si in casu defectus Seminis Virilis *Sexus Fœminei in Regimine et Gubernio Successorem minorenem fore contingeret*, ne Hungaria per externae nationis Ministerium aut vero alterum Quemcunque dirigatur, sed *penes ejusdem Regni Leges et Consuetudinem tale Regimen et Gubernium Regni Palatinus administret*, in eodem Diplomate praecautum fuerit.

Quinto: si pro casu praedecarato talem Sexus Fœminei Successorem minorenem aut Coelibem esse contingat, adveniente aut aliunde fors jam habita Nubili ætate, *ex opinione praesinsinuatorum omnium Regnorum et Provinciarum, nec non etiam Regni Hungariae et Partium eidem annexarum Legitimum et competens Matrimonium iniverit?* et ne interea.

Sexto: Ex consideratione Sexus Fœminei interni vel externi Belli motus suboriri possint, quin imo omnis hostilis conatus arceri et impediri

possit, necessarium esse videtur, si *continuo per Regnum validus gravioris ac etiam Nationalis Militiæ Exercitus*, cujus ratio in Systemate Vestræ Majestati porrecto observanda esset, *interteneretur*: Confinia insuper Regni restaurari et sufficientibus Munitionibus ac Annona provideri procurarentur.

Septimo: Siquidem ex prædeclarata inseparabilitatis ratione Regnum etiam Bohemiæ Sexus Fœmineus possidebit, declaretur et elaboretur stante hac Diæta[,] *qualiter stare poterit in Electoratu Romani Imperij ante et post nuptias*: Matrimonium autem prævio modo inire cum alio non possit, nisi cum Catholico: et quia Maritus Regiam Dignitatem aggredietur[,] *opportebit eum esse et manere Catholicum*: Qui si a Fide deficiat, Fides Ipsi quoque debita cesset.

Octavo: Consideratis considerandis effectuatisque effectuantis, si in casu Defectus Seminis Generalis Regni Diæta indicetur, ubi erga præviam præmittendorum præinsinuatorum Articulorum Diplomaticorum acceptationem, deponendumque superinde Juramentum, secundum formulam sub præsentii Diæta, ad conformitatem conficiendi Diplomatis elaborandam, primo quidem talis Fœminei Sexus Successor; deinde vero postquam modo prævio Matrimonium inivit, erga præmissorum omnium acceptationem et effectuationem Ipse etiam Maritus veluti im[m]mediatus Rex et Dominus quoque intra hoc Regnum Hungariæ se coronari faciet. Ut autem præmissa omnia eo celerius feliciusque consequi possint, pro

Nono: Demisse censeretur, ex eo, quod hæc salutaris intentio nec in Benignis Literis Regalibus, sed neque Benignis Cæsareo Regijs Propositionibus attacta fuisset, summe necessarium esse et requiri: Si præmissa omnia cum reliquis Vestræ Majestatis Consiliarijs Regijs, deinde vero omnibus Statibus et Ordinibus Regni ad præsentem Diætam convocatis, per Me, tanquam Regni Palatinum, fundate et publice proponerentur: admoventurque, ut præmissis omnibus accurate et matura Mente perpensis, superinde libere discurrant et concludant: ne futuris a modo imposterum temporibus, se præmissa non scivisse vel super illis auditos non fuisse querendi occasio supersit. Necessarium autem et id videtur ut

Decimo: Propter tantam Regni hujus Liberi submissionem ejusque[,] quod in Regno Hungariæ nunquam fuit[,] admissionem præsertim et id declaretur, quid Juris? et Beneficij per eam Ipsi Hungariæ, præter illud mutuum contra Turcas defensionis accrescet? Præterea siquidem ex omnibus alijs Regnis et Provincijs Sua Majestas ad sua Consilia et Intima quæque Conferentialia applicaret, ex eo, quod Hungaria cum ipsdem Provincijs et Regnis in perpetuum conjungeretur, etiam Hungarici Regij Consiliarij ad ea admitterentur: Commmercium item omne per easdem Hæreditarias Provincias et Regna indiscriminatim effective et realiter concederetur: ex quo Præterea Hungaria cum reliquis Regnis connecteretur, illa vero a Sacro Romano Imperio dependerent, qualemnam cum Regno Hungariæ connexionem et necessitudinem Vestra Majestas institutam habere velit, explicaretur: Denique in Regno Ordo Legalis institueretur, et institutus conservaretur: Rexque in Diætis Personaliter adesset. Insuper

Undecimo: Sacratissima Majestas Vestra stante hac Diæta idem

Regnum Benigna sua resolutione mediante in suorum demissorum postulatorum admissione clementer *consolari* dignetur; et signanter, quod *Hungarica negotia per Hungaros tractabuntur: neque Pax* cum Turcis aut alijs *sine ipsis concludetur aut decidetur: Bona Regalia in nulla necessitate abalienabuntur, abalienata vero suo Corpori reapplicabuntur:* Ecclesiasticis et Sæcularibus *sine ulteriori implorando Regio Consensu de suis Aquisilitijs Bonis et Rebus mobilibus ac immobilibus libera Testandi facultas admittetur: a Nobilibus nulla Contributio, a Plæbeis* autem non secus quam *Diætahiter*, idque propter Regni utilitatem et necessitatem per Regnum cognoscendam *desiderabitur: a rebus et fructibus Allodialibus e Regno per Nobiles educendis, quemadmodum pro necessitate etiam eorundem domestica inducendis nulla Tricesima exigitur: Miles* in Regno permanens *ab omnibus Excessibus faciendis præcavebitur: si vero eundem excedere contigerit, exemplariter punietur et ad satisfactionem compelletur: Nationique Hungaricæ Ecclesiastica et Sæcularia Regni officia conferentur: ac reliqua Regni Gravamina* sub hac Diæta clementer complanabuntur: *Ut per hoc Status et Ordines animum in electionem Sexus Fæminei assumerent* et ex consolatione favorabilium resolutionum Cæsareo[-]Regiarum, aliorumque specialium beneficiorum accessione Principales suos *Electione tali* contentare, ac Ipsimet se quoque contentos reddere possint.

Quæ præmissa omnia salvo Benigno eoque altissimo Majestatis Vestræ arbitrio et determinio, dum una mecum et reliqui supra nominati Intimi Consiliarij Majestati Vestræ pro homagialis obligationis subjectione humillime representarem, Eidem Cæsareo Regiæ Majestati suæ a Deo ter Optimo Maximo longevam Vitam et Fœlix Pacificumque Regimen et Gubernium comprecor. Datum die 8va Julij A^o 1712. sub Generali Regni Diæta Posonij celebrata.

[Kívülről más kézzel írva:]

1712. 8. Julij. Principis Pauli Eszterhazy de Galantha, Regni Hungariæ Palatini nomine et reliquorum Suæ Majestatis Sacratissimæ Intimorum Consiliariorum sub Diæta Anni 1712. Posonij Congregatorum in puncto deferendæ Sexui quoque fœmineo Augustissimæ Domus Austriacæ in Regno Hungariæ Successionis Carolo VI. Imperatori et Regi Hungariæ data opinio.

XII. Mária Jozefa főhercegnő renúnciációjának egykorú leírása. Bécs, 1719 augusztus 19. (Descriptio coæva renuntiationis archiducissæ Mariæ Josephæ. Vindobonæ, 19. Augusti 1719.)¹

¹ Egykorú nyomtatvány vastag meritett papiroson negyedréti alakban 4 lap terjedelemben. Egy példánya a müncheni Kgl. Bayerisches Geheimes Staatsarchivban, »Kasten Schwarz 54/13.« — U. o. u. a. j. a. a renúnciáció leírása a »Wienerisches Diarium«-ban. Anno 1719. (Num. 1675.) Vom 19- bis 27. Augusti. — L. még a »Suite Des Nouvelles D'Amsterdam«-ban. (LXVIII.) Du 25. Août 1719.

ACTUS RENUNTIATIONIS

ET
ADHAESIONIS,

Welchen

Die

Durchleuchtigste Erz-Herzogin/
Maria Josepha/

Als

Braut/

Und

Der Königlich-Polnisch- und Chur-
Sächsishe Bevollmächtigter/ Ihre Excellenz/
Herr Feld-Marschall/ Graf von Flemming/ Namens
Ihrer Majestät/ des Königs in Polen/ und Churfür-
stens zu Sachsen/ als Herrn Vaters/ dan des
Königlichen und Chur-Prinzens/

Als

Gesponß/

Den 19. Augusti/ 1719. dahier beeydiget haben.

Getruckt in der Kaiserlichen Reichs- und Hof- Buchdruckerey.

DEN 19. dieses Monats Augusti Haben Ihre Römisch: Kaiserlich: und Königlich: Catholische Majestät allen Dero hier anwesend: würklich: geheimen Rathen / und Capl Derer Kanzleyen und Instanzen aller Ihrer Erb: Königreichen und Landen die Ansage tuhen lassen / damit sie selbigen Tag Fruh / um 11. Uhr / in allhöflicher Favorita sich einfinden sollen ; Zu eben dieser Stund seynd Ihre Excellenz hier anwesend: Königlich: Polnisch: und Chur: Sächsischer Bevollmächtigter / Herz Graf von Glenning / dahin beruffen worden / welche auch mit einem grossen Gepräng und ansehnlichem Gefolg zur bestimmten Zeit alda erschienen seynd ;

Hiernach haben Ihre Kaiserlich: und Königlich: Catholische Majestät zu verordneter Stund / in Begleitung Ihrer Majestäten / der Regierenden Kaiserin / und der Verwittibten Kaiserin Amalia Wilhelmina / als Frauen Mutter / wie auch der Durchleuchtigsten Erz Herzogin / Maria Josepha / Sich aus Dero Retirada in die geheime Rath: Stuben begeben / wo sodan Allerhöchst: besagt: Ihre Kaiserlich: und Königlich: Catholische Majestät Sich: zuerst unter dem Baldachin an Tisch / nebens Dero: selben auch Ihre Majestät / die Regierende Kai:

Kaiserin/ dan Ihre Majestät/ die Verwitibte Kaiserin
Amalia Wilhelmina/ und die Durchleuchtigste Erz-
Herzogin/ Maria Josepha/ gestellet/ da weiters an der
Mauer ein Altar mit brennenden Kerzen/ einem Crucifix
und Evangelii-Buch errichtet gewesen ist.

Nach diesem haben Ihre Römisch-Kaiserlich- und
Königlich-Catholische Majestät all anwesende Herren
geheime Rähte/ und Capi sammentlicher Canzleyen
und Instanzen in die geheime Rähts-Stuben eintreten
lassen/ welche sich dan gewöhnlicher Massen in ihrer
Reih und Ordnung herumgestellt/ und von Ihro
Kaiserlich und Königlich-Catholischen Majestät denen
selben/ mittels einer statlichen Rede/ die Ursach des vor-
sehenden Actus Renuntiationis und Adhæisionis kund ge-
macht worden.

Diesemnach seynd Ihre Excellenz/ der Königlich-
Polnisch- und Chur-Sächsishe Bevollmächtigter/ Herr
Graf von Flemming/ auch inbesagt: geheime Rähts-
Stuben beruffen: und die deroelben anvertraute Voll-
machten/ nemlichen Ihrer Majestät/ des Königs in Po-
len/ und Churfürstens in Sachsen/ als Herrn Va-
ters/ dan dessen Königlichen und Chur-Prinzens/ als
Gespons/ nichtweniger besagt: desselben Emancipations-
Actus abgelesen worden/ vermög welchen gedocht: Ihre
Excellenz zuAnnehm- und Bestätigung alles dessen/ was
die Durchleuchtigste Erz- Herzogin/ als Braut/ ihrer
Seits zu renuntiren/ und respectivè zuacceptiren/ folg-
lich zubeschwören habe/ ebenfalls in die Seele seiner
Obern/ und respectivè Höchsten Principalen zubeenden
befugt seye.

X X 2

So

Sodan ist weiters von Ihro Excellenz/ dem Obristen Hof-Sanztler/ Herrn Grafen von Sinzendorff 2c. erst-erwehnter Actus Renuntiationis und Adhaesionis der Durchleuchtigsten Erz-Herzogin/ Maria Josepha/ von welchen Sie ehehin schon genugsam verständiget/ und certioriret ware/nachmals vorgelesen: auch von Höchstgedacht: Ihrer Durchleucht unterschrieben: und alles auf das feyerlichste mit Legung der zweenen Fingern auf das Evangelii-Buch beschworen worden.

Ein gleichmässiges ist alsdan auch von Ihrer Excellenz/ Herrn Grafen von Flemming/ beschehen/ und haben dieselbe ein solennen End in die Seele Ihrer Majestät/ des Königs in Polen/ und Churfürsten in Sachsen/ als Herrn Batern/ und dessen Königlichen und Chur-Prinzens aufs feyerlichste abgelegt.

Ben diesem Abschwörungs-Actu haben Ihre Excellenz/ Titl. Herz Erz-Bischoff von Valenza, als der einzig in der Geistlichen Würde anwesend: geheime Raht/ das Evangelii-Buch gehalten/ womit dieser Actus mit allgemeiner Zufriedenheit/ zum Hehl und Aufrechterhaltung sammentlicher Erb-Königreichen und Landen/ auch zu deren selbstn sicherer Erb- und Trohn-Folge/ begangen worden.

XIII. Jelentés a miniszteri konferenciáról. Bécs, 1721 augusztus 21. (Relatio de conferentia ministeriali. Vindobonæ, 21. Augusti 1721.)¹

Sacratissima Cæsarea Regiaque Majestas,
Domine Domine Clementissime.

Posteaquam Majestas Vestra Sacratissima generalem Regni Hungariæ Diætam celebrandam benignissime resoluisse, super *præliminaribus ejusdem præparatorijs*, *Termino* item et *Loco*, ubinam videlicet et quando eadem celebrari deberet? nec minus etiam circa *materiam* inibi proponendam et pertractandam, conficiendasque ad eandem *Regales* seu Conuocatorias Literas sub Præsidio Principis Eugenij a Sabaudia, in concursu Cardinalis Csáky, Comitis Philippi Ludouici a Sinzendorff, Comitis Thomæ Gundaceri a Stahremberg, Comitis Nicolai Illésházý ac Comitis Emerici Esterházy Episcopi Zagradiensis, omnium Majestatis Vestræ Sacratissimæ actualium Intimorum Consiliariorum, hodierna die instituta et celebrata fuit Ministerialis Conferentia occasioneque illius usque ad benignam Majestatis Vestræ Sacratissimæ ratificationem et approbationem conclusa fuere sequentia.

[Aztán szól az 1715:59. és 30. t.-e. értelmében szervezett bizottságoknak az országgyűlés előtti munkájáról, majd a nőági trónöröklés kérdéséről, de erre az utóbbira vonatkozó részt valaki félkör alakjában szándékosan kitépte. Valószínűleg valami autogramm-gyűjtő, mert itt lehetett Károly sajátkezű rezolúciója és aláírása, valamint egy viaszpecsét, amire a többi lapra préselődött nyomról lehet következtetni. A letépett szövegrészt azonban ki lehetett egészíteni az eredeti *fogalmazványával*, amely az *Orsz. Ltár*-ban »Canc. Hung. Conc. Ref. 1721, No. 11.« j. a. volt található. Az idevonatkozó rész így hangzik:]

Et hæc qvoad præmittenda ad præspecificatam Diætam Præliminaria Præparatoria.

Terminus vero celebrandæ modofatæ Diætæ designatus est pro initio mensis Januarii Anni 1722.

Locus autem Libera et Regia Civitas Posoniensis.

Materia demum in istiusmodi Diæta assumenda et pertractanda videbatur esse sequens: Prospiciendum videlicet fore de casibus, qvi in manu Dei sunt, ad avertendas plurimas et diversas confusiones, seditiosas item factiones et qvævis exitiosa Pericula: rationabile, imo necessarium esse ac proprium etiam qvorumvis fidelium Majestatis Vestræ Sacratissimæ subditorum Interesse exigere, ut Hæreditaria Regna et Ditiones Majestatis Vestræ Sacratissimæ nullo unqvam tempore ab invicem separentur, ac proinde occasione modo prævio celebrandæ Diætæ etiam in Regno Hun-

¹ Egész ívre frott, fekete-sárga zsinórral összefűzött és Josephus Koller aláírásával ellátott eredeti referátum. *Orsz. Ltár*, »Canc. Hung. Orig. Ref. 1721, No. 1.« Mindeddig kiadatlan és feldolgozatlan.

gariæ stabiliendum in sexu quoque foemineo Regiæ successionis negotium ac præter Normam etiam in Politicis, Juridicis et Militaribus pro aver-tendis in futurum excessibus et aggrarijs statuendum esse.

Regales seu Convocatorias ad præsentiam Diætam conficiendas fore per Cancellariam Hungaricam, in quibus præattacta benigna Majestatis Vestræ Sacratissimæ Intentio quoad Successionis negotium habita, *disertis verbis exprimi nen deberet*, innuendum tamen esset idipsum ad intellectum fidelium Majestatis Vestræ Sacratissimæ Statuum, terminis æquipollen-tibus ad instar Regalium Diætæ Anni 1687., quibus pariter quoad stabilien-dam in eadem Diæta Principum Austriacorum imo in defectu eorundem ad lineam quoque Hispanicam attunc superextantem, extendendam succes-sionem sub decursu ejusdem Diætæ feliciter exoperatam, *expresse nihil fuisset insertum*. Qvemadmodum etiam quoad alia in hacce futura Diæta pertractanda conservationem, securitatem et tutamen Regni respicientiæ negotia prænotatæ Regales generalibus duntaxat terminis conficiendæ essent.

Qvæ tamen omnia altissimo Majestatis Vestræ Sacratissimæ Judicio et clementissimo Beneplacito approbanda vel modificanda subjiciuntur.

Ex præattacta Ministeriali confe-rentia die 21. Mensis Augusti 1721.

[Az eredetén kívülről:]

Sacratissimam Romanorum Imperatoriam ac Germaniæ, Hispaniarum, Hungariæ Bohemiæque etc. Regiam Maiestatem, Dominum Dominum Clementissimum. Humillima Relatio Introscriptæ Ministerialis Conferentiæ.

[Ugyanitt valószínűleg iratrendező kéztől:]

In negotio celebrandæ Generalis Regni Diætæ et de Materijs ante et in Eadem tractandis.

XIV. Gróf Pálffy Miklós nádor levele Szluha Ferenc nádori ítélőmester és komárommegyei alispánhoz. Bécs, 1722 március 7. (Epistola palatini comitis Nicolai Pálffy ad protonotarium palatinalem unaque vicecomitem comitatus Comaromiensis Franciscum Szluha. Vindobonæ, 7. Martii 1722.)¹

Perillustris ac Generose Domine,
Amice mihi observandissime.

Salutem et officiorum meorum commendationem. Kegyelmed két rend-béli Levelét az el[-]múlt Postának alkalmatosságával kedvessen vettem,

¹ Ivrt alakú papirosra írott eredeti levél. Más kezével írva, Pálffy nádortól sajátkezüleg aláírva, s az összehajtáson a nádor vörös viasz magánpecsétje. Pozsonyi gróf Pálffy-féle szeniorátusi levéltár, »Arm. VII., Lad. 4., Fasc. 2., No. 7f)« vörös tintával. Kivonatosan s az eredeti ortográfiához nem ragaszkodva közölte Szalay László, Adalékok. 277. s. kl.

mellyeknek continentiáját megh értvén tudósítom sub secreto Kegyelmedet, hogy a' successiót csak per omnia kíván[n]i fogják, s arra való nézve kívántam sub manu Kegyelmed által az ott léveő némelly Tekéntetes nemes státusok[na]k opinióját venni, ha csak admittalnunk köllene a' successiót, rationabiliter és resonabiliter mit lehetne kérnünk az Fölséges Háztul, mert Musquát és más külső Potentiát vállasztanunk nem lehetne; Én mind[-]jazonáltal tovább[b] is az Kegyelmed Ratióit magamban ruminalván, proxime¹ bővebben írok K[egyelmedne]k; mind[-]jazonáltal ezen materiában tovább[b] is az ott leveő urakkal sub manu discuralván, engemet mindenképpen tudósítani ne terhelteessék, mert által látom, hogy a' successiót akarják inducálni, tudhassu[n]k azért mi is felelni. In reliquo éltesse I[ste]n kegyelmedet kívánt friss jó egészségben sokáigh szerencsésen.

Datum Viennæ 7. Martij 1722.

Perillustris ac Generosæ
Dominationis Vestræ

Amicus ad officia paratus
Comes Nicolaus Pálffy m. p.

[Kívülről:]

Perillustri ac Generoso Domino Magistro Francisco Szluha de Iklad, Sux C[æsare]æ Regiæque M[a]jesta[tis] Consiliario, ac Officii Nostri Palatinalis Protonotario, nec non Inelyti Comitatus Comaromiensis Ordinario Vice[-]Comiti, Amico Nobis Observandissimo Posenij.

XV. Szluha Ferenc válasza. Pozsony, 1722 március 11. (Responsum Francisci Szluha. Posenii, 11. Martii 1722).²

Excellentissime Comes Palatine et Locumtenens Domine Gratosissime!

Iterum ex Literis Excellentie Vestræ 7ª Præsentis ad me exaratis ejusdem Gratosum mandatum humillime intellexi; ut scilicet: de proponenda in proxime imminente Regni Diæta Augustæ Domus Austriacæ in Sacra Regni Hungariæ Corona foeminei Sexus Successione, cum præsentibus hoc Loci non nullis Statibus sub manu discurrendo, eorundem opinionem ex-

Méltóságos Gróff Palatinus és Locumtenens Jó Kegyelmes Uram!

Ujokban 7. præsentis Bécsből írott Excellenciád Leveliből annak kegyelmes parancsolattyát alázatosan megérttem; hogy tudni[-]jillik: proxime leendő ország[-]Gyűlésben proponálandó Felséges Ausztriai Háznak magyar Szent Koronában Leány ágnak való successiója felül it[t] lévő némelly Titulált státusokkal sub manu discurrálván, vegyek opiniojokat, és alázatosan megírják³

¹ Szalay László a »proxime«-t kihagyta és helyette »nem«-et írt. (?) Adalékok. 278. l.

² Egy latin és magyar, ívrét alakú papirosra írott levélfogalmazvány Szluha javításaival. Pozsonyi gróf Pálffy-féle szeniorátusi levéltár, »Arm. VII., Lad. 4., Fasc. 2., No. 7g)« vörös tintával. Szalay László nem közölte.

³ Talán: »megírjam«.

perirer; et humillime Excellentiae Vestrae perscriberem, quidnam pro illo casu nos respondere? vel potius pro Stabilitate et Commodo Regni et Inclytorum Regni Hungariae Statuum ab Augusta Domo rationaliter expetere oporteret? Cujus gratioso Imperio antea quoque obtemperare cupiens, qualem in opinione plures persistant, in meis 2^a praesentis ad Excellentiam Vestram humillime exaratis Literis una cum Mejs ac in parte difficultatibus Excellentiae Vestrae detexi; de quibus exposit quoque cogitando: duae potissimum occurrunt rationes, in quibus praesentem Quaestionem fundare oporteret: necessitatis videlicet et utilitatis: In duplici enim hoc motivo totius orbis Potentiae fundarentur: nam ad haec duo Principia aliae rationes Status reducuntur; ita, ut tam respectu Regnantium, quam et subjectorum in bene fundata Respublica et Regimine pro fundamento humanae societatis et ejusdem in suis Juribus Conservationis ponerentur. Quod itaque necessitatem tangit, in supra scriptis humillimis Literis meis aliorum opinionem perscripsi; quod primis (praescindendo ab occultis et facile occurrilibus Causis) considerando Suae Majestatis Sacratissimae bonam, recentem et vivacem aetatem; praeterea modernam ad commodos Annos extensam Pacem; non tantum non videtur necessaria; quin potius, quasi in Providentia Divina, dubitationem arbitrantur. Per quod nemo eo collimat, ut quispiam Extraneus eligatur; vel suo tempore, (quod Deus in longum avertat) non eligatur Princeps, qui Augustae Domus Austriae Provincias possideret, sed quod nondum sit de tempore: nam

Excellentiadnak, mitt köllesik pro illo casu felelnünk? avagy inkább[b] Felséges Háztul az ország és M[agyar] statusok stabilitására és commodumára rationabiliter kérnünk? Mely kegyelmes parancsolatyának, annak előtte is engedelmeskedvén, minémű opinioban felesen legyenek; 2^a praesentis írott alázatos Levelemben magam difficultasimmal együtt detegaltam Excellentiadnak: És azután is iránta dolgozkózván: két okának kivált találtunk lennie; kiken szükséges lenne ezen quæstiot fundalni: Necessitatis videlicet et utilitatis: mely két motivumon az egész világi potentiák fundaltatnak: Minthogy ezen principiumokra a' több[bi] ratiok status reducaltatnak, úgy hogy tam respectu Regnantium, quam et subjectorum jó formában öntetett Respublicakban és az országlásokban pro fundamento humanae societatis et ejusdem in suis Juribus conservationis tétetnek. Az ki azért a' szükségét illeti, föllyeb[b] nevezet[t] alázatos Levelemben is megírtam mások vélekedéseit: hogy tudniillik (praescindalván, könnyen occurralható titkos ratiokkal) kegyelmes Urunk eő Fölsége jó fris[s] és vivax ideire és a' mostani alkalmas esztendőkre terjedet[t] békes[s]égre nézve; nem csak nem szükségesnek láczatik, hanem inkább[b] mintegy Istennek providentiában való kételkedésinek vélik: ha ki által nem jár senkinek az elméje oda, hogy valaki idegen választassék: avagy annak ideiben (az kit I[ste]n távoztassa) ne választassék Fölséges Ausztriai Háznak Provinciaival birandó Fejedelem? hanem: quod nondum sit de tempore: Hiszem szomszédságosok a' provinciák, se nagy üdő, se hosszas consultatiók

vicinitate junguntur nobis Provincia: nec longum Tempus nec protelata Consultatio desiderabitur: indubie notum sunt, quod Suae Majestatis Sacratissimae armada semper in Regno sit permansura: et sic nec inter Regni mala prudenter possunt metui. Contra utilitatem recensentur in nupernis humillimis Litteris meis attacta Gravamina, quae dietim augentur; Tametsi dicatur, in omni Regimine ac Republica non tantum Regnantium commoda et Potentiae Augmentum: sed etiam subjectorum utilitas et in humana societate secundum competentem legalem statum permansio principaliter essent inspicienda: Ita, ut Comoda Principum sint etiam pro utilitate subditorum. Antequam proinde Regnum et ejusdem status in suis prerogativis juxta fundamentalem statum et conventionem effective et cum re n[on] redintegrentur: non judicant pro hoc rerum statu et tam repente utile, sed potius damnosum et periculosum esse: nam si ponderabitur, de successione masculina Regni Accommodatio? et ejus temporis motiva? plane non videri fundamentum de praesenti adduci posse, quod eo temporis non fuisset consideratum? adhuc tamen Augusta Domus praecise ex Lumbis Divi condam Leopoldi descendentium masculorum successione contentabatur: et cum Regno natam ac fundatam antiquam electionem non solum conventionaliter et diplomatice stabilierunt eandem quoque laudarunt et tam Regnum, quam etiam Suae Majestates eousque Haereditariam successionem stabiliverunt; et vel maxime in modernis circumstantiis, dum Regnum in majori securitate esset collocatum: consultius videri,

nem fognak kívátni: nyilván tudva lévő, hogy mindenkor eő Főlsége hada ben marad az országban; et sic nec inter Regni mala prudenter possunt metui. Utilitas ellen pedig számláltatnak minapi alázatos Levelemben attingáltatott[t] gravamene k, melyek nap r u l n a p r a s z a p o r o d n a k: Holottan, mondgyák, hogy minden országlásban és Respublicakban nem csak az országlónak hasznát és a' méltóságának öregbítésit, hanem subjectusoknak utilitását és emberi társaságában való fundamentalis statusához illendő törvényes megmaradását principaliter szükséges tekinteni: Ugy hogy commoda Principum sint etiam pro utilitate subditorum. Minek előtte azért a' Magyar haza és annak a' statussai magok Prerogativaiban Conventio szerént fundamentalis statussában effective et cum re állítanak: nem csak nem ítélik pro hoc rerum statu és oly hirtelen hasznosnak, hanem káros és veszedelmes gondolkodásoknak lenni: Mert ha megfontoltatik, de successione masculina lett országgal való végezés? és annak akkori motivumi? éppen semmi uij fundamentum mostanában nem adducaltathatik, az ki akkorom nem consideraltatott[t] volna; még is a' Főlséges ház csupán ex Lumbis Divi condam Leopoldi származandó masculusok successiojával contentáltatott, még is az országgal együtt termett s fundaltatott régi Electiot nem csak conventionaliter és Diplomatice stabilialván: hanem megdicsérvén; mind az ország, úgy eő Főlségek is csak addig stabilialtak örökös országlásokat: annyival inkább[b] mostani circumstantiákban, a' midőn az ország nagyobb securitasban helyheztetet[t]; taná-

sed forte nec convenit nec potest, sine Sacrae Coronae praepudicio ab eodem recedi: Quandoquidem ejusmodi indefinita successio videtur etiam Regni abalienationem inducere; tam naturaliter, tanquam si Rivulus majorem subinfluere: Et Regnum vel maxime ideo tam valde depauperari, quod potentiori Imperio accesserit: et propter majora, quam Regni essent negotia, a duobus saeculis Reges in Regno residere nequiverint: omnis proventus effertur, respective vero valde parum intrat. Interea etiam Electio semper melius stabilit statum praerogativas: Exemplo esset Romanum Imperium, quo nec elevatius nec majus nec fortius nec gloriosius esset, et tamen est electivum? Plura in hac materia disseruntur; ex quibus dignetur sapienter penetrare, quid sit, Regnum praevallente inestimabili thesauro, electione et status ejusdem et sacram Coronam denudare: Pro quo aequivalens nec peti nec dari posse, plurimis videtur. Dum proinde praemissa ad mandatum Excellentiae Vestrae humillime detexi, me ejusdem ultiori Gratiae devoveo et permaneo

Excellentiae Vestrae

Posonij 11. martii A[nni] 1722.

Humillimus et fidelis servus.

csosab[b] annak megtartása; sőt talám nem is illik, nem is lehet Sz[ent] Koronának nagy praepudiciuma nélkül attul elmennij. Mint-hogy az olyatén véghetetlen successio az ország[na]k abalienatioját is láczatik inducalni; és oly na[tur]aliter, valamint midőn a kis Patak nagyobbban bémegy: Az ki kívál[-]képen azért oly nagyon meg szegénnyedet[t], hogy hatalmassab[b] Imperiumra és hazánk nál nagyobb dolgaira nézve, két saeculuntul fogvást a' királyok hazánkban nem lakhattak: az egész Jövedelem kimenvén, respective pedig igen kevés jöt[t] bé. Azonban az electio mindenkor jobban stabilialja a' statusok praerogativait! Példánk a' Romai Imperium, az kinél se főbb, se nagyob[b], se erőseb[b], se dücsőségesebb nincsen, et tamen est Electivum? Többet is ebben a materiában beszéllek: Melyekből méltóztatik bölesen penetrálni, mi legyen, országot érő megböcsülhetetlen kincsétül az Electiotül annak statusait és Sz[ent] Koronát denudalni; Pro quo aequivalens, nec peti, nec dari posse, plurimis videtur: Midőn azért ezeket Excellentiád parancsolattyára alázatosan detegaltam, magamat további kegyelmességiben devovealom és maradok

Excellentiádnak

alázatos hív szolgája.

[Kívülről más kézzel írva:]

1722. 11. Martii. Copia Responsoriarum D[omi]ni Prothonotarii Francisci Szluha ad Litteras Excellentissimi D[omi]ni Comitis Nicolai Pálffy Palatini in materia successionis Sexus foeminei Austriacae in Regno Hungariae 7^a Martii 1722. ad eundem datas. Posonij.

XVI. Gróf Pálffy Miklós levele Szluha Ferenchez. Bécs, 1722 március 14. (Epistola Comitiss Nicolai Pálffy ad Franciscum Szluha. Vindobonæ, 14. Martii 1722.)¹

Perillustris ac Generose Domine,
Amice mihi Observandissime.

Salutem et officiorum meorum commendationem. Kegyelmed 11^a presentis Posombul kült választ adó Levelét kedvesen vettem és az tudva léveő successió éránt való opinióját, úgy ott léveő némelly Tekéntetes Nemes státussok[na]k elméjét is megh értettem. Való dologh ugyan, hogy az nagy kérdés; mindazonáltal tali in casu ugyancsak köll fellelnünk. Mindazonáltal már nem sokára Posoniba lemen[n]em szándíkozom, de his et alijs szóval beővebben kívánom az ott leővő Tekintetes Nemes Status-sokkal hac de materia discúrálnom, In reliquo éltesse I[ste]n Kegyelmedet jó egészségben sokáigh szerezéssen. Datum Viennæ 14. Martij A^o 1722.

Perillustris ac Generosæ
Dominationis Vestre

Amicus ad officia paratus
Comes Nicolaus Pálffy m. p.

[Kivülről:]

Perillustri ac Generoso Domino Magistro Francisco Szluha de Iklad, Sacræ Cæsareæ Regiæque Majestatis Consiliario, Officii nostri Palatinalis protonotario, ac Inclyti Comitatus Comaromiensis Ordinario Vice[-]Comiti etc.

Amico Nobis Observandissimo Posonij.

XVII. Græve János Frigyes bécsi porosz követ jelentései I. Frigyes Vilmos porosz királyhoz az 1722. évi magyar országgyűlés és a nőági trónöröklés tárgyában. (Relationes legati Borussiae Vindobonensis Johannis Friderici Græve Friderico Guilelmo I. regi Borussiae de diæta Hungarica anni 1722. et de successionem sexus feminini submissæ.)²

¹ Ivrét alakú papírosra írott eredeti levél, ép úgy kiállítva, mint a XIII. mellékletbeli. Pozsonyi gróf Pálffy-féle szeniorátusi levéltár, »Arm. VII., Lad. 4., Fasc. 2., No. 7h)« vörös tintával. Szalay László nem közölte.

² »Acta betr. den ungarischen Landtag und die weibliche Succession des Hauses Österreich im Königreich Ungarn. 1722.« Ez a címe annak a gyűjteménynek, amelyet a berlini Königlich Preussisches Geheimes Staatsarchiv Thallóczy Lajos megkeresésére állított össze. Jelzése »Rep. XI. 278. Ungarn. fasc. 18.« E darabok egy részének régi jelzése »R. XI. N. 278.« Címe pedig: »1722 wegen des ungarischen in diessem jahre veranlasseten landtages, und des Kayssers intention, die weibliche Succession des Hauses Österreich in dem Königreich Ungarn zu etabliren.« — E jelentéseket felhasználta már jórészt Marczali, III. Károly kora. 211. s. kl. — Nem mulaszthatjuk el, hogy berlini adatgyűjtésünk körüli fáradozásaiért hálás köszönetet ne mondjunk Baillen titkos levéltári tanácsos és Hermann F. Schmidt fogalmazó uraknak.

1. Wien, den 11. April 1722.

Græve.

Wegen der Oesterreichischen
Succession in Hungarn.

P. S.¹

AllerDurchlächtigster,
Grossmächtigster König,
Allergnädigster König
und Herr!

Weiss man noch nicht, wenn eigentlich Ihre Kayserliche Mayestäten Sich nach Pressburg, dassiger Diæt beyzuwohnen, erheben möchten. Unter dessen verlautet so viel, und versichert mich auch der Pater Tönnemann, dass das vornehmste Proponendum und Objectum deliberationis mit seyn möchte, wie die Succession in dassigem Königreich allenfalles auch auff die Weibliche Descendenten des Hauses Oesterreichs fest zu stellen, ohnerachtet die articuli diætiales, wie sie von Ihrer Kayserlichen Mayestät Selbst beschworen, auff dem [így] Fall ermangelnder Männlicher Succession dem Königreich die freye Wahl anheim gestellet. Bis hieher haben sich die hungarischen Magnaten damit entschuldiget, dass Sie nicht absehen, warum man bey ihnen den Anfang machen wollte und gedächten Sie zuvörderst abzuwarten, wessen sich das Königreich Böhheim und andere Oesterreichische Erbländer erklären würden:² so wäre ihnen auch zweyten, daran gelegen, zu wissen, wen Ihre Kayserliche Mayestät der ältesten Erb-Prinzessin zum künftigen Gemahl ausersehen hätten; wie denn auch vor einiger Zeit der Palatinus Regni dem Kayser mit diesen Worten: *Monstra nobis nostrum Principem*, befraget haben solle.³ Nun hat das erstere, bekanntlich, seine abhülffliche Masse, wegen des letzteren aber wird sich hiernächst zu Tage legen müssen, wessen Ihre Kayserliche Mayestät Sich entschliessen werden. Nebst dem gedenket man denen Ständen vorzustellen, wie unvermögend dassiges Reich jedesmahl gewesen, der Ottomanischen Macht vor sich zu widerstehen, und wie nöthig dahero es sey, bey dem Hause Oesterreich beständig zu verbleiben: So wäre auch eben gedachtes Königreich durch Vermählungen an das Haus Oesterreich gekommen, *und endlich wenn alles auff's äusserste käme, so würden Ihre Kayserliche Mayestät Successoren Sich derjenigen Macht, welche Sie in denen hungarischen Vestungen und sonst hätten, selbst zu prävaliren wissen.* Ut in Relatione humillima.

Johann Friedrich Græve.⁴

¹ E jelentések egy része, amely nem mint »Relatio« van alszámozva, *utóiratként* (postscriptum) szerepel más, nem a női trónöröklésre vonatkozó jelentésekhez.

² L. fentebb XI. melléklet 1. pont. 493. s. kl.

³ L. u. o. 5. pont. 494. l.

⁴ E jelentésre Rüdiger Ilgen Henrik, I. Frigyes Vilmos titkára a következőket írja Grævenek: »P. S. Auch etc. Weil Ihr in Eurem gefälligen Postscripto Vom 11. hujus meldet, dass die von Ihrer Kayserlichen Majestät veranlassete und nächst bevorstehende Versammlung der hungarischen Stände Haubtsächlich den Zweck und Absicht habe, die Weibliche Succession des Hauses Ostreich in selbigem

2. Wien, den 15. April 1722.¹

Græve.
Berichtet nova
wegen des Landtages in Ungarn.²

AllerDurchlächtigster,
Grossmächtigster König,
Allergnädigster König
und Herr!

Zu einem Land-Tag in Hungarn sind die so genannten Regales, oder Convocations-Schreiben bereits ab — und der Cardinal Czacki³ und Bischoff Erdödy dahin von hier vorausgegangen; es scheint aber, dass die Hungarischen Magnaten auff dem [így!] Fall ermangelnder Männlicher Succession die freye Wahl behaupten wollen.

3. Wien, den 29. April 1722.

Græve.
Wegen der Oesterreichischen Succession im Königreich Hungarn und Fürstenthumb Siebenbürgen.

P. S.
AllerDurchlächtigster,
Grossmächtigster König,
Allergnädigster König
und Herr!

Befehlen Euere Königliche Mayestät in allergnädigstem Postscripto vom 21. dieses, dass ich fleissig Acht geben und jedes mal ausführlich und mit allen Umständen berichten solle, was in Sachen die weibliche Succession des Hauses Oesterreich in dem Königreich Hungarn betreffend weiter vorgehen wird.

Demselben zu alleruntertänigsten Folge soll ich ferner anfügen, dass vor 3 Tagen ein Expresser aus Siebenbürgen dahier eingelanget, welcher erstlich von dem Ableben des dassigen General-Gouverneurs, Graffen von Virmond, die Nachricht, Zweytens eine alldorten zu faveur der österreichischen weiblichen Succession errichtete Acte mitgebracht haben solle. Dabey will gleichwohl verlauten, dass viele der Siebenbürgischen Magnaten sich dagegen protestando verwahret und vom Land-Tage weggegangen wären.

Sonsten ist es zwar an dem, wie ich in Relatione humillima vom 15-ten dieses berichtet, dass die so genannte Regales, oder convocations-Schreiben an die Hungarischen Land-Ständte bereits expediret sind, es continuiret

Königreich zum faveur der Ertzhertzoginnen fest zu setzen, So habt Ihr fleissig acht zu geben und Uns jedesmahl ausführlich und mit allen Umständen zu berichten, was in dieser Successions-Sache weiter vorgehen wird. Ut in R[elatione humillima]. Berlin, d[en] 21. Apr[il] 1722. Ilgen Cnyphausen mp. Kívülről: D[en] 21. Apr[il] 1722. An den p- Græve. Wegen der intention der weiblichen Succession des Hauses Österreich in dem Königreich Hungarn zu etabliren. D[en] 21. Apr[il] auf die Post.

¹ Külön jelzése »Relat. LI.« — Maga ez a jelentés három lapra terjed, de a pragmatica sanctióra nézve csak a közölt rész vonatkozik.

² Ez az öt szó látszólag későbbi, idegen kéz írása. ³ Csáky.

aber nicht, dass solche wirklich abgegangen wären; sondern sie sollen nur auf ersten Kayserlichen Befehl parat seyn, und weil die insinuation zwey Monath vor Eröffnung des Land-Tages geschehen muss, so will davor gehalten werden, dass vor dem Monath Septembris derselbe schwerlich gehalten werden dürfte. Ut in Relatione humillima.

Johann Friedrich Græve.

4. Wien, den 13. Maji 1722.¹

Græve.
Berichtet wegen der Oesterreichischen Weiblichen Succession in Hungarn und andre nova.

AllerDurchläuchtigster,
Grossmächtigster König,
Allergnädigster König
und Herr!

Nachdem Ihre Kayserliche Mayestät vermuthlich durch den guten Success des künftigen Successions-Negotii in Siebenbürgen bewogen worden, den Hungarischen Reichstag auff den 20. Junii c[urrentis] auszuschreiben, so wird gegen solche Zeit auch der Cardinalen, Herzogen zu Sachsen-Weiz Durchlaucht dahier erwartet, dahingegen der Fürst von Fürstenberg Mösskirchen als Principal-Commissarius nach Regensburg abgehen dürfften.

5. Wien, den 3. Junii 1722.

Græve.
Wegen der Oesterreichischen Weiblichen Succession in Hungarn. Copey der Kayser- und Königlichen Convocations Schreiben zum Landtage in Ungarn.²

P. S.
Weil auch,
AllerDurchläuchtigster,
Grossmächtigster König,
Allergnädigster König
und Herr!

Euere Königliche Mayestät in allergnädigstem Postscripto vom 21. April anbefehlen, dass ich auff dasjenige, was wegen der zum faveur derer Carolinischen Erzherzoginnen fest zu stellenden Succession im Königreich Hungarn und in dieser Absicht zu haltenden Versammlung derer Hungarischen Stände ferner vorgehen würde, so übersende hierbey Copiam derer Kayser- und Königlichen Convocationsschreiben auf den 20[-]sten dieses Monathes, inmassen ich davon bereits den 13. Maji vorläuffig allerunterthänigst zu referiren die Gnade gehabt. Ut in Relatione humillima.

Johann Friedrich Græve.

¹ Külön jelzése »Relat. LVII.«

² Ez a mondat későbbi hozzájegyzés.

6. Wien, den 13. Junii 1722.

Græve.

Wegen der Oesterreichischen
Weiblichen Succession in Hungarn.

P. S.

AllerDurchläuchtigster,
Grossmächtigster König,
Allergnädigster König
und Herr!

Wird der jüngst allerunterthänigst berichtetermassen, auff den 20. dieses ausgeschriebene LandTag in Hungarn allererst den 28. eröffnet werden, weilen Ihre Kayserliche Mayestät vorhero, so bald Sie in der Favorita zu residiren kommen, welches übermorgen geschiehet, Sich des Säurebrunnens bedienen wollen.

Der Primas Regni, Cardinal von Sachsen-Zeiz, dürfte, wie sonst berichtet worden, dieser Diet nicht beiwohnen, sondern der Cardinal Czacki¹ dessen Stelle vertreten, weil davor gehalten werden solle, dass die Hungarischen Stände mehrere Reflexiones auff die Propositionen eines ihrer Land-Leute und Mit-Standes, als auff eines auswärtigen Teutschen Fürsten, dessen Persohn ihnen ohne dem nicht angenehm, machen würden. Ut in Relatione humillima.

Johann Friedrich Græve.

7. Wien, den 4. Julii 1722.²

Græve.

Berichtet nova.

Ungarische deputation, welche den dorthigen Ständen zum faveur der ältesten Carolinischen Prinzessin in puncto successionis gemachten Schluss zu wissen gethan haben soll.³

AllerDurchläuchtigster,
Grossmächtigster König,
Allergnädigster König
und Herr!

Gestern hat sich der Cardinal Czacky⁴ in Begleitung 60 Hungarischer Magnaten und Cavalliers, welche in dem hierbeygehenden Diario⁵ zum Theil benennet sind, in die Kayserliche Favorite mit einem train von 35 mit 6 Pferden bespanneten Wägen begeben und, wie man sagt, hat Ihre Kayserliche Mayestät diese ansehnliche Deputation in einer publiquen Audienz, *den von denen Hungarischen Ständen am 30. Junii zu faveur der Carolinischen ältesten Erzherzogin in puncto successionis gefassten Schluss bekannt gemacht*; nichts desto weniger werden höchstgedacht Ihre Kayserliche Mayestät den 6. oder 8ten dieses Sich in Person nach Pressburg erheben und daselbst, wenigstens 14 Tage séjourniren.

¹ Csáky. ² Külön jelzése »Relat. LXXI.«

³ Ez a mondat későbbi hozzátoldás. ⁴ Csáky. ⁵ Nincs az iratok közt.

8. Wien, den 11. Julii 1722.¹

Græve.

Berichtet nova.

Die österreichische weibliche
Succession in Ungarn Etc.
nebst Beschreibung von dem
Pressburgischen Einzuge.²

†AllerDurchläuchtigster,
Grossmächtigster König,
Allergnädigster König
und Herr!

[Græve, hogy az elmúlt postanapon nem küldött a királynak értesítést, azzal mentegetődzik, hogy három napra Pozsonyba utazott.]

... um dassigen solennen Einzug sowohl mit anzusehen, als der Land-Tags-Propositionen zu vernehmen.

[A következőkben írja, hogy átnyújtja Csáky bíbornoknak a császárhoz szóló beszédét, amely azonban e csomóból hiányzik; ³ majd leírja a július 7-én este 6 órakor történt bevonulást Pozsonyba, azután így folytatja:]

Folgenden Tages morgens um zehen Uhr erhuben Sich des Kaysers Mayestät mit schwarz-Spanischen Habit angethan, unter abermahliger unmittelhahrer Vortragung des Creuzes nebst vielen Catholischen Ständen in neugedachte⁴ Capelle, und als Sie nach daselbst gehörten Messe in Dero ritirada⁵ etwas verweilet, auff einem vier Staffel hohen Thron, welchem nach der Hungarische Canzler Graf Illeshazy, eine *Hungarische Anrede* that, fernerns Ihro Kayserliche Mayestät Sich mit einer ungemein wohl-gesetzten *Lateinischen Rede* und sonderlicher Bered- und Vernehmlichkeit dahin eröffnete, *wie Ihro der genomene Entschluss Ihrer gehorsamsten Stände, dass Selbe die dem Hause Oesterreich iure Successionis zustehende Erbfolge auch vor die Weibliche Descendenz, nach dem in Höchst gedachtem Hauss hergebrachten iure primogenituræ so freywillig fest stellen wollen*, zu Allergnädigstem Gefallen gereichete und Sie dagegen vor die Aufrecht-Erhaltung derer Hungarischen Privilegien Ruhe und Aufnehmen, Landesväterliche Sorge tragen wollten: Die übrigen desideria Ihrer Mayestät belangend, wollten Dieselbe solche also fort schriftlich ausantworten lassen und erwarteten auch hierüber eine fordersamste gehorsamste Entschlies-

¹ Külön jelzése »Relat. LXXII.«

² E mondat későbbi hozzájegyzés.

³ V. ö. a július 15-i jelentéssel, amely szerint: »Euere Königliche Mayestät wollen hiebey zu empfangen, Allergnädigst geruhen, diejenige Anrede, welche besagt meiner vorigen allerunterthänigsten Relation, an die Hungarischen Stände, vor Eröffnung des dassigen Landtages gehalten und wodurch Dieselben vornehmlich sollen bewogen seyn worden, in die succession der Oesterreichischen Weiblichen Descendenz zu condescendiren.« — »Relat. LXXIII.«

⁴ Újonnan fedelezett.

⁵ Retirata. V. ö. fentebb 164. l. 1. j.

sung. Der Cardinal von Sachsen-Weitz dankte hierauf gleichfalls mit einer Lateinischen, aber, meines wenigen Begriffes, nicht so wohl gesetzten Rede, vor die so gnädigste Annehmung der Ständischen resolution recommendirte die Hungarische Nation, ohne eine Männliche Succession anzuwünschen, ut verba erant: Gratiis, benevolentis et affectionibus Sacrae Cæsareæ Regiæque Majestatis.

XVIII. Gróf Pálffy Miklósnak Fiath József győri és Meszlényi József főhermegyei alispánokhoz írt levelei az 1722-i országgyűlés tárgyában. 1722 május—júniusában. (Epistolæ comitis Nicolai Pálffy ad Josephum Fiath vicecomitem comitatus Jauriensis et Josephum Meszlényi vicecomitem comitatus Albensis de diæta anni 1722. mense Majo vel Junio 1722.)¹

Quantum futura Regni negotia in imminente Diæta pertractanda tangeret, non sine magno fundamento conjicio Inclytos Regni Proceres et plerosque Inclytos etiam Comitatus eo prudenter collimare, consultiusve judicari, quatenus in *Benignis Regalibus nominatam et ad securitatem Patriæ plurimum conducentem Unionem tangens et unice secundatura Augusti Regnantis Sexus Fæminei in Sacra Regni Hungariæ Corona successio vigore articuli 3. A. 1687. pro casu Masculini defectus Regno Libera Suæ Majestati Sacratissimæ ante omnem propositionem offeratur potius, quam fors proponenda, admittatur*: Hocque svaviori agendi modo, Eadem Majestas Regia non tantum ad promovendam et restabiliendam Patriæ felicitatem attrahatur, sed quasi obligetur: Certa et indubia spe fretus, ejusmodi subjectionem nostram, longe prouiore clementiæ affectu accepturam, quam si propositione facta secundaretur: adeoque eo facilius ad restabiliendam Patriæ felicitatem inclinatum iri: In hoc salutari medio ego quoque mentem meam quietavi; et reuera expediens iudico, nec ullum aliud optabilius et Intentiones Regni secundans medium hoc Rerum statu inueniri posse re ipsa arbitror.

[Kívülről, más kéztől írva:]

Copia dictarum Literarum ad D[ominum] Josephum Fiath Jauriensem et Josephum Meszlényi Albensis Comitatum Vice[-]Comites.

XIX. Szluha Ferenc 1722 június 30-i országgyűlési beszéde kinyomtatott eredetijének címlapja. (Frontispicium originalis impressæ orationis Francisci Szluha die 30. Junii 1722 in diæta habitæ.)²

¹ Pozsonyi gróf Pálffy-féle szeniorátusi levéltár, »Arm. VII., Lad. 4., Fasc. 2., No. 7i)« vörös tintával.

² 8 lapra terjedő negyedréti alakú vastag merített papirosra. Egy példánya a MNM.-ban, »Hung. h. 515^p 4°.«

ORATIO

MAGISTRI FRANCISCI SZLUHA

De IKLAD ;

Sacræ Cæsareæ, ac Regiæ Majestatis Con-
siliarii, Proto-Notarii Palatinalis: & Comi-
tatûs Comaromiensis Vice-Comitis ;

In ingressu Comitiorum, Anno 1722. ad Inclytos
Regni Hungariæ status, dicta.

Quibus impense commendat: ut perspectis, tot, & tantis,
AUGUSTÆ DOMUS AUSTRIACÆ.

Signanter verò
AUGUSTISSIMI IMPERATORIS, & REGIS HUNGARIÆ

CAROLI VI.

Beneficiis ; propriis viribus, Necessitatis,
& Utilitatis ratione ; pro Casu defectûs sexûs Ma-
sculini, in Sacra Regni Hungariæ Corona, & Regnorum ac
Provinciarum, ad eandem pertinentium ; successionem ; ser-
vatô præ primis, regnantis Augustæ Domûs Primogenituræ
Jure, in sexum Fœmineum deferant ; & ita eandem
hæreditariè stabiliant.

XX. III. Károly levele gróf Pálffy Miklóshoz. Bécs, 1722 július 4. (Epistola Caroli III. ad comitem Nicolaum Pálffy. Vindobonæ, 4. Julii 1722.)¹

Mein liber alt vndt treuyer Palatinus. Mit Zurukweis merer iztwohl re[c]ht ehrlich vndt trey[er] Vngahr[n] vndt des Managet[t]a hab nicht lass[en] kon[nen,] mein[em] li[e]b[en] palfi² selbst di[e]se wenig[en] Zeyl[en] zu schreib[en] vndt mich mit mir vndt euch zu erfrey[en] vber de[n] so glucklich[en] ausgang der meinig[em] haus noch mehr aber d[en] Vngar[n] selbst nuzlich[en] successions[-]sach[e,] vmb welches Gott Dank sey. Vnt hat es nicht besser[,] solemnner vndt sicherer gescheh[en] kon[nen,] als es³ gemacht habt. Ich weis[s,] dass in solchen sachen alle ihr meritum hab[et,] welches auch erken[ne,] weis[s] aber auch[,] dass ich das meist mein[em] nikerl vndt den seinigen schuldig bin vndt werdt mich erfrey[en,] es gegen euch bezeig[en] zu kon[nen,] den[n] ich das herz meines palfi kenn[e] vndt auf das allzeit sonder[n] conto vndt vertrau[en] gemacht hab[e]. Ich hoff[e] euch vbermorg[en] zu embrassir[en,] wowiehr mehr redt[en] werd[en]. Derweyl bezi[e]h[e] mich auf den Vber[-]bring[er] vndt verbleib[e] meynes alt[en] Palfi der alte gnadigste herr Carl m. p. W[ien,] den 4[-]t[en] July 1722.

[Kívül:]

f[ür] Den Grav[en] Niclas Palfi meine[n] wirklichen Gehaimen rath vndt Palatino des Konigreich hungaren.

XXI. A magyar királyi udvari kancellária véleménye az 1723 : 3. t.-c. szövege-zése tárgyában. Pozsony, 1722 október—november. (Opinio cancellariæ regiæ aulico-Hungaricæ in puncto concinnandi articuli diætalis 3. : 1723. Posonii, mense Octobri vel Novembri 1722.)⁴

Postquam in Conferentia Ministeriali die 27. Novembris 1722. apud Serenissimum Principem Eugenium celebrata, *primi duo articuli per Status Suae Majestati Sacratissimæ Posonij præsentati, stabiliti fuissent*, Cancellariæ

¹ Félv nagyságú papirosra Károlytól sajátkezűleg írott eredeti levél. Nehezen olvasható. Az összehajtás Károly vörös viaszra nyomott kis pecsétjével volt ellátva. Pozsonyi gróf Pálffy-jéle szeniorátusi levéltár, »Arm. I., Lad. 6., Fasc. 7., Frustrum 27.« fekete tintával. Mindedig kiadatlan. — Felhasználta ugyan már Feszler, Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen. Leipzig 1815—25, T. X, S. 49. Ő a megszólítás ötödik szavát »trenyer« helyett »krumber«-nek olvasta s utána írta Marczali (III. Károly kora. 223. l.), hogy Károly Pálffyt »kedves sánta palatinusának« nevezte.

² Pálffy. ³ Ez a szó kétszer írva.

⁴ Orsz. Ltár, »Acta Diæt. Canc. Hung. 1722—23. No. 44.« Fogalmazvány. Másik példány a bécsi Archiv d. Min. d. I.-ben, »Fremde Gegenstände 2 ex 1723 (Karton 27).« — L. továbbá lemásolva a Diarivm Prileszkianvmban. T. I., p. 992. (Az 1723 március 1-i ülésben.) (MNM. kéziratlára, »Fol. Lat. 566.«)

etiam opinio respectu puncti tertij mutatæ fuit in hunc, qui sequitur, modum.

Ad 3^{tium}.

Quandoquidem Sua Majestas Sacratissima universi jura, leges et prærogativas approbatasque consvetudines Statuum et Ordinum Regni in conformitate benigni Diplomatis sui Articulo 2. Anni 1715. inserti et declarationis in formula Juramenti eodem articulo contentæ, articulo 1° modernæ diætæ observandas benigne jam confirmasset, ipsique Status et Ordines ibidem debitas etiam gratiarum actiones Suae Majestati Sacratissimæ retulissent; Ideo ad eandem confirmationem Sua Majestas etiamnum se provocaret.

[Kivül:]

Opiniones Cancellariæ Hungaricæ et Domini de Sigraÿ super 1ma parte.

[Az Orsz. Ltárban lévő példányon széljegyzetként más írással:]

In Conferentia die 13. Februarii 1723. apud Suam Majestatem Sacratissimam habita *lecti sunt articuli 1. et 2.* una cum hisce annexo responso ad Gravamina et Postulata Statuum Regni Hungariæ impertiendo modo sequenti.

Articulus 1. et 2. applacidati.

Ad 3. ex integro applacidatum.

XXII. A királyi biztosok válasza a rendeknek 1723 március 21-i feleletére, amelyet a postulatumok tekintetében az évi február 18-án kelt királyi rendeletre felterjesztettek. Pozsony, 1723 április 20. (Responsum commissionariorum regiorum ad replicam ordinum die 21. Martii 1723. de postulatis sub dato die 18. Februarii huiusce anni a rege resolutis exhibitam. Posonii, 20. Aprilis 1723.)¹

Responsum Commissionis Cæsareo[-]Regiæ ad Dominorum Statuum et Ordinum Replicam sub Dato Posonij 21. Martij currentis Anni super Punctis Postulatorum a Sacratissima Majestate Cæsareo[-]Regia sub Dato Viennæ, 18. Februarii hujus Anni resolutis exhibitam.

Ad 1um et 2^{dum}.

Per Status et Ordines Suae Majestati Sacratissimæ demisse præsentati et per eandem Suam Majestatem Sacratissimam benigne acceptati hi duo Articuli publicis Regni constitutionibus inserentur.

Ad 3um.

Clementer annuit Sua Majestas Sacratissima, ut in sensu Articulorum 1., 2. et 3. Anni 1715., in quantum iidem per extensionem ad sexum etiam Fœmineum Augustæ Domus Austriacæ in Articulis 1. et 2. modernæ Diætæ contentam *modificati non essent, per novum Articulum* Jura, Libertates, Immunitates, Prærogativæ, Leges et approbatæ Consuetudines eorundem Statuum et Ordinum Regni Partiumque eidem annexarum confirmentur.

¹ Orsz. Ltár, »Acta Diæt. 1722—23. Lad. M., Fasc. Z., No. 127.«

XXIII. Az 1723 : 3. t.-c. javaslatának a királytól módosított és az országgyűlésnek 1723 június 1-én bemutatott szövege. (Textus condendi articuli 3.: 1723. a rege modificatus et diætæ die 1. Junii 1723. præsentatus.)¹

Jura, Prærogativæ et Libertates Statuum et Ordinum Regni partiumque eidem annexarum confirmantur.

Articulus 3^{tus}.

Sacratissima Cæsarea et Regia Majestas universorum fidelium Statuum et Ordinum Regni partiumque eidem annexarum omnia tam Diplomatica, quam alia quævis Jura, libertates,² Privilegia, Immunitates, consuetudines et³ Prærogativas, Legesque conditas conformitate Articulorum 1. et 2^{di} modernæ Diætæ, in sensu Articulorum 1., 2. et 3^{tij} Anni 1715. formulæque Juramenti ibidem contentæ intelligendorum elementer confirmat;⁴

quas et quæ eadem⁵ Sacratissima Cæsarea et Regia Majestas observare et per suos cujuscunque Status, gradus et conditionis, observari facere dignabitur,⁶

successoresque⁷ legitime coronandi Hungariæ et partium eidem annexarum Reges *in conformitate dicti articuli 2^{di} prouti nempe super eorum intellectu et usu Regio et communi Statuum consensu Diætaliter conventum fuerit, observabunt et*⁸ in iisdem Prærogativis et præmissis immunitatibus et Legibus Status et Ordines Regni partiumque eidem annexarum *inviolabiliter* conservabunt.

[Kívül Mannagetta írása:]

Articuli a Sacratissima Majestate Cæsareo Regia modificati a numero 3. usque ad numerum 26.

[Ugyanitt Szluha kézírásával:]

Præsentati die 1. Junij 1723.

¹ A több ívre terjedő eredeti oklevél fehér selyem zsinórral összefűzve s Mannagetta kis vörösviasz magánpecsétjével és következő sajátkezü aláírásával ellátva: »Joannes Georgius Mannagetta S[acræ] C[æsareæ] Majestatis Consil[iarius] et Referendarius.« *Orsz. Ltár*, »Acta Diæt. 1722—23. Lad. M., Fasc. Y. NB., No. 106.« — Fogalmazványa a bécsi *Archiv d. Min. d. I.*-ben, »Fremde Gegenstände 2 ex 1723 (Karton 27).«

² A törvényté vált szövegben utána »et«.

³ A törvényben ez a két szó »consuetudines et« kimaradt és a »conditas« után jön »et approbatas consuetudines«. V. ö. fentebb 278. l. 2. j.

⁴ A törvényben még »et observabit«.

⁵ A törvényben ez a második bekezdés a végén és a harmadik másodikként áll. Azonkívül »eadem... observare et« helyett »præterea sua majestas sacratissima«.

⁶ A törvényben az utolsó két szó helyett »faciet«.

⁷ A törvényben »Pariterque successores«.

⁸ Ez a kurzívval szedett rész a törvényből kimaradt. L. fentebb 279. l.

XXIV. A rendek utolsó észrevétele az 1723 : 3. t.-c. javaslata tárgyában. Pozsony, 1723 június 17. (Consideratio ordinum ultima de articulo 3. : 1723. condendo præsentata. Posonii, 17. Junii 1723.)¹

Legales Considerationes ad Partem primam Articulorum Ex lege et benignis Resolutionibus desumptæ. Et adhuc per Excelsam Cæsareo-Regiam Commissionem, tanquam justæ gratiose applacandæ ; qvam ut I[n]clyti] Status et Ordines eisdem Articulos post tot et tanta fatigia exmittere necessitentur.

Ad Articulum 3um. Quia Status et Ordines Regni Libertates et Immunitates Suas absque ulla prorsus conditione, lege stabilitas haberent, *neque easdem ulli unquam conventioni, aut alio, qvam a tot sæculis persistente usui, submittere valerent.* Ea propter instant, ut §phus : Post vocem : annexarum Reges ; aditus : in conformite dicti Articuli etc. usque ad : *Conventum fuerit, exmittatur.* Secus Articulum emanere oportet.

XXV. A királyi biztosok utolsó válasza az 1723 : 3. t.-c. javaslata tárgyában. Pozsony, 1723 június 17. (Responsum commissioneriorum regionum ultimum de articulo 3. : 1723. condendo. Posonii, 17. Junii 1723.)²

Responsa Excelsæ Regiæ Commissionis Die 2^a et 3ta Mensis et Anni decurrentium Deputationi Dominorum Statuum ad Considerationes circa recenter communicatos Articulos data.

Ad 3^{tium}.

Stante Textu Articuli usque ad : *Observari facere dignabitur* : additur : Pariterque Successores etc. Item clausula : *In conformitate dicti Articuli 2^{di} tit[uli] usque ad Conventum fuerit etc. emanet,* exmissa voce *inviolabiliter* ; manebit, ut in Statuum articulorum positum fuerat, *Immutabiliter.*

[Kívül:]

Responsa Commissionis Regiæ ad Considerationes Articulorum Deputationis Statuum Regni, prouti Eorundem Statuum Regni desuper Finalis Resolutio.

[Belül lent Szluha saját kezével:]

Articuli porro in hanc formam accepti sunt ; et Excelsæ Commissioni exhibiti.

¹ Orsz. Ltár, »Acta Diæt. 1722—23. Lad. M., Fasc. Z.NB., No. 115.« Fogalmazvány. — Lemásolva a Diarivm Prileszkianvmban. T. II., p. 2010. MNM. kéziratára, »Fol. Lat. 566.«

² Orsz. Ltár, »Acta Diæt. 1722—23. Lad. M., Fasc. Z.NB., No. 126.« Fogalmazvány.

XXVI. Szövegösszehasonlítás az 1723 : 3. t.-c. keletkezéséhez. (Comparatio ad textum articuli 3. : 1723. concinnandum.)

1. Az országgyűléstől 1722 október 10-én¹ felterjesztett szöveg.²

2. Az 1723 június 19-én szentesített szöveg.³

De Juribus, Prærogativis ac Libertatibus Statuum et Ordinum Regni Partiumque eidem Annexarum observandis.

Iura Prærogativæ, et Libertates Statuum et Ordinum Regni, Partiumque Eidem annexarum confirmantur.

Articulus 3us.

Siquidem Statuum et Ordinum Regni Partiumque eidem annexarum Permansio in Jurium, Prærogativarum et Privilegiorum eorundem manutentione principaliter consisteret, veluti etiam Majestas Vestra Sacratissima tenore benignarum quoque Propositionum Suarum eosdem universos⁴ fideles Status et Ordines Regni Partiumque eidem annexarum in⁵ omnibus tam Diplomaticis, quam alijs quibusvis Juribus, Libertatibus, Privilegijs, Immunitatibus,⁶ antiquis consuetudinibus, Prærogativis hactenus habitis, Legibusque conditis et condendis conservare velle et insimul ejusmodi universas et quaslibet Diplomaticas et alias quoque Libertates, Jura, Privilegia, Immunitates, Consuetudines, Prærogativas hactenus habitas Legesque conditas ac condendas clementissime confirmare dignata fuisset, ut proinde hæc Paterna

Sacratissima Cæsarea et Regia Majestas,
Uniuersorum Fidelium Statuum, et Ordinum Regni, Partiumque Eidem annexarum,

omnia, tam Diplomatica, quam alia quævis Iura, Libertates, et Privilegia, Immunitates, Prærogativas, Legesque Conditas, et approbatas Consuetudines; Conformitate Articulorum 1. et 2. modernæ Diætæ, in sensu Articulorum 1. 2. et 3.

¹ Salamon mint 1722 december 2-án fölterjesztett szöveget közli az alább megjelölt hibákkal és eltérésekkel. Kir. szék. 248. s. kl. — Hogy ez a fölterjesztés nem december 2-án, hanem október 10-én kelt, arra nézve v. ö. Csekey, PSE. 20. l.

² Eredetije a bécsi *Archiv d. Min. d. I.*-ben, »Fremde Gegenstände 2 ex 1723 (Karton 26).« — Másolatban a *MNM. kéziratlárában*, »Fol. Lat. 592.« Acta Diætæ 1722—23. Collectio Jankovich. P. 32.

³ *Orsz. Ltár*, »Lad., H., No. 59.« Először közölte Csekey, PSE. 87. l.

⁴ Salamonnál »numerosos«. ⁵ Salamonnál az »in« hiányzik.

⁶ Salamonnál a két utolsó szó kimaradt.

Majestatis Vestrae Sacratissimae erga fideles sibi Status et Ordines Regni Partiumque eidem annexarum clementissime remonstrata¹ sollicitudo et Regia clementia ac grati apud universos eorundem Statuum et Ordinum Posteris, non minus ac orbi etiam Christiano constare valeat et praemissa confirmatio perpetuo duraturae fundamentalis Legis robur sortiatur: Easdem Libertates, Jura, Privilegia, immunitates, Consuetudines Prærogativas hactenus habitas Legesque conditas et condendas ac etiam in Titulo 9. Partis 1^{ae} Operis Decreti Tripartiti et articulo 10.² 1681[.] confirmatis alijsque passim sancitis, contentas et conformitate articuli 4. 1687[.] ac 2^{di} et 3^{ti} 1715[.] hic loci confirmatorum intelligendas renovant, Articulisque Regni inserunt, quas et quæ Sacratissima Cæsarea et Regia Majestas observare et per suos cujuscunque Status, Gradus et Conditionis observari facere dignetur. Ita et Successores legitimi Ungariæ Reges observare teneantur.

Anni 1715. Formulæque Iuramenti ibidem contentæ, intelligendorum; clementer confirmat, et observabit: Pariterque Successores legitime coronandi, Hungariæ, et Partium eidem annexarum; Reges,

in iisdem Prærogatiuis, et præmissis Immunitatibus et Legibus, Status et Ordines Regni, Partiumque eidem annexarum, inuiolabiliter conservabunt,

quas, et quæ, præterea Sua Maiestas Sacratissima, per Suos, cujuscunque Status, Gradus, et Conditionis, observari faciet.

¹ S a l a m o n n á l »remonstrata«. ² S a l a m o n n á l »2. et 10«.

FORRÁSMUNKÁK ÉS SZERZŐK JEGYZÉKE.

E jegyzék egyúttal a tárgy bibliográfiája és a szerzők névmutatója is. A számok azokat a lapokat jelzik, amelyeken a mű vagy a szerző neve előfordul. A XIX. század előtt megjelent (kivéve a közkezen forgó) munkáknál a könnyebb hozzáférhetés végett a könyv- vagy levéltári jelzést is feltüntettük. (A *MNM.*-beli jelzéseknél, ha a könyvalak külön nincs megjelölve, 8° értendő.) A szokásos idézési módnak megfelelően magyar szerzőknél a keresztnévet is felvettük, idegeneknél csak ha a megkülönböztetés kívánta. Ha a szerzőtől több mű fordul elő, és többször történik rája hivatkozás: a rövidített címszót szögletes zárójelben idéztük. Ugyanazon szerző munkáit időrendben, ugyanazon évből pedig betűrendben soroltuk fel.

A b r a h a m, Der Thronverzicht nach
deutschem Staatsrecht. Berlin 1906.
400, 402, 407.

A c s á d y I g n á c, Magyarország három
része oszlásának története. (A magyar
nemzet története. Szerk. Szilágyi
Sándor. V. k.) Budapest, 1897. 89.

—, Magyarország története I. Lipót és
I. József korában (1657—1711). (A ma-
gyar nemzet története. VII. k.) Buda-
pest, 1898. [Id. I. Lipót és I. József
kora.] 140, 303.

Acta publica successionis Austriaco-Ba-
naricæ. 3 t. (Egybekötött vegyes gyűj-
temény egykorú nyomtatott rőpir-
tokból.) (*MNM.*, »Germ. 47. 2°.») 224.

A d a m, Das Thronfolgerecht der Kog-
naten nach dem heutigen deutschen
Landesstaatsrecht. Sondershausen 1897.
(Disszertáció. Müncheni *Staatsbibliothek*,
»I. publ. G. 111.«) 19, 23.

A d a m e z y k, Das eventuelle Thron-
folgerecht der weiblichen Linie im

deutschen Staatsrecht. Breslau 1896.
(Disszertáció. Müncheni *Staatsbiblio-
thek*, »I. publ. G. 11m.«) 19, 23.

A d l e r, Besprechung von J e l l i n e k s
Einfluss. (Grünhuts Z. Bd. XXVII,
1900.) 206.

A l b r e c h t, Rezension von Mauren-
brechers Staatsrecht. (Göttinger ge-
lehrte Anzeigen. Bd. III, Göttingen
1837.) 9—12.

Amsterdam. Avec Privilege de nos-sei-
gneurs les etats de Hollande et de
West-Frise. 19. Avril 1720. (XXXII.)
(Folyóirat.) 170.

Analyse courte et veritable des reflexions
d'un se disant Patriote Allemand et im-
partial sur la demande de la garantie de
la sanction pragmatique... (Szerző, hely
és év nk.) (Müncheni *K. Bayerisches
Geheimes Staatsarchiv.*) 223.

A n d r á s s y G y u l a gróf, A magyar
állam fönmaradásának és alkotmányos
szabadságának okai. 3 k. Budapest

- 1901—11. [Id. Fönymaradásunk.] 25, 28, 31, 37, 72, 73, 89, 108, 110, 114, 148, 149, 151, 154—158, 248, 250.
- , Ungarns rechtliche Selbständigkeit von 1526 bis 1715. (Ung. R. Jahrg. I, 1912.) [Id. Selbständigkeit.] 37, 148.
- , Kiegészés és beavatkozás. (Nyugat. IX. évf., Budapest, 1916.) 452.
- A n o n y m i, Belæ regis notarii Gesta Hungarorum. (MHK. 381. s. kl.) 43, 47.
- A n s c h ü t z, Die Verfassungs-Urkunde für den Preussischen Staat. I. Bd. Berlin 1912. 12.
- , Die bayerische Königsfrage. (Deutsche Juristen-Zeitung. Jahrg. XVIII, Berlin [1913.] 403.
- , Deutsches Staatsrecht. (Encykl. 7. [2.] Aufl. Bd. IV, 1913—5.) [Id. Staatsrecht.] 13, 394, 400, 402, 407.
- , I. M e y e r.
- A n s o n, The Law and Costum of the Constitution. 2 vol. 4th ed. of vol. I, 3^d ed. of vol. II. Oxford 1907—9. 373.
- A p p o n y i A l b e r t gróf, The Juridical Nature of the relations between Austria and Hungary. (An Adress delivered at the Arts and Science Congress, held at St. Louis in 1904.) London 1904. — U. e. Budapest 1907. — U. e. magyarul Magyarország és Ausztria viszonyának jogi természete. (Jogállam. VII. évf., 1908.) — U. e. németül Oesterreich und Ungarn. (Das Forum Jahrg. III, Nr. 8—11, Wien 1909.) 430.
- , A brief sketch of the Hungarian Constitution and of the relations between Austria and Hungary. Budapest 1908. 430.
- , Delle relazioni costituzionali fra l'Ungheria e l'Austria. (Nuova Antologia. Vol. CXLVII, Roma 1910.) 430.
- , Die rechtliche Natur der Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn. (Erweiterter S.-A. aus d. Oesterreichischen Rundschau. Bd. XXVIII.) Wien u. Leipzig 1911. 37.
- , Graf Julius Andrássys Werk: »Ueber die Ursachen der Erhaltung des ungarischen Staates und seiner verfassungsmässigen Freiheit.« (Pester Lloyd vom 3. Dezember 1911, Morgenblatt.) [Id. Andrássys Werk.] 37, 148.
- , Magyar közjog osztrák világításban. (Népszerű Főiskola Könyvtára. VII. k.) Budapest, 1912. [Id. Közjog.] 37, 148, 155, 157.
- , Die Rechts-Natur des Verhältnisses Ungarns und Österreichs. (Jogállam. [Der Rechtsstaat.] Festnummer, 1916.) 430.
- , Bilder aus der ungarischen Verfassungsgeschichte. (Pester Lloyd vom 15. November 1916, Morgenblatt.) — U. e. Nord und Süd. Jahrg. XLI, Breslau 1917. 370.
- Archiv, Pragmatisches —. Oder: Gröndlich-Historische Nachricht Von der Pragmatischen Sanction. 8 Stücke. (Szerző és hely nk.) 1741. (MNM., »Germ. 2195. 4°.) 71, 191, 192, 194, 195, 203, 218, 224, 268.
- Archivum Rákócziánium. I. oszt. 10 k., II. oszt. 3 k. Budapest (előbb Pest). 1873—89. 153.
- A r n d t, Können Rechte der Agnaten auf die Thronfolge nur durch Staatsgesetz geändert werden? Berlin 1900. 12, 24.
- A r n e t h, Prinz Eugen von Savoyen. 3 Bd. Wien 1858. [Id. Prinz Eugen.] 169, 225.
- , Geschichte Maria Theresia's. 10 Bd. Wien 1863—79. 169.
- Árpád vére a király ereiben. (Szerző nk.) (Pesti Hirlap 1897 június 4-i sz.)
- A s c h b a c h, Geschichte Kaiser Sigismund's. 4 Bd. Hamburg 1838—45. 70, 71.
- Ausführung, Gröndliche — und klarer Beweiss Derer dem Durchlauchtigsten Chur-Hausse Bayern Zustehenden Erbfolgs- Und sonstigen Rechts-Ansprüchen ... (Szerző nk.) München 1741.

- (*Budapesti egyetemi könyvtár*, »Bb, 12. 2^r.«) 224.
- , Unumtössliche — Und Rechtliche Grund-Ursachen Der best stabilirten Erb-Folge In dem Allerdurchlauchtigsten Ertz-Hause Oesterreich... (Szerző és hely nk.) 1734. (Müncheni Staatsbibliothek, »I. publ. G. 69.«) 224.
- , Unumtössliche —, Unpartheyische Gedancken über das Bezeigen des Chur-Bayerischen Hofes. (Szerző és hely nk.) 1735. (Müncheni Staatsbibliothek, »Bavar. 30.000. IX. 3.«) 223.
- A. v. P., I. Pusztay.
- Bachmann, Die »Pragmatische Sanction« und die Erbfolgeverfügungen Kaiser Leopold's I. (Juristische Vierteljahresschrift. Ausgabe des Deutschen Juristenvereins in Prag. Bd. XXVI, Wien 1894.) (S.-A. is.) 169.
- , Lehrbuch der österreichischen Reichsgeschichte. Wien 1904. 169, 285.
- Bailey, The succession of the Crown. London 1879. 23.
- Balázs Ferenc, I. Szederkényi.
- Balogh Arthur, A magyar államjog alaptanai. Budapest, 1901. [Id. Államjog.] 435.
- , Az államélet főjelenségei tekintettel a magyar szent korona elméletére. Budapest, 1904. [Id. Államélet.] 30, 32, 35, 374, 435, 442.
- Baróti Lajos, I. Huber, Ausztria története.
- Bartal, Georgius, Commentariorum ad historiam status jurisque publici Hungariæ ævi mediî libri XV. 3 t. Posonii 1847. [Id. Comment.] 63, 371.
- Bartoniek Emma, A koronázási eskü fejlődése 1526-ig. (Századok. LI. évf., Budapest, 1917.) 388.
- Bauer, Die Anfänge Ferdinands I. Wien u. Leipzig 1907. 91.
- Beantwortung, Vollständige — der sogenannten Gründlichen Ausführung... (Szerző nk.) Wienn 1742. (Bécsi Archiv d. Min. d. I., »Succession Oberösterreich — Tyrol. Fasc. I. A. 1. Karton 3007.«) 224.
- , Vollständige — des Zweyten Absatzes Der sogenannten Gründlichen Ausführung... (Szerző nk.) (U. o. u. a. j. a.) Wienn 1745. 224.
- Beck, Specimen I. Juris Publici Austriaci. (A. II. Wallhorntól.) Viennæ 1750. 393.
- Behauptung, Standhafte — Der von Ihro Römisch-Kayserlichen Majestät Bey Dero Durchl. Ertz-Hauss Oesterreich Festgestellten Erb-Folgs-Ordnung Und Desshalber von dem Römischen Reich Uebernommenen Garantie. (Szerző és hely nk.) 1732. (Berlini Königlich Preussisches Geheimes Staatsarchiv, »Rep. XI. 186b.«) [Közl. Lvdolf, Primogenitura. Appendix, Fasc. I. Mi eszerint idézzük.] 223, 251.
- Bekics Gusztáv, A dualismus. Története, közjogi értelme és nemzeti törekvéseink. Budapest, 1892. 429.
- Below, Der deutsche Staat des Mittelalters. I. Bd. Leipzig 1914. 10.
- Bencsik Michaelis, Novissima diæta nobilissima principis, Statuunque, & Ordinum inclyti regni Hungariæ, ... sive propositiones academicæ lege nobilitares. Tyrnaviæ 1722. (MNM., »Hung. j. 281. 4°.«) 340.
- Benczur József, I. Evsebivs Verinvs.
- Beóthy Ákos, A magyar államiség fejlődése, küzdelmei. 3 r., 3 k. (A 3. részt a szerző halála után sajtó alá rendezte Bernáth Dezső.) Budapest, 1906. 26, 84.
- Bernáth Dezső, I. Beóthy.
- Bernatzik, Die österreichischen Verfassungsgesetze. (Löfflers Studienausgabe Österreichischer Gesetze. Bd. III.) 2. Aufl. Wien 1911. [Id. Verfassungsgesetze.] 169, 187, 192, 206, 215, 216, 219, 285, 289, 300, 439, 454, 455, 468, 470, 471.

- , I. Starosolskyj.
 —, I. Turba, GPS.
 —, Neues über die pragmatische Sanction. (ÖZÖR. Jahrg. II, 1915.) [Id. NPS.] 16, 161, 162, 169, 187, 203, 220, 237, 301, 335, 347, 387, 392, 396, 398, 439, 455, 461—465, 471.
 —, Unsere neuen Wappen und Titel. (ÖZÖR. Jahrg. II, 1915—6.) [Id. Wappen und Titel.] 422, 439, 440, 452.
 Berzeviczy Albert, Beatrix királyné. (MTÉ. XXIV. évf., 1908.) — U. e. franciául Béatrice d'Aragon, Reine de Hongrie. 2 t. Paris 1911—2. — U. e. spanyolul Beatriz de Aragon, Reina de Hungria. (Traduccion por Luis de Terán.) Madrid 1913. 78.
 —, Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. (MTE. I. oszt., XXXIX. k., 1914.) 78.
 —, Die staatsrechtliche Bedeutung der Krönung. (Pester Lloyd vom 30. Dezember 1916, Morgenblatt.) 378.
 Beschreibung der ... den 13. Augusti, 1719. erhalten-solennier Audienz, ... (Müncheni Kgl. Bayerisches Geheimes Staatsarchiv, »Kasten Schwarz 54/13.«) 202.
 Beseler, Die Lehre von den Erbverträgen. 2 Bd. Göttingen 1835—40. 8, 194.
 Beweiss, Gründlicher —, dass durch Garantirung der Allerdurchlaucht. Oesterr. Erbfolge die Allgem. Wohlfahrt des heil. Röm. Reichs vortreflich befestiget werde. (Szerző és helynk.) 1732. (Drezdai Kgl. Sächsisches Haupt-Staatsarchiv, »Nr. 2871/60.«)
 Bibl, Das Thronfolgerecht in Österreich-Ungarn. (Wiener Abendpost vom 13. Oktober 1903.) 470.
 Bidermann, Geschichte der österreichischen Gesamt-Staats-Idee 1526—1804. 2 Abt. Innsbruck 1867—89. [Id. Gesamtstaatsidee.] 128, 179, 211, 212, 218, 249, 284, 289, 293, 307, 492.
 —, Entstehung und Bedeutung der Pragmatischen Sanction. (Grünhuts Z. Bd. II, 1875.) (S.-A. is.) [Id. P. S.] 169, 181, 190, 211, 214, 218, 231—233, 235, 244, 265, 285.
 —, Steiermarks Beziehungen zum kroatisch-slavonischen Königreich im XVII. Jahrhunderte. (S.-A. aus d. Mittheilungen des historischen Vereins für Steiermark. Bd. XXXIX.) Graz 1891. 284.
 Binding, Die Gründung des Norddeutschen Bundes. Ein Beitrag zur Lehre von der Staatenschöpfung. (Festgabe der Leipziger Juristenfakultät für Windscheids Doktorjubiläum.) Leipzig 1888. 439.
 —, Gierke, Deutsches Privatrecht.
 —, Das Thronfolgerecht der Kognaten im Grossherzogtum Luxemburg. Leipzig 1900. 13.
 Birányi Ákos, Sanctio Pragmatica. Pest, 1848. 169.
 Birk, Beiträge zur Geschichte der Königin Elisabeth von Ungern und ihres Sohnes Ladislaus. (S.-A. aus d. Quellen und Forschungen zur vaterländischen Geschichte, Literatur und Kunst.) Wien 1848. 75.
 Blackstone, Commentaries on the Laws of England. 19th ed. 4 vol. London 1836. 13, 15, 16, 23.
 Bøhmer, Dissertatio iuridica sanctionum pragmaticarum indolem et auctoritatem. Halæ Magdeburgicæ 1737. (Disszertáció. Müncheni Staatsbibliothek, »Diss. 3062.«) 191, 192, 223.
 Bollmann, Die Lehre von der Ebenbürtigkeit in deutschen Fürstenhäusern bei Joh. Stephan Pütter und Joh. Jacob Moser und ihre Bedeutung für das heutige Recht. Göttingen 1897. 352.
 Bonfinius, Rerum Ungaricarum decades IV. Ed. 6. Posonii 1744. 76, 78, 81, 82, 388.
 Borch, Die gesetzlichen Eigenschaften eines deutsch-römischen Königs und seiner Wähler bis zur goldenen Bulle. Innsbruck 1884. 4;

- Bornhak, Preussisches Staatsrecht. 2. Aufl. 3 Bd. Breslau 1911—4. [Id. Staatsrecht.] 11, 15, 23, 394, 408.
- , Die einzelnen mediatisierbaren Häuser. (AÖR. Bd. XXXI, 1913.) 354.
- Boromisza Jenő, l. Hopf.
- Bossuet, Politique tirée des propres paroles de l'Écriture Sainte. 3e éd. Paris 1710. 11.
- [Brenner], Histoire des Révolutions de Hongrie. 6 t. La Haye 1739. (Szerzőnk.) (MNM., »Hung. h. 2510.«) E kis 8° kiadáson kívül van u. a. évből egy 4° 2 kötetes kiadás is. (U. o. »Hung. h. 1400. 4°.) E mű II. Rákóczi Ferenc sugalmazására és közreműködésével készült. Szerzője Brenner szerzetes. V. ö. Márkai, II. Rákóczi Ferencz. (MTÉ. XXVI. évf., 1910.) III. k., 634. s. kl. 105, 136, 145.
- Brunner, Morganatische Ehe. (Holtendorffs Rechtslexikon. Bd. II.) 357.
- , Deutsche Rechtsgeschichte. Leipzig 1887. 358.
- Bucholtz, Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten. 9 Bd. Wien 1831—8. 91.
- Bury, The treatise De administrando imperio. (Byzantinische Z. Bd. XV, Leipzig 1906.) 43.
- Buzs László, Bosznia és Herzegovina államjogi helyzete. (MJÉ. Új foly. III. k., 24. f., 1911.) 467.
- , Az 1867. évi XII. törvényzikk jogi természetű. (Magyar Társadalomtudományi Szemle. V. évf., Budapest, 1912.) 452.
- , A királyi hitlevél. (JK. LI. évf., 51. sz., 1916.) 385.
- , A magyar szent korona igényei a volt mellékországokra. (Bp. Sz. CLXVII. k., 1916.) [Id. Mellékországok.] 146, 382, 387.
- , A magyar trónörökösben megkívántató kellékek. (Kl. a JK. LI. évf. 35. és 36. sz.-ából.) Budapest, 1916. [Id. Kellékek.] 335, 342, 343, 360, 361.
- , Az 1867: XII. t.-c. jogi természetű. (MF. VII. évf., I. k., 1917.) 452.
- Büdinger, Ein Buch ungarischer Geschichte 1058—1100. Leipzig 1866. 53.
- Chmehl, Geschichte Kaiser Friedrichs IV. 2 Bd. Hamburg 1840—3. 131.
- , Habsburgische Excursus. I. II. (Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philos.-hist. Classe. Bd. VI, VII. Wien 1851.) 91.
- Coccejus, Dissertatio juridica, De Lege Morganatica. Francofurti ad Viadrum 1695. (MNM., »Jur. is. 222. 4°.) 358.
- Comazzi, Notitie Historiche Successi, auuenimenti, capitoli, deliberazioni, e ceremoniali decretati nella Dieta Generale de Regno dell' Vngaria. Venetia 1688. (MNM., »Hung. h. 1075^a.) [Id. Notitie.] 112—114, 116, 117, 127, 130—132, 476, 478.
- , Coronazione del re dell' Ungaria Giuseppe arciduca d'Austria. Celebrata in Posonia. L' anno 1687. li 9. Dicembre. Vienna 1698. (MNM., »Hung. h. 1080.«) 113.
- Concha Győző, Újkori alkotmányok. 2 k. Budapest, 1884—8. 13.
- , ismertetés Polner, Magyarország és Ausztria c. munkájáról. (Magyar Igazságügy. XXXVI. k., Budapest, 1891.) 434.
- , l. Horváth János, PS. 435.
- , Politika. I. k. Alkotmánytan. 2. kiad. Budapest, 1907. II. k. Közigazgatás. 1. kiad. 1905. 11, 419, 429, 434, 435, 439.
- Constituição politica da República Portuguesa promulgada pela Assembléa nacional constituinte en 21 agosto de 1911... Lisboa 1911. 24.
- Cosack, l. Gerber, System.
- Cramer, Jura de pacto hereditario renunciativo filiae nobilis. Marburgi Cattorum 1733. (Müncheni Staatsbibliothek, »I. rom. f. 36.«) 194.
- , Disquisitio academica de vero ordine

- succedendi fœminarum secundum jus primogenituræ, indeque demonstrativa ratione fluente jure succedendi Augustiss. Domus Bavaricæ in plerasque terras Austriacas. Marburgi Catto- rum 1742. (Disszertáció. Müncheni Staatsbibliothek, »Diss. 1947.«) 224.
- C s á n k i D e z s ő, Árpádok. L. rj. [Id. Árpádok.] 42, 45, 58, 61, 63.
- , Az új magyar és úgynevezett közös czímerekről. (Századok. L. évf., 1916.) (Kl.-ban is.) 439.
- C s e k e y I s t v á n, A magyar törvény. (Magyar Társadalomtudományi Szemle. VI. évf., 1913.) 157.
- , Burg Ferdinánd házassága és a magyar közjog. (Kecskeméti Lapok 1913 május 11-i sz.) 404.
- , A dualizmus a miniszterelnök újévi beszédében. (MF. V. évf., I. k., 1915.) [Id. Dualizmus.] 37. 458.
- , A nőági trónöröklés Horvát-Szlavonországban. (MF. V. évf., IV. k., 1915.) 283.
- , A practica sanctio Erdélyben. (Kl. az Erdélyi Múzeum új. foly. X. k.-éből.) Kolozsvár, 1915. 302.
- , Az osztrák államminisztérium és a magyar közjog. (Az 1741: 11. t.-cz. történetéhez és közjogi jelentéséhez.) (Kl. a Századok XLIX. évf.-éből.) Budapest, 1915. [Id. Államminisztérium.] 27, 36, 37, 112, 123, 146, 152, 160, 166, 184, 231, 437.
- , Magyar hódoló küldöttség kétszáz évvel ezelőtt a királynál. (MF. V. évf., III. k., 1915.) — U. e. Kecskeméti Lapok 1915 szeptember 29-i, 30-i és október 1-i sz. — U. e. kivonatosan németül Pressburger Zeitung vom 19. September 1915. 268.
- , A hitlevél tervezetéhez. (Az Ujság 1916 december 10-i sz.) — U. e. Kecskeméti lapok 1916 december 15-i sz. 383.
- , A magyar practica sanctio írott eredetijéről. Kiadatlan oklevélmellékletekkel és az 1723. évi törvényekkel írott eredetije első és utolsó lapjának hasonmásával. (MTA.-i Értekezések a philosophiai és társadalmi tudományok köréből. I. k., 7. sz.) Budapest, 1916. [Id. PSE.] — U. e. németül Über das handschriftliche Original der ungarischen Pragmatischen Sanktion. (S.-A. aus d. Archiv des öffentlichen Rechts. Jahrg. XXXVI.) Tübingen 1916. [Id. OPS.] 245, 259, 265, 273—275, 277, 279, 282, 307, 312, 417, 519.
- , A trónöröklés és a koronázás. (Az Ujság 1916 november 26-i sz.) — U. e. Kecskeméti Lapok 1916 december 5-i sz. 374.
- , A trónöröklés jogának utolsó megállapítása 1723-ban. (Az Ujság 1916 december 27-i sz.) — U. e. Kecskeméti Lapok 1917 január 9-i sz.
- , A trónörökléssel kapcsolatos alkotmánybiztosítékok a királyi hitlevél és eskü alakjában. (MF. VI. évf., IV. k., 1916.) 142.
- , Das handschriftliche Original der ungarischen Pragmatischen Sanktion. (Pester Lloyd vom 11. Januar 1916, Morgenblatt.) 276.
- , Das Inauguraldiplom. (Pester Lloyd vom 8. Dezember 1916. Morgenblatt.) — U. e. magyarul A hitlevél. (Kecskeméti Lapok 1916 december 14-i sz.) 383.
- , Der Zentralismus und die Neujahrsrede des Ministerpräsidenten. (Pester Lloyd vom 18. Januar 1916, Abendblatt.) — Kivonatosan átvette a bécsi Arbeiter-Zeitung vom 23. Januar 1916. 37.
- , Zum handschriftlichen Original der ungarischen Pragmatischen Sanktion. (Pester Lloyd vom 24. Januar 1916, Morgenblatt.) 276.
- , A magyar trónöröklési rend terjedelme. (Jogállam. XVI. évf., 1917.) 460.
- , Geschichte des ungarischen Wappens und Königstitels. (Pester Lloyd vom 5. Februar 1917, Morgenblatt.) — U. e. magyarul A magyar címér és a királyi

- czim története. (Jogállam. XVI. évf., 1917.) 439.
- Csiky Kálmán, l. Werbőczy.
- Czech János, A² magyar királyok² felavatási esküjök² s oklevelök² nyomai az Árpádok alatt. (A² M. T. Társaság évkönyvei 1834—1836. III. k. Buda, 1838.) 388.
- Czirák, Antonius Moyses, comes], Disquisitio historica de modo consequendi svmmvm imperivm in Hvngaria a primordiis monarchiæ in hæc tempora. (Szerző nk.) Budæ 1820. [Id. Disquisitio.] 36, 46, 55, 56, 59, 64, 66, 68—72, 74, 76, 80, 84, 94, 98, 103, 473, 474.
- , Conspectus Juris Publici Regni Hungariæ ad Annum 1848. 2 t. Viennæ 1851. [Id. Conspectus.] 36, 148, 149, 364, 391, 398, 432, 457.
- Dalchow, Ueber die rechtsgeschichtlichen Grundlagen der Ehe zur linken Hand. Greifswald 1905. (Disszertáció.) 357.
- , Neue kritische Untersuchungen über das Wesen der Ehe zur linken Hand nach heutigem deutschen Recht. (AÖR. Bd. XX, 1906.) [Id. Untersuchungen.] 357, 358.
- Daresté, Les constitutions modernes. 3e éd. 2 t. Paris 1910. 23.
- Deák Albert, A parlamenti kormányrendszer Magyarországon. I. k. 1. fele. Budapest, 1912. 26, 376.
- Deák Ferenc, Zágrábmegye körlevele és az egyesülés. (Kl. a Pesti Naplóból.) Pest, 1861. 298.
- , Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Venczel munkájára: »Das ungarisch-österreichische Staatsrecht.« A magyar közjog történelmének szempontjából. (Kl. a Bp. Sz. I. k.-éből.) Pest, 1865. [Id. Adalék.] — U. e. németül Ein Beitrag zum ungarischen Staatsrecht. Pest 1865. 40, 56, 58, 71, 77, 97, 98, 103, 149, 156, 428, 461.
- Deák Ferencz beszédei. (Összegyűjt. Kónyi Manó.) 2. kiad. 6 k. Budapest, 1903. [Id. Beszédei.] 192, 280, 298, 377, 428, 429, 445, 446.
- Diarium Comitiorum Regni Hungariæ. (1790/91.) 2 t. Budæ 1791. [Id. Diarium 1791.] 280, 384, 428.
- Directorium Oder Ordnung, Nach welcher derer Herren Ungarischen Ständten Herren Deputirte den Einzug Anno 1722. den 3. Julii nach Hof zu der Kayserl. öffentlichen Audientz gehalten haben. (Müncheni Kgl. Bayerisches Geheimes Staatsarchiv, »Kasten Schwarz 386/4.«) II, 268.
- Dock, Der Souveränitätsbegriff von Bodin bis zu Friedrich dem Grossen. Strassburg i. E. 1897. 11.
- Dodd, Modern Constitutions. 2 vol. Chicago 1909. 23.
- Domanovszky Sándor, ismertetés Bury értekezéséről. (Századok. XLI. évf., 1907.) 43.
- , A trónöröklés kérdéséhez az Árpádok korában. (Bp. Sz. CLVI. k., 1913.) (Kl.-ban is.) [Id. Trónöröklés.] — U. e. németül Zur Frage der Thronfolge im Zeitalter der Árpáden. (Ung. R. Jahrg. III, 1914.) 4, 44, 49, 50, 52—54, 57.
- Dopsch, l. Schwind.
- Dove, Die pragmatische Sanction in Schlesien. (Z. des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens. Bd. XIV, Breslau 1878.) 215.
- Draskovichianus, Gryphus — ... Joannis Draskovich Perpetui de Trakostain, ... Viennæ [1692.] (Budapesti egyetemi könyvtár, »M. V. 409.«) 475.
- Dumont, Corps universel diplomatique du droit des gens. Amsterdam et La Haye 1726—39. (MNM., »I. publ. E. 18. 2.«) 164, 203, 216, 335.
- Dungern, Problem der Ebenbürtigkeit. München u. Leipzig 1905. [Id. Ebenbürtigkeit.] 353, 356—358.
- , Grenzen des Fürstenrechts. München u. Leipzig 1906. [Id. Fürstenrecht.] 353—356.

- , Thronfolgerecht und Blutsverwandschaft der Deutschen Kaiser seit Karl dem Grossen. 2. Aufl. Papiermühle 1910. [Id. Thronfolgerecht.] 4, 5.
- Dux Adolf, l. Emlékkönyv.
- Dyoff, Die Lösung der bayerischen Königsfrage. (Annalen des Deutschen Reichs. Jahrg. XLVI, München u. Berlin 1913.) 403.
- Eckhart Ferenc, Nyílt levél a szerkesztőhöz. (Századok. XLIX. évf., 1915.) 36.
- Eisenlohr, Die Thronfolgerechte der Kognaten in Baden. Heidelberg 1905. (Disszertáció.) 19.
- Emlékkönyv, Koronázási —. (A szöveget írta Falk Miksa és Dux Adolf.) Pest, 1867. 380.
- Endlicher, Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Sangalli 1849. [Id. Monumenta.] 49, 380.
- Eöttevényi Nagy Olivér, A magyar közjog tankönyve. 2. kiad. Kassa, 1911. 435.
- , Ungarns gutes Recht. (S.-A. aus d. Z. für Politik. Bd. X, H. 1.) Berlin 1917. 464.
- Erbfolge-Krieg, Oesterreichischer — 1740—1748. (Geschichte der Kämpfe Oesterreichs. Hsg. v. d. Direction des k. u. k. Kriegs-Archivs. 4 Bd. Wien 1896—900.) Bd. I, 2 T. (1896.) 103, 221, 224, 225, 265.
- Erbfolgs-Ordnung, Unstrittige — Des Allerdurchlauchtigsten Ertz-Hauses Oesterreich, ... Schweidnitz 1740. (Budapesti egyetemi könyvtár, »Gb 4r 515.«) 223.
- Erdődy Gábor Antal gróf, l. Salutatio.
- Érdy János, l. Hartvik.
- Erekly István, Jogtörténelmi és közigazgatási jogi tanulmányok. I—II. r. Eperjes 1914. 147, 148, 156, 220, 351, 352, 408, 409, 418—423, 452.
- Esméin, Cours élémentaire d'Histoire du Droit français. 6e éd. Paris 1901. 373.
- Evsebius Verinus [Benzur József], Commentatio iuridica critica de hereditario ivre serenissimæ domus Austriacæ in apostolicum regnum Hungariæ de ivre eligendi regem, quod ordinibus inclitis regni Hungariæ quondam competeat, etc. Viennæ et Lipsiæ 1771. (MNM., »Hung. j. 3078.«) 46.
- Examen des reflexions d'un Patriote Allemand Impartial sur la demande de la Garantie de la Pragmatique Imperiale. (Szerző és hely nk.) 1732. (Müncheni K. Bayerisches Geheimes Staatsarchiv, »Nr. 386/10.«) 223.
- Faber, Europäische Staats-Cantzley. 115 T. Nürnberg 1697—760. 223.
- Falk Miksa, l. Emlékkönyv.
- Fayer Gyula, l. Szilágyi Dezső bezzédei.
- Federl, Entwurf eines Hausgesetzes für die standesherrlichen Häuser Deutschlands. (Annalen des Deutschen Reichs. Jahrg. XLVI—XLVII, 1913—4. 408.
- Feigius, Wunderbahrer Adlerschwung, Oder Fernere Geschichts-Fortsetzung Ortelli Redivivi et continuati. 2 T. Viennæ 1694. (MNM., »Hung. h. 530. 4°.) 117.
- Fejér, Georgius, Codex diplomaticus Hungariæ ecclesiasticus ac civilis. Prodomus, 11 t. Budæ 1829—44. [Id. Codex.] 28, 55, 59, 62—64, 66, 68, 70, 74, 379, 388.
- Fellner, Über einen Widerspruch zwischen dem »Pactum mutue successionis« von 1703 und der pragmatischen Sanktion von 1713. (Festgaben zu Ehren Max Büdingers. Innsbruck 1898.) 169.
- Ferdinandy Gejza, Magyarország közjogi viszonya Ausztriához. Budapest, 1892. 431.
- , A koronázás és közjogi jelentősége. (Kl. az Athenaeum III. évf.-ából.) Budapest, 1893. [Id. Koronázás.] 32, 375, 377.

- , A királyi méltóság és hatalom Magyarországon. Budapest, 1895. [Id. Kir. mélt.] 5, 16, 44, 56—58, 103, 361, 375, 377, 391, 398, 431.
- , Az államalkotó szerződések (belső államszerződések) a magyar közjogban. (Kl. az Athenaeum. X—XI. évf.-ából.) Budapest, 1902. [Id. Államszerződések.] 30, 70, 76, 81, 431, 432, 434, 442, 445.
- , Magyarország közjoga. Budapest, 1902. [Id. Közjog.] 16, 359, 361, 431, 432.
- , Korona és monarchia. (MJÉ. XXVIII. k., 4. f., 1903.) 32.
- , I. Jászai, Válasz.
- , A rendi elemek a magyar alkotmányban. (MTA-i Értekezések a társadalmi tudományok köréből. XIII. k., 9. sz.) Budapest, 1907. [Id. Rendi elemek.] 26, 27, 29, 30, 32—35, 37, 70, 76, 80, 81, 442.
- , Staats- und Verwaltungsrecht des Königreichs Ungarn und seiner Nebenländer. Übers. v. Schiller, Heinrich. (Bibliothek des Öffentlichen Rechts. Hsg. v. Scholz u. Stöck. Bd. XVI.) Hannover 1909. [Id. Staatsrecht.] 16, 375.
- , A magyar alkotmányjog tankönyve. Budapest, 1911. 431.
- , A trónbetöltés kérdése az Árpád-házi királyok korában. (Bp. Sz. CLIV. k., 1913.) [Id. Trónbetöltés.] — U. e. németül Die Thronfolge im Zeitalter der Könige aus dem Arpadenhouse. (Ung. R. Jahrg. II, 1913.) — Kivonat az Akadémiai Értesítőben. XXIV. k., 6—7. f., Budapest, 1913. 52, 53, 56, 57.
- , A szent korona. (Bp. Sz. CLXIX. k., 1917.) 379.
- és Schiller Bódog, A practica sanctio és a házi törvények. (MJÉ. XXVI. k., 5. f., 1903.) [Id. PSH.] 319, 324, 327, 334, 339, 340, 342, 346, 351, 352, 358, 361.
- Fessler—Klein, Geschichte von Ungarn. 5 Bd. Leipzig 1867—83. 179.
- Feszler, Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen. 10 T. Leipzig 1815—25. 515.
- Firnhaber, Beiträge zur Geschichte Ungerns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. 1490—1526. (S.-A. aus d. AKÖG. Bd. II.) Wien 1849. [Id. Beiträge.] 79—81.
- , Die Krönung Kaiser Maximilian's II. zum Könige von Ungern 1563. (AKÖG. Bd. XXII, 1859.) 99.
- , Urkunden zur Geschichte des Anrechtes des Hauses Habsburg auf Ungern. (S.-A. aus d. AKÖG. Bd. XXIV.) Wien 1860. [Id. Urkunden.] 78, 87, 88, 90, 92, 93.
- Fischel, Die Verfassung Englands. Berlin 1862. 13, 23.
- F[läm]itzer, J[ohann] N[ikolaus], Das, Durch die Oesterreichische Clemenzen, wiederum Erquickte Königreich Ungarn... Durch sonderbare Anmerkungen über die Diätal-Proposition de dato 31. Octobr. 1687 verfasst von J. N. F. (Szerző nk.) (Müncheni Staatsbibliothek, »Eur. 379/33.«) 117, 128, 150, 151.
- , Der In Böhmische Hosen ausgekleidete Ungarische Libertiner. Oder des Glorwürdigsten Erzhauses Oesterreich Festgesetztes Souverain- und Erb-Recht In Königreich Ungarn. Würzburg 1688. (MNM., »Germ. 2033.«) 128.
- , Ewige Vermählung Des Glorwürdigsten Erz-Hauses Oesterreich, mit der Ungarischen Königs-Cron. Nürnberg 1688. (MNM., »Hung. j. 571.«) 128.
- Fleischmann, I. Stengel u. —, Fournier, Zur Entstehungsgeschichte der pragmatischen Sanktion Kaiser Karl's VI. (Sybels Historische Z. Bd. XXXVIII, München 1877.) 166, 169, 172, 285.
- Fraknói Vilmos, Pázmány Péter

- és kora. 3 k. Pest, 1868—72. (Ez még Frankl név a.) 101.
- , A magyar országgyűlések története. (Kl. a MOE. I—VII. k.-éből.) 6 k. Budapest, 1874—81. [Id. MOT.] 99.
- , A magyar országgyűlések története I. Ferdinánd király alatt. (Kl. a MOE. I—IV. k.-éből.) Budapest, év nk. 88.
- , II. Ulászló királyllyá választása. 3 közl. (Századok. XIX. évf., 1885.) [Id. II. Ulászló.] 78, 79.
- , XI. Incze pápa és Magyarország felszabadítása a török járom alól. (VMO. II. sor., II. k., 1886.) 116.
- , Pázmány Péter. (MTÉ. II. évf., 1886.) 101.
- , Az 1485-ik évi nádori czikkelyek. (Századok. XXX. évf., 1899.) [Id. Nádori cikkek.] 77, 88.
- , Werbőczy István életrajza. (MTÉ. XV. évf., 1899.) [Id. Werbőczy.] 83, 84, 89.
- , Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkal. 3 k. Budapest, 1901—3. [Id. Szent-szék.] 60, 116.
- , Mária V. István leánya nápolyi királyné. (Kl. a Bp. Sz. CXXV. k.-éből.) Budapest, 1906. 63.
- , A királyi trónöröklés rendje az Árpádok korában. (Katholikus Szemle. XXVII. k., Budapest, 1913.) (Kl.-ban is.) [Id. Trónöröklés.] — U. e. németül Die Thronfolgeordnung im Zeitalter der Arpaden. (Ung. R. Jahrg. II, 1913.) — Kivonatossan az Akadémiai Értesítőben. XXIV. k., 2. f., 1913. 46, 50—52, 56, 58, 60—63, 65, 391.
- , Az első Habsburg-király trónrajutása Magyarországon. (Századok. XLVII. évf., 1913.) [Id. Első Habsburg.] 70, 381.
- , Wenzel király megválasztása 1301-ben. (Századok. XLVIII. évf., 1914.) — U. e. németül Wenzels Wahl zum König von Ungarn (1301). (Ung. R. Jahrg. III, 1914.) 62.
- és Károlyi Árpád, Magyar országgyűlési emlékek. Szerk. — — —. (MTE. IV. oszt.) Eddig 11 k. Budapest, 1874—99. [Id. MOE.] 88, 93, 96—98.
- Frank Ignác, Közigazság törvénye Magyarhonban. 2 k. Buda, 1845. 445.
- Frank Sala, I. Lechner.
- Frisch, Die Verantwortlichkeit der Monarchen und höchsten Magistrate. Berlin 1904. 400.
- , Der Thronverzicht. Tübingen 1906. [Id. Thronverzicht.] 400—402, 406, 407.
- Gábor Gyula, Hohenberg Zsófia hercegnő és gyermekeinek jogi helyzete Magyarországon. Budapest, (év nk.) 349, 359, 361, 366.
- Gachard, Mémoire sur l'acceptation et la publication aux Pays-Bas de la Pragmatique Sanction de l'Empereur Charles VI. (Mémoires de l'Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux arts de Belgique. T. XX, Bruxelles 1847.) 216.
- Gelich József és Thallóczy Lajos, Raguza és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára. Budapest, 1887. 69.
- Gengler, Das deutsche Privatrecht in seinen Grundzügen. 4. Aufl. Erlangen u. Leipzig 1892. 358.
- Gerber, Über öffentliche Rechte. Tübingen 1852. 432.
- , Grundzüge eines Systems des deutschen Staatsrechts. Leipzig 1865. [Id. Grundzüge.] 10, 12, 13, 453.
- , Ueber die Theilbarkeit deutscher Staatsgebiete. (Aegidis Z. H. II, 1865.) 11.
- , System des deutschen Privatrechts. (Bearb. von Cosack.) Jena 1895. 358.
- Gerechtsamen, Die Gegen die Pragmatische Sanction Des Höchstseeligsten Kaisers, Carls des Sechsten Vertheidigten — Eines Dritten, Oder Neu-eröffnetes Pragmatisches Archiv. (Szerző nk.) Frankfurt am Mayn 1742. (MNM., »Germ. 2195. 4°«) 224.

- Geschichte morganatischer und legitimirter Fürsten- und Grafen-Ehen in Deutschland. (Szerzőnk.) Halle 1874. 348.
- Gesprache, Von denen neuesten Begebenheiten der Welt handelnde — im Römischen Reich... Worinnen... die eigentliche Beschaffenheit der Pragmatischen Sanction und des jetzigen Reichs-Vicariats deutlich erkläret... (Szerző nk.) Franckfurt am Mayn 1741. (*Budapesti egyetemi könyvtár*, »Ga 4^r. 1870.«) 224.
- G é v a y, A n t o n, Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte. 3 Bd. Wien 1838—42. 90.
- G i e r k e, Die juristische Persönlichkeit des hochadeligen Hauses. (Grünhuts Z. Bd. V, 1878.) [Id. Hochadeliges Haus.] 7, 360, 448.
- , Deutsches Privatrecht. (Binding, Systematisches Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft. Abt. II, T. 3.) 2 Bd. Leipzig 1895—905. 358.
- , Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien. (Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Reichsgeschichte.) 3. Aufl. Breslau 1913. 425.
- , Die Grundbegriffe des Staatsrechts und die neuesten Staatsrechtstheorien. (Unveränderter Abdruck der in d. Z. für die gesamte Staatswissenschaft 1874 H. 1 u. 2 erschienenen Abhandlung.) Tübingen 1915. 10.
- G i n d e l y, Ueber die Erbrechte des Hauses Habsburg auf die Krone von Ungarn in der Zeit von dem Jahre 1526—1687. (S.-A. aus d. AÖG. Bd. LI.) Wien 1873. 88, 93, 95—99, 101, 103.
- G o l d a s t [u s], De Bohemiæ regni, incorporatumque provinciarum, iuribus ac privilegiis; necnon de hereditaria Regiæ Bohemorum familiæ successionē. Francofordiæ 1627. (Münchener Staatsbibliothek, »I. publ. G. 527.«) 71.
- , Zwei Rechtliche Bedenken Von der Succession vnd Erbfolge desz Königlichen Geschlechts vnd Stamms in beyden Königreichen Hungern vnd Böhheim. Franckfurt am Mayn 1627. (MNM., »Hung. j. 595.« és »Austr. 669.«) 88, 90, 91.
- , Collectio variarum consiliorum de svecensione et jure hereditario familiæ regiæ in Hvngariam Bohemiam acquisitasque provincias. (Commentarii de regni Bohemiæ, incorporatarumque provinciarum iuribus ac privilegiis. T. II.) Francofurti ad Moenum 1719. (MNM., »Austr. 144.«) 90.
- G o l d s c h m i e d t K á l m á n, A trónörökösödés kérdése az 1687—88-i országyűlésen. (Történeti Értekezések. 7. sz.) Budapest, 1914. 113, 116, 117, 128, 140, 149, 476.
- G o m b o s F. A l b i n, Történetünk első századaiból. 2 közl. (Századok. XLV. évf., 1911.) — Nagy részben u. e. németül König Peter von Ungarn. (Ung. R. Jahrg. I, 1912.) 48.
- G ö h r u m, Geschichtliche Darstellung der Lehre von der Ebenbürtigkeit. 2 Bd. Tübingen 1846. 352.
- G ö r l i n, Theatri Europæi continuati Dreyzehender Theil. Franckfurt am Mayn 1698. (MNM., »Eur. 94. 20.«) 117.
- G ö z, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg. (Öff. R. d. G. Bd. II, 1908.) 400.
- G r a s s m a n n, I. S e y d e l.
- G r i b o w s k i, Das Staatsrecht des russischen Reiches. (Öff. R. d. G. Bd. XVII, 1912.) 5, 373.
- G r o s s i n g, F r a n c i s c u s R u d o l p h u s, Jus Publicum Hungariæ. Halæ Saxonom 1786. 36, 378, 457.
- G r o t i u s, De iure belli ac pacis. Ed. 1. Francofurti 1625. 113, 128, 210, 442.
- G u g l i a, Das Theresianum in Wien. Vergangenheit und Gegenwart. Wien 1912. 164.
- G u n d l i n g, De renunciatione Hære-

- ditatum Filiarum illustrium. Halle 1729. 194.
- Gustermann, Anton Wilhelm, Versuch eines vollständigen österreichischen Staatsrechtes. I. T. Wien 1793. [Id. Österreichisches Staatsrecht.] 378, 393.
- , Die Ausbildung der Verfassung des Königreiches Ungern. 2 Bd. Wien 1811. [Id. Ausbildung.] 36, 457.
- , Ungerisches Staatsrecht. Wien 1818. [Id. Staatsrecht.] 36, 267.
- [Guymier], Pragmatica sanctio. Continet tabula amplissima materias plures hic delitentes. Paris 1510. (MNM., »J. can. 1516.«) 192.
- Gürtler, Zollgemeinschaft und Pragmatische Sanktion. Graz u. Leipzig 1916. 464.
- Győry Elek képviselőházi beszéde 1900 november 3-án. (Képv. Napló. 1896—901. XXX. k.) 337.
- Gyulai Pál, Még egyszer Kossuth és a pragmática sanctio. (Bp. Sz. XXVI. k., 1881.) 281.
- Habsburg-ház, A — rokonsága az Árpád-házzal. (Szerző nk.) (Magyar Szemle. IX. évf., Budapest, 1897.) — U. e. Századok. XXXI. évf., 1897. 121.
- Hajnik Imre, Magyarország és a húbéri Európa. Pest, 1867. 25.
- , Alkotmány és jog az Árpádok alatt. Pest, 1872. 25.
- , Egyetemes európai jogtörténet. 5. kiad. Budapest, 1900. 31, 34.
- Hamann, Die deutschen Standesherrn und ihre Sonderrechte. Donaueschingen 1888. 354.
- Hammer-Purgstall, Ueber die rechtmässige Thronfolge nach den Begriffen des moslimischen Staatsrechtes, besonders in Bezug auf das osmanische Reich. (Abhandlungen der I. Classe der Akademie der Wissenschaften. Bd. III, Abt. 3.) München 1841. 24.
- Hanthaler, I. Peklarn.
- Harttung, Die Thronfolge im Deutschen Reiche bis zur Mitte des elften Jahrhunderts. (FDG. Bd. XVIII, 1878.) 4.
- Hartvik, Szent István első magyar király¹ életirata — regensburgi püspök szerint. A Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött frankfurti codexből átirta és fordította Erdy János. Pest, 1854. 47, 48.
- Hatschek, Englisches Staatsrecht. (Hb. d. öff. R. IV, II, 4, 1905.) 2 Bd. 13.
- , Allgemeines Staatsrecht. (Sammlung Gösch.) 3 T. Leipzig 1909. 345, 354.
- , Das Staatsrecht des vereinigten Königreichs Grossbritannien-Irland. (Öff. R. d. G. Bd. XXV, 1914.) 13.
- Hauke, Die Lehre von der Ministerverantwortlichkeit. Wien 1880. 400.
- , Die geschichtlichen Grundlagen des Monarchenrechts. Wien u. Leipzig 1894. [Id. Monarchenrecht.] 96, 103, 108, 109, 169, 196—198, 216, 354, 393, 400, 420, 455.
- , Kaiserliches und königliches Haus. (Österr. Staatswb. 1. Aufl. Wien 1895—7, Bd. II.) 196.
- , Grundriss des Verfassungsrechts. (Grundriss des österreichischen Rechts. Bd. III, Abt. 1.) Leipzig 1905. 436.
- , Pragmatische Sanktion. (Österr. Staatswb. 2. Aufl. Bd. III.) 436.
- Hauptmann, Das Ebenbürtigkeitsprinzip in den Familien des deutschen Hochadels. (AÖR. Bd. XVII, 1902.) 353.
- , Modernes Fürstenrecht. (AÖR. Bd. XXI, 1907.) [Id. Fürstenrecht.] 360, 453.
- Häberlin, Abriss einer umständlichen Historie der Pragmatischen Sanction von deren Errichtung bis auf den Todt Kayser Carls VI. Helmstädt 1746. (Münchener Staatsbibliothek, »I. publ. G. 1237.« [Id. Abriss.] 191, 192, 213.
- , Kleine Schriften vermischten Inhalts aus der Geschichte und dem Teutschen Staatsrechte. 3 Stücke. Helmstädt

1775. (Müncheni *Staatsbibliothek*, »Opp. 486.«) 191.
- Heffter, Die Sonderrechte der souveränen und der mediatisierten vormals reichsständischen Häuser Deutschlands. Berlin 1871. 352, 392, 408.
- Hegedűs Lajos, A magyar közjog alapvonalai. Pest, 1861. 433.
- Held, System des Verfassungsrechts der monarchischen Staaten Deutschlands. 2 T. Würzburg 1856—7. [Id. System.] 11, 432, 453.
- , Ueber die geschichtliche Entwicklung des deutschen Thronfolgerechts. (Aegidis Z. H. II, 1865.) 11, 13.
- Helfi Ignác, l. Kossuth Lajos iratai.
- Henrich, Walter, Besprechung von Páls Werk. (ÖZÖR. Jahrg. II, 1915.) 468.
- Herchenhahn, Geschichte der Regierung Kaiser Josephs, des Ersten. 2 Bd. Leipzig 1786—9. 113, 114, 117, 476.
- Het vyfde deel vande Placcaerten ende Ordonnantien vande Hertoghen van Brabant Prinzen van dese Nederlanden. (Placcaerten, Ordonnantien, Edicten, Reglementen, Tractaeten ende Privilegien in dese Nederlanden. T. V.) Brussel 1738. (Bécsi *Allami ltár könyvtára.*) [Id. Placcaerten.] 203, 215, 216.
- Heuter[u]s, Rerum Austriacarum libri XV. (Opera Historica Omnia. Pars II.) Lovanii 1643. (Müncheni *Staatsbibliothek*, »Belg. 76.«) 71.
- Hildebrand, l. Weiske.
- Holtzendorff, Rechtslexikon. (Encyklopädie der Rechtswissenschaft. T. II.) Hsg. v. —. 3. Aufl. 3 Bd. Leipzig 1880—1. 357.
- , l. rj. Encykl.
- Hopf János, Magyarország sarkalatos törvényei, s államjogi fejlődése 1848-ig. Gróf Széchenyi István hagyományaiból kiadta Török János. Pest, 1864. (Boromisza Jenő a kalocsai érseki könyvtárban talált hiteles adatok [32.997. sz. kötet jegyzete és a Pesti Hirlap 1879 december 28-i sz.-ának »Összeesküvés a döblingi tébolydában« c. cikke] alapján kimutatta, hogy tévedés volt az előbbi munkát Széchenyinek tulajdonítani. Szerzője Hopf János kalocsai kanonok, Széchenyi meghitt barátja volt. Századok. XXXVIII. évf., 1904, 802. l.) 91.
- Horánszky Nándor képviselőházi beszéde 1900 november 3-án. (Képv. Napló. 1896—901. XXX. k.) 349.
- Hormayr, Ueber Minderjährigkeit, Vormundschaft und Grossjährigkeit im österreichischen Kaiserstaat und Kaiserhause. Wien 1808. 391, 393.
- [Horneck], l. Ottokar.
- [Hornick], Jus Hispano-Austriacum assertum. (Hely nk.) 1701. (MNM., »J. publ. E. 341. 4°.«) 442.
- Horvát István, Verbótti István emlékezete. II. k. (Az I. k. nem jelent meg.) Pest, 1820. 92.
- Horváth Béla, l. Kottauer.
- Horváth János, Magyar királyság közjoga. Budapest, 1894. 431.
- , Az 1722/23 I. II. III. törvénycikkkek által elfogadott *pragmatica sanctio* lényege és annak helyzete a magyar közjogban. Márkus Dezső, Polner Ödön és Concha Győző felszólalásaival. (MJÉ. XVI. k., 4. f., 1898.) [Id. PS.] 280, 282, 428, 431, 433, 435, 445.
- , Adalékok a *Sanctio Pragmatica* értelmezéséhez a magyar közjog szempontjából. (Huszadik Század. I. évf., Budapest, 1900.) 431.
- Horváth Jenő, A XIX. század alapvetése. A nagyhatalmak megalakulása. 1648—1715. Gyula, 1910. 109.
- Horváth Mihály, Magyarország történelme. 2. kiad. 8 k. Budapest, 1871—3. 102, 117, 135, 136, 156, 178, 228, 235, 240, 241, 252, 264, 265, 381.
- H. S. dr., A *pragmatica sanctio* elfogad-

- atása. (Politikai Magyarország. I. k. Budapest, 1912.) 265.
- Huber, Geschichte Österreichs. 5 Bd. Gotha 1885—96. 85, 98.
- , Ausztria története. (Átdolgozta Baróti Lajos.) 3 k. Budapest, 1899—901. 78, 85, 88.
- u. Dopsch, Österreichische Reichsgeschichte. 2. Aufl. Wien, Prag u. Leipzig 1901. 98, 101, 103, 108, 109.
- Hubrich, Fränkisches Wahl- und Erbkönigthum zur Merovingerzeit. Königsberg 1889. (Dissertáció. Müncheni Staatsbibliothek, »I. publ. G. 353^g.«)
- Hugelmann, Die deutsche Königswahl im corpus iuris canonici. (Gierkes Untersuch. H. XCVIII, 1909.) 5.
- Hübner, Reales Staats-, Zeitungs- und Conversations-Lexicon. 2. Aufl. Leipzig 1764. 192.
- Illés József, Az ujkori alkotmányfejlődés elemei. Budapest, 1898. 25.
- , A magyar társadalom és állam szervezete a honfoglalás korában. (Árpádok.) 42.
- , Staatsrechtliche Alchimie. (Pester Lloyd vom 29. August 1915, Morgenblatt.) 468.
- , A szent korona a koronázásnál. (JK. LI. évf., 48. sz., 1916.) 379.
- , A magyar czímer és a királyi czím története 1804-től kezdve. (MTA-i Értekezések a történeti tudományok köréből. XXIV. k., 6. sz.) Budapest, 1917. 439.
- Imrik József, A pragmatica sanctio keletkezésének története. Pest, 1866. 284.
- Írásai, 1830. Esztendő Szent Mihály Havának 8. napjára rendeltetett Magyar Országgyűlésének —. Posonyban, 1830. 384.
- Isthvanfi[us], Nicolaus, Historia regni Hungariae, post obitum gloriosissimi Matthiae Corvini regis. Viennae, Pragae et Tergesti 1758. 78, 93, 98.
- Jäger, Die Wiederaufrichtung der gemeinsamen Reichsvertretung. Wien 1912. 437.
- , Über den Aufrechtbestand des gesamten Reichsrates der Monarchie. (Österreichische Z. für Verwaltung. Jahrg. XLVI, Wien 1913.) 438.
- , Die Königskrönung in Ungarn. (Österreichische Z. für Verwaltung. Jahrg. XLVII, 1914.) [Id. Königskrönung.] 378, 438.
- , Zum Monarchismus der österreichischen Reichsverfassung. Wien 1915. [Id. Monarchismus.] 375, 438.
- Jakab Elek, A pragmatica sanctio története Erdélyben. 4 közl. (Századok. XIII. és XIV. évf., 1879—80.) 303—306, 309, 311.
- Jászay Pál, A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. I. k. Pest, 1846. 83, 88, 89—92.
- Jászi Viktor, A pragmatica sanctio és a házi törvények. (MJÉ. XXV. k., 1. f., 1902.) [Id. PSH.] 207, 262, 319—323, 326, 333—335, 338, 350.
- , Válasz a pragmatica sanctio és a házi törvények tárgyában. Polner Ödön, Schiller Bódog és Ferdinandy Géza felszólalásaival. (MJÉ. XXVIII. k., 3. f., 1903.) [Id. Válasz.] 324, 334.
- Jekelfalussy József, I. Nagy Ernő, Magyarország alkotmánya.
- Jellinek, Die Lehre von den Staatenverbindungen. Berlin 1882. 432.
- , Der Einfluss des Religionsbekenntnisses auf das Thronfolgerecht in der österreichisch-ungarischen Monarchie. Ein Beitrag zur Geschichte der pragmatischen Sanction. (S.-A. aus d. Festgabe der Heidelberger Juristenfacultät für E. I. Bekker.) Berlin 1899. [Id. Einfluss.] 206—208.
- , System der subjektiven öffentlichen Rechte. 2. Aufl. Freiburg 1905. [Id. System.] 10—14, 400, 407.
- , Der Kampf des alten mit dem neuen Recht. Heidelberg 1907. (U. e. Schrif-

- ten. Bd. I, S. 392—427.) [Id. Kampf.] 12, 390.
- , *Ausgewählte Schriften und Reden.* 2 Bd. Berlin 1911. [Id. Schriften.] 12, 18, 19, 390, 400, 407.
- , *Allgemeine Staatslehre.* 3. Aufl. Berlin 1914. [Id. Staatslehre.] 5, 10, 13, 17, 18, 24.
- J. N. F., I. Flämitzer.
- Joó Gyula, A magyar törvény fogalma és jogi természet. I—II. r. Kecske-mét, 1908—10. 32, 35, 116, 442.
- Kalmár Antal könyve »Beksics Gusztáv történet- és jogírása« című elkobzott könyv második kiadása. Budapest, 1903. 281.
- , Uj dualizmus. Budapest, 1909. 421.
- , Hol vannak a pragmatika szankciók? (Pesti Napló 1913 április 27-i sz.) — U. e. Pesti Hírlap 1914 június 11-i sz. 275.
- Kamptz, Literatur der Verfassung des königlichen Hauses. Berlin 1824. 408.
- Kapitány Kálmán, Egy támadásról Fiume államjogi kapcsolata ellen. Budapest, 1916. 301.
- Katona, Stephanus, Historia critica regvm Hvgariæ. 42 t. Pestini 1778 — Budæ 1817. [Id. Historia.] 60, 63, 66, 68, 69, 83, 85, 98, 100, 117, 127, 128, 132.
- Kazy, Franciscus, Historia regni Hungariæ. 3 t. Tyrnaviæ 1738—49. 102.
- Kekule v. Stradonitz, Hoher Adel. (Posener, Rechtslexikon. Bd. I.) 356.
- Kelsen, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre. Tübingen 1911. 10, 14.
- Kemény, Johannes, liber baro, Commentatio historico-jvridica de jvre svedcedendi serenissimæ domvs Avstriacæ in regnum Hvgariæ. Halæ Magdeburgicæ 1731. (MNM., »Hung. j. 745. 4°.«) 57, 71.
- Kérészy Zoltán, Rendi országgyűléseink tanácskozási módja. (Kl. a kas-sai kir. jogakadémia 1905—6. tanévi évkönyvéből.) Kassa, 1906. 266.
- , Adalékok a magyar kamarai pénzügyigazgatás történetéhez. Budapest, 1916. [Id. Adalékok.] 37, 160.
- Kin-nam-os, Epitome. (Kiad. Meinecke, Corpus Scriptorum historiae Byzantinæ. Bonnæ 1836.) 50—53, 55.
- Király János, Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugateurópai jogfejlődésre. I. k. Budapest, 1908. 4, 26, 32, 45, 48, 50, 55—57, 389.
- Királyfi Árpád, Az uralkodóház tagjainak állampolgári jogállása. (Kl. a JK. XLII. évf. 15. és 21. sz.-ából.) 2 f. Budapest, 1907. 194, 196, 197, 361.
- Kircz Andorné, I. Naumann.
- Kiss István, Magyar Közjog. 4. kiad. Budapest, 1888. 193, 413, 430.
- Klajić, O krunisanju ugarskih Arpadovica za kraljeve Dalmacije i Hrvatske. (1091—1207.) [A magyar Árpádok Dalmácia és Horvátország királyává koronázásáról. (1091—1267.)] (Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva. Nove serije sveska VIII. [A horvát régészeti társulat értesítője. Új sorozat VIII. k.] Zagreb 1905.) 378.
- , Nekoliko priloga za povjest hrvatske pragmatičke sankcije od god. 1712. [Néhány adalék az 1712. évi horvát pragmatika sanctio történetéhez.] (Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva. God. XIV. [Kr. horvát-szlavon-dalmát országos levéltár értesítője. XIV. évf.] Zagreb 1912.) [Id. Nekoliko priloga.] 285, 288, 291, 292, 294.
- , Priprave hrvatskoj pragmatičkoj sankciji od god. 1712. [Előkészületek az 1712. évi horvát pragmatika sanctióra.] (Hrvatska 1912 március 9-i sz.) 283.
- , O hrvatskoj pragmatičkoj sankciji. [A horvát pragmatika sanctióról.] (Ljetopis jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1913. XXVIII. svezak. [A Délsláv tudományos és

- művészeti akadémia 1913-ra szóló évkönyve. XXVIII. k.] Zagreb 1914.) 298.
- , Hrvatska pragmatička sankcija. [A horvát *pragmatica sanctio*.] (Preštampano iz 206. knjige »Rada« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.) [Kl. a Délsláv tudományos és művészeti akadémia »Rad« (=munkálatok)-jának 206. kötetéből.] Zagreb 1915. — U. e. németül *Die kroatische pragmatische Sanktion*. Übers. v. Georg Szabo. Zagreb 1915. [Id. KPS.] 178, 179, 283—296, 298—300.
- Klein, Beiträge zur Lehre der morgantischen Ehe. Erlangen 1897. (Diszertáció.) 358.
- Klopp, Das Jahr 1683 und der folgende grosse Türkenkrieg bis zum Frieden von Carlowitz 1699. Graz 1882. 112.
- , Corrispondenza epistolare tra Leopoldo I. imperatore ed il P. Marco D'Aviano capuccino. Graz 1888. 112.
- Kmety Károly, A magyar közjog tankönyve. 5. kiad. Budapest, 1911. [Id. Közjog.] 361, 413, 424, 436.
- , Nemzeti szimbolumaink térfoglalása. (Magyar Kultúra. III. évf. Budapest, 1915.) 438.
- , A koronázási hitlevél és annak módosítása. (Magyar Kultúra. IV. évf., 1916.) 385.
- , Törvényt a nádori méltóságról! (JK. LI. évf., 53. sz., 1916.) 399.
- , Üzenet a hitlevél-bizottságnak. 2 közl. (Budapesti Hírlap 1916 december 10-i és 12-i sz.) 385.
- Kobler, Memorie per la storia della Liburnica città di Fiume. 3 t. Fiume 1896. 217.
- Kogler, Besprechung von Turbas GT. (Monatsblatt des Vereins für Landeskunde in Niederösterreich. Bd. I, Wien 1902—3.) 470.
- Kohler, J. C., Handbuch des deutschen Privatfürstenrechts der vormaligen reichständischen, jetzt mittelbaren Fürsten und Grafen. Sulzbach 1832. 352.
- Kohler, Josef, I. rj. Encykl.
- Kollányi Ferenc, A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története. (Adalékok a veszprémi püspökség történetéhez. I.) Veszprém, 1901. 380.
- Kollar[ius], Adamus Franciscus, I. Vell[ius].
- Konstantin, Biborban-született, Die administrando imperio. (MHK. 110—136. l.) 42—44, 50, 52.
- Kónyi Manó, I. Deák Ferencz beszédei.
- Korbuly Imre, Magyarország közigazga. 3. kiad. Budapest, 1877. 430.
- Kormann, Die ministerielle Gegenzeichnung bei dem sogenannten Thronverzicht. (Grünhuts Z. Bd. XXXVIII, 1911.) 400.
- Kossuth és a *pragmatica sanctio*. (Bp. Sz. XXV. k., 1881.) — U. e. németül Kossuth und die pragmatische Sanction. (Ungarische Revue. Jahrg. I, Budapest 1881.) 281.
- Kossuth Ferenc képviselőházi beszéde 1900 október 30-án. (Képv. Napló. 1896—901. XXX. k.) 337, 338.
- , I. Kossuth Lajos iratai.
- Kossuth Lajos iratai. (I—III. k. Irataim az emigrációból; a IV—V. k.-t sajtó alá rendezte Helfi Ignác; a VI—XIII. k.-t Kossuth Ferenc.) Budapest, 1880—911. 281.
- Kosutány Ignác, A magyar alkotmány és jogtörténelem tankönyve. I. k. Budapest, 1895. 54.
- Kottannerin, Helene, Aus den Denkwürdigkeiten der — —. Leipzig 1846. 74.
- Kottauer Helén emlékirata. A magyar szent korona eloroztatásáról és ötödik László király megkoronáztatásáról. (Francia folyóirat után, amely magának a szerzőnek nevét is elferdítette, ford. Horváth Béla.) (Keeskemeti Lapok 1870 szeptember 10-i, 17-i és 24-i sz.) 74.
- Kovachich, Josephus Nico-

- I a u s, Sylloge Decretorum Comitium Inelyti Regni Hungariæ. 2 t. Pesthini 1818. 49, 75.
- K o v a c h i c h, Martinus, Georgius, Vestigia comitorum apud Hungaros. Budæ 1790. [Id. Vestigia.] 64—66, 72, 83, 88, 127, 176, 379, 381, 388.
- , Scriptores rerum Hungaricarum minores. 2 t. Budæ 1798. [Id. Scriptores.] 74, 99.
- , Supplementum ad Vestigia Comitiorum apud Hungaros. 3 t. Budæ 1798—801. [Id. Supplementum.] 55, 60, 70, 75, 92, 98, 100, 237, 379—380.
- K o v á t s A n d o r, A horvát pragmatika sanctio. (Pesti Hirlap 1915 június 20-i sz.) 298.
- K r a j n e r, Die ursprüngliche Staatsverfassung Ungarns seit der Gründung des Königthums bis zum Jahr 1382. Wien 1872. 46, 388.
- K r o n e s, Handbuch der Geschichte Oesterreichs. 4 Bd. Berlin 1880—1. [Id. Handbuch.] 81, 89.
- , Grundriss der Oesterreichischen Geschichte mit besonderer Rücksicht auf Quellen- und Literaturkunde. Wien 1882. [Id. Grundriss.] 89.
- K r ü g e r A l a d á r, A régensség a magyar közjogban. Nagyvárad, 1905. 391, 394, 395, 398, 399.
- K r ü g e r, Johannes, Grundsätze und Anschauungen bei den Erhebungen der deutschen Könige in der Zeit von 911—1056. (Gierkes Untersuch. H. CX, 1911.) 5, 49.
- K u k u l j e v i ć, I. Spomenici.
- , Jura Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. 3 partes. Zagrabiae 1861—2. [Id. Jura Regni.] 173, 283, 284, 290, 292, 293, 300, 301.
- , Ex diario vitae Balthasaris Pattachich. (Arkiv za povjestnicu jugoslavensku. Knj. X. [Archiv a délszláv történethez. X. k.] Zagreb 1869.) 285.
- K u n t z e, Der Gesamtakt, ein neuer Rechtsbegriff. (Festgabe der Leipziger Juristenfakultät für O. Müller.) Leipzig 1892. 439.
- K v a t e r n i k, Das historisch-diplomatische Verhältniss des Königreichs Kroatien zu der ungarischen St. Stephans-Krone. 2. Aufl. Agram 1861. (MNM., »Hung. h. 3414^g.») 285.
- L a d á n y i G e d e o n, A magyar királyság alkotmánytörténete a szathmári békekötésig. 2 k. Debreczen, 1871. 66, 92, 101.
- L a f u e n t e, Historia general de España. 24 vol. Madrid 1850—61. 200.
- L a k i c s, Georgius Sigismundus, De hæreditario succedendi ivreducum primum, deinde regum Hungariæ inde ab origine monarchiæ usque ad nostra tempora. Viennæ 1809. 19, 36, 71, 98, 457.
- L a m b e r t y, Mémoires pour servir à l'histoire du XVIIIe siècle. 14 vol. La Haye 1724—39. 164.
- L a n d s b e r g, Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft. (Geschichte der Wissenschaften in Deutschland. Bd. XVIII, Abt. 3.) 2 Halbbd., 2 Notenbd. München u. Berlin (elöbbs Leipzig) 1898—910. 216, 538.
- L á n y i B e r t a l a n, A Fejérváry-kormány. Budapest, 1909. 376.
- L a s z o v s k i, Dnevnik baruna Baltazara Patačiča od god. 1687. do 1690. [Báró Patachich Baltazár naplója az 1687. évtől 1690-ig.] (Starine. Knj. XXVII, Zagreb 1895.) 136.
- L a y e r, Zur Lehre vom öffentlich-rechtlichen Vertrag. Graz u. Leipzig 1916. 439, 440.
- L e c h n e r Á g o s t o n, Magyar közjog. (— előadásai után készítette és javította F r a n k S a l a.) 9. kiad. Budapest, 1900. 413, 430, 433.
- L e g r e l l e, La diplomatie française et la succession d'Espagne. 2e éd. 4 t. Braine-le-Comte 1895—7. 199—201.
- L e h w e s s, Rechtsfragen bei der Verheirathung einer regierenden, insbe-

- sondere einer deutschen Fürstin mit einem auswärtigen bzw. ausländischen Prinzen. (AÖR. Bd. XII, 1896.) 354.
- Lentner, Grundriss des Staatsrechtes der österreichisch-ungarischen Monarchie. Wien 1885. 393.
- Lexicon, Grosses Universal —. 64 Bd. Halle u. Leipzig 1732—54. 192.
- Lindner, Die deutschen Königswahlen und die Entstehung des Kurfürstenthums. Leipzig 1893. 4, 49.
- Liske, Der Kongress zu Wien 1815. (FDG. Bd. VII, 1867.) 84, 91.
- Lœning, Ueber Heilung notorischer Missheiraten. Halle 1899. 353.
- , Die Autonomie der standesherrlichen Häuser Deutschlands nach dem Rechte der Gegenwart. Halle 1905. 7.
- Losers, Das angebliche Senioratsgesetz des Herzogs Brätislaw I. und die böhmische Succession in der Zeit des nationalen Herzogthums. (AÖG. Bd. LXIV, 1882.) 5, 53.
- Löffler, I. Bernatzik, Verfassungsgesetze.
- Löw Tóbiás, I. Récsi.
- Lvdolf, De introductiōe jvris primogenitivæ. Ed. 3. Jenæ 1733. (MTA. Könyvtára, »Jogt. F. 39.«) [Id. Primogenitura.] (Ed. 1. és 2. 1703 és 1711. L. Landsberg, i. m. Abt. 3, Halbbd. I, Notenbd., S. 103. Az ed. 3. közli csak a Standhafte Behauptung usw. c. röpiratot. Appendix, Fasc. I.) 71, 216, 223, 251.
- , De iure fœminarum illustrium tractatus nominico-politicus ad iura Germaniæ potissimum accommodatus. Ed. 2. Jenæ 1734. (Münchener Staatsbibliothek, »I. publ. G. 238.«) [Id. De iure fœminarum.] 194, 358.
- Luschin, Österreichische Reichsgeschichte. Bamberg 1896. [Id. Reichsgeschichte.] 169, 436.
- , Landstände. (Österr. Staatswb. Bd. III.) 220.
- Lustkandl, Das ungarisch-österreichische Staatsrecht. Zur Lösung der Verfassungsfrage historisch-dogmatisch dargestellt. Wien 1863. [Id. Staatsrecht.] 40, 46, 58, 71, 77, 96, 97, 103, 149, 267, 272, 281, 457.
- , Abhandlungen aus dem österreichischen Staatsrecht. Wien 1866. [Id. Abhandlungen.] 96, 97, 103, 457.
- , Der Kaiser und König in Österreich-Ungarn. (S.-A. aus d. 1. Aufl. d. Österr. Staatswb. Bd. II, Hälfte 1.) Wien 1895. [Id. Kaiser und König.] 108, 109, 169, 179, 187, 214, 216, 267, 272, 457.
- , Gesetz. (Österr. Staatswb. Bd. II.) 455.
- Mailáth, Josef, Graf, Hungaricæ res. Berlin 1908. 265.
- Mapes, Gualterius, De nugis curialium. (Oxfordi Bodleian Library, »Cod. Lat. 3578, XII.«) Kiad. Marczali, Árpádkori emlékek külföldi könyvtárakban. (Történelmi Tár. 1878. évf.) 51.
- Marci Chronica de gestis Hungarorum. (Toldy Ferenc kiad. és Szabó Károly ford.) Pestini 1867. [Id. Képes Krónika.] 47, 51, 53.
- Marczali Henrik, I. Mapes.
- , Magyarország története II. József korában. 3 k. Budapest, 1881—8. 247.
- , Magyarország története az Árpádok korában. (A magyar nemzet története. II. k.) Budapest, 1896. [Id. Árpádok kora.] 52, 53, 58.
- , Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig. (A magyar nemzet története. VIII. k.) Budapest, 1898. [Id. III. Károly kora.] 176, 211, 232, 237, 241, 244, 250, 264, 265, 280, 304, 507, 515.
- , A magyar történet külföldinek kézikönyve. Budapest, 1902. [Id. MTKK.] 50, 55, 89, 94.
- , Ungarische Verfassungsgeschichte. Tübingen 1910. 83.
- , Ungarisches Verfassungsrecht. (Öff.

- R. d. G. Bd. XV, 1911.) [Id. Verfassungsrecht.] 52, 280.
- , A pragmática sanctio új megvilágításban. (Bp. Sz. CLXIV. k., 1915.) — U. e. Az Ujság 1915 október 31-i sz. 148.
- Margalits Ede, Horvát történelmi repertorium. 2 k. Budapest, 1900—2. 217.
- Máriássy Béla, Magyarország közjoga. Győr, 1893. 430.
- Márki Sándor, Mária Magyarország királynéja 1370—1395. (MTÉ. I. évf., 1885.) 68.
- , II. Rákóczi Ferencz. (MTÉ. XXIII., XXV. és XXVI. évf.) 3 k. Budapest, 1907—10. 525.
- Márkus Dezső, l. Horváth János, PS. 435.
- , l. rj. MJL.
- , l. rj. MT.
- , Magyar közjog. (Magyar törvények Grill-féle kiadása.) 5. kiad. Budapest, 1910. [Id. Közjog.] 190, 406, 466, 467.
- Marschall v. Bieberstein, Verantwortlichkeit und Gegenzeichnung bei Anordnungen des obersten Kriegsherrn. Berlin 1911. 400.
- Martitz, Die Monarchie als Staatsform. Leipzig 1903. 10.
- Mauks Ernő, Az Árpádok kihalásáról. (Pesti Hírlap 1914 március 15-i sz.) 57.
- Maurenbrecher, Romeo, Grundsätze des heutigen deutschen Staatsrechts. Frankfurt 1837. 9.
- Maurenbrecher, W., Geschichte der deutschen Königswahlen vom zehnten bis dreizehnten Jahrhundert. Leipzig 1889. 4.
- Maurer, Cardinal Leopold Graf Kolonits Primas von Ungarn. Sein Leben und sein Wirken. Innsbruck 1887. 112.
- Mayer, Anton, Die letzten Habsburger. (Oesterreichische Geschichte für das Volk. Bd. X.) 2 Abtgen. Wien 1880—1. 190.
- Mayer, Ernst, Zu den germanischen Königswahlen. (ZRG. Germ. Abt. Bd. XXIII, 1902.) 48, 49.
- Mayer, Otto, Das Staatsrecht des Königreichs Sachsen. (Öff. R. d. G. Bd. IX, 1909.) 400.
- Mayer, Theodor, Der ungarische Gesetzartikel 11 von 1741. Seine Geschichte und seine staatsrechtliche Bedeutung. (S.-A. aus d. Festschrift des akademischen Vereins deutscher Historiker in Wien.) Wien 1914. 437.
- Meditatio ad August. Imperatoris Roman. Caroli VI. Sanctionem Pragmaticam de ordine succedendi... ejusque guarantiam generalem ab Imperio... (Szerző és hely nk.) 1732. (Müncheni K. Bayerisches Geheimes Staatsarchiv, »Nr. 386/10.«) 223.
- Meinecke, l. Kinnamos.
- Melhárd Gyula, Somogyvármegye a rendi országgyűléseken. I. 1661—1812. Veszprém, 1906. 256.
- Menner, Regentschaftsprobleme unter besonderer Berücksichtigung des bayerischen Staatsrechts. (Annalen des Deutschen Reichs. Jahrg. XLIX, 1913.) 393, 403.
- Meyer, Lehrbuch des deutschen Staatsrechts. (Bearb. von Anschütz.) 7. Aufl. I. T. München u. Leipzig 1914. 10, 12, 13, 23, 353, 356, 358, 376, 390, 394, 400, 402, 403, 407, 439, 453.
- M. H., A pragmática sanctio és Erdélyország pecsétje. (Századok. XLVIII. évf., 1914.) 306.
- Mohl, Das Staatsrecht des Königreiches Württemberg. 2. Aufl. 2 Bd. Tübingen 1840. 11, 13, 375, 453.
- Molina, De Hispaniorvm primogeniorvm origine ac natvra. Ed. 3. Coloniae 1588. (Ed. 1. 1573.) (Bécsi Hofbibliothek, »LXI. Ga. 15.«) 107.
- , De iustitia et iure tractatus, nimirum : de maioratibus. (T. III.) 6 t. Venetiis 1594. (Bécsi Hofbibliothek, »21. B. 11.«) 107.

- M o m m s e n, Sanctio pragmatica. (ZRG. Rom. Abt. Bd. XXV, 1904.) (Posthumus dolgozat.) 191.
- M o r e l l i, Il Re. Bologna 1899. 400.
- [M o s e r], Acta publica und verschiedene Andere Schrifften Die Succession in denen Oesterreichischen Erb-Landen und jetzregierender Röm. Kayserl. Majestät darüber errichtete Sanctionem Pragmaticam betreffend. (Szerző nk.) Erster Theil. Franckfurt am Mayn 1732. (MNM., »Austr. 1071.«) [Id. Acta.] 187, 209, 216, 223.
- , Teutsches Staatsrecht. 50 T. u. 2 T. Zusätze. Leipzig u. Ebersdorf 1737—53. 194.
- , Familien-Staats-Recht derer Teutschen Reichsstände. 2 T. Franckfurt u. Leipzig 1775. [Id. Familienstaatsrecht.] 8, 358.
- N a g y E r n ő, A korona és koronázás a magyar jogban. (A nagyvárad kir. jogakadémia almanachja az 1891—92-iki tanévről.) Nagyvárad, 1892. [Id. Korona.] 32, 374, 376, 385.
- , Magyarország alkotmánya. (Az ezredéves magyar állam és népe. Szerk. J e k e l f a l u s s y J ó z s e f. Budapest, 1896.) (Német, francia és angol nyelven is.) 373.
- , A házi törvények és a renuntiatio. (Kl. a JK. 1899. évi XXXIV. évf. 24. és 25. sz.-ából.) Budapest, 1901. [Id. A házi törv.] 194, 195, 349, 350, 408, 412, 413, 415, 420.
- , A trónöröklési törvény magyarázatához. (Jogállam. II. évf., 1903.) 457, 461.
- , Főherczeg. (MJL. III. k.) 108, 109, 343.
- , Házi törvények. (MJL. IV. k.) 408, 420.
- , Koronázás. (MJL. V. k.) 374, 376.
- , Renuntiatio. (MJL. VI. k.) 194.
- , Trónörökös. (PNL. XVI. k.) 29.
- , Magyarország közjoga. 7. kiad. Budapest, 1914. [Id. Közjog.] 13, 193, 298, 327, 361, 372, 373, 382, 391, 396, 412, 432, 433, 434, 442, 461.
- , A trónöröklés jogi természete és a koronázás. (JK. LI. évf., 53. sz., 1916.) 372.
- N a g y G é z a, Az Álmos-monda. Sepsi-Szent-György, 1884. 42.
- , Az Árpád-ház. (Turul. XI. k., 1893.) 44.
- , Az Árpád-ház mondai genealógiája. (Turul. XII. k., Budapest, 1894.) 42.
- , III. Béla király és Antiochiai Ágnes mint I. Ferencz József őfelségének ősai. 2 közl. (Turul. XVI. k., 1898.) 121.
- , Szent István király családi összekötetései. (Turul. XXIV. k., 1906.) 45.
- , Szent István vérsége és a magyar kútforrások. (Turul. XXV. és XXVI. k., 1907—8.) 45.
- , A Croyak. (Turul. XXX. k., 1912.) 45.
- , Trónöröklés az Árpádok alatt. (Turul. XXXII. k., 1914.) [Id. Trónöröklés.] 44, 45, 52, 53.
- N a g y I m r e, Anjoukori okmánytár. Szerk. —. (MTE. I. oszt., sorozaton kívül.) 6 k. Budapest, 1878—91. 57, 59, 62, 63.
- N a g y I v á n, Az utolsó Árpád-házi király trónra lépte. (MTA-i Értekezések a történelmi tudományok köréből. VI. k., II. sz.) Budapest, 1876. 45.
- N a u m a n n, Mitteleuropa. Berlin 1915.
- U. e. magyarul Középeurópa. (Ford. K i r c z A n d o r n é.) Budapest, 1916. 248.
- N e u d e g g e r, Geschichte der Bayerischen. Archive neuerer Zeit bis zur Hauptorganisation vom Jahre 1799. München 1881. 222.
- N i e b e l s c h ü t z, Commentatio de matrimonio ad Morganaticam. Halis 1851. 358.
- Okirattár, Vatikáni Magyar —. L. rj. [Id. VMO.] 63—65, 388.
- [O l e n s c h l a g e r], Geschichte des Interregni nach Absterben Kayser Carls VI. 4 T. Franckfurt am Mayn 1742—6. (MNM., »Germ. 2. 195. 4°.«) 221, 224.
- O p e t, Standes- und Rangverlust. (Deut-

- sche Juristen-Zeitung. Jahrg. VIII, 1903.) 405.
- u. Ehrenzweig, Zugehörigkeit in andere Häuser verheirateter Erzherrzoginnen zum Hause Habsburg-Lothringen. (Z. für Notariat und freiwillige Gerichtsbarkeit in Österreich. Jahrg. XLV, Nr. 13, Wien 1903.) 196.
- Ortilo, l. Peklarn.
- Ortvay Tivadar, Pozsony Város Története. 3 k. Pozsony, 1892—912. 266.
- , Pozsony város utczái és terei. Pozsony, 1905. [Id. Pozsony utcái.] 265, 266.
- , Mária II. Lajos magyar király neje. (1505—1558.) (MTÉ. XXX. évf., 1914.) [Id. Mária.] 77, 85, 88—90.
- Ottokar [von Horneck], Österreichische Reimchronik. (Hsg. v. Seemüller. Monumenta Germaniae Historica. T. V. 2 partes. Hannoverae 1890—3.) 388.
- Óvári Kelemen, A királyi hatalom az Árpádok korában. (Emlékkönyv Farkas Lajos tanárságának negyvenötödik éve alkalmából. Kolozsvár, 1914.) 29.
- Ökröss Bálint, A sanctio pragmatica. (JK. I. évf., 1866.) 187, 216.
- Pagenstecher, Die Thronfolge im Grossherzogtum Hessen. Mainz 1898. 24.
- Pál Alfréd, Bosznia-Hercegovina politikai szervezete. Budapest, 1913. 467.
- K. Papp Miklós, l. Széchenyi.
- Pauler Gyula, A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt. 2. kiad. 2 k. Budapest, 1899. 42, 55, 58.
- és Szilágyi Sándor, l. rj. [Id. MHK.] 42—44.
- Peklarn, Aloldus, de, Notulae anecdotae E Chronica Illustris Stirpis Babenbergicae in Osterrichia dominantis. (A Fr. Ortilone... excerpta, ... Notisque breviculis illustravit P. Chrysostomus Hanthaler.) Cremsij 1742. (MNM., »Austr. 1919ⁿ.) 47.
- Petrovics, Josephus, Introductio in ius publicum regni Hungariae. Viennae 1790. 103.
- Pez, Scriptores rerum Austriacarum. 3 T. Lipsiae 1721 — Ratisbonae 1745. 69, 74.
- Pfaff—Hofmann, Zur Geschichte der Fideicommiss. (S.-A. aus d. Excursen über österreichisches allgemeines bürgerliches Recht.) Wien 1884. (Bécsi Hofbibliothek, »49.622-B.«) 107.
- Pfeiffer, Über die Ordnung der Regierungsnachfolge in den monarchischen Staaten des Deutschen Bundes. 2 Bd. Kassel 1826. 23.
- Pflugk-Harttung, Zur Thronfolge in den germanischen Stammeestaaten. (ZRG. Germ. Abt. Bd. XI, 1890.) 3, 49.
- Philipp, August der Starke und die Pragmatische Sanktion. (Leipziger historische Abhandlungen. H. IV.) Leipzig 1908. 225.
- Philippovich, l. Starosolskyj
- , l. Turba, GPS.
- , Der wirtschaftliche Zusammenschluss. (Berliner Tageblatt vom 3. u. 4. März 1916, Morgenblatt.) 464.
- , Die wirtschaftliche Annäherung zwischen dem Deutschen Reich und seinen Verbündeten. (Wirtschaftszeitung der Zentralmächte. Jahrg. I, Nr. 2, Berlin 1916.) 464.
- , Österreichs und Ungarns Zollgemeinschaft. (Z. für Politik. Bd. IX, H. 1—2, 1916.) 464.
- Philipp, Die deutsche Königswahl bis zur Goldenen Bulle. (Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Bd. XXIV—XXVI, Wien 1857—8.) Neudruck in den Vermischten Schriften. Wien 1860, Bd. III. 4.
- Piloty, l. Seydel.
- Politei, l. Sanzione.
- Polner Ödön, Magyarország és Ausztria közjogi viszonya történeti kifejlődésében és jelen alakjában. Buda-

- pest, 1891. [Id. Magyarország és Ausztria.] 169, 433, 434, 442.
- , I. Horváth János, PS. 433.
- , A pragmatika sanctio és a házi törvények. MJÉ. XXV. k., 3. f., 1902.) [Id. PSH.] 319, 323, 326, 334, 338, 339, 351.
- , I. Jász, Válasz.
- , Az államalkotó szerződések (belső államszerződések) jogi természete a magyar közjogban. (Athenaeum. XI. évf., 1902.) [Id. Államszerződések.] 433, 446.
- , Trónöröklés. (MJL. VI. k.) 19.
- , Magyarország és Ausztria kapcsolatának jogi alapja. (Ünnepi dolgozatok Concha Győző egyetemi tanársága negyvenéves emlékére. Budapest, 1912.)
- U. e. kivonatossan ismertetve Jogállam. XI. évf., 1912. [Id. Jogi alap.] 432—434, 447—449, 451—453.
- , A magyar trónöröklés feltételei. (JK. LI. évf., 53. sz., 1916.) [Id. Feltételek.] 334, 339, 343.
- Polónyi Géza képviselőházi beszéde 1900 november 5-én. (Képv. Napló. 1896—901. XXX. k.) 197, 337, 416.
- , A királykoronázás Magyarországon. (Uj Nemzedék. I. évf., 3. és 4. sz., Budapest, 1914.) 378.
- képviselőházi beszéde 1915 december 1-én. (Képv. Napló. 1910—7. XXVII. k.) 279.
- Pórántal, Habsburgi Ágnes magyar királyné és Erzsébet hercegasszony, az Árpádház utolsó sarja. 2 közl. (Katholikus Szemle. II. k., 1888.) [Id. Ágnes királyné.] 61, 64.
- , Nagy Lajos 1326—1382. (MTÉ. VIII. évf., 1892.) 67.
- és Schönherr Gyula, Az Anjouház és örökösei. (A magyar nemzet története. III. k.) Budapest, 1895. 63.
- Posener, Die Staatsverfassungen des Erdballs. Charlottenburg 1909. 17, 23.
- , Rechtslexikon. 2 Bd. Berlin 1909. 356.
- Post, Die Anfänge des Staats- und Rechtslebens. Oldenburg 1878. 1.
- , Grundriss der ethnologischen Jurisprudenz. 2 Bd. Oldenburg u. Leipzig 1894—5. 1.
- Pray, Georgius, Annales regvm Hvgariae. 5 partes. Vindobonae 1763—70. [Id. Annales.] 83, 91.
- , Historia regum Hungariae. 3 partes. Budae 1801. [Id. Historia.] 60, 63, 66.
- , Epistolae procerum regni Hungariae. 3 partes. Posonii 1806. [Id. Epistolae.] 92, 93.
- Protokolle, Stenographische — über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes im Jahre 1901. 454.
- P[usztay], Al[exander], v[on], Thronfolge und die pragmatische Sanction in Ungarn, oder Rechtfertigung des Regierungs-Antritts Sr. k. k. Majestät Franz Joseph I. als Königs von Ungarn gegen die Angriffe der Umwälzungspartei. Pressburg 1849. 378.
- Pütter, Primae lineae juris privati principum. Ed. 2. Göttingae 1779. (Müncheni Staatsbibliothek, »I. publ. g. 620.«) [Id. Primae lineae.] 17, 19.
- , Ueber Missheirathen Teutscher Fürsten und Grafen. Göttingen 1796. [Id. Missheiraten.] 348, 352, 358.
- Rachfahl, Der dualistische Ständestaat in Deutschland. (Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich. Jahrg. XXVI, Leipzig 1902.) 159.
- Räcki, Fiume gegenüber von Croaien. Aus dem Kroatischen übersetzt von X. Y. Agram 1869. (MNM., »Hung. j. 2473.«) — A horvát eredeti Rieka prema Horvatskoj. Zagreb 1867. (MNM., »Hung. h. 4757P.«) 301.
- Radnitzky, Parteiwillkür im öffentlichen Recht. Wien 1888. 400.
- Radó-Rothfeld, Die ungarische Verfassung. Geschichtlich dargestellt. Berlin 1898. 265.

- Ramos del Manzano, Respuesta de España. 2. impr. (Hely nk.) 1667. (Bécsi Hofbibliothek, »60 E. 42.«) 199.
- Récsi Emil, Magyarország közjoga. 3. kiad. (Bővítette és rendezte Löw Tóbiás.) Buda-Pest, 1871. 193, 433.
- Redlich, Bericht... —s betreffend die Regierungsvorlage über das Protocol vom 20-ten Februar 1909, ... den Gesetzentwurf betreffend die Erstreckung... der Bestimmungen der pragmatischen Sanction auf Bosnien und die Herzegowina. Wien 1912. 467.
- Rehm, Das Thronfolgerecht in Europa. (Die Woche vom 13. Juli 1901.) 12.
- , Die staatsrechtliche Stellung des Hauses Wittelsbach zu Bayern in Vergangenheit und Gegenwart. Erlangen 1901. 12.
- , Modernes Fürstenrecht. München 1904. [Id. Fürstenrecht.] 8, 11—13, 23, 196, 197, 337, 353, 356, 358, 360, 367, 369, 390, 400, 404, 405, 408.
- , Prädikat- und Titelrecht der deutschen Standesherrn. München 1905. [Id. Titelrecht.] 353, 354.
- , Die überstaatliche Rechtsstellung der deutschen Dynastien. (S.-A. aus d. Festschrift für die juristische Fakultät in Giessen.) Giessen 1907. 12.
- , Die juristische Persönlichkeit der standesherrlichen Familie. (Schriften der wissenschaftlichen Gesellschaft in Strassburg. H. XI.) Strassburg 1911. 8.
- Rewa, Petrus, de, De monarchia et sacra corona regni Hungariae centuriæ septem. Francfurti 1659. (Budapesti egyetemi könyvtár, »Gb. 50. 2^r.«) 68.
- Réz Mihály, A királyi ház törvényei. 2 közl. (MF. IV. évf., II. k., 1914.) — U. e. Tanulmányok. 87—138. I. 190, 352, 414.
- , Az osztrák és a magyar practica sanctio. (Emlékkönyv Farkas Lajos tanárságának negyvenötödik éve alkalmából. Kolozsvár, 1914.) — U. e. Tanulmányok. 139—159. I.

- , Közjogi tanulmányok. Budapest, 1914. [Id. Tanulmányok.] 190, 207, 220, 349, 363, 366, 367, 414—417, 421, 424, 455, 456, 458, 459, 467, 469.
- Rieker, Die rechtliche Natur der modernen Volksvertretung. (Frankensteins Z. für Litteratur und Geschichte der Staatswissenschaften. Bd. II, Leipzig 1894.) 11.
- [Rinck], Josephs des Sieghaften Röm. Käysers Leben und Thaten. 2 T. Cölln 1712. (MNM., »Germ. 4824.«) [Id. Josefs Leben.] 116—118, 476.
- [—], Leopolds des Grossen Röm. Kaysers wunderwürdiges Leben und Thaten. Cölln 1713. (MNM., »Germ. 5005. f.«) 116.
- Ro o, de, Annales rerum belli domique ab Austriacis Habsburgicæ gentis principibus. Oeniponti 1592. (Müncheni Staatsbibliothek, »Aust. 129.«) 71.
- Rosenthal, Die Behördenorganisation Kaiser Ferdinands I. (AÖG. Bd. LXIX, 1887.) 92.
- Roussel, Les intérêts presens et les prétensions des puissances de l'Europe. 3 t. La Haye 1733—6. (Budapesti egyetemi könyvtár, Ga, 1031.«) 223.
- Rö nne, Das Staatsrecht der preussischen Monarchie. 4 Bd. 4. Aufl. Leipzig 1882—4. 375.
- , Das Staatsrecht der preussischen Monarchie. (Bearb. von Zorn.) 2 Bd. Leipzig 1899—906. 408.
- Salamon Ferenc, Rendi országgyűléseink jellemzéséhez. (Kisebb történelmi dolgozatai.) Budapest, 1875. 266.
- , A magyar királyi szék betöltése és a practica sanctio története. 2. kiad. Pest, 1881. (1. kiad. Pest, 1866.) [Id. Kir. szék.] V, 71, 74, 85, 169, 173, 176—178, 228, 247, 249, 258, 265—268, 270, 278, 280, 307, 319, 337, 519, 520.
- , Mi az a »practica Sanctio« az 1867-iki törvényekben? (A Hon. XIX. évf., 78. sz., Budapest, 1881.) 282.
- Salutatio, Submissima Gratulabodorum

- Regni Hungariæ Statuum, et Ordinum, In Adventu Sacratissimæ . . . Caroli VI. . . . Ad Limites fati Regni Adventantis, et in Farkasfalu, vulgo Wolffsthal Subsistens, Per Gabrielem Antonium Comitum Erdödy, Episcopum Agriensem cum compluribus Condeputatis peracta —. (Hely és év nk.) (*MNM.*, »Hung. h. 515P. 4°.») 270.
- Sambucus [Zsámboki], De Maximiliani I. in Hungaria Electione. Nota Sambuci. (Kiad. Kovachich, M. G., Scriptores. T. I.) 99.
- Sankciija, Pragmaticka — iz rasprave profesora E. Bernadzika. [A pragmatica sanctio Bernatzik E. tanár értekezéséből.] (Obzor 1915 június 29-i, július 1-i, 2-i, 4-i, 7-i és 8-i sz.) 299.
- Sanktion, Die Pragmatische —. L. rj. [Id. DPS.] 109, 163—167, 171—173, 188—191, 203, 204, 206, 209, 212, 213, 238, 261, 270, 283, 287, 306, 308, 320, 322, 323, 329, 334, 335, 348, 415, 417, 427, 459, 460, 468, 470.
- Sanzione prammatica di Carolo VI. (Almanacco Fiumano per l'anno bisestile 1856. Pubblicato da Giuseppe Politei. Anno II. Trieste 1856.) 217.
- Sartori, Sammlung der hinterlassenen politischen Schriften des Prinzen Eugens von Savoyen. 8 Abt. (1 Reg.) Stuttgart u. Tübingen 1811—21. 236.
- Sarwey, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg. 2 Bd. Tübingen 1883. 400.
- Schiller Bódog, A magyar trónörökösben megkívántató kellékekről. (JK. XXXVII. évf., 48., 49., 50. és 52. sz., 1902.) [Id. Kellékek.] 334, 340, 342, 361.
- , I. Ferdinandy Gejza és —.
- , I. Jászi, Válasz.
- , Mediatisatio. (MJL. V. k.) 354.
- , Morganatikus házasság. (MJL. V. k.) 353, 358.
- , Egyenjogu házasság és trónöröklés. (A Welsburg-eset.) (Jogállam. IV. évf., 1905.) 353.
- , A királyi ház tagjainak állampolgári jogviszonyai. 2 közl. (JK. XLII. évf., 1907.) (Kl.-ban is 2 f.-ben.) 197, 361.
- , Ebenbürtigkeit und Thronfolge. Der Fall Welsburg. (S.-A. aus d. Z. für ungarisches öffentliches und Privatrecht. Jahrg. XII—XIII.) Berlin 1907. [Id. Ebenbürtigkeit.] 23, 353, 454.
- , I. Timon, Jogtörténet.
- , Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion in Ungarn. (Pester Lloyd vom 30. April 1911, Morgenblatt.) [Id. Grundlagen.] 147, 148, 150, 155, 213.
- , Die Ehe Ferdinand Burgs und das ungarische Staatsrecht. (Pester Lloyd vom 28. November 1911, Morgenblatt.) 404.
- , Die österreichischen Hausgesetze und das ungarische Staatsrecht. (Ung. R. Jahrg. III, 1914.) [Id. Hausgesetze.] 190, 197, 205, 321, 322, 324—326, 334, 336, 337, 340—342, 346, 347, 349, 397, 398, 414, 417.
- , Osztrák uralkodóház és magyar királyi család. (JK. XLIX. évf., 2. sz., 1914.) [Id. Uralkodóház.] 361, 363, 366.
- Schiller, Heinrich, I. Ferdinandy, Staatsrecht.
- Schilter, Tractatus præcipui de renuntiationibus. Argentorati 1701. 194.
- Schmauss, Corpus juris publici S. R. Imperii academicum, Enthaltend des Heil. Röm. Reichs Grund-Gesetze. 1—7. Aufl. Leipzig 1722, 1727, 1735, 1745, 1750, 1774, 1794. (Münchener Staatsbibliothek, »I. publ. G. 718—720.«) 216.
- , Corpus juris gentium academicum, enthaltend die vornehmsten Grund-Gesetze, usw. 2 t. Leipzig 1730—2. (*MNM.*, »I. publ. E. 950.«) 216.
- Schmid, Über die Thronfolgeordnung in Grossbritannien. Jena 1835. 18, 23.
- Scholly, Das Autonomierecht des hohen Adels in seiner Entwicklung

- seit der Aufhebung des älteren Deutschen Reiches. München 1894. 408.
- Scholz, l. Ferdinandy, Staatsrecht.
- Schönherr Gyula, l. Pór Antal és —.
- Schreuer, Wahlelemente in der französischen Königskrönung. (Festschrift für Heinrich Brunner. Weimar 1910.) 3.
- Schröder, Lehrbuch der Deutschen Rechtsgeschichte. 5. Aufl. Leipzig 1907. 358, 408.
- Schrötter, Fünfte Abhandlung aus dem österreichischen Staatsrechte. Wien 1766. [Id. Abhandlung.] 108, 109, 190, 198, 216.
- , Grundriss des österreichischen Staatsrechtes. Wien 1775. (Bécsi Hofbibliothek, »36. X. 18.«) 393.
- Schulze, Das Recht der Erstgeburt in den deutschen Fürstenhäusern. Leipzig 1851. [Id. Erstgeburt.] 3, 5, 6, 8, 408.
- , Ebenbürtigkeit. (Bluntschlis Staatswb. Bd. III.) 353.
- , De testamento Genserici seu de antiquissima lege successoria in Germanorum regnis. Jenæ 1859. 408.
- , Die Hausgesetze der regierenden deutschen Fürstenhäuser. 3 Bd. Jena 1862—83. [Id. Hausgesetze.] 356, 408.
- , Die Hausgesetze der deutschen Fürstenhäuser. (Anhang zu Stobbes Geschichte der deutschen Rechtsquellen. [Geschichte des deutschen Rechts. Bd. I, Abt. 2.] Braunschweig 1864.) 408.
- , Thronfolge. (Bluntschlis Staatswb. Bd. X.) 13, 23, 24.
- , Geschichtliche Entwicklung der fürstlichen Hausverfassung im deutschen Mittelalter. (ZRG. Germ. Abt. Bd. VII, 1868.) 5.
- , Das Erb- und Familienrecht der deutschen Dynastien des Mittelalters. Halle, 1871. 408.
- , Das Recht der Erbfolge in den Sinsendorf-Reussischen Fideikommisherr-

- schaften Haggenberg und Ernstbrunn in Niederösterreich. (Aus der Praxis des Staats- und Privatrechts. Nr. II.) Leipzig 1876. 24.
- , Die legitime Thronfolge im Königreiche Portugal. (Aus der Praxis des Staats- und Privatrechts. Nr. IV.) Leipzig 1876. 3, 24.
- , Lehrbuch des deutschen Staatsrechtes. 2 Bd. Leipzig 1881—6. [Id. Staatsrecht.] 6, 8, 9, 17—19, 353, 358, 404.
- , Das Deutsche Fürstenrecht in seiner geschichtlichen Entwicklung und gegenwärtigen Bedeutung. (Encykl. 4. Aufl., 1882.) [Id. Fürstenrecht.] 8, 354.
- Schücking, Der Staat und die Agnaten. Jena 1902. [Id. Agnaten.] 9, 12, 31.
- , Ebenbürtigkeit. (Stengel — Fleischmann, i. m. Bd. I.) 23.
- Schwandtner[vs], Scriptorum Hvmgaricarvm veteres. 2 t. Vindobonæ 1746—8. 67.
- Schwartner, Martinus, De gente Croviaca Hvmgariæ regvm stirpis Arpadiano hereditario svccessionis jvri non adversa. Pestini 1791. (MNM., »Hung. j. 1993.«) 45.
- Schwind — Dopsch, Ausgewählte Urkunden zur Verfassungs-Geschichte der deutsch-österreichischen Erblande im Mittelalter. Innsbruck 1895. 168.
- Seckendorff, Teutscher Fürsten-Staat. Franckfurth am Mayn 1656. (Müncheni Staatsbibliothek, »I. publ. G. 1051.«) 357.
- Seidler, Studien zur Geschichte und Dogmatik des österreichischen Staatsrechtes. Wien 1894. [Id. Studien.] 14, 98, 101, 103, 109, 169, 195, 354, 397, 455.
- , Die rechtliche Natur der österreichisch-ungarischen Monarchie. (Österreichische Rundschau. Bd. XIII, 1907.) 439.
- , Die Kompetenz des Reichsrates zur gesetzlichen Regelung des Thronfolgerechtes. (ÖZÖR. Jahrg. I, 1914.) [Id. Kompetenz.] 190, 455, 456.

- [Seilern], *Jus Austriacum in Monarchiam Hispanicam Assertum*. Viennæ 1701. (*MNM.*, »J. publ. E. 30. 2°.« és J. publ. E. 341. 4°.« Az első kiadás szerint idézve.) 169, 442.
- Seress László, A Habsburgok trónrajutása Magyarországon. (Politikai Magyarország. I. r.) 60, 71, 73, 74, 78, 81, 88.
- Seydel—Grassmann—Piloty, *Bayerisches Staatsrecht*. (Öff. R. d. G. Bd. XXI, 1913.) 2 Bd. 13, 18, 400.
- Sickel, *Das Thronfolgerecht der unehelichen Karolinger*. (ZRG. Germ. Abt. Bd. XXIV, 1903.)
- Simonyi Ernő, I. rj. [Id. Londoni Okmánytár.] 78, 82, 91, 94.
- Smieikla s, *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatie et Slavoniae*. Szerk. —. Eddig 13 k. Zagrabia 1904—15. 59.
- Smolka, Ferdinand des Ersten Bemühungen um die Krone von Ungarn. (AÖG. Bd. LVII, 1878.) 88, 94.
- Sopron sz. kir. város monographiája. Forrás-anyag. 2 k. Sopron, 1890—4. 257.
- Spencer, *The Principles of Sociology*. (A System of Synthetic Philosophy. Vol. VI.) London a. Edinburgh 1882. 1.
- Spomenici kraljevine Hrvatske za vreme vladanja kuće habsburške. [Horvátország oklevelei a Habsburgok uralkodása idejéből.] (Arhiv za povestnicu jugoslavensku. Uredn. Kukuljević. Knj. II. [Archiv a délszláv történethez. Kiad. Kukuljević. II. k.] Zagreb 1852.) 283, 293.
- Srkulj, *Hrvatska pragmatička sankcija*. [A horvát *pragmatica sanctio*.] (Obzor 1915 július 16-i és 18-i sz.) 283.
- Staatsgrundgesetze, Die — und die damit in näherem Zusammenhange stehenden Gesetze. [Officielle Handausgabe der österreichischen Gesetze und Verordnungen. H. III.] 5. Aufl. Wien 1882. 215.
- Stahl, *Rechts- und Staatslehre*. (Die Philosophie des Rechts. Bd. II.) 2 Abt. Heidelberg 1845—6. 12.
- Starosolskyj, *Das Majoritätsprinzip*. (Wiener staatswissenschaftliche Studien. Hsg. von Bernatzik u. Philippovich. Bd. XIII, II. 2.) Leipzig u. Wien 1916. 439.
- Steinacker, *Über Stand und Aufgaben der ungarischen Verfassungsgeschichte*. [S.-A. aus d. MÖG. Bd. XXVIII.] Innsbruck 1907. 32, 115.
- Stengel—Fleischmann, *Wörterbuch des Deutschen Staats- und Verwaltungsrechts*. 2. Aufl. 3 Bd. Tübingen 1911—3. 23.
- Størk, *Der Austritt aus dem landesherrlichen Hause*. Berlin 1903. 197, 363, 404.
- Storck, I. Ferdinandy, *Staatsrecht*.
- Struve, *Discursus de successione feminea in regna et provincias Austriacas occasione sanctionis pragmaticæ publicatus*. (Hely nk.) 1733. (U. e. Jenæ 1743.) (Bécsi Hofbibliothek, »38. Q. 40.« és »30. 917-B.«; drezdai *Königliche öffentliche Bibliothek*, »H. Austr. 418, 4.« és H. Austr. 418, 5.«; az első még müncheni *Staatsbibliothek*, »Diss. 1947.«) 68, 71, 223.
- Suhayda János, *Magyarország közigazg. Pest, 1861. 433.*
- Szabó Béla, *A' magyar korona országainak státusjogi és monarchiai állása a' *pragmatica sanctio* szerint*. [Pozsony], 1848. 429.
- Szabó Dezső, *A magyar országgyűlésnek története II. Lajos korában*. Budapest, 1909. [Id. Országgyűl. tört.] 89, 395.
- , *A pozsonyi béke*. 1491 nov. 7. (Századok. XLVIII. évf., 1914.) 82.
- , *Küzdelmeink a nemzeti királyságért 1505—1526*. (A magyar nemzet önállóságáért és függetlenségéért vívott küzdelmek története. I. k.) Budapest, 1917. (E műre, mivel munkánk nyomása alatt jelent meg, már nem terjeszkehdettünk ki.)

Szabó Károly, I. Marci.
Szalay László, János király és a diplomácia. (Bp. Sz. II. k., 1858.) 90.

—, Magyarország története. 2. kiad. 6 k. Pest, 1861—6. 117, 131, 134—138, 143, 144, 152.

—, Adalékok az 1723. évi 1—3. törvényekhez. (Bp. Sz. XIX. k., 1864.) [Id. Adalékok.] 242, 492, 502, 503, 507.

—, Gróf Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei. (MTE. IV—V. k.) 2 r. Pest, 1865. [Id. Károlyi.] 252, 253.

Szász József, Politikai Magyarország. Főszerk. —. I. r. Magyarország története az aranybullától 1795-ig. Budapest, 1912. 32, 40, 60, 71, 73, 74, 78, 81, 88, 265, 375, 376.

Szászy Béla, Az osztrák-magyar közjogi közösség minősítése. (Jogállam. XV. évf., 1916.) 161.

[Széchenyi István gróf], Ein Blick auf den anonymen »Rückblick«. Von einem Ungarn. 3. Aufl. London a. Edinburgh 1861. — U. e. magyarul Gr. Széchenyi István »Blick«-je. Közli K. Papp Miklós. 2. k. Kolozsvár, 1870. (E magyar kiadás irodalmunkban úgyszólván ismeretlen.) 377.

—, J. Hopf.

Széchy Károly, Gróf Zrinyi Miklós 1620—1664. (MTÉ. XI—XVIII. évf., 1896—902.) 5 k. 102.

Szederkényi Nándor, Heves vármegye története. 4 k. (Az I. k. Balázsy Ferencről.) Eger, 1890—7. 127, 143.

Szekfü Gyula, Az osztrák központi kormányzervek történetének irodalma. (Történeti Szemle. I. évf., Budapest, 1912.) 37.

—, Serviensek és familiarisok. (MTA-i Értekezések a történeti tudományok köréből. XXIII. k., 3. sz.) Budapest, 1912. [Id. Serviensek.] 26, 27.

Széll Kálmán képviselőházi beszédei 1900 október 31-én és novem-

ber 9-én. (Képv. Napló. 1896—901. XXX. k.) 337, 344, 348, 365, 415.

Szilágyi Dezső képviselőházi beszédei 1900 november 6-án és 12-én. (Képv. Napló. 1896—901. XXX. k.) 338, 341, 342, 348—351, 364, 365, 412—416, 421, 423.

Szilágyi Dezső beszédei. (Összegyűjt. Fayer Gyula és Vikár Béla.) 4 k. Budapest, 1906—13. 430, 452.

Szilágyi Sándor, A magyar nemzet története. Szerk. —. 10 k. Budapest, 1895—8. 52, 53, 58, 63, 89, 140, 176, 211, 232, 233, 237, 241, 244, 250, 264, 265, 280, 303, 304.

—, I. Pauler Gyula és —.

[Szluha], Oratio Magistri Francisci Szluha... (MNM., »Hung. h. 515^p 4°.) 266, 513, 514.

[—], Rede, Welche Magister Franciscus Szluha, de Iklad... Bey Anfang des Hungarischen Land-Tags in dem Jahr 1722..., zu Pressburg, in Lateinischer Sprach gehalten usw. Regensburg. (Év nk.) 266.

Tegze Gyula, A politikai hatalom kifejlődése. (A társadalom. [A műveltség könyvtára. I. sor. VI. k.] Budapest, 1908.) 1.

Teleki József gróf, Hunyadiak kora Magyarországon. I—V., X—XII. k. Pest, 1852—7. 69.

Terán, de, I. Berzeviczy, Beatrix királyné.

Teutsch, Der Erbvertrag zwischen Wladislaus II. und Maximilian I. 1491. (Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Jahrg. XXXVII, Hermannstadt 1914.) 81.

Tezner, System der subjectiven öffentlichen Rechte. (Besprechung von Jellineks Werk.) (Grünhuts Z. Bd. XXI, 1894.) 14.

—, Technik und Geist des ständisch-monarchischen Staatsrechts. (Schmollers Staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen. Bd. XIX.) Leipzig 1901.

- , Die Wandlungen der österreichisch-ungarischen Reichsidee, ihr Inhalt und ihre politische Notwendigkeit. Wien 1905. [Id. Wandlungen.] 422, 436.
- , Ausgleichsrecht und Ausgleichspolitik. Wien 1907. [Id. Ausgleichsrecht.] 219, 429, 436, 437, 439.
- , Der Kaiser. (Österreichisches Staatsrecht in Einzeldarstellungen. Bd. I.) Wien 1909. 14, 190, 196, 197, 220, 354—356, 359, 364, 367, 370, 387, 391, 393—396, 400—402, 404—407, 420, 421, 437, 454, 455, 460, 470.
- , Res Hungaricae. Eine staatsrechtliche Überschau. (Grünhuts Z. Bd. XXXVIII, 1911.) 158, 159, 376.
- , Die Volksvertretung. (Österreichisches Staatsrecht in Einzeldarstellungen. Bd. II.) Wien 1912. 213.
- , Das staatsrechtliche und politische Problem der österreichisch-ungarischen Monarchie. (AÖR. Bd. XXXI, 1913.) 2 Mtgen. 452.
- , Die Regelung der Wappen- und Fahnenfrage. (Neue Freie Presse vom 13. Oktober 1915, Morgenblatt.) 438.
- , Das ständisch-monarchische Staatsrecht und die österreichische Gesamt- oder Länderstaatsidee. (Grünhuts Z. Bd. XLII, 1916.) [Id. Länderstaatsidee.] 37, 159—161, 184, 220, 437.
- Thallóczy Lajos, Az 1722/3. magyar országgyűlés törvényeinek közzétételéről. (Századok. XXXI. évf., 1897.) 275.
- , I. Gelich.
- Thaly Kálmán, A gróf Klobusiczkyak zétényi levéltára. (Történelmi Tár. 1895-i évf.) 127.
- , III. Béla I. Ferencz József egyenes őse. (Egyetértés 1897 június 3-i sz.) 121, 122.
- Theiner, Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. 2 t. Romæ 1859. 56, 63.
- Thronfolge, Die — als Willensakt. Betrachtung aus dem Bayerischen Staatsrechte. Von einem Sozialmonarchisten. (Szerző nk.) München 1900. 390.
- Thüróczi, Chronica Hyngarorum. (Kiad. Schwandtner[vs], i. m. t. I.) 67.
- Tihanyi Lajos, ismertetés Wlassics, 1867: XII. e. munkájáról. (Jogállam. XI. évf., 1912.) 452.
- Timon Ákos, A szent korona és a koronázás közjogi jelentősége. Budapest, 1907. [Id. Korona és koronázás.] 32, 375, 376.
- , Die Entwicklung und Bedeutung des öffentlich-rechtlichen Begriffs der Heiligen Krone in der ungarischen Verfassung. (S.-A. aus d. Festschrift für Heinrich Brunner.) Weimar 1910. [Id. Heilige Krone.] 32, 34, 376.
- , A szent korona elmélete. (Politikai Magyarország. I. r.) [Id. Szent korona.] 32, 40, 375, 376.
- , A koronázás és a szent korona. (Budapesti Hírlap 1916 november 24-i sz.) 375.
- , A szent korona elmélete és a koronázás. Budapest, 1916. 375.
- , Magyar alkotmány- és jogtörténet. 5. kiad. Budapest, 1917. [Id. Jogtörténet.] — U. e. németül Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte. Übers. v. Schiller, Felix. 2. Aufl. Berlin 1909. 26, 32, 52, 55—57, 72, 73, 77, 89, 340, 445.
- Tisza István gróf, Osztrák mű a 67-iki kiegyezésről. (MF. I. évf., II. k., 1911.) — U. e. németül Österreichisches Werk über den 67er Ausgleich. (Pester Lloyd vom 21. Februar 1916, Morgenblatt.) 452.
- , Wlassics Gyula az 1867. XII. jogi természetéről. (MF. II. évf., I. k., 1912.) 452.
- képviselőházi beszéde 1915 december 1-én. (Képv. Napló. 1910—7. XXVII. k.) 279, 430.
- Toldy Ferenc, I. Marci.

- Toman, Das böhmische Staatsrecht und die Entwicklung der österreichischen Reichsidee vom Jahre 1527 bis 1848. Prag 1872. 214, 470.
- Tóth Lőrinc, III. Károly uralkodása. A practica sanctio. (Bevezetés a MT. millenniumi kiadásának az 1657—1740. évi törvénycikkek tartalmazó kötetéhez.) Budapest, 1900. 265.
- Török János, I. Hopf.
- Tubero, Commentariorvm de rebvs, svo tempore, nimirvm ab anno Christi MCCCXC. vsqve ad annvm Christi MDXXII. in Pannonia, et finitimis regionibvs gestis. (Kiad. Schwandtner[v s], i. m. t. II.) 78, 81, 82.
- Turba, Beiträge zur Geschichte der Habsburger. (AÖG. Bd. LXXXVI, 1899.) 168.
- , Geschichte des Thronfolgerechtes in allen Habsburgischen Ländern bis zur pragmatischen Sanktion Kaiser Karls VI. 1156 bis 1732. Wien u. Leipzig 1903. [Id. GT.] 70, 74, 77, 81, 82, 91, 93—99, 101, 103, 106—109, 168, 169, 198, 214, 460, 470, 471.
- , Die pragmatische Sanktion mit besonderer Rücksicht auf die Länder der Stephanskronen. (S.-A. aus d. Österreich-Ungarischen Revue. Bd. XXXIV, H. 1, 2, 3, 4 u. 5/6.) Wien 1906. [Id. PSR.] 106, 164—166, 169, 172, 179, 188, 196, 209, 211, 214, 218, 227, 231, 237, 252, 253, 255—260, 263—272, 277, 279, 285, 289, 293, 303, 304, 313, 319, 325, 335, 370, 404—406, 427, 460, 470, 483, 486.
- , Volkssouveränität in der Neuzeit. (Österreichische Rundschau. Bd. XIII, 1907.) 442.
- , Kritische Beiträge zu den Anfängen Ferdinands I. (Z. für die österreichischen Gymnasien. Jahrg. LIX, Wien 1908.) 107.
- , Zur pragmatischen Sanktion. (Grünhuts Z. Bd. XXXVII, 1910.) 181.
- , Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion. I. Ungarn. II. Die Hausgesetze. (Wiener Staatswissenschaftliche Studien. Bd. X, H. 2 u. Bd. XI, H. 1.) 2 Bd. Leipzig u. Wien 1911—2. [Id. GPS.] 16, 106, 107, 110, 112, 113, 115, 117, 119, 126, 128, 129, 131, 132, 136—140, 142—151, 153—155, 157—159, 161, 163—165, 168—170, 172—174, 177—179, 181—184, 186—190, 192, 198—207, 209—212, 214, 216, 219, 227, 228, 233, 235, 237, 240, 241, 252, 253, 255, 257, 258, 260, 262—265, 268, 272, 278, 291, 303, 322, 323, 325, 335, 336, 347—349, 360, 368, 376, 392, 393, 396, 397, 414, 416, 437, 442, 448, 460, 465, 470, 472.
- , I. Sanktion.
- , Zu dem Artikel über die österreichischen Hausgesetze. (Ung. R. Jahrg. III, 1914.) 417.
- , Das handschriftliche Original der Pragmatischen Sanktion. (Pester Lloyd vom 30. Januar 1916, Morgenblatt.) 276, 370.
- , Das handschriftliche Original der ungarischen Pragmatischen Sanktion. (Pester Lloyd vom 17. Januar 1916, Morgenblatt.) 276.
- Túri Béla, A koronázási hitlevél. 2 közl. (Alkotmány 1916 december 8-i és 9-i sz.) 385.
- Udvardy Miklós, Még most is? (Budapesti Hirlap 1915 augusztus 3-i sz.) 438.
- Ugron Gábor képviselőházi beszéde 1893 január 10-én. (Képv. Napló. 1892—6. VII. k.) 424.
- képviselőházi beszéde 1900 november 10-én. (Képv. Napló. 1896—901. XXX. k.) 349.
- Uhlirz, Besprechung von Turbas G. T. (Sybels Historische Z. Bd. XCIX, 1907.) 470.
- Ulrich, Die rechtliche Natur der österreichisch-ungarischen Monarchie. Prag 1879. 169.

- , Das österreichische Staatsrecht. (Öff. R. d. G. Bd. X, 1909.) 354, 393, 394.
- Valdes[i]us, Prærogativa Hispaniæ. Francofurti 1626. (Bécsi Hofbibliothek, »60. I. 32.«) 192.
- Vatzo, I. Pez, i. m. t. I.
- Vel[i]us, De bello Pannonico. [Kiad. Kollar[i]us], Adamus Franciscus. Vindobonæ 1762. 84, 90.
- Verdross, Die Neuordnung der gemeinsamen Wappen und Fahnen in ihrer Bedeutung für die rechtliche Gestalt der österreichisch-ungarischen Monarchie. (Juristische Blätter. Jahrg. XLV, Wien 1916.) 37, 378, 438, 439.
- Vicus, De rebus gestis Antonij Caraphei Libri quatuor. Neapoli 1716. (MNM., »Hung. h. 2619.«) 128, 131.
- Vigyázó Ferenc gróf, A magyar pragmatica sanctio. Budapest, 1894. 193.
- Vikár Béla, I. Szilágyi Dezső beszédei.
- Virozsil, Antonius, Juris publici regni Hungariæ specimen tertium. Budæ 1852. 149.
- , Magyarország nyilván- vagy közjoga. Buda, 1861. [Id. Közjog.] 373, 430.
- , Das Staats-Recht des Königreichs Ungarn. 3 Bd. Pest 1865—6. [Id. Staatsrecht.] 149.
- Wagner, Franciscus, Historia Leopoldi Magni Cæsaris Augusti. 2 partes. [Augsburg] 1719. 128, 136.
- Wallhorn, Specimen II. Juris Publici Austriaci. (Az I. Beck töl.) Viennæ 1752. 103.
- Weber, Noch einmal das Pactum mutue successionis und die pragmatische Sanction. (MIÖG. Bd. XIX, 1898.) 169.
- [Weingarten], Supplementum Codicis Austriaci. Leipzig 1748. 187.
- Weiske—Hildebrand, Sachsen-spiegel. Hsg. von —. 8. Aufl. Leipzig 1905. 194.
- Wekerle Sándor képviselőházi beszéde 1893 január 10-én. (Képv. Napló. 1892—6. VII. k.) 424.
- Welleba, Begründung des Successionsrechtes der Habsburger auf den ungarischen Thron durch Maximilian I. (Jahresbericht des kais. kön. Ober-Gymnasiums zu den Schotten in Wien. Wien 1870.) 81.
- Verbóczy István, I. rj. [Id. Hk.] 33—35, 41, 42, 57, 67, 73, 77, 97, 115, 340, 374, 375.
- Wertner Mór, Az Árpádok családi története. Nagybecskerek, 1892. 45, 63.
- , Árpád nemzetsége. (Árpádok.) 58. 61, 63.
- , Kihaltak-e az Árpádok 1301-ben. 2 közl. (Turul. XXXII. k., 1914.) 45.
- Wetzer, Die pragmatische Sanction. (Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740—1748. [Geschichte der Kämpfe Oesterreichs. Hsg. von d. Direction des k. u. k. Kriegs-Archivs. 4 Bd. Wien 1896—900.] Bd. I, T. 1.) 103, 221, 225, 265.
- Wetzer u. Welte, Kirchenlexikon. 2. Aufl. 12 Bd. (1 Register.) Freiburg i. Br. 1882—903. 192.
- Wielsing, De sanctione pragmatica, divi Caroli VI. imp. avg. oratio prima et altera. Ed. 2. Traiecti ad Rhenum 1743. (Bécsi Hofbibliothek, »128. A. 531.«)
- , Twee Redevoeringen over de sanctio pragmatica von Keizer Karel VI. Amsterdam 1745. 226.
- Winkler, Studien über Gesamtstaatsidee, Pragmatische Sanktion und Nationalitätenfrage im Majorat Oesterreich. (Die Grundlagen der Habsburger Monarchie.) Leipzig u. Wien 1915. 92, 107—109.
- Wlassics Gyula báró, Az 1867: XII. t.-cz. jogi természete. (Kl. a Bp. Sz. CXLVIII. k.-éből.) Budapest, 1911.
- U. e. németül Die rechtliche Natur des G. A. XII: 1867. (Ung. R. Jahrg. I, 1912.) [Id. 1867: XII.] 430, 431, 452.
- , Alkotmányjogunk védelme — Tezner és Turba ellen. (Bp. Sz. CL. k., 1912.) [Id. Alkotmányjogunk védelme.] —

- U. e. németül Das ungarische Verfassungsrecht und die Theorien Tezners und Turbas. (Ung. R. Jahrg. I, 1912.) 37, 149.
- , Az 1867: XII. t.-c. jogi természete. Válasz Tisza István grófnak. (MF. II. évf., I. k., 1912.) 452.
- , Le comte Apponyi contre Tezner et son école. (Revue de Hongrie. T. IX, Budapest 1912.) 37.
- , I. Oesterreich und das ungarische Staatsrecht. II. Gespenster. (Pester Lloyd vom 17. Oktober 1915, Morgenblatt.) — U. e. magyarul Az ausztriai közbjogi irodalom és Magyarország. (Jogállam. XV. évf., 1916.) 438.
- , Die Rechtsnatur des Inauguraldiploms und das neue Inauguraldiplom. (Pester Lloyd vom 27. Dezember 1916, Morgenblatt.) — U. e. magyarul A koronázási hitlevél jogi természete és az új hitlevél. (Jogállam. XVI. évf., 1917.) (Kl.-ban is.) [Id. Hitlevél.] 383, 385.
- , Közbjogi rüpiratok. (Bp. Sz. CLXVII. k., 1916.) 161.
- Wolff, Die Geschichte der pragmatischen Sanction bis 1740. Wien 1850. 191, 213.
- Wostry, König Albrecht II. (Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft. Bd. XII—XIII.) Prag 1906—7. 71.
- Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. 60 T. Wien 1856—91. 170.
- Zachariä, Deutsches Staats- und Bundesrecht. 3. Aufl. 2 Bd. Göttingen 1865—7. 12.
- Zehntbauer, Verfassungswandlungen im neueren Österreich. Heidelberg 1911. [Id. Verfassungswandlungen.] 169, 187, 214, 219, 265, 285, 437, 460.
- , Gesamtstaat, Dualismus und Pragmatische Sanktion. (Erweiterter S.-A. aus d. Deutschen Literaturzeitung. Jahrg. XXXIV, Berlin 1913, Nr. 37—38.) Freiburg 1914. [Id. Gesamtstaat.] 92, 106, 107, 109, 161, 191, 376, 409, 432, 437.
- Ziegler, Corpus sanctionum pragmaticarum sac. Rom. imperii... oder des Heiligen Römischen Reichs Vornehmste Grund-Gesetze. Frankfurt a. M. 1712. (Bécsi Hofbibliothek, »37. R. 63.«) 192.
- Žolger, Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Österreich und Ungarn. Leipzig 1911. 452.
- Zorn, I. Rönne.
- Zöpfel, Die spanische Successionsfrage. Heidelberg 1839. 24.
- , Grundsätze des gemeinen deutschen Staatsrechts. 5. Aufl. 2 Bd. Leipzig u. Heidelberg 1863. 12.
- Zwiedineck—Südenhorst, Die Anerkennung der pragmatischen Sanction Karls VI. durch das deutsche Reich. (MIÖG. Bd. XVI, 1895.) 169, 181, 221—224.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

E mutató csak a nem szerzői minőségben szereplő neveket tünteti fel. A számok a lapokat jelzik.

- Aba Sámuel 44, 47, 56, 58.
abszolút monarchia 5, 11, 26, 31, 35, 36,
362, 408, 409, 428, 441, 442, 446, 448.
Act of Settlement 403.
Adél 331.
Aesinus 60.
agnátusok 341, 343—347, 360—363, 406,
455.
Ágnes (Antiochiai) 122.
— (Habsburgi) 61.
Ágost (II.) 203, 204, 212.
alaptörvény 276, 446, 455.
alattvalói engedelmesség 375.
— hűség 375.
— kötelesség 374.
Albert, Habsburgi Rudolf fia 60.
— magyar király 68—71, 73—75, 78,
122, 304, 379, 381.
—, II. Mátyás testvére 100.
Albrecht ab Albrechtsburg 167.
alkotmánybiztosíték 39, 370, 371, 373.
alkotmányrevízió 116, 142, 156, 160, 397.
államtanács 1. tanács.
államtanácsosok 164.
Álmos, I. Géza fia 50—52, 54.
— vezér 43, 47, 135.
Althan 252.
Amália Wilhelmina 181, 292, 498, 499.
Andrássy 248.
Angelo Gabriele 151.
angol uralkodóház 345.
Anna, IV. Béla leánya 122.
—, I. Ferdinánd neje 84, 85, 89, 91, 95,
96, 108, 112, 121, 122, 131, 136, 198, 415.
—, III. Fülöp leánya 199, 200.
— Ivanovna 221.
Anschütz VIII.
Antalfy 310.
Apafi (I.) 302.
— (II.) 302—304, 309.
apanázs 168, 420.
Apor 379.
Apponyi 383.
aranybulla (magyar) 28, 33, 35, 118, 132.
— (német) 106, 393, 470.
Árpád 42—44, 65.
Árpádok rokonsága a Habsburgokkal
121, 122.
»Austriæ archiduces« 1. főhercegi minőség.
ausztriai ház 107, 361, 408, 447, 448.
Baillen 507.
Bajza VIII.
Baldus 15.
Bálintit 310.
Balogh Miklós 116.
Bánffy 310.
Baranyai VIII.
Bartenstein 169.
Báthory István 88.
Batthyány Ádám 115.
— Ferenc 93.
— József 492.
Beatrix 78, 88.
bécsi béke (1506) 84.
— kongresszus (1515) 85.
Béla (I.) 45, 51, 53.
— (II.) 45, 54, 58.
— (III.) 45, 54, 61, 121, 122.
— (IV.) 45, 55, 61, 122.

- Belgium I. Németalföld.
 Bercsényi 226, 242.
 Bernadotte 353.
 Bernáth 231.
 Bethlen Ádám 310.
 — Gábor 104.
 Bismarck 248.
 Boesckay 99, 104.
 Boér 310.
 Bonaparte 353.
 Bonifác (VIII.) 60, 62, 63.
 Bornemisza 304, 305, 310.
 Bosznia-Hercegovina 466—469.
 Bourbon 188, 205, 345.
 Brunner VIII.
 brüsszeli szerződés (1522) 110, 142.
 Bucelleni 165, 166.
 Bundesakte (1815) 346, 353—355.
 Buol 177, 178, 182, 203, 241, 303.
 Buonvisi 116.
 Burg Ferdinánd 331, 332, 404.
 Burgomayne 136—138.
 Büna 222.

 Caraffa 128, 129.
 Casalis 87.
 centralizmus 38, 251, 438.
 Chotek 337, 349, 350, 404.
 Cicero 191.
 címerrendezés 438, 439.
 Cnyphausen 509.
 Commissio Systematica 251, 253.
 Concha 434.
 cortes 200, 210.
 Corvin János 77, 78.
 Csák Máté 62.
 Csáky Imre 179, 240, 251, 252, 254, 260,
 261, 268, 269, 492, 501, 509, 510.
 — István 116.
 — László 117.
 családi öröklési jog 1, 57, 96, 101, 103.
 Csánki VIII.
 császári (és királyi) ház minisztere 196,
 406, 424, 453.
 Csehország 214, 470, 471.
 cumberlandi herceg 390.
 Cuvelier 216.

 Czillei Borbála 121.
 Czindery 294.
 Czobor 117, 134.
 Czuber 404.

 Dalmácia 469.
 Deák V, 39, 149, 247, 422, 443, 452,
 458—460, 469.
 decemberi alkotmány (1867) 453—456.
 Dellisimonovich 177, 292.
 Dietrichstein Ferdinánd 112, 137, 481.
 — Gundakár 112.
 dinasztia I. uralkodóház.
 Dobner 252.
 Don Carlos 221.
 Dóry VIII.
 Dragutin 63.
 Draskovich János 112, 116, 177, 286, 475,
 476.
 — Miklós 116, 136.
 dualizmus 34, 35, 438.

 Ebergényi 252.
 Eckhart IX.
 Edvárd (I.) 30.
 egyenrangú házasság 167, 180, 344—357,
 360, 365—369, 405, 406, 422, 494.
 egység I. megállapodás.
 együttes birtoklás 229, 313, 428, 431, 441,
 446—451.
 — cselekmény 437, 440, 441.
 Eleonóra 132, 257, 285, 292, 302.
 ellenállási jog 142.
 elsőszülöttségi elv 8, 20, 55, 106, 107, 168,
 171, 201, 317, 318, 321, 408, 409, 418.
 Endre, I. Lajos öccse 66.
 — (I.) 44, 45, 47, 53.
 — (II.) 28, 45, 58, 118, 122, 131, 133—135,
 372, 388, 481.
 — (III.) 45, 49, 54, 55, 57—65, 68, 372,
 379, 380, 388.
 embrióállapot 330, 390, 393, 394.
 Entsippung 363.
 Erdődy Gábor 252, 267, 270, 295, 509.
 — György 116, 179, 252, 492.
 — Imre 227.
 — László Ádám 240, 252, 269.

- Miklós 116.
- Sándor 252.
- Ernő Ágost 390.
- értekezletek (nádori) 178, 179, 210, 212, 218, 219, 226, 229—231, 249, 259, 260, 262, 274, 279, 294, 427, 448, 463, 492.
- (udvari) 36, 112—116, 126, 129, 142, 173, 178, 179, 181, 186, 215, 219, 223, 227, 228, 232, 233, 236—241, 277, 292, 294, 303, 311, 501, 502, 515, 516.
- Erzsébet, Albert leánya 122.
- , — neje 70—75, 122, 303, 304, 388.
- , IV. Béla leánya 61.
- (Cseh) 122.
- , III. Endre leánya 45, 61, 62, 64.
- , IV. László neje 58.
- , Károly Lajos leánya 331.
- (Pomerániai) 122.
- , Rudolf kir. herceg leánya 331.
- Esterházy Gáspár 251, 253, 260.
- hercegek 346.
- Imre 150, 154, 177, 235, 237, 240, 241, 253, 260, 285—288, 291, 292, 294—296, 299, 501.
- József 269.
- Miklós 115, 130, 131, 136.
- Pál 115, 116, 118, 123, 125, 129, 138, 143, 179, 231, 242, 299, 478—482, 492, 496.
- — előterjesztése a fiági trónöröklés tárgyában 118—126.
- ex-lex 161.
- Ezelekh 43, 44.
- Fa[l]isz (Falitzi) 43, 44, 52.
- Farkas 265, 272, 461.
- Favorita 163, 164, 183, 188, 202, 204, 209, 268, 488, 511.
- februári pátens (1861) 453—455.
- fejedelmi jog 2, 8, 353, 358, 360, 361, 370, 408, 422.
- Fejérpataky VIII.
- Félix Frigyes Ágost 330, 331.
- Fenyessy 116, 132, 134.
- Ferdinánd (I.) 36, 37, 84, 85, 87—99, 103, 108, 112, 115, 118, 121, 122, 124, 126, 129, 131, 133, 139, 143, 188, 198, 205, 249, 284, 316, 348, 361, 368, 381, 389, 392, 415, 460, 463, 470, 471, 483, 490.
- (II.) 100—102, 109, 121, 122, 137, 165, 168, 205, 206, 210, 262, 348, 368, 381, 392, 397, 408, 409, 415, 459, 460, 468, 470, 483.
- (III.) 102, 121, 122, 262, 381, 483.
- (IV.) 102, 381.
- (V.) 331, 382, 392, 400, 401.
- Károly 331, 332, 404.
- Miksa 396, 402, 405, 406.
- (Modena d'Estei) 331, 332.
- (Tiroli), I. Ferdinánd fia 108, 109, 404.
- (Toscanai) 331, 332.
- Ferdinandy 444, 445.
- Ferenc (I.) francia király 122.
- — magyar — 122, 331, 382, 383.
- Ferdinánd V, 160, 331, 337, 350, 359, 366, 404, 412, 421, 422, 454, 455.
- — házassági nyilatkozata 337, 350, 351, 412, 421, 454.
- József (I.) 121, 122, 330, 331, 368, 382, 383, 392, 401, 415.
- — Ottó 330, 331, 445.
- Károly 122, 331, 400, 401.
- (Lotharingiai) 122, 312, 392, 397.
- Ferencsik IX.
- fiági trónöröklés első kísérlete 102, 475, 476.
- — javaslata 129.
- — Erdélyben 314.
- — felajánlása 130.
- — megállapítása 135, 136.
- — törvénye 140—142.
- Fiath József 513.
- Fiáth János 117.
- Fiume 217, 301, 315, 465, 469.
- fiúsítás 179, 340.
- Flemming 202—204, 497—500.
- Forgách 68.
- főhercegi cím felüggesztése 405, 406.
- — minőség 313, 337—347, 362.
- — elvesztése 405, 406.
- főhercegnő házassága 195, 197, 360.
- főkormányzék (erdélyi) 306—308, 311.
- főnemesség, német (hoher Adel) 353, 355.
- Frigyes (II.) porosz király 358.

- (III.) német császár 75—78, 80, 106, 380
- (IV.) — — 131.
- Ágost (II.) 202—204, 225.
- Vilmos (I.) 507.
- Fülöp (II.) 168, 483.
- (III.) 137, 167, 168, 199, 483.
- (IV.) 167, 168, 199, 483.
- (Anjou) 163.
- Fürstenberg 510.
- Galícia 469.
- Gentilis 64, 65, 379.
- Genuina Informatio 262, 321, 329, 411, 416.
- Gerber 453.
- Gergely (IX.) 388.
- Gesamtakt I. együttes cselekmény.
- Gévay 90, 93.
- Géza (I.) 44, 45, 53, 54, 58.
- (II.) 45, 50, 51, 391.
- fejedelem 44, 47, 121.
- Gierke VIII.
- Gizella 331.
- Goos 305.
- Gotthal 294.
- Græve 253, 254, 270, 307, 507—512.
- Grotius 113, 128, 210.
- gubernium I. főkörmányszék.
- gyámkormányzóság 76, 362, 391, 394—399.
- gyámság 391, 396—399, 404.
- Győry IX.
- Gyulaffy 312.
- Habsburg-ház ágakra oszlása 108, 109.
- Habsburgok rokonsága az Árpádokkal 121, 122.
- háredes 97, 471.
- Haller György 310.
- János 310.
- Harley 153.
- Harrach 166.
- Haskó 115.
- Haus-, Hof- und Staatskanzler 406.
- házaság utólagos konvalidációja 370.
- házasági beleegyezés (engedély) 168, 367—370.
- házi szabályzat (1839) 344, 365, 368, 393, 396, 415, 416.
- törvények VI, 8, 195, 262, 307, 365—367, 389, 390, 392, 396, 398, 405, 408—424, 453, 454.
- — fajai 409, 414.
- — kútfői jellege 419—424.
- — megváltoztatása 413, 414, 420, 421, 423.
- Hedvig, I. Lajos leánya 121.
- , Zápolyai János anyja 87.
- Heinlein 135.
- Held 453.
- helytartótanács 257.
- Henrich IX.
- Henrik (VII.) angol király 30, 87, 88, 90, 92, 94.
- osztrák herceg 64.
- Herzog VIII.
- Hohenberg I. Chotek.
- Homan VIII.
- horvát koronázás 378.
- tartománygyűlés határozata a nőági trónöröklés felől 177, 283—300.
- — — érvénytelensége 296, 299, 300, 314.
- Horváth János 445.
- Sándor VIII.
- Simonsics 253.
- Huffschild 170.
- Hunyadi János 75, 395.
- Hunyady László 240, 241, 269, 270.
- hűbérjog 17, 328.
- hűségeskü 304.
- ifjabb királyság 29, 103.
- igazságügyminiszter 365.
- Illésházy György 116.
- Miklós 211, 227, 240, 241, 270, 501, 512.
- Imbsen 268.
- Imre 45, 51, 54.
- Ince (XI.) 116.
- inkorporatív utalás 333, 347.
- interregnum 16, 393, 401.
- István (I.) 32, 44, 47, 48, 57, 58, 72, 121, 208, 378, 379.
- (II.) 45, 52, 58, 391.
- (III.) 45, 54, 391.
- (IV.) 45, 50, 55.
- (V.) 45, 55, 58, 61, 63, 64, 388.

—, I. Lajos öccse 66.

Izabella 94.

ízsámítás 320.

Jakubovich VIII.

Jankovich 244, 519.

János (XXII.) pápa 66.

— (V.) portugál király 234, 316, 461.

— portugál trónörökös 200.

— Albert lengyel herceg 78, 79.

— Nepomuk Salvátor 404.

Jászi János 135.

Jellinek VIII, 161.

Jeszenák 253, 261, 269.

jogforrások 419, 420, 422, 423.

Johanna 200.

Jósika 310.

Józsa 69.

József (I.) 35, 105, 112—114, 116, 118, 119, 123, 127—129, 131, 132, 134, 139, 140, 143—146, 152, 153, 163, 165—167, 170—177, 179—183, 185—188, 194, 202, 205—207, 217, 245, 257, 271, 272, 302, 312, 316, 317, 320, 322, 325, 326, 328, 329, 336, 338, 339, 341, 344, 369, 382, 389, 460, 461, 473, 478, 479, 482—488, 490, 491, 493.

— (II.) 149, 247, 323, 331, 375, 377, 382.

—, II. Lipót fia 331, 332.

Justinianus 191, 192.

jutalmazások a *pragmatica sanctio* elfogadásáért Erdélyben 310, 311.

— — — — — Magyarországon 269.

Jutas (Jutotza) 43, 44.

Jutta 122.

Kálmán 28, 45, 54, 301.

kancellária (cseh) 211.

— (erdélyi) 211, 303, 310.

— (magyar) 211, 254.

— (osztrák) 211, 303.

kánonjog 320, 465.

Károly, I. Ferdinánd fia 108, 122, 168, 284, 289, 348, 392, 415.

, II. Lipót fia 331.

— (I.) Róbert magyar király 59—68, —72—74, 121.

— (II.) magyar király 31, 379.

— — nápolyi — 58.

— — spanyol — 110, 141, 163, 164, 201, 483.

— (III.) magyar — 22, 145—147, 152, 163—167, 169—172, 174—182, 185, 205—207, 210, 213, 215—217, 220—222, 225, 226, 228, 231, 233—238, 240, 241, 243, 250, 260, 263, 271, 272, 283, 285, 286, 288, 289, 292—294, 296, 297, 301—305, 307—310, 312, 316, 317, 320, 322, 323, 325, 327—329, 331, 332, 336, 338, 339, 344, 371, 377, 382, 386, 389, 414, 415, 427, 431, 437, 445, 448, 454, 455, 460—462, 465, 473, 482—488, 492, 496, 501, 515.

— — — — — végrendeletei 174, 175.

— (IV.) — — 330, 331, 382, 388.

— — német császár 106, 192, 470.

— (V.) — — 84, 85, 87, 94, 95, 97, 107, 108, 138, 173, 187, 188, 192, 205, 482, 483.

— (VI.) — — I. III. Károly magyar király.

— (VII.) francia király 192.

— — német császár 358.

— Albert bajor választó 202, 208, 462.

— — szárd király 400.

— Lajos 330, 331.

— (Martell) 59.

— Róbert kir. herceg 330, 331, 379, 388.
Károlyi 227, 251, 252, 256, 259, 260, 262, 264.

Kászonyi 305.

Katalin, I. Ferdinánd nővére 85.

— , V. István leánya 61, 63.

katolikus vallás 168, 204—208, 230, 313, 333, 335—337, 403, 459, 495.

Kázmér 78, 121, 122.

Kebsehe 357.

Keglevich Miklós 117.

— Péter 285, 286.

Kelemen (V.) 63.

kellékek a trónörökösben 332—370.

Kemény 310.

képtelenség az uralkodásra 390, 394, 395.

képviselési elv 8, 20, 319, 330, 331.

Keresztély Ágost 177, 179, 227, 292, 510, 511.
 Keresztes 310.
 Kéry 116, 134.
 kiegyezés jogi természete 436, 439, 452.
 kilépés az uralkodóházból 363, 364, 405, 407, 415.
 Kinsky Ferenc Ferdinánd 275.
 — Frigyes Ulrik 112, 113, 129, 141, 144.
 király (koronázatlan) 374.
 — (örökös) 375.
 királyi biztosok 275, 278, 279, 305, 306, 516, 518.
 — előterjesztések a fiági trónöröklés tárgyában 118, 132, 133, 143.
 — — — nőági — — — 270, 271, 312, 410, 411, 448.
 — ház autonómiája 349, 350, 352, 361, 362, 368, 418, 420, 423.
 — — fogalma 359—364, 422, 462.
 — — megalapítása 413.
 — — tagjai 197, 344, 362.
 — — — állampolgársága 197.
 — — — főrendiházi tagsága 366.
 — — — házasságkötése 365.
 — — — trónöröklési joga 362.
 — (magyar) hercegi minőség 362, 363, 366, 367.
 — meghívólevél az 1687-i országgyűlésre 127.
 — — — 1715-i — 176.
 — — — 1722-i — 236, 237, 239, 254, 448, 502, 510.
 királyné jogállása 364—366.
 kiskorúság 390, 404.
 Kiss Béla IX.
 — János 251.
 Klobusiczky 127.
 Klüber 451.
 Kørber 454.
 kognátusok 341, 342, 344—347, 360, 403.
 Koháry 251, 252.
 Kohler VIII.
 Koller 501.
 Kollonich 112, 114, 118, 128, 166.
 Konsztancia 61, 122.
 kormánytárs 362.

Kornis István 310.
 — Zsigmond 306, 310.
 Korompay 116, 129, 131.
 koronázás 37, 39, 47, 371—380, 403.
 — határideje 375, 376.
 koronázási hitlevél 37, 39, 47, 115, 116, 118, 126, 132, 142—162, 229, 246, 273, 294, 298, 371, 380—387, 403, 431, 461, 490, 491.
 — — tartalma 386, 387.
 — — változtatása 382—386.
 — eskü 37, 39, 47, 95, 115, 116, 118, 126, 132, 133, 140, 142—162, 246, 294, 387—389, 403.
 — — változtatása 389.
 korregens 397.
 Kovachevich 285, 288, 294.
 Kovachich, Josephus Nicolaus 135.
 —, Martinus Georgius 93, 117, 131.
 Kozma 312.
 kölcsönös védelem 305, 306, 429, 431, 446, 447.
 Köleséri 307.
 Königsseg 112, 143, 307, 308.
 követi utasítások 127, 143, 255—257, 290, 291, 300.
 Közép-Európa 248.
 Krisztics VIII.
 Krisztina 257.
 Kumlik IX.
 Kunigunda (Halicsi) 122.
 — (Hohenstauffeni) 122.
 kútfők 418—421.
 Laband VIII, 161.
 Lajos (I., Nagy) magyar király 66—68, 72, 121, 247, 267, 391, 395.
 — (II.) bajor király 403.
 — — magyar — 67, 79, 84—86, 121, 267, 284, 381, 391, 395.
 — (III.) bajor — 403.
 — (IX.) francia — 192.
 — (XIV.) — — 163, 167, 441.
 — Viktor 330—332.
 Lányi 176, 226, 228, 490.
 Lapsánszky 137.
 Laskó 87.

- Lasonder 216.
 László (I.) 45, 47, 51—54, 288.
 — (II.) 45, 50.
 — (III.) 45, 51, 391, 395.
 — (IV.) 45, 54, 58, 60, 62, 388, 390, 391, 395.
 — (V.) 72—75, 381, 388, 391.
 — erdélyi vajda 63, 379.
 — (Nápolyi) 379.
 Länderverband 456.
 legtitkosabb »családi egyesség« (1703 IX. 5) 163, 164, 166, 171.
 lemondás a megnyílt öröklésről 400, 401.
 — — trónról l. trónlemondás.
 — — trónvárományosi jogról 404—407.
 leszármazási tábla III. Bélától 122.
 — — Mária Teréziától 331.
 Leszczyński 221.
 Levente 44.
 lex in perpetuum valitura 132, 156, 188, 260, 445, 455.
 Ley de las Siete Partidas 107, 200.
 Lichtenstein 345, 488.
 Lipót (I.) 102, 109—114, 122, 123, 128—132, 136—140, 144, 152, 153, 163—167, 169—177, 181, 182, 188, 194, 201, 202, 207, 217, 245, 271, 272, 281, 285, 297, 302, 309, 312—314, 316—318, 320, 323, 325, 326, 328, 332, 336, 338—341, 344—346, 361, 381, 391, 392, 413, 460—463, 465—468, 471, 473, 475, 476, 478, 482, 483, 486—491, 493, 505.
 — — végrendeletei 172, 174.
 — (II.) 122, 323, 331, 332, 383, 386.
 —, II. Ferdinánd öccse 109.
 — (Toscanai) 404.
 — Vilmos 102.
 Lujza (Toscanai) 405.
 Lustkandl VII, 40, 159, 162, 428, 458, 460.
 Maholányi 117, 126.
 majorátus 8, 92, 104, 107—109, 361, 409.
 Mannagetta 240, 252, 253, 255—264, 266, 268, 269, 276, 277, 325, 370, 427, 515, 517.
 Mánuel 50, 51.
 márciusi alkotmány (1849) 454.
 Marco d'Aviano 112.
 Margit 198.
 — Mária 201.
 — Zsófia 331.
 Mária (Bajor) 122.
 —, II. István leánya 61.
 —, II. Lajos neje 85, 88, 89, 93.
 — magyar királynő 31, 67, 68, 72—74, 121, 180, 257, 267.
 — nápolyi királyné 55, 58—60, 62, 64.
 — (Skót) 257.
 — Amália 176, 202, 208, 209, 223, 233, 272, 316, 322, 332, 341, 461, 462, 473.
 — Anna 177, 201, 234, 271, 316, 332, 338, 341, 461, 473.
 — Annunziata 331.
 — Antónia 140, 201.
 — Beatrix 331.
 — Erzsébet 132, 176, 201, 316.
 — Jozefa 163, 176, 179, 182, 183, 185, 188, 193, 202—210, 271, 322, 332, 341, 460, 461, 470, 473, 496—498.
 — Krisztina 331.
 — Lujza 201, 223, 313, 316, 331.
 — Magdolna 177, 201, 316.
 — Terézia bajor királyné 196.
 — —, IV. Fülöp leánya 199, 200.
 — — magyar királynő 122, 146, 149, 155, 169, 202, 234, 242, 273, 300, 301, 311, 312, 315, 316, 320, 329, 331, 332, 338, 341, 382, 383, 386, 389, 392, 397, 461, 469, 473.
 — Valéria 331.
 Márkus 306.
 Martens 451.
 Mátyás (I.) 29, 71, 73—78, 88, 247, 375, 380, 381, 391.
 — (II.) 99—101, 103, 104, 109, 115, 121, 289, 381, 401, 415, 483.
 May 90.
 mediatizáltak 345, 346, 353, 354.
 megállapodás 439, 440, 448.
 Merényi IX, 115.
 Meskó 491.
 Meszlényi 513.
 Mieczysław 53.

Miklós (II.) cár 404.
 — (IV.) pápa 60.
 Miksa (I.) magyar király 97—99, 121, 198, 483.
 — — német császár 78—82, 84, 85, 91, 107, 198, 361, 381, 395.
 —, II. Mátyás testvére 100.
 — Emanuel 140, 209, 249.
 — Jenő 330, 331.
 Missheirat 357, 358.
 Mittler IX.
 Mohl 453.
 Moles 488.
 Montignoso 405, 406.
 morgánatikus házasság VI, 353, 357—359, 365, 367, 369.
 Mörlin 181.
 Mörmann 234.
 I. Musztafa 24.
 Nádasdy Tamás 98, 253, 260.
 nádor mint gyámkormányzó 391, 395, 397, 398.
 nádori törvények 76, 86, 88, 391, 395, 397, 457.
 Nagy Ernő VII, 432. *
 — István 251, 253, 261, 265, 269.
 nagykorúság 391—393.
 — Ausztriában 392, 393.
 nagyváradi béke 88, 94, 95.
 »német publikáció« I. osztrák *pragmatica sanctio*.
 Németalföld (osztrák) 164, 165, 185, 189, 215, 216, 335, 465, 483.
 Németujvári 60.
 nemzetközi szerződés 432—435, 439, 446—452.
 Nesselrode 257.
 nőági trónöröklés 57, 73, 140, 167, 168, 201, 271, 272, 305.
 — — a vegyes házban 57.
 obstrukció 161.
 obszervancia 167, 190, 204, 348, 349, 351, 352, 367, 368, 392, 393, 396, 404, 405, 409, 415, 416, 419, 423.
 októberi diploma (1860) 437, 453—455.

olasz birtokok 165, 185, 215, 217, 465, 483—486.
 Olasz Mihály 308, 310.
 Orbán 117, 130, 134.
 Orléans 353.
 orosz uralkodóház 345.
 Orth 404.
 Ostiai Miklós 60.
 Ottó bajor király 403.
 — magyar — 31, 61, 63, 66.
 — kir. herceg 330.
 Ottokár (I.) 122.
 — (II.) 122.
 öröklési elv 54.
 — szerződés 18, 29, 69, 76, 80, 84, 85, 89, 94, 132, 304.
 örökös tartományok elfogadási nyilatkozatai 191, 209—220.
 örökösödésbe oltott választás I. családi öröklés.
 ősszállam 437.
 »öt leány érv« 338—342.
 Öttingen 488.
 pactum mutuae successionis I. titkos családi egyesség.
 Pál (I.) cár 25.
 Pálffy János 116, 179, 227, 285, 286, 492.
 — Károly 280.
 — Miklós 179, 227, 240, 242, 255, 492, 502, 506, 507, 513, 515.
 — — levelezése Szluhával 242—244.
 Paluska 251, 256.
 pápaság és a trónbetöltés 60, 66.
 Partidas 107, 200.
 Patachich 136, 285, 291, 292.
 patrimonialitás 6, 26, 27, 29, 31, 32, 39, 107, 108, 164, 194, 195, 228, 360, 361, 370, 409, 422, 434, 437, 441, 446, 448, 456.
 perszonálunió 108, 247, 249, 313, 435, 451, 463.
 Péter 44, 47, 48, 56, 58, 248.
 Petki 310.
 Petrőczy 131, 135.
 Plemich 177, 286—288, 291, 295, 296.

Polner 432.
 posthumus l. utószülött.
 pozsonyi béke (1491) 80, 89, 91, 92, 94,
 129, 131, 198.
 »prærogativa masculorum« 319—329.
 pragmática sanctio elnevezés 191, 279—
 282.
 — — (erdélyi) 264, 280, 302—315.
 — — — eredetije 312.
 — — — értelme 189—192.
 — — — fajtái 192, 193.
 — — — (magyar) VI, VII, 279—282.
 — — — elfogadásának okai 247—249.
 — — — ellenzésének — 249, 250.
 — — — eltérései az osztráktól 456—
 474.
 — — — — eredetije 275.
 — — — — felajánlása 258—261, 263, 264,
 268, 269, 277.
 — — — — fogalmi köre 276, 277, 281.
 — — — — hiányai 389—407, 424.
 — — — — javaslati szövege 274, 275.
 — — — — jogi természete 424—456.
 — — — — önállósága 351, 457.
 — — — — szentesítése 275.
 — — — — szerződési természete l. o.
 — — — — szövegezése 271—275.
 — — — — terjedelme 271—273, 460—469.
 — — — — törvényi természete l. o.
 — — — — változtatása 432, 451, 452.
 — — — (osztrák) VI, 167, 169, 170, 173—
 193, 202, 206, 233, 328, 349, 369, 406,
 410, 414, 453, 458.
 — — — — eltérései a magyartól 456—474.
 — — — — feltételei 459, 460.
 — — — — garانتálása a külföldön 220,
 221.
 — — — — — Németbirodalomban
 221—225.
 — — — — megváltoztatása 453—456.
 — — — — terjedelme 460—469.
 — — — (spanyol) 164, 165, 188, 189, 193,
 199—201, 204.
 Prileszky 253, 261, 265, 269, 277, 278,
 515, 518.
 privilegium majus 106, 168, 198.
 — minus 213.

Pufendorf 170, 210.

Pütter 451.

Ráday 251, 253.

Rajner 331, 332.

Rákóczi Ferenc (II.) 105, 153, 154, 235,
 237, 242, 248, 249, 302, 382.

rákosi végzés (1505) 83, 89—91.

ratiocinatio 244—246, 448.

Rátkay 288.

Rauber Kristóf püspök 92.

Rauch 294.

reálunió 435, 451, 462, 464.

régensség 302, 390—399.

— Ausztriában 396, 397.

Rehm VIII.

Reichsstandschaft 353, 355, 361.

rendiség 159, 160, 184, 218, 442, 451,
 463.

renunciáció 164, 165, 168, 188, 189, 193—
 209, 271, 272, 313, 322, 328, 404, 405,
 410, 448, 454, 460—462, 470, 494,
 497—500.

— (fenntartás nélküli) l. lemondás a trón-
 várományosi jogról.

repræsentatio l. képviseleti elv.

Retirata 163, 166, 203, 498, 512.

revizió záradék 35, 133, 143—162, 276,
 278, 279, 382, 383, 389, 489—492, 517,
 518.

Rixa 53.

Rockinger 222.

Rosenberg 112.

Rosztiszló 122.

Royal Marriage Act 345.

röpiratok 128, 129, 223—225, 264, 304,
 305.

Rudolf, I. Ferenc József fia 331.

— (Habsburgi) 60—62, 122.

— (I.) magyar király 99, 100, 104, 109,
 121, 284, 289, 371, 381, 401, 483.

— (IV.) osztrák herceg 106, 168, 198.

Rüdiger 508.

Sachsenspiegel 49.

Salamon 44, 47, 53, 54.

Salm 235, 345, 488.

- Samarjay VIII.
 Sándor Gáspár 252.
 — György 308.
 Saul 58.
 Savoyai Jenő 169, 178, 182, 186, 225, 235, 239, 501, 515.
 Schiekh 186, 187.
 Schlick 211.
 Schmid 507.
 Schnorr X.
 Schröder VIII.
 Seilern 169, 170, 172, 178, 179, 181—186, 201, 210, 226, 231, 232, 237, 292, 294, 483, 486—488.
 Sigray Ferenc 265, 272, 461.
 — László 279.
 Sinzendorff 154, 210, 232, 241, 252, 255, 257—264, 268, 274, 275, 277, 325, 500, 501.
 Skaricza 251.
 soproni béke (1463) 76, 77, 89, 91, 92, 94, 129, 131, 198.
 spanyol ág trónöröklése 187, 141, 481, 482.
 — államtanács l. tanács.
 — mayorazgo l. majorátus.
 — örökösödési versengés 163, 296.
 — örökség 165, 168, 171, 483—488.
 Stahremberg 178, 179, 182, 183, 232, 269, 275, 501.
 Standesherr családok l. mediatizáltak.
 Stepney 153.
 Stratmann 112, 113, 117—119, 137, 144.
 Stritzko IX.
 successio agnatica 21.
 — cognatica 21.
 — gradualis 19.
 — linealis 20, 317, 318.
 — mixta v. promiscua 21, 319—329.
 szabályzatjellegű kútfők 359, 365, 419, 420, 423.
 Szapáry 134.
 Széchenyi György 116.
 — Pál 116.
 Szekfi IX, 216.
 szeniorátusi öröklés 24.
 Szentkereszti 307, 308.
 szent korona 378—380.
 — — elmélete 32—34, 36, 39, 40, 72, 73, 362, 433, 435, 442, 443.
 szerződés az örökös tartományok közt 179, 212, 218, 219, 229, 456, 494.
 — — — tartományokkal 274, 280, 427.
 szerződési (belső) elmélet 35, 276, 425—432, 436, 439.
 — — — cáfolata 440—446.
 Szilády IX.
 Szilágyi Dezső 412, 421, 423.
 — Mihály 395.
 Szirmay 134, 251, 252.
 Szluha 242—244, 251, 256, 258, 260—263, 266—270, 273, 279, 287, 325, 411, 448, 502—507, 513, 514, 518.
 Szpalovszki IX.
 Taksony (Takszi) 43, 44, 47.
 tanács (titkos) 167, 183, 230, 495.
 — (állam-) 164, 183, 200, 210.
 tanácsosok 164—187, 178, 183, 200, 476, 477.
 Taszész (Tazesz) 44.
 Tebele (Tevel) 43, 44.
 testvérörökösödés 50.
 Thallóczy IX, 567.
 Theodosius 191.
 Theresianum 164.
 Thököly 104, 125, 143.
 titkos »családi egység« (1703 IX. 12) 164—175, 187, 201, 271, 302, 320, 322, 328, 349, 369, 410, 453.
 Torhos (Tarkatzú) 43, 44.
 Tóth Lőrinc 319.
 Tönnemann 508.
 törvény alaki ereje 157.
 törvényesítés 335.
 törvényes származás 167, 180, 333—335.
 törvényi elmélet 425, 426, 432—436, 440, 446.
 törvénytárgyarázat 147, 148, 150.
 törvénytisztosítás 375.
 Trautsohn 178, 182, 183, 232, 273.
 trónbetöltés módja 1—9, 19—25.
 — — az Árpádok alatt 45, 57.
 — — a germánoknál 2—4.
 — — a Habsburgok korában 94—142.

— — Magyarországon 25—40.
 — — Németországban 5—9.
 — — Rómában 3.
 — — a szlávoknál 4.
 — — a vegyes házbeli királyok korában 86.
 trónbetöltés jogi természete 9—15.
 — — — Angliában 13, 18.
 — — — Magyarországon 37—40.
 — — — az Anjouk alatt 65, 66.
 trónlemondás 330, 331, 363, 399—402, 407.
 trónöröklés feltételei 370—389, 459, 460.
 — közjogi felfogása 9, 14, 30, 38.
 — magánjogi (patrimonialis) — 6, 29, 39.
 — (rendes) 17.
 — (rendkívüli) 18.
 trónöröklési rend fajai 19.
 — — Európai államaiban 23, 24.
 — — hiányai 317—331.
 — — megváltoztatása 451.
 — — szabályai 316—331.
 — — terjedelme 317, 318.
 trónralépés 390.
 — akadályai 390—395.
 tróntól való megfosztás 399, 402, 403.
 trónvárományos 19, 404, 405, 407, 424.
 trónviszály 394.
 Turba VI, 461, 463, 473.
 Ulászló (I.) 71—75, 121, 267, 379—381.
 — (II.) 78—81, 83—85, 89, 91, 122, 381, 388, 395.
 Unertl 222.
 Unger 14.
 uralkodás befejezése 399—404.
 uralkodási képesség 391, 393.
 uralkodó 10, 14, 15.
 uralkodóház l. királyi ház.
 »urum« 55.
 utószülött 319, 330.
 választás 15, 30, 46, 49, 71, 75, 77, 82, 86, 91—105, 124, 264, 312, 362, 372, 374, 401, 469—474.
 választással vegyes örökösödés 1, 27, 37, 42, 45, 48, 56, 65, 86.

Vaszlai 310.
 Vazul 52.
 Vencel magyar király 31, 61, 62, 66.
 — (I.) cseh — 122.
 — (II.) — — 62, 69, 122.
 Vereinbarung l. megállapodás.
 vérszerződés 42, 57, 65, 73.
 Virmond 305, 307, 308, 509.
 visszaesetelési záradék 133, 146, 313, 382, 387.
 Wämpel 222.
 Welser 348, 404.
 Werbőczy 34, 40, 67, 83, 88, 89, 115, 341, 374.
 Werdenburg 112, 113.
 Wesselényi Ferenc 102.
 — István 310.
 westfáliai béke 192, 206, 207.
 Widmann 89, 90.
 Wieland 451.
 Windischgrätz 345.
 Wolsey 87.
 Wölfling 404.
 Wratislaw 227.
 Wrttby 203, 204.
 Zákonyi VIII.
 Zane 235.
 Zápolyai István 87.
 — János 50, 82, 87—91, 97, 284, 381.
 Zeno 192.
 Zichy István 116.
 — János 351.
 — Károly 252.
 Zimmermann 311.
 »zöld ház« 265, 491, 492.
 Zsigmond lengyel király 85, 395.
 — magyar — 29, 68—70, 73, 74, 76, 122, 267, 379, 380.
 — Ferenc, II. Ferdinánd unokája 109.
 Zsófia (Bajor) 122.
 —, I. Ferenc József leánya 331.
 —, II. István nőtestvére 58.
 Zsolt (Zalta) 43, 44.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.

E jegyzékbe nem vettük fel a közkeletű rövidítéseket. A szerzők neve után előforduló rövidítésekre l. a *Forrásmunkák és szerzők jegyzékét*.

Aegidis Z. = Zeitschrift für deutsches Staatsrecht und deutsche Verfassungsgeschichte. Hsg. von Aegidi. Berlin 1867 f.

AKÖG. = Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen. 33 Bd. Wien 1848—65.

alk. = alkotmány.

Állami ltár. = Cs. és kir. házi udvari és állami levéltár. (Bécs.)

AÖG. = Archiv für österreichische Geschichte. Wien 1865 f.

AÖR. = Archiv des öffentlichen Rechts (előbb für öffentliches Recht). Tübingen (előbb Freiburg u. Leipzig) 1886 f.

Archiv d. Min. d. I. = Allgemeines Archiv des k. k. Ministeriums des Innern. (Bécs.)

Árpádok. = Árpád és az Árpádok. Szerk. Csánki Dezső. Budapest, 1907.

Bluntschli Staatswb. = Deutsches Staats-Wörterbuch. Hsg. von Bluntschli u. Brater. 11 Bd. Stuttgart u. Leipzig 1857—70.

Bp. Sz. = Budapesti Szemle. Budapest (előbb Pest), 1857 s k.

CJH. = Corpus Juris Hungarici (= MT.).

DPS. = Die Pragmatische Sanktion. Authentische Texte samt Erläuterungen und Übersetzungen. Im Auftrage des k. k. Ministerpräsidenten Carl Grafen Stürgkh hsg. von Turba. Wien 1913.

Enzykl. = Encyclopädie der Rechtswissenschaft. Hsg. von Kohler, begr. von Holtzendorff. 7. (2.) Aufl. 4 Bd. Leipzig u. Berlin 1913—5.

FDG. = Forschungen zur deutschen Geschichte. Göttingen 1862 f.

Gierkes Untersuch. = Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Rechtsgeschichte. Hsg. von Gierke. Breslau 1878 f.

Grünhuts Z. = Zeitschrift für das Privat- und öffentliche Recht der Gegenwart. Hsg. von Grünhut. Wien 1874 f.

Hb. d. öff. R. = Handbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart in Monographien. Hsg. zuerst von Marquardsen u. Seydel, dann von Jellinek u. Piloty. 4 Bd. (Mehrerer Abteilungen.) Tübingen 1887—904.

Hk. = Werbőczy István, Magyarország szokásos jogának hármaskönyve. Hasábos latin-magyar kiad. Csiky Kálmán tól. Budapest, 1894.

j. = jegyzet.

j. a. = jel alatt.

JK. = Jogtudományi Közlöny. Budapest (előbb Pest), 1866 s k.

Képv. Napló = Képviselőházi Napló.

kl. = különlenyomat.

Londoni Okmánytár. = Magyar törté-

- nelmi okmánytár londoni könyv- és levéltárból. (MTE. I. oszt. V. k.) Szerk. Simonyi Ernő. Pest, 1859.
- MDE. = Magyar diplomacziái emlékek. (MTE. IV. oszt.) Budapest, 1874 s k.
- MF. = Magyar Figyelő. Budapest, 1911 s k.
- MHK. = A magyar honfoglalás kútfoi. Szerk. Pauler Gyula és Szilágyi Sándor. Budapest, 1900.
- MIÖG. = Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Innsbruck 1880 f.
- MJÉ. = Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1881 s k.
- MJL. = Magyar Jogi Lexikon. Szerk. Márkus Dezső. 6 k. Budapest, 1898–907.
- NMN. = Magyar Nemzet: Múzeum Orsz. Széchenyi Könyvtára.
- MOE. = Magyar országgyűlési emlékek. Szerk. Fraknói Vilmos és Károlyi Árpád. (MTE. IV. oszt.) Budapest, 1874 s k.
- MT. = Magyar Törvénytár millenniumi kiadása. Szerk. Márkus Dezső, újabban Térfi Gyula. Budapest, 1899 s k. (=CJH.)
- MTA. = Magyar Tudományos Akadémia.
- MTE. = Magyar történelmi emlékek. Budapest, 1857 s k.
- MTÉ. = Magyar történeti életrajzok. Budapest, 1885 s k.
- Orsz. Ltár = M. Kir. Országos Levéltár.
- Öff. R. d. G. = Das öffentliche Recht der Gegenwart. Hsg. von Huber, Jellinek, Laband, Piloty. Tübingen 1907 f.
- Österr. Staatswb. = Österreichisches Staatswörterbuch. Hsg. von Mischler u. Ulbrich. 2. Aufl. 4 Bd. Wien 1905–9.
- ÖZÖR. = Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht. Wien 1914 f.
- PNL. = Pallas Nagy Lexikona. 20 k. Budapest, 1893–904.
- rj. = rövidítések jegyzéke.
- S.-A. = Sonderabdruck.
- Staatsbibliothek. = K. Hof- und Staatsbibliothek. (München.)
- Ung. R. = Ungarische Rundschau. München u. Leipzig 1912 f.
- VMO. = Vatikáni magyar okirattár. I. sor. 6, II. sor. 2 k. Budapest, 1882–91.
- Z. = Zeitschrift.
- Zem. arkiv = Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljski arkiv u Zagrebu [Zágrábi Horv.-szlav.-dalm. kir. országos levéltár].
- ZRG. = Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Weimar 1880 f.

Javítások:

148. I. 2. j. 1. sor I. helyett II.
180. I. 1. j. 2. sor XIV. helyett XVII.
266. I. 3. j. 3. sor XVIII. helyett XIX.
268. I. 3. j. 1. sor XX. ~~mellekletben~~ helyett Wienerisches Diarium. Anno 1722. 8. Julij. (Anhang zu Num. 51.)
269. I. 2. j. XVIII. helyett XX.

